R. P. FRANCISCI

SUAREZ

E SOCIETATE JESU

OPERA OMNIA.

TOMUS SEXTUS COMPLECTENS

COMMENTARIA AC DISPUTATIONES IN PRIMAM SECUNDÆ D. THOMÆ, DE LEGIBUS SEU LEGISLATORE DEO.
TRACTATUS DE LEGIBUS, UTRIUSQUE FORI HOMINIBUS UTILIS, IN DECEM LIBROS DIVIDITUR
QUORUM QUINQUE ULTIMOS IN HOC TOMO REPERIES,

CUM INDICIBUS NECESSARIIS.

R. P. FRANCISCI

SUAREZ

E SOCIETATE JESU

OPERA OMNIA

EDITIO NOVA, A CAROLO BERTON,

CATHEDRALIS ECCLESIÆ AMBIANENSIS VICARIO,

JUXTA EDITIONEM VENETIANAM XXIII TOMOS IN-F° CONTINENTEM, ACCURATE RECOGNITA,

REVERENDISSIMO ILL. DOMINO SERGENT, EPISCOPO CORISOPITENSI, AB EDITORE DICATA.

TOMUS SEXTUS. 6

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM,

Via vulgo dicta Cassette, 23.

MDCCCLVI.

Depuis que nous avons consenti à diriger la réimpression de Suarez, nous avons apporté un soin extrême à la révision du texte. Aussi, osons-nous espérer que les volumes, publiés par nous, seront exempts de fautes graves. Nous avons attaché aussi, comme le lecteur s'en apercevra aisément, une grande importance à la ponctuation, qui contribue si efficacement à la clarté, surtout dans un ouvrage écrit en latin sur des matières abstraites. Un vingt-septième volume, dont il n'est possible de fixer encore ni l'étendue ni le prix, contiendra deux tables que l'on ne trouve dans aucune autre édition : 1° une table universelle, par ordre alphabétique, des matières traitées dans les 26 volumes ; 2° une table universelle des textes bibliques commentés par Suarez dans le cours de ses Œuvres. Il n'est personne qui n'apprécie, au premier coup-d'œil, l'utilité de ces additions pour abréger les recherches. Enfin, un dernier volume renfermera : 1° l'explication de tous les passages de Suarez qui peuvent offrir quelque difficulté : 2° l'indication et la justification de tous les changemens que nous avons dû faire aux anciennes éditions, remplies de fautes grossières.

Charles BERTON,

Vicaire à la cathédrale d'Amiens.

INDEX LIBRORUM ET CAPITUM

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

LIBER VI.

DE INTERPRETATIONE, MUTATIONE ET CESSATIONE LEGUM HUMANARUM.

CAP. I. *De ratione recte interpretandi legem humanam.* 1
CAP. II. *De extensione in legibus humanis per earum interpretationem.* 8
CAP. III. *De extensione legis ad casum non comprehensum sub aliqua verborum significatione.* 11
CAP. IV. *Expediuntur nonnulla dubia circa extensionem legis.* 10
CAP. V. *De restrictione legis per interpretationem.* 23
CAP. VI. *De cessatione obligationis legis in particulari contra verba legis.* 27
CAP. VII. *De excusatione legis per epiikiam.* 30
CAP. VIII. *De usu epiikiæ sine recursu ad principem.* 34
CAP. IX. *De cessatione legis causa cessante.* 39
CAP. X. *De dispensatione in lege humana.* 46
CAP. XI. *De effectibus dispensationis humanæ legis.* 51
CAP. XII. *De materiali causa dispensationis.* 54
CAP. XIII. *De forma dispensationis humanæ legis.* 58
CAP. XIV. *De potestate ordinaria dispensandi in legibus humanis.* 66
CAP. XV. *Dubia circa potestatem inferiorum in legibus humanis.* 70
CAP. XVI. *De potestate ordinaria dispensandi et commutandi.* 74
CAP. XVII. *De potestate delegata ad dispensandum in legibus humanis.* 77
CAP. XVIII. *De justitia causæ ad justam dispensationem.* 82
CAP. XIX. *De validitate dispensationis legis humanæ sine justa causa.* 90
CAP. XX. *De cessatione dispensationis cessante causa.* 97
CAP. XXI. *De nullitate seu invaliditate dispensationis.* 103
CAP. XXII. *Quando obtenta dispensatio sit obreptitia.* 105
CAP. XXIII. *Quæ taciturnitas invalidat dispensationem.* 107
CAP. XXIV: *De dispensatione ab uno vinculo tacitis aliis.* 114
CAP. XXV. *De abrogatione legis.* 118
CAP. XXVI. *Quis possit legem abrogare.* 121
CAP. XXVII. *Quibus modis fit abrogatio, et de effectibus ejus.* 128

LIBER VII.

DE LEGE NON SCRIPTA QUÆ CONSUETUDO APPELLATUR.

CAP. I. *De consuetudine, more, usu, stylo, etc.* 135
CAP. II. *Consuetudo quando inducit jus non scriptum.* 139
CAP. III. *Quotuplex sit consuetudo, et an forum et stylum comprehendat.* 141
CAP. IV. *De tertia divisione consuetudinis secundum jus, præter jus, contra jus.* 145
CAP. V. *De variis partitionibus consuetudinis.* 148
CAP. VI. *Quid sit consuetudo bona et rationabilis, et e contra.* 154
CAP. VII. *De consuetudine jure reprobata.* 160
CAP. VIII. *De alia divisione consuetudinis.* 164
CAP. IX. *De causis consuetudinis.* 170
CAP. X. *De introductione consuetudinis.* 174
CAP. XI. *De juridica notitia necessaria ad consuetudinem.* 176
CAP. XII. *De inductione consuetudinis per solos actus voluntatis.* 181
CAP. XIII. *De consensu principis ad consuetudinem introducendam.* 184
CAP. XIV. *Quæ consuetudo legem non scriptam inducat.* 188
CAP. XV. *De tempore sufficiente ad legem introducendam.* 190
CAP. XVI. *De causis et effectibus legis non scriptæ, inductæ per consuetudinem.* 194
CAP. XVII. *Quomodo consuetudo habeat vim legem interpretandi.* 198
CAP. XVIII. *An consuetudo legem humanam abrogare possit.* 200
CAP. XIX. *An talis abrogatio exceptionem vel extensionem admittat.* 207
CAP. XX. *Quibus modis possit consuetudo mutari.* 216

LIBER VIII.

DE LEGE HUMANA FAVORABILI SEU DE PRIVILEGIO.

CAP. I. *Quid sit privilegium.* 225
CAP. II. *An scriptura sit de substantia privilegii, et quomodo a rescripto, dispensatione seu beneficio differat.* 228
CAP. III. *De divisione privilegii in reale et personale.* 232
CAP. IV. *De privilegio renumerativo et conventionali, an reale sit vel personale.* 237
CAP. V. *De divisione privilegii in perpetuum et temporale.* 242
CAP. VI. *De quatuor aliis privilegiorum divisionibus.* 244
CAP. VII. *Utrum sit aliquod privilegium per se non scriptum, nec expresse concessum, sed usu comparatum.* 250
CAP. VIII. *Quisnam possit privilegium concedere.* 256
CAP. IX. *De materiali causa seu subjecto privilegii, seu cui possit concedi.* 260
CAP. X. *Quodnam sit de facto subjectum privilegii quoad personam cui conceditur.* 262
CAP. XI. *An privilegium extendatur ad conjuncta seu correlativa.* 265

Cap. XII. *De communi et ordinaria forma privilegii.* 269
Cap. XIII. *Quæ sit substantialis forma privilegii, sive absolute, sive sub conditione aut modo concedatur.* 274
Cap. XIV. *An de ratione privilegii sit, ut per formalia verba juri communi deroget.* 276
Cap. XV. *De forma privilegii quod vocatur* ad instar. 279
Cap. XVI. *De communicatione privilegiorum, et eorum collatione cum privilegiis* ad instar. 284
Cap. XVII. *Utrum communicato privilegio etiam restrictio ejus communicetur.* 289
Cap. XVIII. *An confirmatio privilegii sit nova illius concessio, .vel quid sit, et an una ab alia differat.* 293
Cap. XIX. *Nonnulla dubia circa confirmationem privilegiorum expediuntur.* 299
Cap. XX. *An per innovationem privilegii confirmetur, vel denuo gratia concedatur.* 304
Cap. XXI. *Utrum ad esse seu ad valorem vel fructum privilegii aliqua justa causa concessionis necessaria sit.* 309
Cap. XXII. *Quos effectus habere possit privilegium, ut privilegium est.* 311
Cap. XXIII. *Quem effectum possit habere privilegium, ut lex est.* 317
Cap. XXIV. *Utrum ad privilegium, ut lex est, et ad effectum ejus sit necessaria promulgatio, vel quæ notitia sufficiat.* 320
Cap. XXV. *Utrum privilegium nondum privilegiario notum, nec ab illo acceptatum, conferre illi possit aliquod jus.* 323
Cap. XXVI. *An ubique possit quis licite suo privilegio uti, et præsertim extra territorium concedentis.* 335
Cap. XXVII. *Quando privilegium quoad suos effectus restringendum sit ut odiosum, vel ut favorabile ampliandum.* 241
Cap. XXVIII. *Quæ sint in restringendis vel extendendis privilegiis observanda.* 344
Cap. XXIX. *Quibus modis privilegium per se finiatur, seu quasi ab intrinseco amittatur, et specialiter per temporis lapsum.* 350
Cap. XXX. *Utrum, cessante causa finali privilegii, cesset privilegium et extinguatur.* 353
Cap. XXXI. *Utrum privilegium expiret per mortem solam concedentis.* 361
Cap. XXXII. *Quando de ratione formæ concessionis duratio privilegii limitatur ad vitam concedentis.* 369
Cap. XXXIII. *De amissione privilegii per renuntiationem expressam.* 374
Cap. XXXIV. *Utrum per non usum perdatur privilegium propter tacitam renuntiationem, vel propter alium titulum.* 382
Cap. XXXV. *Quando et quomodo amittatur privilegium per contrarium usum.* 392
Cap. XXXVI. *Quando et quomodo amittatur privilegium per illius abusum.* 401
Cap. XXXVII. *An privilegium semel concessum revocari possit a concedente vel ab alio.* 405
Cap. XXXVIII. *Quibus modis soleat privilegium revocari.* 410
Cap. XXXIX. *Quando censetur princeps tacite revocare privilegium contra illud operando.* 412
Cap. XL. *Quando incipiat revocatio privilegii suum effectum sortiri.* 414

LIBER IX.

DE LEGE DIVINA POSITIVA VETERI.

Cap. I. *An ante legem Moysi data fuerit alia lex positiva divina.* 419
Cap. II. *An lex Moysi a vero Deo data sit, ita ut divina fuerit.* 422
Cap. III. *De fine legis veteris et præceptorum ejus.* 429
Cap. IV. *De materia legis veteris et præceptorum ejus.* 434
Cap. V. *De convenientia modi, temporis, etc., legis veteris.* 444
Cap. VI. *De effectibus legis veteris.* 449
Cap. VII. *An lex vetus justificaret.* 459
Cap. VIII. *De perfectione legis veteris.* 465
Cap. IX. *De mutabilitate legis veteris.* 469
Cap. X. *De cessatione legis veteris quoad obligationem.* 471
Cap. XI. *De cessatione legis veteris quoad omnia præcepta.* 478
Cap. XII. *De obligatione legis veteris ante Christi mortem.* 488
Cap. XIII. *De tempore quo cessaverit lex vetus.* 492
Cap. XIV. *An lex vetus non tantum mortua, sed etiam mortifera sit.* 501
Cap. XV. *De tempore quo lex vetus mortifera fuerit.* 505
Cap. XVI. *An lex vetus fuerit semper mortifera post Evangelii prædicationem.* 508
Cap. XVII. *Lex vetus non semper post inchoatam prædicationem fuit mortifera.* 511
Cap. XVIII. *Satisfit dubiis ex dictis resultantibus.* 520
Cap. XIX. *Fueritne lex vetus prius mortua quam mortifera.* 524
Cap. XX. *Quomodo fuerit illicitum gentes ad judaizandum cogere, etc.* 530
Cap. XXI. *De inutilitate legis veteris quoad effectus suos.* 542
Cap. XXII. *De cessatione circumcisionis quoad sanctificationem infantium.* 546

LIBER X.

DE LEGE NOVA DIVINA.

Cap. I. *De lege nova et legislatore Christo.* 550
Cap. II. *De materia legis novæ et præceptis ejus.* 553
Cap. III. *De scriptione legis novæ.* 561
Cap. IV. *De tempore quo obligavit universum orbem.* 566
Cap. V. *De effectibus legis novæ.* 575
Cap. VI. *De dispensatione circa legem novam.* 579
Cap. VII. *De perpetuitate legis gratiæ.* 587
Cap. VIII. *De perfectione legis novæ comparatione veteris.* 591

INDEX CAPITUM LIBRI SEXTI

DE INTERPRETATIONE, MUTATIONE ET CESSATIONE LEGUM HUMANARUM.

Cap. I. *De ratione recte interpretandi legem humanam.*

Cap. II. *De extensione in legibus humanis per earum interpretationem.*

Cap. III. *De extensione legis ad casum non comprehensum sub aliqua verborum significatione.*

Cap. IV. *Expediuntur nonnulla dubia circa extensionem legis.*

Cap. V. *De restrictione legis per interpretationem.*

Cap. VI. *De cessatione obligationis legis in particulari contra verba legis.*

Cap. VII. *De excusatione legis per epiikiam.*

Cap. VIII. *De usu epiikiæ sine recursu ad Principem.*

Cap. IX. *De cessatione legis causa cessante.*

Cap. X. *De dispensatione in lege humana.*

Cap. XI. *De effectibus dispensationis humanæ legis.*

Cap. XII. *De materiali causa dispensationis.*

Cap. XIII. *De forma dispensationis humanæ legis.*

Cap. XIV. *De potestate ordinaria dispensandi in legibus humanis.*

Cap. XV. *Dubia circa potestatem inferiorum in legibus humanis.*

Cap. XVI. *De potestate ordinaria dispensandi et commutandi.*

Cap. XVII. *De potestate delegata ad dispensandum in legibus humanis.*

Cap. XVIII. *De justitia causæ ad justam dispensationem.*

Cap. XIX. *De validitate dispensationis legis humanæ sine justa causa.*

Cap. XX. *De cessatione dispensationis cessante causa.*

Cap. XXI. *De nullitate seu invaliditate dispensationis.*

Cap. XXII. *Quando obtenta dispensatio sit subreptitia.*

Cap. XXIII. *Quæ taciturnitas invalidat dispensationem.*

Cap. XXIV. *De dispensatione ab uno vinculo tacitis aliis.*

Cap. XXV. *De abrogatione legis.*

Cap. XXVI. *Quis possit legem abrogare,*

Cap. XXVII. *Quibus modis fit abrogatio. et de effectibus ejus.*

LIBER SEXTUS.

DE

INTERPRETATIONE, CESSATIONE

ET MUTATIONE HUMANARUM LEGUM.

Diximus in tribus libris proxime præcedentibus de omnibus quæ spectant ad rationem et efficaciam legis, tam civilis quam canonicæ, et ad quasdam earum generales species quæ omnes mutationem admittunt; et ideo priusquam de jure humano non scripto vel de privato dicamus, de mutatione legis humanæ scriptæ dicendum est, simulque canonicam et civilem comprehendemus, quoniam utraque mutationem admittit, et doctrina quoad hanc partem communis est ac fere uniformis. Distinguendæ autem sunt variæ mutationes quæ in humana lege fieri possunt; potest enim mutari interdum quasi ab intrinseco et de se, aliquando vero ab extrinseco agente; et utraque mutatio accidere potest vel in parte solum vel in tota lege. Dico autem legem mutari ex se et ab intrinseco, quando ex defectu materiæ, vel finis, aut rationis ejus obligatio cessat. Et quando hoc contingit tantum in parte, seu in particulari occasione, dicitur legis interpretatio, seu æquitas, aut epiikia; quando vero integra mutatio accidit, cessatio dici potest, et ita a nobis appellatur. Ab extrinseco autem mutatur lex quando per contrariam actionem aufertur ejus obligatio, et si quidem id fiat ex parte, vocatur dispensatio, sub qua commutationem comprehendo; si autem fiat in tota lege, vocatur abrogatio, seu irritatio, aut ablatio legis. Ex quibus quatuor membris consurgunt sigillatim pertractanda, interpretatio, cessatio, dispensatio et abrogatio legis, quibus addi solet mutatio legis per additionem, ut constat ex D. Thoma, quæst. 97, art. 1. Verumtamen si additio legis fiat sine diminutione vel abrogatione præexistentium legum, magis pertinet ad introductionem novæ legis quam ad mutationem de qua tractamus, et ideo nihil de mutatione illa nobis dicendum superest. Si autem lex nova antiquioribus deroget, jam non est pura additio, sed mutatio quæ sub abrogatione comprehenditur, et ita quatuor membra sufficiunt. Et quod ad primum spectat, licet sola interpretatio, per quam lex declaratur in speciali casu non obligare per epiikiam, ad legis mutationem pertinere videatur, nihilominus, ut illa melius intelligatur et propter materiæ complementum, operæ pretium erit aliquid de interpretatione humanarum legum generaliter præmittere.

CAPUT I.

DE RATIONE RECTE INTERPRETANDI LEGEM HUMANAM QUOAD LEGITIMUM SENSUM EJUS.

1. Triplicem legis interpretationem distinguere possumus ex Glossa in l. *Si de interpretatione,* ff. de Legibus, et Panorm. et Deci. in cap. 1 de Postul. Præl.; Sylvest., verbo *Interpretatio,* scilicet, authenticam, usualem et doctrinalem. Authenticam voco quæ fit auctoritate illius qui potest legem condere, usualem quæ consuetudine et ipso usu fit, et doctrinalem quæ fit per doctrinam, et auctoritate interpretum; hic de hac tertia præcipue loquimur, et ideo breviter alias duas expediemus. Dicta vero Glossa aliud membrum addit illius interpretationis, quæ fit per sententiam judicis. Sed hæc sub consuetudine includitur, ut patebit inferius loco suo.

2. *Dari posse interpretationem quæ legis*

auctoritatem habeat.—Primo ergo certum est dari posse interpretationem aliquam legis quæ auctoritatem legis habeat, hanc vero fieri non posse nisi vel ab ipsomet legislatore, vel successore, vel superiorem jurisdictionem habente. Tota assertio facile probatur, quia interpretatio hæc sæpe est necessaria ad bonum commune, et non excedit potestatem legislatoris, potest ergo cum auctoritate legis ab eo fieri, non vero ab inferiori qui legem ferendi non habet potestatem, vel non talem ut cadat in actum superioris. Et hoc est quod dicitur in l. ult., c. de Leg., omnem legis interpretationem ab imperatore datam *ratam et indubitatam habendam esse.* Et reddit rationem, *quia si leges condere soli imperatori concessum est, etiam leges interpretari solo dignum imperio esse oportet.* Quod necesse est intelligi de hac interpretatione quam authenticam vocamus, de qua etiam dicitur in cap. *Inter alia,* de Sentent. excom.: *Ut unde jus prodiit interpretatio quoque procedat.* Estque optimum et novum exemplum in motibus propriis Sixti V de illegitimis; nam per priorem de illis disposuit, per posteriorem vero priorem interpretatus est, et uterque eamdem legis auctoritatem habet. Est autem advertendum non tantum eamdem personam posse hoc modo legem suam interpretari, sed etiam eamdem sedem, ut ita dicam, seu successorem in eadem potestete, ut clare probatur in dicto cap. *Inter alia.* Et ratio est, quia lex non procedit a persona nisi ut habente potestatem, et lex semper pendet ab eadem potestate, in quacumque persona sit; ergo qui in eadem potestate succedit semper potest prædecessorum leges interpretari. Verum quidem est eumdem hominem posse certius explicare suam mentem et sensum quem revera habuit quando legem condidit, quia solus ipse voluntatem suam certo cognoscit; successor vero solum potest illam conjectare. Nihilominus tamen potest successor interpretari sensum in quo lex recipienda est et observanda, et hoc modo dicitur hæc authentica interpretatio. Unde etiam manifestum est posse superiorem hoc modo legem inferioris interpretari, quia non est necesse ut attingere certo possit personalem (ut sic dicam) sensum et mentem ejus, quia hoc neque in successore est necessarium; sed satis est ut possit definire ac statuere quomodo talis lex accipienda sit et custodienda, quod melius potest facere per jurisdictionem superiorem quam per æqualem, ut constat. Superiorem enim voco non tantum in dignitate vel extrinseca perfectione, sed in subordinatione et prælatione; quo modo jurisdictio regis est superior jurisdictione præfecti aut proregis, et jurisdictio Papæ jurisdictione Episcopi; non vero ita comparatur Archiepiscopus ad Episcopum, unde non potest sic interpretari legem ejus.

3. *Hanc interpretationem non solum esse nudam declarationem, sed aliquando mutationem. — Quæ requiruntur ut interpretatio dicatur authentica.*—Unde etiam intelligitur frequenter contingere ut hæc interpretatio non sit nuda declaratio sensus prioris legis, sed mutatio etiam aliqua, vel addendo vel minuendo, quia totum hoc cadit sub potestatem ejus cujus auctoritate fit talis interpretatio, et potest esse ad commune bonum necessarium. Unde licet contingat interpretationem non videri omnino adæquatam proprietati verborum legis, non est dubitandum de auctoritate et efficacia interpretationis, quia cum auctor ejus possit aliquam mutationem facere, sæpe cum interpretatione illam miscet sub eodem interpretationis nomine illam comprehendendo, fortasse per modestiam et comitatem, ut videre licet in cap. 1 de Juram. calum., et cap. unic. de Cleric. conjug., in 6, cum similibus. Denique observare oportet hæc omnia intelligenda esse de lege quæ directe fit ad interpretandum priorem. Sæpe enim unam legem per aliam interpretamur, licet neutra ad hunc finem condita sit, sed ex certo sensu unius veriorem alterius sensum colligimus, aut conjectamus, vel propter consonantiam, vel propter verborum usum, vel propter similitudinem rationis, aut aliquid simile : tunc autem interpretatio non est authentica, sed sub doctrinali comprehenditur, quia non habet legis auctoritatem, ut per se constat. Ut ergo authentica sit interpretatio, oportet ut habeat omnes legis humanæ conditiones, atque adeo ut sit justa, procedens a legitima potestate, sufficienter promulgata, etc. Unde consequenter fit ut hæc ipsamet lex humana interpretativa alterius exposita sit dubiis et obscuritatibus, ac subinde ut etiam propter illam aliæ interpretationes necessariæ sint. Ideoque observant doctores quod constitutio declarans aliam, in his quæ non exprimit recipit omnes interpretationes quas constitutio declarata, ut sumitur ex Glossa in Clemen. *Statum,* verbo *Consuetudo,* de Electione, et in cap. *Is qui,* verb. *Vel electi,* de Elect., in 6, et habetur expresse in Authentica de Filiis ante dotalia instrumenta natis, in fin., collat. 3, ubi id notant Gloss. et Bart., et alii quos referunt Matienz. lib. 5 Recopil., t. 4, l. 2, Glos.

6, num. 10; Burg. de Paz., lib. 1 Tauri, num. 288.

4. *Interpretationem ex usu sumptam interdum posse esse authenticam.* — Secundo, dicendum est multum valere interpretationem ex usu desumptam ad legis obligationem præscribendam, et interdum talem esse posse ut authentica sit et pro lege habenda. Hæc assertio communis doctorum est, ut sumitur ex cap. *Cum dilectus,* de Consuetudine, quatenus in eo dicitur consuetudinem esse optimam legum interpretem, quod etiam habetur in l. *Si de interpretatione,* ff. de Legibus. Pertinet antem ad materiam de consuetudine, et ideo illam prosequemur in cap. 7 libri sequentis ad finem.

5. *Aliquando necessaria est doctrinalis interpretatio in legibus humanis.* — Tertio, dicendum est leges humanas etiam admittere doctrinalem interpretationem, quæ, licet per se non inducat obligationem quia non habet potestatem introducendi legem, habet tamen suum auctoritatis gradum, qui potest interdum esse tam certus ut inducat necessitatem. Hoc totum adeo notum est ut probatione non indigeat; nam hæc est humana conditio ut vix possit homo tam perspicuis verbis sensum suum explicare, quin ambiguitates et dubia nascantur, præsertim quia lex humana loquitur breviter et in generali, et in applicatione ejus ad varios casus in particulari oriuntur frequenter dubia, propter quæ judicium prudentum et declaratio doctrinalis necessaria est. Denique ex hac necessitate orta est juris civilis peritia, cujus præcipuus finis est verum sensum veramque interpretationem legum humanarum tradere. Quod munus commendatur in l. unic., cap. de Professoribus qui Constantin. lib. 12, quatenus honorari jubet eos qui illo munere probe utuntur.

6. *Convenientia interpretum magnam habet auctoritatem.* — De hac igitur interpretatione certum est non habere vim legis, quia non procedit a potestate jurisdictionis, sed a scientia et judicio prudentum, et ideo dicimus per se non inducere obligationem. Quia vero in omni arte judicium peritorum in illa magnam inducit probabilitatem, ideo etiam in hac legum humanarum interpretatione hæc doctrinalis interpretatio magnum habet auctoritatis pondus. In quo varii gradus esse possunt; nam si in alicujus legis intelligentia omnes interpretes conveniant, faciunt humanam certitudinem, et regulariter loquendo etiam inducent obligationem servandi legem, et utendi illa in praxi juxta talem interpretationem; tum quia tanta consensio doctorum indicat communem acceptationem et observantiam legis in illo sensu; tum etiam quia vix potest accidere ut contra communem omnium doctorum interpretationem tam efficax ratio occurrat, ut in conscientia reddat securam contrariam intelligentiam. At vero ubi variæ sunt doctorum in terpretationes, juxta pondus rationum et doctorum auctoritatem judicandum est; occurrebat hic disputatio de electione opinionum, illa vero ad materiam de conscientia spectat.

7. *Tria notanda ut verius sensus legis colligatur.* — Sed circa hanc interpretationem interrogari potest quibus principiis seu regulis utendum sit ad verum sensum et obligationem legis colligendam. In quo puncto latissime scribunt juris interpretes, quia proprie ad illos spectat; quia vero etiam theologis aliqua directio in legum ac canonum intelligentia necessaria est, eam breviter comprehendemus. Tria igitur capita observanda sunt, quæ supra tractando de forma legis distinximus, scilicet, verba legis quatenus significativa sunt, mens legislatoris, et ratio, et de singulis aliquid est dicendum, quoniam ex his omnibus pendet vera interpretatio legis. Circa verba dicendum est in omni lege humana primum omnium spectandam esse verborum proprietatem, id est, propriam significationem : nam ex illa maxime sumenda est vera interpretatio legis, semperque est præferenda nisi aliquid obstet. Sic enim de testatore dicitur in l. *Non aliter,* ff. de Legat., *non aliter a significatione verborum ejus recedi, quam cum manifestum est aliud ipsum sensisse ;* ergo multo magis de verbis legislatoris idem asserendum est. Unde in l. 1, § *Si is qui navem,* ff. de Exercitoria actione, dicitur *in dubiis non esse recedendum a verbis edicti;* et in l. *Prospexit,* ff. *Qui et a quibus,* verbis inhærendum esse etiamsi res gravis esse videatur. *Quod quidem* (ait) *perquam durum est, sed ita lex scripta est.* Hinc etiam in cap. 2, § *Sed neque,* de Translat. Episcop., concessa cessione episcopatus non censetur concessa translatio. Et ratio redditur, *nam si circa translationem idem fieri voluisset quod de cessione dixerat, et de translatione poterat expressisse;* significans non esse recedendum a proprietate verborum, quoad fieri possit; similia habentur in cap. *Ad audientiam,* de Decim.

8. Ratio vero clara est, quia verba in communi sermone usurpantur in propria signifi-

catione; nam idcirco illam recipiunt; ergo multo magis hoc intelligendum est servari in legibus, quia debent esse claræ et non expositæ circumventionibus et falsis interpretationibus, ut supra diximus. Unde confirmatur ab incommodo, quia alias nihil esset certum in legibus, neque per illas possent regulari actiones hominum, quia unusquisque posset suo arbitrio ad improprios sensus illas derivare. Confirmatur secundo, quia propter hanc regulam docent Patres verba Scripturæ in proprio sensu esse accipienda, nisi ex circumstantiis vel aliis locis aliud constet, quod maxime observandum est ubi dogmata fidei aut morum traduntur; idem ergo est cum proportione in lege, quæ est regula morum. Denique etiam dialectici dicunt analogum simpliciter sumptum accipi pro principali significato; verba autem, si præter sensum proprium habere possunt improprium, sunt quasi analoga, et in eis sensus proprius est quasi principale analogatum; ergo absolute posita in lege accipienda sunt in proprio ac principali statu. Atque hanc regulam tradunt jurisperiti communiter, ut late refert Tiraquel. in l. *Si unquam*, § *Libertis*, num. 45 et sequentibus, et attingit breviter Constant. Rog., tract. de Jur. interpr., quæst. 2, num. 20. Quando autem vel quomodo hæc regula deficiat, ex dicendis patebit.

9. *Duplex verborum proprietas. — Significatio usualis ad naturalem vel civilem reducenda est.* — Observandum est autem in hoc puncto in verbis juris seu legum duplicem proprietatem solere distingui: unam naturalem vocant, aliam civilem. Prior non sic appellatur quia significatio aliqua verborum legis fit a natura, constat enim omnia verba humanarum legum ad placitum et ex impositione significare, sed quia quædam significatio est ex simplici et primæva verborum impositione, et in ea solent significari res prout vere ac naturaliter sunt, sicut dictio *mors* significat naturalem mortem. Significatio autem civilis dicitur quæ est per extensionem, parificationem, vel fictionem juris, ut dictio *mors* significare solet civilem, qualis fit per religiosam professionem, et filius adoptatus dicitur filius, et sic de aliis. Quibus addi posset tertia significatio, quæ vocari potest usualis, quia est ab usu et consuetudine loquendi, quæ magnam vim habere solet in significatione vocum intepretanda, adeo ut in legum expositione proprietati etiam verborum usus præferendus sit, ut jurisperiti cum Bart. docent n l. *Non dubium*, c. de Legibus, in l. *Labeo*, ff. de Suppellectile legata, et in l. 1, ff. de Suis et legitimis hæredibus; Panormit. in Procem. Decret., ubi latissime Felin. plurima congerit. Ne vero tot membra multiplicemus, hanc significationem ad duas præcedentes revocamus: nam si usus verbi sit communis totius populi in vulgari modo loquendi, jam illa significatio est facta magis propria magisque naturalis quam primæva, quia usus habet vim derogandi institutionem et mutandi impositionem humanam. Si autem usus sit solius juris, talis significatio sub civili continetur.

10. *Quomodo regula tradita sit intelligenda.* —Regula ergo proposita de priori proprietate est intelligenda per se loquendo, et nisi circumstantiæ occurrentes vel alia jura cogant extensionem vel limitationem facere, ut in sequentibus prosequemur. Atque ita sumitur ex l. ult. cod. de His qui veniam ætatis, etc., ubi perfecta vel legitima ætas simpliciter dicta accipi dicitur pro naturali, non pro illa *quæ imperiali beneficio suppletur*. Idem sumitur ex cap. *Susceptum*, de Rescript., in 6, ubi id notat Glossa, verb. *Non morte*, citans alia jura, et latius Tiraq,, dicta l. *Si unquam*, verb. *Susceperit*, n. 17. Sed observandum circa hoc est regulam hanc potissimum habere locum in vocibus usualibus, ut sic dicam, quas leges seu jura accipiunt ex communi lege hominum; sunt vero aliæ voces quæ sunt propriæ ipsius juris et ab ipso inventæ, sicut unaquæque ars propria habet vocabula quibus utitur, ut in jure canonico tales sunt vox *censura*, *excommunicatio*, et similes; et in jure civili *usucapio*, *præscriptio*, et similes; in his ergo vocibus significatio civilis seu secundum jus est significatio naturalis illarum; nam est ex primæva impositione, et res per talem vocem significata non habet aliam naturam nisi quam habet ex institutione juris, et ideo secundum eam significationem sunt tales voces in legibus accipiendæ, et proprietas illarum ex jure sumenda est.

11. *Quando vox habeat plures significationes quid faciendum.*—Sed quid si vox habeat plures significationes proprias in naturali proprietate? Respondeo tunc utendum esse regula quæ in omnibus sermonibus ambiguis seu æquivocis prudenter observari solet, videlicet, ut legis materia aliæque circumstantiæ attente ponderentur; nam ex illis determinabitur facile verborum significatio. Maxime vero legis initium considerare et cum illo sequentia conjungere necesse est, quia ad illud debent trahi

sequentia, nisi aliquid obstet. Nam in proœmio constistutionis solet causa finalis et principaliter movens contineri, et ideo illud maxime spectandum est ad legis intelligentiam, ut communiter tradunt jurisperiti quos late refert Tiraq. in tract. *Cessante causa*, limitat. 1, n. 64 et 65; et Molina l. 1 de Primogen., c. 5, a n. 3; et Gutier. in Practicis, l. 3, quæst. 17, n. 90. Unde etiam in contractibus initium et causa spectantur, l. *Si procuratorem*, in princ., ff. Mandati; ergo multo magis in legibus observandum est initium ut ad illud cætera accommodentur. Quin potius additur in l. 24, ff. de Legibus, *incivile esse, nisi tota lege perspecta, una aliqua ejus particula proposita, judicare*. Itaque ex antecedentibus et consequentibus cum materia et aliis circumstantiis determinanda est æquivoca verbi significatio. Quod si verba legis adeo essent æquivoca ut neque ex antecedentibus, neque ex subsequentibus, nec ex materia aut ratione legis constare posset definitus sensus ejus, illa non esset lex, quia non solum non esset clara, verum etiam neque mentem legislatoris satis significaret. Vix autem fieri potest quin altera significatio sit rei de qua tractatur magis accommodata, et illa ferenda est juxta regulam legis 68, ff. de Regulis juris : *Quoties idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum accipietur quæ rei gerendæ aptior est*. Idem a simili sumitur ex l. *Si servus plurium*, § ult., ff. de Legat. 1.

12. *Quid circa intentionem considerandum legislatoris.* — Circa intentionem seu mentem legislatoris considerandum est ab illa potissimum pendere tam substantiam quam efficaciam legis, quia, ut probatum est in l. 3, mens legislatoris est anima legis, unde sicut in vivente substantia et operatio vitæ ab anima maxime pendet, ita in lege a mente legislatoris. Illa est ergo vera interpretatio legis per quam mentem et voluntatem legislatoris assequimur, et ideo quacumque ratione de mente legislatoris constare possit, secundum illam maxime erit lex interpretanda. Quod potest confirmari ex principio generali, quod ex Greg. traditur in cap. *Humanæ aures*, 22, q. 5 : *Non debet aliquis verba considerare*, utique nuda, *sed intentionem et voluntatem, quia non debet intentio verbis deservire, sed verba intentioni*. Quæ verba non inveniuntur in Gregor., sed sunt Cœlestini, ut infra videbimus. Denique confirmatur ex usu jurium, considerantium utique mentes legislatorum, cap. *Si postquam*, de Electione, in 6, ibi : *Ex sui mente exigit*, etc., et in c. *Secundo requiris*, de Appel., ex intentione legislatoris verba extenduntur, quia *verba intentioni deserviunt*, ut ibi allegatur. Sic etiam in l. *Cum mulier*, ff. Solut. matr., ex mente legis negatur marito propter lenocinium accusatio uxoris de adulterio. Idem probatur optime ex l. *Scire etiam*, § *Aliud*, ff. de Excusat. tutorum, ibi : *Sed etsi maxime verba legis hunc habebant intellectum, tamen mens legislatoris aliud vult*. Simile etiam de Testamentis dicitur in l. *Non aliter*, in princ., ff. de Leg. 3.

13. Quæret vero aliquis qui possit fieri ut mens præter verba aliquid conferat ad legem interpretandam, quia homines non possunt mentem alterius hominis percipere, nisi ex verbis ejus; nam, ut Gregorius dicit, 26 Moral. et infertur in dict. cap. *Humanæ aures*, initio: *Apud homines cor verbis, apud Deum vero verba pensantur ex corde;* hic autem agimus de humano judicio et intelligentia, quomodo ergo potest sensus legis, quæ in verbis consistit, ex mente sumi, cum ipsa mens per verba tantum nobis possit innotescere ? Et confirmatur : nam si legislator per verba legis suam mentem non declaret, non constitueretur lex, nec oriretur obligatio, etiamsi ex aliis conjecturis possemus aliquo modo voluntatem legislatoris cognoscere, quia (ut supra dictum est) lex non constituitur voluntate principis, nisi per verba legis sufficienter extet expressa, quia voluntas sola non sufficit per se ad obligandum, nec etiam est satis quod aliunde privatim innotescat, sed necesse est ut in ipsa lege sufficienter contineatur : ergo non possumus e contrario per voluntatem cognoscere verborum sensum.

14. *Quomodo mens legislatoris potest esse regula interpretandi.*—Ad interrogationem respondetur, cum dicimus mentem legislatoris deservire ad interpretandam legem, non esse sensum, ipsam voluntatem legislatoris mere internam vel secundum se spectatam esse posse regulam interpretandi legem; contra hunc enim sensum recte procedunt objectiones factæ; sed sensus est verba nude sumpta sæpe esse ambigua et ex variis intentionibus ac voluntatibus posse procedere, et ideo ex adjunctis, id est, ex materia aut circumstantiis prudenter pensandum esse ex qua voluntate et intentione processerint, et tunc ad intentionem legislatoris accommodandam esse verborum significationem et interpretationem. Ita sumitur ex sententia Hilarii, l. 4 de Trinitat., dicente : *Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi, quia non sermoni res, sed rei*

est sermo subjectus, cap. *Intelligentia*, de Verb. significat. Verum est igitur homines judicare de mente loquentis ex verbis, non tamen ex illis nude et abstracte sumptis, sed ut conjunctis omnibus circumstantiis a quibus determinari possunt ad hanc intentionem potius quam aliam indicandam : unde ad confirmationem fatemur legem non constitui per internam voluntatem, nisi in lege ipsa sufficienter manifestetur, ut probat ratio facta. Nihilominus tamen, ut verba legis sufficienter indicent intentionem et voluntatem legislatoris, non est necesse ut abstracte et nude sumpta illam indicent, sed possunt ac debent ex omnibus adjunctis determinari.

15. Secundo, interrogari hic potest an mens legislatoris plus conferat ad veram interpretationem legis quam verba, vel e converso. Nam ex dictis videtur sequi plus menti esse tribuendum quam verbis, quia mens est præcipuum in lege, nam est vita ejus. Item, propter quod unumquodque tale, et illud magis; sed verba sunt propter mentem, et non e contrario; ergo præferenda est mens verbis. Unde in cap. *In his*, de Verb. significat., dicitur : *Non debet aliquis considerare verba sed voluntatem, cum non intentio verbis, sed verba intentioni debeant deservire*. In contrarium vero facit, quia, licet ordine intentionis mens sit prior verbis, sic enim dicuntur verba esse propter mentem, quia ad illam indicandam instituta sunt, nihilominus ordine executionis seu in genere causæ instrumentalis priora sunt verba ; nam per illa devenimus in cognitionem mentis et voluntatis legislatoris; ergo præferenda est verborum vis in legis interpretatione. Et confirmatur; nam illud est præferendum quod certius est; sed verborum proprietas est certa et clara: mens autem legislatoris solum per conjecturas cognoscitur, in quibus sæpe homines falluntur ; ergo præferenda sunt verba per se loquendo, vel saltem regulariter. Quod videtur sentire Tiraquel. in dict. l. *Si unquam*, verb. *Libertis*, n. 23 cum Bald., in cap. *Licet*, de Elect.

16. *Quo sensu verba sunt signa voluntatis legislatoris. — Interdum proprietas verborum relinquenda, ut mens legislatoris investigetur.* — Respondeo hanc comparationem non posse fieri inter verba legis et voluntatem legislatoris, ut in se est mere interna, cum voluntas non hoc modo cognoscatur, neque ut sic deservire possit ad intelligendam legem. Potest ergo fieri comparatio vel inter verba ex una parte, et alias conjecturas quibus mentem legislatoris indagamus ex alia, vel inter vim et proprietatem verborum, et mentem legislatoris sufficienter conjectatam per varia signa simul sumpta. Priori ergo modo dicendum videtur verba per se loquendo esse potissimum signum voluntatis legislatoris, et illo maxime utendum esse ad mentem legis perspiciendam, non tamen illo solo, sed simul cum aliis a quibus interdum vinci ac superari potest. Primum horum intendunt doctores allegati, et constat, quia significatio verborum est magis expressa et certa, item quia verba sunt quæ ex intentione legislatoris potissimum assumuntur ad declarandam voluntatem suam ; ergo illa etiam primo ac principaliter consuli debent ad eamdem voluntatem cognoscendam. Altera vero pars sufficienter probata est in principali regula et in declaratione præcedentis dubitationis. Unde constat, in secundo sensu comparationis, mentem legis, utcumque sufficienter cognita sit, esse verbis præferendam, quod satis probant rationes priori loco factæ. Probatur etiam ex l. *Non dubium*, c. de Legibus, dicente *contra legem agere qui per occasionem verborum contra legis nititur voluntatem;* est ergo voluntas verbis præferenda. Item in l. *Nominis*, de Verb. signific., dicitur *ex lege esse, tam quod est ex sententia legis quam quod ex verbis*, ubi Gloss. exponit: *Tam quod est ex sententia præter verba quam quod est ex verbis et sententia;* nam quod est ex verbis sine sententia non est lex, ut visum est. Hoc denique modo dicitur in dict. l. *Non aliter*, ff. de Legat. 3, a verbis legis recedi, ubi de mente legislatoris constat. Dicimur autem a verbis legis recedere, quando illa extendimus, vel restringimus, vel multo magis quando a proprietate verborum aliquantulum recedimus, quod etiam facere licet, quando necessarium est ut a mente legislatoris non recedamus, quia tunc verba revera non significant voluntatem legislatoris secundum suam proprietatem, sed secundum aliquam translationem; unde est illud Gregor. in cap. *Præterea*, de Verb. signific.: *Plerumque dum proprietas verborum attenditur, sensus veritatis amittitur*.

17. *Quibus modis mens legislatoris indaganda.* — Tandem vero interrogari potest quibus modis vel conjecturis utendum sit ad mentem legislatoris indagandam præter nudam vim verborum. Respondeo multa assignari a jurisperitis; præcipua vero capita sunt hæc: Primo, materia legis; nam illi maxime debent verba deservire, juxta sententiam Gregorii supra citatam. Sic in cap. 2 de Translat. Episc.,

§ *Sed neque,* exponitur *Ecclesiam dici viduatam,* etiamsi habeat Episcopum non consecratum vel inutilem, quia materia talem sensum postulabat. Sic etiam in l. *Si vere,* ff. *Locati,* verbum *donationis* per verbum translationis exponitur, *materia exigente.* Secundo, quoties verborum proprietas induceret injustitiam, vel similem absurditatem circa mentem legislatoris, trahenda sunt verba ad sensum etiam improprium in quo lex sit justa et rationabilis, quia hæc præsumitur esse mens legislatoris, ut multis juribus declaratum est in tit. de Legib., ff. Et in eis ratio ostenditur. Nam in l. 18 dicitur : *Benignius leges interpretandæ sunt, quo voluntas earum conservetur.* Ergo si necessaria sit etiam impropria interpretatio ut voluntas sit vel præsumatur justa, in eo sensu accipienda est lex, quia alias non conservabitur voluntas legislatoris, cum lex injusta non sit lex. Et in l. 19 additur : *In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quæ vitio caret, præsertim cum voluntas legis ex hoc colligi possit;* quia nimirum sine vitio esse præsumenda est. Quod habet verum etiamsi illa ambiguitas sit per analogiam vel improprietatem, et idem sumitur ex l. *Nulla juris ratio,* eodem.

18. *Semper aliqua proprietas verborum servanda.*— Tertio, ex comparatione ad alia jura potest indagari mens legislatoris in aliqua lege, etiam præter vim et proprietatem verborum ejus, idque dupliciter : primo, ex repugnantia et contrarietate aliarum legum quæ oriretur in uno verborum sensu, et vitatur in alio ; tunc enim interpretamur mentem legislatoris non fuisse derogare superioribus legibus aut illas corrigere, et ideo usum fuisse verbis in ea significatione quæ cum aliis juribus stare possit; quia non receditur a jure antiquo, nisi quatenus in novo exprimitur, l. *Præcipimus,* in fin., c. de Appellat., et notat Gloss. in cap. *Cupientes,* § *Quod si,* verb. *Petere,* de Elect., in 6; correctio enim et mutatio legis odiosa est et de se non admittitur, nisi ubi omnino vitari non potest. Unde addunt jurisperiti vitandam esse etiamsi opus sit verba posterioris legis minus proprie interpretari. (Vide Gutier. in Pract., l. 3, q. 15, a. 24 et 25). Ita docent Anton. de Butr. in cap. *Cum dilectus,* de Consuet., n. 15, et ibi Imol., n. 12; et Felin. in cap. *Non potest,* de Re judic., n. 8, § *Limita dupliciter,* cum Panorm. in cap. *Cum olim,* de Re judic., in fin., qui ad hoc etiam inducit Gloss. ult. interpretantem illum textum juxta hanc regulam. Nam cum textus ille requirat concordiam eligentium, et concordia in rigore significare videatur ut nullus discrepet, nihilominus sufficere censet ut fiat majori parte consentiente ; nam hæc est concordia juridica de qua intelligenda est illa lex, cum non declaret se velle communi juri derogare. Unde colligo ita licere ob eam causam verba legis improprie interpretari, ut tamen servetur aliqua proprietas verborum , saltem secundum consuetudinem juris, ut in exemplo adducto constat, et idem invenitur in aliis quæ afferri solent. Estque valde consentaneum rationi, quia esto non semper legislatores loquantur juxta naturalem proprietatem verborum, semper tamen videntur loqui saltem secundum aliquam juris proprietatem aut consuetudinem, quando materia aliud non postulat. Neque major extensio videtur admittenda, ne detur occasio et licentia corrumpendi jura, quod est majus incommodum quam admittere aliquam juris correctionem. Altera via colligendi mentem legislatoris per comparationem ad alia jura est per concordiam. Ubi enim conveniens sensus legislatoris sumi non potest ex verbis in rigore ac naturali proprietate sumptis, et alia significatio suppetit in qua sensum accommodatum reddunt, multum juvabit si talis significatio verborum consentanea sit aliis juribus, in quibus similia verba in illo sensu accipiuntur vel æquiparantur : tunc enim valde probabilis fit talis interpretatio ex mente legislatoris, quia secundum jus loqui præsumitur. Et hoc maxime habet locum quando talis interpretatio benigna est et nullum aliud habet incommodum; nam benigna interpretatio legis, cæteris paribus, præferenda est, juxta leg. *Benignius,* ff. de Legibus.

19. *Ratio legis valde conducit ad mentem legislatoris indagandam.* — Ultimo circa rationem legis addendum est illam quidem non sufficienter continere mentem legislatoris; si tamen de illa constet multum valere ad eamdem mentem legislatoris investigandam. Ita docuit Bald. in cap. *Licet*, de Elect., et Decius in cap. *Secundo requiris,* de Appell., et plures alii apud Tiraq., in dict. l. *Si unquam,* § *Libertis,* n. 23, et prior pars constat, tum quia ratio legis non est textus legis, tum etiam quia multa per legem humanam statuuntur arbitrio potius quam certa ratione, et ideo *non omnium quæ per leges statuuntur, ratio reddi potest,* ut dicitur in l. *Non omnium,* de Legibus. Quamvis enim lex semper sit rationi consentanea, nihilominus electio inter ea quæ rationabilia

sunt sæpe non habet rationem, et ideo non semper est investiganda, ut dicitur in l. *Et ideo,* ff. eodem ; ergo sola ratio legis non continet legislatoris voluntatem, quia pro suo arbitrio potuit non in omnibus illi conformari, sed solum quatenus voluit et suis verbis explicavit. Unde intulit Bald. supra, majoris momenti esse verba quam rationem, *etiam magistralem,* ut ipse loquitur, quia verba sunt quasi legis substantia et immediate continent voluntatem legislatoris ; ratio autem solum remote illam indicat.

20. *Ratio legis in ipsa contenta magnum indicium mentis est legislatoris.*—Nihilominus tamen posterior etiam pars verissima est. Oportet tamen circa illam advertere duplicem esse posse rationem legis, unam in lege non expressam, sed ab interpretibus excogitatam; aliam in lege ipsa explicatam. Prior ergo ratio, licet aliquid conferat ad assequendam legislatoris mentem, non est tamen certum indicium, sed probabilis tantum conjectura ; tum quia sæpe ratio non est certa, sed in opinione doctorum posita est, tum etiam quia multo minus certum est illam fuisse rationem quæ movit ipsum legislatorem, cum possint esse aliæ a quibus moveri potuerit, et consequenter est incertum ad quam rationem magis accommodandus sit sensus legis. At vero quando ratio legis in ipsa lege continetur, magnum indicium esse potest mentis legislatoris, et post verba ipsa videtur secundum certitudinis locum obtinere, quia tunc ratio legis est aliquo modo pars ejus; nam in ea continetur, ut supponitur. Unde necesse est ut præceptum et voluntas legislatoris sit rationi suæ accommodata, et consequenter ut verba significantia actum præceptum, si ambigua sint, ex ratione ibi expressa determinationem accipiant ; ergo ex tali ratione efficaciter probatur mens legislatoris. Quod ideo manifestum visum est Bartolo et multis aliis jurisperitis, ut sæpe non distinguant inter hanc rationem et mentem legislatoris, et utramque pariter vocant animam legis ut supra l. 3 dixi, et attigit Deci. loco proxime citato. Verumtamen, licet illa duo sint valde propinqua, in rigore sunt distincta ut ibi probavi, et ideo ratio est medium ad indagandam mentem, et moraliter certum quando est in lege expressa, non tamen ita infallibile quin aliæ etiam circumstantiæ ponderandæ sint, quia etiam ipsius rationis sensus potest esse ambiguus, et ex aliis circumstantiis certior redditur. Et contingere etiam potest ut ex eadem ratione voluntas variis modis, et ad diversa moveatur, et ideo ad plane cognoscendam legislatoris voluntatem quæ est propria mens ejus non sufficit sola ratio etiam in lege expressa, sed omnia expendenda sunt et attente consideranda.

CAPUT II.

QUANDO ET QUOMODO HABEAT LOCUM EXTENSIO IN LEGIBUS HUMANIS PER EARUM INTERPRETATIONEM.

1. *Legis interpretatio declaratur.* — Legis interpretatio, si præcise ac secundum vocis rigorem sumatur, solum consistit in declaratione et intelligentia proprii et (ut sic dicam) immediati sensus ipsius legis, sistendo tantum in usitata et propria significatione verborum et in sensu legis ex illis sic intellectis resultante; et hanc interpretationem videtur vocasse declativam Bart. in l. *Omnes populi,* ff. de Justit. et jure, quæst. 6, principali, et de illa tractat in quæst. 3; nobis vero nihil de illa dicendum superest præter dicta in capite præcedenti. Alio ergo modo sumitur interpretatio prout aliquid specialiter operatur circa legem, quæ multiplex est secundum varios effectus: unus est correctio vel abrogatio legis, de qua infra dicemus, quia specialiter fit per unam legem circa alias, vel per posteriores circa præcedentes; alii vero sunt qui in unaquaque lege secundum se spectari possunt, ut sunt extensio, restrictio, exceptio, vel excusatio seu cessatio obligationis legis vel aliorum effectuum ejus; et de singulis aliquid dicendum est ut generales regulæ habeantur ad decidendos casus ex legum intelligentia pendentes.

2. *Quadruplex extensio legis*—Primo igitur circa extensionem adverto quadruplicem extensionem in lege posse cogitari. Una est intra verborum proprietatem secundum naturalem significationem; alia est ultra proprietatem naturalem et intra proprietatem civilem, sive per communis juris usum, sive per aliquam juris fictionem ; tertia esse potest ultra utramque proprietatem per aliquam improprietatem, sive in significatione alicujus verbi aut nominis, sive in connexione verborum, sive in subintelligenda vel supplenda aliqua particula non expressa in lege. Et ita in hoc tertio membro potest esse infinita varietas et inæqualitas per majorem vel minorem improprietatem. Quarto, potest cogitari extensio ultra omnem significationem verborum etiam impropriam, solum propter rerum vel casuum similitudinem,

aut identitatem formalem in ratione legis. Quinto, addi potest extensio ultra mentem legislatoris. Sed hanc non admittimus, ut infra dicemus, nec ultra dictos modos extensionis videtur alius possibilis per comparationem ad verba, vel rationem legis, quæ est veluti terminus a quo procedit extensio. Potest autem extensio fieri ad personas, ad res, seu casus, ad loca, vel ad tempora, et ita ex parte termini ad quem (ut ita dicam) possunt etiam extensiones multiplicari.

3. *Quousque lex non odiosa extendenda est.* — Dico ergo primo : omnis lex non odiosa per se loquendo extendenda est ad omnia quæ verba in significatione propria ac naturali comprehendunt, non vero ultra illa, nisi alia specialis ratio id requirat. Exempla sunt, si lex loquatur de filiis, ut filias etiam comprehendat, quia illa vox in significatione propria communis est, non vero ita comprehendit nepotes ex vi significationis, nisi alia ratio cogat. Et ideo dixi *per se loquendo;* nam ex accidenti possunt verba intra illam significationem coarctari, ut si ex ampla intelligentia etiam propriissima sequatur aliquod absurdum, vel correctio alterius legis, vel aliquid simile, ut in capite sequenti explicabimus. Sic ergo explicata assertio communis est in c. 1 de Constit., ubi bene Dec., lect. 1, n. 23 et sequentibus; Panormit., n. 14, et sumitur ex Glossa in l. *Non possunt,* ff. de Legibus, in fine. Prior ergo pars affirmans patet, quia tunc nulla est ratio extendendi legem ultra naturalem proprietatem verborum; ergo non debet fieri, quia regulariter homines loquuntur secundum proprietatem verborum; et si absolute et indefinite loquuntur, de toto significato verborum loqui intelliguntur. Et hoc maxime habet locum in legibus in quibus indefinitus sermo æquivalet universali, quia sunt regulæ generales et doctrinalem sermonem continent, ut optime probari potest ex lege *Prospexit,* ff. Qui et a quibus; et tradidit Bart. in l. 1, § *Sed et si,* ff. de Ventr. in possess. mitten., n. 3, ubi in scholis multa referuntur. Et confirmatur, quia lex quæ non continet odium aut speciale gravamen inter favores reputari potest, ut in principio libri præcedentis dixi; ergo inter prædictos saltem limites extendenda est.

4. Altera vero pars negativa cum sua moderatione exceptiva etiam est clara, quia per se loquendo ac regulariter homines utuntur verbis in significatione maxime propria; multo ergo magis id est observandum in legibus. Et hoc etiam confirmant multa ex his quæ in superiori capite adduximus, et nonnulla juris principia, ut quod *Ubi lex non distinguit nec nos distinguere debemus,* quod sumitur ex dicta l. *Prospexit,* et l. 1, ff. de Legat. præst.; cui æquivalens est, ut *Quod absolute dicitur, simpliciter et sine diminutione accipiatur,* l. *de Pretio,* ff. de Publicana, etc., cui consonat l. *Cum Prætor,* 170, ff. de Regul. jur.; juvat etiam quod *Simplicibus legibus est amica,* ut dicitur in § *Cæterum,* Instit. de Legitim. agnat. succ., et alia similia. Et hæc assertio ex sequentibus magis declarabitur; quando vero specialis ratio majorem extensionem postulet, quando vero tantam non patiatur dicemus capite sequenti.

5. *Lex favorabilis ad omnem proprietatem verborum est extendenda.* — Dico secundo : quando lex est favorabilis, vel specialis aliqua ratio juris intercedit, extendenda est ad omnem proprietatem verborum, non solum naturalem, sed etiam civilem seu juridicam, non vero ultra illam, nisi major necessitas id postulet. Hæc posterior pars latius tractabitur in assertione sequenti; nunc vero sufficienter constat ex dictis in capite præcedenti, quia verborum proprietas tenenda est, nisi necessitas cogat, quia alias nihil erit certum et constans in dispositione legum. Prior ergo pars assertionis, quæ præcipue nunc intenta est, communis est et clara, et in communi suaderi potest, quia unaquæque ars utitur verbis sibi propriis et juxta propriam consuetudinem vel institutionem; ergo multo magis id servandum est in legibus. Nec enim cogendus est legislator ut, quoties loqui vult de filiis naturalibus et adoptivis, specifice id faciat, sed aliquando uti poterit voce communi; ergo in legibus habere potest locum extensio secundum totam significationem propriam verborum non solum naturalem, sed etiam civilem; ergo maxime ita sunt accipienda verba in favorabilibus legibus, juxta vulgata principia juris. Quod tamen semper est intelligendum per se, et nisi aliud obstet, juxta alia principia et regulas quas proponemus. Idemque erit quando eadem omnino ratio in lege expressa in omnibus illis significationibus inventa fuerit, tunc enim satis indicat eadem ratio intentionem legislatoris fuisse de omnibus illis loqui.

6. *Extensio admittenda in materia favorabili, non vero in odiosa.* — Atque ad hanc regulam spectant variæ quæstiones quæ de hac extensione tractantur a doctoribus, quarum resolutio ab illa pendet et a posteriori, et quasi

per inductionem illam confirmat. Una et satis celebris est an lex loquens verbis proprie significantibus casum verum extendatur etiam ad fictum, quem sub lata significatione verba comprehendere possunt modo explicato. Quam quæstionem tractant Bart. et alii legistæ in l. *Si is qui pro tempore,* ff. de Usucap., et in l. *Omnes populi,* ff. de Justit. et jur., et in l. *Cum ex oratione,* ff. de Excusat. tutor., et in l. 3, § *Hæc verba,* ff. de Negotiis gest., nam ex his et aliis juribus inter se collatis constat interdum legis verba extendi ad casum fictum, interdum vero non extendi. Unde ordinaria regula est, in materia stricta, id est, odiosa, correctoria, et similibus non admitti extensionem illam; in materia autem ampla, id est, favorabili admitti. Ut cum lex loquitur in favorem filiorum, adoptivi etiam venire solent, ut docent Baldus et alii apud Menoch., l. 4, præsumpt. 89, n. 36, et lex loquens de legitimis legitimatos comprehendit, teste Bart. in dicta l. *Si is qui pro tempore,* num. 30; et Menoch. supra, n. 22. Unde potest hic notari alia regula, scilicet, quando lex omnino æquiparat fictum cum vero, tunc quoad dispositiones seu effectus ejusdem juris, ordinarie habere locum extensionem legis secundum totam proprietatem civilem seu legalem, quia lex disponere censetur secundum ejusdem juris usum et institutionem ; ut, verbi gratia, dicit lex legitimatum nihil differre a legitimo, utique quoad dispositiones juris vel secundum jura factas, Authent. Quibus modis nat. effic. etc., cap. 1 et 3. Inde ergo fit ut nomine legitimorum ordinarie veniant etiam legitimati, nisi aliud constet aliunde de mente legis. In quo etiam considerandum occurrit hoc maxime habere locum quando effectus per legem inductus est quasi dispensatio in aliquo defectu non a natura sed ab hominibus introducto, ut est ingenuitas concessa contra servitutem; nam servitus non est conditio naturæ, et ideo servus factus ingenuus per legem simpliciter venire solet in legibus nomine ingenui, ut patet ex dicta l. *Cum ex oratione ;* maxime vero in materia favorabili. Et alia exempla afferemus in sequentibus.

7. *Lex aliquando extenditur ultra proprietatem verborum tam naturalem quam civilem.* — Dico tertio : extensio legis per improprietatem, seu ultra proprietatem verborum tam naturalem quam civilem, raro locum habet, admittenda vero est quando alias vel lex fieret illusoria et nullius momenti, vel injustitiam aut aliam absurditatem contineret. Hanc conclusionem in terminis posuit Abb. in c. 1 de Constit., n. 14, et sequitur ibi Deci. et alii, et Felin. referens alios in cap. *Translato,* de Constit., n. 14 ; Covar., 3 variar., c. 3, n. 9 ; Navar. in sum., cap. 27, n. 51, et in c. *Pœna,* de Pœnit., dist. 1, n. 16 et 21, et sumitur ex Gloss. penult., in cap. 2 de Usur., in 6. Qui omnes præcipue loquuntur de posteriori parte assertionis. Nam prior, scilicet, quod hæc licentia extendendi legem ad improprium sensum per se non liceat, sed tantum necessitate cogente, per se nota est et ex dictis in capite præcedenti satis probatur. Quod vero propter dictam causam liceat, optime probatur ex l. *Scire etiam,* § *Aliud,* ff. de Excusat. tutor., ubi propter vitandum absurdum lex ibi dicens : *Vel intra centum milliaria,* extenditur ut etiam intra quatuor centum locum habeat. Et a simili etiam sumitur ex l. *Nam absurdum,* ff. de Bon. libert., et optime in l. *Si stipulatio,* de Oper. liber. Et confirmari hoc potest ex c. *Si civitas,* de Sententia excomm., in 6, ubi interdictum civitatis extenditur ad suburbia, ne vilipendi valeat sententia interdicti. Idem probatur ex c. *Significavit,* de Judæis, ut illud bene expendit Navar. in Sum., c. 27, n. 51. Ratio autem est, quia est vulgaris regula omnem dispositionem ita esse interpretandam ut valeat potius quam pereat; ergo multo magis lex quæ magno consilio fit : at vero si injustitiam contineret non esset lex ; ergo ita est interpretanda ut et sit lex et non sit injusta, etiamsi ad hoc necessarium sit verba extendere usque ad improprietatem. Et eadem ratione vitanda est omnis absurditas a lege per ejus interpretationem, quia, si esset absurda, irrationabilis esset, et consequenter non esset lex. Idem denique erit si sit inutilis et nullius momenti, quia etiam hoc modo nihil ad commune bonum conferet, ac subinde non erit lex. Et præterea cum lex auctoritate publica fiat, et magno consilio, non potest præsumi facta in eo sensu ut sit injusta, absurda vel inutilis. Unde etiam de statuto dixit Albert., cons. 20, n. 11, non esse ita interpretandum ut elusorium fiat, et sequitur Mascard. concl. 596, n. 2. Imo etiam in lege odiosa fit hæc extensio ne fiat fraus legi et ita fiat inutilis, ut in l. 4 ad Maced. sub mutuo comprehenditur venditio pecunia credita. Et ad id valet l. *Cum quis,* 126, de Regul. jur., et Glossa ult. in capit. ult. de Usur., in 6, ubi nomen testamenti ad codicillum extendit in materia pœnali, ne lex fiat illusoria, estque ibi communiter probata. Et plures alios in eamdem sententiam refert Tiraq. in ll. conn. Gloss. 5, n. 114, et Sarm.,

l. 1, select. cap. 12, n. 7. Atque in his assertionibus non videtur esse controversia inter auctores, nam in his generalibus regulis conveniunt, licet alii plures, alii pauciores limitationes adhibeant, quas nunc non expendimus quia pendent magis ex particularibus materiis, seu ex applicatione generalis doctrinæ ad illas, quam ex formali ratione interpretandi leges.

CAPUT III.

UTRUM LEX EXTENDI POSSIT AD CASUM NON COMPREHENSUM SUB ALIQUA VERBORUM SIGNIFICATIONE, PROPTER SOLAM RATIONIS SIMILITUDINEM VEL IDENTITATEM.

1. Quæstio hæc valde controversa est inter auctores et non parvam habet difficultatem, et ideo specialiter tractanda est. Multi ergo sentire videntur tantam extensionem fieri non posse. Et potest suaderi primo, quia ratio legis non est lex, nec formaliter illam constituit tanquam forma substantialis ejus, quia hæc est voluntas legislatoris significata per verba; ergo si verba in aliqua significatione non extenduntur ad aliquem casum, quamvis fortasse ratio in eo militet, non est de illo lex. Dices voluntatem legislatoris esse rationi conformem, et ideo tantum extendi quantum ratio ejus. Sed contra hoc argumentor secundo, quia stante eadem ratione potest princeps velle unum et non aliud, vel pro sola libertate, vel certe, quia non expedit multa præcipere aut prohibere, neque omnia omittere, et ideo eligit unum pro arbitrio suo, quod sæpe potest facere sine culpa; imo etiam interdum propter aliquam rationem. Nam, licet nos lateat, fortasse non defuit legislatori aliquod motivum propter quod unum præciperet, et non aliud, non obstante aliqua similitudine rationis. Unde confirmatur tertio, quia ipsa determinatio expressa verborum ad unum casum et taciturnitas alterius indicat potius legislatorem unum voluisse præcipere vel prohibere et non aliud, ex illa conjectura juridica, *quia si voluisset expressisset*, c. 2. de Translat. Episcop., cap. *Ad audientiam*, de Decim. Unde potius solet interdum sumi argumentum ab speciali, quia dum hoc in speciali prohibetur et alia tacentur, signum est alia non prohiberi. Denique lex non est ultra totam significationem extendenda sine necessitate aut ratione cogente; hic autem nulla est, sed sola conjectura similitudinis rationis quæ et infirma est, quia nunquam potest illa similitudo omnimoda satis probari, cum non oporteat legislatorem omnem rationem exprimere quæ ipsum movit, et per alias conjecturas quas adduximus illa sufficienter eliditur, argumento cap. *Verisimile*, de Præsumptionibus; ergo propter solam rationem non est lex extendenda ultra verba. Et hanc sententiam significat Glossa in cap. *In fidei*, verb. *Inquisitionis*, de Hæret., in 6; tenet Anton. in cap. ult. de Consuetud., n. 57; Domin., in c. 1 de Tempor. ordin., in 6, n. 9; Adrian. in 4 Mater. de Excomm., q. 3, excep. 8, et Cord., l. 1, q. 11, opin. 2, ad 3, et multi alii apud Tiraq. in l. *Si unquam*, verb. *Libertis*, a n. 2, ubi infinita pene congerit et allegat usque ad n. 30, et præcipue in n. 20 et 21.

2. *Ratio legis aliquando extenditur ultra significationem verborum.*--Multi vero alii affirmant tantam esse vim rationis legis ut propter illam comprehendere censeatur casus in lege omissos, si in eis par ratio militet, licet aliter sub verbis legis non contineantur. Pro qua sententia multa etiam congerit Tiraq. supra a n. 42, ubi etiam plures auctores allegat. Idem Constanti. Roger. in tract. de Jur. interpret., § 1, a n. 21; Molin., l. 1 de Primogen., c. 5, n. 7 et sequent.; Covarr., in cap. *Alma*, 2 p., § 4, n. 7, vers. *Secundo;* Angel. verb. *Lex*, n. 6 et 8, cum Imol. et Gemi.; Sylv., q. 18, cum Panorm. in c. *In insulis*, de Regul., n. 3, ubi ait dispositionem legis extendi propter rationem expressam in lege, etiamsi verba id non patiantur. Idem fere habet in c. 1 de Juram. calum., n. 8. Fundamentum potissimum est, quia ratio legis præsertim in ipsa expressa indicat sufficienter intentionem legislatoris esse prohibere aliquid, non quatenus materialiter (ut sic dicam) tale est, sed ut subest tali rationi, ac subinde prohibere quidquid talem rationem æqualiter induit; ergo dispositio talis legis tam universalis est quam ejus ratio, etiamsi verba ejus id non exprimant. Et confirmatur, quia hoc modo decisio unius casus per sententiam principis censetur habere vim legis pro omnibus similibus, quia nimirum casus ille particularis materialiter sumptus solum censetur esse tanquam quoddam exemplum in quo ratio decisionis exercetur; quia vero ratio est quæ fundat decisionem, ideo universalis esse censetur pro casibus similibus; ergo idem est cum proportione in quacumque lege. Et ad hoc confirmandum allegantur varia jura; quæ nunc non licet sigillatim expendere, quia, intellecta generali doctrina, potest unusquisque juxta eam singula interpretari.

3. *De lege humana propria sermo esse de-*

bet. — In hac re difficile est judicium ferre, propter varia dicta doctorum et jurium quæ ab ipsis allegantur. Ut tamen quod sentio dilucide et breviter explicare valeam, suppono sermonem esse de lege humana propria, id est, disponente et inducente novam obligationem quæ ex sola ratione naturali non oriretur; nam si lex hominis tantum sit declarativa rationis naturalis, sine dubio tantum extendetur quantum ipsa ratio. Nec de hoc esse potest controversia. Deinde differentiam constituo inter paritatem rationis et identitatem. Paritatem rationis voco quando, licet rationes sint diversæ, habent inter se æqualitatem, ut sunt, verbi gratia, ratio amicitiæ aut gratitudinis, quæ inter se diversæ sunt, possunt autem æquiparari et moraliter æquales judicari. Identitatem autem voco quando in diversis materiis una et eadem ratio pietatis promovendæ, aut nocumenti evitandi intercedit. Quam distinctionem attingunt juristæ allegati, et paritatem vocant similitudinem rationis, aliam identitatem, ut videre licet in Baldo et aliis quos Tiraquel. citat, et expressius Rochus Curt., tract. de Consuet., ad cap. ult. cod., sect. 4, n. 23, ex Alexan., cons. 75; et Paulo de Castr., cons. 338, et in cons. 84, ut illum refert et sequitur Tiraqu. in dicta lege *Si unquam*, verbo *Libertis*, n. 45.

4. *Similitudo rationis non sufficit ut obligatio legis ex uno casu ad similem extendatur.* — Primo igitur censeo solum similitudinem rationis per æquiparationem seu æquivalentiam sine identitate non sufficere ut legis obligatio ex uno casu ad similem extendatur, ut ex persona ad personam, aut alio simili modo, quando sub verbis legis in aliqua significatione non comprehenditur. Ita opinantur imprimis auctores citati in prima opinione. Deinde idem plane sentiunt Paul. Castrens., Alex. et Rochus proxime citati. Ad idem potest citari Glossa in c. 1 de Temporib. ordin., in 6, verb. *Italia.* Nam, licet in principio videatur repugnare, in ultimis verbis tandem exponit illum textum, non admittendo extensionem propter similitudinem rationis. Verum est non fundari in hoc quod similitudo rationis non sufficeret, sed in hoc quod ratio aliqua dissimilitudinis excogitari potuit. Verumtamen etiam hinc sumi potest argumentum pro conclusione, quia si verba legis nullo modo casum comprehendunt, sola similitudo rationis non potest sufficere ut dispositio legis censeatur habere locum in alio casu simili, quia nunquam potest similitudo esse tanta quin facile sit aliquam rationem differentiæ invenire. Sed ulterius declaratur incipiendo a certioribus. Nam imprimis fere omnes fatentur hanc extensionem per similitudinem rationis non habere locum ubi alia lex aliter disponit in alio casu, quantumcumque simili, ut expresse docent Bartol. in Authent. *Quas actiones*, c. de Sacros. Eccles., n. 8 et 9, et in l. *Omnes populi*, ff. de Just. et jur., q. 6, principali, quæstiunc. 4; consentit Abb., cons. 29, n. 4, vol. 2, et in cap. *Translato*, de Constitut., n. 4, ubi clare loquitur de ratione simili, non eadem, ut Bart. etiam loqui videtur, ut illum etiam Rochus exposuit. Idem Felinus in dicto c. *Translato*, de Constitut., n. 13. Et ratio est, tum quia legum correctio est juris strictissimi, ut infra dicemus, et ideo non habet in illa locum extensio propter solam similitudinem rationis; tum etiam quia fortius vinculum est legis expressæ, quam sit ratio alterius legis propter solam similitudinem; ergo non potest hæc lex contra alteram prævalere. Ex quo obiter colligo solam similitudinem rationis non sufficere ut casus sit comprehensus in lege ex mente legislatoris; nam si esset comprehensus, revera eximeret illam a contraria lege antiquiori.

5. *Duo in lege pœnali distinguenda.*—Deinde in legibus pœnalibus est facilior magisque recepta assertio (idemque intelligatur cum proportione in irritantibus et in omnibus odiosis). Ut autem caveatur æquivocatio quæ in hoc committi potest distinguenda sunt in lege pœnali duo, scilicet, præceptum vel prohibitio, et pœnæ impositio. Quod ergo attinet ad pœnam, certum existimo non posse legem pœnalem quoad pœnam extendi propter solam similitudinem rationis, quantacumque ista sit. Quod præter auctores proxime allegatos sensit Gloss. in cap. *In pœnis*, 49, de Regulis juris, in 6, dicens : *Quod de pœnis non arguimus ad similia, quia pœnæ non excedunt proprium casum;* idem docuit Anton. de Butr. in cap. ult. de Consuetud., n. 57 et 58, et bene Castr., lib. 1 de Lege pœnal., cap. 7, docum. 3; eamdem opinionem tenet et communem doctorum esse dicit Molin. tractat. 2 de Instit., disp. 176, § *Quarto;* Emman. Roder. tom. 1 quæst. regular., q. 11, art. 6, regula 14; Sanci. lib. 10 de Matr., disp. 4. Probari autem potest primo ex generali regula juris, in pœnis benigniorem interpretationem esse faciendam; at extensio pœnæ propter solam similitudinem non fit per interpretationem benignam, sed nimis rigorosam: ergo. Secundo, quia hæc extensio vel fieri posset a casu ad casum similem, æqualem vel

graviorem, vel a persona ad personam, vel a pœna ad pœnam, vel a loco ad locum, aut alia simili circumstantia; nihil autem horum potest dici cum probabilitate; ergo.

6. *Declaratur exemplo.* — Probatur prima pars de casu ad casum, quia pœnæ impositio, licet secundum generalem rationem æqualitatis seu proportionis fundetur in ratione justitiæ, tamen in determinatione talis pœnæ ad talem casum pendet ex voluntate legislatoris magis quam ex ratione, ut constat, quia nulla certa ratio cogebat principem ad imponendam hanc pœnam pro tali delicto; posset enim imponere aliam, vel nullam per legem imponere, sed committere judici : ergo rationis similitudo ex parte delictorum non sufficit ad extendendam pœnam ad casum similem, quia præter rationem necessaria est voluntas legislatoris, quæ ibi non intervenit. Declaratur et confirmatur hæc pars, quia in pœnis quæ ipso facto imponuntur manifestum est neminem obligari in conscientia ad exequendam vel observandam in se pœnam legis, nisi commiserit illud specificum delictum propter quod est imposita, ut in censuris, irregularitatibus et aliis impedimentis canonicis manifestum est, ut constat ex doctrina sæpe repetita in materia de censuris. Imo doctores omnes in illa ponderant non solum specificam rationem delicti, sed etiam modum et consummationem ejus juxta rigorosum sensum verborum esse necessarium. Unde ridiculum esset dicere parricidam vel incendiarium templi aut imaginum incurrere censuram canonis *Si quis suadente*, quia hæc delicta æquiparantur in gravitate percussioni clerici; ergo idem dicendum est in pœnis imponendis per judicem; eadem enim ratio militat, quia lex imponens pœnam certam pro furto in rigore non obligat judicem ad imponendam illam pœnam pro alio delicto, etiamsi simile vel æquale sit. Quando vero possit judex vel etiam debeat, ex alio principio, uti ea similitudine seu imitatione legis punientis unum delictum, ad puniendum aliud, paulo post explicabo.

7. *Juridica ratio exponendi omnes canones.* — Atque hæ rationes convincunt in aliis extensionibus secundum alias circumstantias, quando, variata circumstantia, variatur factum quod lex consideravit. Ut patet imprimis in variatione personæ. Nam si lex definite punit religiosum concionantem hoc vel illud, non punit clericum secularem idem delictum committentem, quia, licet sit in specie idem, non tamen est idem quod lex voluit et expressit. Item hic procedit illa ratio, quod punire hanc vel illam personam pendet ex voluntate legislatoris, et ideo non sufficit similis ratio, quia nec semper homo vult omnia quæ participant similitudinem rationis, nec semper expedit omnia velle, sed unum præ alio eligitur arbitrio legislatoris, vel propter alia motiva quæ apud se habere potuit. Et hæc est juridica ratio exponendi omnes canones pœnales, et destructo hoc generali fundamento tollitur certitudo in his legibus explicandis. Et idem discursus fieri potest de loco ; nam si lex punit delictum factum in tali loco, ita ut ex illa constet habuisse respectum ad illum, non extenditur ad alium, licet eadem vel similis ratio in eo esse videatur. Quod quidem dixit Bart. in Authent. ult., c. de Sacrosanct. Eccles., quando cum illa extensione inducitur correctio legis ; ego vero censeo absolute ac per se idem esse dicendum ex vi mutationis loci et facti quod lex consideravit. Et idem est de malo peccandi ; nam si lex punit peccantem scienter, non extenditur ad peccantem ex ignorantia, etiamsi contingat delictum ex aliis circumstantiis esse gravius, et sic de aliis propter eamdem rationem. Denique idem est evidentius de extensione a pœna ad pœnam; nam si certa pœna imponitur per legem, non potest judex illam mutare, aliam similem imponendo, quia astringitur lege ad solvendum, ut ita dicam, in tali specie, nisi per modum dispensationis ex justa causa aliud ei permittatur, ut supra dictum est. Et in pœnis quæ incurruntur ipso facto non potest quis mutare pœnam in aliam similem, quando potest pœnam lege præscriptam exequi ; imo, licet non possit, non tenetur aliam æquivalentem præstare, ut in superioribus dictum est; et in aliis legibus est certum in eis non habere locum commutationem proprio arbitrio factam, ut infra dicetur ; nulla ergo extensio vel argumentatio per similitudinem rationis habet locum in pœnis quoad proprium reatum earum, etiamsi maxima congruentia vel similitudo intercedere videatur, ut dixi etiam in tom. 3 tertiæ partis, q. 67, art. 8. in comment.

8. *Rejicitur sententia Joan. And.* — Superest dicendum de altera parte legis pœnalis, quæ est prohibitio vel præceptum : nam Joan. Andr., in cap. *Dispendia*, de Rescript., lib. 6, dixit per similitudinem rationis extendi dispositionem legis pœnalis, licet non extendatur pœna. Et potest suaderi, quia eadem est ratio de hac lege quæ de qualibet alia obligante per vim directivam, quia etiam lex pœnalis ut

præcipiens vel prohibens habet suam vim directivam ; solum hoc potest in ea considerari speciale, quod ratione adjunctæ pœnæ videtur potius restringenda quam extendenda, quoad hoc ut pœna restringatur et non extendatur. Sed hoc non cogit, quia pœna est quid accessorium, et directio legis est principale, et ideo non est habenda ratio accessorii, si principale per se spectatum petit vel admittit extensionem ; sed lex directiva non adjiciens pœnam extenditur propter similitudinem rationis ; ergo et lex pœnalis quoad dispositionem et directionem. Sed hæc sententia imprimis in eo displicet quod separat pœnam a dispositione legis ; nam, licet verum sit pœnam legis non posse extendi ad eum qui illam legem non violat cui adjecta est, etiamsi aliam similem violet, ut probant omnia dicta in superiori puncto, nihilominus si propter rationis similitudinem extenditur dispositio legis pœnalis, consequenter dicendum est violari legem illam per actum illum in quo similis ratio militat; alias quomodo lex extenditur ad illum actum ? Si autem lex violatur, pœna ejus incurritur, quia adæquata est ipsi legi, et sequitur transgressionem ejus tanquam accessorium principale. Deinde displicet ipsa assertio, quia, licet æquiparatio facta cum aliis legibus directivis non pœnalibus videatur probabilis, nihilominus fundamentum etiam in aliis legibus censeo esse falsum.

9. *Similitudo rationis non sufficit ad vinculum conscientiæ inducendum.—Duplex interpretatio mentis legislatoris.* — Dico ergo nullam legem extendi, quoad vinculum obligationis in conscientia quod per se imponit, propter solam similitudinem vel paritatem rationis, ad casum omissum et nullo modo comprehensum sub significatione verborum legis, etiamsi de tali casu nihil per aliam legem dispositum sit, et sive lex pœnam addat, sive non addat. Ut hanc assertionem probem, suppono distinctionem quamdam qua utuntur Imol., Gemi., Tiraq. et Sylv. locis citatis, qui dicunt duplicem esse mentem legislatoris, vel potius interpretationem mentis legislatoris, unam comprehensivam, aliam extensivam, quod ego intelligo pure extensivam, generale nomen imperfectiori membro applicando. Comprehensiva interpretatio, vel extensio, est quando per illam declaratur talem casum vel personam comprehensam fuisse in mente legislatoris, licet verbis non satis eam declaraverit, ut est casus in cap. *Si postquam,* § *Si vero,* de Elect., in 6 ibi : *Quæ non solum ut quis veniat, sed etiam ex sui mente exigit, quod usque ad finem negotium prosequatur,* cum similibus. Pure vero extensiva mens seu interpretatio dicitur illa per quam extenditur dispositio legis ad casum non comprehensum sub mente legislatoris, propter similitudinem vel paritatem rationis.

10. *Interpretatio pure extensiva non sufficit ut dispositio legis obliget in tali casu.* — Hoc posito, sic argumentor : interpretatio pure extensiva et non comprehensiva nunquam sufficit ut dispositio legis obliget in casu ad quem fit extensio ex vi talis legis ; sed extensio quæ fit per similitudinem rationis sine adminiculo verborum nunquam est comprehensiva, sed pura extensio : ergo, ratione illius tantum, nunquam lex obligat per vim directivam. Quæ ratio procedit tam in lege favorabili quam in pœnali, correctoria, et quomodocunque odiosa, ut per se patet. Majorem videntur plane supponere Imol. et Gemin., imo etiam Sylvest.; et probatur, quia formalis ratio constitutiva legis est mens legislatoris sub qua voluntatem ejus præcipue intelligo; ergo quod non fuit sub mente legislatoris comprehensum non potest sub lege comprehendi; ergo non potest cadere sub legis obligationem : ergo si interpretatio sit pure extensiva, non potest sufficere ad obligationem legis. Probatur consequentia ultima (nam cætera omnia per se nota videntur) ex data declaratione terminorum, quia illa dicitur pura extensio quæ fit ultra totum id quod sub mente legislatoris comprehenditur. Quod autem talis sit extensio quæ fit per solam similitudinem rationis quod in minori sumebatur, probatur, quia sola similitudo rationis non ostendit sub voluntate legislatoris comprehensa fuisse omnia quæ similitudinem rationis inter se habent, ut probant omnia dicta de pœnis. Nam, sicut obligatio ad pœnam talem non nascitur ex sola ratione, sed ex voluntate legislatoris quæ, stante simili ratione, potest velle hanc vel illam pœnam et non aliam ; ita obligatio directiva nascitur ex voluntate, et hæc non semper tantum extenditur quantum rationis similitudo, ut in pœnis probatum est, et in rationibus pro prima sententia adductis.

11. *Refellitur responsio.*—Respondet autem Sylvester, verb. *Lex,* quæst. 18, sicut physice est impossibile esse eamdem causam quin sequatur idem effectus, ita, loquendo juridice, esse impossibile esse eamdem rationem et non esse idem jus, cum ratio ipsa sit formaliter jus et lex, nisi hoc sit ex voluntate legislatoris,

quam tamen sequi non tenemur, nisi exprimatur. Verumtamen hæc objectio, ablata quadam æquivocatione quam involvit, magis confirmat nostram sententiam quam eam oppugnet. Æquivocatio ergo sæpe committitur in illo verbo *eadem ratio;* nam, si rigorose sumeretur pro vera identitate rationis prout a similitudine distinguitur, non procederet ratio contra nos qui hæc duo distinximus, et nunc de sola similitudine tractamus. Sylvester autem latius loquitur de ratione eadem, prout antea dixerat: *Si ratio sit par simpliciter, seu eadem, aut certe major.* Sic ergo loquendo de ratione eadem pro simili, pari, vel majori, falsa est major, et inepta comparatio quæ fit causæ physicæ, quæ naturaliter agit, ad rationem quæ moraliter inducit liberam voluntatem legislatoris: quod ipsemet Sylvester vidit cum addidit: *Nisi hoc sit de voluntate legislatoris;* si ergo legislatoris voluntas potest efficere ut lex non tantum extendatur quantum par ratio, non est juridice impossibile esse eamdem rationem et non esse idem jus. Falsumque est dicere quod talis ratio sit formaliter jus et lex; nam talis ratio per se non sufficit jus aut legem constituere sine voluntate legislatoris, alias non posset legislatoris voluntas facere ne lex tantum extendatur quantum illa ratio; quia non potest tollere ab illa ratione quod illi est intrinsecum et formale. Nam ob hanc causam non potest voluntas legislatoris humani facere ut illa ratio naturalis quæ per se inducit obligationem naturalis legis, et est quasi formale jus naturale, non extendatur quantum natura sua potest. Secus vero est de ratione congruitatis seu convenientiæ, quæ in lege humana reperitur; illa enim ratio per se non est formaliter jus aut ratio, sed potius est voluntas, vel saltem non sufficit ratio sine voluntate. Unde libenter admittimus illud principium quod Sylvester sumit, quia non tenemur sequi voluntatem legislatoris nisi exprimatur; nihil autem illum juvat, quia, licet legislator non exprimat se nolle ut lex extendatur ad omnia in quibus similis ratio invenitur, non ideo ratio sola per se obligat, ut ostensum est, nisi accedat voluntas legislatoris; unde retorquetur ratio, quia per talem legem non exprimitur voluntas legislatoris obligans ad talem extensionem, nulla est talis obligatio. Probatur consequentia, quia voluntas legislatoris non obligat nisi exprimatur, et illa non exprimitur; ergo ex illa non potest esse obligatio, nec etiam ex sola ratione; ergo ex nullo capite.

12. *Objectio.* — Sed dici potest quod, licet ratio sola non sit lex sine voluntate, tamen est signum voluntatis, præcipue quando ipsa lege exprimitur; ergo tunc tantum extenditur voluntas quantum ratio, et ita ex ratione resultabit interpretatio non tantum pure extensiva, sed etiam comprehensiva, et sic etiam procedit quod Bald. et alii dicunt, rationem esse ipsam legem, quia involvit voluntatem, et ideo æque extendi legem ipsam ac rationem ejus. Sed hoc, licet possit habere apparentiam aliquam in propria identitate rationis de qua statim, non tamen in rationis paritate aut similitudine, quia de illa falsum est assumptum; nam ratio per se non est sufficiens, nedum adæquatum signum voluntatis, etiamsi in lege exprimatur, quia est tantum signum honestatis vel utilitatis quam legislator in tali materia respicit, ut in illa per legem ac voluntatem suam necessitatem inducat. Et ideo necessarium non est, nec moraliter verum aut ordinarium, quod voluntas legislatoris extendatur ad omnia in quibus potest inveniri similis ratio. Quia (ut dicebam) voluntas pro sua libertate potest circa unam materiam disponere, et non circa aliam, licet in utraque inveniatur similis ratio, quia fortasse non expedit in omnibus disponere, et pro suo arbitrio legislator eligit unam materiam potius quam aliam. Exemplum morale est, quia in lege taxante pretium panis aut vini eadem profecto vel potius similis ratio considerari potest, et nihilominus lex positiva interdum taxat pretium panis, et non vini vel olei, et sic de aliis. Item aliquando lex canonica disponit aliquid in una religione mendicante quod posset simili ratione generaliter disponere, et tamen si lex specialiter loquatur de Prædicatoribus vel Minoribus, non extenditur ad alios, ut patet ex cap. *Constitutione,* cum cap. *Non solum,* de Regular., in 6. Nam prohibitionem factam Minoribus et Prædicatoribus recipiendi novitios ante annum probationis elapsum, eodem extendit Bonifacius VIII ad aliorum Mendicantium ordines, et addit: *Nos pari similitudine rationis inducti,* plane ostendens antea non habuisse locum extensionem illam, non obstante similitudine rationis.

13. Atque ita ex illo textu fatetur Sylv. probari sententiam hanc quoad leges pœnales, et dispositiones seu prohibitiones earum, et in hoc esse communem sententiam, eamque aliis in locis docuisse Joan. Andr., scilicet, in regula *Odia,* in 6; et in Clem. 1 de Elect., Imol. et Gem. in dicto cap. *Statutum,* Panorm. etiam

in cap. 1 de Re judic., n. 15. Nam, licet dicat legem pœnalem extendi ad limites rationis expressæ, statim subdit : *secus ubi allegaretur simile sub facilioribus terminis vel paribus,* et citat Innoc. in cap. *Cum speciali,* de Appellat., apud quem nihil invenio. At vero in legibus non pœnalibus nec correctoriis plures ex dictis juristis admittunt extensionem, sed nec rationem sufficientem afferunt, nec differentiam sufficientem inter leges pœnales et non pœnales quoad vim directivam assignare possunt, ut supra dicebam, quia si leges pœnales non admittunt hanc extensionem, non est propter pœnam adjunctam, quæ est quid accessorium, sed quia voluntas legislatoris ex vi solius rationis similis non comprehendit casus omissos, quæ ratio eamdem vim habet in legibus non pœnalibus. Præsertim quia obligatio in conscientia etiam est res gravissima, quæ non est extendenda sine majori fundamento, quandoquidem ratione adjunctæ pœnæ similis extensio non admittitur. Denique dicti auctores nullo modo rationibus factis satisfaciunt.

14. *In quo sensu procedit assertio declaratur.* — Adverto autem assertionem a nobis positam procedere tantum ex vi ejusdem legis, et de rigore obligationis in ordine ad observationem vel transgressionem ejus ; hoc enim modo censemus legem non obligare ad aliquid quod sub verbis ejus aliquo modo non comprehenditur, quantumcumque similis et æqualis, vel major ratio in illo locum habeat. Quod adverto, quia juristæ sæpe in hac quæstione loquuntur de usu legum in ordine ad externa judicia, et ad sententiam in eis ferendam, vel ordinem servandum ; et ita dicunt, deficiente lege, procedendum esse a similibus ad similia, et utendum esse lege disponente in uno casu, ex ratione simili illi, quæ in alio casu invenitur, in quo lex nihil disponit. Et in hoc sensu dicere solent casum similem expresso non censeri omissum, cum in utroque par ratio militare videtur, ad quod multa allegat Tiraquel., de Retract. consanguin., § 2; Gloss. 1, n. 19. Hæc autem duobus modis possunt intelligi. Primo, ut procedatur ex prudenti arbitrio et rationali conjectura ac præsumptione, quidquid sit de obligatione legis. Et in hoc nullus prudens dubitare potest ; tum quia nihil est magis consentaneum rationi et prudentiæ quam præcedentum vestigia imitari, et præcipue per leges superioris approbata ; tum etiam quia jura omnia ad hoc inclinant. Unde dicitur in lege *Nam,* ff. de Legibus : *Quando lex in uno disponit bonam esse occasionem, cætera quæ tendunt ad eamdem utilitatem, vel interpretatione, vel certa jurisdictione suppleri ;* ubi Glossa addit : *Procedendo de similibus ad similia,* et aliis juribus id confirmat. Imo sæpe supremus legislator movetur ex similitudine æquitatis alterius legis, latæ etiam a principe inferiori, ad aliam legem similem vel proportionalem edendam, qui est casus proprius cap. *Cum delicta,* de Confirm. utili, ubi Gloss., vers. *Similitudine provocati,* alia jura refert, et multa ad hoc congerit Fel. in c. *Translato,* de Const., a n. 10, ubi cum Bald. dicit hanc extensionem habere locum etiam in pœnis, procedendo a similibus ad similia, scilicet, in casibus non prævisis in jure, quod verissimum est et usu receptum. Et potest etiam assignari ratio, quia judex debet secundum leges judicare, juxta doctrinam D. Thomæ 2. 2, quæst. 60, art. 5. Ergo ubi deest lex expressa, optime faciet utendo similitudine rationis. Et sic dixit Menoch., lib. 1 de Præsumption., quæst. 5, n. 8, quando præsumptio, licet non sit scripta expresse in lege, magnam cum scripta affinitatem vel similitudinem habet (quod maxime contingit ob majorem vel eamdem rationem), de illa judicandum esse ac de ipsa scripta, et ita inquit : *Cum casus omnes lege comprehendi non potuerint, procedimus de similibus ad similia.*

15. Secundo, potest id intelligi ut ad hoc teneantur judices etiam ex obligatione legis, quod non est tam certum, est tamen valde probabile. Si tamen id verum est, non oritur obligatio ex sola lege disponente in casu simili per se spectata, sed ex aliis legibus approbantibus consuetudinem illam et ordinantibus ut servetur, ut sumi potest ex l. *Non possunt,* ff. de Legibus ibi : *Is qui jurisdictioni præest, ad similia procedere atque ita jus dicere debet,* ubi verbum *debet,* licet ambiguum sit, satis indicat obligationem, maxime concurrente communi consensu et consuetudine. Dici etiam potest hoc extensionis genus esse necessarium secundum jus, quia se habet sicut præsumptio juris et de jure contra quam non admittitur directa probatio, et ideo judices eam sequi in judicando tenentur, nisi contingat oppositum aliunde evidenter constare. Ita ergo in præsenti, ubi alias non constiterit manifeste de contraria mente legislatoris, tenebitur judex uti extensione legis secundum rationem similitudinis, ubi casus aliter non potest aperto jure decidi.

16. *Ex identitate rationis infertur extensio*

ad casum in verbis non comprehensum.—Secundo, principaliter dicendum est ex identitate rationis recte fieri extensionem comprehensivam legis ad casum non comprehensum in verbis, si constiterit rationem illam esse adæquatam, solamque animum legislatoris induxisse, quod ex materia et circumstantiis ac verbis legis inspiciendum est. Hanc assertionem pono propter sententiam valde communem asserentem ex identitate rationis extendendam esse legem, quam in aliquo sensu veram esse negare non possumus. Primo, propter auctoritatem canonistarum et legistarum qui fere in hac assertione conveniunt; nam, licet differre soleant in majori vel minori illius extensione, ut infra dicam, tamen in generali fere omnes illam admittunt. Secundo, propter varia jura quæ hoc indicant, quanquam (si attente expendantur) fere nunquam separant omnino rationem a verbis, quia non colligunt ex identitate rationis mentem legislatoris fuisse comprehendere aliquem casum non satis expressum in verbis, nisi vel extendendo verba in aliqua significatione saltem lata, vel impropria, vel quia alia necessitas cogit, ut quod alias lex esset injusta, vel absurda.

17. *Verba cum suis circumstantiis consideranda sunt.* — In hoc ergo solet assertio probari, primo, ex ultima regula juris in 6 : *In legem committit qui verba legis complexus contra legis nititur voluntatem ;* quæ habetur in l. *Non dubium,* cap. de Leg., et sumitur ex l. *Scire,* et l. *Contra,* ff. de Legib.; tamen, ut eisdem locis Glossæ advertunt, ille dicitur amplecti verba et non voluntatem legis, qui non accipit verba in ea significatione quam legislator intendit, quamque posset facile ex legis ratione intelligere, et ita, licet verum sit legem comprehendere quidquid ratio ejus exigit, non tamen sine aliquo significato verborum cui ratio accommodetur. Et ita Glossæ in omnibus dictis locis exempla ponunt in eo qui fraudulenter adhæret materialibus verbis, et ab intenta significatione recedit; ut, si prohibetur agere, non agit per se, agit autem per alium si prohibetur mutuare, non mutuat, sed vendit pecunia credita, et sic de aliis. Deinde afferri potest dictum cap. *Si postquam,* § *Si vero,* de Elect., in 6, ubi lex præcipiens alicui ut ad curiam veniat, extenditur, ut etiam præcipere intelligatur, ut ille a curia sine licentia ante finitum negotium non discedat. Quod dicitur esse ex mente, licet non videatur esse ex verbis, quia ratio præcipiendi adventum non est propter ipsum tantum, sed propter negotium præsentialiter peragendum; nihilominus tamen hæc extensio quæ comprehensiva sine dubio est, licet sit ultra expressam et rigorosam significationem verbi veniendi, considerata nihilominus materia et circumstantiis, non est omnino extra latam et usitatam significationem verbi veniendi; nam qui dicit se ire aliquo ad aliquod negotium virtute dicit se ire ad permanendum ibi quandiu negotium postulaverit, quod moraliter magis intelligitur in eo qui venit ex præcepto, quia magis pendet ex voluntate præcipientis.

18. Tandem facit cap. *Quia in insulis,* de Regul., quod de monachis loquitur, et extenditur, secundum omnes, ad omnes religiosos in insulis habitantes, ut ante decimum octavum annum non admittantur, ob rationem textus, scilicet, quia in illis locis durior est monachorum congregatio. Sed data hac extensione, constat ex usu nomen monachorum sæpe in lata significatione pro religiosis sumi, et sic invenitur in multis aliis. Aliquando autem videtur fieri extensio omnino præter verba, imo quodammodo contra illa, ut in dicta leg. *Scire etiam,* § *Aliud ;* sed ibi cogebat alia necessitas vitandi absurdum, ut supra dixi. Aliud exemplum sumo ex leg. *Illud,* ff. Ad leg. Aquil., ubi dispositio quædam loquens de furto ad omne damnum injuriosum extenditur, et subditur probatio, quia ratio quæ in furto movit, eadem in damno injuriæ invenitur, unde sequitur ut idem debeat existimari. Sumitur etiam optimum exemplum ex l. *Cum mulier,* ff. Solut. matrimon. ; dixerat enim lex : *Cum mulier adulterata fuerit viri lenocinio, non privatur dote ;* et subjungit : *Audiendum esse qui dixerit ex mente legis, virum non posse accusare uxorem in eodem casu,* utique ex ratione legis, quæ attenta justitia æque utrumque postulat, nimirum, quia tunc uxor non intendit injuriam marito, quia volenti non fit injuria, quæ ratio tam excludit maritum ab accusatione quam a retentione dotis ; quamvis etiam dici possit hoc virtute fuisse comprehensum in verbis legis, licet non expresse, sed per quamdam consecutionem, quia qui juste puniri non potest profecto nec accusari potest, utique servata proportione et respectu ejusdem.

19. *Ut ratio sit adæquata legi, duo requiruntur.* — Atque hinc facile exponitur ultima pars assertionis, videlicet, ut hæc extensio comprehensiva ex identitate rationis locum habeat, necessarium esse ut ratio sit adæquata legi. Duo autem ad adæquationem necessaria

sunt; unum, ut ratio per se sola moveat sufficienter et efficaciter ad legem condendam; aliud, ut sit veluti finis unicus integre intentus per legem. Ratio prioris partis est, quia si illa ratio per se spectata et sola non moveat, sed conjuncta cum aliis; ergo licet in aliis casibus inveniatur, non potest ex illa inferri fuisse comprehensos sub mente legislatoris, quia potuit non moveri ad illos, ex defectu aliarum rationum vel circumstantiarum. Ratio vero alterius partis est, quia si ratio non sit integre et adæquate intenta, non oportet ut comprehendat omnia quæ illam participare possunt. At vero quando sic est adæquata et integre intenta, oportet salvari integre, et ideo ex vi illius fit omnis ampliatio quæ necessaria est ad vitandam omnem fraudem et circumventionem legis. Et ita procedunt vulgaria jura in hac materia, leg. *Adigere*, § *Si patronis*, juncto § *Si vero*, ff. de Jure patronat., et optime in leg. *Cum pater*, § *Dulcissimis*, ff. de Legat. 2, et alia in quibus ex ratione extenditur lex ad eos casus in quibus fieret fraus legi, nisi lex ita ampliaretur.

20. *Ratio legis debet esse intrinseca ad omnes casus ad quos extenditur.*—Addo vero ulterius, ut regula data procedat, necessarium esse rationem legis esse adeo intrinsecam et universalem ad casus omnes qui ex vi illius in lege comprehendi dicuntur, ut in ea habeant connexionem necessariam in ordine ad justitiam et prudentiam legis, id est, ut sit contra rectam rationem vel contra prudentiam in quibusdam casibus ob talem rationem disponere, et non in omnibus eamdem rationem æque participantibus. Nam si talis non sit ratio, non potest sola illa cogere ad talem extensionem faciendam, nisi aliunde sumatur ex verbis ejusdem legis vel ex aliis juribus. Probatur ratione sæpe facta, quia lex pendet ex voluntate, voluntas autem pro sua libertate potest unum velle et non aliud, etiamsi in utroque sit eadem ratio volendi. Et quando non intercedit dicta connexio, poterit etiam id fieri sine injustitia, vel etiam sine imprudentia, quia forte non expedit vel non oportet omnia velle, seu de omnibus similibus æque disponere, et quando non est disparitas inter illos, libera est electio, etiam secundum prudentiam; vel certe licet in propria ratione legis sit æqualitas, ex aliis circumstantiis potest in aliqua materia magis movere.

21. Exemplum sumi potest ex cap. 1 de Tempor. ordin., 6, ubi prius ponitur ratio generalis vitandi periculum imminens quod indigni ordinentur si extra patriam in locis remotis ad ordines admittantur, et nihilominus postea non fit prohibitio generalis, sed per illa verba: *Ut nullus Episcoporum Italis*, etc., ubi Glossa quærit an extendatur prohibitio ad Episcopos Germaniæ quoad Italos ibi peregrinantes; et prius dubitat propter rationis identitatem, tandem vero ait non esse admittendam extensionem. Quod mihi certe verissimum semper visum est; tum quia non frustra Pontifex in specie locutus est de Episcopis Italiæ, et de clericis ultramontanis qui ab eis ordinantur sine litteris dimissoriis, et de illis tantum loquitur applicando ad illos specialiter rationem generalem, quod facere potuit, vel quia magis in ea provincia periculum imminebat, quia frequentius ad illam confluunt ultramontani quam e converso Itali ultra montes, vel quia facilius poterat ultramontanus habere remedium in Italia existens, quam e contrario, ut ibi Glossa notavit. Et ita licet ratio sit eadem, tamen applicatio non est eadem, et potuit prudenter ad unam materiam fieri, et non ad aliam. Et ideo illa ratio, ut generalis, non fuit adæquata illius legis, sed illa secundum specialem gradum et modum periculi in tali regione imminentis. Quæ doctrina potest facile ad alia exempla applicari; nam in præceptis Ecclesiæ possunt multa inveniri similia.

22. At vero quando ratio legis est talis ut in ea habeant connexionem, tam quæ in lege exprimuntur quam quæ videntur omissa, tunc recte ex vi rationis intelliguntur omnia comprehensa, ut probat optime exemplum adductum ex l. *Cum mulier*, et similia. Et ratio est, quia lex præsumitur esse justa et prudenter ac debito modo a legislatore lata; non esset autem talis nisi esset adæquata rationi suæ. Inde vero fit, quod sæpe judicavimus, hunc modum extensionis legis ex vi rationis semper fieri, aut mediante ampliatione et extensione verborum in aliqua significatione saltem minus propria, aut ad vitandam absurditatem aliquam vel injustitiam legis, ut sufficienter patet ex discursu et exemplis adductis. Et specialiter declarari potest, quia ex vi rationis non potest fieri extensio comprehensiva nisi sufficienter per illam indicetur voluntas legislatoris, quia voluntas mente retenta et non manifestata non obligat; ergo vel manifestatur per verba quia ratio cogit ut sic illam interpretemur, vel, si omnino desunt verba, quia eadem ratio cogit ut ea suppleamus, vel alio modo ad talem sensum illa accommodemus. Hoc autem

nunquam licere potest, nisi quando id necessarium est ad vitandum aliquod absurdum in lege, cujus optimum exemplum est in dicto § *Aliud.*

23. *Refellitur regula Panormit.* — Quapropter non probo regulam datam a Panorm. in cap. *Quia in insulis,* de Regul., n. 3, quod legis dispositio ampliari debet vel restringi ad limites rationis expressæ, etiamsi verba non patiantur, nec sit alia necessitas præter applicationem ejusdem rationis. Unde infert textum illum, licet expresse loquatur de monasteriis insularum, quia pro ratione reddit quod *ibi est dura congregatio,* extendi ad omnem duram religionem ubicumque existentem. Quod profecto mihi incredibile est, quia illo modo infinita esset extensio in legibus facienda, et quia regula illa nulla ratione nititur, ut ostendi, et quia in illo particulari exemplo Pontifex non consideravit quamcumque asperitatem religionis, sed illam quæ ex tali situ loci nascitur, et illa est propria et (ut ita dicam) identica ratio legis; durities vero aliunde proveniens alterius est considerationis. Unde magis est ibi similitudo rationis quam identitas, et procedunt omnia dicta in priori puncto. Nec jura quæ Panormit. allegat illi quidquam favent; nam fere omnia in discursu capitis longe aliter explicata sunt, et l. *Pater,* § *Fundum,* ff. de Leg. 3, quam etiam adducit, potius probat oppositum; nam quia testator expresse dixit: *Quoad vixerit,* non extenditur dispositio ad successores hæredis, etiamsi ratio sumpta nudè id postulare videretur, ut Glossa etiam advertit.

CAPUT IV.

EXPEDIUNTUR NONNULLA DUBIA CIRCA EXTENSIONEM LEGIS OB IDENTITATEM RATIONIS, VEL ALIIS MODIS.

1. Circa superiorem doctrinam nonnulla dubia supersunt, quæ breviter expedienda sunt. Primum est in quibus legibus locum habeat prædicta extensio; multi enim doctores dicunt hanc extensionem per identitatem rationis habere locum in lege favorabili, et maxime si cedat in salutem animæ. Quod tradit Panormitan. in cap. *Ex tenore*, Qui filii sint legit., et ibi Joan. Andr., Host. et omnes. Item Felin. et alii in cap. *Translato,* de Constitut., et in capit. ultim. de præscript.; Bartol. Authent. *Sacramenta puberum*, cod. Si advers. vendit., ubi in scholio multi alii referuntur, et alios refert Covar. in 4, 2 p., c. 6, n. 12; Flami., de Resignat. beneficior, lib. 11, q. 2, n. 17. Potest vero hoc intelligi, vel quando extensio fit ex vi solius rationis propter necessariam connexionem aliorum casuum cum illa, seu propter injustitiam aliquam, vel absurditatem legis vitandam, vel quando fit non ex necessitate, sed ex congruitate, quia verba facile illam extensionem complectuntur. In priori sensu non est illud proprium legis favorabilis, sed amplius extenditur, ut jam dicam. Unde non est exclusive id accipiendum, sed tanquam magis certum et facilius admittendum; idemque dicendum erit de lege favorabili animæ comparata ad alias favorabiles. In posteriori autem sensu est hoc proprium legis favorabilis, quia generatim et quasi per antonomasiam convenit ei quæ animæ favorem continet. Est autem intelligendum de extensione intra aliquam proprietatem verborum, ut jam declaratum est.

2. *Extensio comprehensiva ob rationis identitatem etiam ad legem pœnalem extenditur.* — *Limitatur regula.* — Unde infero eo modo quo lex recipit extensionem comprehensivam ex sola identitate rationis, non solum habere locum in lege favorabili aut non pœnali, sed etiam in pœnali. Ita docent plures ex citatis auctoribus, præsertim Sylv. et Angel., Imol. et Gemin. in dicto cap. de Tempor. ordin., in 6, et in dicto cap. *Si postquam;* Panormit. frequenter, cap. ult. de Rescript. n. 10 et 11, et in cap. *Nihil,* de Election., n. 9, ubi etiam de correctoriis loquitur, et in Clem. 1, de Rescript., n. 2, et in Clement. 1, de Elect. n. 8, quibus locis varia in utramque partem adducit; ipse autem non solum est constans in illa sententia, sed etiam valde illam extendit. Idem tenet alios referens Rochus Curt. de Cons., sect. 4, num. 23. Item Navarrus in capite *Pœnæ*, de Pœnitentia disp. 1, ubi pluribus modis hoc extendit. Item Covarrus in capite *Alma,* 2 p., § 4, num. 7; Anton. Gom., 1 Variar., cap. 5, n. 1, et cap. 11, n. 22; Gutier., lib. 1 Canonic. quæst., cap. 10, n. 13. Debet autem hoc intelligi non de extensione solius pœnæ, hæc enim nunquam fieri potest, ut dixi, nec in illa potest inveniri identitas rationis, cum magis pendeat ex voluntate quoad determinationem seu qualitatem pœnæ. Nec etiam debet intelligi de extensione quoad solam obligationem præcepti (ut aliqui ex dictis auctoribus sentirevidentur), quia, si obligatio extenditur, consequenter extendetur pœna, quia absolute ponitur contra legis transgressores, et quia est accessorium quod sequitur suum principale,

nisi ipsa lege expresse restringatur ad certum peccandi modum. Tunc enim ex defectu illius poterit non incurri pœna, ut in materia de Censuris sæpe dictum est. Et ideo cum proportione intelligitur assertio de tota lege etiam pœnali. Præterea debet intelligi quando talis comprehensio ex vi rationis necessaria est ut vere et integre impleatur ratio legis, vel ut sit justa et rationabilis, ut explicatum est, tunc enim est evidens necessitas , quia non minus efficax et justa ac rationabilis debet esse lex pœnalis quam quælibet alia.

3. *Objectio refellitur.—Extensio comprehensiva duplex. — Vera interpretatio regularum de pœnis.* — Et hinc facile solvuntur contraria quæ objici possunt ex illis regulis, quod pœnæ sunt restringendæ, et leniendæ, et benigne interpretandæ. Hæc enim omnia de extensiva interpretatione intelligi possunt, ut Gemin., Imol., Sylvest. et alii volunt. Sed non placet expositio, quia etiam in non pœnalibus illa interpretatio locum non habet, saltem quoad propriam legis obligationem de qua nos præcipue tractamus. Dico ergo extensionem comprehensivam duplicem distingui, unam necessitatis, aliam congruitatis ; sicut enim præsumptio duplex distinguitur a juristis, una necessaria, alia probabilis, seu voluntatis ; ita etiam extensio comprehensiva ex vi rationis duplex esse potest, una omnino necessaria ad justitiam vel rectitudinem, et in gratiam observantium leges ; alia non necessaria, seu voluntaria, quia, licet in uno sensu possit lex multa comprehendere juste et sine inconveniente, alia minor comprehensio sufficit ad justitiam legis et proprietatem verborum cum ratione etiam legis servandam. Dico ergo generales illas regulas de non ampliandis legibus pœnalibus intelligi de interpretatione (ut ita dicam) voluntaria, id est, sine qua potest conservari prudens dispositio et justitia legis, quia infra hanc latitudinem benigne semper est interpretanda lex pœnalis. Quando vero extensio est necessaria ad justitiam legis, secus est, et ita intelligenda est Glossa in Clementin. 2, de Ætat. et qualitat., verb. *In his,* ideoque merito dicunt multi ex dictis auctoribus hanc comprehensivam non esse propriam extensionem, sed adæquatam legis interpretationem, quæ in pœnalibus etiam servanda est. Propter quod etiam supra dicebamus per se loquendo debere pœnalem legem ampliari ad omnia comprehensa sub aliqua propria significatione verborum, licet amplectenda sit minus ampla, dummodo propria sit.

4. *Quid in lege correctoria dicendum.* — Atque ex prædicto fundamento sequitur idem esse dicendum etiam in lege correctoria, ut aperte dicunt Panormitan., Rochus, et alii supra allegati, et Tiraq. cum multis dicto § *Libertis,* n. 45, et sumitur ex Gloss. in Clem. 1, de Elect., verb. *Eligatur.* Imo idem sequitur etiamsi simul pœnalis sive odiosa et correctoria sit, ut ex eisdem sumitur, et ex aliis quos refert Matienz. lib, 5 Recopil., tit. 11, lib. 19, Gloss. 2, n. 5 ; Gutier., de Juram., 3 p., c. 2, n. 8. Et de lege exorbitante generaliter idem tradit Bart. in leg. *Si constante,* ff. Solut. matrimon., n. 44 ; Jason., n. 73 ; Menoch., lib. 4, præsumpt. 89, n. 37 ; Tiraq. in dicta leg. *Si unquam,* § *Libertis,* n. 44 et 61 ; denique in quacumque lege, quantumvis gravis cogitetur, dummodo æquitatem legis retineat, ratio facta procedit, recte applicata et explicata rationis identitate, eritque semper multo facilior extensio si verba in aliqua significatione, licet latissima, possint casum comprehendere, ut per varia exempla exponit Roch. dict. sect. 4, n. 12.

5. *Quorumdam limitatio.* — Quidam autem hoc limitare videntur dum dicunt hanc extensionem in pœnalibus, correctoriis et exorbitantibus habere locum, quando alioqui sunt favorabiles, ut dicit Tiraq. supra dicto n. 61, vel quando sunt propter utilitatem animæ, ut ait Felin. in c. *Translato,* n. 13 de Constit., vel in favorem Ecclesiæ, ut dixit Glossa in c. *Sciant cuncti,* de Elect. in 6 ; vel in favorem boni publici, ut ait idem Felin. infra, n. 14 ; et Navar. in dicto cap. *Pœnæ,* et sentiunt alii quos refert Rochus dicta sect. 4, n. 20. Hæc vero et similia vel dicta sunt de extensione non necessaria, vel non exclusive seu restrictive intelligenda sunt, sed quasi per antonomasiam et ob majorem certitudinem, sicut in simili paulo ante explicavi. Nam si extensio est comprehensiva et necessaria ad justitiam et plenam observantiam legis juxta vim rationis ejus, tunc generaliter servanda est regula in quacumque lege quomodocumque exorbitante, dummodo vera lex sit ; si vera ratio non cogat similiter ad talem extensionem tantamque comprehensionem, tunc, licet in aliis pœnalibus vitanda sit extensio, in his privilegiatis (ut ita dicam) admitti potest et interdum debet, quia (ut supra dixi), licet lex pœnalis sit vel odiosa ex uno capite, potest ex alio tantum continere favorem, tantique momenti, ut in ea servanda sint principia legis favorabilis potius quam odiosæ. Et juxta hæc possunt non diffi-

cile varia dicta doctorum conciliari, quæ in specie verborum non solum diversa, sed etiam contraria sæpe videbuntur, non tamen sunt, quia de diversa extensione et de diversa rationis unitate, seu similitudine aut identitate loquuntur, licet hæc omnia pauci distinguant.

6. *Ratio subintellecta quem effectum habet.* —Quærunt vero dicti auctores an hæc intelligenda sint tantum de ratione expressa in lege vel etiam de non expressa, sed ab interpretibus excogitata. Sæpe enim auctores videntur doctrinam datam restringere ad rationem in lege expressam. Ita Panorm. in cap. 1 de Jurament. calum., n. 8, et in c. *Nihil*, de Elect., n. 9, et idem sentit Bart. in dicta Authent. *Quas actiones*, et alii ibi, præsertim ubi extensio fit in materia non favorabili, ut pœnali vel correctoria. Et ad hoc induci potest lex *Pater*, § *Julius*, ff. de Legat. 3, ibi : *Cum hoc nudum præceptum esset*, et indicat ibi Gloss. ; nihilominus contrarium docent multi, videlicet, sufficere rationem subintellectam, licet expressa non sit, dummodo satis certo constet illam et non aliam potuisse esse rationem legis. Ita sentit Bart. in l. *Item quæritur*, § *Qui impleto*, ff. Locati., n. 10; et Bald. in l. *Maximum*, c. de Lib. præter., n. 4; et Cyn. in l. *Non dubium*, c. de leg., et Panor. in Clemen. 1 de Rescriptis, cum Glossa ibi; idem in c. fin. de Rescrip.; Felin. in c. *Translato*, de Const. ultimo notab.; Angel., Verb. *Lex*, n. 8; Sylv., q. 18; Anton. Gom., variar. c. 11, n. 12. Fundamentum est, quia potest sufficienter constare de ratione legis, etiamsi scripta non sit; ergo idem operabitur. Probatur consequentia, quia non habet dictum effectum, quia scripta est, sed quia in se talis est. Nihilominus tamen, quia, quando est scripta, pars est legis, et de illa certissime constat, et per contextum constare etiam potest quomodo determinet alia verba legis, ideo regulariter vix habet locum cum obligatione hæc extensio ex vi rationis, nisi scripta sit. Quando vero non est scripta, juxta legis qualitatem et materiam poterit extensio fieri cum majori vel minori certitudine præsumptionis, et interdum poterit esse tam evidens vel communiter recepta, ut ad obligationem legis sufficiat.

7. *Ad supradictos modos extensionis omnes alii modi reducuntur.*— Ulterius inquiri potest an præter dictos modos extensionis legis alii dari possint ; solent enim recenseri alii peculiares modi extendendi leges, etiam pœnales et onerosas, qui attinguntur a Navar., in d. c. *Pœnæ*, ex Franc. et Dominic., in c. 1 de Tempor. ordin. Sed si recte spectentur, omnes ad superiores reducuntur, et juxta illos intelligi debent ut veri sint; quod breviter declaro attingendo præcipuos. Unus est ut fiat extensio legis ad correlativa ex Glossa, Bart. et Bald. quos ibi citat Nav. supra, et idem dicit in Sum., c. 22, n. 72; et Rochus dicta sect. 4, n. 13 et 16, et Ripa in l. *Ait prætor*, § *Si judex*, ff. de Re judic., ubi alii. Intelligendum autem hoc est imprimis de correlativis, ut talia sunt, ut maritus et uxor, pater et filius, mensura et mensuratum, ut se respiciunt : nam si materialiter spectentur non habent connexionem. Deinde necessarium est ut eadem ratio in eis vigeat, ita ut non possit in uno procedere nisi attingat aliud, vel certe ut ratio justitiæ postulet ut dispositum de uno habeat locum in alio; alioqui relatio parum refert ad extensionem. Exempla varia in dictis auctoribus videri possunt.

8. Alius modus extensionis est per radicationem plurium casuum in eodem principio seu radice; nam una etiam lege prohibentur, juxta illud Justiniani imperatoris in l. ult., cap. de Nuptiis : *Cum ex una radice vitium nascitur, consequens est ut eadem lege tollatur.* Qui modus etiam debet intelligi quando ratio et radix prohibitionis una et eadem est in utroque casu, ut exposuit Glossa in c. *Fraternitatis*, de Testib., verb. *Novis*. Item explicandus est de identitate rationis eo modo quo illam declaravimus. Erit autem res evidentior, si radix ipsa sit materia legis : nam si lex excludat radicem, quidquid ex ea oritur, videtur exclusum, ut dixit Bald. in dicta l. *Maximum*, c. de Lib. præter., n. 4. Similis modus extensionis est inter ea quæ se consequuntur seu connexa sunt, quem modum posuit Anton. de Butr. in c. ult. de Consuet., limitat. 4, et late Rochus ibi sect. 4, n. 16, et attingit Nav. dicto c. *Pœnæ*, n. 11 et 12 ex Glossis quas allegat. Et varia exempla adducunt quæ majori indigebant examine, sed non possumus ad singula descendere. Existimo igitur, secundum eadem principia posita, esse de extensione judicandum, scilicet, ut connexio tanta sit ut non possit, verbi gratia, unum prudenter vel juste prohiberi quin prohibeatur aliud, sicut de correlativis dictum est. Contingere etiam poterit ut unum sub alio contineatur, tanquam imperfectum sub perfecto ejusdem rationis, ut affinitas sub consanguinitate, vel tanquam pars sub toto, vel commutatio sub dispensatione, et tunc procedit regula a minori, non e contrario; et sic intelligit Panorm. in cap. *Dilecti filii*, de Arb., n. 4 et 5, et colligitur ex illo textu. Item

potest fieri ut ratione connexionis unum comprehendi censeatur sub alio secundum communem usum, et tunc non fiet extensio ex vi solius rationis, sed etiam propter significationem verborum, in qua plurimum valet communis usus, ut late Fel. in Procem. Decret., n. 3 et sequentibus.

9. *Alius modus quomodo intelligendus.* — Alius præterea modus extensionis est per æquiparationem casuum per aliam legem prius factam; nam tunc dispositum in uno per aliam legem consequenter censetur dispositum in alia, juxta Glossam et doctores in l. *Si quis servo*, c. de Furtis, et Bart. et alios in l. *Ut tantum*, ff. de Serv. corr., et notat Abb. alia referens in cap. *De multa*, de Præben., n. 18; Roch., dicta sect. 4, n. 14; Jas. in l. *Transigere*, c. de Trans.; Nav., dict. c. *Pœnæ*, n. 14, et idem fere n. 15. Hic vero modus extensionis si in sola ratione legis fundetur, juxta prædicta moderandus est; si autem fundatur in dispositione alterius legis, tunc ponderanda sunt verba legis facientis æquiparationem, et in eo servanda est regula in quo facta est æquiparatio, et non ultra, ut attingit Sylv. verbo *Pœnæ*, quæst. 4, et ibi Ang., et latius Crottus in l. *Si constante*, 2 lect., ff. Solut. matrim., et Bern. Diaz, reg. 429. Et tunc proprie non fit extensio n eadem lege, sed una extendit effectum alterius, et ideo solet hæc extensio vocari a juristis passiva et non activa, ut videre licet in Bart. supra, et Rocho., n. 9.

10. *Identitas ex motivo colligenda.* — Alius item modus addi potest, quando lex loquitur in determinato casu gratia exempli; nam tunc extendenda est ad casus similes. Quem modum ponunt Sylvest. verbo *Lex*, quæst. 20, verbo *Quarto*, et Ang. ibi, n. 7. Sed hic etiam modus locum habet juxta distinctionem datam de identitate vel similitudine rationis; nam sola similitudo, nisi sit etiam in identitate specifica, non sufficit; cum hac vero identitate sufficit, ut patet ex multis decisionibus canonum, et in legibus quæ ferri possunt per sententiam principis in particulari casu, ut supra dictum est, et nihilominus intelliguntur esse generales leges. Identitas autem illa optime explicatur per motivum et rationem virtutis sub qua talis actus prohibetur vel præcipitur; nam si fuerit lex lata in tali casu intuitu religionis observandæ, vel sacrilegii vitandi, ubi in simili casu eadem specifica ratio religionis vel sacrilegii intervenerit, lex extendetur, et idem est de ratione justitiæ. Et hoc declaratur bene ex l. 1, ff. Uti poss., juncto § *Nam interdictum prætoris;* loquens de possessione domus, extenditur ad possidentem agrum, vel quamcumque rem similem, quia nimirum eadem est ratio justitiæ in illis omnibus cujus intuitu interdictum latum est. Et ita ex materia, vel ex ratione legis, vel ex alia lege, vel ex naturali ratione, non erit difficile intelligere quando lex loquatur in particulari casu gratia exempli, vel per aliam occasionem. Et sic etiam procedit alia frequens regula quod lex loquens in speciali casu, quia frequentius accidit, extenditur etiam ad similes, licet rariores sint, dummodo ejusdem rationis sint, in ratione virtutis aut vitii, ad quam respexit lex. Quod notavit Glos. in l. 1, c. de His qui ad Eccles., verbo *Judæi*, et in unic. c. de Rapt. virg., verb. *Sponsam*. Idem Rebuff. in tract. Nomin., quæst. 5, n. 25; Ugol., de Excom., tab. 2, cap. 23, § 6, n. 6. Et eadem regula usus sum in 5 tomo, disp. 15, sect. 4, circa fin., explicando c. *Quoniam multos*, 11, quæst. 3. Omnia vero fundantur in identitate rationis, quæ attente et secundum omnes circumstantias positas spectanda est, ut explicavi.

11. Ultimo inquiri potest an hujusmodi extensio locum habeat non solum in casibus seu actionibus, sed etiam in personis, locis ac temporibus, etc. Ad quod potest generaliter responderi affirmando, si ratio aut verba legis, servata proportione, talem extensionem vel ampliationem requirant. Addo tamen proprie et immediate hanc extensionem fieri ad casus seu actiones, quia illæ sunt proxima materia legum, et ideo de his præsertim locuti sumus, consequenter vero etiam fieri ad pœnas, quatenus fieri potest ad maleficia seu delicta. Addo etiam propriissime fieri ad personas, tum quia etiam lex loquitur ad personas et illas obligat; tum etiam quia actiones per respectum ad personam variari possunt. Et ideo etiam de hac ampliatione legis frequentissime loquuntur auctores, et varia ejus exempla videri possunt in Rocho, supra dict. sect. 4, n. 12; Tiraq. in dicto § *Libertis*, n. 28 et sequent.; Anton., Gabr., l. 6, t. de Verbor. signific., fere per totum.

12. Ad loca vero potest quidem fieri extensio intra latam vocis significationem, quando saltem sub illa potest nomen loci in lege positum extendi ad alia loca, vel quia nomen est ambiguum et ex frequentiori usu, vel ex materia aut ratione legis determinatur, vel quia per connexionem unus locus sub alio continetur, ut suburbia nomine populi, vel populi subjecti sub nomine civitatis, juxta l. *Qui ex vico*, ff. ad Municip., et quæ insimul docent

Bart. in l. 2, c. Quæ sit long. consuet., q. 37; Roch., dict. sect. 4, n. 17; seclusis autem omnino verbis, aut nunquam aut rarissime potest fieri talis extensio. Et ratio in generali reddi potest, quia si locus sit extra territorium legislatoris, clarum est non posse ad illum fieri extensionem legis quoad obligationem ejus, juxta regulam cap. 2 de Constit., in 6; sed ad summum per imitationem poterit ad unum locum applicari lex alterius, per modum exempli vel auctoritatis. Si autem extensio fiat ad alium locum contentum in territorio, non vero comprehensum ullo modo sub loco pro quo legislator expresse voluit legem ferre, non poterit esse extensio comprehensiva, cum intentio legislatoris satis limitetur per definiti loci expressionem, ut supra attigi cap. 1 de Tempor. ordin., in 6; nam ratio ibi adducta videtur generaliter procedere, moraliter loquendo.

13. At vero extensio legis ad tempus fieri non potest nisi ad præteritum vel futurum; nam de præsenti semper lex loquitur, ut constat, et non sunt plures temporis differentiæ. De extensione autem ad præteritum dictum est l. 3, c. 14, tractando quomodo lex feratur circa præterita, declarando, non disponendo, et ideo talis extensio recte fit per vim rationis in lege expressæ, quando ex illa colligi potest legem esse declarativam et non tantum constitutivam : idemque erit quoties ex quolibet alio verbo vel ex materia id constare potuerit, nec aliter fit illa extensio. Respectu autem futuri temporis non est vera extensio; nam hæc est propria legis natura ut ad futura feratur, juxta l. *Leges et constitutiones*, c. de Legib., et ideo potius regula erit legem de se comprehendere futurum tempus nisi restringatur, quia lex semper loquitur; et ideo, licet de præsenti loquatur, semper in quolibet futuro tempore, quando est præsens, idem disponit. Addit vero Panor. in cap. 2 de Const., n. 2, quod si lex remittat delictum, tunc non extenditur ad futura, ne det materiam delinquendi. Plus vero dicitur in l. *Cum lex*, ff. de Legib., videlicet, *cum lex in præteritum quid indulget, in futurum vetare*, utique ex mente legis; et ita ibi fit quædam extensio ad futura, quia indulgendo præterita supponit illa esse mala vel prohibita, quam prohibitionem non revocat indulgendo præterita, sed potius tacite confirmat.

CAPUT V.

QUANDO ET QUOMODO POSSIT LEX PER INTERPRETATIONEM RESTRINGI.

1. *Restrictio quomodo accipienda.—Restrictio quo tendit.*—Materia hujus capitis eadem fere est quæ præcedentis ; nam cum restrictio opponatur extensioni, eamdem fere doctrinam cum proportione admittit; sic enim oppositorum eadem solet esse ratio; nam quot modis unum dicitur, tot dicitur reliquum. Quia vero materia solet esse obscura et perplexa, ideo aliqua in particulari dicere necessarium visum est. Restrictio ergo, sicut extensio, accipi solet vel per comparationem ad verba, juxta varias eorum significationes supra positas, scilicet, aut propriam naturalem, aut propriam civilem, aut impropriam, vel per comparationem ad rationem legis : per comparationem autem ad mentem non potest dari restrictio, nimirum, quæ aliquid eximat ab obligatione legis quod fuerit comprehensum sub mente legislatoris; id enim repugnantiam involvit, stando in vi interpretationis, nisi intercedat dispensatio, quæ superiorem potestatem requirit, ut infra dicetur. Nam mens legislatoris seu voluntas est ipsa lex, seu unde habet lex vim obligandi : ergo impossibile est per interpretationem aliquid eximere a lege quod non eximatur a mente legislatoris. Igitur omnis restrictio legis eo tendit ut mentem ipsam legislatoris ad pauciora coarctet, quam verba vel ratio legis præ se ferre videantur. Ad majorem autem claritatem distinguere possumus, aliud esse non extendere legem, aliud restringere illam; nam inter extensionem et restrictionem potest medium intelligi, per adæquationem ad verba secundum eorum proprietatem et rationem. Hæc autem non potest habere locum ubi et verba legis non possunt nisi unam propriam significationem habere, naturalem vel civilem; nam si utramque habeant, eo ipso quod secundum alteram tantum intelliguntur est restrictio, et si ad utramque amplientur est extensio, et ideo rara est hæc adæquata interpretatio sine restrictione vel ampliatione, ideoque nihil de illa specialiter dicere oportet, quia in capitibus præcedentibus, explicando quo modo liceat extendere leges, simul declaravimus intra quos terminos contineri debeat quælibet extensio, et consequenter declaravi quæ extensio seu ampliatio non liceat.

2. *Aliquando non licet legem restringere.* —

Atque hinc etiam facile explicari potest quando restrictio legis non liceat. Dum enim restrictio extensioni contraria sit, quoties ampliatio legis secundum regulas datas necessario facienda fuerit, tunc non licebit restringere legem utique secundum idem; nam si ampliatio fiat in uno et restrictio in alio, non erunt contraria, et sic non repugnabit simul fieri circa eamdem legem diversis respectibus. Atque eadem ratione, quoties non licet extendere legem ultra verborum proprietatem, tunc licita est, imo et necessaria restrictio, quando verba alia significata minus propria habere possunt, quia tunc non extensio legis est illius restrictio. Nunc ergo pauca addenda supersunt in particulari ad majorem declarationem, quamvis magna ex parte per proportionem ad extensionem accipienda sint.

3. *Restrictio fieri debet ad aliquod inconveniens evitandum.*—Dico ergo primo : restrictio legis fieri potest ac debet ad vitandam injustitiam seu iniquitatem, vel aliam absurditatem in ipsa lege. Ita docent omnes, et est clarum ex eadem ratione facta in simili de extensione, quia ita debet lex intelligi ut sit justa et honesta, et præsumi debet ex mente facta, quæ nullam absurditatem complectatur; ergo quantum fieri possit, ita restringenda est ad vitanda similia incommoda, quando ad eum finem restrictio necessaria fuerit. Quod optime probat ratio textus in c. *Suggestum,* de Appellat. ibi : *Quia decretalem epistolam qua tales muniri videntur, non ad deprimendam cujusque justitiam, sed ad removendum gravamen, nos fecisse cognoscas.* Ubi Panor., n. 2, advertit legem posse restringi secundum rationem naturalem, etiamsi non sit in lege expressa. Et idem repetit in c. *Proposuit,* eodem, n. 4. Unde recte dixit Glossa in Authent. : *Ut sine prohibitione,* etc., verb. *Existimamus, ineptum esse dicere, non fallere regulam, ubi æquitas id suadet.* Est autem hoc intelligendum de ratione naturali ostendente injustitiam vel absurditatem in lege, si absque restrictione intelligatur; nam si solum ostendat esse æquam vel rationi consonam restrictionem, posse tamen sine illa legem esse justam et rationalem, talis ratio non erit sufficiens ad restringendam legem contra proprietatem verborum ejus, ex alio principio in superioribus declarato, quod legis obligatio non cessat in particulari, licet ratio ejus negative deficiat, si non deficit contrarie : nam eadem est ratio in præsenti. Dico autem hoc intelligi de restrictione contra proprietatem verborum; nam si in aliquo sensu proprio lex possit talem restrictionem admittere, tunc ratio ostendens in restrictione æquitatem, licet non ostendat præcisam necessitatem, poterit sufficere ad restrictionem faciendam, si alioqui materia juvet et restrictio cedat in favorem et majorem benignitatem, juxta l. *Semper,* ff. de Regul. jur.

4. Atque ex hoc principio infertur dispositionem legis indistincte loquentis ita esse restringendam, ut non cedat in præjudicium innocentis; nam inferre innocenti nocumentum, alienum esse præsumitur ab intentione legislatoris, quia injustitiam involvit, ut recte probatur ex l. 2, c. de Noxalib. Et favet c. *Super eo,* de Offic. deleg., ibi : *Non tamen est nostræ intentionis diœcesano præjudicium generare;* ubi sermo quidem est de delegatione, et Glossa ibi illud extendit ad omnia rescripta; tamen eadem ratio est in legibus, quia hæc restrictio in naturali justitia fundata est. Et ita docet Alb. in c. *Causam quæ,* de Rescrip. Et idem solet dici de consuetudine, quæ legi æquiparatur, Fel. in c. *Auditis,* de Præscrip., verb. *Quinta declaratio,* et Inn. in c. *Dilecto,* de Offic. Arch., n. 7.

5. *Quando ratio legis non est adæquata verbis, restringenda est.* — Dico secundo : quando ratio legis, non est adæquata verbis legis, restringenda est ad terminos suæ rationis, et non est secundum totam verborum generalitatem intelligenda. Hæc assertio satis communis est, ut constat ex allegatis in c. 2 et 3; nam quoad hoc idem cum proportione sentiunt de extensione et restrictione, et specialiter docet Abb. in c. *Quia in insulis,* de Regul., et in c. *Post translationem,* de Renun., et in c. *Suggestum,* de Appellat.; et ibi Deci., notab. 1 et 2; Ant. de Butr., in c. *Post translationem,* de Renunt., n. 34; latissime Tiraq., referens multos in tr. *Cessante causa,* 1 p., n. 144, ubi multa repetit ex his quæ etiam habet in dicta l. *Si unquam,* § *Libertis.* Hæc autem regula necessario intelligi debet de ratione expressa et scripta in lege; quia, ubi lex non exprimit rationem, nemo potest prudenter talem rationem legis excogitare quæ non sit adæquata dispositioni legis, et ita nunquam potest lex restringi ex ratione tantum cogitata, vel præsumpta, quantumcumque verisimilis appareat. Quia licet forte doctores aliam adæquatam rationem legis non inveniant, fortasse legislator illam habuit; satisque est quod per verba legis significavit se ita generaliter voluisse, et quod nullum signum restrictionis ostenderit. Quia quod *principi placuit, legis habet vigorem,* l. 1, ff. de Const.

princ., et fieri etiam potest ut lex illa sit ex his quarum ratio non potest inveniri, ut dicitur in l. *Non omnium*, ff. de Legib.; nisi fortasse lex inveniretur injusta si ultra talem rationem, etiam cogitatam, obligaret : nam tunc incidemus in casum præcedentis assertionis. Hæc ergo assertio de ratione expressa in lege necessario intelligenda est, et sic fundari potest, tum quia licet verba legis generalia sint, per adjunctam rationem limitantur : *Incivile autem est, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula ejus proposita, judicare, vel respondere*, ut dicitur in l. 24, ff. de Legib. : ergo non est judicandum de tali lege ejusve obligatione ex solis verbis præceptivis secundum se spectatis, sed ex illis ut limitatis per rationem quæ est veluti anima ejus, ut in superioribus dictum est. Et confirmatur, quia voluntas principis rationabilis est : voluntas autem non vult rationabiliter nisi quæ sub ratione comprehenduntur, præsertim quando illam habet et proponit pro expresso motivo et fine adæquato. Tandem confirmatur, quia limitata causa limitatum parit effectum ; sed ratio est sola causa volendi; ergo voluntas limitatur juxta limites rationis, etiamsi verba plus sonare videantur.

6. *Aliquæ leges, quæ dictis repugnare videntur, explicantur.*—Hæc vero assertio difficultate non caret, quæ imprimis sumitur ex Glossa in l. *Non omnium*, ff. de Legib., in fine, dicente interdum legem obligare ubi non habet locum ejus ratio. Allegat l. 1, ff. de Popular, *Secundo loco*, verb. *Sexus*. Sed illa lex parum cogit; nam ibi proponitur occasio legis particularis, ratio autem universalis est. Magis ergo urget lex *Prospexit*, ff. Qui et a quibus, in qua expresse dici videtur, si verba legis universalia sunt, illis standum esse, etiamsi in aliquibus ratio legis non ita procedere videatur. Ut si lex prohibet mulieri de adulterio accusatæ alienare servos, ne quæstioni subducantur, dicitur comprehendere omnes, etiamsi sint extra ministerium domus in agro vel alibi, imo et postea comparatos, quia, licet ratio legis non videatur illos comprehendere, verba id faciunt : *Quod* (inquit) *perquam durum est, sed ita scriptum est*. Ratio autem reddi potest, quia ratio legis non est lex, imo nec proxima virtus legis, sed hæc est voluntas legislatoris ; hæc autem non est semper adæquata rationi; nam sæpe generalior est voluntas, nec propterea erit irrationabilis aut imprudens, quia ad majorem securitatem aut cautelam potest voluntas ultra rationem extendi. Et confirmatur, quia supra dictum est interdum posse voluntatem esse magis restrictam quam sit ratio, et ideo non semper extendi legem ad omnia ad quæ extenditur ratio ; ergo pari ratione è contrario potest voluntas esse generalior quam ratio; ergo non est lex restringenda ex ratione, quia lex pro ratione indicat legislatoris voluntatem. Confirmatur tandem, quia alias cessante ratione legis in particulari cessaret obligatio legis; hoc autem non ita est, ut infra dicam; ergo.

7. *Declaratur in quo sensu dicta assertio sit intelligenda.*—Respondeo breviter assertionem esse intelligendam de ratione legis adæquata et intrinseca, et (ut ita dicam) constitutiva proximi objecti ejus, et hoc probare objectiones proxime factas, et ita intellecta assertione illas solvi. Itaque, sicut diximus non quamcumque identitatem rationis sufficere ad extensionem legis, sed oportere ut ratio sit adæquata; et ita intrinseca ut in illa connexionem habeant omnia comprehensa sub lege, quia per illam aliquo modo constituuntur sub tali objecto; ita cum proportione de restrictione censemus. Quia si ratio non sit adæquata, licet sit minus universalis quam verba, ex alia ratione vel aliquid rationi adjungendo, potest comprehendere sub lege omnia quæ absolute significat. Deinde etiam necessarium est ut ratio sit quasi constitutiva objecti legis, quia alias non potest censeri adæquata, ut, licet Ecclesia præcipiat jejunium propter comprimenda vitia, non est illa ratio adæquata; unde, licet illa deficiat, ratio legis adæquata potest subsistere, quæ est honestas temperantiæ in tali actu seu materia. Quod si materia legis non sit propter se intenta, sed tantum propter aliud, tunc oportebit ut ratio contineat proximum et adæquatum finem legis, quia tunc censebitur tanquam intrinsecus. Ut in d. l. *Prospexit* ratio illis verbis contenta : *Ne mancipia quæstioni subducantur*, non fuit intrinseca et constitutiva objecti legis; nam materia ejus absolute fuit servorum alienatio seu distractio, quæ materia in se non habebat rationem intrinsecam ob quam prohiberetur; fuit ergo illa ratio finis extrinsecus prohibitionis, qui licet fuerit præcipuus, et ideo exprimatur, potuit non esse adæquatus; nam potuit absoluta prohibitio fieri ad tollendas occasiones fraudum et deceptionum, et ad comprehendendos casus omnes moraliter contingentes. Unde si velimus illam rationem interpretari, ut sit adæquata legi universaliter loquenti, sumenda erit non tantum secundum actum, sed etiam secundum præsumptionem, et secundum potentiam

vel moralem contingentiam. Quamvis enim mancipia quæ sunt in agro, vel postea emuntur, ordinarie non possint esse testes in tali crimine, nihilominus fit absoluta prohibitio ne illo colore subducantur qui possunt esse testes, fingendo fuisse in agro, vel absentes, vel postea emptos : nam qui ordinarie in agro habitant potuerunt inveniri in domo præsentes tempore delicti, et sic potest ratio ad omnes extendi. Quod cum proportione applicari potest ad alias leges, ut non facile absoluta earum verba ex ratione limitentur; hoc enim servandum esse, optime ex illa l. *Prospexit* probatur.

8. Hoc etiam suadet ratio in objectione facta : nam si ratio legis contineat intrinsecum motivum virtutis vel vitii cujus intuitu actus præcipitur aut prohibetur, sine dubio lex non comprehendet casum in quo talis ratio inventa non fuerit, quia est adæquata; constituit enim lex materiam legis, et non loquitur extra propriam materiam, et ita in illa ratio dici potest virtus legis, non per modum principii efficientis aut formæ intrinsecæ, sed per modum proprii objecti et materiæ, quæ in suo genere est causa legis et necessaria ad illam. Si vero ratio legis contineat finem extrinsecum, sic vel non erit adæquata ratio, et sic non procedet contra regulam, vel certe si accipiatur secundum omnem habitudinem quam participare potest in ordine ad majorem cautelam, securitatem vel utilitatem legis, sic non poterunt extendi verba legis ultra rationes in tota hac latitudine sumptas, quia jam voluntas legis omni ratione careret, quod præsumi non potest. Et ita etiam patet facile responsio ad primam confirmationem ; concedo enim servari aliquo modo commutatam proportionem inter extensionem et restrictionem per rationem legis, ut satis declaratum est. Tamen in hoc est aliqua diversitas, quod voluntas potest etiam prudenter non velle omnia in quibus eadem ratio militat, quia non semper expedit quando alias non sunt necessario connexa; non potest autem voluntas aliquid prudenter velle sine aliqua ratione, et ideo ubi constiterit rationem legis esse adæquatam, non est verisimile extra illam extendi mentem legislatoris.

9. Ad ultimam confirmationem, Pan., in d. cap. *Quia in insulis,* sentit etiam esse legem restringendam pro omnibus casibus in quibus cessat ratio legis, prout in lege exprimitur; ut in illo textu, quia pro ratione redditur, *Quia in insulis dura est congregatio monachorum,* ait decisionem ejus non habere locum in insulis in quibus non fuerit dura congregatio monachorum. Sed quidquid sit de illo textu particulari (cujus decisio, ut credo, magis pendet ex significato illius vocis *insulæ,* quale sit), generaliter loquendo, non potest admitti doctrina, nisi intelligatur de cessatione rationis contraria, et quæ tollat objectum legis, ut infra dicetur. Respondeo igitur negando sequelam intellectam de cessatione rationis legis mere negative et in particulari. Et ratio est, quia, licet ratio sic cesset quasi in actu, nihilominus potuit movere ad prohibendum actum, quia de se erat obnoxius illi rationi, et ita ille actus fuit absolute comprehensus sub ratione legis etiamsi postea in illo cessaverit. Et si recte res consideratur, tunc non omnino cessat ratio legis. Quod in dicto capite magis exponemus.

10. *Lex ex subjecta materia aliquando restringenda.* — Dico tertio, legem restringi aliquando ex subjecta materia, præsertim per comparationem ad aliam legem. Sub hac assertione breviter comprehendo varios modos restringendi leges qui ab auctoribus traduntur. Unus ex subjecta materia, quia verba legis juxta subjectam materiam intelligenda sunt et ideo etiam secundum illam coarctari possunt. Exemplum sumitur ex l. *Adigere,* ff. de Jur. patr., ubi prohibetur patronus ne libertum jurejurando cogat ne uxorem ducat; et nihilominus dicitur inferius qui tale juramentum exigeret a liberto eunucho non peccaturum contra legem; nam juxta materiam subjectam lex loquitur de libertis qui possint liberos procreare. Verum est optime posse restrictionem illam reduci ad rationem legis; quia fere semper hæc restrictio ex materia est conjuncta cum ratione, et ideo nihil amplius de illa dicere necesse est.

11. Aliquando vero fit restrictio legis generaliter loquentis, ut locum non habeat in casu aliquo speciali, propter speciales circumstantias vel prærogativas rerum aut personarum. Quia juxta generalem regulam juris, *in generali concessione non veniunt ea quæ quis non esset in specie verisimiliter concessurus,* 81, n. 6, et in c. *Si Episcopis,* de Pœnit. et remis., in 6. Eodem enim modo in præsenti dicere possumus, in generali prohibitione, vel præcepto legis non venire ea quæ princeps non esset in specie verisimiler præcepturus; quia sicut concessio, ita et lex ex voluntate pendet. Hæc autem restrictio dupliciter fieri potest : uno modo ex speciali jure determinante ut tales personæ non veniant sub generali clausula, ut in c. *Quia periculosum,* de Sent. excom., in 6; et tunc est clara ratio et restrictio, so-

lumque verba legis specialis expendenda sunt et servanda. Contingere item hoc potest, quia in speciali casu est aliter per legem statutum aut privilegium dispositum, et generalis lex contraria, illis non derogat, juxta regulam juris quod generi per speciem non derogatur. Et de hoc modo specialiter dicturi sumus tractando de legum correctione et derogatione.

12. Denique contingere potest illa restrictio sine speciali jure, solum ex conjecturata mente legislatoris, verisimiliter applicando regulam illorum canonum, non comprehendi sub generali lege ea quæ in specie non esset quis voliturus; et sic est difficilis restrictio et inter jurisperitos multum controversa, ut videre licet in Ant. Gab., l. 6, tit. de Leg., cons. 1, ubi refert contrarias opiniones et earum auctores. Illa tamen communior est quæ affirmat etiam hoc modo posse hanc restrictionem fieri, quia generalis illa præsumptio, quod nemo in generali sermone comprehendit id quod in specie non esset voliturus in jure fundata est et in ratione naturali, quia illa præsumptio fundatur in defectu voluntatis quæ præsumitur ex incogitantia talium circumstantiarum. Sub hac autem regula fieri potest applicatio ad casum sub lege contentum, arbitrio prudentis de illo judicando. Neque potest in hoc certior regula constitui, quia sine dubio usus hujus restrictionis in particulari difficilis est. Unde Socin., in Reg. juris 284, ponens regulam quod lex generaliter loquens generaliter est intelligenda, 55 limitationes ponit quæ ad hoc genus restrictionis pertinent, et in eo videri possunt, et in t. 2 Regular., verbo *Lex*. Hic vero statim occurrebat dicendum de casu dubio, de quo in capite sequenti tractabimus.

CAPUT VI.

UTRUM INTERDUM CESSET OBLIGATIO LEGIS IN PARTICULARI CONTRA VERBA LEGIS, ETIAMSI PER PRINCIPEM NON TOLLATUR.

1. *Duplex modus mutationis in lege.—Alia divisio mutationis legis.* — Hactenus explicuimus interpretationem legis humanæ quoad generalem sensum ejus, quo obligationem inducit; nunc dicendum est de mutationibus quæ in ea contingunt, propter quas desinit obligare. Duplex autem modus mutationis potest in lege intelligi, unus veluti ex se et ab intrinseco ex defectu alicujus causæ conservantis, vel alicujus conditionis necessariæ ad obligationem ejus; alius modus est ab extrinseco per actionem superioris agentis, facientis in lege mutationem. Nam sicut lex humana voluntate introducta est, ita per similem voluntatem potest mutari. Unde prior mutatio contingit quando, perseverante eadem principis voluntate, propter mutationem aliarum rerum lex desinit esse vel obligare: posterior vero e contrario fit quando, stantibus omnibus aliis ad obligationem legis requisitis, per voluntatem principis lex mutatur; et prior generaliter dici potest cessatio, posterior vero ablatio legis vocari potest. Et utraque mutatio potest dupliciter accidere, scilicet, vel partialiter in aliquo actu, vel occasione, aut tempore, vel persona particulari, perseverante lege in generali : vel totaliter per ablationem totius legis ; et ita quatuor resultant mutationes, scilicet, cessatio legis partialis, quæ dici potest exceptio a lege; vel totalis, et dicetur absolute et simpliciter cessatio ; vel ablatio partialis, quæ generaliter comprehenditur nomine dispensationis, et solet etiam dici derogatio; et totalis ablatio, quæ dicitur revocatio, seu abrogatio legis. De his ergo quatuor mutationum generibus sigillatim dicendum est; et prius de cessatione partiali, deinde de totali, postea vero eodem ordine de utraque ablatione.

2. *Sensus quæstionis aperitur.* — Primum igitur omnium quæremus an contingat cessatio legis universalis in particulari eventu, etiamsi ab alio non auferatur ejus obligatio. Quæ quæstio coincidit cum illa quam sub alio titulo proponit D. Thomas 1.2, q. 96, a. 6, scilicet, an liceat subdito interdum contra verba legis agere : constat enim hoc non posse licere durante obligatione legis, quia tunc non potest subditus ab ea discordare sua auctoritate, sed ei parere tenetur; ergo si interdum licet, est quia cessat obligatio ejus ; est ergo una et eadem illa quæstio. Et similiter est eadem cum quæstione tractata a D. Thoma 2. 2, q. 120, quando liceat uti epiikia in usu seu executione legum; ut autem intelligatur sensus quæstionis, et distinguatur ab aliis quæ in superioribus capitibus tractata sunt, et non confundatur epiikia cum generali interpretatione legum, adverto aliud esse inquirere de sensu verborum an universalia sint, et hos vel illos casus comprehendant, seu an in hac vel illa significatione accipiantur, et hoc pertinet ad generalem doctrinam datam capitibus præcedentibus, et magis ex professo ad jurisprudentiam. Non vero spectat hoc ad epiikiam, quia epiikia (ut Aristoteles dixit) est emendatio legis propter universale : ibi autem non agitur de

emendatione legis, sed de ejus sensu; nec supponitur universalitas legis, sed inquiritur qualis et quanta sit. Aliud ergo est, supposito sensu legis quoad verborum universalitatem, et quod ex vi suæ significationis universalis, prout in lege usurpatur, hunc actum comprehendat; nihilominus in particulari eventu propter circumstantias occurrentes cesset obligatio legis circa talem actum, quia pro tunc non potuit cadere sub potestatem, vel non cecidit sub voluntatem legislatoris, sed ab illa excipitur; et hæc exceptio est emendatio legis quæ per epiikiam fieri dicitur, et in illo sensu tractatur præsens quæstio.

3. Videtur ergo nunquam posse hoc modo cessare obligatio legis universalis in casu particulari. Primo, quia si id posset accidere, maxime cessante ratione legis in aliquo particulari eventu; sed tunc etiam non licet: ergo nunquam. Major patet, quia duo tantum sunt in lege, ex quibus tertium, id est, voluntatem legislatoris ac subinde obligationem legis vel ejus cessationem cognoscere valeamus, scilicet, verba et ratio, ut ex hactenus dictis constat; sed verba de se non cessant in casu de quo tractamus, imo illum comprehendunt, alias non ageretur in illo contra verba legis: ergo solum superest ratio ut, ex ejus cessatione, legis cessatio in particulari oriatur: at hoc verum non est, quia, ut supra dixi, voluntas legislatoris potest esse universalior quam ratio ejus, imo interdum quoad nos omnino cessat ratio, quia non cognoscitur, et nihilominus lex suam vim retinet: ergo. Secundo, argumentari possumus quia alias posset subditus, sua auctoritate interpretando legem, illam non servare, quod videtur esse contra legem 1, c. de Legib., ubi dicitur ad solum principem pertinere declarare an in aliquo casu lex servanda non sit propter æquitatem, unde multi doctores hanc interpretationem dispensationem vocant; ergo sine illa lex nunquam per se cessat. Tertio, argumentor testimonio Glossarum et jurisperitorum qui ita sentire videntur. Nam Glossa, in cap. *Post translationem*, de Renuntiat., verb. *Cessante*, dicit, si jus commune statuitur ex causa, non cessare licet cesset causa, nisi aliunde in ipso jure sit expressum. Idem sentit Glossa in l. *Non dubium*, c. de Legib., verbo *Amplexus*, dicens non licere agere contra verba scripta legis propter mentem legislatoris, nisi hæc mens in alia lege sit in scriptis redacta, et citat Placent. pro illa sententia, et l. *Prospexit*, ff. Qui et a quib., cum aliis similibus; et in eamdem sententiam quamplures refert Tiraq. in tr. *Cessante causa*, n. 165 et sequentibus.

4. Nihilominus res certa est interdum cessare obligationem legis in particulari, etiamsi verba legis illum casum comprehendere videantur, et in nulla alia lege exceptus sit nec a principe sit in lege dispensatum. Ita docet D. Thomas, d. q. 96, art. 6, et 2. 2, q. 60, art. 5, ad 2, et quæst. 120, per totam; et his locis Cajet. et alii expositores, et Soto, l. 1 de Just., quæst. 6, art. 8. Idem supponunt tanquam manifestum theologi in 3, d. 37; Scot., Gabr. et alii. Est etiam apud juristas receptissimum, ut late refert supra Tiraq. a n. 130. Hanc enim veritatem tanquam evidentem lumine naturæ tradit Arist., 5 Ethic., cap. 10, ubi hac ratione inter partes justitiæ ponit æquitatem, quam definit esse *emendationem legis ea ex parte qua deficit propter universale.* In quibus verbis comprehendit rationem nostræ assertionis, quam paulo superius latius explicuerat, dicens necessarium esse ut lex humana interdum desinat obligare in particulari aliquo eventu, quia lex universaliter fertur, et fieri non potest ut universalis dispositio legis humanæ in omnibus particularibus ita sit recta quin aliquando deficiat; quia res humanæ circa quas humanæ leges versantur, innumeris subsunt mutationibus et casibus contingentibus quos nec legislator humanus semper prævidere potest, nec, si posset, illos omnes posset convenienter in particulari excipere, quia infinitam confusionem et prolixitatem in legibus induceret, quod esset multo majus incommodum; ergo necesse est ut lex humana generaliter lata in aliquibus casibus non obliget propter mutationem rerum in eis contingentem. Neque inde fit, ait Aristoteles, legem non esse rectam, quin potius recta non esset si in talibus casibus obligaret; et ad ejus rectitudinem sufficit *quod acceperit id quod plerumque accidit*, ut dicitur etiam ff. de Leg., l. 3, et seq.: *Defectus ergo*, ait idem philosophus, *non est in lege neque in legislatore, sed in natura*, id est, in materia mutabili, nec potuit legislator aut lex totam contingentem mutabilitatem distincte explicare propter rationem explicatam. Et ideo ex natura rei in lege humana subintelligitur illa conditio, vel exceptio, licet non explicetur distincte, quia alias non esset lex justa et rationabilis. Ergo ex ipsa justitia legis humanæ, considerata naturali conditione materiæ in qua versatur, sequitur necessario ut ejus obligatio aliquando in particulari cesset, non per extrinsecam abla-

tionem, sed ex sola materiæ seu rerum mutatione.

5. *Epiikia.* — Atque propter hanc legum humanarum contingentiam posuit Aristoteles supra specialem virtutem, seu partem justitiæ quam epiikiam appellavit, et a multis Latinis vocatur æquitas; nam, licet hæc vox interdum pro justitia, interdum pro animi moderatione, et aliis etiam modis sumatur, tamen aliquando condistinguitur a jure utique scripto et rigoroso, ut explicavi supra l. 1, cap. 2, et sic idem est quod epiikia, vel parum ab illa differt; et ita etiam juristæ sæpe de æquitate loquuntur, quam Bartolus in l. 1, cod. de Leg. in fine, *convenientiam quamdam, seu benignitatem juris*, appellavit. Panor. vero, in c. ult. de Transact., n. 6, cum Speculatore et Joan. Andr., dicit esse *justitiam dulcore misericordiæ temperatam.* Est autem considerandum (ut hoc obiter explicemus), in hac æquitate præstanda, concurrere et judicium intellectus proferentis sententiam, hic et nunc non obligare legem, etiamsi universaliter loquatur, et actum voluntatis parentis huic judicio, et operantis contra verba legis. Uterque ergo in suo ordine est actus virtutis, probabiliterque existimo propter illos non multiplicari virtutes, seu non esse necessarium addere aliquam specialem virtutem. Nam prior actus, si sit in principe seu superiore interpretante legem, erit actus prudentiæ regalis, vel politicæ; si vero sit in ipsomet subdito, erit judicium communis prudentiæ, præsupponens regulariter generalia principia juris naturalis vel etiam humani, quatenus ab eis tale judicium in particulari pendet. Quod judicium in omni materia prudentiæ necessarium est, illudque (ut opinior) Arist., 6 Ethic., c. 11, *sententiam* appellavit, græce *gnomi.* Et in præsenti materia cum proportione invenitur, nec habet specialem difficultatem vel rationem propter quam proprium habitum postulet, distinctum ab eo quo in aliis materiis virtutum prudentia sententiam profert. An vero in quacumque prudentia judicium et imperium pertineant ad eumdem vel ad diversos habitus, alterius considerationis est.

6. Alius vero actus voluntatis qui ex tali judicio sequitur non semper ad unam virtutem pertinet, sed pro materiæ capacitate, et motivi seu rationis operandi variari potest. Nam in principe, verbi gratia, ex illo judicio sequi potest actus volendi ita interpretari legem, et hic potest pertinere ad justitiam legalem, quia per se ad commune bonum ordinatur. Potest etiam pertinere ad commutativam, si procedat ex motivo non gravandi talem subditum contra æquitatem illi debitam. Et utroque modo potest intelligi quod Aristoteles ait, epiikiam esse partem justitiæ; nam in fine capitis concludit esse justitiam et non alium quemquam habitum. Quod autem ibi præfert æquum justo legali, respective intelligendum est; intelligit enim per justum legale illud quod consistit in observatione vel impositione legis, et respectu illius præfertur in particulari casu id quod in illo æquum judicatur, quia in illo vel nimis rigorosum vel injustum esset obligationem legis imponere. Absolute vero non est minus justum, legem justam ferre absolute, quam excusationem ejus per epiikiam admittere. Imo illud majorem prudentiam requirit et universaliorem justitiam. At vero in subdito non potest sequi ex illo actu intellectus proprius actus justitiæ in voluntate, quia non est necessarium ut ex carentia obligationis unius legis sequatur actus justitiæ, sed sequi potest actus temperantiæ, ut si per epiikiam quis comedat carnes in die jejunii, vel quid simile. Si autem epiikia versetur in materia justitiæ, tunc actus ille poterit pertinere ad materiam justitiæ, ut per se constat. Et in universum poterit ille actus deservire generali justitiæ, et ex motivo illius fieri, si quis secundum epiikiam operetur quia per hoc non recedit a mente principis, nec ab eo quod æquum est: quomodo etiam obedientia potest ibi intercedere, vel operando secundum tacitam voluntatem superioris, vel saltem ita operando, quia tunc obedientia legis non læditur, et alia honesta ratio operandi occurrit.

7. *Epiikia tam in præceptis affirmativis quam negativis locum habet.* — Sed quæret aliquis an hæc excusatio seu cessatio obligationis et epiikia habeat locum in præceptis tantum negativis, vel etiam in affirmativis. Nam de negativis non potest esse dubium, quia cum obligent semper et pro semper, in eis est maxime necessaria hæc excusatio, et potest facile accidere occasio non servandi præceptum in tempore pro quo obligat, et ita propriissime erit excusatio, seu cessatio obligationis. At vero præcepta affirmativa non obligant pro semper, sed pro opportuno tempore; et ideo, licet pro aliquo tempore occurrat occasio in quo exequendum non sit affirmativum præceptum, non erit vera excusatio ab obligatione præcepti, nec cessatio obligationis ejus, cum ipsum non obliget pro singulis temporibus; sed dicetur potius dilatio obligationis, quia nondum occurrit occasio pro qua tale præceptum obligat. Nihilominus ta-

men æque solet epiikia attribui præceptis affirmativis ac negativis, quod recte explicatum verum quidem est. Videtur autem mihi id proprius dici (nisi sit quæstio de modo loquendi) in præceptis affirmativis quæ habent certum tempus designatum pro quo impleri debent: nam si in eodem tempore veniat non cogitatum impedimentum, habet locum propriissime epiikia. Idemque erit in quibusdam præceptis affirmativis quæ, propter negationem quam involvunt vel in qua fundantur, obligant pro semper seu ad statim moraliter, ut est præceptum restituendi et similia. In his enim quælibet dilatio per occasionem justam dici potest excusatio et epiikia. Quando autem præceptum affirmativum nec pro statim obligat, nec pro certo tempore, sed arbitrario, tunc non videtur in illa habere proprie locum excusatio vel epiikia, propter argumentum factum, quamvis lato modo interdum appelletur.

Superest ad rationes in principio positas respondere; pendent autem ex quibusdam dubiis quæ in capitibus sequentibus commodius expedientur.

CAPUT VII.

QUANDO HABEAT LOCUM EXCUSATIO AB OBLIGATIONE LEGIS PER EPIIKIAM, SEU ÆQUITATEM.

1. In hoc capite explicandum est quid sit necessarium ut obligatio generalis legis in particulari casu cesset. Aliqui putant sufficere ut ratio legis in tali casu particulari cesset negative, id est, quod in eo non inveniatur ratio quæ legislatorem movit ad ferendam legem. Citatur pro hac sententia divus Thomas 2. 2, quæst. 147, art. 1 et 2, quia significat præceptum jejunii non obligare eos in quibus necessitas propter quam præceptum est jejunium non invenitur. Sed immerito allegatur divus Thomas, quia ibi ad obligationem præcepti solum requirit generalem rationem quæ communiter et ut plurimum communitati conveniat; ad excusationem autem in particulari requirit causam rationabilem. Potest autem hæc opinio tribui Cajetano, t. 1 Opusc., tr. 1, quæst. 2, et Navarro in Sum., cap. 16, n. 37, qui specialiter hoc admittunt in lege quæ aliquid præcipit vel prohibet solum propter vitanda incommoda; nam, eo ipso quod in particulari non sequantur illa incommoda, dicunt cessare obligationem legis, etiamsi ex observatione legis nulla incommoda sequantur. Et Cajetanus ponit exemplum in lege prohibente matrimonium clandestinum ante Concilium Tridentinum. Sed de hoc exemplo et de hoc genere legum quæ solum dantur propter vitanda incommoda dicam commodius in sequenti capite. Eamdem sententiam tenet Panormitanus in capit. *Quoniam*, de Probation., numero 6, ubi doctrinam extendit ad legem jejunii et alias similes leges Ecclesiæ; et allegat Archidiac. in capit. *Utinam*, 76, d. *Post B. Thomam* (ut ait), alludens ad locum citatum D. Thomæ, illum enim Archid. adducit. Idem latius docuit Panormitanus in capit. *Quia in insulis*, de Regularib., generalem regulam constituens cessante ratione legis in particulari, cessare legis obligationem, et ita exponit caput illud. Cum enim in monasteriis monachorum existentibns in insulis requirat ætatem annorum 18 ad professionem, *quia in insulis durior est congregatio monachorum*, ait Panormitanus ubi non fuerit durior, etiamsi monasterium sit in insula, non requiri illam ætatem; sequitur Ang. verb. *Lex*, n. 4, casu 7; inclinat etiam Sylv. ibi q. 8 et 9, verb. *Octavo*, et Adrian., quodlib. 6, post secundam conclusionem.

2. Fundari solet hæc sententia in assertione tertia posita in quarto capite, et in omnibus juribus et rationibus quæ ad illam confirmandam adducta sunt, et in regula *Cessante causa cessat effectus*, c. *Cum cessante*, de Appellat., quæ ita potest applicari. Nam ratio legis adæquata et qualis dicto capite explicata est, est in suo genere causa adæquata obligationis legis; ergo illa cessante in quocumque casu particulari, cessat obligatio legis. Antecedens probatur, tum quia ratio legis est anima legis; ergo non minus est causa adæquata obligationis quam ipsa lex, quia sicut corpus sine anima movere aliud non potest, ita nec lex sine ratione potest subditum obligare; tum maxime quia justitia legis pendet ex ratione, et ita deficiente ratione deficit justitia, et consequenter vis obligandi; tum denique quia lex ordinari debet ad bonum commune; ergo non descendit ad particulares casus, nisi mediante influxu communis boni; sed ubi cessat ratio legis non influit commune bonum, quia ibi non participatur; ergo nec lex ibi obligat, quia deficiente influxu causæ primæ seu universalis, secunda seu particularis non operatur.

3. *Ut obligatio legis cesset, oportet deficiat ratio legis non negative solum, sed aliquo modo contrarie.* — Hoc vero fundamentum debile est, ideoque prædicta sententia, nisi sano modo explicetur, defendi non potest. Dicendum

ergo est, ut obligatio generalis legis in particulari casu cesset, non satis esse quod ratio legis negative deficiat, sed necessarium esse, ut deficiat contrarie aliquo modo. Hanc doctrinam tradidit Cajetan. 2. 2, quæst. 120, et sequitur Soto, dicto articul. 8, et quæstion. 7, art. 3, vers. *Sed argues*, et l. 3, quæst. 4, art. 5, in fine; Lesdesm., 2 part., quæst. 17, art. 2, dub. 3, in fine, et quæst. 18, art. 2, dub. 12 et 14; Navar. supra; Covarr. in 4, 2 p., § 9, n. 8; Medina, de contr., quæst. 14. Et eam indicat D. Thomas dum semper exempla epiikiæ ponit in casibus in quibus lex deficit contrarie, ut si redditio depositi sit ad nocendum innocenti, vel si observare præceptum non aperiendi portas civitatis noctu sit in perniciem plurium civium quos hostes persequuntur; et ita in 2. 2, quæst. 120, art. 1, requirit casum in quo legem servare sit nocivum, et subdit: *In his ergo et similibus casibus malum est sequi legem positam.* Ubi Cajetanus sic declarat rationem epiikiæ, quia *sequi verba legis in quibus non oportet vitiosum est.* Et eodem modo loquitur in 1. 2, quæst. 96, art. 6; et idem sentit 2. 2, quæst. 147, art. 3, ad 2, ubi generaliter ait: *Præcipue si casus sit talis in quo legislator, si adesset, non decerneret esse legem servandam.* Et idem sumitur ex Aristotele supra, ut statim explicabo. Duas autem partes habet hæc sententia: una est affirmans cessare obligationem legis, quando ratio legis cessat contrarie, et hanc supponimus ut claram, tum a sufficienti partium enumeratione, tum quia lex obligare intendens pro tali eventu esset iniqua vel inhumana, ut magis ex puncto sequenti constabit.

4. *Probatur non sufficere rationem legis negative cessare.* — Altera ergo pars est negans sufficere quod ratio legis negative cesset. Et hæc probatur primo contraria ratione, quia si solum negative ratio legis cesset, non erit malum servare legem, nec etiam erit injustum vel inhumanum ad eam servandam obligare; ergo non est cur cesset ejus obligatio. Consequentia probatur ex Aristotele dicente tunc epiikiam habere locum quando lex *peccat*, id est, peccaret et injusta esset si in tali casu obligaret; et ideo etiam dicit *epiikiam esse directionem legis*, utique ne a recto deficiat. Unde sic concluditur: sicut epiikia, ita etiam cessatio obligationis solum habet locum ubi obligatio ipsa esset contra rationem justitiæ vel debitam legislationem, si ad talem casum extenderetur; sed obligando in casu ubi tantum negative deficit ratio legis, non peccaret lex, quia nec malum aliquod nec quidpiam inhumanum præciperet; ergo. Major patet, quia tunc nulla superest sufficiens ratio cur cesset legis obligatio: nam cessante ratione illo modo potest manere justa voluntas obligandi. Minor autem et primum antecedens patet, quia potest actus esse de se bonus etiamsi non sit necessarium alicui ad macerandam carnem, vel satisfaciendum pro peccatis, et carentia actus poterit esse bona etiamsi finis legis prohibentis illum cesset, ut abstinere a clandestina desponsatione, etc., et idem est in similibus.

5. *Multa absurda ex contraria sententia sequuntur.* — Unde argumentor secundo inductione, quia innumera sequuntur absurda, si tanta licentia detur non servandi leges in casibus particularibus, solum quia in eis negative cessat ratio legis. Sic enim in præceptis Ecclesiæ possent viri perfecti excusari a jejunio, quia non sentiunt illius necessitatem ad fines ab Ecclesia intentos. Imo fornicatio posset censeri non prohibita in casu in quo evidenter cessaret ratio talis prohibitionis, ut si nullum omnino esset periculum malæ educationis prolis, propter quam vitandam concubitus vagus prohibitus est. Et in materia obedientiæ possunt facile similia exempla multiplicari. Unde est optima ratio a priori, quia, licet ratio legis in particulari cesset negative, semper manet aliqua universalior ratio ob quam expedit etiam tunc servari legem, tum quia esset valde contrarium bono communi, si propter illam solam causam possent leges non servari, tum etiam quia per se est honesta ratio servandi legem uniformitas partium cum toto, ubi sine incommodo servari potest.

6. Atque hinc retorquetur ratio contrariæ sententiæ. Quia, licet ratio legis cesset in hac persona quoad particularem necessitatem vel utilitatem intentam per legem, non tamen cessat quoad vim obligandi illam per legem, quia licet illa ratio tantum ut plurimum locum habeat, est sufficiens ut lex juste feratur pro omnibus qui illam servare possunt, etiamsi ratio illa in eis cesset. Quod sic declaro: nam, licet legislator advertat et prævideat rationem defecturam in aliquibus vel distincte vel tantum confuse cogitatis, nihilominus potest juste velle ut indistincte obliget omnes dum contrarium impedimentum æquitati repugnans non obstiterit: ergo ita est interpretanda voluntas legislatoris: ergo ex vi illius obligabit lex. Antecedens patet quia voluntas in illa universalitate sua nititur in alia ratione generaliori,

quia ita expedit ad commune bonum et privato non nocet, quia semper est illi utile obedire, et justitiam legalem servare quam in tali observatione legis intueri potest. Prima vero consequentia clara est, tum quia verba generalia legis hanc voluntatem indicant, et nulla est sufficiens ratio exceptionis, tum etiam quia illa voluntas est prudentior et rationabilior : ergo illa præsumenda est. Denique secunda consequentia constat, quia voluntas justa legislatoris est anima legis, et quia lex obligat ad materiam præceptam, non ad finem præcepti, ut supra dictum est.

7. Et ita expenditur contrarium fundamentum, quia jam declaratum est quo modo hæc obligatio in casu pertineat ad bonum commune, quia, licet tunc subditus non participet illam utilitatem intentam per legem, participat generalem utilitatem quæ est in observanda lege et in uniformitate cum suo corpore, et ex hoc capite lex illa est justa, et fundatur in ratione altiori. Et hinc patet responsio ad primam rationem in principio præcedentis capitis positam; procedit enim quando ratio tantum negative cessat, non tamen quando cessat contrarie. Solet autem instari contra hanc resolutionem ex præcepto correctionis fraternæ. Sed de hoc puncto dicam commodius infra c. 8, ubi hæc assertio magis confirmabitur.

8. *Quid requiritur ut ratio vel finis legis cesset contrarie.* — Ut autem magis explicetur, oportet amplius declarare quid sit necessarium ut ratio vel finis legis cesset contrarie; et specialiter an sit necessarium ut in tali casu servare legem sit malum et peccatum. Cajetanus enim, dicta q. 120, art. 1, ex professo contendit tunc solum habere locum epiikiam, quando lex ita deficit ut servare illam sit iniquum ; putatque esse sententiam D. Thomæ in 3, dist. 37, q. 1, art. 4, ubi docet epiikiam tunc solum habere locum *cum observando legem discreparet quis ab intentione legislatoris,* quod solum videtur contingere quando discederet a rectitudine. Clarius tamen favet in aliis locis allegatis, indicat enim tunc solum cessare in particulari legis obligationem, quando observantia illius mala esset, imo interdum solum excipit casum in quo esset nociva reipublicæ. Ad idem inducit Cajet. Aristot. dicentem epiikiam esse directionem legis *quia peccat propter universale :* solum autem peccare posset si obligaret ad actum iniquum. Item epiikia est pars justitiæ : ergo materia ejus est operatio quæ non esset recta si secundum legem universalem fieret, et non secundum æquitatem epiikiæ. Tandem argumentor ab inconvenienti, quia alias fornicatio posset esse licita, si necessarium non esset rationem legis contrarie in dicto sensu deficere. Et cum hac sententia Cajetani transeunt fere Soto et alii posteriores theologi.

9. *Epiikia habet locum, licet licitum sit actum præceptum facere.* — Videtur tamen hæc sententia nimis rigida et limitata, quia sæpe potest homo excusari ab observantia legis generaliter loquentis, etiamsi posset licite actum per illam præceptum facere, vel prohibitum omittere : ergo non tantum cessat obligatio legis in particulari, nec solum habet locum epiikia, quando observare legem esset iniquum, sed aliquando ac sæpe illum habebit, etiamsi iniquum non sit, solum quia est nimis grave aut difficile. Consequentia clara est, quia si epiikia solum haberet locum quando servare legem esset iniquum, quoties licita esset epiikia esset etiam sub obligatione, quia vitare id quod iniquum est semper cadit sub obligationem ; ergo e contrario, si absque tali obligatione potest interdum non servari lex, potest etiam licita esse epiikia etiam in casu in quo sine peccato posset lex observari. Antecedens autem manifestum est ex supra dictis de obligatione legis humanæ cum periculo vitæ, vel alio magno incommodo : nam inde constat propter vitandum magnum gravamen licitum esse non servare legem, quamvis si velim cedere juri meo possim facere actum præceptum cum illo gravamine; ergo excusatio non semper est cum obligatione non faciendi actum præceptum, nec oritur semper ex iniquitate actus, sed ex alio jure quod homo habet, ut non tam serviliter (ut sic dicam) obligetur. Deinde fit res clara exemplis ; nam interdum potest homo qui per se obligatur ad confessionem integram peccatorum excusari a confessione alicujus, quia non potest illud aperire sine gravi periculo infamiæ ; et nihilominus poterit confiteri illud licite si sua sponte velit se exponere periculo illius infamiæ, hoc enim nullum peccatum est. Item damnatus ad justam mortem famis non tenetur abstinere a cibo si copiam illius habeat, et tamen potest sine peccato abstinere si velit : ergo idem esse potest in præsenti. Ut in statu Carthusianorum abstinendi a carnibus, etiamsi esset propria lex obligans de se in conscientia, posset sine peccato non servari propter periculum mortis, et nihilominus probabilissimum est posse etiam servari si quis velit secum illo rigore uti. Et in jejuniis aliisque ordinariis obligatio-

nibus Ecclesiæ sæpe est licita excusatio propter ægritudinem vel similem causam, et nihilominus si quis actum præceptum faciat, non obstante excusatione, non solum non peccabit, verum sæpe etiam opus supererogationis faciet.

10. *Quod munus est proprium epiikiæ.* — Quapropter mihi certum videtur ad virtutem et prudentiam pertinere, non solum discernere quando observatio præcepti quoad verba mala sit, sed etiam judicare quando non obliget, etiamsi absque peccato ad litteram servari possit. Unde si quis dixerit utrumque spectare ad materiam et munus epiikiæ, nihil fortasse ab scopo aberrabit. Nec contra hoc urgent rationes Cajetani. Omnes enim facile solvuntur advertendo non solum esse alienum a prudenti legislatore iniqua præcipere, sed etiam inhumana et graviora quam humana conditio patiatur vel quam ratio communi boni postulet, ut ex dictis supra in communi de lege manifestum est. Ergo non solum peccaret lex præcipiendo quod non debet, id est, iniquum, sed etiam præcipiendo quando vel quomodo non debet, id est, obligando cum majori rigore quam par sit. Utrumque ergo peccatum legis emendat epiikia, et in utroque habet locum definitio Aristotelis et discursus ejus, et eodem modo est intelligendus D. Thomas. Nam intentio legislatoris non solum est recta præcipere, sed etiam recte, et ideo qui observat legem tanquam obnoxius illi, quando per illam non obligatur propter occurrentem causam excusantem, ab intentione legislatoris discrepat, etiamsi actus quem facit malus non sit. Ad rationem autem quod epiikia est pars justitiæ, respondeo, etiam hic intervenire rationem justitiæ ex parte legislatoris non obligandi in tali casu per suam legem, etiamsi exequi illam malum non sit; ideoque si ad ipsum legislatorem fieret recursus in tali casu, deberet secundum justitiam interpretari legem tunc non obligare. Unde ex parte subditi satis est quod possit juste et non declinando a rectitudine non servare legem in tali casu, si velit, etiamsi ad hoc non obligetur : nam ad hoc etiam specialis prudentia necessaria est. Sicut in materia justitiæ, ex æquitate aliquando judicamus aliquem non obligari ad restituendum, cadendo a statu suo, licet si id faciat peccati argui non possit. Ad ultimam vero sequelam de fornicatione negatur illatio, quia non dicimus ad epiikiam sufficere, ut ratio legis negative cesset, in qua illatio illa fundatur, sed dicimus posse cessare contrarie, etiamsi observantia legis prava non fiat, si nimis intolerabilis fiat : nam tunc etiam est contra legislatoris intentionem, et hoc est cessare contrarie.

11. *Non solum iniquum, sed valde difficile corrigit epiikia.* — *Triplex modus utendi epiikia.* — Constat ergo epiikiam non solum habere locum quando alias lex in tali casu præciperet rem iniquam, sed etiam quando præciperet rem acerbam et nimis difficilem ; in utroque enim casu peccaret lex præcipiendo injuste, vel quia malum præciperet, vel quia immoderate et ultra potestatem legislatoris. Addo vero ulterius habere locum epiikiam in casu in quo non deesset potestas in legislatore ad obligandum, sed ex circumstantiis judicatur non fuisse hanc mentem ejus. Quia non semper Prælatus vult obligare cum toto rigore et in omni eventu in quo posset obligare ; ut, verbi gratia, non solum censetur quis excusari a præcepto jejunii propter ægritudinem gravem in qua non posset superior obligare, sed etiam propter minorem debilitatem, qua non obstante potuisset Ecclesia obligare, sed nihilominus creditur ex benignitate noluisse, quæ intentio legislatoris colligi potest ex aliis circumstantiis temporis, loci et personarum, et ex ordinario modo præcipiendi cum illa moderatione subintellecta, licet non exprimatur. Et hunc certe modum videtur significasse Aristoteles cum dixit epiikiam emendare legem, quod et ipse legislator, si adesset, hoc modo dixisset, id est, ita esset moderaturus et interpretaturus legem suam. Sic etiam dixit divus Thomas munus epiikiæ esse, prætermissis verbis legis, intentionem legislatoris sequi. Ergo ad epiikiam non est necesse interpretari casum non comprehendi sub lege, quia legislator non potuit sua lege illum comprehendere, sed etiam sufficiet si interpretemur noluisse illum comprehendere, licet potuerit : nam et hoc sufficit ad excusationem ab obligatione legis, et sæpe contingit aliam esse legislatoris voluntatem ab ea quam nuda verba præ se ferunt, ut ex præcedentibus capitibus constat. Et ita ibi etiam intervenit emendatio legis quatenus plus verbis videtur comprehendere quam fuerit in voluntate legislatoris. Igitur recte vocatur hæc epiikia. Et ita tres modi vel rationes utendi epiikia distingui possunt, ut unus sit propter cavendum aliquid iniquum, alius propter vitandum acerbam et injustam obligationem, tertius propter conjectatam legislatoris voluntatem, non obstante potestate.

12. *Quando utendum sit epiikia.* — Quod si quis inquirat quibus regulis utendum sit ad fa-

ciendas hujusmodi exceptiones, respondeo breviter, in primo modo præcipue considerandum esse, an in eo casu occurrat aliud præceptum, præsertim juris divini et naturalis cui repugnet executio legis humanæ secundum verba ejus, et consequenter an actus tunc habeat injustitiam vel malitiam inseparabilem, vel saltem contra præceptum gravius et magis obligans, et juxta hæc principia debet fieri judicium. In secundo modo consideranda sunt supra dicta de modo obligandi legis humanæ, et juxta illa judicandum erit an hoc factum particulare cum his circumstantiis excedat potestatem legis humanæ. In tertio vero magis est utendum conjecturis ex circumstantiis desumptis, et præsertim ex usu et modo regiminis, et ex more interpretandi similes leges.

13. *Aliquando obligatio legis cessat propter bonum personæ particularis.* — Unam tamen in particulari inferam ex dictis, propter opinionum varietatem, non solum posse cessare obligationem legis quando in particulari eventu esset contra bonum commune servare legem, sed etiamsi sit tantum contra bonum particularis personæ, dummodo sit nocumentum grave et nulla alia ratio communis boni obliget ad illud inferendum vel permittendum; nam tunc justitia vel charitas jubet evitare tale nocumentum proximi, cui non potest lex humana rationabiliter opponi. Ita Soto supra et omnes, nec refragatur D. Thomas ; nam licet in dicto articulo sexto loquatur de detrimento communis boni, sub illo comprehendit detrimentum particularium civium; nam in damnum civitatis redundat, ut manifeste patet in exemplo quo utitur, et alia sunt facilia ; nam propter subveniendum proximo graviter infirmanti interdum licere potest Missam omittere in die festo, et sic de aliis. Dicunt vero aliqui hoc solum habere locum quando tale est detrimentum proximi ut non possit cedere juri suo, ut est in periculo vitæ, vel simili ; non autem quando potest cedere juri suo, ut erit in bonis temporalibus, quia tunc detrimentum privatum non vergit in damnum communitatis : si enim vergeret, non posset privatus illi renuntiare. Sed hoc verum non est, tum quia etiam propter vitandum grave nocumentum proximi temporale quod ipse posset voluntarie sustinere si vellet, licitum est interdum non observare præceptum, ut, verbi gratia, si incendium domus imminet, vel quid simile, quia lex nec obligat illum qui patitur damnum ad cedendum juri suo, nec alium ad non succurrendum illi ipso invito, propter audiendam Missam, verbi gratia. Item quia illud damnum semper redundat in communitatem cujus interest ut bona civium non dilapidentur.

14. Aliter limitant juristæ dictam assertionem ut procedat quando detrimentum vel proprium vel proximi est in bonis acquisitis, non vero in acquirendis : nam ex hoc sumi non potest sufficiens excusatio, quia illud non est verum detrimentum, seu damnum emergens, sed tantum lucrum cessans, quod non consideratur, alias possent homines non servare præcepta, ut suis lucris attenderent. Ita fere Bart. in l. *Non duorum*, c. de Legibus, n. 9, quem alii multi secuti sunt, quos late refert Tiraquellus in dicto tract., n. 151. Statim vero n. 152 refert Salicet. contradicentem, et plura contra illam distinctionem congerit Felinus in c. *Si quando*, de Rescriptione, n. 11. Nobis ergo non servit distinctio ; nam si damnum sit leve, licet sit in bonis acquisitis, potest non sufficere ad excusandum ab obligatione legis ; si vero lucrum cessans sit justum et grave, sæpe æquiparatur damno, moraliter loquendo, ut constat ex lege unic., c. de Sententia quæ pro eo quod interest profer., in fine. Et usu receptum videmus excusari aliquem ab observatione festi, ne currentem et transeuntem occasionem magni lucri amittat. Igitur, licet vitatio damni emergentis ex genere suo justior et gravior causa sit, tamen etiam alia potest sufficere, et in universum loquendo, omnia sunt consideranda ut prudens judicium in contingenti casu feratur.

CAPUT VIII.

QUOMODO DE EXCUSATIONE OCCURRENTE CONSTARE DEBEAT UT EPIKIA UTI ET LEGEM NON SERVARE LICEAT SINE RECURSU AD PRINCIPEM.

1. *Si lex ex aliqua circumstantia sit iniqua, cessat obligatio sine recursu ad principem.* — Hæc omnia postulantur in posteriori ratione dubitandi cap. 5 proposita, et inter se sunt connexa, ideoque simul tractanda ac definienda sunt. Variis ergo modis occurrere potest casus excusationis, scilicet, cum evidentia et certitudine quod tunc malum sit et iniquum servare legem ; secundo cum simili certitudine quod lex non obliget licet servari possit sine peccato. Potest autem contingere ut hoc secundum non sit æque certum, sed tantum probabile, vel etiam dubium. Tertio, potest esse casus tantum probabilis in utroque ; quarto, dubius in utroque ; quinto, potest esse certum

in observatione legis nullum esse peccatum, excusationem autem ejus esse tantum probabilem aut dubiam. Primo ergo dicendum est, quando certo constet materiam legis ex accidenti eventu vel circumstantia factam esse iniquam, seu contrariam alteri præcepto aut virtuti magis obliganti, tunc cessare obligationem legis, et propria auctoritate posse omitti sine recursu ad principem. Sumitur ex D. Thoma, d. quæst. 120, art. 1, ad 3, dicente: *In manifestis non est opus interpretatione, sed excusatione.* Idem fere habet dicta quæst. 96, art. 6, ad 2, ubi etiam Cajetanus et omnes. Et ratio est, quia ibi superioris auctoritas nullum effectum habere potest; nam etiamsi, post recursum ad illum, vellet ut subditus legem servaret, non posset illi obedire, quia obediendum est Deo magis quam hominibus; ergo impertinens est in eo casu licentiam postulare. Dices: interdum propter bonum ordinem servandum necessaria est licentia petita, etiamsi non sit necessaria obtenta; ergo saltem ob hanc causam erit consulendus princeps in hujusmodi casu, quando periculum non imminet, et datur locus ac tempus ad id præstandum. Respondeo, ex communi sententia, etiam hoc non esse necessarium in tali casu, quia nulla est lex quæ obliget ad illam facultatem petendam, nec ex natura rei est necessaria, quia subordinatio subditi ad legislatorem per se illam non postulat. Si autem in aliquo casu publico id judicetur necessarium ad vitandum scandalum, vel propter aliam similem causam, id est accidentarium.

2. *Certitudo legis non obligantis tollit recursum ad principem.* — Secundo dicendum est: quando certo constat legem non obligare, etiamsi possit sine peccato servari, subditus propria auctoritate potest illam non servare. Probatur eadem ratione, et ita doctores de his duobus casibus indistincte loquuntur; solum ergo illos distinguo ut notem differentiam, quia in priori casu non solum potest subditus, sed etiam tenetur legem non servare, sive petat licentiam a superiore, sive non petat; at vero in hoc posteriori casu, licet possit agere contra verba legis, ad hoc non obligatur quando certus est in observantia legis non committi peccatum. At si de hoc dubitet, pro ratione dubii judicandum erit. Nam si dubium sit tantum formidinis, et probabiliter judicet non esse peccatum conformari verbis legis, libere poterit id facere si velit, quia judicium probabile tollit practice dubium. Si autem dubium sit proprium et negativum, tenebitur subditus partem securiorem sequi, et abstinere ab opere, licet videatur conforme verbis legis, quia tunc nullum habet principium quo expellat practicum dubium, quia tunc ille est certus se non peccare non observando legem, cum supponatur esse certus quod illa non obliget; ergo tenetur illam viam certam sequi et relinquere dubiam. Patet consequentia, quia tunc nec juvari potest auctoritate legis seu superioris ad deponendam conscientiam dubiam, quia jam illi certo constat legem non comprehendisse opus illud de quo est dubium, ut supponitur, nec etiam potest juvari judicio probabili, quia nullum habet, ut etiam supponitur; ergo nullo modo licet operari cum tali dubio, quod necessario esse debet practicum.

3. *Judicium probabile tollit recursum ad principem.*—Tertio, dicendum est: qui probabiliter judicat legem non comprehendere casum illum, secure potest excusari ab obligatione legis, etiamsi formidet vel utrinque habeat rationes probabiles dubitandi. Ita tenent Cajetanus et Soto supra, et Medina, et alii moderni in dicto artic. 6. Sumitur ex Sylvest., verb. *Papa*, quæst. 16, in fine, saltem juxta distinctionem infra dandam. Idem Cordub., Henriq. et Sanci. infra referendi, et idem sentit Navarrus in Summa, prælud. 9, n. 16, cap. 23, n. 43, dicens excusari a peccato mortali qui transgreditur legem humanam bona fide et ex justa causa; illam vero esse causam justam ob quam legislator, si adesset, eum pro excusato haberet. Utrumque autem concurrit in præsenti, ut constat; unde fundamentum assertionis est, quia licet sequi judicium probabile, conscientiam dubiam practice deponendo.

4. *Limitatio Cajetani et Soto.*—*Duplex modus epiikiæ notandus.*—Hanc vero assertionem limitant Cajetanus et Soto supra, ut locum habeat quando occasio est subita et urgens periculum, ita ut non detur tempus consulendi superiorem; alioqui dicunt in illo casu recurrendum esse ad superiorem; et ita exponunt divum Thomam utentem illa distinctione, quia non potest in alio dubio verificari, ut statim dicemus. Hæc vero doctrina aliquibus modernis non placet, neque putant distinctionem illam divi Thomæ de casu in quo potest vel non potest conveniri superior, posse applicari ad casum formidolosum cum judicio probabili, quia quod superior possit vel non possit conveniri, nihil refert ad certitudinem judicii de tali casu, an sub lege comprehendatur necne. Ideoque distinguunt duos modos epiikiæ supra, scilicet, vel excipiendo casum a potestate le-

gislatoris, vel a sola voluntate. Et in priori dicunt posse subditum, ex probabili judicio quod talis casus non comprehendatur sub potestate legis, excusari a legis observatione, nulla expectata interpretatione superioris, non solum in casu subito et urgente, sed etiam in quolibet alio. Probatur, quia tunc non agitur de interpretanda superioris voluntate, sed de potestate quam non tenemur interpretari ex judicio ipsius principis, quando ipse illam non declaravit, sed ex principiis theologiæ aut juris. Et declaratur amplius : nam, licet Pontifex possit suam potestatem declarare per clavem scientiæ, nihilominus quamdiu illa non utitur non tenemur illum consulere de potestate sua, sed regulis doctrinalibus uti; ergo etiam in particulari casu qui a potestate legislatoris excipitur secundum aliquas doctrinas probabiles, non est necessarium ad interpretationem principis recurrere, etiamsi tempus detur, sed licitum erit probabili judicio juxta probabilem opinionem uti. Confirmatur, quia si subditus judicat nunc verba legis non obligare, quia probabiliter judicat esse peccatum in tali facto, tunc utrinque videtur esse periculum speculativum, vel faciendi contra hanc legem, vel contra aliam; ergo licitum est subdito servare aliam quam probabiliter judicat esse graviorem et magis obligare, neque ad hoc indiget interpretatione superioris. Si vero judicium probabile est superiorem excedere potestatem suam præcipiendo rem graviorem, vel cum majori periculo quam possit, tunc subditus probabiliter credit non potuisse ferri præceptum pro tali casu, et alias suam libertatem possidet; ergo potest jus suum anteferre, et contra verba legis pro sua libertate operari absque alia interpretatione.

5. At vero in altero modo epiikiæ in quo casus excipitur a sola voluntate et non a potestate legislatoris, ait hæc opinio non solum esse recurrendum ad superiorem, quando fieri potest in casu probabili, sed, etiamsi casus sit moræ impatiens, nec det tempus recurrendi ad superiorem, non licere uti judicio probabili ad non servandam legem, sed omnino esse ad litteram servandam : ratio est, quia tunc est certum nihil peccari servando legem; itemque est certum verba legis de se comprehendere casum illum et a legislatore comprehendi potuisse; ergo quamdiu non constat certo legislatorem casum illum excipere voluisse, non licet a verbis legis recedere propter solum probabile judicium. Probatur consequentia, tum quia verba legis suam vim et auctoritatem habere debent et quasi jus suum possident, et ideo præferenda sunt; tum quia hæc est tutior pars, quæ semper præferenda est, tum etiam quia tunc non peccat lex, etiamsi casum illum comprehendat : ergo non potest per epiikiam emendari; tum denique quia si hæc licentia detur, infinita sequentur incommoda : et ideo jurisperiti dicunt, cum verba legis sunt clara, non esse ab illis recedendum in casu dubio, ut Panormit. in cap. 1 de Const., n. 14. Denique hic applicari potest illa ratio, quia in casu in quo potest conveniri superior non licet uti illo probabili judicio : ergo nec tunc etiam quando non potest conveniri, quia quod possit vel non possit conveniri non facit ut sit magis certum judicium.

6. *Quando non potest conveniri superior, licet uti epiikia ex probabili judicio.* — Nihilominus sententiam Cajetani et Soto censeo esse practice certam quoad hanc partem, ut, quando non potest conveniri superior, liceat ex probabili sententia aut judicio epiikia uti, sive casus excipi judicetur a potestate legislatoris, sive a sola voluntate. Ratio est, quia judicium probabile in rebus moralibus sufficit ad prudenter operandum, præsertim ubi regula certa applicari non potest, ut ex materia de conscientia suppono. Item quia alius modus operandi est ultra humanam conditionem et prudentiam, cum omnis fere cognitio humana conjecturalis sit, et præsertim in rebus agendis. Item quia imponeretur gravissimum onus hominibus, si nunquam liceret eis uti epiikia ex judicio probabili, quando non patet aditus ad superiorem. Quis enim auderet unquam excusari a lege positiva propter necessitatem occurrentem, cum nemo sit tam certus de sufficientia causæ quin dubitet vel formidet. Item in his casibus non possent simplices sequi consilium hominis docti et pii, nec ipse posset tale consilium dare, quia nunquam fere ducitur nisi judicio probabili. Constat autem contrarium esse in usu totius Ecclesiæ, et approbari ab omnibus doctoribus. Addo sine causa constitui in hoc differentiam inter epiikiam per exceptionem a potestate vel a voluntate : nam, licet in hoc sit verum discrimen quod in priori modo possit ordinarie esse major certitudo quam in secundo, quia certius cognoscitur potestas, quæ libera non est, quam voluntas, quæ libera est, nihilominus stante æquali incertitudine cum probabilitate in judicio, eadem est ratio, saltem ubi certo constiterit legem posse servari sine peccato, quia tunc etiam verba legis retinent vim suam; et fere applicari pos-

sunt aliæ rationes in posteriori membro allatæ. Maxime quia quoties epiikia non fundatur in judicio certo, licet excipiat casum a potestate legislatoris, semper debet etiam inniti in conjecturata mente ejusdem legislatoris, quod, scilicet, noluerit talem casum comprehendere. Nam cum non est certum, superiorem non posse hoc præcipere, propter rei arduitatem aut inordinationem, si ipse superior nihilominus ex certa scientia id præcipiat, declarans se posse, et judicans in tali actu non esse inordinationem vel nimiam gravitatem, subditus tenetur obedire, dum non est certus, etiamsi probabiliter judicet, quia prævalet jus superioris, et subditus debet suum judicium deponere, ut est communis doctrina, et in praxi necessaria : ergo in illo casu de epiikia non sufficit probabile judicium de defectu potestatis, nisi accedat etiam judicium quod superior in eo casu sic dubio noluerit obligare : ergo cum hoc tantum sit probabile non sufficit, vel certe si sufficit judicium probabile de potestatis et voluntatis defectu, sufficiet etiam judicium probabile de defectu solius voluntatis.

7. Ultimo posset sufficienter confutari illa opinio quoad hanc partem, quia rationes ejus non sufficiunt ad imponendum gravissimum onus; deberent enim convincere velillud sufficientissime probare, maxime contra communem sententiam. Ad principale ergo fundamentum negatur consequentia ; ad primam probationem respondeo verba legis sine voluntate non habere vim nec auctoritatem ad obligandum; verba enim legis secundum se tantum sunt ad ostendendam voluntatem legislatoris tanquam signum expressum ejus; non est tamen hoc signum tam certum quin possit ex circumstantiis limitari et extendi, ut supra visum est; ergo quando ex circumstantiis occurrentibus probabiliter limitantur verba ut non comprehendant casum aliquem, jam ex vi verborum non est certum comprehendi sub significatione verborum legis. Unde cum dicitur verba legis quasi possidere jus obligandi, respondeo inde solum probari, in casu omnino dubio vel cæteris paribus, præferenda esse verba legis, et secundum illa esse judicandum de voluntate, non vero ubi est in contrarium judicium probabile. Ad aliud autem de parte tutiori respondeo satis esse sequi practice tutam, ut alibi dixi. Deinde dico magis cavendum esse ne recedatur a voluntate legislatoris quam a verbis ejus, ut jura docent. Ad illud quod tunc non peccat lex respondeo, licet non peccet præcipiendo malum vel nimis arduum, peccare posse plus significando quam legislator voluerit, et hoc posse per epiikiam emendari. Neque hinc sequentur incommoda si revera judicium probabile et prudens servetur; quod vero sequi possint per abusum, impertinens est, multoque majora sequentur si homines non possint, in hujusmodi eventibus, judiciis probabilibus uti. Panormitanus autem et juristæ loquuntur de judice qui tenetur secundum leges judicare et inter partes justitiam distribuere, et ideo debet sequi verba legis quando sunt clara, nisi in eodem judicio possit sufficienter probari aliam fuisse voluntatem principis : nam tunc secundum illam posset judicare.

8. *Quando non est periculum in mora, quid faciendum.* — Major mihi difficultas est circa aliam partem opinionis Cajetani, quod stante judicio probabili non liceat illo uti sine interpretatione vel consensu superioris, quando non est periculum in mora, sed conveniri potest; quia in interpretanda etiam lege naturali utuntur sententia probabili sine recursu ad Papam vel Prælatos; ergo in legibus humanis potest etiam id fieri quoad particularem usum. Sic enim dicunt juristæ posse judicem ad ferendam sententiam probabiliter interpretari legem in casu dubio, nec oportere ut ad superiorem recurrat, ut constat ex Bart., in l. 1, c. de Legib., n. 8 et 9, et aliis ibi, et in c. 1 de Constit. Dices id esse verum quando agitur de interpretatione legis quoad sensum ejus. Sed contra; nam cur non erit idem quando aliter conjecturamus mentem seu voluntatem legislatoris, vel cur potius erit necessarius recursus ad superiorem, quando probabiliter constat de voluntate ejus præter ejus verba, quam cum probabiliter tantum constat de sensu ejus in ambigua significatione verborum? Denique in quolibet alio eventu licet uti in conscientia probabili sententia sine recursu ad superiorem, etiamsi ab illo posset expectari certius responsum : ergo.

9. Nihilominus in hoc etiam non est recedendum a communi sententia, quæ videtur usu omnium piorum et prudentum confirmata. Et ad hoc suadendum valere possunt rationes factæ in secundo membro præcedentis sententiæ; et præterea quia inordinatum est uti conjecturis, et propter illas solas relinquere verba legis, ubi poterit certo constare de mente et voluntate legislatoris. Et ideo in omni epiikia solum probabili debet hic ordo servari. Et quamvis ordinarie magis necessarius sit in epiikia quæ est de sola voluntate legislatoris, quam in illa quæ circa potestatem versatur,

nihilominus in utraque servandus est juxta materiæ necessitatem vel probabilitatis gradum, quia, ut dixi, semper ibi miscetur conjectura de voluntate legislatoris. Neque contra hoc obstat illa ratio, quod judicium non redditur certius ex hoc quod sit vel non sit recursus ad superiorem. Hoc enim est verum de certitudine speculativa, non vero de certitudine practica. Nam cum potest consuli superior, cessat necessitas utendi judicio probabili de voluntate ejus, quod secus est quando est periculum in mora, et ideo tunc potest illud judicium probabile ad praxim applicari ex principiis certis, quod in necessitate uti possumus judicio probabili ad evitandum aliquod gravamen, vel ad convenientem observationem legum, ut in casu magis difficili et dubio explicabitur in puncto sequenti.

10. *In dubio non probabili ad superiorem recurrendum.* — Quarto, dicendum est de casu dubio in quo judicari non potest probabiliter an casus comprehendatur sub legis obligatione, necne. In quo sententia communis est recurrendum esse ad superiorem si fieri possit; vel, si non possit, servandam esse legem. Ita D. Thom. dicta q. 120, art. 1, ad 3, dicto art. 6, ad 2. Idem Conrad., Cajet., Medin. et Soto supra; Medin., Cod. de Pœnit., tract. de Jejun., cap. de His qui tenentur ad jejun. Quæ sententia per se evidens est in casu patiente moram ut consulatur princeps; nam si in casu tantum formidoloso et probabili hoc fieri debet, multo magis in casu dubio. Item tunc impossibile est operari cum conscientia certa practice, quia ex tali dubio nascitur practica dubitatio an tunc lex violetur necne, agendo contra verba ejus, et nullum est morale principium quo possit practice deponi illa conscientia dubia, inconsulto superiore, quando ille potest consuli : ergo nunquam licet cum illo dubio agere contra verba legis, quia operari cum conscientia practice dubia semper est malum. Denique tunc lex possidet suum jus, et in aliis melior est conditio possidentis : ergo.

11. *Prima opinio de casu urgente.* — *Secunda.*—Difficultas vero est an idem dicendum sit in casu urgente in quo superior consuli non potest. Multi indistincte dicunt etiam tunc non licere uti epiikia, sed servandam esse legem et ejus verba. Ita Cajet. 1. 2, quæst. 96, a. 6, qui ita interpretatur D. Thomam ibi ad 2 indistincte loquentem. Idem Soto, dicto art. 8; Med., d. art. 6, ad fin., dist. 3; et alter Medin. supra, et omnes moderni, et Sanci., lib. 2 de Matrimon., disput. 41, n. 37. Ratio est, quia impotentia consulendi principem non potest in eo casu dare certitudinem practicam, cum dubitans nec judicium probabile habeat de cessatione obligationis legis in illo casu. Item in casu dubio præsumptio est pro lege, quia verba ejus per se sufficiunt ad obligationem, unde ad minimum se habet tanquam possidens in casu dubio cujus melior est conditio : ergo. Contrarium nihilominus tenet Sylvester dicto verbo *Papa*, quæst. 16, dict. 2, in fine; cum enim dixisset in dubiis interpretationem legis pertinere ad superiores subdit: *Quod limita, si commode possit haberi, alias secus, ut cum in repentinis periculum est in mora.* Idem cum majori extensione habet verb. *dispensatio*, q. 4; sequitur Cordub., lib. 3, quæst. 13, ante regulam 1; Henriq., lib. 14 de Irregul., c. 3, n. 3, litter. X. Duci videntur ex illo vulgari principio quod necessitas caret lege; hoc enim allegat Sylvest. ex Gratian. in § *Sed notandum*, post cap. *Remissionem*, 1, quæst. 1, et habetur in cap. 2 de Observat. jejun.; illa autem videtur gravissima necessitas, cum res sit dubia et non detur locus consulendi superiorem; nam videtur nimis grave obligare hominem propter solum dubium, quando non est in potestate ejus dubium expellere. Item qui dubitat de lege vel de voto non obligatur quando non potest expellere dubium; ergo neque qui dubitat an hic et nunc lex obliget.

12. *Prior sententia cum moderamine approbatur.*—*Doctores primæ sententiæ exponuntur.*—Mihi prior sententia vera videtur, adhibito moderamine. Dico ergo, si dubium nascatur ex concurrentia legum quæ pro eodem tempore simul impleri non possunt, et homo dubitat quid facere debeat, tunc licite posse agere contra verba unius legis, implendo eam quam tunc, facta diligentia morali juxta personæ et temporis capacitatem, bona fide judicat esse graviorem et magis obligare. Quia ille homo non debet esse perplexus, nec necessario peccare, et faciendo quod in se est satisfacit uni legi et aliam non transgreditur. Et hunc casum absque ullo dubio non excludunt priores auctores, sed ut tritum et vulgarem illum supponunt: unde loquuntur de casu in quo certo constat legem sine peccato impleri posse, et dubium est de obligatione. Et tunc certitudo practica fundatur in illo principio, quod in dubio satisfacit quis eligendo partem tutiorem: tunc etiam recte applicatur illud principium, quod necessitas caret lege. Deinde tunc non est epiikia voluntaria, ut sic dicam, sed necessaria, quia in eo casu non solum potest quis

non servare legem positivam, sed etiam tenetur ut servet aliam naturalem quam reputat graviorem. Unde etiam recte potest in eo casu proferri judicium positivum, non solum probabile, sed etiam certum, in eo casu legem positivam non ligare, quanquam hæc certitudo magis sit practica quam speculativa.

13. *Doctores secundæ sententiæ quomodo intelligendi.*—At vero quando ex alia parte non est periculum peccati, et subdito constat posse sine peccato servare verba legis, nullo modo potest in casu dubio de obligatione agere contra legem, quia manifeste se exponeret periculo peccandi transgrediendo legem, de qua judicium probabile formare non potest quod cessaverit obligare, ut plane ostendunt rationes prioris opinionis. Et fortasse auctores secundo loco allegati non loquuntur de hoc dubio, sed de dubio formidinis, juxta dicta in præcedenti puncto. Nec tunc allegari potest necessitas sufficiens, quia illa non est necessitas vitandi aliud peccatum, ut supponitur: nulla autem alia potest esse sufficiens ad non servandam legem, nisi etiam sufficiens sit ad probabiliter judicandum legislatorem in tali necessitate vel non potuisse vel noluisse obligare; nam si tantum sufficit ad dubitandum, profecto et parva est necessitas, et major est necessitas servandi legem, vitando periculum peccati, et quasi considerando illam in possessione sua. Nec est simile quando dubitatur de tota lege an sit lata necne, quia tunc lex nondum possidet, sicut in simili dixi de voto., l. 4 de Vot., c. 5 et 6.

14. Atque ex his tandem responsum est ad secundam rationem dubitandi cap. 5 positam. Nam l. 1, c. de Legibus, intelligitur primo de interpretatione authentica quæ vim habeat obligandi, et necessitatem inducat ita intelligendi legem. Ita Bart. ibi, n. 8; et sentit Bald. in leg. *Cum de novo,* eodem. Secundo, etiam intelligitur de interpretatione in casu dubio in quo subditus non poterit restringere legem contra verba ejus, ut dictum est, et ita exponit Panorm., cap. 1 de Constitut., n. 14, et insinuat Bald. in leg. 2, c. de Legib., n. 2, et sumitur ex leg. *Cum de novo,* c. eodem, ubi id notat Cynus. Glossæ vero et auctores relati ibidem in tertia objectione ad verum sensum facile trahi possunt; nam prima Glossa loquitur quando ratio legis negative tantum cessat, et non contrarie; altera vero Glossa intelligenda est in casu dubio in quo non licet æquitatem sequi contra jus scriptum inconsulto principe, nisi ipsamet æquitas scripta sit, ut dicitur in l. *Placuit,* c. de Judiciis, juxta vulgatam lectionem ejus. Et in eodem sensu videntur locuti auctores in eadem objectione allegati.

CAPUT IX.

UTRUM ALIQUANDO LEX TOTA PER SEIPSAM CESSET, CAUSA EJUS CESSANTE.

1. *Lex de se perpetua est, et pro communitate fertur.* — Cum lex sit de se perpetua et pro communitate feratur, manifestum est non posse cessare ex defectu causæ efficientis; non enim finitur per mortem ferentis vel successoris, ut ex dictis in lib. 1 constat, et consequenter nec per solam temporis successionem tollitur, quia indefinite constitui debet. Quod si aliquando potest ad certum tempus ferri, illud extraordinarium est, et tunc in suamet constitutione habet talis lex quasi annexam revocationem pro tali tempore, quæ pertinet ad alium modum ablationis legis infra tractandum. Præterea non cessat lex ex defectu eorum pro quibus fertur; nam communitas civitatis aut populi de se perpetua est; nam per continuam successionem conservatur, et licet civitas vel populus omnino deleri possit, id rarum est et non habet moralem considerationem. Igitur solum potest lex cessare per mutationem objecti, circa quod versatur, quæ (physice loquendo) potest multipliciter contingere; tamen in præsenti solum oportet considerare mutationem in materia legis, quoad rationem propriam ob quam sub obligationem legis constituitur; nam si illa perseverat, non cessabit lex ex illo capite, ac subinde simpliciter non cessabit nisi revocetur, quia non habet aliam causam mutabilem a qua in sua conservatione pendeat, ut declaratum est. Si autem in objecto sub ea ratione spectato fiat mutatio, undecumque illa mutatio proveniat, eadem est quæstio, an ex vi talis mutationis in materia legis desinat ipsa lex; idem enim est quærere an, cessante omnino et totaliter ratione vel fine legis, cesset etiam lex ita ut omnino extinguatur et de medio tollatur. Dico autem *cessante omnino et totaliter ratione legis:* quia jam hic non consideratur cessatio in uno, vel alio actu, nec alia similis mutatio partialis, quæ solum contingit in una occasione vel in aliqua parte materiæ legis pro aliquo tempore; nam de hac partiali mutatione satis dictum est in capite præcedenti; quamvis aliter possit in præsenti considerari partialis mutatio, vel

perpetua in aliqua notabili parte materiæ legis, vel temporalis in tota materia, de quibus in fine dicam.

2. *Cessatio potest esse contraria aut negativa.* — Altera vero distinctio tradita capite præcedenti de duplici cessatione rationis vel finis legis, scilicet, contraria et negativa, hic etiam valde necessaria est, tum ut videamus an utraque locum habeat respectu integræ legis; tum ut explicemus per quam illarum desinat esse lex. Tunc ergo dicitur mutari contrarie objectum legis, quando propter mutationem materiæ, vel rerum seu circumstantiarum, fit ut sit injustum vel quocumque modo turpe servare legem, vel si fiat impossibile, aut saltem ita difficile et arduum, ut moraliter judicetur impossibile respectu totius communitatis, vel denique si fiat prorsus inutile et vanum respectu boni communis. Mutatio autem negativa erit, si in tota materia legis jam non inveniatur ratio, ob quam lex posita fuit, licet ea sublata, adhuc materia per se mala non sit, nec impossibilis, nec inutilis, aut injusta.

3. *Mutatio contrarie legis vigorem extinguit Augustinus.—Evidentia necessaria est ut lex vigorem suum perdat.*—Quando ergo mutatio fit contrarie in tota materia legis, nulla est difficultas, nec controversia; omnes enim fatentur tum legem ipso facto cessare, quia eo ipso incipit non esse justa; ergo incipit non esse lex, quia, ut sæpe ex Augustino diximus, lex injusta non est lex. Antecedens patet, quia lex de re iniqua, impossibili vel non conferente aliquid ad bonum commune est injusta et nulla, ut ex dictis in lib. 1 constat; sed per mutationem contrariam in objecto factam res præcepta incipit esse iniqua, impossibilis, vel inutilis, ut explicatum est; ergo si lex ulterius duraret, jam esset de re iniqua, ac subinde ipsa esset iniqua, aut esset injusta. Unde fit in hujusmodi eventu non esse necessarium ut princeps illam revocet ut licite possit non servari, neque etiam ut consuetudine tollatur: nam priusquam consuetudo introducatur, juste incipiet non observari: et ideo dixi ipso facto cessare. Hoc autem per se notum est quando incipit esse iniqua ipsa observatio legis, quia repugnat durare obligationem ad aliquid iniquum faciendum. Idem autem est si fiat impossibilis, quia ad impossibile nemo obligatur, et respectu communitatis sufficit quod sit impossibilitas moralis; ergo cessabit tunc lex ipso facto respectu communitatis; ergo etiam respectu singulorum. Eademque ratio est si fiat materia inutilis et vana respectu boni communis; nam eo ipso fit incapax obligationis legis respectu communitatis, et consequenter etiam respectu singulorum. Oportebit autem ut talis mutatio universaliter facta in tota materia legis manifesta sit et evidens; nam in dubio semper lex retinet jus et quasi possessionem suam, semperque pro illius justitia præsumitur. Præsertim quia, quando mutatio non est evidens, et manifeste nota omnibus, signum est non esse tantam nec tam universalem, et ideo hic non videntur necessariæ aliæ distinctiones de majori vel minori dubio, sed simpliciter exigenda est notitia certa; satis vero erit quod ex publica et constanti populi opinione consurgat.

4. Solum ergo superest nonnulla difficultas quando ratio legis tantum negative cessat generaliter, videtur enim id satis non esse ut tota lex cesset. Primo, quia eadem videtur esse ratio et proportio totius ad totum quæ partis ad partem; sed cessante illo modo ratione legis in particulari, non cessat obligatio legis: ergo nec cessante in generali, tota lex perit. Secundo, quia cessante negative ratione legis, non constat statim cessare voluntatem principis: ergo non est necesse statim cessare legem. Patet consequentia, quia lex a voluntate principis habet suam efficacitatem ad obligandum. Antecedens autem supra probatum est, quia voluntas potest vel a principio pluribus rationibus moveri, et princeps potest præcipuam vel notiorem exprimere, et non omnes, vel certe potest voluntas in principio una ratione moveri, et deinde alia continuari, ut supra de tributis dicebamus. Tertio, quando ratio vel finis tantum negative desinit, adhuc potest lex sine peccato servari; ergo servanda est ex eadem obligatione donec revocetur. Antecedens ex declaratione terminorum supponitur. Consequentia vero probatur, quia tunc nullum est periculum in observatione legis, et potest esse magnum in illius transgressione, tum quia non potest esse statim certum voluntatem principis cessasse; tum quia possunt sequi magna moralia incommoda, si tanta licentia populo tribuatur. Denique pro hac sententia referri possunt auctores dicentes legem non cessare, licet ejus ratio cesset, quos in principio capitis præcedentis retuli.

5. *Cessante ratione legis quando cessat lex.* — Nihilominus communis consensus est cessante ratione legis generaliter seu frequentius in tota communitate, legem cessare. Ita censent imprimis omnes qui affirmant cessante ratione

legis in particulari, etiam negative tantum, cessare in illo particulari obligationem legis; nam a fortiori coguntur id dicere in universali, et ita possunt pro hac sententia allegari Panorm., in cap. *Quia plerique*, de Immunit. Ecclesiar. Ubi idem plane sentiunt Innoc., Anton. et alii capite præcedenti allegati. Clarius vero hoc docent Ledesm., 2, p. quarti, q. 17, art. 2, dub. 3, ad 4, et quæst. 18, a dub. 12, post secundam conclusionem, et dub. 14 post 3 conclus.; Covar., in 4, 2 p., § 9, n. 8, et in cap. *Cum esses*, de Testam., n. 9, ubi refert Fortun. de ultim. fin., illat. 15 et 16. Idem Castro, lib. 1 de Lege pœnal., c. 5, docum. 3; Cajet. 2. 2, q. 147, art. 5, et in aliis locis supra citatis, et communiter expositores D. Thomæ dicto art. 6, quæst. 96, in 1. 2, et Soto eodem modo loquitur; addit tamen limitationem quam expendere necesse est priusquam veram rationem et resolutionem ejus tradamus.

6. Dubitari ergo potest an intelligendum sit cessante ratione legis in universali, cesset lex ipso facto, ita ut possit a subditis licite non servari, nulla expectata principis declaratione vel revocatione, vel solum dicatur cessare, quia deficiente causa tenetur princeps legem tollere. Reliqui enim auctores (Soto excepto), licet punctum expresse non attingant, plane loquuntur de cessatione ipso facto. Et potest hoc confirmari, quia alias non esset hic modus peculiaris desitionis legis distinctus ab illius revocatione, sed ad summum assignaretur per hoc quædam legitima causa abrogandi legem; sicut possunt etiam aliæ plures assignari. Item quia pro fundamento sumitur, cessante causa cessare effectum, quod intelligitur de cessatione ipso facto, ut sumitur ex c. *Et si Christus*, de Jur.jur. Et ideo solet explicari de causa propria et adæquata a qua effectus in conservari pendeat, ut ibi Glossa sentit, et clarius Glos. in c. *Post translationem*, de Renuntiat., verbo *Cessante*, et in § *Sed sciendum*, post cap. *Statuimus*, 61 d., verb. *Causa*, in fine, et in c. *Quod pro remedio*, 1, quæst. 17, per textum ipsum. Dum autem hic loquimur de cessatione causæ, vel rationis, vel finis legis, de adæquata causa loquimur, alioqui non dicetur simpliciter cessare causa : ergo illa cessante debet ipso facto cessare lex, quia ab illa pendet tam voluntas principis quam utilitas legis. Unde si talis ratio a principio non fuisset, non posset lex juste ferri : ergo nec potest sine illa juste conservari.

7. Nihilominus Soto contrarium aperte sentit; nam in l. 1 de Justit., quæst. 6, art. 8, sic ait : *Si in toto genere causa cessaverit, tunc et lex quoque cessare debet; verumtamen antequam princeps vel consuetudo illam abroget, vim suam non amittit.* Ubi loquitur clare de cessatione causæ negative; nam ea interveniente in particulari, negat sufficere ut obligatio legis in particulari cesset. Idem fere repetit in l. 3, q. 4, art. 5, ad 1 : *Nam licet principi* (inquit) *incumbat illum mutare, tamen subditis non licet contra facere, dum jus naturæ id permittit* (utique quod erat per legem præceptum), *nisi jam esse inciperet contra ipsum.* Itaque, quamdiu ratio legis non ita cessat ut quod præcipit incipiat esse contra jus naturæ, non putat cessare legem ipso facto, donec abrogetur. Non declarat autem Soto quo fundamento ductus fuerit, insinuat autem quamdiu materia legis est capax obligationis tamdiu durare legem, nisi revocetur. Per solam autem cessationem rationis etiam in universali non fit materia legis incapax obligationis, quia potest non esse mala, et esse utilis reipublicæ, etiamsi fortasse non sit talis vel necessaria sicut antea; hoc enim non est satis ut statim per se censeatur lex ablata. Confirmari hoc potest ab incommodis, quia contra debitum ordinem est ut lex a superiori posita sine consensu illius non servetur, dum licite et facile servari potest; nam inde etiam scandala, et perturbationes vel fraudes in republica oriri possunt. Unde posset media via excogitari, nimirum, cessante causa vel ratione legis in universali, cessare quidem legem in se, ipso facto, nihilominus tamen non posse subditos licite incipere agere contra illam donec princeps declaraverit cessasse, quia ita expedit ad commune bonum, ad eum modum quo diximus in superiori libro pœnam incurri sæpe ipso facto, ante sententiam vero declaratoriam non obligare.

8. *Duplex materia legis humanæ.* — Ut meam sententiam explicem, suppono ex supra dictis duplicem esse materiam legis humanæ. Quædam enim talis est ut, per se spectata, sit honesta et contineat actum virtutis, ut est præceptum jejunii, orationis, etc.; alia est materia per se indifferens, ut portare vel non portare arma, extrahere a loco has res vel illas, et similia. Et hinc oritur alia differentia inter ipsas leges; nam cum omnes leges humanæ constituant actum vel omissionem in aliqua specie virtutis aut vitii, ut supra visum est, quando materia legis in se et per se habet honestatem, per legem constituitur proxime in illa specie virtutis ad quam per se et intrinsece pertinet illa materia, ut jejunium ponitur in

specie temperantiæ, et omissio ejus intemperantia est, et sic de aliis. Et idem est quoties medium virtutis in tali materia potest per efficaciam legis constitui, ut est in lege taxante pretium; nam ante legem illud non erat medium justitiæ, postquam vero lege definitum est, in illo consistit medium, et ideo actus illius legis in specie justitiæ constituitur, et illius violatio injustitia est. At vero quando actus est indifferens de se, et a lege non præcipitur constituendo in illo intrinsecum medium virtutis, sed solum propter utilitatem ad aliquem finem extrinsecum, lex illum præcipit aut prohibet, tunc tota honestas actus ex illo fine sumenda est, et sub illa accipit propriam obligationem et necessitatem ex vi legis. Unde tamen fit ut in prioribus legibus finis extrinsecus materiæ præcepti nunquam sit adæquatus legi; nam semper intrinseca honestas et ratio virtutis habet rationem finis proximi et intrinseci; imo hic finis est per se sufficiens licet omnis finis extrinsecus cesset; at vero in posterioribus legibus finis extrinsecus est adæquatus, quia materia per se et propter se non est capax præcepti, sed tantum propter utilitatem in ordine ad aliquem finem extrinsecum.

9. *Lex præcipiens actum virtuosum non cessat, deficiente quocumque fine extrinseco.*—Dico ergo primo: lex præcipiens actum de se bonum, constituendo illum intrinsece in aliqua materia virtutis, non cessat deficiente universaliter quocumque fine extrinseco legis, etiamsi in illo genere fuerit adæquatus respectu intentionis legislatoris, et fortasse ita spectatus quod sine illo legem non tulisset. Probatur ratione facta pro opinione Soto, quia cessante omni fine extrinseco materia talis legis manet per se honesta et capax legis propter solum intrinsecum finem, id est, propter honestatem talis actus, et hic finis intrinsecus semper est intentus a legislatore, quandoquidem in tali genere virtutis constituit necessitatem et medium illius actus : ergo cessante quocumque fine extrinseco habet lex illa unde sufficienter subsistat : ergo non evacuabitur. Et confirmatur, nam (si attente res consideretur) tunc non cessat causa adæquata legis, nam potissima causa, finis et ratio quasi proxima illius legis est honestas actus; ergo non est cur cesset lex. Denique quamdiu durat materia præcepta cum sua ratione formali manet obligatio præcepti; quia (ut D. Thomas tradidit 1. 2, quæst. 100, art. 9, ad 2) aliud est quod legislator intendit præcipere, aliud ad quod intendit præcipere; unde sicut præceptum de se obligat ad primum et non ad secundum, ita e contrario quamdiu durat primum, si in eo perseverat ratio sufficiens præcepti, durat præceptum licet finis extrinsecus cesset. Exemplis res declaratur; nam lex de jejunio, licet feratur propter macerationem carnis et fingatur communitas non indigens illo medio ad illum finem, quia habet multa alia, vel quid simile, nihilominus lex jejunii obligabit, ut est certum ; at si actus desineret esse actus temperantiæ, ut in casu necessitatus extremæ, tunc cessaret lex. Similiter si lex taxaret pretium tritici, quamdiu in illo permanet æquitas justitiæ ita ut non fiat evidenter inæquale , legis obligatio durat, etiamsi rationes omnes extrinsecæ vel aliæ utilitates cessent. Si autem ita res mutaretur ut quantitas pretii evidenter esset iniqua, cessaret lex, et sic de aliis.

10. *Cessante adæquato fine tam extrinseco quam intrinseco legis cessat lex. — Differentia inter legem et præcepta.* — Unde infertur si in tali lege cesset adæquatus finis tam intrinsecus quam extrinsecus tunc cessare legem ; si quis tamen advertat, tunc cessatio finis non est tantum negativa, sed transit in contrariam, quia materia jam non manet materia virtutis, sed fit vitiosa, et ideo non poterit esse materia legis obligantis. Et signum est quod tunc non solum in generali, sed etiam in particulari cessabit obligatio legis in tali actu, vel materia ejus. Unde etiam fit ut tunc lex cesset ipso facto, sine alia revocatione vel declaratione, quia deest fundamentum ejus, nec potest ejus obligatio cadere in materiam inhabilem. Solet esse vulgare exemplum in lege imponente tributum ad certum opus vel finem, quo finito lex per se cessat, quia tunc non solum negative, sed etiam contrarie cessat ratio legis, quia ex tunc incipit tributum illud esse injustum. Quando vero non cessat intrinsecus finis, licet extrinseci cessent, sicut non cessat lex ipso facto, ita neque necessarium est ut debeat per principem abrogari. Quia materiæ honestas potest esse sufficiens ad sustentandam legem, nisi aliunde fieret lex nociva reipublicæ vel intolerabilis; nam tunc ex alio capite posset esse obligatio revocandi legem, imo etiam posset lex per se cessare, si nocumentum vel gravamen esset generale, et nimium, quia tunc non esset cessatio negativa, sed contraria, ut constat. Ultimo tamen adverto circa hanc assertionem sermonem esse de propria lege; nam si sit sermo de præcepto ab homine, et ex sola obedientia, sic fieri sæpe potest ut, cessante fine vel causa præcepti, cesset obligatio ejus,

etiamsi actus præceptus sit alias intrinsece honestus, ut jejunium vel oratio, ut si superior præcipiat jejunare semel in hebdomada hoc mense, si constat præceptum imponi propter specialem necessitatem vel occasionem, et illa ante mensem finitur, intelligimus cessasse præceptum. Quia respectu illius præcepti tota ratio præcipiendi est finis extrinsecus, non extrinseca honestas, licet hæc supponatur; cujus signum est, quia transgressio talis præcepti non est intemperantia, verbi gratia, sed inobedientia; secus vero est in lege propria, per quam primo intenditur honestas virtutis sub qua actus quasi essentialiter constituitur.

11. *Lex præcipiens actum indifferentem, ob finem extrinsecum, cessante adæquato fine, cessat.* — Dico secundo : quando lex præcipit actum de se indifferentem, propter finem extrinsecum, tunc cessante in generali adæquato fine talis legis, per se et ipso facto cessat talis lex et obligatio ejus. Ratio est, quia tunc cessatio finis negativa transit in contrariam, quia facit materiam incapacem legis. Probatur, quia actus de se indifferens nunquam potest per se vel propter se præcipi, quia ut sic non est per se amabilis honeste, imo si ita fiat non honeste fiet, et, quod certius est, talis actus non est materia legis, nisi propter aliquam communem utilitatem, ad quam possit prodesse vel esse necessarius, præcipiatur. At vero, cessante fine legis in generali, actus ille necessario incipit esse inutilis ad commune bonum ; ergo eo ipso fit incapax obligationis legis humanæ, ac subinde cessat ipso facto lex. Consequentiæ cum majori satis patent ex dictis. Minor autem est evidens ex hypothesi ; nam ponimus cessare finem adæquatum propter quem præcipiebatur ille actus ; non potest autem cessare ille finis, nisi vel quia bonum proxime intentum per illum actum desinit esse commodum ad commune bonum reipublicæ, vel quia ipsemet actus desinit esse utilis ad tale commodum : utroque autem modo fit ille actus inutilis et otiosus respectu communis boni, et consequenter desinit esse materia legis. Dices fieri posse ut, licet actus sit inutilis ad finem a lege intentum, ad alios fines utilis sit. Respondeo illud esse per accidens et materiale, quia lex non consideravit in tali actu nisi talem rationem commodi et publici boni, et ideo illa ablata non manet materia illius legis, et consequenter nec lex. Nam, licet actus possit esse utilis sub alia consideratione, de illo non est lex data illo intuitu, et ita illa utilitas nondum censetur necessaria reipublicæ donec de illo actu illo intuitu feratur lex.

12. *Decretum principis non requiritur ut talis lex desinat obligare.* — Et hinc sequitur primo in hujusmodi eventu non esse necessarium decretum principis ut liceat non servare legem postquam sic cessavit, nam ipso facto desiit lex ; solum ergo est necessarium ut de tali cessatione publice et manifeste constet per evidentiam facti generaliter noti in tali republica seu communitate, quia eo ipso quod lex cessat dicto modo non est lex; ergo ex se non obligat ; ergo ut cesset cum effectu, respectu communitatis, satis est quod illi sit publice nota. Nec datur sufficiens ratio cur necesse sit expectare decretum principis, quia vel esset necessarium per modum revocationis ; et hoc non, quia lex per se desiit ; vel per modum authenticæ declarationis, et hoc etiam dici non potest cum fundamento, quia nec ex natura rei hoc est necessarium, nec in jure positivo invenitur illud esse specialiter præceptum. Neque in hoc debet cessatio legis cum pœna comparari, quia pœna est de se violenta et ab extrinseco illata, et ideo ex se requirit actionem et influxum judicis, nisi contrarium expresse per legem disponatur, et ideo non incurritur ipso facto nisi lex hoc declaret ; et licet incurratur ipso facto, non excluditur sententia declaratoria delicti, nisi ubi lèx illam excludit vel alias constat, quia semper est favor rei, quod non sit obnoxius pœnæ donec condemnetur. At vero cessatio legis in illo casu non est violenta, imo per illam quasi restituitur respublica ad pristinum statum, et ad suam libertatem, et in favorem ejus cedit, et ideo nulla est necessitas talis decreti per modum sententiæ declaratoriæ. Dices esse necessariam per modum promulgationis ; nam hæc necessaria est in ablatione legis cum a principe revocatur. Respondeo esse diversam rationem ; nam revocatio pendet ex voluntate principis, quam oportet omnibus proponi: cessatio autem legis, cessante causa ejus, non pendet ex voluntate principis, sed ex facto ipso, et ideo satis est factum esse omnibus notum. Ut si per legem fuit impositum tributum ad ædificationem pontis, et publice constat opus esse finitum et jam nihil in eo expendi, satis per hoc promulgatum est tributum cessasse, et sic de aliis. Sufficit ergo publica notitia et satis certa de generali cessatione causæ, et hæc ad minimum necessaria est, nec existimo sufficere ut uni vel alteri in particulari sit nota, quia donec lex cesset respectu communitatis non cessat

respectu particularium personarum, et ut cesset pro communitate necessarium est causam ita cessasse ut hoc possit communitati constare, ac subinde ut res sit publice nota. Et hoc maxime locum habet quando observatio legis incipit esse injusta ; nam tunc evidentius constat de cessatione legis; potest autem dici injusta, non solum quando confert speciale nocumentum, sed etiam quando est omnino inutilis et sine ratione.

13. *Juristarum distinctio examinatur.* — Secundo, potest ex dictis intelligi quam probabilitatem habeat distinctio quam nonnulli juristæ tradiderunt inter legem quæ fertur propter tollenda inconvenientia quæ ex aliquo facto frequenter sequuntur, et legem quæ per se fertur propter aliquod bonum et utilitatem. Nam priorem dicunt cessare quoties inconvenientia cessant; posteriorem autem minime cessare, licet cesset ratio utilitatis. Ita insinuat Gloss. in dicto cap. *Si Christus,* de Jurejur., verb. *Cessante,* in principio, et priorem partem probat ex illo textu exemplo juramenti quod prohibetur tantum ratione periculi pejerandi; et ideo cessante periculo, licet. Alteram vero partem probat ex cap. *Dixit Dominus,* 32, quæst. 1, et cap. *Tantum,* 32, quæst. 7, quæ jura nihil ad rem faciunt; nam loquuntur de matrimonio, quod est vinculum indissolubile, de quo alia est ratio. Eamdem distinctionem indicat Navarr. in Sum., c. 16, n. 36 et 37, ubi sentit cum Cajet. clandestinum matrimonium (saltem ante Tridentinum Concilium) potuisse licere cessantibus inconvenientibus propter quæ prohibetur; et nihilominus ait, cessante fine legis in particulari, non cessare legis obligationem, quando finis ille erat bonum aliquod acquirendum per medium a lege præscriptum. Unde ibi non solum loquitur de cessatione legis in universali, sed etiam in particulari, ut supra notavi.

14. *Distinctio diligenter notanda.*—At certe formaliter loquendo nulla videtur esse differentia, quia si lex datur propter vitanda incommoda, pro fine habet remotionem incommodorum : ergo eadem est ratio de cessatione illius finis, et de aliis tam in universali quam in particulari. Solum ergo potest esse differentia quædam quasi materialis; nam lex quæ ponitur tantum propter incommoda vitanda non solet præcipere actum per se propter bonitatem ejus, vel prohibere propter malitiam, sed solum propter occasionem mali vitandam, et tunc cessante fine generaliter negative, cessat etiam contrarie, quia actus fit inutilis et incapax materiæ legis. Sicut diximus alibi de voto facto non ingrediendi talem domum propter vitandam occasionem, ablata inde occasione jam non obligare votum, quia tunc non ingredi talem domum est materia indifferens et impertinens ad religionem : ita ergo proportione servata erit in lege. At vero lex quæ præcipit actum propter se et propter aliquem bonum finem non statim desinit cessante fine, quia in ipso actu potest manere intrinseca honestas propter quam præcipiatur; si autem non reperiatur, sed sit actus de se indifferens, idem prorsus dicendum erit de lege quæ illum præcipit propter bonum acquirendum quod de lege prohibente illum propter incommodum vitandum, ut ex dictis satis patet. Et e contrario, si lex præcipiens vel prohibens aliquid propter vitandum incommodum habeat materiam per se honestam et convenientem ultra vitationem incommodi, tunc non cessaret lex, etiamsi necessitas vitandi incommodum cessaret, tunc enim procedunt omnia in prima assertione dicta. In quo etiam attente considerandum est an aliquid prohibeatur ratione periculi, vel tantum ratione futuri effectus ; nam ordinarie prohibitio fit propter periculum quod per se inest actui, et ideo licet certe constet non futurum effectum seu damnum, nihilominus non cessabit obligatio legis et effectus ejus, quia semper actus est de se obnoxius illi incommodo, ut in præced. libro latius dixi c. 23. Unde non mihi probatur exemplum de clandestino matrimonio quo Cajet. et Navar. utuntur; nam illi actui ita est annexum periculum ut nec in universali nec in particulari possit ab eo separari, et ideo nunquam cessat obligatio ejus, eo quod certissimum sit omnia incommoda esse præcavenda. Unde eo modo quod nunc matrimonium factum coram parocho et testibus potest esse clandestinum, ex defectu denuntiationis, juxta cap. ult., § 1 de Clandestin. despons., non est licitum tale matrimonium etiamsi negative cesset finis præcepti, nisi aliæ causæ legitimæ occurrant ob quas per epiikiam judicetur præceptum hic et nunc de illa accidentali solemnitate non obligare. Et hoc modo videtur tandem explicare exemplum illud Navarrus ubi supra.

15. *Quando obligatio fraternæ correctionis cessat declaratur.* — Tertio, hinc obiter expeditur difficultas in capite præcedenti huc remissa de præcepto correctionis fraternæ, cujus obligatio etiam in particulari cessat, cessante spe utilitatis correctionis, ac subinde per cessationem negativam rationis legis;

unde, cum illa spes ut plurimum generaliter cesset, consequenter dicendum erit totum præceptum cessare. Ad quod Medin., Ledes. et Covarr. supra respondent legem correctionis fraternæ datam esse propter privatum bonum singulorum, et ideo in unoquoque posse cessare quoties in particulari cessaverit finis ejus, etiam negative tantum : secus vero esse in legibus, quarum finis communis est et universalis, ut sunt præceptum jejunii, et similia. Sed, ut verum fatear, non satis intelligo distinctionis sensum aut rationem; nam omnis lex est propter commune bonum, licet illud non in communitate immediate, sed in singulis intendatur et acquirendum sit. Sic enim lex jejunii est propter Ecclesiæ bonum; tamen utilitas ejus exercetur in singulis. Ita vero etiam est commune præceptum de correctione fraterna, ejus autem fructus in singulis in particulari procuratur : nulla est ergo differentia. Facilius ergo respondetur, ut attigit etiam Ledesm. supra, in correctione fraterna non intervenire epiikiam nec cessationem obligationis propter cessationem finis, quia est præceptum affirmativum, quod non obligat pro semper; nec etiam habet determinatum tempus pro quo obliget, sine qua determinatione, ut supra dixi, non habet locum epiikia. Quando ergo non est spes fructus, non cessat obligatio præcepti affirmativi corrigendi fratrem; sed solum illa obligatio, quæ de se indefinita est, non coarctatur ad hoc tempus, quia recta ratio dictat pro tunc non obligare, quia non est tempus utile, neque subjectum est dispositum. Sicut præceptum eleemosynæ obligat ad subveniendum indigenti; si tamen subventio futura esset nociva, vel si certo constaret indigentem non usurum eleemosyna, non obligaret præceptum, non per cessationem aut epiikiam, sed quia non est talis occasio pro qua obliget illud præceptum, quod naturale est, et non tantum positivum. Addo eo modo quo dici potest cessare ibi rationem præcepti, non cessare tantum negative, sed etiam contrarie, quia tunc correctio non esset actus virtutis, sed otiosus et inutilis, et potest esse nocivus proximo potius quam utilis.

16. *Differentia inter cessationem legis in universali et in particulari.* — Tandem ex his facile est respondere ad rationes dubitandi in principio positas; in quarum prima petebatur difficultas, quia ex dictis videtur sequi non esse differentiam inter cessationem legis in universali vel in particulari, propter cessationem finis tantum negative, cum proportione, scilicet, in universali vel particulari : hoc autem videtur esse contra communem sententiam supra relatam. Sequela patet, quia in universali nunquam cessat lex, cessante fine ejus pure negative, sed oportet ut cesset contrarie saltem hoc modo, quod fiat actus inutilis, et consequenter incapax materiæ legis : ac si hoc modo cesset in particulari, etiam cessabit obligatio legis : ergo. Respondeo differentiam in hoc consistere quod, cessante adæquato fine legis modo explicato, consequenter cesset absoluta ratio constituendi legem, quia cum illa cessatione finis est necessario conjunctum, ut materia reddatur inutilis ad legem. At vero si finis in universali subsistat, etiamsi in particulari actu cesset, manet ratio integra communis legis quæ non respicit ad singula, sed ad id quod frequentius accidit : et ideo, licet in particulari cesset negative ille finis, non fit inutilis ille actus, nec in eo cessat contrarie ratio legis, quia semper ratio illa communis potest movere ad illum actum propter commune bonum, et propter conformitatem ad legem, et ad totum corpus, ut capite præcedenti explicatum est.

17. Ad secundam rationem de voluntate principis facile respondetur ex dictis, cum cessante ratione legis in generali eo ipso fiat inutilis lex, et materia ejus fiat incapax obligationis justæ, consequenter necessarium esse ut cesset voluntas legislatoris ; tum quia solum voluit juste obligare et quantum licite posset, neque aliud præsumendum est ; tum etiam quia facta mutatione in materia legis non posset obligare, etiamsi vellet. Quod si fingatur (ut in eodem argumento additur) cessante priori ratione aliam succedere, ut in tributis dici solet, responsum est priorem legem cessasse et aliam non esse latam. Unde si velit princeps obligare ad eumdem actum propter novam rationem insurgentem, oportet ut denuo legem ferat, seu illam voluntatem promulget, alias non poterunt subditi ex vi prioris legis obligari. Tertia vero ratio vel probat primam assertionem, si cessante fine extrinseco legis adhuc materia ejus honesta sit, et propter se conferens ad bonum commune ; vel si ratio illa procedat quando omnino cessat finis legis, negatur tunc posse legem licite servari, quia esset actus vanus et otiosus, et licet illemet actus possit forte honeste fieri propter aliam commoditatem particularem intentam ab operante, illud est valde extrinsecum et accidentarium, ut lex prior perseveret, quæ non obligabat ad operandum illo modo

vel propter illum finem. Neque ex tali non observatione legis quæ jam evidenter et publice cessavit possunt sequi moralia incommoda, sicut non timentur ex eo quod lex evidenter et publice injusta non servetur, et majora ex contraria obligatione sequerentur.

18. *Lex quoad unam partem potest reddi inutilis, non quoad aliam. — Quando lex dicitur suspendi, non extingui.* — Denique, juxta hæc quæ diximus de totali cessatione legis, judicari poterit de cessatione alicujus partis legis non respectu personæ vel casus particularis, sed respectu totius communitatis. Potest enim lex plura præcipere vel varia membra continere, et quoad unum fieri inutilis, et non quoad alia. Et tunc idem judicium est de illa parte cujus ratio cessavit, quando est ab alia separabilis, quod de tota aliqua lege : nam est eadem ratio. Imo illa lex quæ videtur una, in re est multiplex, et ita cessat una, licet non cessent aliæ. Si vero lex ita contineret multa ut essent inseparabilia, et ita esset quasi indivisibilis obligatio , quia bonum ex integra causa et malum ex quocumque defectu, attente considerandum est an propter defectum in una parte tota lex reddatur injusta vel inutilis, vel magis nociva quam proficua, et tunc cessabit tota lex : si vero non obstante illo defectu lex justa permaneat, et magis utilis quam nociva, non cessabit ipso facto, donec revocetur. Illud etiam est considerandum, ut lex simpliciter cesset, necessarium esse ut ejus ratio perpetuo cesset generaliter ; nam si ad tempus tantum sic cessare videatur , tunc potius suspendetur obligatio legis quam ipsa extinguatur ; quia non fit simpliciter inutilis vel injusta, sed tantum pro hoc tempore, et ideo limitata causa limitatum parit effectum ; ergo suspenditur lex, non extinguitur.

CAPUT X.

DARINE POSSIT DISPENSATIO IN LEGE HUMANA, ET QUID ILLA SIT.

1. *Dispensatio, abrogatio.* — Postquam de cessatione legis dictum est, sequitur dicendum de mutatione ejus seu ablatione per actionem extrinseci agentis habentis potestatem ad tollendam; quæ duplex etiam esse potest, scilicet, partialis, quam nunc comprehendimus nomine dispensationis, et latius dici potest derogatio legis ; et totalis, quæ dicitur legis abrogatio. De hac posteriori dicemus postea, hic vero de priori tractamus, et non de omni, quia non omnis derogatio legis est propria dispensatio, ut explicabimus , sed de illa tantum quæ propriam dispensationis rationem habeat , sub qua nunc commutationem comprehendimus ; nam ad dispensationem reducitur, ut capite sequenti declarabo. Unde supponere oportet dispensationem de qua tractamus diversam omnino esse ab interpretatione quæ per epiikiam fit, sive in casu evidente aut probabili, sive in casu dubio, in quo auctoritas superioris postulatur. Licet enim hæc nomina soleant confundi, distingui nihilominus debent, ut in discursu latius et commodius explicabo. Epiikia enim non est actus jurisdictionis, sed doctrinæ et prudentiæ, ut supra visum est : dispensatio autem de qua tractamus est actus jurisdictionis, ut videbimus. Interpretatio autem in casu omnino dubio, licet præter prudentiam jurisdictionem requirat, non supponit obligationem legis certam, sed potius in dubio declarat illam cessasse, non autem in rigore aufert illam. Dispensatio autem de qua tractamus supponit obligationem legis etiam certam, et fertur ad tollendam obligationem, etiamsi præexistat. Unde fit ut in lege divina habeat locum interpretatio hominis, etiam in casu dubio, non vero dispensatio, ut infra lib. 7 dicam ; at vero in lege humana non interpretatio tantum in casu dubio, sed etiam propriissima dispensatio in casibus in quibus de præexistente legis obligatione nulla poterat esse dubitatio, concedi per hominem potest.

2. *Superior dispensare potest cum certa persona, lege obligante quoad alias.* — Et quidem quod ad rem spectat, nullus dubitare potest quin obligatio legis humanæ certo præexistens et ligans talem personam possit per superiorem ex causa auferri, manente obligatione legis in reliqua communitate. Ita communiter doctores, et primum allegari possunt omnes qui de voto hoc asserunt, quos retuli lib. 6 de Voto, c. 9. Deinde de lege idem tradunt Durand. in 1, d. 47, q. 4, n. 6; Richard., in 4, d. 17, a. 2, q. 7; Scot., in 3, d. 37; et ibi Gabr., not. 3 ; Soto, lib. 1 de Justit., q. 7, art. 3 ; Ledesm., in 4, 2 d., q. 5, art. 6, et q. 17, art. 3 ; optime Turrecremat., in c. *Sicut quædam*, d. 14, et in § *Nisi rigor*, post cap. *Requiritis*, 1. q. 7 ; Rebuf. in Pract., p. 2, tit. de Dispensat., n. 1 et 2, ubi alios canonistas refert; Covar. in 4, 2 p., cap. 6, § 9, n. 42, ubi alios etiam refert, et idem supponit Navar. in Sum., præelud. 9, n. 17. Et res est manifestissima tam in jure quam in usu. Hac enim ratione Augustinus, Epist. 50, dispensationem vocavit *vulnus*

contra integritatem severitatis, et habetur in cap. *Ipsa pietas*, § *Si inquirat,* 23, q. 4; et Gelas. Papa, in cap. *Necessaria rerum dispensatione,* 1, q. 7, vocat illam relaxationem, moderationem ac temperamentum canonum paternorum, quæ fieri potest diligenti consideratione adhibita; sic etiam dixit Cyrillus in epist. ad Gennadi.: *Dispensationes nonnunquam cogunt parum a debito exire ;* et infra : *Dispensationum modus nulli sapientum displicuit*, cap. *Dispensationes,* 1, q. 7, prout in decreto gregoriano habetur ; et similia sumuntur ex cap. *Tanta*, et cap. *Si qui*, eademque et aperte ex cap. *De multa,* de Præbend., ubi post rigorosam prohibitionem de pluritate beneficiorum subditur : *Circa sublimes tamen, et litteratas personas, quæ majoribus sunt beneficiis honorandæ, cum ratio postulaverit, poterit per sedem apostolicam dispensari.*

3. Unde etiam aperte hoc confirmat usus ; nam certe cum Papa dat licentiam alicui habendi plura beneficia, non declarat in illo cessasse legem ex præexistente causa, idemque in lege jejunii, in modo observandi censuras, et in aliis privilegiis evidenter quotidie fit. Unde incredibile est D. Thomam, 1. 2, q. 97, art. 4, intellexisse in legum relaxatione solum habere locum interpretationem in casu dubio, non vero rigorosam dispensationem per ablationem obligationis certo præexistentis, ut aliqui illi imponunt; et in eamdem sententiam allegatur Cajetan. ibid., et Anton., 1 p., tit. 17, § 20 ; incredibile (inquam) est in re tam clara tales theologos, et præsertim D. Thomam hallucinasse. Unde D. Thomas, quodlib. 19, art. 15, expresse dicit : *Dispensatio humana non aufert ligamen legis naturalis, sed positivæ.* Auferre autem ligamen non est interpretari. Item hoc modo etiam potest interpretatio humana authentica auferre ligamen juris naturalis in casu dubio; et in dicta q. 96, art. 6, ad 3, negat cadere in jus divinum dispensationem, cum tamen id non posset de interpretatione negare. Idem latius quodlib. 4, art. 13. Denique in 4, dist. 38, quæst. 1, a. 4, expresse distinguit dispensationem per modum relaxationis juris vel per modum declarationis, et primam etiam admittit in voto, et in dicto cap. 9 ostendi nunquam D. Thomam mutasse illam sententiam, et modum loquendi ejus in illa materia declaravi. Idem ergo a fortiori sentit de lege, et ita etiam in dicto art. 6 exponendus est, ut magis statim exponam. Et Antonin. clare idem sentit. Nec Cajetanus aliud docuit quam D. Thomas. Adde fateri Cajetanum dispensationem in lege humana sine causa datam esse validam; at illa non potest fieri per declarationem, ut est per se evidens; ergo. Unde omnes qui idem tenent, quos infra referemus, hoc idem necessario sentiunt.

4. Quod ergo ad rem spectat, certum est propriam dispensationem legis cadere in legem obligantem et tollere obligationem ejus in particulari casu vel persona; et ratio est clara, quia sicut lex humana a voluntate humana orta est, ita per eamdem tolli potest, et quia ad humanam gubernationem erat hæc potestas necessaria in hominibus, ut infra latius dicetur. Quod vero spectat ad nomen dispensationis, negari non potest quin late soleat etiam interpretationem significare : nam communis usus sapientum id observat, ut constat ex D. Thoma et Bonaventura 4, d. 38; Scot., Gabr., Duran., Anton. et aliis, et ex Specula., tit. de Dispensatio., § 1, et fere ex communi usu canonistarum. Hoc autem nihil obstat propositæ veritati quam de re ipsa explicuimus.

5. Ut autem hæc resolutio et tota materia exactius declaretur, ratio propria dispensationis accuratius declaranda est. Et imprimis supponimus dispensationis vocem ex primaria impositione distributionem seu administrationem significare; nam dispensator in latina proprietate administratorem domus vel familiæ significat, cujus est dispensatio; quæ significatio non solum in jure civili, l. *Dispensatori,* ff. de Solut., et l. *Urbana,* 166, de Verborum significatione; sed etiam in Testamento veteri est valde usitata, Genes., 43, 44, et 3 Reg. 18. In novo autem Testamento translata est hæc vox ad significandum specialem et ecclesiaticum administratorem, ut Lucæ cap. 12 : *Quis putas est fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam ;* hoc est ergo munus dispensatoris ; actus vero declaratur dum subditur : *Ut det illis in tempore tritici mensuram :* distributio ergo munerum, actionum et bonorum Domini inter eos qui sunt de familia, generaliter dici potest dispensatio. Et sic Apostoli et eorum successores dicuntur dispensatores mysteriorum Dei, 1 Corinth. 4, et 1 Pet. 4; et actus respondens illi muneri dicitur dispensatio, 1 Corinth. 9 : *Dispensatio mihi credita est,* in qua significatione etiam Evangelii prædicatio dispensatio dicitur, ut ex eodem loco constat, et ex Michaele Papa, in cap. *Dispensatio,* dist. 43; et sacramentorum minis-

tratio, et tota Ecclesiæ gubernatio dici potest dispensatio multiformis gratiæ Dei. Unde Petrus, postquam dixit : *Sicut boni dispensatores*, subdit : *Si quis loquitur quasi sermones Dei, si quis ministrat tanquam ex virtute, quam administrat Deus.* Sic etiam indulgentiarum distributio dicitur dispensatio thesauri in Extravagante *Unigenitus*, de Pœnitentia et remissione.

6. *Dispensatio est actus jurisdictionis.*—Ex hac ergo generalitate applicata est vox *dispensatio* ad significandum actum quo quis ab obligatione legis eximitur, et quia unus modus esse potest per interpretationem, ideo potuit etiam in ea significatione usurpari. Tamen in hac etiam significatione sumpta non quamcumque interpretationem legis, sed illam solam quæ in casu dubio et per potestatem superioris datur ad liberandum subditum ab obligatione legis, significat; quia hæc tantum est actus administrationis et potestatis a Deo commissæ. Et illa tantum tollit aliquo modo onus legis, quod sine tali potestate auferri non posset. Unde merito dixit Rom., cons. 325, n. 12, dispensationem esse actum jurisdictionis, ubi in scholio hoc late confirmatur. Denique multo magis certum est nomen dispensationis in jure tractum esse ad significandam ablationem vinculi legis in aliquo particulari casu. Quin potius in materia legum et juris illa vox simpliciter dicta quasi per antonomasiam significat hujusmodi relationem. Et ita nos nunc illa utimur, nec timemus Latinorum reprehensionem, qui hanc vocem barbaram esse dicunt : nam unaquæque ars habet facultatem instituendi propria vocabula quæ suo usui deserviant. Advertit autem Decius in c. *At si clerici*, § *De adulteriis*, de Judic., n. 3, hanc vocis usurpationem jure canonico introductam esse ; nam in jure civili non invenitur, præterquam in libro de Pace constant., in princ., ubi pro gratia aut remissione pœnæ sumitur, quæ solet in jure civili indulgentia appellari, ut notavit Bald. in dicto c. *At si clerici*. Verumtamen, quia nomen indulgentiæ secundum ecclesiasticum usum jam habet aliam accommodationem, ut suo loco explicuimus, et liberatio a lege, quæ per interpretationem puram fit, alia nomina habet æquitatis, epiikiæ vel interpretationis, ideo merito nomen dispensationis in dicta significatione nunc usurpatur.

7. *Dispensationis definitio.* — Atque hinc facile est definire dispensationem, de qua tractamus. Ex definitionibus autem quæ circumferri solent hæc videtur sufficiens : Dispensatio est *legis humanæ relaxatio*. Nam, licet dispensatio latius pateat, tamen, ut de illa nunc tractamus, ad illam definitionem coarctanda est et per illam sufficienter explicatur. Quædam vero Glossa addit, esse relaxationem juris communis factam cum causæ cognitione ab eo qui jus habet dispensandi, in § *Cum causæ cognitione*, esse de necessitate dispensationis, et potest sumi ex Panorm. in c. 2 de Schismati., cap. 4, et sentit Navar. in Sum., prælud. 9, n. 15, et alii quos late refert Sanci., lib. 8 de Matrim., disp. 1, n. 2. Sed absque dubio illa particula non est ponenda in definitione; nam datur vera dispensatio sine causæ cognitione, ut postea dicemus, et tandem fatetur Panorm. supra, et ideo particulam illam abstulerunt Bart., cons. 18, volum. 2; Deci. in dicto § *De adulteriis;* et Oldrad., cons. 327 ; et Freder. Sen., cons. 30, qui omnes absolute sic definiunt : *Dispensatio est juris communis relaxatio.* Atque ita omittunt etiam causam efficientem, nec immerito, tum quia est intrinseca, tum etiam quia in relaxatione ipsa continetur : si enim non fit a potestatem habente, non erit relaxatio ; tum denique quia quædam nugatio committitur, cum dispensatio definitur per potestatem dispensandi, et melius diceretur ab habente potestatem supra ipsum jus.

8. Præterea melius dici videtur *juris humani* quam *juris communis*, quia dispensatio de qua tractamus etiam potest cadere in statuta et quascumque alias leges, licet in jure communi non contineantur. Responderi autem potest ex Rebuff., tit. de Dispens., n. 20, dispensationem dari in jure communi, in statutis vero et regulis dari indultum : per illud enim non dicitur jus solvi, imo sæpe redditur ad commune jus. Sed non video rationem horum verborum; nam relaxatio statuti revera est dispensatio, et relaxatio juris communis dici potest indultum : nam hoc nomen genericum est, ut infra de privilegiis dicemus. Et sæpe statutum non est contra jus commune : unde per relaxationem ejus non redditur ad jus commune; item statutum simpliciter est jus pro tali communitate : ergo relaxatio est propria dispensatio. Imo, licet statutum sit contra jus commune, ejus relaxatio erit dispensatio respectu eorum qui ligantur statuto, licet sit dispensatio magis favorabilis quam aliæ quæ omni modo juri repugnant. Denique, quamvis dari possit dispensatio in votis, in juramentis et in matrimonio rato, quæ videntur attingere jus divinum, nihilominus illas dispensationes nunc excludimus, et omnes quæ

in jus divinum vel naturale, sive a Deo, sive ab homine dari aut cogitari possunt, quia (ut dixi) de illis nunc non tractamus. In proposita ergo definitione relaxatio ponitur loco generis, quia dispensatio revera est solutio quædam, et remissio; quia vero aliæ sunt species remissionum, additur per modum differentiæ particula *juris humani,* ad excludendas omnes alias relaxationes, et per eamdem excluditur indulgentia ecclesiastica, quæ licet sit relaxatio alicujus vinculi, et reatus, non est relaxatio juris humani, sed est remissio cujusdam reatus, quæ primo ac per se fit apud Deum, quamvis ex illa sequi possit ablatio alicujus præcepti positi ab homine injungentis pœnitentiam, ut ex materia de Indulgentiis constat.

9. *Distinguitur dispensatio ab absolutione.*—Deinde (quod notandum est) per illam particulam distinguitur dispensatio ab absolutione a censuris, vel alia simili, quamvis aliqui interdum ita illas confundant et putent dispensationem esse absolutionem, et in rescriptis apostolicis sub illa comprehendi, quia absolutio a censura, verbi gratia, est relaxatio vinculi per legem humanam introducti et impositi. Hæc vero sententia falsa est, quia in indultis pontificiis hæc duo distinguuntur, et concessa potestate absolvendi non censetur concessa potestas dispensandi, nec e contrario: ergo illa duo longe differunt. Absolutio enim non datur contra jus, sed secundum jus, unde in illa nulla fit juris relaxatio : dispensatio autem datur contra jus, ut ex dictis constat. Recte ergo dicimus in definitione illa per posteriorem particulam absolutionem excludi, quia non est relaxatio juris humani, sed alterius vinculi, quod licet sæpe per jus humanum sit inductum vel impositum, per absolutionem non tollitur contra jus, sed secundum jus, et ita per absolutionem non relaxatur jus. Et hoc sensit Gloss. in cap. *Cupientes,* § *Cæterum,* de Elect., in verb. *Suspensos,* dicens de absolutione a censura: *Vere loquendo ibi pœna non removetur* (utique contra jus), *sed quod jus statuit removetur,* quamvis paulo superius eadem Glossa improprie utatur nomine absolutionis pro remissione pœnæ ad certum tempus impositæ, ante tempus impletum: nam illa revera potius est dispensatio. Et idem in re sentit Panorm. in c. *Tam litteris,* de Testibus, n. 3, licet voces non explicuerit.

10. Potestque res ipsa facile declarari, quia absolutio sive a peccatis, sive a censuris, seu pœnis, non datur nisi supposita dispositione ex parte pœnitentis, et potestate ex parte absolventis. Tunc autem nulla lex per talem actum relaxatur; nam potius lex præcipit pœnitentem absolvi in eo eventu, ut est manifestum in absolutione a peccatis. Idem autem cum proportione est in absolutione a censura, quia censura de se non est pœna perpetua, vel ad definitum tempus, sed donec a contumacia recedatur, quia est pœna medicinalis, et ideo in sua intrinseca ratione includit ut, ablata contumacia, ipsa etiam tollatur, et ita jura disponunt; illa ergo ablatio non est dispensatio in aliqua lege, sed potius legis executio. Ergo absolutio in hoc recte distinguitur a dispensatione, quod illa est sententia quædam per quam (si clavis non erret) non vulneratur lex, nec minuitur jus, sed potius executioni mandatur: dispensatio vero non est sententia, sed actus quidam jurisdictionis voluntariæ quo vulneratur lex, dum ex parte tollitur, ut optime docuit D. Thomas, in 4, dist. 20, quæst. 1, art, 5, quæst. 4, ad 3: inde colligens aliam differentiam inter absolutionem et dispensationem, quod idem non potest absolvere seipsum, potest tamen idem secum dispensare, ut infra dicetur; possumus etiam ex dictis aliam differentiam colligere inter dispensationem et absolutionem, quod illa est stricti juris, ut infra dicetur, hæc vero est juris favorabilis et ampliabilis, quia est secundum jus.

11. *Simplex licentia non potest dici dispensatio.*—Præterea per eamdem particulam definitionis excluditur simplex licentia, quæ non potest dici dispensatio, nec contra jus, sed secundum jus. Illam enim voco simplicem facultatem per quam revera non aufertur obligatio legis, sed conceditur operatio ut fiat juxta modum a lege præscriptum. Quod etiam est necessarium advertere, quia in multis legibus potest aliquis facultatem concedere qui non potest dispensare, et valde diversa causa solet requiri ad similem facultatem concedendam, vel ad dispensandum. Exempla esse possunt, verbi gratia, in voto paupertatis: nam Prælatus religionis potest dare licentiam ad aliquid donandum, non tamen potest dispensare in paupertate, c. *Cum ad monasterium,* de Statu Monach. Similiter Episcopus potest dare facultatem ad ingrediendum monasterium monialium ex legitima causa, non tamen potest dispensare, quia nihil in eo genere potest concedere nisi juxta tenorem et rigorem legis. Et similiter sunt multæ leges vel statuta quæ non prohibent aliquid simpliciter, sed ne fiant sine tali facultate tali modo concessa; tunc ergo dare facultatem non est dispensare, sed

servare et exequi legem. Et ideo etiam hæc licentia non est tam stricti juris, sicut dispensatio, debet tamen esse intentioni juris accommodata. Imo probabile est per se non esse actum jurisdictionis, sed dominii vel superioritatis cujusdam, et potest esse tantum conditio quædam requisita ex voto, vel alio simili modo; longe ergo differt a dispensatione.

12. Adhuc tamen non videtur adæquata illa definitio, primo, quia convenit abrogationi legi humanæ, quia illa est multo major relaxatio humanæ legis. Propter quod dicere aliquis potest melius definiri dispensationem ut sit derogatio humanæ legis : nam per genus illud excluditur, ut non sit abrogatio: nam ut dicitur in l. 102, ff. de Verbor. significat.: *Derogatur legi cum pars detrahitur : abrogatur legi cum prorsus tollitur.* Unde etiam dixit Lactan., l. 6, cap. 8 de Lege naturali: *Neque ex hac derogari aliquid licet, neque prorsus tolli,* ex Cic., l. 3 de Repub.; sed hoc etiam potest impugnari, quia licet omnis dispensatio sit quædam juris derogatio, non tamen e contrario omnis derogatio legis humanæ videtur esse dispensatio: nam si pars aliqua legis pro tota communitate auferatur, est propria derogatio; et tamen non dicetur dispensatio, quia de ratione dispensationis legis esse videtur ut eadem lex, prout per dispensationem relaxatur, circa quosdam tollatur, in se vero maneat. Nomen autem relaxationis optime retineri potest, quia in ipsomet indicatur vinculum quod aufertur non auferri aut prorsus tolli, sed laxari tantum, et ideo abrogatio non dicetur propria relaxatio, ideoque etiam ablatio ejus ex parte, licet si perpetua sit et pro tota communitate, non dicitur proprie dispensatio, sed derogatio; e contrario vero si lex tota relaxetur, etiam pro tota communitate, ad unum tantum actum vel ad certum tempus, illa proprie dicetur dispensatio, quia per illam non tollitur lex, sed suspenditur, et illa etiam est quædam relaxatio.

13. *Privilegium dici potest interdum dispensatio.* — Altera objectio esse potest, quia privilegium etiam est relaxatio juris humani, et tamen non est dispensatio. Propter hoc aliqui varias tradunt differentias inter privilegium et dispensationem, sed melius illa comparatio tractabitur in lib. 8, ubi de privilegiis dicetur. Nunc ergo breviter dici potest privilegium quod fuerit contra jus et illud relaxaverit esse dispensationem; illud autem privilegium quod non fuerit contra jus non esse relaxationem juris, ideoque nec dispensationem esse, et ita nihil contineri sub definitione, quod dispensatio non sit. Vel etiam dicere possumus dispensationem esse relaxationem juris per modum actus secundi, seu transeuntis : privilegium autem concedere aliquod jus per modum actus primi et permanentis, et ideo non esse proprie ipsam relaxationem, sed esse jus utendi aliqua re vel facultate, supposita relaxatione facta a principe, ideoque non tam esse quam supponere dispensationem. Sed hæc posterior responsio obscurior est, et de illa dicemus loco citato; nunc prior nobis sufficit, quia nullum est inconveniens dispensationem vocare privilegium, et aliquod privilegium dispensationem, nec jura repugnant, nec communis modus loquendi.

14. Tandem objici potest, quia relaxatio non est dispensatio, sed dispensationis effectus; ergo non recte per illam definitur. Sicut lex non dicitur esse obligatio, quamvis hæc sit legis effectus, nec votum etiam dicitur esse obligatio, sed promissio ex qua obligatio nascitur. Sed hæc objectio parvi momenti est, quia sola vocis interpretatione dissolvitur : posita autem est ad explicandum magis actum in quo dispensatio consistit. Ad objectionem ergo respondetur relaxationis nomine intelligi actum illum quo superior relaxat subdito legis obligationem et effectum, unde perinde est dicere dispensationem esse relaxationem ac dicere esse actum quo lex relaxatur. Potest etiam distingui relaxatio in activam et passivam, et responderi activam relaxationem esse ipsam dispensationem, passivam vero esse dispensationis effectum. Et idem revolvitur : nam activa relaxatio nihil est aliud quam actus quo vinculum legis solvitur. Unde obiter intelligitur dispensationem quoad effectum suum tantum privative opponi effectui legis, quia non inducit positivum effectum, sed tollit vinculum. Et ideo statutum speciale vel privatum, derogans universali legi, licet dici possit relaxatio juris, non potest dici dispensatio, quia non est relaxatio pura (ut sic dicam) nec per se primo, sed quasi consequens ad aliam obligationem : definitio autem debet intelligi in pura relaxatione, et per se primo intenta : talis enim est disputatio. At vero dispensatio ipsa positivum quid est, et contrarie opponitur legi; est enim actus legi contrarius, non integre, sed ex parte tollens effectum ejus. Ex quo poterat hic excitari quæstio, quisnam sit hic actus in quo dispensatio consistit, et an sit rationis vel voluntatis actus : sed non oportet in hoc immorari, nam applicari possunt cum proportione dicta de le-

ge. Et hic multo clarius est dispensationem non esse nisi actum voluntatis principis quo vult liberum esse subditum a jugo legis suæ, aliquo exteriori signo sufficienter manifestatum.

CAPUT XI.

DE EFFECTIBUS DISPENSATIONIS HUMANÆ LEGIS.

1. *Effectus dispensationis quis.*—Quia dispensationem per ejus effectum descripsimus, ideo illi statim annectimus explicationem effectus dispensationis ante causas ejus, quia hic effectus habet quodammodo rationem objecti, et ita illo cognito proficietur dispensationis cognitio; et, quia materia est facilis, breviter expedietur. De divisionibus autem dispensationis specialiter non tracto, quia inter causas et effectus dispensationis melius explicabuntur. Primo ergo ex definitione constat quasi adæquatum effectum dispensationis esse tollere vinculum legis ex parte; nam hoc modo relaxat legem, non aufert, alias non esset dispensatio legis, sed ablatio. Potest autem hic effectus esse ex parte vel ratione personæ, vel ratione temporis. Et ita potest primo dividi dispensatio in suspensionem legis et exceptionem a lege. Potest enim princeps concedere toti communitati ut pro uno anno præcise legem non servet, quæ sine dubio est propria dispensatio, quia est relaxatio legis et non ablatio; nam transacto tempore statim per se obligat sine alia constitutione vel promulgatione, et ideo recte dicitur suspensio legis, sicut etiam privilegia interdum suspendi solent et non auferri, ut infra videbimus. Frequentius vero princeps concedit uni personæ vel alteri ut non servet legem, et illam voco exemptionem a lege quando sine temporis determinatione, perpetuo, vel ad vitam conceditur; nam si concedatur ad definitum tempus, erit utroque modo partialis ablatio vinculi, et ita est quasi mixta ex suspensione et exemptione. Aliquando vero dispensatio datur ad unum tantum actum, et tunc etiam est per modum suspensionis ab obligatione legis pro brevissimo tempore, nisi actus habeat effectum permanentem ac perpetuum, ut legitimatio ac similes, quæ proprie sunt exemptiones a lege, et inter privilegia numerantur.

2. *Præcipuus effectus dispensationis est vinculum tollere in conscientia.*—Ex quo ulterius sequitur, quot sunt effectus legis, tot posse dispensationi cum proportione attribui, tum quia quot modis dicitur unum oppositorum, tot dicitur et reliquum; tum etiam quia dispensatio absolute et indefinite dicitur juris humani relaxatio; ergo quidquid lex humana ligat, potest dispensatio absolvere. Primus autem ac præcipuus effectus legis est obligare in conscientia, sub quo duo concluduntur, qui sunt præcipere et prohibere, ut supra visum est; igitur primus ac præcipuus effectus dispensationis erit obligationem in conscientia tollere, quia, ut diximus, non supponit obligationem ablatam, sed illam aufert. Et ideo recte dixit Geminian., cons. 106, n. 6, et cons. 38, n. 9, dispensationem esse actum qui facit de illicito licitum, quia respectu dispensati tollit legem per quam res est mala, tantum quia prohibita. Sic etiam recte dixit Turrecrem. in c. ult., d. 14, n. 3: omne dispensabile, ait, est illicitum illi cum quo dispensatur, factibile autem licitum per alterius potestatem. Non est tamen necessarium ut omnis dispensatio hoc faciat, ut statim dicam, sed satis est hunc esse præcipuum effectum dispensationis, quemque semper efficit, si dispensatus illo indiget.

3. *Alter effectus dispensationis.—Dispensatio, formaliter loquendo, non potest obligare ad actum contrarium illi in quo fit dispensatio.*—Alius effectus legis dicitur esse permittere : sed jam supra diximus propter puram permissionem non esse necessariam legem, sed quatenus ipsa permissio ponitur sub præcepto, ut sic, posse esse effectum legis. Sic ergo videri potest non posse permissionem esse effectum dispensationis : nam per dispensationem in illa lege permittente potius fiet ut permissio tollatur, vel saltem ut præcepta non sit, et consequenter ut licite tolli possit. Aliunde vero omnis dispensatio videtur habere hunc effectum permittendi, quia eo ipso quod aufert obligationem legis, verbi gratia, jejunii, permittit non jejunare, licet non cogat. Et sic de aliis omnibus cum proportione. Quod vere dictum est; oportet tamen cavere æquivocationem; nam dispensatio plus est quam permissio, et permissio proprie sumpta et secundum communem usum non est dispensatio. Aliquando enim permittere non aliud significat quam voluntarie non impedire; quod non est dispensare. Nam Deus permittit peccatum in quo non dispensat. Aliter vero permittere significat idem quod sinere impune operari malum, ut in republica dicuntur aliqua peccata permitti; et quando id fit ex decreto legis, dicitur permissio esse legis effectus : illa vero non relaxat legem, quandoquidem non excusat culpam,

quam propria dispensatio tollit. Et ideo neque illa dicetur dispensatio. Solum ergo potest dici dispensatio permittere, quia licet reddat actum bonum seu non malum, necessitatem illius non imponit. Posset vero hic inquiri an dispensatio interdum possit obligare ad actum contrarium illi in quo fit dispensatio. Sed breviter dico non posse, formaliter loquendo, licet concomitanter cum dispensatione, verbi gratia, in irregularitate, possit simul imponi præceptum suscipiendi ordines, vel quid simile. Aut etiam e contrario potest fieri statutum speciale obligans et derogans juri communi; sed illa etiam non est dispensatio, ut supra declaravi. Dispensatio ergo, ut talis, non inducit obligationem; et idem dicam in libro 8 de Privilegio, ubi plura de hoc puncto trademus.

4. *Alius effectus dispensationis.* — Alius effectus legis est pœna, et hanc etiam relaxat dispensatio consequenter ad primarium effectum, nisi alia limitatio in ea exprimatur, quia ablata culpa transgressionis consequenter tollitur reatus pœnæ. Aliquando vero potest dispensatio habere suum effectum circa solam pœnam, idque duobus modis. Primo, antecedenter ad reatum ejus, ut si alicui conceditur ut non incurrat pœnam legis, licet committat contra illam, non auferendo ab illo legis obligationem; illa enim est dispensatio in pœna et non in culpa. Hæc autem videri potest permissio quædam potius quam dispensatio, tamen non est propria permissio; nam, licet quis fiat immunis a pœna legis, non ideo permittitur impune peccare; poterit enim aliter puniri, et licet sub illa ratione videatur permissio, quatenus est ex parte exemptio a lege, est propria dispensatio. Sicut solet abrogari lex quoad pœnam, et non quoad vim directivam, quæ non est absoluta permissio, quia transgressio illius poterit aliter puniri, et quatenus aliqualis permissio est, per abrogationem tollitur. Et simili modo potest e contrario fieri dispensatio in lege quoad obligationem culpæ, et non quoad pœnam incurrendam. Quamvis enim hæc dispensatio rarior sit in usu, non est impossibilis. Nam sicut dari potest lex pure pœnalis respectu totius communitatis, ut supra visum est, ita potest lex, quæ est mixta respectu communitatis, fieri per dispensationem pure pœnalis respectu alicujus, et ita auferet vinculum conscientiæ, licet non tollat gravamen pœnæ.

5. Alio modo potest dispensatio per se fieri in pœna jam contracta per præcedentem culpam, ut quando fit remissio pœnæ per legem impositæ; nam illa etiam est quædam legis relaxatio, ut constat. Et interdum fit hæc dispensatio post contractum reatum pœnæ, cum nondum est pœna ipsa incursa, ut quando est tantum ferenda, et nondum est lata sententia: aliquando vero fit indulgentia post pœnam illatam, vel per ipsam legem, vel per sententiam : et tales sunt dispensationes in irregularitatibus, et in aliis pœnis quæ non sunt censuræ. Nam censuræ non dispensantur postquam incursæ sunt, sed absolvuntur, ut capite præcedenti explicavi. Possunt autem dispensari priori modo, scilicet, antequam incurrantur, sicut fit per privilegia ut aliquis non possit excommunicari, vel sub pœna excommunicationis obligari, etiamsi præcepto simplici obligari possit. Et quæ dicta sunt de pœna applicari possunt ad irritationem actus et ad taxationem pretii, et similes effectus : nam prout sunt a lege humana, per dispensationem auferri possunt, vel simul cum aliis, vel etiam per se soli, quando ab aliis separabiles sunt.

6. *Dispensatio plena et totalis, et semiplena ac partialis distinguuntur.*—Atque hinc facile declarari potest alia divisio dispensationis quam attigit Glossa ult. in cap. *Nos consuetudinem,* dist. 12, quæ in specie loquitur de dispensatione irregularitatis ad ordines, et distinguit in semiplenam et plenam; imo addit etiam pleniorem et plenissimam. Nos autem generaliter dividere possumus in plenam seu totalem ac puram, et partialem seu mixtam. Prior est quando per dispensationem tota obligatio legis omnisque effectus ejus tollitur, nullo onere superaddito. Posterior autem contingit duobus modis; prior est quando lex non in toto, sed in parte dispensatur, ut, in exemplo de irregularitate, si quis dispensetur tantum ad ordines minores, est partialis dispensatio, quæ ab illa Glossa semiplena vocatur; si autem dispensetur ad ordinem sacrum, infra sacerdotium tantum, a dicta Glossa vocatur plena, comparatione prioris; unde pleniorem vocat si sit ad sacerdotium, plenissimam si ad episcopatum. Tamen in rigore omnis dispensatio quæ totum impedimentum non aufert semiplena est et partialis; unde si auferatur obligatio ad pœnam et non ad culpam, partialis etiam est dispensatio et valde diminuta; si vero fiat e contrario, major quidem est, sed nondum est perfecta et integra, et ita dicendum est in aliis effectibus explicatis.

7. *Dispensatio partialis aliquando commutatio esse potest.* — *Differentia inter votum et legem.*—Alio vero modo potest partialis dici,

quæ, licet auferat totam obligationem, loco illius imponit aliam, quæ proprio nomine vocatur commutatio. Et quando onus impositum est pecuniarum seu eleemosynæ, vocatur redemptio. Quæ voces in votis magis usitatæ sunt; tamen cum proportione in præsenti accommodantur. Solum notanda est differentia inter votum et legem, quod in voto fieri potest commutatio propria auctoritate, si sit in melius vel si sit in æquale, juxta probabilem opinionem; in lege vero non potest fieri commutatio in quantumcumque melius, nisi interveniat auctoritas dispensantis. Et ratio differentiæ est, quia votum propria voluntate factum est, et per se primo solum respicit divinum cultum, et ideo si respectu Dei major est cultus, intelligitur satisfieri promissioni illi factæ, ideoque per voluntatem promittentis potest commutari. Lex autem et materia ac obligatio ejus determinatur per voluntatem superioris, et per illam constituitur actus in tali specie virtutis, tanquam necessarius ad ad honestatem ejus, et ideo nisi obligatio auferatur auctoritate dispensantis, non potest opus præceptum in quodcumque opus consilii commutari, neque una pœna in aliam, et ideo hæc commutatio in lege magis inducit rationem dispensationis, et servata proportione, in omnibus illam imitatur.

8. *Dispensatio non habet effectum antequam perveniat ad notitiam illius cum quo dispensatur, si fiat quoad obligationem in conscientia.* — Quæri vero potest quando dispensatio incipiat habere effectum suum, in qua quæstione (ut locum habeat) supponendum est absolute et sine expressa dilatione esse a dispensante concessam; nam si concessa sit sub aliqua conditione, clarum est non habere effectum. Difficultas ergo est de dispensatione perfecte concessa ex parte principis per absolutum *fiat.* Hæc vero quæstio habet connexionem cum simili quæstione de privilegio, et ideo simul illam disputabo infra libro 8, cap. 25. Nunc breviter resolutio mea est dispensationem legis quoad obligationem in conscientia et quoad omnem effectum qui ex illa pendet, non concedi de facto et moraliter loquendo, ita ut suum effectum habeat priusquam ad notitiam dispensati perveniat et illam per seipsum acceptet. Ratio est, quia ante notitiam talis dispensationis non potest esse licitus usus ejus, et ideo verisimile non est aliter concedi. Quando vero dispensatio non tollit obligationem conscientiæ, sed alia onera, non repugnat statim a concessione accepta saltem per procuratorem vel per epistolam habere de se suum effectum, in quo tenor dispensationis et intentio concedentis attendenda.

9. *Dispensationis effectus per se et per accidens.*—Hic autem advertere oportet in dispensationibus sæpe distingui proximum effectum dispensationis a remoto, qui possunt etiam dici effectus per se et per accidens; nam dispensatio, per se ac proxime, solum tollit vinculum aliquod, seu incapacitatem, et hunc voco effectum per se, quia per ipsammet dispensationem fit; inde vero sequitur vel contractus matrimonii, vel receptio valida beneficii, qui non immerito censentur dispensationis effectus, quia sine illa fieri non possunt, sunt tamen remoti et per accidens, quia solum pendent a dispensatione tanquam a removente prohibitionem. Igitur quæ diximus, de prioribus effectibus intelliguntur; nam illi (ut dixi) fiunt per influxum dispensantis circa dispensatum, vel acceptantem, vel non repugnantem, juxta exigentiam effectus. Alii vero postea fiunt per solam voluntatem dispensati, quando in sola actione ejus consistunt, vel per voluntatem alterius, ut quando recipiendo consummantur. Hic vero occurrebat statim quæstio an ad hos posteriores effectus necessarium sit dispensationem alteri manifestare, ut, si irregularis dispensetur ad ordines vel ad beneficia, an ad consequendum effectum necessarium sit dispensationem allegare. Aliqui enim ita affirmarunt; quod habebit locum si defectus seu impedimentum sit publicum aut notum alteri; per se autem id non est necessarium, quia dispensatus jam est habilis seu capax beneficii, et ut talis operari potest, non explicata causa habilitante neque declarato modo inhabilitatis, id enim impertinens est, quia neque ex natura rei est necessarium neque in jure postulatur. Ita Panorm. in cap. penult. de Præscr., n. 14; Rebuff. in Pract., tit. de Dispens., n. ult., cum Joan. Andr. et aliis quos allegat in cap. 2 de Filiis Presbyt.

10. *Dispensatio per se loquendo est stricte intelligenda.* — Alia item quæstio circa hos effectus tractari potest, scilicet, an quoad illos large vel stricte sit dispensatio interpretanda; illa vero coincidit cum alia simili de privilegiis, quam infra l. 8, c. 27, tractabo, et omnia quæ de rigoroso privilegio dixerimus in dispensatione cum proportione procedunt. Et ideo nunc solum supponimus dispensationem per se loquendo ac regulariter restringendam esse, quia a jure exorbitat et jus vulnerat, et ita procedit, in illa, regula *Quæ a jure,* de Reg. jur., in 6, et sumitur ex cap. 1 de Filiis Pres-

byter., in 6. Hæc vero restrictio non debet esse ultra proprietatem verborum, juxta supra dicta cap. 2 et 3, nec debet esse tanta ut excludat ea quæ necessaria sunt ad valorem et effectum dispensationis, quæve cum illo sunt necessario connexa, seu ad illam necessaria, ut recte advertit Angel., verb. *Dispensatio*, n. 9, et Sylv., quæst. 5, n. 9, qui allegant Glossas et doctores. Et ratio est per se clara; nam qui dat formam dat consequentia ad formam, alias esset frustratoria dispensatio. Denique esse non debet tam universalis restrictio, ut de omnibus dispensationibus indifferenter intelligatur. Nam excipiendæ sunt illæ quæ ratione materiæ, vel gravissimæ aut piissimæ causæ, omnibus pensatis, censentur favorabiles, juxta principia posita in capite primo et dicenda de privilegiis; et videri potest Panormitan. in cap. *Ad aures*, de Rescript., n. 8, et in c. *Ac si clerici*, § *de Adulteriis*, de Judic., ubi etiam Fel., n. 16, et in cap. *Causam quæ* de Rescr., n. 15, cum Dominic., in cap. *Nos consuetudinem*, d. 12.

11. Denique addit Covarr. in 4 t., d. c. 8, § 8, n. 11, hoc præcipue intelligi de dispensatione ab homine, non a lege, quia lex jam constituit jus. Quod duobus modis potest intelligi; primo, ut, si lex aliqua specialis dispenset in anteriori lege universali, illa dispensatio censenda sit favorabilis, quod verum est quando talis lex inserta est in corpore juris, sicut de simili privilegio infra dicemus. Alio modo potest intelligi, ut, quoties lex ipsa expresse concedit vel permittit, dispensatio non sit stricte interpretanda, et hoc modo non est id simpliciter verum, quia illa dispensatio cum fit, ab homine est, et vulnerat jus. Potest ergo intelligi non absolute, sed comparate; nam illa non tam rigorose restringenda videtur, sicut illa quæ est contra legem absolute prohibentem, nulla facta mentione dispensationis, quia hæc magis videtur exorbitare a jure. Et in his comprehenduntur breviter omnes limitationes quæ ad prædictam regulam adhiberi solent. De quibus videri potest Sanci., lib. 8, disp. 1, et quæ de privilegiis dicemus.

CAPUT XII.

DE MATERIALI CAUSA DISPENSATIONIS.

1. Explicata ratione et effectibus dispensationis, causas ejus explicare incipimus. Et imprimis materialis occurrit; in quo soleo veluti duas partes distinguere in his actibus quæ ad alterum tendunt, scilicet, rem vel actionem circa quam opus versatur, et personam ad quam ordinatur : hæc ergo duo in dispensatione distinguenda sunt, quia dispensatio actio est quæ de se ad alterum tendit, et ita in ea hæc duo inveniuntur, quod dispensatur et cui dispensatur. Utrumque ergo explicandum est, quod breviter in hoc capite expediemus, quia est res partim facilis et fere jam in dictis explicata, partim connexionem habens cum his quæ de privilegiis dicenda sunt. Priorem ergo partem de materia proxima dispensationis tractat late Turrecrem. in c. *Sicut quædam*, 14 d.; ille vero latius ibi agit de dispensatione quam nos in præsenti : sub illa enim comprehendit etiam interpretationem quæ in jus divinum aut naturale cadere potest, et ita etiam late loquitur de materia dispensabili, et ab ea excludit solum bona necessaria ad salutem, et mala intrinsece talia, et reliqua omnia comprehendi dicit sub materia dispensabili, quam distinguit in tres ordines. In uno sunt bona quæ ex natura rei bona sunt ac necessaria, ut in pluribus, interdum vero propter circumstantias non expediunt, ut reddere depositum. In alio ordine sunt ea quæ e contrario per se mala sunt regulariter, aliquando vero propter circumstantias expediunt, ut occidere hominem. Et hæc ait esse dispensabilia per modum interpretationis, vel epiikiæ, non per modum relaxationis, et (quod mirum est) sub his conditionibus comprehendit vota, et similia. In ultimo vero ordine ponit actiones de se indifferentes, quæ per leges fiunt bonæ aut malæ, et hunc ordinem dicit complecti materiam proprie dispensabilem.

2. *Vota et juramenta in quo ordine dispensandi continentur.* — Sed quod ad primos duos ordines spectat, ego imprimis censeo vota et juramenta non esse sub his ordinibus constituenda; nam præcepta illorum potius continentur sub materia indispensabili : ipsæ vero promissiones aliud genus dispensabilitatis habent, ut jam dicam. Deinde addo hos duos ordines actuum, si recte sumantur, nullo modo comprehendi sub materia dispensabili, non tantum ab homine, sed simpliciter. Quia priora bona, licet per se bona sint, non tamen sunt pro semper necessaria, et determinatio temporis pro quo necessaria sunt nullo modo potest dici dispensatio, imo nec epiikia, ut in superioribus dixi. Illa vero mala quæ in secundo ordine collocantur, prout intrinsece seu ex se mala sunt, dispensationem aut interpretationem non admittunt; abstracte autem sumpta sine certis circumstantiis aut habitudini-

bus, non sunt mala ex se, et ideo licet fieri possint bene, non per dispensationem vel interpretationem, sed per determinationem ad aliam speciem actus in genere moris, talia fiunt.

3. *Materia adæquata hujus dispensationis est lex humana, et vinculum ex illa resultans.* — Pro explicanda ergo quasi adæquata materia dispensabili de qua tractamus, adverto aliud esse vinculum legis positivæ (naturalem enim omitto, quia indispensabilem esse suppono), aliud vero esse vinculum contractus sub quo promissiones sive ad Deum sive ad hominem comprehendo ; utrumque enim vinculum dispensabile seu solubile est per potestatem superiorem, alio vero et alio modo. Nam promissiones vel contractus non dispensantur tollendo obligationem alicujus legis, sed quasi abrogando factum, seu remittendo promissionem, ut in materia de Voto, l. 6, fuse explicavi ; et illa doctrina tam in juramento quam in humana promissione et in matrimonio rato (si dispensabile est) locum habet. Tota ergo illa materia illo modo dispensabilis ad præsentem materiam non spectat ; tractamus enim de sola dispensatione in vinculo legis positivæ, quæ alterius rationis est, ut constat. De hac vero ulterius subdistinguendum est ; nam sicut duplex est lex positiva, divina una, altera humana ; ita duplex est materia dispensabilis, una a vinculo legis divinæ, altera a vinculo legis humanæ : in præsenti autem non tractamus de priori materia, quia solum tractamus de vinculo legis humanæ et de modo quo potest in particulari auferri, et ideo adæquata materia hujus dispensationis est lex humana, aut vinculum ejus, aut omnis obligatio quæ ex lege humana præcise nascitur.

4. Unde omnes effectus morales qui ex hujusmodi lege nasci solent et de se sunt perpetui vel tempore definito per legem necessario durant, sub hac materia dispensabili comprehenduntur. Atque ita omnia impedimenta matrimonii, sive impedientia tantum sive etiam irritantia, et omnes irritationes actuum per leges introductæ, et irregularitates, infamiæ et aliæ pœnæ, vel debita pœnarum ex lege orta, sub materia dispensabili continentur quatenus a lege pendent. Quia non fit in eis mutatio nisi derogando legi, et e contrario auferendo vinculum legis ipsa tolluntur, quia a lege pendent (ut sic dicam) in fieri et conservari. Et ideo dixi *quatenus a lege pendent;* nam sub quacumque alia ratione considerentur, non erunt materiæ hujus dispensationis de qua tractamus, etiamsi alio modo sint mutabilia, vel auferibilia per humanam potestatem. Ut, verbi gratia, filius spurius ante mortem patris per dispensationem legitimari potest ut sit hæres tanquam legitimus, quia illud impedimentum et ille effectus pendet ex lege pro eo tempore, et ita non aliter tollitur nisi tollendo vinculum legis. Si autem pater jam sit mortuus et alii fratres acquisierunt hæreditatem, jam non poterit talis filius dispensari quoad illum effectum, quia jam non impeditur sola lege, sed alio titulo justitiæ, quia jam alii fratres facti sunt domini omnium bonorum patris. Quod si in aliquo casu possit princeps aliquid de bonis paternis ab aliis tollere et illi conferre, non erit illa dispensatio in lege, sed erit ex alia potestate quasi superioris dominii in bona subditorum, ad distribuendum illa prout communi bono fuerit expediens.

5. *Regula generalis.* — Hic vero occurrere posset quæstio an omnes leges quæ sunt in Ecclesia et a Deo immediate non manarunt sub hac materia dispensabili comprehendantur, id est, an traditiones apostolicæ dispensabiles sint, quando ab ipsis Apostolis immediate originem traxerunt. Aliquando enim jura canonica et eorum interpretes videntur hoc negare, ut de jejunio quadragesimæ, de quota decimarum, de irregularitate bigamiæ, et similibus, de quibus generaliter dicitur in cap. *Contra statuta,* 25, quæst. 1, et in cap. *Sicut quædam,* d. 14, aliqua esse a Patribus statuta quæ omnino sunt immutabilia. Sed hæ quæstiones et similes attingunt generalem disputationem de potestate Papæ, de qua quantum ad præsens spectat in cap. 14 aliquid dicemus. Nunc dico generalem esse regulam et sine exceptione, omnem materiam necessariam tantum ex lege humana, a quocumque puro homine vel hominum congregatione lata sit, esse materiam dispensabilem per potestatem hominibus datam. Hanc ponit D. Thomas, quodlib. 4, art. 13. Et ratio est, quia ex parte materiæ non est repugnantia, ut constat, quia voluntas humana mutabilis est et circa materiam mutabilem versatur. Et potestas non deest, ut d. cap. 14 dicam, et videri possunt quæ dixi in 5 t., disp. 49, sect. 6. Dicta autem jura et similia loquuntur de dogmatibus fidei et de institutionibus ac præceptis divinis, ut sunt de sacramentis et sacrificio, ut ex Glossis et doctoribus constat, et ratio ipsa ac contextus facile demonstrat.

6. *Ad quas personas extenditur dispensatio.* — Circa alteram partem hujus materiæ, scili-

cet, personam cui concedi potest dispensatio, supponendum est dispensationem esse actum potestatis jurisdictionis, sine qua valide concedi non potest, ut tradit Rom., cons. 325, *Quoad primum*, n. 12, vers. *Ex quibus verbis*, ubi in scholio alii referuntur, et dicitur esse communis sententia. Et ratio est manifesta, quia ejus est solvere cujus est ligare, c. *Inferior*, d. 21; sed ligare imponendo legem ad jurisdictionem pertinet; ergo etiam auferre obligationem ejus, quod per dispensationem fit, quia oppositorum eadem est proportionalis ratio. Solet autem constitui differentia, quod imponere legem est actus jurisdictionis quasi involuntariæ, quia lex imponitur etiam nolenti; dispensatio autem est actus jurisdictionis voluntariæ, quia conceditur volenti vel etiam petenti; nam superior ex officio suo non solet derogare juri, sed ad justam instantiam alicujus. Hoc tamen non impedit quominus dispensatio sit verus actus jurisdictionis; tum quia voluntaria jurisdictio vera jurisdictio est; tum etiam quia potestas ligandi et solvendi eadem est, licet respectu subditi actus ligandi soleat esse coactus, et solvendi voluntarius. Aliquando etiam (ut supra dicebam) si dispensationi præceptum adjungatur, et potest subditus compelli ad dispensationem acceptandam si ad commune bonum expediat.

7. *Omnis subditus qua talis, est capax dispensationis.* — Atque hinc colligitur personam jurisdictioni alicujus subjectam, esse, quantum est ex parte sua seu status sui, capacem dispensationis, quia nulla alia conditio potest cogitari necessaria ex parte personæ ut sit capax dispensationis. Item omnis superior respective potest cum suis subditis dispensare in legibus vel præceptis a se positis, ut infra dicemus; ergo et e contrario omnis persona subdita, quatenus alterius legibus vel præceptis subest, capax est dispensationis. Neque in hac generali resolutione ratio dubitandi occurrit. Solum notanda est obiter differentia inter legem et dispensationem, quod lex ferri non potest nisi ad communitatem, ut lib. 1 dictum est; dispensatio autem per se primo versari potest circa personam privatam, quia solum est particularis exceptio a communi lege; potest autem etiam ferri circa communitatem aliquam, quæ sit pars majoris communitatis, sicut uni religioni, vel Ecclesiæ, aut civitati conceditur privilegium per quod excipitur a lege communi. Item potest dispensatio concedi toti communitati pro uno actu vel pro certo tempore per modum suspensionis, ut supra dictum est.

8. *Dispensatio non versatur necessario circa personam subditam. — Summus Pontifex potest sibi indulgentias concedere, et secum in legibus et votis dispensare. — Eadem resolutio in supremo principe.* — Solum ergo superest difficultas, an e converso omnis persona capax dispensationis debeat esse subdita, ac subinde an dispensatio necessario versari debeat circa personam subditam. Videtur enim hoc etiam sequi ex illo principio quod dispensare est actus jurisdictionis; jurisdictio namque tantum exercetur circa subditos, c. *Cum inferior*, de Majorit. et obedien., quia nulla potestas agit extra sphæram suæ activitatis; ergo etiam e contrario sola persona subdita est capax dispensationis. In contrarium autem est quia inde sequeretur Pontificem non esse capacem dispensationis, quia non est persona subdita; idemque sequitur de supremo principe temporali in ordine ad dispensationem in legibus civilibus quibus ipse ligatur; et respective eadem difficultas est de omni Prælato respectu legum suarum, quatenus eis ipse ligatur. Tota ergo difficultas ad hoc revocatur an legislator possit secum dispensare in suis legibus, quatenus illis etiam ipse ligatur. Hoc dubium attigi in tertio tomo 3 part., disp. 82, sect. 2, circa finem, vers. *Solet vero*, et simile de indulgentiis in 4 tomo, disp. 52, sect. 1, n. 20, et de Votorum dispensatione, t. 2, de Relig., l. 6, cap. 11, in princ.; breviterque definivi Pontificem posse indulgentias sibi applicare, seu thesaurum pro se etiam dispensare, sive dispensando pro tota communitate cujus ipse est præcipuum membrum, sive sibi soli immediate et directe indulgentiam concedendo. Et simili modo posse secum in legibus et in votis dispensare, vel committendo alteri potestatem ut secum dispenset, si justum esse judicaverit (quod melius et consulendum esse judicavi), sive per sese rem judicando et dispensationem sibi concedendo. Quæ sententia in summo Pontifice communis est, ut erudite refert Sanci., lib. 8, disputatione 3, n. 6; eademque resolutio locum habet in quocumque supremo principe seu rege temporali quoad leges civiles, quia servat eamdem proportionem, et sumitur ex c. *Per venerabilem*, Qui filii sint legitimi. Et aperte docet Cajet. 1. 2, q. 96, art. 5, in fin.; et Sylvest., verb. *Lex*, q. 14; Cord., lib. 5, q. 31. Idemque sentiunt priores auctores, qui de Pontifice hoc affirmant et de regibus non negant.

9. Ratio vero est, quia non omnis actus jurisdictionis requirit distinctionem personalem inter eum qui jurisdictionem exercet et eum

circa quem exercetur, sed tantum illi actus qui requirunt coactionem, vel propriam sententiam per quam dicitur jus inter partes et ideo requirit tertiam personam distinctam ab illis. At vero dispensatio per se est actus jurisdictionis voluntariæ respectu ejus cum quo dispensatur, et ideo ex ea parte non requirit personam ab illo distinctam. Respectu etiam ipsius legis aut legislatoris, vel boni communis, quibus potest aliquo modo præjudicare dispensatio, non potest requiri persona a legislatore distincta; nam ad ipsum pertinet suam legem tueri et communi bono consulere; ergo non repugnat ex natura rei supremum legislatorem secum dispensare in lege a se lata, quia circa se exercet voluntariam jurisdictionem, et contra rempublicam etiam non est coactio, sed prudens administratio cujusdam rei communis. Unde confirmatur primo: nam supremus princeps potest distribuere bona communia inter membra communitatis comprehendendo etiam seipsum, et ita ipse imponit tributa sibi solvenda, prout ratio justitiæ exigit; sed dispensatio in lege est quasi commune bonum distribuendum et applicandum membris prout expedierit; ergo non minus potest princeps hoc facere circa seipsum quam circa alios. Confirmatur secundo, quia princeps seipsum ligat sua lege; ergo multo magis potest se solvere, quia ligare magis spectat ad jurisdictionem involuntariam et coactivam, et ideo non potest seipsum immediate, et (ut ita dicam) privatim per legem ligare, sed solum concomitanter cum communitate cui legem imponit, idque non sola voluntate propria, sed adminiculo juris naturalis, ut supra vidimus: solvere autem seipsum potest directe et privatim, quia dispensatio et est actus qui per se exercetur circa unam personam, et est jurisdictionis voluntariæ, ideoque magis potest princeps seipsum immediate eximere a legis suæ obligatione ex justa causa. Denique si hoc non repugnat ex natura rei Pontifici aut supremo principi, nec ex jure positivo potest repugnare, tum quia nullum tale jus reperitur; tum quia ipse est supra jus, servata proportione, atque ita non potest per tale jus sua protestate privari, sed potius per illam posset in tali jure dispensare, et consequenter in quacumque lege a se lata.

10. Non desunt tamen qui contra hanc resolutionem opinentur Pontificem non posse secum dispensare in communibus legibus Ecclesiæ. Idem enim tenet supplementum Gab. 4, d. 38, q. 2, art. 5, circa finem, verb. *Si quas rationes*, et aliqui canonistæ quos Sanci. supra refert, n. 4. Verumtamen eorum fundamentum solutum est ex dictis, solum enim argumentantur quia actus jurisdictionis requirit distinctionem personarum. Ad quod jam dictum est non esse universaliter verum, sed solum in actu jurisdictionis involuntariæ, vel in actu sententiæ per quam dicitur jus inter partes, qua ratione etiam in absolutione sacramentali, quia est vera sententia et absolutio, ideo ita instituta est jure divino ut non possit exerceri ab aliquo (etiam summo Pontifice) erga seipsum. At vero in actu dispensandi et aliis qui sunt jurisdictionis voluntariæ, non invenitur talis repugnantia nec institutio specialis, ut declaratum est, et ideo optime potest princeps secum dispensare. Et tunc etiam ille est actus jurisdictionis, et suo modo exercetur circa subditum, quia eadem persona, ut homo subditus legibus, est inferior sibi ipsi, ut est princeps et conditor legum : quæ distinctio formalis sufficit ut possit talem actum circa seipsum exercere, ut in citatis locis dixi, et Sanc. supra latissime declarat et confirmat.

11. *Episcopi et cæteri Prælati possunt in legibus a se latis dispensare secum.* — Superest vero explicandum an idem dicendum sit de aliis Episcopis et Prælatis, et cum proportione de aliis civilibus magistratibus qui leges condere vel in eis dispensare possunt. De quibus loqui possumus aut respectu legum quas ipsi condunt quatenus eis obligantur, aut respectu legum suorum superiorum, seu juris pontificii aut regis. Loquendo enim priori modo, sine ulla controversia dicendum est posse secum dispensare in suis legibus, sicut Papa vel rex in suis. Est enim eadem proportio, ac subinde eadem ratio, quia, scilicet, talis lex principaliter ac per se pendet ab Episcopo; ergo distributio obligationis ejus (ut sic dicam) ab eadem voluntate et potestate pendet; ergo non minus potest dispensare secum quam cum aliis. Probatur consequentia, quia per se loquendo ejus est solvere cujus fuit ligare, et res per easdem causas tolli potest per quas fuit constituta, nisi aliud obstet. Hic vero solum obstare posset identitas personæ dispensantis et dispensatæ; hæc autem non obstat ex natura rei, ut ostensum est; nec etiam est speciale jus quo hoc prohibeatur Episcopis aut similibus legum conditoribus et earum dispensatoribus; ergo. Atque ita sentiunt auctores supra allegati, quia vel loquuntur absolute de legislatoribus, ut Cajetanus; vel de principe, ut Sylvester, dict. quæst. 14; et isti plane intendunt loqui de

omnibus qui ligantur legibus suis, vel loquuntur de Papa, et sic dum alios non excludunt comprehendunt eos in quibus eadem proportio servatur. Una vero difficultas hic superest de modo quo legislator posset secum dispensare, quam infra melius tractabo capite decimo quarto.

12. *Quomodo Prælati possunt secum dispensare in legibus quas ipsi non tulerint.* — Loquendo autem alio modo de his prælatis vel magistratibus inferioribus qui potestatem habent dispensandi in legibus superiorum, major est difficultas, sed spectat ad caput 14. Nam quod ad præsens attinet, certum est dispensationem non repugnare propter identitatem personæ; nam quoad hoc est eadem ratio; tamen in potestate activa dispensandi potest esse diversitas. Nam respectu propriæ legis ex natura rei sequitur ut qui illam tulit possit in ea dispensare, nisi prohibeatur; in lege autem superioris hoc non sequitur ex natura rei, sed pendet ex modo potestatis a superiori concessæ, de qua potestate in dicto capite 14 dicemus. Nunc ergo solum dicimus quotiescumque constiterit potestatem datam esse sub hac amplitudine, Prælatos posse secum dispensare, sicut de prælatis religionum sensit D. Thomas 2. 2, quæst. 185, art. 8, in fine corporis, ubi ait Prælatos religionum posse secum dispensare in præceptis seu ordinationibus suæ regulæ; idemque posse Episcopos regulares quoad eadem præcepta regulæ. Quod eodem modo docent Anton., 3 part., t. 20, cap. 2, § 7; et Sylvest., verb. *Religio*, 6, q. 1, et 7, q. 12; Tabien., verb. *Episcopus*, q. 6; Turr. in c. *de Monachis*, 16, q. 1. Constat autem præcepta regulæ non esse lata ab ipsis Prælatis ordinariis, sed vel a tota religione, quæ superior est, vel a generalibus. Aliqui vero dicunt divum Thomam non loqui de propria dispensatione, sed licentia, quæ non est dispensatio, ut supra dixi. Verumtamen D. Thomas et alii clare loquuntur de propria dispensatione derogante legi prohibenti vel præcipienti absolute. Quamvis doctrina a fortiori vera sit de licentia, si tamen illa est Prælato necessaria: nam fortasse proprius diceretur quoties regula statuit ut aliquid non fiat sine licentia, ad subditos tantum loqui, non ad Prælatos: nam illi non indigent licentia, sed discretione et prudentia. Nisi ubi regula aperte disposuerit ut Prælatus inferior aliquid non agat sine licentia majoris Prælati; tunc enim id agere non posset, ipse sibi ordinarie licentiam concedendo, quia esset contra regulam. Quod si in casu urgente occurreret causa justa sic operandi, tunc posset secum dispensare ad id agendum sine licentia, et hoc possunt etiam religiosi facti Episcopi; illa vero non esset mera licentia vel impropria dispensatio (ut alii loquuntur), sed esset propria relaxatio legis in particulari casu, et ita esset propriissima dispensatio.

CAPUT XIII.

DE FORMA DISPENSATIONIS IN LEGE HUMANA.

1. *Dispensatio tacita et expressa.* — Sermo est de forma externa et sensibili; nam interior actus non habet aliam formam insensibilem, sed ipse est quædam forma spiritualis, de quo actu, quis vel qualis sit jam dictum est; quia vero exterius manifestari debet ut inter homines operari possit, ideo signum illud quo manifestatur exterius vocatur forma ejus, sicut in lege ipsa diximus. De hoc ergo signo inquirimus quale esse oporteat. Ad hoc autem explicandum præmittenda est alia divisio dispensationis in expressam et tacitam : expressa dicitur quæ propriis et apertis verbis conceditur; tacita vero quæ aliis signis vel factis indicatur. Et explicando hæc duo membra et sufficientiam illorum, hanc formam sufficienter explicabimus.

2. *Ad dispensationem expressam nulla determinata verba requiruntur.* — Circa expressam dispensationem imprimis adverto, licet ad illam regulariter requirantur verba, nulla tamen esse determinata, vel ex natura rei, vel in jure, ad dispensationem concedendam, ac subinde illa sufficere quæ, juxta communem usum, et dispensantis voluntatem et effectum dispensationis satis indicare valeant. Unde licet aliqui dicant illam esse expressam dispensationem quæ per verbum *dispensandi* datur, ut patet ex Rebuffo in Pract., p. 2, t. de Dispen., n. 19, nihilominus non est intelligendum illam solam esse expressam, id enim nullo jure probatur, et sunt alia verba vel æquivalentia vel sufficientia, licet non sint tam clara, ut: *Damus licentiam, indulgemus,* et interdum posset sufficere verbum *permittimus,* cum ex materia constiterit, de quo genere permissionis fit sermo. Verbum ergo proprium *dispensandi* est regulariter usitatum in jure et rescriptis Pontificum, et ideo ponitur quasi exemplar aliorum quæ ad expressam dispensationem sufficiunt, non ut simpliciter necessarium.

3. *In dispensatione requiritur ut materia*

sufficienter exprimatur. — Deinde adverto ad hanc dispensationem expressam necessarium esse ut materia ejus sufficienter exprimatur, id est, de qua obligatione, lege, aut impedimento vel inhabilitate detur dispensatio, et cui detur. Quia alias verbum dispensandi non haberet satis determinatam et individuam significationem, et ita nihil posset operari. Non est autem necesse ut materia dispensationis specifice semper declaretur, sed potest sufficere generale verbum, ut; *Dispenso tecum in quacumque irregularitate, vel in impedimento, si quod habes, vel quid simile.* Nam id quod in generali verborum significatione comprehenditur, censetur etiam expressum, licet non sit specificum, juxta Gloss. in l. *Lucius,* ff. de Vulgar., verb. *Non ad matrem*, et notat late multa allegando Tiraq., post leges connubiales, Glos. 7 n. 86, 87 et sequent. Et in præsenti est manifestum, quia expressa dispensatio distinguitur contra tacitam seu præsumptam; constat autem generalem concessionem verbis expressam non esse præsumptam aut tacitam respectu specierum sub generali significatione verborum indubie contentarum; igitur ex parte materiæ sufficit generalis expressio. Et idem erit cum proportione de persona cui fit concessio, si dispensatio simul concedatur multis: nam tunc expressa erit dispensatio pro singulis, si omnes uno generali verbo comprehendantur. Si autem dispensatio uni tantum concedatur, tunc oportebit ut persona illa in particulari designetur ad quam dirigitur dispensatio, sive id fiat nomine proprio, sive circumlocutione aliqua, sive pronomine demonstrativo, juxta varias scribendi aut loquendi formas.

4. *Ad valorem dispensationis non requiritur scriptura, nec ad substantiam illius.* — Unde est tertio supponendum ad valorem et substantiam dispensationis etiam expressæ non requiri scripturam, sed verba ore prolata sufficere. Nam si in lege ipsa non est necessaria scriptura, multo minus erit necessaria in dispensatione legis. Item infra ostendemus scripturam non esse de substantia privilegii, ergo nec erit de necessitate dispensationis. Denique nullum est jus quod scripturam requirat, et vocale verbum non est signum minus expressum quam scriptum; ergo. Dico autem non requiri scripturam ad substantiam dispensationis, quia ad probationem pro foro externo poterit esse necessaria, et regulariter illa postulatur; illa vero deficiente, aliæ probationes poterunt sufficere, nisi in aliquo casu plus in jure requiratur. Imo aliquando etiam potest esse necessaria dispensatio scripta, ut in conscientia liceat illa uti; sed hoc non habet locum nisi in casibus in jure expressis, de quibus videri potest Gloss. in c. 1, § *Postquam,* verb. *In scriptis,* de Censib., in 6. Idemque est quando Pontifices in aliquibus bullis requirunt licentiam in scriptis obtentam, ut habemus exemplum in Trid., sess. 25, c. 5 de Regul.; extra hos vero casus verba dispensantis sufficiunt. Tunc ergo satis est designare personam cui fit dispensatio, per signa quælibet determinativa et designativa individui, ut: *Concedemus huic, tibi,* etc. In scriptura vero ordinarie necessarium est nominare personam, vel ad illam semel nominatam sufficientem facere relationem. Persona autem dispensans in forma scripta necessario est nominanda; in verbali autem concessione satis est quod ipsa loquatur et verbum de præsenti proferat, ut ex materia etiam de Sacramentis constat.

5. Quarto, adverto nonnullos auctores dixisse de necessitate hujus formæ esse, ut a petitione dispensationis inchoetur, quia dispensatio non datur motu proprio, sed tantum postulata. Quia, cum dispensatio sit juris relaxatio, non debet princeps proprio motu eam concedere, sed rogatus et quasi coactus, argumento l. 4, § 1, de Damn. infect.; quod sentit Mendos. de Signatur. grat., tit. de dispens., et sequitur Roder., tomo 1, q. 22, a. 3. Imo multi existimant ad valorem dispensationis necessarium esse ut vel ab ipso indigente petatur, vel ex ejus mandato, ac subinde esse nullam si ab aliquo tertio sine mandato impetretur. Ita Panorm. per illum textum in c. *Innotuit,* de Elect., n. 10; idem in c. *Nonnulli,* § *Sunt et alii,* de Rescript., ubi idem tenet Hostiens. Fundamentum sumitur ex dict. c. *Innotuit,* ubi negatur dispensatio quia fuit petita sine mandato.

6. *Dispensatio per amicum impetrata valet.* —Utrumque autem censeo esse falsum. Assero itaque imprimis dispensationem impetratam ad petitionem amici sine mandato partis dispensandæ ex se validam esse, et operari posse si ab eo cui concessa est acceptetur. Ratio est, quia nullum est jus quod pro forma validæ dispensationis illam conditionem requirat; sine jure autem est nullum fundamentum ad id asserendum, quia ex natura rei quodlibet donum, vel eleemosyna, vel gratia potest valide per amicum impetrari ei qui nihil procurabat. Consequentia est evidens. Antecedens autem patet quia in jure civili nihil est quod

obstet, et potius in l. *Universis*, c. de Precibus imperatori offerendis, dicitur rescriptum per quemcumque impetratum valere; ergo etiamsi impetrator non sit procurator constitutus, valebit ex vi illius legis, quia absolute et sine ulla restrictione loquitur. In jure autem canonico, dictum c. *Innotuit* nihil probat, tum quia ibi non dicitur dispensationem futuram fuisse nullam si absque mandato fuisset concessa; sed solum dicitur Pontificem ob eam causam noluisse illam concedere, quod longe diversum est: tum etiam quia ibi non negatur dispensatio quia petebatur sine mandato personæ dispensandæ, sed quia petebatur sine mandato Capituli, quod personam illam elegerat in Episcopum ; et confirmationem, non dispensationem petebat, et ideo utraque ei denegatur. Unde potius supponitur potuisse peti a Capitulo sine mandato ejus pro quo petebatur, et tunc fuisse concedendam, et futuram fuisse validam.

7. Neque etiam obstat c. *Nonnulli*, § unic., de Rescrip., ubi annullatur rescriptum impetratum sine mandato, et impetrans punitur. Nam caput illud aperte loquitur de rescriptis justitiæ, seu ad lites, non de rescriptis ad gratias, seu beneficia ; nam et verba textus et ratio ejus ad priora tantum rescripta accommodantur, ut ibi notat Glossa penult. in fin., et Felin. ibi, n. 10, referens alios. Qui etiam hoc extendit ad impetrationem privilegiorum et immunitatum, quod ex Glossis et doctoribus, et ex identitate rationis confirmat, quæ sine dubio eadem est quæ in dispensationibus. Præterea partem hanc aperte supponunt doctores qui docent privilegium per mandatarium obtentum statim esse validum, non vero si absque mandato obtineatur, in quo idem de dispensatione indicant, ut infra l. 8 sufficienter videbimus. Denique consuetudo curiæ hanc partem sufficienter confirmat, ut sumitur ex Rebuf. in Praxi, t. de Dispens., n. 23, juncto titulo de differentiis inter rescriptum gratiæ et justitiæ, et optime Navar., cons. 2 de Rescript. et cons. 4, n. 4.

8. *Dispensatio potest a prælato proprio motu concedi.*—Deinde assero nullam petitionem vel supplicationem necessariam esse in rigore ad formam et valorem dispensationis, sed posse a Prælato proprio motu concedi. Hoc sequitur ex præcedenti, et ita potest eisdem doctoribus attribui; nam si tertia persona sine mandato potest amico dispensationem impetrare, cur non poterit Prælatus proprio motu, ex sua tantum providentia illam indigenti indulgere? Deinde ratio facta hic etiam procedit, quia neque natura sua hoc malum est, neque ullo jure prohibetur, non solum Pontifici aut principi, ut est per se notum, verum etiam nec Episcopo aut prætori. Neque lex illa 4 ad causam facit, quia non de gratia vel dispensatione loquitur, sed de justitiæ executione inter partes constituendæ, quibus non solet providere judex, nisi altera postulante. Quanquam interdum ex officio possit judex subvenire quando aliquis damnum patitur, et impeditur ne possit postulare, ut in eodem t. de Damno infect., l. *Hoc amplius*, 9, dicitur. Multo autem facilius potest hoc facere princeps aut Prælatus in concessionem dispensationis, quæ est quædam gratia quam potest sua sponte facere. Nec obstat quod relationem juris contineat : nam etiam privilegium illam continet, et nihilominus sæpe conceditur motu proprio. Item ipsa relatio potest esse in casu necessaria vel ad commune bonum, vel ad privatum particularis personæ, cui potest superior ex officio providere, si ipsa sit indigens. Imo non solum potest dispensare, sed etiam præcipere subdito ut dispensatione utatur, ut paulo antea dixi.

9. *Aliqua dispensatio postulat expressa verba.*—Ex his ergo notari potest quinto aliquam dispensationem expressam necessario postulare expressa verba superioris, ut quando illam proprio motu concedit, juxta cap. *Si motus*, de Præb., in 6; aliquam vero esse posse expressam etiam sine proprio verbo superioris, ut est illa quæ fit ad petitionem alicujus. Hanc enim semper esse expressam sentit Rebuf., d. t. de Dispens., n. 19, et licet de illa quæ est aperte postulata res sit clarior, tamen idem est si petatur a quocunque alio intercessore seu postulatore. Nam cap. *Innotuit*, quod allegat, potius loquitur de postulatione facta a tertio, ut supra notavi. Ratio autem est, quia cum postulatio expressa dispensationis procedit, necessario concessio illi conjuncta facit expressam dispensationem. Unde, licet post subditi petitionem superior nihil scribat vel loquatur, sed nutibus tantum annuat, demonstrando consensum, est dispensatio satis expressa, quia superior, suum consensum ostendendo, facit sua verba petentis, super quæ cadit ; præterquam quod nutibus solet consensus satis clare et expresse indicari. Sicut matrimonium satis expresse contrahitur quando procedit interrogatio per verba, et nutibus explicatur consensus. Quando autem non præcedit expressa petitio, tunc non semper est dispensatio expressa, imo nec videtur esse posse per nutus aut alia signa

præter expressa verba; ubi autem hæc intercesserint, possunt sufficere, etiamsi postulatio non præcedat, ut ex dictis constat.

10. *Dispensatio regulariter conceditur ad petitionem alicujus.* — Est autem ultimo observandum regulariter dispensationem concedi ad postulationem alicujus, quia raro occurrit tanta necessitas dispensationis, ut etiam non petentibus offeratur, et quia mens concedentis ex postulatione optime intelligitur, ideo in ordinariis instrumentis dispensationum quasi pro ordinaria forma servatur, ut præmissa postulatione subjungatur concessio. Aliquando vero non obstante postulatione dicitur concessio fieri motu proprio, quæ duo quomodo cohæreant, et quam vim habeat illa clausula *motu proprio,* et quando subintelligenda sit, dicemus infra tractando de privilegiis, ubi etiam explicabimus fere æquivalentem clausulam *ex certa scientia,* et alias similes, et varias etiam formas concedendi privilegia quæ in dispensationibus possunt habere locum; sed quia magis sunt propriæ privilegiorum, in eum locum eas reservamus.

11. *De dispensatione tacita. — Explicatur modus quo in supremo principe omnes admittunt tacitam dispensationem.*—Venio ad illud membrum tacitæ dispensationis, quæ difficilior est ad explicandum, quia non consistit in aperta significatione voluntatis, sed tantum in præsumpta, quæ obscurior est. Et ideo multi jurisperiti non admittunt hanc tacitam dispensationem, ut ex Calder. et Oldrald., refert Anton. Gabr., dicto t. de Præsumpt., conclus. 8, n. 6 et sequentibus, qui dicit secundum stylum curiæ esse veriorem sententiam. Communiter vero fere omnes tanquam certum supponunt esse possibile et sufficiens hoc genus dispensationis. Sed in hoc est magna varietas; nam in supremo principe omnes admittunt dispensationem tacitam in omnibus quæ ad jus humanum pertinent, quia supremus princeps intra suam sphæram est supra humanum jus, et potest in illo, ut voluerit, dispensare, saltem quoad valorem dispensationis. Secus vero docent de eodem ut dispensante in votis et aliis quæ jus divinum attingunt: nam respectu illorum ita se habet sicut inferiores in lege superioris, de quibus etiam sunt opiniones.

12. Aliqui enim absolute negant inferiorem posse tacite dispensare in lege superioris, sed tantum expresse. Quod videtur sentire Innoc. in cap. *Veniens,* de Filiis Presbyter., et Panormit. in cap. *Diversis,* de Cleric. conjug., n. 4, et in cap. *Cum in cunctis,* § *Inferiora,* de Elect., n. 8, cum Gloss. in cap. unic. de Ætat. et qualitat., in 6; Rebuff., referens plures in pract., t. de Dispensat., n. 15 et 16, et plures refert Anton. Gabr., sup., et plures Menoch., de Præs. l. 2, præs. 20, n. 24 et 25, et plures alii; Sanc., lib. 8 de Matrim., disp. 4, n. 15. Et rationem differentiæ assignant, quia princeps potest valide dispensare sine causæ cognitione, non vero inferior; in dispensatione autem tacita non intercedit causæ cognitio, et ideo tunc non præsumitur voluntas, quia esset temeraria, et licet admitteretur non esset sufficiens. Quia vero dicta ratio universalis non est, ideo alii subdistinguunt in inferioribus dispensationibus: nam vel dispensant in proprio jure, vel in jure superioris. In priori casu, absolute possunt per tacitam dispensationem jus suum relaxare, quia eamdem proportionem ad illud habent quam princeps supremus ad commune jus, et eorum dispensatio valet etiam sine causa, ut infra dicemus. In posteriori autem casu, aiunt non posse tacite dispensare propter rationem factam. Ita supplementum Gabr., in 4, distinct. 38, quæst. 1, art. 5, dub. penult.; et sequitur Navarr. in Summ., prælud. 9, n. 15, et cap. 25, n. 74, ubi hoc limitat ut procedat in foro exteriori: *Nam in foro conscientiæ aliud,* inquit, *fortasse verum est.* Sequitur Azor., lib. 5, cap. 15, q. 10, in 1 tom., extendens hoc ad forum conscientiæ. Aliter Sylvest., verb. *Dispensatio,* quæst. ult., indicat non repugnare dispensationem esse tantum tacitam et fieri cum causæ cognitione, et ideo (inquit) si Episcopus procedat cum causæ cognitione dispensando tacite in lege superioris, esse validam dispensationem. Qui ita videtur limitare et exponere superiorem communem opinionem. Et eamdem sententiam indicavit Cajetan. 2. 2, quæst. 104, a. 5, in fine.

13. Alii vero et plurimi auctores indifferenter dicunt dispensationem tacitam habere locum in quocumque potente dispensare, sive in jure suo, sive in jure superioris dispenset. Et hanc opinionem ego tenui in tomo de Censur., disp. 41, sect. 3, in fine, cum Palud., in 3, d. 38, q. 4, art. 4, concl. 2; Anton., 2 part., tit. 11, c. 2, § 9. Et idem tenet Angel., verb. *Dispensatio,* n. 12; Medin. in Sum., 1 part., cap. 11, § 12, dicens: Si Prælatus religionis det litteras dimissorias ad ordines suscipiendos subdito quem scit esse irregularem, eo ipso dispensare cum illo cum possit, ut supponitur. Idem Ludovic. Lop. in Instruct., 1 part., cap. 4. Denique hoc late defendit Sanci. supra, referens plures auctores. Et sane consequenter

loquendo ita dicendum est, si præcise sistamus in ratione tacitæ dispensationis, quia in omnibus est eadem ratio; nam in omnibus supponitur potestas dispensandi, et est eadem præsumptio voluntatis, et nulli Prælato est præscripta in jure certa forma dispensandi, neque etiam ut per verba expressa dispenset.

14. *Status quæstionis magis aperitur.* — Ut autem hæc ratio declaretur, advertendum est aliud esse tractare quo signo debeat voluntas dispensantis indicari ut ad dispensandum sufficiat, aliud vero quæ conditiones debeant concurrere ut illa voluntas sit efficax : hic enim non hoc posterius agimus, sed illud tantum prius. Unde, licet verum sit ad dispensandum in jure superioris esse necessariam justam causam, et sine illa non esse validam dispensationem, ut infra trademus, tamen hæc differentia impertinens est ad quæstionem de tacita dispensatione quam tractamus ; quia et tacita dispensatio potest fieri ex justa causa, tam in lege superioris quam in propria seu juris æqualis, ut sic dicam, et e converso expressa dispensatio potest dari sine justa causa, et tunc etiam erit nulla si ab inferiori detur in lege superioris. Et confirmatur, quia si dispensatio tacita non posset esse ex justa causa, nunquam præsumeretur etiam in supremo principe, quia consequenter præsumeretur concedi sine justa causa, et sic in ea præsumeretur peccatum, quod admittendum non est, maxime quando non est necessarium ad vitandum majus peccatum, ut hic esse potest. Potest ergo dispensatio esse tacita et ex justa causa ; ergo potest esse in inferiori, etiam in lege superioris. Tunc enim optime procedit ratio facta, quod in eo non deest potestas ad dispensandum absolute, ut supponitur, et indicium tacitæ voluntatis esse potest idem vel æquale, nec præsumitur peccatum, quia potest talis dispensatio esse ex justa causa, et consequenter justa et valida quantum est ex parte causæ. Nec etiam est invalida ex defectu formæ, quia nulla est præscripta in jure, etiam pro inferioribus dispensantibus; nec etiam invenitur eis præceptum ut per verba expressa dispensent, sed oppositum potius invenitur per argumentum a contrario sensu in cap. 2 de Bigam.

15. Dices, aliud esse dispensare ex justa causa, aliud dispensare cum cognitione causæ, et illud prius posse optime simul esse cum dispensatione tacita, non vero hoc posterius. Quia cognitio causæ requirit ut juridice inquiratur et constet intercedere sufficientem causam ad dispensandum, cum decreto seu sententia de sufficientia causæ. Quod videtur significasse Angel. verb. *Dispensatio*, n. 12, dum ait requiri causam esse notam Prælato tanquam judici. Quando autem hæc cognitio præmittitur, satis expresse significatur voluntas dispensandi, quæ significatio consummari potest per aliquod factum postea subsecutum ; et ideo licet postea non interponatur verbum dispensandi, censebitur expressa dispensatio. In inferioribus autem requiritur ut dispensent non solum ex justa causa, sed etiam ex causæ cognitione, maxime quando dispensant in jure communi seu superioris, et ideo non possunt in eo nisi expresse dispensare.

16. *Quæ cognitio causæ sufficit in foro externo.* — Sed hoc etiam non satisfacit ; nam imprimis in foro conscientiæ non est necessaria illa juridica cognitio causæ, sed satis est quod subsit justa causa quæ dispensanti quomodocumque nota sit. Imo subdito satis erit quod bona fide procedat, et præsumat superiorem suum juste procedere et habere justam causam, quando non habet fundamentum contrarium existimandi : quin etiam in dubio potest suam conscientiam deponere; secus vero esset si illi constaret nullam subesse justam causam, quod tamen totum æque locum habet in expressa ac in tacita dispensatione. Deinde etiam quoad forum externum existimo satis esse causam esse notam Prælato, ut homini, ut asseruit Sylv., verbo *Dispensatio*, in fin., cum Bart. in l. *Barbarius*, ff. de Offic. Prætor., n. 8, quia nulla ratione probatur esse necessarium ad valorem dispensationis ut procedat illa juridica examinatio et cognitio causæ. Quamvis enim verum sit in illo foro non fore admittendam talem dispensationem, nisi legitime probetur ex causa justa esse concessam, nihilominus si post factum hoc probetur, sufficiens esse videtur ut sit valida etiam in illo foro. Ergo, absolute loquendo, qui potest dispensare expresse, potest etiam tacite, si in reliquis necessaria concurrant.

17. *Duplex modus quibus tacita dispensatio colligatur.*—Jam vero explicandum superest (in quo major difficultas consistit) quibus modis vel signis hæc tacita dispensatio sufficienter præsumatur, ita ut conscientiæ dispensati satisfacere possit, illam quietam et pacificam reddendo, et in foro etiam externo admittenda sit, si legitime probetur. In quo duo modi hujus tacitæ dispensationis tradi solent. Unus est per scientiam et patientiam Prælati rationabilem (ut aliqui loquuntur). Hic ergo modus contingit quando Prælato vidente subditus

contra legem operatur, verbi gratia, matrimonium contrahit impedimentum habens, vel quid simile, et superior non impedit nec contradicit, cum facile posset, sed tolerat; tunc enim consentire præsumitur dispensando. Ratio est, quia præsumitur id permittere sine peccato suo et subditi, quoad fieri possit; at si non taceret ex voluntate dispensandi, et subditus peccaret, ut constat, et ipse etiam peccaret contra officium suum, cum teneatur subditum corripere, ac impedire ne frangat legem; ergo illud est sufficiens signum tacitæ dispensationis. Et confirmatur, quia illa taciturnitas est quædam ratihabitio de præsenti, quæ mandato comparatur, ut dicitur in cap. *Ratihabitio*, de Regul. jur., in 6. Et ideo sufficit etiam ad delegandam jurisdictionem et ad alios similes actus, ut multi opinantur quos refert et sequitur Sanci., lib. 3 de Matrimon., disp. 35, n. 20; ergo multo magis ad dispensandum sufficiet. Accedit etiam regula 43 juris in 6: *Qui tacet consentire videtur;* nam habet locum in eo ad quem spectat ex officio non tacere, nisi consentiat et approbet factum; ergo, etc. Atque hoc signum et genus tacitæ dispensationis admittunt simpliciter et sine distinctione Palud. et Anton., et indicant Nav. et Azor.; et idem sumitur ex Panor. in c. *Quia circa*, de Consang. et affinit., in fine, ubi ex illo textu id colligit, quamvis possit etiam aliter exponi. Idem Panorm. lib. 2 Consilior., cons. 55, n. 5, et Alex., l. 2 Consilior., in 1, in fine.

18. Nihilominus contrarium sentiunt communiter canonistæ cum Innoc. et Hostiens. in c. *Veniens*, de Filiis Presb., et Gloss. in Clement. unic. de Sentent. excom., verb. *Approbamus*, quam communiter sequuntur his locis Panorm., Anton., Cardinal. et Imol., et fere alii, et Felin. in c. *Gratum*, de Offic. deleg., n. 9, et in c. *Præterea*, de Testib. cog., n. 8; Card. in c. *Olim*, de Censib.; Anton. Gabr., supra, n. 18; Selva, de Benef., p. 3, q. 8, n. 49, et q. 10, n. 25; Menoch., l. 2, præsumpt. 20, n. 32; Sayrus, l. 7. Thes., c. 14, n. 18; et hanc sententiam in simili tenui in 4 t., disp. 26, sect. 1, a n. 13, licet illam non satis explicuerim. Et sumitur ex Glossa cum textu in c. *Cum jamdudum*, de Præben., ibi, *cum multa per patientiam tolerentur*, quæ si deducta fuerint in judicium, exigente justitia non debent tolerari; unde Glossa colligit patientiam Prælati scientis non esse signum consensus nec dispensationis. Facit etiam c. *Super eo*, de Cognat. spiritua., ibi: *In Ecclesia tua dissimulare poteris, ita quod nec contradicere nec tuum videaris præstare assensum.* Ex quibus colligitur fundamentum hujus sententiæ, quia sola patientia non est sufficiens signum consensus. Nam, licet dicatur quis consentire indirecte quando tenetur impedire et non impedit, non tamen inde colligi potest directa voluntas qualis ad dispensandum requiritur, et hoc est quod canonistæ aiunt, *illa quæ tantum in patiendo consistunt, non esse sufficiens signum dispensationis quæ actum positivum requirit.*

19. *Tertius ratihabitionis modus non est sufficiens.*—In hoc puncto distingui solet triplex ratihabitio, de futuro, præterito, et præsenti. Prima est per solam præsumptam voluntatem seu dispensationem Prælati, ita ut, quando subditus contra legem operatur, Prælatus nihil sciat aut velit, sed credatur postea consensurus cum sciverit, et quod, si nunc consuli posset, dispensaret. De præsenti dicitur præsumptus consensus, vel ratihabitio, quando Prælatus est præsens actioni quæ fit contra legem, et tacet. De præterito autem erit si præcessit tacitus consensus in actum postea futurum, et retractatus non est. Verumtamen si quis recte attendat, hic tertius modus in præsenti locum non habet, nisi prius de præsenti decesserit et liquerit dispensationem validam, etiam pro actibus futuris. Quia, licet scientia esse possit de actu præterito, taciturnitas proprie non est nisi de actu præsenti, qui potest impediri: nam præteritus actus non potest; sed ad summum potest non puniri, quod non est signum dispensationis in ordine ad futuros actus, ut per se notum est. Circa actum ergo præteritum secundum se non est tolerantia voluntaria, sed necessaria, et ita non est signum consensus, nec etiam talis actus secundum se dispensationis est capax: nam si fuit contra legem non potest non fuisse, poterit autem dispensari quoad pœnam, et sic cadet dispensatio in aliquid præsens vel futurum; si vero dicatur ex taciturnitate in aliquo actu præterito quando fuit præsens, induci dispensationem in ordine ad sequentes actus similes, et illa dicatur ratihabitio de præterito, jam hæc reducitur ad aliam de præsenti, et ideo ex illa pendet, ut videbimus.

20. *Insufficientia primi ratihabitionis modi ostenditur.—Differentia inter simplicem facultatem, et dispensationem.* — Præterea, de prima ratihabitione de futuro, certum existimo non sufficere ad propriam dispensationem, neque ad agendum licite contra legem, nisi quan-

do talis est casus ut necessitas cogat, censeaturque locum habere epiikia. Ratio est quia quamdiu obligatio legis per se non cessat ratione occurrentis necessitatis vel occasionis, durat donec per voluntatem superioris auferatur; per voluntatem autem præsumptam in futurum non aufertur de præsenti obligatio; ergo non satis est ad operandum contra legem. Qua ratione alibi dixi (et est communis sententia) hujusmodi ratihabitionem de futuro non esse satis ad actus jurisdictionis in præsenti exercendos. Sicut etiam e contrario, præceptum præsumptum in futurum, vel sub conditione quod si superior adesset prohiberet, non satis est in rigore ad inducendam præcepti obligationem. Unde in hoc invenio differentiam inter simplicem facultatem et propriam dispensationem, quod in illa interdum sufficit voluntas præsumpta ad licite operandum; quomodo dicunt communiter auctores non agere contra paupertatem religiosum dantem aliquid ex voluntate præsumpta superioris, quando non potest facile obtinere expressam, quod tamen in dispensatione non admittimus; et ratio differentiæ est quia ibi actio non est simpliciter prohibita, sed solum ut non fiat absque superioris voluntate, quæ conditio extenditur ad voluntatem præsumptam ex communi usu et prudenti ratione. Hic autem actio supponitur absolute prohibita, et ob eam rationem mala, et ideo de præsenti necessaria est aliqua voluntas quæ prohibitionem et consequenter malitiam auferat.

21. *Secunda sententia in foro exteriori probabilior.*—Igitur opiniones propositæ de ratihabitione seu tacito consensu, de præsenti loquuntur. Inter quas posterior videtur maxime procedere in foro exteriori, in quo majorem profecto videtur probabilitatem habere, et secundum eam omnino judicandum esse moraliter ac regulariter loquendo; tum quia est valde communis inter graviores juris interpretes, quorum auctoritas in illo foro præferenda est; tum etiam quia illa præsumptio in nullo jure fundata est, imo aliqua jura non parum illam diminuunt, ut ex allegatis constat, et ex Clement. ult. de Sentent. excommun.; tum denique quia ipsum judicium taciturnitatis Prælati videntis factum est valde incertum, et de se solum indicat permissionem, non consensum. Et sæpe potest illa permissio esse sine peccato Prælati, quia ita se gerit ad vitandum majus malum, vel propter indispositionem quam in subdito timet, vel propter scandalum aliorum, quando factum est publicum, vel quia aliud grave nocumentum timet. Sæpe etiam potest esse illa permissio ex quadam negligentia et nimia conniventia Prælati, vel ex pusillanimitate nimia; et ideo licet superior non excusetur a culpa, non ideo præsumitur dispensatio, quia fortasse major esset culpa ita temere dispensare. Quod maxime habet locum quando dispensatio esse deberet in aliquo defectu permanente, ut in irregularitate, vel alio simili. Est enim incredibile, propterea quod Episcopus sciat subditum irregularem celebrare et dissimulet, statim præsumi dispensare cum illo in irregularitate, etiamsi alias possit; nisi ex aliis certioribus conjecturis de illius voluntate et justa causa dispensandi constet, quæ conjecturæ in foro exteriori difficillime probari possunt, et fortasse non admittentur.

22. *Prima sententia in foro interno cum moderamine non est rejicienda.*—At vero in foro conscientiæ non censeo esse omnino rejiciendam priorem sententiam, dummodo prudenter limitetur. Nam sola taciturnitas dicta nunquam videtur mihi sufficiens indicium voluntatis positivæ dispensandi propter discursum factum. Si tamen aliæ circumstantiæ adjungerentur, posset consummari præsumptio, ut si causa dispensandi tum subdito et superiori sigillatim quam alteri de altero invicem nota esset, et intercederet aliqua occasio justa non petendi expressum consensum, et ex consuetudine inter subditum et superiorem præsumi prudenter possit talis voluntas superioris. In quo est maxime advertendum pro conscientiæ foro, ut subditus in eo casu honeste operetur, necessarium esse ut ante factum præsumat secum esse dispensatum; nemo enim potest honeste operari contra legem spe futuræ dispensationis, sed necessarium est ut præcedat notitia dispensationis, ut infra in materia de Privileg. latius dicemus. Ergo impossibile est quod hæc dispensatio tacita fundetur in scientia et patientia operis jam facti, alioqui jam esset factum opus ante dispensationem; ergo cum peccato esset factum; ergo ex illo nulla conjectura sumi potest dispensationis; oportet ergo ut antequam subditus inchoet opus habeat rationes alias præsumendi Prælatum præsentem esse contentum, et tacite secum dispensare ut tale opus faciat. Unde etiam colligo hanc præsumptionem non esse extendendam ultra opus illud quod fit coram Prælato; nam, licet in illo censeatur dispensare, non ideo censetur tacite dispensare ad similia, nisi forte tanta sit consuetudo ut intelligatur concessa perpetua dispensatio et quasi privilegium, ut

infra suo loco dicetur. Quocirca si talis esset dispensatio ut non posset dari pro actu præsenti, nisi habilitando personam in futurum ad similes actus, ut de irregularitate dixi, tunc difficilior erit præsumptio, et vix potest dari licentia utendi postea tali dispensatione tacita, non requirendo expressam declarationem voluntatis Prælati, cum possit facile fieri.

23. *Secundus modus tacitæ dispensationis.* —Alius modus tacitæ dispensationis est, quando superior ex certa scientia aliquid præcipit vel concedit subdito, quod sine dispensatione fieri aut valere non potest; ut si Pontifex det beneficium alicui quem scit esse irregularem, vel si præcipiat comedere carnes die prohibito. Ita docent Innocent., Hostiens., Panormit. et alii in locis citatis, et hunc solum modum posuit Rebuff. in dicto titul. Dispensat., a n. 5, ubi alios allegat; et Anton. Gabr. et alii supra allegati. Et colligitur ex leg. *Quidam,* ff. de Re judic., ibi : *Princeps enim qui illi dignitatem dedit, omnia genere decrevit.* Idem in l. *Barbarius,* ff. de Offic. Prætor. Ratio est, quia princeps non præcipit repugnantia, nec præsumitur præcipere iniquitatem vel facere actum invalidum; ergo intelligitur concedendo aut præcipiendo tollere impedimentum. Et ita hæc conjectura est multo efficacior quam præcedens, quia hæc requirit actum positivum qui virtute includit alium : nam qui introducit formam censetur præmittere dispositiones, et qui dat potestatem dat omnia necessaria ad illam ; unde ita est hæc dispensatio tacita ut possit dici virtualis, quod non ita est in præcedenti indicio. Et hæ rationes procedunt de quolibet Prælato potente dispensare, sicut de supremo principe, neque invenitur in hac parte specialis prohibitio, et ideo necessarium non est inter eos distinguere, ut supra dixi.

24. Oportet autem Prælatum procedere in eo actu ex certa scientia defectus seu vinculi in quo tacite dispensat, quia si illud ignoret non poterit voluntas ad illud tollendum extendi, quia voluntas non fertur in incognitum, et ita etiam cessabit dispensatio, quæ sine voluntate esse non posset. Dubitant autem doctores quomodo constare debeat de hac scientia principis dispensantis. Verumtamen quod attinet ad conscientiæ forum, satis est quod quacumque ratione constet ipsi dispensato, ut quia ipsemet defectum aperuit Prælato, vel quia certo sciebat illi esse notum. Quia in foro conscientiæ veritas attenditur, non præsumptio, nec requiritur scriptura vel aliquid simile. In oro autem exteriori incumbet ei qui dispensationem tacitam allegat probare Prælatum ex certa scientia processisse, quia est scientia facti quæ ordinarie non præsumitur, ut docet Felin. in cap. *Præterea,* de Testibus cogen., n. 9, cum aliis. Quod maxime verum censeo de principe, qui nec tenetur nec potest facta subditorum nosse, juxta cap. 1 de Constitut., in 6. In Episcopo autem aut Prælatis particularibus, qui ex officio tenentur scire vitam subditorum, contrarium fortasse dicendum esset, quia in facto alieno quod quis indagare tenetur præsumitur scientia, ut tradit Abb. in c. *Innotuit,* de Elect., n. 9, quod ex textu ibi, et Gloss. colligit, et ex c. penult. extra de Regul. juris, ubi dicitur: *Non potest esse pastoris excusatio, si lupus oves comedit, pastor nescit.* Sed censeo verum respectu ipsius pastoris ; nam si ipse se excuset, tenebitur probare ignorantiam inculpabilem, alias præsumitur in eo scientia vel saltem negligentia. Unde non est cur præsumatur scientia in Prælato respectu subditi allegantis dispensationem, quia simpliciter est res facti quæ facile ignoratur, sive absque culpa sive cum illa, parum enim id in præsenti refert. Maxime quia dispensatio odiosa est et restringenda, et ideo etiam non præsumitur, nisi probetur, ut Panorm. etiam tradit in dicto cap. *Præterea.*

25. Dubitant autem ulterius juristæ de modo probationis hujus scientiæ, an, scilicet, necessarium sit ut de illa constet ex narratis in ipso indulto dispensationis, vel ex clausula *Ex certa scientia* in illo posita, vel admittatur aliud genus probationis, si hæc deficiant. De quo dubio, quia ad nos non spectat, videri possunt auctores allegati in principio hujus puncti. Mihi tamen videtur non esse necessarium ut ex instrumento dispensationis constet, sed sufficere ut alia ratione sufficienter probetur per testes, vel alio modo, quæ est etiam communior sententia ; et ratio est, quia nullum est jus quod restringat probationem ad scripturam indulti seu dispensationis. Imo infra de privilegio dicemus totum privilegium posse probari per testes, si scriptura sit amissa ; ergo idem est in dispensatione. Nec etiam hæc conditio scientiæ in principe est tam occulta ut non possit per testes, vel ex rei notorietate probari. Plura de hoc puncto videri possunt in Sancio supra ; nam accurate illud disputat.

CAPUT XIV.

APUD QUOS SIT POTESTAS ORDINARIA DISPENSANDI IN LEGIBUS HUMANIS.

1. *Potestas ordinaria et delegata.* — Post materiam et formam dispensationis, dicendum sequitur de causa efficiente in qua duo ad efficiendum requiruntur, potestas scilicet, et voluntas; et de voluntate quæ libera est nihil dicendum superest, præter ea quæ diximus de forma per quam talis voluntas explicanda est; superest ergo dicendum de potestate, quæ in ordinariam et delegatam distingui potest, nam his duobus modis solet haberi vel participari jurisdictio, ad quam hæc potestas pertinet, ut dixi : uterque ergo modus in præsenti locum habet. Nam imprimis constat necessarium esse ut hæc potestas sit ordinaria in aliquo, quia potestas delegata manat ab ordinaria, in qua sistendum est; tum quia non proceditur in infinitum; tum etiam quia potestas ordinaria convenit ratione officii, et qui habet officium seu munus legislatoris vel pastoris eo ipso ratione illius habet potestatem dispensandi. E converso etiam nihil est in hac potestate cur delegari aut committi non possit. Non enim postulat ex extrinseca ratione ut superior per seipsum illam exerceat, nisi aliunde speciali jure cum ea restrictione et modo concessa sit : hic ergo de potestate ordinaria dicemus, et postea de delegata.

2. *Ordinariam potestatem habet qui legem tulit, superior illius, et æqualis in eadem sede.*— Primo igitur certum est eum habere ordinariam potestatem dispensandi qui legem tulit, quia ab ejus voluntate et potentia pendet. Idemque dicendum est de superiore ipsius, dummodo formaliter sit superior in jurisdictione, ut in superioribus declaravi; itaque potest Papa dispensare in lege Episcopi, quia inferior potestas et actus ejus semper pendet a superiore. Idemque dicendum est de æquali in eadem sede et jurisdictione, qualis est successor, quia illa potius est identitas, formaliter loquendo. Atque hoc modo potest Pontifex dispensare in toto jure canonico, quia si jura sint ab aliis Pontificibus constituta, est æqualitas; si vero a Conciliis, ipse est superior, etiam Concilio generali per se spectato; si vero includat Pontificis auctoritatem, est etiam æqualitas, et ita loquitur Innocentius in capitulo *Innotuit*, de Electionibus. Imo addit Corduba, lib. 4, quæst. 44, etiam illos auctores qui dixerunt Concilium esse supra Papam non fuisse ausos hoc negare. In quo prudenter fecerunt, quam vero consequenter possent id defendere ipsi viderint, nobis enim necessarium non est, cum certum existimemus Concilium etiam approbatum non posse potestatem Pontificis limitare. Imo etiam addimus posse Pontificem dispensare in quacumque lege apostolica humana (nam de divina infra dicam). Quod optime docuit D. Thomas quodlibet. 4, art. 13; et Victor in relect. de Potest. Papæ; Covar., cum multis quos refert in 4, 2 part., c. 6, § 9, n. 6. Et ratio est, quia licet Apostoli in aliis prærogativis et gratiis fuerint excellentiores, in potestate jurisdictionis Pontifex non est inferior illis nec Petro, cujus est successor; de quo alibi. Et cum proportione loquendum est de aliis Episcopis respectu suarum diœcesum et legum, et de aliis principibus respectu suarum.

3. Superest vero difficultas gravis an inferior jurisdictione ordinaria possit ex vi sui muneris dispensare in lege superioris. Quod solet quæri de Episcopo respectu Papæ, seu juris communis, idemque est cum proportione in omni inferiori gubernatore, an possit dispensare in omnibus legibus Pontificis, quando non est specialiter prohibitus. Quod enim Pontifex possit ita legem ferre ut reservet sibi dispensationem, et consequenter prohibeat ne ullus inferior in ea dispenset, irritando dispensationem ab alio datam, certissimum est, quia ab illo pendet potestas inferioris. Dicunt tamen multi, quoties Pontifex expresse non prohibet dispensationem, sed simpliciter legem fert, Episcopum posse in ea dispensare. Potest sumi ex D. Thoma, dicto art. 4, q. 91, quatenus simpliciter ait rectorem multitudinis posse dispensare in legibus. Expresseque id affirmat D. Anton., 1 part., tit. 17, § 20; Soto, in 4, dist. 27, quæst. 1, art. 4, § *At quo tandem*; indicat etiam Victor in relect. de Potestate Eccles., n. 18; qui hanc regulam constituunt, unumquemque Episcopum posse in sua diœcesi quoad dispensationes quidquid potest Papa in universa Ecclesia, nisi ab eodem Papa prohibeatur. Quam regulam multi canonistæ sequi videntur in c. *At si clerici*, § *De adulteriis*, de Judic., ut ibi licet videre per Felin. et alios. Et potest probari primo ex cap. *Nuper*, de Sentent. excomm., ubi dicitur eo ipso quod legislator sibi non reservat absolutionem, eam inferiori concedere; ergo similiter eo ipso quo non reservat dispensationem, illam concedit. Secundo, gravius est et difficilius dispensare in

votis quam in legibus superioris, quæ mere humanæ sunt, vota autem attingunt divinum jus; sed Episcopus potest in votis omnibus dispensare sibi non prohibitis, seu non reservatis; ergo, etc. Tertio, ex usu, nam leges jejuniorum et festorum pontificiæ sunt, et tamen in eis dispensant Episcopi, quia non sunt prohibitæ: ergo idem erit in omnibus similibus. Quarto denique, quia dispensatio in his legibus est unus ex actibus moraliter necessariis ad populi gubernationem; ergo, cui hæc gubernatio committitur, consequenter datur hæc potestas, nisi peculiariter excipiatur; sed Episcopus ex vi sui muneris habet totam gubernationem sui episcopatus; ergo.

4. *Inferior non potest tollere legem superioris.*—Nihilominus dicendum censeo non posse Episcopum dispensare in lege Pontificis vel Concilii, nisi in casibus sibi concessis. Ita sentit Gloss. ult., in cap. *In quibusdam,* de Pœnis; clarius tenet Gloss. in c. *Cum singula,* § ult., verb. *Canonice,* de Præbend., in 6; Innoc. in cap. *Dilectus,* de Tempor. ordinat., n. 2 et 3, et cap. 2 De eo qui furtive ordines suscipit; Panorm. in c. *Tam litteris,* de Testibus, n. 3, et in dicto § *De adulteriis,* n. 13, ubi hæc sententia communiter approbatur, ut notavit Covar. in 4, part. 2, cap. 8, n. 15; Gutier., l. 1 Canonicar. quæst., cap. 5, n. 10; Rebuff. in tract. Nominat., quæst. 5, n. 32 et sequentibus, et in Pract., 1 part., titul. de Trans. Monach., num. 9. Et sine dubio est sententia D. Thomæ dicto art. 4, ad 3, ut ibi advertit et plane sequitur Cajet. et Sylvest. verb. *Dispensatio,* n. 14. Probatur primo ex Clement. *Ne Romani,* de Elect., ubi dicitur inferiorem non posse tollere legem superioris; et statim explicatur, *abrogando, dispensando,* etc. Idem sumitur ex cap. *Inferior,* de Majorit. et obed., et cap. *Inferior,* 21 dist., c. *Sunt quidam,* et cap. *Ideo,* 25, quæst. 2, et ex l. 1, c. de Legibus. Et ratio est, quia inferior non potest irritare vel impedire voluntatem superioris, non solum ipso invito, sed etiam ipso non consentiente; ergo non potest dispensare in lege ejus propter solam non prohibitionem specialem, sed necessaria est positiva concessio per voluntatem expressam, vel saltem tacitam aliquo sufficienti modo significatam. Antecedens patet tum ratione physica, quia inferior virtus non potest impedire superiorem; tum ratione morali, quia rectitudo gubernationis postulat ut voluntas superioris prævaleat contra voluntatem inferioris, nisi superior ipse cedat. Ad hoc autem necesse est ut tollat priorem voluntatem, quod non fit nisi per positivum consensum vel concessionem. Consequentia vero clara est, quia dispensatio aufert voluntatem superioris seu impedit effectum ejus in particulari materia. Confirmatur, quia dispensatio est actus jurisdictionis; sed inferior, ut sic, non habet jurisdictionem circa legem superioris, nec circa personas illi subditas, formaliter in eis talem subjectionem considerando, quia est altioris rationis, ut sic dicam; ergo non habet inferior potestatem dispensandi in lege superioris, nisi ei concedatur.

5. Dices, ratione officii concedi eo ipso quod officium datur. Sed hoc est, quod contendimus, falso et sine fundamento dici, quia illa implicita concessio seu consecutio, neque ex natura rei habetur, ut probant rationes factæ, quia illud munus seu officium absolute inferius est et subordinatum superiori: neque in illa intelligitur concessa virtus supra actionem vel effectum superioris. Neque etiam illa consecutio habet in jure fundamentum, quia potius generales regulæ juris sunt in contrarium, ut ex allegatis constat. Et optimum argumentum est, quia quando jura volunt concedere hanc potestatem inferiori, id declarant, ut statim dicemus. Et e converso multæ irregularitates, suspensiones, etc., non possunt ab Episcopis dispensari juxta receptam doctrinam, de quibus non invenitur prohibitio, sed tantum quia non inveniuntur concessæ; ergo signum est requiri concessionem præter officium, ut inferior possit in lege superioris dispensare.

6. *Contraria fundamenta diluuntur.*—*Episcopi habent jurisdictionem immediate ab ipso Summo Pontifice.*—Hoc autem fiet evidentius et explicabitur amplius respondendo ad fundamenta contraria. Et imprimis axioma illud: *Episcopus potest in suo episcopatu quidquid Papa in Ecclesia, nisi prohibeatur,* et nullo jure fundatum est, et in rigore censeo esse falsum, nisi multis modis limitetur. Nam imprimis supponit Episcopos habere ex jure divino absolutam et universalem jurisdictionem intra suas diœceses, limitabilem tamen a summo Pontifice; ego vero existimo immediate habere ab ipso summo Pontifice, ad quem etiam spectat gradum et modum illius jurisdictionis definire, ut supra in hac materia tetigi, et latius in tomo de pœnitentia et censuris. Deinde multa sunt quæ potest Papa in universa Ecclesia, quæ in rigore nunquam potuerunt Episcopi, saltem eo modo quo illa potest Pontifex, ut, verbi gratia, committere presbytero ministerium sacramenti Confirma-

tionis, vel Ordinis, saltem quoad minores; dispensare in matrimonio rato non consummato, vel in voto solemni; concedere indulgentias absolute pro vivis et defunctis usque ad plenariam remissionem; instituere censuras; approbare religiones; canonizare Sanctos eo modo quo a Pontifice fit. Quæ nunc suppono, quia non possumus omnia persequi. Denique si in aliquo sensu id tolerari potest, solum est quoad ea quæ pertinent ad ordinariam et gubernationem moraliter necessariam vel convenientem ad salutem animarum, et considerando potestatem Episcoporum priusquam Pontifex aliquid agendum statuat vel prohibeat; sic enim intelligitur unusquisque Episcopus habere in tota sua diœcesi totam potestatem, quia ex vi muneris conceditur, et ut sic spectata non habet unde limitetur. Postquam vero Pontifex aliquid particulare per suam legem præscribit aut prohibet, eo ipso excipit illud ab ordinaria jurisdictione inferioris. Et ideo nisi aliunde ei concedatur potestas dispensandi, non habet illam ex vi solius ordinariæ potestatis. Denique dici potest legem ipsam, eo ipso quod superioris est, secum afferre prohibitionem ut nullus inferior audeat in eam falcem mittere, nisi ei concedatur, neque præter hanc virtualem et quasi innatam prohibitionem alia formalis et expressa per se requiritur. Unde illud axioma vel falsum est, vel male ad præsentem materiam applicatur, quia in dispensatione legis superioris vel involvit repugnantiam, vel aliquid superfluum et sine fundamento requirit, et limitatum, ut dixi, nihil in proposito deservit.

7. *Differentia inter absolutionem a censuris et dispensationem maxime notanda.*—Ad caput *Nuper* respondetur sermonem ibi esse de absolutione a censuris, de qua longe diversa ratio est quam de dispensatione. In quo multi errant ab una ad aliam argumentantes, non considerando differentiam inter illas quam supra posuimus. Absolutio enim non est contra aut præter legem superioris, sed secundum illam, et ideo nihil mirum quod possit ab inferiori dari quamdiu non reservatur. Præterea absolutio a censura, præsertim ab excommunicatione, ordinatur ad bonum animæ et est necessaria ad usum sacramentorum, et ideo merito concessa intelligitur quando non reservatur. Quod secus est de dispensatione ab irregularitate, verbi gratia, et similibus; hujus etiam evidens argumentum est, quia in d. c. *Nuper*, non solum Episcopo sed etiam parocho censetur concessa absolutio a censura canonis non reservantis. Nemo autem dicet parochum posse dispensare in omni lege vel pœna non specialiter illi reservata.

8. *Quando potest Episcopus in lege superioris dispensare.*—Circa alias vero rationes explicandum superest quando, seu quibus modis, vel in quibus casibus censeatur Episcopis concessa potestas dispensandi in lege superioris. Quam rem bene tractat Cajetan. in dict. a. 4, et Sylvest., d. n. 14. Primus ergo modus et cæteris clarior, est quando jus ipsum concedit talem dispensandi potestatem, quod sæpe fit, vel per aliquam clausulam generalem, ut in Concil. Trident., sess. 24, c. 6 de Reformat., vel in aliquo casu speciali, de quo lex loquitur. Advertendum est autem ex communi sententia canonistarum, quoties in lege pontificia additur, ut in eo possit dispensari, eo ipso intelligi dispensationem committi Episcopo; tum quia alias verba illa essent superflua, cum per se constet talem legem esse a Pontifice dispensabilem; tum quia potestas dispensandi ample est interpretanda. Hæc fuit sententia Innocentii in cap. *Dilectus*, de Temporibus ordinat., n. 2, quem canonistæ communiter secuti sunt in c. *At si clerici*, § *de Adulteriis*, de Judic., ubi Felin. plures refert Glossas. Præcipue vero allegatur Glossa ult. in dicto cap. *In quibusdam*, de Pœnis. Nam quia textus dicit: *Nisi cum eis fuerit misericorditer dispensatum*, Glossa colligit posse dispensari ab Episcopo. Verumtamen non fundatur in dicto principio, sed in alio generali, quod Papa censetur concedere dispensationem quam non reservat. Sed hoc modo nec ratio, nec inductio textus erit efficax, juxta supra dicta, nisi intelligatur non sufficere ut Papa mere negative non reservet, sed necessarium esse ut positive permittat seu concedat dispensationem, non reservando illam sibi, nec determinando personam cui committitur, tunc enim censetur Episcopo seu Prælato ordinario illam permittere, ne in vanum similem promissionem vel concessionem addidisse videatur. Et ita est probabilis ratio et inductio textus quam ibi probant Abb., n. 5, et alii communiter. Unde rex Alphonsus, in lib. 8, tit. 18, part. 1, referens illud decretum, addidit: *Nisi cum eo Episcopus loci dispensaret.* Et similis est textus cum Glossa in cap. *Postulatis*, de Cleric. excom., ubi etiam Innocent. et Panorm. et alii communiter illam probant, et Covar. in cap. *Alma mater*, 1 part., § 7, n. 8, expendens illum textum. Item Angel., verb. *Dispensatio*, n. 5, et ibi alii Summistæ. Solent autem variæ limitationes ad hanc regu-

lam assignari, ut videri potest in Decio in d. § *de Adulteriis*, n. 7; et Felin., n. 1, et latius in Sancio, lib. 8 de Matrim., disput. 5, usque ad n. 5; sed illas omitto, quia non judico esse necessarias.

9. Secundo, intelligatur facta hæc concessio ex recta ratione interpretante voluntatem superioris, et quoad hoc ponit Cajetanus tres casus. Primus, quando materia est levis et parvi momenti, ita ut lex non obliget ad mortale, vel quando præceptum non est rigorosum (ait Cajetanus), sed simplex statutum, utique solum obligans per modum regulæ, ut solet esse in religionibus. Quod est per se verisimile, vel quia in moralibus parum pro nihilo reputatur, vel quia, cui committitur gubernatio in majoribus, videntur hæc minora concessa; vel etiam quia superior, nolens ponere rigorosam legis obligationem, hoc ipso indicavit voluntatem suam non esse adeo definitam circa illam materiam, quin particulares casus committat gubernatori. In secundo ordine ponuntur ea quæ frequenter occurrunt, quia non est verisimile superiorem velle ut in singulis rebus frequenter et ad ordinarium regimen necessariis ad illum recurratur. Et hoc probant exempla adducta de voto et de jejuniis, et similibus, ut notarunt etiam Cajetanus 2. 2, quæst. 143, art. 4, et in Summ. verb. *Jejunium;* Ledesm. in 4, 2 part., quæst. 17, art. 3 ; Navar., cap. 21, num. 21. Unde in his frequentibus admitti posset illa regula, *Episcopum posse dispensare in omnibus sibi non prohibitis.* Quod maxime verum habet quando talis dispensatio ordinatur ad bonum animæ, et ad tollendum vinculum conscientiæ aut periculum peccandi. Nam si sit tantum dispensatio in pœnis vel in aliis impedimentis, non tam facile est extendenda facultas, nisi consuetudo etiam juvet.

10. *In quibus casibus non est necessarius recursus ad summum Pontificem.—De jure non possunt Parochi dispensare in legibus superiorum ; de consuetudine autem in aliquibus.*—In tertio ordine ponit Cajetanus ea quæ vocat propria, id est, eas leges quæ, licet maneant a Pontifice, non sunt pro universa Ecclesia, sed pro tali provincia, episcopatu aut congregatione : nam in his censet posse dispensare Prælatum illius loci vel congregationis. Quod alii etiam sequuntur. Et ratio esse videtur, quia quæ sunt propria et particularia minus sunt nota supremo principi, argumento cap. 1 de Constitut., in 6. Et ideo credendum est committi proprio gubernatori illius communitatis. Hic vero casus mihi non videtur certus, sed valde dubius, quia neque in jure neque in usu video illius sufficiens fundamentum ; et ratio illa non cogit ; sicut enim Pontifex habuit sufficientem notitiam illius particularis communitatis ad ponendam legem, ita habere potest ad dispensandum in illa. Quapropter, nisi concurrat etiam frequentia aut consuetudo, non existimo hoc esse admittendum quando sine incommodo potest dispensatio peti ab auctore legis. Ultimo enim addendum est etiam intelligi hanc potestatem concessam in casibus extraordinariis, quando necessitas revera magna est et est periculum in mora, vel impotentia adeundi Pontificem, tunc enim ex rationabili interpretatione voluntatis Pontificis censetur Episcopus habere potestatem dispensandi, ut tradunt Panorm. in dicto § *De adulteriis*, n. 9, et ibi Deci., n. 10, et Felin., n. 3, qui alios allegat; Rebuff., in Pract., titul. de Dispensat. ad plura benef., n. 30 et 31 : Felin., in cap. 1 de Constit., n. 49; cum Rota, decis. 262, in novis; alias de Jur. patron., decis. 5, n. 2, in novis; Sylvest., verb. *Dispensatio*, quæst. 14, n. 15, et ibi Angel., n. 5; et Armil., n. 19; Navar., cap. 22, n. 85; et communiter doctores, præsertim Sanci., lib. 2 de Matrim., disput. 40, et lib. 8, disput. 9, n. 22, et alii recentiores tractantes de voto, de matrimonio et de censuris. Quibus omnibus addenda est consuetudo, quæ est optima legum interpres, et ad jurisdictionem acquirendam sufficit. Atque hinc constat quid dicendum sit de parochis et aliis rectoribus animarum non habentibus jurisdictionem episcopalem, utrum possint dispensare in legibus superiorum. Multi affirmant, quando non potest adiri Episcopus commode, quod late tractat Sanc., l. 8, disput. 9, n. 17, qui videri potest. Resolutio est, de jure non posse parochos dispensare, quia non habent ordinariam jurisdictionem fori externi, etiam voluntariam, ad quam pertinet hæc dispensatio, nec invenitur jus illam tribuens. De consuetudine autem solent dispensare in casibus particularibus occurrentibus in quibusdam frequentioribus præceptis, ut jejuniis, in festorum observatione quoad vacandum ab operibus; quæ consuetudo ubi fuerit servari poterit in legibus circa quas fuerit introducta, non vero extendi ad similes, quia est juri contraria.

CAPUT XV.

NONNULLA DUBIA CIRCA POTESTATEM INFERIORUM AD DISPENSANDUM IN LEGIBUS SUPERIORUM EXPLICANTUR.

1. *Potestas hæc non delegata sed ordinaria dicenda est in Episcopis quando confertur a Papa ex vi muneris.*—De potestate quam unusquisque princeps vel Prælatus habet ad dispensandum in sua propria lege vel sui inferioris, nihil specialiter dubitandum, vel declarandum occurrit, præter ea quæ de causa dispensandi infra dicemus: circa potestatem vero inferioris ad dispensandum in lege superiori, nonnulla supersunt explicanda. Primum est, an hæc potestas dicenda sit ordinaria vel delegata; quia non est innata proprio muneri et jurisdictioni, sed per superioris voluntatem conceditur; ergo non est ordinaria potestas, nam hæc solum est illa quæ jure proprio habetur, erit ergo delegata. Sed hoc nullam controversiam habet aut difficultatem. Dicendum est enim hanc potestatem esse ordinariam in Episcopis, et idem est in similibus. Ratio est, quia, licet hæc potestas commissa sit a superiore, ut a Papa, verbi gratia, confertur ex vi muneris, ita enim est illud munus institutum ut radicatam in se habeat totam illam jurisdictionem ex vi suæ collationis et institutionis, sive hæc institutio et concessio sit ex vi juris divini sive per Pontificem facta, vel consummata sit: hoc enim parum ad rem præsentem refert, ut constat, et videtur aperte declaratum in capite ultimo de Offic. ordinar., ubi Felin. in princ. id advertit, dicens, licet dispensatio a jure concessa intelligatur solis Episcopis commissa, nihilominus posse Episcopum illam committere inferiori, quia nimirum in illo jam est potestas ordinaria. Quod etiam dixit Dominic. in cap. *Cum eo*, de Elect., in 6, et Feder., consil. 36. Imo addit generaliter idem Felin., in c. *Licet*, de Offic. ordin., cum Bald. in l. 1, ff. de Offic. consul., quæst. 9, jurisdictionem in perpetuum commissam esse ordinariam. Et sic etiam dixit Glossa ultima in dicto capite ultimo, potestatem datam ex privilegio, si sit concessa ex peculiari institutione et tanquam perpetuo annexa dignitati, ordinariam censeri. Quæ est sententia communis, ut referens plures tradit Covar., lib. 3 Variar., cap. 20, n. 6 et 10; et plures refert Sanc., l. 2 de Matrim., disp. 40, n. 14. Et est optima ratione fundatum, quia eo ipso quod jurisdictio perpetuo est concessa et annexa dignitati, in illa manet radicata et cum illa confertur, et ideo ordinaria relinquitur, et qui illam habet, delegare eam potest. Et sic potestas quam habet Legatus a latere Papæ ad dispensandum in legibus ordinaria est, sicut de votis alibi diximus, et tradunt Specul. in tit. de Dispensatione, § *Consequitur;* Et Panormit. in cap. ult. de Transact., n. 5. Quia Legatus est ordinarius in sua provincia, et major omnibus post Papam. Unde dispensare potest in omnibus quæ non sunt Papæ reservata, ut sumitur ex cap. *Quod translationes*, de Offic. legati.

2. Secundum dubium est, an Episcopus vel Archiepiscopus possit dispensare in legibus concilii provincialis tanquam in lege propria, vel tanquam in lege superioris, hoc enim multum interest, ut constabit ex infra dicendis de causa dispensationis. Et idem dubium cum proportione est de patriarchali seu nationali concilio respective. In quo imprimis supponendum est sermonem esse de Prælatis illius provinciæ seu archiepiscopatus ubi concilium celebratum est: nam ibi tantum obligant illius leges, et constat extraneos Prælatos non posse in illis dispensare ordinaria jurisdictione, quæ extra territorium non extenditur. Deinde supponimus non solum Archiepiscopum sed etiam Episcopos suffraganeos posse in talibus legibus dispensare, nisi specialiter sint alteri reservatæ, quod intelligendum est respective, id est, ab unoquoque pro suis subditis, et pro sua diœcesi, quatenus in illa obligant tales leges. Neque Archiepiscopus jure ordinario amplius potest, sed cum proportione pro sua diœcesi: nam in diœcesibus suffraganeorum nihil immediate et ordinarie potest, sicut de dispensatione in votis suo loco diximus. Quod autem hoc modo possint dispensare constabit ex dicendis.

3. Dubitari ergo potest an unusquisque dispenset in tali lege tanquam in sua propria, an vero tanquam in lege superioris. Videri enim potest illud prius, quia unusquisque solum dispensat in tali lege in sua diœcesi; ergo solum dispensat in ea tanquam a se lata; ergo tanquam in sua, et non alicujus superioris. Declaratur, quia in Concilio provinciali non videtur esse specialis jurisdictio, quæ sit una supra omnes diœceses archiepiscopatus vel provinciæ. Quis enim illam contulit illi communitati? Neque enim de jure divino est, nec de humano ostendi potest; solum ergo videtur esse in tali concilio aggregatio jurisdictionum plurium Episcoporum qui in talibus legibus ferendis quasi communi pacto conveniunt, et

ita unusquisque Episcopus illas fert pro suo episcopatu, et omnes simul pro tota provincia; ergo postea unusquisque pro suo arbitrio in illis dispensat tanquam a se latis, et non tanquam ab aliquo superiore.

4. *Leges provincialis Concilii tanquam leges superioris habentur respectu Episcoporum.* — Nihilominus respectu singulorum Episcoporum certum est illas leges censeri leges a superiori latas, et ita solum posse in illis dispensare quatenus illis concessum est expresse, vel tacite aut consuetudine. Ratio est, quia revera in Concilio provinciali, ut est unum corpus mysticum, est vera jurisdictio quasi per se una moraliter (ut sic rem explicem), et non tantum est aggregatum jurisdictionum. Quod quidem tanquam certum supponimus ex materia de conciliis, quam, Deo dante, in tomo sexto 3 partis tractabimus, in illum enim locum totum ordinem ecclesiasticæ hierarchiæ explicandum reservamus. Nunc id satis constat ex communi usu et perpetua Ecclesiæ traditione, quæ constat ex dist. 18 per totam. Item ex 9, quæst. 3, cap. *Salvo* cum multis sequentibus, et ex cap. *Grave nimis*, de Præbend., et ex cap. *Sicut olim*, de Accusat., ubi supponitur hujusmodi concilium posse statuta condere quæ Episcopi et servare debent, et facere ut serventur, idemque renovat Concilium Tridentinum, sess. 24, cap. 2, ex quibus etiam constat posse hujusmodi concilium singulos Episcoporum judicare, atque adeo habere in illos vim directivam et coactivam, quam habere non posset nisi haberet propriam jurisdictionem distinctam a jurisdictione singulorum Episcoporum, et superiorem illis. Nam, licet plures Episcopi in unum aggregarentur, sine capite non facerent unum corpus, nec in illis simul sumptis daretur jurisdictio supra singulos. Longe ergo aliter judicandum est de Concilio provinciali. Hinc ergo concluditur leges ab eo latas, esse leges superioris respectu singulorum Episcoporum, et consequenter unumquemque Episcopum tantum posse in illis legibus dispensare, quantum illi concessum est vel permissum, quod etiam a fortiori constabit ex his quæ de Archiepiscopo dicemus. Denique inde etiam concluditur quod, licet Episcopus possit in tali lege dispensare in sua diœcesi, non tamen potest illam abrogare, etiam pro sua diœcesi, quia est lex superioris, quæ ab inferiori etiam ex parte abrogari non potest, ut infra dicetur.

5. *Archiepiscopus non aliter dispensat in lege Concilii provincialis, quam alii Episcopi.* — An vero idem sit dicendum de Archiepiscopo videtur esse dubium, quia Archiepiscopus videtur esse supra tale concilium, sicut Papa est supra Concilium generale; nam est caput in illo concilio, et ideo ipse cum concilio potest punire Episcopos; concilium autem non potest punire Archiepiscopum, ut significatur in cap. *Grave*, de Præbend. Et in cap. *Multis*, dist. 17, significatur appellari a Concilio provinciali ad Metropolitanum. Nihilominus dicendum est Archiepiscopum non aliter posse dispensare in legibus Concilii provincialis quam cæteros Episcopos; est enim etiam ipse inferior tali concilio, ut sentit Glossa ultim. in cap. *Sicut*, 2, quæst. 7. Et sumitur etiam ex Glossa ult. in cap. penult. de Appellat., in 6, quatenus ait appellari a Metropolitano ad Concilium provinciale, quod est signum distinctæ et superioris jurisdictionis in concilio. Id autem colligit ex dicto cap. *Multis*, nam prius ibi dicitur quod si Episcopi alicujus provinciæ aliquam inter se controversiam habeant, *ad majorem sedem*, id est metropolitanam, illam referant; et subditur: *Si illic facile et juste non discernuntur, ubi fuerit Synodus regulariter congregata, canonice et juste judicentur; Synodus* (inquit), utique provincialis, quia nec episcopalis sufficit, nec generalis est necessaria; ergo clare ponitur recursus a metropolitana sede ad Concilium provinciale tanquam ad superius. Et ita etiam sentit Navarr. in cons. 6 de Majorit. et obed., cum Paulo de Eleazar. et Cardin. in Clement. 1, § *Quod etiam interdictis*, de Sentent. excommun., ubi idem tenet Anchar., n. 5.

6. Ratio autem est, quia jurisdictio illa quæ est in Concilio provinciali non est eadem quæ est in Archiepiscopo, neque etiam est ab illo; sed est altior et universalior quam illa. Quod patet, tum quia ad plures effectus extenditur, quia Archiepiscopus per suam jurisdictionem non posset de Episcopis suffraganeis judicare, vel eos punire, nec leges pro eorum diœcesibus ferre, cap. *Nullus*, cum aliis, 9, quæst. 3, cap. 1 de Offic. legat., quæ tamen potest concilium; tum etiam quia talis est jurisdictio Concilii provincialis, ut actus ejus communi consensu, seu majoris partis fieri debeant, ut aperte colligitur ex dicto cap. *Nullus*, et ex usu et ordine talium Conciliorum, prout ex Isidoro describitur in 1 tomo Conciliorum, ubi etiam dicitur constitutiones edi a toto Concilio, et ab omnibus debere subscribi. Neque posset Archiepiscopus, etiamsi id tentaret, tale jus sibi usurpare. Signum ergo evidens est juris-

dictionem concilii non esse illius, nec ab illo, sed esse superiorem illo. Et ita non sedet Archiepiscopus in Concilio tanquam major jurisdictione toto concilio, sed tanquam præsidens, ut major dignitate et potestate, ut rectus ordo servetur. Unde autem concilium illud habeat jurisdictionem, an a jure divino quasi naturali gratia, vel a Pontifice summo, alterius considerationis est; utrumque autem potest probabiliter defendi.

7. *Archiepiscopus ligatur legibus Concilii provincialis tanquam membrum ejus.* — Hinc ergo concluditur Archiepiscopum ligari legibus concilii provincialis tanquam unum ex membris ejus, et inferiorem illo. Unde consequens est ut non dispenset in illius legibus tanquam in suis, sed tanquam in legibus sui superioris. Atque ita quoad hoc eadem est ratio de Archiepiscopo quæ de aliis. Omnes ergo eatenus possunt in talibus legibus dispensare, quatenus illis permissum est vel concessum. Unde, si Concilium reservasset suæ legis dispensationem, nullus posset in ea dispensare sua auctoritate, nisi summus Pontifex, vel Concilium generale, vel idem provinciale iterum congregatum. Ordinarie vero cum non sit talis reservatio, intelligitur commissa Episcopis potestas dispensandi, unicuique respective pro sua diœcesi, et Archiepiscopo etiam pro sua tantum, et non pro diœcesibus suffraganeorum, quia (ut dixi) non habet ibi ordinariam jurisdictionem immediatam, nisi quoad aliqua dum visitat. Colligitur autem dicta concessio, tum ex usu, tum quia est moraliter necessaria ne oporteat vel summum Pontificem adire, vel aliud concilium expectare pro singulis dispensationibus, quod esset grave incommodum. Dices : potuit committi dispensatio talium legum Archiepiscopo. Respondeo potuisse quidem ab eodem Concilio committi, consentientibus omnibus Episcopis, vel a Pontifice, per commune jus; neutro autem modo ei committitur, quia neutrum ex usu constat, nec est verisimile Episcopos suffraganeos velle tantam potestatem Archiepiscopo concedere. Nec etiam jure communi vel pontificio fit illa commissio Archiepiscopo magis quam aliis; tum quia non potest ostendi tale jus, tum etiam quia esset in præjudicium Episcoporum, maxime quia statuta talium conciliorum solent esse de rebus ordinariis, et ad singularum diœcesum commune regimen pertinentibus. Adde quod dispensationes in jure communi vel in votis non committuntur Archiepiscopo pro diœcesibus suffraganeorum, ut ostendi libro 6 de Voto, cap. 10. Ergo nec dispensatio in legibus Concilii provincialis.

8. *Episcopus non est inferior respectu legum synodalium.*—Tertium dubium, simile præcedenti, est de singulis Episcopis respectu constitutionum propriarum singulorum episcopatuum. Duplicia enim esse possunt hujusmodi statuta seu leges; quædam conditæ a solo Episcopo, sua auctoritate et voluntate, et de his clarum est posse in illis dispensare ex intrinseca potestate et voluntate a qua sola pendent. Aliæ solent esse leges synodales, quæ fiunt ab Episcopo cum synodo episcopali, et respectu talium legum videtur se habere Episcopus tanquam inferior, sicut de Archiepiscopo diximus, quia istæ leges sunt conciliares, et sic sunt a potestate superiori. Nihilominus tamen contrarium verum est, quia, juxta veriorem sententiam, in episcopali synodo non est jurisdictio propria et legislativa distincta a jurisdictione Episcopi, quia inferiores, qui cum Episcopo in ea synodo conveniunt, non habent jurisdictionem propriam episcopalem aut legislativam, sicut habent Episcopi convenientes in Concilio provinciali, et ideo inferiores clerici cum Episcopo convenientes ex se non habent potestatem conferendi illi synodo specialem jurisdictionem ab episcopali distinctam et illa superiorem, quasi ex natura rei resultantem in tali conventu ex consensione omnium. Quia hoc non habet fundamentum in supernaturali jurisdictione singulorum, ut ex dictis constat. Nec etiam Christus immediate illam confert, neque etiam Pontifex, nullo enim jure aliquid istorum ostendi potest. Et ideo jurisdictio illius synodi non est alia nisi solius Episcopi, et synodus tantum congregatur ut majori consilio et maturitate, ac suaviori modo res ordinentur. Quod significavit Bellarm. l. 1 de Concil., cap. 4, dicens diœcesanas synodos vix posse concilia appellari, cum in eis ordinarie nullus sit qui jurisdictionem habeat, præter unum Episcopum. Quapropter ita potest Episcopus dispensare in constitutione synodi sicut in sua propria, ut expresse docuit Navarrus in Summa, cap. 25, n. 74, in fine, et in Commentario de Simonia, n. 4; et sequitur Sanc., l. 8, disput. 17, n. 34, ubi allegat quosdam modernos contrarium sentientes, quia supponunt synodum esse supra Episcopum, et excommunicationem latæ sententiæ latam in tali synodo ligare etiam Episcopum. Sed hoc non sine dubio falsum est, et sine fundamento dicitur, quia per se loquendo in ea synodo non est alia potestas excommunicandi, nisi potestas

Episcopi, qui non potest ligare seipsum, et ideo leges in tali synodo factæ, licet obligent Episcopum quoad vim directivam, non tamen quoad coactivam, in quo etiam differunt a legibus Concilii provincialis, ut sensit etiam Navarrus, cons. 6, de Majorit. et obed., n. 5, in fine. Est ergo magna differentia, etiam quoad dispensationem; nam Episcopus dispensat in lege Concilii provincialis tanquam in lege superioris, in synodali autem tanquam in sua, et ideo longe aliter requiritur justa causa in utraque dispensatione, juxta doctrinam inferius tradendam.

9. *De potestate Episcopi in legibus canonicis.*—Quartum dubium est, an Episcopus possit solus in legibus canonicis dispensare, vel indigeat consensu vel consilio sui Capituli. Aliqui enim canonistæ dixerunt non posse Episcopum dispensare in his legibus sine consensu vel consilio Capituli. Videntur autem loqui tam de dispensatione in jure communi, seu pontificio, aut conciliari, quam etiam synodali : nam indefinite, imo et universaliter loquuntur, ut patet ex Gloss. ult., in cap. ult., quæst. 5; et ex Glossa in cap, *Si qui sine*, 81 d., et in cap. *Ex pœnitentibus*, dist. 50. Ubi Turrecrem. sentit de jure veram esse hanc sententiam, quam etiam tenet Archid. in cap. 1 de Filiis Presbyter., in 6; et Oldraldus, cons. 326, n. 6. Fundamentum est, quia dispensatio est actus solemnis, et inter ardua et graviora negotia reputatur, ut dicitur in cap. *Didici*, in fine, 1, quæst. 7 ; hujusmodi autem negotia non potest Episcopus sine suo Capitulo expedire, juxta c. penult. 15, q. 7, et cap. *Quanto*, De iis quæ fiunt a Præl. etc. Aliter vero Hostiens., in Summ., l. 3, tit. de Iis quæ fiunt a Præl., n. 1, distinctione utitur : *Nam in magnis* (inquit) *beneficiis dispensare non potest sine consensu Capituli, secus in minimis ;* sequitur Sylvester, verbo *Dispensatio*, q. 4, et refert plures, et Turrecrem. in dicto cap. *Si qui sine.*

10. *Episcopus in suis legibus et constitutionibus dispensare potest.*—Dico vero, imprimis indubitatum videri posse Episcopum solum, et sine consensu Capituli, dispensare in suis legibus et constitutionibus. Probatur, tum quia talis dispensatio inter minores merito computatur, tum etiam quia talis lex potest ferri ab Episcopo sine Capitulo, ut supra dixi; ergo multo magis dispensari. Deinde dico, saltem ex consuetudine posse Episcopum dispensare in quocumque casu sine suo Capitulo; ita fatetur etiam Turrecrem. supra cum Archid. in dicto cap. *Ex pœnitentibus*, et idem tenet Gloss. in c. *Cum ex eo*, de Elect., in 6, verbo *Episcopi*, cum Hostiens. in cap. *Dilectus*, de Tempor. ordin., nam de facto ita observant Episcopi, et consuetudo posset jus dare, etiam derogando juri. Dico vero ultimo, etiam de jure non habere in hoc actu Episcopum dependentiam a Capitulo. Ita sentit dicta Gloss. in cap. *Cum ex eo*, quam alii ibi sequuntur, et Angel. verbo *Dispensatio*, n. 6. Ratio autem est, quia nec jure divino aut naturali est necessarius concursus Capituli cum Episcopo ad dispensandum, nec ex jure positivo Ecclesiæ; ergo. Antecedens quoad jus divinum patet, quia jurisdictio Episcoporum vel non est absolute de jure divino, et ita neque habet modum præscriptum ex divino jure, vel eo modo quo est de jure divino pertinet ad monarchicum regimen immediatum. Unde non est cur fingatur data cum illa limitatione, neque etiam in jure naturali id potest habere fundamentum.

11. De jure autem ecclesiastico probatur, quia ubicumque jura canonica committunt dispensationem Episcopo, de illo solo loquuntur, nulla facta mentione Capituli, cap. *At si clerici*, § *de Adulteriis*, et cap. *Cum ex eo*, cum similibus, quæ ibi Glossa refert. Et eodem modo loquitur Concilium Tridentinum, sess. 14, c. 7, sess. 24, c. 6, et frequenter. Quod vero dicunt aliqui, subintelligendam esse conditionem de concursu Capituli, gratis dicitur, cum id nullibi sit expressum. Et declaratur tandem, nam tribus modis potest intelligi concursus Capituli, scilicet, per solam præsentiam, per consensum, et per consilium; doctores enim allegati ambigue nunc de uno, nunc de altero modo loquuntur. Primum significat Glossa quædam, et alii dum dicunt requiri ad solemnitatem actus, et ut de illo possit sufficienter constare. Sed hoc frivolum est, quia nec dispensatio per se requirit tantam solemnitatem, nec ullo jure postulatur, et aliis modis potest sufficienter de dispensatione constare. Secundum vero nimium est, quia etiam in dicto capite *Quanto*, non dicitur *cum consensu*, sed *cum consilio*, et eodem modo loquitur cap. *Novit*, de Iis quæ fiunt a Prælat., etc. Et ita non requiritur consensus nisi in casibus expressis, qui ordinarie spectant ad jus vel identitatem Ecclesiæ seu Capituli. Tertium vero de consilio fortasse habet aliquam probabilitatem de antiquo jure, et in rebus arduis. Sed jam non est necessaria talis forma, ut consuetudo et posteriora jura probant. Maxime quia dispensatio per se non reputatur ex rebus arduis quæ requirunt con-

silium Capituli, ut notat Frederic. de Senis, cons. 40, in fine, et indicat Sylvest. supra; qui solum excipit dispensationes quæ possent cedere in præjudicium Ecclesiæ; quod intelligendum puto de præjudicio contra jus proprium Ecclesiæ vel Capituli. Unde non placet exemplum de dispensatione ad ordines quo utitur Sylvester, nam talis dispensatio per se nullum præjudicium affert.

CAPUT XVI.

UTRUM HABENTES POTESTATEM ORDINARIAM AD DISPENSANDUM IN LEGIBUS, HABEANT ETIAM AD COMMUTANDUM.

1. *Summus Pontifex potest leges suas commutare, et in illis dispensare.* — Sensus quæstionis est an liceat legislatoribus vel Prælatis, quando relaxant vinculum legis, onus aliquod, vel personale, vel pecuniarium imponere; id enim videtur in usu esse, et tamen non est facile rationem illius reddere, et justitiam vel potestatem explicare. Primo ergo de Pontifice summo (et idem erit cum proportione in quolibet principe supremo in suo ordine), omnes fatentur posse hoc modo leges suas dispensare et commutare, quia hoc non est per se malum, ut constat, et in sequentibus declarabitur; nec potest esse prohibitum Papæ, cum supremam potestatem habeat. Nec alicubi invenitur talis prohibitio, ut etiam ostendetur a fortiori. Imo habemus talis dispensationis exemplum in cap. *Licet*, de Fer., ubi Pontifex dispensat in quadam piscatione in die festo cum onere cujusdam eleemosynæ; nam, licet quidam Summistæ dixerint illud onus esse consilii, non necessitatis, vim faciunt textui et verbis ejus. Quia illa indulgentia sub tali conditione vel modo conceditur per hæc verba: *Ita quod post factam capturam, Ecclesiis circumpositis, et pauperibus congruam faciant portionem.* Concessio autem sub conditione, vel modo, inducit necessitatem adimplendi conditionem, si quis dispensatione utatur, ut recte viderunt ibi Panor., Anton. et alii, et Navar. in summ., c. 3, n. 9, cum Angelo et Cajet.; et idem dixi in 1 tom. de Relig., tract. 2, lib. 2, cap. 19, n. 7, et latius c. 33, a n. 5. Et in dispensationibus, præsertim in matrimonii impedimentis et aliis similibus, hoc observat consuetudo romana, ut late explicui dicto tomo 1 de Relig., tractatu 3, l. 4, de Simon., cap. 20, n. 11 et 12.

2. *Episcopi et alii inferiores legislatores possunt in legibus suis commutare.*—Secundo, videtur etiam extra controversiam positum, posse Episcopos, seu alios inferiores legislatores, dispensare in suis legibus, non pure, sed per modum commutationis aut compensationis. Ita supponit ut manifestum Sanc., lib. 8 de Matrim., disput. 14, n. 1, licet neminem alleget, quia non videtur fuisse hoc in controversia positum; rationem reddit, quia hujusmodi leges a voluntate Episcopi vel similis legislatoris pendent; ergo ex justa causa potest eadem voluntate relaxare legem, vel omnino, vel partim, in aliud opus illam obligationem commutando. Item, quia eadem est proportio inter Episcopum et suam legem, quæ est inter Pontificem et suam; nam in utroque pendet obligatio legis a propria voluntate respective, et in neutro deest potestas ad imponendum novum onus loco alterius, eadem enim potestas quæ fuit sufficiens ad legem ferendam erit etiam sufficiens ad aliam obligationem loco illius imponendam.

3. Nihilominus tamen de Episcopis seu inferioribus dispensantibus in lege superioris negant aliqui posse dispensare commutationem miscendo, seu compensationem exigendo, sed solum pure relaxando legem, si causa exigat, vel juste id permittat. Ita tenet Sanc. supra, n. 2, et latius l. 3, disput. 10, a n. 8, ubi refert Sotum, 4, dist. 28, q. 1, a. 2, ubi specialiter loquitur de dispensatione in denuntiationibus matrimonii, dicitque ubi justa causa dispensandi subest, iniquisssimum esse aliquam mulctam imponere, etiam pro Ecclesiæ fabrica. Et potest ad idem allegari Navarr., cons. 18 de Pœnit. et remiss., n. 3, dicens peccare Prælatum concedentem dispensationem subdito, quæ jure communi competit, pro aliquo adjutorio temporali, et intelligit etiam pro eleemosyna facienda, ut ex n. 4 constat, quia non est pecunia dandum, quod jure communi gratis debetur, juxta l. 2, ff. de Condict. ob turp. caus. Fundamentum esse potest multiplex. Primum, quia illa actio est injusta si dispensatio habet justam causam, quod indicant Navar. et Soto. Secundum, quia in Episcopis vix potest excusari a labe simoniæ, ut ait etiam Navar. et indicat Tab. verb. *Simonia*, n. 51. Tertium, et magis proprium, quia hoc excedit potestatem Episcopi aut similis dispensantis in lege superioris; nam ipse non posuit obligationem talis legis, nec fortasse potuisset illam ferre; ergo nec potest aliquam obligationem ponere loco obligationis talis legis. Probatur consequentia, quia a superiore solum illi commissum est ut tollat vinculum legis suæ, quando justum fue-

rit, non vero ut aliud onus imponat, et Prælatus non plus potest in illo actu quam ei sit commissum. Neque habet aliquem justum titulum ad imponendum tale onus. Et confirmatur, quia alias posset Episcopus sua voluntate, et sine alia causa commutare opus legis in aliud opus pium, sicut potest in votis facere, quod sine dubio falsum est. Confirmatur secundo ex Trid., sess. 25, cap. 18 de Reform., præcipiente dispensationes gratis dari : non fit autem gratis quod fit onere imposito, etiamsi titulo eleemosynæ imponatur.

4. *Potest Episcopus dispensare in lege superioris per modum compensationis.* — Hæc vero sententia ita indefinite et nude prolata mihi probari non potest, et ita contrarium absolute docui in d. tom. 1 de Relig., tract. 2, l. 2, c. 33, n. 10, et tract. 3, l. 4, cap. 20, n. 15; estque sententia Panorm. in dict. cap. *Licet*, n. 4, et in rubric. de Observat. jejun., n. 9, ubi alii doctores communiter, in dispensatione jejunii facta per Episcopum vel alios Prælatos, non solum approbant compensationem, sed etiam consulere videntur. Et idem habet Innoc. ibi, cap. 1, quem refert et sequitur Palud. in 4, dist. 15, quæst. 4, art. 13, et omnes Summistæ, et doctores tractantes de jejunio. Et idem tenet Cajet. 1. 2, quæst. 97, art. 4, et præterea consuetudo valde communis tam in jejuniis quam in dispensationibus circa opera servilia in die festo, et circa præceptum recitandi horas canonicas, et similia : ratio vero esse potest, quia hoc non est per se malum, nec est prohibitum inferioribus Prælatis, nec excedit illorum facultatem : ergo possunt id facere, et licite, et valide. Antecedens quoad primam partem patet facile respondendo ad duas primas rationes : quia in tali commutatione non intercedit injustitia. Nam, licet detur causa justa relaxandi legem, potest illi satisfieri miscendo aliquam compensationem, quæ ex parte suppleat intentionem legislatoris, quia non impeditur ex vi talis causæ. Imo interdum contingere potest ut causa sit justa, et sufficiens ad relaxandum hoc modo, et non ad puram remissionem, sicut in votis dicere solemus : quoad hoc enim fere eadem est ratio, ut ostendam. Ac denique, licet causa sit talis ut propter illam possit juste dispensari pure, nihilominus potest non obligare ad sic dispensandum, et ita sine injustitia poterit aliqua recompensatio imponi, dummodo justo titulo imponatur, ut declarabo. Deinde potest in tali remissione nulla simonia nec umbra ejus committi, ut in dicto cap. 20 late declaravi, et est manifestnm in commutationibus votorum. Item est clarum, quando non intercedit pecunia, nec fit compensatio per modum redemptionis, sed pure commutationis, imponendo opus orationis, aut simile. Denique, etiamsi onus pecuniarium imponatur, si nullo modo in utilitatem imponentis, sed ad pia opera pure et sincere applicetur, cessat omnis suspicio simoniæ : ergo talis modus recompensationis non est per se seu intrinsece malus, nulla enim deordinatio intrinseca cogitari potest.

5. Secunda vero pars antecedentis, nimirum, hoc non esse malum, quia prohibitum his Prælatis, probatur, quia nulla potest ostendi lex ecclesiastica hoc prohibens; etenim, si qua esset, maxime decretum illud Concilii Tridentini, sess. 25, cap. 18. At illud imprimis non loquitur de dispensationibus tantum Episcoporum seu inferiorum Prælatorum, sed simpliciter de dispensatione legum : unde tota illa doctrina sine dubio generalis est, etiam de dispensationibus Papæ, ut patet ex principio capitis, et ex absoluto loquendi modo, et ex illa distributione posita in fine capitis : *A quibuscumque ad quos dispensatio pertinebit* : at Pontifices, quando dispensant imponendo similia onera, non derogant illo decreto, alias non recte facerent, passim et sine speciali causa illud transgrediendo. Deinde lex illa etiam comprehendit dispensationes Episcoporum in propriis legibus, ut ex eadem verborum consideratione et ponderatione constat, et tamen in illis non censetur prohibitus hic modus compensationis : ergo nec in aliis. Denique qui commutat votum gratis commutat, sive imponat onus personale sive reale, dummodo non propter temporalem utilitatem, sed propter operis pietatem compensationem faciat. Unde in illo decreto hoc solum intenditur ut nihil temporale exigatur propter dispensationem, non solum per modum pretii, verum etiam nec per modum stipendii aut congruæ sustentationis, ut in dicto cap. 20, n. 14 et 15, late explicavi, ubi etiam sic exposui sententiam Navarr., Tabien. et aliorum. In compensatione autem vel commutatione de qua loquimur, non imponitur unum opus loco alterius eo titulo, id est, propter dispensationem, sed pure propter opus pietatis, vel divinum cultum, ut supponimus; ergo prohibitio illa concilii nihil ad rem præsentem spectat, et præter illam nulla alia affertur, nec ego illam hactenus inveni : non est ergo hoc malum quia prohibitum.

6. Tertia denique pars antecedentis, scilicet, quod potestas non desit, patet quia auctor le-

gis habet potestatem hoc modo dispensandi in lege, ut supponitur: ergo potest committere inferiori, ut eodem modo dispenset quando illi videbitur expedire. Quid enim obstat quominus id possit. Si autem potest, ergo, quoties absolute et simpliciter committitur dispensatio sine ulla declaratione vel limitatione, intelligitur ut eo modo possit fieri quo commissarius prudenter judicaverit expedire: ergo non limitatur potestas ad relaxationem per puram ablationem, sed extenditur ad mixtam cum aliqua recompensatione: nam hæc sæpe esse potest non solum justa, sed etiam melior, et utilior animæ, ac subinde magis secundum intentionem legislatoris.

7. *Concessa potestate dispensandi intelligitur potestas commutandi.* — Unde optima est etiam illa ratio, qua usi sumus in lib. 6 de Voto, c. 12, potestatem dispensandi esse majorem quam commutandi, et virtute illam includere, et ita, concessa potestate dispensandi, intelligi concessam potestatem commutandi, quod saltem in potestate ordinaria omnes admittunt; ergo ita est in præsenti dicendum. Respondent, licet ita sit in voto, secus esse in lege; nam in voto, quando commutatur, non aufertur obligatio voti, nec aliqua de novo imponitur, sed fit tantum mutatio in materia, et ideo minus fit quam cum per dispensationem aufertur tota obligatio, ideoque major est potestas dispensandi. At vero in præsenti major est potestas commutandi quam potestas pure dispensandi; nam prior est potestas auferendi unam obligationem legis, et imponendi aliam alterius rationis: potestas autem pure dispensandi solum est ad auferendam obligationem. Sed hoc non recte dicitur, quia etiam in voto aufertur per commutationem una obligatio, et ponitur alia; non enim possunt esse una numero, mutata materia et promissione, licet fortasse ibi sint ejusdem speciei, et in commutatione legis mutetur species virtutis, quod parum refert ad intentam differentiam. Et deinde potestas dispensandi non dicitur major respectu plurium effectuum, sed respectu relaxationis obligationis, et sic negari non potest, quin sit major ablatio obligationis simpliciter, illa quæ fit per puram relaxationem, quam quæ fit per recompensationem. Et hoc modo dicimus legislatorem qui committit absolutam dispensationem, a fortiori committere commutationem, et hanc in illa includi, quia respectu legis et legislatoris minor relaxatio est. Denique, sicut in commutatione voti, obligatio quæ relinquitur non inducitur sine consensu dispensati, et per modum cujusdam pacti, et ideo non excedit potestatem dispensantis; ita, in præsenti, commutatio illa non fit sine consensu dispensati acceptantis unam obligationem loco alterius, et ideo non excedit potestatem dispensantis, sive obligatio acceptata sit ejusdem, sive alterius rationis. Declaratur exemplo patrisfamilias committentis œconomo potestatem remittendi debitoribus, si oportuerit; nam a fortiori censetur dare potestatem componendi, vel commutandi debitum, etiamsi species debiti vel obligationis mutetur, semper enim domini negotium melius agitur. Et licet fines servandi sint, *Melior causa mandantis fieri potest,* ut dicitur in l. *Diligenter,* ff. mandati: ergo similiter in præsenti.

8. *Differentia inter obligationem legis et voti.* — Ex dictis ergo satis responsum est ad fundamentum contrariæ sententiæ; solumque superest neganda sequela quæ in prima confirmatione fit, nimirum, posse Episcopum sine causa mutare obligationem legis, et aliud opus loco illius imponere, sicut in votis fieri potest. Negatur ergo sequela, et imprimis si sermo sit de opere minori vel etiam æquali, etiam in votis id non est verum, ut in l. 6 de Voto, cap. 19, probavi. Si vero sit sermo de opere evidenter meliori, sic est diversa ratio in voto et in lege. Nam votum etiam propria auctoritate voventis potest commutari in opus evidenter melius, ut ibidem cap. 18 probavi, quod de lege dici non potest. Et ratio differentiæ est, quia voti obligatio oritur ex voluntaria promissione facta Deo, qui semper intelligitur acceptare in solutione quidquid melius est: at vero legis obligatio est necessaria, ut ab alio imposita, et ideo præcise est ad solvendum in tali specie. Nec inferiori committitur potestas mutandi hanc obligationem quomodocumque, sed per modum relaxationis, quando fuerit necessaria, vel maxime conveniens; et ideo, quando nulla est necessitas, nulla est etiam potestas mutandi obligationem, etiam in opus melius. Neque est ulla ratio præsumendi hoc esse magis gratum legislatori, quia, licet opus fortasse sit melius, magis per se loquendo expedit communi bono, ut lex, quæ communis est regula, immutabiliter et uniformiter observetur. Unde fortasse neque ipse legislator potest prudenter talem commutationem facere sine justa causa, erit tamen sufficiens si intelligat fore utiliorem subdito, præsertim ad bonum animæ, et sine ulla offensione aliorum posse observari.

9. *Dicta resolutio temperanda.* — Ultimo ta-

men temperanda est dicta resolutio, ut locum habeat in legibus per quas subditi obligantur ad aliqua onera a quibus per dispensationem eximuntur: non vero in illis legibus quæ non feruntur per se ad imponenda onera subditis, sed propter alios justos fines pertinentes ad commune bonum, propter servandum debitum ordinem, vel vitanda aliqua incommoda. In prioribus enim legibus optime cadit dispensatio mixta commutationi, quia onus cum onere servat proportionem ad compensationem faciendam, ut si lex imponat talem pœnam, et subsit causa non imponendi illam in specie, vel tollendi illam jam incursam, justissima esse poterit commutatio, et in hoc casu canones sæpe docent esse faciendam vel præmittendam, ut sumitur ex c. *At si clerici*, § *De adulteriis*, et ex Tridentino, sess. 24, cap. 6, cum similibus, et interdum poterit justæ dispensationi misceri pecuniaria compensatio. Sic ergo in legibus quæ præcipiunt aliqua onera virtutis vel religionis, poterit justa dispensatio fieri cum commutatione in aliud opus facilius, et cui non obstet causa dispensationis, et sic procedunt omnia dicta. At vero sunt aliquæ leges quæ per se non imponuntur propter opus exhibendum a subdito, sed præcise propter utilitatem ad aliquem finem particularem; et in his non videtur, per se loquendo, justa recompensatio, nisi fiat in aliquid quod ad finem per legem intentum conferat.

10. *In quo casu sententia Soti sit probabilis.* — Talis mihi videtur lex præcipiens denuntiationem publice fieri ante matrimonium; ille enim actus non postulatur propter se, sed propter vitanda pericula; et ideo, si causa subest justa ad dipensandum ut matrimonium fiat omissis denuntiationibus, impertinens est commutatio per impositionem mulctæ pecuniariæ, etiam in opus pietatis, quia hoc nihil deservit ad finem talis legis, et ideo in illo casu probabilissima mihi videtur opinio Soti et Sancii, quod tunc injusta sit talis impositio. Secus vero esset si, loco denuntiationum imponeretur onus abstinendi a copula post matrimonium factum, donec denuntiatio vel alia æquivalens diligentia fiat, etiamsi oporteat aliquibus expensis fieri : nam tunc justissima esset compensatio. Simile exemplum est in dispensatione circa interstitia ordinum: nam propter illam imponere pecuniarium onus, etiam sub specie eleemosynæ vel religionis, plane videtur omnino improportionatum, atque adeo injustum, quia nihil deservit intentioni talis legis, nec subest rationabilis titulus illud imponendi : secus vero esset si ob talem dispensationem imponeretur onus serviendi aliquo tempore in priori ordine, qui est onus proportionatum legi, et non iniquum. Idem dico de licentia et quasi dispensatione concedendi dimissorias ad ordinem suscipiendum ab alio Episcopo; nam pro illa imponere onus pecuniarium pro fabrica Ecclesiæ esset profecto absurdum, et non parum redolens simoniam. Et de his legibus, et in hoc sensu censeo locutos esse Sotum, Navarr., Tabien. et alios, ut etiam in dicto capite 20 significavi. Si quis tamen recte advertat, hæc omnia æque procedunt in Episcopis respectu suarum legum et aliorum sacrorum canonum, quia ratio injustitiæ vel species simoniæ eadem est, et ideo in illis nullam inter hæc differentiam constituo. Pontifex vero interdum potest hæc onera imponere, non tantum per modum commutationis, sed etiam per modum oneris vel tributi, propter alias superiores rationes, et propter supremam potestatem illi peculiarem, ut eodem capite dixi, et ideo non sunt hæc, quæ specialia sunt, ad inferiores extendenda.

CAPUT XVII.

DE POTESTATE DELEGATA AD DISPENSANDUM IN LEGIBUS HUMANIS.

1. Ex dictis in duobus præcedentibus capitibus, duo ut clara supponimus. Unum est, potestatem dispensandi in legibus humanis posse per delegationem committi, quia dispensatio ex genere suo est actus jurisdictionis satis communis, et frequenter necessarius, et nihil habet speciale quod illius delegationem impediat. Unde in votis etiam delegatur; ergo a fortiori in legibus. Alterum est, hanc delegationem non fieri per legem, sed per hominem, quia commissio jurisdictionis per legem facta non est propria delegatio, sed transit in institutionem ordinariæ jurisdictionis, quia perpetua de se est, sicut et lex est perpetua; ergo delegatio hujus potestatis semper est ab homine. Unde fit ex parte delegantis supponendam esse potestatem ordinariam; nam ab illa per se loquendo procedit delegatio, l. *More*, ff. de Jurisdict. omn. judic. Sub ordinaria autem comprehendimus æquivalentem ordinariæ, ut solet esse commissio universalis causarum, juxta l. 1, § *Ab eo*, ff. Quis et a quo ; comprehenditur etiam potestas delegati habentis specialitatem in subdelegando, ut est in delegato Papæ seu principis, juxta cap. ultim. de Offic. deleg., vel habentis specialem extensionem

suæ delegationis ad subdelegandum, juxta sententiam communiter receptam, et l. *Non distinguemus*, § ultim., ff. de Recept. arb. Præter potestatem autem necessaria est voluntas ejusdem superioris, ut delegatio in actu fiat, quæ voluntas signo aliquo externo manifestari debet, ut constat, et ordinarie fit per rescriptum principis. Quod moraliter necessarium est in ordine ad forum externum, ut possit de delegatione et de qualitate ejus constare, de quo videri potest Panormit. in cap. 2 de Schismat., n. 2; et Gloss. 1, in cap. *Si quis*, 81 d. Simpliciter autem et in foro conscientiæ non est necessaria scriptura, quia nullo jure præscribitur; et secluso speciali jure, quidquid fit per scriptum potest fieri verbo, sicut infra tractando de Privilegio latius dicemus.

2. Hinc ergo præcipuum dubium, circa hanc potestatem delegatam ad dispensandum, est, an scriptum seu verba per quæ illa conceditur sint stricti juris, vel favorabilis: et ratio dubitandi est, quia hæc potestas duplici titulo odiosa est, et ideo restringenda. Primo, ratione generis, quia delegata est: nam eo ipso derogat ordinariæ; ergo consequenter est odiosa, juxta Gloss. in cap. 1 de Rescript., in 6, verb. *Processus*, et in cap. *Solet*, de Sententia excomm., in 6, verb. *Per superiorem*, quæ dicit potestatem delegatam esse stricti juris. Quam sequitur Gemini. in cap. *Præsentium*, de Testibus, et Angel., Sylv. et plures Summistæ, verb. *Delegatus*. Secundo, ratione differentiæ seu speciei, quia dispensatio est stricti juris, ut diximus; ergo et potestas data ad dispensandum, quia talis est potestas qualis est actus, cum ab illa speciem sumat, et quia si actus est odiosus, non potest potestas non esse odiosa, quia virtute continet actum, et quia, ampliata potentia, necesse est actum ampliari, quia ad plura vel plures actus extendetur. Et ita sentit Anton. de Rosel., tract. de Legitimat., lib. 2 de Causa materiali, n. 10. In contrarium vero est, quia potestas delegata ad dispensandum non est juri contraria, et est beneficium principis; ergo est favorabilis; ergo non est stricti juris, sed extendenda.

3. *Duplex distinctio notanda.*—In hoc puncto eadem fere doctrina quæ in dispensatione votorum data est lib. 6 de Voto, cap. 16, in dispensatione legum locum habet, et infra de privilegiis fere in simili ex professo tractanda est, et ideo brevissime est hoc loco expedienda. Duplex ergo distinctio præmittenda est circa hujusmodi delegationem, et varios modos quibus fieri potest. Una est, quia interdum immediate datur directa jurisdictio ipsi delegato; aliquando vero datur facultas ei qui dispensandus est, ut eligat personam a qua possit dispensari, ut in delegatione jurisdictionis pro sacramento confessionis et dispensatione votorum diximus; eadem enim est ratio in præsenti, ut per se constat, et frequens usus confirmat. Nam hoc modo conceduntur quotidie dispensationes irregularitatum, impedimentorum matrimonii, et similes. Non enim ordinarie Papa ipse dispensat, sed dispensationem committit, et quando tantum conceditur in foro conscientiæ, solet ordinarie indifferenter committi personæ hujus vel illius qualitatis quam dispensandus elegerit. Unde inter hæc duo genera delegationum hæc est differentia, quod illa quæ fit ex parte supplicantis, dando illi facultatem eligendi, est favor illius, non personæ delegatæ. At vero quando commissio fit immediate ipsi delegato, non semper est favor dispensati, sed distinctione opus est.

4. *Secunda distinctio notanda.* — Unde est secunda distinctio. Nam hæc delegatio aliquando fit ad dispensandum in hac vel illa lege cum determinata persona; interdum vero absolute delegatur facultas dispensandi in tali lege, nulla nominata persona cum qua possit dispensari, sed indifferenter; et prior modus regulariter fit ad petitionem partis; posterior vero minime, sed vel ad petitionem commissarii, vel motu proprio delegantis. Et ideo quando priori modo conceditur delegatio, non censetur favor delegati, sed ejus propter quem delegatio fit et cui concedenda est dispensatio; tum quia ad petitionem ejus censetur concedi, tum quia ad illum dirigitur principalis intentio, quæ in his rescriptis imprimis consideranda est, juxta supra dicta de interpretatione legum, et infra dicenda de interpretatione privilegiorum. At vero delegatio facta posteriori modo censetur favor ejus cui fit delegatio, ut religiosis conceduntur similes facultates in eorum favorem. Hoc autem limitandum est, nisi ex indulto constet intentionem delegantis dirigi principaliter ad favorem eorum qui dispensandi sunt: nam tunc illorum principaliter censetur esse gratia, etiamsi in particulari non determinentur, ut patet in bullis Cruciatæ, et in Jubileis similes gratias continentibus.

5. *Facultas alicui supplicanti concessa ut eligat personam quæ secum dispenset odiosa est.* —Dicendum ergo est primo delegationem dispensationis quæ fit media facultate data alicui supplicanti ad eligendam personam quæ secum dispenset, esse odiosam, ac subinde stricte in-

terpretandam. Hanc assertionem posui in dicto l. 6 de Voto, cap. 16, et eam a fortiori tenent auctores omnes citandi in assertione sequenti. Ratio assertionis est, quia illa facultas, quantum est ex parte Pontificis seu principis, est concessio dispensationis; sed dispensatio est stricti juris et odiosa, ut supra ostensum est et de Privilegiis dicetur; ergo. Dices: revera illa facultas non est dispensatio, hæc enim postea concedenda est a commissario postquam electus fuerit, et ideo actus antea factus non erit licitus aut validus si ejus valor ex dispensatione pendeat, ut si dispensatio sit futura in impedimento irritante; ergo non est cur restringatur illa facultas seu mandatum sicut dispensatio. Antecedens certum est, ut recte admonet Nav. in Summ., c. 12, n. 79, § *Duodecimo*, et additio ad Rotam, tr. de Fil. Presb., decis. 2, in novis, et latius Covar., in 4, 2 p., cap. 6, § 9, in fin., ubi refert Præpositum contrarium sentientem in cap. *Qui circa*, de Consang., n. 20. Respondeo concedendo assumptum, quod adeo est certum, ut Navarrus supra dixerit solum aliquos simplices in eo esse errore. Præpositus autem solum dixit, mandatum illud habere vim dispensationis, utique quantum est ex parte Pontificis. Unde videtur dici posse quasi conditionata dispensatio, quæ suspensa quidem est, et non habet effectum, donec conditio impleatur, ac subinde donec commissarius dispenset, quia illa fuit conditio in mandato posita. Et quidquid sit de sensu Præpositi et de modo loquendi, in re verum est quod illa concessio Pontificis est quasi dispensatio in fieri, jam enim ab illo procedit tanquam approbata in se, et in causa proposita, si tamen causa vera est, quod alteri examinandum committit. Et juxta hoc respondetur ad objectionem negando consequentiam, quia, licet illa non sit consummata dispensatio et formalis, est inchoata, et virtualis, ut sic dicam, ideoque æque odiosa censetur ac propria dispensatio.

6. *Dispensatio concessa ad postulationem supplicantis, moraliter loquendo, non datur per modum liberæ facultatis, sed necessarii mandati.* — Sed instabis: nam, licet hoc sit valde apparens et probabile in commissione quæ fit per mandatum, non tamen in illa quæ tantum per modum facultatis datur. Nam in priori procedunt omnia dicta, et ideo illa dici solet dispensatio necessaria, quia ita est a Pontifice concessa sub illa conditione, *Si preces veritate nitantur*, ut post exploratam et inventam veritatem non possit dispensatio negari, et ideo non immerito de tali modo concessionis et mandati, perinde ac de dispensatione judicatur quoad restrictionem vel odium. At vero in posteriori fit commissio libera, ita ut simpliciter relinquatur dispensatio in arbitrio commissarii, propter quod talis dispensatio voluntaria appellari solet. Illa ergo non est cur æquiparetur dispensationi, quia nec absoluta dispensatio est, nec conditionata, nec ex necessitate dispensationem infert, etiam verificata narratione; non est ergo cur æquiparetur dispensationi, sed tanquam sola potestas dispensandi judicanda est, juxta communem doctrinam distinguentem in hoc inter dispensationem et potestatem dispensandi. Respondeo, argumentum convincere, non esse tam certam assertionem in hoc secundo membro sicut in priori. Dico tamen imprimis, moraliter ac regulariter loquendo, dispensationem concessam ad postulationem supplicantis nunquam dari per modum liberæ facultatis respectu commissarii, sed per modum necessarii mandati, sive commissio fiat determinatæ personæ sub proprio nomine, sive nomine alicujus dignitatis vel officii; sive optio personæ ipsi supplicanti conceditur, ut ex usu constat; et ita eodem modo procedit conclusio, et moraliter verificatur juxta prius membrum declaratum. Si autem contingat secundo modo fieri concessionem ad petitionem supplicantis, etiam censeo assertionem in illa esse veram; ratio vero ejus aliter urgenda est juxta dicenda in puncto sequenti.

7. *Facultas data ad dispensandum pro persona certa vel personis non est favorabilis, sed stricti juris. — Limitari assertionem ut procedat quando facultas concessa est in favorem personæ dispensandæ, non vero dispensantis, juxta quosdam.* — Dico ergo secundo : quoties conceditur facultas ad dispensandum cum aliquo in particulari, sive fiat delegatio ad petitionem partis, sive ad petitionem delegati, et sive fiat determinatæ personæ, sive electio personæ committatur dispensando, stricti juris est concessio, seu delegatio, aut dispensatio. Hæc videtur esse communis sententia doctorum in c. *At si clerici*, § *De adulteriis*, de Judic., et in c. ult. de Simon., aiunt enim potestatem dispensandi cum certis personis expressis esse stricte interpretandam. Idem Angel., verb. *Dispensatio*, n. 9; Sylvest., q. 5, n. 9; et idem sensit Gambara, de Auctorit. legati, lib. 10, n. 200; Franc., in c. *Is qui*, de Filiis Presbyt., in 6, dicens, quando potestas dispensandi derivatur in aliquem, utique in particulari, non esse late interpretandam. Quod etiam sequitur

Tabien., verb. *Beneficium*, 2, n. 16, et Sayrus, tom. 1 Thesauri, c. 11, n. 8, in fine. Et solet probari hæc assertio ex c. *Si cui nulla*, de Præbend., in 6, quia ibi dicitur gratiam concessam ad providendum de beneficiis, nulla facta personarum expressione, non expirare per mortem concedentis, etiam re integra; facultatem autem gratiose concessam alicui, super provisione certæ personæ facienda, expirare per mortem concedentis, si res sit integra. Hinc ergo colligitur communiter hanc facultatem ad dispensandum datam pro certa persona vel personis non esse favorabilem, sed stricti juris, quo argumento in materia de voto usus sum. Unde, quia in illo textu non absolute, sed cum limitatione id dicitur, scilicet, *si non ob suum*, id est, ejus cui facultas datur, *sed ejus cui provideri mandatur, gratiam, vel favorem;* ideo etiam solet limitari assertio nostra, ut procedat quando commissio dispensationis facta est in gratiam personæ dispensandæ : secus vero esse, si in gratiam personæ dispensantis, seu dispensaturæ, quia in dicto textu hic casus non excipitur, sed potius per argumentum a contrario conceditur, ut etiam tum gratia non expiret, vel etiam quia exceptio particularis firmat regulam in contrarium: ergo, etiam in præsenti, licet in facultate dispensandi exprimatur persona cui danda est dispensatio, si tamen data est in favorem ejus cui conceditur, erit favor ampliandus. Atque ita referendo aliquos tenet Sanci., dicto lib. 8, disp. 2, n. 6. Censetur autem dari facultas in gratiam dispensaturi, quando non obtinetur ad petitionem dispensandi, sed ipsiusmet commissarii, vel quando ex aliis verbis concessionis id sufficienter colligitur. Alioqui in casu dubio quoties facultas datur pro personis nominatis, præsumitur favor earum, et ideo restringendus.

8. Sed, ut verum fatear, non satis capio rationem hujus distinctionis. Cur enim eadem facultas dispensandi data in favorem dispensaturi favorabilis est et amplianda, et data in favorem ejus cui concedenda est dispensatio non est favorabilis, sed odiosa, et restringenda? Nam illa facultas in se eadem est, et semper habet illos duos respectus, et fieri potest ut persona indigens dispensatione non sit minus digna illo favore quam persona volens dispensare. Imo, petitio illius facultatis ex parte personæ indigentis dispensatione videtur magis favorabilis, quia est personæ indigentis, et sub ea ratione miserabilis, et humiliantis se, ac confitentis fortasse defectum suum. Petitio vero activæ dispensationis facta ab ipso qui dispensaturus est videtur magis ambitiosa, nisi principaliter fiat in gratiam ejus cui subvenire desiderat, et tunc etiam censeri potest gratia principaliter facta illi cum quo dispensandum est. Vel certe, licet fiat ipsi delegato, non apparet cur sit magis favorabilis quam facta indigenti dispensatione, præsertim quando utroque modo facultas conceditur ad usum voluntarium ipsi commissario. Nam tunc talis facultas data ex intentione conferentis propter commodum dispensandi, non magis continet virtualem dispensationem quam data in favorem dispensantis; ergo vel utroque modo restringenda est, si reputatur virtualis dispensatio, vel utroque modo est amplianda, si talis non existimetur, sed solummodo potestas dispensandi.

9. Secundo, dictum caput *Si cui nulla* non videtur recte in contrarium induci, quia longe aliud est gratiam esse mansuram, vel non esse mansuram mortuo concedente, re integra; aliud vero esse favorabilem, aut restringendam in aliis quæ ad durationem non pertinent; a diversis autem non recte fit illatio, maxime quando neque sunt necessario connexa, neque ex eisdem principiis oriuntur. Talia autem sunt illa duo : nam mandatum dispensandi cum tali supplicatione necessaria (ut vocant) permanet mortuo mandante, etiam re integra, ut probabilior opinio fert, quam late defendit Sanc., dicto libro 8, disputat. 28, n. 72; et nihilominus stricti juris est, ut in prima assertione ostendi, et fatetur idem Sanc. supra cum aliis; ergo illæ duæ proprietates, scilicet, indultum durabile esse post mortem concedentis, et esse favorabile, vel e contrario expirare per mortem, et esse restringendum, non sunt connexæ, per se loquendo; ergo, licet facultas dispensandi cum persona expressa, data in gratiam delegati, sit permansura, non sequitur esse late interpretandum : et e contrario, licet eadem facultas, data in gratiam ejus cum quo est dispensandum, non sit permansura, non sequitur ex vi illius proprietatis esse restringendam : et ratio est, quia illa duo possunt oriri ex diversis principiis; nam gratia habet quod non expiret, ex eo quod est plene facta ante mortem concedentis; unde, sive sit favorabilis, sive exorbitans, permanebit, si plene fuit concessa : e contrario vero, quando gratia est in fieri, et non plene facta ante mortem concedentis, censetur expirare, si re integra concedens moriatur, quod etiam habebit, etiamsi favorabilis sit. Ut con-

stat de mandato conferendi alicui, et in favorem ejus, beneficium, vel gratiam quantumvis favorabilem ex parte materiæ, et aliarum circumstantiarum ; nihilominus tamen expirabit per mortem concedentis, re integra, juxta dictum cap. *Si cui nulla*. Ergo, licet ex illo textu colligatur mandatum providendi tali personæ, vel dispensandi cum illa, factum in favorem executoris non expirare, non sequitur esse late interpretandum in aliis ; et e contrario licet factum in gratiam providendi expiret in dicto casu, non sequitur esse restringendum in aliis, nec in se odiosum esse, nisi aliunde id ostendatur.

10. *Cur facultas dispensandi cum certa persona sit stricti juris.* — Ratio ergo ob quam facultas dispensandi cum persona in particulari expressa stricti juris censetur, non est quia facultas illa datur in gratiam indigentis dispensatione, vel in favorem delegati, sed quia moraliter perinde reputatur ac ipsa dispensatio : nam quod est ex parte superioris jam fit dispensatio, licet executio et modus alteri committatur ; quod autem hæc commissio fiat in favorem commissarii vel alterius, non mutat naturam actus, nec moralem illam æquivalentiam seu æstimationem. Nec etiam multum refert quod illa commissio fiat cum mandato dispensandi, vel cum libera facultate, quia respectu legis idem odium continet talis commissio : nam eodem modo illi derogatur, licet intercedente mandato rigoroso ex parte superioris efficacius fieri videatur. Atque ita Felin., dicto cap. ult. de Simon., n, 8, limitat. 3, generaliter docens esse dispositionem odiosam, quoties persona cum qua est dispensandum nominatur ; rationem reddit, *quia tunc non est una simplex facultas dispensandi, sed quasi dispensatio in esse producta, solam executionem spectans*. Et hæc ratio ex dicendis in sequenti assertione magis declarabitur.

11. *Potestas dispensandi in aliqua lege generalis sine expressione personarum favorabilis est.* — Dico tertio : delegatio potestatis dispensandi in aliqua lege generaliter facta quoad personas sine illarum expressione favorabilis est, et late interpretanda. Hæc est communis sententia juris canonici interpretum in eisdem locis, scilicet, dicto § *de Adulteriis*, et dicto c. ult. de Simon., et doctorum juris civilis in leg. *Gallus*, § *Et quid si tantum*, ff. de Lib. et post., et in leg. 2, ff. de Verb. obligat. ; et alia referunt Covarrus in 4, p. 2, capite 8, § 8, numero 6 et sequentibus; et Sanci., libro 8, disput. 2, num 1. Solet etiam hæc assertio probari ex cap. ult. de Simon., et cap. *Per venerabilem*, Qui filii sint legit. ; sed in his locis non videtur esse sermo de potestate delegata, sed de potestate ordinaria, maxime in c. *Per venerabilem* ; nam de alio potest esse controversia, quam omitto, quia hæc assertio magnititur ratione et communi sensu doctorum prudenter judicantium hanc potestatem sic concessam esse favorabilem. Possumus vero ex illis textibus sic argumentari, quia potestas ordinaria ad dispensandum in lege non censetur odiosa, sed favorabilis et amplianda; ergo etiam potestas concessa dignitati ex privilegio, vel per legem juris communis, est favorabilis, quia jam est ordinaria, ut supra dixi ; ergo etiam potestas delegata generaliter ad dispensandum est favorabilis. Probatur consequentia, primo, quia modus concessionis per delegationem, vel per legem, aut viam ordinariam, non variat rationem potestatis, sed solum pluribus conceditur, et pluribus modis ; hoc autem non facit illam odiosam, si secundum se favorabilis est. Secundo, quia ideo illa potestas ordinaria favorabilis est, quia non est contra jus, sed potius secundum jus, nec per se potest censeri odiosa aut nociva, cum sit simpliciter necessaria ad commune regimen, et ad convenientem usum legum : sed potestas etiam delegata generaliter non est contra jus, nec alicui nocet, sed ad commune etiam commodum ordinatur ; ergo similiter est favorabilis. Tertio, per hanc potestatem sic concessam per se primo solum intenditur favor communitatis, et illius cui talis potestas communicatur, quod totum est beneficium principis; ergo est late interpretandum. Et hinc etiam intelligitur differentia inter potestatem generatim concessam, vel per respectum ad expressam personam ; nam prior non respicit bonum privatum, sed commune, posterior vero necessario respicit privatum commodum cum exceptione a communi jure, et ideo hæc posterior ex se est invidiosa et restringenda, prior vero minime.

12. *Differentia inter potestatem generatim concessam et per respectum ad privatam personam.*—Jam vero occurrebat hic explicandum quomodo hæc restrictio vel extensio facienda sit in rescriptis has delegationes continentibus. Sed hæc materia coincidit cum simili de privilegiis, et ideo libro 8 ex professo tractabitur. Nunc solum dico, in hac ultima assertione extensionem potissimum faciendam esse contra delegantem ; nam si contingat delegationem esse in præjudicium tertii, aut minuere aliquo modo jurisdictionem ordinarii Prælati,

quando delegatio fit a superiori et remoto, tunc ex hac parte poterit restringi concessio : et ita docent auctores omnes citati. In reliquis vero constat, verborum proprietatem retinendam esse, et intra illam tantum esse ampliationem faciendam, juxta principia posita in cap. 2 et 3, quæ in præsenti etiam applicari possunt. Tandem in usu hujus potestatis servanda est forma rescripti, ut, si persona sit eligenda, habeat omnes qualitates quæ in rescripto postulantur; si vero jam est electa, vel in rescripto est determinata, ipsa servet in dispensando formam in rescripto traditam : nam si excedat fines mandati, nihil faciet, juxta dicta supra in lib. 5, quæ latius ad materiam de Privilegiis in libro 8 applicabimus. Et multa etiam dixi in libro 6 de Voto, capite 16.

CAPUT XVIII.

UTRUM AD JUSTAM DISPENSATIONEM CAUSA JUSTA NECESSARIA SIT.

1. *De causa finali dispensationis.* — Incipimus dicere de finali causa dispensationis, a fine enim maxime sumitur justa dispensationis causa. Hæc autem causa postulari potest vel ad honestatem actus dispensandi, scilicet, ut licite petatur ex parte subditi, et juste etiam ac licite ex parte superioris concedatur, vel etiam ad valorem dispensationis, et usus ejus. Nunc ergo solum de justitia seu honestate agimus; in sequenti vero capite de valore dicemus. Intelligitur autem quæstio præcipue de ipsomet legislatore dispensante in lege sua, inde enim a fortiori constabit resolutio de inferioribus dispensantibus in legibus superiorum per potestates sibi commissas : nam si superiori non licet talis dispensatio, multo minus licebit inferiori, ut a fortiori ex sequenti capite patebit.

2. Ratio ergo dubitandi generalis esse potest, quia, si justa causa esset semper necessaria ad dispensandum, non esset necessaria auctoritas superioris dispensantis. Probatur consequentia, quia justa causa per se est sufficiens ad excusandum ab obligatione legis humanæ, de qua tractamus. Vel certe ad summum esset necessarius actus superioris per modum interpretationis authenticæ, ut constet talem causam esse justam, et sufficientem ad excusandum a lege, ipse vero superior non tolleret obligationem, et consequenter non dispensaret. Secundo, est specialis ratio dubitandi in ipso legislatore, quia lex sola illius voluntate posita est; ergo per eamdem auferri potest licite absque alia causa. Probatur consequentia, tum quia superior est dominus suæ voluntatis, tum etiam quia non subditur legi, tum denique quia potest sua voluntate totam legem auferre; ergo etiam ex parte. Tertio, quia dispensare sine causa in lege non est intrinsece malum, nec est malum quia prohibitum, respectu legislatoris; ergo nullo modo. Major patet, tum ex usu, quia Papa sæpe dispensat sine causa, idque scienter et expresse, non est autem præsumendum male facere; ergo signum est illud non esse intrinsece malum, alias nunquam liceret; tum etiam quia nulla potest assignari virtus cui intrinsece repugnet talis actus, non est enim contra justitiam vel contra charitatem, quia talis dispensatio prodest accipienti, et nemini est nociva. Altera vero pars patet, quia vel hoc est prohibitum per eamdem legem in qua fit dispensatio, et hoc non, quia tantum obligat circa suum actum, quem prohibet vel præcipit; unde dici non potest legislator transgredi legem in qua sine causa dispensat, quia non agit contra obligationem ejus, sed tollit illam; vel hæc prohibitio est per aliam legem positivam, et hoc etiam dici non potest, quia nulla talis assignari potest, præsertim respectu ipsius principis, seu legislatoris.

3. *Dispensare sine causa an sit licitum.* — Propter hæc opinari posset aliquis non esse (per se loquendo) peccatum dispensare in propria lege sine causa, sed ad summum ex accidenti, quando id generaret scandalum vel perturbationem in republica, aut daret occasionem aliis subditis violandi legem, aut si ob talem dispensationem gravamen injustum in alios redundaret, quæ omnia extrinseca sunt, et separari possunt a tali actu; hoc ergo modo reputari potest ille actus per se non malus, sed indifferens, ac subinde honestari posse ex quocumque alio fine, sine justa causa quæ specialem rationem præbeat dispensandi. Sicque aliqui auctores dixisse videntur in supremo principe non esse necessariam causam ad dispensandum, Gloss. ult. in l. *Relegati*, ff. de Pœnis; nam, cum lex dicat neminem posse dispensare in pœna exilii, *nisi imperatorem ex aliqua causa*, addit Glos. : *Magna et justa causa est ejus voluntas*, quam ibi Bart. approbat, n. 4. Eamdem opinionem videtur tenere Innoc. in cap. *Cum ad monasterium*, de Statut. Monachor., n. 3 et 4, quem alii ibi sequuntur, et Panormitan. in cap. *Diversis*, de Cleric. conjug., n. 4, in cap. 2 de Schismat., n. 4; Dec. in cap. *Quæ in Ecclesiarum*, de Constit., n. 29; Rosel.,

verb. *Dispensatio*, n. 6; Felin., referens plures in cap. 2 de Constitut. fallent., 4, n. 23; ubi Anton. de Butrio dixit solam liberalitatem Papæ sufficere pro causa dispensationis; quod approbat Felin. in cap. *Ad audientiam*, 2, de Rescript., n. 4, qui clarius quam alii declarat hanc sententiam procedere non solum in foro contentioso, sed etiam in foro conscientiæ; existimo tamen etiam in hoc committi æquivocationem, ut infra dicam. Citatur etiam Turrecrem. in cap. *Singula*, 89 dist., n. 14, circa finem, et plures alios pro hac sententia refert Sanci., l. 8 de Matrim., disp. 18, n. 2. Verumtamen hi auctores, si attente legantur, non tractant punctum hujus quæstionis, an possit legislator licite, sed simpliciter an possit dispensare in sua lege sine causa, et hoc modo affirmant, et interdum declarant, talem dispensationem reddere tutum dispensatum apud Deum et in conscientia, ut patet ex Felin. supra, et Sylv., verb. *Dispensatio*, q. 3; Angel., n. 3; et Palud. 4, d. 38, quæst. 4, art. 4, n. 4. Existimo ergo vel nullos vel certe paucos auctores tenuisse sententiam illam in dicto sensu, quod est maxime attendendum, ne alicui propter auctoritatem tot doctorum probabilis fortasse videatur.

4. *Requiritur causa justa ut licite dispenset, etiam princeps supremus, vel summus Pontifex.*—Dicendum ergo est legislatorem, etiamsi princeps supremus vel summus Pontifex sit, non posse licite dispensare in lege sua sine causa justa, vel proportionata legi in qua dispensat. Est communis theologorum; tenet D. Thomas 1. 2, q. 97, art. 5; Cajetanus, q. 96, art. 4, et alii expositores ibi; et Soto, l. 1 de Just., q. 7, art. 3. Ex juris autem peritis idem declarant Hostiens. in Sum., tit. de Filiis Presbyt., in fine, verb. *Non omitto;* Panormitan., in cap. *Quæ in Ecclesiarum*, de Constit., n. 17, et c. *Extirpandæ*, § *Qui vero*, de Præbend. in repet., n. 44, et in cap. *Per venerabilem*, qui Filii sint legit., n. 4, ubi ita exponit sententiam Innoc. supra allegatam, et dicta doctorum qui illum sequuntur. Idem ex professo Turrecrem., sententiam D. Thom. ad litteram sequens, in cap. *Consequens*, dist. 11; Rebuff. in Concordant., tit. *Forma mandati*, verb. *Dispensationes*, et in Praxi, tit. de Dispens. in plural. benef., n. 55, ubi n. 56 dicit hanc esse communem sententiam theologorum, et fere omnium juris canonici interpretum; et idem tenet Navarr. in c. *Si quando*, de Rescript., except. 8, n. 13, et alii communiter, quos supra Sanc. refert, n. 3; et in sequentibus alios designabimus.

5. *Glossa supra allegata rejicitur.* — Atque hæc sententia est consentanea juri canonico, 1, quæst. 7, cap. *Necessaria*, et sequentibus, ubi tunc solum permittitur a Patribus dispensatio, quando justa causa intercedit: et dicitur, illa cessante, debere etiam indulgentiam cessare, ibidem in c. *Quod pro remedio.* Multum etiam juvat Trident., sess. 25, cap. 18 de Reform., ubi indicat dispensare sine justa causa *nihil aliud esse quam unicuique ad leges transgrediendas aditum aperire.* Et ideo, sess. 24, c. 5 de Reformatione, statuit ut in contrahendis matrimoniis dispensationes non dentur, nisi ex causa. Secundo, consonat dicta lex *Relegati*, de Pœnit., nam, de imperatore dicens posse dispensare in pœna jure imposita, addit *ex causa aliqua;* perperamque addidit Glossa voluntatem principis esse magnam causam: nam per se manifestum erat imperatorem non dispensare, nisi ex sua voluntate; ergo lex illa ultra voluntatem requirit causam. Nisi forte Glossa illa intelligatur de voluntate rationabili; nam hæc causam involvit. Ad idem induci potest lex 4 in princip., ff. de Damn. infect., quatenus dicit prætorem *posse definitum terminum ex causa dare.*

6. Tertio, ac præcipue probatur assertio ex naturali jure, quod D. Thomas colligit ex verbis CHRISTI, Luc. 12: *Quis putas est fidelis dispensator et prudens.* Nam princeps, etiamsi sit auctor legum, non est dominus (ut sic dicam), sed dispensator illarum; ergo, etiam quando in illis dispensat, se gerere debet ut fidelis dispensator et prudens, et non ut absolutus dominus. At, si absque causa unum vel alium liberet ab obligatione legis, nec prudenter nec fideliter dispensat; ergo abutitur suo munere, et peccat. Primum antecedens probatur, quia Pontifex vel etiam rex non est absolutus dominus communitatis sibi subditæ, sed pastor et rector, et ideo non potest leges ponere in suam privatam utilitatem, sed pro communi civium utilitate, ut supra dictum est; et propterea legislatores a Paulo vocantur ministri, et dispensatores Dei; ergo ipsa legislatio est quædam fidelis administratio, seu distributio obligationis quæ per legem imponitur. Prima vero consequentia probatur, quia ejusdem potestatis est in legislatore actus dispensandi in lege, cujus est actus ferendi legem, ut constat; ergo est actus non dominii absoluti, sed administrationis, et (ut ipsum nomen præ se fert) est actus dispensatoris, ut sic; ergo etiam debet esse fidelis et prudens. Quod autem dispensatio sine causa facta non

sit prudens, per se notum videtur, quia non est consentanea rectæ rationi, nec fini potestatis a qua procedit; nam illa per se est propter bonum commune ; illa autem dispensatio est tantum propter privatum commodum vel affectum, et ita est abusus potestatis ; item quia lex est commune bonum, et illa vulneratur sine causa ; denique quia uniformitas ac proportio inter membra corporis per se spectat ad totius corporis bonum, quod etiam per tales dispensationes læditur et deformatur. Ut hæ rationes probant etiam illum actum non esse fidelitatis debitæ a dispensatore, quia tenetur, ex vi fidelitatis debitæ ratione sui muneris, convenienter uti sua potestate ad finem ejus, et conservare ac promovere commune bonum. Nam, ut Paulus ait 2 Corinth. 10, potestas non est data in destructionem, sed in ædificationem. Et ita soluta manet secunda ratio dubitandi, quæ fortasse probat talem dispensationem esse validam, non tamen justam, quia princeps non est ita dominus suæ voluntatis ut non subdatur legi naturali et propriæ. An vero idem sit de ablatione totius legis infra dicetur.

7. Sed objici potest contra hunc discursum ; nam sequitur malitiam hujus actus dispensandi sine causa in lege tantum esse contra fidelitatem, ac subinde tantum esse ex suo genere venialem : consequens est creditu difficile ; ergo. Sequela declaratur, quia, ex hoc quod actus sit contra prudentiam, non habet actus specialem malitiam : nam ille defectus generalis est omni peccato ; speciem autem sumit ex materia virtutis vel vitii moralis in qua versatur. Illa ergo malitia imprudentis dispensationis tantum est contraria fidelitati morali ; fidelitas autem ex suo genere tantum obligat sub veniali, sicut et veritas ; ergo illa malitia ex suo genere tantum est venialis. Hæc objectio duo petit inter se connexa ; unum est, ad quam virtutem pertineat obligatio hæc non dispensandi in lege, nisi ex causa justa : aliud est, quam gravis sit ex genere suo transgredi hanc obligationem.

8. Et incipiendo ab hoc posteriori puncto, Navar., in Summ., prælud. 9, n. 14, docuit hoc tantum esse peccatum veniale, citatque Cajet. 1. 2, q. 96, art. 5, ubi Cajetanus solum dicit male facere principem, se vel alium eximendo ab obligatione legis sine causa ; non tamen peccare contra legem in qua dispensat, sed contra alia principia naturalia, præsertim contra illud : *Turpis est pars quæ non consonat suo toti*. Quia vero hæc turpitudo videtur levis, ideo Navarrus videtur Cajetanum allegasse pro hac sententia, et in eamdem inclinat Soto, lib. 1 de Justitia, quæst. ult., art. ult., licet non declaret aperte. Eamdemque secuti sunt aliqui moderni, quos refert et sequitur Sanci., disp. 18, n. 7. Non explicant autem hi auctores cujus speciei sit malitia quam habet actus male dispensandi ex objecto suo, sed dicunt ex circumstantia extrinseca posse esse mortalem ratione scandali, vel notabilis nocumenti, vel injusti gravaminis aliorum : ex intrinseco autem objecto, quatenus præcise est exemptio a lege sine causa, non videri rem tanti momenti, ut ad peccatum mortale ex genere sufficiat.

9. *Peccatum esse in principe dispensare in lege sua sine causa, et hoc mortale ex genere suo.*—Ego vero censeo in principe esse peccatum mortale ex genere suo dispensare in lege sua sine causa. Ita sentit Cajetanus in Summ., verb. *Dispensatio*, dum ait esse hoc peccatum veniale in parvis, unde videtur supponere in magnis esse mortale, ac subinde ex genere esse tale. Postea vero ita id explicat, ut potius significet tantum esse mortale quando dispensatio redundat contra jus divinum vel naturale, et consequenter est invalida ; et illum imitatur Armil. ibi, num. 13. Clarius hoc sentit Valent., 2 p., d. 7, q. 5, punct. 9, qui etiam ad hoc inducit Cajetan., 1. 2, quæst. 96, a. 5. Apertius tradit Covar., in 4, 2 p., cap. 6, § 9, n. 6 ; et inclinat Soto, in 4, d. 39, art. 2, in fine corporis, ibi, *Fas non est ;* et sequuntur quidam alii Summistæ quos refert Sanci. ; et eamdem supponere videntur omnes qui tenent talem dispensationem esse invalidam, quos capite sequenti referam. Ac subinde hoc fatentur de inferiori dispensante in lege superioris sine causa, ut sumitur ex Navar. in Sum., cap. 25, num. 5 ; ubi rationem reddit, quia hæc est injustitia gravis, quæ est peccatum mortale. Hæc vero ratio cum proportione, licet non cum æqualitate, ad præsens accommodari potest, ut sensit Covarr. supra, et simul per hanc rationem explicatur primum quæsitum, scilicet, ad quam virtutem pertineat hanc circumstantiam in dispensatione observare, nimirum, ut non nisi ex justa causa fiat, seu cujus speciei sit malitia contraria.

10. Ratio ergo est, quia legislator ex justitia tenetur non dispensare in sua lege sine justa causa ; ergo peccat contra justitiam aliter dispensando ; ergo illud peccatum est mortale ex genere suo : nam violatio cujuscumque justitiæ ex suo genere mortale peccatum est, juxta doctrinam omnium ; ergo. Consequentiæ claræ sunt. Primum vero antecedens probatur, quia

triplicis justitiæ obligatio in præsenti videtur concurrere. Primo, commutativæ, quia princeps ex officio tenetur talem dispensationem non dare; obligatio autem ex officio maxime spectat ad justitiam commutativam. Secundo, justitiæ legalis, ex qua tenetur princeps nihil agere contra commune bonum; talis autem dispensatio ex se multum nocet communi bono, et est illi contraria. Tertio, distributivæ, et hæc videtur esse proxima, et contra illam videtur esse proprie specifica malitia talis actus, nam directe est acceptatio personarum, ut recte docuerunt Abulens., Matth. 22, q. 117; et Soto, 3 de Justit., q. 6, art. 5, ad 3; et Anton., 2 part., tit. 1, cap. 20, § 2, in fine. Acceptio autem personarum opponitur justitiæ distributivæ, ut constat ex 2. 2, quæst. 63. Unde ex suo genere est peccatum mortale, maxime quando radicatur in obligatione officii, ut ibidem tractatur. Ita vero est in præsenti. Et declaratur : nam a principio ferre legem non simpliciter pro tota communitate, sed excipiendo aliquos ad libitum sine causa, contra justitiam distributivam est, et de se mortale contra totam illam communitatem : hoc autem fit virtute per talem dispensationem; ergo. Confirmatur, nam illud peccatum est mortale ex genere, quod intra propriam speciem potest esse mortale ex materiæ gravitate; ita vero est in præsenti, ut patet exemplis. Quis enim dicat non esse mortale dispensare in observatione Quadragesimæ sine causa, vel cum sacerdote in onere recitandi officium pro libito, et similia? Certe statim actus apparet adeo gravis et deformis, ut peccatum mortale judicetur. Item, licet fortasse de facto ex illo non sequatur scandalum quia occulte fit, de se est scandalosum, et offendit Ecclesiam seu rempublicam, quod est indicium in se ac de se esse rem gravem. Et hanc rationem indicat Valent. supra.

11. *Princeps non potest secum dispensare sine causa.*—Confirmatur hæc resolutio, simul expendendo quæstiunculam aliam hic occurrentem, an, scilicet, hæc doctrina locum habeat etiam in principe secum dispensante. Respondendum enim est affirmative : nam, supposita doctrina supra data l. 3, principem suis legibus obligari, consequenter sequitur eum peccare secum dispensando in tali lege, alioqui inutilis et ridicula esset talis obligatio, si posset princeps illam a se tollere sine peccato, sua voluntate sola, et sine causa. Et ita fatentur Cajet., Soto, Navarr. et omnes. Addo vero hanc culpam in principe esse gravem, et ex suo genere peccatum mortale. Probatur eadem ratione, quia alias nunquam obligaretur sua lege sub culpa mortali : nam etiam esset ridicula obligatio in illo gradu, si sua voluntate et sine causa posset auferre a se obligationem illam sine peccato mortali. Quis enim est qui, volens non servare aliquam legem, non prius auferat a se obligationem gravem ejus, si potest, etiamsi in illa ablatione peccet venialiter, ut caveat peccatum mortale. Denique nullius momenti est obligatio quam potest quis a se auferre suo arbitrio, et sine causa; ergo, ut illud prius dogma, quod princeps obligatur suis legibus juxta gravitatem earum solidum sit, necesse est fateri principem non posse a se auferre pro sua voluntate talem obligationem sine gravi causa, quin in tali dispensatione peccet mortaliter. Hinc ergo concludimus tales dispensationes sine causa esse peccatum mortale ex genere suo, quia in principe respectu sui non est ita gravis ex aliquo extrinseco accidente, sed præcise ex vi suæ specificæ malitiæ, quia est contra justitiam distributivam, quæ in illa acceptione personæ graviter læditur, etc. Idem ergo erit respectu dispensationis subditorum : nam malitia est ejusdem speciei, et, licet, ex circumstantia personæ circa quam, aggravetur in principe dispensante, tamen (ut indicat Cajetanus dicta quæst. 96, art. 5) hoc non obstat quominus etiam circa subditos peccatum sit mortale ex genere, et possit esse in individuo mortale, ex gravitate materiæ. Licet in levioribus legibus vel circumstantiis earum sæpe possit esse peccatum veniale ex levitate materiæ, ut in aliis rebus contingit.

12. *Subditus petendo dispensationem sine causa peccat mortaliter ex genere suo ex uno capite, ex alio autem venialiter tantum.* — Et hinc etiam expeditur aliud dubium hic occurrens, quantum, scilicet, peccet subditus petendo dispensationem sine causa. Nam quod peccet, omnes allegati auctores fatentur, estque manifestum supposita dicta resolutione, quia petit rem irrationabilem et communi bono contrariam, et quia vult discrepare a toto corpore sine causa. De quantitate vero culpæ eædem sunt opiniones. Dico autem breviter illam actionem subditi dupliciter considerari posse. Primo, præcise, ut est actio propria subditi, et voluntas cujusdam inordinati objecti; alio modo, ut est inductio superioris ad actionem iniquam, et consequenter est cooperatio ad illam. Priori modo potest excusari subditus a culpa mortali etiam ex genere, quia non tenetur propria obligatione justitiæ ad illam con-

formitatem cum toto, ut capite sequenti magis declarabimus. At vero posteriori ratione peccat ex suo genere mortaliter, quia cooperatur peccato mortali, et est causa illius : in individuo autem ita peccabit sicut superior quem inducit. Et ita sentit Covarr. supra. Poterit tamen accidere ut subditus ignorantia excusetur, et tunc poterit ipse nihil peccare, putans Prælatum nihil peccare, et nihilominus fieri etiam potest ut Prælatus non excusetur, quia vel non ignorat, vel ignorantia, quæ in subdito est invincibilis, in Prælato est culpabilis, propter majorem occasionem et obligationem sciendi. Quocirca, si subditus bona fide procedat, et petat dispensationem, putans se habere causam, vel fideliter narrans factum, et remittens superiori judicium causæ, nihil peccabit, etiamsi non sit certus non peccare Prælatum, quia in dubio pro illo præsumere debet, ut sæpe dictum est, et in materia de voto in simili diximus cum D. Thoma 2. 2, q. 88, art. ult. ad 2, et tradit etiam Navarrus dicto prælud. 9, n. 13.

13. Sic etiam e contrario, si subditus mala fide procedat, et decipiat Prælatum falsam causam allegando, ipse peccabit, et Prælatus esse poterit a culpa immunis; et hanc culpam existimo esse mortalem in subdito ex genere suo, quia de se gravem injuriam Prælato infert, nisi ex levitate materiæ minuatur. An vero, si Prælatus offerat dispensationem sine causa subdito non petenti, ille peccet acceptando, Sanc. supra, n. 8, ait, peccare eo modo quo Prælatus, id est, vel venialiter, vel mortaliter, prout Prælatus peccaverit, quia cooperatur peccato illius, cum dispensatio non sortiatur suum effectum, donec acceptetur. Sed dicendum censeo tunc subditum non peccare ex vi cooperationis, quia illa non est vera cooperatio, quia dispensatio a solo superiori datur, et ad illam, ut procedit a superiori, subditus non concurrit, sicut cooperatur quando superiorem excitat vel inducit. Nec refert quod acceptatio sit necessaria ad effectum, tum quia non est necessaria ut concausa, sed ut conditio necessaria, quam ponere, solum est permittere effectum, non facere; tum etiam quia posita dispensatione ex parte superioris, ponitur tota malitia gravis illius actionis, et, quod sequatur effectus, non habet novam malitiam, et ideo acceptare aut velle illum effectum non est in subdito cooperatio ad malum. Potest vero cogitari ibi aliqua malitia in voluntate talis effectus sine cooperatione, quæ venialis ad summum est, si tamen aliqua est, quod nunc non definio, donec dicam de culpa ejusdem subditi in usu talis dispensationis, quam in sequens caput reservo, quia supponit aliam de valore talis dispensationis, et ibi etiam dicemus an teneatur Prælatus talem dispensationem revocare.

14. *De qualitate causæ ad licite dispensandum.* — Superest respondere ad rationes disputandi in principio positas, et expedire alia brevia dubia, quæ in eis petuntur. Prima ergo ratio dubitandi petit generatim qualis debeat esse causa justa ad licitam dispensationem sufficiens; triplex enim causa potest intelligi; una per se sufficiens ad excusandum, vel certo, vel sub dubio; alia per se non excusans, sufficiens tamen ut possit tolli obligatio; alia quæ licet per se non tollat obligationem, et reddat justam dispensationem et obliget Prælatum ad dispensandum. Dico ergo non esse necessariam primam causam. Et hoc solum concludit illa prior ratio dubitandi. Nam, si certo constet causam seu necessitatem esse talem ut per se excuset, tunc non solum dispensatio vera, sed etiam nec interpretatio Prælati necessaria est; si vero sit talis quæ rem faciat dubiam, et dubium non possit per doctrinam vel aliam diligentiam expelli, tunc ad superiorem recurrendum erit, si fieri possit, ut interpretetur potius quam dispenset, licet interpretatio in illo casu soleat large dispensatio vocari. Ad propriam ergo dispensationem non est necessaria tam rigorosa causa. Nec etiam est necessaria tertia, quæ superiorem obliget, sed sufficiet media, quæ nimirum satis sit ut sine acceptione personarum possit pars excipi a generali onere et regula totius corporis. Sæpe enim occurrere potest causa sufficiens ad prudenter judicandum, posse fideliter et juste subditum eximi ab aliquo onere, vel quia in eo non ita militat ratio legis, sicut in aliis, vel quia aliæ occasiones vel impedimenta occurrunt, quæ licet non cogant, prudenter inducunt ad misericordiam, vel benignitatem, aut liberalitatem cum illo ostendendam, ut canones frequenter loquuntur, et paulo post magis explicabimus.

15. *Ubi fuerit major obligatio major causa requiritur ad dispensationem.* — Quæri autem hic potest quæ sit causa justa ad dispensandum in humana lege, quam quæstionem tractavi de dispensatione voti, lib. 6, cap. 17, et doctrina ibi data potest in præsenti cum proportione applicari; unde breviter adverto quæstionem hanc posse tractari et comparate et absolute. Priori modo quæri solet an sit necessa-

ria tam gravis causa ad dispensandum in legibus humanis, sicut in juramentis, aut votis, aut aliis quæ dicuntur attingere jus divinum aut naturale. Quam comparationem attingit Navarrus in Sum., cap. 12, n. 57, et simpliciter dicit difficiliorem esse dispensationem in his quæ jus divinum attingunt, ac subinde majorem causam ad illam postulari; Soto vero, l. 7 de Just., quæst. 4, art. 3, § *Hoc autem*, quæsitum hoc de voto proponens, putat non habere unum responsum; nam interdum lex difficilius relaxatur quam votum, interdum vero e contrario. Hæc ergo quæstio supponit aliam, quam tractavi l. 1 de Voto, cap. 3, quæ sit major obligatio legis humanæ an voti, et dixi pro materiæ qualitate interdum unam, interdum aliam esse graviorem, ita ergo dicendum est de causa dispensationis: nam ubi fuerit major obligatio, ibi major causa postulatur.

16. Absoluta præterea interrogatio, scilicet, quam gravis causa sufficiat, vel quomodo possit de illa judicium ferri, non potest etiam certa responsione definiri, sed prudentis arbitrio definienda est, ut etiam de voto dixi. Capita vero seu loca ex quibus hæc causa sumenda est numerantur a Gratiano in § *Nisi rigor*, 1, q. 7, dicente : *Pro tempore, pro persona, intuitu pietatis, necessitatis, vel utilitatis, et pro eventu rei*, quæ per discursum totius quæstionis variis canonibus comprobat. Sed si attente considerentur, omnia continentur in illis tribus capitibus, *necessitas, utilitas* et *pietas;* hæc tamen secundum alias circumstantias variantur. Nam temporis conditio facit ut tunc occurrat necessitas vel utilitas; et idem suo modo est de conditione personæ, et rei eventu, sub quo continetur quælibet occasio, et ad hæc etiam reducitur opportunitas loci: nam ex his omnibus consurgere solet necessitas vel utilitas, ut ex se constat, et ex decretis a Gratiano ibi inductis, et ex c. *Fraternitas*, d. 34, et optime ex cap. *Necesse est*, dist. 29, c. *Ipsa pietas*, 23, q. 4; et in universum loquendo, interdum hæc causa potest sufficienter oriri ex uno vel altero capite, aliquando vero ex multis simul: nam singula quæ non prosunt, simul collecta juvant, ut constat.

17. *Dispensatio juris publici et privati quando dicitur.* — Atque ex hac numeratione causarum colligi possunt tres aliæ divisiones dispensationis. Prima est in illam quæ est boni publici vel privati. Sicut enim lex, licet sit propter commune bonum, nihilominus interdum est juris publici, interdum privati, ut supra tradidimus : ita dispensatio, quando pro immediata causa habet publicam utilitatem, dicitur juris publici; quando vero est proxime propter utilitatem personæ petentis dispensationem, dicetur juris privati. Unde etiam colligitur quomodo intelligendum sit quod divus Thomas, dicta quæst. 95, art. 4, ait, ad fidelitatem dispensatoris pertinere ut intentionem habeat ad commune bonum; indicare enim videtur necessarium esse ad justam dispensationem ut causa ejus sit necessitas aliqua publica, vel communis utilitas. Unde Soto, dicto art. 3, intulit dispensationem non posse esse justam, nisi in commune bonum cedat; nam, sicut lex pro communi bono constituitur, ita pro illo dispensanda est. Et Panorm., in cap. *De multa*, de Præbend., n. 8, referens eumdem locum D. Thomæ, ait dispensationem non propter privatam causam, sed propter publicam debere concedi. Ac denique Tridentinum, sess. 25, cap. 18 de Reform., leges dicit tantum debere relaxari ut communi utilitati satisfiat.

18. *Quo sensu debet dispensatio respicere bonum commune.*—Non est autem intelligendum ad justam causam dispensationis necessarium esse ut immediate pertineat ad commune bonum, satis enim est ut immediate contineat tale bonum illius personæ cum qua dispensatur, vel propter quam dispensatur, quod redundet in commune bonum: nam bonum partis in bonum totius corporis redundat, quod patet ex usu et ex ratione, quia legislator ita debet communi bono prospicere, ut etiam habeat curam singulorum quoad fieri possit; ergo ita etiam debet dispensare obligationem legis ut necessitatibus singulorum subveniat, salvo communi bono, et ideo recte dixit Grat. dispensationem concedi pro tempore et persona. Et D. Thomas dixit dispensationem recte dari, quando lex, quæ communitati expedit, huic personæ non expedit propter periculum mali, vel impedimentum majoris boni; tunc ergo subvenire per dispensationem redundat in commune bonum, et ita est justum; erit autem injusta dispensatio si sit propter privatum commodum, quod in commune bonum non redundat.

19. *Dispensatio voluntaria et necessaria quando dicitur.* — Secunda divisio dispensationis quæ ex dictis colligitur, est in voluntariam et necessariam, seu justam et debitam, vel non debitam, licet justam. Aliqui enim auctores in hoc nihil distinguunt, sed quoties intercedit justa causa dispensandi, putant dispensationem esse debitam. Ita Sylvester verb. *Dispen-*

satio, quæst. 1, et hoc sequuntur aliqui canonistæ in cap. *At si clerici,* § *De adulteriis,* de Judic., et favet Gloss. in cap. *Domino sancto,* d. 50, verb. *Necesse,* quæ prius colligit ex illo textu aliquam dispensationem esse debitam, postea vero generaliter infert *peccare Episcopum negando dispensationem, ubi patet ratio dispensandi,* et sequitur ubi Turrecrem., n. 9, qui tamen in cap. *Cum constitueretur,* 50 d., n. 9, triplicem distinguit dispensationem, debitam, prohibitam, permissam. Et nihilominus subjungit omnem dispensationem quæ ex justa causa datur, esse debitam. Quam distinctionem ac doctrinam sequuntur Anton., 1 p., tit. 17, § 20; Rosel., verb. *Dispensatio,* n. 4. Videtur tamen repugnantiam involvere cum tertio membro distinctionis. Quia non dicitur dispensatio permissa per modum actus illiciti, sed quæ non datur per modum juris ac legis, sed ex misericordia in casibus permissis et non præceptis in jure, ut idem cum Archid. exponit: at dispensatio talis licita est; ergo habet justam causam. Unde videtur esse aliqua æquivocatio in verbis illis, quia non est verisimile in verbis tam paucis dici contradictoria. Videtur ergo Turrecrem. tacite distinguere causam justam, id est, ex justitia obligantem, a causa honesta ex misericordia, vel pietate, aut rationabili liberalitate.

20. *Dispensatio quæ licite concedi potest aliquando debetur ex justitia, aliquando non.* — Sit ergo certum non omnem dispensationem quæ potest licite concedi esse debitam ex justitia, vel præcepto, aliquando tamen esse posse. Ita Panormit., Deci., Fel. et alii in dicto capite, § *De adulteriis;* idem Abbas in cap. *Consilium,* de Observat. jejun., n. 4, et in cap. *Ex parte,* de Consuet., in fine. Qui auctores specialiter advertunt justam seu rationabilem dispensationem aliquando esse debitam, tanquam supponentes pro certo non semper esse debitam; et ita etiam dixit Gloss. in c. *Dispensationes,* 1, quæst. 7, dispensationem non esse jus, interdum tamen esse debitam. Idem repetit eadem Gloss. in cap. *Exigunt,* eadem causa et quæstione. Idem Roderic., t. 1, q. 24, art. ult., in fine; Sanci., l. 3 de Matrim., disp. 10, quæst. 1, qui alios referunt. Et potest satis colligi ex Tridentino, sess. 14, cap. 7 de Reformat., ubi in casu per se justo, ut est occisionis alterius in propriæ vitæ defensionem, dicitur esse dispensatio quodammodo debita. Potest etiam facile probari explicando titulos ob quos potest dispensatio esse debita, extra quos non erit debita, licet possit esse justa.

21. *Dispensatio debita ex præcepto.*—Primo ergo potest esse dispensatio debita ex juris præcepto, ut quoties, assignando aliquam causam dispensationis, utitur verbis præceptivis, ordinando, ut existente tali causa concedatur dispensatio, quod maxime fieri solet in dispensationibus circa pœnas post condignam satisfactionem, ut in dicto cap. *Domino sancto,* ubi id notant Gloss. et Turrecrem. Item Gloss. in cap. *Si quis,* et cap. *Condemnandum,* dist. 50, propter verbum *debet* quod est in textu, quod non cogit, sed consideranda sunt alia verba et materia. Quando vero lex solum concedit ut possit dispensari, non est debita dispensatio, ut notatur in dicto § *De adulteriis,* ex ipso textu. Intelligendum autem hoc est permissive seu negative, id est, ex vi illius concessionis non esse debitam dispensationem, non tamen absolute, ut non possit esse aliunde debita; quia sæpe denotatur per illum modum loquendi concessio potestatis, non vero excluditur obligatio, si aliunde oriri possit, ut notatur in cap. *Cum ex eo,* de Elect., in 6, per ipsum textum. Secundo, potest esse debita dispensatio per præceptum ab homine, ut in dispensationibus quas concedit Pontifex remittens causas ordinariis, vel discreto confessori, mandans ut dispensent si preces veritati nitantur; tunc enim impleta conditione dispensatio debita est.

22. *Dispensatio debita ex natura rei vel ex officio.—Dispensatio debita ex misericordia.*— Tertio, ex natura rei potest esse debita de justitia dispensatio, quando est necessaria ad commune bonum, vel vitandum publicum scandalum, vel quid simile. Ita notatur in dicto cap. *Ut constitueretur,* per illum textum, ubi Gloss. et Turrecrem. supra, Panorm. et alii supra citati. Quarto, potest esse debita dispensatio ex officio, ac subinde ex justitia, ubi fuerit necessaria ad spirituale bonum postulantis, vel ad vitandum grave periculum animæ; ratio est, quia Prælatus ex officio tenetur providere in his casibus saluti subditi, et hoc maxime sentiunt auctores primo loco citati; hujusmodi enim (ut existimo) vocant *justam causam dispensationis.* Quinto, aliquando, licet causa non inducat debitum justitiæ, potest inducere debitum charitatis et misericordiæ. Aliquando enim dispensare est opus misericordiæ; ita enim interdum jura loquuntur, cap. *Postulasti,* de Cler. excomm. ministr.; at opus misericordiæ interdum est debitum, quando proximus graviter indiget, et sine dispendio potest illi concedi; ergo. Unde tamen fit ut

extra hos casus possit esse justa dispensatio, et non debita. Patet, quia potest esse ex misericordia, vel liberalitate, sine gravi necessitate subditi, et sine præcepto positivo; ergo erit justa, quia ratio misericordiæ cum concessione juris positivi illam justificat, et non erit debita quia nec jure naturæ nec ex præcepto humano. Confirmatur, quia privilegium sæpe est justum hoc modo, et non debitum; ergo et dispensatio. Denique hæc dispensatio dicitur in jure gratia, ut auctores supra citati advertunt.

23. *Causa justa aliquando non excusat a legis obligatione.* — Unde etiam intelligitur quod supra etiam diximus, posse dari justam causam dispensationis quæ per se non sufficiat ad excusandum ab observatione legis. Et consequenter etiam sequitur, si, existente tali causa, subditus petat dispensationem et illi denegetur, non ideo posse statim agere contra præceptum, quia sola justa causa non excusat, et ideo non requiritur tantum dispensatio petita, sed etiam obtenta, quia alias non tollitur vinculum legis. Atque hoc maxime locum habet in dispensatione non debita ex justitia, etiamsi sit debita ex sola charitate, vel misericordia. De dispensatione autem debita ex justitia posset quis dubitare; sed quia illa justitia non est proprie commutativa respectu particularis subditi, sed est respectu communitatis, vel legalis et communis, ideo per se loquendo et pro regula statuendum est, etiamsi dispensatio sit debita de justitia, vel præcepto, et denegetur, non posse subditum contra legem agere, quia injustitia Prælati non tollit legis vinculum. Quare, si lex est superioris, et inferior abutitur potestate sibi concessa, ad superiorem recurrendum est (si non est periculum in mora), qui poterit compellere ut dispenset, ut docet Panormitanus in cap. *Pastoralis*, de Appellat., n. 17. Quomodo autem sit recurrendum, an per appellationem, vel implorando officium ejus et supplicando, tractant juristæ supra allegati; ad eos enim pertinet. Veritas autem est hanc non esse materiam appellationis, sed supplicationis. Quod si sit periculum in mora, et grave nocumentum immineat, tunc epiikia uti licebit, interpretando voluntatem superioris, quando materia est capax illius: nam, juxta doctrinam supra datam, etiam hoc posset licere ante petitam dispensationem a proximo Prælato, si peti non posset sine eodem detrimento. At vero, si sit princeps supremus qui negat dispensationem quæ judicatur debita, standum est judicio, seu voluntati ejus, nisi nocumentum tam grave immineat, ut non possit lex humana obligare cum tanto discrimine, quia extra hanc necessitatem lex non relaxata per dispensationem semper obligat.

24. *Dispensatio ex causa intrinseca vel extrinseca quando dicitur.* — Tertia divisio dispensationis quæ ex dictis colligitur, est in eam quæ, attenta ratione legis, ab intrinseco necessaria vel justa est, alia quæ solum per extrinsecam causam justificatur. Intrinsecam causam appello quæ directe opponitur observationi legis, illi impedimentum afferens, vel gravem et onerosam reddens ejus obligationem; extrinsecam autem appello quæ ab aliis circumstantiis extrinsece sumitur, ut ex nobilitate personæ, ex meritis ejus, vel aliis similibus occasionibus. Prius ergo genus causæ sine dubio est maxime proprium, in quo principaliter debet attendi an ratio legis saltem negative cessaverit in tali persona: nam si cessat, licet per se non sufficiat ut lex non obliget, nec etiam ut per dispensationem tollatur si nulla alia ratio suppetat, tamen, supposita illa cessatione causæ finalis legis in particulari, quælibet ratio adjuncta utilitatis vel pietatis, etiamsi nimis gravis non sit, sufficere poterit ad honestandam dispensationem, ut sentit Soto dicta quæstione septima, articulo ultimo, § *Sed arguis*, ponens exemplum in præcepto jejunii. Si vero ratio seu finis legis in tali persona non cessavit, major quidem causa necessaria erit, tamen etiam poterit esse intrinseca, ut est debilitas corporis ad jejunandum, etiamsi alias indigeat jejunio ad corporis macerationem, etc.

25. *Causa extrinseca quando est sufficiens.* — Posterius vero genus causæ, quod extrinsecum appellavi, etiam conferre potest multum: imo interdum esse sufficiens, ut notavit Panormitanus, in cap. *Innotuit*, de Elect., n. 5, per illum textum, in quo *personæ scientia, morum honestas, bona fama*, considerantur ad honestandam dispensationem. Et addit Panormitanus solam prærogativam meritorum posse sufficere ad inducendum principem ad dispensandum, licet non concurrat Ecclesiæ necessitas, vel utilitas, utique proxime: nam remote et ultimate personæ merita vel sunt utilia Ecclesiæ, vel illorum remuneratio in magnam Ecclesiæ utilitatem redundat. Et sic etiam D. Thomas 2. 2. quæst. 63, art. 2, ad 2, dixit conditionem personæ, quod dives sit, interdum considerari ad dispensationem, ob communem utilitatem. Et sic etiam Concilium Tridentinum, dicto cap. 18, sess. 25, dixit in dispen-

sando habendum esse *rerum personarumque delectum;* et in sess. 24, cap. 5 de Reformat., inter causas dispensandi ponit *nobilitatem personarum,* quod etiam in jure frequens est. Aliquando vero dispositio personæ confert etiam ad intrinsecam rationem dispensationis, ut in cap. 1 Qui cleric. vel voventes.

26. *Dispensatio semper requirit aliquam causam, saltem extrinsecam.*—Denique ex his patet responsio ad tertiam rationem dubitandi in principio positam; dico enim dispensare in lege sine causa justa non solum esse malum, quia prohibitum, sed ex se, et ex natura rei, ac subinde semper esse malum : jamque declaratum est contra quam virtutem sit illa malitia. Solum superest unum verbum addere de consuetudine concedendi aliquas dispensationes sine causa. Dici autem imprimis potest concedi quidem sine causa intrinseca, non tamen sine aliqua causa saltem extrinseca, considerata ex parte legislatoris ad ostendendam benignitatem suam, vel misericordiam in occasione opportuna. Deinde dicitur, licet non antecedat causa, per ipsam dispensationem et modum ejus sæpe consummari; nam quando datur dispensatio sine causa, imponitur aliqua satisfactio, vel mulcta in pium opus, vel in aliam communem Ecclesiæ utilitatem, per quod opus consurgit causa dispensationis, quæ tunc fit per modum commutationis, sicut etiam in 4 tomo, disp. 54, in concessione indulgentiarum fieri diximus, et in dispensationibus id notavit Ledesma, 2, p. 4, q. 17, art. 3, in ultimis verbis ejus, dicens ad justam dispensationem non semper requiri causam intrinsecam ex parte ejus cui conceditur, sed sufficere extrinsecam, ut eleemosynam, aut contributionem aliquam in subsidium belli contra hostes Ecclesiæ, vel aliud simile pium opus.

CAPUT XIX.

UTRUM DISPENSATIO LEGIS HUMANÆ SINE JUSTA CAUSA DATA VALIDA SIT.

1. *Inferior in lege superioris sine justa causa non potest valide dispensare.* — Distinguere imprimis oportet inter dispensationem datam a legislatore in lege sua, et datam ab inferiori in lege superioris. Nam de hac posteriori omnes fatentur datam sine causa non solum esse illicitam, sed etiam esse invalidam, quia excedit potestatem dispensantis; non enim est efficax voluntas inferioris ad tollendum effectum per superiorem voluntatem constitutum, nisi quatenus ab ipso superiore est concessum : non est autem verisimile esse concessum, ut hoc possit inferior sine causa. Et ideo tunc inferior excedit formam mandati, et operatur sine potestate, et ideo actum nullum facit. Quod latius probavi l. 6 de Voto, cap. 17, ubi sufficienter auctores allegavi, et omnes statim allegandi in hoc conveniunt, et ideo non est necesse in hoc immorari.

2. *Quæ cognitio causæ requiritur ad validitatem dispensationis.* — Solum oportet advertere communiter jurisperitos docere necessarium esse, ad valorem dispensationis ab inferiori datæ, ut dispenset causa cognita. Sed hoc dupliciter potest intelligi. Primo, de cognitione judiciali causæ, id est, ut secundum ordinem juris de illa inquiratur, et ea probetur. Alio modo potest intelligi de cognitione causæ, quæ in re sufficiens sit, quacumque via, seu diligentia adhibita. Quod igitur ad forum conscientiæ spectat, censeo hanc posteriorem cognitionem sufficere, quia ex natura rei sufficit, et nullum est jus positivum annullans dispensationem datam non servata forma juridica in cognitione causæ. Cujus signum est, quia non solum in dispensationibus inferiorum, sed in dispensatione supremi principis requiri solet cognitio causæ, ut patet ex Tridentino, sess. 25, cap. 8, et tamen constat apud omnes in dispensationibus pontificiis non requiri illam formam cognitionis causæ ut validæ sint. Igitur solum potest illa forma esse necessaria, ut in foro exteriori censeatur valida dispensatio, quia, ubi non præcedit illa causæ cognitio, surreptitia præsumitur dispensatio, ut idem Tridentinum dixit; imo existimo posse hanc præsumptionem elidi in foro externo, si sufficienter probetur causam legitimam interfuisse, quia tunc per sufficientem probationem constabit in foro externo dispensationem esse validam; ergo nulla ratio superest, cur possit nulla præsumi aut pronuntiari, neque etiam cur possit irritari, quia nullum est jus quod hoc præcipiat, vel quod talem pœnam imponat.

3. Hoc ergo supposito, difficultas est de dispensatione principis in lege sua, et eadem est de quocumque legislatore in sua lege, etiamsi supremus simpliciter non sit, quia eamdem proportionem servat ad legem suam. Videtur ergo talis dispensatio semper esse nulla. Primo, quia semper est injusta, ut supra probatum est : ergo semper est nulla. Probatur consequentia, quia lex injusta non est lex : ergo nec dispensatio injusta est dispensatio,

juxta dictum Bernardi l. 3 de Consid., c. 4. in fine, ubi, numeratis causis justæ dispensationis, ait : *Cum nihil horum est, non plane dispensatio, sed crudelis dissipatio est.* Secundo, talis dispensatio etiam excedit potestatem dispensantis : ergo est nulla, quia actus sine potestate factus nullus est. Antecedens patet ex supra dictis, quia superior dispensans etiam in lege sua non operatur ut dominus, sed ut dispensator fidelis et prudens : ergo operatur per potestatem a supremo rectore, ac legislatore Deo concessam; sed non minus Deus, imo multo magis, quam humanus princeps, præsumitur dare suam potestatem adstrictam legibus justitiæ, et illius formam postulare tanquam essentialem in actu talis potestatis, quia *quæ a Deo sunt, ordinata sunt*, multo certe magis quam ea quæ sunt ab humano principe, et ideo dicitur Deus non dare potestatem in destructionem, sed in ædificationem, 1 Corinth. 10; ergo illa dispensatio, quæ dissipatio est, et in destructionem, non est a potestate data a Deo, ac subinde est nulla.

4. Tertio, illa dispensatio non reddit tutum dispensatum, si de defectu causæ illi constet : ergo non est valida. Probatur consequentia, quia si esset valida, tolleret obligationem legis, et sic redderet subditum tutum in conscientia, quia non violaret legem. Probatur autem antecedens, quia, non obstante tali dispensatione, peccat subditus utendo illa, ut fere omnes fatentur : ergo non est tutus. Respondet Cajetanus peccare quidem, non tamen contra obligationem legis positivæ, quæ per dispensationem ablata fuit, sed contra legem naturæ præcipientis uniformitatem partis cum toto corpore. Sed contra : nam lex naturæ non obligat ad uniformitatem in opere in quo non est uniformis obligatio ; sed posita dispensatione valida, jam non est uniformis obligatio respectu talis operis; ergo nec jus naturæ obligabit ad servandam uniformitatem in illo, vel si obligat non obstante tali dispensatione, signum est non esse validam illam dispensationem. Quarto, si princeps posset valide dispensare cum subdito sine causa, et pro sua voluntate : ergo multo magis secum, quia, sicut voluntate sua posita est lex respectu aliorum, ita et respectu sui : ergo eadem absoluta voluntate poterit a se obligationem talis legis auferre, qua potest a subdito. At consequens est falsum, alias nunquam princeps obligaretur illa lege, quia obligatio quæ sine causa et propria voluntate tolli potest, nulla profecto est, vel nullius momenti, ut supra argumentabar.

5. Propter hæc vel similia argumenta aliqui dixerunt dispensationem datam, etiam a Papa, in lege canonica, esse nullam, nullumque effectum habere, ac subinde æque peccare subditum non servando legem post illam dispensationem ac si illam non haberet, et si lex irritet actum, etiam fore æque irritum post dispensationem. Ita tenet Fortun. Garc. in l. *Gallus*, § *Et qui si tantum*, ff. de Lib. et posthum.; sequitur Mendoz. de Pactis, lib. 1 quæst. 2, n. 35; et in foro conscientiæ idem esse dicendum censuit Loazes de matrimon. Reg. Angli., dub. 4, n. 14 et 15; et quando dispensatio affert præjudicium tertio, idem censuit Mincha. lib. 1 Quæst. illustr., cap. 25, n. 16, et cap. 26, n. 6, de cujus sententia dicam solvendo argumenta. Ex theologis vero solus Vasq. inclinat in hanc sententiam, 1. 2, disp. 178, cap. 4, quamvis in fine dicat aliis judicium relinquere. Refert etiam pro hac sententia Glossam, Jas. et alios asserentes talem dispensationem non reddere tutum in conscientia eum cum quo dispensatur; sed illi in alio sensu locuti sunt, ut in solutionibus argumentorum dicam.

6. *Dispensatio in lege sua est valida sine causa justa.*—Nihilominus dico talem dispensationem esse validam, ac subinde habere illum effectum ad quem datur. Hanc assertionem nunquam satis expressit D. Thomas; indicat tamen, in eo quod solum ubique dicit, peccare legislatorem sine causa dispensando, vel non debere dispensare sine causa, ut patet 1. 2, quæst. 97, art. 4, et quodlib. 4, art. 13, et sæpe alias. Alii vero theologi, qui quæstionem attigerunt, in hac assertione conveniunt, ut Cajetanus, dicta quæst. 96, art. 5; Soto, dicta quæst. 6, a. 3, et alii noviores theologi, tam generatim ad dictam quæst. 97 D. Thomæ, art. 4, quam in particularibus locis quos congerit Sancius supra n. 24, ubi etiam refert Summistas et jurisperitos quamplures. Maxime vero tractari solet in c. *Quia in Ecclesiarum*, de Constit., ubi videri possunt Deci., n. 17; et Felin., n. 15, et in § *De adulteriis*, sub cap. *At si clerici*, de Judic., et in c. *De multa*, de Præbend., et in cap. *Ad monasterium*, de Stat. monach., et in cap. *Non est*, de Voto. Quibus locis videri præcipue possunt Innocent. et Panormit., et alii allegati capite præcedenti in principio, et præsertim Covar. in 4, 2 p., cap. 6, § 9, n. 8 et sequent., et Gigas de Pension., quæst. 6, num. 9.

Dispensationis vis ab auctore legis pendet.— Fundamentum hujus assertionis est, quia lex pendet ex voluntate imponentis illam : ergo si ipsemet voluntate sua fert illam respectu alicujus, reipsa ablata manet, licet fortasse superior peccet auferendo. Nam, ut Glossa dicit in lege *Relegatum*, ff. de Pœnis, ut lex non obliget, est in principe pro ratione voluntas, quia a voluntate ejus pendet lex, ut in fieri, ita et in conservari. Confirmatur : nam hac ratione, licet princeps, abrogando legem sine causa, peccet, nihilominus subditi jam non obligantur lege, quia in effectu pendet a voluntate legislatoris : ergo idem si ex parte tantum, respectu alicujus, tollat legem. Declaratur etiam, nam si dispensatio non esset cum una persona tantum, sed cum tota communitate, pro una vel altera vice, revera esset valida dispensatio, quia esset ablatio præcepti pro tali die : ergo idem est si sit ablatio præcepti pro tali persona. Item si a principio princeps tulisset legem, excipiendo ab illa Petrum vel Paulum, illi nunquam essent obligati lege, quia de facto illis nunquam est imposita, sive legislator cum ratione exceperit, sive non; ergo idem est si semel posita auferatur. Denique confirmatur, quia absolutio a censura data injuste, et sine causa ab auctore censuræ, valida est, cap. *Venerabilis*, § *Sane*, de Sentent. excommunic., in 6; ergo idem est de dispensatione : nam quoad hoc par est ratio.

7. Ut autem hoc fundamentum solidius appareat, objici contra illud potest, quia interdum est in potestate voluntatis habere vel non habere actum, et impedire effectum ejus, ut in voluntate mea est promittere vel non promittere, non est autem in potestate mea promittere, et non me obligare. Sic ergo, licet in voluntate legislatoris sit ponere vel auferre legem, tamen, si vult per legem obligare totam communitatem, non potest, etiamsi velit, eximere aliquem ab efficacia legis sine causa. Quia lex per se primo respicit communitatem, et ideo quandiu durat, necessario et quasi naturaliter, seu ex vi juris naturæ, obligat omnes qui sunt de communitate et uniformiter participant causam seu rationem legis : ergo exemptio ab illa obligatione jam non potest effici sola voluntate, sed per potestatem dispensativam, quæ respicit causam. Nam quodammodo læditur jus naturale, sine causa diminuendo obligationem legis, perseverante lege. In quo cernitur clara differentia inter abrogationem et dispensationem legis : nam per abrogationem tollitur omnino lex, et ideo licet irrationabiliter fiat, valet, quia legem esse vel non esse absolute pendet a voluntate legislatoris : at vero per dispensationem non tollitur lex, sed, manente lege, per talem dispensationem fieri tentatur, ut obligatio legis non uniformiter descendat ad eos in quibus eadem causa et ratio reperitur, quod est contra legem naturalem, et ideo non ita pendet ex nuda voluntate legislatoris, etiam ut factum teneat, sed oportet ut inæqualitas vel disparitas sit in causa. Et hanc objectionem confirmant duæ rationes in principio factæ. Et per eamdem videntur facile dilui exempla pro assertione adducta. Nam de abrogatione jam dictum est non videri similem rationem. Idemque videtur de absolutione, quia non est actus qui versetur circa communitatem, sed circa particularem personam. In alio vero exemplo poterit facile negari quod in eo supponitur.

8. *Lex non est regula indivisibilis, sed extensionem habet.*—Hæc vero objectio supponit legem esse aliquam indivisibilem regulam, quæ, semel posita, necessario et quasi naturaliter obliget omnes, ita ut non possit ab aliquibus auferri, etiamsi pro communitate permaneat. Hoc autem falsum est : nam hæc regula revera non est nisi voluntas legislatoris : nam illa eadem est ipsa lex, vel certe ab illa omnino pendet obligatio legis. Voluntas autem legislatoris libera est, in obligando tam communitatem totam quam singulos de communitate, et ita ex parte objecti non est indivisibilis, sed extensionem habet, ratione cujus potest perseverare circa communitatem obligando illam, et mutari circa unum vel alium de communitate, nolendo illum obligare. Quod manifeste patet, quia etiam dispensatio ex causa supponit hanc extensionem ex parte objecti, et partialem diminutionem (ut sic dicam) ex parte voluntatis obligandi; ergo, quod attinet ad possibilitatem, potest eodem modo mutari, seu diminui voluntas legislatoris, etiam sine justa causa, solum cum hac differentia quod mutatio ex justa causa est licita, sine causa autem erit illicita. Nihilominus tamen suum effectum habebit, quia voluntas superioris dispensantis absoluta est et efficax; vult autem tollere obligationem ab eo cum quo dispensat, ergo tollet illam. Probatur consequentia, quia nihil est quod irritam faciat illam voluntatem dispensantis, quia nec datur jus positivum irritans illam, nullum enim assignari potest, maxime respectu supremi legislatoris : nec etiam jure naturæ ostenditur irrita, ut patebit facile respondendo ad argumenta. Et declaratur optime

argumento facto, si a principio feratur lex, excipiendo aliquem indebite a vinculo legis; tunc enim aut tota lex erit nulla, quod verisimile non est, aut exceptio erit valida, quia non minus fit per absolutam voluntatem legislatoris, quam ipsamet lex. Et idem etiam confirmat exemplum de abrogatione legis utilis sine causa facta : nam certe non est minus injusta, imo magis quam dispensatio iniqua, et nihilominus facta tenet : ergo etiam dispensatio. Neque obstat differentia assignata, quia, licet facta dispensatione maneat lex, non tamen æque integra sicut antea, sed vulnerata. Quod si contrarium assumitur in differentia assignata, falsum est assumptum, et in illo petitur principium, quia, licet lex maneat circa communitatem, non sequitur necessario manere circa singulos de communitate, in quibus eadem ratio reperitur, quia hoc pendet ex libera voluntate legislatoris, sive justa, sive injusta.

9. *Quomodo legislator tenetur licentiam datam auferre.* — Unde ad primum argumentum concedo talem dispensationem esse injustam, et nego inde consequi esse nullam, quia multa injuste fiunt quæ nihilominus facta tenent, donec annullentur. Quod maxime locum habet in his quæ tantum sunt contra justitiam legalem (ut ostendit exemplum de iniqua abrogatione legis), vel contra solam distributivam, ut patet in electione digni, prætermisso digniori, quæ valida est, licet sit injusta. Vel etiamsi actio sit contra justitiam commutativam, potest esse valida, si injustitia potest aliter tolli quam per actus nullitatem, ut patet in venditione rei injusto pretio citra dimidiam. Hæc autem omnia habent locum in præsenti, quia dispensatio sine causa per se tantum est contra justitiam distributivam, vel remote contra legalem, et quatenus est contra obligationem justitiæ commutativæ ratione officii, debet retractari; quandiu vero non revocatur, valida permanet. Unde mihi valde probabile est quod, licet illa dispensatio sit valida, semper tenetur legislator illam licentiam auferre, quia semper pendet ab ejus voluntate, in qua perseverare inordinatum est, durante eodem defectu causæ, quia semper repugnat communi bono et obligationi officii.

10. Addo præterea interdum ex tali dispensatione sequi injustum nocumentum tertii repugnans commutativæ justitiæ, et tunc ex illo capite dispensationem posse esse invalidam, quia non potest dare licentiam ad actum injustum, et quoad hoc tantum recte æquiparatur dispensatio injusta cum lege etiam injusta. Oportet tamen advertere duobus modis posse nocumentum injustum tertii conjungi cum dispensatione. Primo, per actionem ipsius principis, ut si princeps sine causa eximat aliquem a lege tributi, et nihilominus a communitate exigat eamdem pecuniæ quantitatem, plus justo onerans reliquos; et hoc non est satis ut dispensatio sit nulla, quia illa injustitia non fit a subdito dispensato, neque est intrinsece connexa cum dispensatione, sed fit ex injusta voluntate principis, et ab eodem debet resarciri, et non a subdito exempto, nisi ad talem injustitiam cooperatus fuerit. Alio modo potest fieri injustitia per actionem ipsius subditi obtinentis dispensationem, ut si ratione illius vendat rem carius quam valeat secundum communem æstimationem, et tunc procedit quod dictum est, dispensationem ex eo capite esse nullam.

11. *Duplex potestas in legislatore.* — Ad secundum respondeo hanc dispensationem excedere potestatem juris (ut sic dicam), non facti. Distingui enim debet duplex potestas in legislatore; una est naturalis, volendi, vel nolendi, quam voco potestatem facti; alia superaddita, seu jurisdictionis ad obligandum alios. Dispensatio ergo sine causa data magis est a priori potestate, a qua habet substantiam et valorem suum, quia superior volens sic dispensare operatur ut dominus suæ voluntatis, et quoad hoc non operatur ultra suam potestatem, et hoc est satis ut sit validus actus, etiamsi non sit secundum usum debitum alterius potestatis jurisdictionis suæ. Nam si quis recte advertat, ille abusus talis jurisdictionis omissivus potius est quam activus (ut ita dicam) : nam qui vult dispensare, solum vult non obligare subditum sua lege, et ita potius vult non uti circa illum jurisdictione sua quam uti, et ideo talis actus validus est, etiamsi sit extra talem potestatem, id est, extra positivum usum ejus. Quia potestas jurisdictionis quoad usum essentialiter pendet a voluntate habentis illam, et ideo ut non influat, vel non obliget, satis est ut superior nolit sua jurisdictione uti, etiamsi male faciat non utendo. Ita ergo se habet cum vult dispensare sine causa : nam, licet verbum *dispensare* significet per modum effectus positivi, revera est privativus, et ideo non tam proprie dicitur ille actus excedere potestatem jurisdictionis, quam deficere a debito usu ejus; actus autem habens similem defectum validus est ex vi absolutæ voluntatis, ut patet in abrogatione legis, et idem est in remissione pœnæ sine causa facta, et similibus.

12. In tertio argumento petitur an liceat subdito uti tali dispensatione; multi enim auctores negant, ut expresse Rebuffus in Practic., titulo de Dispensatione ad plura beneficia, n. 55; ait enim nec Papam dispensantem sine causa esse tutum, nec dispensatum. Idem Covarr. supra, ubi refert plures canonistas ex supra allegatis, indicatque dispensationem hanc solum esse validam quoad tollenda impedimenta irritantia, vel inhabilitates legales, ita ut actus in virtute ejus factus teneat, et in foro exteriori, et in re ipsa : non vero esse validam talem dispensationem quoad tollendam obligationem legis, et ideo non reddere tutam conscientiam dispensati. Existimo tamen Covarr. non fuisse locutum in hoc sensu, sed in alio intento a Cajetano quem allegat. Itaque consequenter ad dicta, certum est dispensationem hanc esse validam, etiam quoad tollendam obligationem legis, de qua conceditur, ut expresse declaravit Cajetanus d. q. 96, art. 5, in fine. Et patet ex dictis, tum quia non minus pendet obligatio a voluntate legislatoris, quam alii effectuslegis humanæ, quales sunt inhabilitates, vel irritationes actuum; tum etiam quia nulla major repugnantia potest in uno ostendi quam in alio; tum præterea quia multæ dispensationes conceduntur in legibus prohibentibus sine irritatione, vel in legibus pure directivis, et nihilominus eodem modo censentur validæ, propter idem fundamentum quod pendent ex voluntate dispensantis.

13. Hinc ergo necessario sequitur subditum sic dispensatum non peccare contra legem, in qua cum illo dispensatum est; quia ablata est illius obligatio, ut, si erat lex de jejunio, ablata fuit obligatio temperantiæ, et ideo non jejunando non est intemperans. Neque etiam dici potest inobediens, cum non agat contra voluntatem superioris. Quæ ratio in universum probat legem illam tunc non obligare, quia obligatio legis humanæ nititur in illo principio : *Obediendum est superioribus*, quod non habet locum ubi voluntas superioris deest; ergo nec obligatio legis, ergo nec peccatur contra illam: quoad hunc ergo effectum etiam est valida dispensatio. Nihilominus tamen Cajetanus putat subditum peccare, utendo tali dispensatione, quia, licet non agat contra legem humanam relaxatam, agit contra principium illud naturale, quod pars non debet discordare a toto sine causa. Quia turpis est pars quæ toti non convenit; est enim rationi dissonum ut aliquis in communitate vivat, et non utatur eodem jure cum aliis, sine justa excusatione. Atque in hoc sensu loqui videntur Covarr., Rebuffus et alii antiquiores canonistæ, quos ipsi referunt, dicentes sic dispensatum non manere tutum in conscientia; et idem sequitur Navarrus in Summa, prælud. 9, n. 14, qui hoc temperat, ut intelligatur de obligatione sub culpa veniali, non mortali, quod placet multis modernis quos refert, et sequitur Sancius, d. disp. 18, n. 12 et 13, et est valde probabilis opinio.

14. Mihi vero probabilius videtur in usu talis dispensationis nullum esse peccatum, per se loquendo, ac secluso scandalo, prout tenet Angel., verb. *Dispensatio*, n. 3; et Sylvester, q. 3; Soto etiam, l. 1 de Justitia, q. 7, a. ult., in fine, satis propensus est in eamdem sententiam : nam ejus ratio ad hoc tendit, quamvis postea solum concludat, cessante scandalo, non esse culpam pejorem quam venialem. Absolute vero non esse culpam dixit Navarrus in Summa, cap. 12, n. 57, citans Adrianum in 4, in materia de restitutione; et sequitur Aragon. 2. 2, q. 89, a. 9, in fine; et Medin., in Summa, l. 1, cap. 14, § 10; Palacius, in 4, dist. 15, disp. 8, col. 1, et dist. 38, disp. 2, col. 2; Gigas de Pensio., q. 6, n. 13; et idem videtur sequi Felinus in c. *Ad audientiam*, 2 de Rescript., n. 4, ubi ita intelligit Innocent., Cardin. Speculator. et alios simpliciter dicentes sic dispensatum manere tutum in conscientia. Ratio vero est, quia imprimis subditus utens tali dispensatione non cooperatur peccato dispensantis, sed utitur effectu talis dispensationis, in quo effectu nulla est malitia; imo, licet postea illa utatur, non prosequitur, vel quasi continuat prius peccatum, quod jam præteriit. In quo magnam invenio differentiam inter dispensantem, et dispensatum sine causa : nam qui dispensavit potest revocare dispensationem quoad usum futurum, et tenetur id facere, ut supra dixi; et ideo, quoties sciens et videns id non facit, quasi prosequitur prius peccatum, seu de novo illud repetit, sicut dici solet de illo qui furatus est, dum non restituit. At vero subditus, postquam obtinuit dispensationem, sive in eo peccaverit, sive non, postea non potest illam revocare; imo neque illi potest renuntiare semper, ut infra dicam; et quamvis posset, non tenetur, quia non spectat hoc ad officium ejus, et ideo nullo modo perseverat moraliter in peccato, si quod fortasse commisit obtinendo talem dispensationem, etiamsi illa utatur; imo cum tali usu stat vera pœnitentia prioris peccati. Et ex hac parte est mihi certum non esse deformitatem gravem in illo usu. Quod vero nec levis seu venialis sit per se et

ex objecto, probatur, quia tunc ille subditus non potest dici turpiter agere discordando a toto in tali opere, quia etiam est dispar in obligatione legis, neque apparet unde oriatur obligatio ad tantam uniformitatem in opere, ubi est difformitas in obligatione legis. Item non apparet cujus speciei esse possit malitia illius culpæ, quia non est contra justitiam, ut per se notum videtur, nec etiam contra charitatem, quia, secluso scandalo, nulla intervenit ratio talis obligationis. Est ergo verisimilius nihil peccare eum qui secrete et sine scandalo utitur sua dispensatione, quando alioqui ille usus seu actus utendi de se non est malus, et fit propter honestum finem, quia illud nec est novum præjudicium legis, neque etiam bono communi præjudicat.

15. *Licet subditus non peccet, peccat tamen legislator secum injuste dispensatione utendo.*— Quartum argumentum petit an legislator ipse possit hoc modo secum dispensare valide in sua lege sine causa. In quo Cajetanus supra affirmat, et prorsus eodem modo censet de ipso legislatore ac de subdito dispensato; ait enim non peccare postea contra legem suam, peccare autem contra naturalem obligationem quam caput habet non discrepandi a corpore. Et quidem Cajetanus consequenter loquitur, supponendo legislatorem obligari sua lege proprie, et per se, seu immediata obligatione legis positivæ humanæ : nam tunc procedunt rationes supra factæ, quod talis obligatio efficaciter tollitur per absolutam voluntatem ejus qui illam posuit. Nihilominus tamen in usu talis dispensationis necessario est constituenda differentia inter legislatorem et subditum : nam in legislatore talis usus peccaminosus est, etiamsi in subdito possit esse sine peccato, vel, licet demus in subdito esse peccatum veniale, in legislatore est mortale ex suo genere; et ratio differentiæ sumitur ex dictis, quia superior peccat graviter secum dispensando sine causa, ut supra ostendimus, et potest, consequenterque tenetur, illam dispensationem revocare; et quoties voluntarie in ea permanet, peccatum illud prosequitur seu repetit, ut jam declaratum est. Utendo autem tali dispensatione virtute illam confirmat, imo iterum illam sibi concedit; ergo saltem hoc titulo peccat mortaliter in illo usu. Et in hoc est dispar ratio in subdito, ut declaravi. Neque est mirum quod in hoc sit majus gravamen principis quam subditi, quia princeps tenetur ex officio, et ex justitia distributiva, vitare illam improportionem quæ est in tali dispensatione, qua obligatione subditus non tenetur. Et confirmatur, quia alias vel nullius vel parvi momenti esset obligatio principis per suam legem, quia sola voluntate potest valide auferre a se obligationem illam, et postea non peccaret, saltem graviter, illam legem non custodiendo. Consequens autem est contra superius dicta l. 3, cap. ult. Quamvis ergo dicatur illa dispensatio valida, quia dum durat aufert vinculum legis, juxta prædictam opinionem; nihilominus non transit in factum (ut sic dicam) omnino præteritum, sed semper pendet ex voluntate ipsius principis, qui potest et debet illam retractare, et ideo in usu illius non minus peccat quam in ejusdem dispensationis usurpatione. Et idem dicendum est juxta hanc sententiam, si princeps a principio ferret legem animo obligandi alios et non seipsum : nam exceptio de facto valida esset; peccaret tamen graviter in illa voluntate, et semper teneretur eamdem retractare, et ob id semper graviter peccaret, non contra ipsam legem positivam, sed contra naturalem.

16. Id vero quod hæc sententia supponit, nimirum, obligari principem sua lege ex vi suæ voluntatis, difficillimum creditu est, quia obligatio legis, quatenus fundatur in voluntate ferentis illam, est obligatio manans ab imperio. Unde est obligatio subditi ad superiorem, hæc enim relatio est intrinseca proprio imperio morali : unde, licet dicatur quis sibi ipsi imperare physice se movendo, seu impellendo, non tamen moraliter se obligando, sicut etiam promittendo, vel contrahendo non potest se obligare sibi, sed alteri : ergo etiam in præsenti non potest illa obligatio legislatoris per legem suam a propria ejusdem voluntate manare. Et confirmatur ; nam obligatio legis humanæ, ut est ab humana voluntate, est obligatio obedientiæ, vel saltem illam intrinsece includit, seu in illa radicatur ; non potest autem ejusdem ad seipsum esse vera obedientia : ergo. Propter quod supra, libro 3, cap. ultim., censui hanc obligationem legislatoris ad opus præceptum per legem suam, supposita voluntate ferendi talem legem, non pendere ex speciali voluntate ejusdem legislatoris comprehendendi seipsum sub tali lege, quia necessario obligatur, etiamsi nolit, ex vi legis naturæ præcipientis illi ut observet illud medium virtutis quod per legem suam statuit pro tota communitate, quando materia legis communis est, et uniformitatem postulat in capite cum corpore, ubi nulla ratio justa exemptionis intervenit.

17. *Dispensatio quam legislator sibi concedit sine justa causa, nulla est nullumque effectum habet.* — Hoc igitur veriori principio supposito, consequenter dicendum est dispensationem quam sibi legislator concedit in sua lege sine causa justa nullam esse, nullumque effectum in ipso jure habere. Probatur, quia per dispensationem datam sine causa non aufertur obligatio legis naturalis; sed obligatio principis ad observantiam legis suæ est de jure naturali, et non a voluntate humana : ergo non aufertur per illam dispensationem : ergo valida non est. Et confirmatur, nam dispensatio data ab inferiori in lege superioris sine causa non est valida; sed quando princeps secum dispensat circa observantiam seu executionem suæ legis, non dispensat revera in lege sua, quia non obligatur per illam ut sua est, sed dispensat in superiori lege; ergo nisi id faciat ex justa causa, non erit valida dispensatio. Dices : imo nec ex justa causa valebit, quia non potest princeps dispensare in jure naturali. Respondeo negando sequelam, quia ipsum jus naturale dictat principem debere suam legem servare, nisi ex justa causa secum dispenset, quia non debet in hoc esse pejoris conditionis, et magis ita servatur debita proportio. Et confirmatur secundo, quia si a principio princeps legem ferat animo non se obligandi, sine causa, sed sola voluntate, nihilominus manebit obligatus ex vi legis naturæ, ut ostensum est; si autem ex justa causa se eximeret, valeret exceptio; ergo idem in dispensatione.

18. *Dispensatio sine causa in subdito valida est, non autem in legislatore.* — Atque ita patet responsio ad quartum argumentum; negatur enim sequela, nimirum, posse principem sine causa valide se eximere ab obligatione quam habet servandi suam legem. Neque in hoc est æquiparandus cum subito : nam in subdito obligatio manat immediate, et per se, a lege et voluntate hominis, qui potest illam efficaciter mutare quacumque ex causa; obligatio autem principis non est per se a lege sua, sed a ratione naturali ejusque auctore; et ideo, nisi princeps auferat suam legem respectu communitatis, non potest sola voluntate propria auferre a se obligationem quæ in ipso naturaliter resultat posita tali lege. Neque mirum videri debet quod in hoc quodammodo sit durior conditio principis, quia etiam status ejus requirit altiorem obligationem, cum non possit directe per suum jus humanum obligari, et ideo in principe naturalis obligatio ad uniformitatem servandam in legis executione, ex parte illius immediate fundatur in dignitate et officio suo, in subditis vero fundatur potius in obligatione legis positivæ, ut supra declaravi : et ideo etiam est in principe longe gravior illa obligatio servandi conformitatem quam in subditis, quia et ad exemplum subditorum, et ad communem observantiam legis multo magis necessaria est.

19. Solum superest in hac resolutione difficultas de effectu legis humanæ irritandi actus, seu, quod perinde est, inhabilitandi personam ad contractum, etc., nam sequitur ex dictis, si princeps secum dispenset in tali lege sine causa, nihilominus actum ejus non esse validum, quod verisimile non est; constat enim contractum irritum jure positivo, si scienter fiat a principe, validum esse, imo eo ipso dispensare cum alio secum contrahente, ut valide contrahat, ut sumitur ex his quæ tradit Navarr. in Summ., c. 23, n. 108; Covarr., in c *Quamvis pactum*, p. 1, § 3, n. 5. Respondetur ergo negando sequelam, quia probabilius est legem humanam non habere hunc effectum circa voluntatem et personam ipsius legislatoris, quia ordinarie est pœnalis; vel quando talis non est, in hoc ei assimilatur, quod includit quamdam veluti coactionem voluntatis, quatenus ejus consensus irritus fit, quod requirit efficaciam superioris voluntatis, nec potest fieri ab aliquo circa seipsum. Nec naturalis obligatio servandi conformitatem extenditur ad hos effectus, quasi coactos et violentos, sed solum versatur circa mores humanos, neque plus dictat naturalis ratio. Imo, licet quis contendat etiam personam principis esse inhabilem, quando lex ejus inhabilitat subditos ad aliquem contractum, nihilominus negare non possunt dispensando secum, etiam sine causa, tollere a se illam inhabilitatem, quia nunquam est immediate a lege naturali, sed a lege humana; sicut si Papa dispenset sine causa in impedimento habente obligationem ex naturali lege, et irritationem ex humana, valebit dispensatio quoad tollendam irritationem, licet non valeat quoad obligationem auferendam. Exemplum est, si Papa dispenset sine causa cum clerico in sacris ut uxorem ducat, validum esse matrimonium, quamvis peccet mortaliter contrahendo illud, quia obligatio voti auferri non potuit per talem dispensationem; impedimentum autem irritans, quod mere humanum est, valide ablatum fuit sine causa.

20. *Quomodo superior in lege inferioris dispensare potest.* —Atque ex his tandem concluditur quid dicendum sit de dispensatione sine

causa data a superiore in lege inferioris, an valeat, necne. Nam, licet ex majori potestate videatur necessario fore validam, aliunde ex diversitate voluntatum videtur hoc difficile, quia non tam facile mutat quis voluntatem alterius, etiam inferioris, sicut suam. Dicendum vero est hoc pendere ex modo superioris potestatis, quia si tantum sit potestas superior quasi remota, quia, videlicet, solum in gradu appellationis, vel supplicationis, aut alterius similis recursus potest versari circa subditos inferioris Prælati, tunc certe dispensatio non valebit data sine justa causa, quia tunc nulla est ratio recurrendi ad talem superiorem, et consequenter neque illius jurisdictio ibi locum habet. Et ita dispensatio, data ab Archiepiscopo in lege Episcopi sine causa, nulla erit. At vero si potestas superior se extendat immediate ad regimen subditi per modum causæ universalioris etiam immediate, tunc valida erit; talis dispensatio Papæ in lege Episcopi, et dispensatio Generalis in præcepto Provincialis, et sic de similibus. Quia, licet superior proprie non mutet voluntatem inferioris, potest mutare seu tollere effectum ejus per jurisdictionem superiorem quæ de se non pendet ab inferiori. Sicut etiam potest talis Prælatus superior reservare sibi immediatum regimen talis subditi. Quod semper intelligendum est, nisi ejus potestas per aliquam legem limitata sit, et tunc, ut dixi, solum valebit dispensatio juxta gradum et modum concessæ potestatis.

CAPUT XX.

UTRUM CESSANTE CAUSA DISPENSATIONIS CESSET DISPENSATIO, VEL ALITER INTERDUM AMITTATUR.

1. *Distinctio inter indulta, breves, et facultates, etc., notanda.* — Quoniam in præcedentibus capitibus diximus causam esse necessariam ut dispensatio justa, vel etiam interdum valida sit, consequenter oportet exponere an hujusmodi causa adeo sit necessaria ut, illa cessante, cesset dispensatio quæ est effectus ejus, secundum regulam: *Cessante causa, cessat effectus*, c. *Cum cessante*, de Appell., cum similibus. Et hac occasione simul dicemus de omnibus modis quibus potest dispensatio amitti: quam materiam (quæ latissima est) in hoc capite quasi remissive perstringemus, ne omnino prætermitti videatur; nam plenam disputationem in l. 8 reservamus, ubi commodius de privilegio generaliter tractabitur, et ita poterit facile ad dispensationem applicari, quæ parum a privilegio differt, et lato modo sub illo comprehendi potest. Oportet autem imprimis præ oculis habere distinctionem supra datam inter indulta, breves, facultates, aut mandatum dispensandi, sive absolute, sive sub illa conditione: *Si preces veritati innitantur*, vel alia similia, et dispensationem ipsam. Nam illud indultum, licet vulgo *dispensatio* appelletur, revera non est dispensatio, ut supra dixi, quia non relaxat legem, nec tollit vinculum per seipsum, seu ipso facto, sed requirit actionem hominis per quam fit dispensatio. Deinde in dispensatione ipsa oportet distinguere duos effectus supra relatos, unum immediatum, et per se, qui est relaxatio legis, auferendo vinculum vel effectum ejus, ut inhabilitatem, irritationem, etc.; alium remotum, et quasi per accidens respectu dispensationis, quia est executio ejus, ut est contrahere, jejunare, vel alium actum efficere per dispensationem concessam.

2. Ex quibus consurgit triplex status, in quo potest dispensatio existere, sub illa indultum dispensandi comprehendendo. Primus est, quando jam indultum dispensandi est concessum, nondum tamen est dispensatio facta. Secundus est, quando dispensatio est jam facta, et habuit suum proximum effectum, nondum tamen habuit remotum, neque est executioni mandata. Tertius, quando jam est executioni mandata, suumque ultimum effectum habuit. Quando ergo dispensatio ad hunc statum ultimum pervenit, nec cessare potest, cessante causa, neque etiam potest amitti quocumque modo. Utrumque potest facile probari inductione, quia, si dispensatio data est in gradu consanguinitatis ad contrahendum matrimonium, et matrimonium jam est contractum, clarum est non posse cessare aut revocari dispensationem; et idem est in dispensatione circa jejunia, vel similes actus, imo etiam in dispensationibus votorum. Intelligendum tamen semper est de dispensatione, quatenus ad illum statum tertium pervenerit: nam contingit dispensationem habere tractum successivum, seu habere posse plures effectus, vel actus, et quoad aliquos esse executioni mandatam, non vero quoad alios, et tunc partim est in tertio statu, partim in secundo, vel primo, et ideo solum ex ea parte qua pervenit ad tertium statum comprehenditur sub prædicta regula; quoad alteram vero, quæ respicit futurum, comprehendetur sub sequentibus. Et sic est facilis ratio assertionis, quia si dispensatio jam habuit consummatum effectum, ille non

potest esse non licite factus, vel valide, juxta exigentiam dispensationis, quia ad præteritum non est potentia; ergo dispensatio quoad illum effectum nec cessare potest, nec amitti.

3. Potestque hoc inductione simul et ratione ostendi. Nam si actus fuit mere transiens, et nullum relinquens effectum, non potest amplius sub legem cadere, neque indigere dispensatione. Item si fuit actus reliquens effectum permanentem et irrevocabilem, ut est matrimonium, religiosa professio et ordinis susceptio, constat retractari non posse, non solum quoad vinculum, seu ordinem, verum etiam nec quoad usum ejus respective, quantum est ex parte dispensationis, quia actus fuit legitime factus, et jus plene acquisitum. Denique idem est etiamsi sit effectus permanens, et de se revocabilis, ut est alienatio rei, vel alii contractus : nam semel factus legitime in virtute dispensationis, de se perpetuo manet, nec potest cessare propter defectum, vel cessationem causæ, aut retractationem dispensationis, quæ jam præteriit, et suum effectum consummatum reliquit : supponimus enim dispensationem fuisse simpliciter factam ad talem actum absolute præstandum : nam si solum fuisset data ad alienandum, verbi gratia, cum tali conditione, vel durante tali causa, tunc cessare posset effectus, cessante causa, non quia ex eo capite cesset dispensatio, sed quia a principio non fuit dispensatio aliter concessa. Hoc autem ordinarie non fit, quia esset valde onerosum et periculosum, et ideo nunquam est præsumendum, nisi sit adeo expressum ut nullam aliam interpretationem admittat. Et in hoc sensu dicunt juris interpretes, postquam effectus est consummatus, cessante causa, non cessare effectum, ut videre licet in Dec., in c. *Quæ in Ecclesiarum*, de Constit.; et Bart., et aliis quos ipse allegat; et plures referunt Tiraq., tract. *Cessante causa*, limit. 12, et Menoch., lib. 4, præsump. 189, n. 197.

4. *Quot modis cessat dispensatio.* — Difficultas ergo est de aliis statibus, ad quam explicandam suppono variis modis posse intelligi dispensationem vim suam amittere, sicut etiam de lege et de privilegio infra dicemus : quatuor autem modi nunc nobis sufficiunt, ad quos possunt alii revocari. Primo, per defectum causæ efficientis, id est, per mortem concedentis; secundo, per revocationem ejusdem; tertio, per renuntiationem dispensati; quarto, per defectum causæ finalis; de quo præcipue tractamus, et ideo alios modos breviter expediemus. Et quidem, circa primum modum, manifestum est, si dispensatio pervenit ad secundum statum, non amitti propter mortem concedentis, quia jam gratia est perfecta et consummata; jam enim dispensans fecit quidquid ad ipsum pertinebat : nam usus dispensationis, non ad dispensantem, sed ad liberam voluntatem dispensati pertinet, et ideo ille usus non requiritur ut gratia sit consummata; constat autem gratiam perfectam non expirare per mortem concedentis, ut est vulgatum principium juris. De primo autem statu, grave dubium est an dispensatio in eo statu persistens extinguatur per mortem concedentis; illud vero remitto in c. 21, l. 8, quia connexum est cum simili dubio de privilegio.

5. Circa secundum modum amissionis dispensationis per revocationem concedentis, nulla est difficultas, sive dispensatio sit in primo, sive in secundo statu : nam in utroque revocari potest per voluntatem concedentis, a qua semper pendet, quamdiu non habuit ultimum et consummatum effectum. Quod quidem est clarius in primo statu; nam in illo, ut dixi, non est facta dispensatio, sed est delegata potestas dispensandi, vel ad summum est concessa dispensatio sub conditione : potest autem delegans jurisdictionem suam tollere et delegationem revocare, et qui consensum tantum conditionatum tribuit, dum non est impleta conditio, illum revocare potest. Unde fit ut hæc revocatio in eo statu valida sit, sive fiat ex nova causa, sive ex solo arbitrio concedentis, et sive licite fiat, sive non, quia jurisdictio delegata semper pendet ex absoluta voluntate concedentis, moraliter saltem permanente, id est, non retractata.

6. De secundo vero statu non est res tam clara, quia talis dispensatio videtur esse tunc quasi donatio consummata. Nihilominus tamen satis certum est posse principem revocare dispensationem, etiam in secundo statu constitutam et concessam, sicut potest privilegium revocare ante consummatum ultimum effectum; et ratio est, quia per talem dispensationem nullum speciale jus subditus acquisivit, sed solum liberatus est a vinculo legis : potest autem princeps iterum illum legi subjicere, seu legem ad pristinum statum restituere, ut omnes indifferenter obliget; potest ergo etiam dispensationem revocare. Et quidem si justa causa interveniat, non solum valide, sed etiam licite fieri potest, quia princeps utitur jure suo, nullique infert injuriam, et ex justa causa honestatur mutatio. Si autem id fiat sine rationabili causa, non erit quidem actus lauda-

bilis, inducet autem suum effectum; quia potestati et voluntati principis nihil tunc est quod resistat. An vero hæc resolutio aliquam limitationem vel declarationem recipiat, circa privilegia dicemus.

7. De tertio modo amissionis per renuntiationem, brevis etiam resolutio est, posse unumquemque renuntiare dispensationi sibi concessæ, per se loquendo, quia est gratia, et favor privatus seu proprius talis personæ : hujusmodi autem favori unusquisque renuntiare potest, juxta c. *Ad apostolicam,* de Regul., cum similibus; ergo. Atque hæc ratio probat de dispensatione, tam in primo quam in secundo statu. Duobus autem modis potest intelligi hæc renuntiatio. Primo, quoad solum usum; secundo, etiam quoad potestatem utendi dispensatione. Prior modus nulla indiget declaratione, quia consistit tantum in facto, vel potius in libero non usu. Et ita constat positum esse in libertate ejus, qui a Pontifice impetravit litteras dispensationis, id est, continentes mandatum ut cum eo dispensetur, verbi gratia, in impedimento matrimonii, non uti illis litteris, et ita renuntiare per non usum fructui illarum : nam per hoc fiet ut semper maneat ligatus et impeditus, quia de facto non fuit dispensatus. Et similiter qui ad secundum statum pervenit, et actualem dispensationem obtinuit, licet jam possit licite matrimonium contrahere, pro sua libertate potest nunquam illud contrahere, quod est renuntiare dispensationi quoad ejus usum, quæ satis improprie renuntiatio dicitur; nam illa proprie fit, quando aliquis ita a se abdicat jus dispensationis, ut jam ei amplius non liceat illo uti. Et hic modus renuntiationis difficilius explicatur.

8. Dico autem breviter duobus modis id fieri posse, scilicet, expresse et tacite. Expressa renuntiatio, præter voluntatem renuntiandi, requirit verba quibus illa voluntas sufficienter explicetur; existimoque necessarium esse ut talis renuntiatio ipsi dispensanti fiat nota, et quod ab illo acceptetur : nam quamdiu acceptata non fuerit, poterit prior voluntas non utendi dispensatione a tali persona retractari, et consequenter semper erit illi integrum sua dispensatione uti, sicut de privilegio latius dicemus : nam, ut sæpe dixi, intercedit eadem ratio. Implicata renuntiatio censetur fieri per aliquod factum indicans voluntatem renuntiandi, quale esse censetur in privilegiis non usus, vel usus contrarius, ut infra suo loco tractabitur. Hic autem censeo solum non usum nunquam esse sufficiens signum voluntatis renuntiandi potestati utendi dispensatione, quia nec per se et ex natura rei datur talis significatio, cum possit aliquis velle retinere potestatem, licet illa non utatur, neque etiam invenitur jus in quo talis præsumptio fundetur, quia nec de privilegio generaliter invenitur, sed ad summum de specialibus casibus, qui etiam in propria dispensatione locum non habent, ut infra dicam. Imo etiam in actibus positivis vix potest actus ita continere usum contrarium dispensationi, ut sufficienter indicet animum abdicandi illam et potestatem ejus omnino, quod patebit, discurrendo breviter per aliqua exempla quæ adduci solent.

9. *Per secundam dispensationem aliquando prima invalidatur.*—Primo, dicunt aliqui quod si quis, habens dispensationem circa jejunium, verbi gratia, postulet secundam circa idem, quia forte de prima dubitavit, eo ipso censeri renuntiare primæ, adeo ut obtenta secunda non possit redire ad priorem, etiamsi fortasse illa magis ampla et favorabilior sit; imo, si contingat posteriorem esse invalidam propter aliquam surreptionem, putant etiam primam amitti propter animum renuntiandi in manibus Papæ, qui maxime sufficit ad gratiam amittendam, ut sumitur ex cap. *Veniens,* de Præscr. Sed mihi hæc sententia non placet : nam imprimis si secunda dispensatio non fuit valida, prior dispensatio non potuit per renuntiationem amitti, quia non potest præsumi animus absolute renuntiandi, sed ad summum sub conditione, si secunda obtineatur valide; et ideo, non impleta conditione, non potest sequi effectus, ut recte notavit Bald. in d. c. *Veniens,* n. 12, ex l. *Si jure,* ff. de Legat. 3. Deinde, absolute loquendo, petitio secundæ dispensationis non indicat animum renuntiandi primæ, sed obtinendi aliam magis certam, vel magis favorabilem : unde, si talis non obtineatur, non amittetur prior, nec consummabitur renuntiatio propter rationem proxime factam : nam ibi etiam includitur conditio melioris dispensationis, quæ non impletur. Quod si aliquando contingat posteriorem et validam esse et favorabiliorem (de quo dicam in capite sequenti), tunc probabile est per secundam dispensationem destrui priorem, sive hoc sit propter animum renuntiandi, sive (quod magis credo) quia non videtur esse animus dispensantis duas dispensationes circa idem concedere. Et idem est si quis, post primam dispensationem, impetret aliam repugnantem priori; ut, si prius quis postulet dispensationem ad ducendam unam consanguineam, no-

litque ea uti, et ideo obtineat dispensationem ad ducendam aliam, tunc enim probabile est non posse reverti ad priorem; nam per posteriorem extincta fuit, ut bene docet Sanc., lib. 8, disp. 22, n. 19.

10. *Secundum indicium renuntiationis impugnatur.*—Aliud exemplum est, si is qui dispensationem obtinuit faciat actum incompossibilem cum usu talis dispensationis, vel valido, vel licito; ut si quis, postquam obtinuit dispensationem ad ducendam consanguineam, ducat aliam, tacite censetur renuntiare priori dispensationi : nam usus ejus non potest esse licitus, aut validus, subsistente alio matrimonio. Item, si quis post talem dispensationem circa matrimonium faciat votum castitatis, eo ipso censetur renuntiare dispensationi, cum non possit ea licite uti, stante tali voto. Sed neque sententia, neque exempla placent. Quia, licet actus sit incompossibilis cum usu dispensationis, non est tamen incompossibilis cum ipsa dispensatione, nec cum proximo ac per se effectu ejus, qui est ablatio impedimenti. Ut in priori exemplo, licet dispensatus ad contrahendum cum consanguinea contrahat cum alia, ista mortua, poterit consanguineam ducere cum qua fuerat dispensatus, quia jam fuit impedimentum ablatum, et non rediit propter prius matrimonium, quia nulla ratio talis reditus, nec causa ejus assignari potest, quia impedimentum semel ablatum a solo superiori habente potestatem iterum potest imponi. Imo, licet dispensatio non pervenisset ad secundum statum, etiam mandatum dispensandi non periisset propter prius matrimonium, sed posset qui indultum obtinuit illo uti post mortem primæ uxoris, quia delegatio per illud facta non fuit revocata, nec facta fuit sub tali conditione, aut temporis limitatione, ut supponimus. Similiter, in alio exemplo de voto, non est repugnantia intrinseca inter votum et dispensationem obtentam, seu effectum per se ejus : nam votum non restituit impedimentum quod dispensatio abstulerat; ergo quoad hoc non videtur habere locum renuntiatio tacita. Et idem cum proportione est de mandato dispensandi, etiamsi in primo statu perseveret, quantum est ex parte renuntiationis. Nam aliunde probabile est in eo casu non posse delegatum dispensationem concedere, propter mutationem in rebus factam, ratione cujus jam esset subreptitia dispensatio, juxta dicenda capite sequenti. Unde in hoc differentiam aliquam invenio pro illo casu inter primum et secundum statum dispensationis; quando enim jam est concessa dispensatio, facta permanet, etiamsi votum superveniat, unde, si quis voti dispensationem obtineat, licite uti poterit priori dispensatione matrimonii; imo, licet sine dispensatione voti contrahat matrimonium, et in hoc peccet, nihilominus matrimonium validum erit, quia impedimentum irritans fuit sublatum, et non rediit, ut diximus. At vero, si commissarius nondum dispensavit, nec licite, nec valide poterit dispensare, quia excedit terminos sui mandati, et aget contra intentionem mandantis, existentibus rebus in illo statu. Non tamen ideo existimandum est tunc fuisse per votum extinctam dispensationem, aut revocatam commissionem, sed impeditam : nam, obtenta dispensatione voti, licite et valide posset commissarius sua potestate uti, quia jam esset res ad priorem statum restituta, et ablatum impedimentum quod illam posset subreptitiam facere. Ergo per hujusmodi actus non satis ostenditur tacita renuntiatio dispensationis, sicut infra etiam ostendam, unum actum contrarium usui privilegii non esse sufficiens indicium tacitæ renuntiationis totius privilegii, neque id ex jure probari; ubi alia jura exponam. Nunc vero non obstat dictum c. *Veniens*, tum quia in eo non est sermo de renuntiatione dispensationis, seu privilegii, sed præscriptionis, tum etiam quia actus petendi privilegium et utendi illo, de quo ille textus loquitur, erat contrarius non solum usui præscriptionis, sed etiam ipsimet titulo præscriptionis, et ideo multo major erat præsumptio renuntiationis, præsertim in foro externo, de quo ibi est sermo.

11. *Tertium indicium renuntiationis dispensationis in foro tantum externo locum habere.*—Tertium indicium renuntiationis tacitæ esse solet, scindere instrumentum, seu indultum dispensationem continens. Quod quidem quoad forum externum erit magnum indicium voluntatis nolendi talem dispensationem, ac subinde renuntiandi jus illius, quia cum dispensatio non possit esse utilis in foro externo sine litteris authenticis, profecto qui illas voluntarie rumpit satis indicat animum renuntiandi. Nihilominus tamen in foro conscientiæ duo sunt attendenda, tam in hoc casu quam in cæteris. Unum est, an actio illa externa vere procedat ex animo renuntiandi : nam si desit hic animus, nunquam in conscientia amittitur dispensatio, propter quamcumque externam præsumptionem, quia veritas, quæ in conscientia attenditur, illi non consonat, et specialiter in prædicto casu, quia scriptura non

est de substantia gratiæ, ut in l. 8 ostendam. Aliud est, non sufficere animum cum signo externo ex parte renuntiantis, nisi accedat acceptatio principis dispensantis, quia solus ille potest vel superimponere vinculum legis per dispensationem ablatæ, vel revocare delegationem a se factam; tum etiam propter alia multa, quæ infra de privilegiis adducam. Hæc autem acceptatio debet ab homine fieri (ut sic dicam), quia non invenitur aliter in jure declarata, ut aliquando censeri possit ipso jure facta. Propter quæ omnia censeo hanc tacitam renuntiationem moraliter loquendo non habere locum in dispensationibus, quia ut consummetur renuntiatio, oportebit ut factum indicans animum renuntiandi sit notum principi, et judicatum sufficiens signum voluntatis renuntiandi, et ut tale acceptatum, quæ omnia vix possunt moraliter concurrere. Et ob hanc etiam causam, licet rumpantur litteræ dispensationis ex animo renuntiandi, quamdiu a principe non est acceptata renuntiatio, potest dispensatum pœnitere sui facti, et uti dispensatione in foro interno, vel pro externo obtinere novas litteras, ac si priores fuissent involuntarie amissæ, et illæ sufficient sine nova gratiæ concessione, quia renuntiatio, ut dixi, effectum non habuit.

12. Venio ad cessationem dispensationis propter cessationem causæ. Et, ut omittamus vulgarem distinctionem de causa finali et motiva, vel de causa principali aut secundaria, suppono sermonem esse de causa justificante (ut sic dicam) dispensationem, quia, illa non existente, dispensatio, etiam a principe data, non esset justa, et ab inferiori concessa non esset valida. Et ideo merito dubitatur an, cessante tali causa, cesset dispensatio, etiamsi concessa sit dum causa durabat. Nam videtur esse eadem ratio de concessione et de duratione, quia dispensatio debet esse justa, non solum cum fit, sed etiam quamdiu durat; ergo non potest durare nisi quamdiu durat causa justa; ergo ista cessante illa cessat. Nihilominus aliter respondendum censeo, si dispensatio solum existit in primo statu: aliter vero si ad secundum transiit, etiamsi ad tertium non pervenerit.

13. *Facultas dispensandi ex justa causa, cessante causa ante obtentam dispensationem, cessat; et redeunte causa, redit.*—Dico ergo primo: quamvis mandatum, seu facultas dispensandi concessa fuerit ex legitima causa tunc existente, si causa interim cessavit ante concessam dispensationem, cessat etiam usus talis facultatis, nec potest, ex vi illius, actualis dispensatio juste aut valide fieri; si tamen causa rediret, etiam dispensatio posset concedi. Ratio prioris ac præcipuæ partis est, quia talis dispensatio in eo casu non esset justa; ergo esset contra intentionem principis dispensantis, seu delegantis; ergo etiam esset invalida. Hæc posterior consequentia clara est, quia talis dispensatio excederet facultatem et formam mandati, et consequenter esset nulla ex defectu potestatis. Prior item consequentia clara videtur, quia præsumi non potest principem velle concedere dispensationem injustam, aut ad hoc dare facultatem. Item quia ipse non vult dare tale mandatum, nisi supposita causa justa; ergo multo minus vult ut concedatur dispensatio deficiente causa justa. Atque hinc facile probatur primum antecedens, quia per mandatum dispensandi non est facta dispensatio, ut sæpe dictum est; ergo si postea fiat jam non existente causa justa, fit indebito modo, et sine legitima causa; ergo erit injusta. Confirmatur et declaratur, quia, si princeps ipse, rebus existentibus in illo statu, dispensationem concederet, male faceret; ergo etiam commissarius ejus injustam dispensationem concederet, et consequenter nullam, ut dixi. Quocirca, quando in hujusmodi mandatis apponitur vel subintelligitur conditio, *Si preces veritate nitantur,* non solum refertur ad tempus in quo dispensatio petitur et facultas conceditur (quod est manifestum), sed etiam ad tempus in quo dispensatio conceditur seu concedenda est, quia ut justum sit mandatum hoc totum necessarium est.

14. Altera vero pars assertionis ex dictis facile probatur, quia si cessatio causæ non fuit perpetua, et iterum redeat, jam tunc dispensatio etiam erit justa, ut contrario discursu facile probari potest; ergo nihil est propter quod non possit tunc esse licitus et validus usus prioris facultatis, et consequenter poterit esse valida dispensatio. Unde colligitur per talem cessationem causæ temporalem non omnino extingui mandatum illud, seu commissionem quæ per talem dispensationem fit, sed suspendi, ut exerceri non possit quamdiu causa cessat, quandoquidem, ut dixi, redeunte causa, dispensatio potest consummari, quod fieri non posset, si jurisdictio fuisset omnino sublata. Et confirmari hoc potest, quia deficiente causa, non possunt tempore dispensationis verificari verba rescripti et conditio in eis contenta; redeunte autem causa, vera inveniuntur; ergo, licet in priori tempore non

possit concedi dispensatio, poterit in posteriori ex vi ejusdem indulti, quia in eo non postulatur ut causa illa toto tempore duret, sed solum ut subsistat, quando datur dispensatio, quia illud sufficit ad justitiam dispensationis. Dices: ergo, licet in principio, quando fuit postulata et obtenta commissio dispensationis, causa non extitisset, si postea, cum de facto datur dispensatio, causa existat, id satis esset ut dispensatio esset valida. Respondeo negando sequelam, quia si in principio causa non existeret, dispensatio fuisset subreptitia, ac subinde invalida quoad ipsam delegationem, juxta dicenda in capite sequenti; et consequenter dispensatio postea subsecuta non posset esse valida, ob defectum potestatis in proximo dispensante, seu commissario. Secus vero est quando narratio in principio fuit vera: nam tunc delegatio valida fuit, et postea cessante causa non extinguitur omnino, nisi causa etiam perpetuo cesset. Et hæc doctrina circa hanc conclusionem explicata, ut censeo, est communis doctorum quos statim referam.

15. *Ad quem statum dispensatio pervenire debet ut licite possit exerceri.*—Dico secundo: si dispensatio ad secundum statum pervenit in quo vinculum legis simpliciter sublatum est, etiamsi causa cesset ante tertium statum, id est, ante executionem dispensationis, non cessat neque tollitur dispensatio, sed licitum est ea uti. Probatur, quia gratia dispensationis consummatur et perficitur in relaxatione legis, seu ablatione vinculi, aut impedimenti per legem introducti; ergo non revocatur propter cessationem causæ. Probatur consequentia, quia, licet causa postea cesset, nihilominus dispensatio manet justa et valida; ergo et effectus ejus permanet, quia ille effectus non pendet in suo esse a tali causa. Et confirmatur ac declaratur exemplis. Nam irregularis dispensatus ad ordines propter paupertatem propriam, vel parentum, vel propter indigentiam ministrorum Ecclesiæ, licet postea cesset illa causa ante susceptos ordines, nihilominus potest licite ordinari ex vi illius dispensationis, quia per illam fuit irregularitas simpliciter et absolute sublata, neque est unde redire valeat propter solam cessationem causæ, quia nec ab aliqua lege vel homine fit, nec est verisimile solum fuisse sublatam quasi sub conditione, si causa illa duraret usque ad ordinum susceptionem. Talis enim restrictio ex forma dispensationis colligi non potest, nam absolute conceditur: neque est necessaria ad justitiam dispensationis, quia non tenetur dispensans prævenire effectus contingentes et accidentarios; sed satis est quod eo tempore quo fit dispensatio habeat justam causam. Nam dispensator legis, sicut et legislator, non tenetur considerare rarum et contingentem eventum, sed ea quæ in plurimum accidunt; et ideo illa restrictio est nimis dura et scrupulosa: ergo admittenda non est.

16. Alioqui eadem proportione dici posset in eodem exemplo, illum irregularem sic dispensatum, et jam ordinatum, cessante causa dispensationis, debere cessare ab usu ordinum, quod nemo dicet. Et sequela patet, quia etiam ille usus ordinum est effectus dispensationis, et quoad illum nondum fuerat consummata dispensatio usque ad tertium statum. Quod si dicas esse effectum remotum, et quasi per accidens, idem dici potest de ipsa ordinis susceptione; parum enim refert quod in ordine executionis propinquior sit ordinis susceptio quam usus ejus, quia in ordine intentionis usus est prior, et maxime intentus per dispensationem; ergo si talis usus absolute conceditur virtute dispensationis prius factæ, sive causa cessaverit, sive non, etiam potuit juste concedi absoluta facultas ad ordines, seu ablatio irregularitatis, quæ duret quoad omnem suum effectum, sive causa dispensationis duret, sive non. Quod si potest ita juste fieri, sine dubio ita fit, cum hoc sit magis conforme verbis dispensationum, ut dixi, et ad providentiam magis benignam et suavem pertinere videatur, ut dixi. Simile exemplum esse potest in dispensatione neophyti, verbi gratia, ut sit capax alicujus dignitatis aut beneficii intuitu virtutis seu honestorum morum quos revera habebat cum dispensatus fuit: nam, licet postea mutet mores et graviter peccet, non amittet dispensationem. Quis enim hoc dicat? Ergo cessante illa causa, etiamsi sola illa dispensationem justificaverit, non cessat dispensatio. Quod si dicas præexistentia merita potuisse justam causam conferre ad absolutam et permanentem dispensationem tribuendam, idem merito dici poterit quoties causa præsens prudenter judicatur sufficiens ad concedendam dispensationem simpliciter et absolute, prout de facto concedi solet in impedimentis matrimonii et in votis. Ex quibus possunt plura exempla et argumenta desumi ad hanc assertionem confirmandam, quæ latius prosequar infra libro 8, ubi similis quæstio de privilegio occurret.

17. Atque hanc sententiam videtur tenere Glossa in regul. *In argumentum*, de Regul. jur., in 6; et clarius Glos. in c. *Ex tua*, de Fil.

Presbyt., verb. *Irritare,* quatenus dicit dispensationem semel concessam non esse revocandam superveniente facto; ergo multo minus per se cessabit. Et idem sequitur Federic. 78; et Angel., verb. *Dispensatio,* n. 14, qui expresse id declarat de dispensatione data quæ nondum pervenit ad ultimum effectum; et idem habet Sylvest., verb. *Dispensatio,* q. 6, n. 11. Præterea idem sentit Panor. in c. *Post translationem,* de Renunt., n. 17, ait enim post jus acquisitum non cessare dispensationem, etiamsi causa cesset : est autem jus acquisitum per dispensationem, quæ jam contulit suum proximum et per se effectum, ut explicat, et sequitur Tiraq. in d. tr. *Cessante causa,* n. 92 et 94; et Gut., l. 1 Canon. qq., c. 15, n. 22, et l. 2, c. 15, n. 30 et n. 32; et plures pro hac sententia refert Sanc., l. 8 de Matrim., disp. 30, n. 13. Nihilominus vero ipse n. 14 contrariam opinionem sequitur, multos etiam referens; et varia fundamenta adducit quæ magis ad privilegium spectant, et ideo in loco citato expendentur. In præsenti vero, præcipuum fundamentum esse videtur, quia dispensatio, ut sit justa, necessario includit hanc conditionem, si causa perseveret, quando executioni mandanda est; alias iniquus esset dispensans, dans licentiam ad operandum contra legem, etiam sine causa. Et maxime hoc declaratur exemplo : nam dispensatio concessa alicui ad comedendum carnes in Quadragesima, propter specialem ægritudinem, cessabit quotiescumque in Quadragesima talis ægritudo cessaverit, quia aliter non esset justa dispensatio; ergo idem dicendum est in omni dispensatione.

18. *Dispensatio respectu totius Quadragesimæ non tota simul, sed successive est intelligenda.* — Sed, licet hæc sententia probabilis sit, assertio posita videtur satis secura, et simpliciter probabilior, quia fundamentum positum parum cogit : negamus enim dispensationem simpliciter et absolute concessam, et statim habentem suum proximum et per se effectum, includere illam conditionem, seu limitationem, ut effectus non duret non durante causa ; oppositum enim ostensum est. Unde etiam negamus dispensationem fore injustam nisi illam conditionem includat, ut etiam probavimus, quia causa præsens potest esse sufficiens ad tollendum vinculum vel impedimentum, ita ut semel ablatum non redeat, etiamsi contingere possit in rebus fieri aliquam mutationem. Ad exemplum vero, respondeo dispensationem illam non esse talem quæ simul et in præsenti tota fiat, quia materia ejus non est indivisibilis, sed successionem habet. Nam lex jejunii quadragesimalis, licet per modum unius concipiatur, revera virtute est multiplex, et singulis diebus quasi novam obligationem imponit; et ideo dispensatio in illa lege non fit absolute tota simul, et virtute est multiplex dispensatio, et pro singulis diebus veluti singulæ dispensationes conceduntur, et unaquæque propriam causam pro suo tempore seu die requirit. Atque ita, quamvis in eo casu videatur dari simul pro tota Quadragesima, non ita datur ut statim auferat totum vinculum legis pro tota Quadragesima, sed ut successive illud auferat, prout successive obligaverit, si eadem ratio excusationis perseveret. Neque in illa materia potest aliter considerari causa justificans dispensationem, nisi ut habens tractum successivum cum ipsa lege, et ideo in talibus dispensationibus regulariter solet explicari illa conditio; quod si interdum non exprimitur, ideo est quia vel duratio causæ tanquam moraliter certa supponitur, vel quia ex qualitate materiæ tanquam nota relinquitur. Et idem est in similibus præceptis habentibus tractum successivum : secus vero est in dispensatione quæ statim tota simul conceditur, et habet quasi indivisibilem effectum, tollendo inhabilitatem et impedimentum, aut votum; nam illa simul habet totum effectum, et simul etiam habere potest causam propter quam absolute concedatur.

19. Aliæ quæstiones hic tractari poterant, nimirum, quando liceat uti dispensatione, scilicet : an ante vel post notitiam ejus, et an ad illam vel illius usum requiratur acceptatio; item an extinguatur per primum usum ejus; item an liceat illa uti extra territorium concedentis. Sed hæ et similes quæstiones tractabuntur commodius de privilegiis; nam communem habent doctrinam.

CAPUT XXI.

QUIBUS MODIS POSSIT ESSE NULLA SEU INVALIDA DISPENSATIO.

1. *Triplex defectus quibus dispensatio redditur invalida.* —Ex dictis in superioribus capitulis sumi potest alia divisio dispensationis; quædam enim esse potest valida et justa, alia valida, licet injusta; tertia nulla, seu invalida, quam non oportet distinguere in licitam vel illicitam, quia dispensatio invalida semper etiam illicita est, per se loquendo, quia conti-

net abusum potestatis contra rationem et prudentiam, nisi per ignorantiam excusetur. Duo igitur membra hujus partitionis ex dictis in superioribus manifesta sunt : declaravimus enim in dispensante necessariam esse potestatem et causam, ut valida et justa sit, si sufficienti voluntate et illius significatione concedatur, et consequenter declaravimus quando possit esse valida dispensatio propter potestatem et absolutam voluntatem, licet ex defectu causæ justa non sit. Solum ergo de invalida dispensatione et de causis nullitatis ejus aliquid dicendum superest. Triplex autem cogitari potest defectus ex quo dispensatio invalida fiat, scilicet, defectus potestatis, justitiæ, aut voluntatis. Nam hæc tria tantum requiri possunt ad valorem dispensationis, et ita ex quocumque defectu illorum, et ex solis illis potest nullitas dispensationis oriri. Ex his autem defectibus duo primi in superioribus explicati sunt, et solum de tertio aliquid addendum superest.

2. Primus itaque defectus per se notus est, quia sine potestate seu jurisdictione non potest fieri valide actus, qui ab illa per se et essentialiter pendet. Quibus autem modis contingat hic defectus potestatis, ex dictis de ipsamet potestate, et de modis habendi illam, accipiendum est : nam hic defectus esse potest, vel potestatis ordinariæ, vel delegatæ. Prior est in omnibus qui non habent munus cui proprio jure talis potestas conveniat; posterior vero erit in omnibus non habentibus potestatem ordinariam, quibus nulla delegatio facta est, vel non est valide facta. Et quidem si nulla omnino facta sit delegatio, res est per se nota. Solet autem fieri, vel per privilegia generalia data in favorem hominum quibus committitur, in quibus observandum est ne forma et tenor delegationis excedatur; neque hic possumus ad particularia descendere : nonnulla vero attingemus in libro 8, tract. de Privilegiis. Aliquando vero committitur hæc potestas per particularia rescripta dispensationum, quæ solent etiam, ut supra dixi, dispensationes vocari, quia in eis virtualiter et quasi conditione continentur, et ideo si tale rescriptum vel dispensatio in primo statu invalida sit, a fortiori erit invalida subsequens dispensatio virtute illius facta, diverso tamen modo; nam dispensatio ipsa erit invalida ex defectu potestatis, commissio autem seu delegatio prius facta non erit nulla ex hoc capite, quia supponimus a principe concedi. Ex aliis autem esse potest eodem modo quo dispensatio ipsa, et ideo nunc sub dispensatione totum cursum ejus seu omnes illius status comprehendimus.

3. De secundo defectu, constat ex dictis non semper esse irritantem seu annullantem dispensationem, cum possit esse aliquando dispensatio valida, licet male concessa. In duobus ergo casibus (qui ad unum fere revocantur) defectus justitiæ est contra valorem dispensationis. Primus est, si inferior dispenset in lege superioris sine causa justa, ut in cap. 19 satis declaratum est. Secundus est, si dispensatio data, etiam a supremo principe, attingat aliquo modo jus divinum aut naturale, et sit contra jus acquisitum tertio, sive Deo, sive homini absque causa justa, ut de dispensatione in voto dixi, libro sexto de Voto, capite decimoseptimo. Eademque ratio est de omni alia simili, et dispensatione continente injuriam alterius contra commutativam justitiam, ut supra etiam in capite decimosexto sufficienter tactum est, et ideo de hoc defectu nihil novi dicendum superest. Præsertim, quia hic defectus semper est conjunctus cum defectu potestatis, quia nec inferiori data est tanta potestas supra legem superioris, ut supra etiam tetigi; nec supremo principi data est similis potestas in his quæ attingunt naturalem seu divinam justitiam, quia etiam ipse est longe inferior Deo, juris divini naturalis auctore.

4. Tertius autem defectus voluntatis inveniri potest sine defectu potestatis aut justitiæ, ut per se constat; potestque variis modis contingere. Primo, si revera in dispensante desit interior voluntas ac intentio dispensandi : hic autem defectus constare non potest nec præsumi, nisi per verba vel signa externa sufficienter manifestetur, et ideo de hoc defectu interioris voluntatis in se spectato nihil aliud dicere possumus. Præter voluntatem autem internam requiritur significatio ejus externa, ut dispensatio fieri possit; et ideo si voluntas dispensantis exterior non significetur sufficienter, ex illo etiam capite erit dispensatio invalida, quem defectum comprehendimus sub defectu voluntatis, utique sufficientis ut aliquid inter homines operetur. Quid vero dicendum sit si voluntatis significatio sit ambigua vel dubia, in superioribus tactum est, et infra tractando de privilegiorum interpretatione latius dicetur. Contingit autem interdum dispensationem satis clare et expresse concedi, et ex vera voluntate absoluta dispensantis, cum admixtione tamen alicujus involuntarii ratione cujus difficultas nascitur, an illud involuntarium impediat valorem dispensationis.

5. *Metus non impedit valorem dispensationis in voto vel lege humana, si detur cum absoluta voluntate, ex causa legitima.*— In qua re ulterius considerandum est ex duplici capite posse hoc involuntarium oriri, scilicet, ex metu seu coactione, vel ex errore seu ignorantia. Prior modus raro contingit in dispensationibus, et ideo fortasse nihil in speciali de hoc jura disponunt in materia dispensationis, nec a doctoribus fere hoc punctum tractatur ; ego vero illud attigi de dispensatione voti dicto libro sexto, capite vigesimoseptimo, numero decimoseptimo et decimooctavo, et in summa dixi metum non impedire valorem dispensationis voti, si de facto detur cum absoluta voluntate et ex causa legitima : idem ergo a fortiori censeo de dispensatione in lege humana, quæ facilior est : imo in hoc potest addi differentia, quia, si dispensatio sit in propria lege dispensantis, etiamsi propter metum detur sine justa causa, valida erit, juxta generalem doctrinam supra datam, sicut etiam revocatio legis facta ex metu est valida, si absoluta voluntate fiat, et independenter a causa. In quo etiam potest considerari ex ipso metu posse sumi justam causam dispensandi, quantum ad ipsum dispensantem, id est, ut non peccet sic dispensando, quia, ut dixi, ex causa extrinseca potest interdum honestari dispensatio.

6. Quod si objiciatur incommodum videri ut iniquus subditus ex iniqua violentia commodum reportet, respondetur primum fieri posse ut vis non ab illo, sed ab alio inferatur; deinde, fieri etiam posse ut metus non auferatur ad illum finem, sed aliunde nascatur, etiam sine culpa, ut si sit per bellum justum. Si vero metus sit injuriosus, et directe illatus ab obtinendum consensum, et injuria fiat ab eodem qui dispensationem desiderat, quæstio generalis est, an tunc ratione injuriæ irritetur consensus. Et certe in præsenti probabile est irritari quando dispensatio extorquetur sine justa causa, propter rationem factam, et quia non est verisimile aliquem liberari a jugo legis violando illam, et vim ac injuriam illi inferendo. Item, quia illa judicari potest potius permissio quam dispensatio, et ideo subditus in eo casu vix potest excusari a transgressione legis, cum præsumere possit ac debeat illum consensum superioris permissivum esse potius quam approbativum. Addo denique, si oppositum admittatur, facile esse remedium : nam dispensator, quamprimum sit suæ libertati restitutus, potest juste sine nova causa dispensationem revocare. In quo est alia differentia notanda inter dispensationem legis et voti, quando effectum sortita est : quia dispensatio voti semel data non potest iterum imponi, nisi persona dispensata voluntarie iterum voveat. Dispensatio autem legis revocari potest, quia obligatio legis potest iterum imponi sine consensu subditi per voluntatem legislatoris, et ita revocata dispensatione statim redit illa obligatio.

7. *Duplex caput ex quo dispensatio redditur nulla, nimirum taciturnitate veri, et narratione falsi.* — Circa aliam causam hujus involuntarii, scilicet, ignorantiam et errorem, duo principia ex jure desumpta proposui in dicto capite vigesimoseptimo : unum est, dispensationem interdum fieri nullam ex falsa narratione proposita ad dispensationem obtinendam ; aliud est, dispensationem aliquando esse nullam, ob diminutam narrationem veritatis, tacendo aliquam causam vel circumstantiam necessariam. Ratio utriusque est, quia dispensatio, per surreptionem obtenta, est nulla; sed dispensatio fit surreptitia per taciturnitatem veri, et a fortiori per expressionem falsi ; ergo ex his duobus capitibus fit dispensatio nulla. Consequentia est evidens. Totum autem antecedens sumitur ex capite secundo de Filiis Presbyter. in sexto, et capit. *Quod super his*, de Fide instrumentor., cum aliis juribus et doctoribus quos in prædicto loco allegavi. Quia vero non omnis occultatio veritatis, aut falsitatis expressio invalidam reddit dispensationem, ideo ad hoc discernendum multa a doctoribus scribuntur, quæ in citato loco pro captu meo in summam redegi, duas regulas circa illa duo principia assignando, et explicando quæ in dispensatione legis eadem seu proportionali ratione locum habent, neque illis nunc aliquid addendum in generali occurrit circa falsitatis expressionem. Circa occultationem autem veritatis tria puncta occurrunt, quæ ad hujus materiæ complementum necessaria visa sunt.

CAPUT XXII.

UTRUM OBTENTA DISPENSATIO, PRIUS PETITA, ET NON CONCESSA, SURREPTITIA SIT PROPTER TACITURNITATEM ILLAM.

1. Frequenter contingit ut dispensatio semel petatur et denegetur, et postea iterum petatur tacita priori denegatione, et obtineatur. Inde ergo nascitur dubium an talis dispensatio sit nulla ob priorem taciturnitatem ;

et ratio dubitandi esse potest, quia verisimile est superiorem non concessurum dispensationem, si prioris denegationis memoriam vel notitiam haberet. Et ita dispensationem esse nullam indirecte asseruit Menoch., libro secundo de Arbit., casu 203, numero sexto: contrarium tamen opinatus est Sanc., l. 8 de Matrimon., disp. 22, n. 14, quia hoc nullo jure disponitur, neque ab aliis auctoribus asseritur, nec sufficienti ratione probatur. Quæ sententia mihi etiam placet, quia illa præsumptio nullo jure fundata est, nec per se spectata est sufficiens. Et quidem si in secunda petitione plures rationes et causæ allegentur, quæ dispensationem magis honestent, et superiorem magis movere prudenter possint, tunc nec probabilis est illa præsumptio, nec in eo casu superior esset rationabiliter invitus. Si autem nihil de novo additur, sed eadem repetitio et cum eisdem circumstantiis, vel causa prior erat sufficiens ut dispensatio esset valida, si concederetur, et ita in secunda vice erit sufficiens, quia prior denegatio nihil ad causam refert, et ob eam solam causam denegare dispensationem non videtur rationi consentaneum; nam si justa causa subest, potius decet priorem rigorem temperare; aut vero justa causa dispensandi non subest, et tunc neganda esset dispensatio, etiamsi prius negata non fuisset. Hæc ergo circumstantia præcedens, vel memoria ejus, impertinens est ad valorem dispensationis postea subsecutæ.

2. *De quo procedit præcedens resolutio.* — Atque hæc resolutio procedit, tum in eadem persona, quando propter mutationem temporis prioris denegationis oblita est; nam de illa maxime procedit discursus factus; tum in successore respectu prædecessoris in eadem sede, quia habet eamdem potestatem, et non regitur per judicium et voluntatem sui prædecessoris, et ita in illo multo minus probabilis est illa præsumptio involuntarii, præterquam quod hic etiam nihil ad causam refert. Tum præterea idem procedit in superiore respectu inferioris, ut si Episcopus neget dispensationem alicujus voti non reservati, et a Papa postea obtineatur, non facta mentione prioris recursus ad Episcopum, valida erit dispensatio, quia multo magis videtur impertinens illa circumstantia respectu superioris; minus enim regitur inferioris judicio aut ex eo pendet, multoque minor præsumptio involuntarii est in superiore, minusque ad causam refert.

3. At vero e contrario nonnulla difficultas est, si superior dispensationem negavit, et postea inferior inscius illius negationis illam concedat. Quia inferior tenetur præsumere superiorem juste negasse dispensationem; ergo de illo etiam merito præsumitur non fuisse concessurum dispensationem, si sciret fuisse a superiore denegatam; ergo illa taciturnitas seu ignorantia causat in inferiore justum involuntarium; ergo, illa ratione, erit invalida talis dispensatio. Unde in hoc casu dispensationem inferioris esse invalidam tenet idem Sanc., dicto lib. 8, disput. 14, n. 5, quamvis propter aliam rationem, scilicet, quia eo ipso quod Pontifex denegavit, videtur facultatem auferri inferiori in illo casu particulari dispensandi, nisi nova causa emergente, seu proposita. Juxta quam rationem non fundatur hæc nullitas in defectu voluntatis, sed in defectu potestatis. Unde fit, juxta hanc sententiam, ut, licet Episcopo declaretur Pontificem in tali casu noluisse dispensare, licet dispensare tentet, nihil efficiat, quia privatus est potestate. Sicut, postquam Pontifex aliquem condemnavit, non potest Episcopus illum absolvere, licet fortasse potuisset si causa prius ad illum delata fuisset.

4. Hæc vero ablatio potestatis, præsertim ordinariæ, mihi non videtur sufficienter probari, quia illa præsumptio nullo jure fundatur, neque ex illo facto sufficienter colligitur, considerata natura dispensationis, quæ est quædam gratia. Cum enim dispensatio non sit debita, potest denegari a Pontifice ex sola voluntate: ergo per hoc non est cur censeatur auferre ab inferiori potestatem illam concedendi, si velit. Deinde denegatio dispensationis potest provenire ex particulari judicio, quod talis causa non sufficiat ad justam dispensationem; sed Episcopus non tenetur conformari Pontifici in hoc judicio: ergo neque in eo casu tenetur præsumere fuisse mentem Pontificis in illo casu sibi auferre potestatem dispensandi. Imo potest præsumi voluisse se exonerare, tacite subditum ad suum ordinarium remittendo. Consequentia cum majori videtur clara. Minor autem patet, quia, licet Papa non soleat dispensare ex aliqua causa, neque admittere illam ut sufficientem, potest Episcopus dispensare ex illa, si probabiliter judicet esse legitimam. Quod concedit idem Sanc. supra, quando de illa consuetudine, seu judicio Pontificis ex aliis casibus in generali constat, non vero quando in particulari casu præcessit denegatio dispensationis.

5. Sed non video quid hoc referat, aut cur inde censeatur ligata potestas inferioris, cum illa denegatio tantum sit applicatio propriæ

voluntatis ad operandum juxta proprium judicium, cui non repugnat ut alteri relinquatur sua potestas, et arbitrium operandi etiam juxta judicium suum. Neque per hoc derogatur potestati Pontificis, quia inferior, dum non prohibetur, potest in suo foro uti sua potestate ut judicaverit expedire; hic autem nulla facta est prohibitio. Nec petitio prius oblata Pontifici operatur præventionis effectum, ne liceat postea id ab inferiori petere; tum quia in usu jurisdictionis voluntariæ non habet locum hæc præventio, cum liberum sit postulanti recedere a priori petitione, et aliam intentare, ut sensit Navarr., cons. 1 de Offic. deleg., et idem Sanc. supra, n. 3; tum etiam quia superior, negando dispensationem, jam quodammodo a se abjecit casum illum. Unde etiam non est simile, quod de condemnatione a superiori facta afferebatur, quia condemnatio fit per sententiam quæ includit præceptum, et imponit obligationem quam non potest inferior auferre : negatio autem dispensationis non fit per sententiam juridicam, nec præceptum aliquod vel obligationem superior per illam imponit, sed solum relinquit præexistens vinculum, denegando usum propriæ potestatis : ergo non est cur inde censeatur ligata et diminuta inferior potestas.

6. *Dispensans non ignorans priorem denegationem, si judicat causam esse justam, valida erit dispensatio.* — Censeo igitur in illo casu posse Episcopum dispensare, et consequenter, si id faciat non ignorans priorem denegationem et judicans causam esse legitimam, dispensationem esse validam, quia neque habet defectum potestatis, nec voluntatis, nec justitiæ. Imo, si dispensatio esset in lege propria, sufficerent potestas et voluntas, juxta superius dicta. Unde ulterius in nostro casu, quando Episcopus ignorat priorem recursum ad Pontificem, etiam existimo taciturnitatem illam non reddere dispensationem surreptitiam, vel nullam, quia supposita potestate, quoad voluntatem eadem est ratio in inferiori quæ in æquali vel superiori, ut ex dictis facile constat.

7. Et hæc resolutio, ut dixi, maxime procedit in inferiori ordinario, quia ordinaria potestas difficilius tollitur, et majorem causam requirit; et ideo in delegato ad dispensandum videri potest magis verisimile, quod privetur potestate dispensandi in casu, et ex causa quæ delegantem non movit, aut certe quod non præsumatur a principio delegata potestas pro similibus casibus. Sed nihilominus etiam in delegato contrarium censeo, quia potestas generaliter et sine restrictione commissa non est restringenda sine majori fundamento, et rationes factæ etiam probant ex sola denegatione non posse colligi diminutionem prioris potestatis, etiam delegatæ : nam sæpe superior committit alteri potestatem delegandi, quia ipse non vult vel non audet sua uti, et quia, quando potestatem delegat, prudentiæ delegati committit judicium causæ justæ. Supposita autem potestate in delegato, quod pertinet ad voluntatem, rationes eodem modo procedunt, et ideo indistincte verum est in eo casu non committi surreptionem quæ dispensationem reddat invalidam.

CAPUT XXIII.

AN TACITURNITAS PRIORIS DISPENSATIONIS OBTENTÆ REDDAT POSTERIOREM INVALIDAM.

1. Multi jurisperiti indistincte affirmant, sicut impetratio secundi beneficii, vel secundi rescripti justitiæ, facta sine narratione prioris beneficii, vel rescripti jam obtenti, est surreptitia et nulla, ita secundam dispensationem obtentam sine mentione primæ esse subreptitiam. Ita notat Glossa in cap. 2 de Filiis Presbyt., quæ ibi ab expositoribus et communiter a juristis approbatur, ut notat Rebuff. in Pract., tit. de Dispensat., n. 24 et 25, et tit. de Dispensat. super defectu natalium, n. 59, et Covar., l. 1 Variar., cap. 20, n. 8, vers. *quarto*, in fine; Molin., lib. 2 de Primogen., cap. 4, n. 50 et seq.; et Gutier., lib. 2 Canon. quæst., cap. 15, n. 91; et plures refert Sanc., lib. 8 de Matrim., disp. 22, n. 2. Quæ sententia præcipue fundatur in dicto cap. 2 de Fil. Presbyter., in 6, et in cap. penult. de Præscript. Ratio vero seu congruentia est, quia Pontifex vel non concederet, vel difficilius concederet dispensationem secundam, si de priori mentio facta fuisset.

2. *Variæ limitationes præcedentis sententiæ.* — *Prima limitatio.* — Hæc vero sententia variis modis limitatur ac declaratur. Primus est, ut procedat, quando dispensationes ad diversum finem tendunt, et sunt obtenta propter diversos effectus : secus vero si propter eumdem, quia, cum una sufficiat, non est necesse facere mentionem de alia. Ita habetur in additione ad Rotam in decis. 2 de Filiis Presbyter., in novis, n. 5; alias in novissimis, tom. 3., lib. 2, decis. 47, et sequitur Mandos. de Signatura gratiæ, tit. de Dispensat., in fine. Quam sententiam referens Sanc. supra, n. 5, dicit penitus illam non intelligere, neque sine

magna occasione. Quia potius fere omnes auctores declarant et limitant sententiam communem, ut intelligatur, quando secunda dispensatio versatur circa idem cum prima, et tendit ad tollendum eumdem defectum, impedimentum, aut vinculum : nam si cadant super diversas materias, et tendant ad fines seu effectus omnino disparatos, omnes fatentur non esse necessarium in secunda dispensatione facere mentionem prioris. Ita Panormitan., in dicto cap. penult. de Præscript.; et Navar., cons. 8 de Rescript., et cons. 8 de Consanguinit. et affinitat., n. 6; Sanci., supra referens alios. Estque verissima sententia quoad hanc partem de dispensationibus omnino diversis, ut sunt dispensatio in recitatione horarum, verbi gratia, et in voto castitatis : nam si quis alteram impetravit, nullam surreptionem committet petendo alteram sine mentione prioris, et ita secunda sic obtenta erit valida; et idem est in omnibus similibus. Et hoc satis confirmat generalis consuetudo, frequenter enim ita dispensationes successive petuntur juxta occurrentes casus ac necessitates. Ratio autem est, quam tetigit Panormitanus, quia nullo jure cavetur ut fiat mentio talis dispensationis prioris, neque ex natura rei necessaria est : nam illa taciturnitas per se non causat involuntarium, ut videtur ex se manifestum. Quid autem potuerit additio ad Rotam intendere in prædictis verbis, infra, prout potuero, conjectabo, ubi alteram partem hujus sententiæ examinabo.

3. *Secunda limitatio.* — Secundo, limitata hæc sententia ad dispensationes quæ circa idem versantur, amplius declaratur, ut procedat quando secunda dispensatio petitur ad extendendum effectum prioris circa idem vinculum, seu defectum tollendum. Ita tenet Sanci. supra, n. 6, cum multis aliis quos refert, et præsertim id explicat Panormit. in dicto c. penult., n. 17. Hæc vero sententia et declaratio tam generaliter facta mihi est creditu difficilis, quia neque jure nec ratione video sufficienter probari. Primo enim fundatur, ut dixi, in dicto cap. 2 de Filiis Presbyter., in 6; inde autem non probatur, quia in illo textu dicitur, si illegitimus dispensationem obtinuit ad unum beneficium, et, non facta mentione sui defectus natalium, obtineat secundam dispensationem ad plura beneficia, posteriorem dispensationem esse surreptitiam, ac nullam. Ponderanda ergo sunt illa verba, *tacito prædicto defectu*, juxta quæ non erat necessarium in secunda dispensatione facere mentionem primæ, sed tantum de personæ defectu, quia hæc duo diversa sunt, et textus tantum de uno loquitur. Et ita intellexerunt textum illum ibi Domin. et Franc. Unde colligunt quod, si ille illegitimus, declarando se esse illegitimum, peteret dispensationem secundam, nulla facta mentione primæ, valida esset dispensatio.

4. Et hæc sententia quoad hanc partem mihi probabilissima videtur; tum quia ille impleret quidquid ex vi verborum illius textus ad non committendam surreptionem necessarium est, ut ponderavi; ergo aliquid aliud exigere, et onus adjungere in materia odiosa et restricta, contra omne jus est; tum etiam ex ratione textus, scilicet, quia verisimile est Pontificem non fuisse concessurum dispensationem ad plura beneficia, si defectus illegitimitatis illi fuisset manifestatus. At vero non est hoc minus verisimile manifestato solo defectu sine priori dispensatione, quam illa manifestata. Imo quodammodo difficilior redderetur secunda dispensatio, simpliciter proposito defectu, ac si non esset diminutus, ut sic dicam, per priorem dispensationem, quia de se facilius est successive et per partes defectum tollere, quam totum simul; tum denique quia, juxta hunc sensum, optima ratio redditur illius decisionis : nam irregularitas ex defectu natalium orta reddit personam inhabilem ad unum et plura beneficia, et ablata respectu unius, non est ablata respectu plurium, et ideo non explicato hoc defectu, dispensatio petita ad plura beneficia merito censetur surreptitia. At vero, si textus ille extendatur ad necessitatem exprimendi priorem dispensationem, nec ratio textus illi accommodatur, ut ostendi, nec alia satis probabilis adduci potest, ut paulo post dicam. Et confirmatur, quia si in illo casu prior dispensatio non fuisset limitata et partialis, sed integra natalium restitutio, tunc secunda dispensatio esset valida, etiamsi obtenta esset non expresso defectu natalium, nec legitimatione, quia jam prior defectus fuisset sublatus etiam respectu plurium beneficiorum, et procederet regula legis 16, ff. de Ædilitio edicto, *Quod ita sanatum est, ut in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est quasi nunquam morbosum fuisset.* Et ita intellexit textum illum Covarr. in 4, 2 part., cap. 8, § 8, n., 5, vers. *Septimo,* cum Joan. Andr. et Dominic. in dicto cap.; ergo signum est ex vi illius solum esse necessarium declarare defectum, quatenus ablatus non erat. Et hunc sensum verum et legitimum esse censeo; ideoque ex illo textu non probari illam sententiam.

5. Secundo, probari solet ex dicto cap. penultim. de Præscript., ubi dicitur esse surreptitium privilegium amplioris exceptionis, obtentum sine mentione prioris privilegii exemptionis magis restrictæ, eidem, et in eadem materia, et respectu ejusdem concessi : ergo idem censendum est in dispensationibus quæ versantur circa idem, quotiescumque posterior tollit seu ampliat moderationem prioris. Et videtur ampliare illum textum Panormit. ibi, n. 17, ad omnia privilegia, etiamsi non attingant jus tertii; de dispensationibus autem expresse non loquitur : videtur autem esse eadem ratio, ut alii supra citati opinantur. At vero Innocentius ibi, n. 4, restricte intelligit textum illum in materia de qua loquitur, scilicet, quoties primum privilegium cedit in præjudicium tertii, et concessum est cum aliqua limitatione moderante præjudicium tertii, et conservante aliquod jus quod illi de jure communi competit. Nam tunc si obtineatur secundum privilegium amplians primum, et plus derogans juri tertii, necessarium est in secundo facere mentionem de primo, ne sit surreptitium. Ita enim textus ille loquitur, et locum habet ubicumque eadem ratio formalis materiæ seu justitiæ versatur, ut esse solent materiæ decimarum, beneficiorum, et similes, in quibus jus vel præjudicium tertii intercedit. Inde autem non potest ampliari illa regula ad alias materias non ita odiosas, nec cedentes in præjudicium tertii, quia cum simus in materia stricti juris, non est illa decisio extendenda, præsertim cum non sit eadem ratio in aliis materiis. Et ita sentit Innocent. ut dixi, et approbant ibidem Card. et Felin. n. 2, et Bald., n. 10.

6. Et confirmari hoc potest ex verbis ejusdem textus ibi : *Non obstante privilegio Clementis Papæ, per quod privilegiis suorum prædecessorum non extitit derogatum, cum de ipsis nullam fecerit mentionem ;* in quibus adverto ibi non dici posterius privilegium, non faciens mentionem prioris, fuisse simpliciter surreptitium, sed solum, quoad hoc, ut non deroget privilegiis prioribus, quorum mentionem non facit, et specialiter conservantibus jus tertii, quod illi jure communi competebat. Unde, mea sententia, ex illo textu solum colligitur quædam regula notanda. Ut enim videbimus infra tractando de Privilegiis, controversum est an privilegium deroget juri communi, cujus mentionem non facit per clausulam *non obstante,* et communior resolutio est, derogare. Ex dicto ergo cap. penult. colligitur regula limitans hanc doctrinam, nimirum, si jus commune conservatur alicui, seu in aliquo, per prius privilegium illi concessum, tunc posterius privilegium non derogare juri communi redacto in formam et tenorem privilegii; et rationem reddit Bald., quia jus commune per principem specialiter conservatum fortius est et plus operatur. Et sine dubio hic est casus proprius illius textus, et specialis ejus decisio ; ergo non est extendenda ad omnes dispensationes absolutas (ut sic dicam), id est, quæ non versantur circa jus alterius nec illi præjudicant.

7. Denique affertur ratio ad probandam illam surreptionem in omni tali dispensatione, quia merito præsumitur non fuisse principem concessurum absolutam dispensationem, vel abundantius privilegium in eadem re, si illi fuisset propositum, ipsummet, vel prædecessorem prius concessisse dispensationem, cum majori moderatione, quia tam facilis et levis mutatio non debet præsumi de constantia principis. Unde inferunt, si nova ratio et major causa ad dispensandum proponatur, tunc dispensationem posteriorem fore validam, quia tunc cessat dicta præsumptio levis mutationis. Quæ illatio optima est, considerata vi solius rationis propositæ, tamen ego non admitterem consequens, in terminis dicti cap. penultim., et ex vi juris communis. Existimo enim, si posterius privilegium redundet in præjudicium alterius, etiamsi ex nova causa petatur, non derogare priori privilegio specialiter conservanti illud jus tertio, si illius non faciat mentionem, idque non ex vi illius præsumptionis, sed ex dispositione illius juris, quæ, ut existimo, non fundatur in præsumptione, sed in hoc quod privilegium posterius non derogat priori privilegio, quatenus ad tertium quovis modo spectat, nisi illius mentionem faciat. Quod est certum quando prius privilegium fuit directe datum tertio, ut infra l. 8 dicam; tamen in illo capite videtur extendi etiam ad privilegium prius concessum eidem privilegiario, quatenus per illud specialiter jus tertii reservatur. Et hoc verum censeo secundum jus canonicum; an vero idem sit secundum jus civile, aliis remitto.

8. Secluso autem jure positivo, illa ratio et præsumptio videtur non esse magni momenti. Quia imprimis si persona concedens secundam dispensationem sit diversa, ut est successor, non potest dici illa levis mutatio, cum non sit idem qui operatur. Quod inde etiam patet, quia si in casu omnino simili successor aliter dispenset, cum eadem vel alia persona, quam

suus prædecessor, non potest dici leviter mutare qualitatem dispensationis, seu modum dispensandi, sive sciat, sive ignoret quid egerit suus prædecessor ; ergo idem erit etiamsi in eodem casu et cum eadem persona aliter dispenset. Deinde idem fere est, quamvis persona dispensantis sit eadem, quia sine animi levitate potest contingere ut, in casu omnino simili, idem princeps dispenset vel gratiam faciat, nunc liberalius et postea moderatius, vel e converso; ergo, licet id faciat cum eadem persona in diversis temporibus, non ideo præsumitur aut imponitur ei levis mutatio. Eo vel maxime quod illa mutatio non est, in casu proposito, per revocationem gratiæ, sed potius per additionem liberalitatis et benignitatis, quæ semper decet principem intra latitudinem causæ sufficientis et justæ. Unde, licet id faciat ex certa scientia, non ignorans priorem gratiam limitatam, non ideo judicabitur leviter mutare consilium : ergo inde nulla sumitur præsumptio, quod non concederet secundam dispensationem, si prioris facta mentio fuisset. Denique, ex concessis ab aliis auctoribus videtur mihi sumi efficax argumentum contra dictam rationem et assertionem; nam quando prima dispensatio postulata a principe fuit negata, et iterum postulata cum eadem causa fuit concessa, major fit mutatio in judicio vel voluntate principis quam cum prius concedit limitatam, et postea amplam dispensationem, et nihilominus in priori casu secunda non est surreptitia, nec ibi admittitur præsumptio quod princeps non esset tam leviter mutandus si prioris denegationis recordaretur, ut supra probatum est, et admittit Sanci. ibi citatus cum aliis : ergo multo minus valet illa præsumptio in præsenti casu.

9. *Limitatio communis sententiæ supra propositæ.—Omnis gratia cum præjudicio tertii valde odiosa est.*—Quapropter aliter censeo esse limitandam et declarandam communem sententiam in principio hujus puncti positam. Dico enim solum habere locum vel in casibus in jure expressis, vel quando necessaria est commemoratio prioris dispensationis, ut princeps non ignoret totum et proprium vinculum, seu impedimentum quod aufert; neque etiam ignoret qualitatem seu quantitatem gratiæ quam facit, per unam vel per plures dispensationes. Prima pars præcipue ponitur propter dictum cap. penult., cujus decisio habet locum in omnibus privilegiis vel dispensationibus, quarum variatio, sive per diminutionem, sive per augmentum, cedit in præjudicium tertii; nam tunc secunda dispensatio, illam mutationem faciens sine mentione prioris, quantum ad id surreptitia est, seu invalida ex vi illius juris. Quod est valde consentaneum rationi, quia omnis gratia cum præjudicio tertii valde odiosa est, et ideo nunquam censetur valida, nisi ex sufficienti notitia principis procedat. Atque hac ratione qui dispensationem habet non solvendi decimas ex vinea, verbi gratia, si deinde obtineat privilegium non solvendi illas ex area vel fundo, nulla facta mentione prioris, non poterit uti secundo privilegio, quia surreptitium est, quia cedit in præjudicium tertii, quod Papæ non satis fuit illo modo propositum, quamvis hic etiam alia surreptio intercedat, ut statim explicabitur.

10. Secunda pars sumpta est ex dicto cap. 2 de Filiis Presbyter., in 6, nam dispensatio secunda ibi obtenta ideo surreptitia judicatur, quia non fuit sufficienter propositum judici totum impedimentum quod illi obstare potuisset; et ratio est manifesta, quia tunc voluntas dispensantis non potuit extendi ad id quod latebat : ergo ex ea parte impedimentum mansit integrum, ac subinde dispensatio effectum habere non potuit. Unde colligitur tunc per se non esse necessariam declarationem prioris dispensationis, si alio modo impedimentum totum sufficienter referatur, quia tunc cessat ratio facta, et textus ille non plus requirit, ut probavi. Interdum vero poterit esse necessaria expressio prioris dispensationis, si aliter non possit materia, seu vinculum tollendum per secundam dispensationem sufficienter explicari, ut statim declarabo. Dices : ergo si in exemplo posito de privilegio decimarum aliquis postulet secundum privilegium, exprimendo, et quasi de novo petendo exemptionem in vinea, et area, vel fundo simul, non facta mentione prioris privilegii, erit validum secundum, quia in illo expresse proponitur totum vinculum per dispensationem tollendum: ergo illud sufficiet sine declaratione prioris petitionis. Respondetur negando consequentiam; tum quia ibi surreptio ex alio jure nascitur, propter præjudicium tertii, ut declaravi; tum etiam quia ibi est necessaria notitia prioris dispensationis ut qui concedit secundam, plene intelligat nocumentum Ecclesiæ. Nam qui postulat exemptionem a solutione decimarum ex tot possessionibus, nulla facta mentione prioris privilegii, tacite indicat antea nullas decimas ex illis possessionibus retinuisse, et ita Papa non intelligit præcedentem diminutionem fructuum Ecclesiæ, et consequen-

ter non percipit totum præjudicium ejus, ideoque non censetur habere voluntatem inferendi illi novum nocumentum. Quæ ratio optima est, et accommodari recte potest ad casum textus in dicto cap. penult. de Præscript.; ibi enim religiosi, qui prius fuerant exempti cum quadam moderatione, postea obtinuerunt exemptionem simpliciter, nulla facta mentione prioris, nec moderationis in ea contentæ, quod totum cedebat in majus præjudicium Episcopi, quam posset ex simplici posteriori supplicatione intelligi, ideoque merito surreptitia judicatur, quod magis ex sequenti puncto declarabitur.

11. *Exemplum de beneficiato valde proprium.* —Addidi ultimam partem regulæ, quia, licet in dictis juribus non contineatur expresse, necessaria ratione colligitur: nam, si princeps non satis intelligat qualitatem et quantitatem gratiæ quam confert, non potest illam velle; ergo si ex taciturnitate prioris dispensationis sequatur illa ignorantia, clara est surreptio; nam est in re valde substantiali. Declaratur exemplis. Primum sit de beneficiato qui obtinuit dispensationem non residendi per quinquennium cum perceptione fructuum, qui, expleto quinquennio, aliam similem postulavit, nulla facta prioris mentione; tunc enim secunda dispensatio surreptitia est, ut recte dixit Joan. Andr., quem refert et sequitur Felin. supra, num. 2. Quod intelligendum puto quando tempus illud est continuum, propter ea quæ infra dicam. Posset autem ratio ex dictis reddi, quia ibi intervenit præjudicium tertii, quod non satis declaratur: tamen optima ratio est, quia Papa nunquam concipit se dispensare in decennio residentiæ, quia concipiendo prius unum quinquennium, et postea aliud sine recordatione prioris, nunquam concipit decennium, quod verisimiliter non concessisset, si intellexisset. Sic enim qui furatur per minima, quando pervenit ad ultimum in quo gravis quantitas consummatur, si illud advertat, longe gravius peccat quam si ignoret: ergo signum est illam circumstantiam multum variare voluntatem. Recte ergo dicemus tunc esse necessariam expressionem prioris dispensationis, ut princeps intelligat quod concedit, et totam relaxationem quam in lege facit.

12. *Exemplum castitatis dispensandæ.* — *Tertium exemplum de uxoricidio.*—Secundum exemplum esse potest, si quis habens votum castitatis obtineat dispensationem ad unum matrimonium contrahendum, et mortua uxore iterum petat dispensationem ad matrimonium, tacita priori: existimo enim posteriorem esse surreptitiam, propter rationem proxime factam, quia non potest Pontifex concipere quantam relaxationem faciat in illo voto. Tertium exemplum sit, si aliquis semel obtinuit dispensationem ad matrimonium in impedimento uxoricidii cum machinatione, et postea iterum simile crimen committat, et aliam dispensationem de illo petat, non facta mentione prioris; argumento, l. 3, cap. de Episcopali audien., dicens: *Ut remissionem veniæ crimina, nisi semel commissa, non habeant*, etc. Ratio ergo est, quia secundum crimen ejusdem rationis, præsertim adeo grave, commissum post remissionem primi, magis pœnam meretur, et difficilius remissibile est. Ita ergo in præsenti, secunda dispensatio est longe difficilior in secundo crimine post dispensationem in primo crimine, et ideo neque gravitas impedimenti, neque gratia quæ conceditur, sufficienter concipitur sine expressione prioris dispensationis; et ideo merito posterior surreptitia judicatur; ut bene notavit Sanci. supra, num. 20, et sumitur ex auctoribus quos citavi.

13. *Quando declaratio prioris dispensationis non sit necessaria.* — Ex his ergo videtur satis declarata et probata tota assertio, et regula posita. Ubicumque autem non intercesserit aliqua circumstantia ex dictis, seu similis connexio inter posteriorem dispensationem cum priori, non erit necessarium priorem exprimere, ut posterior valida sit. Et hoc modo intelligo Panormit. in dicto cap. penult., n. 13, dicentem *quoties conceditur privilegium super separatis, vel super eisdem, vel quasi super executione primæ gratiæ, non esse necessarium ut de prima fiat mentio:* nam illa particula *vel super eisdem,* ut non repugnet aliis dictis ejusdem auctoris, ita intelligi debet, ut, per se loquendo, non sit necessarium priorem dispensationem exprimere propter solam pluralitatem dispensationum, etiamsi circa idem versentur, sed solum in casibus in jure expressis, vel quando aliunde non potest satis explicari gravitas rei cujus dispensatio postulatur, nisi priorem dispensationem commemorando. Et ita exponit Panormit. Innocentium et alios; ita ergo intelligenda erit prior sententia, ut vera sit: ratio autem non est alia, nisi quæ insinuatur ab eodem Panorm. et quam sæpe tetigimus, scilicet, quod nullum sit jus requirens per se hanc conditionem ad valorem secundæ dispensationis, etiam circa eamdem rem; neque est ratio quæ illam probet, nisi quando

occurrunt aliæ circumstantiæ explicatæ, ut satis ostensum est: magis autem declarabitur, aliqua exempla et quasi corollaria afferendo

14. *Cum quis ob dubium vel scrupulum prioris dispensationis petat secundam, non est prioris mentio necessaria.* — Primum sit: quando aliquis, propter scrupulum vel dubium prioris dispensationis, petit aliam de eadem lege, impedimento, defectu, aut voto, et illam obtinet æqualem quoad gratiam, certiorem vero quoad circumstantias. Existimo enim secundam esse validam, etiamsi non declaretur peti propter dubium prioris dispensationis, neque hujus fiat mentio, sed absolute proponatur gratia seu relaxatio vinculi quæ postulatur, et vera ac legitima causa dispensationis; ratio est, quia contra nullum jus positivum est, nec in se continet taciturnitatem, quæ verisimiliter reddat involuntariam posteriorem dispensationem, neque ingerit deceptionem, vel ignorantiam relinquit, quæ faciat ad causam. Et hoc modo posset intelligi, quod decisio Rotæ supra citata dicit, quando posterior dispensatio ad unum et eumdem finem tendit cum prima, non esse necessarium facere istius mentionem; et reddit rationem, quia tunc una dispensatio sufficit utique obtenta cum sufficienti rei et causæ declaratione et cognitione: et ideo etiam non est inconveniens tunc utramque dispensationem manere validam, quia quando secundum privilegium petitur ad corroborationem primi, utrumque valet, ut dixit Innocent. in dicto cap. penult., n. 5, et sequitur Bald. ibi, n. 13, nam effectus utriusque simul sumpti non excedit intentionem concedentis.

15. *Dispensatio super irregularitate quando valet.* — Secundum exemplum esse potest de dispensatione secunda petita ad extensionem, seu ampliationem primæ sine præjudicio tertii, et explicando totum vinculum dissolvendum cum toto effectu desiderato: tunc enim nulla surreptio committitur, propter idem fundamentum. Ut, verbi gratia, si irregularis petat dispensationem ad ordines minores recipiendos, et ea obtenta, antequam illa utatur, petat aliam ad omnes ordines, eamdem irregularitatem declarando, non vero primam dispensationem, nihilominus valida erit secunda, quia neque agit contra aliquod jus, neque aliquid occultat quod verisimiliter posset voluntatem Pontificis mutare aut impedire. Quod si ille jam esset usus priori dispensatione, et postea postularet secundam ad ordines tantum sacros, multo magis valeret, quia explicando irregularitatem, necessario supponit jam esse dispensatum ad ordines minores. Similiter, si iste irregularis dispensatus ad omnes ordines postea petat dispensationem in interstitiis, verbi gratia, nulla facta mentione prioris, credo secundam esse validam, etiamsi non declaret defectum irregularitatis, quia ille jam est sublatus per dispensationem, et per se non refert ad interstitia, nec difficiliorem reddit illorum dispensationem, et idem est in similibus.

16. *Aliud exemplum de voto castitatis.* — Simile videtur esse in dispensatione voti, verbi gratia, castitatis, si post primam dispensationem datam cum aliquo onere et commutatione, petatur secunda ad majorem remissionem obtinendam, nulla facta mentione primæ, sed petendo puram dispensationem voti castitatis; videtur enim ex dictis sequi secundam dispensationem fore validam. Aliqui vero hoc non admittunt, nisi cum duplici distinctione. Solet enim ex stylo curiæ communiter concedi talis dispensatio cum quibusdam limitationibus ordinariis et solitis. Quando ergo prior dispensatio fuit tantum hujusmodi, dicunt posteriorem esse validam, non obstante taciturnitate prioris, quia cum illa limitatio soleat jure ordinario poni, et Pontifex in posteriori dispensatione illam prætermittat, signum est ex voluntate, et non ex aliqua ignorantia, eam omittere, cum stylus curiæ ipsum non lateat. Si autem prior dispensatio cum majori moderatione data est, additur altera distinctio. Nam si posterior petatur, proposita nova et majori causa, dicunt esse validam, non obstante prædicta taciturnitate, quia major causa tollit omnem fraudem. At vero, si posterior obtineatur ex eadem causa, et tacita priori dispensatione, dicunt esse nullam propter fraudem Pontifici factam. Ego vero, in hoc præcise, quod prior taceatur, nullam fraudem invenio, quandoquidem totum votum auferendum proponitur, et Pontifex ignorare non potest peti puram dispensationem sine limitationibus solitis et insolitis, et ideo ex hoc capite non video surreptionem aut nullitatem. Aliunde tamen dubito de hac dispensatione, quia non videtur continere veritatem in proponendo vinculo quod per dispensationem auferendum est, quia per priorem dispensationem sublatum fuit votum: ergo jam falso petitur dispensatio in voto quod non subsistit, et quamvis fuerit commutatum in alia onera, jam illa obligatio non pertinet ad votum castitatis, sed ad aliud votum distinctum quoad materiam.

17. *In quibus casibus dispensatio voti commutati valida sit.*—Dico ergo in multis casibus etiam ex hoc titulo dispensationem illam esse validam. Primo, quando prima dispensatio simpliciter non abstulit votum, sed tantum ad determinatum usum, ut ad primum matrimonium, vel ad petendum debitum durante matrimonio : nam tunc vera est narratio cum votum maneat. Secundo, si prima dispensatio non fuit acceptata, licet data esset ad tollendum simpliciter votum cum commutatione, quia non habuit effectum propter non acceptationem, seu renuntiationem : et idem erit quoties per ignorantiam vel alia via impeditur effectus prioris dispensationis, et a fortiori si prior fuit invalida, quia *non præstat impedimentum, quod de jure non sortitur effectum,* ut dicitur de Regul. jur., in 6, cap. 52. At vero, si prior dispensatio fuit acceptata et simpliciter abstulit votum, quamvis reliquerit obligationem ad jejunia vel alia pia opera, valde probabile videtur non posse peti secundam dispensationem de voto castitatis, ut nondum dispensato. Primo, propter rationem factam ; nam, licet responderi possit peti dispensationem de voto emisso, et ita esse veram narrationem, nihilominus moraliter intelligitur peti de voto permanente. Secundo, quia alias non proponitur specifice vinculum auferendum, scilicet, obligationem ad talia opera pia, quæ, licet remote duxerit originem a voto castitatis, et fortasse sit minor, nihilominus est diversa, et ideo necesse est specifice cognosci ut per dispensationem auferatur. Tertio, quia in secunda dispensatione, necessarium erit proponere causam proportionatam obligationi, et materiæ substitutæ loco voti castitatis. Neque enim sufficiet proponere majorem causam, quæ difficiliorem vel periculosiorem reddat obligationem castitatis, quia jam tunc hæc causa est impertinens : ergo signum est secundam dispensationem debere cadere specifice in aliam obligationem, quæ satis explicari non potest, nisi facta mentione prioris dispensationis, et ideo in illo casu probabilius censeo esse necessariam.

18. *Exemplum de jejunio quadragesimæ.* — Ultimum exemplum esse potest, quoties duæ dispensationes versantur circa eamdem legem, quasi secundum diversas partes, quarum una non unitur alteri, nec cedit in præjudicium tertii. Tunc enim valida erit posterior dispensatio sine mentione primæ, quia nullam habet speciem surreptionis juxta doctrinam datam. Exempla esse possunt, primo, in dispensationibus circa jejunia : nam si quis dispensationem obtinuit ad comedendum cibos prohibitos in una quadragesima, ut similem in alia valide obtineat, non oportet facere mentionem prioris, quia, licet versentur circa eamdem legem, materiæ non uniuntur inter se, neque una aggravat aliam, et unaquæque potest habere suam propriam causam. Secundo, idem est in dispensationibus circa præceptum laborandi in die festo, vel non recitandi, et similibus. Imo etiam in exemplo supra posito, de dispensatione residendi pro aliquo tempore ; nam, si diversis temporibus et non continuis occurrat necessitas similis dispensationis, non oportebit semper in posteriori facere mentionem prioris, quia hoc et præter hominum consuetudinem esse videtur, et est magnum gravamen, quod sine jure evidenti ratione imponendum non est. Ibi autem cessat ratio supra facta, quia ibi unum tempus non conjungitur alteri, neque fit quasi continuatio surreptitia ejusdem dispensationis, sed sunt omnino diversæ, quarum una non fit gravior, aut difficilior ratione alterius ; ergo utraque est valida, licet in neutra fiat alterius mentio.

19. Denique idem est in lege, verbi gratia, prohibente matrimonium inter consanguineos; nam, licet quis obtineat unam dispensationem cum una cognata, et, illa mortua, secundam petat pro alia in eodem vel diverso gradu conjuncta, valida erit secunda, licet obtineatur sine mentione primæ, quia sunt de rebus distinctis, et una non habet connexionem cum alia, neque aggravat illam aut difficiliorem reddit, et unaquæque potest habere propriam causam sufficientem, non obstante alia, et independenter ab illa. Unde sequi videtur idem esse dicendum, etiamsi talis persona non fuerit usa priori dispensatione quacumque ex causa, et petat secundam non facta mentione prioris : nam eædem rationes procedunt ut hæc posterior sit valida. Et ita fatetur Sanc. dicta disput. 22, n. 13. Sed obstare videtur, quia sequitur talem personam habere simul duas dispensationes validas, per quas possit eligere et ducere quam maluerit ex illis duabus cognatis, quia prima dispensatio valida fuit, et non potest elidi vel irritari per secundam. Consequens autem videtur absurdum, quia est præter scientiam, et consequenter præter intentionem concedentis; ergo talis facultas et dispensatio non potest esse valida.

20. Responderi potest negando sequelam, quia qui petit secundam eo ipso renuntiat pri-

mæ, ideoque obtenta secunda evanescit prima. Et ita sensit idem auctor supra, num. 29. Sed non caret difficultate responsio; primo, quia etiamsi demus, ex parte petentis secundam dispensationem, renuntiari primæ, nihilominus Papa non potest illam renuntiationem acceptare, cum illius cognitionem non recipiat. At renuntiatio non acceptata non habet suum effectum ; ergo ex hoc capite non evanescit prima dispensatio. Deinde aut agimus de renuntiatione præsumpta, aut vera : prior non sufficit ut in conscientia habeat effectum, ut constat ; posterior autem non semper invenitur; potest enim quis petere secundam dispensationem, non intendens renuntiare primæ ; ergo tunc non est cur excludatur per secundam ; ergo ambæ simul manebunt : nam, licet non possint simul mandari executioni, satis est quod in usu earum possit esse optio, ut possint esse simul. Item, satis est quod successive possit utraque habere suum usum. Imo hinc fieri videtur, nec præsumptam renuntiationem ibi intervenire ; sicut habens dispensationem ad contrahendum cum consanguinea, licet ducat extraneam, non censetur renuntiare dispensationi, quia potest post viduitatem illa uti ; ergo similiter in præsenti.

21. Propter quod probabilius censeo in illo casu posteriorem dispensationem esse surreptitiam, et necessarium esse exprimere priorem dispensationem, ut vel Pontifex ejus renuntiationem acceptet, vel illam irritet, vel utramque simul validam esse concedat. Alioqui enim verissimum censeo, sine scientia et consensu Pontificis non posse illas duas dispensationes validas simul permanere, quia est indulgentia quædam nimis extraordinaria, et parum rationi consentanea, et longe verisimilius est non fuisse Pontificem eam concessurum, si proponeretur. Deinde clarum etiam censeo unam illarum dispensationum non expellere aliam quasi per repugnantiam formalem, quia illam revera non habent, ut probat ratio facta; imo posset Pontifex utramque simul concedere si vellet. Tertio, existimo primam non excludi per renuntiationem sine animo renuntiandi, quia est repugnantia ; et tamen etiam tunc non erunt ambæ simul validæ; ergo oportet ut secunda sit nulla. Præterea, etiamsi adsit animus renuntiandi, censeo non habere effectum ex defectu acceptationis, nec enim dici potest Pontificem, concedendo secundam, acceptare renuntiationem primæ, quia ab illo non petitur secunda ut secunda, cum non habeat notitiam vel memoriam primæ ; ergo talis petitio dispensationis absolutæ non est signum externum alicujus renuntiationis; ergo nec concessio Papæ potest habere vim acceptationis; ergo ut duæ illæ dispensationes simul non maneant, necessarium omnino est posteriorem esse invalidam, non enim invenitur modus quo excludatur prima, quæ semel valida fuit, et aliunde non fuit extincta. Ratio autem surreptionis est clara ex principiis a nobis positis, quia tunc secunda dispensatio conjungitur primæ, et ex utraque simul resultat una gratia exorbitans, quæ non cadit sub intentionem Pontificis, et ideo ad valorem secundæ necessarium est exprimere priorem, quo illud incommodum vitetur. Et ideo non est simile, quando prior dispensatio suum usum habuit per quem extincta est : nam tunc non conjunguntur dispensationes, sed quælibet est unica pro suo tempore. Esset autem simile si absque usu prior dispensatio fuisset extincta per mortem alterius partis, vel aliud impedimentum perpetuum : nam tunc ex defectu objecti evanesceret prima dispensatio, et ideo est impertinens ejus memoria; atque ita formaliter procedit doctrina data, quæ ad similes casus cum proportione applicanda est.

CAPUT XXIV.

AN DISPENSATIO IN UNO VINCULO, TACITIS ALIIS, OBTENTA, SURREPTITIA ET NULLA SIT.

1. Hæc quæstio tractatur optime circa impedimenta matrimonii a Patre Thoma Sanc. in dicto lib. 8, disput. 23; habet autem locum cum proportione in aliis dispensationibus et legibus, et ideo breviter expedienda est. Duæ ergo sunt opiniones : prima simpliciter affirmat talem dispensationem esse validam quantum ad effectum ad quem impetratur, ut, si quis habens duas irregularitates ad ordines, petat dispensationem unius, verbi gratia, illegitimitatis, tacita bigamia, concessa dispensatione tolletur impedimentum illegitimitatis, manebit tamen aliud, ratione cujus non sufficiet illa dispensatio, nisi addatur alia de altera irregularitate, et simile exemplum facile potest poni in matrimonio. Ita tenet Navar., cons. 6 de Rescript., et cons. 7 et 8 de Consang. et affinit., et sæpe alias in suis consiliis, quem secuti sunt multi moderni, quos supra refert Sanc., num. 1. Ex antiquis vero solum refert Joan. Andr., in Arbore affinitatis, § 2, n. 5, in tom. 9 Tract., n. 5, dicentem, qui habet simul im-

pedimentum affinitatis et publicæ honestatis, si petat dispensationem primi, tacito secundo, illud tolli, isto manente. Fundamentum est, quia potest tolli unum impedimentum sine alio, sicut et potest esse; ergo ex hac parte non repugnat talem dispensationem esse validam et habere suum effectum. Nec ratione surreptionis, quia nulla est lex quæ præcipiat expressionem plurium defectuum, ut tollatur unum. Nec ex natura rei est necessarium, quia, ut princeps habeat justam et efficacem voluntatem tollendi aliquem defectum vel vinculum, satis est ut illud perfecte narretur cum causa sufficiente ad dispensationem : hoc autem totum sufficienter narrari potest, explicando unum impedimentum sine aliis. Et addit Navar. ita observari ex stylo curiæ.

2. Secunda sententia universaliter affirmat esse irritam et surreptitiam dispensationem unius impedimenti, quando occultantur alia quæ erant conjuncta cum illo. Hanc opinionem censet esse longe probabiliorem Sanc. supra, n. 2, citatis multis auctoribus loquentibus circa impedimenta matrimonii. Frequenter enim dicunt doctores non valere dispensationem in uno impedimento, tacito alio, ut patet ex Panormit., in cap. *Non debet*, de Consanguinit. et affinit., n. 12, quem multi Summistæ imitantur, et Supplement. Gabriel., in 4, distinct. 41, artic. 3, dub. 7, et in simili Covar., in 4, 2 part., cap. 6, § 4, n. 11. Possent autem hi auctores exponi, ut intelligant non valere, id est, non sufficere, seu non valere ad matrimonium contrahendum; an vero valeat ad unum impedimentum tollendum, non definire. Sed est difficilis et dura expositio, quia non dicunt non valere matrimonium, sed non valere dispensationem, et Covar. dicit esse irritam. Denique multi alii auctores in propriis terminis dicunt talem dispensationem esse surreptitiam. Fundamentum hujus sententiæ reducitur ad principium positum, ut dispensatio legitime obtineatur, necessarium esse proponi Pontifici totum vinculum dissolvendum, secundum totam gravitatem, quæ intrinsece potest dispensationem difficiliorem reddere : unum autem impedimentum censetur moraliter habere majorem gravitatem in illo genere, quando est conjunctum aliis, quam solitarie sumptum; ergo. Minor probari solet, primo, ex cap. *ex Tuarum*, de Auctoritat. et usu pallii, quod allegat Panormit.; sed, judicio meo, nihil vel parum probat. Item citatur cap. *Pastoralis*, de Privileg., quod nihil etiam juvat, nec plus valet cap. *Postulatis*, de Rescript., quod Covar. allegat : nam regula ibi constituta in beneficiis non habet locum in dispensationibus, ut supra notatum est cum Panormit. in cap. pen. de Præscriptionibus. Denique allegatur cap. 1 de Treug. et pace, quoniam ibi dicitur : *Funiculus triplex difficile rumpitur*. Responderi autem potest, in præsenti etiam cumulum impedimentorum difficilius tolli, quia vel requirit unam dispensationem difficiliorem, vel cumulum dispensationum. Ratione igitur probatur illa minor, quia impedimenta simul juncta sine dubio reddunt personam minus dignam dispensatione, etiam in singulis : unde etiam simul proposita magis avertunt animum principis ad concedendum tale matrimonium, vel habilitandam talem personam, ut experientia ipsa docet, et per se videtur prudentiæ consentaneum. Unde in remissione pœnarum, cum in aliqua persona plura sunt atrociora delicta, singula difficilius remittuntur in humano judicio. Confirmatur, quia alias aperitur via fraudibus, obtinendo per plures dispensationes quod sæpissime Pontifex, re tota intellecta, per unam non concederet.

3. *Probabilitas prioris sententiæ, et securitas.*—Inter has sententias hæc posterior securior est, et in materia saltem matrimonii est practice probabilior et servanda; tum propter consensum plurium auctorum, tam ex antiquis quam ex modernis; tum propter praxim romanam, quæ hoc observat, exceptis quibusdam casibus occultis, ut Sancius notat, quæ exceptio potius firmat regulam in contrarium; tum præterea propter periculum quod est in efficiendo matrimonio nullo, ratione dispensationis male impetratæ. Denique quia talis dispensatio directe videtur peti et concedi ad contrahendum matrimonium, et ideo intentio dispensantis non videtur esse tantum tollere unum vel aliud impedimentum, sed simpliciter habilitare personam. Quapropter, si narratio ad hoc non sufficiat, tota dispensatio censetur irrita ex mente concedentis; essetque hoc longe certius si Pontifex directe interrogaret an talis persona haberet aliud impedimentum : nam per hoc magis ostenderet animum non aliter dispensandi; et ideo qui habens plura impedimenta illa negaret, nihil obtineret propter gravem deceptionem contra intentionem Pontificis, satis insinuatam per dictam interrogationem. Usus autem non habet ut talis interrogatio fiat, et ideo res est minus certa. Nihilominus tamen ipsemet usus non faciendi similem interrogationem indicat

Pontificem simpliciter accipere verba talium supplicationum, et intelligere personam non habere aliud impedimentum ad matrimonium, nisi quod proponitur, et ideo qui unum proponit et aliud tacet, virtualiter illud negat, et Pontificem decipit. Ac denique experientia etiam ostendit longe aliter et cum majori onere vel gravamine dari dispensationem, quando plura impedimenta concurrunt, et sæpe propter eam causam negari; signum ergo est nolle Pontificem dispensare in singulis impedimentis, nisi omnia quæ simul sunt simul proponantur. Et præter experientiam potest alia ratio reddi, quam in puncto sequenti commodius explicabo.

4. Hæc autem regula non videtur posse tam generaliter constitui de omnibus aliis dispensationibus et vinculis. Nam imprimis de dispensatione voti castitatis recte docet Sanci. supra, n. 4, si prius petatur dispensatio ejus quam alterius impedimenti, verbi gratia, consanguinitatis, validam fore, etiamsi solum illud sine alio impedimento proponatur. Quod ego intelligo esse verum, etiamsi habens tale votum habeat intentionem ducendi consanguineam, obtinendo postea aliam dispensationem, quia hoc accidentarium est, et dispensatio voti per se non ordinatur ad tale matrimonium, sed generaliter, ut liceat usus conjugalis quem votum castitatis impediebat. Tunc autem non immerito dubitari potest an, quando ulterius proceditur ad petendam dispensationem impedimenti consanguinitatis, necessarium sit prioris dispensationis mentionem facere : nam, licet immediate sint circa diversa, revera ordinantur ad eumdem finem, et ex utraque resultat quædam major concessio quam fortasse concederetur, si de utroque impedimento simul fuisset aliquando facta mentio. Item quia videtur inconveniens admittere, posse illam personam habilitari ad matrimonium cum consanguinea per plures dispensationes, incipiendo a dispensatione voti, et non, incipiendo a dispensatione consanguinitatis, cum ex parte Pontificis nulla sit ratio præsumendi magis involuntarium in uno casu quam in alio ; est ergo hoc valde probabile, et accommodatum ad impediendas fraudes.

5. *Quomodo detur dispensatio voti in ordine ad matrimonium, tacito impedimento consanguinitatis.* — Nihilominus tamen, si revera detur sufficiens causa dispensationis voti, independens a matrimonio cum tali consanguinea, recte poterit obtineri dispensatio de solo voto, ut dixi, et postea etiam, ad obtinendam dispensationem circa consanguinitatem, non oportebit prioris mentionem facere, quia jam impedimentum voti non existit, sed legitime fuit sublatum absolute, et sine ordine ad matrimonium, quantum est ex se, et ex vi causæ : intentio autem operantis est per accidens, et non mutat dispensationis naturam. Neque est inconveniens ut aliqua certo ordine licite fiant, quæ commutato ordine debite fieri non possunt ; id enim sæpe contingit, ut alio exemplo statim declarabo ; et ratio est, quia ordo agendi sæpe spectat ad honestatem, propter diversam dependentiam unius rei ab alia. Et ideo etiam dixi necessarium esse ut causa dispensationis voti non pendeat ex matrimonio cum tali persona : nam, si pendeat, necessarium erit omne aliud impedimentum matrimonii cum eadem persona explicare, quia non potest aliter judicium ferri de tali causa, et quia tunc unum impedimentum colligatur cum alio in ordine ad dispensationem.

6. Quod autem dixi de voto castitatis eamdem rationem habet in voto religionis, et ideo eadem doctrina ad illud applicanda est. Imo, licet eadem persona utrumque votum habeat, poterit validas dispensationes utriusque obtinere, non facta mentione aliorum impedimentorum matrimonii, quia neutra ex illis dispensationibus, neque utraque simul dicit habitudinem ad matrimonium cum impedimento contrahendum. De ipsis autem votis, quando sunt simul, merito dubitari potest an, ad obtinendam dispensationem alterius, debeat alterum narrari, et e converso. Hinc enim videtur id non esse necessarium, quia sunt vincula omnino distincta et inter se non colligata; nam unum obligat ad castitatem servandam, et non aliud ; et hoc obligat ad religionis ingressum, ad quod non obligat alterum. Inde vero apparet contrarium ; tum quia non videntur illa vincula minus inter se connexa in ordine ad statum, seu viam perfectionis, quam duo impedimenta matrimonii in ordine ad illud ; tum etiam quia unum videtur difficiliorem reddere dispensationem alterius, et e converso.

7. *Obligatus votis castitatis et religionis potest-ne ab uno vinculo liberari, tacito alio.*— Breviter, mihi videtur in eo casu validam fore dispensationem voti religionis, si ab eo inchoetur, nulla etiam facta mentione alterius. Moveor ex prioribus rationibus, et quia votum castitatis faciliorem potius quam magis difficilem facere potest dispensationem voti religionis : nam facilius dispensari solet cum eo qui perpetuam castitatem est conservaturus, quia

in hoc aliquam participationem religionis retinet. E converso autem votum religionis non est connexum cum voto castitatis, nisi tanquam addens habitudinem ad majorem perfectionem , quæ tota sufficienter explicatur sine alio voto. Et præterea potest per se dari causa sufficiens ad tollendum votum religionis, relicto alio; tunc ergo recte poterit postulari pura ejus dispensatio, sine mentione alterius voti. Secus vero esset si causa honestans dispensationem voti religionis sumeretur ex ordine ad matrimonium contrahendum, etiam in generali : nam tunc oporteret votum castitatis explicare, quatenus impedimentum est ad quodlibet matrimonium contrahendum.

8. *Si dispensatio inchoetur a voto castitatis, religionis votum explicandum est.* — At vero e contrario, si dispensatio inchoetur a voto castitatis, necessarium semper existimo simul explicare votum religionis, propter rationes posteriori loco factas. Habenti enim votum religionis, irrationabilis plane videtur liberatio ab obligatione castitatis, cum nec ad matrimonium contrahendum illi sufficiat, neque etiam liberet a vinculo religionis, et quia maxime decet ut qui religionis obligationem habet, castitatem interim servet. Propter quæ non est verisimile Pontificem fuisse concessurum talem dispensationem solam, si alterius voti conscius fuisset. Accedit quod non videtur posse dari causa justa ad dispensandum in voto castitatis cum eo qui ligatus est voto religionis; tum quia votum religionis etiam obligat ad non nubendum, et, licet non obliget statim ad castitatem, obligat ad promittendam illam; tum etiam quia talis persona, licet difficultatem habeat in servanda continentia, non potest illi succurrere per matrimonium ratione alterius voti; et, secluso hoc medio, tenetur absolute vincere illam; ergo tunc causa est insufficiens et irrationabilis ad talem dispensationem. Et quoad hoc bene æquiparantur hæc duo vincula cum aliis impedimentis matrimonii.

9. Et similiter potest hæc ratio ad ea quæ diximus de matrimonio adaptari; nam, cum quodlibet impedimentum impediat totum matrimonium, de se inutilis et irrationabilis est dispensatio unius sine aliis; non enim potest deservire, nisi fortasse ad decipiendum dispensantem, ut per partes faciat quod forte simul non faceret si totum cognosceret, et ideo semper talis dispensatio merito judicatur extra intentionem dispensantis. Et præterea non videtur posse habere causam legitimam, vel non posse ferri de illa legitimum judicium sine cognitione aliorum impedimentorum, quia talis causa sumi debet ex necessitate, vel utilitate talis matrimonii, de quo judicari non potest, non cognitis omnibus impedimentis ejus : et hæc ratio videtur mihi satis efficax et notanda.

10. *In dispensationibus aliis a castitate et religione quid dicendum.*—In dispensationibus autem irregularitatum, et aliarum inhabilitatum ac pœnarum, existimo non habere locum rationem istam, neque regulariter doctrinam datam, sed potius, per se loquendo, unam irregularitatem posse tolli sine alia, præsertim quando illæ irregularitates sunt omnino disparatæ, et una aliam non aggravat, ut, verbi gratia, esse illegitimum, et casu hominem occidisse, et similes. Et quoad hoc videntur mihi efficaces rationes Navarri, in cons. 1 de Constit., quæst. 19, nam, licet de impedimentis matrimonii tractet, rationes sunt generales. Præcipua est, quia inter has irregularitates et pœnas non est connexio, nec taciturnitas unius aliquid confert ad dispensationem alterius, nisi quatenus tollit aliquam majorem difficultatem quam fortasse haberet princeps in dispensando, si omnes cognosceret; hoc autem non sufficit ad surreptionem, nisi vel jus aliquod cogat, vel aliæ circumstantiæ et rationes concurrant, ut dixi in lib. 6 de Voto, cap. ult., et affirmat Navar. cum Rota, Ægidio et Felin. Hic autem nullum est jus, nec ostendi potest. Quod enim quidam dicunt, hoc contineri in jure, quia jus præcipit explicare omnem veritatem conferentem ad dispensationem, frivolum est, et principium petit : nam hoc est quod inquirimus, an cognitio alterius irregularitatis, vel inhabilitatis, aut criminis sit intrinseca dispensationi quæ circa aliud crimen vel irregularitatem versatur. Hoc autem ex jure probari non potest; ergo verum est hanc surreptionem non fundari in jure.

11. Altera vero pars de ratione probatur, quia multitudo irregularitatum vel similium vinculorum ad summum reddit personam magis inhabilem (ut sic dicam) extensive, et minus dignam quocumque beneficio; hoc autem non satis est ad surreptionem. Et rationes omnes in contrarium, quæ solum fundantur in sola hac indignitate, et quasi resistentia ex parte personæ, revera sunt inefficaces, quia cum illa stat, quod dispensatio fiat cum plena voluntate, et cum cognitione omnium quæ ad valorem actus necessaria sunt. Et patet a simili : nam qui plures habet excommunicationes, minus dignus est quacumque absolutione; ettamen, si impetret absolutionem unius tacita

altera, valebit, ut est certum apud omnes, quia nullo jure plus postulatur. At nec in irregularitatibus postulatur. Item, qui plura habet crimina, minus dignus est beneficio; et si essent cognita, difficilius illud obtineret, vel forte non obtineret, et nihilominus collatio est valida, secluso alio majori impedimento. Item, qui propter distincta crimina obnoxius est multis pœnis, minus dignus est cujuslibet remissione, et difficilius illam obtineret si omnia simul remittenda proponeret; et nihilominus valida est remissio uniuscujusque, tacitis aliis, nisi ubi lex aliud disponit, vel unum non potest sine alio sufficienter explicari; quia, quando sunt omnino diversa, nullam connexionem habent in remissione; et illa difficultas, quæ per taciturnitatem evitatur, non causat involuntarium, nisi valde accidentarium et diminutum, quod non impedit valorem actus. Idem ergo est in irregularitatibus et aliis similibus pœnis.

12. *Regula attendenda.* — Regula ergo observanda est, ut, per se loquendo, valeat dispensatio unius sine expressione alterius, nisi gravitas unius non possit satis sine alia explicari; ad eum modum, quo Navar., cons. 18 de Rescript., dixit dispensationem irregularitatis contractæ occidendo clericum, non esse validam explicato homicidio, nisi explicetur sacrilegium. Et similiter censeo, qui plura homicidia commisit, si uno tantum narrato velit dispensationem unius irregularitatis obtinere, nihil faciet, quia, licet illæ censeantur irregularitates numero diversæ, moraliter quasi efficiunt unam graviorem, vel certe nulla illarum satis explicatur sine alia, ac denique tunc fere procedunt rationes de matrimonio factæ. Extra hos vero et similes casus, valida est dispensatio unius vinculi, tacito alio omnino diverso, quoties per se habere potest sufficientem causam et rationem ut auferatur, etiamsi cætera non tollantur. Et hactenus de dispensatione.

CAPUT XXV.

QUANDO ET EX QUIBUS CAUSIS POSSIT LEX ABROGARI.

1. Declaravimus relaxationem legis, quæ per dispensationem ex parte fit; solum superest dicendum de mutatione, quæ per abrogationem fit: sic enim appellari solet in jure totius legis ablatio, l. *Derogatur*, ff. de Verbor. signific. Distinguunt autem aliqui inter abrogationem et irritationem legis, ut irritatio sit, quando tota lex impeditur, ne vires obligandi accipiat priusquam plene constituta sit; ut, si lex postulans confirmationem principis ut obligare possit, ab eo non confirmetur, vel si lex lata a principe, a populo non acceptetur, juxta opinionem existimantem acceptationem esse necessariam. Sed hoc posterius exemplum falsum supponit: nam lex principis ante acceptationem populi est vera lex, et illa mutatio per resistentiam subditorum pertinet ad mutationem seu abrogationem per consuetudinem, de qua in libro sequenti dicturi sumus. Altera vero abjectio seu non admissio legis per resistentiam principis non est propria mutatio legis, quia non mutatur proprie nisi quod præexistit, imo nec irritari proprie dicitur, nisi quod jam erat ratum et validum, sicut alias de voto diximus, et ita non acceptatio legis in illo casu non est legis mutatio; quod si dicatur irritatio quasi antecedens, non est de voce contendendum, nec enim est inusitata illa significatio vocis, ut constat ex dictis de lege irritante. Nullam vero specialem explicationem in præsenti requirit, quia solum est quædam negatio institutionis legis, quæ erit valida si ex sufficiente potestate fiat, et justa si causam habeat honestam, et ad bonum commune pertinentem. Solum ergo nunc agimus de propria legis abrogatione. Advertimus autem, licet abrogatio proprie dicatur de integra legis ablatione, sub illa tamen nunc comprehendi illam diminutionem legis, per quam in perpetuum lex tollitur, et licet non in totum, sed quoad aliquam partem; illa enim non est proprie dispensatio, ut in superioribus tetigi, sed dici solet derogatio. Verumtamen servata proportione eamdem habet rationem et doctrinam quam integra legis ablatio, et ideo sub abrogatione nunc comprehenditur.

2. *Conclusio: Lex debet esse justa, rationabilis, etc.—Optima ratio dubitandi.*—Ex dictis ergo concluditur legem tunc abrogari quando supponitur esse vera lex, et permanens toto tempore, priusquam abrogetur, et consequenter debet etiam supponi justa, rationabilis et utilis: nam si prius fiat injusta, nociva, aut inutilis, prius per se desinet esse quam abrogetur et ita jam non habebit locum abrogatio, quia cessatio legis distinctus modus desitionis est, ut supra vidimus. Hinc ergo sumi potest ratio dubitandi quomodo sit possibilis valida et justa abrogatio legis: nam si lex quæ supponitur non est justa, nec utilis, ablatio ejus non erit abrogatio juris, sed facti, vel potius

declaratio nullitatis legis; si vero sit justa, abrogatio erit iniqua. Quid enim magis iniquum quam legem justam et utilem abolere? ergo consequenter etiam erit invalida : nam, sicut lex injusta non est lex, ita abrogatio injusta nocere non debet communi bono, cum sit ex potestate data ad ædificationem, non ad destructionem. Dico vero potest ex D. Thoma, et aliis statim referendis, legem justam in uno tempore posse per temporum mutationem fieri injustam, et ideo illius abrogationem posse esse justam. Sed contra hoc est, quia, si mutatio temporis fecit legem injustam, jam non habebit locum abrogatio, sed per se desinet lex, et ita nunquam erit necessaria, imo nec possibilis.

3. *Legem humanam valide et juste abrogari posse.* — Nihilominus dicendum est primo, humanam legem interdum abrogari posse et valide et juste. Est certa et communis sententia, quam tradit D. Thomas 1. 2, quæst. 97, art. 1, et ibi omnes; et Sylvest., verb. *Lex*, quæst. 25; et ibi alii Summistæ et juristæ, quos refert et sequitur Covar. in cap. *Alma mater*, p. 2, in princip. Et sumitur ex Augustin., l. 1 de Liber. arbitr., cap. 6, ubi hac ratione legem humanam vocat *temporalem*, quia, licet justa sit, pro temporum varietate mutari potest et debet. Sumitur etiam ex Aristotele, l. 2 Politic., cap. 6, ubi, agitata quæstione pro utraque parte, eam indecisam relinquere videtur ; nihilominus tamen absolute hoc sentit, licet indicare voluerit, hanc legum mutationem non debere esse frequentem. Idem tradit Plato, Dialog. 16, qui *Civilis*, seu de regno inscribitur, longe post medium, et Dialog. 6 de Legibus. Sumitur etiam ex utroque jure, l. unic., c. de Caducis tollend., in princip., ubi fere omnes causæ hujus mutationis attinguntur, et ex c. 2, d. 14, et aliis quæ statim afferemus. Denique sumitur ex Dei exemplo, qui legem suam abrogavit : si enim hoc potuit facere Deus immutabilis, propter hominum et temporum mutationem, ut late expendit Augustinus contra Faust., multo magis id erit concessum hominibus. Atque hinc concluditur ratio assertionis : nam in lege humana inveniuntur omnia principia mutationis; tum ex parte auctoris proximi, qui mutabilis est, et in intellectu, quia paulatim cognitionem acquirit, et in voluntate, quia finita et potentialis est; tum ex parte actionum circa quas proxime versatur, quia nec sunt intrinsece malæ, neque ita bonæ, ut sint per se necessariæ ad morum honestatem ; et ideo lex humana non est hoc capite immutabilis, sicut lex naturalis. Aliunde vero etiam quoad utilitatem, per mutationem temporum possunt hujusmodi actiones variari : nam quæ uno tempore utiles sunt, vel expediunt, in alio fiunt inutiles aut nimis graves. Denique etiam ex parte subditorum, quibus leges humanæ imponuntur, habet locum hæc mutatio, quia etiam ipsi homines mutabiles sunt, et propter morum vel aliarum rerum mutationem illis nunc non expediunt leges, quæ antea expediebant : constat ergo hanc mutationem possibilem esse.

4. *Ut abrogatio legis justa sit et licita, causa propter bonum commune necessaria est.* — Ut autem explicemus quomodo possit esse justa, dicendum est secundo : ut lex humana juste ac licite abrogetur, necessarium est ex justa causa, propter commune bonum abrogari. Ita D. Thom. supra, et omnes, et tradit bene Plato, Dialog. 7 de Legibus, parum a principio. Ubi pro fundamento sumit, mutationem omnibus in rebus, præterquam in malis, esse periculosissimam, et inde concludit maxime hoc esse verum in mutatione legis, et ideo magnam considerationem ad illam requirit, sicut etiam in Dialog. 6 late docuerat. Sumitur etiam ex cap. *Non debet*, de Consanguin. et affinit., et ex cap. *Alma mater*, de Sentent. Excommun., in 6, et ex l. 2, ff. de Constit. Princip., ubi *urgens necessitas* vel *magna utilitas* postulatur. Ratio vero est primo, ne contemnantur leges frequenti mutatione. Secundo, ait divus Thomas, quia consuetudine firmantur, et ideo nisi ita durent ut earum observatio, et consuetudo fiat, et quasi habitus acquiratur, nunquam pro dignitate servabuntur. Postquam autem consuetudine firmatæ sunt, non facile est ab honesta consuetudine recedendum, præsertim cum leges humanæ esse debeant moribus et consuetudinibus accommodatæ. Tertio, quia, sicut lex non debet poni nisi propter commune bonum, ita nec auferri, nam uterque est actus publicæ potestatis et jurisdictionis, quæ ad commune bonum ordinatur. Unde ita concluditur : nam vel lex posita erat rationabilis, et ad commune bonum utilis, et in eo statu perseverabat, vel non; si primum, irrationabiliter tollitur, quia contra bonum commune fit; si secundum, jam intercedit causa justa ad legem tollendam.

5. *Duplex modus mutandi legem.* — Unde intelligitur dupliciter posse fieri hanc mutationem. Primo, solum propter mutationem legislatoris, quæ potest esse vel in sola voluntate, vel in intellectu. Quando est tantum ex parte

solius voluntatis, regulariter irrationabilis est, ut statim dicam, quia negotium publicum, ut juste administretur, non tam voluntate quam ratione gubernari debet. Unde, nisi constiterit priorem voluntatem fuisse irrationabilem, non fit honeste mutatio; quando vero etiam dictamen rationis mutatum est, potest esse mutatio legis justa, etiamsi in rebus nulla facta sit. Supponit tantum humanum defectum sæpe inculpabilem, quia homo non statim nec semper assequitur veritatem, præsertim practicam et prudentiæ. Et ita sæpe experientia ostendit legem non fuisse convenientem, etiamsi fuerit lata sine culpa, vel quia, si fuit injusta, lex ignorantia invincibili lata est; vel quia, licet fuerit justa et reputata conveniens, postea experientia compertum est aliam magis expedire. Sic Concilium Tridentinum, sess. 24, cap. 2 et 4 de Reform. Matrimon., ad mutandum leges aliquas circa impedimenta matrimonii, moveri se dicit, quia experientia ostendit aliqua gravia incommoda, quæ ex prioribus legibus sequebantur, quamvis malæ non essent. Aliquando vero fit mutatio in lege, etiamsi suo tempore justa, optima et utilissima fuerit, quia in rebus ipsis facta est mutatio, ratione cujus jam non expedit; et tunc fit justissime, et sine propria seu formali mutatione, seu contrarietate in judicio rationis, quia prudenter judicatur aliquid esse conveniens uno tempore, et esse disconveniens in alio, mutatis rebus.

6. *Quæ mutatio sufficit ut lex sit abroganda.* —Non est autem necessarium hanc rerum mutationem tantam esse, ut legem effecerit aut injustam aut prorsus inutilem, sed satis est ut vel nimis rigorosa, vel minus utilis esse videatur; seu, quod major fructus ex ejus revocatione speretur, vel quod majora pericula aut mala illo modo evitentur. Et ita solvitur facile ratio dubitandi in principio posita. Nam, licet ad tollendam vel abrogandam legem causa justa necessaria sit, nihilominus non est necessaria tam urgens et gravis, ut propter illam lex ipsa statim cesset, sicut etiam ad dispensandum requiritur causa justa, quæ per se solam legis obligationem auferre non valet. Neque repugnat abrogationem esse justam, licet lex non fuerit injusta, quia justum etiam potest omitti vel mutari propter magis justum, sicut aliquid etiam omitti potest, quamvis non sit inutile, propter aliud utilius. Ac denique multa hujusmodi sunt quæ ex humano arbitrio pendent ita ut et juste statuantur, et, si derogentur, injustitia non fiat, quia prudenti aliqua ratione abrogari possunt, ut Covar. citato loco advertit.

7. *Peculiaris assistentia Spiritus Sancti in Ecclesia.*—Ex hac vero assertione intulit Soto, lib. 1 de Justit., q. 71, a. 1, in fin., summum Pontificem non posse errare, in abrogandis legibus canonicis sine justa causa, quando leges illæ necessariæ sunt populo christiano, quia non potest errare in his quæ ad fidem et mores pertinent. Quod est pie et prudenter dictum quantum ad leges quasi fundamentales, et maxime necessarias, et quantum ad universalem abrogationem earum. Est autem sciendum Pontificem non posse errare in ferendis legibus, approbando, seu proponendo Ecclesiæ quod malum est, vel bonis moribus contrarium. Et cum eadem proportione non potest errare abrogando legem, reprobando tanquam malum quod bonum est, vel bonis moribus utile. Potest tamen aliquando esse excessus in multitudine legum, quia hoc pendet ex prudentia humana in particulari judicante. Et eadem proportione possent leges nimium diminui, vel aliqua abrogari eo tempore quo erat utilis, quia hoc etiam pendet in particulari ex arbitrio prudentiali. Nunquam tamen, ita providente Spiritu Sancto, id fiet cum notabili Ecclesiæ detrimento.

8. Atque ex his potest facile intelligi utrum legis mutatio, ut licita sit, debeat esse rara, et longo tempore post legem latam. Et ratio dubitandi esse potest, quia lex non debet poni ut modico tempore duret, ut dixit D. Thomas 1. 2, quæst. 96, art. 1 ; et patet, quia supra ostensum est legem de se debere esse perpetuam ; ergo non debet intra breve tempus mutari. Item quia, ut supra dicebamus, consuetudo est necessaria ad firmandam legem ; talis autem consuetudo requirit diuturnum tempus; ergo ratio postulat ut intra breve tempus mutatio legis non fiat. Præterea hæc mutatio legis tunc præcipue recte fit, quando experimento constat legem non expedire ; hoc autem experimentum non nisi longo tempore sumitur. Denique, ob has et similes rationes frequens mutatio legum communiter perniciosa censetur ; ergo oportet ut leges non nisi post longum tempus mutentur, ne hujusmodi mutatio frequenter contingat.

9. *Quoties justa causa contingit, justa erit mutatio.*—Breviter autem dicendum est in hoc non posse certam et universalem regulam constitui. Cum enim dictum sit legem ex justa causa juste mutari, quotiescumque causa justa contingat, justa erit mutatio, sive sit post

breve, sive post longum tempus a lege condita: nam hoc accidentarium est, et utrumque sine dubio potest contingere. Regulariter vero loquendo, sicut est vitanda, ita etiam est differenda mutatio, quantum fieri possit. Unde in casu dubio, vel tantum probabili, et quoties utrinque sit æqualitas, conservanda potius est lex quam mutanda, tum quia postquam est lata, quasi est in possessione, et in dubio melior est conditio possidentis; tum etiam quia semper præponderat damnum mutationis, et hoc etiam suadent rationes factæ. Nihilominus tamen duabus ex causis fieri potest justa mutatio legis intra breve tempus. Primo, si ex aliquo errore, vel inconsideratione, sive culpabili, sive inculpabili lata sit; nam error, quocumque tempore cognoscatur, emendandus est, et præsertim quando in commune incommodum redundare potest. Secundo, quando legum materia multum variabilis est, ut contingit in legibus taxantibus pretia rerum, quia valor earum ex copia vel inopia earum pendet, et in his solet esse frequens mutatio propter frequentem temporum varietatem. In his ergo legibus non erit injusta nec imprudens mutatio, etiamsi frequenter fiat. Et ob eamdem causam potest mutatio fieri intra breve tempus, ut intra annum, propter accidentem sterilitatem, vel intra brevius tempus, si ex aliquo casu contingente similis mutatio fiat.

10. Ultimo, dicendum est abrogationem legis humanæ, a supremo principe factam sine causa legitima, validam esse, licet injuste fiat. Dixi *a supremo principe*, quia, si fiat ab aliquo inferiori ex commissione ejus, invalida judicanda erit talis abrogatio, propter supra dicta de dispensatione, quæ hic evidentius procedunt, quia vel hæc potestas non solet committi inferioribus, vel non nisi per modum dispensationis, vel ad summum per modum partialis revocationis, de qua eadem est ratio. Ideoque de solo principe solet ista conclusio statui, quæ communis est, et ab illis etiam auctoribus admittitur, qui similem de dispensatione negant. Ratio autem eadem est, quia legis obligatio pendet ex voluntate principis; voluntas autem illa, licet mala sit, absoluta et efficax est; ergo tollit imperium et obligationem. Dices: voluntas ponendi legem sine justa causa non facit legem validam, etiamsi ex parte legislatoris sit absoluta, quia non potest quidquid vult; ergo idem est e contrario.

11. Respondetur negando consequentiam, quia multo difficilius est imponere quam tollere leges. Nam, si impositio sit injusta, aut erit de materia cui repugnet obligatio legis humanæ, ut si sit de re iniqua; aut certe erit de materia quæ excedat potestatem, sine qua voluntas nihil potest efficere. At vero, ad auferendam vel impediendam legis obligationem (quod fit per abrogationem legis), non potest materia conferre, quia, quantumcumque sit bona et honesta, potest non adjungi illi obligatio humana; vel, licet sit intrinsece mala, potest non addi prohibitio humana. Et quantumvis contineatur sub potestate legislatoris, potest ipsa circa illam non operari, quia illa potestas non agit naturaliter, sed media voluntate. Si autem non operetur, non obligabit, etiamsi ipse peccet. Denique hinc etiam fit ut, ponendo legem injustam, peccet contra justitiam, et non tantum legalem, sed etiam commutativam; tollendo autem legem justam, non facit contra justitiam commutativam singulorum subditorum, et ideo valida est obligatio, licet imprudens sit, et contra justitiam legalem.

CAPUT XXVI.

QUIS POSSIT LEGEM ABROGARE.

1. *Conditor legis legem abrogare potest.* — In præcedenti capite, et materiam hujus abrogationis et causam finalem attigimus; in hoc efficiens causa breviter explicanda est, de qua tres regulæ constitui possunt. Prima est: conditor legis illam abrogare potest. Ratio est clara, quia res per quas causas nascitur, per easdem dissolvitur; sed voluntas et potestas legislatoris sunt principia a quibus lex pendet; ergo per ea potest abrogari. Atque ita maxime procedit assertio in supremo principe, qui superiorem in suo ordine non recognoscit, et ideo semper habet eamdem potestatem, et mutare potest voluntatem. Sub conditore autem legis successorem comprehendimus, quia ejusdem est potestatis, argumento cap. *Innotuit*, de Elect., et sumitur ex cap. 1 de Constitut., in 6. Estque res facilis, et cum proportione applicari potest ad inferiores legislatores; an vero in eis recipiat aliquam limitationem, paulo inferius dicam.

2. *Superior legem inferioris abrogare potest.* — Secunda regula est: superior etiam potest legem inferioris abrogare. Est etiam recepta et facilis, quia res magis pendet a causa universali quam a proxima: lex autem inferioris pendet a superiori tanquam ab universali causa: ergo. Item hac ratione diximus posse superiorem dispensare in lege inferioris: ergo et

legem illius abrogare potest, nam est eadem ratio. Imo potestas legislativa ex suo genere est magis propria supremi principis, quam dispensativa, et ideo magis etiam est in inferiori dependenter a supremo principe, ideoque semper hic potest legem subditi abrogare. Hac vero occasione, potest hic dubitari an lex ecclesiastica possit civilem abrogare, etiamsi a supremo principe temporali lata sit, quia lex canonica superioris potestatis est. Sed quæ de hoc puncto dici poterant, in tertio et quarto libro dicta sunt, explicando subordinationem utriusque potestatis.

3. *Quomodo lex civilis legi canonicæ sit subordinata.*—Dicendum ergo legem canonicam et civilem, absolute spectatas, non habere inter se subordinationem; nam, licet canonica sit dignior, formaliter non est a superiori jurisdictione; nam etiam civilis est suprema in suo ordine. Nihilominus tamen in ordine ad bonum animæ, lex civilis subordinatur ecclesiasticæ, et ideo sub hoc respectu hæc potest illam abrogare; hoc autem contingit duplici titulo. Unus est, si lex civilis versetur circa materiam, quæ, licet secundum se temporalis videatur, ad spiritualem ordinem evecta est, ut est contractus matrimonii, dispositio ad pias causas, bona ecclesiastica, et similia. Alius est, si lex civilis etiam in propria materia sit contra bonos mores, vel inferat periculum animæ, et utroque modo inveniuntur leges civiles, per ecclesiasticas vel reprobatæ tanquam per se malæ, vel etiam abrogatæ tanquam minus convenientes, quas hic referre necessarium non judico; videri autem possunt apud Azor. 1 tomo, lib. 5, cap. 20, 21, 25 et 26.

4. *Inferior non potest abrogare legem superioris.* — Tertia regula sit, inferiorem non posse abrogare legem superioris. Ita habetur in Clement. *Ne Romani*, de Elect., et est manifestum ex ratione contraria supra positæ, quia potestas superior non pendet ab inferiori, neque indiget illa in his quæ per seipsam facit: nec etiam potest inferioris voluntas voluntatem superioris mutare, ut per se constat, et probari potest ex capit. *Cum inferior*, de Majorit. et obed., estque res per se satis clara: nihilominus tamen duo gravia dubia circa illam occurrunt.

5. Primum dubium est, an inferior possit interdum abrogare legem superioris, saltem in suo territorio, seu in ditione sua. Clarum est enim adæquate et totaliter non posse inferiorem revocare legem superioris, cum inferior non habeat potestatem ordinariam in totam provinciam superioris, nec etiam delegata soleat tam ampla concedi, quia multum repugnat dignitati supremæ ipsius principis. Quod si fingamus superiorem de facto delegare tantam potestatem, jam non fieret revocatio ab inferiore per se, sed in virtute ipsiusmet principis superioris. Igitur de inferioribus habentibus potestatem aliquam legislativam in particularibus civitatibus, provinciis, seu territoriis, dicunt aliqui aliud esse in legibus canonicis, aliud in civilibus. Nam in canonicis non potest inferior statuere in suo territorio contra jus superioris et derogando illi, ut provinciale concilium contra generale, vel Episcopus contra jus pontificium, aut conciliare, generale, aut provinciale, et sic de aliis. At vero (inquiunt) in civilibus, inferior civitas, verbi gratia, potest statuere contra jus commune. Ita Panorm. in cap. ult. de Consuet., ubi distinctionem illam ut certam supponit, et rationem diversitatis inquirit. Sequitur Jason. in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur. Et Felin., in c. *Quod super his*, de Majorit. et obed., n. 2, licet, in reddenda differentiæ ratione non conveniat cum Panormit., in distinctione autem convenit. Idem in cap. *Cognoscentes*, n. 2 de Constit. Idem Alberic., tract. de Statut., 1 p., q. 7, ubi late impugnat eos qui dicunt laicos non posse statuere contra jus civile. Item Roch. Curt., tract. de Consuet., sect. 3, n. 7, ubi addit laicos non solum contra civiles leges, sed etiam contra canones posse statuere, quando eorum statuta non sunt peccati nutritiva, ex Felin. et aliis, in cap. *Ecclesia sanctæ Mariæ*, de Constit., et Panorm. per illum textum, et in cap. *Quod clericis*, de Foro competenti, in fine, per cap. *Venientes*, de Jurejur. Aliter vero Azor. 1 t., l. 5, c. 25, q. 11, quærens an statuta contra jus commune condita valeant, sine distinctione inter jus civile et canonicum videtur affirmare, idque variis exemplis prosequitur, usque ad finem capitis, et per totum caput sequens varia exempla proponit.

6. Ego vero, nullum video fundamentum ad asserendum inferiores posse per suas leges derogare legibus superiorum, seu municipale posse derogare juri communi, ubi jus commune obligaverit, idemque est de abrogatione, cum proportione loquendo. Ratio est, quia inferior non habet potestatem supra legem superioris, nisi quatenus illa concessa est ab eodem superiore, vel alio supremam potestatem supra utramque habente; sed nullibi legitur data potestas inferioribus ad statuendum, vel ferendum leges contra leges superiorum, dero-

gando illis: ergo nullus inferior habet hanc potestatem. Consequentia evidens est. Major etiam est per se nota, quia inferior tenetur superiori parere, et ab illo pendet in sua voluntate; ergo non potest ex se mutare voluntatem superioris; ergo nec legem ejus. Unde supra ostendimus non posse dispensare inferiorem in lege superioris, nisi quatenus illi fuerit concessum. Imo, in lib. 3 ostendimus civitates, vel principes non supremos, sed aliis supremis subjectos, non posse leges condere, nisi quatenus illis est privilegio vel consuetudine concessum: ergo multo magis hoc verum est de legibus derogantibus juri ipsorum superiorum, vel ex parte abrogantibus illas. Superest probanda minor, quæ per sequentes illationes melius explicabitur.

7. Sequitur ergo primo, inferiores Prælatos vel communitates ecclesiasticas non posse condere decreta aut statuta contra jus canonicum, vel contra canones suorum superiorum respective. In hoc conveniunt omnes citati doctores, et sumitur ex cap. *Quod super his*, de Majorit. et obed., ubi supponitur Episcopum in sua synodo nihil posse statuere *quod canonicis obviet institutis*. Idem sumitur ex c. *Institutionis*, c. *Amputato*, c. *Ecclesiastica*, 25, quæst. 2, et optime dicta Clement. *Ne Romani*, de Elect. Ratio propria est, quia nullibi legitur inferioribus concessa talis potestas, nec erat expediens, tum propter unionem et debitam subordinationem in Ecclesia servandam; tum etiam quia canones, ex fine maxime proprio, tendunt ad spirituale bonum animarum, et ideo quæ per illos a majoribus condita sunt non ita facile sunt a minoribus mutanda. Omitto specialia privilegia religionum, vel aliquarum Ecclesiarum: illa enim in generali semper intelliguntur excepta, in particulari vero sciri ab omnibus non possunt, cum ad factum seu jus privatum pertineant. Et præterea in eis continetur auctoritas superioris concedentis illa.

8. *Laicos contra canones nihil posse statuere.* —Sequitur secundo, multo minus posse laicos statuere proprie contra canones derogando illis, seu eorum obligationem aliqua ex parte minuendo. Ratio est, quia multo magis inferiores sunt laici respectu omnium legislatorum canonum, quam inferiores Prælati ecclesiastici respectu superiorum, multoque minus legitur laicis data talis potestas: ergo multo minus possunt laici contra quoslibet canones, vel statuta ecclesiastica, etiam infimorum Prælatorum, legem condere, vel eis quovis modo derogare. Tantumque abest ut oppositum colligatur ex dict. cap. *Ecclesia sanctæ Mariæ*, ut potius ille textus hoc convincat, in quo dicitur laicis nullam esse attributam potestatem super Ecclesiis, et statutum ab eis factum, etiam in favorem Ecclesiarum, nullius esse valoris, nisi ab Ecclesia fuerit approbatum. Cap. autem *Venientes*, de Jur.jur. non loquitur de statuto municipali, sed de consuetudine, et illa nihil derogabat canonibus, ut in textu manifestum est.

9. *Canonistæ quo sensu intelligendi.*—Unde doctores canonistæ, qui contrario modo loqui videntur, revera non contradicunt, sed in diverso sensu loquuntur. Dicunt enim laicos posse leges ferre contra canones, non secundum propriam contrarietatem, sed secundum proportionem ad suum forum, id est, laicos, in foro civili et temporali, posse contrario modo disponere quam canones in suo foro disponant. Quod verissimum est, quia illi canones non obligant laicos pro foro suo, nec leges illæ derogant canonibus in foro suo. Et ita dixit Panorm. in d. cap. *Quod clericis*, quod leges possunt disponere contra canones in rebus concernentibus ipsos laicos, ubi nec canones legibus resistunt, nec illæ sunt contra honestatem morum, aut contra reservata principi. Et hoc modo etiam canones disponunt contra leges civiles respectu clericorum, alium utique ordinem, et jus statuendo, ut constat in judicialibus et similibus.

10. *Quid magistratus civiles circa jus commune statuere valeant.* — Tertio, infero etiam magistratus civiles, aut respublicas inferiores, et civitates subjectas alicui principi, non posse abrogare, aut quidquam detrahere de jure communi, ut est lex superioris, aliquid proprie contra illam statuendo. Hæc etiam sequitur ex dicto principio, et ex regula textus in dicta Clement. *Ne Romani*, quod lex superioris per legem inferioris mutari non potest. Respondent dicti auctores per ipsum jus commune datam esse hanc potestatem laicis potestatibus inferioribus. Allegant autem solam l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur. Redduntque rationem, quia imperatores acceperunt potestatem legislativam a populis, et ideo quasi ex gratitudine illis concesserunt illam potestatem. Atque hinc colligunt multi differentiam ob quam laici possunt contra leges imperatorum statuere, et non clerici contra leges Pontificum, nimirum, quia imperator habet potestatem a populo, Pontifex autem minime, sed a Deo.

11. Sed, præterquam quod illa lex *Omnes*

populi habere potest alias interpretationes, ut supra lib. 3 tactum est, etiamsi intelligatur de civitatibus imperatori subjectis, in ea non dicitur posse ferre leges contra leges imperatorum, sed solum habere potestatem condendi leges proprias, suis moribus accommodatas, quod potest satis intelligi de legibus ultra jus commune, non contrarias illi, sed diversas, et aliquid illi addentes : ergo non est cur illa lex extendatur ad potestatem statuendi contra jus superioris. Accedit quod concessio talis potestatis esset inordinata, et contra debitam subordinationem, atque adeo contra dignitatem propriam ipsius imperatoris, contra quam non solet ipse vel alii reges aliquid concedere. Unde differentia illa impertinens est; quia, si tractemus de absoluta potestate, etiam Pontifex posset illam potestatem communicare inferioribus, licet illam habeat a Deo, et non ab illis, sicut communicat plures alias. Si vero consideremus convenientem usum, etiam imperator non debuit illam potestatem concedere, neque fuisset ordinata gratitudo, sed nimia prodigalitas. Unde etiam non refert quod Panormitanus considerat, quia leges canonicæ ordinantur ad bonum animæ, civiles autem ad temporalia commoda. Nam hoc non impedit quin in utrisque servandus sit debitus ordo; alioqui et ad neutrum finem expedit illa potestas in inferioribus.

12. *Statuta quæ videntur contra jus commune quomodo intelligenda.* — Adde, exempla omnia quæ adducuntur statutorum civilium contra jus commune, non ostendere contrarietatem, sed additionem, et ita non continere propriam positivam derogationem juris superioris per jus inferioris, sed veluti determinationem, aut additionem, ut, verbi gratia, jus commune non permittit aliquem puniri in propriis bonis propter culpam alterius, nisi illius sit particeps, et nihilominus aliqua statuta municipalia id statuunt in certis casibus, quæ justa censentur et valida. Tamen revera hæc non est contrarietas et derogatio, quia jus commune non statuit positivam et generalem legem id prohibentem, sed solum negative, non imponit talem modum pœnæ, et ita solum prohibet imponi ex vi juris communi, non tamen excludit quin alicubi aliud statui possit, si expediat. Quomodo interdum dicuntur quædam esse introducta jure gentium contra jus naturæ, ut servitutes, privata dominia, etc., non quia jus naturæ hæc prohibeat, sed quia ex vi solius juris naturæ hæc non erant, ex quo non sequitur derogatio juris naturalis, sed additio. Ita ergo possunt illa statuta dici contra jus commune. Quod si in hoc sensu loquuntur juristæ prædicti, non est de nomine contendendum : tamen nec inde sequitur derogatio legis superioris per legem inferioris, nec fere est differentia inter laicos et clericos respective. Nam etiam Episcopi possunt statuere hoc improprio modo contra jus commune, id est, ultra illud, videlicet, reservando casus quos jus commune non reservat, vel addendo censuras, aut alias pœnas in casibus in quibus jus commune illas non præscribit.

13. Addo denique, si per jus commune intelligamus jus civile proprium, posse nunc civitates non subjectas imperio contra illas leges statuere, quia illis non obligantur, cum non sint subjectæ imperatori, a quo jus illud habet auctoritatem. Unde, respectu talium civitatum, jus commune erit jus totius regni, et non jus civile imperatorum, nisi quatenus per jus regni fuerit acceptatum, et contra illud jus regni non poterunt civitates vel principes regi subjecti statuere, derogando illi communi juri, quod vere est lex superioris, in quam non habet potestatem inferior. Nec cum fundamento dici potest esse a rege alicui concessam talem potestatem, nisi ubi fortasse de speciali privilegio constiterit.

14. Secundum dubium est, an statutum inferioris confirmatum a superiori possit nihilominus ab eodem inferiori, qui illud condidit, revocari, non expectato beneplacito superioris, qui illud confirmavit, ut sæpe contingere potest in aliqua congregatione ecclesiastica, respectu Pontificis, et civitate, respectu regis. Hinc enim videtur non posse, *quia illa nostra facimus quibus auctoritatem impertimur,* ut dicit Pontifex in cap. *Si Apostolicæ,* de Præbend., n. 6, et facit cap. *Pro illorum,* et cap. *Dilecto,* de Præbend.: ergo statutum confirmatum auctoritate apostolica factum est apostolicum; ergo non potest inferior illud revocare, juxta regulam datam. Et confirmatur, quia per illum modum jam est constitutum jus publicum, quod non possunt privati derogare, l. *Jus publicum,* ff. de Pactis, cap. *Si diligenti,* de Foro compet.

15. *Statutum inferioris a superiori confirmatum quam vim habet.* — In contrarium autem est, quia interdum legimus in jure statuta facta ab inferiore, et confirmata a Pontifice, posse valide tolli ex consensu eorum qui statuta fecerunt. Ita habetur in cap. *Cum accessissent,* de Constit., et in dicto cap. *Dilecto;* solum negatur id fieri posse quando in confir-

matione apostolica expresse additur clausula, *ut quidquid in contrarium factum fuerit, irritum sit :* ergo confirmatio apostolica per se non tollit illam potestatem. Sic etiam in l. *Omnium*, cap. de Testament., dicitur testamentum confirmatum ab imperatore posse revocari a conditore ; unde sumitur ratio, quia hæc confirmatio solum est quasi conditio, vel solemnitas adjecta tali actui, quæ non immutat naturam ejus, quia non destruit illum : ergo relinquit illum cum eadem dependentia a proximo conditore, quia Pontifex non intendit ponere talem legem, nisi supposita voluntate proximi institutoris. Unde talis confirmatio gratia et favor esse videtur, non coactio, respectu eorum quibus conceditur : ergo, ea non obstante, possunt illi renuntiare tali favori, et consequenter legem abrogare.

16. *Prima sententia. — Secunda sententia. — Tertia sententia.* — In hoc puncto variæ sunt opiniones. Prima negat absolute tale statutum, seu legem inferioris confirmatam a superiore posse revocari ab inferiore, nisi superior revocationem approbet. Ita tenet Bald. in leg. *Omnium*, cap. de Testament., n. ult.; nullam vero novam probationem adducit. Secunda opinio est, posse inferiorem revocare suam legem, non obstante confirmatione superioris; sentit Bartol. in dicta l. *Omnium*, et latius declarat in leg. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., n. 33, ubi duas limitationes adhibet, de quibus statim. Tertia opinio est Panormit. in cap. *Cum accessissent*, de Constitut., n. 2, et in dicto cap. *Dilecto*, n. 10, qui distinctione utitur. Quia, vel lex inferioris concernit propriam utilitatem statuentium, et tunc dicit posse ab eisdem revocari, et talem putat esse casum dicti cap. *Cum accessissent*, et similis est in cap. *Pro illorum*, de Præbend., ubi talis confirmatio indulgentia reputatur, seu gratia, cui unusquisque potest renuntiare. Et ita hoc membrum videtur satis probari ratione posteriori loco facta. Vel statutum pertinet ad publicum bonum aliorum, pro quibus conditum est, et tunc inquit non posse revocari, nisi auctoritate Pontificis, postquam illa fuit confirmatum. Hoc enim videntur priora jura et rationes probare ; et hæc distinctio videtur communiter probata per doctores eisdem locis, qui partim referuntur in scholiis ad Panormit. et Bart., partim a Felin. in dicto cap. *Cum accessissent*, n. 3 et 4. Idem Sylv., verb. *Statutum*, quæst. 5, et alii Summistæ.

17. *Confirmatio legis duplex : essentialis et accidentalis.* — Mihi autem imprimis videtur præmittenda distinctio insinuata a Bartol. et Bald., et magis declarata ab eodem Bald. in l. *Ex placito*, cap. de Rer. permut., n. 12, 13 et 15, scilicet, duplicem esse confirmationem legis, unam essentialem, aliam accidentalem. Essentialis vocatur, quando est veluti forma dans esse legi, ut quando inferiores non habent potestatem statuendi, seu ferendi legem quæ vim habeat, nisi prius a superiore confirmetur. Accidentalis autem vocatur quando inferior habet potestatem ferendi veram legem, quæ talis sit, et vim habeat obligandi, et nihilominus ad majorem auctoritatem et robur, confirmationem petit. Quando ergo statutum confirmatum, est primi generis, videtur generalis regula, tale statutum non esse revocabile sine auctoritate principis confirmante abrogationem; et in hoc sensu loquitur aperte Baldus, et idem tenet Salicet. in dicta leg. *Omnium*, et in l. ult., cap. de Jurisdict. omni judic.; et Felin., dicto cap. *Cum accessissent*, n. 5, ubi alios refert. Ratio vero est, quia tunc lex illa vere est condita auctoritate superioris ; nam tunc inferior non condit legem, sed quasi postulat a superiore talem legem : ergo non potest revocari, nisi eadem auctoritate qua fuit condita ; quia eadem auctoritas requiritur in destruendo quæ in construendo, ut dictum est, et sumitur ex Auth. *E contra*, cod. de Repud.

18. Hanc vero partem non simpliciter admittit Bart. supra, sed alia subdistinctione utitur. Aut enim (inquit) habentes statutum confirmatum a principe volunt illud revocare condendo aliud illi repugnans, et tunc non possunt sine auctoritate ; aut solum volunt, tollendo statutum, redire ad jus commune, et tunc possunt sine auctoritate superioris. Et primum membrum est evidens, ex suppositione in qua loquimur, scilicet, de communitate quæ non potest facere legem validam sine confirmatione superioris : nam inde necessario sequitur quod, si talis communitas velit priorem legem confirmatam, per posteriorem revocare, necessarium sit ut posterioris etiam confirmationem obtineat, alias non erit lex, et consequenter nec poterit abrogare priorem. Posterius autem membrum probatur a Panormitano in dicto cap. *Cum accessissent*, inducendo quasdam leges de testamentis. Sequitur etiam Bald. in leg. *Ex placito*, n. 12, ex alio fundamento, scilicet, quod statutum est favor populi, et ideo potest populus pœnitere, et redire ad jus commune. Idem sequitur Felin. supra, n. 5, verbo *Hanc declarationem*, et va-

riis exemplis et argumentis illam confirmat. Quibus addi potest quod jus commune etiam est auctoritate principis, sicut statutum ab eodem principe confirmatum, et ita, cum relinquitur speciale statutum propter jus commune, non relinquitur sine auctoritate principis, quia princeps, per se loquendo, vult potius commune jus servari quam specialia, quæ sunt quasi dispensationes, et exceptiones a jure communi; et ideo regressus ad commune jus favorabilis censetur, et voluntati principis consentaneus.

19. Sed quid si statutum sic confirmatum tollatur sine novo statuto et sine reditu ad jus commune? Hoc enim membrum reliquerunt Bartol. et alii, cum tamen sit facile possibile. Nam sæpe statutum speciale est præter jus commune, et non contra : tunc ergo poterit abrogari sine reditu ad jus commune, nisi large et improprie, per solam negationem additionis ad illud, quæ non videtur ita favorabilis, sicut positivus reditus ad jus commune. Nihilominus tamen ex fundamento Baldi erit tunc illud statutum revocabile, quia confirmatio data est in favorem, cui possunt cedere illi in quorum gratiam data est. Tunc autem necessarius erit consensus totius cummunitatis, cujus commodum publicum princeps intendit.

20. Adhuc vero superest difficultas in illo secundo membro; nam statutum confirmatum essentialiter (ut sic dicam) per Papam est papale, quia ibi intervenit auctoritas Papæ, non tantum ut causa universalis, sed ut specifica et propria, ut recte exponit Bald., d. n. 12; ergo nullo modo potest talis lex auferri, nisi per auctoritatem Papæ, sive auferatur per solam ablationem legis, sive transeundo ad aliud jus commune. Probatur consequentia, quia iidem auctores pro regula statuunt, quoties statuentes fecerunt statutum, non propria auctoritate, sed vice et auctoritate superioris, non posse tollere statutum, sed solum superiorem; cum Bart. et aliis tradit Felin. supra, n. 9, et sequitur Navarr., cons. 8 de Constit., n. 1. Responderi potest statutum confirmatum dicto modo nunquam auferri sine auctoritate principis, sed solum renuntiari ex subintellecta illius voluntate, et in hoc esse differentiam inter legem factam ab inferiore postulante confirmationem ejus a principe, et legem datam a principe quasi motu proprio, sive per se, sive per alium, cui suam potestatem commisit. Nam prior censetur solum confirmata in gratiam petentium, vel populi, in cujus commodum cedit, et ideo habet subintellectam conditionem, si ipsi consenserint. Posterior vero lex inducitur ex pura potestate legislativa principis, et ideo non habet in illa locum renuntiatio, sed eadem potestate revocanda est.

21. Hæc responsio et sententia probabilis forte est, mihi vero non satisfacit, quia nulla est lex quæ non feratur propter bonum publicum communitatis, et nihilominus non potest communitas eam tollere, quasi renuntiando favori suo : ergo idem erit in lege data per necessariam confirmationem principis, nam tunc revera a principe fertur, licet præcedat constitutio facta ab inferiori senatu, vel consilio, et principi præsentata ut ab eo confirmetur. Nam illa solum est veluti excitatio potestatis principis, et propositio legis convenientis communi bono; ergo, postquam rex illam confirmat, tam stabilis permanet ac si ab ipso per se lata fuisset. Declaratur et confirmatur, quia in illo statuto vel lege, præter principem confirmantem, oportet distinguere consilium seu congregationem statuentium, et totam communitatem integram pro qua lex fertur, ut est, in religione, Capitulum repræsentans religionem, et tota religio in se spectata. In illo igitur casu Capitulum seu statuentes non possunt revocare legem sic confirmatam a principe, juxta doctrinam Abbatis supra relatam, quia non est facta in eorum favorem, sed totius religionis : ergo neque religio potest illam tollere, nec cedere suo favori, quia non operatur per modum unius, nisi mediante Capitulo. Unde non potest intelligi quomodo tota civitas vel religio renuntiet tali legi, nisi per contrariam consuetudinem, quam oportebit esse toleratam a principe, juxta dicenda in sequenti libro. Unde vix aliquam invenio differentiam inter legem sic latam per confirmationem necessariam principis, vel per propriam ipsius editionem, ideoque censeo non posse tolli a subditis, nisi ubi constiterit solum confirmari cum illa amplitudine, vel per modum favoris, cui possit renuntiari. Et tunc verisimilius erit talem renuntiationem fieri posse per Capitulum, seu per congregationem statuentium, quia representat communitatem, et favor ille debet intelligi concessus modo accommodato tali communitati. Et in eo casu nihil obstabit objectio facta, quia, cum dicitur eum, qui vice principis legem posuit ejus auctoritate, non posse postea illam revocare, intelligendum id est, quando potestas solum ad legem ferendam est commissa. Nam si absolute sit ad gubernandum cum potestate legis-

lativa, poterit idem qui legem tulit, auctoritate apostolica, verbi gratia, eam revocare, quia in hoc etiam auctoritate apostolica utitur, et sic Legatus Papæ fert legem per potestatem Papæ sibi commissam, et idem potest illam revocare. Idemque est suo modo in religionibus, et consequenter idem erit cum proportione in dicto casu.

22. Superest dicendum de lege propria inferioris confirmata a principe, non ex necessitate, sed ad majorem auctoritatem et approbationem. De illa ergo regulariter videtur procedere sententia Bartoli, quod talis lex, non obstante confirmatione principis, potest tolli ab his qui potestatem habent condendi talem legem. Et hoc etiam videtur sentire Baldus in dicta l. *Ex placito,* cum ait talem legem, etiam a Papa confirmatam, non esse papalem, sed semper manere in propria specie statuti, vel (ut sic dicam) legis quasi municipalis : ergo per talem confirmationem non est lex illa facta irrevocabilis a propriis auctoribus, quia non mutavit naturam suam ; nec procedit per se a jurisdictione papali. Item confirmatio illa non est constitutiva talis legis, sed potius supponit illam constitutam, et addit quamdam solemnitatem accidentalem ad majorem statuti approbationem et auctoritatem : ergo statuentes semper poterunt constitutionem suam tollere, et tunc desinet etiam confirmatio, quasi ad desitionem fundamenti seu subjecti. Hæc ergo sententia videtur mihi vera per se loquendo, id est, nisi aliud constiterit de voluntate principis, quia, licet ejus confirmatio non petatur ut necessaria, nihilominus poterit ipse, si velit, legem facere suam, et ita illam confirmare ut suo nomine subsistat, et tunc non erit revocabilis ab inferioribus : oportebit autem ut de tali voluntate principis satis expresse constet.

23. Ex quibus tandem intelligi potest quid sentiendum sit de distinctione Abbatis; ad utramque enim confirmationem, tam essentialem quam accidentalem, potest accommodari; rarius tamen ac difficilius in accidentali; maxime tamen ad essentialem. Quia, juxta proxime dicta, etiamsi lex ad bonum publicum pertineat, per se non fiet irrevocabilis propter confirmationem accidentalem : nam de illa etiam lege procedit ratio facta. Quia tamen princeps, ut dixi, sic confirmando legem, potest illam suam facere, magis id præsumi potest in lege pertinente ad publica commoda, quam de pertinente ad proprium commodum statuentium. In neutra autem est id facile admittendum, nisi ex verbis confirmationis constet.

24. In altera confirmatione essentiali magis servari poterit illa distinctio, et de illa videtur loqui Panorm. Nam de eadem sermo est in dicto cap. *Cum accessissent,* quia Capitulum Ecclesiæ non potest extinguere dignitatem aliquam sine confirmatione Papæ, et nihilominus ibi supponitur potuisse Capitulum renuntiare tali statuto a Papa confirmato. Addendum vero est, licet hoc procedat, considerata materia et quasi ordinario jure : nihilominus, si Pontifex addat illa verba irritantia : *Quidquid in contrarium factum fuerit, irritum sit,* censetur tale statutum fieri irrevocabile sine auctoritate Pontificis. Ita enim habetur in d. c. *Dilecto,* ubi statutum de quo sermo est, sine dubio erat favorabile his qui confirmationem petierant; ratio vero est, quia potest Pontifex plus concedere quam petatur, et velle, ut illamet commoditas, et utilitas talis communitatis, per legem ejusdem communitatis introducta, ita per suam confirmationem stabiliatur, ut mutari non possit ab ipsamet communitate sine suo consensu, quia ad ipsum, ut ad superiorem, spectat inferiorum commoda prospicere et conservare per legem suam, et potest ita illam confirmare ut faciat suam. Hoc tamen in tali materia non præsumitur, nisi per aliqua verba declaretur.

25. E converso vero contingit in alio membro de lege publici commodi : nam si fertur cum confirmatione essentiali principis, ex vi materiæ est lex superioris et irrevocabilis, et hæc præsumitur esse intentio principis, aut Pontificis confirmantis. Nihilominus tamen non est id ita necessarium, quin possit Pontifex confirmare illa statuta, non imponendo necessitatem retinendi illa, sed per modum favoris, cui possit communitas per se, vel per suum senatum, vel Capitulum, renuntiare si velit, ut dictum est, ita ut sit potius concessio potestatis ferendi illam legem, cum potestate etiam tollendi, quam absoluta legislatio. Id autem (ut ego sentio) non præsumitur, nisi in ipsa confirmatione declaretur. Oportet ergo verba confirmationis diligenter expendere, sæpeque mens Pontificis ex petitione intelligitur : nam regulariter ita confirmat, sicut postulatur, nisi plus exprimat. Si tamen ex verbis aliud non colligitur, et materia pertinet ad bonum publicum, et confirmatio necessaria est, censetur confirmando facere legem illam suam, et irrevocabilem a subditis, ut sententia communis habere videtur.

CAPUT XXVII.

QUIBUS MODIS FIAT ABROGATIO LEGIS, ET QUOS EFFECTUS HABEAT.

1. *Duplex legis abrogatio.* — In hoc capite explicabimus formam servandam in abrogatione legis, simulque de effectibus ejus dicemus, quia res est facilis et breviter explicari potest. Suppono igitur duplicem distingui posse legis abrogationem : unam vocare possumus non scriptam, quæ per dissuetudinem vel contrariam consuetudinem fit, de qua in libro sequenti dicturi sumus : hic autem de abrogatione scripta tractamus, quæ, licet generaliter fieri possit per verba ore prolata ab habente potestatem, nihilominus regulariter scribitur sicut humana lex, propter certitudinem et durationem, aliasque scripturæ utilitates.

2. Circa hanc ergo revocationem imprimis advertendum est variis modis fieri possse. Primo, pure abrogando legem, id est, tollendo obligationem ejus, et nullam aliam imponendo, et hæc abrogatio est omnium facillima, quia et oportet fieri per declarationem contrariæ voluntatis, et minorem requirit causam, quia non imponit onus, sed tollit. Aliter vero fit revocatio unam obligationem tollendo, et oppositam inducendo. Quæ oppositio potest esse, vel negativa tantum et quasi contradictoria, obligando, scilicet, ad non faciendum id quod antea præceptum erat, quod proprie habet locum quando lex prior affirmativa erat : nam, si esset prohibens, formalis contradictio esset præcipere postea eumdem actum qui antea erat prohibitus. Et hoc etiam genus abrogationis est satis expressum et formale, quod nulla fere indiget interpretatione. Aliquando vero oppositio inter priorem et posteriorem legem est per positivam repugnantiam, et quasi contrarietatem, quæ proprie invenitur inter leges affirmativas præcipientes actus repugnantes, quarum posterior non facit mentionem prioris, illam formaliter abrogando, addita particula *non obstante,* vel in speciali, vel saltem in genere. Et hæc potest dici abrogatio implicita et virtualis, quæ habet locum, non solum quando utrumque præceptum est affirmativum, sed etiam quando alterum est negativum, si non sit immediate et formaliter oppositum, sed solum sub aliqua ratione magis generali. Quando ergo in nova lege repugnante priori additur clausula formaliter revocativa, tunc solum sunt consideranda verba revocationis, an sint specialia, vel saltem sufficienti modo generalia ad comprehendendam priorem legem : alterum enim horum necessarium est ut formalis revocatio facta intelligatur, alioqui erit tantum implicita, et fere ejusdem rationis cum altera, in qua nulla clausula expressa derogationis additur, quæ non parvam difficultatem apud auctores habet; illam tamen breviter expediam.

3. *Prima conclusio.*—Dico ergo primo : lex inferior interdum abrogat præcedentem, etiamsi nullam ejus mentionem faciat. Hæc assertio communis est et certa. Sumitur ex cap. 1 de Const., in 6, cum Glossa ibi, verb. *Revocare,* et verb. *Noscatur,* et ex l. *Sed et posteriores,* ff. de Leg. ibi, *Nisi contrariæ sunt.* Ratio est, quia voluntas posterior, supposita potestate, vincit et revocat priorem. Posterior autem lex, quando concordari non potest cum priori, sufficienter indicat voluntatem priori contrariam, saltem virtualem, quæ formali æquivalet : ergo sufficit ad abrogationem.

4. *Secunda conclusio.* — Dico secundo : hæc abrogatio restringenda est, quoad fieri possit, regulariter loquendo. Hæc etiam conclusio communis est, de qua videri potest Bart. in l. *Si constante,* ff. Solut. matr., n. 39, et in repetit. l. *Cæsar,* ff. de Public. vectig., colum. 8; Decius in c. 1 de Constit., lect. 1, n. 11; Fel. in cap. *Nonnulli,* de Rescr. n. 6 et sequent.; Tiraqu., in præf. ad Retract., n. 62. Sumitur ex c. *Cum expediat,* de Elect., in 6, ubi Doctores, et ex l. 1, c. de Inoffic. dotibus, l. *Non est novum,* cum sequentibus, ff. de Legibus. Item ex aliis juribus, quæ asserunt correctionem jurium esse vitandam, quoad fieri possit, ut sumitur ex c. *Cum dilectus,* de Consuet., et leges posteriores sæpe ad anteriores trahi, et similia facit etiam regula juris, *Quæ a jure exorbitant non esse extendenda.* Nam constat legem revocatoriam ex suo genere exorbitantem esse. Ad idem facit regula, *Quod odia sunt restringenda,* quia monstravimus c. 18 mutationem legis de se nocivam esse. Unde sic concluditur, abrogatio legis, per se loquendo, non expedit reipublicæ, nisi necessitas cogat, quia ex se infert nocumentum : ergo restringenda est quoad fieri possit. Et confirmatur : nam ob hanc causam legis abrogatio magna consideratione facienda est : ergo non est verisimile (ait Decius) *voluisse principem uno verbo, et quasi aliud agentem, revocare legem observatam :* non est ergo admittendum nisi necessitas summa sit.

5. *Unde colligendum est legem esse odiosam.* —Atque hinc sequitur idem esse dicendum de

quacumque correctione, seu derogatione legis, etiamsi non sit in totum, sed in parte. Sumitur ex Bartolo in dicta l. *Si constante*, ff. Sol. matr., n. 39, et Tiraquel. supra, et passim ita loquuntur juristæ, ut supra de dispensatione dictum est, et infra de privilegiis dicetur. Et rationes adductæ cum proportione applicari possunt: nam, licet minus nocumentum sit correctio vel derogatio quam abrogatio, nihilominus non parvum est, et ideo, si fieri potest, vitandum est. Verumtamen sæpe difficillimum erit omnem prioris legis derogationem et abrogationem vitare, quando posterior repugnare videtur; et ideo, si utraque excusari non potest, derogatio potius quam abrogatio admittenda est, ut ex duobus malis minus eligatur. Tamen, si aliqua probabilis ratio aut via occurrerit ad concordanda jura, etiam sine derogatione præferenda est. Quod vero aliqui addunt, legem posteriorem, etiamsi non deroget priori, eo ipso quod aliquid addat, odiosam esse et restringendam, verisimile non est; alias omnes leges de novo editæ essent odiosæ, quod dici non potest. Consideranda ergo est additio, et, juxta materiæ capacitatem et regulas positas in principio hujus libri, judicandum erit an talis dispositio odiosa sit vel favorabilis. Addit denique Bart., supra, quem Tiraq. sequitur, distinguendam esse limitationem legis a correctione. Nam correctio proprie est quando lex præcedens ex parte tollitur, quia quoad illam minus utilis invenitur; limitatio vero intelligitur inesse ipsi legi ex quo condita fuit; nam postea solum per declarationem adhibetur; et ideo dixit idem Bartolus limitationem etiam in jure divino locum habere, in leg. 1, ff. de Const. Princ., et in l. 1, c. Si contra jus vel util. public. Unde limitatio sic sumpta, quæ potius interpretatio censenda est, non est exorbitans, nec odiosa, quia explicat verum sensum legis, et potius favorabilis est dicenda, etiamsi fortasse alicui minus utilis sit, ut sumitur ex cap. 2 de Decimis in 6.

6. *Duplex limitatio.*—Solent vero addi huic assertioni limitationes plures; duæ tamen videntur præcipuæ. Una est, legem correctoriam extendi propter similitudinem vel identitatem rationis, ut est apud Anton. Gabr., tom. 2 comm. opini., lib. 17; et Matienz., in leg. 19, tit. 11, l. 5 Recopil. Gloss. 2, n. 5 et seq. Sed hoc exponendum est juxta dicta supra c. 2 et 3 hujus libri, et omnino restringendum, vel non admittendum, nisi ubi tanta sit identitas, ut non possit sine gravi absurditate vitari extensio. Alioqui multo magis incerta est utilitas extensionis legis propter rationis similitudinem, quam sit nocumentum in correctione legis; imo satis dubia res est an talis extensio aliquando expediat; de correctione autem legis constat minime expedire, si vitari potest. Ac denique non invenio illam limitationem esse in jure fundatam: restrictio autem correctionis legum in jure fundata est, semperque antiqua lex melioris est conditionis, et jus suum quasi possidet, quando de correctione expresse non constat. Unde oritur regula l. *Præceptum*, in fin. c. de Appellationib.: *Quidquid in posteriori lege specialiter non fuerit expressum, id veterum legum constitutionumque regulis relictum esse, intelligendum est.*

7. Alia limitatio est, nisi per correctionem legis redeatur ad antiquum jus: nam tunc illa correctio censetur favorabilis, quia est (ut ita dicam) revocatio prioris correctionis, quæ fuerat odiosa. Ita notat Tiraq., dict. præfat. ad Retract., n. 58, cum Bart., Fel., Deci. et Gozad., quos allegat; et favet quod Hieron., l. 1 contra Jovin., sentit, abrogationem legis veteris per novam favorabilem fuisse, quia nos ad principium seu ad priorem statum revocavit, ut habetur in cap. *Ab exordio*, 35 dist. Hoc etiam principium repetit idem Tiraq., de Primogen., q. 24, n. 2 et 6; Cov., l. 3, Variar., c. 6, n. 4; Nav., in c. 1, § *Laboret*, de Pœnit., dist. 6, n. 16 et 17; qui allegant Gloss. in cap. *Statutum*, de Præbend., in 6, verb. *Numeranda*, cum multis antiquis, et idem sentiunt alii moderni; et pro ratione reddunt, quia, sicut unaquæque res facile reducitur ad naturam suam, ita etiam lex revertitur ad jus commune, quod videtur esse magis naturale.

8. Contra hanc vero limitationem objicit Tiraq., in dicta præfat. ad Retract., n. 59; quia sæpe contingit antiquiorem legem prius revocatam, fuisse odiosam: ergo reditus ad illam non debet censeri favorabilis. Quod multo magis procedit, si illa lex antiqua iniqua fuit, vel licet justa fuerit et utilis, si altera revocans illam erat melior et utilior: nam tunc derogatio hujus propter reditum ad antiquiorem non est judicanda favorabilis. Non potest ergo talis regula generalis constitui, sed videtur considerandum quale fuerit illud jus antiquius prius revocatum, et juxta qualitatem ejus judicandum fore de reditu ad illud. Verumtamen hæc objectio fieri etiam potest contra assertionem secundam; nam, ob eamdem causam, non potest pro regula statui revocationem legis esse odiosam, quia, si lex abrogata odiosa erat, vel si erat nimis rigida, aut parum utilis

ad bonos mores, certe abrogatio illius non debet censeri odiosa, sed potius favorabilis, quia moderari rigorem, vel tollere odium, favorabile est. Quod quidem in particulari loquendo, quando cætera sunt paria, non videtur mihi posse negari: nam ratio facta videtur ex terminis nota. Et ideo in secunda assertione addidi *regulariter loquendo*, unde conclusio ipsa intelligenda est ex vi revocationis, seu ex suo genere, aut cæteris paribus, et ita procedunt rationes quibus probata est. In eodem ergo sensu sustineri potest limitatio posita, scilicet, reditum ad antiquam legem ex suo genere favorabilem esse.

9. Aliter vero objici potest, quia lex abrogata jam non est lex, quia destructa est per alteram quæ postea condita est et permanet quamdiu non revocatur: ergo ex tunc mutatio posterioris legis est simpliciter odiosa, et restringenda ex genere suo. Probatur consequentia, tum quia jam nihil obstare potest lex illa antiquior, vel resistere alteri legi, quia quod non est non potest alteri resistere; tum etiam quia jus actu existens præferendum est illi quod jam præteriit, et non est: ergo favorabilior esse debet conservatio præsentis juris quam reductio ad præteritum, eo vel maxime quod, cum illud præteritum jus jam non sit lex, non potest dici esse jus commune; tum denique quia mutatio legis eo est magis odiosa quo multiplicatur sæpius, quia eo magis derogat naturæ et utilitati legis; ergo non minus, imo magis restringi debet mutatio secundæ legis abrogantis priorem, quam ipsamet, quæ priorem abrogavit. Propter hæc censeo illud vulgare principium non esse intelligendum de lege universali universaliter abrogata, quia tunc apud me argumenta convincunt non esse habendam rationem ejus, neque illam posse amplius vocari jus commune, nec reductionem ad illam posse reputari reductionem ad rei naturam. Intelligendum erit ergo illud principium de generali lege, quæ universaliter quidem perseveret, in particulari autem derogata sit per statutum, aut legem particularem. Tunc enim cessat objectio facta: nam lex illa post derogationem durat, et de se constituit jus commune, et ita de illo procedit recte communis ratio et doctrina.

10. Dico tertio: lex posterior non habens clausulam derogantem vel abrogantem priorem, non revocat illam nisi quando illi directe opponitur, ita ut nisi priori deroget, fiat inutilis. Ita docent communiter auctores citati, et imprimis, quod illa duo sufficiant ad derogationem, manifestum est, quia alias nunquam posset fieri abrogatio legis, sine formali clausula derogatoria, quia nihil aliud requiri aut cogitari potest; consequens autem est aperte falsum, tum ex c. 1 de Const., in 6, cum Glossa ibi, et doctoribus; tum etiam quia voluntas posterior, quæ ex vi objecti non potest consistere cum præcedenti, mutat illam, etiamsi formaliter et expresse non intendat ipsam abrogationem; ergo, etc. Quod vero illa duo sunt necessaria ad hanc abrogationem quasi virtualem seu indirectam, patet ex præcedenti assertione, quia si leges possunt conciliari, non est admittenda correctio; sed quando utraque potest habere effectum, conciliari possunt; ergo. Et declarari hoc potest duobus exemplis. Unum est, quia lex posterior imponens novam pœnam non censetur eo ipso revocare aliam pœnam per priorem legem positam, teste Bart. in l. 1, ff. de Vi bonor., quem sequitur Nav. in c. *Ita quorumdam*, notab. 11, n. 14 et 30. Ratio autem est, quia non repugnat idem delictum duabus pœnis puniri, et ita illæ leges possunt simul subsistere quoad pœnas, si aliunde pœnæ ipsæ inter se repugnantes non sint. Aliud exemplum est: nam lex posterior dans aliquod remedium, vel concedens aliquid, non aufert eo ipso remedium datum per priorem legem: habet enim eamdem rationem, quando remedia alias inter se non pugnant. Et ita notat Nav., cons. 8 de Offic. ordin., et sumitur ex l. *Quoties*, ff. de Action. et obligat., ubi dicitur legem dantem novam actionem non auferre antiquas, nisi eas expresse excludat.

11. Addunt vero aliqui, si potest vitari contrarietas legum, alterius verba improprie intelligendo, tunc posteriorem esse impropriandam, ut vitetur prioris correctio. Ita docent absolute ex modernis, referendo aliquos antiquos, Gut., l. 3 Pratic., q. 15, n. 34, et Sanc., l. 1 de Matr., disp. 17, n. 6. Sed non video sufficiens fundamentum tam generalis regulæ, quia si illa licentia absolute accipi posset, vix admittenda unquam esset correctio, vel abrogatio inter leges, propter contrarietatem, quia improprietas verborum tantam habet latitudinem, ut si propter hanc solam causam illa uti liceat, fere semper facile sit contrarietatem vitare: consequens autem est falsum, alias nihil esset firmum et stabile in legibus. Unde confirmatur, quia majus inconveniens est admittere improprietatem in posteriori lege, quam derogationem in priori, præsertim quia nulla est major ratio impropriandi posteriorem quam priorem. Confirmatur secundo ex

Glossa in l. *Non possunt,* ff. de Legib., dicente, in dubio de benignitate legis, proprietatem verborum esse tenendam ; et in superioribus generaliter diximus restrictionem legis semper esse intelligendam intra proprietatem verborum, nisi contineat iniquitatem, vel absurditatem, ut tradit Bart. in l. *Omnes populi,* ff. de Justit. et jur., n. 57 et 58; Panorm., Dec., Fel. et alii communiter in cap. 1, Constitutionibus; derogare autem priori legi, neque iniquum est, neque absurdum; ergo, per se loquendo, non sunt verba legis posterioris improprie intelligenda, ne derogent priori. Posset autem illud admitti, quando improprietas non est tanta, quin secundum communem usum soleant verba in illa significatione usurpari, vel quando secundum usum juris censeri potest illa significatio propria, licet, attenta prima significatione, videatur impropria. Ut patet in particulari exemplo, in quo loquuntur Panorm. in cap. *Cum olim,* de Re judiciali, numero. ult., et Felin. in cap. *Non potest,* eodem titul. num. 8, scilicet, de electione facta in concordia, quæ in jure solet dici etiam de illa, in qua major tantum pars consentit, ideoque ad vitandam contrarietatem poterit interdum vox illa ita exponi. Major autem improprietas verborum non videtur admittenda, nisi ubi abrogatio ipsa vel contrarietas aliud speciale incommodum vel absurditatem contineret.

12. *Lex generalis posterior abrogat priorem. — Quid dicendum de lege speciali. — Quid facit lex generalis contra specialem.* — Ex hac ergo assertione sequitur primo, legem generalem posteriorem omnino abrogare priorem, etiam generalem, dicto modo illi contrariam. Ita docent omnes, et sumitur ex cap. 1 de Cognat. spirituali, et ex d. cap. 1 de Const., in 6, et ex l. *Non est novum,* ff. de Legib., et notat Glossa penult. Ratio autem est, quia tunc lex posterior non potest simul subsistere cum priori, nec etiam potest ex parte valere et ex parte derogare alteri, tum quia universaliter loquitur, tum etiam quia non est major ratio de una parte quam de alia. Secundo, sequitur idem esse dicendum, quando utraque lex, prior et posterior, est specialis, et includunt similem contrarietatem quæ contradictionem involvat, tunc enim posterior abrogat priorem, propter eamdem rationem. Et ita docuit Bartol. in d. l. *Omnes populi*, n. 29 et 35. Intelligitur autem de legibus specialibus, aut in jure communi contentis, aut de statutis quæ fiunt a particularibus communitatibus, vel legislatoribus, qui scire possunt et debent sua statuta. Secus vero erit de particularibus legibus concessis a Pontifice extra commune jus : nam tunc clausula revocatoria requiritur, ut infra de Privilegiis latius dicemus. Tertio sequitur, quando lex prior est generalis, et posterior specialis illi contraria, posteriorem derogare priori, quamvis illam non abroget. Hoc enim posterius facere non potest, quia non est illi adæquate contraria : illud autem prius necessario sequitur ex dictis, quia posterior lex, quoad id quod specialiter disponit, non potest subsistere simul cum priori : ergo necessarium est ut ex parte illam revocet, quod est illi derogare. Nam alias esset inutilis; supponimus autem esse factam ab habente potestatem, et sine ignorantia prioris juris, quia non præsumitur princeps ignorare jus commune, seu generale, juxta cap. 1 de Const. in 6.

13. *Lex specialis contra generalem, quid valet.*—Quarto, infertur ex dictis, si lex prior sit specialis et posterior generalis, posteriorem, etiamsi sit contraria priori, non derogare illam, sed potius secundum illam limitari, seu derogari. Hæc est communis jurisperitorum, c. 1 de Rescr., ubi Panor., n. 2, et alii; et Bart., in l. *Quæsitum,* § ult., ff. de Fide instrument., n. 12; et sumitur ex regula juris in 6 : *Generi per speciem derogatur,* ubi Glossa et omnes intelligunt, etiamsi species antecedat, juxta cap. *Quamvis tibi,* de Præb. in 6, ubi etiam id notat Glossa, idemque habetur in c. 1 de Rescr. Ratio vero est, quia princeps præsumitur ignorare particulare statutum, quando illius mentionem non facit; et ideo, licet universalem legem faciat, non censetur velle particulare statutum tollere. Quæ ratio et decisio habetur in dicto c. 1 de Const., in 6, ubi est sermo de particularibus statutis quoad loca; eadem vero ratio est de specialibus statutis quoad materias vel personas, ut probant alia jura et similitudo rationis. Unde in his etiam habet locum illa ratio, quia tunc potest utraque lex habere effectum cum aliqua concordia in jure usitata; ergo vitanda est correctio prioris legis, et credendum potius intentionem legislatoris esse posteriorem legem generalem ferre cum illa particulari limitatione et exceptione, ut infra latius de consuetudine et de privilegiis dicemus. Et hanc regulam variis modis declarant et amplificant doctores, quos congerit Sanc., l. 2 de Matr., disp. 24, n. 6 et sequent.

14. Atque ex dictis etiam facile est definire dubium hic incidens, an promulgatio sit necessaria ut abrogatio legis plene facta sit et

suum effectum consequatur. In hac enim re theologi, præsertim moderni, non consentiunt. Quidam enim absolute affirmant ad revocationem legis necessariam esse promulgationem. Ita tenet Vasq. 1. 2, disput. 156, cap. 4, et sequuntur aliqui moderni. Fundari potest hæc opinio, primo, quia servari debet proportio inter legem et revocationem ejus, quia opponuntur quasi privative; privatio autem reducitur ad genus formæ contrariæ, et ex parte subjecti requirit omnes conditiones requisitas ad positivum oppositum, alias propria privatio non erit. Secundo, quia, sicut lex est regula humanarum actionum, ita etiam revocatio legis est suo modo regula, saltem permittens oppositum ejus, quod lex vetabat vel præcipiebat : ergo sicut lex non potest habere rationem regulæ nisi promulgata sit, ita nec legis abrogatio.

15. Alii nihilominus censent constituendam esse differentiam inter legem et revocationem ejus, quod ad revocationem non est necessaria promulgatio, sicut ad legem ipsam. Ita tenet Capreol., in 4, d. 1, q. 3, ad 1, contra primam conclusionem; sequitur Conr. 1. 2, quæst. 90, art. 4, ubi idem tenet Medin. circa finem articuli. Tenet etiam Cord., l. 4 de Indulgent., quæst. 36. Fundari potest hæc opinio, primo, quia plus requiritur ad ponendam obligationem quam ad auferendam; nam ad primum requiritur concursus omnium conditionum necessariarum ad veritatem et subsistentiam legis : ad secundum autem sufficit defectus cujuslibet conditionis; sed revocatio legis non ponit, sed aufert obligationem : ergo non est cur ad illam requirantur omnes conditiones quæ ad legem. Unde supra dicebamus, cessante evidenter justitia legis, cessare legem et obligationem ejus sine alia promulgatione : ergo similiter, cessante voluntate principis de obligatione legis, revocabitur lex sine alia promulgatione. Unde intulit Medin. supra, posse revocari legem per solum actum internum voluntatis principis nolentis ut lex amplius duret. Quod potest fieri verisimile, quia si in principio princeps ferret et promulgaret legem sine intentione obligandi, licet exterius putaretur lex lata, nihilominus illa non esset vera lex, nec per se obligaret, sed ad summum ex conscientia erronea. Ac denique, licet demus debere hanc voluntatem principis exterius ostendi, nihilominus non erit necessaria promulgatio, sed sufficiet ut quocumque modo de illa sufficienter constet.

16. *Resolutio dubia.* — Mihi distinguendum videtur inter revocationem puram et per se tantum factam, et revocationem mixtam cum aliqua obligatione contraria, et quasi consequentem ad illam. Et primo, dicendum est, ad revocationem quæ ex obligatione contraria sequitur, necessariam esse promulgationem, quod procedit, sive illa obligatio sit ad actum repugnantem priori legi, sive sit præcise ad non utendum priori lege, seu ad illam non servandum. Probatur, quia illa obligatio imponitur per novam legem : ergo ad illam legem requiritur promulgatio, quia eadem est ratio de illa quæ de cæteris, cum promulgatio sit de ratione legis, ut talis est : ergo ad dictam abrogationem eadem promulgatio necessaria est. Probatur consequentia, quia talis revocatio est effectus propriæ legis, imo est quasi accessorius, et consequens ad alium primarium, qui est contraria obligatio legis : ergo requirit legem plene constitutam, atque adeo promulgatam. Unde fit hanc promulgationem eodem modo et cum eisdem conditionibus hic postulari, sicut ad legem necessaria est. Unde, sicut lex ante promulgationem non obligat, licet privatim sciatur, ita in præsenti talis lex, ante promulgationem cum tempore sufficiente ad obligationem ejus, non deobligat ab alia, quia non prius habet secundarium effectum quam primarium. Et e converso, sicut post promulgationem et tempus sufficiens lex obligat, etiam privatim ignorata, quamvis ignorans invincibiliter excusetur; ita in præsenti lex hæc promulgata tollit obligationem prioris legis, per se loquendo, quamvis, si ignoretur, ex conscientia erronea obligare possit.

17. Dico secundo : pura revocatio legis per se et essentialiter non requirit promulgationem. Probatur argumento secundæ sententiæ, et quia talis revocatio non fit per aliquam legem, ad quam solam est necessaria promulgatio. An vero talis revocatio per se requirat saltem signum externum, incertum est. Videtur enim probabile esse necessarium, quia, sicut voluntas humana non potest habere effectum positivum circa alium hominem, nisi illi intimetur; ita etiam neque effectum privativum, seu ablativum obligationis : nam videtur esse eadem ratio. Unde si hoc concedatur, distinguenda erit manifestatio voluntatis principis a promulgatione : nam hæc requirit peculiarem solemnitatem quam negamus esse necessariam ad puram revocationem legis. Quia sufficiet quælibet manifestatio voluntatis pro his quibus immediate fit : pro aliis vero satis erit divulgatio illius notitiæ per sufficientem famam aut

testificationem, ita ut, quamprimum aliquis illam notitiam consequatur, priori lege revocata non obligetur. Supponimus enim principis decretum dicto modo manifestatum fuisse, ut lex ex tunc non obligaret. Aliunde vero probabile est internam retractationem voluntatis per se posse sufficere ad tollendam legem, si supponatur princeps absolute velle ut ex tunc non obliget, quia statim cessaret obligatio ex defectu causæ conservantis : nam sicut lex in fieri pendet ab interna intentione, ita et in conservari, et ita procedit ratio supra pro Medina facta. Et tunc consequenter dicendum est obligationem quæ relinquitur in subditis esse mere per accidens, ex sola ignorantia et fictione legislatoris : nam si de voluntate ejus constaret, etiam per revelationem, lex per se non obligaret; talis autem voluntas principis omnino irrationabilis esset, et contra debitam gubernationem.

18. Unde dico tertio : ut abrogatio legis, etiam pura, debito modo fiat, publice proponenda est prudenti arbitrio legislatoris. Hoc suadent aliquo modo rationes primæ sententiæ, et quia, nisi revocatio sit publica, possunt facile sequi scandala, dum aliqui, propter privatam notitiam, legem non servant. Unde, sicut expedit communem obligationem de se simul incipere in eodem loco, ita expedit revocationem communis obligationis esse jam publicam et communem quoad omnes, quantum commode fieri possit. Et ideo nunquam præsumendum est principem voluisse antea vel aliter legem revocare, nisi evidentissime constet. Dixi autem modum hujus promulgationis relinqui arbitrio principis, quia in jure non est certus, nec definitus, nec videtur necessarium in revocatione servari omnem temporis dilationem quæ pro legum promulgatione præscribitur. Quia non est æqualis ratio, neque oportet, quod in favorem introductum est, extendere ad rigorem. Stabitur ergo consuetudini vel actuali principis dispositioni. Atque ita constat etiam quando incipiat hæc abrogatio legis habere suum effectum : nam in hoc dependet a principis voluntate; ordinarie vero incipit a sufficienti publicatione : applicatur autem in particulari, cum primum pervenit revocatio ad uniuscujusque notitiam, quamvis hæc magis propter conscientiam quam propter revocationem legis secundum se, necessaria sit.

19. De effectibus autem hujus abrogationis nihil dicendum superest : nam per se solum consistit in ablatione legis. Unde quot fuerint effectus positivi prioris legis, tot erunt effectus privativi abrogationis ejus. Si ergo prior lex erat prohibens et irritans, abrogatio utrumque tollet, modo tamen utrique accommodato. Quia quoad obligationem pendet aliquo modo in particulari a notitia; nam propter ignorantiam poterit in aliquo durare obligatio, quod non ita est in irritatione ; nam abrogata lege irritante, etiamsi abrogatio ignoretur, et actus cum mala conscientia fiat, poterit esse validus, si fiat cum sufficienti voluntate. Et eadem proportione judicandum est de revocatione legis pœnalis quoad pœnam, ut sunt excommunicatio, irregularitas, et similia. Poni etiam potest inter effectus abrogationis, quod lex semel abrogata non potest redire per voluntatem subditorum, nisi iterum a legislatore feratur, quia jam substantia ejus periit. Quod notavit Navarrus constituens hoc discrimen inter abrogationem et non acceptationem legis, et cons. 1 de Constit., q. 7. Et huc etiam spectat quod dicunt juristæ, legem abrogatam non posse allegari, utique in vi legis, quia nulla est; secus in vi exempli aut rationis. De quo videri potest Bart. in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., n. 68, et Deci., in c. 1 de Const., lect. 1, n. 11, et lect. 2, n. 5. Denique, etsi abrogatio non sit pura, habebit, per quam fit, suos proprios effectus sibi accommodatos, qui ad præsentem considerationem non spectant.

FINIS LIBRI SEXTI.

INDEX CAPITUM LIBRI SEPTIMI

DE LEGE NON SCRIPTA, QUÆ CONSUETUDO APPELLATUR.

Cap. I. *De consuetudine, more, usu, stylo, etc.*

Cap. II. *Consuetudo quando inducit jus non scriptum.*

Cap. III. *Quotuplex sit consuetudo, et an forum et stylum comprehendat.*

Cap. IV. *De tertia divisione consuetudinis, secundum jus, præter jus, contra jus.*

Cap. V. *De variis partitionibus consuetudinis.*

Cap. VI. *Quid sit consuetudo bona et rationabilis, et e contra.*

Cap. VII. *De consuetudine jure reprobata.*

Cap. VIII. *De alia divisione consuetudinis.*

Cap. IX. *De causis consuetudinis.*

Cap. X. *De introductione consuetudinis.*

Cap. XI. *De juridica notitia necessaria ad consuetudinem.*

Cap. XII. *De inductione consuetudinis per solos actus voluntatis.*

Cap. XIII. *De consensu principis ad consuetudinem introducendam.*

Cap. XIV. *Quæ consuetudo legem non scriptam inducit.*

Cap. XV. *De tempore sufficiente ad legem introducendam.*

Cap. XVI. *De causis et effectibus legis non scriptæ inductæ per consuetudinem.*

Cap. XVII. *Quomodo consuetudo habeat vim legem interpretandi.*

Cap. XVIII. *An consuetudo legem humanam abrogare possit.*

Cap. XIX. *An talis abrogatio exceptionem vel extensionem admittat.*

Cap. XX. *Quibus modis possit consuetudo mutari.*

LIBER SEPTIMUS.

DE LEGE NON SCRIPTA

QUÆ CONSUETUDO APPELLATUR.

Ordo procedendi in hoc libro septimo.—Hactenus de legibus scriptis præcipue disputavimus; nunc vero de consuetudine, quatenus jus continet, vel inducit, ex professo dicendum est. Quem ordinem servavit Gregorius IX in lib. 1 Decretalium, prius de constitutionibus et rescriptis, et postea de consuetudine titulos instituendo. Nam, licet consuetudo antiquior fuerit jure scripto, nihilominus jus scriptum certius est et notius, et ideo prius de illo tractari debuit. Accedit quod inter humana jura scriptum antiquius est quam non scriptum, etiamsi multi juristæ, quos sequitur Rochus Curt., tract. de Consuet., in principio, pro certo supponant jus consuetudinis esse antiquius. Nam licet prius homines cœperint sine legibus in communi vivere quam leges scriberentur, ut clare dicitur in lib. 2, ff. de Orig. jur., inde non fit consuetudinem habuisse pro lege, sed regis imperium personale, quod non est lex nec consuetudo, et ita insinuatur in dicta l. 2; ex § autem *Sine scripto,* Instit. de Jure natur., etc., colligi potest jus consuetudinis fuisse antiquius apud Lacedæmones quam jus scriptum apud Athenienses, a quibus jus civile duxit originem. Quidquid vero de hoc sit, nunc constat consuetudinem sæpe esse antiquiorem jure scripto, et sæpe noviorem, et aliunde scriptum esse præcipuum, et ab illo magna ex parte pendere vim consuetudinis et intelligentiam ejus, juxta cap. ult. de Cons., et quæ ibi notantur, et ideo merito liber post præcedentes sequitur. In quo consuetum ordinem observavimus. Nam prius quid sit consuetudo explicabimus, conditiones ad illam requisitas et causas ejus aperiendo; postea de effectibus, tandem de illius abrogatione seu mutatione dicemus.

CAPUT I.

QUID SIT CONSUETUDO, USUS VEL MOS, FORUS ET STYLUS, ET QUOMODO A SCRIPTIONE DIFFERAT.

1. Consuetudinem sic definit Isidorus, lib. 2 Orig., cap. 10, et lib. 5, cap. 3 : *Est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex.* Et videtur sumpsisse ex Tertulliano, lib. de Corona militis, dicente : *Consuetudo in civilibus rebus pro lege suscipitur cum deficit lex.* Circa quam descriptionem triplex statim occurrit difficultas. Prima circa genus : nam consuetudo videtur potius esse quid facti quam juris; non est ergo jus, sed factum, vel actio sæpius repetita : unde idem Isidorus statim subjungit consuetudinem sic dictam esse, *quia in communi est usu :* constat autem usum factum dicere, non jus. Et ita frequenter dicere solemus, cum in re aliqua dubitatur an detur consuetudo, necne, quæstionem esse facti, non juris. Secunda difficultas est de illa particula *moribus,* quia videtur definitum in definitione poni : nam mos et consuetudo idem esse videntur, soloque nomine differre. Unde ibidem Isidorus, morem definiendo, dicit : *Mos est consuetudo,* cap. *Mos,* cap. *Consuetudo,* d. 1, et, quod mirandum est, ibidem expressius idem vitium committere videtur, dicens : *Mos est consuetudo de moribus tracta tantum;* ubi non alio, sed eodem nomine definitum in definitione ponit. Et auget difficultatem, quod mos esse dicitur consuetudo tracta de moribus, ac si esse possit consuetudo aliter introducta. Tertia difficultas est circa alteram partem, *quod pro lege suscipitur,* quia hoc non pertinet ad esse consuetudinis, sed ad effectum ejus, ut infra dicemus.

Item videtur illis verbis significari jus consuetudinis non esse veram legem, sed pro lege reputari, quod falsum etiam est. Aliæ etiam difficultates hic occurrunt, quæ in discursu commodius proponentur.

2. *Secunda opinio.— Usus quid.*— Superiores vero difficultates magna ex parte oriuntur ex æquivocatione terminorum, ideoque significationes eorum explicandæ prius sunt, ut res ipsa intelligi possit. Tres ergo termini imprimis sunt notandi, scilicet, usus, mos, consuetudo : nam in hoc conveniunt, quod solum in actibus liberis proprie dicuntur, et quamdam inter se affinitatem et connexionem habent, et nihilominus aliquod discrimen inter illos invenitur. Usus ergo, in theologica proprietate, significat actum quo voluntas libere exequitur quod eligit, juxta doctrinam D. Thomæ 1. 2, quæst. 16, per totam; et Augustini, lib. 10 de Trinitate, c. 11, et lib. 83 Quæst., quæst. 30, ubi hac ratione dixit non posse uti nisi animal quod rationis est particeps, quia solum illud libere se vel alia applicat ad operationem, quam applicationem usus significat. Unde fit ut usus, in philosophico rigore, dicatur de quolibet actu utendi per se spectato, quia quilibet est libera applicatio facultatis ad medii executionem, sicut quicumque actus gaudii de fine adepto dicitur fruitio. Nihilominus tamen, communi et usitato modo loquendi, usus significat similium actuum frequentiam; quomodo dicitur in l. 1, tit. 2, p. 1, usum nasci ex his rebus quas aliquis facit longo et continuo tempore, ut notavit ibi Greg. Lop. Ubi hac ratione dicit usum esse quid facti, scilicet, frequentiam ipsam libere operandi circa rem aliquam, eodem, seu uniformi modo. In lege autem illa dicitur, usum esse id quod relinquitur, seu nascitur ex illa frequentia actuum, quod statim explicabitur.

3. *Mos quid.—Mos proprie in liberis tantum actibus reperitur.*—Mos autem, teste divo Thoma 1. 2, quæst. 58, art. 1, non solum rationalibus, sed etiam brutis tribui solet : nam etiam in Scriptura dicuntur homines operari more brutorum, interdum in bonam partem, ut 2 Mach. 11 : *Leonum more impetu irruentes in hostes;* interdum in malum, ut 4 Esdræ 8 : *Qui mores pecudum habuerunt;* interdum indifferenter, ut 2 Mach. 10 : *In montibus et speluncis, more bestiarum, egerant.* Nihilominus tamen, ut idem divus Thomas recte notavit in 3, d. 23, quæst. 1, art. 4, quæstiunc. 2, mos solum per similitudinem seu analogiam brutis attribuitur, quatenus ex naturali inclinatione eamdem rationem operandi servant : nam proprie tantum in liberis actibus reperitur. Nam genus moris ibi incipit ubi dominium voluntatis invenitur, ut idem D. Thomas dixit in 2, d. 24, quæst. 3, art. 2; et ideo solus actus liber proprie denominatur moralis, quia solus liber actus est laude vel vituperio dignus; moralis autem actus eodem modo laudis ac reprehensionis capax est. Unde est illud Aristotelis, 1 Ethic., cap. 13 : *Cum de moribus loquimur, non sapientem aut perspicacem, sed mansuetum aut temperantem aliquem dicimus.* Mos ergo proprie dictus nihil aliud est quam frequentia, seu continuatio similium actuum moralium et humanorum per aliquod tempus. Et hoc modo dicitur aliquid fieri secundum morem, ut Joan., c. 19 : *Mos est Judæis sepelire;* et Genes. 50 : *Iste quippe mos erat, cadaverum conditorum.* Et eodem modo qui conformes sunt in operando moraliter, unius moris esse dicuntur. Ps. 67 : *Qui habitare facit unius moris in domo.* Unde hoc videtur differre inter morem et usum, quod usus tam de frequentia actuum quam de singulis actibus dici potest, ut dixi : mos autem non dicitur proprie de uno actu, neque id est in usu, sed de frequentia actuum similium. Unde, si usus sumatur pro frequentia actuum non videtur a more differre. Addit vero D. Thomas supra, morem, in alia significatione, dici de inclinatione ad similes actus, ex illorum frequentia relicta, quæ inclinatio non est aliud quam aliquis habitus; quod etiam dici potest de usu, juxta sententiam Alphonsi in lege citata, quamvis illa plura comprehendat, ut mox explicabo.

4. De consuetudine igitur, si sumatur ut est quid facti (ut dicitur in c. 1 de Const., in 6), idem fere sentiendum est : nam ut eisdem locis D. Thomas ait, mos et consuetudo idem fere sunt, quia utraque vox significat moralium actuum frequentiam. Propria enim consuetudo non est nisi in actibus liberis : nam in necessariis, potius nunquam consuetudo vim habet, et ideo proprie non est in brutis, licet per analogiam interdum illis tribuatur, § *Pavonum,* Instit. de Rer. divis. Deinde consuetudo non est in singulis actibus, sed in eorum frequentia, ut Isidorus insinuavit, et apertius D. Thomas in 3, ubi supra dixit *consuetudinem importare quamdam frequentiam circa ea quæ facere vel non facere in nobis est.* Dixi autem hoc esse intelligendum de consuetudine sumpta ut est quid facti, quia oportet in consuetudine duo distinguere : unum est ipsa fre-

quentia actuum, quam possumus vocare consuetudinem formalem, et hanc dicimus esse quid facti, sicut usum. Aliud vero est id quod ex tali frequentia relinquitur, quod potest esse vel quid physicum, ut est habitus, quod aliquando solet vocari consuetudo apud juristas, satis vero improprie, et ideo illud omittimus, et sub consuetudine facti illud computamus. Aliud ergo, quod ex consuetudine relinquitur, esse potest quid morale per modum facultatis vel juris obligantis ad sic operandum, vel tollentis aliam obligationem, quod potest vocari jus consuetudinis, seu consuetudine introductum. Sicut enim consuetudo inducit inclinationem ad similes actus, et consequenter dat facilitatem et delectationem in opere, quæ non est tantum aliquid morale, sed etiam physicum, quod habitum appellamus; ita consuetudo facti inducit moralem facultatem, vel obligationem, vel mutat illam (ut postea videbimus), non inducendo aliquid physicum, sed moralem facultatem, aut vinculum, quod jus appellamus. Et ideo, sicut nomen moris, ex frequentia moralium actuum, translatum est ad significandum ipsum habitum, seu inclinationem, ita consuetudo, licet aliquid facti primario significet, etiam transferri potuit ad significandum aliquid juris, quod ex frequentia actuum relinquitur, quatenus suo modo inducit ad similes actus. Quia nomen causæ transferri solet ad effectum, et e converso : et ita vocatur consuetudo, et ipsa frequentia actuum, et jus per illam introductum. Et quoad hoc videntur distingui mos et consuetudo ab Isidoro supra, quia mos ad factum tantum refertur, consuetudo vero etiam ad jus; usus vero, juxta tertiam significationem in dicta lege indicatam, potest etiam hoc modo accipi, licet plura comprehendat. Isidorus vero usum etiam retulit ad solum factum, ut ex allegatis verbis intelligitur.

5. *Consuetudo juris et facti quid.* — Ex his ergo constat, cum inquirimus quid sit consuetudo, necessarium esse distinguere sub qua ratione consuetudo sumatur : nam aliter definienda est, ut est quid facti, aliter ut est quid juris. Priori enim modo, optima est definitio quæ ex divo Thoma sumitur, scilicet, *consuetudo est frequentia operandi libere eodem modo*, seu frequentia liberi usus circa quamcumque rem quæ nostræ subsit potestati. Est autem advertendum non quamcumque consuetudinem facti habere vim conferendi aliquod jus : nam vitiosa consuetudo nullum jus confert, neque illa quæ ex lege nascitur, licet consuetudo dicatur, juxta illud Lucæ, cap. 2 : *Ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo.* Quæ etiam mos solet appellari, ut Actorum 15, circumcisio esse dicitur *secundum morem Moysi.* Et multæ sunt consuetudines similes, quæ omnes ad præsentem considerationem non spectant. Et ideo, ut definitio limitetur ad illam consuetudinem facti quæ ad jus aliquod introducendum sufficiat, necesse est vel hoc ipsum, vel aliquid æquivalens in illa definitione addere, scilicet, esse legitimam frequentiam actuum juri alicui consentaneam, vel habentem conditiones omnes jure requisitas, vel quid simile. Atque ad consuetudinem sic sumptam poterit applicari definitio Isidori, si nomen juris non formaliter, sed causaliter intelligatur; si tamen intentio Isidori, et contextus, ac proprietas verborum consideretur, non videtur in hoc sensu locutus.

6. Quocirca, licet probabile sit Isidorum in citatis locis utraque ratione consuetudinem considerasse, et in illa parte quæ ponitur in cap. *Mos,* locutum esse de consuetudine, prout est quid facti, nam hoc modo mos et consuetudo idem sunt, et in eodem sensu dixisse *consuetudinem dictam esse, quia in communi est usu;* nihilominus in cap. *Consuetudo,* ubi illam definit modo supra posito, considerasse videtur consuetudinem prout est quid juris, seu quoad jus ipsum, quod ex facto seu frequentia actuum resultat. Et ita facile expediuntur objectiones in principio factæ.

7. Ad primam enim dicimus in consuetudine utrumque reperiri, scilicet, quid facti et juris, ideo nunc esse sermonem de illa secundum unam rationem, nunc secundum aliam. Et quia, in ordine ad leges de quibus ibi Isidorus tractabat, magis pertinet jus quam factum, ideo sub ea ratione et per genus juris illam definivit. Et sumitur ex leg. *De quibus,* ff. de Legibus, ubi prius dicitur : *De quibus scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet quod moribus et consuetudine introductum est;* et infra : *Inveterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, et hoc est jus quod dicitur moribus constitutum.* Sic etiam in lege Hispaniæ, partit. 1, tit. 2, l. 1, definitur consuetudo: *Est jus non scriptum, quod ex longo et continuo usu ortum est.* Et eodem modo, per idem genus, definiunt juristæ consuetudinem in rubrica de consuetudine, et Bart., in dicta lege *De quibus,* in lectura, et in Repetit., quæst. 1, ubi nominis æquivocationem recte distinguit fere modo a nobis explicato. Particula autem illa *non scriptum,* quam addit lex Hispaniæ et

multi doctores, virtute continetur in eo quod dicitur, esse jus moribus institutum; nam per hoc distinguitur a lege, utique scripta, et in cap. 3 amplius particulam illam explicabo.

8. Atque hinc facile expeditur secunda objectio : nam sumpta consuetudine prout est quid juris, recte dicitur esse jus moribus institutum, quia mores ad factum spectant, non ad jus, et ita non ponitur ullo modo definitum in definitione, quia jus consuetudinis per frequentiam actuum moralium introducitur, quæ frequentia dicitur mos. Et ita etiam in re nullum committeretur vitium, si jus consuetudinis per factum ejusdem consuetudinis definiretur, utendo terminis in diversa significatione. Quod autem Isidorus ait, *morem esse consuetudinem tantum de moribus tractam*, optimum habet sensum, et sine ullo vitio, advertendo mores interdum dici quasi divisive seu distributive de singulis actibus moralibus; morem autem, ut significat consuetudinem, quasi collective significare collectionem illam, seu frequentiam actuum : sic ergo dicitur mos trahi ex moribus, id est, ex actibus liberis et moralibus. Vel etiam considerari potest non quemcumque morem, sed communem et publicum alicujus communitatis esse sufficientem ad inducendum jus consuetudinis, de quo tractamus, id est, quod obligationem legis possit inducere : nam privatus mos unius personæ vel familiæ non inducit jus legis, ut infra dicemus. Dicitur ergo hæc consuetudo, quæ ad inducendum jus sufficit, debere trahi ex moribus, id est, debere esse morem ita communem, ut ex moribus totius communitatis, et omnium, vel plurium partium ejus consurgat. Addit denique Isidorus particulam exclusivam *tantum*, ad denotandum illum morem ad consuetudinem juris constitutivam (ut sic dicam) sufficere, qui solo usu et moribus introductus sit, absque lege et jure scripto quod illum induxerit : nam mos ille cum sit ex jure, ut sic non inducit jus, licet firmare possit illud, ut infra dicemus.

9. Ad tertiam difficultatem jam dictum est, licet jus consuetudinis sit effectus consuetudinis facti, nihilominus hic non definiri consuetudinem facti, sed juris, et ideo cum additur, *quod pro lege suscipitur*, non poni effectum consuetudinis definitæ, sed substantiam ejus declarari. Dicitur autem pro lege suscipi, non quia non sit vera lex, sed quia Isidorus nomen legis accommodat ad legem scriptam, et ideo dicit jus consuetudinis loco illius suscipi, ubi illa deest. Advertit autem Bart. in dicta repet., n. 6, per hanc particulam distingui consuetudinem a jure quod descendit ex usu singularis personæ, quod non suscipitur pro lege, nec est jus disponens, sed potius dispositum per legem. Ad quod intelligendum, adverto (quod in principio hujus tractatus notavi) jus dupliciter dici; uno modo, de illo quod consistit in facultate utendi, quod est dominium, vel quasi dominium : nam potest includere jus in re, et ad rem, et generaliter dici potest jus dominii, vel quasi dominii, et ita in rigore spectat ad factum : alio modo dicitur jus de illo, quod vim habet obligandi et imperandi, et dici potest jus legis, seu legale. Privatus ergo usus unius personæ potest conferre jus in re, vel dominium rei, aut jus servitutis, et similia, ut in præscriptione contingit : illud tamen jus non habet vim legis, et ideo recte dicitur non esse jus disponens, quia non præcipit nec ordinat, sed potius esse jus dispositum, quia acquiritur secundum juris dispositionem. Consuetudo autem, de qua modo loquimur, non hoc jus, sed legale est, et ideo dicitur esse jus quod pro lege suscipitur, et ad illud requiri consuetudinem, quæ moribus utentium, id est, communitatis alicujus inducatur.

10. *Differentia inter consuetudinem et præscriptionem notanda.* — Unde obiter declarata est differentia inter consuetudinem, de qua loquimur, et præscriptionem : sæpe enim illæ duæ voces consuetudinis et præscriptionis reciproce, et quasi pro eadem accipi solent, propter aliquas convenientias quas habent. Nihilominus tamen, secundum proprias rationes sumptæ, multum differunt, ut Bart., d. quæst. 1, in fine, docet, et alii antiquiores quos refert, et alii posteriores, ut Panorm. et Roch. Curt. in cap. ult. de Const., cum Glossa ibi, verb. *Legitime*, et Haim. Cravet., de Antiquit. tempor., 4 p., in princ.; Bald. de Præscript., 1 part., quæst. 10; Roch. Curt., in cap. ult. de Consuet., sect. 5, n. 3; et Covar. in regula *Possessor*, 2 p., § 3, n. 2; Matienz., l. 5 Recopil., t. 7, l. 1, Gloss. 6, n. 3; et Molin., lib. 1, de Primogen., cap. 6, n. 10, qui plures differentias assignant, quibus omissis radix diversitatis ex dictis clarius colligitur. Quia tam in præscriptione quam in lege non scripta intervenit aliquid facti et juris, quod per factum introducitur : unde et præscriptio consuetudinem aliquam requirit, et lex non scripta interdum requirit consuetudinem aliquo modo præscriptam, seu certam et legitimam.

11. *Prima differentia.* — Differunt autem imprimis, ac præcipue in ipso jure, quia præ-

scriptio stricte sumpta non introducit jus legale, seu disponens tanquam lex, sed confert jus dominii, aut aliud simile jus utendi vel fruendi, aut re corporali, ut domo, veste, aut incorporali, ut jurisdictione, suffragio. Et hinc etiam differunt in consuetudine facti, per quam unum vel aliud jus introducitur; nam alias conditiones requirit consuetudo præscriptionis quam legis. Nam ad jus legis necessaria est consuetudo populi; ad præscriptionem sufficit usus privatæ personæ, nisi res præscribenda communitati sit acquirenda. Aliqui vero ex juristis citatis consuetudinem vocant, quoties communitas est quæ præscribit, vel contra communitatem præscribitur; sed non recte, quia jus acquisitum non est lex, sed dominium, vel aliud jus utendi: nam tunc communitas se habet tanquam unus privatus possessor ac dominus; et differentia, quod persona præscribens, vel contra quam præscribitur, sit vera vel ficta, valde materialis est. Non oportet autem de nominibus contendere.

12. *Secunda differentia.* — Alia differentia est, quia ad consuetudinem propriam et legalem, de qua loquimur, necessarius est consensus populi vel principis contra quem quodammodo inducitur; in præscriptione autem non est necessarius consensus ejus contra quem præscribitur, ut notavi in tract. 2 de Relig., l. 1, cap. 5; et hinc est ut ad consuetudinem non requiratur titulus, quia consensus sufficit, ad præscriptionem autem requiritur. Ita Glossa, Abb. et alii d. c. ult. Intelligitur autem negative, seu indefinite, quia ad præscriptionem sæpe requiritur titulus, non tamen semper; ad consuetudinem vero nunquam. Unde etiam in præscriptione requiritur bona fides, in consuetudine autem non semper, saltem in principio. Denique, licet in utraque aliquis temporis cursus requiratur, non tamen idem; sed in præscriptione postulatur juxta legis dispositionem; in consuetudine autem, vel non est eadem juris dispositio, vel per se necessaria non est, sed illud sufficit, quod ad judicandum consensum principis vel populi sufficiens sit, ut postea exponemus. Aliæ differentiæ assignantur a dictis auctoribus, quæ vel revera non subsistunt, vel eas examinare nobis non est necessarium.

CAPUT II.

AN CONSUETUDO SEMPER INDUCAT JUS NON SCRIPTUM, ET DEFINITIO DATA INTEGRA SIT.

1. Ratio dubitandi est, quia Isidorus, in definitione data, solum addit particulam illam, *cum deficit lex*, vel ad explicandum consuetudinem debere esse jus non scriptum, vel etiam ad indicandum non debere supponere legem scriptam. Utrumque vero videtur habere dubium. Primum, quia sæpe contingit leges consuetudinis esse scriptas, quales censentur esse leges feudorum, et in nostra Hispania leges fori; ergo esse non scriptum non est de ratione consuetudinarii juris. De secundo etiam dubitari potest, quia sæpe consuetudo derogat legi præexistenti, ut infra dicetur; ergo falsum est quod consuetudo non supponat legem. Unde potest addi tertium dubium circa priorem particulam, *quod pro lege suscipitur*, quia sæpe consuetudo non suscipitur pro lege, sed potius tollit legem: unde non obligat ad aliquid agendum, sed ad summum permittit. Quarta item difficultas addi potest, quia in tota illa definitione non explicatur id quod maxime est substantiale et essentiale consuetudini, scilicet, ut sit communi populi consensu recepta.

2. *Germana interpretatio illius particulæ, cum deficit lex.* — Respondeo imprimis, proprium sensum illius particulæ, *cum deficit lex*, et rationem ejus esse, jus consuetudinis solere introduci in defectum legis : nam ubi jus scriptum supponitur, non est necessaria consuetudo quæ jus introducat, quia lex sufficit. Imo nec videtur moraliter possibilis talis consuetudo, quia de ratione consuetudinis est ut ex tacito et non expresso consensu introducatur, l. *De quibus*, ff. de Legib., ubi hoc notat Bart. in Repetition., num. 7, et idem sumitur clare ex § *Non scripto*, Institut. de Jur. natur., etc. Unde si consuetudo orta est ex vi legis, eo ipso non potest habere vim introducendi legem, quia non eo animo inchoatur, vel continuatur, ut homines per illam obligentur, sed potius ut obediant legi præexistenti. Nec refert quod, interdum, dicitur consuetudo induci post legem: nam hoc intelligitur vel solum de consuetudine facti, quæ legem tantum confirmat, vel de consuetudine limitante aut interpretante legem, quæ quoad hoc potest novum jus inducere, ut infra dicetur, tamen quoad id non supponit legem, sed aliquid illi adjungit. Sic ergo verissime dicitur, consuetudinem esse jus non scriptum, et ita habetur in l. *Imo*, ff. de Legib., et in l. *Jus civile*, ff. de Just. et jur., et in § *Constat*, § *Non scripto*, Instit. de Jur. natur.; et ratio est, quia nec per se scripturam requirit, nec etiam manat ex jure scripto, imo nec ex proprio et expresso præcepto superioris, sed usu ipso introducitur,

usus enim non scripturis, aut verbis, sed in factis consistit. Et hoc docent theologi de aliquibus legibus ecclesiasticis, quæ traditione habentur, de quibus in duobus sequentibus capitibus aliquid dicemus.

3. Disputant autem jurisperiti an scriptura ita repugnet consuetudini, ut, si in scripta redigatur, eo ipso desinat esse consuetudo seu jus consuetudinarium, et incipiat esse lex alterius rationis. Aliqui enim id affirmarunt, ut Bart. supra refert, et indicat Gratian., § *Cum itaque*, post c. 5, d. 1, ubi dicit consuetudinem in scripta redactam constitutionem esse, non scriptam autem consuetudinem appellari, et sequitur Rochus Curt., tract. de Consuetud., in Præf., n. 5 et 6, cum Bald., in dicta l. *De quibus*, et Jas., in l. 2, ff. de Vulg. et pupill., dicente consuetudinem redactam in scripta per eum qui non habet potestatem condendi leges, manere nihilominus in vi consuetudinis, quod est clarum, quia illa scriptura non est lex, sed potius deservire ad memoriam, vel probationem, sicut nos probamus traditiones non scriptas, ex Patribus; at vero, si consuetudo redigatur in scriptum ab habente auctoritatem condendi legem, eo ipso desinere esse consuetudinem, quia jam non est jus non scriptum, nec ex consensu tacito, sed expresso. Addi etiam potest quod, licet consuetudo scribatur per modum legis ab habente auctoritatem condendi leges, si tamen per scripturam non intendat novam vim addere consuetudini, nec authentice declarare vel affirmare illam esse consuetudinem sufficientem, semper illa maneat in vi consuetudinis, quomodo multi censent de legibus fori : si vero per veram legem scriptam ab habente auctoritatem, et per verba obligantia, consuetudo stabiliatur, jam tunc non esse consuetudinem, sed scriptam legem.

4. Mihi autem videtur, etiam in hoc ultimo casu, perseverare consuetudinem in sua vi et in propria ratione consuetudinis, nisi per legem denuo scriptam auferatur. Et ita sentit Bart. in dicta l. *De quibus*, q. 1, n. 7, et loquuntur frequentius juristæ ibi, et in dicta l. 2 de Vulgat. et pupil.; et Anton. extra de consuetud. in Rubr., et alii quos refert Rochus supra. Et potest probari ex c. 2 de Præbend., in 6, ibi : *Hujusmodi consuetudinem auctoritate apostolica approbantes, ac nihilominus volentes eam inviolabiliter observari.* Illa ergo lex scripta non destruit consuetudinem quam servari præcipit, sed illi addit novum robur, et, ut Glossa ibi inquit, de speciali consuetudine fit jus commune. Ratio est, quia non repugnat illa duo vincula simul permanere, scilicet, consuetudinis et legis scriptæ, sicut possunt esse simul duæ leges scriptæ de eadem re, simulque obligare. Et ita ipsamet jura scripta sæpe allegant consuetudinem et jus scriptum, tanquam simul corroborantia rei honestatem vel obligationem, ut constat ex c. *Videtur*, Qui matr. accus. pos., ibi : *tam antiqua consuetudine quam legibus approbatur.* Neque est inutilis perseverantia consuetudinis et obligationis ejus, non obstante lege scripta, quia, si consuetudo sit specialis, et lex superveniens scripta sit jus commune, ut in c. *Cum inhibitio*, de Clandest. despons., et contingat per privilegium derogari talem legem, nihilominus ubi antiquior viguit consuetudo, non censetur per illud privilegium derogata, nisi expresse etiam consuetudini deroget. Et ideo non est quæstio de solo modo loquendi, sed de re, quia ad morales effectus multum referre potest quod consuetudo, quæ incipit sine lege, currat cum lege, et suam vim retineat, secundum quam semper erit non scriptum jus : nam sola concomitantia legis scriptæ non tollit quin aliud jus in sua vi et formalitate sit non scriptum. Oportet autem ut ante legem scriptam consuetudo sit consummata, et sufficienter introducta; nam si tantum sit inchoata, et per legem scriptam quasi anticipetur et introducatur obligatio, manebit purum jus scriptum, ut constat.

5. *Quomodo consuetudo legem supponere debet.*—Ad secundam objectionem de consuetudine legi contraria, quæ legem supponere videtur, respondetur facile non esse contra rationem consuetudinis, ut supponat quamcumque legem, sed solum ut supponat legem scriptam statuentem illud ipsum, quod consuetudine introducendum est : illam vero consuetudinem, quæ derogat legi, non supponere legem circa idem, sed potius circa oppositum : nam potius consuetudo facit ut hoc liceat : lex autem faciebat ut non liceret, vel e converso. Aliter vero explicat Bart. supra, n. 6, illam particulam *cum deficit lex,* quod, scilicet, per illam denotetur consuetudinem non debere esse reprobatam per legem, quia si consuetudo non est contra legem, ibi clare deficit lex : si vero sit contra legem, oportet ut consuetudine lex vincatur, et sic deficiat ut possit consuetudo subsistere : nam si consuetudo facti sit contra legem, et illam non auferat, nunquam poterit jus aliquod introducere. Quæ doctrina vera est, et ingeniose cogi-

tata, non credo autem fuisse ab Isidoro intentam, sed in sensu simpliciori fuisse locutum, ut supra explicavi. Neque oportebat id specialiter in definitione explicare, quia per se clarum est non posse consuetudinem jus introducere contrarium præexistenti, nisi illud auferat, cum repugnet circa idem simul esse duo jura contraria.

6. Sed tunc urget tertia objectio, quia consuetudo derogans priori legi est vera consuetudo, et non est jus. Ad hoc vero respondeo primo, in his rebus moralibus sub habitu privationem intelligi, sicut peccatum definitur ab Aug., esse dictum vel factum, etc., sub quibus actibus intelliguntur omissiones eorum legi contrariæ : ita ergo cum consuetudo dicitur esse jus, ibi intelligitur vel revocatio juris. Nam lex revocans aliam vera lex est, licet oppositum non præcipiat. Ita ergo consuetudo revocans legem dicitur jus non scriptum, quia pro lege revocante suscipitur. Unde dicitur secundo, quod, sicut permissio ponitur inter effectus legis, et lex permittens vere lex censetur, quia, licet non præcipiat actum permissum, præcipit permissionem, ita consuetudo legi derogans jus inducit, non quidem præcipiens actum priori legi contrarium, sed permittens tantum. Consequenter autem præcipit permissionem, seu prohibet ne quis cogatur ad legem derogatam servandam, vel ne propter illam non observantiam puniri possit.

7. *Approbatur definitio Isidori initio proposita.* — Quartam objectionem posui propter aliquos qui reprehendunt definitionem Isidori ut diminutam, quia in ea deficit illa particula, *populi consensu,* vel, communi *consensu,* vel saltem particula, *populi;* ita quod non diceretur tantum moribus *institutum,* ut ait Isidorus, sed *moribus populi institutum.* Atque ita sentit Bart. in d. l. *De quibus,* in lectur., n. 6. Imo ibi etiam magis approbat aliam definitionem prolixiorem, per plures particulas explicantem conditiones ad consuetudinem requisitas. Alii etiam canonistæ dictam definitionem brevitatis reprehendunt, et plures alias multiplicant quas referre supervacaneum est, quia non habent utilitatem, et videri possunt in Host., in Sum., tit. de Consuet.; et Rocho ubi supra, et in ipso Bart., in d. Repet., n. 1, ubi priorem sententiam reprobat, et in sola definitione Isidori persistit. Dico ergo nullam ex illis particulis esse necessariam, nec afferre claritatem, sed dubitationem. Nam si in definitione ponatur *populi consensus,* statim oritur quæstio cujus populi, et an, verbi gratia, capituli consensus sufficiat, et idem est de similibus. Cum ergo dicitur *moribus institutum,* satis ibi includitur consensus, quia mores voluntarii sunt, ut supra dixi. Subintelligitur autem mores debere esse tales, qui ad jus introducendum sufficiant. Quas autem conditiones ad hoc habere debeant, vel quorum consensu niti debeant, non oportuit, nec debuit in definitione explicari; nec enim est necesse ut omnes causæ rei in definitione ponantur, sed tantum intrinseca ratio formalis ejus; reliqua vero in discursu materiæ explicanda sunt.

CAPUT VIII.

QUOTUPLEX SIT CONSUETUDO, ET AN FORUM ET STYLUM COMPREHENDAT.

1. Quoniam multiplex esse potest consuetudo, et non omnis instituto nostro deservit, quia solum tractamus de illa consuetudine quæ ad jus humanum pertineat, et possit illud introducere vel aliquo modo abrogare, ideo necesse est consuetudinis varietatem præ oculis ponere, ut postea de sola consuetudine quæ ad nos pertinet disputemus, et ita etiam fiet, ut definitio consuetudinis exactius declaretur et intelligatur. Præcipue autem tractabimus de consuetudinibus ut sunt quid facti: nam inde constabit quid juris ex eis possit consurgere : nam in hac materia cognitio juris maxime pendet ex cognitione facti, tanquam ex prima causa, et radice.

2. *Prima divisio consuetudinis in am quæ versatur circa res vel personas divisim, aut conjunctim, et illam quæ versatur circa facta hominum.* — Primo ergo distingui potest consuetudo in eam quæ versatur circa res vel personas, divisim, aut conjunctim, et illam quæ versatur circa facta hominum. Hanc enim divisionem tetigit lex 4, tit. 2, part. 3, exemplisque declaratur; nam consuetudo solvendi vel non solvendi decimas ex agro vel vinea versatur circa res, et illis quasi imponit onus; consuetudo vero solvendi vel non solvendi decimas personales, vel solvendi tributum personale, circa personam versatur : consuetudo vero jejunandi vel orandi versatur tantum circa humanas actiones, ut constat. Dicunt ergo aliqui priores consuetudines, sive circa solas personas, vel solas res, sive circa utrasque simul versentur, ad præscriptionem pertinere, non ad legem, quia solum conferunt per se et immediate jus in re, vel ad rem, vel in personam, quod est facultas quædam moralis, non lex.

Quia, licet ex illo jure morali obligatio in conscientia oriatur ad solvendum decimas, vel quid simile, illa obligatio non oritur ex consuetudine immediate, sed ex lege justitiæ naturalis, quæ obligat ad reddendum unicuique quod suum est. Sicut ex præscriptione rei sequitur obligatio non rapiendi rem præscriptam, quæ immediate oritur ex naturali præcepto non furandi, et similiter ex præscriptione servitutis transeundi per agrum, sequitur ut non possit quis juste impediri, ex eodem principio. Et idem invenitur in quacumque alia consuetudine circa rem vel personam. At vero consuetudo circa facta hominum dicitur ad legem pertinere, non ad præscriptionem, quia nemo præscribit aliquid circa actiones suas, ut præcedenti libro dicebamus, sed potest consuetudine obligari, et per illam consuetudinem circa facta propria inducitur jus consuetudinis.

3. *Prima explicatio divisionis.* — Hæc vero doctrina majori indiget explicatione. Primo, quia nulla videtur esse consuetudo quæ non versetur circa humanas actiones, quia omnis consuetudo consistit in frequentia actionum humanarum. Quod si dicas omnes consuetudines consistere in actionibus, non tamen omnes illas versari circa actiones humanas; contra hoc est, quia hoc modo fere nulla erit consuetudo quæ versetur circa facta hominum : nam consuetudo jejunandi, licet actibus humanis fiat, tamen illi actus versantur circa res illas, quæ sunt materia temperantiæ, et circa personam operantem, cujus passiones moderatur, et sic de omnibus aliis. Quod si illæ consuetudines dicantur specialiter versari circa res vel personas, quæ circa bona aliorum vel circa personas ab operante distinctas versantur ; sic verum quidem est consuetudinem præscriptionis aliquo modo versari circa rem alterius, quia nemo præscribit rem propriam, et circa personam distinctam a præscribente, tum quia pertinet ad materiam justitiæ, et ideo debet consistere ex actionibus quæ ad alterum ordinantur ; tum quia præscriptio semper est contra aliquam personam, quæ necessario esse debet distincta a præscribente.

4. *Refutatur prædicta explicatio.* — Nihilominus non satis subsistit divisio illo modo declarata. Primo, quia in ipsa præscriptione oportet distinguere personam circa quam præscribitur, a materia quæ præscribitur. Nam priori modo omnis consuetudo præscriptionis versatur circa personam, ut per se constat; posteriori autem modo non tantum versari potest circa rem et personam, sed etiam circa facta humana. Potest enim princeps præscribere contra vasallos, ut illi exhibeant hoc vel illud ministerium personale, vel in bello, vel in domo, vel in agro; consuetudo ergo sic serviendi vel ministrandi inducit jus præscriptionis circa similia facta, sicut consuetudo jejunandi dicitur inducere obligationem jejunandi. Deinde in eodem sensu etiam consuetudo quæ versatur circa alterum, et circa actiones vel res quæ in obsequium vel utilitatem alterius fiunt, potest sine præscriptione legem inducere. Ut pia consuetudo offerendi spontanee aliquid in Ecclesia, de qua loquitur caput *Ad audientiam*, de Simon., versatur circa res quæ offeruntur, ut circa proximam materiam, et circa Deum, ut personam cui offeruntur, et circa Ecclesiam vel sacerdotes, ut circa personas in quarum usum offeruntur : et nihilominus ex tali consuetudine circa tales res et personas potest induci obligatio legis. Imo communior opinio est de facto induci, juxta prædictum textum. Et, licet probabile sit posse etiam illam obligationem sufficienter explicari per modum præscriptionis, certum nihilominus est posse etiam inducere obligationem humanæ legis, si aliæ conditiones concurrant. Nam, si esset consuetudo de solo cultu personali, ut eundi tali die ad processionem, vel assistendi officio divino sine reali obligatione, posset illa consuetudo esse inductiva juris præcipientis; cur ergo non poterit idem facere consuetudo offerendi ? Denique etiam, e contrario, non omnis consuetudo quæ versatur circa actiones solius personæ, quæ ad alium non ordinantur, sufficit ad jus inducendum : nam consuetudo scribendi, aut pingendi, et similes, circa facta versantur, et jus inducere non sufficiunt.

5. *Quomodo intelligenda prædicta divisio consuetudinis.*—Divisio ergo illa, ut instituto nostro deserviat, non materiali modo (ut sic dicam), sed formali intelligenda est, et sumenda ex fine, seu scopo, ut sic dicam, consuetudinis. Nam quædam videtur dirigi ad constituendum in rebus ipsis, vel inter personas, jus aliquod, et hæc dicitur proprie versari circa personas, vel res. Et de illa verum est pertinere ad præscriptionem, et non ad legem non scriptam, quam hic veluti per antonomasiam consuetudinem appellamus. Neque obstabit quia talis consuetudo possit interdum versari circa facta hominum, ut circa proximam materiam, tum quia vel tunc non considerantur facta hominum, ut humanæ actiones sunt, sed ut res

quædam tantæ æstimationis aut valoris : vel certe quia talis consuetudo sub illa merito comprehenditur, quæ est circa personam, quia per illam persona manet obnoxia et obligata, non ex consuetudine tanquam ex lege, sed ex jure acquisito alteri circa talem personam vi consuetudinis, quod jus ad præscriptionem spectat. Sicut e contrario consuetudo, vel potius usus, per quem solet actio præscribi, licet videatur proxime versari circa actionem quæ præscribitur, nihilominus immediate cadit in personam quæ erat obnoxia tali actioni, et per illam quasi consuetudinem liberatur.

6. Alia vero consuetudo per se ordinatur solum ad usum vel non usum similium actionum, præcise ut sunt actiones ipsius operantis, sive sint quasi immanentes in ipso, ut jejunare, orare, etc.; sive sint transeuntes in rem extrinsecam, ut scribere, arare, etc.; et sive ordinentur ad alterum, sive sint ab illa habitudine absolutæ; omnes enim istæ actiones possunt in consuetudinem ferri solum propter se, seu propter directionem illarum sine respectu ad jus, quod alteri inde resultat vel in rem, vel in personam. Et ad hoc genus consuetudinis pertinet illa quæ jus præcepti potest inducere, quæ sub illa consideratione dici potest versari circa actiones, quia illarum usum vel exercitium per se intendit; non tamen debent excludi consuetudines quæ circa res extrinsecas vel personas versantur : nam per illas etiam potest obligatio specialis humanæ legis introduci, si sub illo tantum respectu fiant, ut argumentum de consuetudine obligationum convincit et possunt facile adduci similia. Nam consuetudo eleemosynæ potest esse talis quæ legem inducat, cum tamen eleemosyna circa rem extrinsecam et personam distinctam versetur, quia consuetudo illa potest fieri intuitu misericordiæ, et boni usus ipsius operantis, sine ordine ad jus alterius. Unde ratio generalis esse videtur, quia illæ actiones etiamsi sint ad alterum, et circa materiam extrinsecam, sunt capaces obligationis introductæ ex vi solius consuetudinis, etiamsi per illam nullum jus alteri tribuatur, sicut possent etiam præcipi lege humana, vel sicut posset se homo per votum aut puram promissionem ad illas obligare. Addendum vero est non omnem similem consuetudinem, etiamsi circa pura facta versetur, esse sufficientem ad jus non scriptum constituendum, sed illam tantum quæ versatur circa actiones morales, ut bonas vel malas, in ordine ad communem utilitatem. Nam, sicut de ratione legis est ut hujusmodi actus præcipiat vel prohibeat, ita idem necessariam est ad consuetudinem legalem, ut sic dicam. Et ita excluduntur consuetudines scribendi et similes, quæ et indifferentes sunt et privatæ, et per se solum conferunt facultatem, vel artificiosum usum in hujusmodi actionibus, non pertinent autem ad obligationem operandi, quam per se respicit consuetudo, de qua tractamus.

7. *Secunda divisio consuetudinis.* — Secundo, principaliter dividi potest hæc moralis consuetudo in communissimam seu universalem, communem seu publicam, et particularem seu privatam, quæ divisio sumitur ex parte ex l. *Si servus plurium*, § ult., ff. de legat. 1, et latius illam tradit Hostiens. in Sum., tit. de Consuet., § ult., Bald. et alii, quos refert Roch. supra, n. 20 et 21. Sed illi aliter explicant, prout in eis videri potest. Ego vero sub primo membro præcipue pono illas consuetudines totius orbis, quæ jus gentium constituunt, l. 2 diximus : nam illud revera est jus, et in suo ordine tanquam vera lex obligat, ut ibi probavi. Est etiam jus non scriptum, ut etiam est manifestum : ergo usu introductum, et moribus non unius vel alterius gentis, sed totius orbis. Illam ergo vocat universalem, seu communissimam consuetudinem. Unde obiter intelligi potest definitionem consuetudinis, supra ex Isidoro declaratam, in rigore competere juri gentium. Neque hoc est contra rectitudinem ejus secundum se spectatæ, quia revera jus gentium consuetudo quædam est, et inde habet vim suam, non ex solo jure naturali, ut supra probavi, nec ex voluntate alicujus humani principis, ut per se constat. At vero, accommodando nomen et rationem consuetudinis ad præsentem tractatum, in quo de legibus civilibus, id est, humanis, prout a jure gentium distinguuntur, disserimus, nomine consuetudinis intelligenda est illa quæ tantum communis est, quam civilem appellare possumus : et simili proportione coarctanda est definitio, ut vel nomine juris intelligatur jus humanum, seu civile, ut comprehendit etiam canonicum, vel certe hoc ipsum intelligatur indicatum per illam particulam, *Moribus utentium institutum* : nam per illam significatur hoc esse debere jus denuo introductum, seu in particulari loco, aut provincia, ultra jura gentium communia, quæ quasi naturalia reputantur. Quod magis explicatur, cum dicitur hoc jus haberi pro lege ubi deficit lex; nam jus gentium non est introductum quasi in defectum legis, sed tanquam per se necessarium, et quia per se

modum illum postulat : non enim poterit aliter humano modo introduci. Et ita primum illud membrum quoad hanc partem omittimus. Ad illudque reduci possunt ecclesiasticæ traditiones, quarum initium et auctor ignoratur, et ab universa Ecclesia observantur : nam illæ etiam jus non scriptum continent, et moribus totius Ecclesiæ firmatæ sunt : nam cum Ecclesia de se universalis sit pro toto orbe, merito tales consuetudines universales, et generalissimæ dici possunt : de his vero traditionibus pauca addemus in sequenti divisione, et inde constabit an inter eas, quæ jus humanum non scriptum constituere possunt, recensendæ sint.

8. *Privata consuetudo intelligitur de una persona vel imperfecta communitate, quæ legem ferre non potest.* — Consuetudo particularis et privata est omnis illa, quæ ab una tantum persona exercetur, vel ab imperfecta communitate, cujus consensus ad legem ferendam non sufficit, ut est privata domus, seu familia, de qua, et de ejus capite, seu patrefamilias, supra, l. 1, ostendimus, non posse legem ferre. Hanc ergo privatam consuetudinem in præsenti sub consuetudine non computamus, ex illo eodem fundamento quod jus constituere non potest. Et ita docent communiter juristæ cum Bart. in dicta l. *De quibus*, et Ant. de Butrio, in cap. ult. de Consuet., et alii. Ratio vero est, quia si consuetudo sit privatæ personæ, illa non potest sibi legem propriam imponere, imo nec obligationem ex vi solius repetitionis actuum, etiamsi habeat propositum semper sic operandi, nisi addat promissionem, quæ vi sua, non ratione consuetudinis, obligabit, et non per modum legis, sed per modum facti, id est, voti, vel pacti, quo supposito, lex naturalis inducit obligationem, ut in materia de voto explicavi. Quod adeo verum est, ut, licet persona operans alias habeat potestatem condendi legem, per suam privatam consuetudinem non possit illam inducere, ut notavit Rochus supra n. 16 et 22. Quia respectu sui eadem est ratio in principe, quæ in privatis personis, quia in suis actibus propriis, vel frequentia eorum, se gerit ut privata persona, non ut princeps, nec sibi ipsi potest imperare, obligationem sibi soli directe imponendo, ut supra visum est. Respectu vero aliorum etiam non potest ex privata seu personali consuetudine principis jus consuetudinis in subditos redundare : tum quia una ex conditionibus requisitis ad jus consuetudinis, est, ut ex tacito populi consensu introducatur, qui non intervenit, nisi per usum et morem ejusdem populi; sine illis ergo non sufficit privata consuetudo principis; tum etiam quia non tenentur subditi principem imitari in suis actionibus, etiam honestissimis et frequentibus, nisi ipse præcipiat : non præcipit autem sufficienter operando tantum per suam privatam consuetudinem, quia illa non est expressum, nec tacitum signum voluntatis obligandi, ut per se patet. Unde recte dixit Bart. in l. 2, cod. Quæ sit longa cons., in princ., potestatem condendi legem consuetudinariam tunc solum transferri in principem, cum procedit ex populi consensu. Sic ergo personalis consuetudo nunquam inducit legem.

9. Eademque fere ratio est de consuetudine imperfectæ communitatis, ut unius familiæ, quia illa etiam non potest inducere jus, quia una familia non potest sibi imponere legem expressam, ut supra ostendi in l. 1.; ergo multo minus poterit inducere tacitam, qualis est consuetudo. Accedit quod, licet talis communitas possit aliqua privata statuta condere quæ, licet non per modum legis, saltem per modum pacti, seu mutuæ conventionis obligent, nihilominus etiam hoc modo non videntur posse obligari personæ talis communitatis per solam consuetudinem , quia pactum vel promissio non inducitur sola consuetudine, nisi intercedat præscriptio, vel supponatur aliqua lex, vel institutio, in qua talis consensus in obligationem pacti fundetur. Et, eadem ratione, licet paterfamilias præceptum possit ponere in sua familia, non potest per suam consuetudinem illam obligare, ob eamdem rationem quod sola consuetudo personalis non est signum tacitum præcepti.

10. *Quæ sit consuetudo quæ legem inducit.* — Relinquitur ergo ut sola consuetudo quasi media, quam communem appellavimus, seu publicam, sit proprii juris humani positivi inductiva. Et ita illa sola intelligitur in hac materia nomine consuetudinis, ut senserunt Bart. in dicta l. *De Quibus*, in lectur., n. 4; et Bald., in Rubr. Quæ sit longa consuetudo ; Pan., Roch. et omnes in dicto c. ult. Et facile constat, tum ex sufficienti partium enumeratione ; tum ex dictis circa definitionem consuetudinis, quæ in sequenti cap. quoad hanc partem magis explicabitur. Advertere autem oportet aliud esse communitatem aliquam esse capacem potestatis ad ferendas leges, aliud esse habere illam. Nam per se solum habent hanc potestatem quoad leges civiles respublicæ supremæ, quæ suam jurisdictionem in principem aliquem non transtulerunt ; capacitatem vero habent

omnes communitates perfectæ, seu civitates, aut populi, qui possunt propriis legibus communibus vel municipalibus obligari, etiamsi principem superiorem habeant, quia saltem ex consensu illius possunt leges ferre. Consuetudo ergo publica cujuscumque communitatis capacis obligationis propriæ legis, esse poterit inductiva juris, quantum est ex parte communitatis, etiamsi actu non habeat potestatem ferendi leges. Quamvis talis consuetudo plures conditiones requirat ad inducendam legem in communitate non habente de facto illam potestatem, quam in habente, quia saltem requirit tacitam licentiam principis, ut postea dicemus.

11. Unde tandem infertur, juxta varias communitates magis vel minus amplas seu generales, posse etiam distingui varias consuetudines publicas, et sub hoc membro medio contentas. Et juxta eamdem varietatem resultat etiam varium et multiplex jus consuetudinis. Nam si communitas sit ecclesiastica, consuetudo illius inducet jus ecclesiasticum; si laica, inducet jus civile. Item in priori ordine, si consuetudo sit totius Ecclesiæ, consuetudo inducet jus canonicum commune, de quo sunt multa decreta, dist. 11; si vero sit totius provinciæ, erit quasi nationale; si vero sit specialis episcopatus, erit quasi synodale, seu diœcesanum; si privati Capituli, vel communitatis, erit quasi municipale. Et cum proportione in civilibus; nam si sit consuetudo unius regni, erit jus, ut ita dicam, regale, seu provinciale, aut nationale: si autem sit civitatis, erit municipale. Jus autem civile commune in hoc genere inveniri non potest ultra jus gentium, quia varia regna in eisdem moribus civilibus convenire non possunt; et, licet interdum in aliqua consuetudine similitudinem habere possint, non tamen per modum unius, sed per modum plurium inter se similium; sicut in multis legibus regni varia regna concordant, lex tamen unius non obligat alios, nec e converso. Neque etiam in hoc genere existimo reperiri jus prætorium proprie, quidquid aliqui juristæ dicant (ut videri potest apud Rochum, supra n. 22), quia illa duo, scilicet, jus prætorium et consuetudinarium, involvunt repugnantes conditiones, ut facile consideranti patebit; illud enim omitto, quia parum ad nos refert.

CAPUT IV.

DE TERTIA DIVISIONE CONSUETUDINIS SECUNDUM JUS, PRÆTER JUS ET CONTRA JUS, UBI NONNULLA DE TRADITIONIBUS ECCLESIASTICIS TRACTANTUR.

1. Tertio, principaliter dividitur consuetudo in eam quæ est secundum legem, præter legem, vel contra legem. Quam divisionem tradunt Abb. in dicto cap. ult. de Consuet., circa finem; et ibidem Ant. et Rochus, section. 5, numero 5; et Car., quæstione 45; et insinuat Hostiens. in Summ., § ultim., eodem titulo. Potest autem illa triplex comparatio fieri, vel ad legem naturalem, vel ad positivam divinam, vel ad humanam; et ita juxta illas tres leges consurgit triplex divisio trimembris, et de omnibus aliquid breviter dicemus, ut, rejectis quæ ad institutum non pertinent, et breviter explicatis quæ clariora sunt, ad propria et difficiliora transitum faciamus.

2. Igitur, respectu legis naturalis, nullus actus moralis videtur esse præter illam, saltem in individuo, quia omnis actus moralis in individuo est bonus vel malus (juxta probabiliorem sententiam); ergo est conformis vel difformis legi naturali, quia lex naturalis de omnibus humanis actibus disponit: consuetudo autem consurgit ex actibus in individuo factis; ergo semper est vel conformis legi naturali, vel ab illa discrepans, et ita nulla erit præter illam legem.

3. *Qui actus secundum legem naturalem, qui contra eam dici possint.*—Nihilominus tamen, loquendo de lege naturali ut prohibente actus, vel ut in rigore præcipiente exercitium eorum, sic quædam consuetudo dicetur esse secundum legem naturalem, quia ab illa procedit et per eam observatur lex ipsa naturalis. Extreme vero contraria erit contra legem, scilicet, per quam lex naturalis quovis modo violatur, etiam leviter. Alia vero erit præter naturalem legem, sive constet ex actibus indifferentibus in individuo, secundum probabilem opinionem, sive ex actibus honestis, qui, licet approbentur a lege naturali, vel præcipiantur quoad modum seu specificationem, id est, ut, si fiant, tali vel tali modo fiant, absolute non præcipiuntur quoad exercitium, sed absque lege naturali præcipiente fiunt.

4. *Consuetudo contra legem naturæ nullum effectum habet.* — Prima ergo consuetudo secundum legem naturalem, licet optima sit, ut per se constat, non tamen habet proprium ef-

fectum moralem, qui ad præsens spectet. Non enim introducit novam legem positivam circa eosdem actus, quia non fiunt ex tali intentione, vel voluntate, sed animo servandi legem naturalem, ut supra tactum est. Utilis vero est talis consuetudo ad corroborandam (ut sic dicam), quoad nos, naturalem legem, conservando memoriam ejus, et facilitatem præbendam toti communitati in illius observantia. Interdum etiam potest hæc consuetudo interpretari legem naturæ, si sit a prudentibus, et sapientibus, ac studiosis viris probata. Consuetudo autem contra legem naturæ non meretur nomen consuetudinis, sed corruptelæ, ut jura loquuntur. Unde nullum effectum legis habere potest, revocando, vel introducendo illam, ut docet D. Thomas 1. 2, q. 97, art. 3, ad 1, et traditur in dicto c. ultim. de Consuet., et in c. *Si consuetudo*, et in cap. *Quæ contra mores*, cum similibus, dist. 8; de hac etiam consuetudine dicitur, nullo tempore confirmari, Auth. *Ut nulli judicum liceat*, etc., collat. 9, tit. 9, c. 1. Ratio etiam evidens est, quia lex naturæ est immutabilis, ut supra vidimus, et ideo non potest abrogari. Actus etiam illi contrarii habent inseparabilem malitiam, et ideo repugnat ut sub obligationem cadant. Atque hæ rationes probant, non solum non posse introduci per hujusmodi actus legem obligantem, verum etiam nec posse auferri obligationem legis naturalis, vel tolli aliquod præceptum ejus aut omnino, aut ex parte, quia quoad hæc omnia immutabilis est lex naturalis, ut supra libro 2 visum est. Tertia vero consuetudo, quæ dicitur esse præter legem naturalem, cogitari potest vel constans ex actibus de se honestis, vel ex actibus indifferentibus. Prior est propria consuetudo de se apta ad jus inducendum, si alia concurrant. Et de illa principaliter dicturi sumus. Posterior vero, per se et ex objecto spectata, inutilis est ad jus inducendum, quia actus indifferentes, ut tales sunt, non cadunt sub obligationem; tamen, si in eis spectetur aliqua utilitas de se honesta, poterit per talem consuetudinem aliquod jus introduci, vel saltem jus humanum abrogari, ut infra, tractando de effectibus consuetudinis, explicabimus.

5. *Dubiolum incidens.* — Hic vero occurrit quæstio, an eodem modo censendum sit de consuetudine respectu juris gentium. In qua non agimus de consuetudine illi conformi; nam constat illam esse continuationem universalis consuetudinis, et ita esse idem jus, et non novum. Nec de consuetudine præter illud jus est ulla difficultas; nam illa de se bona et apta ad jus introducendum esse potest, nisi aliud obstet. Difficultas ergo solum est de consuetudine contraria juri gentium; aliqui enim absolute negant posse inducere jus, ut Pan., in dicto cap. ult., et Roch. ibi, sect. 5, n. 16; ducuntur autem, quia putant jus gentium esse vere et proprie jus naturale. Nos autem supra illa distinximus, et ita, loquendo de proprio jure gentium, cessat ratio facta.

6. *Potest per consuetudinem aliquid quod est de jure gentium abrogari.* — Quapropter dicendum censeo absolute non repugnare aliquid de jure gentium per consuetudinem abrogari; ratio est, quia illud quod tantum est contra jus gentium proprium non est intrinsece malum, cum oppositum non sit de intrinseca obligatione legis naturæ. Exemplum afferri solet ex Gloss. in leg. *Si locus*, ff. Quemadmodum servitus amittatur; nam de jure gentium est ut nullus privetur possessione sua, etiam ad publicam utilitatem, nisi soluto pretio; et tamen consuetudine introduci potest ut sine pretio tollatur. Quod exemplum aliqui negant, tamen sine causa, quia consuetudo inducere potest modum et conditionem dominii, atque adeo potest introducere ut dominia particularia includant illam conditionem, et quasi servitutem respectu boni publici. Verumtamen, si attente consideretur, per illam consuetudinem non derogatur alicui legi, formaliter loquendo, sed fit mutatio in materia legis, quomodo etiam in lege naturali potest fieri hæc mutatio, ut supra dixi, et patet in exemplo præscriptionis, et similibus; unde quæ hic objici solent contra positam assertionem hoc uno verbo solvuntur. Magis accommodatum exemplum est de servitute captivorum in bello, quæ jure gentium introducta est, et per consuetudinem tolli potest, ita ut non liceat in aliqua provincia, et idem credo esse de dominiorum divisione. Et in Ecclesia potest dari exemplum : nam quadragesimale jejunium in Ecclesia est quasi de jure gentium, et nihilominus alicubi per consuetudinem est immutatum, saltem ex parte, quoad aliquot ex primis diebus.

7. *Jus gentium, moraliter loquendo, non potest tolli totaliter.* — Addo tamen, licet aliquid de jure gentium possit ex parte consuetudine separari, tamen moraliter non accidere ut in universum tollatur, quia oportet omnes gentes in tali consuetudine juri gentium contraria concordare, quod moraliter fieri non potest ; tum quia hæc uniformitas in quacum-

que materia vix invenitur; tum maxime quia jura gentium sunt valde consentanea naturæ, et ideo quæ illis opposita sunt in paucioribus contingunt. Ex quo etiam sequitur (quod est in hoc puncto advertendum) consuetudinem contrariam juri gentium ita posse probari et tolerari in aliqua natione, ut ex illa non redundet præjudicium vel injuria alterius nationis; ut, si alicubi non concederetur transitus per vias publicas, nisi sub aliqua conditione onerosa, non posset extendi ad extraneos qui in suis terris transitum sine tali conditione concedunt, nisi esset justum tributum positum ex causa peregrinos etiam comprehendente: tunc enim jam non esset contra jus gentium. Secus vero esset cessante illa ratione; tunc enim extendere consuetudinem ad extraneos, redundaret contra jus naturæ, quia privaret alios jure suo, qui non tenentur illi consuetudini parere, cum sint extra jurisdictionem eorum qui talem consuetudinem introducere potuerunt.

8. Sed hinc objici potest contra priorem resolutionem. Nam princeps non potest aliquid statuere contra jus gentium, quia potestas ejus et jurisdictio inferior est, ut ait Bald., tit. de Nativ. feud., cap. 1, et tit. Qui feudum dare possunt, cap. 1, § ult., et sequitur Jason. in l. *Quominus*, ff. de Flum. in rep., n. 3; ergo nec consuetudo unius populi poterit derogare juri gentium, quia non est potentior quam lex principis. Responderi potest primo, negando consequentiam, quia potentior esse potest consensus populi et principis simul, qui in consuetudine concurrit, quam solus consensus principis, quo statuit legem; nam fortasse princeps non posset cogere populum ad aliquid acceptandum contra jus gentium; tamen ex communi consensu et consuetudine posset introduci. Secundo vero dico principem fortasse potest ferre legem contra jus gentium derogando illi quoad aliquid quod, in suo regno, et respectu suorum subditorum, expedit non servari, ut, verbi gratia, quod in tali regno homines non sint servi, sed omnes sint liberi, vel quid simile : nam hæc potestas non est contra rationem naturalem, nec contra debitum reipublicæ regimen. Unde, sicut rex potest statuere contra aliam consuetudinem, ita etiam contra hanc quoad illam partem quæ suum regnum concernit, quia propter solam universalitatem ibi non est fortior vel immutabilior respectu suorum subditorum, sed solum respectu aliarum nationum.

9. Secundo loco applicanda est tertia divisio supra posita ad legem positivam divinam: nam aliqua consuetudo est secundum illam, alia præter illam, alia esse potest contra illam. Circa primum membrum, supponendum est illam consuetudinem dici nunc secundum jus divinum, quæ continet observantiam alicujus legis divinæ positivæ, et proprie præcipientis. Nam, si lex latius sumatur, ut comprehendit consilia, sic consuetudo conformis consiliis dici poterit secundum jus divinum; imo omnis consuetudo honesta quam Christus specialiter approbavit, poterit dici secundum jus divinum, et sic fere nulla erit proprie præter jus divinum. Nunc ergo omnem consuetudinem constantem ex actibus consentaneis juri divino, ab illo tamen non præceptis, vocamus præter illud jus; secundum illud ergo dicitur esse consuetudo, per quam præceptum aliquod divinum impletur. Unde sub hoc membro videntur maxime contineri aliquæ traditiones ecclesiasticæ non scriptæ. Nam quando lex divina scripta est, ut lex de Baptismo, Eucharistia, et similes, consuetudo quæ est secundum illam non pertinet ad jus non scriptum, ut ex dictis constat, quia ex lege scripta trahit originem, et non inducit novum jus. Unde, licet interdum hæc vocetur consuetudo, seu mos, ut constat ex Luc., cap. 2, et Actorum 6 et 15, intelligitur esse consuetudo facti, et observantia juris scripti, non speciale jus. Traditiones vero ecclesiasticæ non scriptæ possunt ad hoc membrum pertinere.

10. *Aliud est traditio, aliud consuetudo.* — Oportet tamen imprimis advertere in rigore aliud esse traditionem, aliud consuetudinem. Traditio enim ad mores pertinens, de qua nunc loquimur, videtur esse prima institutio alicujus operis, seu modi operandi; vel doctrina per quam talis institutio hominibus data est, seu promulgata; consuetudo vero traditionem continens est executio, et quasi conservatio primæ traditionis. Unde traditio esse potest scripta, et non scripta : consuetudo autem in usu consistit, et sic scripta non est. Ita colligitur ex Paul., 2 ad Thess. 2, dicente : *Tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam*, id est, sive verbo tantum, sive scripto; et ita supponit utramque traditionem. Dum vero ait *tenete*, usum et executionem præcipit, in qua consuetudo consistit. Idem sumitur ex illo 1 Corinth. 11 : *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis*, utique verbo, et postea scripto, per illam Epistolam. Usum autem et consuetudinem indicat, cum dicit : *Itaque cum convenitis ad manducandum*, etc. Sic Tert., l. de Cor. milit.,

cap. 3, dixit : *Hanc* (scilicet traditionem) *si nulla scriptura determinavit, certe consuetudo corroboravit, quæ sine dubio de traditione manavit;* et subjungit cap. 4 : *Traditio tibi prætenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix.* Distinguit itaque consuetudinem a traditione, adeo ut dicat : *Quomodo observari quid potest quod traditum non est?*

11. *Quæ traditiones ex Apostolorum præceptis manarunt. — Aliquando consuetudo ecclesiastica est præter jus divinum.* — Sed in hoc ulterius adverto quod, sicut consuetudo interdum manat ex lege divina scripta, ita potuit manare et inchoari ex vi legis etiam divinæ non scriptæ : nam, sicut scriptura non est de ratione legis, ut sic (ut supra diximus), ita multo minus est de ratione legis divinæ. Imo lex nova per se solum verbum postulat, ut infra l. 10 dicemus, et in principio ita fuit tradita, ut ex citatis Pauli testimoniis constat. Multasque esse nunc traditiones in Ecclesia non scriptas, quæ ex divino præcepto manarunt, et illud continent, certissimum est, ut ex Concilio Tridentino, sess. 4, colligitur, et in materia de Sacramentis et de fide latius est dicendum, et docet erudite Bellarminus l. 4 de Verb. Dei. Illæ autem non sunt propriæ consuetudines juris, sed facti, quia, licet contineant jus non scriptum, non est jus consuetudine inductum, sed potius consuetudo ex jure divino manavit, et ideo tale jus non humanum, sed divinum est, traditionesque ipsæ divinæ dicuntur, licet per consuetudinem conservatæ sint, quæ illis non addidit novam juris obligationem, licet ad illud interpretandum quamplurimum valere possit; quia, sicut divinum præceptum ostendit, ita etiam proponit modum, ut sic dicam, seu conditiones ejus. Addo vero obiter præter has esse alias traditiones non scriptas, quæ non ex divinis, sed ex Apostolorum præceptis et legibus manasse creduntur, ut lex de jejunio quadragesimali, de Dominicæ diei observatione, et similes, quæ apostolicæ traditiones dicuntur. Et earum consuetudo dici potest secundum jus apostolicum, quod etiam consuetudinarium non est, quia non consuetudo induxit legem, sed lex consuetudinem, et ideo etiam talis consuetudo facti est, non juris, prout nunc de illa loquimur. Aliquando vero potuit consuetudo ecclesiastica, etiamsi universalissima sit, inchoari sine ullo præcepto expresso, sive scripto, sive verbo lato, sive divino, sive apostolico, ut de aliquibus cæremoniis sacramentalibus verisimile est, et tunc invenitur quidem consuetudo sine traditione præceptiva, non tamen omnino sine traditione : nam ipsummet initium consuetudinis, ab Apostolis et primis pastoribus Ecclesiæ approbatum, traditionis vim habuit, et ita dixit August., l. 4 de Baptism. parvul., cap. 24 : *Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur.* Quia hæ immemoriales consuetudines, si ab universa Ecclesia serventur, a temporibus Apostolorum fuisse et non sine eorum doctrina et auctoritate, saltem approbante, incepisse creduntur.

12. *Quæ consuetudo ecclesiastica est præter jus divinum.* — Ex quibus facile est exponere secundum membrum de consuetudine ecclesiastica præter jus divinum : talis enim dici potest generaliter omnis illa quæ nec ex divino præcepto manavit, nec contra illud existit. Non tamen hoc satis est ut talis consuetudo inter illas computetur, quæ jus non scriptum continent, nisi etiam addatur, ut ex nulla lege expressa apostolica vel humana manaverit, ut paulo antea declaravi, et ex dictis circa definitionem constat, et paulo inferius tractando de lege humana iterum dicemus. Si autem consuetudo est præter jus divinum, et nulla lege expressa cœpit induci, tunc de se sufficiens est ad inducendum jus non scriptum consuetudinarium per tacitum consensum populi, et Prælatorum, seu principum; et hujusmodi sunt in Ecclesia illæ traditiones quas universa Ecclesia servat, de quibus nec Christus Dominus, nec Apostoli expressum præceptum tradiderunt, ut est, verbi gratia, communio laicorum sub una specie, baptismus infantium, et similes. Oportet autem, circa hujusmodi universales consuetudines Ecclesiæ, observare non semper inducere jus non scriptum et obligans ad usum vel observationem consuetudinis; ut est in fronte cruce signari, et orare versus Orientem, quod inter has traditiones ponit Tertull. supra, et Basil., lib. de Spiritu Sancto, cap. 27, cap. *Ecclesiasticarum*, distinct. 11, et alii quos alibi allegavi, quia alia ponunt exempla harum traditionum, quæ sub præcepto non obligant. Nihilominus tamen jus aliquod inducunt, vel potius ostendunt, approbativum, ut sic dicam, talium actuum. Nam talis consuetudo universalis Ecclesiæ, esto non obliget specialiter ad aliquem usum, obligat ad credendum talem usum esse licitum et sanctum; tum quia semper censetur approbata ab ipsis Apostolis; tum quia universalis Ecclesiæ auctoritas ad hoc sufficit, cum in moribus non

possit tota errare, aliquid turpe committendo vel approbando.

13. *Consuetudo contra jus divinum nullum effectum habet.—Consuetudo circa jus divinum potest esse interpres ejus.*—Tandem dari potest consuetudo contra jus divinum, quæ, in malam partem, in Scriptura appellari solet traditio hominum, Matth. 15 : *Transgredimini præceptum Dei propter traditiones vestras ;* et Marc. 6, dicitur : *Propter traditiones hominum ;* unde ad Coloss. 2 dicebat Paulus : *Videte ne quis vos decipiat secundum traditiones hominum.* Appellantur etiam hæ traditiones vanæ a divo Petro epist. 1, c. 1. Hæc ergo consuetudo nullum effectum moralem legis habere potest, et ideo nihil ad nos pertinet. Non enim valet abrogare legem divinam, ut D. Thomas supra docet, et Panormit. cum Glossa, et aliis, in dicto c. ult. de Consuet. Et ratio est, quia, licet materia talis legis non sit intrinsece mala, sed solum quia prohibita, et ex ea parte non repugnaret per consuetudinem introduci, tamen, quia illa prohibitio divina est, non possunt homines contra illam prævalere, quia non possunt mutare divinam legem et voluntatem. Nec Deus ipse censetur connivere, et auferre legem (sicut infra de homine dicemus), quia nullum est principium, vel fundamentum ad hoc præsumendum de divina voluntate, neque etiam erat expediens, aut divinam decens auctoritatem : oportet enim legem ejus immutabilem esse, ut infra videbimus tractando præcipue de lege gratiæ. Dicunt autem aliqui ex dictis juristis posse consuetudinem limitare, et quasi dispensare in divino jure, si justa causa subsit. Sed non est intelligendum de propria limitatione, vel dispensatione quæ obligationem legis præexistentis ex parte tollat : in hoc enim sensu falsum id est, nam narratio facta de tota lege procedit cum proportione de parte, ut infra libro decimo latius dicam. Debet ergo intelligi per modum interpretationis; sic enim consuetudo potest interpretari legem etiam divinam, et quod in tali casu, et tali causa interveniente, non obligat, quia non pro illo casu posita est.

14. *De consuetudine secundum, præter et contra legem humanam. — Datur consuetudo facti secundum legem humanam, non juris.* — Superest ut eamdem tertiam divisionem ad legem humanam applicemus ; nam de illa potissime tractamus, et in illa facilius contingit, ut consuetudo sit secundum legem, præter legem, vel contra legem. Et quidem de his duobus ultimis membris nulla est controversia, neque aliquam declarationem addere oportet, quia de illis potissimum disputandum est in sequentibus capitibus. Circa primum autem membrum, aliqui jurisperiti contendunt nullam consuetudinem esse posse secundum legem humanam. Ita sentit Felin. in c. 1 de Rescrip., n. 17, cum Anton. de Butr. ibi, et Joan. de Ligna., Domin. et Gemin., in c. 1 de Constit., in 6. Alii vero, quos supra retuli, qui hanc tertiam divisionem tradunt, contrarium supponunt : nam maxime illam tradunt respectu legis humanæ. Verumtamen in re non est dissensio, quia hi auctores loquuntur de consuetudine ut est quid facti, illi vero ut est quid juris. Et clarum est dari consuetudines facti secundum humana jura, ut est consuetudo audiendi Missam diebus festis, vel confitendi in quadragesima, et similes. Unde eadem est ratio respectu legis humanæ, quæ divinæ, vel naturalis, scilicet, quia in omnibus potest dari frequentia actuum legi conformium, et hæc est consuetudo facti.

15. Nihilominus tamen certum est, per hanc consuetudinem non introduci novum jus non scriptum, seu consuetudinarium, et in hoc sensu dicunt prædicti auctores quod, licet populus per mille annos servet legem, non introducet consuetudinem. Ratio est supra tacta, quia illa consuetudo solum est quædam observantia præexistentis legis, et ideo non tendit ad novam legem introducendam, quia non eo animo incœpta vel continuata est, sed solum animo implendi legem. Nec etiam princeps habet novam voluntatem introducendi circa illam rem aliam legem, quia voluntas quasi continuata, quam semper habet, solum est ut lex sua servetur: unde recte dixit Baldus, in lege ult., c. Quæ sit longa consuetudo, hanc consuetudinem secundum jus non esse dispositivam, sed imitativam juris, vel ut sic esse executivam. Ex quo recte infert Glossa, in c. 1 de Consuet., in 6, et Panormit., in cap. ult. de Consuet., n. 21, abrogata illa lege per aliquam posteriorem, abrogari etiam talem consuetudinem, etiamsi illius mentio non fiat. Quia illa non addit novum vinculum, nec censetur tanquam per se introducta, sed ut annexa legi, et in ea fundata, et ideo nulla obligatio ex ea manat ablato legis fundamento. An vero, quando consuetudo antecedit et postea fit lex scripta, revocata lege maneat consuetudo, supra præcedenti capite tactum est, et videri possunt quæ late tractat Felin. cap. 11 de Rescript., in ult. regula, a n. 15, et præsertim limit. 6; et Rochus, supra sect. 5, n. 7.

16. *Quos effectus habet prædicta consuetudo.* — Quamvis autem consuetudo jus non inducat, aliquos effectus habere potest circa legem præexistentem in ordine ad perseverantiam illius, et effectus subsequentes. Atque hoc modo dicitur primo confirmare legem; sic enim dixit Gratian., § *Leges*; sub cap. *In istis*, d. 4, *leges institui cum promulgantur, firmari autem cum moribus utentium approbantur*; et significatur etiam in l. ult., c. Quæ sit longa consuetudo, et optime explicat Bart. in repet. legis *De quibus*, ff. de Legib., num. 4, dicens hanc consuetudinem confirmare legem, non per se, sed removendo, prohibens, scilicet, contrariam consuetudinem et abrogationem. Atque eodem fere modo dicitur hæc consuetudo adjuvare legem, ut sumitur ex cap. *Sopitæ*, de Censib., nimirum, quia et faciliorem reddit observantiam ejus, et quodammodo facit illam magis immutabilem. Juxta proxime dicta. Alius effectus hujus consuetudinis est interpretari legem, imo vocatur in jure, *optima legum interpres*, capit. *Cum Dilectus*, de Consuet., l. *Si de interpretatione*, ff. de Legibus, et declarat Bart., dicto n. 4 et 5, et Panormit., dicto cap. ult., n. 28; et ratio est, quia indicat quo sensu fuerit lex in principio lata et recepta. Quod si aliquando faciat talem interpretationem quæ inducat nonnullam legis mutationem a primæva sua institutione, illa non esset mera interpretatio, et ideo sub ea ratione illa consuetudo non erit secundum legem, sed superaddita legi. Et quantum ad hoc eadem ratio est de illa quæ de consuetudine legi contraria. Quia ex parte aliqua repugnantiam aliquam habet cum lege, ut in principio fuit posita; nam in aliquo illi derogasse dicitur. Et ita de illa quantum ad hunc effectum simul dicemus cum consuetudine abrogante legem.

17. Denique addi solet alius hujus consuetudinis effectus, qui dicitur extensio legis. Ut si, verbi gratia, pro laicis tantum posita sit lex, et postea per consuetudinem a clericis etiam servetur, fieri potest ut, ratione consuetudinis, obligentur clerici, qui ex vi legis non obligarentur, sumpto argumento ex Panormit. per illum textum in cap. *Cum causa*, de Re judic., num. 4; Felin., in cap. *Ecclesia*, de Constit., n. 62; Covar., in 4, 2 part., c. 6, § 10, n. 18; et Tiraquel., de Primogen., num. 44, qui dicunt consuetudinem justam seu communem clericis et laicis obligare clericos: ergo a fortiori consuetudo clericorum obligabit illos, etiamsi secundum legem laicorum inducta sit. Sed in hoc considerandum est, aliud esse consuetudinem esse secundum legem, id est, ex vi legis, et imperio ejus; aliud vero consuetudinem esse secundum legem, id est, ad instar, et similitudinem, seu imitationem ejus. Nos hic priori modo intelligimus consuetudinem secundum legem, et illa revera non extendit legem, nisi forte per interpretationem quæ cadere possit in verba ejus. Neque in dicto exemplo consuetudo est illo modo secundum legem, quia non est ex lege civili, sed ex libera voluntate eorum, qui facere voluerunt quod lex civilis præcipiebat, etiamsi per illam non obligarentur, quales erant clerici in dicto exemplo. Tantum ergo dici potest illa consuetudo secundum legem civilem per imitationem, et ita mirum non est quod possit novum jus introducere: nam hoc per se habet consuetudo, juxta legem ultimam, c. Quæ sit longa consuetudo, et quod illa imitatio sit alterius legis extraneæ, nihil refert, neque aufert consuetudini vim suam. Unde etiam fit ut illa non sit propria extensio prioris legis, sed inductio novæ alterius rationis seu fori. Nam obligatio quæ circa tales personas insurgit, revera non est ex priori lege civili, sed ex nova lege ecclesiastica consuetudine clericorum introducta. Et ideo talis consuetudo, ut sic, reducitur ad eam quæ est ultra legem.

CAPUT V.

DE VARIIS PARTITIONIBUS CONSUETUDINIS EX EJUS MATERIA SUMPTIS.

1. *Consuetudo canonica et civilis.*—Quarto, dividi potest consuetudo ex parte rerum, seu materiæ circa quam versatur, sub qua multæ subdivisiones seu faciliores partitiones contineri possunt. Sic enim dividi potest consuetudo in canonicam et civilem, ad eum modum quo dividitur lex in membra similia. Nam si consuetudo sit in materia spirituali, erit canonica, ut consuetudo jejunandi, servandi aliquod festum. Et in universum omnis consuetudo propria clericorum canonica est, etiamsi videatur aliquando circa materiam temporalem versari, quia semper versatur circa illam materiam, prout spectat ad bona vel personas clericorum, aut Ecclesiarum, et sub illa ratione, sacra seu spiritualis est. Consuetudo autem civilis est propria laicorum, et circa temporalem materiam versari debet; legem enim civilem imitatur, argumento l. ult., cod. Quæ sit longa consuetudo.

2. Dices, non esse adæquatam divisionem, quia datur consuetudo communis laicis et clericis, et utrosque obligans, ut cap. præcedenti ex Panormit. et aliis dicebamus : illa autem non potest dici canonica, vel civilis, sed mixta. Respondeo : vel illa comprehendit clericos, tantum ut cives sunt, quia est de materia pertinente ad temporale regimen et commune bonum politicum civitatis, et talis consuetudo civilis erit; tum quia tota tendit ad finem temporalem, et subjacet potestati temporali; tum etiam quia est a civitate, ut civitas humana est, a qua denominatur lex vel consuetudo civilis. Nec est inconveniens quod obliget clericos ut cives sunt, quia illi etiam nomine civitatis veniunt, ut notat Bart. l. 1, ff. Ad municip., et Panorm. in cap. *Cum causam*, de Re judic.; et per legem etiam scriptam civilem possunt hoc modo obligari quoad vim directivam, modo supra explicato. Aut est consuetudo pertinens ad clericos, ut clerici sunt, vel ut christiani sunt; et tunc necesse est ut consuetudo sit canonica, quia sola illa poterit clericos, ut tales sunt, obligare, et illa sola est eminentioris ordinis, quæ possit etiam laicos comprehendere, quia semper consuetudo imitatur legem, et a potestate seu jurisdictione ejusdem ordinis pendet. Potest autem dupliciter id contingere. Primo, quia materia et finis consuetudinis spiritualis est pertinens ad laicos et clericos ut christiani sunt, et talis est una simplex consuetudo, et canonica, qualis est consuetudo servandi diem festum utrisque communis. Secundo, contingere potest solum per quamdam convenientiam et similitudinem, ut, verbi gratia, quia, in tali loco, tam judices laici quam ecclesiastici servant aliquam consuetudinem in suis judiciis. Et tunc in rigore non est una consuetudo, sed duplex, una canonica, et altera civilis, quæ solum per aggregationem per modum unius reputatur. Et ita divisio est adæquata, et hæc videntur sufficere ad expositionem ejus, deservietque in sequentibus ad usum terminorum.

3. *Stylus quid significat.* — Alio modo etiam ex parte materiæ potest dividi consuetudo, in morem stricte sumptum, stylum, ritum et forum. Quæ divisio constabit explicando tres voces ultimas : nam omnem aliam consuetudinem sub illis vocibus non comprehensam sub more stricte sumpto comprehendimus. Primo igitur, stylus significare videtur usum specialem in scribendo, vel loquendo, ut colligi potest ex c. *Quam gravi*, de Crimin. fals., ubi dicitur, ad discernendum vera rescripta pontificia, inter alia respiciendum esse ad stylum. Unde aliqui colligere voluerunt stylum solum morem scribendi significare : nam ita etiam sumitur in cap. *Venerabilem*, de Confirmat. util. vel inutil. Ita sentit cum aliis, quos allegat, Rochus Curt. in dicta Præfat., n. 28, et favet vocis translatio : nam primo significasse videtur æneum instrumentum scribendi, et inde translata est ad scripturam significandam, juxta l. 1, c. de Sacros. Eccles., et inde ad modum seu ordinem scribendi. Sed, licet in prædictis juribus ita usurpetur illa vox, non excluduntur alia significata : nam etiam significat usum et modum loquendi. Indeque videtur hæc vox accommodata ad significandum modum servari consuetum in aliquo ordine judiciali. Et ita dixit Cyn. in l. 1, c. Quæ sit long. consuet., stylum esse practicam alicujus curiæ. Et idem habet Bald. in l. ultim., c. eodem, et per antonomasiam ita vocari solet stylus romanæ curiæ. Et fere in idem redit quod dicit Bartol. in dicta repetitione legis *De quibus*, n. 10, in fine quæstionis primæ, stylum esse consuetudinem, quæ respicit ordinem loquendi et procedendi, scilicet, in judicio. Nam ob hanc causam dixit idem Bart., in l. 2, c. Quæ sit long. consuet., num. 9, stylum solum induci per actus judiciarios eorum qui in judicio versantur; Angel. vero, in § *Ex non scripto*, Instit. de Jur. natur., dicit stylum non magis dici in judiciis quam extra illa. Quod certe verum est spectata generali vocis significatione ; considerando autem usum ejus in ordine ad jus explicandum, vel introducendum, proprie videtur respicere ordinem judiciorum, sub judiciis omnes scripturas, bullas et rescripta comprehendendo : nam licet in eis expediendis non interveniat ordo judicialis, stylus eorum in judiciis attenditur. Et plura de hac voce erudite congerit Christophor. de Paz, in 1 part. rubr. ad leges Hispaniæ, quæ styli appellantur.

4. *Stylus facti quid.* — Ut autem non sistamus in sola vocis significatione, sed rem, quæ ad jus pertineat, explicemus, possumus in stylo cum proportione ad consuetudinem duo distinguere, scilicet, stylum facti, et juris. Stylus quoad factum videtur mihi esse non tam frequentia actuum sic scribendi, loquendi, aut procedendi, quam forma illa quasi artificialis, quæ servari solet in ordine sermonis, scripturæ, aut processus, ita ut inter partes ejus, vel talia verba usurpentur, vel tali modo, aut ordine constituantur. Hæc enim significa-

tio ex communi usu constat, et ex juribus allegatis, et sumi etiam potest ex leg. 1, c. De sacrosanct. Eccles., ubi dicitur *voluntatis ultimæ stylum liberum esse debere*, id est, formam disponendi per testamentum; ubi constat stylum esse quid facti, et non significare frequentiam actuum, sed ipsam formam disponendi. Et clarius in illa significatione usurpatur l. 3, c. de Bon. vacant., lib. 10. Et sic etiam dixit Terent. in Andria : *Dissimili oratione sunt factæ, ac stylo.* At vero, quia in loquendo maxime et scribendo, talis forma usu comparari solet, ideo usus ipse, seu consuetudo, sic scribendi, vel loquendi, stylus appellatur, et ita significat consuetudinem facti, ut sensit Bald. in dicta l. 1, c. de Sacros. Eccl., et in l. *Si quis intra*, c. de Bon. præscriptorum. Quod intelligendum est non absolute de quacumque consuetudine, sed in tali materia, ut supra dixi.

5. *Varii effectus styli insinuantur.* — Si ergo ex tali stylo facti introducatur obligatio servandi talem modum vel ordinem in pronuntiando, seu procedendo, quoad hoc stylus erit jus speciale, et non scriptum. Unde quia hæc obligatio non videtur ordinarie posse introduci per stylum facti, ita ut vim legis habeat, nisi in his quæ judicia concernunt; ideo stylus specialiter, ut est quid juris, videtur accommodari ad judiciarium morem et ordinem, ut ex Bart. diximus. Nam in aliis materiis, sermonibus, vel scripturis, usus sic vel sic loquendi, aut scribendi parum videtur referre ad commune bonum, ut possit legem inducere : in judiciis autem multum referre potest, adeo ut dixerit Anchar., cons. 53, stylum curiæ facere jus in casibus a jure non decisis. Et ideo stylus, ut est aliquid juris, proprie dicitur ad judiciaria pertinere. Sic ergo stylus est quoddam jus non scriptum, interdum positive obligans, ut ab eo non recedatur, juxta leg. ult., c. de Injur.; interdum obligationem tollens, ut, licet jure communi sententia debeat pronuntiari a judice, de stylo curiæ dicitur non esse necessarium. Interdum interpretationem juris inducit, etiam authenticam et sequendam. Quomodo autem stylus introducatur, ut habeat hos effectus, cum proportione ad consuetudinem explicandum est, et in sequentibus si quid habuerit speciale adnotabitur.

6. *Quæ et quales sint leges styli.* — Atque hinc tandem intelligi potest quæ et quales censendæ sunt leges styli. Dupliciter enim potest illa determinatio sumi, cum aliqua lex dicitur esse styli. Uno modo, ut illa denominatio sit ab objecto legis, seu materiæ circa quam versatur. Et sic proprie talis lex per se non pertinet ad consuetudinem, sed magis ad legem scriptam, quæ disponit de stylo servando in his quæ concernunt judicialia, sicut in rhetorica dicentur leges styli, quæ tradi possunt de modo et ordine graviter, et suaviter, ac clare loquendi, vel scribendi. Et hujusmodi sunt leges styli regni Hispaniæ, in quibus etiam sæpe stylus moris et consuetudinis allegatur. Et ita existimo ab ipsa materia denominationem illam suscepisse, licet Christoph. de Paz, supra, num. 53, aliter illam rubricam explicet. Alio vero modo potest lex styli dici ab intrinseco modo, quo introducta est per solum usum in tali materia forensi, seu judiciaria, et sic est proprie jus non scriptum sub consuetudine comprehensum, ut explicatum est.

7. *Ritus quid significet.* — Aliud membrum dictæ partitionis erat *ritus;* nam hunc etiam inter ea quæ ad consuetudinem pertinent ponit Rochus Curt., in dicta Præfat., n. 28, ex Panormit. in cap. *Cum secundum*, de Tempor. ordin., ubi sic inquit : *Ritus est consuetudo solemnitatem præbens in aliquo actu exercendo, ita ut ubi usus disponit erga solemnitatem actus, ritus, seu observantia dici possit.* Et solum allegat cap. ult. de Consuetud., ubi nihil de ritu in particulari dicitur. Juxta quam descriptionem, etiam stylus erit quidam ritus, licet non omnis ritus dici possit stylus. Idem vero Panormitanus in cap. *In aliquibus*, de Decim., in princip., restrictius dixit : *Ritus significat mores in spiritualibus.* Et juxta hoc non omnis solemnitas actus dicetur ritus, sed specialiter illa quæ est in materia sacra, ut sacrificii, sacramentorum, et sacramentalium, aut orationum, seu divinorum officiorum; et hic videtur communis ecclesiasticus usus illius vocis. Nunquam autem probavit Panormitanus illam vocem specialiter significasse consuetudinem aliquam; imo, in cap. *Presbyter*, de Sacra unctione, notat idem Panormitan. quod *ritus est quædam solemnitas et forma specialiter in actu sacramentali.*

8. *Ritus facti vel juris.* — Quapropter doctrina data de stylo videtur ad ritum applicanda. Nam ritus esse potest vel quid facti, vel quid juris; item ut est quid facti, primo et per se consistit in solemnitate aliqua, seu cæremonia alicujus actus : et in hac acceptione usurpatur in tribus capitulis allegatis. Unde ad hujusmodi ritum non est per se necessaria consuetudo, nec actuum frequentia : sæpius enim instituitur ante omnem usum, aut ver-

bo, ut Christus Dominus instituit substantialem ritum sacramentorum, aut scripto, ut multæ accidentales solemnitates, et actiones sacræ ab Ecclesia institutæ sunt, ut constat. Non repugnat autem, imo etiam sæpe contingit ritus hujusmodi usu et consuetudine introduci, et tunc talis consuetudo dici potest ritus quidam, ut voluerunt dicti auctores; oportebit autem illam distinguere, ut est quid facti, vel juris. Nam priori modo erit frequentia sic operandi in tali materia; posteriori autem modo esse poterit jus aliquod non scriptum in eadem materia per illam frequentiam inductum, et sic fere omnes consuetudines canonicæ in actibus pertinentibus ad cultum Dei, quatenus eis dant formam, seu specialem modum, dici poterunt ritus. Quale autem sit hoc jus, et quomodo introducatur, ex generalibus regulis de consuetudine petendum est; nihil enim videtur habere speciale, sed cum proportione principia de consuetudine applicanda sunt.

9. *Forum quid.*—Tertium membrum in eadem partitione positum, est *forum*, quæ vox, in communi jure, usitata non est in hac significatione; et ideo Bart., Panormit., Rochus, et alii de consuetudine scribentes, illius non meminerunt. Tamen in legibus nostri regni forum inter consuetudines ponitur, in l. 7, tit. 2, part. 1, ubi id notat Greg. Lopez, et, considerata illius vocis derivatione, videtur idem esse quod stylus, prout a nobis explicatus est, vel parum ab illo differre. Forum enim, in usu vulgari, locum publicum significare solet ad mercaturam et negotiationes venales destinatum, ut est apud Isidor., l. 15 Orig., c. 6; et quia judicia in his locis publicis exerceri solent, ideo credit illud nomen translatum esse ad significandum locum judiciorum. Idem vero, l. 15 Orig., cap. 2, et l. 18 Etymol., c. 15, forum ait, exercendarum litium locum significare, et a fando esse dictum; et habetur in cap. *Forum*, de Verbor. significat. Unde etiam significare solet proprium territorium uniuscujusque judicis, aut Prælati, et ita videtur sumi in tit. de Foro compet., ut ibi Hostiens., Panorm. et alii notant. Atque hinc etiam actiones judiciales per antonomasiam vocari solent actiones forenses, ut in l. penultima, ff. de Feriis; unde etiam dicta sunt instrumenta forensia scripturæ publicæ, quæ fidem in judicio faciunt, l. *Comparationes*, c. de Fide instrument. Ita ergo consuetudines pertinentes ad ordinem judiciorum forenses dici possunt.

10. *Forum et stylus in quo differunt.* — Hæ igitur consuetudines censentur in Hispania comprehendi nomine fori; nam leges quæ fori dicuntur, ex usu originem habuerunt, ut in earum proœmio dicitur; et dubium non est quin usus in tali materia possit jus inducere, non minori ratione quam in aliis. Unde dicitur in l. *Labeo*, ff. de Statu lib.: *Morem agentium sequi debemus;* et in l. 1, § *In honorariis*, ff. de Variis et extraord. cogn., expresse dicitur *pro fori consuetudine æstimationem habendam esse*, et notat Bart. in dicta l. *De quibus.* Unde in hac significatione constat parum ab stylo differre; unde, licet in Hispania distinctæ sint leges fori et leges styli, tamen hæ censentur esse quasi interpretationes illarum, ut in rubrica illarum dicitur. Differunt nihilominus forum et stylus, quod forum non significat ordinem aut modum loquendi, aut procedendi in judicio, sicut stylus; sed significare videtur omnia jura competentia ratione jurisdictionis, vel in ordine ad illam, vel usum ejus. Unde tota collectio legum spectantium ad jurisdictionis usum videtur posse nomine fori, quasi collective sumpto, significari, quamvis singulæ etiam leges hujusmodi soleant dici fora, hispane, *fueros.*

11. *An forum indifferenter comprehendat leges scriptas et non scriptas.*—Hinc dicunt aliqui forum, in hac acceptione, non solam consuetudinem significare, sed indifferenter comprehendere leges scriptas, vel non scriptas seu consuetudine introductas circa usum jurisdictionis et judiciorum. Ita sensit Burgos de Paz in l. 1 Tauri, n. 385; leges enim fori scriptæ sunt, et tamen sub nomine fori recte comprehenduntur. De illis autem legibus fori frequentius sentiunt hispani jurisperiti, non habere vim legum, nisi in virtute consuetudinis, ita ut lex scripta fori jus non conferat, neque ad probationem sufficiat, nisi usus ejus probetur, ut docet Greg. Lop. dicta l. 7, et l. 28, titul. 15, partit. 7; et Suarez in Proœm. fori, n. 1, 2 et 3; et Valdes. in additione ad illum, et Christoph. de Paz. in rubr. ad l. Styli, part. 1, n. 36, et alii circa l. 1 Tauri, quæ est l. 3, titul. 1, lib. 2 compil., ex qua idem colligitur. Quod si hoc verum est, profecto leges fori, ut scriptæ sunt, non sunt leges. Nam lex scripta non habet vim et substantiam suam ab usu, sed ex institutione et promulgatione; illæ autem non sic institutæ sunt, et propositæ, ut per se obligent, sed solum quantum de usu constiterit. Solum ergo sunt quasi memoralia consuetudinum, ac subinde jus earum, illis non obstantibus, erit jus non scriptum et consuetudina-

rium, quia talis scriptura ei non repugnat, ut supra dictum est.

12. Sed, quidquid sit de illis specialibus legibus fori, non dubium est quin potuerint dari leges scriptæ de toto negotio forensi, et aliquæ etiam potuerint consuetudine introduci; et ita omnia quæ diximus de stylo quoad factum, et quoad jus scriptum vel non scriptum, cum proportione possunt ad forum applicari. Addo etiam, licet in regno Castellæ leges fori ad illam materiam judiciorum determinentur, fortasse in aliis regnis Aragoniæ, etc., alio modo vel latiori significato sumi.

13. Fora enim ibi appellari videntur leges propriæ illorum regnorum antiquæ et quasi inviolabili usu confirmatæ, et maxime quæ pertinent ad modum regiminis, et jurisdictionis principis, et subjectionis populi et nobilium, et fortasse plura complectuntur; et mihi non constat an ab expressa institutione originem habuerint, vel consuetudine sint introductæ; utroque enim modo introduci potuerunt, si justa et rationabilia sint, ut supponimus. Exceptis ergo his specialibus vocibus, aut consuetudinibus, omnia alia jura usu introducta in quacumque morali materia generale nomen consuetudinis retinuerunt. Atque ita constat, per hanc partitionem non multiplicari formaliter, ut sic dicam, jus consuetudinarium, sed tantum materialiter, ex parte rerum seu materiarum circa quas versatur. Idemque est de aliis ac similibus partitionibus, quæ facile excogitari possunt.

14. *Divisio consuetudinis ultima exponitur.* — Ultimo notanda est alia divisio, quæ utilis esse poterit ad sequentia. Nam dividi potest consuetudo in positivam, privativam, seu negativam. Prior ex positivo usu ducit originem, et in frequentia actuum quoad factum consistit, et ita quoad jus ad agendum inclinat, vel obligat. Posterior vero consistit potius in non agendo, et ducit originem ex non usu, et ita interdum vocatur. Quatenus vero ille non usus frequens seu continuatus est, habet modum consuetudinis quæ veluti in facto consistit, et si jus aliquod inducit, ad non agendum tantum inclinat vel obligat. Est autem hoc loco notanda distinctio de non usu negativo et privativo, quam infra circa privilegia latius explicabimus. Quia non usus negativus non inducit consuetudinem, ut recte notavit Paul. de Castro in dicta l. *De quibus,* quia non est actio nec omissio moralis, et ita non habet rationem moralis et voluntarii usus, sine quo non potest consuetudo introduci: privativus autem non usus continuatus, aut suis temporibus repetitus, consuetudinem moralem inducit, propter contrariam rationem; maxime quia hic non usus moraliter non est sine actu positivo, sicut de omissione theologi dicunt. Id autem dupliciter contingere potest. Primo, quia ille non usus consistit in carentia alicujus circumstantiæ vel solemnitatis alicujus positivi actus, ut est, verbi gratia, incestuosum contrahere matrimonium sine dispensatione: nam ex hoc frequenti usu colligunt multi, cum Navarro, illam esse veram consuetudinem, quæ potuit auferre illud impedimentum; et talis dici potest non negativa tantum, sed positiva consuetudo, quia non est de omissione, sed de actu facto cum tali negatione, nec negatio sufficeret ad consuetudinem sine actu. Aliter vero contingit, ut non usus consistat in sola carentia actus tempore alias debito, ut erit omissio audiendi missam tali die, non obstante lege; quæ omissio, ut consuetudinem inducat, debet esse voluntaria, et ex ea parte actum aliquem includit: formaliter vero consistit in carentia actuum, et ideo privativa consuetudo dicitur. Et dici etiam potest dissuetudo, quamvis hæc vox æquivoca sit, ut notat Rochus Curt. dicta Præfat., n. 30 et 31; quia dissuetudo proprie videtur supponere consuetudinem; nam cum ab ea receditur, vocari solet dissuetudo, sive ab illa recedatur per contrarios actus, atque adeo per consuetudinem positive contrariam, sive per solam omissionem antiqui usus; utroque enim modo contingere potest, ut constat. Et hoc modo dari potest dissuetudo per contrariam consuetudinem, et potest etiam dari negativa consuetudo, quæ non sit dissuetudo, si consuetudinem oppositam non supponat. Verumtamen etiam dici potest dissuetudo sine respectu ad priorem consuetudinem, quæ præcesserit, sed tantum ad illam quæ posset vel deberet induci. Et ita videtur illa voce uti I. C. Julianus in l. *De quibus,* ff. de Legib., in fine. Et sic formaliter consistit in carentia actuum, et proprie significat consuetudinem negativam, vel privativam. Et in hoc sensu, claritatis gratia, illa voce utemur; quomodo autem illa habeat moralem vim consuetudinis, vel effectus ejus, in sequentibus videbimus.

CAPUT VI.

QUÆ SIT CONSUETUDO BONA ET RATIONABILIS, VEL PRAVA SEU IRRATIONABILIS.

1. Hæc potest esse alia divisio consuetudinis,

quæ ad moralem rationem et effectus consuetudinis explicandos necessaria est, et ideo hic esse præmittendam censui. Duplex autem partitio in titulo insinuatur, una est consuetudinis in bonam et malam, alia est in rationabilem et irrationabilem, quæ voces non sunt synonymæ, sed aliquid addit secunda ultra primam, et ideo de illis sigillatim dicendum est.

2. *Consuetudo bona vel mala. — Consuetudo mala solum in facto esse potest, in jure nunquam.*—Cum ergo dividitur consuetudo in bonam et malam, de bonitate morali, id est, de honestate et malitia illi opposita intelligenda est, quia aliæ bonitates per se spectatæ, vel malitiæ illis tantum oppositæ, non reddunt homines aut mores eorum bonos vel malos: hic vero solum consideratur consuetudo ut moralis est, et regulam aliquam morum humanorum constituere, vel auferre potest. Et ideo etiam non adjicitur in illa divisione tertium membrum de consuetudine indifferente, quia vel in usu et exercitio dari non potest, ut est verisimilius, vel, licet admittatur, illa ut sic spectata, est impertinens ad jus constituendum, nisi reducatur ad aliquam rationem honestatis, modo statim explicando. Unde etiam intelligi potest divisionem illam dari de consuetudine, ut est quid facti: nam jus consuetudinis non potest esse turpe, seu inhonestum, quia involvit contradictionem cum ratione juris, quod turpe sit. Sicut enim lex, si sit iniqua, non est lex, ita jus iniquum non potest esse jus, ideoque consuetudo mala solum potest esse in facto, non potest autem aliquid juris inducere, nisi cesset ejus malitia. Datur ergo divisio illa de consuetudine, ut in facto publico et communi alicujus communitatis consistit, et sic est per se satis clara; tum quoad existentiam utriusque membri, quia sicut in singulis personis possunt esse honestæ et pravæ consuetudines, ita et in populo et communitate; tum etiam quoad sufficientiam ejus, ut declaratum est; tum denique quoad membrorum distinctionem, quæ ex ipsis terminis nota videtur.

3. *Consuetudo bona duplex.*—Ut autem magis explicetur sensus distinctionis, et distinctio membrorum, adverto ulterius duobus modis esse posse consuetudinem bonam; uno modo ex parte objecti tantum, alio modo etiam ex parte operantis, et ex circumstantiis actuum honestorum, per quos introducitur, et hæc posterior dicitur bona simpliciter, prior vero secundum quid solum, scilicet objective, si cætera requisita illi desint. Quia bonum simpliciter tantum ex integra causa consurgit, et ideo, ut consuetudo sit honesta simpliciter, oportet ut per actus undique honestos generetur: ut autem sit bona tantum objective, satis est quod sit de objecto de se bono, id est, ex actibus qui ex vi objecti sui, vel boni sint, vel bene fieri possint, et ex justa causa fieri. Atque pari ratione (licet non modo omnino simili) subdividi potest mala consuetudo. Nam quia malum est ex quocumque defectu, ideo undecumque sit mala, consuetudo potest dici mala simpliciter: nihilominus tamen una potest esse mala ex parte objecti ipsorum actuum in quorum frequentia consistit, quia nimirum ex vi objecti mali sunt: alia vero versari potest circa materiam de se non malam, et nihilominus esse aliunde mala ex parte operantis, vel ex alia circumstantia, aut conditione impediente bonitatem. Quando ergo consuetudo est mala per se et ex objecto, non meretur nomen consuetudinis, sed abusus, seu corruptelæ, ut jura loquuntur; quia talis consuetudo non potest jus proprium inducere, nec potest per illam fieri ut actus consuetus bonus sit, aut non malus. At si consuetudo sit saltem objective bona, seu non mala, licet non bene inducta fuerit, sed per actus male factos ab operante, aliquid bonæ consuetudinis retinet, et ex illa parte non repugnat, ut aliquid juris non scripti retinere seu inducere possit.

4. *Consuetudo mala intrinsece nullum jus inducit.*—Pro cujus declaratione, adverto ulterius aliquam consuetudinem posse esse malam natura sua, quia actus vel sunt intrinsece mali, vel ita sunt mali, quia prohibiti, ut per nullam humanam potestatem honestari possint, et tunc proprie dicitur consuetudo mala ex vi objecti, et de tali consuetudine certum est non posse jus aliquod introducere, quia est contra jus naturale, vel divinum, de quibus jam dictum est. Alio vero modo potest actus seu materia consuetudinis esse mala, solum quia prohibita jure humano. Et de tali consuetudine dici non potest quod sit simpliciter nulla, vel nullius momenti, ut ex statim dicendis, et ex capitibus sequentibus constabit. Et in illa habere potest locum regula illa: *Multa fieri prohibentur, quæ tamen facta tenent.* Et ratio est, quia talis consuetudo non est intrinsece mala, neque habet malitiam inseparabilem per humanam potestatem et voluntatem; et ideo, licet in fieri sit mala, potest in facto esse carere malitia, si tandem cesset, seu auferatur humana prohibitio; et

ita, absolute et simpliciter loquendo, non est illa consuetudo mala ex vi solius materiæ per se spectatæ, sed solum supposita prohibitione humana, seu ex vi illius, ideoque non repugnat aliquid juris per eam introduci. Idemque a fortiori erit si actus per quos inducitur consuetudo, nec per se mali sint, nec prohibiti etiam per legem humanam, fiant tamen cum aliqua mala circumstantia ex parte operantium; tum enim si talis circumstantia sit separabilis ab actu, fieri potest ut consuetudo quoad circumstantiam non valeat, quoad substantiam autem actus valeat, sicut alibi de voto diximus. Ut, si sit consuetudo celebrandi aliquod festum per ludos indecentes, vel taurorum agitationem, non tenet quidem consuetudo quoad modum; tenere autem potest quoad festi observationem. Et ita censendum est, nisi aliunde certo constet non fuisse populi consensum et voluntatem aliter se obligare : nam, ut infra dicemus, sine consensu non introducitur consuetudo. Tunc autem illa circumstantia dici posset de substantia talis consuetudinis, et consequenter illam esse pravam intrinsece et ex objecto, propter illam inordinationem et necessariam connexionem ejus cum actu, saltem ex primaria intentione operantium.

5. *Consuetudo rationabilis et irrationabilis.* — Jam vero occurrit dubitatio circa aliud membrum illius partitionis, continens aliam divisionem consuetudinis in rationabilem et irrationabilem; est enim obscurum an hæc duo membra idem importent quod præcedentia, et qua regula tam inter se quam ab illis discernenda sint : in hoc enim laborant doctores, et varie loquuntur. Et primo Navar., in Comment. de Spoliis, § 14, definit rationabilem consuetudinem esse illam *quæ non est contra legem naturalem vel divinam, directe, vel indirecte;* et e converso, *omnem et solam consuetudinem quæ, directe vel indirecte, repugnat naturali legi vel divinæ,* esse irrationabilem. Idem autem est consuetudinem esse contrariam legi naturali, vel divinæ, quod esse malam ex vi sui objecti, seu materiæ, ut ex declaratione data constat. Probat autem suam sententiam, primo, ex Augustino, Epist. 118, cap. 2, dicente : *Quod neque contra fidem catholicam, neque contra bonos mores esse convincitur, indifferenter est habendum.* Secundo, quia quod est contra legem naturalem vel divinam per consuetudinem induci non potest, et e converso, quidquid tale non est, per consuetudinem induci potest : ergo prior consuetudo irrationabilis est, posterior vero rationabilis. Consequentia patet, quia nulla consuetudo prævalere potest, nisi rationabilis, et nulla induci non potest, nisi irrationabilis. Antecedens autem probatur, quia quidquid per legem humanam induci potest, consuetudine etiam potest induci; et e converso, quidquid non potest induci consuetudine, nec lege humana statui potest. At vero lex humana statuere potest quidquid non repugnat legi naturali nec divinæ, non vero quod illis repugnat, argumento cap. *Sunt quidam,* 27, quæst. 1, et Clement. *Pastoralis,* de Re judic.; ergo. Eamdem sententiam indicat idem Navar., cons. 3 de Censib., dicens non esse irrationabilem consuetudinem, nisi quæ est contra jus naturale vel divinum. Quod etiam sensit Gerson., 3 p. Alphab. 62, lit. P., Supplement. Gabr. 4, dist. 42, quæst. 1, art. 3, dub. 6.

6. Alii vero aliter dicunt omnem consuetudinem malam, quia est contra legem, sive naturalem, sive divinam, sive humanam, esse irrationabilem. Unde, e contrario, judicant illam consuetudinem esse rationabilem, quæ bona est saltem ex parte operis et materiæ non prohibitæ, quidquid sit de malitia quasi extrinseca et per accidens ex parte operantis. Citatur Glossa in cap. ult. de Consuetud., verb. *Rationabilis,* dicens : *Illam dico rationabilem, quam non improbant jura.* Clarius Glossa in c. *Ad nostram,* eodem, verb. *Canonicis,* dicens : *Non valet consuetudo contra canonicam institutionem;* et videtur sumi ex illo textu, in quo quædam consuetudo minus rationabilis dicitur, *quia canonicis obviat institutis :* ergo satis est consuetudinem esse malam, quia prohibita per ecclesiasticam legem, ut irritationabilis censeatur. Item facit c. *Cum non liceat,* de Præscript., quatenus statuit *non posse præscribi contra obedientiam.* Et alia multa jura similia a prædictis glossis alleganţur. Ratione etiam confirmari potest, quia lex juxta est rationabilis; ergo consuetudo illi contraria erit irrationabilis; ergo omnis consuetudo mala, sive ex natura rei, sive quia prohibita jure divino vel humano, irrationabilis erit : et e converso omnis non prohibita erit rationabilis.

7. *Impugnatur præcedens sententia primo.* —Sed nihilominus dico imprimis consuetudinem rationabilem et irrationabilem non directe distingui per hoc, quod sint vel non sint prohibitæ jure naturali vel divino, nec per bonitatem vel malitiam quam ex vi materiæ vel objecti habeant. Probatur, quia, licet omnis usus contrarius juri divino vel naturali

irrationabilis sit, non tamen solus ille: quod declaro dupliciter. Primo, quia si loquamur de usu spectato in ordine ad inducendum jus consuetudinis, sic aliquis usus, seu consuetudo potest esse undique honesta in facto, et in ordine ad jus inducendum esse irrationabilis, non quia in bonitate deficiat, sed potius (ut ita dicam) quia excedat: talis autem consuetudo non est contra jus naturale, vel divinum, directe, vel indirecte: ergo. Major patet de consuetudine audiendi Missam quotidie a toto populo observata, quæ honestissima est, et si fieret animo inducendi jus, quoad id imprudenter fieret, ac subinde irrationabilis sub ea ratione dici posset, et idem est in similibus. Hæc vero ratio non convincit, quia talis consuetudo non est irrationabilis, sed intentio inducendi obligationem per illam seu ad illam est irrationabilis, et ut sic dici potest contra naturale jus. Sicut lex positiva id præcipiens non esset de materia irrationabili in se, ipsa tamen lex esset irrationabilis, et ut sic esset contra naturalem rationem, et prudentiam. Quod si sub ea ratione dicatur materia illa irrationabilis, non quia mala, sed quia improportionata ad legem communem, etiam illo modo repugnat rationi naturali, dictanti non omnem materiam honestam esse materiam legis humanæ: idem autem cum proportione est de jure tacito consuetudinis, et de expresso legis. Solum ergo illa ratione probatur posse jus consuetudinis esse irrationabile, ac subinde nullum, licet consuetudo secundum se irrationabilis non sit, sed honestissima, quod verissimum est, sicut potest esse lex iniqua, licet res præcepta iniqua non sit. Nihilominus tamen illa ratio videtur efficax contra Navarrum, tum quia destruit fundamentum ejus, ut statim ostendam; tum quia illa videtur sentire consuetudinem non esse irrationabilem in ordine ad jus inducendum, nisi quia directe vel indirecte est contra legem divinam, vel naturalem in actibus suis, seu in ipso facto, ut in suo fundamento ostendit.

8. *Impugnatur secundo.* — Secundo vero impugnatur clarius illa sententia, quia multæ consuetudines, non contrariæ divino vel naturali juri, censentur in jure irrationabiles, non solum in ordine ad jus inducendum propter excessum bonitatis, sed absolute, et secundum se, propter defectum aliquem, seu inordinationem, quæ, licet non attingat illum gradum malitiæ, sufficit ad constituendam consuetudinem irrationabilem; ergo, ut consuetudo sit rationabilis, non sufficit illa duplex negatio; nec quod sit bona, aut non mala, quantum est ex vi objecti. Probatur antecedens, ex consuetudine non servandi interdictum generale loci quoad aliquas circumstantias ejus, de qua loquitur cap. *Cum inter*, de Consuetud., et dicitur esse irrationabilis, cum tamen nihil contineat contra jus divinum vel naturale; ubi Abb., notab. 3, advertit omnem consuetudinem contra honestatem esse irrationabilem, juxta cap. *Cum ducerem*, de Vit. et honest. cleric. Intelligit autem contra honestatem, id est, contra decentiam, quæ non semper includit aliquid contra jus divinum vel naturale; ut verbi gratia, quod laici in choro sedeant cum clericis, non est contra jus divinum vel naturale, et tamen indecorum est, et ideo non potest consuetudine introduci. Idem censent canonistæ de consuetudine venandi causa voluptatis in clericis, ut Joann. Andr. in cap. 2 de Cler. venat., et multa similia refert Rochus in cap. ult. de Consuet., n. 30. Diceret tamen Navarr. hæc et similia esse indirecte contra legem, vel divinam, vel naturalem. Sed hoc non satisfacit; tum quia explicari satis non potest in quo consistat illud *indirecte*, cum totum illud factum possit consistere sine violatione legis divinæ aut naturalis; tum quia magis videtur indirecte contra jus naturale opus prohibitum lege humana, cum jus naturale præcipiat superioribus obedire, et tamen ipse Navarrus negat illam consuetudinem esse directe vel indirecte contra jus naturale vel divinum; tum denique quia saltem concluditur consuetudinem illam non esse malam ex vi materiæ et objecti, et nihilominus irrationabilem reputari.

9. *Retorquetur Navarri argumentum.* — Tandem fundamentum Navarri contra illum retorqueri potest; falsum est enim legem humanam posse præcipere quidquid non repugnat legi divinæ vel naturali: nam, licet non possit præcipere aliquid eis repugnans, non ideo potest præcipere quidquid eis non repugnat, ut supra dictum est. Et patet in operibus consiliorum, vel etiam in bonis, quæ repugnant consiliis, ut est matrimonium, et (magis ad causam) in operibus minus convenientibus vel decentibus, licet contra illa jura non sint, ut esset lex præcipiens ludos minus decentes, aut non expedientes, etiamsi mali non essent: vel concedens clericis actum vel habitum non satis honestum, vel similia: ergo leges humanæ possunt esse irrationabiles, etiamsi non sint pravæ ex materia prohibita jure divino vel naturali: idem ergo esse potest in consuetudine.

10. *Ut consuetudo irrationabilis sit, non requiritur ut sit contra jura canonica.*—Deinde, contra aliam sententiam addo, ut aliqua consuetudo irrationabilis sit, non sufficere quod sit contra jura canonica, neque id semper esse necessarium. Ita sentiunt Panorm. et fere alii in d. cap. ult. de Consuet., Bart. in dict. l. *De quibus*, ff. de Legib., et in l. 2, c. Quæ sit longa consuet., et alii quos statim referam. Et probatur prior pars, quia consuetudo irrationabilis non potest prævalere contra legem humanam, ut habetur in d. cap. ult. de Consuet., et tamen consuetudo contraria legi humanæ potest prævalere contra illam, ut infra ostendemus : ergo non omnis consuetudo contraria legi humanæ potest censeri irrationabilis. Altera pars clara est in his quæ sunt contra jus divinum vel naturale, licet non sint specialiter prohibita per legem humanam. Præter hæc vero sunt aliqua quæ, licet nulla lege specialiter sint prohibita, habent indecentiam vel conditionem aliquam, ob quam inepta et indigna censentur, ut per consuetudinem inducantur : ergo in talibus consuetudo erit irrationabilis, etiamsi canonibus, seu legibus contraria non sit. Antecedens declaratur ex illo Pauli 1 Cor. 11 : *Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum ;* et infra : *Turpe est mulierem tonderi, aut decalvari ;* hæc enim et similia non sunt absolute prohibita jure naturæ, tanquam moraliter mala, et nihilominus, licet nulla lege positiva divina vel humana vetentur, habent quamdam indecentiam, ut significavit Paulus subjungens : *Neque ipsa natura docet vos quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier autem si comam nutriat, gloria est illi;* ubi Ambrosius *naturaliter hoc honestum, et propemodum decretum vult esse.* Ubi merito dixit *naturaliter* et *propemodum,* quia, seclusa lege positiva, hæc decentia naturalis est, non lege naturali rigorose contrarium prohibente, sed *propemodum.* Id autem sufficit ut consuetudo illi decentiæ contraria irrationabilis sit. Potest etiam hoc declarari ex operibus quæ, licet lege positiva non prohibeantur, neque intrinsecam habeant malitiam, in malum sonare dicuntur a theologis, quia periculum mali habent, præsertim si frequenter fiant, aut communiter permittantur, ut est vendere officia justitiæ, item dona recipere ministros justitiæ, item dare spirituale, interveniente dono temporali, etiamsi non detur in pretium, item subditos non visitari, aut corrigi a prælatis, et similia. Consuetudines ergo de hujusmodi rebus, seclusa lege prohibente, irrationabiles merito censentur. Denique hoc declarari potest ex his quæ diximus in materia de juramento et de voto, aliqua esse quæ, licet non male fiant, male promittuntur, ut maritum non accusare mulierem de adulterio, non revocare testamentum, et similia; et ita potest esse promissio irrationabilis, etiamsi materia ejus nulla lege prohibita sit : ita ergo consuetudo. Et talis est in universum illa quæ præbet licentiam peccandi, ut esset, quod filii spurii essent æque hæredes ac legitimi, quod homicidium levi pœna pecuniaria puniretur. Quæ exempla cum aliis late prosequitur Rochus dicto cap. ult., num. 26.

11. *Consuetudo mala esse potest, licet ex materia mala non sit.* — Unde concludo consuetudinem posse esse irrationabilem, etiamsi ex materia mala non sit, ut patet, si contingat materiam ejus esse indecentem, vel habere aliquid periculi vel incommodi, si publice et communiter introducatur, et nihilominus nec per se mala sit, nec prohibita jure aliquo positivo, ut in multis ex dictis exemplis contingere potest. Et e contrario etiam posse esse consuetudinem malam saltem in fieri, et in actibus per quos introducitur, quia nimirum prohibiti sunt saltem per legem humanam, et nihilominus non esse irrationabilem, quia, seclusa lege humana, materia illa non esset omnino inepta ad consuetudinem circa illam introducendam. Et ita sentit aperte Panorm. in d. cap. ult., n. 4, ubi dicit verba illius textus dicentis, non esse vilem auctoritatem longævæ consuetudinis, etiam de mala posse intelligi : nam potest prævalere contra legem, si rationabilis sit : supponit ergo malam consuetudinem posse esse rationabilem. Hoc autem intelligendum est de illa quæ ita est mala in fieri, ut in facto esse possit esse non mala, ut in sequentibus explicabitur.

12. Atque ita etiam concluditur non esse eamdem partitionem consuetudinis in bonam et malam, et in rationabilem vel irrationabilem. Et ratio reddi potest, quia bonitas et malitia attenduntur ex objectis, seu ex lege prohibente aut non prohibente : rationabilitas autem vel irrationabilitas videntur considerandæ ex proportione ad communem usum et jus consuetudinis, ut in cap. seq. magis explicabo. Neque contra hoc obstant adducta in secunda opinione, quia jura et Glossæ ibi citatæ in alio sensu loquuntur, ut statim in alio membro harum divisionum explicabitur. Ratio autem ibi facta inquirit quomodo possit

consuetudo legi contraria esse rationabilis, quod tractabimus infra, disputando quomodo consuetudo contra legem humanam prævaleat.

13. Superest vero inquirendum in quo consistat consuetudinem aliquam esse irrationabilem, vel quid ad illam requiratur ultra vel extra prohibitionem, et e converso, quid, præter bonitatem, necessarium sit ut consuetudo censeatur rationabilis, ac denique qua regula possit hoc discerni. De qua re tractat late Panorm. in d. cap. ult. de Consuet., n. 5 et 6, ubi varias refert opiniones. Idem late Rochus, in d. tract., sect. 2, a n. 20; Bart., in d. l. *De quibus*, et in dicta l. 2, c. Quæ sit long. consuet. etc., ubi etiam Jason. et alii, et plura refert Menoch., lib. 2 de Arbitrar., cent. 1, in casu 82. In summa vero uno ex duobus modis declarant illa membra, eorumque distinctionem.

14. *Irrationabilis consuetudo.*—Primo, per effectus, scilicet, ut illa censeatur irrationabilis consuetudo quæ fuerit contra ecclesiasticam libertatem vel quæ licentiam, vel occasionem peccandi aliquo modo præbuerit, vel communi utilitati sit periculosa, vel aliam similem conditionem habuerit, etiamsi contra jus divinum non sit; nam si hoc habuerit, illa maxime irrationabilis semper censetur. E contrario vero illa judicabitur rationabilis, quæ nec fuerit contraria juri divino aut naturali, nec aliquam ex dictis conditionibus habuerit. Et forte Navarrus supra nihil aliud in re intendit, sed videtur existimasse hæc omnia brevius comprehendi per illam particulam directe vel indirecte, quæ tamen multo obscurior mihi videtur, quia, ut intelligi possit, non potest aliter quam per similia exempla explicari. Et illud indirectum nunquam est necessarium esse tale, ut, ratione illius, materia consuetudinis vere et in rigore habeat intrinsecam malitiam contrariam juri naturali : nam revera hoc necessarium non est ad consuetudinem irrationabilem, ut ostendi.

15. Alius modus respondendi est, de hac re non posse absolutam regulam generalem tradi, sed relinquendum esse arbitrio prudentis. Quam regulam tradit Glossa in c. 1 de Constit., in 6, verb. *Rationabile*, quam ibi Franc. et alii sequuntur; et fuit sententia Hostiens. in sum., tit. de Consuetud., § *Quid sit consuetudo*, eumque sequuntur Joan. Andr., Panorm. et alii in dicto cap. ult. de Consuetud., cum Bart. et aliis; qui quidem priorem respondendi modum non rejiciunt, sed illum acceptant ut aptum ad informandum animum ejus qui in particulari hoc judicaturus est, ultimam vero resolutionem ponunt in prudenti arbitrio. Ipsi vero hoc declarant in ordine ad judicem, qui in exteriori foro de qualitate consuetudinis judicaturus est; cum proportione vero applicari potest ad confessorem in suo judicio pœnitentiali, et ad doctorem in consilio ferendo. Intelligitur etiam hoc habere locum quando per jus positivum declaratum non est an consuetudo sit irrationabilis; nam si lege hoc declaratum sit, illi standum est per se loquendo, ut mox explicabimus. Addit denique Bald. in d. l. *De quibus*, et Fontan., in Schol. marginali, ad dictum cap. 1 de Constit., in 6, in dubio præsumi consuetudinem rationabilem, et pro illa esse ferendum judicium. Quod intelligo quando consuetudo est antiqua, et a viris probis, vel indifferenter ab omnibus servata est. Et hoc modo explicata hæc resolutio mihi valde probatur.

16. Ad majorem tamen illius declarationem occurrit addenda regula insinuata in c. 1, de Iis quæ fiunt a majori parte Capituli, ubi illæ consuetudines judicantur irrationabiles, *quæ nec ratione juvantur, nec sacris congruunt institutis.* Qui textus sumptus est ex Concil. Lateran. sub Alexand. III, part. 1, cap. 16, ubi affirmative præcipitur servare consuetudines *quæ ratione juvantur, et sacris congruunt institutis.* Ex utrisque autem verbis potest colligi consuetudinem esse irrationabilem, si ratione destituitur, etiamsi contra rationem aperte non sit. Ad judicandum autem an sit omnino ratione carens, oportet advertere consuetudinem in præsenti maxime dici rationabilem vel irrationabilem in ordine ad ejus effectum moralem, qui potest esse varius. Nam interdum habet effectum obligandi ad ejus observantiam, aliquando solum permittendi talem usum, revocando legem illum prohibentem : nonnunquam solum habet vim approbandi tale factum, vel ad summum excitandi et inclinandi rationabiliter ad usum ejus. Et ideo attente est considerandus effectus respectu cujus dicitur consuetudo rationabilis, vel irrationabilis, ut talis judicetur. Nam plures conditiones potest requirere ad unum finem, seu effectum, quam ad alium. Plus enim requiritur ut consuetudo inducat legem, verbi gratia, quam ut sit honesta; et ideo, ut sit rationabilis in ordine ad illum finem, ultra honestatem, oportet considerare an habeat alias conditiones legis justæ, ut quod sit obligatio ejus tolerabilis, et communi bono utilis. Si vero consuetudo spectetur

in ordine ad revocationem legis humanæ, ut sit rationabilis, non est necesse ut non sit mala, saltem quia prohibita, sed ex ea parte sufficiet ut per se, et seclusa lege prohibente, mala non sit. Oportebit autem ut habeat causam aliquam rationabilem, ob quam contra legem inducatur. Quia alias irrationabiliter induceretur contra legem : nam in universum revocatio legis justæ, si absque legitima causa fiat, irrationabilis est, ut infra dicemus.

17. *Duo effectus præcipui in hac materia. — Optima regula dignoscendi consuetudinem rationabilem vel irrationabilem.* — Quocirca, considerando consuetudinem in ordine ad hos duos effectus qui in hac materia sunt præcipui, obligandi ad similes actus, vel deobligandi ab illis, non obstante lege, optima regula mihi esse videtur ut, supposita honestate materiæ, saltem quoad non repugnantiam cum divina vel naturali lege, applicentur ad consuetudinem conditiones necessariæ ad legem justam, vel ad justam revocationem legis. Nam si in consuetudine cum proportione inventæ fuerint, cum eadem erit rationabilis ; si autem defuerint, erit irrationabilis per comparationem ad talem effectum. Et hanc regulam invenio traditam a Gemin. in cap. 1 de Constitut. in 6 ; Anton., in cap. ult. de Consuet., quos imitatur Sylvester, verb. *Consuetudo*, quæst. 1 ; Soto, lib. 1 de Just., q. 7, art. 2 ; Sanc., lib. 7 de Matrim., disput. 4, n. 41. Dixi autem *per comparationem*, etc., quia si consuetudo solum consideretur absolute quoad usum, seu voluntariam imitationem, sic rationabilis erit, si sit honesta. Et juxta hanc regulam, erit facile ferre judicium de consuetudine in ordine ad quemcumque alium effectum ejus, ut, declarando ipsos effectus, in sequentibus magis explicabimus. Et in sequenti puncto alia subdivisio consuetudinis irrationabilis declarabitur.

CAPUT VII.

QUÆ CONSUETUDO SIT VEL NON SIT IN JURE REPROBATA.

1. *Consuetudo per legem declarari debet vel prohiberi sub tali titulo quod irrationabilis sit.* — Explicanda sequitur alia divisio consuetudinis in reprobatam in jure, vel permissam, quæ, licet affinis sit præcedentibus, distincta est, ut videbimus. Titulus autem quæstionis intelligitur de jure positivo humano ; nam de jure naturali sufficiunt quæ in superiori capite dicta sunt. Quia illa consuetudo, quæ prudenti arbitrio secundum rectam rationem naturalem judicata fuerit irrationabilis, erit etiam reprobata in jure naturali, et quæ secundum rectam rationem non apparuerit irrationabilis, non erit reprobata in eodem jure. Jus autem divinum de hoc nihil disponit, ut constat. Igitur, de jure positivo, imprimis videndum est quæ consuetudo censenda sit reprobata in jure. Aliqui enim censent omnem consuetudinem expresse, ac in specie abrogatam per legem, esse in jure reprobatam. Alii addunt hoc non sufficere, sed necessarium esse ut consuetudo per legem prohibeatur. Alii vero existimant etiam hoc non sufficere, sed oportere ut consuetudo per legem declaretur irrationabilis, vel prohibeatur specialiter sub hoc titulo, seu propter hanc causam, quod irrationabilis sit. Et hæc ultima sententia vera est, et magis recepta, eamque tenent aperte Navarrus loco supra citato, et Covarr., et alii statim citandi : illam autem exponere et probare necesse est.

2. *Prima conclusio. — Axioma illud, non obstante quacumque consuetudine, quomodo intelligendum sit.* — Dico ergo, legem humanam interdum abrogare consuetudinem, interdum etiam prohibere, aliquando vero reprobare, et hæc tria esse diversa. Hoc non invenio ita expresse declaratum in auctoribus, imo reperio sæpe confundere terminos : re tamen vera illa tria distincta sunt, et ita ex communi doctrina colligitur : imo posset addi quartum membrum, scilicet, *resistere simpliciter consuetudini*, sed hoc, licet aliquo modo sit diversum, cum tertio coincidere videtur. Probo igitur singula. Et primo, de abrogatione, seu revocatione, dico solum auferre præexistentem consuetudinem. Nam verbum derogandi aut revocandi, vel (quod perinde est) clausula revocatoria absolute proposita in proprietate sermonis solum cadit in præteritum factum : ergo lex abrogans consuetudinem solum cadit in consuetudinem præexistentem, sicut lex revocans legem contrariam, in præexistentem legem cadit : nam si nulla præexisteret, non esset necessaria, imo vana esset revocatio, nec fieri posset, nisi ex deceptione, vel sub conditione, si talis lex sit, et ita etiam semper refertur ad præexistentem legem : idem ergo de lege revocante consuetudinem. Unde fit ut, quando in lege tantum additur clausula, *Non obstante quacumque consuetudine*, ut in Clement. *Statutum*, de Elect., et similibus, per illam solum abrogetur præexistens consuetudo, non tamen prohibeatur consuetudo in futurum,

quia clausula illa non respicit futurum tempus, sed tantum præteritum. Quia consuetudo, quæ in futuro tempore esse potest, et nondum est, non potest resistere legi, quæ nunc fit : illa autem clausula solum tollit consuetudinem quæ tali legi resistere possit : cadit ergo in præexistentem, et non extenditur ad futuram. Et idem est de quibuscumque verbis revocantibus consuetudinem, nisi in eis aliquid addatur ; et ratio juvat, quia talis effectus odiosus est, et ideo verba extendi non debent ultra vim et rigorem suum. Confirmat hoc etiam usus ; nam, quando legislator amplius vult efficere, id declarat, ut statim dicemus.

3. *Pura consuetudinis abrogatio non est illius reprobatio.*—Et ob easdem fere rationes pura consuetudinis abrogatio non est illius reprobatio, quia potest abrogari consuetudo, non quia irrationabilis, sed solum quia ita placet legislatori, quia judicat ita nunc magis expedire. Potest autem consuetudo aliqua nunc minus expedire, etiamsi de se non sit mala nec irrationabilis, quod videtur per se notum, supposita declaratione consuetudinis malæ et irrationabilis in superioribus data. Ergo quando lex revocat consuetudinem pure et sine alia declaratione, non præsumitur illam damnare ut irrationabilem. Sicut quando lex posterior revocat priorem, non ideo præsumitur illam reprobare ut malam, vel irrationabilem. Et generatim loquendo, secundum jus, quod non probatur esse pravum, nec ut tale reprobatur, non præsumitur malum, sed potius bonum, etiamsi aliud ibi præferatur, quia potest esse melius, vel hic et nunc magis expediens reputari. Denique sumitur hoc satis clare ex c. 1 de Constit., in 6 ; dicitur enim ibi *legem non abrogare consuetudinem rationabilem, nisi expresse caveatur in ipsa* : ergo supponit interdum legem revocare consuetudinem rationabilem ; ergo ex sola revocatione non colligitur consuetudinem esse irrationabilem, aut reprobatam. Et hæc doctrina quoad utramque partem communis est, ex Glossa in Clem. *Statutum*, v. *Consuetudine*, de Elect.; et ibi Imol. et Domin. in c. *Licet*, de Constit., in 6 ; Angel., verb. *Consuetudo*, n. 9 ; Sylvest., q. 6, n. 10, licet prius videatur repugnare, de quo statim dicam ; et idem tenent Anchar., Abb., cum aliis, in cap. ultim. de Constit.; Felin. in cap. 2 de Probat., n. 11, ubi refert Bart., Bald., et alios. Idem tenet Navarr. supra, et Covarr. lib. 3 Variar., cap. 13, n. 4, concl. 4, licet in secunda aliter loquatur cum Anton., de quo jam dicam.

4. Contra priorem enim partem videtur sentire Anton., 1 p., tit. 16, § 6, citans Archid. et Joan. Andr. in c. 1 de Const., in 6. Dicit enim, licet lex non improbet consuetudinem contrariam, si absolute et simpliciter illam tollat, intelligi de consuetudine inducta et inducenda. Et idem videntur dicere Angel. supra, et Sylvest., n. 9, quando lex addit clausulam derogatoriam consuetudinis, et in eam sententiam citant Bart. et Anton., sumpseruntque ex Panormit. in c. 2 de Probat, n. 8, et Felin., num. 11. Et videntur intelligere, etiamsi lex expresse non prohibeat pro tempore futuro. Nam eo tendit ratio eorum, scilicet, quia lex semper loquitur ; ergo si semel expresse derogat consuetudini, semper derogat, et illi resistit. Et posset pro eadem sententia referri Covarr. supra, in secunda conclusione. Verumtamen ille utitur verbo *reprobandi*, de quo alia est ratio, ut statim dicam. Alii vero auctores, ne sibi sint contrarii, non loquuntur de lege tantum revocante consuetudinem, sed de resistente simpliciter consuetudini, de qua etiam alia est ratio, ut statim explicabo, indicando verba quibus fiat a lege talis resistentia, et quem effectum habeat. Et ita ratio adducta ad summum potest habere aliquam vim in lege simpliciter resistente consuetudini, contra doctrinam autem datam non urget. Nam lex disponens circa actum præteritum tantum, semper quidem loquitur contra illum, nunquam tamen loqui potest contra futurum, quod non erat factum quando lex illa fuit condita.

5. *Legem prohibentem sibi contrariam consuetudinem, tam præteritam quam futuram complecti.* — Secundo, de prohibitione dicendum est legem prohibentem sibi contrariam consuetudinem, non tantum præteritam consuetudinem, sed etiam futuram tollere, seu potius impedire aut prævenire ne introducatur, non tamen propterea reprobare talem consuetudinem. Prior pars supponit interdum legem prohibere futuram consuetudinem, quod est commune, et in exemplum adduci solet, l. 3, § *Divus*, ff. de Sepulcr. viol., quæ de statuto municipali loquitur, per æquiparationem tamen adducitur. Et ita Tiraquel. in Præfat. ad Retract., n. 17, in fine, ex illa colligit: *Cum lex damnat* (id est, prohibet) *consuetudinem futuram, id nuncupatim exprimere.* Priorem ergo partem intendunt auctores proxime allegati, Anton., Angel., Sylvest. Et eamdem expressius posuit Navar. et Soto libr. 1 de Justit., quæst. 7, art. 2. Et ratio est clara, quia prohi-

bitio respicit futura : nam præterita prohiberi non possunt, imo neque præsentia, ut jam facta sunt, sed ut in futurum durare possunt, quia ut sic solum sunt libera, ut prohiberi possint; ergo, si lex prohibet consuetudinem, resistit non tantum jam inductæ, sed etiam inducendæ, et quantum est ex se impedit ne introducatur. Intelligitur autem prohibere consuetudinem, primo, si expresse vetet ne contra talem legem consuetudo aliqua introduci permittatur, vel quando jubet ne inducatur, ut Navarrus ait. Deinde idem est probabile, quando absolute prohibet omnem consuetudinem contrariam, etiamsi de futuro tempore vel de introductione illius expressam mentionem non faciat, ut si dicat : *Nolumus contra hanc legem aliquam consuetudinem valere*, vel quid simile, videtur comprehendere tam introductam quam omnem quæ introduci posset, et omnibus resistere, quia verba sunt valde absoluta, et universalia, et indifferentia ad præterita et futura, et ideo non est cur restringantur. Et similia verba videntur intelligere auctores, per clausulam derogatoriam simpliciter consuetudinis contrariæ. Et in eodem sensu dicit Anton. per talem legem tolli simpliciter consuetudinem, et colligi potest hic sensus ex exemplo quod adducit ex l. *Eos*, c. de Censib., ubi in § *Super* sic dicitur : *Nec liceat judici memoratam augere taxationem occasione consuetudinis in regione obtinentis*. Quæ verba non videntur tantum revocatoria præexistentis consuetudinis, sed simpliciter resistentia consuetudini, etiam futuræ, quia non tantum revocationem, sed etiam prohibitionem continent; ut patet ex illis verbis, *nec liceat judici* : nam verbum *non liceat* prohibitivum est, unde non dirigitur ad solos judices tunc existentes, sed ad omnes futuros, et consequenter etiam loquitur de consuetudine futura tempore cujuscumque judicis. Et quoad hoc recte applicatur ratio supra facta, quod lex semper loquitur. At vero Bart. ibi solum ex illa lege colligit legem revocare præteritam consuetudinem. Sed nihilominus quod ad illam legem attinet, major videtur esse vis illorum verborum ; ex sententia tamen Bartoli, colligo verba non esse facile extendenda ad futuras consuetudines, sed solum quando proprietas verborum id postulaverit.

6. *Lex prohibens futuram consuetudinem non ideo eam reprobat.* — Posteriorem partem, scilicet, legem etiam prohibentem simpliciter futuram consuetudinem non ideo reprobare illam, docuit expressius quam cæteri doctores, Navar. in loco citato. Ait enim consuetudinem non esse irrationabilem eo quod jus ei resistat, tollendo illam et jubendo ne inducatur, nisi etiam declaret eam esse irrationabilem, vel esse corruptelam. Potestque sumi ex Bart. in dicta repetit. l. *De quibus*, post opposit. 10, num. 5 ; distinguit enim inter reprobationem consuetudinis, et prohibitionem ejus, etiam expressam, et in futurum. Et potest probari fere rationibus factis in priori membro de lege revocante. Præsertim illa, quod, sicut lex potest revocare præexistentem consuetudinem, non quia irrationabilis sit, sed propter alias causas, ita etiam potest prohibere ne in futurum inducatur, non quia sit irrationabilis, sed quia propter alias causas ita legislatori videtur expedire, vel quia præsumit rationes quæ ad revocationem movent, perseveraturas semper, et ideo eisdem movetur ad prohibitionem, vel denique addit fortasse illam prohibitionem, ut magis moveat et cogat ad legis observationem : ergo ex sola prohibitione in futurum, non potest colligi, nec præsumi quod lex sit irrationabilis, vel quod ut talis reprobetur. Quem autem effectum habeat hæc prohibitio consuetudinis quæ introduci potest, in sequentibus videbimus.

7. *Tunc consuetudo reprobatur cum per expressa verba irrationabilis declaratur.* — Venio igitur ad membrum, de consuetudine jure reprobata ; concluditur enim ex dictis, tunc esse consuetudinem reprobatam in jure, quando non solum revocatur aut prohibetur, sed etiam per expressa verba irrationabilis declaratur. Quod variis modis fit in jure; ut in cap. unic. de Cleric. non resident., in 6, per illa verba, *Consuetudinem illam penitus improbantes;* in cap. 2 de Probat. : *Talem consuetudinem reprobamus;* capit. *Cum inter*, de Consuetud., quædam consuetudo irritatur, eo quod *ex illa disrumperetur nervus ecclesiasticæ disciplinæ;* et cap. *Ad nostram*, eod., tollitur consuetudo, *eo quod minus rationabilis habeatur ;* et cap. *Cum venerabilis*, eod., *Cum hæc non tam consuetudo quam corruptela merito sit censenda ;* cap. *Ex frequentibus*, de Instit., *Consuetudinem pravam;* et infra declaratur, *Contra decentiam, contra honestatem, et contra canonica instituta;* et perinde valere censeo quando consuetudo appellatur *abusus*, et ideo non obligare declaratur, ut in cap. penultim. de Consuet. Quando ergo aliquo simili modo reprobatur consuetudo, tunc lex non solum habet vim prohibentis, sed etiam declarantis talem consuetudinem esse iniquam, ut sensit Covarr. supra in dicto cap. 2; et ideo illam

specialiter revocare dicitur. Et ob eamdem causam necessaria sunt ejusmodi verba, quia sine illis lex non declarat qualis fuerit vel sit consuetudo, sed solum illam vetat.

8. Et hinc est ut, licet lex retractet consuedinem præteritam, si pro ratione addat quod sit corruptela vel irrationabilis, eo ipso etiam in futurum illam prohibeat et reprobet, stantibus eisdem circumstantiis, ut dixit Panorm. in cap. 2 de Probat., num. 7 et 8; et Tiraquel., referens plures in præfat. ad Retractat., n. 18 et 19; et ratio est, quia consuetudo irrationabilis omni jure et pro omni tempore est prohibita, juxta cap. ult. de Consuetud. cum similibus. Atque ita sensit etiam Navarr., et ita intelligitur Glossa in capit. ult. de Consuetud., verbo *Rationabilis*, dicens *illam esse consuetudinem rationabilem, quam non improbant jura;* nam verbum *improbandi* in sua proprietate sumendum est, et in eodem sensu accipiendum est, quo, in fine, dicit illam esse rationabilem *quæ non obviat canonicis institutis*, a quibus, scilicet, reprobatur, ut Navarrus exposuit. Unde statim subdit eadem Glossa, illam esse irrationabilem consuetudinem, *quæ a jure improbatur*, et ex omnibus juribus, quæ allegat, constat, uti verbo improbandi in omni proprietate. Ac denique ita intelligendi sunt auctores, quando dicunt consuetudinem jure reprobatam amplius valere non posse, et, licet interdum utantur nomine derogationis, possunt pie ita interpretari : quomodo autem hoc limitandum sit, et quæ differentia in hoc sit inter consuetudinem prohibitam et reprobatam, . dicam infra capit. 16.

9. *Dupliciter consuetudinis reprobatio fieri potest.*—Superest vero circa hanc consuetudinis reprobationem advertere, dupliciter intelligi posse per jus fieri, uno modo per modum puræ declarationis, alio per modum etiam dispositionis. Prior modus solum contingit quando consuetudo vel est clare turpis, utpote contra jus naturale aut divinum, vel quando evidenter est inutilis, et communi bono inimica, et nociva. Posterior autem modus videtur intercedere, quando, ex solis principiis naturalibus vel divinis, non statim apparet consuetudo irrationabilis, et nihilominus propter majorem decentiam, vel religionem, vel disciplinæ severitatem, disponit lex ut talis consuetudo pro irrationabili habeatur : nam sine dubio potest hoc efficere lex humana, et præsertim canonica, cum ad honestatem morum possit esse maxime conveniens. Et videntur hi diversi modi insinuari in jure. Nam interdum reprobatur consuetudo per verbum *declaramus*, ut in cap. *Ex parte*, de Consuetudin.; aliquando vero per verbum irritandi, ut in cap. *Cum inter*, eod., ubi dicitur : *Talem consuetudinem duximus irritandam*. Quæ verba, in rigore, indicant talem consuetudinem antea et de se non fuisse nullam, ac proinde nec per se esse irrationabilem, sed per illud jus irritatam fuisse. Quod bene ponderavit Molin. tractat. secundo de Justit., disputat. 79. Existimo tamen, per illam irritationem, similem consuetudinem mansisse in perpetuum ipso jure reprobatam, quia illa irritatio non fuit tantum facti particularis, et transitoria (ut sic dicam), sed fuit juris constitutiva, et ideo universalis ac perpetua, et ideo semper loquitur, semperque resistit tali consuetudini tanquam irrationabili. Et declaratur amplius, quia illa irritatio non fuit pœna, neque enim lata est propter culpam, sed quia, *si talis consuetudo teneret, disrumperetur nervus ecclesiasticæ disciplinæ :* ergo est ita lata, ut obvians per se tali consuetudini, ne introduci valeat, et nunquam disrumpere possit nervum ecclesiasticæ disciplinæ. Quia vero qualitas et modus disciplinæ non est ex sola rei natura, sed ex juris dispositione, ideo dicimus illam reprobationem talis consuetudinis non esse pure declarativam, sed ex dispositione juris pendere.

10. Et in hoc sensu intelligenda videntur multa jura reprobantia aliquas consuetudines, aut præscriptiones quæ ex sola rei natura non statim apparent irrationabiles : eodemque modo aliqua decreta reprobant consuetudines quæ instituta canonica convellunt aut diminuunt contra rigorem, scilicet, ab eis intentum. Præterea, sic etiam potest intelligi Glossa supra, dicens illam consuetudinem esse irrationabilem quæ a jure improbatur. Quod exclusive videtur intellexisse Bald., cons. 401, volum. 5, dicens, ut consuetudo dicatur rationabilis, satis esse quod non sit improbata. Quod tamen in rigore non videtur verum, quia potest esse aliqua consuetudo per se, et natura sua irrationabilis, licet in jure non improbetur. Unde fortasse illi loquuntur solum in ordine ad forum externum : vel certe potest illa sententia intelligi de improbatione a jure, vel in particulari, vel saltem in principiis generalibus, ut quia dissolvit nervum disciplinæ, vel quia derogat ecclesiasticæ libertati, vel quippiam simile. Denique notari potest differentia inter hos duos modos reprobationis : nam ille qui est pure declarativus videtur immutabilior, utpote in sola ratione naturali vel jure divino

fundatus; alter vero, qui est positivus, cum sit ex humano jure, potest mutationem recipere, vel per novum jus, vel interdum per ipsarum rerum mutationem, ut sensit Panormitan. dicto cap. 2 de Probat., n. 8, et in capit. ult. de Consuet., n. 12, et infra in cap. 16 magis explicabitur.

CAPUT VIII.

DE ALIA DIVISIONE CONSUETUDINIS, IN PRÆSCRIPTAM ET NON PRÆSCRIPTAM.

1. Hæc est ultima divisio consuetudinis, quam in hoc capite explicare decrevi, quia et ad loquendum in hac materia, et ad effectus consuetudinis explicandos necessaria est. Quia vero præcipua difficultas versatur circa consuetudinem præscriptam, ideo de illa præcipue quærimus; nam, illa explicata, facile erit aliud membrum exponere. Quidam ergo legistæ dixerunt nullam esse consuetudinem præscriptam. Ita tenuerunt Cynus et Petrus, relati ab Abb., dicto capit. ultim., et Angel., in leg. *Si quis emptionis,* c. de Præscription. 30 annor. Movebantur, quia consuetudo non est jus dispositum, sed disponens : sic enim, in capit. 1, diximus consuetudinem de qua tractamus a præscriptione distingui, ac subinde consuetudinem hanc non esse præscriptionem : ergo fieri non potest ut talis consuetudo præscripta sit. Probatur consequentia, quia, vel cum dicitur consuetudo præscripta, intelligitur de consuetudine juris, vel de consuetudine facti. Primum separari non potest a secundo, quia omne id quod præscribitur, aliquo usu præscribitur : ergo si jus consuetudinis præscribitur, aliquo usu præscribi debet, qui usus non est, nisi ipsa consuetudo facti. Quod si de illa sit sermo, interrogo rursus quo usu præscribi possit, an usu a se distincto, vel seipsa : non primum, quia consuetudine non utimur alio usu, sed seipsa, quia ipsa est quidam usus, et de usu non datur alius usus, alias procederetur in infinitum; nec etiam seipsa, quia ipsa non est præscriptio, ut supponitur : nihil autem præscribi potest, nisi aliqua præscriptione. Et confirmatur, quia omnis præscriptio requirit bonam fidem : hæc autem in hac consuetudine non est necessaria, quia per actus peccaminosos interdum fit, ut diximus. Item præscriptio requirit aliquod tempus lege statutum, in hac vero consuetudine nulla est lex quæ certum tempus ad illam requirat. Denique omnis præscriptio est contra aliquem invitum, hæc autem minime. Non ergo potest requiri in hac consuetudine quod sit præscripta, et sic non subsistet divisio.

2. *Consuetudo præscripta approbatur.* — Nihilominus dicendum est, primo, aliquam esse consuetudinem disponentem, seu legalem, quæ præscripta esse potest. Hæc assertio est expressa in jure, c. ult. de Consuetud., ibi, et *legitime præscripta ;* et insinuatur satis in c. *Non est,* eodem, in 6; et in c. *Cum dilectus,* eodem, ubi Glossa ultima notat, et in c. *Cum Ecclesia,* de Caus. posses., ubi etiam id advertit Glossa, verb. *De consuetudine,* et aliis similibus quæ ab auctoribus referuntur. In quibus tamen cavendum est quod differenter allegant jura, quæ de propria præscriptione rerum seu privatorum jurium dicuntur, cum tamen nos non de præscriptione, sed de consuetudine legali tractemus, in qua vix invenio jus requirens consuetudinem præscriptam, præter dictum cap. ultim. Nam caput *Non est* forte de præscriptione loquitur, quia agit de consuetudine Episcopi ad utendum jurisdictione sine consilio Capituli ; caput autem *Cum dilectus* non nominat præscriptam consuetudinem, sed solum dicit : *Si talis fuerit consuetudo, quæ juri communi præjudicet ;* caput autem *Cum Ecclesia* optime de præscriptione propria juris eligendi intelligitur, et de eodem loquitur caput *Cumana,* de Elect.; et similia, quæ citantur. Verumtamen sufficit nobis unum jus, ut a verbis illius recedendum non sit. Et ita in hoc conveniunt canonistæ ibi, et Panormit., n. 7 et sequent. ; Rochus late in sect. 3, a principio, et ibidem Antonin. et alii; Cardin. in cap. *Frustra,* dist. 8 ; et expresse Bart. contra Petrum quem allegat in leg. *De quibus,* et in repet., q. 2, n. 15 ; et ibidem Bald., Jason, et alii; estque optima Glossa, quæ ita loquitur in leg. *Nemo,* 166, ff. de Regul. jur. Et, licet videatur quæstio de modo loquendi, ad illam explicandam, necesse est reddere rationem illius locutionis, quam dicti juristæ fere reddunt per solam nominis interpretationem. Panormitanus ait, consuetudinem esse præscriptam, nihil aliud significare, nisi esse obtentam per cursum temporis requisiti ad præscriptionem. Et similiter dixit Rochus idem esse dicere, consuetudinem debere esse præscriptam, quod dicere, postulare temporis diuturnitatem; et Bald. supra, opposit. 7, dixit, esse præscriptam, id est, cursu temporis perfectam, roboratam ac firmatam. Bartol. vero exponit, dici præscriptam, id est, consuetudine inductam ad modum servitutis. Quod videtur

diversum; tamen utrumque in bono sensu verum est.

3. *Tam consuetudo ipsa quam jus per illam acquisitum dici potest præscribi.* — Ad hanc ergo assertionem et rationem ejus magis explicandum, adverto, tam in præscriptione propria quam in consuetudine, dici posse præscriptam, et consuetudinem ipsam, et jus quod per illam acquiritur. Sic enim in propria præscriptione dicitur domus, vel servitus, vel actio præscripta, et consequenter consuetudo utendi tali re est ipsa præscriptio; non tamen est talis, nisi debito tempore cum aliis circumstantiis consummata sit; et ideo, quando talis est, dicitur etiam præscripta, ut distinguatur a consuetudine inchoata, vel alio modo imperfecta. Sic ergo in præsenti consuetudo, ut est quid juris, esse potest præscripta, quia per consuetudinem consummatam, id est, habentem conditiones jure requisitas, acquisita est. Et hoc est quod docuit Bartol., qui id explicuit per analogiam ad præscriptionem servitutis. Nam licet in servitute et in lege non scripta jus sit diversum, nihilominus modus quo utrumque inducitur, servat proportionem, et ideo etiam jus consuetudinis dici potest præscriptum. Unde etiam fit, ut ipsa consuetudo facti, per quam jus legale inducitur, quatenus certam perfectionem et consummationem requirit adminiculo juris, dici etiam possit præscriptio : non enim posset jus ipsum dici præscriptum, nisi etiam via ad illud (ut sic dicam) dici posset præscriptio. Et hinc etiam talis consuetudo facti denominari potest præscripta, quia potest interdum esse inchoata tantum, vel imperfecta, et ideo ut significetur habere omnes conditiones requisitas, et præsertim temporis diuturnitatem, dicitur esse præscripta. Et hoc voluerunt Bald. et Panorm. supra, et Glossa in dicto cap. *Nemo*, vocans consuetudinem roboratam.

4. *Solvitur fundamentum contrariæ sententiæ. — Consuetudinem et præscriptionem late pro eodem usurpari ; secus presse.* — Unde facile solvitur fundamentum contrariæ sententiæ; nam imprimis procedit per æquivocationem : supra enim quando distinximus consuetudinem a præscriptione, etiam advertimus interdum hæc nomina late sumi, et unum pro alio usurpari ; nam et præscriptio est consuetudo quædam certo modo perfecta, et omnis consuetudo simili proportione consummata solet vocari præscriptio, et eadem ratione consuetudo vocari potest præscriptio, tam in jure quam in facto, ut explicatum est. Quando ergo supra distinximus consuetudinem a præscriptione, de illis presse sumptis locuti sumus : nunc autem dicimus consuetudinem, etiam legalem, posse esse et vocari præscriptam, latiori modo illa voce utendo. Et ad rationem factam, respondemus consuetudinem quoad jus denominari præscriptam, a consuetudine per quam acquiritur; consuetudinem autem facti denominari præscriptam, a conditionibus quibus affecta est, scilicet, quia est diuturna, voluntaria, communi consensu, etc., et similibus. Et ita potest dici præscripta seipsa, quia totam illam perfectionem habet ex sua veluti intrinseca et quasi formali perfectione. Quod totum perinde fere applicari potest ad quamcumque propriam præscriptionem. Ad confirmationem autem dicimus, solum probare hanc consuetudinem vocari præscriptam, ex diversis conditionibus, quam habeat propria præscriptio, et consequenter esse diversæ rationis, non vero probant non posse esse præscriptam generaliori appellatione.

5. Atque ex hac resolutione intelligitur hanc denominationem et ejus declarationem eo tendere, ut sciamus, esse aliquam consuetudinem, quæ certam temporis durationem cum aliis conditionibus requirit, ut vera consuetudo sit, et simpliciter talis in jure nominetur : et hoc est, quod maxime ad rem pertinet, quod circa conclusionem hanc superest explicandum. Et imprimis dubitari potest an consuetudo hæc legis interdum requirat certam temporis præscriptionem, seu præscriptionis cursum, ac durationem. In quo est aliquorum theologorum sententia, negans requiri definitum aliquod tempus ad consuetudinem legalem, seu juris non scripti, sed prudenti tantum arbitrio putant esse hoc tempus definiendum. Ita tenet Soto, lib. 1 de Justit., quæst. 7, art. 2, quem plures ex modernis expositoribus D. Thomæ sequuntur in 1. 2, quæst. 97. Ducuntur, quia hoc tempus non est ex natura rei definitum, ut per se constat, nec etiam jure canonico, vel civili saltem communi : ergo non potest alia ratione definiri, nisi prudentis arbitrio. Consequentia per se nota videtur, quia non potest alius modus excogitari. Minor autem probatur, quia omnia jura, tam canonica quam civilia, quæ certum tempus ad præscribendum designant, loquuntur de præscriptione privata, seu juris dispositi, ut dominiorum, servitutum, et similium jurium : non ergo possunt extendi ad jus constituendum in tempore requisito ad consuetudinem legalem.

6. Antecedens quoad jus canonicum proba-

tur, quia omnia jura quæ ad hoc citantur, clare loquuntur de propria præscriptione, ut notavi, et videre licet in toto titulo de consuetudine, in quo solum ultimum loquitur de consuetudine præscripta, et illud non designat tempus. De jure autem civili id notius est, et expresse fatetur Abb. in dicto capit. ultim., et ideo aliqui legistæ negarunt consuetudinem præscribi, ut dixi. Denique, qui oppositum dixerit, oportet ut textum ostendat. Et ideo de jure communi locutus sum, quia de jure speciali alicujus regni aliud esse poterit, de quo infra dicam. Consequentia vero probatur, quia propria præscriptio est longe diversa a consuetudine, unde dispositum in una non potest cum fundamento extendi ad aliam, præsertim cum non sit eadem ratio; nam in præscriptione acquiritur jus contra alium, ipso invito, qui privatur re sua, vel jure suo; et ideo oportuit definiri certum tempus intra quod possit et debeat dominus, contra quem præscribitur, diligentiam adhibere ad rem recuperandam, vel conservandum jus suum, ut, si negligat id facere, possit juste suo jure privari; et ideo, pro qualitate rerum, et juxta conditionem præsentiæ, vel absentiæ, majus vel minus tempus ad præscriptionem definiri solet. At vero in consuetudine non præscribitur contra invitum, imo in tacito consensu fundatur, ut infra dicetur, et ideo non fuit necessarium certum tempus definiri, quotiescumque habeatur sufficiens conjectura taciti consensus principis; sufficit continuatio consuetudinis, sive majori, sive minori tempore duret.

7. *Ad præscriptam consuetudinem requiritur definitum tempus.*—Dicendum nihilominus censeo, ad præscriptam consuetudinem, de qua jura loquuntur (saltem in dicto cap. ult.), necessarium esse aliquod certum ac definitum tempus, sive sit hoc, sive illud, quod postea videbimus. Hæc est communis sententia doctorum utriusque juris. Canonistæ tradunt in dicto capit. ult. de Constitut., Joann. Andr., Panormitan., Antonin., Rochus. Item Glossa, et doctores in capit. ultim. de Constitution., in 6, et in cap. *Frustra,* distinct. 8; et in cap. *Consuetudinis,* dist. 11; et in cap. *Consuetudo,* dist. 12. Item Abb. et Felin., in cap. 1 de Treug. et pac. Legistæ vero, in dicta leg. *De quibus,* Bartol., 2 quæstion. princ., n. 14; Bald. et Jason., n. 41, et in § *Ex non scripto,* Institution. de Jur. natur., gent. et civili, ubi omnes dicunt esse communem. Sequitur Gregor. Lop. in l. 5, tit. 2, part. 1, Glossa 4; Burgos de Paz., in leg. 1 Taur., n. 205; Alex., cons. 66, volum. 2. Idem tenet D. Antoninus, 1 part., titulo 16, cap. unic., § 4; Angel., in verb. *Consuetudo,* n. 8; Sylvest., quæst. 2; Cordub., lib. 1, quæst. 12, ad 4; Navarr., cons. 2 de Consuetud.; Molin., tract. 2 de Justit., disput. 77. Quapropter non videtur tutum in re morali discedere a receptissima sententia, præsertim cum hæc materia ex jure positivo pendeat, in quo major fides adhibenda est peritis in illo quam aliis, et quia non potest ratio efficax in contrarium adduci, ut ostendemus.

8. *Evasio.*—*Refellitur.*—Probatur autem hæc sententia, primo, ex dicto capit. ult. de Consuet., ubi inter conditiones hujus consuetudinis ponitur quod præscripta sit: non dicitur autem præscripta nisi in ordine ad aliquod certum et legitimum tempus, pro quo durare debet, ut præscripta sit. Respondent aliqui non dici præscriptam univoce, sicut dominia, vel alia similia jura, quæ præscribi dicuntur; sed analogice tantum et per imitationem quamdam, quia sufficienter firmata est, licet non tempore lege definito, sed arbitrario. Sed hæc fuga voluntaria est, et contra omnes auctores, et illius juris vim et utilitatem enervat. Unde, licet sit verum consuetudinem differre a præscriptione, nihilominus necesse est ut consuetudo illa, quæ præscripta dicitur, cum præscriptione conveniat, saltem in diuturnitate temporis, per quod firmari seu præscribi dicitur; alias nihil certi ex illa denominatione haberemus. Unde, cum illud jus, eodem tenore verborum, requirat consuetudinem præscriptam, sicut alia decreta postulant ut jus eligendi, vel aliud simile legitime præscribatur, necesse est ut, saltem quoad temporis determinationem, univoce loquatur, alias non satis illam proprietatem explicasset; et ideo Panormit. et fere omnes exponunt debere esse præscriptam, id est, obtentam per cursum temporis sufficientis ad præscriptionem; imo ipsum nomen præscriptionis fert secum certi temporis determinationem: nam quod arbitrarium est, non potest dici certum, vel præscriptum.

9. *Tempus longum esse saltem decem annorum, nec relinqui judicio prudentis in jure.*—Secundo, confirmatur hoc ex appellatione longævæ consuetudinis, qua idem capitulum utitur, quæ appellatio sumpta est ex jure civili, c. *Quæ sit longa consuetudo,* et ibi in l. 2, et aliis locis vocatur *diuturna,* ut in § *Non scriptum,* Institut. de Jur. natur., gent. et civ., et in l. *Diuturna,* ff. de Legib. Tempus autem

longum seu longævum non est in jure definitum, nec relinquitur arbitrio prudentis, sed requirit tempus saltem decem annorum. Unde absolute dictum *longum tempus* distinguitur a tempore infra decennium, quod breve reputatur, et a tempore ultra vicennium, quod longissimum dicitur, complectiturque a decennio usque ad vicennium : et ita juxta varias materias vel circumstantias solet in jure decennium vel vicennium postulari. Quæ omnia constant, tam ex rubrica c. de Præscript. longi tempor., quam ex l. 1 et 2, et ex tit. sequent.; ergo cum jus, ad consuetudinem sufficienter roboratam seu præscriptam, longum tempus requirat, non indefinite loquitur, sed secundum jus, et ad minus postulat definite decennium.

10. Unde si aliquid esset arbitrio relinquendum, non esset de toto decennio accipiendum; nam hoc quasi per se requiritur ad consuetudinem absolute dictam, ut sentit Gloss. 1 in cap. ult. de Consuetud., in 6, ubi ait in jure canonico consuetudinem præscriptam intelligi quadraginta annorum, consuetudinem autem absolute dictam, utique introducentem jus, intelligi saltem decem annorum, quia sumitur saltem pro longæva consuetudine. Igitur si arbitrium esset admittendum, ad summum esset ultra decennium, id est, an illud expletum statim sufficiat, vel adhuc relinquendum sit arbitrio prudentis, an majus expectandum sit. Verumtamen hoc etiam admittendum non est; tum quia esset nimis restringere consuetudinem longævam, et incertam illam reddere sine fundamento ; tum maxime quia, quocumque modo tempus ponatur in arbitrio, destruitur non solum veritas, sed etiam species, vel colorata denominatio præscriptæ consuetudinis, ut prima etiam ratio facta sufficienter probat. Et non parum juvat cap. *Cum dilectus,* de Consuetud., ibi : *Si talis fuerit consuetudo probata, quæ juri communi præjudicet,* quæ verba supponunt talem consuetudinem non relinqui arbitrio (sic enim vix, aut nullo modo probari posset),sed habere certam in jure naturam, ac solemnitatem, ac subinde certum tempus in quo præscribenda sit, ut ibi Gloss. advertit.

11. Tertio, confirmatur eadem sententia, quia contraria supponit diuturnitatem temporis non per se, sed per accidens, requiri ad consuetudinem, quæ in jure præscripta dicitur; consequens est falsum ; ergo. Declaratur sequela ex fundamento contrariæ sententiæ. Putant enim consuetudinem, ad effectus qui illi tribuuntur, solum requiri ut signum taciti consensus principis, et inde inferunt non postulare certum tempus, sed quod arbitrio boni viri fuerit ad indicandum consensum principis necessarium. Hinc ergo, in foro ex illa opinione tempus requiri per accidens, quia contingit signum consensus majori vel minori tempore consummari; nam per se non postulatur tanquam conditio necessaria : est ergo clara sequela in dicta sententia. Falsitas autem ejus probatur, tum discursu facto, quia sic omnis umbra præscriptionis tolletur a tali consuetudine: nam præscriptio per se postulat temporis cursum et determinationem, juxta modum loquendi omnium jurium; tum maxime quia consuetudo sæpe consummatur et præscribitur, etiamsi, judicio prudentis, non sufficiat ad indicandum consensum principis, secluso jure humano, ac subinde talis consuetudo non ideo præscripta est, quia duravit tempore sufficiente ad indicandum consensum principis judicio prudentis, sed potius, quia præscripta est, ideo indicat tacitum consensum principis: ergo illa præscriptio non potest consistere in determinatione temporis per judicium prudentis : ergo, in certa aliqua continuatione jure definita. Consequentiæ per se patent. Antecedens autem constabit ex dicendis cap. 16, de consuetudine sufficiente ad revocandum jus.

12. *Ad fundamenta opposita respondetur.— Determinatio dupliciter fieri potest.* — Ad fundamentum ergo contrariæ sententiæ nego minorem, asseroque hoc tempus esse definitum per jus positivum, vel canonicum, vel civile, ab unoquoque in suo ordine. Duobus autem modis potest intelligi factam esse hanc determinationem; uno, explicite et in particulari, prout nos nunc illam tractamus, et in cap. 15 et 16 magis in particulari explicabitur. Et hoc modo fatemur non esse factam in jure determinationem pro hac speciali materia legum, seu consuetudinum legalium, quia non est hic modus necessarius, sed alius potest esse sufficiens. Alio ergo modo definitur hoc tempus implicite, et quasi in generalibus principiis sufficienter applicatis ad hanc materiam, per proprias locutiones ejusdem juris, et hoc modo dicimus secundum jus esse aliquod certum tempus necessarium ad hanc consuetudinem præscriptam. Nam jus ipsum in communi distinguit consuetudinem in immemorialem, longissimi temporis, longi temporis, et communem seu brevioris temporis: et unicuique suum modum durationis, vel certi temporis cur-

sum, præfigit, ut notavimus cum Panormitano et aliis. Hæc autem juris decisio communis est, et convenit consuetudini facti, quæ inducere potest jus, sive legis, sive dominii, vel alterius moralis facultatis, ut videre licet per Bald., cons. 34, lib. 5, numero secundo; Corn., cons. 188, numero decimo, libro quarto. In particulari autem de consuetudine, quæ inducit vel aufert jus legale, determinant jura, debere esse longævam vel diuturnam, aut etiam præscriptam, ut etiam ostendimus. Sic ergo satis declarant certum aliquod tempus esse ad talem consuetudinem necessarium. Et ita hæc declaratio juris non est per extensionem a præscriptione propria ad consuetudinem legalem, sed est ex generali determinatione temporis in ipsa consuetudine sub hoc vel illo nomine requisiti. Eo vel maxime quod differentia illa inter consuetudinem et præscriptionem, quæ in argumento contrariæ sententiæ proponebatur, non sufficit. Quia, licet in consuetudine legali non sit necessarium tempus definitum ex illo capite, quod sit contra aliquem invitum, seu non volentem, ut in præscriptione, alio non minus urgente potest esse necessarium, ut habeamus certum et legitimum signum consensus principis, et res tam gravis communis et publica non relinquatur incerto arbitrio viri prudentis, cum jus etiam non scriptum debeat esse certum, et constans, quoad fieri possit. Vel etiam potest illa determinatio temporis esse necessaria, quia supplere debet aliquando consensum principis, ut jure ipso intelligatur præstitus, etiamsi constet in re ipsa non esse personaliter datum, ut infra videbimus.

13. *Ad præscriptam consuetudinem requisitum saltem decennium.* — Jam vero superest inquirendum quantum sit hoc tempus, quod ad præscriptam consuetudinem requiritur. Sed hoc non potest convenienter in generali definiri; nam, pro diversis effectibus consuetudinis et variis circumstantiis ejus, potest brevius vel longius requiri. Et ideo nunc solum generatim dico, ad minus requiri tempus decem annorum, ex illo principio quod requiritur longum tempus, quod in jure decennium saltem requirit. Et ita hoc expresse determinavit, loquendo de consuetudine legali, lex Hispaniæ 5, titul. 2, part. 1, ubi disjunctive dicit *decem, vel viginti annorum*; cur autem illam disjunctionem posuerit, dicam in capite decimo quinto. Dixi vero *ad minus* requiri hoc tempus, quia in aliquibus casibus majus postulatur; qui autem illi casus sint, in cap. decimo quinto et decimo sexto, explicabo. Et hæc resolutio sic explicata communis est omnium auctorum quos allegavi, et non habet novam difficultatem, præter eam quam tractabo in cap. 16, quia est propria illius.

14. *Requiritur temporis continuatio, ut consuetudo legitime præscripta dicatur.*—Ulterius vero inquiri potest an oporteat hoc tempus esse continuum. Breviter tamen respondeo necessariam esse temporis continuationem, ut consuetudo dicatur esse legitime præscripta, ut loquitur dictum caput ultimum. Ubi ita sentiunt omnes, et ponderant particulam *legitime*, quia significat debere esse consuetudinem continuatam eo modo, quo ad præscriptionem leges requirunt temporis continuationem; constat autem præscriptionem requirere tempus non interruptum; idem ergo est de hac consuetudine. Et ita docuit Freder. de Senis, cons. 91, numero quinto, ubi hac ratione in definitione consuetudinis posuit, ut sit solito tempore longo sine interruptione. Idem tenet Anton. de Butr. in dicto capit. ultim., in repetit.; Jason., dicta leg. *De quibus;* Sylvest., supra, quæstion. quinta, cum Panormitan., dicto capit. ultim., n. 19. Potest etiam confirmari, quia, cum tempus in jure ad aliquid requiritur, in dubio, seu regulariter intelligitur de tempore continuo, ut dixit Lapus allegat. 47. Et recipit Sylvest. verb. *Relig.* 5, quæst. 5, qui allegat Glossam super rubri., ff. de Variis, alias diversis, et temp. præscript.; sequitur etiam Navarr., cons. 87 de Regular., n. 1, et allegat textum in leg. 1, ff. eod. tit. Sed fere nihil probant, et, licet Glossa penultim., in illa lege prima, aliquid indicet, loquitur in præscriptione.

15. *Qui actus sufficit ad interrumpendam consuetudinem.* — Sed quæres quomodo aut quando intelligatur consuetudo interrumpi. Nam in consuetudine non est possessio necessaria, nec alius titulus præter bonitatem consuetudinis; non potest ergo ex his capitibus interrumpi, sicut præscriptio; nec etiam ex defectu bonæ fidei, cum etiam illa necessaria non sit. Respondeo, aliquo modo, esse necessariam bonam fidem ut consuetudo legem inducat, ut infra dicam. Tunc ergo, ubicumque fuerit bona fides necessaria, interrumpetur per defectum ejus, sicut in propria præscriptione contingit: nam est eadem ratio, et constabit magis ex dicendis capite decimo quinto. At vero ubi nec bona fides necessaria fuerit, solum poterit interrumpi per contrarios actus. Et Panormit. censet sufficere unum actum contrarium, quia per illum satis indicat popu-

lus nolle consuetudinem introducere; ut si consuetudo procedat contra jus, interrumpetur per actus observandi legem : nam illi obviant tali consuetudini, et retractant priorem voluntatem, vel inducendi novum jus, vel revocandi antiquum. Et præterea faciunt ut, ex vi talis usus mixti, ex contrariis actibus non possit certa voluntas principis tacita colligi, ex qua multum pendet vis consuetudinis, ut videbimus. Ut autem actus sit sufficiens ad interrumpendam consuetudinem, necessarium erit ut, vel sit a tota communitate, a qua est consuetudo; nam actus paucorum privatorum non obviant communi consensui, ideo non obviant communi consuetudini, et consequenter non possunt consuetudinem communem interrumpere; vel certe sufficiet quod, auctoritate publica habentis potestatem, aliquid fiat consuetudini contrarium, ut si aliquis publice puniatur propter talem observantiam, vel aliquid simile fiat quo ostendatur non esse illam voluntatem principis.

16. *Dividi consuetudinem in præscriptam, et non præscriptam.* — *Dari potest consuetudo juris absque præscriptione et certi temporis determinatione.* — Secundo, principaliter dicendum est non omnem consuetudinem esse præscriptam, ac subinde recte dividi posse consuetudinem in præscriptam et non præscriptam. Hanc assertionem omnes docere videntur, sed pauci explicant sensum quem nos intendimus. Possumus enim loqui de consuetudine solius facti, vel de consuetudine solius juris. Priori modo, per se est evidens assertio, eamque satis indicat dictum caput ultimum, dum ait: *Nisi fuerit legitime præscripta;* clare enim supponit posse esse aliquam consuetudinem non legitime præscriptam. Item, eo ipso quod consuetudo præscripta certum tempus requirit, ante completum illud præscripta non erit, et tamen aliqualis consuetudo erit. In hoc autem sensu, non oportet ut consuetudo illa non præscripta jus inducat, sed in mera frequentia aliquorum actuum consistet. Posteriori autem modo, sensus assertionis est, non solum consuetudinem præscriptam, sed etiam non præscriptam aliquando inducere jus, et hunc sensum nos intendimus, quem videtur intendere Panormitanus in dicto capite ultimo, dum ait consuetudinem præscriptam solum requiri jure canonico, quando est contra jus, non vero quando est præter jus, significans, tunc posse inducere jus, etiamsi non sit præscripta. Quod difficile visum est Rocho ibi, sect. 3, a num. 5; unde ille videtur non admittere consuetudinem non præscriptam, nisi in consuetudine imperfecta et inchoata, quæ nondum potuit jus inducere, vel in quibusdam moribus, seu consuetudinibus paucorum, quæ solent ad imitationem ferri tanquam exempla, et vocantur potius observantiæ quædam, ut ille latius dixerat in Præfat., n. 23. Ego vero in priori sensu assertionem intelligo; existimo enim dari consuetudinem juris absque præscriptione et certi temporis determinatione, ut est illa quæ fit cum scientia et patientia principis; illa enim inducit jus, non in modum præscriptionis, sed in vi personalis consensus taciti, quem sufficienter indicare potest consuetudo non præscripta, ut per se clarum videtur. Et in eo casu posset procedere opinio Soti, supra impugnata quatenus generaliter loquebatur, et cum hac etiam moderatione non videtur judicium relinquendum arbitrio privati viri prudentis, sed aliqua certior regula necessaria erit, quam explicabo commodius in c. 15 et 16.

17. *Quid significet consuetudo absoluta.*— Quæri vero tandem potest an hæc divisio in usu juris sit analoga, ita ut nomine consuetudinis absolute dictæ veniat consuetudo præscripta, alia vero non nisi quando sufficienter explicatur. Tetigit hoc Abb. in cap. *Cumana,* 50, de Elect., not. 9, cum Joan. And. et Anton. ibidem, et sentit consuetudinem absolute dictam in jure, in dubio debere intelligi de consuetudine præscripta. Inclinat ibi Baldus, n. 20; sequitur Petrus de Ubaldis, tractat. de Canonica Epistol. et par. in part. ult., c. 5, n. 2; Rochus, dicta sect. 3, num. 5, citatque Bald., titul. de Feud. cognitione, c. 1, dicentem, consuetudinem non præscriptam non esse consuetudinem, sed voluntatem inducendi illam. Dicuntque hi auctores sententiam hanc maxime probari ex dicto cap. *Cumana,* nam in principio refertur conditio apposita sub his verbis : *Quod vox eorum qui non deberent interesse de jure vel consuetudine non valeret;* et postea in resolutione dicitur: *Per hoc tamen non constitit id eis de jure competere vel de consuetudine jam præscripta.* Sed non video quomodo inde inferatur vocem consuetudinis absolute prolatam, solam præscriptam significare. Imo, potius videtur colligi esse vocem communem et indifferentem, et ideo in responsione additum esse non fuisse præscriptam, quia, ad dandum jus eligendi sine lege, non quæcumque consuetudo sufficit, sed præscripta.

18. Et ideo censeo, si spectemus proprieta-

tem vocis, communem et indifferentem esse. Quod tenuit Joan. in cap. *Certificari*, de Sepult., ut Ubaldis supra refert, et Glossa in cap. ult. de Consuetudin., in 6, verb. *Consuetudo*, quæ alios refert. Potestque hoc probari, sive consuetudo spectetur ut est quid facti, sive ut est jus non scriptum. Quia, priori modo, consuetudo de se non determinat certum tempus, nec longum aut breve, et ideo per has varietates distinguitur, neque in jure invenio fundamentum alterius significationis, etiamsi vox *consuetudo* absolute ponatur. Posteriori etiam modo, quoties jus non scriptum per consuetudinem non præscriptam induci potest, tam proprium jus est, et tota definitio consuetudinis tam proprie in illud convenit, sicut consuetudini præscriptæ. Et ideo non video fundamentum illius regulæ generalis; eo vel maxime quod omnia jura quæ a dictis auctoribus allegantur, loquuntur de præscriptione propria, et non de jure consuetudinario. Ideoque ubicumque fuerit sermo de consuetudine absolute, maxime spectandum censeo ad materiam, vel effectum, de quo tractatur; nam si ille talis sit, ut per solam præscriptionem, seu per consuetudinem præscriptam inducatur, merito intelligitur intentionem scribentis esse loqui de consuetudine præscripta : si autem materia hoc non postulat, non est cur vox restringatur, sed accipienda erit, vel indifferenter, vel in alia significatione, rei de qua agitur vel aliis juribus magis accommodata. Et hoc tandem in virtute dicunt citati auctores, per limitationes quas suæ regulæ adjungunt, et per jura quibus illa confirmant.

CAPUT IX.

DE CAUSIS CONSUETUDINIS, ET PRÆSERTIM QUIS ILLAM INTRODUCERE VALEAT.

1. *Causa consuetudinis explicatur.* — Explicuimus rationem et essentiam consuetudinis, tum generatim, tum species ejus indicando, quantum expedire visum est; superest ut causas et effectus ejus explicemus. Et primo, quoad causas, cum fere omnes, in explicandis definitione et divisionibus consuetudinis, tactæ sint, sola efficiens amplius superest explicanda; nam in consuetudine non datur propria materia et forma, ex quibus constet; sed quatenus est quid juris, materia, circa quam versatur, est eadem quæ materia legis humanæ : nam jus scriptum et non scriptum non differunt in materia circa quam versantur, sed in signo quo constituuntur. Unde etiam, in jure consuetudinis, non datur specialis forma sensibilis et externa, præter ipsa opera quæ debent esse externa et sensibilia; et, quatenus sunt signa consensus, dici possunt verba non scripta, quibus tale jus in memoriis hominum scribitur. Et ideo in hac forma non requiritur specialis promulgatio, quia consuetudo usu ipso se publice manifestat et promulgat. Forma vero intrinseca hujus legis est aliqua voluntas, quæ, alia consideratione, est causa efficiens obligationis per consuetudinem inductæ, de qua statim dicemus. Si autem consideremus consuetudinem ut est quid facti, materia, ex qua constat, sunt actus ipsi, in quorum frequentia consistit, et quia consuetudo debet esse utilis et honesta, ideo illius quasi forma erit ejusdem honestas et utilitas in singulis actibus et in eorum frequentia inventa, vel certe ipsa continuatio, vel frequentia sine interruptione, et sufficienti tempore, dici potest quasi forma consuetudinis. Et hæc omnia se tenent aliquo modo ex parte causæ sufficientis, et cum illa magis declarabuntur. Causa vero finalis eadem est, cum proportione, quæ in lege scripta, scilicet, utilitas publica, vel ratio consuetudinem honestans, quæ, objective sumpta, habet rationem finis, et ex parte coincidit cum effectibus consuetudinis, cum quibus magis explicabitur. Solum ergo superest dicendum de efficiente causa.

2. *Consuetudinis duplex causa efficiens.* — Possumus autem hic duplicem causam efficientem distinguere, scilicet, proximam, et primariam inter causas humanas; de his enim tractamus. Proximam voco, ipsos homines consuetudinem introducentes, illi enim inchoant usum, et illum continuant operando, ac subinde efficiendo. Primariam vero appello, superiorem potestatem, seu principem, si forte influxus ejus necessarius est ad vim consuetudinis. Unde prior causa vocatur proxima, præsertim quoad consuetudinem facti; nam illam per se primo et immediate operatur. Princeps vero erit præcipua causa juris consuetudinis, et dici poterit immediata immediatione virtutis, licet non sit proxima immediatione suppositi, ut constat. In causa vero proxima tria occurrunt consideranda, scilicet : persona operans, exterior operatio seu operandi frequentia, et interior voluntas, seu consensus. Quæ notavit Baldus in capite ultimo, et addit quartum, scilicet, tempus; sed illud non est causa, sed ad summum conditio requisita, de qua dictum est in præcedenti capite, et in particu-

lari dicetur in sequentibus. Igitur illa tria breviter explicanda sunt.

3. *Communitas perfecta requiritur, ut consuetudo inducatur.*—Circa primum, est dubium quis possit consuetudinem inducere. In quo imprimis asserunt omnes non sufficere privatam personam, sed debere esse aliquam communitatem perfectam. Hoc satis constat ex dictis in capite secundo circa secundam divisionem, ubi etiam rationem reddimus, et declaratur optime in l. *De quibus,* ff. de Legibus.

4. Potest vero objici, quia interdum privata persona, vel communitas, consuetudine acquirit privilegium, ut libro sequenti dicetur : privilegium autem est jus quoddam, et privata lex. Item, per consuetudinem privatam, potest quis excusari ab obligatione legis; ergo talis consuetudo legalis est. Antecedens patet, quia jure communi tenetur Episcopus, in correptione subditorum, procedere de consilio Capituli, et tamen per consuetudinem excusatur, c. *Non est,* de Consuet., in 6. Idemque sumitur ex cap. 1 de Præscr., in 6, ibi : *Cum jus commune contra ipsum faciat.* Et ratione probari potest, quia potest tantum ex parte tolli, quæ dicitur legis derogatio, l. *Derogatur,* ff. de Verbor. signif.; ergo per consuetudinem unius personæ poterit illi derogari, saltem quoad talem personam.

5. *Privata consuetudo dupliciter excusat a lege communi.*—Ad priorem partem, respondeo imprimis hic non esse sermonem de privilegio, quod est lex privata, sed de jure non scripto, quod habeat propriam rationem legis. Deinde dico privilegium magis acquiri per propriam præscriptionem quam per consuetudinem propriam, de qua nunc tractamus, ut dicemus libro sequenti. Constat autem præscriptionem a privata persona, et per privatum usum, seu consuetudinem introduci. Unde ad posteriorem partem respondemus, dupliciter posse privatam consuetudinem excusare ab obligatione legis communis. Uno modo præscribendo per illam aliquod jus, quo acquisito potest mutari materia communis juris, et consequenter cessare potest obligatio communis juris, et hoc modo potest consuetudo privata excusare, vel potius tollere obligationem juris communis ab aliqua persona, quia illa non est derogatio juris communis, sed ablatio materiæ. Quod etiam in jure naturali contingit per rerum mutationem, ut sæpe dictum est, et in ipsa præscriptione notum est. Et hoc modo procedunt jura supra citata, ut ex illis constat. Alio modo, potest intelligi privatam consuetudinem derogare legi communi, per se et directe subtrahendo ab obligatione ejus ; et hoc dicimus esse impossibile, quia consuetudo privata frangendi legem, etiam positivam, nunquam excusat culpam, sed potius de se auget illam. Et hoc modo dicunt jura contra obedientiam non præscribi, c. *Cum non liceat,* de Præscr., ubi Glossa et alii communiter id notant, quia nec potest eximi aliquis ab obedientia propter inobedientiam, nec per suum abusum potest derogare potestati superioris, aut illam aliquo modo minuere ; sic etiam dicunt doctores subditum non posse præcepto vel intentioni superioris derogare, quia hoc intrinsece includit obedientiæ vitium. De quo videri potest Archid. in c. *Cum de beneficio,* de Præbend., in 6, et Felin., in c. *Cum accessissent,* de Constit., n. 30, verb. *Quarto limita.* Sic ergo non potest subditus privatus, sua prava consuetudine, se eximere a lege. Unde, licet lex possit ex parte derogari ab habente potestatem, non tamen a privato subdito, quia illam potestatem non habet, nec præsumitur superior cum illo quasi dispensare propter abusum ejus, quia esset irrationabilis voluntas contra nervum disciplinæ, imo contra vim et efficaciam omnium legum.

6. *A qua communitate possit consuetudo introduci.* — Secundo, dicendum est consuetudinem juris non a quacumque communitate introduci posse, sed ab illa quæ sit capax potestatis legislativæ pro seipsa , vel saltem sufficiens, ut vera lex illi possit imponi. Hæc assertio communis est, quoad hoc, ut ad consuetudinem introducendam requiratur communitas perfecta, qualis est civitas, vel alia similis. Ita sumitur ex dicta l. *De quibus,* ubi prius dicitur consuetudinem inveteratam vim juris habere ; et statim ratio redditur, quia ipsæ leges vim habent, quia judicio populi receptæ sunt; ergo idem dicendum est de his quæ sine scripto populus probavit. Ubi clare sermo est de populo perfecto, et secundum primævam institutionem habentem in se potestatem condendi leges. Et in l. *Sed ea* additur *consuetudinem introduci tacita civium conventione;* cives autem civitatem constituunt, civitas autem est communitas perfecta. Et in l. *Sic de interpretatione,* appellatur *jus civitatis.* Idemque sumitur ex § *Sine scripto,* cum sequentib., Instit. de Jur. natur., gentium et civili.

7. Unde communiter doctores asserunt solum populum qui potestatem habeat condendi leges, posse consuetudinem introducere: Bart., Jason et alii in dicta l. *De quibus ;* Panorm.,

Roch. et alii in dict. c. ult.; Innoc. in c. *Ex parte*, de Const.; Felin., in c. *Quæ in Ecclesiarum*, de Const., cap. 25, et c. *Accedentes*, de Præscr.; Nav. in Comment. de Spoliis, § 14, n. 7, et alii, quos refert Tiraq., de Jur. primog., quæst. 16; unde Joan. And., tract. de Consuet., post cap. ult. illius tract., hac ratione, in definitione consuetudinis ponit, debere esse jus populi, qui auctoritate publica legem condere possit; et sequitur ibi Barbat. et alii, et Angel., verb. *Consuetudo*, n. 7, ubi ait requiri populum habilem ad condendam legem. Idem clarius Sylv., quæst. 3. Sed melius hoc explicuit D. Thomas 1. 2, q. 97, art. 3, ad 3, dicens communitatem a qua potest consuetudo introduci, debere esse aut rempublicam liberam, seu supremam; aut, si inferior sit, hoc posse in vi taciti consensus illius principis cui subest. Et ideo etiam considerate dixi, in assertione, requiri communitatem *quæ sit capax potestatis legislativæ*, quia non est necessarium ut actu illam habeat, quia per licentiam seu tacitum consensum principis suppleri potest. Capacitas autem talis potestatis activæ necessaria est, quia debet esse communitas perfecta; omnis autem communitas perfecta est, de se, capax hujus potestatis, ut supra dictum est.

8. Sed contra hoc objicit Panorm. in rubr. de Consuetudin., numero primo. Quia communitas clericorum potest inducere consuetudinem contra canones, juxta cap. ult. de Consuetudin., et tamen non potest legem facere contra canones, cap. *Institutionis*, 25, q. 2, cum similibus; ergo potest induci consuetudo ab eo qui non habet potestatem condendi legem. Possumus etiam objicere, quia communitas populi laici non potest legem ecclesiasticam condere, ut per se notum est; tamen sua consuetudine legem ecclesiasticam introducit, qualis est lex jejunii, vel festivitatis alicujus; ergo. Item communitas mercatorum non habet potestatem faciendi legem, et tamen consuetudo eorum potest legem inducere, juxta ea quæ per Bart. et alios notantur in leg. 2, c. de Constitution. pecun. Præterea, feminæ non possunt legem condere, ut omnes in hac materia videntur supponere, et tamen communitas feminarum sua consuetudine potest jus introducere, ut in religione Monialium, quod sentit Bart. in dicta leg. *De quibus*, et dicta leg. 2, c. Quæ sit long. consuet. Præterea, multi auctores, quos refert Tiraquel., de Jur. primogen., quæst. 16, dixerunt consuetudinem unius familiæ posse inducere legem pro illa familia, cum tamen in illa non sit potestas ferendi leges.

9. Propter primam objectionem, Panormitan., in rubric. de Consuetudin., rejicit dictam definitionem Joann. Andreæ. Verumtamen responderi facile potest, primo, communitatem clericorum posse legem condere, saltem non repugnantem canonibus, et hoc satis esse ut possit etiam consuetudinem introducere, et jus illius. Neque obstat quod latius extendatur de facto potestas ejus ad inducendum jus per consuetudinem, quam per statutum, quia hoc potuit provenire ex concessione juris et Pontificum, propter peculiarem rationem quam investigat idem Abb. in cap. ult. de Consuetudin., ubi Rochus et alii. Semper tamen verum est consuetudinem non introduci nisi ab habente potestatem condendi leges. Hoc vero melius explicatur per doctrinam datam, quia non requiritur potestas quæ jam actu habeatur, sed sufficit capacitas. Et hanc revera habet communitas clericorum; posset enim eis dari potestas specialiter statuendi contra canones, etiamsi de facto illis data non sit.

10. *Objectio.—Responsio.—Duplex capacitas in communitate intelligi potest.*—Sed tunc urget secunda objectio, quia in communitate laicorum neque hæc capacitas esse videtur ad potestatem ferendi legem scriptam ecclesiasticam. Ad illam vero responderi potest, primo, ex dictis lib. 4 de Voto, c. 9, communitatem populi, de se et sola natura rei spectata, capacem esse potestatis legislativæ, etiam in materia religionis et divini cultus, et ideo, licet nunc in Ecclesia hæc potestas elevata sit ad superiorem ordinem, et Pastoribus Ecclesia fuerit commissa, nihilominus, ex consensu eorumdem Prælatorum Ecclesiæ permitti populis ut, sua consuetudine, possint obligari in tali materia, cum tacito consensu eorumdem Prælatorum, modo explicando in sequenti capite. Deinde responderi potest satis esse quod illa communitas populi sit communitas perfecta, et de se passive capax talis legis, ut eam possit per consuetudinem introducere in materia spirituali, medio consensu tacito, vel expresso spiritualium Prælatorum. Et ad hoc indicandum addidi in assertione illa ultima verba, *Vel saltem ut communitas sit talis, cui lex possit imponi*. Duplex enim capacitas potest in communitate intelligi, una ad ferendam legem, et alia ad recipiendam. Et quamvis nunc, in populo christiano laico non sit prior potestas ad ferendas ecclesiasticas leges, et fortasse

neque capacitas ad talem potestatem, saltem secundum legem ordinariam; nihilominus est in illo capacitas passiva, ut illi possit talis lex imponi. Et hanc dicimus necessariam esse, et sufficere, ut per talis populi consuetudinem, cum tacito consensu Prælati, possit consuetudo introduci. Dico autem esse necessariam illam capacitatem, quia non potest forma introduci nisi in subjecto capaci, et ita suo modo non potest jus spiritualis consuetudinis (ut sic dicam) introduci nisi in subjecto capaci legis ecclesiasticæ. Sufficiens vero esse dico, quia hoc satis est ut illa censeatur communitas aliquo modo integra, et perfecta in tali ordine; nam communitas omnino imperfecta et particularis non est capax propriæ legis, licet sit capax præcepti, ut supra l. 1, c. 9, ostendi. In omni autem communitate perfecta consuetudo potest sufficere ad jus introducendum, si cum illa concurrat capitis consensus.

11. *Responsio ad tertiam objectionem.*—Et ita patet responsio ad tertiam objectionem. Nam communitas mercatorum, verbi gratia, eo modo potest consuetudinem introducere, quo est capax legis. Imo Bart., in dicta leg. 2, dicit posse facere statuta; quod quomodo intelligendum sit, in lib. 3 explicavi. Nam si per se spectetur illa communitas, solum potest condere statuta conventionalia, non proprias leges; si autem consideretur ut conjuncta principi, vel habens facultatem ab illo, potest facere statuta quasi municipalia. Sic ergo potest inducere consuetudinem quæ, cum eadem proportione, vim legis habeat. Quod mihi colligere videor ex l. ult., c. Quæ sit longa consuet., ubi, in principio, absolute dicit imperator consuetudinem probatam et tenaciter retentam, imitari legem, quod debet intelligi de populo potente condere legem. Et subdit statim : *Et quod officiis, curiis, civitatibus, vel collegiis præstitum fuisse cognoscitur*, utique per patientiam principis, ut ibi dicit Gloss. Sufficit ergo quod sit communitas capax legis, *accedente consensu tacito principis, vel Prælati.* Atque eodem modo expedienda est quarta objectio; nam communitas feminarum esse potest capax legis, et ita consuetudo earum, acceptata a Prœlato, potest legem inducere, ut exprese notavit Bart. in dicta l. 2, c. Quæ sit long. consuet., n. 13. Ad ultimam vero, dicitur falsam esse sententiam ibi allegatam : nam privata familia non potest inducere proprium jus consuetudinis, quia per se sola non est capax legis, etiam passive tantum : nam est imperfecta omnino, et nunquam sua consuetudine potest introducere jus, etiam cum consensu principis, quia illa sola, ac per se sumpta non est capax legis, etiam imponendæ a principe, ut lib. 1, cap. 9, declaravi. Nec etiam potest circa alios consuetudinem introducere, quia consuetudo unius non obligat alium, nec ibi potest præsumi voluntas principis obligandi totam communitatem perfectam, propter consuetudinem unius partis imperfectæ, ut in sequenti puncto explicabimus. Quomodo autem hoc locum habeat in consuetudine abrogante legem, facile explicabitur ex hac ultima consideratione.

12. *Ut consuetudo inducatur, requiritur ut saltem a majori parte communitatis observetur, et hoc sufficit.* — Dico tertio : ut consuetudo a populo inducatur, necessarium est ut saltem a majori parte communitatis observetur, atque illa sufficit. Assertio est communis omnium auctorum quos retuli, et videri potest late Bart. in l. 2, c. Quæ sit long. consuet., a n. 12; et Roch. supra, sect. 4, a princ. Ratio prioris partis est, quia consuetudo debet esse moraliter observata a tota communitate, cum jus ejus in totam cadat; minor autem pars non sufficit ut consuetudo ipsi communitati simpliciter tribuatur, neque ut inducat consensum ejus. Item quia, ad ferendam legem per expressam voluntatem communitatis, non sufficeret consensus minoris partis, nec solet sufficere in electionibus, et in aliis actibus qui a communitate fieri solent, vel possunt; ergo multo minus sufficiet ad inducendam consuetudinem legalem. Dices hoc recte procedere ubi consensus communitatis esset propria causa legis, non vero ubi lex per consuetudinem inducitur ex consensu principis. Respondeo : vel agitur de consensu expresso principis, et tunc verum est posse principem ferre legem, respiciendo, si velit, ad consuetudinem paucorum, si illi melior vel magis expediens videatur, illud vero non erit jus consuetudinarium, sed erit lex scripta, vel expresse lata; vel agitur de consensu tacito, et hic non potest rationabiliter præsumi propter solam consuetudinem minoris partis, etiam sufficienter toleratam; tum quia illa præsumptio nullo jure fundatur; tum etiam quia princeps, per hoc jus non scriptum, non censetur velle obligare populum non consentientem, ut consentiat; sed potius quia populus consentit, et tacite postulat consensum principis, ideo censetur princeps tacite consentire, suppositis aliis conditionibus; at populus non consentit ratione minoris partis; ergo.

13. Posterior autem pars, scilicet, usum majoris partis sufficere, contraria ratione fundatur, quia, in omni communitate, ad valorem actuum ejus, consensus majoris partis sufficere solet, ubi jus aliquid speciale non statuit. Quia in persona ficta consensus majoris partis censetur totius corporis, l. *Quod major*, ff. ad Municipalem, et notavit, congerens multa, Felin. in cap. *Cum omnes*, de Const., n. 17, et in superioribus id jam attigimus; ergo etiam in præsenti censetur consuetudo totius communitatis, ac subinde sufficiens. Et ita sentiunt fere auctores allegati, quia solum hoc requirunt. Quomodo autem hoc sufficiat ad consuetudinem derogantem legi, dicam in c. 16. Addit vero Angel. supra, n. 7, esse necessarium ut duæ partes communitatis consentiant, et adducit l. *Nulli*, et l. *Plane*, ff. Quod cujus univers., et sumpsit ex Panorm. in dict. cap. ult., n. 18, qui magis hoc declaravit. At vero, quocumque modo declaretur, est parum necessaria in præsenti hæc restrictio. Nam si intelligatur ut duæ partes populi consentiant, et consuetudinem observent, hoc non est verum, quia nullo jure probatur; nam in illis legibus hoc non dicitur, sed solum esse necessariam præsentiam duarum partium uniuscujusque communitatis, ut acta illius nomine communitatis fieri censeantur, ubi Glossa notat etiam tunc non esse necessarium consensum duarum partium illorum qui assistunt, sed satis esse consensum majoris partis præsentium. Quod etiam Panorm. in præsenti fatetur, et ita intelligit dicta l. *Quod major*, et cap. 2 De his quæ fiunt a maj. part. Cap. Si vero solum intelligatur esse necessariam præsentiam duarum partium populi, hoc superflue postulatur in consuetudine populi, cum per se constet fere integrum populum necessario esse præsentem in longa consuetudine.

14. *Quomodo computanda sit major pars populi.* — Et ideo Panorm. addidit *oportere ut saltem duæ partes scientes sint consuetudinis quæ introducitur.* Sed hoc spectat ad alias conditiones requisitas in his actibus consuetudinis, scilicet, ut publice fiant, inde enim necessario consequens est ut, si major pars populi publice consuetudinem servet, non solum illa, sed etiam alii notitiam illius habeant. Quanquam hoc necessarium non sit; nam licet multi ignorent, dummodo pro majori parte sciant, sufficit, quia cum non requiratur eorum consensus, nec notitia necessaria est, satisque est quod res de se sit publica. Ideoque dixit Rochus, d. cap. ult., sect. 4. n. 24, ad consuetudinem requiri scientiam populi, vel majoris partis, ubi late hoc prosequitur et confirmat. Sic etiam dixit Greg. Lop., in l. 5, tit. 2, part. 1, Gloss. 4, quem sequitur Burgos de Paz., in lib. 1 Tauri, n. 205, in consuetudine servata a majori parte populi, semper esse præsentiam sufficientem respectu totius populi, nec posse propter aliquorum ignorantiam impediri. Supererat vero explicandum quomodo sit computanda hæc major pars populi, seu ex quibus personis numerus ille componendus sit. In hoc vero omnes conveniunt esse computandas tantum personas habiles ad consensum præstandum in jure consuetudinis. Unde excluduntur omnes infantes et amentes. Aliqui etiam omnino excludunt feminas, quia non possunt legem ferre, et ex viris excludunt omnes minores viginti quinque annis. Neutrum tamen video sufficienter jure probari, nec ratione convinci. Sed hoc resolvetur melius circa singulos effectus legis.

CAPUT X.

QUIBUS ACTIBUS CONSUETUDO INTRODUCATUR.

1. *Per frequentiam actuum qui publice et voluntarie fiunt, introducitur consuetudo.* — Dicendum breviter est consuetudinem non introduci nisi per frequentiam actuum, qui publice et voluntarie fiant, quatenus consensus populi est ad introducendam consuetudinem necessarius. Prima particula videtur per se nota, quia, si sit sermo de consuetudine facti, illa substantialiter consistit in actuum frequentia, ut supra declaratum est, et ideo, respectu talis consuetudinis, licet singuli actus possint dici causa efficiens illius, nihilominus frequentia, seu collectio actuum magis videtur esse illius substantia, et quasi formalis ratio. Si autem loquamur de consuetudine ut est quid juris, hæc introducitur per consuetudinem facti, et ideo per eamdem frequentiam actuum induci debet. Unde hæc pars videtur sufficienter probari ex definitione, quia consuetudo debet esse moribus utentium instituta : mores autem non sunt sine actuum frequentia. Item ex nomine: dicitur enim consuetudo, quia in communi est usu, ut ait Isidor., cap. *Consuetudo*, d. 1; quomodo autem esse potest in usu communi sine actuum frequentia? Item consuetudo dicitur usus longævus, cap. *Consuetudinis*, dist. 11, et in l. *Sed et ea*, ff. de Legib., et in l. *De quibus*, dicitur, in consuetudine populum in factis declarasse suam vo-

luntatem : facta autem non sunt sine actuum multiplicatione, et hanc vocamus frequentiam; ergo.

2. *Objectio prima. — Objectio secunda. — Instantia. — Solutiones.* — Objici vero potest, quia interdum sufficit omissio. Jam vero dixi moralem omissionem sub actu morali comprehendi, et ubi illa sufficit, etiam illius frequentiam postulari. Quando autem et quomodo sufficiat, in cap. 16 declarabitur. Secundo, objici potest, quia aliqui doctores graves asserunt interdum sufficere unum actum ad consuetudinem, ut refert Bart. in dicta leg. *De quibus,* et dicta leg. 2, cap. Quæ sit long. consuet. Idque admittit Panorm. in dicto c. ult., n. 17, quando actus est permanens, et sufficienti tempore durat, ut, per unam collationem beneficii inducitur consuetudo, si illa duravit in facto esse tempore sufficiente, c. *Cum de beneficio,* de Præbend., lib. 6, et per unum actum ædificandi pontem, acquiritur jus, si pons sufficienti tempore duravit. Verumtamen hæc et similia exempla habent locum in præscriptione, ad quam revera non est per se necessarius proprius actus consistens in operatione humana, sed sufficit habitualis possessio (ut ita dicam) cum aliis conditionibus ; et ratio est, quia præscriptio frequentius versatur circa res aut personas, ut cap. 1 et 2 sufficienter tactum est, et ideo in præscriptione quando unus actus sufficit, non durat proprie actus, sed effectus, seu terminus actus, ut est possessio beneficii, aut pontis; quamvis in his exemplis moraliter etiam interveniat frequentia actuum utendi ponte aut beneficio, etc. At vero in consuetudine de qua tractamus, et in universum in omni illa quæ versatur circa actus humanos, ut tales sunt, impossibile est introduci consuetudinem sine actuum multitudine, et frequentia, quia isti actus non durant per tempus diuturnum, et consuetudo debet esse diuturna. Unde non potest esse talis, nisi per actuum successionem. Dices : licet actus transeat, censetur manere moraliter, quamdiu non retractatur, etiamsi non iteretur. Respondeo id esse verum quantum ad reatum, seu habitualem culpam, non vero quantum ad consuetudinem : nemo enim dicetur habere consuetudinem furandi, quia semel furatus est, et per longum tempus non restituit. Eo vel maxime quod, respectu legis inducendæ vel tollendæ, non potest fieri ut populus, qui unum actum fecit, verbi gratia, servando festum aliquod, vel jejunium, multo tempore persistat, quin aut repetat similes actus, vel faciat contrarios. Et ideo simpliciter et sine limitatione verum est, ad hanc consuetudinem actuum frequentiam requiri. Et ita docet late Bartol. in dicta l. 2, n. 12, et Glossa in cap. *Consuetudo,* d. 1, et in cap. ult. De consuetud., ubi late Rochus, sect. 5, n. 36, dicens esse ab omnibus receptam, fere nullo contradicente.

3. *Quæ actuum frequentia requiritur ad consuetudinem inducendam. — Ad judicium prudentis viri confugiendum.* — Dubitant vero ulterius hi doctores quæ actuum frequentia necessaria sit, vel sufficiat ad hujusmodi consuetudinem inducendam. Quidam enim antiqui juristæ duos actus sufficere dixerunt, ut Bartol. supra refert, et sequitur Rosell., verb. *Consuetudo,* et Sylv., ibi, quæst. 4, adhibendo aliquas distinctiones. Allegatque l. 3, c. de Episc. aud., et c. *Ita nos,* 25, q. 2, ubi geminatio ejusdem criminis vocatur consuetudo. Sed, ut recte dixit Bart., illud intelligitur de quadam assuefactione operis, non quæ sufficiat ad jus introducendum, sed ad punitionem graviorem, et ad non facile concedendam veniam, et similes effectus, facti potius quam juris. Et ideo Bartol. et alii hanc sententiam communiter reprobant, quia nulla ratio inveniri potest ad certum numerum definiendum, et jura illum non præscribunt ; unde dicunt arbitrio prudentis esse relinquendum. Quorum sententia certa mihi esse videtur, loquendo in nostra materia de propria consuetudine legali, quidquid sit de numero actuum sufficiente ad propriam præscriptionem, vel ad alios effectus facti, ut dicam.

4. Declaratur autem in hunc modum. Quia hæc consuetudo aliquando debet esse præscripta, ut jus inducat, vel auferat, aliquando vero id non est necessarium. Quando ergo præscribenda est consuetudo, primum considerandus est numerus annorum necessarius, juxta dicenda in capitibus sequentibus. Et deinde spectandum est an consuetudo requirat in singulis annis unum tantum actum, vel plures : nam, si unum tantum postulat, ut observandi tale festum, jejunandi tali die, tunc tot actus erunt necessarii, quot fuerint anni necessarii ad præscriptionem. Si vero requirit plures actus in certo numero, cum eadem proportione erunt in annis ad præscriptionem requisitis multiplicandi. Potest autem numerus actuum in singulis annis non esse certus absolute, sed sub conditione, vel opportunitate aliqua, ut esse potest consuetudo publice orandi, vel aliquid simile faciendi, quoties talis occasio vel tem-

poris necessitas occurrerit. Et tunc, juxta numerum et frequentiam occasionum, erit necessaria frequentia actuum, tempore necessario, sine interruptione. Item hi actus, respectu communitatis, sunt per modum unius, quatenus vel tota communitas, per modum unius personæ fictæ, seu collegii, ut eligendo, ordinando, etc., vel quia omnes de communitate, vel major pars eorum concurrunt, licet singuli per se operentur, ut in observatione festi, in jejunio, etc. Et ita respectu communitatis pauci actus sufficiunt. In singulis vero personis multiplicantur, et juxta populi magnitudinem, quoad multitudinem actuum qui simul ab omnibus de populo fiunt, et juxta temporis durationem, quoad frequentiam similium actuum qui a singulis fiunt successive. At vero quando non requiritur certi temporis successio, tunc sicut tempus ipsum, pro quo debet continuari consuetudo, arbitrarium est, ita etiam actuum frequentia, juxta exigentiam materiarum, vel occasionum, pro quibus consuetudinem quasi continuari necesse est. Et quoniam talis consuetudo populi et principis consensum requirit, illa actuum multiplicatio censebitur sufficiens, per quam, et consensus populi, et tacita voluntas principis possit satis innotescere. Ita fere Hostiens. in Sum., et Archid., capit. 1 de Constitution., in 6; Panormitan. dicto capit. ultim., n. 17; et Bartolus, dicta leg. 2, numero decimo secundo, quos alii sequuntur. An vero idem dicendum sit in stylo seu consuetudine actuum judicialium, dicam in capite sequenti, ad finem.

5. *Observantia publica necessaria. — Actus publicus potest esse dupliciter. — Publicitas facti et juris, quæ.* — Et hinc constat necessarium esse observantiam consuetudinis esse publicam, et consequenter actus consuetudinis debere publice fieri, tum ut omnes de populo, vel major pars in præstando consensu circa talem consuetudinem possit convenire; tum ut talis consuetudo, quantum est ex se, possit esse nota principi, cujus consensus etiam desideratur. Duobus autem modis potest aliquis actus esse publicus, scilicet, facto et jure, sicut dupliciter dici solet actus notorius, scilicet, notorietate facti aut juris. Priori modo est actus notorius, qui, licet sit actus privatæ personæ et potestatis, nihilominus in conspectu aliorum publice fit, et non furtive, seu in occulto; posteriori autem modo dicitur actus publicus, qui publica auctoritate et juridice fit, ut est sententia judicis, et similes. Quando ergo consuetudo ipsa est de actibus privatis, tunc certum est debere illos actus fieri publice, saltem primo modo, et notorietate facti, ut possint consuetudinem introducere, propter rationes factas. Quia si actus clam fiant et in abscondito, per illos et per talem modum operandi, indicatur non fieri ex communi consensu populi, nec consentiente principe; ideoque nisi actus sint publici, saltem notorietate facti, non possunt esse apti ad publicam consuetudinem inducendum, et ita declaratur hæc conditio in l. 5, tit. 2, part. 1.

CAPUT XI.

UTRUM AD CONSUETUDINEM JURIDICA NOTITIA DE ACTUUM FREQUENTIA NECESSARIA SIT.

1. *Actus publici notorietate facti possunt consuetudinem inducere.* — Sensus quæstionis est an, ut consuetudo introducatur, necessarium sit frequentiam sufficientem actuum esse in judicio publica auctoritate defensam aut probatam. Aliqui affirmant oportere ut consuetudo sit in contradictorio judicio probata. Ita docet Glossa in cap. ultim. de Consuetudine, et in cap. *Frustra,* distinct. 8, in § *Sine scripto,* verb. *Diuturni,* Glossa etiam, in rubric., c. Quæ sit long. consuetud.; sequitur Anton., 1 part., tit 16, § 4. Fundantur primo in capitulo *Abbate,* de Verborum signific., ubi quædam consuetudo allegatur insufficiens, quia non fuerat in contradictorio judicio introducta, ubi Glossa id notat, et confirmat exemplo præscriptionis, in qua requiritur protestatio, juxta legem *Sic alia*, § 2, Digest. Quemadmodum servitut. amitt.: *Sic videtur* (inquit Glossa) *quod requiratur in consuetudine præscribenda.* Secundo, allegatur l. *Cum de consuetudine,* ff. de Legibus, quæ dicit, cum aliquis allegat consuetudinem, primum omnium esse explorandum *an etiam in contradictorio judicio consuetudo firmata sit.* Tertio, favet lex Hispaniæ, part. 1, tit. 2, l. 5, quæ habet consuetudinem decem aut viginti annorum, esse in posterum servandam, si hoc eodem tempore lis juxta eamdem consuetudinem judicata fuerit. Quarto, addi potest conjectura, quia, donec ita sit consuetudo confirmata, non potest esse satis cognita, satisque publica, ita ut alios obliget ad illius observationem, vel securos reddat in conscientia illam imitantes. Quod si quæras quot actus judiciarii necessarii sint, respondent Glossæ geminatum judicium conforme, et sine contradictione, esse necessa-

rium, quod solum probant ex dicta l. 3 de Episcop. aud.

2. *Actus judicialis non requiritur ad consuetudinem inducendam.*—Hæc vero sententia falsa est, et contraria est communis canonistarum et legistarum, ut dixit Abb. in dicto cap. ult., n. 16, et tradit Bart. in dicta l. 2, et d. l. *De quibus,* in repetit., quæst. 2, ubi etiam Jason., col. 12; et Roch., dicta sect. 4, n. 34, ubi refert alios; Gregor. Lop., dicta l. 5 partit., et Petr. de Salazar, l. 1 de Consuetud., cap. 7. Et probatur primo, quia actus judicialis non est necessarius ex natura rei ad consuetudinem, nec ex jure positivo; ergo non habet unde sit necessarius. Consequentia est clara, quia omnis conditio vel causa necessaria ad consuetudinem fundari debet in aliquo jure, alias gratis et sine fundamento asseritur. Major autem probatur, quia nulla est ratio naturalis quæ illam necessitatem probet. Nam (ut ait Bart.) consensus communis populi vel majoris partis ejus sufficienter ostendit consensum populi, et usus ipse publicus per se potest innotescere principi, ut censeatur tacite consentire ; ergo non est cur ex natura rei requiratur actus judicialis. Positiva autem jura, quæ de hac consuetudine rationabili loquuntur, nunquam requirunt hanc conditionem, sed solum ut sit præscripta, inveterata, antiqua, et similia, ut patet ex dicto cap. ult., et ex l. *De quibus,* cum similibus.

3. Deinde argumentor ratione, quia, ut interveniat ille actus judicialis, supponi debet contradictio in judicio ; quid ergo si nunquam talis contradictio facta est ? Nunquam ergo poterit tunc introduci consuetudo, quod est contra omnem rationem, et contra omnia jura. Dici potest in decem vel viginti annis solis non confirmari consuetudinem, si contingat non deferri ad contradictorium judicium ; tamen, si majori tempore, ut per triginta annos, vel amplius durat, jam illa diuturnitate temporis suppleri illam necessitatem actuum judicialium. Atque ita, saltem secundum jus Hispaniæ, sensit Burgos de Paz, in l. Tauri, n. 247. At vero, in jure communi hoc subsistere non potest, quia consuetudo decem annorum longæva est secundum jus commune; et ut illa sit consummata et perfecta, non est necessaria illa conditio ex vi juris communis, ut probatum est. De jure autem Hispaniæ statim dicam.

4. Tandem addenda est ratio insinuata a Panorm., quæ mihi videtur optima. Nam involvit hæc conditio quamdam repugnantiam : si enim requiritur sententia in contradictorio judicio, vel repugnat dari primam sententiam justam in favorem consuetudinis, et sic repugnabit introduci perfectam consuetudinem, cujus contrarium supponunt etiam auctores contrariæ opinionis, vel necesse est ut talis sententia supponat perfectam consuetudinem ante ipsam, et sic sententia non erit necessaria ad consuetudinem, sed ad summum notificabit illam. Prior pars probatur, quia, si sententia in favorem consuetudinis est necessaria ad firmitatem consuetudinis, ante primam sententiam non potest esse consummata consuetudo, cum deficiat illi necessaria conditio; ergo non potest per primam sententiam declarari consummata, nec quod sit validus aut licitus actus factus in virtute illius, nec denique quod aliquam obligationem inducat, quia talis sententia continebit errorem contra veritatem, quia revera ante sententiam non erat talis illa consuetudo, juxta illam opinionem. Unde etiam per se patet altera pars : nam si per sententiam vere et juste consuetudo denuntiatur perfecta, ergo absque sententia consummata jam erat, nam sententia non consummat illam, sed declarat qualis sit.

5. *Respondetur ad fundamenta contrariæ sententiæ.*—Ad primum ergo ex cap. *Abbate,* respondetur imprimis ibi non esse sermonem de consuetudine juris, sed de præscriptione juris eligendi, quæ est res diversa, de qua esse potest alia quæstio, non tamen ab illa licet ad præsentem argumentari. Secundo, verba illa non sunt in decisione, sed in allegatione partis contra quam causa definita est, ut ex textu constat. Tertio, ibi non interponuntur illa verba ad insinuandum, sententiam in contradictorio judicio esse necessariam ad præscriptionem, hoc enim tam clare falsum est ut non sit verisimile fuisse allegatum, sed solum ad probandum talem consuetudinem non sufficienter probari ex his indiciis, quæ pars adversa in illius probationem induxerat. Unde Panormitanus ibi, n. 13, dicit contrarium potius ex illo textu colligi. Exemplum autem quod Glossa adducit ex l. *Si quis alia,* nihil ad rem præsentem facit; tum quia ibi non est sermo de consuetudine juris, sed præscriptione servitutis ; tum etiam quia non est simile ; ibi enim non explicatur quomodo acquiratur servitus præscriptione, sed quomodo non amittatur, et dicitur non amitti per non usum, quando occasio ejus non occurrit, sed fuit mere negativus et non privativus, ut infra, tractando de privilegiorum amissione, latius explica-

bimus. Et quia hæc occasio utendi aliquando non occurrit, nisi prius aliquid operetur, ideo ibi dicitur ante hanc occasionem non amitti servitutem propter solum non usum, quod maxime in servitutibus urbanis contingit, ut habetur ex l. *Hæc autem*, ff. de Servit. urb. præd.; inde ergo nihil colligi potest de necessitate contradictionis alterius, præsertim in judicio.

6. *Ad secundum.*—Ad secundum, ex l. *Cum de consuetudine*, respondeo, ibi solum dici, ad explorandam et probandam consuetudinem, multum referre, si aliquando in contradictorio judicio firmata sit, et ideo hoc esse imprimis spectandum. Quod esse potest verum, non quia talis sententia sit necessaria ad veritatem et consummationem consuetudinis, sed quia ad illius probationem multum potest conferre. Omitto aliter legi textum illum negative, scilicet, multum referre *an contradictorio aliquo judicio consuetudo firmata sit*, et sic est res clarior; nam hæc negatio necessaria esse potest ad firmitatem consuetudinis : quia, per sententiam datam contra consuetudinem, interrumpitur vel cessat præsumptio taciti consensus reipublicæ, aut principis. Sed prior lectio censetur germana, quam aliis etiam modis exponunt ibi Glossa et doctores, ut in eis videri potest.

7. *Ad tertium.* — *Duo distinguenda.* — Ad tertium, ex lege Hispaniæ, circa illam nostri interpretes laborant, et quidam conantur illam interpretari de præscriptione, sed male; tum quia aperte loquitur de consuetudine, ut consideranti patebit; tum etiam quia etiam in præscriptione id non est verum, vel habet eamdem difficultatem. Alii vero fatentur ex jure speciali Hispaniæ esse necessarias duas sententias in contradictorio judicio, ut consuetudo firmetur. Ita Burgos de Paz, in l. 1 Tauri, num. 247. Sed, licet verba litteræ faveant, sensus est tam absurdus, ut non videatur admittendus. Quia (ut supra ostendi) involvit repugnantiam hæc conditio; quia, si illa esset necessaria, nunquam posset prima sententia juste proferri pro consuetudine, seu secundum illam. Duo ergo in illa lege distinguenda mihi videntur, unum est, quod consuetudo sit plene introducta et suum effectum juris habeat; alterum est, quod talis consuetudo sit irrevocabilis ex virtute et ordinatione illius legis. Ad primum ergo non postulatur duplex sententia, et hoc est quod ad nos spectat; ad secundum autem videtur postulari, et quoad hoc videtur peculiare illud jus Hispaniæ, quod an sit in usu, et quomodo intelligendum sit, ad nos nunc non pertinet. Hic autem sensus facile ex verbis legis colligetur, quæ sic habent : *Si populus decem vel viginti annis aliquid fecerit, sciente domino, et non contradicente, poterunt deinde id libere facere.* Hæc est prima pars, in qua ad jus consuetudinis nihil aliud postulatur. Deinde vero additur : *Et talis consuetudo observanda in posterum est, si hoc eodem tempore juxta prædictam consuetudinem bis judicatum fuerit.* Hæc ergo est altera pars, in qua jam non dicitur libere posse id fieri, sed omnino observandum id esse, et ad hoc specialiter postulatur illa secunda conditio. Et hic sensus magis declarabitur ex dicendis tum in præsenti, tum in capite decimo sexto.

8. *Quid valet unius gravis doctoris assertio.* — Ad quartum, ex ratione sumptum, respondetur ad summum probare, sententiam in contradictorio judicio conferre ad probationem consuetudinis et ad notitiam ejus, quod facile concedimus. Nihilominus tamen ante illam sententiam est vera consuetudo; imo dum consuetudo est in fieri, non potest talis sententia habere locum ex vi consuetudinis, ut jam probavi. Item, ante sententiam procedere debet probatio sufficiens; ergo sine sententia potest esse moralis certitudo de qualitate et sufficientia consuetudinis introductæ; imo, respectu eorum qui non possunt, per se, modum consuetudinis expendere, sufficiet probabilis doctorum opinio. Quin potius satis esse unius gravis doctoris assertionem censuit Bart. in d. l. *De quibus*, quæst. 4, et multi graves auctores secuti sunt, quos diligenter referunt Mascard., de Probat., concl. 426, et Sanc., lib. 7 de Matrim., disput. 17, num. 8. Quod intelligendum est, dummodo alii non contradicant, et tunc etiam verius est requiri, ut vel plures et graves doctores in illa assertione conveniant, vel dictum unius aliis gravibus conjecturis adjuvetur. Et fortasse in hoc sensu voluit rex Alphonsus, in dicta l. 5, duas sententias concordes ad certitudinem et probationem talis consuetudinis sufficere, ita ut contra illas amplius judicari non possit, nec major probatio pro consuetudine postulari. Quod potuit optime institui, licet in jure communi fundari non possit : nam l. 3, c. de Episc. aud., quam allegant dictæ Glossæ, non de hoc loquitur, sed de venia non facile concedenda ei qui iterato peccat, quod pertinet ad solum factum, et ad impropriam consuetudinem inchoatam, seu assuefactionem, ut supra dixi.

9. Addit vero Panormitan., ex opinione doctorum utriusque juris, licet sententia judicis non sit necessaria ad consuetudinem, posse tamen juvare ad illam non solum probandam, sed etiam introducendam. Quia nimirum, si judex judicavit contra legem, populo sciente, et non contradicente, per hoc indicatur consensus populi de consuetudine introducenda. Sed certe si sententia fuit justa, supponere debet consuetudinem perfectam et derogantem legi, et ita non potest deservire ad introducendam consuetudinem, sed ad ostendendam et roborandam. Si autem fuit injusta, debilis est conjectura; quia non potest facile populus resistere judici, aut contradicere, et ideo inde non colligitur consensus ejus, sed tolerantia, quia obviare non potest. Et ideo Anton. et Rochus ibi multas addunt circumstantias, ut conjectura vim aliquam habeat, quas omitto, quia, non obstante tali sententia, seu judicio, iidem actus necessarii sunt ad consuetudinem, idemque tempus ad illius præscriptionem, quia sententia injusta non potest in hoc aliquid indulgere, neque oppositum in jure aliquo potest fundari.

10. Aliter vero Sylvest., verb. *Consuetudo*, quæst. 4, dicit in actibus judicialibus sententiam conferre ad consuetudinem introducendam, *ita ut*, inquit, *ex duabus sententiis, interveniente lapsu temporis congruo, et accedente consensu populi a principio, vel ex post-facto, præsumatur consuetudo*, quia habent aptitudinem ad consuetudinem inducendam, l. *Nam et his*, ff. de Inoffic. test., et l. *Si quis*, § *Quod sub eodem*, ff. ad Sylan. Hoc vero declaratione et examinatione indiget. Certum est enim quod, sicut per actus extrajudiciales contractuum, testamentorum, et aliarum observantiarum, potest induci jus consuetudinis circa similes actus, ita per actus judiciales potest induci consuetudo ad similes actus, quam supra diximus nomine styli significari, et ex ibi dictis, et a paritate rationis, vel certe a fortiori hoc constat. Unde ulterius addo, sicut ad consuetudinem extrajudicialem non requiritur sententia, ita neque ad judicialem, seu quæ ex actibus judicialibus consurgit. Quia etiam multi actus judiciales sunt distincti a sententia, et possunt multiplicari, et sufficienti tempore durare sine ulla sententia circa talem consuetudinem, vel secundum illam, aut contra illam. Tunc ergo introducitur consuetudo absque sententia: nam æque procedunt omnes rationes factæ in talibus actibus, et tali consuetudine, ac in extrajudiciali. Imo, licet actus illi judiciales sint actus dicendi jus, seu licet sint sententiæ multiplicatæ, non erit unquam necessaria sententia, quasi reflexive judicans de consuetudine sic judicandi. Et ita formaliter, ac proprie loquendo, ad judicialem consuetudinem, ultra actus per quos inducitur in actu exercito, nunquam requiritur sententia in contradictorio judicio de ipsa consuetudine, vel de jure per ipsam introducto; licet si consuetudo sit de judicando hoc vel illo modo, vel de pronuntiando sententiam per hunc vel illum, necessarium sit introduci per actus judicandi, et ita formaliter ac proprie nulla est differentia inter actus judiciales et extrajudiciales.

11. *Aliorum sententia.*—Dicunt tamen multi in sententiis ferendis, imo in actibus judicialibus sufficere duos actus ad introducendam consuetudinem, et hoc videtur intendere Sylvest. supra, et sentit Gloss. in d. l. *De quibus*, verb. *Inveterata*, et Joan. And., in d. cap. *Abbate*, et Bart., in d. l. *De quibus*, in repetit., q. 4; et multi, loquentes de stylo, significant duos actus in judicio sufficere ad stylum inducendum; stylus autem non est nisi consuetudo quædam in illa materia, ut supra dixi. Ita vero de stylo sentire videtur Dec. in rubr. de Constit., n. 35, ubi dicit ad stylum non requiri temporis lapsum. Imo Rebuff., tract. de Consuet., art. 2, Gloss. 13, n. 10 et 17, dicit ad stylum non requiri usus probationem, actuumve pluralitatem, ubi alios refert. Et hanc sententiam probat Christoph. de Paz in rubric. legum styli, 1 part., n. 76 et sequentibus. Et citat Cynum in lege 2, c. Quæ sit longa consuetudo, dicentem tantam esse styli auctoritatem, ut, etiamsi ab uno judice inductus sit, legis vim habeat, et loquitur de stylo inducto moribus sine lege scripta, ut idem Paz late declarat infra, n. 86 et sequentibus. Hoc etiam confirmare videntur multa, quæ de observantia tradit Anton., in dict. cap. ult., et ex illo Rochus ibi, in Præfat., n. 23, ubi dicunt non requirere tempus, sed duos, vel tres actus, et nihilominus in judiciis esse sequendam. Maxime si talis observantia sit declarativa, et interpretativa juris. Denique ad idem faciunt multa, quæ de solito et consueto tradit idem Rochus, supra, q. 5, n. 34, contendens ad consuetum duos actus sufficere, præcipue in judicialibus.

12. *Quid de actibus judicialibus dicendum.*—*Quæ mora in actibus judicialibus requiritur.*—Sed nihilominus, proprie et cum proportione loquendo, nihil speciale in hoc invenio

in actibus judicialibus, his seclusis in quibus intervenit persona et auctoritas supremi principis potentis condere legem; nam in eo est specialis ratio quoad aliqua, ut statim exponam. Itaque, licet verissimum sit, per stylum non scriptum, posse induci jus, ut docent omnes jurisperiti, in c. *Ex litteris*, de Constit., et in dict. l. 2, c. Quæ si longa consuetudo; et specialiter Bald. in l. *Si quis intra*, c. de Bonis damnat., Jas., in l. *Si domus*, *In pecunia*, ff. de Legat., 1, n. 5, nihilominus, quod ad hoc jus inducendum sufficiant duo actus, vel certus aliquis numerus, nullo jure invenio definitum, nec verisimili ratione probari posse, aut differentiam in hoc constitui inter stylum et alias consuetudines in aliis actuum generibus. Et ideo dico, etiam in actibus judicialibus, requiri frequentiam cum ea temporis mora, quæ vel ad præscribendam consuetudinem sufficiat, vel ad sufficienter ostendendum communem populi et principis consensum.

13. *Objectiones.* — *Solutio.* — Et imprimis hoc significant jura, quæ etiam in stylo seu actibus ejus absolute requirunt usum frequentem et morem, ut patet ex l. 1, c. Quæ sit long. consuet. ibi : *Probatis iis quæ frequenter in oppido in eodem controversiarum genere servata sunt.* Item ex l. *Nam et iis* (quam Sylvest. citat), ff. de Inoffic. testament., ibi : *Cum obtinere assidue soleant;* nam particula *assidue* plus significat quam binos actus. Alia vero lex, ad Sylanian., quam Sylvest. allegat, nihil prorsus ad rem præsentem facit. Alia item jura, quæ requirunt actuum frequentiam, generaliter et indifferenter loquuntur. Præterea hoc clare sentit Bart. in l. *De quibus*, n. 14, nam etiam in sententiis requirit decennium, et tacitum consensum populi. Idem magis sensit Deci., dicto n. 35; ait enim in stylo ejus qui habet potestatem condendi leges, non requiri temporis lapsum, alioqui vero desiderari ad styli introductionem; eadem ergo ratione requiritur actuum frequentia prudenti arbitrio definienda juxta supra dicta. Idem sensit Salicet., in d. lib. 2, c. Quæ sit longa consuet., n. 23, dicens actus unius judicis plurificatos non inducere stylum, nisi summæ potestatis magistratus sit. Quod probat Bald. in l. 3 ejusdem tit., et Bart., in l. *Jurisperitos*, ff. de Excus. tut., circa finem ; et plura pro hac parte videri possunt in Burgensi in Prooem. legum Tauri, n. 220 et sequentibus; et in Christoph. de Paz, ubi supra. Ratio vero jam tacta est, quia neque in judice, neque in ministris ejus est potestas condendi jus, etiamsi expresse velint; ergo nec possunt per duos vel tres actus illud inducere tacite, cum nulla ratio vel lex hoc eis concedat.

14. Dices : esto hoc verum sit in cæteris actibus judicialibus præparatoriis (ut sic dicam) ad sententiam, tamen in ipsa sententia esse specialem rationem, quia per illam dicitur et explicatur jus, et ideo videtur habere vim statuendi jus, quia publica auctoritate fertur, et præsertim bis repetita, et communi consensu populi acceptata, quia tunc jam videtur esse jus communi consensu approbatum. Respondeo : si judex proferens sententiam non sit supremus princeps, et ita non habeat potestatem condendi legem, ejus sententiam, etiam iteratam, vel etiam a diversis judicibus ejusdem ordinis repetitam, non facere jus propter solum numerum actuum. Quod potest sumi ex l. *Nam imperator*, ff. de Leg., ibi: *Aut rerum perpetuo similiter judicatarum.* Ratio vero est, quia illæ sententiæ non sufficiunt inducere jus per modum consuetudinis, propter rationem factam, nec per modum legis scriptæ, quia non est potestas in judicante. In quo differt talis sententia ab ea quæ est a supremo principe : nam illa inducere potest jus, non per modum consuetudinis, sed per modum legis scriptæ, modo supra explicato in l. 3 et 4; et ideo tunc nec duo actus requiruntur, sed unus sufficit. In inferiori vero nec plures sufficiunt, ut expresse tradit imperator in leg. *Nemo*, c. de Sentent. et interloc. omni. judic. Ratione cujus dixit Gloss. in dicto cap. ult., verb. *Legitime*, quod duæ vices non sufficiunt, *quia non exemplis, sed legibus judicandum est*, ut in dicta l. dicitur. Habet ergo sententia privati judicis aliquam auctoritatem, et si sit senatus publici aut regii, multo majorem, augeturque per iteratas sententias conformes, non tamen habent legis auctoritatem, sed gravis doctoris, vel etiam plurium doctorum, ut constat in decisionibus Rotæ, et similibus. Quod si in aliquo regno specialiter statutum sit, ut judices non recedant ab eo quod bis, vel pluries in senatu regio fuerit judicatum, id erit speciale in tali regno, et non in virtute consuetudinis, sed illius legis scriptæ : seclusa autem lege, tacitus consensus populi aut principis non præsumitur, nisi diuturno tempore et per sufficientem actuum frequentiam de illo constet.

15. *Duplex modus intelligendi stylum.* — Ad ea vero quæ de stylo in contrarium allegabantur, respondeo duobus modis posse intelligi. Primo, de stylo habente vim legis, et sic

dico, non procedere nisi quando stylus, vel lege scripta probatus est, vel sufficienti consuetudine præscriptus, vel certe ita est proprius supremi principis habentis auctoritatem condendi legem, ut sufficienter per illum declaret hanc esse suam voluntatem. Secundo, id potest intelligi de stylo non fundato in auctoritate principis aut legis, nec sufficienti consuetudine introducto, sed per aliquos actus consueto, et tunc dico esse sequendum et imitandum, non ex legis obligatione, sed secundum prudentiam, et convenientem procedendi modum, nisi ratio in contrarium vehementer urgeat, vel alia gravissima necessitas cogat, et hoc modo credo esse locutos de observantia et de stylo facti, Antonium, Rochum, et plures alios ex auctoribus allegatis.

CAPUT XII.

UTRUM CONSUETUDO PER SOLOS ACTUS VOLUNTARIOS INDUCI VALEAT.

1. *Actus introducentes consuetudinem debent esse voluntarii.* — Certa et communis resolutio est, actus introducentes consuetudinem voluntarios esse debere; et ratio est, quia actus consuetudinis non inducunt illam, nisi ratione consensus populi, qui per illos indicatur; sed actus non indicant consensum, nisi sint voluntarii; ergo, ut consuetudinem introducant, necessarium est ut voluntarii sint. Consequentia est evidens, et minor est etiam nota in philosophia morali. Major autem est communis consensus doctorum in hac materia. Unde etiam, in cap. 1, vidimus multos velle ut ille consensus in definitione consuetudinis expresse ponatur, et omnes consentiunt, saltem implicite intelligi; et ratio est, quia licet requiratur etiam consensus principis, ut statim dicemus, tamen ille supponit consensum populi, cui in hoc morem gerit: quod est manifestum quando consuetudo derogat juri principis; idem tamen est quando inducit jus, quia hoc jus consuetudinis incipit (ut sic dicam) a populo, et ideo supponit consensum ejus. Unde cum in omni lege requiratur aliquo modo populi consensus, diverso tamen modo in lege scripta quam in hoc jure non scripto; nam lex procecedit primo, et per se a principe, et exigit consensum a populo, illum obligando ad acceptandam legem, ut l. 3 et 4 dixi: in jure autem consuetudinis populus incipit, quantum in se est, volendo jus introducere, et tacite impetrando consensum a principe. Hac ergo ratione necessarium est ut actus consuetudinis voluntarii sint.

2. *Per actus ignorantia et errore factos non inducitur consuetudo.* — Ex quo principio infero, per actus ignorantia et errore factos non induci consuetudinem, quia involuntarii sunt. Ita Glossa in d. cap. ult. de Consuet., et ibi Cardin., Gloss. in c. *Frustra,* distinct. 8; Innoc., in rubr. de Cons., n. 4; Gloss. et Bart. in l. 2, c. Quæ sit longa, etc., quæst. 17, in ultimis verbis; et Bald. in l. *De quibus,* in 5 opposit., et idem fere dicunt reliqui, quos referam; addunt vero limitationem et probationem, ex l. *Quod non ratione,* ff. de Legibus, de quibus statim dicam. Melius potest probari ex d. l. *De quibus,* quatenus totam vim consuetudinis ponit in consensu populi, qui tollitur per errorem. Juvat etiam l. *Sed et ea,* infra eod., dicens consuetudinem habere vim ex tacita civium conventione : cessat autem vera conventio ubi error intervenit. Item lex *Imo,* infra eodem, dicens jus consuetudinis esse magnæ auctoritatis, *quia in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto comprehendi;* at consuetudo per errorem introducta non potest habere hanc auctoritatem, nec censeri vere probata, sed solum reputata. Item in l. 2, c. Quæ sit long. cons., dicitur : *Consuetudo præcedens , et ratio quæ in consuetudinem evasit, custodienda est:* supponit ergo consuetudinem debere esse ex ratione, et non ex errore profectam; nam si per errorem inducta est, detecto errore, cessat ratio apparens quæ esse potuit talis consuetudinis, et consequenter cessat ipsa consuetudo, quia non potest sine ratione subsistere. Quare, licet durante errore videatur consuetudo prævalere et jus inducere, illud solum erit ex conscientia erronea; nam veritate intellecta cessabit vis consuetudinis, et ita prius non fuit verum jus, sed putatum, et idem est de ipsa consuetudine.

3. *Objectio.* — *Explicatur lex proposita.* — Objicitur autem contra hanc illationem lex 39, de Legib. ff., quæ sic habet: *Quod non ratione introductum est, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum, in aliis similibus non obtinet.* Ex quo textu colligi videtur consuetudinem errore inductam, et roboratam, validam esse quoad illam materiam circa quam inducta est, non esse tamen extendendam ad similes. Ita sentit Bart., dicta l. *De quibus,* n. 5, et in l. *Diuturna,* ff. de Leg., et in l. 1, cum Gloss. ibi, c. Quæ sit longa consuet., ubi etiam Bald. et alii. Item Panormit. in dicto cap. ultimo, n. 12, et ibidem Anton. et Rochus, sect. 4, in

princ., ubi alios allegat, qui in summa tria dicunt: nam, primo, supponunt consuetudinem ex certa scientia, et sine errore inductam, cum aliis conditionibus sufficientibus, non solum valere in materia in qua versatur, sed etiam extendi ad similia. Addunt secundo, consuetudinem per errorem inductam etiam esse validam in sua materia. Tertio vero, concludunt posteriorem consuetudinem differre a priori, quia non patitur tantam extensionem ad casus similes. Ex quibus dictis primum, licet sit valde receptum a juristis, apud me magnam difficultatem habet. Verumtamen, quia in generali non potest recte examinari, vel explicari, melius fiet circa singulos effectus principales consuetudinis. Secundum vero dictum directe adversatur nostræ assertioni, et ab eis non probatur ulla ratione, sed tantum ex dicta l. *Quod non ratione*, nec respondent rationi factæ, quia error tollit consensum, cum tamen ipsi eadem utantur ad probandum tertium dictum.

4. *Impugnatur prædicta illius legis interpretatio.* — Quapropter in propria consuetudine, de qua tractamus, non censeo illam opinionem posse subsistere. Quod ostendo per partes, assumendo aliqua ab eisdem doctoribus concessa : nam imprimis Cynus, et alii antiqui, quos etiam sequitur Bartolus, propter illam rationem limitant illud dictum, ut non procedat in consuetudine quæ est contra legem, quia, si populus operatur contra legem ex ignorantia ejus, vel errans existimando ita disponere, clarum est non habere animum derogandi legi. Quomodo ergo, in tali consuetudine, explicabitur dicta lex *Quod non ratione*, nam illa consuetudo maxime dici potest non ratione et per errorem inducta? Imo multi exponunt de hac consuetudine contra jus positivum maxime loqui legem illam, cum dicit illam *non ratione* induci, ne videatur loqui de irrationabili consuetudine. Præterea, etiam de consuetudine præter legem Bartolus et alii distinguunt, an error sit facti vel juris, et de consuetudine inducta ex errore facti, fatentur non prævalere, ex defectu consensus, juxta legem *Si per errorem*, ff. de Jurisdict. omnium judic. Si vero error sit tantum circa jus, dicunt, nihilominus valere consuetudinem cum dicta limitatione, seu non extensione.

5. Priorem ergo partem ut nobis non contrariam admittimus, et de illa impugnamus secundam, quia etiam error juris tollit consensum in jure inducendo : nam in his quæ tantum sunt præter jus, non potest errari circa jus, nisi vel existimando illa esse prohibita, vel existimando esse præcepta. Stante vero priori errore, non fit consuetudo inductiva juris, quia hoc non intenditur, sed potius derogare juri, neque inducitur consuetudo derogans juri, quia revera nullum datur jus, cui derogetur. Stante autem posteriori errore, non potest consuetudo inducere legem, quia non fit eo animo, sed potius animo servandi legem. Sicut enim consuetudo ex vera lege orta non inducit jus, ut supra dixi, ita neque illa, quæ ex putata obligatione legis fit, non potest jus inducere, quia tollit consensum, ut ex dicendis in sequenti capite evidentius constabit : ergo nunquam consuetudo ex errore inducit jus, etiam in propria materia : unde melius et fortius concluditur non extendi ad alias. Ideoque non probo exemplum quod ex Baldo adducit Rochus, dicens, si populus consuevit non extrahere frumentum ex loco, quia credidit id esse prohibitum, legem inducere consuetudinem, quia, licet talis populus erraverit in jure, consensit in facto; non enim satis est materialiter consentire in facto, sed oportet consentire in facto ut inductivo juris, quia (ut idem Rochus ibi fatetur, et capite sequenti dicetur) jus non inducitur per consuetudinem sine animo inducendi consuetudinem, id est, jus consuetudinis; et hunc animum tollit error, ut aperte probatum est : ergo. Optimum exemplum est de professione tacita, quæ per nullum usum inducitur, quamdiu error de valore prioris professionis perseverat, ob defectum consensus, ut est vulgare.

6. *Ad objectionem ex lege Quod non ratione responsio.*—Ad legem autem *Quod non ratione*, primum, respondeo posse explicari de præscriptione, et non de propria consuetudine legali. In illa enim proprie contingit ut, sine ratione, id est, sine vero titulo, et per errorem, cum bona fide, incipiat consuetudo, et eodem modo procedat, et prævaleat usque ad jus præscriptionis inducendum. Quod tamen in consuetudine propria et legali vix potest intelligi; tum propter dicta de errore, tum quia jus consuetudinis induci non potest sine ratione. Solum videtur non posse applicari ad præscriptionem, illam ultimam particulam *in aliis similibus non obtinet*, quia eadem præscriptio nunquam extenditur ultra propriam materiam propter similitudinem in materia; quod si sit similitudo in præscribendo, in quibuscumque similibus casibus idem jus obtinebitur. Existimo tamen recte interpretari legem illam quoad hanc partem, per regulam juris

dicentem : *Quod alicui specialiter conceditur, trahi non debet ab aliis in exemplum;* est 74 de Regul. jur., in 6, et juvat regula 78, dicens : *In argumentum trahi nequeunt, quæ propter necessitatem aliquando sunt concessa.* Et quod dicitur in l. 1, ff. de Constit. princip., concessiones personales non trahi in exemplum. Sic enim dici potuit in dicta l. *Quod non ratione,* id, quod alicui licet, ratione consuetudinis bona fide præscriptæ, etiamsi absque ratione et per errorem sit inducta, non posse ab aliis usurpari, etiamsi in cæteris videantur pares, seu similes. Et hanc expositionem sumere mihi videor ex Gloss. in l. *Quod vero,* ff. de Leg., quæ similis est præcedenti, et una per aliam recte declaratur.

7. *Objectio.— Solutio.*— Obstare autem potest huic expositioni, quia illa lex sub titulo de legibus continetur, et quia aliæ leges, antecedentes et consequentes, de legali consuetudine loquuntur. Sed, ad evitandum alium absurdum sensum, mirum non est si nomen consuetudinis in illo loco aliquantulum ampliemus. Præsertim quia multa in illis legibus continentur, quæ communia sunt utrique consuetudini; et doctores, dum illa exponunt et conditiones consuetudinis tradunt, omnia miscent, ut sæpe admonui. Et certe vulgare exemplum, quo juristæ utuntur de consuetudine introducta, quod si dominus vini imposuerit manum ad plaustrum, ex tunc sit suum periculum, ad consuetudinem præscriptionis pertinet. Et Glossa, in dicta lege, exponit quod talis consuetudo non transit ad similes, utique contra personas, contra quas per talem consuetudinem non fuerit præscriptum. Et totum hoc potest censeri pertinens ad titulum de legibus; nam, licet hæc consuetudo non faciat legem, mutat materiam illius, ita ut ratione ejus aliter in tali casu legibus utendum sit.

8. *Alia interpretatio legis Quod sine ratione.* —Secundo, si velimus legem illam de propria consuetudine legali intelligere, respondebimus in illa non dici posse consuetudinem, sine ratione et per errorem, introduci, sed contrarium potius definiri, ut intellexerunt Glossæ in nostra illatione et assertione citatæ, allegantes pro sua sententia legem illam. Unde cum dicitur, *in aliis similibus non obtinet,* non est sensus in illa materia obtinere, non vero in similibus. Hoc enim fortasse de omni consuetudine, etiam ex certa scientia introducta, dici potuit, ut infra dicam. Vel certe si aliæ consuetudines extendantur ad similia, etiam hæc extenderetur, si esset vera lex, quia hæc extensio nunquam fieri potest, nisi quantum ratio legis patitur, quæ ratio locum habet in quacumque lege, si vera lex est; ille ergo sensus non potest recta ratione accommodari. Sensus ergo erit, non obtinere in similibus, id est, talem consuetudinem non durare, et, intellecto errore, non dare jus ad exercendos actus similes illis qui antea per errorem, quasi ex consuetudine putata legitima, exercebantur. Hic enim sensus nec absurditatem habet, nec vim verbis infert, et secundum illam lex illa probat assertionem nostram, ut Glossæ voluerunt.

9. *Quæ ignorantia vel quis error sit qui non inducit consuetudinem. — Assertio intelligenda est de ignorantia quæ spectat ad substantiam consuetudinis.*—Denique inquiri potest, in hoc puncto, de qua ignorantia vel errore hoc intelligendum sit. Nam in hoc etiam Cynus et alii juristæ distinguunt, ut solent, de causa motiva et finali, et dicunt assertionem esse intelligendam de errore circa finalem causam, non circa motivam. Sed de hac distinctione, et de simili quæstione dixi multa in l. 2 de Juram., cap. 11, et in l. 1 de Voto, cap. 11, quæ hic possunt cum proportione applicari. Et ideo breviter dico assertionem intelligendam esse de ignorantia circa illa quæ spectant ad substantiam consuetudinis, sive in jure ipsius, sive in facto quod fundat jus : hæc enim ignorantia est, quæ impedit necessarium consensum, ut declaratum est. Si vero sit circa alia motiva accidentalia, non obstabit, quia non impediet consensum. Et de hoc errore in accidentalibus intelligunt aliqui dictam legem *Quod non ratione,* supponentes secundum eam induci consuetudinem, non obstante errore. Sed hi non poterunt convenienter exponere cur dicatur talis consuetudo non obtinere in similibus, quia error circa accidentalia hoc non potest impedire, si vera consuetudo illam recipit extensionem, et ideo illa expositio necessaria non est.

10. *Consuetudo non inducitur per actus vi vel metu gravi factos.*—Secundo, infertur, ex dicta assertione, consuetudinem non obtinere neque induci per actus factos per vim vel gravem et injuriosum metum. Ita docet in substantia Bart. in dicta l. 2, cap. Quæ sit long., etc., q. 18 tota, et in n. 19, ad penultimam objectionem; et Anton., dicto cap. ult. de Cons. At vero Rochus Curt. ibi, sect. 5, n. 3, oppositum sentire videtur, cum ait per actus meticulosos induci consuetudinem ; refert tamen prædictos auctores, et juxta illorum declarationem vult

dictum suum intelligi. Non ergo a nobis dissentit, sed intelligit de actibus meticulosis, vel quando levis est metus et pauci momenti, vel certe intelligit de actibus qui, licet fuerint metu facti, postea libere confirmantur, et successu temporis acceptantur; sic enim Bart. etiam exposuit. Ratio ergo illationis est, quia vis et metus impediunt consensum ad introducendam consuetudinem necessarium. Quod quidem de vi proprie sumpta manifestum est.

11. *Metus quomodo causat involuntarium.— In præsenti materia major est ratio cur metus impediat consuetudinem.*—De metu autem dubitari potest, quia, licet faciat involuntarium secundum quid, de se relinquit absolutum voluntarium. Unde oriebatur occasio disputandi an ex natura rei solus metus sufficiat ad irritandum hunc consensum coactum, ita ut non habeat effectum inducendi jus consuetudinis, et qualis debeat esse hic metus. Sed quia similis quæstio generalis est, ac frequens in multis materiis, et de illa dixi multa l. 2 de Jur., cap. 9, et lib. 1 de Voto, cap. 7, et ideo ab illa nunc abstineo. Et breviter dico, in præsenti materia multo esse majorem rationem, ob quam metus ex natura rei impediat consuetudinem, quia ad consuetudinem non sufficiunt actus, sed necesse est ut fiant animo inducendi consuetudinem, qui animus ordinarie est potius tacitus quam expressus. At vero quando actus fiunt ex solo timore, ita ut sine illo non fieret, non est talis animus, nec moraliter præsumi potest, quia metus de se quodammodo illum excludit, et ideo frequentia actuum ex solo metu factorum nunquam est sufficiens signum publici consensus totius populi de consuetudine inducenda. Accedit quod princeps non potest præsumi tunc dare consensum suum, quia non vult subditos injusto metu cogi ad similes consuetudines. Quod si ipsemet vim et metum inferat, injuriam committit, quia non potest extorquere a populo consensum per quem obligetur, ut in locis citatis in simili dixi.

CAPUT XIII.

UTRUM CONSENSUS PRINCIPIS, ET QUALIS NECESSARIUS SIT, UT CONSUETUDO JUS INTRODUCAT.

1. *Varii populorum gradus.—Primus gradus.*—In hoc capite explicanda est præcipua causa efficiens consuetudinarii juris. In qua primum omnium statuendum est consensum principis in consuetudine introducenda necessarium esse. Hanc assertionem sumo ex communi sententia doctorum, paucis exceptis, quorum opinionem commodius infra referam. Distinguendi ergo sunt varii populorum gradus, ut certa ab incertis separentur : nam imprimis consuetudo esse potest a populo, qui habet supremam auctoritatem ad ferendas leges, quod solum contingit in legibus civilibus et in rebuspublicis, quæ non recognoscunt superiorem in temporalibus. Et in hujusmodi populis videri potest non necessaria assertio, est tamen vera quatenus in illis habere potest locum : nam illic supremus princeps est tota respublica; ergo si populus ille consentit in consuetudinem, necesse est ut supremus princeps consentiat, quia ibi non distinguitur a populi universitate. Ac de his populis clare loquitur lex *De quibus*, ff. de Legibus. Quod si suprema potestas translata sit in senatum, et in illo sit aliqua discordia, oportebit ut major pars ejus consuetudinem servet, alias non poterit dici consuetudo illa observari a majori parte illius populi, prout habentis potestatem inducendi legem. Nec poterit dici senatus tacite consensum suum præstare, si major pars ejus consuetudinem non servet. Ita ergo in hujusmodi populis verificatur assertio, nec de illis aliquid addere necesse est.

2. *Secundus populorum gradus.* — Deinde potest esse populus, recognoscens superiorem, habens ab illo facultatem condendi leges, seu statuta municipalia, prout jure communi habebant præcipue civitates, juxta l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur. Et de his populis certum est, sicut possunt condere leges scriptas, ita et consuetudine posse illas introducere, juxta dictam legem *De quibus*, cum sequentibus, ff. de Legibus. Unde sicut possunt legem condere sine novo consensu principis, ita et consuetudinem introducere. Nihilominus tamen non omnino ibi deest consensus principis, quia per dictam licentiam illum præstitit, et semper præbet, et ideo tunc necessarium non est ut princeps specialiter sciat consuetudinem denuo introductam in tali vel tali civitate, nam sine tali scientia potuit anticipatum consensum (ut ita dicam) præstare, et de facto præstitit, quando dedit licentiam, quasi sub conditione, si populus vellet speciale jus sibi condere, uno vel alio modo. Quapropter si licentia esset limitata, et cum dependentia a futura confirmatione principis, ita ut ante illam obtentam lex non obliget, ut videtur esse in Hispania, tunc aliter dicendum esset de consuetudine, quia necessarium esset illam

etiam confirmari a principe, et ideo etiam esset necessarius novus consensus illius, quia nova confirmatio non datur sine novo consensu. Unde, quoad hoc, reputaretur talis populus quasi non habens licentiam condendi legem sine principe, de quo statim dicemus, idem enim erit dicendum de tali confirmatione, seu de modo illam obtinendi.

3. *Tertius populorum gradus.* — *Prima sententia.* — Præterea sunt populi qui nullam habent facultatem statuendi, vel leges ferendi, etiam municipales, sed illas debent, vel a supremo principe, vel saltem a propriis dominis, vel pastoribus accipere, et hoc modo comparatur universa Ecclesia ad summum Pontificem, et omnes Ecclesiæ particulares ad suos Pastores; quia ad leges canonicas ferendas nulla est potestas in populo, nec in ipso clero sine suo capite, et influxu ejus, servata semper proportione juxta varios modos legum et communitatum. Et similes sunt multi populi laici respectu suorum principum, ut per se constat. De his ergo dixerunt aliqui nunquam posse consuetudinem introduci sine tacita voluntate peculiari ipsius principis (quam voluntatem ego personalem voco), et ideo ad illam requirunt in principe scientiam consuetudinis et patientiam. Ita docet Glossa in dicto cap. ult., quam multi sequuntur, ut ibi ait Panorm., et expresse tenet Innoc. in rubr. de Consuet., n. 4. Idem tenet Glossa in lib. 2, c. Quæ sit longa consuet., citans Joan. et Azon. Idem Gregor. Lup., in l. 3, tit. 2, part. 1, in Gloss. 7, et videtur consentire D. Thomas 2. 2, quæst. 97, art. 3, ad 3, dicens in his populis, qui habent superiorem, in tantum posse consuetudinem jus introducere, *in quantum per eos toleratur, ad quos pertinet multitudini legem imponere : ex hoc enim videntur approbare quod consuetudo introduxit.* Consentit Soto, l. 1 de Just., quæst. 7, art. 2; et Sylv., verb. *Consuetudo,* q. 3; Dried., de Libert. Christ., cap. 12; idemque videntur sentire Ang., verb. *Consuetudo,* n. 9, in princ., et Sylvest., q. 3. Sed revera multa ex his auctoribus intelligi facile possunt, juxta ea quæ dicemus.

4. Potestque hæc sententia suaderi, primo, ex l. *De quibus,* ff. de Legibus, ubi tota ratio consuetudinis ponitur in consensu populi, qui potest legibus vim et efficaciam dare; ergo hæc erat primaria vis consuetudinis in populo, quando habebat in se potestatem supremam; ergo postquam illam transtulit in principem, ab illius etiam consensu principaliter pendet vis consuetudinis, et consequenter necesse est ut præcedat scientia, sine qua non potest esse consensus. Secundo, probatur ex dicta l. 3, tit. 2, part. 1, ubi, inter conditiones ad consuetudinem, ponitur ut fiat consentiente principe. Tertio, argumentor ratione, quia non minus est necessaria potestas legislativa ad inducendum jus non scriptum quam scriptum, ut constat ex dictis de legibus in communi; sed in his populis non est potestas legislativa, ut supponimus, quia vel nunquam illam habuerunt, ut in legibus canonicis; vel quia in principem illam transtulerunt, ut in civilibus; ergo necessarium est ut ille apud quem est suprema potestas det vires consuetudini per suam voluntatem et consensum.

5. *Differentia inter potestatem ferendi leges ecclesiasticas et civiles.* — *Impugnatur distinctio.* — Aliqui vero doctores, licet pauci, prædictam sententiam in legibus canonicis admittere videntur, et negare in civilibus. Et rationem differentiæ reddunt, quia potestas ferendi leges canonicas nunquam fuit in populo, sed in prælatis; potestas autem ferendi leges civiles primario fuit in populo. Ita sentit Anton., 1 p., tit. 16, § 3; sequitur Covar. 1. 2, quæst. 97, art. 3; et clarius Dried., lib. 1 de Libert. Christian. Sed hæc distinctio non placet, nec videtur posse subsistere : nam, licet potestas civilis primario fuerit in communitate, posquam illam transtulit in principem, jam non habet illam in se; ergo non minus a principe pendet, quam si nunquam illam habuisset. Fortasse dicent hi auctores, quando populus transtulit potestatem in principem, non omnino se illa privasse, sed solum in ordine ad gubernationem expressam (ut sic dicam) et in ordine ad leges scriptas, et verbalia præcepta, semper tamen sibi reservasse potestatem introducendi consuetudines. Sed hoc imprimis fundari non potest, quia nullo jure constat, nec consuetudine, aut aliquo alio signo ostendi potest in perfecta monarchia. Quamvis enim in aliquo regno possit esse potestas regis illo vel alio simili modo limitata, ex tacita saltem conventione, scilicet, ubi monarchia perfecta non fuerit, sed mixta ex democratia, sicut supra diximus circa acceptationem legis; ordinarie tamen non ita est, et illa exceptio potius firmat regulam in contrarium. Deinde non apparet id verisimile, quia rex temporalis potest revocare consuetudines privatas suorum populorum, et prohibere ne introducantur, si ratio subsit. Et eadem ratione potest præcipere ut vim non habeant sine

suo expresso consensu; ergo signum est totam potestatem legum ferendarum, quocumque modo, fuisse in principem translatam.

6. *Principis consensum ad vim consuetudinis esse necessarium.*—Est ergo tertia et vera sententia, quæ imprimis statuit generatim, principis consensum ad vim consuetudinis esse necessarium. Hoc enim commune est apud doctores, ut dixi, et efficaciter probatur ratione facta in prima sententia. Deinde vero addit hæc opinio, hunc consensum duobus modis posse intelligi: unum voco personalem, quia datur a persona principis, vel expresse consentientis, vel antecedenter dando licentiam ad introducendam consuetudinem, vel consequenter, aut concomitanter approbando illam, aut expresse, aut videndo et non impediendo. Alium vocare possumus consensum legalem, seu juridicum, quia non datur personaliter a principe, sed per ipsum jus. Quia si princeps statuit legem, ut consuetudo habens illas vel illas conditiones valeat, ex tunc consentit, et in particulari applicatur ille consensus ad similes consuetudines, quando introducuntur in virtute illius legis. Dicimus ergo non semper esse necessarium consensum priori modo præstitum a principe, sed posteriorem sufficere. Nam quod prior sufficiat, per se notum est; quod autem non sit necessarius, sed secundus etiam sufficiat, probatur. Quia lex semper loquitur, et non minus efficax est voluntas principis per legem loquens, quam immediate per se volens, aut præcipiens. Quando autem unus vel alius consensus intercedat, sequentibus illationibus explicabo.

7. *Primo infertur non requiri consensum principis personalem.* — Ex his enim infero, primo, quando consuetudo præscripta jus inducit, tunc non postulari consensum personalem principis, ac subinde nec specialem scientiam ejus de tali consuetudine, sed ipso nihil de novo sciente, aut volente, tacite, vel expresse, consuetudinem efficaciter induci. Hæc est communis sententia jurisperitorum, teste Pan. in dicto cap. ult., n. 13. Eam tenuit Gloss. ult. in § *Leges,* post c. *In istis,* dist. 4; item Gloss. in c. *Frustra,* dist. 8, in ultimis verbis, si attente legatur, et ibi Card. Alex. in fine. Idem Anton., Barbat. et alii in dicto cap. ult., ubi Rochus Curt., sect. 4, n. 24, refert plures. Idem tenet Domin., dist. 11, in sum., circa finem; Angel. in sum., verb. *Confessio,* n. 9; Sylvest., q. 4; uterque enim supponit præscriptam consuetudinem sufficere, ignorante Papa; Felin. in cap. *Cum ex officii,* de Præscript., n. 11, licet nonnullas limitationes addat de aliquibus casibus specialibus, qui ad alias materias spectant. Ex theologis autem tenent hanc sententiam Palud. 4, distinct. 42, quæst. 4, art. 1, n. 7; Supplem., quæst. 2, art. 2, conc. 3; Anton., 1 part., tit. 16, § 2; Sanc. referens plures, lib. 7 de Matrim., disput. 4, n. 11 et 14, et disp. 82, n. 20.

8. Fundamentum præcipuum hujus sententiæ sumitur ex dicto cap. ult. de Consuetud., ubi tantum duæ conditiones ad consuetudinem requiruntur, scilicet, ut consuetudo sit *rationabilis et præscripta ;* ergo sine fundamento juris, imo contra illud jus est, novam exigere, quæ in illis non contineatur; at specialis scientia principis est nova conditio in illis non inclusa; ergo non est necessaria; ergo nec personalis consensus, qui sine illa scientia esse non potest. Confirmatur ac declaratur, quia princeps potuit generalem legem statuere, approbantem consuetudinem habentem tales conditiones ab ipso præscriptas, et ut vim habeat absque novo suo consensu, vel scientia; sed id fecit in illo decreto; ergo. Major patet, quia hoc non excedit principis potestatem, et ille modus ostendendi suam voluntatem est sufficientissimus, ut declaravi; est etiam convenientissimus, quia moraliter impossibile est consuetudines omnes ad principis notitiam pervenire, juxta cap. 1 de Constitut., in 6, et alioqui expediat consuetudines rationabiles observari, et vim suam obtinere; ergo. Denique confirmari potest ex analogia ad propriam præscriptionem, ad cujus imitationem dicitur hæc consuetudo præscripta; nam in præscriptione non requiritur scientia ejus contra quem præscribitur; consuetudo autem dicitur præscripta contra principem, eo modo quo præscribi potest; ergo non postulat scientiam principis, ut prævaleat.

9. *Objectio.* — *Solutio.* — Dices, hoc solum procedere in consuetudine abrogante legem, de qua loquitur caput illud, non vero de consuetudine inducente legem, quia de illa nullum est tale jus. Item id ad summum procedet secundum jus canonicum, et in consuetudine canonica, nam in jure civili nihil tale reperitur definitum. Respondeo, ad priorem partem, a fortiori jus illud comprehendere consuetudinem inductivam legis non scriptæ, quia, quoad potestatem, tanta requiritur ad abrogandam legem principis, sicut ad introducendum jus novum non contrarium antiquo. Aliunde vero magis necessarius videri poterat consensus principis ad permittendam revocationem suæ

legis, quam ad inducendum novum jus, quia magis ejus voluntati et auctoritati derogare videbatur. Et ideo cum emphasi dicitur in illo textu : *Licet non sit vilis longævæ consuetudinis auctoritas, non tamen esse usque adeo valituram, ut vel juri positivo debeat præjudicium generare, nisi,* etc. : ergo cum hoc illi detur, si illas duas conditiones habeat, simpliciter approbatur quodlibet consuetudinarium jus illas duas conditiones habens.

10. Ad alteram vero partem, dicitur imprimis, esto jus civile non tam expresse id declaraverit, non tamen repugnare quoad valorem consuetudinis habentis illas conditiones, quidquid sit de effectibus ejus, de quibus postea dicemus. Imo in virtute idem in hac parte tradit civile jus, quod jus canonicum magis declaravit : nam in dicta l. *De quibus,* sic dicitur : *Rectissime receptum est ut leges, non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium, per dissuetudinem abrogentur ;* ubi distinguitur populus a legislatore, et hujus suffragium non postulatur, et in legibus sequentibus, supposita rationabilitate consuetudinis, nihil aliud postulatur, ut pro jure habeatur, nisi quod sit *diuturna et longa, et per annos plurimos observata,* l. *Diuturna,* et l. *Sed et ea ;* et in l. *Nam* additur imperatorem statuisse, perpetuam consuetudinem vim legis *habere debere ;* et ita intellexerunt jus civile ejus interpretes, ut secundum illud etiam consuetudo præscripta sine nova scientia principis sufficiat.

11. *Si consuetudo non prævaleat ex vi præscriptionis, requiritur consensus personalis.* — Secundo infero, quando consuetudo non prævalet ex vi præscriptionis, tunc necessarium esse consensum principis personalem, saltem tacitum, ac subinde necessarium etiam esse ut scientiam consuetudinis habeat. Hoc damus auctoribus prioris sententiæ, ex quibus D. Thomas generaliter locutus est de consensu principis, et ita potest ad utrumque modum a nobis expositum accommodari, ut etiam Sylvest. et Anton. sensisse videntur, qui, licet sententiam et verba D. Thomæ referant et sequantur, nihilominus fatentur aliquando consuetudinem prævalere, ignorante principe. Denique hoc etiam admittunt auctores in superiori puncto allegati, et probatur a sufficienti partium enumeratione, quia consensus principis est necessarius, et in hoc modo consuetudinis non datur virtute alicujus legis, nec lex aliqua definivit certum modum ejus; ergo necesse est ut consensus sit personalis, ad quem scientia necessaria est, et hoc etiam confirmant motiva primæ opinionis.

12. *Qui consensns principis sit necessarius. — Sufficit tacitus consensus.* — An vero hic consensus principis debeat esse positivus et expressus, vel sufficiat interpretativus, quia scit et tolerat, vel non impedit, Anton. supra indicat necessarium esse expressum, præsertim in summo Pontifice. Et potest suaderi, quia tolerantia sola, supposita scientia, non indicat sufficienter consensum, quia multa per patientiam tolerantur, quæ non approbantur, juxta cap. *Cum jamdudum,* de Præbend. Nihilominus D. Thomas, supra expresse docet sufficere tacitum consensum, et consentiunt cæteri, et usus probat, quia consensus tacitus æquiparatur expresso, ut in hac materia dicitur in dicta l. *De quibus.* Solum oportet ut moraliter constet, tolerantiam non esse tantum permissivam, sed operativam, seu approbativam, quod ex circumstantiis et usu facile constare poterit, maxime quando vel approbatio est rationabilis, vel per solam permissionem non sufficienter providetur subditorum saluti et commodis, ut sequentibus capitibus explicabo. Nec in hoc oportet exceptionem facere de summo Pontifice, quia nulla est ratio, vel jus quod illam requirat. In aliquo autem speciali casu, erit fortasse necessarius ejus consensus expressus, quando ex rei gravitate vel aliquo speciali jure constiterit; hoc autem etiam in aliis principibus contingere potest, et ideo regula data per se loquendo generalis est.

13. *Respondetur ad fundamenta contrariæ sententiæ.*—Ad fundamentum contrariæ sententiæ facilis est responsio; nam l. *De quibus* solum probat esse necessarium consensum illius qui habet supremam potestatem legislativam, non tamen probat hunc vel illum modum consensus, nec vetat quin per legem potuerit dari, imo id indicat, ut ponderavi. Lex item partitarum nihil amplius requirit, quam ut consuetudo firmetur, consentiente principe, quod et nos fatemur, non vero dicit esse semper necessariam scientiam, vel personalem consensum; quod si ita statueret, esset peculiare jus Hispaniæ, non ex natura rei necessarium, neque commune. Ratio denique solum probat primam partem assertionis nostræ, et confirmat ultimam, non tamen procedit contra secundam, cum etiam, secundum illam, auctoritas principis influat in consuetudinem præscriptam, et illi virtutem tribuat, lege interveniente.

CAPUT XIV.

QUÆ CONSUETUDO LEGEM NON SCRIPTAM INDUCERE VALEAT.

1. *Quatuor consuetudinis effectus.* — Explicuimus essentiam et causas consuetudinis, jam de effectibus illius dicendum est; licet enim aliqua de illis obiter tetigerimus, tamen, ad utilitatem doctrinæ, necessarium est ea quæ generaliter dicta sunt ad singulos effectus applicare. Solent autem consuetudini quatuor tribui effectus, scilicet, legem inducere, interpretari, confirmare, et abrogare, ad quos omnes alii, qui cogitari possunt, revocantur. Ex illis vero tertium omittimus, quia non est tam juris quam facti; consuetudo enim quæ dicitur confirmare legem, ex ipsa lege nascitur, et ideo non confirmat illam, inducendo seu addendo jus novum ultra legem scriptam, ut supra cap. 2 explicuimus; solum ergo facto ipso confirmat legem, vel promptiores homines reddendo ad ejus observationem, vel notitiam ejus, imo illius auctoritatem et æstimationem aliquo modo augendo, vel certe contra revocationem illam tuendo, et quasi elongando a contraria consuetudine, et abrogatione quæ per illam introduci posset. Et ita exposui hunc effectum supra lib. 1, c. 11, nec de illo plura dicenda occurrunt, præter ea quæ de acceptatione legis humanæ in tertio et quarto libro diximus. Secundus vero effectus, qui est interpretatio legis, ut ad jus pertinere potest, sub primo continetur, ut explicabo, et ideo alii tantum duo effectus explicandi supersunt, et de primo dicemus in hoc capite; de ultimo vero in sequente.

2. Primus igitur effectus consuetudinis legitimæ est inducere legem non scriptam, ubi scripta non est, nec tradita. Dico, *ubi scripta non est,* quia, si præcedat lex scripta conformis consuetudini, et ex illa procedat consuetudo, non inducit legem, ut dixi; si vero præcedat lex contraria consuetudini, prius abolenda erit, ut dicam in sequentibus: proprie ergo habet locum assertio in consuetudine, quæ est præter legem, id est, nec prohibita, nec præcepta. Addidi præterea *nec tradita,* quia non omnis lex non scripta est lex consuetudinis, sed illa tantum quæ a moribus et usu civitatis exordium sumit. Aliquando enim licet non sit scripta, potest ducere originem ab ipso principe, vel Prælato, verbo saltem ferente præceptum commune et duraturum, quod sit lex: et conservari postea a subditis solo usu ac traditione. Et tunc erit jus non scriptum, neque consuetudinarium, sed traditum; et tales sunt multæ leges ecclesiasticæ, quæ per traditionem habentur, ut supra c. 2 attigi. Oportet ergo ut non præcedat lex a superiori lata verbo aut scripto, et ibi consuetudo facti potest inducere legem non scriptam, quæ jus consuetudinis appellatur. Et sic exposita assertio certa est. Et habetur in utroque jure, ff. de Leg., l. *De quibus,* cum sequentibus, et c. Quæ sit long. consuet., per totum, et in toto tit. de Consuet., in Decr., et in 6, et supponitur in cap. 1 de Constit., in 6, et in cap. *Consuetudo,* distinct. 1, et d. 8, cap. *Frustra,* et fere per totam distinct. 11, ubi in cap. *In his,* citatur August., Epist. 86, et dist. 12, cap. *Illa,* citatur in Epistol. 118, cap. 2; et Tertul., lib. de Coron. milit., c. 4: *Consuetudo,* inquit, *etiam in civilibus legibus pro lege suscipitur, quando dicit lex;* et consentiunt doctores theologi, et utriusque juris, estque communis consensus Ecclesiæ, de quo dubitare non licet.

3. *Ratio assertionis.*—Ratio vero reddenda est, quia in consuetudine legitima concurrere possunt omnia necessaria ad præceptum et legem ferendam; ergo inducet illam. Probatur minor, primo, quia ad legem tria vel quatuor sunt necessaria et sufficiunt, scilicet, materia proportionata, potestas, et voluntas sufficienter exterius significata, et hæc omnia possunt in hac consuetudine concurrere. De materia patet, quia talis consuetudo debet esse rationabilis : erit autem talis in ordine ad hunc effectum, si materia ejus non sit contra legem naturalem, vel divinam, et sit utilis communi bono, et non nimium difficilis, vel a communi more honeste vivendi exorbitans; ac denique talis, quod lex scripta in tali materia lata posset esse justa, ut late in cap. 3 declaravi. Ergo ex hac parte apta est consuetudo rationabilis ad inducendam legem. Unde juxta capacitatem materiæ talis erit etiam lex; nam si materia sit gravis, esse poterit grave præceptum sub mortali obligans: si vero sit levis, erit lex secundum quid tantum, leviter obligans; et si materia pertineat ad spirituale bonum, pertinebit consuetudo ad ecclesiasticum forum; si vero respiciat temporale commodum, ad civile forum spectabit, ut supra tetigi. Denique in hac parte in omnibus servat proportionem ad legem scriptam.

4. *Potestas ad consuetudinem requisita.* — Deinde quod potestas non desit, patet ex dictis

cap. præced., quia consuetudo legitima, vel est populi liberi, et supremam potestatem habentis, et in illo non deest potestas ferendi legem; vel est populi habentis pastorem, vel principem a quo regatur, et, si consuetudo legitima, non sumitur tanquam populi acephali, sed ut conjuncti cum suo capite, et habentis aliquo sufficienti modo influxum ejus, vel per facultatem ad condendas leges municipales, seu statuta, vel per approbationem consuetudinis, aut jure ipso declaratam, aut per tacitam voluntatem demonstratam : in populo autem sic conjuncto capiti est sufficiens potestas ad leges ferendas, ut constat; ergo. Solet autem hic quæri, an una familia possit consuetudinem introducere per continuatam successionem, et pro familia ut est perpetua. Sed jam supra dixi propriam consuetudinem non induci a privata familia. Unde, licet familia semper duret, parum refert, quia nunquam potest ab illa consuetudo inchoari, ac subinde nec continuari. Item in lib. 1, cap. 9, ostensum est unam familiam nec habere potestatem legislativam, nec esse capacem legis, nisi per modum privilegii, et ideo nec legem [propria consuetudine potest introducere, licet privilegium possit acquirere, ut infra dicam. Et de hoc puncto plura videri possunt in Rocho supra, sect. 4, n. 6 et seq.; et Antonin. Gabr., lib. 6, titulo de Consuet., concl. 4.

5. *De voluntate ad inducendam consuetudinem requisita. — An consuetudo sit per se intenta, maxime notandum.* — Præterea idem constat de voluntate; nam in populis libere supponitur concurrere voluntarie ad consuetudinem majorem partem populi et magistratus; in cæteris vero ad voluntatem populi, vel majoris partis ejus, accedit consensus principis aliquo ex modis jam declaratis; et ita semper concurrit voluntas sufficiens ejus qui potestatem habet introducendi legem. Solum est hic considerandum, quod, licet voluntas principis vel Prælati in hoc negotio sit præcipua, nihilominus magis quodammodo pendet ex voluntate populi, quia illi se accommodat (ut sic dicam) princeps, quasi licentiam concedens, ut jus consuetudinis introducat, prout voluerit, vel tanquam approbans et confirmans quod populus intendit. Et ideo, ad hunc effectum, maxime considerandum est ex parte populi non satis esse, ut aliquos actus frequentet, ex quibus consuetudo facti resultet, sed oportere ut consuetudo ipsa sit intenta, ita ut actus frequententur ad introducendam talem consuetudinem propter utilitatem communem, aut honestatem religionis, vel aliam similem in ea inventam. Ita dicunt aperte Glossæ, et doctores statim citandi. Et supra ostensum est hoc esse de ratione consuetudinis, quia non potest esse voluntaria, nisi sit intenta. Ostendi etiam potest ex ratione legis; nam de illius ratione est ut sit intenta a principe; quidquid autem est de ratione legis in communi, vel legis positivæ, est de ratione legis consuetudinariæ, quia ratio superior in inferiori debet includi. Et ex hoc principio, soleo admonere in consuetudinibus attente considerandum esse, an sint per se intentæ, vel aliunde consequantur : nam si hoc posteriori modo contingant, non sunt propriæ consuetudines legis obligationem inducentes. Ut, consuetudo satis recepta est, ut inter cœnam et communionem intercedat somnus; at hoc non est per se intentum, sed consequitur ex ordinario modo vivendi hominum. Unde talis consuetudo obligationem non inducit, ut alibi dixi.

6. *Qualis debet esse voluntas inducendi consuetudinem.* — Adde non solum requiri voluntatem inducendi consuetudinem facti, sed etiam inducendi jus consuetudinis, seu (quod idem est) inducendi consuetudinem obligantem. Sunt enim hæc duo valde diversa : nam potest per se intendi consuetudo, et non intendi, ut obliget, sed ex devotione, et ad melius esse. Quod in personalibus ac privatis consuetudinibus est evidens; idem vero est etiam in consuetudinibus totius populi. Sic in populo christiano recepta est consuetudo salutandi Virginem ad signum campanæ noctis initio, ex devotione tantum, non ex obligatione. Tales etiam censuit Bellarm., l. 4 de Romano Pontifice, cap. 18, multas consuetudines in populo christiano, ut sumendi cinerem benedictum in primo die quadragesimæ, et ramum in dominica Palmarum, et aquam benedictam in ingressu Ecclesiæ. Sic etiam in multis populis est consuetudo adeundi Ecclesiam summo mane, vel etiam audiendi Missam ex devotione in diebus non festivis, et in festivis esse solet usus non sumendi jentaculum ante Missam, quæ omnia, et similia, etiamsi a majori parte populi ex devotione fiant, non inducunt consuetudinem legalem. Imo Soto, lib. 9 de Justit., q. 3, art. 1, talem esse censet consuetudinem deferendi ad Ecclesiam oblationem pro defunctis in die animarum, quod etiam est probabile de aliis oblationibus voluntariis, nisi Ecclesia contra offerentes præscripserit, ut dixi tract. 1 de Relig., lib. 2, c. 5, ubi, cum Cajetan. et Soto, notavi spectandam

esse intentionem qua mores introducuntur: nam si ex sola devotione incipiant et continuentur, non inducunt propriam consuetudinem.

7. Sic ergo dixit Glossa, in dicto c. *Frustra*, d. 8, ad consuetudinem necessarium esse ut eo animo et intentione servetur, *ut jus in posterum fiat*. Idem Glossa, in dicto cap. ultim. de Consuetud., ubi Abb., n. 17, in eodem sensu dicit *debere fieri animo inducendi consuetudinem*. Idem ibi late Rochus Curt., sect. 4, n. 36, ubi alios refert. Ratio etiam est clara, quia actus agentium non transgrediuntur intentionem eorum. Item quia de ratione legis est ut fiat cum intentione obligandi. Item quia nemo se obligat sine intentione, ut in voto et promissione constat. Et quamvis, per consuetudinem, populus habens superiorem non videatur se obligare, sed obligari a lege non scripta, et consequenter a voluntate superioris, nihilominus, quia princeps non vult per consuetudinem obligare plus quam populus velit obligari, ideo necessaria est ex parte populi intentio inducendi propriam consuetudinem et obligationem ejus, eo modo quo possunt.

8. *Signum voluntatis ad consuetudinem inducendam.*— Tandem signum hujus voluntatis et obligationis est ipsa consuetudo facti. Ita enim dixit Julian. in dicta l. *De quibus: Quid interest suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis et factis?* Et idem intendunt alia jura. Ac denique, ex communi acceptatione et quasi naturali significatione, receptum est hoc signum consuetudinis tanquam sufficiens ad indicandam talem populi voluntatem, quando per tempus sufficiens et per sufficientem actuum frequentiam continuata est. Difficultas autem specialis quæ hic superest circa intentionem hanc necessariam ad consuetudinem, et de signis illius, tractabitur commodius in fine capitis sequentis.

CAPUT XV.

QUANTI TEMPORIS CONSUETUDO AD INDUCENDAM LEGEM SUFFICIAT.

1. *De tempore ad consuetudinem requisito.*— De numero seu frequentia actuum ad consuetudinem sufficiente, satis in superioribus dictum est; hic ergo solum dicendum superest de temporis diuturnitate. Nam, licet dixerimus quamdam esse consuetudinem præscriptam, et aliam non præscriptam, non tamen explicatum est quomodo illæ ad jus introducendum sufficiant, nec quantum tempus requirant: hoc igitur in præsenti capite explicandum est.

2. *Præscripta consuetudo de se sufficiens est ad consuetudinem inducendam. — Prima sententia.— Secunda sententia. — Vera sententia, decem annos requiri et sufficere.* — Et in primis certum est præscriptam consuetudinem de se sufficere ad legem introducendam. Ita enim colligitur aperte ex cap. ult. de Consuet., ut superiori capite declaravi, et tradunt communiter doctores ibi allegati. Circa tempus autem necessarium ad hanc præscriptionem variæ sunt opiniones. Aliqui enim antiqui immemoriale tempus postulabant, tamen sine fundamento; et ita relicta et antiquata est illa sententia. Alii in canonica consuetudine quadraginta annorum spatium requirunt, ut Hostiens. in Sum., tit. de Consuet., § *Obtentum*. Sed hoc habet locum in his quæ sunt contra jus, non in his quæ sunt præter jus. Unde ad hanc consuetudinem, decem annorum tempus necessarium et sufficiens censetur, etiam in canonica materia. Ita tenent Glossæ supra allegatæ, et Bart., Panorm., Rochus, et alii in locis sæpe allegatis. Et illos ac alios referens, tradit Covarr., lib. 1 Variar., cap. 17, n. 8, § *Quarto*, et sentit Navar. in Sum., c. 13, n. 19. Ratio prioris partis est, quia jura dicunt longævam vel antiquam consuetudinem ad hunc effectum sufficere; sed ad antiquam seu longi temporis consuetudinem decem anni requiruntur et sufficiunt; ergo. Quæ ratio supra explicata est. Ratio autem alterius partis est, quia talis consuetudo non est contra jus, sed præter jus, ut supponimus: ut autem constat ex materia de Præscriptionibus, in his quæ non sunt contra jus, non requiritur majus tempus jure canonico quam civili ad præscriptionem, quam in hac temporis conditione consuetudo præscripta imitatur, ut supra visum est; ergo.

3. *Notandum.*— Adverto autem, secundum jus, tempus longævum non esse unum tantum, sed esse decem annorum inter præsentes, et viginti inter absentes, § 1 Instit. de Usucap., et nihilominus doctores allegatos non facere distinctionem in hac consuetudine præscripta inter absentes vel præsentes, ut ad illam viginti annos requirant, ad hanc vero decem, sed absolute tantum decem annos postulare. Imo Bart., in dicta repetit., l. *De quibus*, n. 14, expresse dicit in præsenti non esse faciendam distinctionem, quia illud membrum (ait) *inter absentes, hic non cadit, cum populus semper sit præsens, etiamsi aliqui de populo sint*

absentes. In quibus verbis rationem hanc indicat, quia hæc consuetudo non præscribitur contra extraneos, sed inter ipsosmet cives inducitur, quos necesse est, saltem pro majori parte, esse præsentes, cum debeant esse conscii consuetudinis, ut supra dictum est. Consentit Gregor. Lop., in l. 5, tit. 2, part. 1; Gloss. 4, et Burgos de Paz, in l. 1 Taur., n. 207. Sed ratio illa non videtur satisfacere, quia supra dixi consuetudinem hanc suo modo præscribi contra principem, qui potest esse absens, vel præsens; et ideo, respectu illius, ad præscriptionem hujus consuetudinis debet requiri longum tempus cum proportione ad propriam præscriptionem; ergo debet requiri tempus viginti annorum, quando princeps abest.

4. *An distinctione data utendum sit in præsenti.* — Propter hoc alii auctores censent distinctione illa esse utendum etiam in præsenti. Ita significat Sylvest., verb. *Consuetudo*, q. 2, et illius meminit Hostiens. in Sum., ubi supra, referens aliquos canonistas ita sensisse, et quoad civiles consuetudines multos legistas ita tenere, et refertur etiam Azo., in Sum. in rubr., c. Quæ sit long. consuet. Et in dicta l. 5, tit. 2, part. 1, cum eadem distinctione dicitur consuetudinem a populo introduci per usum decem aut viginti annorum. Propter quam legem aliqui censent, saltem in Hispania, ex speciali illo jure ita esse distinguendum. Quia illa distinctio non est inepta, nec odiosa, nec aliud potest operari, nisi ut decem anni pro præsentia, et viginti pro casu absentiæ postulentur; estque hæc sententia, quoad hanc partem, probabilis.

5. *Tempus decennii sufficiens ut consuetudo inducatur.* — Nihilominus existimo sine ulla distinctione sufficere decennii tempus, ut consuetudo inductiva legis et præscripta esse censeatur. Probatur primo ex communi sententia, quæ non sine causa illam distinctionem omisit in præsenti materia, cum tamen in propria præscriptione passim illa utantur. Et idem observo in nostro Molin., dict. disp. 77, tract. 2 de Justit., conferendo illam, cum præcedentibus, de tempore requisito ad propriam præscriptionem in variis materiis. Secundo, quia consuetudine ita receptum est, ut ad præscribendum contra legem, nulla ratio præsentiæ vel absentiæ principis habeatur, ut omnes fatentur. Dico autem ad præscribendum, quia, ut infra dicam, ad alios effectus consuetudinis non præscriptæ multum referre potest absentia, vel præsentia principis, non ratione sua, sed ratione scientiæ, quæ facilior et certior præsumitur in præsentia quam in absentia. Tertio, hinc sumitur optima ratio, quia in hac consuetudine non postulatur quod sit præscripta respectu principis, nisi quatenus ignorat vel ignorare posse supponitur consuetudinem; ergo ad hanc consuetudinem, ut præscribatur tanto vel tanto tempore, nihil refert absentia vel præsentia principis; nam si ipse sciat consuetudinem, sive sit absens, sive præsens, non est necessaria præscriptio, ut infra dicam. Si autem ignoret, parum refert quod sit præsens, quia, licet corpore sit præsens, animo est absens, et ideo tam cito præscribitur contra absentem sicut contra ignorantem, quia uterque est absens.

6. *Objectio.—Solutio.*—Dices: de principe præsente præsumitur facilius posse scire, et ideo brevius tempus debuit pro illo sufficere. Item, si illa ratio valeret, potius dicendum esset semper requiri spatium viginti annorum, quia hæc præscriptio semper est contra absentem formaliter, id est, contra ignorantem. Respondeo ad priorem partem, in hoc genere præscriptionis non attendi facilitatem vel difficultatem sciendi ex parte principis, sed necessitatem boni communis, cui per hanc præscriptionem consulitur, quia multum expedit ut consuetudines rationabiles, et sufficienti usu firmatæ, observentur, et ad hunc finem, convenientissimum etiam est ut vim habeant obligandi; et propter hunc etiam finem prudenter reputatur sufficiens tempus decem annorum, sive princeps sit absens, sive præsens. Quia talis consuetudo de se satis est roborata, et alioqui tempus illud est sufficiens ut princeps possit scire, si velit; major autem vel minor facilitas parum in præsenti referre videtur. Eo vel maxime quod, in præscriptione consuetudinis, non censetur esse involuntarius princeps, præcipue quoad hunc effectum inducendi obligationem suo juri non contrariam, sicut esse solet involuntarius dominus rei, contra quem illa præscribitur. Quia inductio illius obligationis non affert præjudicium principi, nec est contra jurisdictionem ejus, cum sit ex jure illius, et conveniens ad debitam gubernationem, et ideo non est eadem ratio de præscriptione aliarum rerum, quæ de hac consuetudine. Et ita respondetur ad posteriorem partem negando sequelam, quia cum jura nihil distinguant, sed solum requirant longam consuetudinem, intra latitudinem longi temporis minimum intelligitur; tum quia hoc est favorabilius, et illud est eligendum cum agitur de communi bono;

tum etiam quia hic solum consideratur ignorantia principis, sive in absentia, sive in præsentia habeatur, quod non est ita in præscriptione : nam idem tempus sufficit, cæteris paribus, sive dominus rei sciat usum præscribentis, sive ignoret.

7. *Doctores in contrarium non obstant.* — De auctoribus autem qui in contrarium citantur non multum est curandum, quia pauci sunt respectu aliorum, et aliqui eorum fortasse non loquuntur de sola consuetudine legali, sed generalius de consuetudine, ut comprehendit etiam illam quæ in præscriptione rerum intervenit : nam, ut dixi, hic fere est usus communis jurisperitorum. Et profecto Sylvest., in toto illo verb. *Consuetudo,* ita procedit sicut et alii summistæ et juristæ, ut legenti facile patebit; unde sub illa disjunctione loquuntur, non quia amplianda sit ad omnes modos consuetudinum etiam moralium actionum. Et fortasse rex Alphonsus ita etiam locutus est in illa lege 5, quæ potest etiam habere alium sensum, ut capite sequenti dicam ; vel, si novum jus introducere voluit, et approbare opinionem Azonis, cujus opera dicuntur esse factæ leges partitarum, illud speciale jus etiam in Hispania consuetudine receptum non est, ut existimo.

8. Superest dicendum de consuetudine non præscripta. Nam interdum potest sufficere ad inducendam legem; et consequenter in breviori tempore quam decennio illam inducere poterit, si scientia principis intercedat. Ita sentiunt Anton. in dicto cap. ult. de Consuetud., et Antonin., Sylvest., Angel. et alii, qui illum sequuntur, ut in simili videbimus in capite sequenti. Nam distinguunt inter principem scientem et ignorantem populi morem, et dicunt brevius tempus requiri quando princeps scit consuetudinem, quam cum illam ignorat: sed consuetudo decem annorum sufficit ad inducendam legem, ignorante principe ; ergo brevius tempus sufficiet ad eumdem effectum, interveniente scientia principis. At in minori tempore quam decem annorum consuetudo non præscribitur ; ergo consuetudo non præscripta, cognita a principe, poterit inducere legem. Et ita patet quando requiratur præscripta, scilicet, quando princeps ignorat, et quando non sit necessaria, scilicet, quando scit illam ; ratio vero reddi potest, quia, licet jura dicant longam consuetudinem sufficere, nunquam dicunt minorem non sufficere. Et alioqui ex natura rei potest sufficere minor hæc consuetudo, si princeps habeat scientiam ejus, quia potest sufficienter indicare consensum ejus et populi, ut per se notum videtur ; ergo illa consuetudo sufficiet, quia tantum est necessaria ut sit sufficiens signum voluntatis legislatoris. Et hæc est notanda differentia inter hos duos modos consuetudinum : nam consuetudo præscripta non inducit legem ut signum novi consensus voluntatis principis, sed ut continens requisita per legem, in qua voluntas antiqua principis continetur, et ideo nova ejus scientia non desideratur, nec consideratur potentia habendi istam. Consuetudo autem non præscripta operari tantum potest ut signum voluntatis, et novi consensus principis, quod minori tempore sufficiens esse potest respectu principis scientis ; nam respectu ignorantis nunquam potest esse hujusmodi signum, ut per se notum est.

9. *Tempus infra decennium indefinitum.* — *Judicium consuetudinis.* — *Qua ratione sententia Soti locum habet.* — Sed quæres quantum temporis infra decennium ad hunc effectum sufficiat. Respondeo non posse certa ratione definiri, quia nec jure definitum est, nec commode potuit, quia hoc signum, cum in factis consistat, pendet ex conjecturis, quæ non sunt æquales in omnibus consuetudinibus, et ita in quibusdam potest breviori tempore hoc signum compleri quam in aliis. Nam quædam sunt consuetudines quæ frequentiorem usum habent, et magis communem, magisque publicum quam aliæ, et ita ex illis, cæteris paribus, brevius compleri poterit indicium scientiæ in principe, et consequenter signum taciti consensus per voluntariam tolerantiam. Item ad hoc multum referre potest absentia vel præsentia principis ; nam præsumitur nosse quæ fiunt in loco ubi adest, et non quæ fiunt ubi absens est, nisi aliæ conjecturæ accedant. Præterea, in hac consuetudine, et ad hoc conjectandum, locum habere potest consideratio supra tractata de actibus judicialibus. Præsertim vero sententia lata in favorem consuetudinis, si illa proferretur, vel confirmaretur a supremo principe, esset sufficiens signum voluntatis ejus. Imo, etiamsi sciretur data ab inferiori judice, et toleraretur, esset non modicum signum. Item cujuscumque prudentis judicis sit sententia, per se conciliat auctoritatem consuetudini, quia potest esse justa, ex consuetudine non præscripta. Quia cum non requirat certum tempus, sed pendeat ex conjecturis, fieri potest ut ex prudenti et probabiliori judicio detur sententia in favorem consuetudinis, quæ, licet præscripta non sit, reputatur sufficiens, quia satis indicat voluntatem principis et populi.

Unde, quamvis talis sententia simpliciter necessaria non sit ad sufficientiam talis consuetudinis, quia hoc ipsum ad sententiam supponitur, et per illam declaratur, ut supra in simili argumentabamur, nihilominus, si aliquando lata est, multum confirmat conjecturam consuetudinis; et si multiplicetur, poterit facere moralem certitudinem : nam et per testimonia virorum prudentum multum confirmabitur. Denique in hac consuetudine locum habet opinio Soti, et aliorum dicentium tempus hoc determinandum esse prudenti arbitrio, nimirum, quando agitur de conjectanda mente principis et populi. Et ita possunt illi auctores pro hac parte citari; clare enim supponunt consuetudinem non præscriptam posse ad inducendam legem sufficere.

10. *Dubium.* — *Debet frequentia actus fieri ex intentione inducendi jus.* — Unum vero suboritur dubium ex dictis, quia nunquam videtur consuetudo facti esse sufficiens signum voluntatis principis et populi, quia dictum est consuetudinem debere esse ex intentione inducendi consuetudinem juris; hæc autem intentio nunquam potest ex sola frequentia actuum sufficienter conjectari, nisi expresse declaretur, quia sine illa possunt eodem modo actus frequentari. Accedit quod, ut notavi in citato tomo 1 de Relig., licet consuetudo ex devotione incipiat, postea facile mutatur intentio, et fiunt iidem actus ex intentione obligationis, etiamsi in ipsis nulla mutatio appareat. Hæc difficultas practica est potius quam speculativa, et locum habet tam in consuetudine præscripta quam in non præscripta; nunquam enim præscribitur consuetudo ad effectum inducendi legem, etiamsi per mille annos duret, nisi frequentia actuum facta sit ex intentione inducendi jus. Imo existimo necessarium in toto decennio tali intentione sint facti, quia aliter non possunt concurrere ut signum consensus populi necessarii ad consuetudinem præscriptam. Unde ergo talis intentio cognosci poterit?

11. Dubitationem hanc attigit Angel., v. *Consuetudo*, n. 4 et 5, et in summa solum dicit id esse conjectandum, vel ex frequentia et multitudine actuum, vel ut sunt publici et notorii, accedente populi consensu. Sed hæc et similia non expediunt difficultatem, quia communia esse possunt ad simplicem consuetudinem ex devotione, seu ex mera voluntate libera, et ad intentionem inducendi jus obligans. Eamdem dubitationem proponit Rochus supra, sect. 4, in 7, requisit. consuet., n. 36, et remittit ad quæst. 6, post Gloss., quæ habetur sect. 2, a n. 10, ubi n. 27 illam iterum distincte proponit, solumque dicit in dubio judicandum esse, unumquemque censeri operari animo inducendi consuetudinem, quando facit actum pro jure suo, id est, credens se jus habere ut in posterum id faciat. Quando autem quis operatur tanquam utens jure suo, dicit ex natura actuum esse colligendum; ut, si sint actus qui solent fieri ex pura amicitia, ut prandere in domo amici, etiamsi multiplicentur, non censentur fieri pro jure inducendo : secus vero si sint actus, qui solent jus postulare. Et ad hoc allegat plures doctores. Sed imprimis regula illa, conjectura et exempla magis videntur accommodari ad consuetudinem per quam res præscribuntur, quam ad consuetudinem legalem. Nam ibi utens præsumitur, in dubio, jus suum quærere, vel exercere, quia hoc illi utile et favorabile est; at hic cur præsumetur quis in dubio velle inducere jus consuetudinis, quod sibi est onerosum et grave? Item in præsenti materia non potest illa conjectura ex natura actuum sumi; nam iidem actus ex natura sua sunt apti, ut ex devotione seu consilio fiant, vel ex præcepto, ut patet de oblatione sacra in Ecclesia, de jejunio, et observatione diei festi, et similibus.

12. Denique idem dubium proponit Petr. Raven., tract. de Consuet., n. 15, et solum respondet, remittendo se ad ea quæ de præscriptione jurium incorporalium tradit Innoc. in cap. *Bonæ,* de Postul. Prælat., et aliis locis cum Bart. et aliis. Qui omnes loquuntur de propria præscriptione, in qua multo facilius discernitur an usus sit juris, vel puræ facultatis, et ex parte utentis semper præsumitur in dubio intentio habendi jus dominii vel servitutis, aut aliud simile in tali re, quod non ita est in præsenti, propter rationem factam. Deinde auctores citati potissime tractant de probatione consuetudinis in foro externo; nos autem tractamus de foro conscientiæ, in quo facile est judicium in præscriptione et usu ejus, quia vel qui præscribit est persona privata, et tunc ipse erit testis suæ intentionis; vel est aliqua communitas, et tunc judicium conscientiæ non versatur circa communitatem, ut sic, sed circa singulos : singuli autem possunt et debent in conscientia pro communitate præsumere, propter rationem factam. At vero consuetudo semper pendet ex animo totius populi et singuli non tenentur præsumere animum inducendi præceptum, quia hoc non est favorabile communitati, sed onerosum.

13. *In dubio potius dicendum consuetudinem esse devotionis vel honestatis quam obligationis. — Modus et animus quibus consuetudo inducta est judicio viri prudentis relinquuntur.*—Unde dico non esse facile judicare de obligatione præcepti per consuetudinem inducta, et in dubio, ac cæteris paribus, potius esse inclinandum in eam partem, quod consuetudo sit devotionis, vel honestatis, et ad melius esse potius quam obligationis : quia generalis est regula, quod in dubio nemo præsumitur velle obligari, ut in materia de Voto dixi. Neque expedit multiplicari præcepta, ubi moraliter certa non sunt, vel saltem probabiliora. Deinde, dico judicium de modo consuetudinis, et animo quo introducta est, arbitrio prudentium esse relinquendum, nec certam aliam regulam posse assignari, quia jure definita non est, et ex se res est lubrica et ambigua, ut difficultas proposita ostendit. Ad judicandum autem de animo inducendi consuetudinem, possunt conferre hæ conjecturæ. Prima, si consuetudo sit longi temporis, et rei gravis ac difficilis, et communiter servatur a populo pro majori parte, quia non solet populus uniformiter convenire in hujusmodi actibus, nisi quando ex obligatione sunt, et sic est magnum indicium tunc duci ex cogitatione obligationis, quæ inducta jam est, vel inducitur. Secunda, si prudentes viri et timorati male sentiunt de his qui non servant consuetudinem, vel communiter populus scandalizatur, etiam est grave signum talis animi. Tertia, si Prælati aut gubernatores reipublicæ graviter reprehendunt, vel puniunt non servantes consuetudinem, etiam est non leve indicium. Quarta, si materia consuetudinis ex se multum conferat ad utilitatem reipublicæ, ita ut obligatio ejus prudenter credatur esse valde expediens commuini bono ejus, in dubio præsumi poterit esse ex animo introductam.

CAPUT XVI.

DE CAUSIS ET EFFECTIBUS LEGIS NON SCRIPTÆ PER CONSUETUDINEM INTRODUCTÆ.

1. *Consuetudo de seipsa promulgatur, cum sit signum publicum.* — Hæc questio breviter definienda est ex principiis supra positis, de legibus humanis scriptis. Nam ex dictis intelligi potest, generatim loquendo, omnia quæ dicta sunt de lege humana, quoad causas vel effectus ejus, convenire cum proportione in legem per consuetudinem introductam, his exceptis quæ ad formam materialem seu sensibilem, et promulgationem illius legis pertinent. Hoc ultimum patet, quia hæc lex consuetudinis per se non differt ab illa, nisi in signo sensibili, quo explicatur voluntas legislatoris (quod signum voco sensibilem formam legis) ; nam in lege stricte sumpta illud signum est scriptura aliqua, vel saltem expressum verbum legislatoris : hic vero non est signum scriptum, nec ita expressum, sed sunt facta externa, ut declaratum est. Atque hinc sequitur ut in lege, præter actum legislatoris, requiratur promulgatio, quia ille actus de se non est signum publicum, nisi promulgetur. Hic autem signum ipsum est publicum de se, et notorium populo servanti consuetudinem, et ideo non indiget alia promulgatione, quia (ut statim dicam) consuetudo tantum obligat populum servantem illam, et ideo alia promulgatione vel divulgatione non indiget. Nam, ut ad alios populos extendatur, oportet ut illi acceptent consuetudinem, et illam imitentur, et ita ipsa imitatio erit apud illos inductio similis consuetudinis, ejusque promulgatio. Si autem unus populus acceptet consuetudinem alterius, non per consuetudinem suam, sed per statutum præcipiens ibi servari quod alibi consuetum est, tunc ibi non erit jus illud consuetudinarium, sed scriptum, et eatenus propria forma et promulgatione indigebit. In cæteris vero causis non est differentia inter has leges, cum proportione de illis loquendo, quia de materia jam dictum est debere esse honestam, communi bono accommodatam, ac denique rationabilem. Ac subinde rationem esse veluti animam utriusque legis, et utramque etiam maxime pendere a voluntate principis habentis potestatem legislativam, quæ est in utraque propria causa efficiens, et voluntas est quasi intrinseca forma.

2. *Effectus consuetudinis ex dictis colligendi.* — Simili modo discurri potest per effectus. Nam etiam consuetudo obligat de se in conscientia, cum sit vera lex, cap. *In his*, d. 11, et tradunt communiter doctores, ut videri potest in Felin., cap. 1 de Spons. ; Rocho supra, sect. 1, n. 12 et 13, ubi alios allegat. Unde consequenter fit ut hæc obligatio sit gravis vel levis, juxta materiæ qualitatem, nisi de contraria intentione populi constet ; nam quoad hoc omnia dicta de obligatione legis humanæ scriptæ, possunt ad hanc legem accommodari ; nam eamdem rationem in illa habent, proportione servata.

3. *Consuetudo potest legem pœnalem indu-*

cere.—*Consuetudo inducere potest quasi legem pure pœnalem.* — Potest autem hic inquiri an possit hæc lex etiam obligare ad pœnam, seu an consuetudo possit inducere legem pœnalem. In quo breviter dicendum est posse, quia ratio facta de lege absoluta procedit etiam in lege pœnali. Quæ etenim potest assignari repugnantia ut non possit consuetudo obligare ad pœnam, sicut potest ad culpam? Imo eo ipso quod obligat ad pœnam, facit transgressorem consuetudinis reum pœnæ; nam hic reatus sequitur ex culpa; ergo, pari ratione, poterit eadem consuetudine introduci determinatio pœnæ, ut, scilicet, qui talem consuetudinem violaverit, tali pœna puniatur, et tunc justa erit pœna quasi per legem consuetudinis taxata. Exemplum accommodatum est in capite *Super eo*, de Cognat. spirit., cum his quæ ibi notant Innoc., Abb. et alii, de consuetudine servandi talem vel talem ritum accidentalem matrimonio, et separandi ad tempus eos qui aliter contraxerint, in pœnam prioris consuetudinis violatæ : nam quoad utrumque justa censetur et servari debet. Item potest consuetudo taxare pretium alicujus rei, non minus quam lex scripta; ergo et pœnam delicti, et ita communiter auctores loquuntur de consuetudine pœnali, ut est videre in Rocho, sect. 4, n. 20 et sequent., ubi plures allegat. Denique existimo consuetudine etiam induci posse quasi legem pure pœnalem, ratione cujus possit aliquis non observans illam in aliquo mulctari, etiamsi in eo non peccet, quia quoad hoc etiam est eadem ratio de consuetudine, quæ de lege scripta. Videtur tamen tunc illa consuetudo magis per modum cujusdam præscriptionis, quam per modum legis, quia tunc videtur esse illud veluti quoddam tributum, ad quod exigendum respublica vel princeps per consuetudinem acquisivit jus, tali vel tali conditione expleta, vel non servata. Posset denique introduci consuetudine, ut qui consuetudinem non servat, aliquid debeat in conscientia solvere, etiam non punitus, et tunc propria ratio consuetudinis legalis servaretur : hujusmodi autem consuetudines raræ vel nullæ sunt.

4. *Quid valet consuetudo circa contractus validitatem.* — *Sententia canonistarum refellitur.* — Item solet quæri an jus consuetudinarium extendi possit ad effectum irritandi actus seu contractus, vel inhabilitandi personas ad illos. Sed hoc proprie tractari solet in materia de matrimonio, ut late per Sanci., libr. 7, disput. 4. Eadem vero ratio fere est de aliis contractibus, ut attigit Felin. in cap. 1 de Spons., n. 2 et 3. Dicendum ergo est consuetudinem prohibentem aliquos actus, vel dantem formam illis posse ea mente et animo introduci, ut actus aliter factus non valeat, et talem consuetudinem rationabilem, et præscriptam, vel a principe expresse aut tacite approbatam, habere hunc effectum irritandi contrarium actum. Ita docent multi doctores, quos Felin. et Sanc. supra referunt, et sumitur ex cap. *Super eo*, de Cognat. spirit., ubi (juxta veriorem interpretationem et planum contextum) supponitur posse consuetudinem ecclesiasticam introducere impedimentum irritans matrimonium, et tunc separandos omnino esse qui contra consuetudinem contraxerint. Et idem colligitur ex cap. 1 ejusdem tituli, ubi specialiter postulatur consuetudo *quæ scandalum generet,* utique si violetur, quam additionem specialiter notant et requirunt canonistæ. Verumtamen, si consuetudo talis sit ut irritans impedimentum introducat, non potest ejus transgressio non generare scandalum, et ita scandalum ponitur ut signum talis consuetudinis. Unde non mihi placet quod aliqui canonistæ dicunt, hunc effectum in casu illo et similibus, magis esse propter vitandum scandalum quam propter consuetudinem. Nam propter vitandum scandalum vera matrimonia non dissolvuntur, nec ratione scandali irritari posset matrimonium nisi supponeretur impedimentum, seu lex irritans per consuetudinem introducta.

5. Simile colligi potest ex c. *Olim,* de Cleric. conjug. juncta Glossa, verb. *Repugnet*, quæ ex textu notat aliquem, alias habilem, propter consuetudinem fieri posse ineligibilem. Sic etiam dicit Glossa in Authent. Ut præpon. nom. Imper., c. 1, verb. *Auctore,* per textum illum, consuetudinem posse introducere formam substantialem contractus, ita ut omissio illius contractum irritet; quam alii sequuntur, quos Felin. supra refert, et Rochus dicto cap. ult., sect. 1, n. 10; et alia refert Anton. Gabr., lib. 6, titul. de Consuetudin., concl. 3, præsertim a n. 4. Ratio denique est, quia consuetudo rationabilis et præscripta habet cæteros effectus, quos lex humana habere potest; ergo et hunc, quia nulla ratio probabilis afferri potest, quare ad hunc sit impotens magis quam ad alios. Nam, sicut voluntas principis expressa per verba potest hunc effectum efficere, ita et tacita per consuetudinem declarata, juxta rationem legis *De quibus,* ff. de Legib. Et ita hic applicari possunt omnia jura gene-

raliter loquentia de viribus consuetudinis, et æquiparantia illam cum lege scripta, et specialiter facit cap. ult. de Consuetud., ut recte ex illo argumentatur Sanc. supra, apud quem plura de hoc puncto videri possunt. Neque occurrit difficultas alicujus momenti cui satisfacere necesse sit.

6. *Quomodo consuetudo legi æquiparatur.*— Præterea æquiparatur consuetudo legi in suo effectu quoad personas quas jure suo obligare potest; nam, sicut lex obligat subditos, ita et consuetudo; et sicut lex non obligat extra territorium pro quo fertur, ita nec consuetudo. Unde si consuetudo sit universalis totius Ecclesiæ, omnes christianos indistincte obligat; si sit solius regni, vel diœcesis, omnes incolas; si solius civitatis, omnes et solos cives; et sic cum proportione de cæteris communitatibus. Generalis enim regula est, ut consuetudo unius communitatis non obligat aliam distinctam, quia nec una communitas habet potestatem dandi leges alteri, nec princeps suum consensum ad hoc præbet. Quod adeo verum est, ut etiam consuetudo civitatis aut episcopatus romani per se spectati, ut particularis episcopatus est, non obliget alias Ecclesias, quia, ut sic, non se gerit ut superior illis, nisi Pontifex præcipiat talem consuetudinem alibi observari, ut constat etiam ex usu, et notavit Panorm. in c. ult. de Feriis, in fin.; Turrecr, in c. *Nolite*, d. 11; Rochus supra, sect. 4, n. 18, ubi alia allegat.

7. *Objectio.*—Objici vero potest capit. *Super eo*, de Cognat. spirit., ubi præcipitur cuidam Episcopo *Consuetudinem suæ metropolitanæ Ecclesiæ, vel aliarum circumpositarum inquirere, et diligentius imitari.* Unde videtur colligi consuetudinem unius episcopatus obligare in alio, et præsertim consuetudinem Ecclesiæ metropolitanæ obligare suffraganeos; et ratio ibi redditur, quia grave est antiquam consuetudinem circumjacentium Ecclesiarum contemnere. Respondeo duo tangi in illo textu. Unum est de consuetudine metropolitanæ Ecclesiæ, an sit servanda in diœcesi suffraganea. In quo imprimis est certum, si in episcopatu sit contraria consuetudo, illam prævalere, quod omnes fatentur, cum prævaleat etiam juri communi, ut capite sequenti dicetur. Si autem in speciali episcopatu non sit propria consuetudo, tunc videtur ex illo textu colligi, servandam esse consuetudinem metropolitanam. Et potest fundari in alio principio recepto a multis canonistis, consuetudinem civitatis obligare oppida subjecta, et intra districtum civitatis constituta, si propriam consuetudinem non habeant. Quod tradit Bartol. in l. 2, cod. Quæ sit longa consuetudo, quæst. 36, n. 41; et Anton. in cap. ult. de Constit.: et ibi Roch., referens multos, sect. 4, n. 17.

8. *Sicut statuta propria Archiepiscopi non obligant suffraganeos, ita nec consuetudo.* — Sed hoc fortasse procedet quando civitas, suis statutis municipalibus, potest obligare castra vicina suæ jurisdictioni immediate supposita. At hoc non potest accommodari inter Ecclesiam metropolitanam et suffraganeam, quia non intervenit ibi illa subjectio et immediata jurisdictio. Unde, sicut statuta propria Archiepiscopi non obligant in episcopatibus suorum suffraganeorum, ita nec consuetudo. Existimo ergo illum textum esse intelligendum, quando consuetudo prævaluit in tota provincia, et in aliquo episcopatu ignoratur, quia fortasse non accidit casus in quo praxis conformis vel contraria consuetudini possit ostendi. Tunc enim ait Papa consulendos esse convicinos Episcopos, et maxime metropolitanum, et eorum consuetudinem esse sequendam, quando nimirum illam observant ut totius provinciæ universalem, et non ut propriam suæ diœcesis.

9. *Quas personas obligat consuetudo.* — Atque hinc expediendæ sunt omnes quæstiones quas Bartol., dicta l. 2, quæstion. ultim., et Rochus, section. 8 et 9, late tractant, de personis quas obligat consuetudo, ut, an obliget principem vel senatum supremum, et an consuetudo civitatis vel territorii obliget forenses; item an obliget cives extra territorium. Sed in his et similibus eadem ratio est in consuetudinibus, quæ in legibus vel statutis scriptis, propter rationem fundamentalem positam, quod consuetudo, de qua tractamus, est vera lex, et ab eadem potestate et jurisdictione procedit, solumque differt in modo, qui non variat rationem obligandi in omnibus illis casibus; et ideo quæ de lege humana diximus in omnibus illis quæstionibus, ad consuetudinem applicanda sunt. Qui vero plura de illis quæstionibus desiderat, videat dictos auctores, et Gregor. Lopez in l. 16, tit. 1, partit. 1, Gloss. 1, Ant. Gabr., lib. 6, titul. de Consuetudin., conclusione prima et secunda, et alios quos ipsi allegant et quæ dixi tomo primo de Religione, tractatu secundo, libro 2, cap. 13 et 14.

10. *Consuetudo laicorum non obligat clericos. — Consuetudo mixta obligat tam clericos quam laicos.* — Solum de quæstione quadam ab omnibus disputata, pauca notabo, an, scilicet,

consuetudo laicorum obliget clericos. In qua variæ sunt opiniones quas omitto. Communis et recepta a canonistis est, consuetudinem quæ est tantum laicorum non obligare clericos, quia sunt veluti populi distincti, et inter eos est eminentior clericorum communitas. Ac denique quia clerici omnino exempti sunt a potestate laicorum. At vero si consuetudo sit mixta laicorum et clericorum, tunc obligabit clericos, quia jam ipsi clerici consentiunt, et ita non ligantur consuetudine laicorum, sed propria. Ita tradit late Rochus dicto cap. ult., sect. 8, n. 54 et 65, ubi varias ampliationes et limitationes congerit, et plura allegat quæ in eo videri possunt, et in Felin., in c. *Ecclesiæ sanctæ Mariæ*, de Constitution., n. 100 et sequentibus, et in c. *Ad nostram.*, de Probation., n. 3, ubi etiam Abbas, notab. 3; Albericus, tractat. de Stat., 2 p., q. 9.

11. *Notandum est qua voluntate consuetudo inducta est.* — Notandum vero occurrit, cum consuetudo, ut est lex, non inducatur principaliter a populo illam introducente, sed a principe consentiente, potius considerandum esse qua potestate consuetudo confirmetur, et in ratione juris stabiliatur, quam statum personarum quæ illam observaverunt. Nam voluntas principis seu Prælati est causa per se; voluntas autem populi est causa motiva, et quasi occasio et petitio talis juris. Ita ergo resolutio quæstionis, an consuetudo liget clericos, multum ex hoc pendet, an consensu Prælati ecclesiastici vel principis secularis firmata sit. Hæ autem potestates per materiam et finem optime distinguuntur, ut supra dictum est, et ideo spectanda etiam est materia consuetudinis, an sit spiritualis vel temporalis, et an tendat ad salutem animæ et cultum Dei, vel ad politicam gubernationem. Et ex his tribus principiis, potestate, materia et fine, pendere censeo resolutionem prædictæ quæstionis, magis quam ex personis consuetudine utentibus, quamvis hoc etiam juvare possit.

12. *Prima conclusio.—Quando clericos obligat consuetudo.* — Dico ergo, si consuetudo sit in materia civili et politica, et vim habeat ex consensu principis temporalis, non ligare clericos per se loquendo, id est, nisi sit talis quæ non sit contra libertatem ecclesiasticam, sed pertineat ad communem convictum civium, ut cives sunt; tunc enim de illa censendum erit, sicut supra de lege civili dictum est. Nam hæc assertio ex dictis ibi pendet, quia consuetudo illa civilis est, et jus civile introducit. Patet etiam prima pars, quia princeps laicus per expressam voluntatem non potest obligare clericos, ergo nec per tacitam, nec etiam ipsi clerici possunt consentire contra suam immunitatem, nec etiam Prælatus ecclesiasticus consentire censetur. Altera vero pars constat ex dictis supra de lege scripta; nam eadem est ratio de consuetudine, in qua clerici non considerantur ut clerici, sed tantum ut cives, et ita in eodem sensu accipienda est. Quod si materia etiam mixta sit, ut si pertineat ad politiam civilem et ecclesiasticam, et in utraque servetur per communem utriusque populi seu status consuetudinem, tunc erunt veluti duæ consuetudines, et revera duo jura, unum civile habens vim a consensu principis laici, et aliud ecclesiasticum, habens vim a consensu Prælati ecclesiastici, et unaquæque obligabit suos subditos, et una poterit sine alia revocari. Denique, si materia consuetudinis sit spiritualis, et ad bonum animæ tendat, ut jejunium, etc., sic quidem una erit, et obligabit clericos et laicos, quia nitetur in potestate et consensu Prælati ecclesiastici tantum, et in ea non tam considerantur subditi, ut laici vel clerici, quam omnes ut christiani.

13. Tunc autem dubitari potest an, simili consuetudine spirituali (ut sic dicam), usus tantum laicorum possit introducere consuetudinem quæ clericos etiam obliget. Nam, juxta regulam dictorum juristarum negandum est, et ex theologis negat etiam Palud. in 4, d. 15, quæst. 4, art. 3; tum quia clerici habent suum modum vivendi proprium, ut, verbi gratia, proprias abstinentias, etc.; tum etiam quia sunt veluti senatores, quos non obligant plebiscita, nisi consentiant; tum denique quia monachi non obligantur consuetudinibus secularium clericorum, etiamsi religiosæ sint et sanctæ; eadem autem est ratio et comparatio. Sed hæ rationes me non cogunt, quia jus ex tali consuetudine resultans est episcopale, nam a Prælati tacito consensu vim habet, et materia ejus de se communis est clericis et laicis: nam in jejuniis publicis vel festorum observationibus, non habent clerici seculares speciales observantias ex lege, et ita cessat prima ratio. Atque etiam enervatur secunda, quia hæc non recte comparantur plebiscitis, nam ista a populo cum suo tribuno speciali proficiscebantur : jura vero talium consuetudinum prodeunt a Prælato communi clericis et laicis. Tertia etiam non procedit, quia clerici seculares non sunt exempti a jurisdictione episcoporum, sicut religiosi. De quibus etiam potest esse quæstio, quæ, ut fundatur in exemptione,

eamdem difficultatem habet in consuetudine, quæ in præceptis synodalibus, de quibus supra dictum est.

14. *Secunda conclusio.* — Dico ergo posse obligationem hujusmodi consuetudinis extendi ad clericos, et de facto extendi si tacita vel expressa episcopi voluntas sit, jus episcopale inducere pro sua diœcesi, quod potest sine dubio facere, et præsumetur ita facere quando materia consuetudinis de se communis est, et ita omnibus æque utilis ac facilis, ut sine scandalo non possit obligatio quibusdam imponi, et non aliis, et maxime quando totus populus laicorum conspirat, qui, respectu talis consuetudinis, ut dicebam, non considerantur ut laici, sed ut christiani, et ideo vincere possunt clericos, et pro illis etiam consuetudinem introducere, consentiente Prælato. Aliquando vero potest esse consuetudo magis propria laicorum, vel ex modo quo introducitur, verbi gratia, per speciale votum ipsorum, aut ex parte materiæ quæ illos decet magis quam clericos, et tunc poterit facile illos obligare, et non clericos, et ita etiam approbari, quod ex ipso usu et circumstantiis discernendum est.

15. *De extensione consuetudinis ab uno casu ad alium similem.*—Pertinet præterea ad effectus consuetudinis alia quæstio, quam dicti jurisperiti tractant, scilicet, an hæc obligatio consuetudinis ab uno casu ad alium, propter similitudinem rationis, extendatur. Et fere communiter definiunt admittendam esse hujusmodi extensionem, licet postea varias declarationes et limitationes multiplicent, ut videre licet in Rocho Curt. in dicta section. 4, fere a principio; Burgos de Paz in l. 1 Tauri, n. 51. Verumtamen hæc extensio rara est, ut existimo; nam imprimis non potest esse major extensio in jure consuetudinis quam possit esse in lege, quia non est major vis consuetudinis quam legis, quoad obligationem quam inducere possunt, proportione servata, ut ex dictis constat. Deinde addo difficilius fieri extensionem in consuetudine quam in lege scripta. Primo, quia lex maxime solet extendi ampliando verba, juxta significationem et usum quem, secundum jus, habent in tali vel tali materia ; unde cum in consuetudine desint verba, ille modus extensionis in ea locum non habet : ergo ex hac parte constat non æque posse extendi consuetudinem ac scripta. Deinde, in superioribus, etiam circa legem scriptam monui raro esse hanc extensionem admittendam, nisi habuerit magnum fundamentum in jure. Hic vero addo difficilius multo, ac subinde rarissime habere locum in consuetudine. Nam obligatio legis ex vi solius consuetudinis difficillime cognoscitur in loco, et populo, et propria materia in qua versatur ; quomodo ergo poterit facile extendi ad alia, nisi a jure fiat extensio, vel nisi sint tam similia, ut moraliter idem reputentur, vel nisi unum in alio a fortiori contineri, vel tanquam pars in toto includi, rationabiliter judicetur ? Et ideo in l. 1, codic. Quæ sit longa consuetudo, dicitur : *Ut præses provinciæ, probatis iis quæ in oppido frequenter in eodem controversiarum genere servata sunt, causa cognita statuat,* etc. Pondero enim illam particulam *in eodem,* identitatem enim significat, et ideo dico tantam debere esse similitudinem, ut identitas moraliter reputetur. Cætera in præcedenti libro, capite secundo, videri possunt.

CAPUT XVII.

UTRUM CONSUETUDO HABEAT VIM LEGEM INTERPRETANDI.

1. Hic est secundus principalis effectus quem jura tribuunt consuetudini. Convenit autem consuetudini quæ secundum legem fit ; nam quæ est præter legem, non supponit legem quam interpretetur; quæ vero est contra legem, potius illi derogat, ut dicemus : igitur sola consuetudo secundum legem potest illam interpretari. Ratio autem hujus effectus est, quia non est necessaria major auctoritas, nec expressior voluntas ad interpretandam legem jam factam, quam ad novam introducendam; et ita omnes rationes factæ superiori capite a fortiori procedunt in hoc effectu, et jura sunt expressa, *Cum dilectus,* de Consuet., l. *Minime,* l. *Si de interpretatione,* ff. de Legib.

2. *Primus modus quo consuetudo legem valet interpretari.* — Ut autem assertio magis declaretur, et ratione confirmetur, adverto dupliciter posse consuetudinem valere ad interpretandam legem, uno modo in ratione signi vel testis, quia, quando talis est, consuetudo circa observationem legis indicat et testificatur illam fuisse mentem legislatoris, et ita fuisse receptam, et non alio modo, quia leges moribus coalescunt, ut dicit Isidorus in c. 1, d. 1. Sub hac autem ratione, consuetudo non potest reddere certam et infallibilem interpretationem, quia illa solum est quædam humana conjectura ; est autem valde probabilis, et ita juvat multum ad doctrinalem interpretationem, et quo fuerit major et diuturnior consue-

tudo, eo erit probabilior conjectura, in quo nulla certa regula assignari potest, sed prudenti arbitrio relinquendum est. Addi vero potest non tantum consuetudinem quæ est circa observantiam ipsius legis, postquam condita est, sed etiam quæ illam antecessit, multum juvare ad legis sensum intelligendum. Nam quod dicitur in dicta lege : *Si de interpretatione legis quæratur, imprimis inspiciendum est quo jure civitas retro in hujusmodi casibus uteretur*, potest convenienter intelligi non solum de consuetudine consequente legem, sed etiam de antecedente. Nam quia, teste Isidoro, lex secundum patriæ consuetudinem fieri debet, c. 2, d. 4, ideo ex antiquis moribus civitatis probabiliter conjectare possumus quo sensu fuerit lex instituta : unde in hoc sensu dicunt frequenter doctores legem esse interpretandam juxta consuetudinem loci, etiamsi oporteat verba legis minus proprie exponere, quia debet moribus hominum accommodari, ut late Gloss. in c. *Nonnulli*, de Rescript.; Bart. in l. *Omnes populi*, ff. de Just. et jur.; et Panorm. in c. *Certificari*, de Sepul., n. 2.

3. Alio modo potest consuetudo interpretari legem tanquam causa concurrens ad introducendam et stabiliendam talem interpretationem, et legis obligationem in tali sensu, ut allegati doctores frequenter docent, et alii quos refert et sequitur Mascard., de Probat., vol. 2, concl. 1045, per totam, et aperte declaratur in l. *Nam imperator*, ff. De legib., cum dicitur : *In ambiguitatibus quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuo similiter judicatarum auctoritatem, vim legis obtinere debere*. Sicut ergo diximus, supra, interpretationem lege factam esse authenticam ex efficacia legis, quæ potest illam stabilire, ita dicendum est de consuetudine, quando ad illud gradum pervenit ut vim legis obtineat. Hæc ergo est propria ratio hujus assertionis, quia consuetudo efficax est ad legem introducendam; ergo etiam ad interpretandam legem efficaciter, et per modum legis. Quapropter omnia quæ necessaria sunt in consuetudine, ut legis vim habeat, eadem necessaria sunt ut hoc modo legem interpretetur. De illis ergo superius dicta sufficiunt.

4. Solum hic adnotabo Glossam in dicta l. *Nam imperator*, ex verb. *Perpetuo*, colligere necessarium esse decennium, ut consuetudo hanc habeat efficaciam. Sed si quis attente consideret, lex illa duo habet membra : unum est *consuetudo*, aliud *sententiæ judicium*, et particula *perpetuo* non conjungitur cum priori membro, sed simpliciter dicitur *consuetudinem* : particula autem *perpetuo* ponitur in posteriori membro, ut declaretur, non quascumque sententias, sed illas quæ semper fuerint concordes, hanc vim habere. Quocirca pro priori membro nulla additur in illa lege temporis declaratio, sed per generales regulas intelligenda est de consuetudine legitime præscripta. In posteriori etiam membro illa particula *perpetuo* non significat annorum numerum, sed concordiam sententiarum perpetuam, id est, sine varietate aut repugnantia earum inter se; hic enim est planus sensus talium verborum in communi usu. Quis autem numerus sententiarum ad hoc sufficiat, non declaratur ibi, sed juxta dicta etiam in superioribus intelligendum est. Nam eatenus sententiæ habent hanc vim, in quantum consuetudinem efficere possunt; unde si una tantum fuerit, vel pauciores quam ad legitimam consuetudinem sufficiant, facient probabile argumentum, non certam legem. Et ideo sæpe dixi judiciariam interpretationem (ut sic dicam) ad usualem, seu ad consuetudinem revocari; nam sententiæ ipsæ ad hoc maxime valent, quatenus communi consensu populi recipiuntur et probantur, ut Bart. et alii auctores in locis sæpe citatis advertunt.

5. *Quam efficax sit consuetudo in legibus interpretandis*.—Et juxta hæc intelligenda est multorum sententia dicentium, tam efficacem esse consuetudinem ad interpretandam legem, ut, licet ex verbis vel materia legis ambiguum sit an contineat præceptum obligans sub mortali, necne, et ideo per se sumpta esset in benigniorem partem interpretanda, nihilominus si constet consuetudinem esse receptam ut graviter obligantem, sub mortali obligare censendam esse. Ita Sylvest., verb. *Præceptum*, n. 2, in fin.; et Cajet. 2. 2, quæst. 186, a. 9, ad 2, et quæst. 147, art. 3, circa ad 2, loquens in particulari de jejunii præcepto. De quo idem habet Navar., cap. 21, n. 11. Et eadem ratione potest consuetudo interpretari verbum *præcipiendi*, sub quo lex fertur, rigorosam obligationem significare, ut supra Sylvest. et et Cajet. notant ex Clement. *Exivit*, § *Item ordo*, de Verbor. signif., ubi Glossa etiam id advertit. Et ratio est, quia legislator censetur uti verbis juxta communem usum; unde etiam eam verso: quamvis verba et materia præcepti videantur sufficere ad obligationem sub mortali, si aliter consuetudo interpretata est legem, solum obligabit sub veniali, ut etiam Cajet. adnotavit. Est enim eadem ratio, quia consuetudo, sicut potest introducere legem,

ita etiam potest illi derogare, eo vel maxime quoad vix possunt esse verba et materia legis tam clara quin aliquam ambiguitatem relinquant, et interpretationem admittant. Hanc ergo facere potest utroque modo consuetudo, scilicet, rigorosam et benignam : ut autem eam faciat efficaciter, habere debet conditiones requisitas ad legem introducendam, vel abrogandam, ut dictum est.

6. *Consuetudo non solum legem humanam, sed etiam divinam et naturalem interpretatur.* — *Consuetudo seipsam interpretari potest.* — Addo etiam posse consuetudinem, non solum humanam legem, sed etiam divinam et naturalem interpretari, ut omnes doctores allegati docent. Tamen diverso modo, quia humanam legem potest interpretari, etiam minuendo vel augendo, juxta dicta capite præcedenti, et dicenda in sequentibus. Divinam autem solum interpretatur, indicando legislatoris mentem, et ideo, ut certa sit, oportet ut consuetudo sit universalis Ecclesiæ traditio, vel ut sit per Pontifices approbata. Addo denique consuetudinem non solum legem scriptam, sed etiam seipsam interpretari posse, ut ex dictis constat, quia ipsa etiam ostendit intentionem utentium, quamvis etiam ratione sit ipsa consuetudo interpretanda, ut notat Roch. supra, sect. 4, n. 23, ex Bald., in l. *Maximum,* cap. de Liber. præter., in princ., et est per se notum.

CAPUT XVIII.

UTRUM CONSUETUDO POSSIT LEGEM HUMANAM ABROGARE.

1. *De abrogatione legis per consuetudinem.* — Ratio dubitandi quoad jus civile sumitur ex l. 3, § *Divus,* ff. de Sepul. violat., ubi dicitur statutum municipale factum post legem civilem, et contrarium illi, non derogare illi; ergo idem dicendum est de consuetudine, quia ad paria judicantur. Secundo, argumentor ex l. 2, cod. Quæ sit longa consuet., expresse dicente, quamvis magna sit consuetudinis auctoritas, non tamen esse tantam *ut aut rationem vincat, aut legem.* Ubi necesse est jurisconsultum loqui de lege humana : nam lex naturalis ad prius membrum pertinet, in quo dicitur consuetudo non vincere rationem, et habetur etiam in cap. *Consuetudinis,* dist. 11, ubi multa alia decreta sunt similia, et concordat cap. *Cum causa,* de Re judic., ubi etiam dicitur : *Licet usus vel consuetudinis non minima sit auctoritas, nunquam tamen veritati, aut legi præjudicat.* Tertia et præcipua ratio dubitandi esse potest, quia consuetudo non potest aliquid valere, nisi sit rationabilis, ut habetur in c. ult. de Consuet., et supra ostensum est; sed consuetudo contra legem non potest esse rationabilis, tum quia eo ipso quod est contra legem, est contra rationem; tum quia actus ejus sunt pravi, qui non possunt peccantibus prodesse, nec eos a jugo legis liberare. Propter hæc Hostiens., in cap. 1 de Treug. et pace., sensit propriam legem præceptivam non posse dissuetudine abrogari. Sed est opinio singularis, in qua etiam ipse non fuit constans.

2. *Lex humana, sive canonica, sive civilis, potest per consuetudinem abrogari.* — Igitur, his non obstantibus, regula certa est legem humanam sive canonicam, sive civilem, posse consuetudine abrogari. In hoc omnes doctores conveniunt; theologi, cum D. Thoma, 1. 2, quæst. 97, art. 3 ; canonistæ, in cap. ult. de Consuetud., ubi etiam Hostiensis in summa ; legistæ, in lege *De quibus*, ff. de Legibus, et in l. 1 et 2, cod. Quæ sit longa consuetudo ; summistæ, verb. *Consuetudo.* Et quantum ad jus canonicum, habetur expresse in dicto capite ultimo de Consuetudinibus ; præter alia quæ generatim docent, antiquam consuetudinem esse servandam, quæ capite præcedenti citavi. Item in jure civili est expressa l. *De quibus,* ff. de Legibus, in fine dicens : *Rectissime receptum est ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per dissuetudinem abrogentur.* Idem habetur in nostro regno, in l. 3 et 5, tit. 2, partit. 1. Ratione autem probanda est hæc assertio, eo modo quo similem in capite præcedenti probavimus, quia ad hunc effectum non deest potestas in populo, si convenienter explicetur, et voluntas per ipsam consuetudinem sufficienter ostenditur : ergo nihil deest quominus per consuetudinem talis effectus fiat.

3. *Duplex modus respondendi.* — Et imprimis, quod ad potestatem attinet, res est clara quoad leges civiles in populis liberis non recognoscentibus superiorem, ut constat ex dictis in capite 16; nam eadem hic est ratio. Difficultas vero est quoad leges civiles supremorum principum, et quoad leges canonicas. Quæ duobus modis expediri potest. Primo, dicendo has leges non ferri absolute, sed sub conditione tacita, si populus eas retinere velit, sive talis conditio apposita intelligatur, quia non potest princeps magis cogere populos suos suis legibus, ut aliqui existimant, saltem de legislatoribus civilibus ; sive ex benignitate, quia

non vult illos obligare, nisi sub illa limitatione, ut multi etiam de canonicis legibus sentiunt. Et juxta hunc modum consequenter dicendum erit non esse necessarium novum consensum tacitum principis ad hanc abrogationem, sed in ipso modo ferendi legem includi. Sed hunc dicendi modum rejecimus supra, l. 3, c. 18, et l. 4, cap. 16, quia revera nec potestas obligandi absolute deest, etiam in temporalibus regibus, nec voluntas, etiam in Prælatis ecclesiasticis. Quod ex ratione et usu ibi ostendimus quoad legis acceptationem; est autem multo certius in ordine ad abrogandam legem jam acceptatam et usu confirmatam, alioqui semper esset in populi arbitrio a se legem superiorem abjicere sine culpa, quia hæc potestas illi datur per conditionem illam, si in lege est inclusa. Unde etiam posset populus subditus, expresse et definito consilio, legem sui principis aut Prælati revocare, quæ sunt absurda. Sit ergo certum hanc potestatem esse explicandam per conjunctionem plebis cum suo principe et legislatore. Quia in plebe est potestas facti potius quam juris ad abjiciendam illam legem, quantum in se est, et ex parte principis est etiam potestas ad connivendum et consentiendum voluntati populi, et ita completur potestas ad auferendam legem, quia in effectu qui eam tulit, idemmet illam aufert, quod facere potest, ut præcedenti libro ostensum est.

4. *Quæ potestas in populo requiratur ut consuetudo introducatur.* — Atque hinc constat in hoc effectu maxime habere locum quod supra diximus, non esse necessarium ut in ipso populo per se spectato sit potestas activa ponendi, vel tollendi legem, sed sufficere capacitatem legis, et quod consuetudo introducatur ab illis ad quos lex loquitur. Quia hic actus repugnandi legi per consuetudinem non est actus jurisdictionis, vel publicæ potestatis, sed est potius eorum qui parere deberent legi, quia sunt actus quasi contrarii, et ideo versantur circa idem, et ita in populo laico est potestas introducendi consuetudinem abrogantem legem ecclesiasticam; imo etiam in feminis esse potest, si ad illas solas dirigatur lex, ut de præcepto lato de clausura monialium, ut in capite unico de Stat. regul., in 6, auctores docent. Et ratio est, quia consuetudo hæc, ut est ex parte subditorum, non tollit legem quasi active, sed suo modo exigit et obtinet a superiore ut illam auferat : superior autem potestatem habet, ut dixi. Voluntas ergo tantum superest explicanda.

5. *Duplex voluntas requisita ad consuetudinem inducendam.* — Duplex autem voluntas desideratur, una populi, altera principis. Prior satis constat; nam consuetudo est signum voluntarii consensus. Supponitur autem, ex supra dictis, hanc consuetudinem debere esse publicam, et a majori parte populi introductam vel acceptatam : ergo est sufficiens signum voluntarii consensus, juxta dicta superius. Imo hic major ratio invenitur, quia voluntas quæ indicatur non est voluntas se obligandi, vel assumendi onus, sed tollendi. Unde in præsenti non est necessaria intentio inducendi novam consuetudinem juris, sed solum non habendi talem legem, et retinendi vel recuperandi statum antiquum, habendi libertatem ab obligatione legis in tali materia, quæ intentio ex ipsa actuum frequentia et ex consensione, ac pertinacia populi in talibus actibus, satis cognoscitur.

6. *Dubium.* — *Responsio.* — Solum video posse dubitari de legibus ecclesiasticis latis pro tota Ecclesia : erit enim necessarium ut consuetudo sufficiens ad derogandum tali legi sit introducta, et acceptata a majori parte Ecclesiæ; hoc autem expectare difficillimum est, et vix potest Ecclesiæ constare de tali consensu. Respondetur : si lex universalis pro tota Ecclesia abroganda sit, ad minus requiri consuetudinem dicto modo universalem, quia alias non interveniret in eo consensus Ecclesiæ absolute loquendo. Et ideo hic modus abrogationis rarus est, non est tamen impossibilis, quia per sufficientem famam, et publicam communicationem per litteras et nuntios, potest hæc notitia intra quadraginta annos divulgari. Addo tamen, juxta morem Ecclesiæ et canonica instituta, non expectari ut hæc abrogatio simul pro tota Ecclesia universali, et universaliter fiat, sed fieri per partes in provinciis, episcopatibus, et aliis communitatibus quæ per leges proprias gubernari possunt. Nam si in aliqua ex his communitatibus prævaleat in majori parte consuetudo contra legem communem, pro illa communitate derogatur, etiamsi pro aliis integra maneat, et ita cessat omnis difficultas. Et cum proportione potest hæc doctrina ad alias leges communes sive canonicas, sive civiles applicari. Et illam tradit expresse Glossa in § *Sine scripto*, Instit. de Jur. nat., verbo *Imitantur*.

7. *Ad hunc effectum sufficit consuetudo privativa.* — Atque hinc etiam fit ut ad hunc effectum non sit semper necessaria consuetudo propria facti, scilicet, positiva, quæ ex fre-

quentia actuum consurgit, sed sufficiat privativa, quæ dissuetudo dicitur, et in frequentia omissionis consistit, et per se sufficit contra præcepta affirmativa, quia ipsa omissio repetita satis indicat voluntatem non habendi tale præceptum. Necessarium vero est ut omissio sit propria, id est, obligationi legis opposita, ac proinde pro eo tempore pro quo præceptum obligabat; quia negatio actus pro tempore non debito, nullum indicium est voluntatis non parendi legi, aut non habendi illam, ut per se notum est, et tradit Pan. in cap. *Joannes*, de Cler. conjug.; Sylv. supra, q. 8; et copiosius Roch. in dicto c. ult., sect, 4, n. 76 et sequent.; Nav., cons. 2 de Consuet., et dicemus latius tractando de amissione privilegii per non usum, in l. 8.

8. *Ut desuetudo sit, requiritur ut peccaminosa sit in principio.* — Ex quo ulterius concluditur necessarium esse ut tales omissiones sint peccaminosæ, saltem in principio, quia si provenirent ex aliqua rationabili excusatione, non possent ostendere voluntatem legi contrariam, ut si occurreret necessitas excusans. Tunc enim non esset desuetudo, sed purus non usus, qui non sufficit, ex omnium sententia. Idemque esset si interveniret ignorantia legis, vel metus gravis, ob eamdem rationem; imo licet metus non esset sufficiens ad excusandum a culpa, nihilominus esse potest sufficiens ad impediendam propriam consuetudinem, seu desuetudinem. Quia non tam est ex voluntate quam ex necessitate, et ideo non satis indicat animum contra legem, nec voluntatem absolutam abjiciendi illam, sed solum quamdiu imminet talis metus, ideoque videtur satis probabile tunc non simpliciter abrogari legem, sed ad summum derogari illi, ne cum tanto gravamine et imminente simili periculo obliget. Quod est valde notandum; nam sæpe potest induci consuetudo non servandi legem in tali occasione, vel necessitate, quæ per se non erat sufficiens ad excusandum ab obligatione legis; et propter consuetudinem, si alias conditiones requisitas habeat, non obligabit lex in similibus occasionibus, et nihilominus non erit lex simpliciter derogata. Exempla possunt esse facilia in festorum observatione, jejuniis, et similibus.

9. *Voluntas principis requisita duplex.* — *Duo addenda.*—*Primum.*—Venio ad principis voluntatem, ad quam omnino applicanda est doctrina capitis præcedentis. Nam hic etiam consensus principis intelligi potest, aut a lege ipsa datus, aut personalis, et quasi de novo datus, licet tacite, et uterque modus verus est. De primo est sermo in dicto cap. ult. de Consuet. Et duæ conditiones consuetudinis ad illum postulantur, scilicet, ut sit rationabilis, et præscripta, quæ ponuntur etiam in dicta l. part., et cum aliæ non postulentur, illæ sufficiunt, alioqui jus illud imperfectum esset et insufficiens. Necessarium autem est illas exponere, et inde etiam ratio illarum constabit. De priori multa dicta sunt in cap. 6 et 7, ubi explicuimus quæ consuetudo irrationabilis dicatur. Hic vero specialiter addenda sunt duo; unum est, ad hunc effectum multo minorem rationem requiri in consuetudine, quam ad effectum inducendi legem; quia minus est tollere legem quam inducere. Nam ut tollatur lex non est necessaria specialis utilitas, vel honestas in ipsa materia, sed satis est quod ablatio talis obligationis non sit contra utilitatem publicam, quia licet aliquam tollat, aliunde compensatur, vel tollendo occasionem majoris mali, vel conciliando animos subditorum, ut suavius gubernentur.

10. *Secundum.*— Unde addo secundo, nihilominus necessarium esse ut aliquo modo illa consuetudo, vel potius abrogatio legis ratione illius, aliqua ratione fulciatur. Quia abrogatio justæ legis expressa non potest fieri sine aliqua honesta causa, ut libro præcedenti ostensum est; ergo nec tacita, quæ per consuetudinem fit; ergo, ut consuetudo sit rationabilis, non satis est quod non sit contra rationem naturalem, nec contra jus divinum, nec quod non sit jure reprobata, sed necessarium est, ut voluntas carendi tali lege aliqua ratione honestari possit in subditis, quæ honestet etiam in principe consensum abrogandi illam. Et hæc est ratio, et necessitas hujus conditionis, quia nisi consuetudo sit aliquo modo rationabilis, non præsumitur princeps condescendere subditis, quia non præsumitur velle sine ulla justa causa, seu sufficienti ratione tollere legem, cum id licite facere non possit, nec debeat. Neque de hac conditione plura videntur necessaria; respondendo autem ad secundam rationem dubitandi, aliquid addemus.

11. *Secunda conditio.*— *Distinctio inter leges canonicas et civiles notanda.* — *In legibus civilibus, decennium sufficit ad legem inducendam et abrogandam.*—Secunda etiam conditio, scilicet, ut consuetudo sit præscripta, in superioribus explicata est; hic solum, de tempore requisito ad hanc præscriptionem, supponimus non esse necessarium immemoriale tempus, ut quidam dixerunt sine fundamento, ut ca-

pite præcedenti dixi. Certum ergo sit requiri definitum tempus. Est tamen notanda distinctio inter leges canonicas et civiles, quam omnes auctores supra citati tradunt : nam in civilibus idem tempus sufficit ad legem abrogandam quod ad introducendam, scilicet, decem annorum. Ratio est, quia jus civile in hoc distinctionem non facit, sed ad utrumque indefinite requirit tempus longævum, ut patet in dicta l. *De quibus ;* tempus autem longævum in eodem jure est tempus decem annorum, ut supra dictum est, et expressius habetur in § 1 Inst., de Usucap. Neque hic fit distinctio de tempore inter absentes et præsentes (quidquid Sylvest. et alii sentiant), propter rationem supra tractatam, quod ad necessitatem hujus præscriptionis semper supponitur ignorantia principis ; nam si princeps sciat, non est necessaria præscriptio ad præsentem effectum, ut statim dicam. Respectu vero principis ignorantis, impertinens est absentia vel præsentia, et ideo idem tempus indistincte postulatur. Ponitur autem ab auctoribus potius decem quam viginti annorum, quamvis hoc jura non definiant et ignorantia principis videatur esse quædam absentia, propter rationes supra factas. Item quia in hoc jure intervenit favor ex parte principis, et ille ampliatur, dum brevius tempus eligitur ; et intervenit onus ex parte subditorum, quatenus revocatio legis per longum tempus differtur, et hoc minuitur, brevius etiam tempus eligendo. Et ita utrumque est juri conforme. Et consonat etiam alia regula juris, quod *in obscuris minimum est sequendum.*

12. *De ecclesiastica lege varietas.— Ut consuetudo contra leges canonicas præscribatur, requiritur spatium quadraginta annorum.—* At vero in legibus ecclesiasticis est diversitas opinionum. Nam quidam existimant sufficere idem tempus decem annorum, quod in civilibus sufficit. Refertur Azo, in Summ., tit. de Consuet. ; Calder. et alii, in cap. 1 de Treug. et pace. Sed hi loquuntur de lege nondum acceptata, de qua supra lib. 3 et 4 dictum est : quanquam fortasse nulla sit differentia in ordine ad præscriptionem, cum in utroque casu consuetudo sit contra jus canonicum. Vera ergo et communis sententia est, in legibus canonicis requiri tempus quadraginta annorum, ut consuetudo contra illas censeatur præscripta. Ita Innoc. in c. *Cum dilectus,* de Consuet. ; Panormit., dicto cap. ult., n. 11 ; et in cap. 1 de Treug. et pace, num. 4, et ibi late Felin., n. 13; Rochus supra, sect. 3, n. 35 ; Turrecrem., in cap. *Consuetudo,* q. 2, et in c. *Mos,* quæst. 4, d. 1 ; Bart. in repetit. l. *De quibus,* quæst. 2, princip. quæst. 3, n. 14, ubi in schol. alii allegantur. Item Jason ibi, col. 11 ; Anton., 1 part., tit. 16, § 4; Sylvester, verbo *Consuetudo,* quæst. 4; Angel., n. 8, et ibi alii summistæ; Navarr., cons. 2 de Consuet. ; Cordub., lib. 1, quæst. 12, ad 4 ; et Gregor. Lop., in dicta leg. 5, Gloss. 4. Probari autem hæc sententia solet ex dicto c. ult. de Consuetud., quatenus requirit consuetudinem legitime præscriptam, quia, in jure canonico, non dicitur consuetudo legitime præscripta, nisi sit quadraginta annorum. Ita Rochus supra, sect. 3, n. 4, ex Glossa cum textu in c. *Cum de beneficio,* de Præbend., in 6. Sed non existimo hoc sufficere, quia appellatio legitimæ præscriptionis de se indifferens est, solumque significat consuetudinem durantem tempore, et cum conditionibus lege præscriptis ; unde, juxta materiæ capacitatem, applicari poterit ad præscriptionem quadragenariam, vel ad decennalem. Nam etiam dici potest consuetudo legitime præscripta necessaria esse ad inducendam legem, præter, et non contra commune jus, inscio principe. Addunt ergo prædicti auctores præscriptionem legitimam contra Ecclesiam requirere tempus quadraginta annorum, juxta c. *De quarta,* c. *Ad aures,* cum aliis, de præscriptionibus ; consuetudo autem contra canones dici merito potest contra Ecclesiam, cum sit contra ecclesiastica jura, et ideo legitima præscriptio in illa, quadragenaria esse debet.

13. Imo addunt aliqui auctores non solum requiri hoc tempus, quando consuetudo est contra canones, sed etiam quando est contra rationem canonis, ut notat Glossa in cap. *Ut litigantes,* de Offic. ord., in 6, verbo *Statuimus,* et ibi Geminian., et sequitur Pet. Raven., tract. de Consuet., sect. 1, n. 20. Idem Felin., in cap. *Tua nos,* de Jur.jur., n. 3, et in c. *Statuimus,* de Majorit. et obed., n. 3, ubi declarat hoc esse intelligendum, quando consuetudo est contra rationem expressam in lege. Ego vero addo etiam requiri, ut ratio sit adeo intrinseca et essentialis, ut, illa cessante, lex etiam cessare censeatur, et tunc optima ratione fundatur hæc sententia, quia consuetudo contra rationem legis, virtualiter est contra legem, et illi consequenter derogat. Si autem ratio talis non sit, sed potius, illa sublata, adhuc possit vigere lex, non video cur consuetudo contra solam rationem legis, censeri debeat contra jus, aut tantum tempus postulare.

Denique addunt dicti auctores, ex parte materiæ posse requiri consuetudinem immemorialem, ut si sit contra specialia jura principis, sicut etiam, in consuetudine præter canones, possunt requiri quadraginta anni, si deroget juri alicujus Ecclesiæ. Sed hæc, licet vera sint, non habent proprie locum in consuetudine legali, de qua tractamus, sed quatenus miscetur cum præscriptione propria alicujus rei, quæ longiorem durationem requirat.

14. *Consuetudo aliquando legem abrogat ignorante principe.*—Atque hinc colligitur consuetudinem habentem has duas conditiones, si sit legi contraria, illam abrogare, etiamsi ad notitiam principis talis consuetudo non devenerit. Ita docent fere doctores allegati, et Covar. in 4 Decret., 2 part., cap. 6, § 10, n, 18 et 19; Dominic., bene in § *Leges*, post cap. *In istis*, dist. 4, cum Glossa et Archid., ibi, et aliis quos etiam refert Felin. supra, et omnes quos, in simili puncto, allegavi in capite præcedenti.

15. Nam est eadem ratio, quia, supposita lege concedente hanc efficaciam consuetudini rationabili et præscriptæ, ex vi illius habetur sufficiens consensus principis abrogantis illam per tacitam voluntatem legalem, ut sic dicam, ad quam non est necessaria nova notitia consuetudinis, sicut ad personalem voluntatem, nec nos possumus illam conditionem addere contra prædictum jus. Quia in effectibus juridicis non debent plura postulari quam jura requirant : lex autem ponit illas duas conditiones ut sufficientes ad effectum, et utraque esse potest sine scientia principis. De priori est per se notum, quia consuetudo non est rationabilis, quia scitur a principe : nam quælibet alia æque sciri potest, vel ignorari, et rationabilis talis poni debet, ut vere possit talis cognosci. De secundo etiam constat, quia præscriptio non requirit scientiam in eo contra quem præscribitur, ut est notum. Præterea ratio humanæ legis hoc quodammodo postulat, debet enim esse humanis moribus accommodata, et ideo valde expedit ut, quando populus tanto tempore, obstinato animo, perseverat in moribus contra legem, princeps non insistat, sed desistat ab imponenda talis legis obligatione; merito ergo institutum est ut, sive sciat, sive nesciat princeps, consuetudo præscripta legem tollat. Neque in hoc occurrit nova difficultas.

16. *Consuetudo non præscripta quam vim habeat.*—Potest tamen e contrario dubitari an interdum consuetudo non præscripta possit sufficere ad effectum revocandi legem, saltem interveniente scientia principis. Nam Panorm. in cap. ult., n. 13, aperte sentit non sufficere scientiam principis ut lex derogetur in minori tempore, quam sit ad præscriptionem necessarium. Fundari potest primo in eodem cap. ult., quod absolute requirit illas duas conditiones ad hunc effectum; ergo, quacumque deficiente, non fiet effectus, etiamsi princeps sciat. Et confirmatur : nam si consuetudo non sit rationabilis, etiamsi si princeps illam sciat, non sufficiet ad tollendam legem, ut est communissima sententia; ergo si non sit præscripta, non sufficiet, etiamsi interveniat scientia principis. Patet consequentia, quia illæ duæ conditiones ut æque necessariæ ponuntur. Confirmat hoc, secundo, Panormitanus, quia ex scientia principis ad summum colligitur tolerantia, hæc autem non inducit consensum juxta cap. *Jamdudum*, de Præb., unde addit ipse quod, si princeps non solum sciret consuetudinem, sed etiam illa uteretur, tunc censeretur tollere legem, quia videretur quasi expresse consentire. Tandem argumentor, quia consuetudo hæc valet per modum cujusdam præscriptionis; sed tempus præscriptionis non minuitur propter scientiam ejus contra quem præscribitur; ergo.

17. *Consuetudinem non præscriptam aliquando sufficere ad legem abrogandam.*—Nihilominus contrarium censeo verum. Dico ergo consuetudinem non præscriptam aliquando sufficere ad derogandam legem, si princeps sciat consuetudinem, et ipsa talis ac tanta sit ut moraliter sufficiat ad indicandum principis consensum. Hoc mihi videtur sensisse D. Thomas 1. 2, quæst. 97, art. 3, ubi non requirit ad hunc effectum præscriptionem consuetudinis, sed sufficientem significationem consensus principis ; et idem sentiunt Soto, l. 1 de Justit., quæst. 7, a. 2, et Medin. ibi; Gerson., dicto tract. de Vita spirit.; et videtur fuisse opinio Antonii, dicto cap. ult., qui dixit, si Papa sciat consuetudinem contra legem, sufficere tempus decem annorum. Quod dictum approbat Sylvest., dicta quæst. 4; et Angel., dicto num. 8; et idem sentiunt canonistæ communiter, quando consuetudo resistit legi canonicæ nondum acceptatæ, ut late refert Felin. ubi supra. De qua, ut dixi, est eadem ratio, tum quia etiam illa consuetudo est contra Ecclesiam et contra jus illius; tum etiam quia observantia legis pro aliquo tempore non auget jus, ut supra dixi, sed solum facto dicitur illam confirmare; ergo, stando in vi juris, eadem est ratio de utraque. Præterea non vi-

detur esse major ratio de jure introducendo quam de abrogando; sed consuetudo non præscripta, sciente principe potest inducere jus, ut ostendimus; ergo et abrogare. Major cum consequentia probatur, quia tota ratio utriusque effectus consistit in tacita voluntate principis; sed hæc voluntas particularis, et quasi personalis, non minus potest innotescere ex consuetudine legi contraria non præscripta, sed scita et tolerata a principe, quam ex consuetudine præter legem: ergo non minus illa sufficiet ad derogandum legi, quam hæc ad introducendam illam. Imo, in casu præsenti, magis debet præsumi talis voluntas, tum quia est magis necessaria ad tollendum a subditis occasionem peccandi contra perseverantem legem; tum etiam quia ipsamet consuetudo causat talem mutationem in subditis, ut quodammodo per illam fiant inepti ad talem legem, quia debet esse facilis, et moribus conformis. Denique hanc sententiam confirmat usus; quia multæ leges ecclesiasticæ censentur breviori tempore derogatæ, quia Pontifices non ignorant et dissimulant.

18. *De tempore ad legem abrogandam per consuetudinem, ignorante principe.— Hoc tempus judicio prudentis est relinquendum.* — De tempore autem requisito ad hunc effectum, quando scientia principis non intervenit, licet Antonius et alii cum illo designent tempus decem annorum, non videtur mihi cum fundamento dictum. Nam in legibus civilibus non potest id habere locum, quia, etiam ignorante principe, majus tempus non requiritur, ut dictum est; assertio autem posita etiam in illis locum habet, quod, interveniente scientia principis, præscriptio civilis, quæ est decem annorum, non est necessaria. Quod si illi de solis canonicis legibus loquuntur, oportet ut cum proportione tempus pro civilibus assignent: at in illis non possunt cum fundamento assignare certum tempus requisitum; ergo neque in canonicis illa determinatio decem annorum habet fundamentum. Præterea est generalis ratio, quia illud tempus nullo jure determinatum est pro tali modo consuetudinis; ergo sine fundamento præscribitur. Et explicatur amplius quia, eo ipso quod non est necessaria consuetudo præscripta, non operatur ex vi juris, sed ex vi naturalis significationis, et indicii voluntatis Principis; at vero ad hoc judicium nullum est tempus determinatum in jure, neque ex natura rei, quia potest secundum circumstantias variari, ut supra declaravi; ergo frustra designaretur illud tempus decem annorum. Idem ergo in hoc puncto dicendum est quod in simili de introductione legis, arbitrio prudentum relinquendum esse, et ita senserunt Soto, Medin. et alii.

19. Imo hinc intulerunt aliqui canonistæ, quando tota civitas vel communitas operatur contra statutum a se editum, unum actum contrarium sufficere ad revocandum statutum. Quia ibi per unum actum significatur sufficienter voluntas statuentis de revocando statuto, cum sit idem qui contra illam operatur, quod secus est respectu legis principis. Ita docet Abb. in c. *Ad audientiam*, de Cleric. non resid., cum Joann. Andr., ex c. *Pro illorum*, de Præbend., et c. *Cum accessissent*, de Constit., ubi alii hoc notant. Sed de hoc puncto et de illorum textuum intelligentia, dicemus tractando de privilegiis; nam de illis est ibi sermo. Et in propriis statutis non credo esse illud signum sufficiens, nisi ex aliis circumstantiis constet communitatem non fecisse talem actum dispensando in statuto pro illa vice, sed illud abrogando. Adde etiam, in statutis confirmatis a principe necessariam esse consuetudinem, ut dixi.

20. Ad cap. ult. de Consuet., respondeo ibi esse sermonem de consuetudine, quæ independenter a scientia principis potest legem abrogare, seu de consuetudine, quæ, sub propria ratione sua, et per propriam vim et efficaciam quam a lege habet, potest legem abrogare, non vero excludere consuetudinem, quæ solum deservit per modum signi et indicii voluntatis principis. Nam hoc modo non solum consuetudo, sed etiam quodlibet factum principis quod sufficienter ostendat voluntatem ejus, potest abrogare legem, ut sumitur a simili ex dicta l. *De quibus*, et est per se evidens, quia vis est in voluntate, et diversitas in materiali signo est accidentalis. Ad primam confirmationem negatur imprimis æquiparatio, quia conditio quod consuetudo sit rationabilis, ex natura rei necessaria est; conditio autem præscriptionis solum ex lege, et ideo prior conditio magis necessaria est, et in omni eventu, quia semper voluntas principis esse debet ac præsumi rationabilis, sive particularis sit, sive generalis per legem. Deinde dicitur quod si de voluntate principis sufficienter constaret, etiamsi consuetudo careret ratione, dummodo non esset contra rationem, nec aliquid turpe includeret, abrogatio esset valida, licet fortasse illicite fieret, sicut supra dictum est de abrogatione expressa; idem enim est de tacita, si supponatur. At vero rarissime

aut nunquam admittenda est, quando consuetudo ita caret ratione ut sit illicitum illi condescendere et propter illam legem abrogare, etiamsi sit cognita, quia non est præsumenda prava voluntas in principe. Secus vero esset si ex ipsa duritia populi, licet irrationabili, resultaret respectu principis moralis causa et ratio ut possit judicari prudens revocatio legis; tunc enim, etiamsi princeps sciat consuetudinem non esse rationabilem ex parte populi, potest præsumi conniventia et abrogatio ex parte principis tacentis et tolerantis, quia tunc jam abrogatio justa est. Unde ad secundam confirmationem jam supra responsum est, tolerantiam per se non sufficere, adjunctis vero circumstantiis posse esse prudens et morale signum. Et in præsenti erit optimum signum, quando, in principe sciente populi resistentiam, permissio illius, stante lege, esset irrationabilis, et nociva populo; nam tunc præsumendum est oriri ex animo abrogandi legem, nisi contrarium constet. Idemque erit quoties res ad eum statum devenerit, ut prudens censeatur abrogatio; tunc enim merito præsumitur consensus in principe, sciente et patiente talem consuetudinem. Ad ultimam confirmationem negatur assumptum, jam enim ostensum est in illo casu consuetudinem non occurrere in modum præscriptionis, sed tanquam signum, adjuncta scientia et tolerantia sufficiente, ut explicatum est.

21. *Ad primam difficultatem.* — Ad primam difficultatem in principio positam, et sumptam ex § *Divus,* respondeo textum illum plures habere intellectus, quos hic expendere non possumus; multi autem illum intelligunt quando statutum vel consuetudo præcessit, et lex subsequitur, et ita non pertinet ad hunc locum, sed ad quæstionem tractandam in cap. 20. Alii intelligunt quando lex generalis præcessit, et statutum municipale sequitur : et videtur hoc magis significari in littera, et negari statutum prævalere contra legem, quod mihi est verisimillimum. Nam licet Panorm., cap. ult. de Consuet. in hoc constituat differentiam inter statuta laicorum et clericorum, quod particulares Ecclesiæ non possunt statuere contra canones, particulares autem civitates possunt statuere contra jus commune, ego non video fundamentum hujus differentiæ ; nam lex *Omnes populi,* ff. de Justit. et jur., nihil probat, et contrarium probatur ex dicto § *Divus,* et constat ex supra tractatis lib. 3, de Potestate ad leges civiles condendas. Unde quoad hoc nego esse eamdem rationem de statuto et consuetudine, sicut idem Panormit. in clericis fatetur. Ratio autem (licet variæ tradantur a canonistis, ut per Abbatem supra, et latius per Roch. sect. 3, a n. 7) esse videtur, quia leges humanæ debent esse accommodatæ moribus eorum pro quibus feruntur, et ideo legislatores in hoc deferre debent rationabili consuetudini suorum subditorum. Quæ ratio et necessitas cessat in statutis municipalibus; nam illa fiunt per inferiores potestates, quas oportet esse subordinatas superioribus, et ideo statuere non possunt contra leges eorum jure ordinario, nisi ex speciali concessione.

22. *Ad secundam.* — Ad secundam difficultatem, sumptam ex l. 2, cod. Quæ sit long. consuet., dico etiam legem illam varie exponi, ut refert Gloss. in cap. *Consuetudinis,* dist. 11 ; communis tamen et probabilis responsio est, illam esse intelligendam de consuetudine non habente conditiones positas in d. cap. ult. de Consuet. Ita Jas., in addit. ad Gloss. in § *Sine scripto,* de Jur. natur., verb. *Imitatur,* ubi Glossa aliter exponit. Re tamen vera sensus est, consuetudinem non esse tantæ auctoritatis, ut contra principis voluntatem possit valere, quod in eadem lege significatur : *Non usque adeo sui valitura momento,* id est, sua vi et potestate. Cum hoc autem optime stat, ut possit esse talis quæ ostendat voluntatem principis fuisse mutatam, vel tanquam sufficiens signum ejus, vel in virtute alicujus legis.

23. Ad tertiam respondet divus Thomas, d. a 3, ad 2, posse consuetudinem contra legem per bonos actus introduci, ac subinde esse rationabilem, quia lex humana, occurrente necessitate in particulari, sine culpa non servatur. Unde si illa occasio sæpius occurrat, per actus illos legi contrarios inducitur quædam consuetudo, quæ ostendit legem non esse utilem, et consequenter abrogat illam. Quam responsionem attigit etiam Panorm. in d. c. 1, de Treug. et pace, ex Archidiac., in cap. unic. de Treug. et pace. Sed non satisfacit, tum quia illi actus non licent nisi propter necessitatem per modum epiikiæ; hi autem non inducunt consuetudinem contra legem, cum non sint illi contrarii, neque ostendunt animum populi legi contrarium, ut supra declaratum est, neque ex vi consuetudinis ex illis solis resurgentis potest esse licitus actus, nisi in simili occasione, in qua epiikia per se semper sufficit. Quod si tam frequentes sint illæ occasiones, ut

ostendant legem esse inutilem, non abrogabitur propter consuetudinem, sed quia in se ostenditur iniqua et nulla, vel cessabit, quia finis ejus in generali cessat. Et ita idemmet D. Thomas dixit: *Talem consuetudinem manifestare, quod lex ulterius non est utilis.* Secundo, respondet D. Thomas removeri legem per consuetudinem, quando tam firmata est consuetudo, ut jam lex non videatur possibilis secundum consuetudinem patriæ. Verumtamen, quando res ad hunc statum deveniret, etiam non esset propria abrogatio legis, sed cessatio per materiæ mutationem; at vero non semper necessarium est ad abrogationem legis ut tanta rerum mutatio fiat; quia sæpe abrogatur, si circumstantiæ supra positæ concurrant, etiamsi alioqui possit juste obligare, si voluntas principis tacita non interveniret aliquo ex modis supradictis. Unde D. Thomas, in illa solutione, solum videtur voluisse explicare modos quibus potest contingere, ut ex consuetudine resultet cessatio legis absque ordine ad consensum principis, sed quasi ex natura rei, quæ non est propria abrogatio, sed cessatio legis. In solutione autem ad 3 magis explicat modum abrogationis.

24. *Consuetudo incipiens per actus malos, quia prohibitos, potest legi derogare.* — Respondeo igitur, ex dictis in cap. 4, recte fieri posse ut consuetudo incipiat per actus malos, quia prohibitos per legem, et nihilominus inducat consuetudinem derogantem legi. Ita fatetur Cajetanus dicta solutione ad 2, et omnes; imo ex dictis constat ad hanc abrogationen necessarium esse ut, in principio, actus sint tales, quia debent esse contra legem obligantem, sine excusatione, vel ignorantia. Ratio vero ob quam sufficiunt est, quia imprimis non concurrunt ut causa, sed ut indicium voluntatis principis, aut legis; possunt autem esse indicium talis voluntatis, etiamsi mali sint. Et deinde id quod tandem resultat ex tali consuetudine non est malum, scilicet, ut similes actus sine malitia fiant, ablata lege, et in hoc censetur consentire princeps abrogando legem. Atque hoc modo consuetudo illa, licet in modo vel in fieri sit irrationabilis, non tamen in substantia, (quia actus illi possunt licite fieri) nec in termino, nec in effectu, quia et princeps potest propter talem consuetudinem prudenter ac rationabiliter legem abrogare, et completa consuetudine actus postea licite fiunt, et jus ad eos libere faciendos justum est; nam potius est quædam carentia juris, seu prohibitionis, quæ rationabiliter auferri potuit. Addit vero Cajetanus supra, et idem dicit Panormitanus, licet in principio agentes contra legem peccent, tamen eorum successores posse præsumere ex aliqua rationabili causa legem illam fuisse non servatam. quod quidem regulariter verisimile est, præcipue quando abrogatio fit per longam præscriptionem. Dico autem id non esse necessarium; nam, licet omnes actus facti contra legem ante completum tempus præscriptionis, vel ante sufficienter præsumptam voluntatem tacitam principis fuissent mali, nihilominus tandem completo tempore vel indicio, abrogaretur lex vi juris, vel tacitæ voluntatis principis, quæ justa est, licet actus subditorum mali fuerint, ut declaratum est. Neque in hoc æquiparatur hæc consuetudo præscriptioni, ut in cap. 1 declaravi.

25. *Objectio. — Solutio.* — Urgebit vero aliquis, quia lex erat rationabilis (nam hoc est de ratione legis, et ibi supponitur vera et valida lex); ergo consuetudo contraria erit irrationabilis, non solum quia per malos actus introducta fuit, sed etiam quia tendebat ad tollendam legem rationabilem; hoc enim contra rationem videtur, et cum illa sint directe contraria, si unum rationabile est, aliud erit irrationabile. Respondeo idem argumentum supra esse factum de abrogatione legis expressa, de qua constat posse esse rationabilem et justam, et eodem modo hic esse solvendum. Dico ergo legem non esse rationabilem tanquam necessariam, sed tanquam convenientem propter aliquos effectus, quibus non obstantibus, ablatio legis et consuetudo ad illam tollendam potest esse rationabilis sub aliis respectibus honestis et convenientibus, sicut duo contraria possunt esse probabilia; et, quod in altera parte sit aliquis excessus, non facit alteram esse irrationabilem, præsertim quia hæc comparatio ordinarie dubia est.

CAPUT XIX.

UTRUM ABROGATIO LEGIS PER CONSUETUDINEM, ALIQUAM EXCEPTIONEM VEL EXTENSIONEM ADMITTAT.

1. *Prima exceptio, quæ rejicitur.*—Ut regula posita in præcedenti capite magis declaretur, oportet exceptiones aliquas quæ ab illa fieri solent expendere, et in fine etiam videbimus an recipiat extensionem. Prima ergo exceptio cogitari potest de lege pœnali imponente pœnam ipso facto. Aliqui enim dixerunt illam

non abrogari per consuetudinem præscriptam, etiamsi rationabilis sit, quia, statim ac violatur, inciditur in dictam pœnam et in factum damnatum. Ita referunt Joan. Andr. et Panorm., in c. 1 de Treug. et pace. Hæc tamen exceptio nullo jure fundatur, et est contra rationem, ideoque merito a dictis auctoribus rejicitur. Quia etiam consuetudo contra talem legem potest esse rationabilis, ut per se constat, et potest indicare sufficienter voluntatem tacitam legislatoris abrogandi talem legem. Non enim minus potest hoc expedire ad commune bonum in lege pœnali, quam in qualibet alia, quando illa non est conveniens moribus populi, vel experimento constat non esse illis proficuam. Item verba et ratio capitis ultimi de consuetudine æque in hanc legem conveniunt ac in aliis. Denique potest hoc confirmari exemplo, in Extrav. 1 de Simon. prohibente sub censura aliquid recipere pro ingressu religionis, et nihilominus usu esse omnino abrogatam probabile est, ut alibi diximus, et censet Nav. cap. 27, n. 106, et inde alia exempla sumi possunt. Nec ratio contrariæ sententiæ est alicujus momenti, quia, licet lex damnet actum et pœnam imponat, quæ ipso facto incurritur stante lege in sua vi, usu tamen fieri potuit ut legis virtus omnino abrogaretur per rationabilem et præscriptam consuetudinem, seu tacitum principis consensum, et quando ad illum statum pervenitur, jam actus non est damnatus, nec pœna dignus.

2. Est autem grave dubium, an possit consuetudo derogare hujusmodi legi quoad pœnam, relicta obligatione quoad culpam. In quo distinguunt aliqui inter legem imponentem pœnam ipso facto, vel designantem imponendam. Et de hac posteriori docent posse abrogari quoad solam pœnam, quod est certum et communiter receptum. Ratio vero specialis est, quia talis lex quoad illam partem judicem instruit, et illum obligat. Unde sicut aliæ leges derogari possunt, ita etiam hæc, ut est præceptum cadens in judicem. De lege vero imponente pœnam vel censuram, verbi gratia, ipso facto, hoc negat Castro libro secundo de Lege pœnali, cap. 12, citatque Hostiens. in capit. de Treug. et pace, et Tiraquell., qui de alia re loquitur, ut statim dicam. Ratio esse potest, quia si lex non abrogatur in se, semper committitur culpa violando illam; ergo necesse est incurri pœnam. Ut, si pœna sit excommunicatio, necessario incurritur, quia præcedit contumacia contra legem, et sic de aliis effectibus pœnalibus qui per ipsam legem fiunt; ergo nunquam potest lex quoad illos tantum derogari; ergo nec quoad solam pœnam. Confirmatur, quia talis consuetudo esset irrationabilis, quia eo tenderet ut peccata impune fierent.

3. *Lex pœnalis potest per consuetudinem abrogari, licet dicat Ipso facto.* — Nihilominus contrarium dicendum est cum Panormit., in cap. 1 de Treug. et pace, ubi etiam Felin. et alii communiter; Navar., comment. 3 de Regular., num. 55, et in Manuali, cap. 27, n. 106. Probari autem potest primo, inductione. Nam olim filii clericorum ipso jure nascebantur servi, in pœnam paternæ incontinentiæ, cap. *Cum multa*, dist. 15, et tamen per dissuetudinem abrogata est illa pœna, manente eadem culpa, ut ibi notat Glossa. Item in Extravag. 1 de Rebus eccles. non alienand., variæ ponuntur pœnæ ipso facto, quæ per non usum cessarunt, durante lege, ut videre licet in Navar., d. c. 27, n. 150, ex quo alia exempla peti possunt. Et quotidie videmus revocari legem quoad pœnas, et non quoad præceptum, ut novissime fecit Clemens VIII in Motu Sixti V de modo recipiendi novitios in religionibus; derogatio autem quæ fit per legem, potest etiam per consuetudinem fieri, ut ex dictis constat. Ratio denique est, quia potest derogari legi, licet non abrogetur, l. *Derogetur*, ff. de Verbor. signif., ubi Glossa : *Derogatur enim cum pars detrahitur, abrogatur vero cum prorsus tollitur*; ergo etiam per consuetudinem poterit derogari, licet non abrogetur, ut recte intulit Navar., cons. 1 de Consuet., quia eadem ratio in illa procedit : ergo quacumque ratione lex divisibilis sit, poterit in una parte derogari, et non in alia. Est autem separabilis pœna legis a culpa : ergo potest consuetudo derogare legi quoad impositionem pœnæ, relicta obligatione ad culpam. Quia talis pœna non est per se annexa culpæ, sed ex principis voluntate, quæ potest in una parte mutari, licet non mutetur in alia, ut per se constat, et ex usu ostensum est. Et princeps obligatur lege quoad vim directivam, licet non obligetur ad pœnam. Atque hoc modo dixit Glos. in c. *Denique*, dist. 4, verb. *Consuetudine*, aliquando consuetudinem excusare a pœna temporali, licet non excuset a gehennali.

4. *Ad fundamentum contrarium.* — Ad rationem ergo in contrarium respondeo : quamdiu consuetudo non est præscripta, seu non prævaluit contra pœnam, verum est illam incurri per transgressionem legis; nihilominus tamen accidere posse ut, licet pœna incurratur, nunquam servetur, et quod in ea dissue-

tudine perseveretur toto tempore necessario ad præscriptionem, vel ad indicandam voluntatem principis scientis, et tolerantis illam non observationem, seu non executionem pœnæ, et id satis ad abrogationem pœnæ, quamvis contra observationem legis non sit inducta consuetudo. Ad confirmationem dicitur, per talem consuetudinem solum fieri, ut pœna legis non statim incurratur, non vero ut delictum per superiores puniri non possit et debeat, et ideo non sequitur consuetudinem esse irrationabilem. Sicut etiam quando pœna non ipso facto incurritur, sed per judicem imponenda est, licet per legem derogetur ut judex non teneatur illam pœnam lege taxatam imponere, nihilominus non ligat judicem quin aliter punire possit, si expediat; alioqui etiam talis consuetudo irrationabilis esset.

5. *In quo sensu potest procedere distinctio prædicta.*—Posse tamen aliquo modo illa opinio seu distinctio applicari ad consuetudinem irrationabilem contra legem, de qua multi juristæ dicunt, quia, licet non possit abrogare legem, nihilominus excusare potest pœnam ejus. Quod sentit Glossa prima in cap. *Cum venerabilis,* de Consuet., et Gloss. in cap. 2 de Tempor. ordin., verbo *Antiqua,* in prima responsione, et Glossa in cap. *Denique.* Et late tradit Rochus in dicto cap. ult. de Consuet., super ipsum textum, n. 33 et sequentibus, usque ad n. 8, sect. 1, ubi multa circa hoc congerit. Dico igitur distinctionem supra positam de lege imponente pœnam latam, vel ferendam, posse ad hanc doctrinam applicari. Nam quando pœna est ipso jure imposita, non potest abrogari quoad illam, seu derogari propter solam consuetudinem irrationabilem, quia per talem consuetudinem nunquam potest consensus principis indicari de totalis pœnæ remissione. Nec etiam valere potest talis consuetudo ad pœnæ diminutionem, si quoad hoc etiam irrationabilis sit, quia procedit eadem ratio, ut statim declarabo. At vero quando pœna est imponenda per judicem, potest consuetudo aliquam excusationem admittere, saltem quoad diminutionem pœnæ, quia illam potest facere judex.

6. *Plura notanda.* —Et nihilominus circa hanc doctrinam adverto aliud esse loqui de consuetudine irrationabili communitatis, aliud de privata consuetudine peccandi unius personæ. Hæc enim posterior consuetudo de se non excusat pœnam, etiam in foro humano, sed potius aggravat, quia aggravat culpam; et est modus peccandi magis contrarius communi bono, nec de hac loquuntur dicti auctores, sed de priori consuetudine publica. Circa quam duo præterea animadverti possunt. Unum est, duobus modis posse intelligi, talem consuetudinem excusare vel minuere pœnam: uno modo, per abrogationem legis, vel aliquam derogationem, saltem quoad eam partem qua pœnam imponit; alio modo, per modum circumstantiæ actus, eo quod ex multitudine et frequentia peccantium contra legem resultet aliqua ratio conveniens, ob quam pœna minuatur, vel remittatur, etiamsi lex in se non sit derogata. Aliud notandum, est consuetudinem contra legem pœnalem duobus modis posse esse irrationabilem : uno modo, in tota ejus transgressione, id est, tam in commissione culpæ contra ipsam, quam in remissione vel non observatione pœnæ per legem impositæ; alio modo, potest esse consuetudo irrationabilis quoad legis transgressionem, non vero quoad non executionem pœnæ, ut si, non obstante malitia transgressionis, pœna videatur nimis acerba, aut præter mores patriæ, aut esse occasio graviorum peccatorum, vel quid simile.

7. *Consuetudo irrationabilis quam vim habet.—Consuetudo irrationabilis, in conniventia pœnæ rationem habens, potest quoad hanc partem legi derogare.* — Dico ergo consuetudinem irrationabilem quoad pœnæ conniventiam non posse inducere excusationem pœnæ per modum abrogationis legis. Probatur, quia consuetudo irrationabilis non potest abrogare legem, cap. ult. de Consuet.; ergo nulla ex parte secundum id quod irrationabilis est, potest derogare legi in eo in quo illi contraria est; nam est eadem ratio et proportio; ergo consuetudo irrationabilis in non exequenda seu imponenda pœna lege præscripta, nunquam potest derogare legi, etiam ut imponenti pœnam. Et hæc assertio tam in lege imponente pœnam ferendam quam latam locum habet, ut ratio facta probat. Addo vero ulterius, licet consuetudo sit irrationabilis in transgressione legis, si vero in conniventia pœnæ rationem aliquam habeat, posse derogare legi quoad eam partem qua pœnam imponit, sive ipso facto, sive per judicem ferendam. Probatur contraria ratione, quia omnis consuetudo, ut rationabilis est, potest prævalere contra legem secundum id in quo illi contraria est, juxta idem cap. ult.; ergo consuetudo rationabilis in dissimulanda pœna poterit derogare legi, ut imponit pœnam, licet non abroget absolute quoad obligationem, quia in eo irrationabilis

consuetudo est, ut supponitur. Probatur consequentia, tum quia cum proportione procedit eadem ratio; tum quia utile per inutile non vitiatur quando separabilia sunt; hic autem separabilis est pœna a transgressione, ut ostensum est; tum denique quia princeps potest juste consentire in remissione pœnæ, etiamsi vis directiva legis integra maneat; ergo præsumitur id facere per consuetudinem in eo rationabilem et præscriptam, vel sufficienter toleratam.

8. *Quomodo consuetudo irrationabilis quoad utramque partem potest aliquam excusationem afferre.* — Ultimo vero addo, etiamsi consuetudo sit omnino irrationabilis quoad utramque partem, posse aliquam excusationem afferre per modum circumstantiæ, quando lex non imponit pœnam ipso facto, sed imponenda est. Et hoc modo existimo loqui juristas. Et declaratur primo ex parte singulorum peccantium, tum quia ex publica consuetudine alicujus delicti, et præsertim tolerata, ordinarie resultat aliqua ignorantia, qua tale delictum minus grave existimatur, vel saltem inadvertentia circa deformitatem ejus, ex qua aliquo modo minuitur delictum, et consequenter reatus pœnæ; tum etiam quia exemplum multorum est quasi vehemens tentatio inducens per modum cujusdam vehementis objecti et passionis, quæ solet etiam aliquo modo excusare. Et hunc modum insinuat Glossa in dicto cap. *Cum venerabilis,* et magis ibi explicat Pan., n. 5; latius Rochus supra. Secundo, ex parte reipublicæ, solet ex multitudine peccantium insurgere occasio non exequendi pœnam, quia non potest tota multitudo facile puniri sine scandalo, vel magna perturbatione, aut majori detrimento reipublicæ; neque etiam expedit quosdam punire, et non alios, quod etiam generaret scandalum propter acceptionem personarum. Vel si quando id fieri potest in aliquibus propter specialem rationem, illi solent esse pauci, et excusatio in communitate populi locum habet. Et hi duo modi excusationis insinuantur in dicto cap. 2 de Tempor. ordin., et hic posterior traditur a Greg. in dicto c. *Denique,* dist. 4; et insinuatur ab August., Epist. 50, in c. *Ut constitueretur,* 125, dist. 50; et clarius Epist. 64, c. 1, dist. 44. Qui tamen non habet locum in pœna ipso facto imposita, quia lex nihil distinguit, sed semper eodem modo loquitur.

9. *Dubium.*—Tandem potest in hoc puncto dubitari an possit consuetudo relaxare legem pœnalem quoad directam obligationem, relinquendo nihilominus debitum pœnæ, et (ut sic rem explicem) ex lege mixta facere legem pure pœnalem. Hoc punctum attigit Tiraquel. in l. *Si unquam,* verb. *Revertatur,* in vigesimo-quarto discrimine inter pœnam latam et ferendam, n. 350, et refert opinionem cujusdam Matthæi, in Proœm. Clementin. distinguentis. Nam, quando lex imponit pœnam ipso jure, etiamsi in dissuetudinem abierit, ait nihilominus incurri pœnam, et ad hoc citat cap. *Catholica,* 11 dist., c. 2 de Const., in 6, et c. de Locato, quod non designat; sed nihil in toto illo titulo, vel in allegatis juribus, invenio quod ad rem faciat. Quando autem lex imponit pœnam tantum ferendam, tunc ait, si lex in dissuetudinem abiit, etiam pœnam abrogari, ex c. *In istis,* d. 4, quod nihil etiam probat. De qua sententia nihil Tiraqu. dicit, sed ad alios, quos refert, remittit.

10. *Impugnatur ratio præcedens.* — Mihi vero plane displicet. Quia vel est sermo de dissuetudine tantum inchoata, et insufficiente ad abrogandam legem, vel de perfecta et consummata. Prior de se non derogat legi quoad primariam obligationem ejus, ut constat ex dictis, et ex dict. cap. ultimo de Consuetudin., et consequenter nec ad præsens punctum refert, nec tollit debitum pœnæ, sive sit latæ, sive ferendæ sententiæ, quia nec impedit culpam, nec etiam contra pœnam per se est sufficiens. Si vero sermo sit de perfecta consuetudine, rursus inquiro an de facto, seu necessitate, vel tantum de possibili intelligatur differentia, neutro enim modo applicari potest. Nam loquendo de necessitate, non est necessarium ut, abrogata lege quoad obligationem, pœna ipso jure lata incurratur per actum contra legem ex consuetudine factum; imo contrarium est magis consequens, quia cessante culpa cessare debet pœna, et ita hoc videtur magis frequens. Et, e converso, necessarium non est ut in eo casu cesset pœna, quæ per legem esset tantum ferenda : nam potest consuetudo esse talis ut obligationem culpæ auferat, non vero pœnæ, ut statim dicam; sic ergo non habet locum talis distinctio.

11. *Lex potest per consuetudinem derogari quoad obligationem ad culpam, relicta obligatione quoad pœnam.* — Absolute ergo de utraque lege dubitari potest, ex ratione proxime facta, quia cessante causa adæquata cessat effectus; ergo si propter consuetudinem cessat culpa, necessario cessat pœna, sive lata, sive imponenda, quia culpa est causa adæquata pœnæ; unde consuetudo aliter introducta ir-

rationabilis esset. Nihilominus dico fieri posse ut consuetudo deroget legi quoad obligationem ad culpam, relicto debito pœnæ, quando pœna intrinsece non supponit culpam. Ita colligo ex Navarr. in Comment., c. *Fraternitas*, ex toto discursu illius, et præsertim ex n. ult., consider. 3, quæ ibi non est perfecta, tamen sine dubio huc tendebat. Ratio vero est, quia lex potest derogari, licet non abrogetur, et ita potest derogari in quacumque parte separabili ab alia, relicta altera in sua vi; sed impositio, seu comminatio pœnæ est separabilis ab obligatione ad culpam, ut constat ex dictis supra de lege pœnali; ergo potest lex mixta derogari in obligatione directa et absoluta, et relinqui in ratione legis pure pœnalis. Neque hoc est per se injustum, quia, licet pœna stricto modo sumpta referatur ad culpam, tamen late ut est onus, vel pœna civilis, seu humana, satis est quod habeat causam, et quasi civilem culpam. Nec etiam est irrationabilis talis consuetudo, quia potest habere congruam rationem ita mitigandi obligationem.

12. Et sic fortasse multæ leges civiles imponentes exactiones, vel prohibentes venari, ligna scindere, vel aliquid ex regno extrahere, licet in principio directivæ fuerint, potuerunt usu fieri mere pœnales, et quasi naturam mutare, quia non aliter sunt observatæ, et illo tantum modo contra illas præscriptum est. Dixi autem *quando pœna non supponit intrinsece culpam*, propter censuras. Nam leges quæ prohibent sub censura, ipso facto non possunt derogari quoad obligationem, quin etiam derogentur quoad censuram, quia censura intrinsece prærequirit culpam et inobedientiam, quam non ita postulat quælibet pœna late sumpta. Possunt autem illæ leges vel simpliciter abrogari, vel tantum quoad censuram, ut de Extravag. 1 de Rebus Eccles. non alienand. censet Nav., d. c. 27, n. 150. Ratio vero contrariæ sententiæ nullius est momenti, quia, licet ex vi legis actus damnetur, et pœna statim incurratur ab iis qui in principio peccaverunt, usu tamen potuit utrumque vel alterum tolli pro ratione consuetudinis, et taciti consensus legislatoris.

13. *Secunda exceptio.* — Secunda exceptio est de legibus irritantibus, multi enim censent has non posse consuetudine abrogari; ita enim videtur colligi ex c. *Quod super his*, de consang. et affinit., quatenus in eo dicitur non posse consuetudine abrogari legem Ecclesiæ prohibentem matrimonium inter consanguineos. Et idem significatur in c. *Super eo*, de Cognat. spirit. in princ., quoad consuetudinem prohibentem matrimonium inter cognatos spiritualiter. Ratio autem non videtur esse posse alia, nisi quia lex illa est irritans. Et videtur sentire Covarr., in 4, p. 2, cap. 6, § 10, n. 18, citans Dried., de Libert. Christ., l. 10, c. 11; et plures alios pro hac sententia refert Sanci. Qui, licet videantur specialiter loqui in materia matrimonii, inde vero inferunt generalem regulam, scilicet, non posse consuetudinem facere habilem eum quem lex fecit inhabilem; omnis autem lex irritans actum hominis facit inhabiles personas ad talem actum, vel ad sic contrahendum, ut dixit Concilium Tridentinum, sess. 24, in decret. de Matrim., et notavimus supra, l. 5; ergo si consuetudo non potest personam inhabilem habilitare, neque etiam poterit legem irritantem abrogare; nam abrogando talem legem habilitaret personam. Confirmari potest, quia lex irritans facit personam incapacem, quando circa illam versatur; at consuetudo non potest tollere incapacitatem personæ, ut est apud jurisperitos receptum, Felin., in c. *Accedentes*, de Præscriptionibus, in 6; Decius, in c. *Novit*, de Judic., n. 12; Aim. Cravet., de Antiquitat. tempor., 4 p., § 3. Et potest inductione ostendi in irregularitatibus, censuris et similibus impedimentis canonicis, non enim possunt consuetudine tolli.

14. *Hæc etiam exceptio non est admittenda.* — Nihilominus hanc etiam exceptionem non censeo esse admittendam, quia caput ultim., de Consuetudinib., generaliter loquitur, dum ait legem humanam posse abrogari per consuetudinem habentem illas duas conditiones; sed lex, etiamsi irritet actum, humana est; ergo si consuetudo illi contraria habuerit illas duas conditiones, abrogabit illam; si vero illas non habuerit, non erit exceptio ab illa lege. Dicere autem, non posse esse consuetudinem rationabilem contra legem irritantem, voluntarium est. Quia lex irritans potest esse abrogabilis aliqua ratione honesta, et sæpe juste abrogatur, ut patet in lege antiqua prohibente matrimonia in quinto gradu, quæ nunc sublata est; ergo eadem ratione consuetudo contra hujusmodi legem irritantem poterit esse rationabilis, et consequenter poterit etiam vel esse præscripta, si longo tempore duret, vel indicare consensum tacitum principis, si illam sciat; ergo poterit legem abrogare. Et confirmatur, quia consuetudo potest inducere legem irritantem, ut supra dictum est; ergo et abrogare irritantem legem. Probatur consequen-

tia: nam eadem est ratio, ut fatetur Covarr. supra, quia per utramque indicatur consensus principis, et in utraque potest esse materia honesta et rationabilis, ut declaratum est. Atque hanc sententiam sensit Glossa in capit. *Frustra,* dist. 8, verb. *Consuetudinem,* dicens personam ineligibilem posse consuetudine fieri eligibilem, utique abrogando legem per quam fiebat ineligibilis, ex capit. *Nos consuetudinem,* dist. 12. Idem tenet Innocent. in capit. 1 de Cognation. spirituali, in fine, loquens in materia matrimonii, et in impedimentis irritantibus, de quibus maxime solet dubitari; et illum sequitur Turrecremata in cap. *Placuit,* dist. 32, articul. 2, cum Hostiense, in Summ., titul. de Cognation. spiritual.; Gabr., in 4, d. 42, quæst. 1, articul. 3, dub. 6; et Sanci., lib. 7 de Matrim., disputat. 4, n. 4. Hoc etiam aperte supponunt doctores asserentes posse consuetudinem derogare legi danti formam et et solemnitatem actui, non solum accidentalem, sed etiam substantialem, jure positivo introductam. Quod tenet Roch. in dicto cap. ultim., section. 2, num. 34 et 35, ubi alia refert.

15. *Ad opposita.* — Ad alia in contrarium proposita, respondeo imprimis auctores qui sentiunt impedimenta irritantia matrimonium non posse auferri consuetudine, formaliter non esse nobis contrarios; non enim fundantur in universali principio, quod lex irritans non possit consuetudine abrogari, sed in speciali conditione talis consuetudinis in materia matrimonii, quia putant vel esse turpem, vel irrationabilem de se, vel saltem esse lege reprobatam: quod in propria materia examinandum est, et in sequenti exceptione aliquid in generali dicemus. Non est autem verisimile eos sensisse omnem consuetudinem contra legem irritantem esse irrationabilem, quia nec talis consuetudo semper invenitur in jure reprobata, ut per se constat, nec ex sola rei natura id potest cum verisimilitudine cogitari, ut ostensum est.

16. *Dupliciter quis fit habilis per consuetudinem.*—Deinde addo duobus modis posse intelligi, personam inhabilem ratione legis, fieri habilem per consuetudinem. Primo, per abrogationem legis inducentis illam inhabilitatem, et hoc modo dicimus id posse fieri per consuetudinem. Nam si illa inhabilitas sit pœna, sicut potest abrogari lex pœnalis quoad alias pœnas ipso facto impositas, ita etiam quoad hanc, quia est eadem ratio. Si vero non sit pœna, sed propter aliquam indecentiam, vel aliam justam causam sit introducta, tunc videndum est an eadem indecentia vel ratio subsistat, vel cessaverit. Nam in priori casu consuetudo esset irrationabilis, et ex ea parte inefficax; in posteriori autem casu, etiam poterit consuetudo legi derogare, et facere ne illa inhabilitas contrahatur. Secundo, potest intelligi ut persona inhabilis vel incapax fiat habilis per modum præscriptionis talis habilitatis, absque derogatione legis universalis, et hic modus videtur impossibilis; non pertinet autem ad rem de qua tractamus, quia non de præscriptione, sed de consuetudine propria et legali agimus. Et potius inde confirmatur quod supra dictum est, privatum usum singularis personæ non posse derogare legi: nam inde fit ut non possit præscribere contra prohibitionem ejus.

17. *Quo sensu vera sit sententia prædicta.*—Et juxta hunc modum procedere potest sententia juristarum, seu axioma ultimo loco allegatum, ut patet in exemplo c. *Quando,* de Consuetud., quod ab eis adducitur. Simplices enim sacerdotes nulla consuetudine acquirere possunt jus ministrandi sacramentum confessionis, quia, non obstante quacumque præscriptione vel inveterata consuetudine, lex divina id prohibens semper manet integra, nec humana consuetudo contra illam potest prævalere. Et idem est in lege positiva; nullus enim inhabilis, verbi gratia, illegitimus, potest præscribere sua consuetudine capacitatem contrariam, quia lex ecclesiastica semper manet in sua vi, posset tamen per consuetudinem communem derogari, et ita nihil obstat inductio de censuris, etc. Nam consuetudo non potest facere ut excommunicatio per solum aliquem usum sine absolutione tollatur, sed potest facere ut non incurratur, derogando legi per quam inducebatur, et idem est in similibus impedimentis.

18. *Tertia exceptio.—Tria distinguenda.—Revocatio consuetudinis quid operetur.*—Tertia exceptio est de lege, quæ non solum præcipit, sed etiam prohibet omnem consuetudinem contrariam, et derogat illam, non tantum præteritam, sed etiam futuram. Circa quam exceptionem oportet distinguere tria illa quæ supra numeravimus, revocare consuetudinem, prohibere consuetudinem, et reprobare consuetudinem. Certum ergo est solam revocationem consuetudinis legi humanæ additam expresse, non impedire quominus talis lex per subsequentem consuetudinem derogari possit; quia illa lex non prohibet consuetudinem fu-

turam, ut supra ostendi; ergo, non obstante revocatione præteritæ consuetudinis, potest subsequens esse honesta et rationabilis, cum nec sit prohibita, nec ex natura rei necessario sit turpis, aut omni ratione destituta, id enim gratis fingeretur; ergo poterit successu temporis præscribi, ignorante legislatore, vel ab illo sciente ita tolerari, ut voluntatem ejus tacitam ostendat; ergo poterit legem abrogare. Et ita communiter exceptio non fit de hujusmodi lege, ut constat ex supradictis, et ex his quæ tradit Covarr, lib. 3 Variar., c. 13, n. 4; et videri potest Burgos de Paz in l. 1 Tauri, 464 et 479.

19. *Prohibitio consuetudinis quem effectum habet.*— In lege autem prohibente omnem consuetudinem contrariam, etiam futuram, videtur valde probabilis hæc exceptio. Primo, quia talis consuetudo, eo ipso quod specialiter prohibetur, irrationabilis est; ergo nunquam potest præscribi, ergo nec legem abrogare. Secundo, quia alias nullum effectum haberent in tali lege, illa verba quibus etiam in futurum consuetudo prohibetur, quia actus per quos induci vel inchoari potest talis consuetudo, ex vi legis præcipientis absque illa clausula prohibiti sunt, et consequenter etiam eorum frequentia; ergo ad prohibendam consuetudinem facti non erant necessaria illa verba; ergo maxime intendunt prohibere consuetudinem juris, ne superflue posita esse censeantur: ergo aut efficaciter illam prohibent, ita ut contra legem induci non possit, et habemus intentum: aut si hanc efficaciam non habent illa verba, superflua etiam sunt, quia ratione illorum consuetudo non est magis prohibita, nec alium possunt habere moralem effectum. Tertio, in consuetudine præscriptionis, eo ipso quod lex prohibet ne aliqua res præscribi possit, nulla consuetudine fieri potest ut præscribatur l. *Ubi lex*, ff. de Usucap.; ergo similiter eo ipso quod lex prohibet consuetudinem contra legem, efficaciter operatur ut contra talem legem nulla consuetudo præscribi possit aut valere.

20. Quarto, quia consuetudo non potest abrogare legem nisi ex tacito consensu principis, ut dictum est; hic vero consensus non potest præsumi, ubi ipse legislator expresse illum negat per prohibitionem futuræ consuetudinis suæ legi additam: ergo. Quinto, si princeps dicat ut lex vel privilegium non possit abrogari, nisi expresse, non poterit tacite tolli; sed hoc ipsum facit, quando prohibet omnem contrariam consuetudinem induci; ergo. Denique legislator potest irritare futuros contractus, ut non valeant: ergo etiam poterit irritare futuram consuetudinem: sed hoc intendit, quando illam prohibet, quia alias inutilis esset prohibitio, ut argumentabamur; ergo. Atque hanc exceptionem indicat Glossa in c. 1 de Constitution. in 6; multo vero clarius Glossa in Extravag. 2 de Election. Jan. 22. Idem sentire videntur Anton. de Butr. in c. ult. de Consuet.; Anton., 1 p., tit. 16, § 6; Sylv., verb. *Consuetudo*, q. 6; Angel.. n. 9, et Bald.; Bartol. in tract. de Dotib., p. 6, privil. 2, n. 18 et 19; Soto, lib. 1 de Justit., q. 7, art. 2, verb. *Hoc ergo memoriæ*, etc.; et idem videtur sentire Covarr. supra, cum multis qnos refert.

21. *Pura prohibitio non obstat consuetudini introducendæ.* — Nihilominus probabilius censeo, si lex sistit in pura prohibitione futuræ consuetudinis, et illam non reprobat, posse subsequentem consuetudinem introduci, quæ vim habeat abrogandi eamdem legem. Ita docuit Navar. in Comment. de Spoliis, § 14, n. 8, qui id colligit ex Gloss. in Clement. ult., de Elect.; Vasq. 1. 2, disp. 177, capit. ult.; et Soto tandem cum aliqua limitatione hoc admittit; Medin., dicta q. 97, art. 3; Gutier., l. 3 Practicar. quæstion., cap. 32. Ac denique Covarr. et alii non resistunt, licet non ita distincte rem declarent. Ratio sumenda est ex supra dictis, quia, non obstante tali prohibitione legis, potest consuetudo subsequens non esse irrationabilis, ut ostendimus; supposita vero hac conditione, facile potest adjungi altera de temporis cursu, vel usque ad præscriptionem, interveniente ignorantia principis, vel usque ad indicandum sufficienter voluntatem tacitam principis scientis et tolerantis consuetudinem, ut etiam est per se manifestum, et satis probatum ex dictis. Ergo in tali consuetudine habet locum vel decisio capitis ultimi de consuetudine, quando fuerit rationabilis et præscripta, quia nulla ratio exceptionis dari potest cum hæc etiam sit lex humana, quantumvis prohibeat futuram consuetudinem. Vel certe urgebit naturalis ratio, quando princeps habuerit scientiam consuetudinis, et illa indicaverit tacitam voluntatem ejus, quia illa voluntas efficax est ad revocandam priorem legem, non obstante omni prohibitione in illa facta. Nam hæc ipsa prohibitio futuræ consuetudinis per solam voluntatem principis facta erat, et dum idem princeps vel successor ejus illam videt et tolerat, ac tacite consentit, priorem voluntatem mutat; ergo abrogat totam priorem legem. Atque hæc ratio magis confirmabitur solvendo rationes pro contraria sententia factas.

22. Ad primum, negatur antecedens. Nam aliud est consuetudinem esse irrationabilem, aliud esse prohibitam : potest enim prohiberi, etiamsi irrationabilis non sit, nec ex vi solius prohibitionis fit irrationabilis, quæ omnia supra declaravi. Ad secundum, quod est difficilius, respondeo primum effectum illius prohibitionis esse, ut talis consuetudo in dubio semper præsumatur irrationabilis, quando oppositum non constiterit, nec probatum fuerit, quia cum superior illam specialiter prohibuerit, verisimile est illam judicasse irrationabilem, maxime quando res est dubia, ut intelligi potest ex adductis per Rochum Curtium in dicto capit. ultim., sect. 7, numero vigesimoquarto. Alter effectus esse potest, ut gubernatores et custodes legum magis invigilent, et non permittant talem consuetudinem iterum introduci. Tertio, verisimile est subditos majori obligatione teneri ad abstinendum a tali consuetudine, propter voluntatem superioris specialiter declaratam. Quarto et maxime, potest deservire ut talis consuetudo vix aut nunquam possit derogare tali legi, nisi post longum tempus et legitimam præscriptionem, quia antea vix potest præsumi de voluntate principis, etiamsi consuetudinem sciat, vel certe multo plures circumstantiæ necessariæ erunt, et major temporis diuturnitas ad illam præsumptionem contra talem legem, propter contrariam voluntatem principis magis expresse et specifice in illa declaratam, et hoc præcipue videtur Soto voluisse.

23. Ad tertium, negatur consequentia, quia in præscriptione privata et propria nunquam præsumitur mutata voluntas principis, nec est aliquod jus in quo talis præscriptio jure prohibita possit inniti ; at in præsenti semper manet integra virtus legis dantis hanc vim consuetudini rationabili et præscriptæ, et manet naturalis ratio tacitæ voluntatis principis derogantis priori. Ad quartum, negatur minor : nam, licet princeps expresse prohibuerit futuram consuetudinem, potest illam voluntatem mutare, et præterea nunquam abstulit suam vim consuetudini præscriptæ rationabili. Ad quintum, vera est major, si princeps persistat in eadem voluntate ; potest autem illam mutare. Item, sicut expressa derogatio solet fieri, non obstante illa clausula, per verba quasi reflexiva, ut derogando specialiter legi: *Etiamsi talem clausulam habeat,* vel in generali: *Sub quacumque verborum forma lata sit;* ita in consuetudine tota hæc reflexio et derogatio includitur, quatenus indicat ultimum consensum principis, qui contra omnem priorem potest prævalere. Deinde potest negari minor, quia non sunt æquipollentia prohibere futuram consuetudinem, et dicere ut lex non possit nisi expresse derogari. Ad sextum, negari potest hanc prohibitionem æquivalere irritationi, quia sine illa potest habere alios effectus, ut ad secundum dictum est. Quia vero aliquando illa clausula ponitur per verbum irritandi, ut patet ex dicto Extravagant. 2 de Elect., respondeo irritationem hanc semper pendere ex voluntate principis. Unde, quia consuetudo indicare tandem potest voluntatem principis contrariam, ideo potest, non obstante illa irritatione, habere suum effectum, sicut diximus legem irritantem posse consuetudine auferri.

24. *Lex reprobans consuetudinem quomodo vinci potest ab ea.* — Denique, de lege reprobante consuetudinem, dicendum est non posse per consuetudinem contrariam abrogari, nisi tanta sit in rebus facta mutatio, ut certo constet ipsam etiam consuetudinem illam conditionem mutasse. Et ita etiam hæc non est propria exceptio a regula constituta. Prima pars recepta communiter est, fere sine dissensione, ut constat ex Panorm., in cap. 2 de Probat., n. 7 et 8, cum aliis ibi ; Glossa, in cap. unic. de Cleric. non resid., in 6, verb. *Improbantes,* juncto verbo *Receperit,* cum aliis ibi ; Navarr., et Covar. supra cum multis aliis, quos ipsi referunt; et Tiraq. in præfation. ad Retract., n. 18 et 19. Et ratio est clara, quia illa consuetudo semper est irrationabilis, ut supra probatum est, et ideo nunquam habet conditiones positas in dicto capite ultimo, nec esse potest signum sufficiens tacitæ voluntatis principis. Secunda item pars est communis, ut ex Covar. intelligi potest, qui refert plures, et multo plures Sanc., lib. 7 de Matr., disp. 4, n. 14. Ratio autem est, quia lex non semper reprobat consuetudinem propter intrinsecam malitiam quam habet, sed propter aliquod periculum, vel quia ita tunc censetur expedire reipublicæ, vel Ecclesiæ propter aliqua incommoda vitanda. At vero, in hujusmodi rebus sæpe contingit ut consuetudo, quæ uno tempore erat rationabilis, in alio non sit : ergo idem e contrario potest contingere ; ergo si id contingat in aliqua consuetudine reprobata per legem, non obstante reprobatione, desinet esse irrationabilis, vel quia jam revera, moraliter loquendo, non est illa consuetudo de qua talis lex loquebatur, vel quia totaliter et universe cessavit illa lex quoad illam partem, et

ita etiam cessavit effectus ejus; ergo jam tunc poterit illa lex abrogari tali consuetudine. Unde facile etiam probatur tertia pars assertionis, quia tunc consuetudo derogans legi semper est rationabilis, et nunquam est impotens ad hunc effectum, nisi vel quia est irrationabilis, vel quia non est legitime præscripta, nec sufficiens ad indicandam tacitam principis voluntatem; nulla ergo ibi fit exceptio.

25. Quarta exceptio ponitur a multis canonistis, ut abrogatio legis per consuetudinem præscriptam non habeat locum in sacramentalibus. Primo, ex cap. 2 de Tempor. ordin., ubi reprobatur consuetudo ordinandi ad sacros ordines extra quatuor tempora. Secundo, ex capit. *Super eo*, de Cognat. spirit., ubi similes consuetudines reprobantur. Tertio, ex capit. *Quod super*, de Consanguinitat., ubi similis consuetudo rejicitur. Quarto, ex Clement. V, in Clement. ult. de Ætate et qualit., ubi confirmat consuetudinem circa ætatem præficiendorum ad ordines, quæ contra antiquos canones erat introducta, indicans, non potuisse prævalere consuetudinem illam, nisi ipse illam confirmasset. Unde in illa materia quidam volunt nullam consuetudinem valere sine lege expresse derogante priori, ut Hostiens. in Summa, titul. de Secundis nupt., n. 2, ad finem; alii volunt saltem requiri scientiam Papæ cum tacito consensu, ut Richard. in 4, dist. 42, art. 3, quæst. 2, Glossa et doctores in cap. *Vir*, de Secundis nupt., et plures alii quos Sanci. refert.

26. *Exceptio rejicitur.*—Verumtamen etiam hæc exceptio non est necessaria, quia ex dictis juribus non colligitur, et regula dicti cap. ult. generalis est, nec apparet congrua ratio faciendi exceptionem. Et ita censent multi ex auctoribus quos supra citavi, qui generaliter negant requiri scientiam principis ad hunc effectum; et in speciali Palud. 4, d. 42, q. 3, art. 1; et ibi Supplement. Gabr., q. 2, art. 2; et Sanci, referens plures, l. 2, disp. 82, n. 20; et Navar., late in Summa, cap. 22, n. 83, ubi reprehendit Rochum dicto cap. ult., sect. 4, n. 27, eo quod de hac re dubitaverit. Sed ille satis inclinat in hanc sententiam, et bene illam confirmat; voluit tamen ab antiquioribus modeste discedere. Probat autem hanc sententiam Navar. ex eodem cap. 2 de Tempor. ordin., quod Hostiens. pro se allegat; nam illa consuetudo antiqua, antequam esset revocata per legem, valida fuisse significatur, ibi: *Nisi multitudo et antiqua consuetudo terræ esset, taliter ordinati non deberent permitti in susceptis ordinibus ministrare*, ubi Gloss. verb. *antiqua*, circa finem, id intelligit de consuetudine rationabili et præscripta, et significat excusasse a culpa etiam in illa materia. Et ita responsum est ad primum. Deinde potest confirmari hæc sententia ex cap. 1 de Cognat. spirit., ibi: *Nisi consuetudo Ecclesiæ*, et loquitur in materia sacramentali. Verum est consuetudinem, de qua ibi est sermo, non esse contra legem præcipientem, sed supra illam, vel contra permittentem. Sed certe si consuetudo potest introducere novam legem, et obligationem in materia sacramentali, non est cur non possit etiam abrogare; et ita patet responsio ad secundum et tertium; nam in illis juribus non dicitur consuetudines illas non potuisse valere propter materiam sacramentalem, sed quia vel irrationabiles judicantur, vel justis de causis reprobantur. E contrario vero ad quartum ex Clement, respondetur ibi confirmari consuetudinem, quia voluit Papa illam expresse approbare, non quia prius valida esse non potuisset contra antiquiores canones.

27. *Regula in principio cap.* 18 *data nullam patitur exceptionem.* —Unde tandem concludo regulam datam nullam pati exceptionem, quia, præter dictas, nullæ aliæ probabiles occurrunt nec a doctoribus afferuntur, et rationes factæ videntur eamdem posse habere vim contra quamcumque aliam, si cogitetur; et ideo recte dixit Navar., cons. 1 de Major. et obed., n. 3: *Omnis consuetudo rationabilis præscripta valet contra quodcumque jus humanum.* Nam, addens *omnis* et *quodcumque*, satis significavit nullum esse locum exceptioni. Denique, quoties aliqua consuetudo, licet communis et antiqua, dicitur in jure non prævalere contra legem, semper pro ratione redditur, quia est irrationabilis, vel corruptela, etc.; ergo signum est, si antiquitatem etiam habeat sufficientem, nihil illi deesse ad derogandum legi.

28. *De extensione consuetudinis.* — *Quando sit admittenda exponitur.* — Tandem vero quærendum superest an regula illa aliquam extensionem vel ampliationem admittat. Sed in hoc puncto juristæ communiter, etiamsi admittant extensionem in consuetudine præter jus, quæ novum jus inducit, nihilominus de hac consuetudine legi contraria et illam abrogante, pro regula statuunt non debere extendi. Ita sentit Abbas in cap. 2 de Consuet., n. ult., cum Innocent. ibidem, et tradit late Jason. in l. *De quibus*, ff. de Legib.; et copiose Rochus supra, sect. 4, a n. 7 usque

ad 23, ubi novem limitationes ponit, quas hic expendere necesse non est. Nam (ut dixi) hæc quæstio eadem est in consuetudine quæ in lege seu statuto. Unde, sicut lex revocans aliam non extenditur per se, ac regulariter loquendo, quia talis lex odiosa, et quodammodo gravis censetur, quia correctio jurium vitanda est, ita consuetudo abrogans legem odiosa censetur, et quodammodo exorbitans, ideoque stricti juris est, et non extenditur. Nisi forte quando materia talis fuerit ut consuetudo censeatur favorabilis simpliciter; tunc enim eam extensionem admittet, quam favores admittunt, dummodo extensio non excedat terminos consuetudinis, quæ ad unguem servanda est, ut dixit Baldus in l. *Quicumque*, cap. de Servis fugit., n. 20; ideoque de hac extensione, prout a juristis tractatur, nihil amplius hic dicere necesse est.

29. *Consuetudo contra jus quem effectum habeat.* — *Resolutio.* — Potest tamen specialiter inquiri an consuetudo contra jus possit non solum illi derogare, sed etiam jus contrarium inducere. Potest enim interdum lex tolli pure negative, ita, scilicet, ut non obliget, licet actus ejus non prohibeatur, vel contrarius non præcipiatur; aliquando vero tollitur etiam contrarie, præcipiendo, scilicet, actum quem prohibebat, vel prohibendo quem præcipiebat. Et breviter dico utrumque posse fieri consuetudine legitima. Probatur, quia utrumque fieri potest per legem scriptam; ergo et per consuetudinem. Item consuetudo potest sub utraque ratione et intentione contra legem induci, et potest esse rationabilis et sufficienter præscribi. Ut tamen hæc præscriptio specialiter declaretur, potest consequenter inquiri an illi duo effectus possint simul et eodem tempore fieri, atque adeo una et eadem consuetudine, vel tantum successive. Nam quod successive fieri possint, clarissimum est; quia prius potest abrogari lex per legitimam consuetudinem, mere negative, et sola intentione tollendi talem obligationem; et postea poterit continuari consuetudo animo inducendi legem, et ita est veluti nova consuetudo; nam ex quo tempore lex fuit abrogata, jam consuetudo non est contra jus, sed præter. Unde indigebit quidem novo cursu temporis ad inducendam legem, non tamen ultra longum tempus, quod ad consuetudinem præter jus sufficere solet.

30. *Dubium.*— Difficultas vero est an simul et eodem tempore, eisdemque actibus, possit utrumque fieri. Videtur enim non posse, quia quando lex resistit, non potest alia lex introduci, quia non possunt consensus principis expressus ac tacitus esse contrarii : ergo necesse est ut prius lex existens abrogetur, ut alia possit introduci. Unde in leg. 3, tit. 2, part. 1, dicitur non posse usum contra legem, legem inducere, nisi prius lex præexistens tollatur. Nihilominus dico posse eodem tempore eademque consuetudine legem auferri, et contrariam induci. Probatur, quia potest consuetudo utroque respectu esse rationabilis, et sub utroque fieri; ergo etiam poterit sufficienti tempore sub utraque ratione præscribi, vel significare sufficienter consensum principis tacitum de utroque effectu. Confirmatur, quia per unum actum expresse ferendi legem contrariam priori potest una auferri, et alia introduci expresse; ergo idem poterit fieri tacite; est enim eadem ratio. Neque obstat ratio in contrarium, quia ad id sufficit prioritas naturæ, ut nostro more loquamur. Verum est enim non posse consuetudinem contra legem, novam legem inducere, nisi tollatur lex contraria, sed satis est ut tollatur simul tempore, et quod nostro modo intelligendi præcedat ordine naturæ abrogatio prioris. Nam in illo gradu est simpliciter prior, quia legis ablatio est veluti necessaria dispositio ad inductionem posterioris, et non fit proxime et immediate, et quasi formaliter per introductionem novæ legis, sed per abrogationem, quæ absolute fieri posset sine nova lege. Et in hoc sensu potest illa lex partitarum sufficienter intelligi, quidquid ibi Greg. Lop. aliter sentire videatur.

CAPUT XX.

QUIBUS MODIS POSSIT CONSUETUDO MUTARI.

1. *De mutatione consuetudinis.* — *Duplex modus mutationis.* — Quamvis de mutatione legis humanæ superiori libro generatim dictum sit, et ibi dicta possint magna ex parte ad jus consuetudinis applicari, nihilominus aliqua exponere oportet quæ hujus juris propria esse videntur. Habent autem locum circa consuetudinem illi duo mutationis modi, quos supra in lege distinximus, scilicet, quasi ab intrinseco per solam privativam cessationem, vel ab extrinseco per actionem contrariam alicujus agentis. De priori modo nihil aliud dicendum occurrit, nisi, per solam mutationem materiæ, quoad ejus honestatem vel publicam utilitatem, posse consuetudinem per se ipsam absque extrinseca revocatione cessare. Quod

enim possit mutari materia consuetudinis, per se notum est, tum experientia, tum ex naturali conditione rerum humanarum. Quod vero tanta possit esse mutatio in materia ut per se cesset consuetudo, ac desinat obligare, patet, quia necesse est ut consuetudo in aliqua ratione fundata sit, et propter aliquem finem adæquatum sit introducta, quia hoc postulat essentialis ratio legis; ergo si ita res mutentur ut cesset ratio et finis consuetudinis, non solum in particulari, sed etiam in generali, desinet etiam consuetudo obligare. Imo si finis non tantum negative, sed etiam contrarie cessaret, posset oriri obligatio non servandi consuetudinem; ut, si consuetudo inciperet esse moralis occasio peccandi, vel aliter nociva communi bono reipublicæ. Idemque erit si, in particulari casu, contingat ut non tantum negative cesset ratio consuetudinis, sed etiam contrarie, sicut de lege dictum est; nam eadem proportionalis ratio in consuetudine locum habet. Denique quod hoc tantum modo contingat consuetudinem per se cessare, patet, quia non pendet ex alia causa quasi conservante per actualem influxum. Nam, licet pendeat ex voluntate principis, satis est ad illius conservationem, quod a principe non revocetur; et idem est de populo, quatenus ab illo pendere potest.

2. *Revocatio consuetudinis.* — Omisso ergo illo genere mutationis, solum de revocatione consuetudinis dicendum est quæ a principe per legem seu expressam voluntatem, vel a populo per contrariam voluntatem fieri potest. Quos duos modos revocationis posuit lex 6, tit. 2, part. 1, et sunt frequentes in jure. Et sub revocatione comprehendimus non solum integram abrogationem juris consuetudinarii, sed etiam partialem derogationem, quia eamdem proportionem servant. De dispensatione autem in jure consuetudinis nihil dicere necesse est, quia vel sub revocatione partiali comprehenditur, vel si aliquo modo differt, vel pertinet ad privilegium, de quo sequenti libro dicemus, vel eadem est ratio de illa quæ de dispensatione in lege humana, de quo satis superiori libro dictum est.

3. *Lex posterior contraria revocat consuetudinem.* — Dico ergo primo : consuetudo revocatur per legem posteriorem contrariam, præcipue quando legislator illam non ignorat. Supponit hæc assertio potestatem in principe qui potest leges ferre, ad revocandam consuetudinem. Quod est manifestum in jure, cap. *Cum consuetudinis,* de Consuet., c. 1 de Const., in 6, l. 2, c. Quæ sit long. consuet. Nam quod ibi dicitur, non esse tantam vim consuetudinis ut legem vincat, in uno sensu, maxime verum habet de lege subsequente consuetudinem. Ratio vero est manifesta, quia consuetudo non habet vires, nisi ex voluntate saltem tacita ejus qui potest legem ferre; ergo per eamdem voluntatem poterit consuetudo revocari, et vires amittere, imo et prohiberi, ac contrarium præcipi. Si enim princeps potest per posteriorem legem revocare priorem per expressam voluntatem a se factam, quomodo non poterit revocare consuetudinem, tacita voluntate sua introductam, per posteriorem legem et voluntatem expressam? In hoc ergo nulla est controversia nec dubitandi ratio, si additur : *Non obstante contraria consuetudine,* tunc maxime revocari consuetudinem, quia non potest clarius legislator suam mentem explicare.

4. *Objectio.* — *Responsio.* — Potest vero in præsenti objici lex de Feudi cognit., ubi sic dicitur : *Legum romanarum non est vilis auctoritas, sed non adeo vim suam extendunt, ut usum vincant, aut mores.* Respondeo imprimis id intelligi a Glossa ibi, esse specialem in feudis, sed non reddit rationem. Cujac. ibi id intelligit de consuetudine in contradictorio judicio confirmata. At hæc etiam tollitur per legem. Alii intelligunt illam legem loqui in locis extra ditionem romanam, ubi leges Romanorum non habent vim legum, nisi quatenus a principibus acceptantur, et in illis locis dicitur præferendam illis esse consuetudinem. Sed hoc et reddit sententiam frivolam ; quid enim mirum quod lex non obligans et extranea non vincat consuetudinem obligantem et propriam ? Et non satisfacit, quia ibidem ait Obertus : *Judicium de feudis etiam legibus nostris contrarium dici solet.* Unde Bald. ibi ait sensum esse, causas feudales decidi consuetudine, non legibus scriptis, sive Romanorum, sive Longobardorum. Quod intelligendum puto de legibus universalibus ; nam si essent propriæ leges scriptæ de feudis, ab habentibus potestatem latæ, illæ vincerent consuetudinem servando regulam datam. Sensus ergo erit in materia feudorum proprias consuetudines esse servandas, non obstantibus generalibus legibus aliter disponentibus. Vel certe intelligi possunt illa verba de consuetudine præscriptionis, in quam maxime solent feuda fundari, quia leges Romanorum non præjudicant huic consuetudini, quia non tollunt jura et dominia per consuetudinem præscriptam comparata.

5. Maxime autem locum habet assertio posita, quando in lege additur clausula, *non obstante consuetudine*, quia non potest legislator mentem suam clarius explicare. At vero quando non additur illa clausula, imprimis requiritur repugnantia inter legem et consuetudinem, ita ut non possit lex observari si consuetudo servetur. Nam si possint in concordiam redigi, et lex possit suum effectum habere absque derogatione consuetudinis, etiam restringendo verba quoad fieri possit, salva eorum proprietate, ita interpretanda est, quia juris correctio vitanda est, et multo magis consuetudinis, quoad fieri possit; tum quia est veluti in naturam versa, ideoque difficile mutatur; tum quia leges debent esse moribus utentium accommodatæ.

6. *Quid requiritur ut lex revocet consuetudinem.* — Ut ergo lex revocet consuetudinem vi sua et sine expressa clausula, necessaria est omnimoda repugnantia et contrarietas. Deinde necessaria est voluntas principis, quia per illam fit revocatio. Et quia voluntas requirit scientiam, ideo etiam necesse est ut scientia consuetudinis in principe supponatur. Atque ita hanc ultimam conditionem, in qua est tota difficultas, posuit Pontifex in c. 1 de Cons., in 6.

7. *Infertur primo : consuetudo universalis abrogatur per legem universalem.* — Ex quo textu et ex hac conditione infertur primo, quando consuetudo erat universalis, verbi gratia, totius Ecclesiæ, et lex contraria fertur pro tota Ecclesia, consuetudinem omnino abrogari per talem legem, etiamsi clausulam derogatoriam non habeat. Ita docuit Bald. cum aliis in l. 2, c. Quæ sit longa consuetudo; Felin., in cap. *Super litteris*, de Rescript., num. 8, verb. *Tertia regula,* et in cap. 1 de Re judicat., num. 4, ampliat. 3; et Rota, decis. 2 de Rescript., in novis, n. 2, et sumitur aperte ex dicto cap. 1 de Constit., in 6, ibi, *Singularium consuetudines.* Nam per hoc excludit generales, ut ibi etiam Glossa notavit. Ratio vero est, quia lex posterior universalis revocat priorem universalem, etiamsi illius mentionem non faciat, ut in dicto capite dicitur; sed consuetudo universalis habet vim legis universalis, et reputatur jus canonicum vel civile, non scriptum; ergo. Item princeps qui jura omnia in scrinio pectoris sui censetur habere (ut dicitur in dicto cap. 1, et in l. *Omnium,* c. de Testamen.), etiam censetur non ignorare universalem consuetudinem; ergo censetur revocare illam, edendo legem quæ cum illa subsistere non potest.

8. *Regulæ dictæ applicatio.* — Et hoc cum proportione procedit in unoquoque episcopatu, pro legibus synodalibus et consuetudinibus generalibus uniuscujusque diœcesis. Idemque erit in legibus civilibus singulorum regnorum comparatis ad consuetudines universales uniuscujusque regni; nam est eadem proportio. Ideoque dixit Abb. in cap. ult. de Consuet., n. ult., quod si civitas fecit statutum contra suam consuetudinem, revocat illam, licet de illa non faciat mentionem, quia præsumitur scire consuetudinem suam, cum consuetudo sine scientia populi non introducatur. Ego autem hoc puto intelligendum, dummodo civitas absolutam potestatem statuendi habeat, vel, si indiget licentia aut confirmatione principis, illum certiorem reddat, legem fieri revocando consuetudinem, argument. cap. *Cum consuetudinis,* de Consuet., quia princeps aliter non posset consentire in revocationem consuetudinis, cum non præsumatur scire consuetudinem privatam. Item quia multo difficilius, et majori consideratione statutum illud permitteret, si consuetudinis notitiam haberet. Ac denique quia jure communi decernitur ut non fiat consuetudinis mutatio, l. *Minime,* ff. de Legibus; ergo, ad statuendum contra consuetudinem de licentia principis, necessarium est illam conditionem illi aperire. Addo denique hanc assertionem seu illationem non minus procedere in consuetudine immemoriali, quam in qualibet alia aliter præscripta; nam si lex est æque universalis ipsi consuetudini, licet non faciat expressam mentionem ejus, revocabit illam. Ratio est eadem, quia talis consuetudo non præsumitur ignorata, et solum legis communis positivæ vim habet. Unde non censetur revocari ex vi alicujus clausulæ universalis, in qua censeatur habere specialitatem, sed ex certa scientia principis, qui ea non obstante, vult condere legem, quæ valida esse non potest nisi talem consuetudinem revocet; ergo illam etiam revocat.

9. *Secundo infertur.*—Secundo, infertur ex eadem conditione et regula, per legem universalem latam pro tota Ecclesia, non revocari consuetudines particulares diœcesum, aut civitatum, vel provinciarum, nisi addatur clausula revocatoria *non obstante,* vel in speciali, vel saltem in generali. Quæ assertio cum proportione applicanda est ad leges regnorum, vel provinciarum, quatenus universales sunt in unaquaque provincia, et comparantur ad consuetudines particularium locorum, regni vel provinciæ, ita ut servetur proportio : sic enim

etiam militat eadem ratio et jurisdictio. Sic ergo assertio est expresse declarata in dicto cap. 1 de Constit., in 6, ubi etiam ratio redditur, quia legislator universalis non censetur scire facta particularia ad quæ pertinent consuetudines particularium locorum : ergo non censetur velle revocare illas per legem universalem, nisi earum faciat expressam mentionem, vel saltem in genere omnes contrarias consuetudines revocet , addendo clausulam *Non obstante*, etc. Atque in hoc etiam conveniunt Glossa et doctores in dicto c. 1 de Constit., in 6, et in cap. ult. de Consuet., ubi Panormitan., n. 24; Rochus, sect. 7, n. 30; et Paulus Castrens., Jason, et alii in dicta l. *De quibus*. At vero Bartolus, in eadem lege *De quibus*, in lect., n. 5, citat Guidonem in contrarium, ipseque videtur idem sentire secundum jus civile, propter l. 3. § *Divus*, ff. de Sepulcr. viol., licet nostram sententiam admittat secundum jus canonicum, et ita illam intellexit Panormitanus supra ; et illa fuit etiam sententia Azonis in Sum., quem refert et sequitur Hostiens. in Summ., titul. de Consuet., § *Quæ cui præjudicet*. Sed revera Bartol. Guidonis sententiam improbat, et communem sequitur, remittens se ad canonistas, præsertim ad Joann. Andr. in d. cap. 1. Clarius vero in repetition., n. 5, generaliter id resolvit ac docet; indicatque, licet hoc non sit tam expressum in jure civili sicut in canonico, tamen rationem dicti capituli primi in omni jure procedere, et ita caput illud primum non tam esse specialis juris constitutivum, quam declarativum ejus juris, quod, secundum rectam rationem , in quocumque legislatore locum habet. Et ad § *Divus*, uno verbo ibi respondet intelligendum esse, quando princeps sciebat consuetudinem, vel expresse voluit illam tollere, si esset. Quæ responsio procedit extendendo illum textum ab statuto ad consuetudinem , et intelligendo illum de consuetudine antecedente ad legem; sed alios etiam habet sensus, ut supra dixi. Sic etiam videtur moderanda lex 6, tit. 2, part. 1, cum dicit legem posteriorem tollere consuetudinem contrariam, licet Gregor. Lop. ibi, in Gloss. 6, indifferenter et sine ulla limitatione illam intelligat, allegando dict. § *Divus*.

10. *Dubium*.—Sed quæri potest de qua consuetudine hoc intelligendum sit, an de sola consuetudine præscripta, vel quæ jam legem introduxit, an etiam de minori consuetudine; nam doctores allegati nihil de hoc tractant, sed simpliciter et indistincte loquuntur. Unde videntur loqui de consuetudine juris, seu quæ jus introduxit , ac subinde de consuetudine præscripta ; nam tractant de consuetudine quam princeps ignorare præsumitur : talis autem non potest inducere jus, nisi sit præscripta. Et ita hanc particulam invenio additam in Gloss., d. c. 1 de Constit., in 6, verbo *Facti*, et colligi potest ex dict. cap. 3, quatenus utitur verbo derogandi, quia non dicitur proprie derogari nisi juri præcedenti. Et, e converso, ideo consuetudo specialis derogare censetur juri generali, quia speciale jus derogat generali, etiamsi speciale præcedat, ut est regula juris, et quia non præsumitur princeps juri speciali derogare, quod ignorat : ergo supponitur consuetudo esse talis quæ jus introduxerit. Tandem quia, nisi sit sermo de consuetudine præscripta, nulla alia designari poterit, quæ necessario firma permanere debeat, non obstante lege generali subsequente.

11. *Quædam in d. cap. 1 expendenda.*— *Objectio.*—*Responsio.*— Nihilominus expendo in dict. cap. 1, dicente consuetudines particulares non revocari per absolutam legem generalem, solum addi, *dummodo rationabiles sint*, omissa alia conditione, *dummodo præscriptæ sint;* ergo non est a nobis addenda : nam ubi Pontifex voluit illam esse necessariam, eam non omisit, ut patet ex dicto c. ult. de Cons. Item ibi pro ratione redditur, quod consuetudo est quid facti ; ergo, licet non pervenerit ad constituendum jus, habet in illa locum ratio illius legis, quod princeps illam ignorat, et ideo non præsumitur illam revocare. Dices ibi consuetudinem appellari *facti*, ut distinguitur a jure communi, sicut statutum dicitur esse facti, non quia non sit jus et lex, sed quia per specialia facta inducitur, et ita ibi esse sermonem de consuetudine præscripta, quia licet in non præscripta procedat eadem ratio quoad hoc ut ignorari possit, non tamen quoad hoc ut præsumatur princeps noluisse sua lege obligare contra talem consuetudinem inchoatam, quia cum non induxerit jus, non indiget derogatione, sicut alia. Sed contra, quia, esto in hoc sit diversitas, ex alia parte est magna similitudo rationis, in hoc quod princeps non præsumitur velle ferre legem non consonam moribus utentium. Quæ ratio habere potest locum in consuetudine valde radicata et observata, etiamsi nondum præscripta sit. Et confirmatur ex regula juris, quod dispositio generalis non comprehendit specialia quæ legislator verisimiliter non intenderet, si eorum notitiam haberet ; sed specialem difficultatem habet cogere

subditos ad mutandum similem consuetudinem, quæ multum movisset principem si illam scivisset : ergo non est verisimile voluisse obligare contra talem consuetudinem.

12. *Regula illius textus quo se extendat.*— Quamobrem probabiliter censeo non esse restringendam regulam illius textus ad consuetudinem præscriptam, sed intelligendam esse de consuetudine rationabili et honesta , et tam publico usu et tanto tempore firmata, quod sufficeret ad legem introducendam, si princeps illam sciret, eo quod prudenti arbitrio verisimile sit principem fuisse in illam consensurum, si illam sciret. Tunc enim, ob contrariam rationem , non est verisimile velle contra illam obligare per legem generaliter latam, seu velle illam tollere, dum illam ignorat, nisi expressius id declaret; nam in talem consuetudinem, et verba et ratio dicti cap 1 optime cadunt ; nam verbum *derogandi* recte etiam de tali consuetudine dicitur; tum quia dici etiam solet de aliis juribus justitiæ, quæ non sunt leges, ut dicimus principem, concedendo privilegium, nolle derogare juri tertii ; tum etiam quia illa consuetudo de se sufficiens esset ad jus inducendum, nisi obstasset principis ignorantia; tum denique quia populus habet quoddam jus, ut non cogatur mutare talem consuetudinem, cui non intelligitur velle derogare princeps, nisi id exprimat. Et ita responsum est ad rationem in contrarium.

13. *Respondetur ad dubium.*—Et ad ultimam confirmationem, dicitur verum esse non posse unum et idem tempus hujus consuetudinis designari, satis vero esse quod prudenti arbitrio discerni possit, sicut supra dicebamus consuetudinem non præscriptam posse inducere jus, si princeps illam sciat; tempus autem ejus non esse idem, nec definitum pro omnibus, sed prudenter determinandum esse juxta consuetudinis circumstantias ; idem ergo tempus, idemque judicium dicimus in præsenti sufficere. Et certe hoc supponunt omnes qui docent consuetudinem nunquam introducere legem, nisi sciente principe ; illi enim negare non possunt decisionem dicti cap. 1, scilicet, legem generalem non abrogare consuetudinem particularem ignoratam a principe, quamvis, ex sententia illorum, nondum legem introduxisset. Denique usu videtur esse receptum ut, in defendenda particulari consuetudine contra generalem legem, non rigorose spectetur aut allegetur tempus longum necessarium ad præscriptionem, sed tantum honestas consuetudinis, et quod judicio prudentum sufficienter firmata sit.

14. *Dubium.*— Dubitari etiam potest circa præcedentem regulam, utrum per legem particularem simpliciter latam a Papa, vel ab alio simili universali principe, pro certo loco, Episcopatu, etc., derogetur particulari consuetudini contrariæ ejusdem loci. Et ratio dubitandi est, quia lex derogat consuetudini antecedenti, si adæquate, ut sic dicam, comparentur, id est, lex generalis ad consuetudinem generalem, et particularis ad particularem, ut de priori parte diximus in priori regula, et de posteriori parte videtur esse eadem ratio. Unde etiam ibi diximus, per statutum loci latum a communitate ejusdem loci habente potestatem statuendi, revocari privatam consuetudinem, licet illius non fiat mentio : ergo a fortiori idem dicendum est si statutum fiat a principe superiore, cum major sit ejus potestas.

15. *Per legem particularem a Papa latam non revocari consuetudinem nisi, etc.*— Nihilominus dicendum videtur per talem legem non statim esse revocatam consuetudinem , nisi præcedat populi consensus, petitio, aut informatio, vel alia via constet latam esse a principe cum scientia consuetudinis. Ratio est , quia non minus procedit in tali lege decisio dicti capituli primi, quam in lege generali, quia non minus præsumitur princeps ignorare consuetudinem privatam ferendo unam legem quam aliam, et alioqui supposita ignorantia, non censetur velle derogare consuetudini, nisi id exprimat. Et hæc est differentia clara inter principem universalem, vel particularem seu proprium statuentem, quia in principe supponitur dicta ignorantia facti, non vero in particulari communitate aut gubernatore. Atque ita verba illius capituli primi generalia etiam sunt de omni *constitutione a Papa noviter edita.* Est etiam optima conjectura, quia cum res possit esse dubia, vel obscura, si princeps voluisset legem suam particularem valere, non obstante consuetudine contraria, expressisset; ita enim fieri solet receptissimo usu et juri consentaneo : ergo dum non addit , præsumendum est noluisse consuetudinem revocare. Et hoc in praxi est observandum pro multis legibus quæ, respectu potestatis a qua feruntur, et respectu communitatis ad quam illa potestas extenditur, sunt particulares, et universaliter feruntur pro aliqua diœcesi vel congregatione cujus consuetudines, licet in illa generales sint, sunt particulares respectu prin-

cipis, et ideo non censentur derogatæ per tales leges, nisi in eis exprimantur. Hinc etiam consuetudo non censetur derogata per privilegium a principe concessum, nisi clausulam derogantem contineat, ut infra suo loco dicetur.

16. *Objicit Glossa.* — *Respondetur.* — Sed objici potest ratio qua utitur Glossa in dicto cap. 1, verb. *Singularium,* scilicet, quia talis lex superflua et inutilis esset, nullum enim effectum posset alicubi habere ; lex enim generalis, licet in uno loco non tollat consuetudinem, non est inutilis, quia in reliqua tota communitate obligat; lex autem lata pro loco vel congregatione speciali, si ibi impeditur propter consuetudinem particularem contrariam, inutilis esset. Item videtur contra obedientiam debitam superiori principi, contempta illius lege in propria consuetudine persistere. Responderi potest legem illam de se utilem esse et efficacem; per accidens autem et ex ignorantia consuetudinis non habere effectum, neque hoc esse contra obedientiam et reverentiam superiori debitam, quia creditur esse juxta illius voluntatem jure communi explicatam. Addo vero legem illam non esse inutilem, neque omnino carere effectu; nam obligat subditos ad reverenter illam suscipiendam, et recurrendum ad superiorem, consuetudinem suam et rationem ejus allegando, cum animo servandi legem si, non obstante consuetudine jam cognita, superior voluerit legem observari. Interim vero non tenentur contra consuetudinem agere. Quæ omnia a simili optime confirmantur ex cap. *Si quando,* de Resc., cum his quæ ibi notantur.

17. *Quæ verba addenda sunt ut consuetudo censeatur abrogari.*—*Immemorialis consuetudo quando censeatur abrogari.*—Tandem explicare oportet quæ verba addenda sint in lege generali, seu principis, ut censeatur consuetudinem abrogare : nam in d. cap. 1 dicitur : *Nisi expresse caveatur in ipsa;* in quo solum occurrit advertendum hanc derogationem ordinarie solere fieri per particulam *Non obstante contraria consuetudine,* vel alia simili, seu æquivalente, aut quæ illam virtute includat, de quibus clausulis dicam ex professo in lib. 8, circa revocationem privilegiorum. Quando autem per hujusmodi verba retractetur tantum consuetudo præterita, vel prohibeatur futura, aut etiam reprobetur, satis in superioribus tractatum est. Solum ergo potest hic inquiri an per illa verba absolute prolata retractari censeatur immemorialis consuetudo, vel solum aliæ, de quarum initio constat. In quo tres sunt sententiæ. Una est absolute affirmans, per clausulam *Non obstante consuetudine in contrarium,* revocari consuetudinem, etiam immemorialem, licet in illa clausula non addatur particula distributiva *quacumque,* vel alia similis. Ita Card. Ratio esse potest, quia negatio est sufficiens distributio, cum omnia destruat. Alia sententia est, addita distributione, comprehendi consuetudinem immemorialem, non vero sine illa. Ita plures canonistæ, et Glossæ allegatæ a Covar. Ratio prioris partis esse potest specialitas immemorialis consuetudinis; posterioris autem fundamentum erit, quia illa veluti geminata distributio vincit illam specialitatem.

18. *Tertia sententia de consuetudine immemoriali approbatur.* — Tertia sententia est, etiam addita distributione, non revocari talem consuetudinem, nisi addatur *etiam immemoriali,* vel aliquid æquivalens. Ita tenent multi juristæ, quos referunt et sequuntur Covar., l. 3 Variarum, cap. 13, n. 5; et Tiraquel., de utroque retract., tract. 2, § 1; Glossa 2, n. 25; idque insinuavit Glossa in Authent. *Ut de cætero,* cap. 1, verbo *Præscriptione ;* cum enim textus ille dicat : *Nulla præscriptione objicienda,* etc., Gloss. addit, *nisi centenaria :* nam hæc immemorialis reputatur ; imo addit *vel quadragenaria,* quod nimium est; sentit vero, quoties revocatur consuetudo, vel negatur præscriptio, intelligi de ordinaria consuetudine, aut præscriptione longi temporis, non vero longissimi, et multo minus immemorialis. Sicut jura civilia dicunt servitutes discontinuas non præscribi, l. *Servitutes prædiorum,* ff. de Servitut., et nihilominus non intelligitur præscriptio temporis immemorialis, exclusa leg. 3, § *Ductus aquæ,* ff. de Aqua quotid. et æsti. Atque hoc fere tantum fundamentum ad confirmandam hanc sententiam affertur. Quod ita induci potest; nam cum initium consuetudinis ignoratur, consequenter etiam ignoratur an jus illud fuerit constitutum solo usu, vel aliunde duxerit initium ex aliquo privilegio, constitutione, aut alio simili : ergo merito dicimus talem consuetudinem non satis derogari per generale nomen consuetudinis, quia habet quamdam superiorem rationem. Adde, ob hanc causam, immemorialem consuetudinem valde specialem in jure reputari, habereque multa specialia privilegia, ideoque non comprehendi sub generali clausula, juxta aliam vulgatam regulam juris. Atque ita hæc sententia in praxi observari potest. Addi vero illi

solent aliquæ limitationes, quæ ad materiam de præscriptione spectant; hic vero necessariæ non sunt; videatur Tiraq. supra.

19. *Secunda conclusio. — Consuetudo antiqua per subsequentem derogari potest servata proportione.* — Secundo: principaliter dicendum est consuetudinem antiquam per subsequentem abrogari posse, servata proportione, id est, universalem per universalem, particularem per particulare in eodem loco; nam in diversis non sunt contrariæ: universali vero derogari per particularem alicujus loci; pro illo etiam loco universalem denique derogare particulari. Ita fere Hostiens. in Summ., eod. tit., § *Quæ cui præjudicet,* et omnes. Et ratio generalis est, quia ita comparantur consuetudines inter se, sicut leges et consuetudo, servata proportione. Unde quod dicitur in § penult. Instit. de Jur. natur.: *Ea quæ civitas constituit sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata,* sicut est verum de his quæ jure scripto sunt constituta, ita etiam a fortiori de jure non scripto, quia non minus, imo magis videtur posse mutari tacitus consensus per tacitum contrarium, quam expressus per tacitum; sed hoc potest fieri, ut ostensum est; ergo. Unde imprimis necesse est consuetudines esse contrarias: nam si possunt ad concordiam reduci, observandæ sunt, ut Hostiens. ait; supposita autem contrarietate omnia membra sunt clara. Solum in ultimo oportet advertere in consuetudinibus non habere locum clausulam derogantem, quia non habent verba, sed opera, et ideo necessarium esse ut consuetudo universalis ad derogandum particulari extendatur ad locum illum in quo particularis consuetudo antea erat. Et tunc est clara, quia tunc consummatur oppositio contradictoria, ut sic dicam, et populus ille jam consentit; secus vero erit si tantum sit universalis in reliquis partibus provinciæ, aut regni, quia hæc non poterit obesse particulari consuetudini tenaciter retentæ, sicut nec lex universalis illi derogat.

20. *De tempore et actibus quibus consuetudo revocatur.* — Quæri autem potest quanto tempore vel quibus actibus posterior consuetudo deroget priori. Dicendumque est non sufficere unum, nec plures actus contrarios, sed requiri consuetudinem præscriptam, vel sufficientem ad revocandam legem. Ita Glossa 2 in l. *Nemo,* 166, ff. de Regul. jur.; Hostiens. supra, § *Qualiter,* verb. *Sed numquid;* Panormit., dicto cap. ult., n. 19, ubi late Rochus, sect. 4, n. 89 et sequentibus; Felin., in cap. *Cum accessissent,* n. 30, in fine, ubi in scholio multi alii allegantur. Et ratio est, qui nulla consuetudo potest inducere novum jus, nisi sit præscripta, vel consensu principis probata, et consequenter nec potest priorem consuetudinem abrogare, nisi ejusdem principis consensum habeat. Unde ad minimum est necessarium decennii tempus, ignorante principe, vel arbitrarium secundum prudentiam, si princeps scientiam habeat novæ consuetudinis.

21. *Tempus canonicæ præscriptionis requisitum ut una consuetudo deroget alteri.—Quando sufficiat tempus decennii.—Quando 40 anni requiruntur.*—Quæri autem potest an in ecclesiasticis consuetudinibus requiratur tempus quadraginta annorum, ut posterior revocet priorem. Panormit. enim dicit indifferenter sufficere tempus decem annorum; sequitur Felin. et reddit rationem, quia posterior consuetudo non est contra jus; quod sic declarat, quia, vel prior consuetudo fuit contra jus, et posterior est secundum illud antiquius jus, quod per priorem consuetudinem revocatum fuit, et sic ad illud facilius fit regressus: vel prior consuetudo fuit præter jus, et sic etiam posterior erit præter jus, et ita semper in posteriori consuetudine sufficiunt decem anni. Hunc vero discursum non approbat Rochus supra cum Barb. ibi, et mihi etiam videtur difficilis, quia nulla ratio juris non scripti in eo habetur. Et ideo breviter censeo primo, si prior consuetudo non fuit contra, sed præter jus, posteriorem esse simpliciter contra jus, et ideo postulare tempus canonicæ præscriptionis. Probatur, quia prior consuetudo induxit jus cui est contraria posterior, quæ non est conformis alicui juri. Item si prior consuetudo fuit universalis, et posterior particularis, est id evidentius, quia consuetudo universalis jus commune inducit; idem autem videtur, si prior fuerit particularis ejusdem loci, et juri communi non contraria. Nam consuetudo contra simile statutum esset contra jus, et postularet tempus canonicæ præscriptionis; ergo idem est de consuetudine: nam est æqualis ratio. At vero si prior consuetudo fuit contra jus commune, quod non fuit omnino ablatum illa consuetudine, quia non fuit universalis, sed particularis, quæ illi derogavit, tunc probabile est posteriorem consuetudinem decem annis præscriptam sufficere, quia non est simpliciter contra jus, quia jus commune semper manet ad quod per illam consuetudinem fit regressus, et tunc procedunt quæ Felin. tradit. Secus vero censeo, si prior consuetudo

fuit universalis, et omnino abrogavit jus universale antecedens; nam tunc existimo necessariam esse præscriptionem canonicam quadraginta annorum contra talem consuetudinem, quia posterior consuetudo jam est omnino contra jus commune inductum per priorem consuetudinem. Aliud enim jus antiquius utraque consuetudine, perinde se habet ac si non præcessisset, quia omnino sublatum est. Et hæc de consuetudine sufficiant.

FINIS LIBRI SEPTIMI.

INDEX CAPITUM LIBRI OCTAVI

DE LEGE HUMANA FAVORABILI.

Cap. I. *Quid sit privilegium.*

Cap. II. *An scriptura sit de substantia privilegii, et quomodo a rescripto, dispensatione seu beneficio differat.*

Cap. III. *De divisione privilegii in reale et personale.*

Cap. IV. *De privilegio remunerativo et conventionali; an reale sit vel personale.*

Cap. V. *De divisione privilegii in perpetuum et temporale.*

Cap. VI. *De quatuor aliis privilegiorum divisionibus.*

Cap. VII. *Utrum sit aliquod privilegium per se non scriptum, nec expresse concessum, sed usu comparatum.*

Cap. VIII. *Quisnam possit privilegium concedere.*

Cap. IX. *De materiali causa seu subjecto privilegii, seu cui possit concedi.*

Cap. X. *Quodnam sit de facto subjectum privilegii quoad personam cui conceditur.*

Cap. XI. *An privilegium extendatur ad conjuncta seu correlativa.*

Cap. XII. *De communi et ordinaria forma privilegii.*

Cap. XIII. *Quæ sit substantialis forma privilegii sive absolute, sive sub conditione, aut modo concedatur.*

Cap. XIV. *An de ratione privilegii sit, ut per formalia verba juri communi derogetur.*

Cap. XV. *De forma privilegii quod vocatur* ad instar.

Cap. XVI. *De communicatione privilegiorum, et eorum collatione cum privilegiis* ad instar.

Cap. XVII. *Utrum communicato privilegio etiam restrictio ejus communicetur.*

Cap. XVIII. *An confirmatio privilegii sit nova illius concessio, vel quid sit, et an una ab alia differat.*

Cap. XIX. *Nonnulla dubia circa confirmationem privilegiorum expediuntur.*

Cap. XX. *An per innovationem privilegii confirmetur, vel denuo gratia concedatur.*

Cap. XXI. *Utrum ad esse seu ad valorem vel fructum privilegii aliqua justa causa concessionis necessaria sit.*

Cap. XXII. *Quos effectus habere possit privilegium, ut privilegium est.*

Cap. XXIII. *Quem effectnm possit habere privilegium, ut lex est.*

Cap. XXIV, *Utrum ad privilegium ut lex est, et ad effectum ejus, sit necessaria promulgatio, vel quæ notitia sufffciat.*

Cap. XXV. *Utrum privilegium nondum privilegiario notum, nec ab illo acceptatum, conferre illi possit aliquod jus.*

Cap. XXVI. *An ubique possit quis licite suo privilegio uti, et præsertim extra territorium concedentis.*

Cap. XXVII. *Quando privilegium quoad suos effectus restringendum sit ut odiosum, vel ut favorabile ampliandum.*

Cap. XXVIII. *Quæ sint in restringendis vel extendendis privilegiis observanda.*

Cap. XXIX. *Quibus modis privilegium per se finiatur, seu quasi ab intrinseco amittatur, et specialiter per temporis lapsum.*

Cap. XXX. *Utrum cessante causa finali privilegii cesset privilegium et extinguatur.*

Cap. XXXI. *Utrum privilegium expiret per mortem solam concedentis.*

Cap. XXXII. *Quando de ratione formæ concessionis duratio privilegii limitatur ad vitam concedentis.*

Cap. XXXIII. *De amissione privilegii per renuntiationem expressam.*

Cap. XXXIV. *Utrum per non usum perdatur privilegium propter tacitam renuntiationem, vel propter alium titulum.*

Cap. XXXV. *Quando et quomodo amittatur privilegium per contrarium usum.*

Cap. XXXVI. *Quando et quomodo amittatur privilegium per illius abusum.*

Cap. XXXVII. *An privilegium semel concessum revocari possit a concedente, vel ab aliquo alio.*

Cap. XXXVIII. *Quibus modis soleat privilegium revocari.*

Cap. XXXIX. *Quando censetur princeps tacite revocare privilegium contra illud operando.*

Cap. XL. *Quando incipiat revocatio privilegii suum effectum sortiri.*

LIBER OCTAVUS.

DE

LEGE HUMANA FAVORABILI

SEU PRIVILEGIUM CONCEDENTE.

Quibus in locis agatur fuse de lege favorabili.—Distinximus in cap. 2 libri quinti legem humanam in odiosam et favorabilem, et in fine ejusdem capitis insinuavimus dupliciter dici posse legem favorabilem, generaliter, scilicet, et specialiter. Priori modo dicitur lex favorabilis, quæcumque lex justa quæ speciale gravamen non imponit, neque aliquod odium continet : nam his semotis, lex de se magna beneficia confert ; nam illuminat, dirigit, et in officio continet ; ideoque favorabilis censenda est, generali tamen appellatione, quia ex generali ratione justæ legis hoc habet, supposita prædicta negatione ; et ideo de lege favorabili sub hac generali ratione nihil dicendum superest, nisi quod hic favor potest esse major et minor in diversis legibus pro materiarium et finium illarum diversitate. Sic enim leges directe intendentes commune bonum præferuntur legibus quæ commoditates singulorum privatorum continent; et quæ religionem fovent, his quæ de temporalibus disponunt, et sic de cæteris. Quomodo autem hæc proprietas, seu favor legis ad ejus interpretationem conferat, in lib. 5 dictum est. Posteriori seu speciali modo dicitur lex favorabilis, quæ specialem favorem aliquibus concedit, quæ nomine privilegii significari solet, quæ particularem requirit considerationem in hoc libro tradendam, quia habet proprium quemdam effectum legis non communem aliis, ratione cujus peculiaris species legis censetur, et aliquas habet proprietates quas explicare necesse est. Sunt autem de hac lege tituli de privilegiis in omnibus tomis juris canonici, ubi interpretes multa de hac materia disputant ; in jure autem civili non invenio absolutum titulum de privilegiis, sed cum aliqua additione de privilegiis creditorum, et de privilegiis veteranorum, in Digest. novo. Et de privilegio fisci, vel dotis, vel variarum personarum, aut communitatum, in libris Codicis, quibus locis, et aliis multis, juris etiam civilis interpretes de hac materia tractant ; et summistæ verb. *Privilegium*, et verb. *Gratia*. Theologi vero de illis ex professo non disputant, sed pauca per occasionem et succincte attingunt.

CAPUT I.

QUID PRIVILEGIUM SIT.

1. *De nomine privilegii.* — Circa nomen, oportet imprimis advertere privilegium duo includere et significare, scilicet, jus ipsum, seu gratiam concessam privilegiario, et mandatum ipsum vel instrumentum quo princeps concedit alicui specialem gratiam, quod interdum vocatur rescriptum, indultum, vel Bulla in canonicis privilegiis, quamvis hæc nomina latius habeant significatum, quia non tantum privilegia, sed etiam alii effectus per illa fieri possunt, ut infra dicam. Et facile fit transitus ab uno significato ad aliud, quia reputantur tanquam idem, quia unum est propter aliud, et se habent sicut signum et significatum. Nos ergo in præsenti proprie agimus de privilegio, ratione juris et gratiæ, quia est veluti substantia privilegii; simul autem de toto privilegio, quia agimus de illo quatenus est lex quædam humana quæ constituitur in genere signi, ut supra diximus.

2. *Non omne privilegium esse legem proprie, et in rigore sumptam.* — Secundo, supponendum est non omne privilegium esse legem proprie et in rigore sumptam, quia de ratione

legis est ut sit perpetua, ut supra dictum est; non autem omne privilegium est perpetuum, ut ex dicendis constabit; ergo saltem illud quod perpetuum non est, non est proprie lex. Et hoc maxime locum habet quando privilegium fertur ad determinatum tempus; si tamen absolute feratur, habet hanc perpetuitatem, quod non finitur per mortem concedentis, ut infra ostendetur, in quo excedit vim præcepti, et convenit cum lege, et in cæteris etiam servat proportionem ad legem, et quamdiu durat, per modum legis observari debet. Et ideo in communi explicatur privilegium per rationem legis, applicandam, scilicet, et intelligendam cum dicta moderatione et proportione respectu privilegiorum quæ ad tempus tantum conceduntur.

3. *Privilegii definitio.*—His positis, privilegium definiri potest, ut sit *privata lex aliquid speciale concedens.* Sumitur ex doctoribus in rubricis de privilegiis, et summistis, verbo *Privilegium,* Anton., 1 part., tract. 19, cap. 1. Ponitur autem *lex* loco generis, ratione jam dicta; *privata* autem additur ex cap. *Abbate,* de Verbor. signific., et c. *Privilegium,* dist. 3, ut privilegium a cæteris legibus distinguatur : nam aliæ concedunt jus commune, hæc vero privatum, ut doctores circa prædicta jura declarant, Deci. et Abb. in rubric. de Rescript. Sed dicet aliquis differentiam hanc repugnare generi, quia de ratione legis est ut respiciat communitatem, atque adeo quod non sit privata, sed communis. Sed advertendum privilegium non vocari legem privatam, eo quod uni tantum personæ obligationem imponat (quod objectio intendit), nam supra diximus, et statim declarabimus privilegium respicere etiam communitatem, et quoad obligationem quam inducit, et quoad bonum et finem quem saltem ultimate intendit. Dicitur ergo lex privata, quia particulari personæ aut communitati speciale jus concedit præter commune. Et ita ultima particula est declarativa prioris, ut aperte exponitur in dict. cap. *Abbate,* et sic etiam dixit Gregor. in cap. *Hinc est,* 16, q. 1, *privilegium non constituere communem legem;* et Beda, Act. 1 : *Privilegia singulorum communem legem facere non possunt,* c. *Non exemplo,* 26, q. 2.

4. *Esse de ratione privilegii ut concedat aliquid speciale.*—Atque hinc constat de ratione privilegii esse ut concedat aliquid speciale, quod loco differentiæ additum est ex eodem cap. *Abbate,* et cap. *In his,* de Privileg., ubi declaratur dici *aliquid speciale,* ut distinguatur ab his quæ jure communi conceduntur. Unde additur ibidem privilegium ita esse interpretandum, ut aliquid præter commune jus concedat, quia alias esset inutile : *Cum nihil* (inquit) *eis conferat memorata indulgentia, sine qua id liceret, Prælatis indulgentibus.* Idem habet Gratian. in § ultim., 25, quæst. 1 : *Neque enim,* inquit, *aliquibus privilegia concederentur, si præter generalem legem, nulli aliquid speciale concederetur.* Ex quibus verbis ratio assertionis constat, quia, secluso hoc effectu, nihil proprium et peculiare privilegium haberet. Tacite autem in hac particula continetur privilegium debere favorem aliquem seu beneficium concedere. Quia concedi dicitur quod voluntarie et libenter acceptatur; illud autem semper est aliquid favorabile; sic ergo dicitur privilegium aliquid speciale concedere : et ideo lex favorabilis est. Unde, si aliqua lex imponat speciale gravamen aliquibus personis, aut populis, non dicitur privilegium, quia non concedit, sed imponit, vel (ut sic dicam) compellit tale gravamen subire, et ita non convenit illi definitio privilegii, sed odii, vel pœnæ, aut tributi. Posset vero quis objicere cap. *Hic est,* 16, quæst. 1, ubi Gregor. vocat privilegium præceptum quoddam datum cuidam monasterio, ut ejus Abbas non posset in Episcopum eligi. Sed revera Gregor. illud reputavit magnum beneficium monasterii : *Ne forte,* inquit, *occasione episcopatus abbatia aliquid detrimenti pateretur.* Et ideo merito illud privilegium appellavit.

5. *An dicta definitio sit completa. — Sylvestri distinctio privilegii in late et proprie sumptum.* — Sed quæri potest imprimis an illa definitio completa sit. Et ratio dubitandi est, quia nonnulli existimant addendum esse, ut illud, quod privilegium concedit, sit aliquid contra commune jus. Ita sentit Panormit. in cap. *Olim,* de Verbor. signif., n. 7, ubi ait de ratione privilegii esse ut concedat aliquid contra jus commune; nam si solum concedat specialem gratiam quæ juri communi contraria non sit, quamvis per illud non detur, non est, inquit, proprie privilegium, sed beneficium principis. Quæ fuit etiam doctrina Bart. in l. *Si finita,* § *Ex hoc edicto,* ff. de Damn. infect., n. 5; et sequitur Sebast. Medicis, tractatu de Definit., 2 part., § 17. Verumtamen licet possit esse quæstio de nomine, tamen etiam privilegium contra legem concessum potest dici beneficium principis, et beneficium speciale datum præter jus commune ex liberali principis gratia, vel donatione, est vere privilegium,

prout nunc de illo loquimur, quia est lex privata et favorabilis. Unde non potest sub alia legis specie contineri: nec in dicto cap. *Abbate*, ad rationem privilegii postulatur ut aliquid contra jus concedat, sed simpliciter ut *aliquid speciale*, et in dicto cap. *In his* vocatur indulgentia, licentia, et gratia, et solum requiritur ut aliquid hujusmodi concedat, et tamen constituitur caput illud sub titulo de Privilegiis. Et talia sunt in religionibus multa privilegia, quæ sunt meræ gratiæ Pontificum, et non sunt contraria juri communi, sed aliquid ultra illud addunt, ut sunt privilegia absolvendi, dispensandi, etc. Non est ergo necessarium in definitione addere illam particulam *contra jus;* nam satis est quod sit ultra vel præter jus; hoc autem satis significatur, cum dicitur privilegium aliquid speciale concedere; si enim nihil concederet ultra commune jus, profecto nec speciale aliquid concederet, et hoc ad summum probant nonnulla jura, quæ Medicis allegat. At vero Sylvest., verb. *Privilegium*, quæst. 3, distinguit de privilegio late et proprie sumpto; nam proprie sumptum ait esse contra jus, late, sufficere ultra vel præter jus. Sed non oportet de nomine contendere, nec video cur vox illa non dicatur proprie in tota illa significatione lata, quia per concessionem etiam, seu gratiam præter jus, potest constitui lex privata, a qua dictum est privilegium, nec potest (ut dixi) sub alia specie proprie comprehendi.

6. *Objectio.* — Hinc vero nascitur secunda objectio, quia non omne privilegium videtur aliquid speciale concedere, et consequenter non recte ponitur illa tanquam differentia privilegii: nam per illam fit ut definitio non convertatur cum definito. Assumptum patet ex cap. *Quia*, de Procur., ubi Innoc. III Universitati parisiensi privilegium concedit constituendi procuratorem in causis, dicens: *Hoc vobis concedimus auctoritate præsentium.* Et infra: *Licet de jure communi hoc fieri valeat.* Ecce privilegium quod nihil speciale concedit, non solum contra, verum etiam nec ultra jus commune. Simile habetur in cap. *Et si Christus*, in fine, de Jur.jur., ubi potestas jurandi in propriis causis religiosis conceditur, quando alia probatio deest, quod non solum jure communi, sed etiam naturali concessum videbatur. Similia etiam sunt multa privilegia in religionibus, ut testantur Navarr., in Enchir. de Orat., cap. 3, n. 53, et cap. 19, n. 84; et in Summ., cap. 25, n. 89; et Emm. Roder., t. 1, Quæst. regular., quæst. 7, art. 1.

7. *Prima responsio ad objectionem. — Secunda responsio ad objectionem.*—Ad hanc objectionem responderi potest, primo, hæc non esse propria privilegia, sed tantum declarationes quasdam juris communis, vel naturalis, vel speciales admonitiones, ut talia jura serventur, vel ut majori auctoritate fiant. Hoc insinuavit Glossa in dicto cap. *Quia*, ubi ita exponit verbum *concedimus*, id est, *declaramus concessum;* et in dicto cap. *Et si Christus*, eodem modo Glossa exponit verbum *indulgemus*, id est, *indultum esse ostendimus.* Idem sentit Navarr., dicto cap. 3, n. 84, in princ.; et § 7, 8 et 9; sæpe enim dicit hæc non esse proprie privilegia, vel non esse vera privilegia, sed declarationes juris quæ dantur ad tollenda dubia et scrupulos, pacandasque conscientias. Nihilominus tamen dicendum est hæc esse vera privilegia. Ita tenet Emman. Roder., supra, et favet communis modus loquendi doctorum et religionum. Et potest illis propriissime adaptari illa particula definitionis. Primo, quia ipsamet declaratio dubii addit aliquam certitudinem non solum practicam, sed etiam speculativam, quæ multum confert ad recte operandum sine remorsu, vel gravamine conscientiæ, qui est favor non contemnendus. Secundo, additur specialis admonitio principis, ut servetur aliquibus ipsum commune jus, quæ admonitio favor est, et plurimum valet; tum quia specialis: nam sunt aliqua *quæ nisi specialiter notentur, videntur neglecta*, ut dicitur in l. *Item apud Labeonem*, § *Hoc edictum*, ff. de Injuriis; tum quia intercedit persona principis, vel Pontificis, qui in gratiam petentium sæpe hæc concedit, ut suo nomine majori auctoritate serventur aut fiant, ut significat Innoc. III, in d. cap. *Quia*, ibi: *Auctoritate præsentium concedimus facultatem*, et in simili dixit Innoc. I, in cap. *Qui nesciat*, d. 11: *Quibus idcirco respondemus, non quia te aliquid ignorare credamus, sed ut majori auctoritate eos instituas.* Hæc autem omnia ad specialem favorem pertinent; nam specialis providentia Pontificis per specialem monitionem, declarationem et protectionem sine dubio est speciale beneficium. Exemplum optimum est in cap. *Innovamus*, de Treuga et pace, ubi Pontifex specialiter commendat quarumdam personarum securitatem.

8. *Quod est per se malum vel jure communi prohibitum aliquando specialiter prohibetur in favorem alicujus.*—Aliquando vero, id quod erat per se malum, vel jure communi prohibitum, speciali modo in favorem aliquarum persona-

rum prohibetur, cum additione specialis pœnæ. Quæ lex, licet respectu delinquentium pœnalis sit, respectu eorum quorum tuitio intenditur, privilegium est, et tale est privilegium canonis *Si quis suadente,* personis ecclesiasticis concessum, et simile habetur in cap. *Paternarum,* 24, quæst. 2, et omnia jura quæ specialibus pœnis muniunt ecclesiasticam immunitatem, possunt sub hoc ordine privilegiorum collocari. Præterea solet interdum fieri nova concessio illius rei quæ per commune jus licebat, non solum ut res licite fiat, sed etiam ut ab inferioribus Prælatis prohiberi non possit. Sæpe enim potest subditus aliquid licite facere, dum non prohibetur; potest tamen a suo Prælato prohiberi, ne id faciat. Et tunc si a majori Prælato specialem licentiam obtineat, dictum effectum operabitur, qui satis specialis est. Ultimo, per hujusmodi concessionem restituitur quis ad jus commune quod illi fuerat alias interdictum, ut si religioso detur privilegium ad appellandum, quod est veluti jus quoddam naturale, interdictum tamen religiosis quasi jure ordinario. De quo privilegio videri potest Panorm. in cap. 1 de Rescript., a n. 4, ubi etiam Dec., Hostiens. et alii.

9. *Aliquando datur privilegium in gratiam petentis, ad majorem securitatem ipsius, aut tollendum scrupulum.* — Addendum vero est ultimo, ex Felin. in c. 1 de Rescript., n. 4, cum Panorm. et aliis supra citatis, quod, licet privilegium possit non concedere aliquid ultra jus commune, regulariter non est ita interpretandum, etiamsi necessarium sit verba extendere quantum commode fieri possit. Et ideo, etiam regulariter loquendo, non est privilegium ita contrahendum, ut nihil operetur præter certitudinem, vel aliquid hujusmodi, sed tunc solum quando, ex materiæ qualitate et verbis privilegii, manifeste constat non fuisse aliam intentionem concedentis. Nam, si commode et secundum proprietatem verborum potest aliquid speciale ultra vel contra jus operari, id denegandum non est, quia et ipsa jura ita declarant privilegia quantum fieri potest, ut patet ex dicto cap. *In his,* cum similibus ; et ratio favoris et beneficii postulat hanc amplitudinem in concessione, ut infra latius dicemus. Atque hoc etiam confirmat vulgare argumentum, quo multi colligere solent, id quod per privilegium conceditur, sine illo non licere, juxta cap. *Sane,* de Privileg., dicens : *Nullus debet sibi sua auctoritate præsumere, quod romana Ecclesia alicui, speciali ratione inspecta, voluit indulgere.* Et idem fere habetur in cap. *Petiisti,* 7, quæst. 1, et in cap. *Non exemplo,* 26, quæst. 1, et in regula juris quæ habet, non esse trahenda in consequentiam quæ a communi jure exorbitant. Hæc enim et similia in hoc fundantur, quod privilegium aliquid speciale concedit, sine quo vel actus esset prohibitus, vel non esset in potestate operantis. Hoc autem argumentum regulare est, ut sic dicam, non certum et universale : tenet enim, quando constat privilegium concedere aliquid ultra communem consuetudinem, vel legem, ut sumitur ex Gregor., l. 2, epistol. 54, alias cap. 93, et habetur in cap. *Contra morem,* d. 100. Et idem est, quando conceditur nova potestas, sine qua actus non licebat. Quando vero privilegium clare conceditur solum in gratiam petentis, ad majorem securitatem, vel propter suum scrupulum, aut dubitationem, tunc argumentum dictum non est efficax : oportebit autem (ut dixi) talem esse materiam, taliaque privilegii verba, ut effectum alium non admittant.

CAPUT II.

AN SCRIPTURA SIT DE SUBSTANTIA PRIVILEGII, ET QUOMODO A RESCRIPTO, DISPENSATIONE, SEU BENEFICIO DIFFERAT.

1. *Ratio dubitandi ex Glossa et cap. Porro.* —Hæc quæstio necessaria visa est ad exactam declarationem privilegii, tam absolute spectatam quam per comparationem ad alia, cum quibus affinitatem aliquam habere videtur. In definitione igitur privilegii nihil de scriptura diximus, sed solum esse legem privatam, et ideo merito interrogari potest an sit lex scripta, seu, quod idem est, an scriptura requiratur ad valorem vel effectum privilegii. Ratio autem dubitandi sumi potest ex Gloss. in c. 1 de Censibus in 6, verb. *In scriptis,* ubi privilegia ponit inter ea quæ in scriptis redigi debent. Allegatque cap. *Porro,* de Privileg., quia in eo dicitur inspicienda esse privilegia ut eorum tenor servetur. Favet etiam cap. *Contra morem,* d. 100, ibi : *Aut scriptis privilegiis se tueri.* Accedit, quod interdum per specialem gratiam Pontificis conceditur, ut vivæ vocis oracula valeant in conscientia ; ergo signum est, per se non valere.

2. *Scripturam non esse de substantia privilegii, ex c. Institutionis.*—Nihilominus dicendum est, scripturam non esse de substantia privilegii. Ita sumitur ex cap. *Institutionis,* 25, quæst. 2, ubi id notat Glos., et ex Clement.

Dudum, de Sepulch., ibi : *Gratias, aut privilegia verbo aut scripto concessa*, ubi etiam Gloss. et doctores ; et ex Extravag. *Et si dominici*, cap. ultim. de Pœnit. et remis., ibi : *Tam verbo quam scriptis, confectis exinde litteris, vel non.* Et iterum : *Quas concedi quomodolibet in posterum contingit, verbo, litteris*, etc. Idemque docent sub nomine gratiæ Innocent. in cap. *Constitutum*, de Rescript., n. 2; et Panormit., in cap. *Nostra*, eod. ; Navar., consil. 1 de Privileg. ; Felin., in rubr. de Constit., n. 5; et Deci., n. 26; Sylvest., verb. *Privilegium*, n. 14. Ratio vero est, quia nullum est jus positivum quod scripturam requirat ad valorem vel effectum privilegii ; nec etiam ex natura rei est necessaria, quia sufficit voluntas et potestas principis satis declarata ; potest autem declarari verbo vel consuetudine, ut infra dicemus. Confirmatur, quia privilegium est quædam lex ; sed scriptura non est de substantia legis, ut supra dictum est, nec in privilegio intervenit aliqua specialis ratio. Confirmatur, quia dispensationes et licentiæ possunt sine scriptis concedi ; ergo et privilegium : nam eadem ratio militat; denique, quia regula juristarum est, omnem dispositionem fieri posse verbo, quæ ex jure positivo scripturam non requirit, ut colligitur ex doctoribus citatis, et Navar., consil. 12, de Clandest. despons. Et merito, quia verbum ex se non est minus efficax signum quam scriptura, licet non sit adeo permanens, et ideo ad alios effectus, præsertim ad perpetuitatem et probationem non sit ita accomodatum ; hæ autem conditiones non sunt de substantia privilegii ; ergo nec scriptura, quia, ut dictum est, nullum datur jus positivum quod illam requirat.

3. Neque contra hoc ultimum obstat dictum cap. *Contra morem :* nam ex illo ad summum colligi potest, scriptum privilegium in causa de qua ibi agebatur, fuisse necessarium ad probationem privilegii ; inde vero non licet inferre fuisse necessarium ad substantiam : hæc enim valde diversa sunt, et a diversis non fit illatio. Sic etiam intelligenda est Glossa citata : non enim tantum numerat ibi casus, in quibus scriptura est necessaria ad substantiam actus, seu dispositionis, sed in quibus est necessaria ad probationem. Imo, in fine addit non in omnibus illis scripturam esse simpliciter necessariam, sed tantum regulariter, vel ad melius esse, seu ad faciliorem et certiorem probationem, et hoc modo esse potest necessarium scriptum instrumentum ad probationem privilegii ; non quidem simpliciter, sed ad melius esse, ut late exponit et probat Dec. in rub. de Constit., lect. 1, n. 12, et Felin., ibi, n. 6 ; vel non in foro conscientiæ, sed in foro judiciali, ubi jus positivum talem modum probationis postulaverit. Et ita Ludovic. Gom. in reg. Cancel. de Non judicando, etc., q. 14; Gigas, quæst. 34, de Pension., exponunt regulam cancellariæ, quæ habet, *ut gratia Papæ nemini suffragatur litteris non expeditis*, intelligi in foro judiciali, non in foro conscientiæ; et idem dicunt de dispensationibus, eademque ratio est de privilegiis.

4. *Quid expediatur per verbum solum Fiat a Pontifice prolatum.* — Referunt autem ibi, quemdam virum doctum et expertum in curia sensisse contrarium, quia gratia a Pontifice facta, solo verbo *Fiat*, non intelligitur absolute facta, sed tantum in ordine ad expeditionem litterarum, ideoque esse quasi suspensam donec authentice sit scripta litteris expeditis. Nihilominus tamen ab ejus sententia recedunt, et contra illam plura congerunt quæ ad confirmandam supra positam resolutionem valent. Neque id quod ille auctor sumit, scilicet, per verbum *Fiat* non concedi gratiam absolute et ex tunc, sed tantum sub conditione litterarum expediendarum, hoc (inquam) ab eo non satis probatur, nec jure scripto, nec consuetudine ; oppositum docent communiter doctores, et est usu receptum, saltem in foro conscientiæ. Unde quando jura volunt ut gratiæ non valeant quoad effectum aliquem absque litteris, id in particulari declarant, ut constat ex Extravaganti 1 de Elect., et ult. de Pœnit. et remis. inter communes. Et ex Trident., sess. 23, cap. 1 de Reform., et sess. 25, cap. 5 de Regular., ubi, quando vult scripturam esse necessariam pro aliqua licentia, specialiter id declarat. Unde, e contrario, per argumentum ab speciali colligitur, ubi non declaratur, necessariam non esse scripturam ; in privilegio autem nullibi declaratur talis necessitas.

5. Neque est confundendum privilegium cum rescripto beneficiali ; sunt enim valde diversa, ut paulo post dicam, et ideo, licet in beneficiis prohibitum sit uti gratia ante impetratas litteras, ut in Extravag. *Injunctæ*, de Elect. et aliis, quæ refert Azor infra citandus, nihilominus illa prohibitio non extenditur ad privilegia, et ideo in eis nulla est talis necessitas. An vero ad probationem privilegii in foro exteriori sit necessaria simpliciter scriptura, disputant late jurisperiti, quibus hoc proprium est, et videri potest in cap. *In nostra*, de Rescript., n. 11, cum Bald. in l. *Hu-*

manum, c. de Legibus, et Felin., et Beroi., ac Deci. in rubr. de Constit. Quorum resolutio est, scripturam esse necessariam regulariter ad probationem privilegii, aliquando vero posse probari per testes, ut notant ex cap. *Cum olim*, 2, de Privileg. Quod maxime videtur admitti, quando instrumentum fuit aliquando obtentum, et casu periit, vel etiam in privilegiis quæ non cedunt in præjudicium tertii, quia cum hæc probatio non sit aliquo jure positivo prohibita, videtur ad favorem pertinere, et ideo est amplianda ubi alterius præjudicium non intervenit, et maxime si aliqua consuetudo faveat.

6. *Intelligentia indultorum datorum mendicantibus.* — Ex quibus etiam colligendum est quomodo intelligenda sint indulta Pontificum concedentia religiosis mendicantibus, ut possint frui omnibus gratiis sibi concessis, sive per Bullas, sive per Brevia, aut vivæ vocis oracula, prout in libris ordinarie reperiuntur, *in foro conscientiæ tantum, et pro majori conscientiarum securitate.* Ita enim concessit Minoribus Leo X, ut habetur in Supplemento concessionis, ibi et in Compendio Minorum, verb. *Privilegia.* Hæc enim gratia intelligi potest fuisse concessa solum ad tollenda dubia, quæ oriri possunt ex varietate opinionum, ut judicant illa verba, *pro majori conscientiarum securitate.* Vel certe potest aliquid operari, si advertamus, licet scriptura non sit necessaria ad utendum privilegio in foro conscientiæ, nihilominus necessarium esse ut, aliqua sufficienti via et ratione, de illo constet omnibus et singulis qui illo uti debent. Quia ergo valde incertum esse poterat quæ notitia concessionis sufficiat, ideo Pontifex ad pacandas conscientias designat modum, dicitque sufficere quod per Bullas, aut Brevia, aut vivæ vocis oracula sint concessa, et addit: *Prout in libris ordinis reperiuntur*; itaque vult sufficere ut in libris ordinis extet memoria talium privilegiorum. Et ne forte quis dubitaret an aliqua essent, aut male intellecta, et per errorem ibi posita, vel aliter obsoleta, ideo addit se pro majori conscientiarum securitate illa de novo concedere, ut in locis allegatis refertur.

7. *Rescriptum intrinsece includit scripturam.* — Atque hinc facile intelligitur quod, secundo loco, in titulo capitis proposui, quomodo privilegium a rescripto differat: statim enim apparet quædam differentia ex dictis. Nam privilegium non requirit scripturam, ut dictum est; rescriptum autem intrinsece illam includit, ut nomen ipsum præ se fert, ut sumitur ex l. 3, cap. de Diversis rescript., ubi non quævis, sed authentica originalis scriptura ad rescriptum postulatur. Imo, si vocis ipsius compositio rigorose spectetur, videtur postulare, ut rescriptum iterum atque iterum sit scriptum, quod maxime dici poterat de apostolicis rescriptis. Nam (ut ait Gloss. in cap. *Ad audientiam*, de Rescriptis) *per manus transit, et multa maturitate decoquitur.* Sed non inde sumptum est nomen illud; est enim antiquius, et in jure civili usitatum, dictumque est rescriptum, quasi responsum scriptum, et quasi per antonomasiam sunt ita appellata imperatorum responsa ad dubia juris, quæ ab illis interrogabantur, ut sumitur ex l. 1, ff. de Appellation. et relation., et ex l. 1, ff. Quando appellandum. Et quia principis responsum legem constituit, ut supra lib. 3 et 4 dictum est, ideo rescriptum jus scriptum aliquando continere dicitur, utique vel commune, vel inter partes, vel respectu ejus cui conceditur, ut referendo plures explicat Rochus Curtius in tractatu super cap. *Cum tanto*, de Consuetudine, in Præfation., n. 8.

8. *Aliud esse rescriptum justitiæ, gratiæ aliud, et quid sint.* — Hæc vero differentia et valde materialis est et non est universalis: nam responsum principis posset sine scripto dari, et eamdem vim habere si ipse vellet; et privilegia frequentius scripta conceduntur, et possent ita concedi ut aliter non valeant, si superior vellet, ut per se notum est; et præterea etiam privilegium scriptum a rescripto distinguendum est. Et quidem secundum usum juris canonici et civilis, Rescriptum generale nomen est, sub se continens privilegium scriptum, et multa alia, quæ privilegia non sunt. Unde duplex solet distingui rescriptum, scilicet, justitiæ et gratiæ. Justitiæ est, quod datur, vel ad explicandum jus, vel ad lites, seu ad dicendum jus inter partes. Et hoc rescriptum manifeste differt a privilegio, quia rescriptum justitiæ datur secundum commune jus, vel ad interpretationem ejus, vel ad debitam executionem : privilegium autem datur potius contra vel ultra jus, ut in definitione diximus.

9. *Subdivisio rescripti gratiæ.*—Rescriptum autem gratiæ subdistingui potest: in illud quod versatur circa res, et quod versatur circa facta hominum. Primum est ad conferendum beneficium vel donum aliquod gratis collatum, quod dici potest rescriptum facti potius quam juris. Et hoc a privilegio differt quia non est lex privata, nec dat proprie facultatem ope-

randi aliquid contra vel ultra legem, sicut dat privilegium. Et talia sunt in jure canonico rescripta quæ beneficialia vocantur, et dantur ad collationem, resignationem, et alias dispositiones de beneficiis ecclesiasticis faciendas. Quæ rescripta in hoc videntur convenire cum rescriptis justitiæ, quod secundum commune jus concedi intelliguntur, nisi aliud exprimant : dicuntur autem gratiæ, quia ecclesiastica beneficia gratis conferuntur. Et his rescriptis respondent in jure civili illa per quæ dicuntur imperatores conferre beneficia, dignitates, administrationes, etc., lex quarta et quinta, c. de Divers. rescript. Ac denique in his rescriptis beneficialibus major est scripturæ necessitas ad consequendum effectum gratiarum beneficialium a Pontifice concessarum, quam in privilegiis, quia Pontifices ipsi ita disposuerunt, ut alibi dicemus, tractando de beneficiis, et sufficienter tetigit Azor, tom. 1 suarum Institut., l. 5, cap. 2, quæst. 5. Aliud ergo est rescriptum gratiæ pertinens ad jus operandi, et sub hoc continetur privilegium scriptum, juxta sententiam Felin. in rubr. de Rescript., n. 4; et Panorm. in cap. *Plerumque*, de Rescriptis. Adhuc autem rescriptum sic gratiosum latius patet quam privilegium; continet enim sub se alias gratias vel dispensationes, quæ privilegia non sunt.

10. *Communiter judicantur differre dispensatio et privilegium.*—Ad cujus declarationem ulterius inquiri potest an dispensatio sit privilegium, vel ab illo differat; convenit enim cum illo, quia etiam est gratia et favor, et non solum est præter, sed etiam contra legem. Nihilominus communiter differre censetur, ut tradunt Mandosi. in Praxi signaturæ, verbo *Dispensationes*, et Rebuffus in Concordat., titulo Forma mandati apostolici, verbo *Dispensationum*, qui alios allegant. Constituuntque differentiam, quod ad dispensationem requiritur causa, non autem ad privilegium. Sed hoc secundum non est in universum verum; nam privilegia etiam contra jus non possunt dari sine causa, ut infra videbimus, quia eadem ratio in eis militat quæ in dispensatione, vel certe major, quia magis lædunt commune jus. Unde illa differentia etiam constitui posset inter privilegia; nam quædam requirunt causam, et non alia : imo et dispensatio interdum dicitur concedi sine causa, ut supra visum est. Et ideo dicunt alii dispensationem esse quoddam privilegium, solumque differre a privilegio in communi tanquam species a genere : a privilegio autem, quod est contra jus, non differre. Insinuat Sylvest., verb. *Privilegium*, quæst. 3, nam, loquens de privilegio contra jus, divertit ad dispensationem. Sed nihilominus, si spectemus communem modum loquendi, non omnis dispensatio dici potest proprie privilegium. Nam frequenter conceditur dispensatio ad unum actum tantum, ut ad contrahendum matrimonium, vel quid simile; illa vero dispensatio non potest dici proprie privilegium, quia non est lex privata; non enim per modum legis stabilitur, cum nullo modo jus permanens constituat : sicut ergo præceptum temporale non est lex, ita nec concessio ad unum tantum actum contra legem dicetur proprie privilegium. Item licentia, quæ mihi semel datur ad agendum aliquid semel contra vel præter regulam, non poterit dici proprie privilegium. Dispensatio etiam in irregularitate, vel alio simili impedimento canonico, non videtur posse dici privilegium, quia solum est ablatio cujusdam defectus, quo semel ablato, licet dispensatus multa possit facere licite quæ antea non poterat, tamen jam non operatur ex privilegio, sed secundum jus commune, quia jam non est irregularis. Sicut absolutus a censura multa potest facere aut recipere quæ antea non poterat, et tamen nemo dicet absolutionem illam esse privilegium, sed esse beneficium auferens talem defectum, quo ablato jure communi alia licent. Solum ergo illa dispensatio poterit privilegium appellari, quæ per modum legis privatæ conceditur ad operandum ordinarie, et stabilitur contra aliquod jus commune, utendo privato jure per talem concessionem constituto, et tale privilegium dici potest quasi permanens dispensatio, ideoque requirere causam tanto majorem, quo major est dispensatio, vel potius quia est multiplex, seu permanens dispensatio. Unde omnes conditiones requisitæ ad dispensationem, ad tale privilegium erunt cum proportione necessariæ, et ob eamdem causam pauca de tali privilegio in præsenti dicemus : nam quæ in libro sexto de dispensatione dicta sunt, illi sunt communia.

11. *Quomodo comparetur privilegium ad gratiam et beneficium.*—Atque ex his tandem colligitur quomodo privilegium ad gratiam aut beneficium comparetur. Non enim sunt omnino ita ut inter se convertantur, sed privilegium est veluti species gratiæ. Omne enim privilegium dici potest gratia, seu beneficium, ut constat, quia est favor, ut ostendimus : favor autem principis beneficium ejus est.

Item privilegium non solet esse debitum, et hac ratione gratis conceditur, ac subinde est gratia, unde si sit privilegium scriptum, erit rescriptum gratiæ. E contrario autem non convertitur, quia non omnis gratia vel beneficium principis est privilegium : nam omnis dispensatio sub gratia et beneficio continetur, et tamen non omnis illa est privilegium ut dixi. Quæ omnia deservire poterunt ad exponenda jura loquentia de rescriptis, et quomodo applicanda sint privilegiis, etiam scriptis. Nam quæ pertinuerint ad generales rationes rescripti, cum proportione convenient privilegio, non vero quæ conveniunt rescripto rigoroso, quod continet et declarat commune jus : nam in hoc habet specialem rationem privilegium. Et ad hunc modum de aliis judicandum est.

CAPUT III.

DE DIVISIONE PRIVILEGII IN REALE ET PERSONALE.

1. Explicata ratione generali privilegii, oportet varios modos, et quasi species privilegiorum exponere : nam ad intelligenda jura et indulta hoc maxime necessarium est. Et imprimis potest dividi privilegium in divinum et humanum, ut videre licet in Anton., 1 part., tr. 19, c. 1. Divinum appellat quod a Deo ipso conceditur. Quod olim creditur fuisse in usu respectu communitatis populi Dei, quasi per generalem concessionem præter jus naturæ, qualis fuit in lege veteri facultas repudiandi uxorem, et in lege etiam naturæ licentia ducendi plures uxores viventes, juxta receptas sententias. Nunc vero potest in hoc ordine poni facultas quæ aliquando datur alicui personæ per internam Spiritus Sancti inspirationem ad aliquid singulariter operandum : illa enim in jure aliquando vocatur privata lex, ut in cap. *Duæ sunt leges*, 23, q. 2, et in cap. *Dixit Dominus*, 14, quæst. 5, et in cap. *Si licet*, § *Non occides*, 23, quæst. 5. Quæ inspiratio seu privata lex interdum non repugnat præceptis, sed sublevat hominem ad aliquid perfectius ultra illa operandum. Et tunc non meretur nomen privilegii, sed specialis auxilii, et sine periculo admitti potest, quamvis semper prudentia necessaria sit. Interdum vero exorbitat a communibus, ut fuit in Samsone ad se occidendum. Et talis lex privata, quamvis interdum dari soleat ex dono Spiritus Sancti, tamen multum habet periculi, si non examinetur summa cum diligentia, et præsertim per ecclesiasticam regulam, et leges, juxta cap. *Nisi cum pridem*, de Renunt., cap. *Cum ex injuncto*, de Hæret., et legi potest D. Thom. 2. 2, q. 171, artic. 5, et ibi Cajetan.

2. Privilegium autem divinum, hoc modo sumptum, magis spectat ad quamdam dispensationem, vel potius mutationem factam in materia legis naturalis, de qua supra dictum est. Et præterea prior modus talis dispensationis jam non est in usu : qualis autem olim fuerit, in materia de matrimonio consideratur. Posterior autem modus dispensationis rarissimus est, et pertinet ad divinum instinctum, de quo in materia de fide et prophetia dicendum est. Præter hæc vero solent dici divina privilegia, quæ Christus Ecclesiæ suæ concessit, vel Pontifici vicario suo, aut ordini clericali. Sec hæc non sunt privilegia prout nunc de illis tractamus ; tum quia licet sint specialia dona, non sunt ex lege privata, sed ex jure divino, communi, et ordinario legis gratiæ, et quasi connaturali Ecclesiæ Christi, ut ab ipso fuit instituta, et ita non sunt præter jus, sed secundum jus, quod in se continent : tum etiam quia nunc non agimus de lege divina, sed de humana.

3. *Privilegium humanum aliud reale, personale aliud, et quid sunt.* — Omissis ergo divinis privilegiis, humanum dividi solet in reale et personale, Quæ divisio insinuatur in c. *Mandata*, de Præsumpt. ibi : *Non loco tribuimus, sed personæ;* quamvis ibi non de proprio privilegio, sed de quadam pontificia delegatione sit sermo, tamen est eadem ratio, et fere similia sunt verba in l. *Privilegia*, 196, ff. de Regul. jur., ubi dicitur : *Privilegia quædam causæ sunt, quædam personæ.* Sumitur etiam clare ex l. *Forma*, atque *Quanquam*, ff. de Censib., et in eisdem juribus satis insinuatur divisionem esse sufficientem ; quamvis enim addi soleant alia membra, ad hæc possunt reduci, ut jam dicam. Privilegium ergo reale dicitur, quod conceditur directe alicui rei, muneri, vel conditioni distinctæ a persona. Personale vero, quod immediate fertur in personam ratione sui ; sicut dividi solent decimæ in reales et personales, et interdictum similiter. Unde sicut in illis alibi diximus, ita in præsenti advertendum est quod, licet omne privilegium principaliter et quasi ultimate referatur ad alicujus personæ utilitatem, usum, vel fructum : quia, sicut leges, ita et privilegia non feruntur, nisi propter hominum commoditatem aut favorem ; nihilominus fructus et utilitas privilegii frequenter versatur proxime circa res, et circa prædia, domos, merces, of-

ficium, et alias res similes per quas redundat utilitas in personam habentem talem rem aut dignitatem, aut existentem in tali loco. Et ideo ad distinguenda illa duo membra, oportet attente distinguere personam quæ fruitur privilegio, a subjecto cui veluti immediate adhæret immunitas privilegii; non enim sumitur divisio ex persona primo modo spectata, quia, hoc modo omnia privilegia dici possunt personalia, vel potius personarum; sed ex re vel persona posteriori modo consideratis, utriusque membri ratio et distinctio sumenda est; nam si privilegium adhæret rei distinctæ a personis, et per illam transit ad dominum vel possessorem, privilegium reale est, ut sunt immunitas templi, servitus, vel tributum prædio aut fonti adhærens. At vero si immunitas privilegii ipsi personæ immediate, quasi ratione sui, inhæreat, et sub hac ratione illi concessum sit, tunc est personale. Contingit tamen ut, licet privilegium non adhæreat rei existenti extra personam, nihilominus non sit in ipsa persona, nisi ratione alicujus conditionis adhærentis illi, ut ratione dignitatis, verbi gratia, episcopatus, clericatus, principatus, aut doctoratus, etc., aut ratione muneris, seu officii, ut judicis, militis, scholaris, vel ratione necessitatis, ut minorum, pauperum, etc.; ratione actionis, ut piæ causæ, etc.; et de his privilegiis potest esse ambiguum, an sint personalia vel realia. In quo attendenda videtur qualitas conditionis cui privilegium proxime adhærere censetur. Nam si illa sit de se perpetua, vel per successionem vel per adhæsionem ad aliquod corpus perpetuum, tale privilegium reale censetur, quia cum re ipsa transit et durat; et tale est privilegium episcopatus, cardinalatus, senatoris, et similia: si vero talis conditio sit in se temporalis, vel saltem finiatur cum persona, privilegium nihilominus censebitur personale, licet interdum multum habeat de reali, et ideo mixtum appelletur.

4. *Quomodo dignoscatur an privilegium adhæreat personæ, vel rei.* — Quæri autem solet quomodo dignoscatur an privilegium adhæreat personæ, vel rei; de quo puncto multa scribunt juristæ in l. *Quia tale*, ff. Solut. matrim., et in aliis locis infra referendis. Nos autem breviter dicimus tria vel quatuor spectanda esse, scilicet, modum personæ cui fit gratia; ratio seu causa quæ movet ad concessiones; res, quæ ibi intervenit, circa quam versatur immunitas privilegii, ac denique verba privilegii. Circa personam advertendum est quamdam esse personam propriam, ut est unus homo, aliam fictam, quæ corpus mysticum etiam solet appellari, ut est civitas, religio, collegium, monasterium, universitas et similia. Si ergo privilegium directe fiat personæ fictæ, id satis est ut privilegium sit reale, quia perpetuum est, juxta l. *Forma*, § *Quanquam*, ff. de Censib., quia talis persona ficta perpetua est, juxta l. *Proponebatur*, ff. de Judic. Procedit autem hoc, sive privilegium concedatur corpori ad usum totius corporis per modum universitatis in unum congregatæ, sive concedatur eidem ad usum singulorum, sive e converso detur singulis de tali corpore ratione totius, et ut sunt membra talis corporis, id est, ut cives, vel religiosi sunt. Quia, ut sumitur ex l. 2, ff. de Reb. dub., etiam hoc modo censetur, privilegium per se primo concedi tali corpori mystico, quod est res quædam perpetua per continuam quamdam successionem, et ideo tale privilegium reale est et perpetuum.

5. Si autem persona cui conceditur privilegium sit vera, non statim privilegium est personale, sed subpartitione opus est. Nam aliquando est persona particularis, aliquando vero est genus personarum, ut minores, mariti, uxores, et similes, et utrumque ex his vocari potest personale, ut notat Barbos. in l. *Quia tale*, n. 14, ff. Solut. matrim., cum Lasio in l. *Maritum*, cod. n. 32. Et de priori quidem per se patet. Quia tale privilegium soli illi personæ adhæret, et cum illa finitur, quæ est conditio maxime propria privilegii personalis, ut patet ex dicto cap. *Privilegia*, et ideo non transit ad hæredes, ut habetur in dicta l. *Maritum*, et dicta l. *Quia tale*, et dicta l. *Forma*, et optime in l. *Sordidorum*, c. de Excusat. muner., lib. 10. De posteriori vero ratio est, quia tale privilegium singulis personis veris sub illa communi appellatione conceditur, non ratione communitatis talium personarum, aut alicujus corporis mystici ex illis compositi, sed ratione sui, et prout in unaquaque est, illi soli prodest, et cum illa extinguitur, quæ sunt conditiones privilegii personalis. Quia vero hoc privilegium, sic in communi concessum certo generi personarum, moraliter perpetuum est, quia nunquam sub illo communi genere deesse possunt individua in quibus privilegium illud conservetur, ideo multum simile est privilegio reali, et ab aliquibus ita vocatur.

6. Item potest considerari alia ratio, quia tunc videtur concedi privilegium non tam personæ quam certæ conditioni existenti in

persona, ut minori propter defectum ætatis datur privilegium restitutionis; majoribus autem propter absentiam causa reipublicæ, ff. Ex quibus causis majores, etc. Uxoribus datur Velleianum ratione status et subjectionis; filiisfamilias Macedonianum, simili titulo. Et ita similia privilegia magis videntur concessa ipsi causæ, vel rei, et ex hac parte censeri possunt realia, sicut privilegia piæ causæ, scholarium, doctorum, et similia, argumento l. *In omnibus causis*, 69, ff. de Reg. jur. Sed non oportet de nomine laborare, quando de re constat. Nam quod ad doctrinam moralem attinet, talia privilegia in se spectata, et respectu totius generis talium personarum, plane sequuntur in omnibus naturam et conditionem privilegii realis. Spectata vero prout unicuique personæ particulari sub illo genere contentæ applicantur, sequuntur conditionem et doctrinam personalis privilegii, et hoc intendunt citati doctores, et probat ratio facta. Ex quibus constat ad illam divisionem sufficienter reduci omnes species privilegiorum, quæ sub aliis nominibus numerant Host., Anton., Sylvest., Ang., et alii tractantes de privilegiorum varietate.

7. Sic ergo ex parte personæ cognosci potest quando privilegium sit personale, vel reale ; non tamen id sufficit, præcipue quando privilegium datur personæ veræ ac singulari : non enim satis hoc est ut privilegium censeatur personale, argumento leg. *Juris gentium*, § *Pactum*, ff. de Pactis, ibi : *Plerumque persona inseritur pacto, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est;* et ideo additur ibi æstimandam esse mentem contrahentium. Idem ergo contingit cum proportione in privilegio, quia sæpe cum persona jungitur res, vel dignitas, aut similis causa, et ideo, ex intentione concedentis oportet discernere cui primario concedatur privilegium. Ad hoc ergo discernendum, subjungitur secunda consideratio, quæ esse debet de causa cujus intuitu principaliter datur privilegium; nam si illa sit persona ipsa seu conditio per se adhærens illi, censetur privilegium esse personale; si vero sit dignitas, vel res alia, seu causa quæ cum persona non cohæreat, privilegium est reale. Atque ita hanc regulam assignant Bald., Rom., Anch., et alii quos refert et sequitur Barb. supra, n. 3, et videtur sumi ex dicta l. *In omnibus causis*, et ex alio principio quod in omni dispositione attenditur præcipue ad causam principalem et immediatam quam ad remotam, ut est vulgare.

8. *Difficultas circa regulam datam.* — Non caret tamen hæc regula dubitatione; nam interdum principale motivum concedendi privilegium est conditio personæ, ut dignitas ejus vel meritum, et nihilominus intuitu illius privilegium conceditur rei principaliter, ut quando rex alicui comiti, propter insignes victorias in bello partas, privilegium majorum principum, quos Hispani *grandes* vocant, non solum personæ suæ, sed etiam dignitati, seu comitatui concedit, quod privilegium reale est, licet intuitu personæ fiat; e contrario vero, licet privilegium concedatur principaliter intuitu dignitatis, si fiat personæ, personale tantum est, ut patet ex dicta l. *Sordidorum*, ibi : *Neque enim potest esse perpetuum quod non rebus, sed personis, contemplatione dignitatis atque militiæ, indulsisse nos constat.*

9. *Solvitur difficultas.* — Respondeo argumentum convincere, non esse principaliter attendendum motivum operantis ad discernendum inter hæc privilegia, sed objectum (ut sic dicam) proximum ad quod direxerit intentionem suam, quando voluit privilegium concedere. Nam princeps, concedens privilegium, voluntate sua facit ut vel persona vel res alia privilegiata sit; ergo illa fit subjectum proprium, cui veluti adhæret immunitas privilegii, quæ respectu voluntatis concedentis fuit proximum objectum talis concessionis. Et in hunc modum interpretor verba illius l. *In omnibus*, quæ sic habent: *In omnibus causis, ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi, deficiente ea, beneficium quoque deficit.* Nam conditionem personæ locum dare beneficio, idem esse intelligo quod præparare et reddere capacem personam ut sit veluti proximum subjectum beneficii, seu privilegii. Et simili modo subdit e converso : *Ubi vero genus actionis id desiderat*, id est, ut intelligatur favor inhærens actioni, ac subinde privilegium esse reale. Ex quo textu aliis verbis possumus explicare rem eamdem; nam si intentio privilegiatoris fuit providere personæ, privilegium est personale : si vero intentio fuit providere causæ, dignitati, et similibus, privilegium est reale, ex quocumque motivo, sive intrinseco, sive extrinseco, ad unum vel alium modum intentionis inductus fuerit privilegiator, quia (ut dixi) id operatur quod vult, undecumque moveatur. Opinorque hoc intendere juristas, cum dicunt non ex causa impulsiva, sed ex principali et proxima distinctionem esse sumendam. Nihilominus tamen multum est consideranda causa motiva : nam deservit multum ad

indicandum intentionem concedentis, et ex illa sæpe conjectandum est quomodo privilegium ad rem vel personam dirigatur, ut ex dicendis patebit.

10. *Quomodo sciatur intentio concedentis.*— Ulterius vero superest explicandum quomodo cognoscatur intentio concedentis. Circa quod altera consideratio occurrit. Nam imprimis attente consideranda sunt verba privilegii, et si illa non sufficiunt, materia ipsa et proportio ejus cum concessione est spectanda, ut privilegii conditio discernatur. Et imprimis, ex parte verborum pro regula assignari solet, si verba dirigantur ad rem, privilegium esse reale; si ad personam, esse personale. Ut si privilegium dicat: Concedo vineæ tuæ immunitatem solvendi decimas, privilegium est reale: si vero dicat: Concedo tibi facultatem non solvendi decimas ex vinea, privilegium est personale, ut notat Gloss. in Clement. 1 verb. *Excolentes,* de Decim. Ratio est, quia illa verba designant proximum objectum, seu subjectum immunitatis concessæ: ergo priora indicant ut subjectum ipsam vineam; posteriora vero personam cujus est vinea. Et confirmari potest ex juribus in quibus distinguuntur personale ac reale privilegium, quia unum personæ, aliud rei conceditur, ut patet ex leg. 1, ff. de Aqua quotid. et æsti., in fine, cum aliis supra allegatis; non potest autem melius significari verbis, quod huic vel illi concedatur privilegium, quam verba ad hoc vel illud, id est, ad rem, vel personam dirigendo. Et ita sentiunt Gloss. 2, q. 2, in princ., et in cap. *Tua,* de His quæ fiunt a Prælatis; Bart. in l. 1, ff. de Constit. Princ., n. 2.

11. Confirmari hoc potest ex regula juris, quod delegatio commissa alicui sub nomine dignitatis, ut Episcopo Conimbricensi, intelligitur concessa sedi, ita ut si iste decedat, successor intelligatur delegatus; secus autem esse si fiat sub proprio nomine personæ, ut habetur in c. *Quoniam Abbas,* de Offic. deleg.; ergo signum est verba concessionis ibi proprie collocare suum effectum, ubi directe et immediate diriguntur. Idem ergo est in privilegio, ut notant Panorm. et Felin. ibi. et Bald. in c. 1, de His qui Feud. dare possunt, § *Marchio,* n. 4. Unde inferunt etiam ordinem litteræ seu concessionis esse in privilegiis attendendum, ita ut si res collocetur proxime post concessionem, privilegium sit reale, licet postea adjungatur persona; at vero si prius nominetur persona, privilegium personale judicetur. Ita Panormit. in dicto c. *Mandata,* de Præsumpt., num. 1, argumento legis *Si communis,* ff. de Stipul. ser.; statim vero addit idem Panorm. explicationem, ut hoc intelligatur in dubio, et quando aliæ conjecturæ cessant, quod nos dicimus, cæteris paribus; tunc enim merito hæc conjectura aliquid operabitur.

12. Addenda vero est duplex limitatio: una est, ut hæc regula locum habeat quando verba privilegii sunt absoluta, et simpliciter diriguntur ad personam tantum, vel ad rem tantum; nam si aliquid eis addatur, per quod extendatur, vel distrahatur eorum significatio, mutari omnino poterit significatio, vel certe ambigua fieri. Ut, verbi gratia, si postquam privilegium dixit: Concedimus Petro, vel tibi, addat, et hæredibus tuis vel successoribus tuis, etc., privilegium non est personale, sed reale. Ita monet Bartol. in leg. 1, ff. de Constitutione princip., n. 2, per l. 1, ff. de Jure immunit., ibi, *posterisque datæ.* Idem est si concessioni personæ factæ addatur, *in perpetuum,* seu *ut perpetuo valeat,* tunc enim privilegium est reale, ut notat Felin. in dicto cap. *Quoniam Abbas,* n. 11, cum Anchar. in reg. *Privilegium,* q. 1, et cons. 333. Aliqui vero putant particulam *perpetuo* non sufficere, quia in jure significare solet vitæ tempus, et coarctanda est. Alii vero utuntur distinctione de liberalibus, vel remuneratoriis privilegiis, ut per Barbos. dicta l. *Quia tale,* n. 11. Verum etiam in liberalibus censeo tenendam esse proprietatem verbi, nisi alia verba, vel ratio urgens cogat ad illam restrictionem. Regulariter enim illud adverbium perpetuitatem privilegii significat, quia si absolute fiat concessio personæ sine restrictione temporis, intelligitur durare toto tempore vitæ, si aliquid aliud non obstet; ergo, cum additur expresse ut privilegium sit perpetuum, aliquid amplius conceditur, nempe totum illud quod vox illa proprie significat. Et quia contra naturam privilegii personalis est ut sit perpetuum, ideo fit privilegium reale. Quia licet nominetur persona, non nominatur ut subjectum privilegii, hoc enim tunc est genus ipsum, seu familia, sed nominatur ut prima persona incipiens uti privilegio, seu tanquam fundamentum adæquati subjecti privilegii. Idem, e contrario, erit si privilegii concessio immediate dirigatur ad rem, vel dignitatem, statim vero addatur causa indicans intentionem dirigi ad personam, ut, si sub nomine Episcopi talis civitatis concedatur eidem facultas aliqua propter insignes labores, vel eminentiam scientiæ, etc., privilegium est personale, ut expresse notavit Panorm. in cap.

Mandata, de Præsumpt. n. 1, assignans pro regula in privilegiis magis esse utendum conjecturis, quam recurrendum ad expressionem nominis proprii, vel dignitatis. Est autem eadem ratio de aliis nominibus rem vel personam significantibus.

13. *Præter verba attendenda etiam materia privilegii.* — Altera declaratio est, ut, ultra verba, materia privilegii spectetur; oportet enim talis esse conditionis vel qualitatis, ut possit juste et recte ad illam adaptari privilegium, ideoque juxta illius capacitatem interpretanda sunt verba. Nam, licet verba sonent privilegium reale, si materia non potest accommodari recte perpetuitati privilegii, interpretanda erunt de personali, et e contrario. Ita Panormitan. in capit. *Adversus,* de Immunitate Ecclesiarum, num. 17, et in cap. *Quoniam Abbas,* de Offic. delegat.; et late Anchar. in dicta regula *Privilegium,* quæst. 1, circa finem, ubi varia inducit exempla, et alii supra citati. Sumiturque ex illo principio juris quod verba debent rebus servire, non res verbis, et ideo interpretanda sunt juxta materiæ capacitatem. Item ex illo quod leges ita interpretandæ sunt, ut absurdum non contineant. Atque ita in capit. *Dilecti,* de For. competen., supponitur rescriptum datum ad quemdam Episcopum sub proprio ejus nomine transire ad successores; e contrario vero in c. *Adversus,* de Immunitat. Ecclesiar. dicitur extingui cum persona, quod ad Prælatum sub hac appellatione dirigitur, quia in utroque loco materia ita postulabat, et similia multa videri possunt in citatis auctoribus.

14. *Quid dicendum in dubio an privilegium sit reale vel personale.* — Atque hinc obiter intelligitur, primo, quid dicendum sit quando fuerit dubium an privilegium reale sit vel personale. Auctores enim interdum dicunt præsumendum esse reale, ut affirmat Tiraq., de Primogenit., quæst. 40, n. 72; citat vero duas Glossas, unam in l. *Forma,* § *Quanquam,* ff. de Censib., quæ nihil dicit; aliam 25, q. 1, in princ., quæ dicit contrarium. Citat etiam Alexand. et alios in leg. *Quia tale,* ff. Solut. matr., ubi Barbos., n. 4, in fine, plures refert. Sequitur etiam Anton., 1 part., tit. 19, c. 1, § 2, in fine; et Emman. Roder., t. 1, quæst. 56, art. 12. Ad quod allegantur leg. *Ætas,* et dictus § *Quanquam,* ff. de Censibus, quæ jura nihil probant præter regulam generalem, quod privilegium rebus concessum est reale; personis autem personale. Allegatur etiam c. *Cum venisset,* de Instit. quod solum probat in aliquo casu, licet sit aliquod dubium, multo majores esse posse conjecturas quod privilegium sit reale, et ideo id esse præsumendum, nisi contrarium probetur, quod est per se notum, sed non minus poterit contingere oppositum, ut per se constat. Denique adducitur ratio quod, licet persona inferatur in privilegio, non statim fit personale : idem vero dici poterit de re : nam, licet res inseratur in privilegio, non statim fit reale.

15. Et ideo alii communiter dicunt in dubio privilegium præsumi personale, quod tenet dicta Gloss. 25, quæst. 2, in princip.; et Bartol., cons. 189, n. 4. Idem Jason. in leg. *Si sic,* 2, ff. de Verb. obligat., qui tamen excipit immunitatem, seu privilegia obtenta per viam contractus; dictam vero sententiam absolute tenet Decius in leg. *In omnibus causis,* ff. de Regulis juris; et plures, quos Barbos. supra refert, n. 4. Hoc etiam tenuit Emman. Roder., eodem tom., quæst. 30, art. 15, nulla facta distinctione vel adhibita concordia. Ratio pro hac sententia esse potest, quia privilegia sunt stricti juris, et ideo in dubio potius sunt interpretanda esse personalia, quam realia, ut restringatur concessio, quia reale privilegium, quo est durabilius, eo est majus, cæteris paribus, ut per se constat; ergo in dubio restringendum est ad personale.

16. Has vero opiniones ita concordat Barbosa in dicta l. *Quia tale,* n. 4 : in dubio tunc censeri privilegium personale, quando verba referuntur ad personam, et aliæ conjecturæ de alia principali causa vel intentione non extant, et sic procedere hanc secundam opinionem. In simili vero dubio, si verba ferantur directe ad rem, privilegium censeri reale, et ita procedere priorem opinionem. Citat Gloss. in Clementina 1 de Decimis, verb. *Excolendas;* et Panorm. in cap. *Ex parte,* 1 de Decim., n. 4. Sed illi solum tradunt generalem doctrinam supra traditam de modo distinguendi privilegium personale et reale ex verbis. Unde mihi non placet conciliatio, nec videtur expedire quæstionem, quia non inquiritur, vel certe dubitari non debet, an privilegium, quod in cæteris est æque dubium, et in hoc excedit quod verba dirigantur ad rem, sit reale; vel si excedat quia verba diriguntur ad personam, sit personale. Nam de hoc nulla esse poterat ratio dubitandi. Imo tunc non videtur posse vocari privilegium dubium, sed certo reale, vel certo personale juxta exigentiam verborum; nam signum datum de verbis certum est et juridicum, quando aliud ex conjecturis

non constat, et consequenter quando alia sunt dubia. Quæstio ergo propria est, quando privilegium est dubium omnibus pensatis, ita ut, licet verba videantur dirigi ad personam, aliæ conjecturæ indicant intentionem legislatoris principaliter respexisse ad rem ipsam, vel e contrario : ac denique quando, omnibus supra dictis omni ex parte pensatis, res est utrinque dubia. Tunc enim dici non potest conjecturam verborum semper esse præferendam , quia nulla ratione hoc fundatur, cum possit esse in aliis æqualitas vel excessus. Præsertim quia illa conjectura verborum non tam ex significatione propria illorum quam ex ordine, vel tali conjunctione desumitur, quæ conjectura magis incerta est ; et ideo dixit Panormitan. in dict. cap. *Mandata* , alias conjecturas ex causis et materia privilegii esse anteponendas.

17. Sic ergo intellectam quæstionem resolvendam esse censeo, duplici distinctione privilegii præmissa. Una est vulgaris de privilegio, quod est purum beneficium, et quod est contra jus commune, aut tertii. Alia est satis etiam trita de duplici dubio : negativo, in quo deficiunt rationes determinantes intellectum ad alterutram partem, et ideo suspensus manet; et positivo, in quo sunt pro utraque parte rationes probabiles, et sufficientes ad definitum assensum præstandum, licet incertum. Primum genus dubii vix habet locum in proposito, quia semper interveniunt conjecturæ sufficientes ad ferendum aliquod judicium, ut clare constat ex materia subjecta, et ex his quæ diximus. Et licet fingatur casus in quo tanta sit æqualitas inter rationes et conjecturas utriusque partis, ut intellectus dubitet quid verum sit, semper tamen potest judicare unum et alterum esse probabile, quod satis est ad judicium practicum de agendis.

18. Dico ergo imprimis, in quocumque ex his dubiis, sive negativum fingatur, sive positivum, privilegium favorabile, seu quod est purum beneficium, judicandum esse reale per regulam juris : *Decet concessum a principe beneficium esse mansurum;* et per aliam regulam, quod tale beneficium latam admittit interpretationem, l. ult., ff. de Const. princ.; et ita docet Bald. in l. 3, ff. de Const. princ., lect. 1, n. 17; et idem sentit Bart. in l. ult., ff. de Servit. legat., n. 4. Cujus sententiam aliqui extendunt etiam ad casum in quo verba clare dirigantur ad personam. Sed hoc nec verum est, cum repugnent omnia jura; nec ad mentem Bartoli, cum ipse aperte loquatur in casu dubio, et addat semper, nisi ex verbis aliud constet, ut late expendit et confirmat Barbos., n. 11 et 12.

19. *Privilegium odiosum contra commune jus, vel in præjudicium aliorum cedens, in dubio censendum esse personale, si utraque pars dubii sit probabilis.* — Deinde dicendum est privilegium odiosum, quod sit contra commune jus, vel cedat in aliorum præjudicium, in dubio censendum esse personale, quia restricte intelligendum, et ideo ita est interpretandum ut potius temporale damnum inferat, quam perpetuum. Et hoc etiam docet Bart. citato loco, et videtur esse sine controversia. Quia vero, ut dixi, hoc dubium positivum est, ideo oportet supponere utramque partem dubii esse probabilem; nam si una sit probabilis, et altera improbabilis, illa prior non dubia, sed certa habenda est. In gradu ergo probabilitatis potest esse inæqualitas, et tunc, si præsumptio quod privilegium sit personale sit probabilior, a fortiori procedit simpliciter regula. Si tamen probabilius videatur esse reale, tunc certe privilegiarius ipse potest in foro animæ illud retinere ut reale, et idem censeo esse judicandum in forensi judicio; tum quia major probabilitas est quædam moralis certitudo, si excessus probabilitatis certus sit; tum etiam quia major probabilitas suo modo confert majus jus, quod in sententia ferenda præferendum est, quia in ea servari debet distributiva justitia, ut D. Thomas docuit 2. 2, quæst. 63, art. 3, ad 1. Hæc autem intelligenda sunt per se loquendo, et considerando naturam privilegii et originem ejus, antequam possessio vel usus ejus in alterutram partem inclinet : tunc enim succedit alia regula juris, quod in dubio melior est conditio possidentis, et ideo si privilegiarius possidet illud ut reale, licet oriatur dubium, quamdiu illa pars manet probabilis, potest jus suum retinere, donec aliud per judicem authentice declaretur.

CAPUT IV.

DE PRIVILEGIO REMUNERATIVO ET CONVENTIONALI, AN REALE SIT VEL PERSONALE.

1. *Privilegium gratiosum quid.* — *Privilegium remunerativum quid.* — Ex dictis in superiori capite, intelligi potest qualia sint privilegia remunerativa et conventionalia , et obiter explicantur duæ aliæ divisiones privilegii. Secunda ergo divisio illius sit in gratiosum et remunerativum. Gratiosum dicitur quod gratis conceditur sine ullo respectu ad merita

privilegiarii, vel parentum, aut aliorum, qui qualecumque illud meritorum jus in illum transtulerint. Remunerativum autem dicitur, quod propter merita propria, vel aliena alicui applicata conceditur. In quo oportet advertere non omne privilegium in quo merita recipientis considerantur esse remunerativum, sed solum quando tribuitur illi in præmium, et consequenter in commodum proprium. Aliquando enim conceditur privilegium alicui propter commune bonum, et nihilominus in eo considerantur bona merita ejus cui conceditur : non tamen ut merita, sed ut indicia virtutis, prudentiæ et industriæ, quæ in tali persona considerantur, ut ei tale ministerium vel tam ampla potestas per tale privilegium committatur. Exemplum est in dicto c. *Mandata*, de Præsumpt. ubi Pontifex cuidam maximo Episcopo legationem totius Siciliæ concedit, non quidem in remunerationem, sed quia, *Mandata* (inquit) *cælestia efficacius gerimus, si nostra cum fratribus onera partiamur ;* qui respectus solum est boni communis, et nihilominus declarat hoc concedere personæ, et pro ratione reddit : *Quia, ex transacta in te vita, didicimus quid de sequenti conversatione tua præsumamus.*

2. *Privilegium fundatum in meritis esse quasi intrinsece personale, sentiunt multi.* — Utrumque autem ex his privilegiis esse potest, et contra commune jus, et solum ultra vel præter illud, quia utrumque concedi potest intuitu meritorum, vel sine illis : et ad eumdem modum omnis alia varietas privilegiorum potest in utroque illorum membrorum inveniri, quia per se solum differunt in ratione præmii, et simplicis gratiæ, seu in habitudine ad merita, aut carentia ejus. Solum de præcedenti divisione, et consequenter de perpetuitate privilegii solet dubitari an locum habeat in utroque ex illis membris. Nam de altero, scilicet, de privilegio liberali omnes fatentur, et personale, et reale esse posse, et discernendum esse juxta principia posita, quia gratia potest fieri personæ et rei, ut per se constat. At de privilegio remunerativo, licet constet esse posse personale, dubitari solet an semper ac necessario tale sit, vel possit etiam esse reale. Multi enim sentiunt privilegium fundatum in meritis quasi intrinsece esse personale, nec posse judicari reale. Ita tenent Jason., Alciatus, Paulus de Castro, Aretinus, et alii quos refert et sequitur Barbosa supra, n. 6 et sequentibus. Fundatur præcipue in leg. 1. ff. de Constitut. principum, et in ratione ejus. Dicit enim ibi Ulpianus, ex legibus quasdam esse personales, quæ ad exemplum non trahuntur, et tales significat esse privilegia remunerativa, subdit enim : *Nam quæ princeps alicui ob merita indulsit, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur.* Unde etiam sumitur fundamentalis ratio, quia causa principalis privilegii præcipue spectanda est ad judicandum an sit personale ; sed merita sunt principalis causa talis privilegii, et sunt ita propria personæ, ut illam nec egrediantur, nec ad alium pertineant, qui illa non habeat ; ergo tale privilegium necessario est personale, juxta regulam juris, ff. 69 : *Ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea, beneficium quoque deficit.* Et confirmatur, quia privilegium, quod, simpliciter concessum, fuisset reale ; si in ipso declaretur dari propter merita, efficitur personale juxta dicta cap. *Mandata*, ubi sentit Panor., n. 1, et in cap. *Quoniam Abbas*, de Offic. deleg., et utrobique Felin. et alii.

3. *Refutatur fundamentum prædictæ sententiæ.*—Sed, quidquid sit de veritate opinionis, male certe probatur ex leg. 2, ff. de Constitut. princip., et alia fundamenta levia sunt. Nam cum illa lex dicit, *plane ex his* (nimirum constitutionibus) *quædam sunt personales*, etc., longe aliter accipit constitutionem personalem, quam nos loquamur de privilegio personali. Distinguit enim ibi legem personalem a lege simpliciter, seu a lege communi, prout expressius declaravit, consummando divisionem Imperator, in § *Sed et quod*, Inst. de jur. nat., etc., dicens in fine, *alias esse generales, quæ omnes obligant.* Et ita, ut divisio sit integra, legem personalem ibi vocat legem privatam, quæ intuitu privatæ personæ fit, non intuitu communitatis. Sic autem lex personalis, non tantum personale privilegium, sed etiam reale complectitur : quia etiam privilegium reale est lex privata, et conceditur intuitu privatæ personæ. Nam (ut dixi) omne privilegium personæ datur, licet aliquod super rem immediate constituatur, et hoc modo in omni privilegio intervenit persona ; id tamen non est satis, ut sit personale stricto modo, ut nunc loquimur, et sumitur ex dicta lege *Juris gentium*, § *Pastorum*, ff. de Pact. ; sufficit tamen ut talis lex dicatur personalis, id est, in favorem privatæ personæ edita ; et ita sine dubio loquitur illa lex prima, comprehenditque sub illa voce non tantum privilegium personale, sed etiam reale. Imo non solum lex privilegiativa, sed etiam

punitiva, si specialiter feratur, et in odium certæ personæ fiat, ut interdum ex justa causa fieri potest, sub illo membro legis personalis comprehenditur, quia non est lex publica et communis.

4. Tota autem hæc expositio ex exemplis a jurisconsulto adductis manifeste probari videtur. Nam primo ponit exemplum de lege remunerativa, ibi : *Quæ princeps ob merita alicui indulsit*, ubi Glossa declarat, *ut privilegium*, nec se restrinxit ad personale. Secundo, de lege privatim puniente, *Si quam pœnam irrogavit*, utique specialem, et præter legem communem, quod significavit Glossa dicens : *Non merenti tantum*. Tertio addit : *Vel si cui sine exemplo subvenit*, ubi Gloss., *Vel quia pepercit pœnam merenti*. Mihi autem videtur omne liberale beneficium seu privilegium posse illis verbis comprehendi, sive illud consistat in remissione pœnæ debitæ, sive in concessione boni non debiti ullo modo. Et ita inspecta tota lege, lex personalis legem non tantum remunerativam complectitur, sed etiam punitivam, et liberaliter benefactivam. Et in omnibus his membris potest inveniri quid reale, et personale stricte, ut nunc loquimur. Nam, incipiendo ab ultimo, non solum potest princeps subvenire alicui gratis et sine exemplo remittendo pœnam personalem, sed etiam remittendo pœnam realem, ut confiscationem bonorum, quæ optime dici potest pœna realis, quia rem afficit, et cum illa transit. Vel etiam potest subvenire alicui sine exemplo, liberaliter concedendo rebus illius realem immunitatem ac perpetuam. Nam lex etiam sic lata personalis est, id est, particulari personæ favens, licet favor consistat in rerum immunitate. Et similiter in secundo exemplo habet locum pœna personalis et realis extraordinaria, ut confiscando ejus bona, vel tributum aliquod ei imponendo ultra communem legem, sed speciali arbitrio principis. Idem ergo inveniri poterit in primo exemplo de privilegio remunerativo, ut statim declarabo.

5. *Objectio.* — Neque contra hanc expositionem obstant proprietates quæ per verba istius legis tribuuntur constitutioni personali, scilicet : *Quod ad exemplum non trahitur, personam non egreditur*. Nam si privilegium reale dici posset lex personalis, falsum esset absolute legem personalem personam non egredi ; hæc enim indefinita æquivalet universali, quæ falsa est ; nam privilegia realia personam egrediuntur, ut supra dictum est. Sed hæc objectio non obstat ; nam prior proprietas in universum vera est, et in reale privilegium optime cadit. Nam, licet prædia religionis, verbi gratia, sint exempta a tributis, vel decimis, per privilegia realia, non possunt trahi in exemplum ut omnia talia prædia sint similiter exempta. Idemque est in omnibus aliis. Itaque sensus est legem privatam non esse normam, seu mensuram operationum communitatis, vel civium indifferenter, sed illius tantum cui concessum est privilegium, quem aliis imitari non licet. Et ita hæc pars recte explicatur per aliam regulam juris, *Quæ a communi jure exorbitant, nequaquam in consequentiam sunt trahenda*, quæ est 28, in 6, ubi Glossa, allegando dictam l. 1, hunc sensum indicat. Expressius vero id patet ex Reg. jur. in 6, 74 : *Quod alicui gratiose conceditur, trahi non debet ab aliis in exemplum*. Quod tam de privilegio reali, quam de personali verum est, et ita ibi Joann. And. inter alia exempla ponit privilegium decimarum.

6. In altera vero proprietate suboritur difficultas, quia privilegia realia personam egrediuntur ; ergo illa negatio non potest vere cadere in privilegium, quia illa indefinita, cum doctrinalis sit, æquivalet universali. Sed hoc parum obstat, quia illa posterior pars fere eumdem sensum continet quem prior. Dicitur enim lex personalis personam non egredi, quia non possunt aliæ personæ illo jure uti quasi per imitationem, vel usurpationem, quo sensu dicuntur hæc non esse trahenda in consequentiam in illo capite *Quæ a jure*, de Reg. jur., in 6. Ubi Glossa declarat hoc per privilegia, quia per consequentiam non extenduntur ad alios, præterquam ad expressos in illis, quod tam est verum in privilegiis realibus, quam in personalibus ; neutra enim personam egrediuntur hoc modo, scilicet, per consequentiam, vel exemplum. Huic ergo proprietati non obstat quod privilegium concessum Petro, et toti posteritati transeat ad hæredes, tum quia non transit per consequentiam, sed per formalitatem (ut sic dicam) ; tum etiam (et fere in idem redit) quia, transeundo ad hæredes, non egreditur personam, quia illis etiam facta fuit concessio. Similiter, quod privilegium reale transeat ad alios, ad quos res transit, non transit per exemplum, vel consequentiam, nec egreditur limites concessionis, quia, in illa, virtute continetur, ut illa fruantur omnes ad quos talis res devenerit, et ita in rigore personam non egreditur, personam scilicet, pro qua facta est privata lex, licet absolute egredi possit personam cui primo facta est gratia,

non per consequentiam, ut dixi, sed quia modus concessionis totum hoc continere potest, ut declaravi : quamvis enim hoc in illa lege non explicetur, non tamen excluditur. Et plane ita exponitur a Glossa in § *Sed et quod,* Instit. de Jur. natur., etc., verb. *Non transgreditur,* in ultima solutione dicens : *Vel melius, licet egrediatur personam, non est tamen generale jus, nec videtur alius,* etc.

7. Atque ita etiam non urget ratio illius sententiæ, quia licet merita possint esse motivum, et ratio dandi privilegium, non necessario sunt quasi fundamentum vel subjectum privilegii, ita ut ab illis pendeat in fieri et conservari; et hæc causa proxima est consideranda tanquam principalis, ut privilegium sit reale, sicut explicavi. Declaratur amplius: nam propter merita transitoria et solius personæ, potest illi concedi privilegium perpetuum, et propter merita unius progenitoris conceditur juste privilegium ipsi et posteritati, ut per se constat; ergo potest concedi propter merita privilegium reale, ut quotidie fieri constat; ergo, licet merita sint in sola persona, non recte infertur privilegium propter illa datum, etiam cum allegatione talis causæ, esse personale tantum. Neque contra hoc recte allegatur regula juris, quæ loquitur de causa, seu conditione, cui inhæret privilegium, ut supra declaravi. Nihil etiam ad rem faciunt cap. *Mandata,* aut dicta Panormitan. et Felin., quia non loquuntur de privilegio remunerativo, sed de illo in quo merita personæ considerantur tanquam indicia personæ aptæ ad tale munus; de quo est longe diversa ratio, quia tunc industria personæ eligitur, et ideo personalis est concessio.

8. *Privilegium remunerativum per se et ab intrinseco est indifferens quod sit personale vel reale.*—Dico ergo privilegium remunerativum per se et ab intrinseco non habere quod sit personale, sed de se indifferens esse ut sit etiam reale. Unde etiam non placet quod alii per contrarium extremum dixerunt, privilegium datum propter merita esse reale, quos late refert Barbos. supra, n. 6; nulla enim ratione vel jure id fundari potest: nam meritum de se indifferens causa est, et non est determinata ad præmium perpetuum potius quam ad temporale, loquendo inter homines; imo frequentius sufficienter fit remuneratio per privilegium personale, seu vitale, et concedere diuturnius esset supra merita. Igitur neutrum colligi potest ex eo quod merita in privilegio exprimantur; sed consideranda ulterius erunt verba privilegii. Nam si cadant directe et proxime in rem, quamvis dicatur immunitas illius rei concedi propter merita petentis, seu possidentis talem rem, nihilominus privilegium erit reale, ut tandem agnoscit Barbos., n. 8. Si autem verba concessionis directe referantur ad personam cujus merita remunerari dicuntur, erit privilegium personale. Quod si, omnibus pensatis, verba sint dubia, ponderanda erit proportio meritorum ad privilegium, ut latior vel restrictior interpretatio fiat juxta exigentiam meritorum; nam verisimile est concedentem voluisse præmium justum et adæquatum conferre. Quod maxime locum habebit in beneficio principis, et in privilegio favorabili. Unde obiter adverto, quoties privilegii perpetuitas non cedit in commodum personæ, sed loci, vel sedis, seu dignitatis, non debere privilegium in casu dubio reale existimari propter solam excellentiam meritorum, si aliæ circumstantiæ non cogant, quia in tali casu, ex eo quod privilegium sit reale, non magis augetur præmium meritorum, et ita non videtur referre quod illa fuerint majora. Nisi fortasse privilegium sit impetratum ad petitionem talis personæ, cupientis tale beneficium facere loco, vel dignitati; tunc enim perpetuitas privilegii in illius satisfactionem et honorem redundaret.

9. *De privilegio conventionali et puro. — Baldus negat privilegium conventionale, sed est quæstio de nomine.*—Tandem eadem fere ratione expeditur ex dictis similis quæstio de privilegio conventionali, et colligitur tertia divisio privilegii, in conventionale et purum, seu absque pacto. Regulariter enim privilegia conceduntur, nullo interveniente pacto, sed per absolutam gratiam et beneficentiam concedentis, et de his privilegiis sub hac ratione spectatis nihil superest dicendum, quia supra communem rationem privilegii nihil addunt, nisi negationem conventionis et recompensationis ex parte recipientis privilegium. Aliquando ergo conceditur privilegium interveniente conventione, seu pacto, ratione cujus quodammodo censetur privilegiarius emere, vel recompensare privilegium, et ideo distinctio hæc valde usitata est inter auctores, ut in discursu materiæ videbimus. Baldus tamen, in l. ult., c. Unde liberi, num. 33 et 34, indicat nullum esse privilegium conventionale, quia eo ipso quod transit in pactum, desinit esse privilegium, et ita hæc duo ibi condistinguit. Sed videtur esse de nomine contentio, et in rigore ratio pacti non repugnat cum ratione

privilegii, quia non est de ratione privilegii ut liberaliter et gratiose concedatur; nullus enim hoc posuit in definitione privilegii, nec ex aliis principiis colligi potest. Potest ergo esse lex privata aliquid speciale concedens, vel contra, vel supra jus, non tamen omnino gratiose, sed cum aliqua obligatione justitiæ, seu recompensatione recipientis, et hoc appellamus privilegium conventionale.

10. De hoc ergo dicunt aliqui esse privilegium reale, eo ipso quod in pacto fundatur, quia inde habet quod sit perpetuum et transmissibile ad hæredes. Quod patet, quia omnis contractus est transmissibilis ad hæredes, l. *Veteris*, c. de Contrahend. stipulat., et l. 1, c. Ut actiones, etc. Sed privilegium conventionale includit pactum; ergo est transmissibile ad hæredes; ergo est reale. Et hanc sententiam indicat Socin., l. 1 Consil., in 59, n. 9. Nam inde confirmat privilegium remunerativum esse reale et transmissibile; quia habet vim pacti: ergo multo magis ipsum privilegium conventionale, quod expressum pactum involvit, erit reale. Denique tale privilegium irrevocabile censetur, ut late docet Bald. in dicta l. ult., c. Unde liberi, num. trigesimo tertio et trigesimo quarto, et Panormitan. in cap. *Pervenit*, de Immun. Eccles., nimirum per solam voluntatem concedentis, quia cum ex vi pacti includat mutuam obligationem justitiæ, non potest a concedente revocari; ergo de se perpetuum est. Quod enim ex mutuo consensu possit retractari, non tollit moralem perpetuitatem, de qua tractamus; sic enim nullum est privilegium ita perpetuum, quod non possit extingui ex voluntate alicujus; ut ergo privilegium sit de se perpetuum, satis est quod sit irrevocabile ab alio; ergo tale privilegium est perpetuum, et consequenter etiam reale.

11. *Privilegium conventionale est per se indifferens ut possit esse personale etiam. — Objectio.* — Nihilominus dico privilegium reale non postulare per se et intrinsece ut sit conventionale, neque e converso conventionale postulare ut sit reale, sed de se indifferens esse ad personale et reale. Probatur primum, quia, sicut reale privilegium potest cum onere et pacto concedi, ita etiam potest liberaliter, et omnino gratiose donari. Cur enim uterque ex his modis locum habet in privilegio personali, et non in reali? Vel cur princeps poterit ex pacto alicui rei immunitatem concedere, et non ex liberali voluntate? Quin potius, liberalis concessio privilegii etiam perpetui est magis digna principe, quam venalis. Item est magis conveniens communi bono, quia si privilegia fiant venalia, facile multiplicantur, et hominibus indignis ac quæstuosis conceduntur; si autem ex prudenti dispensatione liberaliter donentur, rarius et cum majori delectu conceduntur. Dices hinc recte probari privilegium reale posse esse gratiosum, nihilominus tamen privilegium non gratiosum semper esse reale. Respondeo eadem proportione posse alteram partem ostendi. Quia sicut privilegium reale potest esse gratiosum, ita etiam personale potest esse conventionale, quia bona etiam personalia, seu ad tempus, vel ad vitam solius personæ concessa, possunt non gratis, sed ex pacto dari, ut usu ipso et experientia notum est; ergo privilegium conventionale potest esse personale; ergo per se et intrinsece non postulat esse reale. Confirmatur primo, quia servitus, sive donetur, sive vendatur, potest et soli personæ ad tempus vel vitam concedi, et in perpetuum transigi; et e converso, neque unum est magis per se conjunctum cum ratione servitutis, quam aliud; ergo idem est in privilegio, est enim æqualis ratio, servata proportione. Confirmatur etiam retorquendo rationem supra factam, quia privilegium remunerativum virtute est conventionale, et nihilominus de se non est reale magis quam personale; ergo idem dicendum est de privilegio conventionali.

12. *Privilegium conventionale non semper transire ad hæredes, sed ponderanda esse privilegii verba, juxta dicta. — Privilegium concessum rei, dignitati aut officio, transit cum illis ad hæredes modo quo illa.* — Unde etiam infertur privilegium conventionale non semper transire ad hæredes, sed ponderanda esse verba privilegii juxta regulas positas capite præcedenti. Nam, formaliter loquendo (ut sic dicam), privilegium concessum personæ, etiam ex pacto, non transit ad hæredes, nisi in ipso privilegio nominentur sub nomine hæredum, vel sub nomine posteritatis, vel alio æquivalenti; et ex proprietate ejusdem vocis colligendum erit an transeat ad hæredes sanguinis et quasi naturales, vel etiam ad voluntarios et extraneos. Si autem privilegium concedatur rei, vel dignitati, aut officio, tunc in tantum poterit privilegium transire ad hæredes, in quantum res, vel dignitas, aut officium ad illos pervenerit: nam si contingat res illas pervenire ad alios non hæredes, privilegium etiam perveniet ad illos, quia cum ipsa re transit.

13. *Leges dicentes contractus transire ad hæredes, generaliter sumptæ, non dicunt actum, sed aptitudinem.* — *Longe diversum esse privilegium esse perpetuum, ac esse irrevocabile.* — Ad illas vero leges quæ dicunt contractus transire ad hæredes, respondeo illa verba, generaliter sumpta, non dicere actum, sed aptitudinem, quia contractus de se potest ita fieri, ut transeat ad hæredes; non tamen id semper esse necessarium, cum possit etiam per respectum ad solas contrahentium personas contrahi, ut patet in matrimonio. Vel certe, si de actu sit sermo, intelligendum est contractum transire ad hæredes, nisi de voluntate contrahentium constet fuisse limitatum ad personas, juxta l. *Idem*, 25, ff. de Pactis. Denique eodem modo dicitur irrevocabile privilegium conventionale, scilicet, pro eo tempore pro quo datum et conventum est, et ita etiam privilegium personale potest esse irrevocabile, ut per se notum est. Quomodo autem talia privilegia sint irrevocabilia, dicemus postea tractando de mutatione privilegiorum. Nunc solum notatur longe diversum esse quod privilegium sit perpetuum, vel quod sit irrevocabile, quia etiam temporalia possunt esse irrevocabilia pro temporibus suis, sicut votum temporale respective tam irrevocabile est quam perpetuum.

CAPUT V.

DE DIVISIONE PRIVILEGII IN PERPETUUM ET TEMPORALE.

1. *Non dici privilegium perpetuum quia finiri non potest, sed quod adhæret rei de se perpetuæ, vel quod sine limitatione datur.*—*Temporale diversimode dicitur.*— *Tertius modus privilegii temporalis, quod sub conditione detur quæ lapsu temporis finitur.* — Quarta divisio privilegii, in perpetuum et temporale, in præcedentibus sæpe insinuata est; eam vero paulo exactius explicare oportet. In illa igitur imprimis advertendum est non dici privilegium perpetuum, quia finiri non possit; semper enim amitti possunt privilegia, ut postea videbimus, sed dicitur perpetuum, quod vel adhæret rei de se perpetuæ, vel sine limitatione temporis conceditur, durat enim de se, quamdiu revocatum non fuerit. Temporale autem multis modis contingit. Primo, quia ad definitum tempus conceditur, quo elapso finitur, l. *Quoties*, c. de Precib. imperatori offer. Secundo, licet absolute et indefinite detur, nihilominus temporale erit, si soli personæ concedatur, ita ut sit personale et singulare, ut supra declaratum est. Quamvis enim respective posset tale privilegium dici perpetuum, quia pro tota vita conceditur (quomodo dicitur exilium pœna perpetua), vel ob eamdem causam vitale dici possit; nihilominus simpliciter temporale est, sicut et vita, qua finita finitur, cap. *Privilegium*, 7 de Reg. jur., in 6, et leg. *Privilegia*, et leg. *In omnibus causis*, ff. eod. Nam corruptis nobis, corrumpuntur ea quæ sunt in nobis : hoc autem privilegium conceditur personæ, et illi soli adhæret; ergo cum illa perit, et neque ad hæredem, neque ad successorem transit. Vide Decium in c. *Sane*, de Privileg. Tertio, est privilegium temporale, quod sub conditione datur quæ lapsu temporis finitur, nam illa conditione impleta, cessat privilegium, quia voluntas concedentis ultra non extenditur. Et hoc modo potest etiam esse privilegium vitale ex parte concedentis. Nam licet, absolute loquendo, privilegium, ut sic, non finiatur per mortem concedentis, sicut nec gratia, nec favor, cap. *Gratum*, de Offic. deleg., et c. *Si super gratia*, eod., in 6, nihilominus si concedens addat conditionem, *donec decessero*, finitur per mortem ejus, ut constat ex ratione facta, quia voluntas non ultra extenditur. Et eumdem sensum censentur habere illa verba, *usque ad beneplacitum meum;* nam, licet ex vi illorum non cesset privilegium, vivente auctore ejus, nisi illud revocet, tamen per mortem ejus finietur, quia virtute includit conditionem, ut semper pendeat a voluntate personæ concedentis; mortuo autem concedente jam non potest ab illius voluntate pendere, quæ jam non est voluntas talis personæ, et ideo cessat dependentia, et consequenter etiam privilegium. Secus autem erit si dicatur, *ad beneplacitum sedis*, quia sedes perpetua est, et ita semper revocari potest, et ideo quamdiu non revocatur, durat. Et ita hæ clausulæ explicantur in c. *Si gratiose*, de Rescr., in 6, et infra, tractando de amissione privilegii, plura de illis addemus.

2. Ex quibus constat duo esse necessaria et sufficere ad perpetuitatem privilegii. Unum est, ut simpliciter et absolute concedatur, vel cum aliqua conditione perpetua, ut est proxime dicta, vel, donec revocetur, vel alia similis. Hæ namque conditiones virtute includuntur in quocumque privilegio, ideoque licet exprimantur, non mutant naturam ejus. Et ideo tale privilegium ex parte dantis perpetuum est, ut sumitur aperte ex c. *Si super gratia*, de Offic. deleg., in 6; et ex c. *Si cui nulla*,

de Præbend. in 6, quibus locis Gloss. et doctores id notant. Sumitur etiam ex Glossa in cap. ult. de Offic. deleg., ubi Panorm. idem tenet; adhibet tamen limitationem, scilicet, ut non procedat in privilegio concesso ab Episcopo sine causæ cognitione, cum præjudicio Ecclesiæ parochialis, et ponit exemplum in licentia eligendi confessorem. Sed exemplum verum non est, ut dixi in tomo de Pœnit., et ita non est necessaria limitatio, ut infra dicam. Sylvester autem, verbo *Confessor*, 1, quæst. 7, sentit quod, si in privilegio dicatur *usque ad beneplacitum sedis*, est perpetuum, etiamsi sit privilegium eligendi confessorem, non vero si absolute concedatur. Sed nulla ratione id probat, nec est verisimile, ut recte docet Navarrus, qui regulam datam simpliciter approbat in d. cons. 1 de Privil., et in c. *Placuit*, de Pœnit., d. 6, n. 161, et consonat reg. jur. : *Decet beneficium principis esse mansurum*, ut dicitur in regula 16, in 6. Denique potestas in concedente supponitur, et voluntas non deest, quia absolute posita, virtute durat donec revocetur; sufficienter autem censetur absolute, et de se perpetuo posita, quando absoluta sunt verba, et aliam limitationem non declarant.

3. *Censetur privilegium perpetuum, quod conceditur religioni, vel rei immobili, ut Ecclesiæ vel monasterio; at his destructis extinguitur privilegium. — Nec privilegium reale, nec personale esse durabilius suo fundamento.* — Alia conditio necessaria ad privilegium perpetuum, est ut adhæreat rei perpetuæ, quia alias cum illa finietur, ut dictum est. Res autem humanæ maxime sunt perpetuæ per successionem quamdam. Et hoc modo est imprimis perpetuum privilegium concessum religioni, quia, licet personæ finiantur, religio manet. Item est perpetuum privilegium concessum dignitati, quia illa etiam semper durat per successionem personarum. Unde obiter notari potest privilegium perpetuum respectu unius, scilicet, dignitatis, vel loci, esse temporale respectu personæ, nam si perdat dignitatem, vel mutet locum, amittit privilegium. Denique censetur perpetuum quod conceditur rei corporali immobili, ut Ecclesiæ, vel monasterio : quia res ipsa perpetua est, cap. *Quæ semel*, 19, quæst. 3. Tamen, quia contingit hunc ipsum locum destrui, si absolute id eveniat, ita ut extinguatur, finietur etiam privilegium, argumento capit. *Et hoc diximus*, 16, q. 7, ubi id notat Glossa. Idem Glossa ult., in capit. *Abbate*, de Verbor. significat.; et Glossa in regul. *Privilegium*, de Regul. jur., in 6; item Glossa et Innoc. in cap. 2 de Nov. oper. nunc., ubi etiam Abb., n. 5, et Alex. de Nevo., qui alios refert; et Sylvest. verb. *Civitas*, q. 2; et sumitur ex dicto cap. 2 de Nov. oper. nunc. Quia destructo principali destruuntur accessoria, et ablato fundamento cadit ædificium. Denique ita se habet privilegium reale ad locum, sicut personale ad personam : neutrum ergo potest esse durabilius suo fundamento; sicut ergo extinguitur privilegium personale extincta persona, ita etiam locale extincto loco.

4. *Difficultas oborta ex dictis.* — Insurgit vero ex hac declaratione difficultas, quia, si valida est, absolute et sine limitatione concludit; at vero Innocent., Glossa et doctores citati non absolute tradunt doctrinam, sed cum distinctione et limitatione. Volunt enim doctrinam illam procedere, quando locus destruitur auctoritate superioris; nam tunc omnino amittit privilegia, imo et jura omnia et nomen, tam in se quam in personis ejus, ita ut non possint amplius ab illo loco nominari, ut, verbi gratia, dici non possint canonici talis Ecclesiæ, vel cives aut membra talis civitatis vel universitatis; imo etiam addunt hoc debere intelligi, quando destructio loci fit a superiore sine spe refectionis, ut notat Felin. in c. *Cum dilecta*, de Rescript., n. 25, ex Alex. in leg. *Inter stipulantem*, § *Sacram rem*, ff. de Verbor. obligat. Secus vero esse dicunt si locus sit destructus contra voluntatem superioris, ut ab hostibus, vel latronibus, etc. Nam tunc dicunt non amittere privilegia, sicut non amittit jura, nec nomen, aut denominationem personarum in ordine ad ipsum, juxta capit. *Pastoralis*, 7, quæst. 1. Idemque dicendum erit consequenter, etiamsi locus quocumque casu contingente pereat, seu destruatur, argumento leg. *Æde sacra*, ff. de Contrah. empt., ubi dicitur, diruta æde sacra, locum non fieri profanum, et ideo vendi non posse.

5. Respondeo et doctrinam hanc veram esse, et nihilominus priorem assertionem simpliciter veram esse, recteque probari ratione facta. Nam in illis casibus, in quibus locus destruitur ex mandato superioris seu domini, ideo extinguitur privilegium, quia omnino perit, et ideo recte additur quod debet res destrui sine spe refectionis. Idem autem erit si destructio naturaliter contingat, etiamsi sine spe refectionis, quia militat ratio supra facta, ut recte notavit Felin. supra ex Bald. in leg. *Non ambigitur*, ff. de Legib. et aliis. Secus vero est quando locus revera non simpliciter destrui-

tur, sed vel occupatur, vel captivitatur ab hostibus, qui est casus dicti cap. *Pastoralis*, vel destruitur, et ad tempus impeditur ne reædificari possit, tunc enim quamdiu ex parte superioris seu domini manet spes et jus ac voluntas recuperandi vel reparandi illum, non potest censeri simpliciter perditus, vel destructus, sed detentus, vel impeditus. Et ideo necessarium non est, ut regula data ad illum simpliciter applicetur, sed cum proportione.

6. *Quid dicendum, quando locus per hostes vel casu dirutus est cum spe refectionis.* — In illo ergo casu, quando locus per vim hostium vel casu dirutus est aut combustus, cum spe refectionis, distinguenda mihi videntur privilegia loci quæ ipsi solo sine pavimento concessa sunt, eique nude sumpto adhærere possunt, ab his quæ directe respiciunt ædificium, ut templum, vel quid simile. Priora enim sine dubio permanent, quia eorum fundamentum non est destructum. Et tale est quod dicitur in dict. l. *Æde sacra*, quia consecratio aut benedictio solo adhæret; et ideo privilegia quæ inde sequuntur, ut non esse locum venalem, non posse converti ad usus profanos, et si quæ sunt similia, semper permanent. De posterioribus vero subdistinguendum est; nam quædam sunt privilegia quorum usus esse potest extra illum locum, alia quæ præcise requirunt ut intra talem locum vel templum aliquid fiat. Quæ sunt prioris modi non solum non amittuntur omnino, verum etiam nec suspenduntur pro illo tempore, quia per habitudinem ad locum manent in personis quæ habent specialem relationem, seu morale jus illius, et tunc maxime procedunt quæ dicti auctores dicunt, quod Episcopus vel canonicus talis loci retinet denominationem ab illo, et fruitur privilegiis sibi concessis ratione Episcopatus vel canonicatus talis loci, et similia. Quia ille locus non est fundamentum directum, ut sic dicam, illorum privilegiorum, sed tantum in obliquo, id est, ut terminus illius habitudinis : potest autem esse talis terminus, etiamsi non subsistat in re, sed in spe et jure, licet nunc sit occupatus ab hostibus vel hæreticis, etc. Privilegia vero quæ sunt posterioris modi, licet non amittantur omnino, pro illo tempore et statu cessant, et quasi suspenduntur. Sic dixi, in ult. sect. de Indulg., cessare indulgentiam templo concessam, si templum destruatur; et eadem ratione cessabit immunitas loci si censeatur primario concessa ratione ædificii, non areæ.

7. *Privilegium restituitur restituto loco diruto, nisi dirutus fuerit ex instituto ab habente jus et potestatem diruendi.* — Dixi autem non omnino amitti tunc privilegium, quando locus non est ex instituto dirutus ab habente jus et potestatem, quia quando aliter destruitur, permanere censetur in jure et spe, et ideo si ad pristinum statum restituatur, privilegium etiam cum illo consurgit. Ad quod facit l. 36, ff. de Religios. et sumpt. fun., quæ sic habet : *Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa vel sacra esse* (utique quoad usum, et quoad dicta privilegia pro illo tempore); *quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa, pristino statui restituuntur.* Et idem sumitur ex cap. *Quia monasterium*, de Relig. dom., et ex d. cap. *Pastoralis*, et dict. cap. *Quæ semel.* Ex quibus etiam sumitur ratio, quia in illis casibus semper mansit solum immobile, in quo tanquam in semine et fundamento conservari potuit privilegium veluti quoad proprietatem, ut postea posset quoad usum consurgere. Et ita, formaliter loquendo (ut sic dicam), verum est hæc privilegia perpetua seu realia catenus durare, quatenus durat eorum fundamentum, vel hoc destructo cessare aut extingui, si illud omnino extinctum censeatur; nunquam autem censetur ita extinctum, nisi quando auctoritate illius qui potestatem habet extinctum est.

8. Atque hinc etiam fit ut, si Ecclesia in uno loco destruatur, non ut destructa simpliciter maneat, sed ut in alium locum transferatur, non amittat privilegia, sed cum illa transferantur, quando non sunt concessa ratione situs, sed directe ipsi templo, et sub suo nomine. Tunc enim censetur templum comparari personæ quæ secum defert privilegium personale; nam illa etiam Ecclesia una numero censetur, ut communiter docent juris interpretes cum Glossa in dict. reg. *Privilegium*, Alex., Bald. et Felin., ubi supra, et Anton., 1 part., tit. 19, cap. 1, § 2. Quid autem dicendum sit quando unus locus vel Ecclesia alteri unitur, vide apud Gloss., Host. et Panorm. in c. 1, Ne sed. vacan.

CAPUT VI.

DE QUATUOR ALIIS PRIVILEGIORUM DIVISIONIBUS.

1. *Privilegium aliud ob bonum privatum; aliud ob bonum commune.* — Ultra partitiones prædictas, sunt aliæ quæ, licet brevius expediri possint, necessariam doctrinam continent. Quinta ergo divisio privilegii esse po-

test in illud, quod per se primo datur propter privatum bonum, scilicet, alicujus personæ, vel intuitu boni communis. Circa quam divisionem ante omnia oportet terminos explicare, distinguendo materiam privilegii a fine privilegii, et intelligendo distinctionem de materia, non de fine. Omne enim privilegium ordinari potest et debet ad commune bonum tanquam ad finem, ut sæpe in superioribus dictum est, quia hoc spectat ad justitiam ejus; bono enim communi expedit ut privata privilegia dignis vel indigentibus conferantur. Item quia privilegium, licet uni vel alteri concedatur ut favorem continet, tamen, ut continet præceptum et habet rationem legis, obligat communitatem respectu privilegiati, utique ad servandum illi privilegium, quatenus hoc ad alios spectare potest; ergo sub hac ratione respicere aliquo modo debet commune bonum. Tamen in materia privilegii, ut favorem concedit, potest esse differentia : nam materia privilegii, seu finis proximus ejus est commodum illud quod præbet privilegiato. Hoc ergo commodum interdum est privatæ et singularis personæ; vel si ad plures extenditur, unamquamque per se respicit ut privatam personam, et non tantum ut partem alicujus communitatis, et tunc dicitur dari propter privatum bonum singulorum. Aliquando vero privilegium per se primo respicit bonum alicujus communitatis, et ideo dicitur per se primo respicere commune bonum. Neque hoc excedit naturam privilegii, quæ lex privata est, nam semper illa communitas cui datur tale privilegium, consideratur ut pars quædam totius reipublicæ, et jus illi concessum censetur speciale, et non commune, ideoque per privilegium concedi potest.

2. Sic ergo explicata divisio recte constituitur. Nam vere dantur illa duo membra : privata enim privilegia frequentissima sunt, et communia etiam sunt in usu; nam immunitas clericorum commune privilegium est : item privilegium canonis et fori, et similia; et ex prædicta diversitate nascuntur diversi effectus morales, et ideo merito datur distinctio. Quam attigit Glossa in cap. *Si dilectum,* de Foro compet., et in leg. *Jus publicum,* ff. de Pactis, et in Auth. Ut sine prohibitione matres, etc., verb. *Senatusconsultum;* estque solemne discrimen inter illa membra, quod priori speciali privilegio potest renuntiare privata persona, in cujus gratiam concessum est; non autem posteriori. Prior pars expressa est in multis juribus, c. *Ad Apostolicam,* de Regularib., cap. *Si de terra,* de Privil., leg. *Si quis,* c. de Pactis. Posterior etiam probatur in d. cap. *Si diligenti,* et cap. *Contingit,* de Sentent. excomm., et in leg. *Jus publicum,* ff. de Pactis, ubi Jason late rem explicat et limitationes adducit. Ratio vero est, quia privatum jus et commodum est sub dominio uniuscujusque, et ideo potest illi cedere, per se loquendo, bonum autem commune non ita pendet ex uniuscujusque voluntate. Atque ita hæc doctrina communis est, quam locupletant Panorm. in dicto cap. *Si diligenti,* n. 7, et latius ibi Felinus per totum, et ibi alii, et in dicta leg. *Si quis,* ubi præsertim Bartolus, Baldus et Jason.

3. *Non potest quis renuntiare privilegio dato ob bonum commune, nisi posset separari suum bonum a communi.*—Et quidem, quoad posterius membrum, fere non recipit illa regula limitationem, sed ampliationem, propter excellentiam boni communis; ideoque, licet tale privilegium redundet in commodum privatum, non potest quis illi commodo renuntiare, ne præjudicet bono communi. Quod procedit quando unum non est separabile ab alio, nam si quis posset privare se suo commodo sine præjudicio boni communis, tunc fieri posset, quia cessat impedimentum. Colligi potest ex leg. *Si judex,* ff. de Minorib. Censetur autem pertinere ad commune bonum, non solum id quod respicit temporalem utilitatem, sed etiam quod pertinet ad bonos mores, et ad convenientem modum operandi, qualis est ut actus cum perfecta libertate fiant. Et ideo addunt prædicti auctores, si ex renuntiatione privilegii sequitur occasio aliqua pervertendi bonos mores, non posse renuntiari. Idem est si privilegium sit datum propter imperfectionem judicii, vel libertatis, ut est de professione ante legitimam ætatem facta, quod non solum nulla sit, verum etiam nullam obligationem inducat, et similia, de quibus videri possunt Gloss. et doctores in dicta l. *Si judex,* et super alia jura citata.

4. *Quando non habet locum renuntiatio privilegii ob bonum particulare concessum.*—Circa aliud autem membrum limitationes adhibentur. Nam si privilegium concessum in privatum commodum unius personæ respicit etiam commodum alterius, et unum ab altero non est separabile, non potest unus eorum renuntiare juri suo sine consensu alterius, ut uxor cui datur privilegium Velleianum ne obligetur fidejussione, non potest illi renuntiare, saltem sine consensu mariti. Idem est si privilegium cedens in commodum unius sit princi-

paliter introductum in odium alterius, seu in vindicationem delicti; tunc enim non habet locum renuntiatio, ut dicti auctores aiunt, quia non potest privatus impedire principalem finem legis : unde hoc videtur reduci ad prius membrum de bono communi. Cætera de hac renuntiatione videri possunt in dictis auctoribus. Unum vero adnotabo traditum a Bartol., Panormitan. et aliis, dicentibus, posse hominem renuntiare juri gentium, ut dominio rei suæ quod jure gentium introductum est, non tamen juri naturali, quia immutabile est. Hoc autem non probo, quia, si loquantur de jure, prout significat legem obligantem, sic nullus potest renuntiare juri gentium magis quam naturali, quia, licet jus gentium non sit ita immutabile, nihilominus respectu privatorum dici potest æque immutabile, quia non magis potest quis privata auctoritate mutare jus gentium quam naturale. Si autem loquantur de jure, ut dicit dominium seu facultatem utendi, sicut potest homo renuntiare alicui juri acquisito per jus gentium, ita potest renuntiare juri a natura dato, sicut renuntiat homo libertati suæ, quæ de jure naturæ est. Quæ constat ex supra tractatis de illis juribus gentium et naturali, et ideo de utroque magis videtur probanda distinctio Glossæ in dicta authent. Ut sine prohibit. mat., etc., quod juri præcipienti renuntiare nemo potest; juri autem permittenti unusquisque potest per se loquendo; et sub jure permittente comprehendo quidquid per hæc jura ita conceditur, ut retineri aut conservari non præcipiatur.

5. *Privilegium aliud favorabile, odiosum aliud, quod, scilicet, ut alteri est favori, est alteri incommodo.*—Sexto, dividi potest privilegium in favorabile et odiosum. Quæ divisio videtur, prima facie, contra communem rationem privilegii; nam diximus supra de ratione privilegii esse ut speciale illud jus quod concedit, ad favorem spectet, et non ad odium; quomodo ergo potest privilegium in favorabile et odiosum distingui? Sed hoc expedietur facile, si advertamus relationes specie contrarias, ut æquale et inæquale, respectu diversorum non esse oppositas. Sic ergo privilegium, si consideretur respectu ejus cui conceditur, favorem continet, et hoc modo supra locuti sumus; respectu vero alterius tertii potest juri illius præjudicare, et sic esse odiosum. Igitur sensus divisionis est, privilegium quoddam esse favorabile, id est, pure favorabile, quia ita uni prodest ut nemini noceat; aliud vero dici odiosum, quatenus ex favore uni concesso, alteri sequitur incommodum. Et ita exponitur divisio a Bald. in leg. ff. de Constit. princip., n. 8, et sumitur ex Panormitan. in cap. *Quia*, de Privileg., et cap. *Olim*, de Verb. signif., et multis quos refert Tiraq. de utroque retract., in præfat., n. 62. Maxime vero privilegia ad lites solent odiosa vocari, quia favor concessus actori, verbi gratia, premit reum, vel diminuit judicis potestatem, et præsertim augetur odium, quando videtur privilegium coarctare jus naturale, ut cum datur, verbi gratia, cum clausula de *appellatione remota*, vel alia simili. Item beneficium ambitiosum, quale reputatur beneficiale, odiosum censetur a Gloss. in c. *Quoniam*, de Præb., n. 6, et a Pan., supra; tale etiam judicatur privilegium decimarum vel primogenituræ, licet de hoc ultimo res sit dubia. De quo videri potest Tiraq. de Primog., q. 4; et Sarmi., l. 1 Select., c. 12.

6. Dices: ergo erit privilegium, licet odiosum, dispositio gravans aliquos, quando illud gravamen cedit in favorem aliorum, ut statutum excludens ducentes originem ex Hebræis ab aliqua Ecclesia, dicitur privilegium illius Ecclesiæ, quia cedit in honorem ejus; nam licet exclusis sit onerosus, non ideo non erit privilegium, sed erit odiosum. Respondeo in hoc posse esse quæstionem de nomine; tamen, si proprie loquamur, illud ex vi materiæ non est privilegium, sed statutum odiosum constituens quamdam irregularitatem vel inhabilitatem, quia ratio dispositionis ex fine primario et quasi intrinseco sumenda est, et inde accipit quasi speciem et nomen, et ideo non est proprie privilegium, quia, ut supra dixi, privilegium per se dat favorem, unde non denominatur odiosum, nisi ex effectu per accidens resultante, qui debet supponere favorem. Fateor tamen illud statutum posse dici honorarium et favorabile tali Ecclesiæ, quasi per resultantiam, et fortasse ex intentione operantis.

7. *Difficultas.*—Tunc vero insurgit contra divisionem altera objectio per contrarium extremum, quia in hoc sensu nullum est privilegium favorabile; nam, eo ipso quod nemini præjudicat, etiamsi beneficium conferat, desinit esse privilegium, et manet in communi ratione beneficii, ut testatur Sylvest., verb. *Privilegium*, in principio; et ibid. Angel. et Tabiens., n. 1, qui in hoc secuti sunt Panorm. in c. *Olim*, de Verb. signif. in fine. Sed respondemus negando assumptum: sicut enim supra diximus esse posse verum privilegium, scilicet, si juri communi non deroget, ita nunc dicimus non esse de ratione privilegii ut alicui

præjudicet; satis enim est ut alicui favorem extraordinarium conferat. Nam, licet hoc videatur pertinere ad modum loquendi, tamen ad intelligenda jura et interpretanda privilegia potest conferre, ut postea videbimus. Quod autem id non sit de ratione privilegii, patet, quia nullo jure probatur. Sed potius indicant jura privilegium esse intelligendum sine præjudicio tertii, qnoad fieri possit, quando aliud in ipso privilegio non exprimitur, c. *Quamvis*, de Rescript., in 6.

8. Neque etiam id colligitur ex definitione privilegii communiter recepta, nec ex juribus ex quibus illam sumpsimus. Nec etiam ex communi modo loquendi; quin potius multa indulta quæ favorem unius sine aliorum præjudicio continent, communiter vocantur privilegia; ut facultas audiendi Missam tempore interdicti, comedendi lacticinia in tempore quadragesimæ, laborandi aut piscandi in die festo. Interdum etiam privilegium est reciprocum, et commune illi cui posset nocere, et ideo non potest dici nocivum alicui, ut privilegium feriandi in litibus temporibus lege præfinitis, vel faciendi testamentum sine juris solemnitate, et multa sunt privilegia quæ secundum jus commune intelliguntur, ne alteri noceant, ut late prosequitur Felin. in capit. 1 de Constitution., n. 4 et 9. Potest ergo inveniri privilegium, nullum aliis afferens præjudicium, et hoc est maxime favorabile privilegium. Et ita subsistit divisio qua postea sæpius utemur circa interpretationem privilegii, et inde magis constabit differentia inter membra prædicta.

9. *De privilegio affirmativo et negativo.*— Septima divisio esse potest privilegii in affirmativum et negativum, quæ minoris quidem momenti est, non est tamen omittenda propter verborum usum. Dicitur enim affirmativum privilegium quod concedit facultatem agendi; negativum vero quod dat licentiam aliquid omittendi, sicut alibi distinximus votum in affirmativum et negativum. Nam, licet obligatio voti semper positiva sit, nihilominus ex parte materiæ unum dicitur affirmativum, et aliud negativum; sic ergo omne privilegium positive (ut sic dicam) concedit favorem, tamen interdum est ad usum negativum, interdum ad affirmativum, et ideo duplicem illam denominationem recipit, ad instar etiam legis seu præcepti, quod eodem modo dividitur, et cum proportione explicanda est hæc partitio. Duplex autem differentia potest notari inter illa duo membra: una est, quod privilegium negativum semper est contra legem, affirmativum autem non semper, sed interdum est contra, interdum ultra seu præter legem, ut supra de privilegio in genere dictum est. Et quando utrumque est contra legem, etiam differunt, quia privilegium negativum est contra præceptum affirmativum, privilegium autem positivum est contra negativum præceptum.

10. *Privilegium negativum perdi non potest per non usum; posse affirmativum sentiunt multi.* — Ratio utriusque partis est, quia ad omittendum id quod non est præceptum, non est necessarium privilegium, quia, ad non operandum, absolute non est necessaria specialis potestas, sed voluntas sufficit, quia sermo est de omissionibus liberis; nec etiam ad omittendum licite ea quæ præcepta non sunt, est necessaria specialis indulgentia, quia ipsa carentia legis præcipientis actum est sufficiens indulgentia: ergo tale privilegium necessario supponit affirmativum præceptum; sub præcepto autem comprehendo quamcumque regulam quocumque modo obligantem, vel dirigentem, ut cum proportione illi respondeat privilegium seu licentia. Comprehendo etiam præceptum non solum certum, sed etiam dubium, vel ita intellectum ut possit scrupulos generare, ut complectat etiam privilegia quæ ad tollendos scrupulos vel pacandas conscientias conceduntur; nam hæc etiam negativa esse solent, ut constat. At vero actio positiva aliquando absolute non est in hominis facultate, quia illam valide facere non potest, neque licite, neque illicite, ut sacerdos simplex non potest absolvere sine jurisdictione, nec Presbyter non Episcopus potest confirmare; aliquando vero, licet actio quoad substantiam sit in hominis facultate, non est illi licita, quod solum contingit quando est prohibita. Hinc ergo fit ut privilegium positivum, quod facultatem aliquam moralem ad agendum concedit, interdum det facultatem licite operandi, et tunc fit contrarium affirmativo præcepto; aliquando vero dat absolutam facultatem operandi, et tunc esse posset sine derogatione alicujus præcepti per solam concessionem novæ facultatis, quam nullum præceptum prohibet. Et hinc sequitur altera differentia, quia privilegium negativum perdi non potest per omissionem, seu per non usum, quia ejus usus in omissione consistit, et ideo qui omittit jam utitur privilegio, et ita ex vi omissionis non amittit illud : de affirmativo vero multi sentiunt posse amitti per non usum. Sed quia

id controversum est, in proprio loco infra tractabitur.

11. *Privilegium aliud datum pro foro externo, aliud pro interno.*—Octavo, notari potest alia divisio privilegii ad praxim utilis. Nam quoddam dicitur dari pro foro externo, aliud pro interno, ut constat ex dictis in c. 2, et ex communi usu. Hæc autem duo membra ita sunt intelligenda, ut se habeant tanquam includens et inclusum, non tanquam mutuo se excludentia. Nam privilegium pro interno foro exclusive sumitur, id est, pro illo quod in conscientia habet effectum, in foro autem exteriori nihil operatur; aliud vero, quod in foro exteriori valere dicitur, accumulative (ut sic dicam) accipiendum est, seu non ad excludendum forum internum, sed ita ut sensus sit, non tantum in interno, sed etiam in externo operari. Nam in hac materia, privilegium quod in foro exteriori valet, etiam in interiori operatur, quia non in præsumptione fundatur hic valor, sed in veritate. Ut autem utrumque membrum melius intelligatur, oportet advertere, duobus modis posse contingere ut privilegium valeat in foro interiori et non in exteriori, scilicet, per se et per accidens. Per se appello, quando, ex intentione dantis, cum illa limitatione datur, quæ debet ex verbis privilegii constare, alioqui privilegium simpliciter concessum in utroque foro valere censendum est, nisi ex subjecta materia vel circumstantiis, adjuncto usu, aliud sufficienter constet; per accidens autem contingere dico privilegium non valere in foro exteriori, quia ex solo defectu probationis vel instrumenti non admittitur : hoc enim accidentarium est et extrinsecum, ut constat ex dictis in cap. 2, et ideo non variat qualitatem privilegii secundum se, ideoque divisio proprie intelligitur de privilegio per se limitato ad forum internum.

12. Et hoc modo etiam dicimus non dari privilegium limitatum ad solum forum externum, utique per se loquendo. Nam per accidens contingere etiam poterit ut aliquod privilegium quod in conscientia non valet, quia revera habuit substantialem defectum subreptionis, vel aliud simile, in foro exteriori valeat, seu habeat effectum ex defectu probationis talis nullitatis. Quanquam si ipso jure sit nullum, revera non sit verum privilegium, etiam quoad forum externum, sed tantum apparens, vel præsumptum, quia non probatur contrarium, et ideo quidquid in foro externo, ex vi talis privilegii fit, in conscientia non valet, etiamsi in foro externo non possit impugnari vel irritari. Nos autem loquimur de privilegio valido ac vero, et sic dicimus illud quod in externo foro admittitur et operatur, etiam in conscientia conferre securitatem, quia quidquid in virtute illius fit, vere ac solide factum est. Neque in hoc invenio exceptionem, aut dubitandi rationem, præsertim in privilegiis canonicis, seu pontificiis, quæ magis consulunt conscientiis quam externis judiciis, et quando dantur de rebus pertinentibus ad hæc judicia, ita dantur ut securas reddant conscientias in usu eorum, et in actibus per quos dantur. De civilibus autem seu temporalibus privilegiis, videri potest interdum concedi solum quoad forum externum, ut si rex det ministro suo licentiam recipiendi impune contra legem vel statuta sui officii, vel quidpiam simile. Dico tamen hujusmodi privilegia, nisi talia sint et tam justa ut possint in conscientia habere effectum honestandi talem actum, tollendo revera prohibitionem ejus, iniqua esse, et fortasse nulla, utpote contraria communi bono; vel certe licet aliqua talia possint cogitari valida, sunt tantum permissiones quædam in exteriori foro in ordine ad pœnæ remissionem, et ideo non merentur nomen privilegii.

13. *Forum internum conscientiæ et pœnitentiæ, secundum aliquos, non coincidere.* — Ultimo, circa privilegium fori interni oportet advertere interdum forum illud vocari forum conscientiæ, interdum vero forum pœnitentiæ, quæ duo (juxta aliquorum opinionem) non convertuntur. Nam forum conscientiæ generalius est, et comprehendit forum pœnitentiæ : nam illud etiam est quoddam forum conscientiæ, latius vero extenditur, quia multi sunt effectus pertinentes ad conscientiam, qui extra sacramentum pœnitentiæ fieri possunt, sicut est absolutio a censura, vel dispensatio ab irregularitate, vel concessio, aut lucratio indulgentiæ, etc.; forum autem pœnitentiæ est forum sacramentalis judicii pœnitentiæ, quod magis limitatum est. Unde fit ut privilegia quorum usus conceditur in foro pœnitentiæ, non solum tantum valeant pro foro conscientiæ, sed etiam exerceri non possint nisi per sacerdotem audientem confessionem et judicantem in foro pœnitentiæ; privilegia vero quæ simpliciter conceduntur in foro conscientiæ, etiam extra sacramentum pœnitentiæ, ad securitatem et fructum solius conscientiæ obtineri possint, etiam per non sacerdotem, quamdiu per hominis ministerium applicanda

sunt, ut in absolutione a censura, etc. Ita sentit Emman. Roder., t. 1 quæstionum regul., quæst. 61, art. 10. Pro qua sententia citat Præpositum in cap. *Præterea,* 2 de Sponsal., distinguentem triplex forum, contentiosum, pœnitentiale, et medium, scilicet, conscientiæ. Citat etiam Ant., Sylv. et Navarr.; sed in his auctoribus nihil reperio quod ad prædictam divisionem pertineat, et non immerito possent in contrarium allegari. Nam imprimis Navarr., c. 27, n. 41, ubi citatur, solum distinguit forum conscientiæ et contentiosum, refertque opinionem dicentium absolutionem ab excommunicatione in foro contentioso posse dari a non sacerdote, in foro autem conscientiæ solum a sacerdote; et ipse limitat hanc posteriorem partem, dicens esse veram, quando absolutio a censura conjungitur cum absolutione a peccatis : non vero si sola detur, quia sic etiam in foro conscientiæ potest dari a non sacerdote : de foro autem pœnitentiæ nihil specialiter dicit, neque affirmat solam illam absolutionem, quæ est sacramentalis, vel cum sacramentali datur, pertinere ad forum pœnitentiæ.

14. *Forum pœnitentiale et contentiosum quomodo distinguunt aliqui.* — Alii vero auctores longe aliter loquuntur de absolutione ab excommunicatione in foro pœnitentiæ, seu pœnitentiali, quod distinguunt ab externo foro seu contentioso ; nam pœnitentiale vocant quoties absolutio datur in ordine ad conscientiam; judiciale, quando datur in ordine ad Ecclesiam. Quia vero absolutio ab excommunicatione etiam in ordine ad conscientiam dupliciter dari potest, scilicet, in forma canonis *A nobis,* 2 de Sentent. excommunic., vel simpliciter, ideo distinguunt illam in solemnem et non solemnem, et priorem aliqui vocant pœnitentialem, quasi per antonomasiam, non quia in sacramento pœnitentiæ datur; aperte enim dicunt id non esse necessarium, sed quia datur in forma solemnis pœnitentiæ, et cum Psalmo pœnitentiali. Et hoc modo loquitur Rosel. verb. *Absolutio,* 2, n. 8, in fine, et affirmat absolutionem pœnitentialem , id est, solemnem a solo sacerdote posse dari, licet possit dari sine sacramento pœnitentiæ, et ita per forum pœnitentiale non intelligit forum sacramenti pœnitentiæ, sed forum solemnis pœnitentiæ, et in re idem tradit Sylvest., verb. *Absolutio,* 1, licet latius sumat forum pœnitentiale ut comprehendit absolutionem solemnem et non solemnem. Unde videtur illud sumere pro foro conscientiæ. Priori etiam modo loquitur aperte de foro pœnali Anton., 3 p., tit. 24, c. 77, in fine, ante § 1, verb. *Absolutio autem,* etc. Docet tamen etiam non sacerdotem posse ex commissione absolvere in illo foro pœnitentiali a censura, non absolvendo a culpa apud Deum. Et cum illo sentit Tabien. verb. *Absolutio,* 2, quæst. 4, n. 7. Ex his ergo potius colligitur, forum pœnitentiale non limitari ad judicium sacramentalis pœnitentiæ, sed extendi ad omne judicium, quod habere potest effectum suum in foro conscientiæ, et exercetur cum forma aliqua pœnitentiæ apud Deum.

15. *Licet verba privilegii loquantur de foro pœnitentiæ, non sunt limitanda ad judicium sacramentale pœnitentiæ.* — Hinc ergo infero, primo, quod, licet verba privilegii loquantur de foro pœnitentiæ, non sunt limitanda ad judicium sacramentale pœnitentiæ, quia illa restrictio nec in proprietate verborum, nec in communi usu habet fundamentum, neque in re ipsa, quia pœnitentia etiam ecclesiastica non est tantum sacramentalis, sed extra sacramentum aliquod judicium pœnitentiale exerceri potest. Unde infero, secundo, inter forum conscientiæ et pœnitentiæ solam hanc differentiam constituendam videri, quod forum conscientiæ per se non supponat culpam, nec ordinatur ad remittendum vel vindicandum aliquem defectum, vel aliquod vinculum apud Deum; multa enim conceduntur in foro conscientiæ per se, propter bonum vel favorem concedendum, et non propter malum tollendum; forum autem pœnitentiæ dicitur in ordine ad tollendum aliquod vinculum, vel malum apud Deum, sive illud tollatur per proprium sacramentum pœnitentiæ, sive per alios actus ostensivos, aut inflictivos pœnitentiæ. Hæc enim differentia recte fundatur in proprietate verborum et in usu, et omnis alia non videtur habere fundamentum.

16. *Privilegium concessum tantum* in foro pœnitentiæ *non extendi ad forum contentiosum, intelligitur per illa verba.*—Ex quibus infero, tertio, quando privilegium tantum conceditur *in foro pœnitentiæ,* per illa verba significari non extendi ad forum contentiosum et externum, sed ad forum conscientiæ limitari, quia est communis usus et sensus illorum verborum. Significatur etiam tale privilegium dari ad tollendum aliquod malum, aut vinculum apud Deum, ut ex dictis patet. An vero illud vinculum per tale privilegium sit tollendum in ipso sacramento pœnitentiæ, necne, per illa verba non explicatur, sed juxta qualitatem

vinculi explicandum est. Nam si fuerit vinculum culpæ, forum sacramenti requirit; si autem fuerit vinculum pœnæ aut censuræ, sine sacramento tolli poterit, imponendo salutarem pœnitentiam, quod est exercere aliquod pœnitentiale judicium. Unde si indultum dicat *in foro conscientiæ, injuncta pœnitentia salutari* (sicut loquitur Concilium Tridentinum, sess. 24, cap. 6 de Reformat.), perinde est ac si diceretur in foro pœnitentiæ, aut pœnitentiali. Quapropter censeo usum privilegii non esse limitandum ad sacramentum pœnitentiæ, nisi ubi vel absolutio sacramentalis per se fuerit necessaria, ut in privilegio obtinendi absolutionem a reservatis, vel ubi verba indulti id manifeste explicaverint. Neque satis erit quod executio indulti committatur *sacerdoti*, quia tunc, licet requiratur talis conditio in persona, et quoad illam servanda sit forma indulti, non tamen ideo requiritur quod ministret actu tale sacramentum; argumento cap. *Canonica*, de Sentent. excommunic., in fine, ibi: *Qui presbyter esse debet*, cum Gloss. ibi. Et est per se manifestum. Imo neque satis erit quod indultum dicat *sacerdoti confessori*, quia illud etiam est nomen officii et muneris, non actualis exercitii, et ita ex vi illorum verborum requiritur ut persona sit approbata, ita ut eligi possit in confessorem, non vero ut actu confessionem audiat. Sicut, in illo privilegio Leonis X quod supra refert Emman. ex supplem. conces. 174, quo concessit minoribus, *qui audiunt confessiones*, ut possint absolvere a censura in foro conscientiæ sine forma solemni absolutionis ab excommunicatione, verbum illud, *Qui audiunt*, non dicit actum, sed aptitudinem, id est, qui audire solent, vel ad hoc munus expositi sunt, et ita uti possunt illo privilegio etiam extra sacramentum confessionis. Ut ergo privilegium limitetur ad sacramentum confessionis, quando materia illud per se non postulat, necesse est ut expressis verbis et formalibus in eo exprimatur; quæ autem verba sufficiant in singulis bullis, vel indultis, prudenti consideratione ex vi verborum, cum antecedentibus et subsequentibus, judicandum est.

CAPUT VII.

UTRUM SIT ALIQUOD PRIVILEGIUM PER SE NON SCRIPTUM, NEC EXPRESSE CONCESSUM, SED USU COMPARATUM.

1. Præter divisiones superiori capite explicatas potest addi alia de duplici privilegio, scripto videlicet, et non scripto; tamen quia, generatim sumpta, hæc divisio nota fere est ex dictis in capite secundo, ubi explicando qualiter scriptura sit ad privilegium necessaria, fere explicuimus quæ ad scriptum privilegium pertinere possunt, ideo tantum de non scripto hic superest dicendum. Supponimus ergo dari aliqua privilegia scripta, quia licet scriptura non sit de substantia privilegii, potest multum referre quod privilegium scriptum sit. Quia scriptura est signum expressum et durabile, quod continere solet ac debet modum gratiæ, et ideo utilissimum est privilegium esse scriptum, ut de illo melius ac certius constare possit. Atque ita illud est maxime usitatum in privilegiis quæ ab homine conceduntur. Oportet autem ut scriptura sit authentica, ita ut faciat fidem. Quod cum proportione applicandum est ad forum conscientiæ, et externum; nam ad forum conscientiæ satis est, quod faciat privatam fidem probabilem; ad externum autem oportebit ut faciat fidem publicam, alias oportebit ut veritas scripturæ alio modo, per testes vel alia instrumenta, probetur. Solet autem scriptum subdividi in simplex et multiplex : nam illud continet tantum unam gratiam, hoc vero plures, ut in Bullis Pontificiis passim videbimus. Sed divisio valde materialis est, magisque datur de instrumentis privilegiorum quam de ipsis privilegiis : hæc enim licet in uno scripto contineantur, et a continente dicantur esse unum privilegium, si tamen concedunt facultates aut gratias diversas, plura sunt, et tot sunt privilegia quot sunt hujusmodi clausulæ in indulto.

2. *Scripti privilegii subdivisio.*—Alio vero modo solet scriptum privilegium subdividi in illud quod in jure communi scriptum seu incorporatum est, et illud quod est extra jus in privatis bullis vel aliis similibus instrumentis aut codicibus. Inter quæ privilegia, quod attinet ad substantiam et effectum, in re ipsa et coram Deo non est differentia, tum quia in utrisque intercedit eadem voluntas et potestas Pontificis, vel alterius principis, seu superioris respective; tum etiam quia supra dictum est scripturam non esse de substantia privilegii; multo ergo minus erit quod scriptura sit in tali vel tali libro contenta. Nihilominus tamen, quoad aliquos effectus humanos et morales poterit esse inter hæc privilegia magna differentia. Primo, quoad rationem legis et obligationem ejus; quia privilegia inserta in jure communi eo ipso sunt sufficienter

promulgata, et de se obligant omnes ad illorum observationem ; privilegia autem contenta in privata scriptura non solent ita esse promulgata in speciali, unde facile poterunt ignorari, vel in dubium revocari. Secundo, quoad firmitatem et permanentiam. Nam illa privilegia quæ sunt in jure communi inserta, difficilius revocantur, et specialibus indigent clausulis ut abrogentur, ex dispositione ejusdem juris communis, ut infra videbimus.

3. *Dupliciter intelligi privilegium esse non scriptum.* — Omisso ergo privilegio scripto, circa non scriptum est ulterius considerandum duplici modo posse intelligi privilegium non esse scriptum, scilicet, per accidens, vel per se. Per accidens voco non scriptum, illud quod a principe expresse concessum est, et ore prolatum, et (ut ita dicam) sufficienter dictatum ut scribi possit. Per accidens autem contigit, ut non scriberetur, vel certe non litteris authenticis. Et hoc potest vocari privilegium ab homine concessum sine scriptura, et in Pontificis concessionibus solet hoc vocari vivæ vocis oraculum, et cum proportione potest nomen accommodari ad gratias aliorum principum. De hoc ergo privilegio procedunt maxime dicta in capit. 2, de valore privilegii non scripti, et de modo quo in foro conscientiæ vel judiciali probari potest. Per se autem voco privilegium non scriptum, illud quod a nemine ita est expresse concessum ut scribi possit, sed usu quodam et tacita conniventia principis comparatum est; et hujusmodi erit privilegium consuetudine introductum, si vere introduci potest : et de hoc in præsenti disputationem instituimus.

4. *An sine expressa principis concessione possit privilegium consuetudine comparari.* — Merito enim dubitari potest an sine expressa principis concessione possit privilegium consuetudine comparari; ratio autem dubitandi est, quia nemo potest auctoritate sua se eximere a lege; consuetudo autem operandi contra legem vel præter legem propria auctoritate subditi fit; consistit enim talis consuetudo in propriis actibus ipsius subditi; ergo. Confirmatur, quia privilegium vel est quædam exceptio a lege, vel certe jus aliquod supra legem; exceptionem autem a lege solum potest facere auctor ejus, vel superior; specialis item potestas operandi supra legem participatio quædam est superioris potestatis, et ideo ab illa etiam manare debet; ergo non potest subditus per solos actus sua voluntate factos illam usurpare. Dices ibi intervenire tacitam voluntatem principis. Sed contra, quia hæc tacita voluntas non potest esse sine scientia; princeps autem non præsumitur scire specialia facta vel consuetudines, sed ad summum universales; ergo specialis consuetudo non ostendit vel inducit tacitam voluntatem principis. Et confirmatur hoc, nam hac ratione Gregor. Papa in cap. *Contra mores*, d. 100, sentire videtur consuetudinem specialem non prævalere contra generalem, nisi in privilegio scripto fundetur. Ideo enim scribit ad quemdam Episcopum, necessarium esse contra generalem consuetudinem *scripto privilegio se tueri.* Imo idem Episcopus non videtur fuisse ausus allegare consuetudinem specialem contra generalem, nisi in virtute privilegii ab homine concessi; patet ex illis verbis : *Præceptum Joannis prædecessoris nostri misistis annexum, continens omnes consuetudines ex privilegio prædecessorum nostrorum concessas, vobis Ecclesiæque vestræ deberi servari.* Non ergo sufficit consuetudo quando illa est contra legem, nisi ipsa in privilegio fundetur, et ideo Greg. ibidem urget Episcopum ut privilegium ostendat, alioqui non posse obtinere contra generalem morem. Unde sic concludit : *Restat postquam talia agere neque consuetudine generali, neque privilegio vindicas, ut usurpare te comprobes quod fecisti.* Quæ partitio insufficiens esset, et collectio claudicaret, si consuetudo specialis sufficere posset; talem ergo consuetudinem sentit esse usurpationem alieni juris, et ideo nihil posse conferre. Similis sententia habetur ex eodem Greg. in c. *Illud,* 93 d., quod ex eadem Epist. sumptum est, l. 2, Epist. 51, c. 93.

5. *Consuetudinem sufficere ad privilegium conferendum communis sententia juristarum.*— In contrarium vero est communis juristarum sententia dicentium, consuetudinem sufficere ad privilegium conferendum, vel sub aliis verbis consuetudinem privilegio æquiparari. Ita dicit Glossa in c. *Novit,* de Jud., verbo *Consuetudinem,* per textum illum dicentem : *Nisi forte juri communi per speciale privilegium, vel contrariam consuetudinem aliquid sit detractum,* ubi Inn. III illa duo æquiparat, in eo maxime quod ad rem præsentem facit, scilicet, in detrahendo aliquid juri communi. Glossa etiam in cap. *Conquestus,* 9, q. 3, expresse dicit, quod consuetudo dat privilegium. Idem habet Glos. in c. *Super quibusdam,* § *Præterea,* verbo *Non extat,* de Verbor. significatione, et consentiunt alii statim referendi. Probarique videtur sufficienter ex dictis juribus, et

c. *duo Simul*, de Offic. ordin. Ratione vero sic declarari potest, quia duplex est privilegium, unum rigorosum, quod ab omnibus censetur indubie privilegium, scilicet, quod est contra legem, seu aliquid speciale concedit juri communi contrarium; aliud largius, quod concedit aliquid speciale ultra commune jus, licet non sit contra illud; sed uterque istorum effectuum potest consuetudine acquiri et fieri; ergo potest etiam privilegium consuetudine acquiri : nam privilegium non consistit in scriptura, vel instrumento, ut supra dixi, sed in speciali jure. Major constat ex dictis circa definitionem privilegii. Minor quoad primam partem probatur, quia consuetudo potest derogare legi, et in totum illam abrogare, ut lib. 6 ostendimus : ergo multo magis in parte contra illam prævalere, ac subinde licentiam specialem dare ad agendum contra jus, et hoc vocamus privilegium. Hæc vero ratio solum probat quando consuetudo est alicujus communitatis, quæ potest derogare legi; nam in privata persona hic modus consuetudinis non habet locum, ut lib. 6, cap. 5 et 7 dictum est; et ideo neque hic modus privilegii, sed illud tantum quod per propriam præscriptionem acquiri potest, de quo procedit altera pars minoris. Quæ probatur, quia per illam consuetudinem acquiruntur moralia jura etiam graviora; acquiritur enim jurisdictio, cap. *Duo simul*, de Offic. ordin., cap. *Cum contingat*, de Foro competente, ubi id notant Glossa et Panorm. utroque loco. Item acquiritur jus exigendi tributa ex dicto cap. *Super quibusdam*, et supra traditum est; ergo multo magis potest consuetudo præbere hoc genus privilegii.

6. Hæc ergo sententia absolute vera est, et efficaciter probatur : in modo vero explicandi, vel fortasse loquendi est aliqua varietas. Quidam enim volunt consuetudinem non dare verum privilegium, sed æquiparari privilegio quod significatur in quadam marginali Glossa, in d. c. *Conquestus*, et hoc videtur sensisse Socin., libro 2, cons. 260, dum ait hanc consuetudinem quæ inducere videtur effectum privilegii, non venire nomine privilegii in materia restricta : quod non videtur posse alia ratione fundari, nisi quia hoc non est verum privilegium. Idem sentiunt qui hoc appellant privilegium præsumptum, vel (ut ipsi loquuntur) fictum, fictione juris. Ita loquitur Aimon Cravet., tract. de Antiq., part. 4, § *Absolutis differentiis*, quæst. 2, n. 10; et id colligit ex l. *Hoc jure*, § 1, verb. *Ductus aquæ*, ff. de Aqua quotid. et æstiv., ubi sic dicitur : *Ductus aquæ cujus origo memoriam excesserit, jure constituti loco habetur*. Expendit enim verbum *habetur*, quod denotat fictionem, teste Bartol. in l. *Si is qui pro emptore*, ff. de Usucap. Unde ipse infert, corrigendo vel limitando sententiam Socini, tunc nomine privilegii venire consuetudinem, quando licitum est extendere verba a casu vero ad fictum; non vero in materia adeo stricta ut id non permittat. Alii denique dicunt consuetudinem non dare privilegium, sed esse signum vel probationem ejus, et maxime quando est immemorialis, quæ facit præsumptionem juris et de jure, contra quam non admittitur probatio, et æquiparatur veritati.

7. *Mens auctoris.*—Nihilominus dico, quando consuetudo talis est ut ratione illius liceat quod liceret per privilegium, tunc inducere verum et proprium privilegium, quod (ut rem declarem) est univoce privilegium cum privilegio non scripto, et absoluta privilegii appellatione comprehenditur. Probatur primo ab effectu; nam talis consuetudo, si sit contra legem, vere et non ficte vel præsumptive derogat illi, seu dispensat in illa, seu tollit in particulari obligationem ejus (hæc enim fere æquipollentia sunt); si vero sit ultra legem, vere dat jus vel facultatem operandi, jurisdictionem, aut quid simile; sed in hoc consistit veritas et substantia privilegii, ut supra declaratum est : ergo talis consuetudo dat verum privilegium. Secundo, generalis consuetudo obligans in conscientia, non constituit fictam vel præsumptam legem, sed veram et univoce legem, ut supra visum est; ergo consuetudo, de qua nos loquimur, inducit legem privatam, quæ privilegiato dat securitatem in conscientia, et alios obligat ad servandum illi jus consuetudine acquisitum : ergo dat verum privilegium. Patet consequentia, tum quia illi convenit simpliciter et vere definitio privilegii supra posita, tum etiam quia non datur alia species legis, sub qua jus illud contineatur. Tertio, dominium præscriptione acquisitum non est dominium fictum fictione juris, sed factum efficacia juris, quia dominium non est ex effectibus naturalibus, quos humana lex non potest vere efficere; et similiter jurisdictio quam introducit consuetudo non est ficta, sed vera, imo et ordinaria, ut ex juribus et doctoribus allegatis constat : ergo etiam privilegium consuetudine introductum est verum privilegium : nam verum privilegium effectus moralis est, qui potest vere fieri

per legem, vel per consuetudinem, cum adminiculo legis.

8. *Primum corollarium.* — Ex qua resolutione infero, primo, cum dicitur consuetudinem æquiparari privilegio, esse sermonem de privilegio scripto, et æquiparationem illam non esse per analogiam, vel imperfectam imitationem, sed per æqualitatem quoad veritatem et essentiam privilegii, sicut etiam dici solet consuetudinem æquiparari legi, cum tamen sit vera lex. Vel certe (et in idem fere redit) dicitur consuetudo æquiparari privilegio quoad instrumentum scriptum et probationem; nam sicut privilegium expresse concessum efficaciter ostenditur per instrumentum, ita privilegium tacite inductum non minus sufficienter probatur consuetudine, quando de illa constat. Et quia jura loqui solent de privilegiis, quatenus de illis in foro Ecclesiæ constare potest, ideo solent distincte loqui de privilegio et consuetudine, ut in d. c. *Novit*, et cap. *Super quibusdam*, et similibus.

9. *Secundum corollarium.* — Secundo, infero, absolute loquendo, non recte dici consuetudinem esse privilegium fictione juris; nam si sit sermo de instrumento privilegii, non recte dicitur consuetudo esse instrumentum fictione juris, sed melius dicitur, ex declaratione et auctoritate juris, facere tantam fidem, quantam facit instrumentum. Si vero sit sermo de jure privilegii, consuetudo non dat fictum, sed verum jus, et hic est verus sensus dictæ l. *Hoc jure*, unde ibi quædam Glossa dicit esse accurate notandum ipsam consuetudinem jus inducere et privilegium. Unde cum dicit lex : *Jure constituti loco habetur*, idem est, ac si diceret : *Perinde est ac si ductus aquæ jure constitutus sit*, ut etiam in margine notatur, inducendo et recte ponderando verba legis primæ, eodem vers. *Caput aquæ*, ibi *Qualitercumque sit constitutum jus aquæ*, id est, sive usu, sive emptione, vel alio modo. Idem sensit Gloss. in d. cap. *Conquestus*, dum ex illo colligit quod *diuturnitas constituit jus*. Neque oportet ut verbum *habetur* semper dicat fictionem, sed tunc ad summum, quando materia non est capax veritatis; nam si sit capax ejus, superflue ad fictionem recurritur, cum verbum *habetur* propriissime significare soleat propriam existimationem rei, quæ vere talis est.

10. *Tertium corollarium.* — Tertio, infero nomine privilegii generatim sumpti posse venire consuetudinem sufficientem ad dandum jus speciale, quia confert verum privilegium et univoce tale, ut ostensum est; ergo recte comprehendetur sub communi nomine. Non dico tamen semper venire, sed posse, quia in usu vocum attendendus est mos juris : solent autem jura sæpe uti voce de se communi pro aliquo membro magis usitato, ut, licet nomen *legis*, etiam vere et proprie sumptum, commune sit legi scriptæ et non scriptæ, nihilominus frequenter accipi solet, præcipue in jure, pro lege scripta, ut in superioribus notatum est. Ita ergo, licet privilegium de se commune sit ad scriptum et non scriptum, nihilominus privilegii nomen sæpius accipi solet pro scripto, seu pro illo qui regulariter scribi solet, seu quod ab homine expresse conceditur, et ita videtur accipi quando illi adjungitur consuetudo, et tanquam diversa numerantur. Unde fit ut, licet lex loquens de privilegio possit comprehendere illud quod sola consuetudine fundatur, nihilominus hoc non semper necessarium sit, sed aliquando restrictius sit sumendum nomen privilegii. Hoc autem non existimo fundari in hoc quod consuetudo habeat imperfectionem in ratione privilegii; sed potius in hoc quod majorem quamdam vim habet, ratione cujus existimo, in his quæ ad favorem et libertatem pertinent, nomen privilegii ad consuetudinem extendi; in his vero quæ ad restrictionem vel revocationem spectant, non comprehendi.

11. *Quæstio incidenter decisa.* — Ad hoc autem magis declarandum et fundandum, incidenter inquiro quod sit majus seu potentius privilegium, an illud quod est ab homine, an quod est a consuetudine, præsertim immemoriali. Quod dubium tractat Decius in d. c. *Novit*, num. 12, et in summa dicit, secundum aliquid, esse potentius privilegium, et, secundum aliquid, esse potiorem consuetudinem. Priorem partem exponit, quia non quidquid potest privilegium, potest consuetudo, sed tantum supposita capacitate personæ, ut dixit etiam Abbas in d. c. *Novit*, num. 22, et in cap. *Super quibusdam*, de Verborum significat., num. 8, in fine. Unde sentiunt hi auctores quod circa multitudinem effectuum potentius est privilegium, quia aliquam potestatem vel favorem potest Papa per privilegium concedere, quæ per consuetudinem, etiam immemorialem, acquiri non potest. Ad quod allegant dictum Joannis Andreæ in cap. 2 de Præbend., in 6, per privilegium posse laico concedi, ut beneficia conferat, cap. *Adrianus*, 63 d.; illam tamen facultatem non potest laicus per consuetudinem etiam immemorialem

acquirere propter personæ incapacitatem : et ita sentiunt privilegium posse auferre incapacitatem personæ, consuetudinem autem hoc non posse. Quod potest confirmari ex cap. *Quanto*, de Consuetudine. Unde sumitur certius exemplum, quia facultas conferendi ordines minores, vel sacramentum confirmationis, potest ex privilegio committi simplici Sacerdoti, non tamen potest consuetudine acquiri, ut in illo textu dicitur; et est clarum, quia est iniqua et juri divino contraria, et ideo præscribi non potest, ut ibi notat Glossa. Extra hos vero casus assignari solet regula generalis, consuetudinem posse conferre quidquid potest privilegium, ut patet ex eodem Panorm. in capit. *Accedentes*, de Præscript., num. 3, ubi etiam late Felinus, num. 6, varias fallentias et declarationes adhibet dictæ regulæ, quas repetit in c. *Cum contingat*, de Foro compet., n. 4, quam refert cum aliis et sequitur Nav., Comm. de Spol., § 14, n. 7. Quod autem, e converso, quidquid potest consuetudine acquiri, possit etiam per privilegium obtineri, non declarant dicti auctores. Imo Decius contrarium insinuat, dum ait ex illo textu non colligi, quod *ubi valeret privilegium, valeret consuetudo, vel e contra.* Et ita videtur illa æquiparare in hoc quod se habeant, sicut excedens et excessum. Sed nihilominus infra videtur sentire contrarium esse verum, etiamsi ex illo textu non colligatur, videlicet, quidquid consuetudine acquiri potest, posse etiam per privilegium concedi, quia nullus est effectus, nullave exemptio, vel immunitas quam princeps posset tacite concedere, quam non posset facilius expresse donare, quia non est minus potens expressus consensus, quam tacitus ; sed consuetudo semper operatur in vi talis consensus principis : ergo omne privilegium quod potest consuetudine acquiri, potest etiam sine illa concedi.

12. *Objectio.—Responsio.* — Dices : consuetudine potest acquiri jurisdictio, et tolli ab alio, quod fortasse per absolutum privilegium fieri non posset : sicut consuetudine præscripta transfertur dominium ab uno ad alium, quod tamen princeps per solum privilegium facere non posset. Respondetur etiam in illis exemplis potestatem non deesse, causam autem posse deesse, et inde sequi ut effectus fiat uno modo et non alio, non tamen sequi ut fieri non possit. Est enim advertendum, in omni privilegio, tam hominis quam consuetudinis, requiri honestatem et æquitatem, ut justam causam, ut infra dicetur; sunt ergo aliqui effectus qui in ipsa consuetudine habent legitimam causam, quasi intrinsecam, et ideo per illam legitime fiunt, seu conceduntur, nulla alia causa expectata; ut est translatio dominiorum per præscriptionem, ne dominia sint incerta; acquisitio jurisdictionis, ut servetur pax et actus publici validi sint; quæ rationes in ipsa consuetudine et antiquitate includuntur. Cessant autem in ordine ad privilegium scriptum, seu ad absolutam principis voluntatem, et ideo non poterunt illi effectus sine alia causa justa et honesta fieri per absolutum privilegium, et interdum etiam neque valide ; nihilominus tamen ex causa fieri poterunt, et ita quoad potestatem non est potentior consuetudo quam privilegium, etiam respectu multitudinis effectuum.

13. *Objicitur secundo.—Respondetur.* — Urgebis : quia simili modo dici potest in priori membro aliqua esse quæ non fiunt per consuetudinem, licet fiant per privilegium, quia expedit, vel quia non subest causa, non quia desit potestas, et ita erit æqualitas. Respondeo negando paritatem; nam revera quædam sunt quæ non possunt fieri per consuetudinem, quia vel jure divino habent definitum modum quo fieri possunt, ut est in exemplo de commissione actuum qui ad potestatem superioris consecrationis ordinarie pertinent, vel ex institutione Ecclesiæ habent certum effectionis modum, qui consuetudini repugnat; certe sunt res speciali jure prohibitæ, nec præscriptibiles sunt. Nam si loquamur de consuetudine præscriptionis, ea tantum præscribi possunt quæ jure permittuntur. In quo etiam differt multum inter privilegium et consuetudinem, quia jus non potest prohibere supremum principem ne det privilegium contra humanum jus, potest autem prohibere ne tali vel in tali materia consuetudine præscribatur. Quod maxime habet locum in consuetudine præscriptionis per quam ordinarie acquiruntur privilegia. Quando enim intercesserit consuetudo derogans legi, servanda est doctrina tradita lib. præc., cap. 7, et sub priori ordine privilegiorum fere continentur exempla et exceptiones quas dicti auctores tradunt, quas nunc expendere aut latius prosequi non possumus ; illi enim de propria præscriptione ordinarie loquuntur.

14. *Resolutio sub distinctione.* — Sic ergo, ut nostro modo loquamur, recte declaratur privilegium esse potentius consuetudine extensive, seu in ordine ad pluralitatem effectuum ; nihilominus tamen addi potest consuetudinem esse potentiorem intensive in or-

dine ad eosdem effectus. Quod sentit Decius, supra, cum ait in casibus in quibus consuetudo valet, potentiorem esse consuetudinem privilegio. Quod probat dupliciter. Primo, quia facilius tollitur privilegium quam consuetudo; secundo, quia consuetudo innititur in jure communi, juxta l. *De quibus*, ff. de Legibus, et fortius est jus commune quam privilegium, l. *Ejus militis*, § *Militia missus*, ff. de Testament. milit. Hæc autem posterior ratio non videtur solida, quia privilegium consuetudine comparatum non potest dici jus commune non scriptum, sed singulare, ut per se constat, nec etiam immediate nititur in jure communi scripto, ut est etiam notum, sed mediate, quatenus jus commune approbat consuetudinem, et præcipit observari, ut constat ex l. citata. At vero hoc modo etiam privilegium innititur in jure communi, interdum formaliter et immediate, ut quando privilegium est insertum in corpore juris, et tunc jus commune reputatur; sæpius autem et universaliter ac per se loquendo, mediate, quia etiam jus commune approbat privilegia et servari statuit, l. *Jus singulare*, ff. de Legibus, et l. 1, ff. de Constit., princip. ibi : *Constitutiones quædam sunt personales*, etc. Et similia sunt multa jura; ergo jus commune de se æque favet privilegio et consuetudini. Neque etiam contra hoc recte adducitur l. de Test. militari, quia ibi comparantur effectus qui immediate sunt a jure communi, vel speciali. Altera vero ratio videtur firmior, et deservit intentioni nostræ. Itaque, in ordine ad amissionem privilegii per contraventionem, facilius perditur privilegium quam mutetur jus consuetudinis, ut infra dicemus, et tractat Innoc. in cap. *Accedentibus*, a n. 6, alias in cap. *Cum olim*, 2, a n. 6 de Privil.; in ordine vero ad superiorem, videtur esse quædam æqualitas, quia utrumque privilegium scriptum vel non scriptum potest superior revocare; nihilominus facilius potest proprium privilegium revocare, quam consuetudinem abrogare, quia magna est vis consuetudinis, et ideo majorem causam requirit, ut infra dicam.

15. Hinc ergo probabiliter concludimus, in favorabilibus quæ ad conservationem vel augmentum privilegiorum pertinent, consuetudinem dantem privilegium, sub generali clausula, et nomine privilegii comprehendi, quia est verum et proprium privilegium, ut ostensum est, et quia favores sunt ampliandi, præsertim intra verborum proprietatem, et quia nulla est ratio distinguendi in hoc, vel separandi privilegium non scriptum a communi ratione privilegii. At vero in his quæ pertinent ad revocationem privilegiorum, et ad alia similia et odiosa, non videtur comprehendi consuetudo sub privilegio, nisi illius fiat expressa mentio, propter rationem tactam, quod in hoc majores radices habet consuetudo, et ideo non censetur evelli cum privilegiis, nisi exprimatur. Unde in canonibus utrumque distincte ponitur, quando utrumque revocandum est. Et ita, licet in hac posteriori parte cum supra citatis auctoribus convenire videamur, in diverso tamen sensu, et ex diverso fundamento. Illi enim dicunt consuetudinem non comprehendi semper sub privilegio ad coarctandam illam, quia putant non esse verum, sed fictum, vel præsumptum privilegium : nos autem dicimus non comprehendi, quia non solum est verum privilegium, sed etiam in aliquo potentius est et firmius, et quoad id non comprehenditur; per quod non coarctatur, sed potius ampliatur ejus virtus. Nihilominus tamen etiam est verum nomine consuetudinis non venire privilegium, quando solæ consuetudines revocantur et tacentur privilegia. Sed id non est propter rationem majoris firmitatis, sed quia nomen consuetudinis de se non est ita commune, sicut nomen privilegii, et ideo in illo non fit extensio in odiosis. Alia etiam ratio esse potest, quia revocatio consuetudinis interdum est quædam reprobatio ejus, vel saltem abrogatio propter aliquem abusum, quæ rationes in privilegiis non militant; et ita satis constat quomodo consuetudo, et privilegium sit, et privilegio æquiparetur.

16. *Quam antiqua consuetudo sufficiat ad conferendum privilegium.*—Statim vero occurrebat inquirendum quam antiqua consuetudo sufficiat ad conferendum privilegium. Aliqui enim ex dictis auctoribus tantum generaliter de consuetudine loquuntur, ut Innoc. in c. *Cum contingat*, de Foro compet., et ibi Abb., n. 9 et sequentib. Idem Abb., cum Glossa in dicto cap. *Novit*. Alii vero expresse loquuntur de consuetudine cujus initii non extet memoria, ut patet ex Glossa in dicto c. *Super quibusdam;* Dec., Cravet. et aliis, quos ipsi allegant. Quia vero de conditionibus requisitis ad consuetudinem ut jus inducat, vel auferat, in præced. lib. satis dictum est, nunc breviter dicimus non in omni privilegio esse necessariam consuetudinem æque diuturnam, sed pro quibusdam requiri longiorem quam pro aliis, et ideo nunc tantum in genere dicimus requiri tempus legitimum, id est, vel lege definitum,

vel ipsa etiam consuetudine introductum; nam ad hoc ipsum valere potest ipsa consuetudo, quasi reflectens in seipsam, quia non est minor ratio in hoc jure quam in aliis. Addo distinguendum esse de privilegio contra jus, vel concedente tantum aliquid ultra seu præter jus. Et de priori dicendum est illud tempus esse sufficiens et necessarium, quod fuerit tale ut consuetudo abroget legem, dummodo aliæ conditiones necessariæ ad præscriptionem seu consuetudinem concurrant. Quia illa consuetudo, licet non abroget legem, ex parte tollit eam, seu illi derogat, et ideo idem tempus requirit, quia in hoc non variatur jus præscriptionis, ut supra dictum est. De posteriori vero privilegio, dicendum est obtineri per modum præscriptionis, et ideo, juxta exigentiam materiæ, majus vel minus tempus postulare; nam quædam jura breviori tempore præscribuntur quam alia, et contra quasdam personas vel communitates citius quam contra alias, et ita applicandæ hic sunt regulæ communes præscriptionum, quas in præsenti prosequi non possumus, et ideo priores auctores generatim de consuetudine locuti sunt. Qui vero immemorialem commemorant, non id faciunt quia semper sit necessaria, sed vel quia loquuntur juxta jura quæ explicant, vel quia immemorialis consuetudo et certior est, et quia generalis, et per se sola sufficit absque alio titulo, quando jus illi expresse non resistit, ut dicti auctores notant, et supra tractando de Tributis tactum est.

17. *Respondetur ad rationes dubitandi.* — Ad rationem ergo dubitandi in principio positam, dicendum est consuetudinem, licet per actus privatorum paulatim introducatur, non dare privilegium virtute et efficacia talium actuum per se sumptorum, sed in virtute tacitæ voluntatis principis, aut virtute juris communis dantis consuetudini hanc efficacitatem. Per quod etiam ad confirmationem responsum est. Ad replicam autem ibi factam de scientia principis, in libro præcedenti explicatum est hanc conditionem non esse necessariam, ubicumque effectus ex vi consuetudinis præscriptæ. Unde si consuetudo sit immemorialis, reputatur ut nota principi; sic dixit Bald., tit. Quæ sint regalia, cap. 2. num. 3: *In præscriptione longissimi temporis, non posse dici principem ignorare, cum sciat per se, vel alium, vel etiam in genere;* et num. 4, addit *talem consuetudinem comparari concessioni principis ex certa scientia.* Si vero sit præscriptio alterius temporis, dicendum est dispositionem et efficaciam juris communis in illa supplere quamcumque ignorantiam. Nam per illud jus declaravit auctor ejus se velle dare auctoritatem tali consuetudini absque alia ejus notitia.

18. Ad c. *Contra mores,* respondet tacite Felin. in c. *Accedentes,* n. 6, in princ., ibi contineri exceptionem a regula generali, quia usus pallii extra Missarum solemnia (de quo ibi agebatur) non est materia præscriptibilis, quia lex expresse vetat id fieri, nisi ex speciali privilegio. Et videtur sumpsisse ex Gloss. in c. *Catholica,* dist. 11, verb. *Particularis.* Non designant autem canonem in quo ante illud decretum statutum esset ut non posset ille honor vel facultas præscribi. Imo, neque usus pallii extra Missarum solemnia videtur fuisse tunc prohibitus canone scripto, sed sola generali consuetudine; hanc enim ibi Gregorius allegat, et in illa sola fundatur. Dici vero potest primo, consuetudinem illam generalem ita fuisse intellectam et explicatam a Gregorio, ut ipsamet prohiberet præscriptionem contra se per solam privatam consuetudinem; nam si lex scripta potest hoc prohibere, etiam consuetudo id poterit introducere. Secundo, dici potest materiam illam de se non fuisse præscriptibilem, quia talis consuetudo privata erat indecens, et contraria humilitati et modestiæ Prælatorum, ut in ipsomet textu Gregorius satis significat: et hanc solutionem indicat ibi Turrecr., dum ait privilegium honoris non acquiri consuetudine, sed oneris. Quod non puto universaliter esse verum, sed tunc quando usurpatio honoris est indecens, aut minuens divinum cultum, vel alio modo honestis moribus repugnans. Tertio, dici potest (et insinuat etiam Turrecrem.) Gregorium ibi non loqui universaliter, nec negare absolute in illa materia potuisse privilegium privata consuetudine acquiri; nihil enim tale in illo textu reperio. Sed potius supponit Gregorius non fuisse introductam per se consuetudinem, sed usum illum, qui erat, titulo privilegii fuisse usurpatum; nam hoc fuerat confessus ipsemet Archiepiscopus Ravennatis. Igitur ex hac suppositione et quasi ex concessis recte argumentatur Gregorius, et ita facile reliqua expediuntur.

CAPUT VIII.

QUIS POSSIT PRIVILEGIUM CONCEDERE.

1. Hactenus explicatum est an sit et quid sit privilegium, non solum secundum genera-

lem rationem, sed etiam juxta varias quasi species suas; sequitur consequenter ut de causis ejus dicamus, inter quas primum occurrit causa efficiens, quia, licet sit extrinseca, ab illa maxime et quasi primario pendet privilegium, quia omnis gratia præcipue oritur ex potestate et liberalitate donantis ; privilegium autem quædam gratia est, ut supra vidimus. Accedit quod, capite proxime præcedente, ad explicandam speciem quamdam privilegii, necessarium fuit duas causas efficientes privilegiorum attingere, scilicet, hominem et consuetudinem, sub quibus duobus membris omnis causa effectrix privilegiorum comprehenditur (omittimus enim Deum, quia non de divinis privilegiis, sed de humanis tractamus, ut supra etiam dictum est). Ex illis duobus generibus causarum, illud quod ad consuetudinem spectat, in eodem superiori capite satis tractatum est; secundum ergo hic superest explicandum.

2. *Duæ regulæ generales. — Ratio primæ regulæ.* — De illa ergo duæ regulæ generales assignari possunt. Prior est : quicumque potest legem condere, potest etiam privilegium concedere. Altera est: nullus potest privilegium concedere, qui legem condere non potest. Et ambæ sub una exclusiva comprehenduntur : solus ille potest privilegium dare, qui potest legem ferre. Ita sentit D. Antoninus, 1 part., tit. 19, cap. 1, in princip. Nam, licet exclusivam non addat, nec expresse ponat, secundam regulam negativam aperte ponit, et explicat affirmativam in sensu exclusivo , et eodem modo loquitur Sylvest., q. 2 ; et Angel., q. 3 ; Tabien., q. 2 ; Rosel., q. 2 ; Armil., n. 3 : qui omnes scripserunt ex Hostiens. in sum., tit. de Privileg., § *Quis possit*, etc. Ratio ergo prioris regulæ est, primo, quia privilegium est lex quædam privata; ergo ab eo maxime dari potest qui potest legem universalem condere. Secundo, quia si privilegium rigorose sumatur, ut est concessio specialis contra universalem legem, ab illo maxime fieri potest, qui esse potest auctor legis: nam ad illum primario spectat dispensare in sua lege, et a fortiori quamlibet exceptionem facere qualis per privilegium fit. Si vero latius sumatur privilegium pro gratia et beneficio ultra jus, constat maxime concedi posse a principe, qui est supra ipsum jus, et ad quem spectat limites ponere in ipso jure, vel præter illud operari, aut potestates varias concedere, etc.

3. *Secundæ regulæ ratio. — Objectio cum confirmatione.* — Ratio vero posterioris regulæ est, quia privilegium est quædam lex privata, ut diximus; ergo requirit potestatem legislativam in concedente. Dices : sufficiet potestas legislativa secundum quid, quia privilegium tantum est lex secundum quid, scilicet lex privata, ad quam non videtur requiri potestas simpliciter legislativa, qualis est potestas suprema gubernativa. Et confirmatur : nam si consideretur privilegium ut concedit aliquid speciale contra legem, æquiparatur dispensationi : ergo quicumque potest dispensare in lege, potest etiam privilegium tale concedere; at multi possunt dispensare, qui non possunt legem ferre; si vero consideretur privilegium ut concedens aliquid præter legem, sic multo facilius potest concedi etiam ab eo qui nec potestatem dispensandi in lege habet, quia unusquisque dominus vel privatus princeps potest alicui concedere privilegium honoris, vel alterius prærogativæ, in domo sua, vel in bonis suis, etiamsi nec legem condere nec jus dicere possit. Quod patet exemplis : nam civitas non suprema, nec metropolitana, sed ordinaria, potest eximere civem a tributis, vel ab aliis muneribus per modum pacti, ad quod non requiritur vis legislativa, et illud est verum privilegium, etiam irrevocabile, ut notavit Panorm. in capite *Pervenit*, de Immunitate ecclesiastica, cum Bartolo, in lege *Quod semel*, ff. de Decretis ab ordin. faciendis, et in lege *Omnes populi*, ff. de Just. et jure, et alii multi, qui ibi referuntur, et sumitur ex lege 1, c. de His quæ sponte, etc., lib. 10.

4. *Responsio objectioni.* — Respondeo quod, licet privilegium sit lex privata, nihilominus, ex ea parte qua derogat juri communi, requirit potestatem publicam, et de se sufficientem ad constituendum jus commune; ex ea vero parte qua privilegium habet vim obligandi alios ad servandum privilegium ipsi privilegiario, est vera lex respiciens communitatem, et ideo ex hac parte requirit publicam potestatem simpliciter legislativam. Quando vero privilegium non fuerit contrarium juri communi, sed statuto municipali, tunc cum proportione requirit potestatem legislativam municipalem, ut sic dicam, et sic semper servatur proportio.

5. *Responsio ad confirmationem.* — Unde, ad confirmationem quoad priorem partem ejus, respondeo, primo, per se loquendo, et quasi propria virtute, neminem posse dispensare in lege, nisi qui illam tulit, vel superior, et hoc modo procedere dicta de privilegio; per commissionem autem legislatoris posse infe-

riorem dispensare aliquando in lege superioris, et tunc concedo etiam posse idem fieri in privilegio, si superior velit hoc inferiori potestati concedere; hoc autem non est contra regulam, nec extra potestatem legislativam. Nam etiam potest superior concedere inferiori potestatem ferendi aliquam legem, ut supra dictum est. Nihilominus tamen est aliqua differentia inter dispensationem et privilegium proprie sumptum, ut capite secundo dixi, quia privilegium dicit potestatem de se durabilem et quasi lege statutam; unde constituit aliquod jus: dispensatio vero solum est quid facti, et quasi transiens. Et ideo commissa potestate dispensandi, non censetur potestas privilegiandi, ut sic dicam, quia hoc posterius majus et difficilius est. Itaque hoc modo multi habent potestatem dispensandi communicatam a superiore, qui non habent potestatem privilegium concedendi.

6. Ad alteram partem ejusdem confirmationis, dicitur primo, aliud esse donare aliquid de propriis bonis vel concedere usum rei propriæ, aut simile beneficium facere; aliud vero proprium privilegium concedere: nam illud prius non est actus jurisdictionis, sed dominii, et ita solum est quid facti; privilegium vero ultra hoc includit aliquid juris, scilicet, quod per modum legis ac juris constituatur, cum vi obligandi alios ad ipsum servandum. Et ideo per se requirit potestatem jurisdictionis, non solum quando derogat juri communi, sed etiam quando concedit aliquid præter jus: nam illud postea respectu privilegiarii tanquam jus servandum est. Quando ergo illæ concessiones, quæ per dominia privata fiunt, privilegia dicuntur, lato modo sumitur privilegium pro quolibet honore, favore vel utilitate liberaliter concessa in propriis bonis, tamen illud non dicitur proprie privilegium, sed per quamdam imitationem, seu analogiam. Unde dicitur, secundo, eo modo quo hæc vocantur privilegia, solere etiam leges appellari, et ita cum proportione oriri a potestate legislativa. Sic enim paterfamilias dicitur constituere legem vivendi in domo sua, et sic etiam dicitur in illa privilegium concedere, vel inter filios, vel inter famulos, etc. Sic etiam testator dicitur leges ponere in institutione sua ab hæredibus servandas, quæ potius sunt conditiones quædam, et eodem modo potest inter hæredes privilegium uni concedere præ aliis, vel uni relinquere sub conditione, ut alius habeat jus aliquod servitutis in illam, vel prælationem aliquam, quæ habet modum privilegii. Sic etiam contrahentes possunt cum aliqua conditione contrahere, quæ potest interdum vocari privilegium, propter effectum vel favorem quem continet. Sic etiam appellantur leges, contractus vel pœnæ conventionales. Atque ita est in exemplo illo de civitate, quæ, licet non possit legem ferre municipalem, nihilominus, per modum pacti et conventionis, concedit aliquam immunitatem civi, vel de novo admisso ad jus civitatis sub tali conditione, vel antiquo propter aliquod opus, vel propter onus quod in se suscepit. Illud enim proprie non est privilegium, sed cum addito, scilicet, tantum conventionale; et ut tale servandum est ex naturali obligatione justitiæ, non ex speciali lege civitatis.

7. *Prima illatio.*—Ex dictis infero, primo, summum Pontificem maxime posse concedere privilegia. Ita docent omnes doctores allegati, et est per se notum, quia maxime habet potestatem legislativam, et ita hæc assertio procedit juxta superius dicta de illa potestate, ut est in Pontifice et in concilio generali. Unde inferunt omnes Pontificem per se et directe posse dare privilegia in materia spirituali, quod etiam est per se clarum. Ideoque dicit Innocentius, capite primo de Translat. Episcop., *Privilegium Pontificis* (id est, ejus supremum imperium) *esse generale et divinum, ab illo autem manasse omnia canonica instituta.* Eademque ratio est de omnibus ecclesiasticis privilegiis. At vero in materia temporali non ita potest Pontifex directe privilegia concedere, nisi in propriis terris Ecclesiæ, ubi est dominus temporalis. Indirecte autem potest etiam in temporalibus concedere privilegium, sicut potest leges ferre; et sic potest etiam temporalia privilegia auferre, ubi ad spiritualia fuerit necessarium, vel per modum condignæ pœnitentiæ, vel pœnæ coercivæ, vel ad tollendam occasionem peccandi, et utrumque colligitur ex cap. 2 de Privilegiis. Duobus autem modis potest Pontifex concedere privilegium in temporalibus: uno modo, quia ipsa temporalia indirecte facta sunt spiritualia, id est, spiritualibus annexa, ut sunt decimæ, in quibus Pontifex privilegia concedit. In hoc tamen modo annexio illius materiæ temporalis ad jus spirituale antecedit ad privilegium; illa autem supposita, Pontifex per directam potestatem concedit privilegia in tali materia, sicut per directam potestatem fert legem circa matrimonium, supposita connexione facta inter illum contractum et rationem sacramenti. Alio ergo modo potest concedere privilegium in materia

pure temporali, intuitu finis spiritualis, sicut interdum concedit privilegium legitimationis, etiam quoad temporalem successionem, cap. *Per venerabilem*, Qui filii sint legitimi, ubi Panormitanus et alii late de hoc puncto; Rosel., verb. *Illegitimus*, n. 15, ubi alii summistæ. Sic etiam potest Pontifex eximere aliquos a jurisdictione principum temporalium, si ad spiritualia expedit, et similia.

8. Addunt vero Antonin. et summistæ Pontificem non solere privilegia concedere contra se. Exemplum ponunt in privilegio, quod aliqui principes dicunt se habere a Papa circa rescripta ejus, ut sine ipsorum approbatione effectum non habeant : nam hæc et similia privilegia sunt contra ipsum Papam, et ideo non est credendum esse ab illo concessa. Citant Anton. et Sylvest., cap. *Cum ex officii*, de Præscript., in quo nihil reperio quod ad causam pertineat. Rosel. vero citat l. *Jubemus nullam*, c. de Sacros. Eccles., quæ magis ad rem facit, quatenus ibi significatur, *oracula etiam cœlestia*, id est, privilegia etiam principum non concedi contra publicam utilitatem, neque in eo sensu esse acceptanda. Hoc enim maxime in privilegiis pontificiis locum habet. Unde adverto restrictionem illam posse intelligi, vel de possibili, vel tantum de facto, et priori modo habebit locum quando privilegium ita esset contra Papam, ut esset contra suam dignitatem eamve minueret; tale enim privilegium non potest Papa concedere, quia non potest suam dignitatem dividere aut minuere. Posteriori autem modo, loquendo de facto, etiam est opus distinctione : nam sæpe concedit privilegia contra se, id est, contra suum commodum, ut dat privilegium testandi interdum diminuendo reditus suos, vel indultum providendi beneficia quæ ad ipsum alias pertinerent; non tamen concedit privilegia convenienti usui suæ potestatis et ecclesiasticæ gubernationi contraria, quia esset abusus suæ potestatis, et prodigalitas quædam quæ in Pontifice non præsumitur, et in hoc sensu videntur locuti citati auctores.

9. *Secunda illatio.—Obviatur objectiunculæ.*—Secundo, infertur ex dictis, Episcopos et omnes superiores Prælatos Ecclesiæ posse respective, seu cum proportione privilegia concedere. Ita docent dicti auctores, et communiter alii in cap. *Cum olim*, 2 de Privileg. Et probatur, quia omnes qui possunt leges ferre, possunt privilegia concedere ; sed Episcopi possunt leges ferre; ergo, etc. Ex qua ratione constat potestatem hanc in Episcopis esse proportionatam suis legibus suæque dignitati. Nam si privilegium sit contra jus, concedere illud potest Episcopus in jure a se condito, vel a suo prædecessore, quia illud subditur suæ potestati : non tamen in jure communi, vel pontificio, seu lato a suo superiore ; et ideo dixit Hostiens. eatenus posse Episcopum privilegium dare, quatenus potest constitutiones facere: et Angel. ac Tabien. clarius dicunt, posse privilegium concedere respectu constitutionis ad se pertinentis. Ratio autem est, quia Episcopi non possunt mutare jus commune, aut illi derogare, ut tradit Archid. in c. *Eleutherius*, 91 distinct., et supra visum est. Dices: Episcopus potest dispensare in jure communi et in votis, et in nonnullis impedimentis per leges pontificias introductis; ergo etiam poterit dare privilegium contra jus commune. Respondeo Episcopum per se non posse dispensare in jure communi, sed quatenus jure vel consuetudine concessum est, ut dixi supra, l. 6, et l. 4 de Orat., c. 28, in fine; non est autem illi concessum jure aut consuetudine ut concedat privilegia contra jus commune, nisi prædictæ dispensationes privilegia vocentur, quod pertinet ad quæstionem de nomine.

10. Denique, simili modo dicendum est de privilegiis quæ non sunt contra jus; nam illa etiam concedere possunt Episcopi respectu rerum ad se pertinentium, ut dicunt Hostiens., Angel. et Tabien., et sumitur ex cap. *Constitutus*, de Religios. domib., ubi Papa defendit privilegium concessum ab Episcopo; verum est, fuisse confirmatum auctoritate alterius Pontificis. Sumitur etiam ex cap. *Cum venerabilis*, de Censibus, ubi magis videtur esse sermo de privilegio conventionali quam proprio. Et ordinarie hæc quæ vocantur privilegia episcopalia sunt donationes liberaliter ab eis factæ monasteriis, vel Ecclesiis, vel earum uniones, juxta cap. *Sicut*, de Excessibus Prælat., et capit. *Cum inter*, de Re judic., et cap. *Visis*, 16, q. 2, et quod addunt prædicti auctores, Episcopum non posse concedere hæc privilegia sine consensu Capituli de his largitionibus et quasi alienationibus, intelligendum est juxta cap. *Cum olim*, 2 de Privileg., et cap. *Pastoralis*, de Donat., quod quomodo intelligendum sit explicant in eisdem locis Panorm. et doctores; nunc vero ad nos non pertinet.

11. *Tertia illatio.*—Tertio, infertur ex dictis, imperatores, reges aliosque principes temporales supremos posse, in sua materia et ditione, privilegia concedere, nimirum, in rebus, immunitatibus, honoribus ac potestati-

bus temporalibus, non vero in spiritualibus, quia in his leges ferre non possunt, nec mutare, nec etiam de illis disponere, aut illas administrare : unusquisque autem id potest in materia temporali in territorio suo, sicut supra de legum latione dictum est; nam cum eadem proportione hoc procedit. De quo videri potest Panormitan. in c. 2 de Immunit. ecclesiast., a n. 13; et Sylvest. supra, q. 2 et 9; e contrario vero, de inferioribus principibus qui superiorem temporalem recognoscunt, sequitur non posse propria privilegia concedere, nisi quatenus eis fuerit specialiter concessum a superiori principe, quia non aliter habent potestatem legislativam, ut supra dictum est. Sylvest. autem, dicta q. 9, cum Panorm., dicit eos concedere posse privilegia immunitatis a tributis; statim vero explicant posse id facere in suum præjudicium, non communitatis; et ita, ut supra dixi, illa non sunt proprie privilegia, sed donationes quædam, vel conventiones.

CAPUT IX.

DE MATERIALI CAUSA, SEU SUBJECTO PRIVILEGII, SEU CUI POSSIT CONCEDI.

1. *Prima conditio materiæ legis.* — *Secunda conditio.* — Quia concedens privilegium, aliquid et alicui concedit, ideo hæc duo dici possunt ad materiam privilegii pertinere; unum per modum materiæ circa quam privilegium versatur, aliud per modum subjecti privilegii. Est enim privilegii concessio quædam actio ad alterum, in qua illa duo ex parte materiæ semper distinguimus, ut in materia pœnitentiæ, religionis, et in universum in materia justitiæ. Primum ergo, de materia proxima circa quam versatur privilegium, tantum generaliter dicere possumus debere esse materiam legis capacem, et ex parte postulare generales conditiones legis, ut esse rem justam, rationabilem et honestam, juxta dicta libro 1, cap. 9, specialiter vero addere possumus materiam privilegii tria postulare. Unum est, ut sit favorabilis, ut circa definitionem explicatum est. Et ita versari potest in omnibus humanis commoditatibus, ut in honoribus, muneribus, proventibus, et e converso in oneribus, tributis et aliis exemptionibus; sicque materia hæc infinitam habet varietatem, quæ per accidens est, et ideo sub scientiam non cadit. Alia conditio hujus materiæ assignari potest, ut sit specialis aliqua facultas ad aliquid agendum vel non agendum, recipiendum aut non recipiendum. Non enim omnis materia favorabilis est materia privilegii, quia multi sunt favores, aut beneficia, vel liberales donationes, quæ non sunt privilegia, quia solum in facto consistunt, et non concedunt aliquod jus, et ideo nullo modo participant rationem legis; privilegium autem permanentem aliquam facultatem tribuit, non communem; materia ergo privilegii hanc conditionem requirit.

2. *Tertia conditio.* — Addi vero potest necessarium etiam esse ut, secundum hanc specialem rationem, participet conditionem justitiæ et honestatis, quæ debent esse veluti transcendentales, et inclusæ in omni specie, seu differentia legis. Unde cum privilegium habeat duos respectus, unum ad eum cui gratia fit, alium ad eos respectu quorum fit, seu a quibus debet servari privilegium, sub utroque respectu debet justitiam et honestatem servare : diverso tamen modo, nam respectu privilegiarii, satis est quod sit talis materia, ut ab ipso possit honeste et sine injuria aliorum fieri vel omitti, saltem supposito privilegio : respectu vero aliorum, oportet ut vel nullum vel moderatum gravamen contineat, ita ut secundum rectam rationem ad illud sustinendum obligari possint. Et juxta hanc generalem regulam de singulis privilegiis judicandum est : neque enim hic possumus magis in particulari ad illa descendere : infra vero, tractando de privilegiorum interpretatione, nonnullas regulas ad interpretanda privilegia, ex hac generali doctrina, colligemus.

3. *De persona cui conceditur privilegium.* — Superest dicendum de persona cui privilegium conceditur. De qua loqui possumus de possibili, vel de facto. Prior sensus pertinet ad capacitatem privilegii; posterior vero ad actualem concessionem passivam, seu participationem privilegii. Dicendum ergo imprimis est omnem hominem alteri subditum, vel aliquo modo inferiorem, esse capacem privilegii, et nullum alium. Quæ assertio tres habet partes. Prima est de personis subditis, sub quibus comprehendimus omnes habentes in terris superiores; nam sicut omnes illi, de se ac per se loquendo, sunt capaces legis sibi impositæ a suo superiore, ita etiam sunt capaces privilegii, quia quantum est ex se possunt eximi a lege, si aliæ conditiones necessariæ intercedant. Item, dare et recipere quasi correlativa sunt, seu reciproca; sed omnes principes habentes potestatem ferendi leges possunt privilegia concedere, et consequenter maxime possunt illa suis subditis concedere; ergo, e

contrario, subditi sunt capaces privilegii. Imo hinc inferunt aliqui, solos subditos, ut tales sunt, esse privilegii capaces, quia princeps suis tantum subditis, et intra ditionem suam potest concedere privilegia, quia solis illis potest imponere legem, et solos illos potest a lege solvere; ergo etiam subditi a solis suis principibus possunt privilegia recipere; ergo tantum homines subditi, ut subditi sunt principi habenti talem potestatem, sunt capaces privilegii.

4. Addidi vero secundam assertionis partem, quia non solus subditus videtur posse a suo superiore accipere privilegium, sed etiam ab alio. Nam etiam princeps non solum subditis, sed etiam non subditis potest concedere privilegium. Verbi gratia, dux Florentiæ potest concedere Lusitanis privilegium, ut transeundo per suam ditionem non solvant pedagia, vel quid simile. Atque hoc clarum supponunt Innocent., Panorm., Felin. et fere omnes alii in cap. *Novit*, de Judiciis, et in cap. 1 de Probat., constituentes differentiam inter privilegium concessum subdito vel non subdito, quod illud revocabile est, hoc irrevocabile, de qua differentia postea videbimus; nunc solum ex illa sumimus non subditum esse capacem privilegii. Inductione etiam ostenditur : nam imperator concedit privilegia judicibus ecclesiasticis, licet illi subditi non sint, ut quod, in aliquo casu, per viam appellationis possint directe de laicis in causis temporalibus judicare, ut patet ex c. *Quicumque*, 11, q. 1. Similiter possunt seculares principes privilegium concedere clericis, licet illis non sint subditi, ut constat ex multis legibus, c. de Episc. et Cleric. et de Sacros. Eccles. Quin potius, cum sit certum legem civilem disponentem in specie circa clericos, nec illos obligare, nec ab illis servandam esse, ne videantur suo privilegio fori præjudicare, nihilominus si talis lex merum privilegium contineat, ab eis acceptari potest, ut cum Abbate docet Felin. in c. *Ecclesia Sanctæ Mariæ*, de Constit., n. 40, in fine; et rationem reddit, *quia tunc cessat ratio superioritatis, cum non subditus possit privilegiari*, cap. *Novit*, de Judic. Ratio autem cur non subditus possit privilegiari est, quia privilegium, ut sic, non requirit vim coactivam, nec vim directivam in privilegiarium, quia privilegium illum non obligat, nec ad pœnam, nec sub culpa; ergo privilegium, ut sic, non requirit subjectionem.

5. Propter hoc ergo dixi in secunda parte assertionis, *Vel aliquo modo inferiorem*, quia in rigore non est necessaria propria subjectio in eo qui privilegium accepturus est, vel ut illius sit capax. Hoc autem maxime verum est de privilegio quod non continet dispensationem aut exemptionem ab aliqua lege, quia si dispensationem contineat, eo ipso est actus jurisdictionis voluntariæ, et supponit jurisdictionem non voluntariam, scilicet, ad ferendum præceptum obligans, a quo fit exemptio seu dispensatio, de quo privilegio loqui videntur qui subjectionem tanquam conditionem necessariam in privilegio requirunt. Privilegium autem quod non derogat alicui legi, non requirit, formaliter loquendo, jurisdictionem respectu ejus cui tale privilegium conceditur, quia talis concessio non est actus jurisdictionis, ut per se patet, sed est actus liberalitatis, vel potest etiam esse pactum aliquod, ut infra dicemus; ergo tale privilegium non requirit subjectionem in eo cui conceditur. Unde concedi potest et æquali, et superiori, et alieno (ut sic dicam), vel peregrino, ut ex exemplis adductis constat.

6. *Recipiens privilegium semper supponitur inferior aliquo modo.* — *Obviatur objectioni.* — Nihilominus tamen semper recipiens privilegium supponitur aliquo modo inferior. Quod clarius cernitur quando privilegium datur a rege clericis suæ reipublicæ vel regni; nam, licet illi exempti sint a jurisdictione temporali, nihilominus sunt vasalli, et tenentur suum principem recognoscere in his quæ suæ immunitati non sunt contraria, quia sunt membra communitatis cujus ille est caput. Idem cernitur in alienis qui, dum transeunt per terras alterius principis, ab illo recipiunt aliquod privilegium : nam illi dum ibi peregrinantur aliquo modo sunt inferiores et subditi. Si vero unus rex alteri regi vel principi supremo concedat privilegium, semper erit cum habitudine ad terras suas, respectu quarum alter est inferior et inæqualis, esto non sit subditus. Quomodo etiam Pontifex est capax privilegii recipiendi ab imperatore vel principe temporali, ut omnes dicti juristæ supponunt, ut patet de illo privilegio exercendi jurisdictionem directam in aliquibus causis civilibus, et idem est in privilegio extrahendi de regno alieno res prohibitas per leges illius regni, et similia. Dices : cum privilegium sit lex, quomodo potest concedi sine usu jurisdictionis? Respondeo, ideo dixi, me loqui formaliter respectu ejus cui privilegium conceditur, quia ut sic non obligat illum, et ideo respectu illius non est necessaria jurisdictio :

quatenus vero in tali privilegio includitur ratio legis obligantis alios, sic requirit jurisdictionem in illos; et hinc est ut nullus princeps possit tale privilegium concedere, nisi intra ditionem suam, vel in ordine ad illam.

7. Unde patet facile tertia pars assertionis, quæ potius videri potest superflua, quia sub duobus primis membris comprehenduntur omnes homines subditi; quid ergo mirum quod extra illos nulli sint alii capaces privilegii humani, nisi fortasse intelligantur ibi exclusi homines non viatores, quod vanum esset. Posita ergo est illa particula ad denotandum non posse unum principem concedere privilegium alteri, ut æqualis illi est, in his rebus quas ipse in suo territorio cupit exercere; nam si per se non possit, nunquam poterit ex privilegio alterius principis, etiamsi in potentia et divitiis excedere videatur. Et ratio est clara, quia talis princeps nullam habet in alieno territorio potestatem. Et eadem ratione non potest unus princeps privilegium concedere vasallo alterius sine aliqua dependentia ab ipso, per habitudinem aliquam ad terras suas, quia sine hac non potest intelligi quomodo potestas principis se extendat ad alienos quoad privilegia. Nam, licet possit liberalem donationem alteri facere de rebus suis, illa tantum est purum donum in facto consistens, non privilegium de cujus ratione est, ut per modum juris specialis ac legis privatæ constituatur, quam nullus princeps potest constituere, dando alteri non subdito facultatem aliquid agendi, vel non agendi, nisi in terris suis, vel ex illis, aut circa illas, aut cum aliqua simili habitudine.

8. *An idem sibimet concedere possit privilegium.* — Sed quæres an idem possit sibimet concedere privilegium, ut, verbi gratia, Pontifex, et qui in quolibet ordine non habet superiorem. Nam ille etiam potest indigere privilegio quod aliis potest concedere, et ab alio non potest recipere; poterit ergo sibimet illud applicare, quia pejoris conditionis esse non debet. Et confirmatur : nam hac ratione dicimus posse Pontificem sibi indulgentiam concedere, et secum in præceptis ecclesiasticis vel in votis dispensare. Item, perinde est concedere privilegium domui suæ vel rebus suis, atque sibi; sed imperator dat privilegia domui suæ, et rebus suis, ut constat ex tit. c. de Privileg. dom. Augustæ, et de Privileg. cor. qui in sacr. pal. milit., lib. 12; ergo verisimile est posse principem statuere privilegium sibi servandum, quia, ut cedit in commodum Principis, non est actus jurisdictionis; et ut est propria lex, circa subditos versatur, dirigendo actus eorum circa suum principem.

9. *Respondetur ad quæsitum negative, licet forte sit quæstio de nomine.*—Nihilominus tamen facile defendi potest hæc non esse proprie privilegia ipsius Principis, licet forte ad modum loquendi hoc pertineat. Hoc autem in Pontifice (et idem est cum proportione de reliquis) ita declaro, quia in his quæ non sunt contra obligationem alicujus communis legis, aut voti, non potest inveniri materia privilegii in Pontifice respectu sui ipsius, quia nullam specialem potestatem, aut gratiam aliis concedit, quam ipse a Deo non habeat jure suo, et potestate ordinaria. Unde, licet aliquando videatur sibi speciale jus assumere, ut quando quædam beneficia specialiter sibi afficit, vel specialem honorem sibi reservat, vel specialem modum electionis pro sua dignitate constituit, in his et similibus, non tam privilegia sibi assumit, quam suo jure utitur, et jus divinum suæ dignitatis vel declarat, vel determinat, et de tali determinatione jus quoddam commune constituit. Quando autem personas vel communitates aliquas eximit a subjectione inferiorum Prælatorum, et sibi subjicit immediate, vel sub sua potestate assumit, etc., aliis quidem privilegia concedit, quoad se vero quod suum est retinet, et participationem potestatis quam aliis communicaverat, interdum revocat. Et idem est in similibus; ideoque ubi non intervenit indulgentiarum applicatio vel dispensatio in lege, non potest inveniri proprium privilegium, quod Papa sibi vel suæ dignitati proprie concedat. Et declaratur amplius, quia pontificia dignitas ex ipso divino jure singularis est et communis; singularis in excellentia et potestate, communis in efficacia et utilitate : et ideo prærogativæ illius, si privilegia dicenda sunt, magis sunt de jure divino quam humano, ut est privilegium immunitatis in omni foro, et in omni causa, tam civili quam criminali, et ab omni censura, et ecclesiastica pœna, et similia : quod si aliquid interdum est ex institutione pontificia, est tanquam debitum jure naturæ illi dignitati, ideoque (ut ita dicam) potius est determinatio quædam juris divini, quam humanum privilegium.

10. *Non solet indulgentia significari nomine privilegii. — Pontifex sibi indulgentiam potest concedere.*— Indulgentia vero habet specimen quoddam privilegii, communi tamen usu non ita vocatur, nec solet comprehendi sub

nomine privilegiorum in generalibus rescriptis Pontificum, nisi mentio illius proprio nomine fiat. Et ratio est, quia indulgentia est quædam absolutio, et non est facultas aliquid agendi, vel non agendi, quam privilegium specialiter significat, ut dixi, vel certe indulgentia est quædam spiritualis eleemosyna de thesauro Christi per dispensatorem ejus facta; eleemosyna autem non est privilegium, sed purum beneficium alterius rationis. Quapropter, licet Pontifex possit sibi indulgentiam applicare, ut late dixi in 4 tom., disput. 52, sect. 1, non inde sequitur posse proprium privilegium sibi concedere. De dispensatione item fatemur posse Pontificem secum in sua lege dispensare, ut eodem loco dixi, tamen non videtur facere per modum privilegii, quasi eximendo se a lege absolute, sed ex justa causa, et quantum causa postulaverit, factum potius exercendo, quam speciale jus circa se constituendo, ideoque talis dispensatio non habet rationem legis privatæ, nec privilegii. In voto autem potest secum dispensare, illud simpliciter auferendo si causa subsit; hæc autem dispensatio solum est remissio quædam debiti, non exemptio ab aliqua lege, ut alibi dictum est, et ideo nec in Pontifice, nec in aliis habet propriam rationem privilegii.

CAPUT X.

QUODNAM SIT DE FACTO SUBJECTUM PRIVILEGII QUOAD PERSONAM CUI CONCEDITUR.

1. Diximus cui possit privilegium concedi; ad moralem autem et practicam doctrinam desiderari potest ut explicemus cui de facto concedatur privilegium. Quod ita generatim sumptum, quæstio est facti, non juris, nec cadit sub scientiam, quia est contingens, et ex variis occasionibus pendet. Si autem quæratur quibus personis aut communitatibus privilegia in jure concedantur, erit quidem suo modo quæstio juris, sed vastissima, quæ infinita comprehendit. Dantur enim privilegia Episcoporum, clericorum, religionum, militum, doctorum, scholarium, minorum, uxorum, piarum causarum, et similia, quæ hic prosequi non possumus, sed videri possunt doctores qui varios tractatus de his privilegiis scripserunt, ut Rebuff. de Privilegiis scholarium; Tiraquel., de Privilegiis piæ causæ, et alia similia, quæ in t. 18 Tractatuum videri possunt; et de privilegiis religiosorum multa disputavit Emman. Roder. in suis quæstionibus regular., quæ in 3 tom. de Statu Religionis reservamus.

2. *Quæstio cum ratione dubitandi.* — Alia ergo quæstio propria hujus loci esse potest, an privilegium his tantum intelligatur concessum qui in ipso expresse nominantur, vel sub illis interdum comprehendantur alii. Nam, prima facie, videtur hæc res non posse habere dubitationem, sed dicendum necessario esse, illis tantum concedi qui expresse nominantur. Primo, ex illo principio, quod privilegia tantum valent quantum sonant, et non amplius, quæ regula non solum intelligitur quoad res concessas, sed etiam quoad eos quibus conceduntur, cum eadem sit utriusque ratio; ergo privilegia tantum valent illis, quibus expresse conceduntur; quia illi tantum sonant (ut sic dicam) in ipso privilegio. Secundo, quia illis tantum conceditur privilegium ad quos dirigitur intentio concedentis, cum ex ejus voluntate pendeat concessio et extensio privilegii; sed intentio tantum extenditur ad eos qui verbis concedentis exprimuntur, quia non potest nobis aliter de illius intentione constare; ergo. Tertio, quia privilegium est stricti juris, et ideo extendi non debet ultra verba formalia et expressa.

3. In contrarium vero est, quia, in multis casibus, sub expresse nominatis intelliguntur alii comprehensi quoad participationem privilegii, quia virtute in illis continentur, licet expresse non nominentur; ergo vel non potest regula generalis in contrarium statui, vel si istæ sunt exceptiones, assignanda est regula observanda in hujusmodi exceptionibus faciendis. Antecedens patet primo, quia privilegium concessum viris intelligitur esse concessum feminis, si illius sunt capaces, et in aliis, quæ privilegium concernunt, ita cum viris conveniunt, ut privilegium possit illis commode adaptari. Ita sentit Gloss. in cap. *Generali*, de Elect., in 6, verb. *Universos;* Gloss. in Clem. 1 de Elect., verb. *Homines*; expressius Archid. in c. *Si quis suadente*, 17, quæst. 4; et Bald. in c. *Ad audientiam*, 11, de Rescript., n. 12; Rebuff., in l. 1, ff. de Verb. signif., circa verb. *Si quis*, ampliat. 17; Tiraquel., lib. 1 de Retract. linag., § 1, Gloss. 9, n. 207, contra aliquos quos n. 188 retulerat; et videtur colligi ex dicta lege, quæ declarat particulam *Si quis*, feminam comprehendere. Facit etiam l. *Lucius*, 91, § *Quæsitum*, ff. de Legat. 3, ubi dicitur, in testamento nomine fratrum venire sorores, nisi aliud sensisse testatorem probetur.

Secundum exemplum est de privilegio concesso patri; nam intelligitur concessum filiis, quia censetur unum cum patre, l. *Etiam*, 19, ff. Solut. matrimon.; sentit Bald., in leg. ult., c. de Libertis et eor. lib., n. 8, et in l. *Non plures*, c. de Sacros. Eccles., n. 7; et videri potest Barbos. in l. *Maritus*, 12, n. 79. Tertium et simile exemplum est, quod nomine filiorum solent nepotes in privilegiis venire, ut sumitur ex Authent. *Si quid*, c. Qui potio. in pign. hab., et ex l. *Justa*, 201, ff. de Verb. signif., et tradit Bart. in l. *Si cum procuratore*, ff. de Re judic. in fine; Antonin. Negusian., tract. de Pignorib., part. 1, memb. 4, n. 95, ubi alios refert. Quartum exemplum est: nam privilegium domino concessum consequenter conceditur servis qui illum comitantur, et concessum sacerdoti ad celebrandum, est virtute concessum ministranti, et sic de aliis quæ videntur esse correlativa, vel conjuncta in usu privilegii.

4. *Regula generalis*. — Nihilominus in hoc puncto regula generalis constituenda est, subjectum actuale privilegii (ut sic dicam), seu personam vel rem cui actu conceditur privilegium, illam tantum esse quæ in ipso privilegio exprimitur, vel ex vi vocis, aut actionis, seu materiæ, vel ex aliqua juris dispositione sub illa comprehenditur. Hanc assertionem quoad regulam generalem probant sufficienter rationes dubitandi in principio positæ. Solum, in tertia ratione, est advertendum non æque procedere in omni privilegio, sed distinctione utendum esse, ut infra, tractando de interpretatione privilegii, latius dicemus. Nam privilegium juri communi contrarium sub ea ratione odiosum censetur, et ideo potius restringendum est quam ampliandum. Item privilegium, licet sit præter vel supra jus, si cedat in præjudicium tertii, secundum eam rationem est stricti juris, et coarctandum, ut omnes auctores proxime citati fatentur. Et ita in his duobus privilegiorum generibus maxime procedit regula data, et vix habet exceptionem saltem *in casu dubio*, sed tantum *in casu certo*, juxta circumstantias in secunda parte assertionis insinuatas. Et ratio est, quia non præsumitur princeps plus velle derogare juri communi aut velle privare aliquem jure acquisito, vel majus præjudicium tertio inferre, quam suis verbis exprimat ac declaret; ergo in dubio semper limitandum est privilegium ad personam in eo expressam, quando vel derogat juri communi, vel alterum lædit.

5. At vero, quando privilegium est omnino favorabile, sine præjudicio juris communis aut tertii, tunc ample quidem intelligendum est, ideoque extendi potest facilius ad personas non clare expressas in privilegio. Quia vero tota concessio et extensio pendet ex intentione concedentis, quæ ex verbis cognosci debet, ideo necesse est ut, vel privilegium intelligatur concessum soli personæ in illo expressæ, vel si aliqua extensio est facienda, oportet ut sit per aliquam necessariam connexionem cum illa. Hæc autem connexio videtur necessario sumenda vel ex significatione vocis, quia cum proprietate patitur illam ampliationem, licet alium etiam usum habere possit, vel ex necessitate materiæ vel actionis, quia sine tali extensione privilegium redderetur inutile, aut inurbanum, aut moribus hominum non accommodatum, quod de principe præsumendum non est. Neque præter hæc duo capita videtur posse excogitari aliud, quod ex ipsomet privilegio sumi possit ad extendendum illud. Addidimus vero tertium caput in assertione, scilicet, juris dispositionem, quia jus habet vim et auctoritatem ad amplianda privilegia, et ad privilegiorum verba declaranda, vel augenda, quoad eorum significationem. Quando ergo prædicta connexio ex aliquo capite istorum satis nota fuerit, tunc certa est illius ampliatio ad personas connexas, et in privilegiis hujus tertii generis idem servari poterit in casu dubio, quia hoc privilegium non est stricti juris; et ita retorquendo tertiam rationem in principio factam, manet declarata et probata tota assertio; declarabitur tamen amplius respondendo ad posteriora exempla : nam priores rationes non postulant solutionem. Et rationi in contrarium objectæ damus totum quod intendit; propter illam enim assignavimus regulam cum prædicta moderatione, quæ nobis videtur exceptiones omnes, quæ fieri possunt, comprehendere, quod respondendo ad exempla adducta patebit, nam eadem erit ratio aliorum.

6. Ad primum ergo exemplum, respondeo duobus modis posse privilegium concedi viris, uno modo per nomen definite significans viros, seu masculos, ut si loquatur privilegium per hæc ipsa verba *viros*, aut *masculos* : alio modo loqui potest privilegium per nomen communis seu ambiguæ significationis, ut est hoc nomen *homo*, *filius*, et alia quæ cum illis adæquate vel adjective conjungi possunt, ut, *religiosus*, *nobilis*, et similia; talia etiam sunt illa signa *nullus*, *omnis*, *quis*, *qui*, et similia. Dico igitur quoties privilegium viris concedi-

tur sub prioribus nominibus, non comprehendere feminas, nec illis concedi. Ita sumitur ex Rebuff. supra dicente, si privilegium concedatur religiosis sub hac additione, *Viris religiosis* (qualis habetur in c. *Pastoralis,* de Privil.), non extendi ad moniales. Confirmarique hoc potest ex his quæ de nomine viri tradit Bart. in l. 1, c. de Dignit., lib. 12, n. 41. Idem certius est si privilegium concedatur *filiis masculis ;* nullo enim modo extenditur ad feminas, etiamsi maxime favorabile sit. Et ratio est, quia hæ voces ita significant mares, ut distinguant illos a feminis, et ideo constat ex jure, quando instituuntur seu vocantur *masculi* sub hac voce tantum, excludi feminas, ut late supra tradit Rebuff. dicta lege prima, ad verb. *Masculos.* Addit vero limitationes communes, nisi necessitas cogat aliter interpretari. Sed credo id habere locum in testamentis, quia sæpe testatores, vel propter imperitiam, vel propter turbationem et memoriæ defectum, nominibus improprie utuntur ; raro vero accidere in privilegiis, quæ cum majori maturitate conceduntur. Item facilius id admitterem in nomine *viri* quam in nomine *masculi* aut *maris.* Nam *vir* interdum videtur comprehendere feminas, etiam in communi et vulgari sermone, quando materia id requirit, ut est optimum exemplum in cap. 1 de Præsump., quod continet illam sententiam sapientis Proverb. 26 : *Sicut noxius est qui mittit sagittas et lanceas in mortem, ita vir qui fraudulenter nocet amico suo.* Quæ sententia etiam in feminas convenit. Et est frequens in Scriptura, ut Psalm. 1 : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum ;* et Psalm. 111 : *Beatus vir qui timet Dominum.* Quibus locis videtur pro homine generatim sumi. Quo modo etiam videtur intelligi c. *Licet universi,* de Testib. Sed hic usus rarus est, et nisi evidens sit necessitas, ad privilegia non est accommodandus. Multo vero magis vitandus est in nomine *masculi,* vel æquipollenti, quia nunquam proprie accipitur in communi significatione abstrahente ab utroque sexu.

7. *Quando nomen est commune duorum, privilegium, maxime favorabile, concessum sub masculino nomine comprehendit alium sexum.* — At vero quando nomen est commune duorum, tunc habet locum dicta sententia, quod privilegium, præsertim favorabile, concessum sub masculino nomine, comprehendit sexum femininum ; et ita privilegia religiosis alicujus ordinis concessa, intelliguntur etiam concedi feminis in his quæ possunt ipsis adaptari, ut bene tradit Emman. Roder., tom. 1, q. 13, art. 22. Sic etiam privilegium absolute concessum filiis, etiam filiabus est commune, nisi ex alio capite ex supra dictis limitandum sit, quia ex vi vocis *filii,* nomen commune est filias complectens, ut habetur in l. *Justa,* 201, ff. de Verb. signific., et sumitur ex l. *Filii,* et l. *Cognoscere,* eodem, quatenus in priori dicitur filios vocari omnes liberos ; in alia vero dicitur liberorum nomine contineri et viros et feminas ; et per se constat, quia liberorum nomen tantum habet masculini formam, et non femininam in hac significatione. Ergo etiam in materia privilegiorum quod filiis absolute conceditur, filiabus etiam datur ex vi vocis, si et illis adaptari possit, et aliunde non constet de mente magis restricta. Idem censeo de nomine fratrum ; nam quod illis conceditur, debet intelligi concessum sororibus, posita capacitate, et ablatis aliis impedimentis. Quia nomine fratrum, in communi modo loquendi et Scripturæ, et vulgari, et juris, nomen fratris commune est de se, et ideo nomine fratrum sorores veniunt, ut sumitur ex dicta l. *Lucius,* et ex l. *Tres fratres,* ff. de Pact., et multa similia exempla de consanguineis, propinquis, etc., sumi possunt ex Rebuff. in dict. l. 1, et Tiraq., l. 1 de Retract. linag., § 1, Gloss. 9, n. 200 et sequentib.

CAPUT XI.

AN PRIVILEGIUM EXTENDATUR AD CONJUNCTA SEU CORRELATIVA.

1. Hoc dubium petitur in posterioribus exemplis positis in capite superiori, et continet varias quæstiones de conjunctis, seu correlativis, an, scilicet, privilegium uni concessum censeatur consequenter alteri concessum ; ut, an privilegium concessum marito censeatur concessum uxori, vel datum patri communicetur filiis, et datum avo transeat ad nepotes, vel datum domino communicetur familiaribus seu servientibus, vel datum uni sociorum alteri commune sit. De quibus quæstionibus, qui multa desiderat, legat Barbosam in l. *Quia tale,* ff. de Solut. matr., a num. 22 : et Baptist. de S. Blas., tr. de Correlat., præsertim n. 23 et 35. Solum ergo dicimus applicandam esse regulam generalem supra traditam cum suis moderationibus. Nimirum, privilegium concessum uni et propter rationem in illo solo existentem, non transire ad alios quantumvis correlativos, neque illis communicari ex vi

conjunctionis seu correlationis quam inter se habent, nisi aliunde ex materia, usu, aut verbis privilegii, vel ex alia juris dispositione talis extensio habeatur. Ratio regulæ est, quia tale privilegium simpliciter est personale, et relatio vel connexio ad aliam personam non facit identitatem ; ergo si per se non spectat ad usum privilegii, nihil etiam deserviet ad communicationem ejus ; ergo manet intra limites privilegii personalis, cujus natura est, ut intra personam maneat, adeo ut alteri donari vel in alium transferri non possit, etiam voluntarie cedente ipso privilegiario, ut Barbos. supra late ostendit. Non ergo communicatur correlativo, nisi ex alio capite colligatur extensio. Quod per aliqua exempla circa particularia membra numerata breviter explicatur.

2. *Quando uxor gaudet vel non gaudet privilegio mariti.*—Nam imprimis uxor non gaudet privilegio mariti per se loquendo et nihil amplius addendo, propter rationem factam. Si tamen privilegium concessum sit marito ratione nobilitatis innatæ ex vi generis et stirpis, tale privilegium communicabitur uxori ex dispositione alterius juris, statuentis uxorem nobilis viri esse nobilem, etiamsi ex se ante matrimonium nobilis non esset, et ideo consequenter gaudet privilegio nobilitatis mariti. Et quia uxor, per matrimonium cum persona nobili, ita fit nobilis ut retineat nobilitatem mortuo marito, ideo etiam in viduitate gaudet privilegio mariti. Aliquando vero maritus non est nobilis sanguine, fit autem nobilis ratione magistratus et officii, quæ dici solet nobilitas accidentalis, et duobus modis acquiritur secundum jura. Uno modo ut separabilis, etiamsi magistratus aut dignitas relinquatur, ut senator fit nobilis ex tali munere, et manet nobilis, etiamsi administrationem relinquat. Alio modo solet conferre officium nobilitatem quamdiu geritur, illo vero deposito cessat nobilitas; uterque enim modus habetur in jure, et ex illius dispositione pendet. In utroque ergo modo uxor participat nobilitatem accidentalem mariti, et consequenter gaudet privilegiis ejus; aliter vero et aliter. Nam quando nobilitas accidentalis est de se perpetua, seu separabilis ab administratione et munere, tunc uxor gaudet ejus privilegiis, non solum vivente marito, sed etiam mortuo, quia etiam tunc nobilitate gaudet; quando autem nobilitas accidentaria pendet in esse et conservari a munere, tunc uxor gaudet privilegiis mariti illo vivente; non autem mortuo, quia jam amisit nobilitatem. Imo idem erit, licet maritus non moriatur, si magistratum relinquat, quia eo ipso perdit nobilitatem, et consequenter privilegia. Unde addi potest quartum membrum, quando privilegium datur marito sine ullo respectu ad nobilitatem naturalem, vel accidentalem, separabilem vel inseparabilem ab officio, sed pure ratione officii vel administrationis : nam sic aliquando conceditur privilegium sine ulla nobilitate, et tunc uxor non gaudet privilegio mariti, etiam illo vivente. Quia officium non communicatur sicut nobilitas, nec invenitur dispositio juris in qua communicatio talis privilegii possit fundari. Et ita applicatur optime regula data.

3. Unde obiter colligitur decisio illius quæstionis, an uxor clerici conjugati gaudeat privilegiis ejus, quam tractat Sanc., l. 7 de Matr., disp. 47, et recte definit non gaudere, sequiturque ex regula posita. Nam illa privilegia conceduntur propter dignitatem et munus clerici, quod nullo modo communicatur uxori : nec est aliquod jus quod illam communicationem talium privilegiorum faciat. Imo in ipso marito restringuntur ratione matrimonii, ut constat ex c. unic. de Cler. conjug., in 6; et ex Trid., sess. 23, c. 6 de Refor. Et merito, quia per matrimonium detrahit multum illi traditioni ad divinum obsequium, quæ per ordinationem fit vel inchoatur; et est ratio talium privilegiorum, ut dixit Innoc. in c. 1 de Major. et obed. Solum in l. 2, c. de Episcop. et Cleric., fit quædam specialis concessio, quæ regulam generalem positam confirmet. Quæ regula potest similiter applicari ad bona earumdem personarum. Nam privilegium mariti quoad immunitatem bonorum suorum, non communicatur uxori quoad propria bona, nisi forte illa immunitas bonorum concedatur media nobilitate : tunc enim communicata nobilitate, communicabitur etiam immunitas bonorum ; ubi autem sine nobilitate conceditur illa immunitas ratione officii, non est talis communicatio, nisi exprimatur. Et nihilominus addendum est quod si, ratione matrimonii, bona uxoris et mariti fiant communia, et quasi indivisa, tunc etiam uxor fovetur privilegio mariti quoad immunitatem bonorum, quia tunc usus privilegii ex parte mariti est connexus cum uxore, nec potest ab illa separari, et ideo oportet dicere aut maritum non posse uti privilegio, quod dicendum non est, aut per quamdam necessariam consecutionem communicari uxori, quod rationi consentaneum est. Et eodem modo philosophandum est de quocum-

que privilegio mariti, quo ipse uti non possit sine consortio uxoris.

4. *Dicta de uxore et marito applicanda esse ad patrem et filios.* — Præterea, quæ de uxore et marito diximus ad patrem et filios applicanda sunt; nam filii in hoc æquiparantur matri, comparatione facta ad patrem, seu maritum. Proceditque quando in privilegio patris filii non nominantur, quia sunt personæ diversæ, et sola habitudo relationis non sufficit, ut in uxore declaratum est. Et ita de filiis docuit Gloss. in c. *Licet,* de Censib., quæ simpliciter negat filium privilegio gaudere patris. Sumitur etiam ex Gloss. in l. 2, c. de Episc. et Cleric., et ibi Bald., n. 5, et Alex. de Nevo, in cap. 2 de Foro comp., n. 22. Et ratio patet ex supra dictis, quia tale privilegium personale est, quod non transit ad hæredes. Imo non solum non transit ad hæredes filios, mortuo patre, verum etiam nec communicatur filiis, vivente patre, quia non egreditur personam. Hoc autem cum duplici limitatione accipiendum est. Una est nisi aliunde, et ex vi alterius juris fiat talis communicatio, vel transmissio, ut contingit in privilegio concesso marito in dicta l. *Maritum,* nam extenditur ad filios, in l. *Etiam,* ff. Solut. matrim. Alia est de privilegio quod datur media nobilitate: nam tunc filii gaudent privilegio patris, sive nobilitas sit naturalis, quia illam habent ex vi originis, et quasi naturali jure aut gentium, sive sit accidentalis, quia illam participant ex vi juris civilis, ut patet ex l. *Femina,* ff. de Senat. et l. 1, cod. de Dignit., lib. 12. Quod procedit cum proportione in nobilitate ex munere, separabili vel inseparabili ab illo: nam prior transit ad filios, etiam mortuo patre; posterior autem tantum illo vivente, sicut de uxore dictum est. Et ita in simili exponit d. Glossa in l. 2, c. de Episc. et Cleric., verb. *Filii,* et explicatur aperte in l. ult., c. de Injur. Et juxta hæc intelligenda sunt, quæ de hoc puncto docuit Panorm. in dicto c. *Licet,* de Censib. in fine, cum Cyno in l. 2, c. de Episc. et Cleric., et Sylv., verb. *Privilegia,* quæst. 5, et eodem modo intelligo quæ Baldus tradit in citatis locis: loquitur enim de immunitatibus, vel privilegiis, quæ conceduntur patri ratione alicujus muneris, in quo filii participant vel nobilitatem, vel civitatis jus, et similia.

5. At vero si privilegium expresse contineat vocationem filiorum, aut posteritatis, tunc privilegium vel fit reale, ac perpetuum, et sit transit ad hæredes juxta dicta in superioribus, vel certe directe conceditur omnibus nominatis. Solum est advertendum, quando privilegium conceditur patri et filiis, ambiguum relinqui, an concedatur filiis tantum post mortem patris, vel tantum eo vivente, vel in utroque tempore. Verum tamen dicendum est, per se loquendo talem concessionem ita esse interpretandam, ut intelligatur facta filiis vivente patre. Ita Bart. in l. *Gallus,* § *Quidam recte,* ff. de Lib. et post. n. 11; Sylvest. dicta q. 5. Exemplum clarum est in l. 2, c. de Episc. et Cler. in fine, ubi clericis, et filiis eorum (utique legitimis, et ante sacrum clericatum natis) privilegia conceduntur. Debet autem hoc intelligi, quando privilegium tale est, ut a patre ac filiis simul et divisim obtineri possit, quia tunc non oportet constituere ordinem inter patrem, et filios, nec est ullum fundamentum ad illum postulandum, vel ad differendum effectum privilegii in filiis usque ad mortem patris. Si autem privilegium tale est, ut censeatur adhærere alicui conditioni, vel dignitati propriæ patris quæ non transit ad filium, nisi per mortem patris, tunc contrarium est dicendum, ut constat : imo tunc non perveniret ad filium, nisi quatenus in tali conditione, vel dignitate succederet. Unde si non posset esse in multis personis simul, etiam privilegium non transiret ad filios in plurali simul, sed successive, prout in dignitate, vel majoratu succederent. Et consequenter si conditio illa, in qua fundatur privilegium, ita esset propria patris, ut filii in ea non succederent, censerentur filii gaudere tali privilegio solum vivente patre, juxta regulam positam a Bald. 'd. l. 2. c. de Epis. et Cler., n. 5, et ab aliis probatam, et consentaneam juribus supra allegatis, et rationi, quia si fundamentum omnino destruitur, et in successoribus non permaneret ullo modo, quomodo potest privilegium in eis manere. Et idem cum proportione probatur ex dictis de uxore viduata. Et infra tractando de communicatione privilegiorum magis constabit.

6. *De nepotibus.* — Et juxta hæc definiendum est tertium exemplum de nepotibus, quod veniant nomine filiorum. Nam in privilegiis simpliciter id negandum est, nisi verba ipsius privilegii satis clare nepotes comprehendant, vel in speciali, vel saltem in generali nomine posteritatis aut descendentium, vel alio simili, vel etiam nomine hæredum, quando ipsi hæredes fuerint. Ratio est, quia talia privilegia, ut sic, sunt personalia, et ita non transcendunt personas ad quas diriguntur.

Nam de privilegiis realibus nulla est quæstio; quia si contingat illa transire ad nepotes, non erit ex eo quod sub filiis intelliguntur, sed quia res, cui adhæret privilegium, ad illos pervenit vel pertinet. Quo modo intelligendam puto Authent. *Si quid*, c. Qui potiores, etc. Loquendo ergo de privilegiis personalibus, vera est resolutio, quod nepotes non comprehenduntur nomine filiorum nisi aliud exprimatur, quod maxime verum habet in privilegiis odiosis, tamen in rigore etiam procedit in favorabilibus, quia non extenduntur ultra verborum proprietates, nisi fuerit jure expressum. Et ita sentit Barb., d. l. *Maritum*, n. 80, et sumitur in his quæ tradit Reb. in l. *Liberorum*, 220, ff. de Verb. signif. Per quam exponenda est dicta l. *Justa*, eod., scilicet, sæpe filiorum nomine venire nepotes ex benigna juris interpretatione; hoc tamen non esse regulare, atque ita non esse ad privilegia extendendum, nisi ubi de jure vel de mente concedentis alias constiterit.

7. *Non esse inconveniens ut sub principali veniat accessorium, quando finis et ratio privilegii illorum concomitantiam requirit.* — *Posse recitari cum privilegiatio hora qua ipse privilegiatus.* — Ad ultimum denique exemplum, respondetur non esse inconveniens ut sub principali veniat accessorium, quando finis et ratio privilegii illorum concomitantiam seu concursum requirit. Et ita est in casibus ibi insinuatis. Et ita pro regula traditur privilegium eos comprehendere, sine quibus inutile esset privilegium ei cui principaliter conceditur. Ita Abbas, in c. *Quam sit*, de Jud., n. 1; sic ergo dicendum est de privilegio dicendi Missam tempore interdicti; nam inutile esset si non posset minister aliquis illo gaudere. Nec enim cogendus est sacerdos habens tale privilegium quærere ministrum qui similem favorem habeat, ut ab eo juvari possit: hoc enim accidentarium est et ab eo non pendet utilitas prioris privilegii, quod per se debet esse efficax. Neque tunc fit extensio privilegii, sed rigorosa et juridica interpretatio; nam qui facultatem vel potestatem aliquam concedit, omnia necessaria ad illius usum, quæ ab ipso concedi possunt, intelligitur concedere, argumento textus in c. *Præterea*, de Offic. deleg. Dubitari autem potest an sit idem dicendum, quando non est tam necessaria connexio, sed ex quadam decentia vel morali commoditate. Exemplum in praxi contigit in Sacerdote quodam, qui a summo Pontifice privilegium obtinuit recitandi matutinum paulo post meridiem, dubitatumque fuit an privilegium illud extenderetur ad socium, ita ut licet ille etiam esset Sacerdos, aut beneficiatus, vel religiosus, satisfaceret suo muneri simul cum alio privilegiato eadem hora recitando. Ibi enim erat major dubitandi ratio, quia socius non est ita necessarius ad recitandum, sicut ad faciendum sacrum. Nihilominus tamen cuidam viro gravissimo et Apostolico Nuncio visum est, privilegium illud etiam ad socium extendi, et ita observatum est. Potuit autem illa interpretatio fieri ab illo illustrissimo viro, vel ex speciali auctoritate, quam ut Apostolicus Legatus ad hoc habere poterat, vel certe ex probabili et juridica conjectura mentis concedentis, qui privilegium illud concessit ad juvandum senectutem et labores privilegiati; parum autem utile fuisset levamen, nisi ex vi ejusdem privilegii daretur facultas recitandi cum socio, qui simul posset suæ obligationi satisfacere.

8. Accedit quod, licet recitare privatim cum socio non sit absolute necessarium, est tamen communiter in Ecclesia usitatum, et magis conforme choro ecclesiastico; ergo credibilius est privilegium dari ad illum etiam recitandi modum. Denique favet c. *Licet*, de Privileg. in 6, ubi explicatur privilegium datum singulari personæ ad celebrandum vel audiendum divina tempore interdicti, extendi ad familiares et domesticos ejus, ut cum illa possint audire divina, vel ei assistere celebranti. Quæ non videtur ibi tradi ut nova concessio, sed ut legitima interpretatio prioris, fundata vel in quadam decentia, quia persona illa solet esse illustris, vel gravis, et pro sui status conditione solet familiares suos secum ad divina officia ducere, vel cum eis comitatus incedere; vel in morali quadam congruitate, quia patronus, habens curam familiæ suæ, non sui tantum, sed etiam familiæ suæ curam gerere debet; et ideo mens Pontificis fuit illi omnibus modis providere. Per hæc ergo de similibus privilegiis judicandum est; cavendum tamen est ne hæc extensio ad socios vel familiares nimia facilitate, sed magna consideratione et maturitate fiat, juxta capacitatem et exigentiam materiæ privilegiorum. Quædam enim sunt tam odiosa et tam stricti juris, ut extendenda non sint ad socios, nisi quatenus in tenore privilegii expresse continentur. Et tale esse puto privilegium ingrediendi monasteria monialium, et alia hujusmodi.

CAPUT XII.

DE COMMUNI ET ORDINARIA FORMA PRIVILEGII.

1. *De forma interna et externa privilegii.*— Explicato subjecto seu materia privilegii, dicendum sequitur de illius forma, quæ in privilegio se habet veluti ejus causa formalis. Et quoniam diximus humanum privilegium esse quamdam legem humanam, ad illud debent cum proportione applicari quæ de legis humanæ forma supra generatim dicta sunt; potest ergo hic etiam distingui forma interna et externa. Sed circa priorem non immorabimur, quia si sumatur pro voluntate, seu consensu, et intentione concedentis, satis per se constat esse necessariam, quia consensus principis et mens ejus maxime est de necessitate legis, sicut est de essentia omnis promissionis, donationis et contractus humani; eademque ratio est de privilegio. Quomodo autem cognoscatur, vel investigetur mens concedentis ex verbis privilegii, magna ex parte in præcedentibus capitulis declaratum est, et paulatim consummabitur in sequentibus, præsertim infra tractando de interpretatione privilegii. Si vero interna forma privilegii dicatur ratio concedendi privilegium, illa coincidit cum finali causa privilegii, de qua dicemus inferius. Formam autem legis externam appellavimus signum sensibile et externum, quo voluntas legislatoris innotescit, et hoc signum pari ratione necessarium est in privilegio, sicut est etiam necessarium in omni humana communicatione. In eodem vero signo duo distinximus, quæ in privilegio etiam inveniuntur, scilicet, res sensibilis, quæ est signum, et ipsa ratio formalis signi: addidimus vero tertium, scilicet, solemnitatem promulgationis, quæ in privilegiis habet specialem difficultatem, et ideo infra specialiter tractabitur. Signum autem quoad ejus materiam satis jam explicatum est declarando essentiam privilegii, ubi ostendimus scripturam non esse simpliciter necessariam ad substantiam privilegii, et consequenter sufficere quodlibet signum, cujuscumque conditionis seu materiæ sit, dummodo sufficienter declaret consensum principis, saltem tacitum, ut in privilegio ex consuetudine magis declaravimus.

2. *Significationem verborum esse maxime de substantia formæ privilegii.* — De significatione autem ipsa, certum illam maxime esse de substantia hujus formæ, quatenus humana est, quia illa est quæ in se continet suo modo voluntatem principis, tanquam unicum morale instrumentum ejus (ut sic dicam), seu virtutis, et operationis illius, quia voluntas principis non operatur nisi ut manifestata hominibus ; manifestatur autem per verba aut scripta, quatenus vim significandi habent, ut constat. Et ideo in privilegiis, sicut in aliis legibus, maxime attendendum est ad propriam verborum significationem, et ad usum illorum, vel communem, vel juridicum. Ad hanc igitur verborum significationem pertinent variæ formulæ et modi concedendi privilegia, quæ valde diversam vim habent et efficaciam, ideoque illas attingere et explicare operæ pretium erit. Possumus autem hanc formam distinguere in ordinariam seu directam et absolutam, et in virtualem, indirectam seu respectivam. De hac ergo posteriori, quæ multiplex est, dicemus in capitibus sequentibus; hic breviter de priori dicemus, nonnullas ejus partes declarando.

3. Constat igitur ex dictis substantiam hujus formæ constare in verbis quæ sufficienter significant concessionem alicujus gratiæ aut specialis juris alicui factam, pro se vel pro rebus suis, in perpetuum, vel ad certum tempus, vel indefinite, juxta dicta in præcedentibus capitibus. Ex quibus etiam constat ratio et intelligentia hujus descriptionis. Solumque oportet advertere, licet dictum sit verba vocalia sufficere ad substantiam privilegii, nihilominus hic præcipue esse sermonem de verbis scriptis; tum quia sicut sunt moraliter necessaria inter homines ad stabilitatem et durationem privilegii, ita etiam sunt maxime usitata; tum etiam quia intelligentia privilegii ex tenore verborum ejus maxime pendet, et ideo ille maxime spectandus est, juxta c. *Porro*, c. *Recepimus*, cum similibus, de privilegiis. Hoc autem fieri commode non potest, nisi scripta sint verba privilegii, ut tam ex illorum proprietate, quam ex consecutione ac collatione antecedentium cum consequentibus, vera mens concedentis percipiatur.

4. *Tres partes in privilegio considerandæ.*— Tres ergo partes in privilegio considerandæ sunt ad intelligendam substantialem formam ejus, nimirum illam quæ antecedit concessionem privilegii, quæ solet esse petitio privilegii seu exordium, quod illam indicare solet, quando præcessit, vel saltem rationem, causam, vel necessitatem privilegii. Alia est concessio formalis privilegii, per quam voluntas principis explicatur. Tertia esse potest consequens con-

cessionem, et illam limitans, extendens, aut declarans. Ex quibus secunda videtur per se spectare ad substantialem formam, quia est ipsa intimatio voluntatis legislatoris, seu privilegiatoris. Tamen, quia talis solet esse concessio qualis est petitio, et subsequentia verba sæpe declarant antecedentia, etiam quoad substantialem eorum significationem, ideo omnes istæ partes attente spectandæ sunt, et ideo circa unamquamque illarum aliquid adnotabimus, ut inde facile possint cætera colligi.

5. *De duplici modo quo solet concedi privilegium.* — Circa primam igitur partem, advertere oportet dupliciter solere privilegium concedi, uno modo ad petitionem et instantiam alicujus, alio modo ex mero principis arbitrio, seu voluntate ac liberalitate. Qui duo modi privilegiorum fere ab omnibus admittuntur, licet quidam negare videantur privilegia concedi ad instantiam partis, nam hoc est proprium dispensationis. Sic sentit Emm. Roder. in Quæstionib. regul., tom. 2, q. 46, art. 2, dum in hoc differentiam constituit inter privilegium et dispensationem, quod privilegium ad nutum principis, dispensatio vero nonnisi ad instantiam partis conceditur; quia cum contineat juris relaxationem, non decet a principe fieri, nisi parte supplicante. Sed hæc ratio æque procedit de privilegio rigoroso, quod juris communis derogationem seu relaxationem continet: in illo ergo etiam intervenire debet instantia partis. In altero vero privilegio, quod est purum beneficium, licet tam necessaria non sit, intervenire tamen potest, quia nihil repugnat, imo frequenter ita fit, ut ex usu constat. Et, e converso, etiam prius privilegium concedi potest sine instantia partis, imo et dispensatio potest ita concedi, ut supra dixi; si ergo superior videat expedire, et subditus sit remissus, vel scrupulosus in petendo tali privilegio, potest illud sua sponte offerre, quia nulla in hoc est inordinatio, imo potest esse actus charitatis et justitiæ legalis vel distributivæ. Certum ergo est illos duos modos privilegiorum esse possibiles et usitatos, multumque referre illos distinguere ad vim et efficaciam privilegii intelligendam.

6. Secundo igitur observandum est hos duos modos privilegiorum, ex forma concessionis, per hanc generalem regulam esse distinguendos: quoties in ipso privilegio expresse non dicitur concedi *motu proprio* concedentis, intelligi concessum ad alicujus instantiam. Probatur, quia tunc solum censenda est gratia motu proprio facta, quando ita in privilegio exprimitur: ergo, e converso, quoties non exprimitur, intelligitur facta ad petitionem alicujus. Antecedens habetur in c. *Si motu proprio,* de Præbend., in 6. Rationem reddunt juristæ, quia motus proprius includit negationem instantiæ seu petitionis alicujus, quæ difficillimam habet probationem, et ideo necesse est ut modus concedendi motu proprio expressis verbis declaretur et probetur. Ita significat Glossa in dicto c. *Si motu proprio,* et latius explicat cum aliis quos refert Staphil., de Gratiis et expect., etc., § *Subsequente,* n. 17. Et inde facile probatur consequentia, quia non datur medium; quidquid enim proprio motu non fit, necesse est fieri ad petitionem alicujus. Sed contra hanc rationem et probationem objici potest, quia nec consecutio illa immediata est, nec partitio videtur esse adæquata, quia fieri potest ut utroque simul titulo privilegium concedatur; non enim repugnat aliquid facere proprio arbitrio ac liberalitate, etiamsi alicujus petitio et quasi excitatio præcesserit: imo fortasse non repugnat ex utroque motivo simul operari. Sicut enim potest quis bene operari, et ut Deo placeat, et ut propriam beatitudinem consequatur, ita etiam potest princeps privilegium concedere, et quia sibi placet, ex suaque mera liberalitate, et ut alii petenti morem gerat. Denique, in ipsis rescriptis privilegiorum, sæpe videmus, præmissa petitione privilegii, postea nihilominus concedi proprio motu; constat autem ex dicto capit. semper censeri privilegium motu proprio concessum, quando hoc in ipso exprimitur; ergo etiamsi sit ad petitionem partis, erit etiam motu proprio; nam in illo textu generaliter ita dicitur, et veritas verborum principis dicentis se motu proprio id facere, requirit ut ita sit, etiamsi petitio præcesserit. Ergo falsum est quod in prædicta ratione sumebatur, motum proprium includere negationem petitionis, cum possit esse simul cum illa. Unde Rebuff. in Concordat., tit. *Forma mandati,* verb. *Motu proprio,* dicit hanc clausulam operari suos effectus, etiamsi concessio emanaverit ad petitionem alicujus; et in Pract., 1 p., tit. de Clausul. mandat., n. 21, dicit Papam concedere motu proprio, etiamsi impetrans petiit, quando non fuit motus sola petitione. Quam sententiam refert ex Bald., Parisio et Decio, et eamdem tradit Dec., cap. 2 de Rescript., n. 5.

7. Dicendum vero est utrumque esse verum in diverso sensu. Nam imprimis in universum, et sine exceptione verum est, quoties princeps,

ex motu proprio vel propria sponte, aliquod privilegium se concedere dicit, illud non ita concedi ad instantiam alicujus, ut ejus petitio sit adæquata causa finalis, vel ratio concedendi privilegium, ita ut sine illa non daretur; sed potius ita concedi ex libertate principis, ut etiam sine petitione illud esset concessurus, ut recte tradidit Bald. in c. *Nisi*, de Offic. deleg., et probat ratio facta. Quia si princeps dicit se motu proprio aliquid concedere, necesse est ut in aliquo vero sensu ita sit; non potest autem esse verum, nisi vel petitio non præcedat, vel saltem non ita præcedat ut ab illa pendeat concessio privilegii, quia alias non moveretur princeps ex se, et quasi ab intrinseco motivo, quod esset contra veritatem verborum ejus; ergo, ut vere dicatur concessio facta *motu proprio*, necesse est ut excludat petitionem, vel omnino, vel saltem ut principalem causam a qua pendens fuerit concessio. Utroque autem modo sumpta, illa negatio habet difficillimam probationem directam et in se (ut sic dicam), et ideo merito postulatur expressio illius clausulæ, ut concessio spontanea et motu proprio esse censeatur. Et ita recte procedit ratio supra adducta. Nam si ipse princeps affirmet se motu proprio aliquid facere, per illam affirmationem optime probatur altera negatio in alterutro sensu ex dictis : si autem princeps non declaret, se motu proprio dare privilegium, non poterit id probari nisi probando negationem dictam in utroque sensu explicato, quod moraliter impossibile est.

8. Unde etiam fit ut, si in tenore privilegii præcedat petitio, et postea non sequatur clausula motus proprii, statim censeatur esse ad instantiam partis, tum propter dictum cap. *Si motu;* tum quia nulla est ratio ad præsumendum aliud. Imo, licet contingeret, in privilegio non præcedere petitionem, sed tantum narrationem causarum et rationum quæ moverunt principem, et postea etiam non subsequi clausulam *motu proprio*, semper privilegium censetur et ad instantiam alicujus concessum; tum quia absoluta regula textus in dicto cap. *Si motu proprio*, hoc requirit; tum etiam quia ratio adducta ad idem induci potest, quia nemo præsumitur ultro seu mere liberaliter, et sine ullius petitionis intuitu aliquid dare, nisi vel expresse id affirmet vel probetur. At probari non potest, ut dictum est; ergo si non exprimitur non præsumitur. Unde tandem concluditur partitionem esse adæquatam, et per immediatam contradictionem, quia vel in privilegio dicitur dari motu proprio, et tunc semper est tale, sive petitio antecedat, sive non; vel non ponitur illa clausula, et ita semper est ad instantiam partis. Possent autem non male subdistingui singula ex illis membris juxta proxime dicta, quæ statim amplius explicabimus.

9. Est enim advertendum magnum esse discrimen inter illas duas formas concedendi privilegia; nam clausula *motu proprio* plures habet effectus, quibus caret privilegium sine illa concessum. De quibus effectibus videri potest late Rebuff. supra in forma mandati. Et Staphileus supra, et Anton. Gabr., lib. 6 Communium opin., tit. de Clausul., cond. 2. Tres vero differentiæ sunt præcipuæ, et nobis notandæ. Una est, quod privilegium ad instantiam petentis concessum non est tam voluntarium et liberale, sicut quod motu proprio conceditur, quia hoc est magis ab intrinseco, et ita magis ex propria liberalitate. Et ideo, cæteris paribus, privilegium motu proprio concessum majus censetur beneficium. Unde etiam fit ut clausula *motu proprio* ampliet privilegium, quantum proprietas verborum patiatur, quod secus est quando in privilegio illa clausula deest; quia ubi gratia per solam instantiam petentis conceditur, præsumitur minus voluntaria, vel etiam per importunitatem extorta, ut est communis sententia juristarum, quos late refert Anton. Gabriel, supra, n. 61 et 72; Rebuff., in quarto effectu; Staphileus, n. 29, qui variis modis limitant et ampliant hunc effectum.

10. *Privilegium motu proprio concessum non retorqueri unquam contra eum cui conceditur, sicut solet interdum quod est concessum per propriam petitionem.* — Aliud discrimen est, quod privilegium motu proprio concessum non retorquetur unquam contra eum cui conceditur, sicut interdum solet retorqueri privilegium per propriam petitionem obtentum, ut notavit Rebuff. supra, § *Vigesimum septimum*. Et idem voluit Anton. Gabr., n. 66, qui pro regula ponit, quod stante motu proprio non habet locum titulus : *Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur.* Quod significavit etiam Bart. in l. 1, ff. de Constitut. Princ., numero 2. Et ratio sumitur ex ipsismet verbis tituli prædicti. Nam cum privilegium datur motu proprio concedentis, non potest dici ortum ab ipsomet privilegiario, et ideo non debet in illum retorqueri; at vero quando est obtentum ad petitionem ejus, ipse merito censetur statuisse sibi tale jus, ut habetur ex l. 3, ff. Quod quisque juris, etc. Ex

hac autem ratione colligere possumus, quando privilegium est ad instantiam petentis, multum referre an fuerit ad instantiam ejusdem in cujus gratiam concessum est, vel alterius. Nam in priori casu ipse privilegiarius est propria causa sui privilegii, et quodammodo voluntate sua jus illud statuit, active ad illud operando; in altero autem casu magis se habet passive, et ideo minus illi imputatur, ideoque non ita facile debet in illum retorqueri, vel minus debet cogi ad utendum tali privilegio, quando illud minus sibi utile esse experitur. Multum etiam interest considerare personam petentis privilegium, ut, an sit privata persona, vel communitas, et similia: nam inde multum sæpe pendet qualitas et modus privilegii, ut sensit Bald. in c. 1 de His qui feud. dar. pos., § *Marchio*, n. 4.

11. *Privilegium per surreptionem impetratum ad puram instantiam petentis non valere, secus si motu proprio concedatur.* — Ultima differentia, et nobis magis utilis, est, quod privilegium per surreptionem impetratum ad puram instantiam petentis non valet; secus vero esse censetur si motu proprio concedatur. Prior pars communis est, sumiturque ex cap. 2 de Rescript., ubi dicitur in hujusmodi rescriptis, vel poni, vel subintelligi semper clausulam, *Si preces veritate nitantur*, ubi Panorm. advertit hoc habere locum etiam in privilegiis quæ ad instantiam petentis conceduntur, et in c. *Super litteris*, eodem, docet quomodo surreptio in obtinendis privilegiis, tam per falsitatis expressionem quam per veritatis taciturnitatem, sit contraria valori et substantiæ privilegii, quæ est communis doctrina, et ex illo textu colligitur. Maxime vero habet locum in privilegiis quæ ad aliquorum preces impetrantur, de quibus eadem fere ratio est quæ de dispensationibus, de quibus supra diximus.

12. Altera vero pars, quod nimirum hæc regula non procedat in privilegio motu proprio, videtur ex eo sumi, quod clausula motus proprii tollit surreptionem, ut est communis doctrina, quam tradunt Panorm., c. *Ad aures*, de Rescript., n. 5, et c. *Dilectus*, de Præbend., n. 9; Felin., in c. *Cæterum*, de Rescript., n. 9, et in c. *Ad aures*, n. 6 et sequentib.; et Rebuf., Staphi., et Ant. Gab. supra, qui plures alios referunt. Qui omnes allegant dictum c. *Si motu proprio*, de Præbend., in 6; et Clement. *Si Romanus*, de Præbend. Contrarium vero sentit Deci. in c. 2 de Rescript., n. 5. Dicit enim, licet concessio fiat motu proprio, subintelligi clausulam *Si preces veritate nitantur*, et inde consequitur non excludi surreptionem. Et allegat Cardin., cons. 90. Alii vero distinguunt de surreptione per veritatis taciturnitatem, vel per falsitatis expressionem, et de priori fatentur tolli per clausulam *motu proprio*, ut probant prædicta jura; de posteriori autem negant, etiamsi concessio fiat motu proprio; nam dicta jura in tali casu non loquuntur. Ita sentit Cardin., cons. 98, ut refert et sequitur Felin., d. cap. *Ad aures*, n. 6, cum Panorm., in c. *Quia circa*, de Consang. et affinit.; et idem tenet Rosel., verb. *Rescriptum*, n. 9; Tabien., q. 5, n. 4; Armil., n. 4. Ratio autem assignatur, quia falsitas causat errorem in mente principis, et consequenter addit gratiam involuntariam. Motus autem proprius non potest supplere defectum consensus seu voluntatis, quia, eo ipso quod deest voluntas, deest in re ipsa motus proprius, etiamsi verbis propter ignorantiam proferatur. Quæ ratio non habet locum in taciturnitate veritatis, quia tunc non constat de informatione principis qualis fuerit, et ideo non potest dici gratia contra mentem aut voluntatem principis, ideoque simpliciter creditur verbis ejus.

13. *Objectio.* — Sed objici potest, quia in concessione ex motu proprio princeps non movetur ex petitione alterius, imo ita id facit sua voluntate, ut non minus esset facturus, etiamsi nulla petitio præcessisset; ergo etiamsi falsitas præcesserit, est impertinens, nec ex illa colligi potest defectus voluntatis in concedente. Respondet, quod licet preces, ut preces, non moveant principem operantem ex motu proprio, nihilominus movent, ut continent informationem, et proponunt causas vel rationes, vel qualitates, et materiam talis gratiæ, et ex hac parte per falsam informationem tollitur objectum proprium consensus, et ita causatur involuntarium. Sed contra: nam eodem modo distingui poterit in taciturnitate veritatis; nam si præcedant preces cum informatione non falsa, sed diminuta, licet non moveant ut preces, movebunt ut informatio et propositio objecti, in qua intercedit ignorantia negativa, quæ causat non voluntarium, si taciturnitas sit in re substantiali et quæ voluntatem principis longe aliter moveret; ergo intercedit eadem ratio. Accedit, quod si circumstantia sit levis, et quæ non mutaret animum principis, non solum purgatur per dictam clausulam quando per taciturnitatem peccatur, sed etiam quando per falsitatem, ut

fatetur supra Felin. cum Anchar., consil. 132; ergo nulla est differentia.

14. Pro responsione, adverto aliud esse quod clausula *motus proprii* excludat surreptionem, aliud quod faciat valere gratiam; nam potest operari primum sine secundo, ut notavit Gloss. in Clem. *Si Romanus,* de Præbend., verb. *Validam,* et ex illa Panorm. in c. *Causam quæ,* 2 de Testib., n. 4; et ibidem Felin., n. 7; et Card., cons. 37. Et ratio est, quia, licet tollatur surreptio, potest gratia esse nulla ex defectu consensus et intentionis principis, vel ob alios defectus, ut statim etiam dicemus. Auctores ergo citati primo loco solum dicunt dictam clausulam tollere surreptionem; alii vero de valore privilegii loquuntur, de quo alia est ratio.

15. Ad quod explicandum, notanda est distinctio concessionis motu proprio supra insinuata; nam quædam est sine ulla petitione vel informatione prævia ex parte petentis, alia vero esse potest conjuncta cum illa, licet non sit principaliter ex illa. Et ad utrumque membrum possunt prædictæ opiniones adaptari, et inde fortasse pendet earum intelligentia. Quando enim concessio pure fit motu proprio, id est, sine interventu petitionis aut informationis ex parte petentis, tunc, ex parte ejusdem petentis, nec taciturnitas veritatis, nec falsitas intervenire potest, quia ille nihil loquitur, nec ullo modo cooperatur, nisi acceptando gratiam. Potest tamen in ipsamet narratione quæ ex parte principis fieri solet, vel taceri veritas, vel falsa causa proponi, ut per se constat, et tunc recte procedit distinctio Felini. Quia, in tali motu proprio, etiamsi veritas taceatur de quacumque re vel circumstantia gravi, et quæ alias debet necessario exprimi quando gratia postulatur, nullum committitur vitium ex parte recipientis gratiam, neque proprie potest taciturnitas illi imputari, quia neque ipse neque alius loco illius aliquid loquitur, nec principem informat. Supponitur ergo princeps alias sufficienter informatus, gratiam liberaliter concedere, et hoc modo dicitur *motus proprius,* omnem tollere taciturnitatem veritatis. Et de hujusmodi taciturnitate loquuntur aperte jura supra citata, non in actu signato (ut sic dicam) sed in actu exercito. Declarando, scilicet, quando beneficium motu proprio conceditur, non impedire valorem gratiæ, licet in rescripto mentio non fiat beneficii prius habiti, quia nimirum secundum beneficium non petitur ab habente aliud, sed recipitur tantum a Papa motu proprio donante. Hanc vero partem limitant prædicti auctores, ut præcise intelligatur de vitio surreptionis, quod per taciturnitatem committeretur, si non esset posita clausula motus proprii; non vero de aliis defectibus, vel inhabilitatibus quæ sunt contra alia jura, nec etiam de præjudicio tertii, ut videre licet in citatis auctoribus, et breviter ac dilucide complectitur Gigas de Pension., q. 9, num. 4 et 5, et quæst. 29, num. 4 et 5; Sancius, l. 8 de Matr., disp. 21, q. 3.

16. *Deceptio, undecumque veniat, causat involuntarium.* — At vero si non solum taceatur veritas, sed etiam falsa causa in rescripto seu privilegio exprimatur, tunc, etiamsi privilegium nullo modo sit petitum, sed acceptum, potest esse concessio nulla ex defectu voluntatis concedentis, quem defectum ignorantia seu error causavit: supponimus enim talem esse falsitatem, ut inducat in animum principis eam voluntatem, quam non esset habiturus, sublato errore. Unde non refert quod falsitas illa non provenerit a postulante seu recipiente gratiam, quia deceptio ipsa, undecumque proveniat, causat involuntarium. Et ita procedit optime ratio data, quod taciturnitas veritatis non ostendit defectum voluntatis in pontifice, sicut ostendit error ignorantiæ, et ideo non est eadem utriusque ratio. Nec auctores primæ sententiæ, ut existimo, in hoc contradicunt, quia, licet negent illam esse propriam surreptionem, quia illud vitium non committitur ex parte petentis seu recipientis gratiam, fatentur nihilominus impedire gratiam, quatenus impedit intentionem concedentis, et hoc modo aiunt motum proprium non firmare gratiam contra intentionem concedentis, ut communiter tradunt juristæ allegati, et alii quos late refert Anton. Gabr., supra, numero 20 et sequentibus; et Menoch., de Arbitr., lib. 2, centur. 3, casu 20, num. 80; Rebuffus et Staphil., supra.

17. Si autem talis sit concessio ex motu proprio, ut habeat nihilominus adjunctam præviam petitionem seu informationem ex parte desiderantis privilegium, tunc si falsitas intercedat, et est eadem ratio nullitatis, et est aliqualis subreptio, quia intervenit deceptio activa (ut sic dicam). Et hoc solum intendit Decius. Quod semper intelligendum est quando deceptio fit in principali causa, seu motivo, sine quo Pontifex privilegium non concederet, quia tunc solum deest voluntas et intentio in concedente, qui defectus non sup-

plentur per clausulam motus proprii, ut est communis doctrina. Videtur autem mihi idem esse cum proportione dicendum de taciturnitate veritatis, quando talis concessio, etiam motu proprio facta, supponit postulationem aliquam et informationem impetrantis, quæ movet animum principis per modum informationis, licet non moveat per modum petitionis : tunc enim si informatio ita est diminuta in expressione veritatis, ut propterea moveat, et inducat voluntatem principis, quam non induceret si exprimeretur integra veritas, redditur concessio nulla, non tam ob subreptionem quam ob defectum consensus. Quod mihi videtur sensisse Pan. in dicto c. *Quia circa,* de Consang. et affin., dicens : *Si talis est gratia, qua tacita, vel expressa, vel non existente, Papa gratiam non concessisset, tunc vitiatur.* Et idem sentiunt Glossa et Joan. Andr. ibi allegati ab ipso, nec dissentiunt alii supra citati. Idemque sumitur ex eodem Panorm. in capit. *Ad aures,* de Rescr., n. 5, ubi dicit, si quis impetret beneficium non explicata ejus qualitate, non valere gratiam, etiamsi motu proprio fiat, non propter subreptionem (ait), sed quia non apparet de voluntate Principis. Quæ ratio universalis est ad omnia similia, scilicet, quia motus proprius non firmat gratiam contra intentionem concedentis. Accedit quod illa taciturnitas est quædam virtualis deceptio, quandoquidem ratione illius res non concipitur sicut est, et ratio, quæ movet, in re ipsa non subsistit sicut proponitur.

CAPUT XIII.

QUÆ SIT SUBSTANTIALIS FORMA PRIVILEGII, SIVE ABSOLUTE, SIVE SUB CONDITIONE AUT MODO CONCEDATUR.

1. *De duplici modo quo solet concedi privilegium sine et cum conditione.* — Secunda pars privilegii supra posita, est illa quæ concessionem ipsam formaliter continet, et ideo maxime videtur (ut dicebam) ad substantiam formæ pertinere. Ad illam vero explicandam, oportet advertere duobus modis solere concedi. Primo, absolute et pure, nullam conditionem vel actionem exigendo a privilegiario, ut effectum privilegii consequatur. Sic conceditur filio illegitimo privilegium legitimationis, vel plebeio privilegium nobilis, vel peregrino privilegium civis, et similia, quæ princeps concedit, nihil exigens vel requirens ad utendum postea privilegio. Alio modo datur privilegium sub conditione aliqua, aut modo necessario ad fructum privilegii consequendum, sicut solent concedi indulgentiæ hoc vel illud opus facienti, vel sicut solet concedi facultas absolvendi vel dispensandi imposita tali pœnitentia, vel examinata causa, aut petito consilio vel consensu alicujus, et similibus. Et ita ex usu ipso satis constat utramque formam in privilegiis concedendis observari. Et ratio est, quia uterque modus est possibilis, ut per se notum videtur, et pendet ex voluntate concedentis, et juxta materiæ qualitatem interdum unus expedit, interdum alius. Circa priorem ergo modum nihil specialiter adnotandum occurrit, quia in illo nulla forma præscribitur privilegiario ad utendum privilegio, sed princeps ipse per verba sua, quæ sunt quasi forma privilegii, efficit effectum privilegii, eo modo quo moraliter facere illum potest, talem favorem concedendo, aut auferendo talem inhabilitatem, vel quid simile. Unde, supposita veritate narrationis et justitia causæ, absque ulla surreptione aut deceptione, ex parte formæ tantum est necessaria sufficiens significatio voluntatis concedentis, ut in principio explicuimus.

2. *Notanda circa privilegium concessum conditionaliter.* — Circa alium vero modum concedendi privilegium sub certa aliqua conditione aut modo, nonnulla breviter animadvertenda sunt. Primum est, attente considerandum esse an per illa verba quibus præscribitur modus utendi privilegio, constituatur veluti substantialis forma utendi privilegio, vel solum addatur solemnitas accidentalis, seu onus concomitans fructum privilegii. Nam si forma sit prioris modi, illa non servata non obtinebitur fructus privilegii; si autem sit posterioris generis, violatio ejus non impediet effectum privilegii, poterit tamen esse peccaminosa et sufficiens causa ut quis privetur privilegio quod alias posset durare et in futurum proficere. Utraque pars declaranda est et probanda juxta dicta, in libro 5, de legibus irritantibus actiones in quibus præscripta forma non servatur. Ratio enim quæ in contractibus, testamentis, judiciis, et in quibuscumque mandatis reperitur, in privilegiis etiam militat : nam ita pendent ex voluntate concedentis, sicut mandatum, verbi gratia, ex voluntate mandantis; ergo, sicut forma mandati non servata, si substantialis sit, nihil efficitur, quia deest voluntas mandantis; si vero sit accidentalis, actio facta tenet, licet forte revo-

cari vel puniri possit; ita prorsus dicendum est de privilegio, quia etiam deest voluntas concedentis, si formam præscripsit substantialem, et illa non servatur, quod secus est, quando forma est accidentalis.

3. *Duo consideranda ad cognoscendum an forma privilegii sit substantialis.* — Ad cognoscendum autem an forma sit substantialis necne, servandæ sunt regulæ eodem loco positæ et cum proportione applicandæ. Duo vero præcipue consideranda sunt. Unum est, an onus impositum ad consequendum fructum privilegii sit conditio proprie sumpta, an vero sit tantum modus. Nam si sit conditio, clarum est, voluntatem principis nihil operari, quia solum habuit voluntatem conditionatam, quæ nihil operatur, imo nulla est, non impleta conditione : unde fit ut talis conditio pro forma substantiali ponatur, sine qua res esse non potest, l. *Qui hæredem,* § ult., ff. de Condit. et demonst. Secus vero est quando non est propria conditio, sed modus, quia tunc non est conditionalis voluntas concedentis, sed absoluta, et ita suum effectum operatur statim, licet imponat tale onus vel obligationem in futurum, sicut in testamentis ac legatis commune est, nam est eadem ratio in privilegiis. Unde, ad intelligendum an id quod exigitur sit conditio vel modus, verba consideranda sunt, sicut etiam in testamentis et aliis similibus fieri solet.

4. Præcipue vero est, secundo loco, observandum an opus requisitum in privilegio propter fructum ejus, postuletur ante effectum privilegii, vel post. Nam si priori modo petatur, regulariter pertinebit ad substantialem formam servandam, et est rigorosa conditio, nisi oppositum constet expresse ex verbis privilegii : si vero opus possit sufficienter fieri post usum et fructum privilegii comparatum, non est conditio, sed modus, et pertinet ad solemnitatem vel circumstantiam accidentalem, regulariter etiam loquendo, et nisi verba manifeste obstent. Declaratur exemplo Jubilæi, per quod et privilegium obtinendi absolutionem a reservatis, et indulgentia plenaria post jejunia, orationes, et alias diligentias factas, conceditur : nam quia hæc opera non petuntur ut necessaria ante absolutionem a reservatis, non sunt conditiones necessariæ ad fructum illius privilegii quoad hunc actum ejus, nec pertinent ad substantialem formam servandam ex parte pœnitentis ad illum effectum consequendum, et ideo simpliciter est valida talis absolutio, et rata manet, etiamsi alia opera non sequantur, ut in materia de Indulgent. et in tractat. de Voto, dixi; respectu vero indulgentiæ, petuntur illa opera ut dispositiones prævia, et ideo conditionem necessariam continent, et formam substantialem constituunt ad indulgentiam consequendam. Quod fere in omnibus indulgentiis observatur. Eademque doctrina applicanda est ad indulta dispensationum, absolutionum, et similium gratiarum, in quibus dicitur, verbi gratia, ut pœnitentia injuncta detur dispensatio, vel absolutio, tunc enim impositio pœnitentiæ antecedere debet, unde est conditio necessaria, et de substantia formæ; executio autem pœnitentiæ est consequens fructum privilegii, et ideo, licet postea omittatur, non evacuatur effectus, erit tamen grave peccatum, et non evitabitur, donec onus impositum impleatur, si potestas non desit. Huc etiam spectat conditio frequens, quæ in his indultis absolutionum ponitur, ut fiant, satisfacta parte, nam ex vi verborum de præterito, oportet ut conditio prius servetur, alias nihil fiet : an vero interdum sufficiat propositum vel cautio, quando necesssitas urget, ex verbis indulti et conjecturata mente concedentis definiendum est.

5. *Standum est proprietati verborum , et non plus exigendum.* — Unde ultimo maxime oportet expendere verba per quæ onus imponitur ; nam standum est proprietati illorum, et non plus exigendum quam per verba in rigorosa ac propria significatione, postuletur. Ut, verbi gcatia, si datur alicui facultas faciendi aliquid, ut dispensandi, absolvendi, vel puniendi cum consilio alicujus, tunc petitio quidem consilii ad subsistentiam formæ pertinet, quia consilium natura sua est conditio antecedens actum, ut colligitur ex c. *Cum in veteri,* de election., ubi id notant Gloss., Inn. et Panorm., in fine. Idem Panorm., in c. *Ex parte,* de Const. n. 5, et in cap. *Cum olim,* de Arbit., cum Glossa et Host. ibid., sicut etiam de licentia idem dicit per textum ibi in c. *Licet,* de Reg. n. 11. Sic igitur petitio consilii ad formam substantialem pertinet. Non est tamen necessarium sequi consilium, qnia hoc per illa verba non exigitur. Quod patet, quia in rigore aliud est postulare consilium, aliud sequi : nam petere consilium per se est utile ad inquirendam et inveniendam veritatem, quia collatio plurium judiciorum multum confert ad veritatem inveniendam, ut sumitur ex leg. *Si aviam,* c. de Ingen. manumiss., et l. *Dubium,* c. de Repudiis. At vero ob eamdem

rationem, sequi consilium non semper est necessarium, et sæpe neque utile. Ex vi ergo illius formæ solum requiritur consultatio, non sequi consilium.

6. Nec refert sive dicatur cum consilio, sive de consilio, sive ex consilio, quia hæ dictiones in præsenti quasi synonymæ sunt, et non magis per unam importatur necessitas sequendi consilium, quam per aliam, ut notavit Bart. in lib. 1, § *Si plures*, ff. de Exercit. action., n. 4 et 5. Secus vero esset si diceretur, hoc fiat secundum consilium, vel juxta consilium, vel prout visum fuerit Petro, tunc enim clare imponitur onus non solum petendi, sed etiam sequendi consilium alterius. Idemque erit si in forma concessionis detur facultas faciendi aliquid de, vel cum consensu alterius: tunc enim non sufficit consilium, sed necesse est ut etiam judicium accedat, quod sequi tenetur qui vult uti privilegio, alias nihil faciet, quia non servat substantialem formam. Consensus enim ad alterum relatus dicit conformitatem cum illo in affectu, vel in judicio. Dico *ad alium relatus*, nam ut dicit tantum relationem ad aliam potentiam ejusdem operantis, est actus voluntatis inclinantis se ad id quod per intellectum indicatum est, ut tradit ex Damasc. D. Thomas 1. 2, quæst. 15, art. 1. At vero, quando ponitur in forma privilegii vel mandati, dicit relationem ad alium, et concordiam duorum in eodem sensu, potestque fere indifferenter referri ad conformitatem cum judicio vel voluntate alterius, quia quod alter vult, id practice judicat esse faciendum; et ideo, cum consensus requiritur, conformitas hæc necessaria est, alias nihil fiet ex defectu substantialis formæ, ut, præter doctores allegatos, notant Glossa, in cap. *Si pro te*, de Rescript. in 6, verb. *Assensu*, et in c. 1. Ne sed. vacan., in 6, et Glossa per textum in c. *Obeuntibus*, 63 dist., et in c. *Cum in veteri*, de Election., n. 12, et cap. 1 de His quæ fiunt a Prælat., n. 3; Feder. Senen., cons. 1, n. 4; Felin., in c. *Ex parte*, de Const., in princ., cum aliis quos refert. Ad hunc ergo modum alia verba concessionis expendenda sunt, ut proprietas eorum teneatur.

CAPUT XIV.

AN DE RATIONE PRIVILEGII SIT UT PER FORMALIA VERBA JURI COMMUNI DEROGET.

1. Tertia pars supra posita, quæ in privilegiorum indultis sequi solet post formam concessionis, est clausula revocatoria *Non obstantibus*, etc., quæ videri potest non esse de substantia privilegii, cum post consummatam formam et concessionem subsequatur. Hinc ergo grave dubium circa hoc occurrit, an sit de necessitate et valore privilegii, ut in eo fiat expressa derogatio illius juris, cui privilegium fuerit contrarium. De quo varie loquuntur juristæ, ut videre licet per Bart. in Extravag. *Ad reprimendum*, in fine; Bald., de Pace Constant., § *Libellariæ*; et Felin., in c. *Nonnulli*, de Rescript., n. 19 et sequent. Duæ vero sunt opiniones præcipuæ. Prima affirmat necessarium esse ut derogatio expresse fiat; tenet Panormit. in c. *Nonnulli*, de Rescript. Idem sentit Sylvest., verb. *Privilegium*, quæst. 9, d. c. 3, cum quadam limitatione, *quia si privilegium sit contra legem, debet* (inquit) *illius facere mentionem, nisi proprio motu concedatur*; citat Bartol. in l. *Vacuatis*, c. de Decur., lib. 10, ubi non loquitur de privilegiis principum, sed de rescriptis immunitatum ab oneribus realibus et personalibus quæ civitates possunt concedere, de quibus alia est ratio; et de eisdem videtur loqui Sylvest. Eumdem Bart. adducit Panorm. in leg. ult., c. Si contra jus, ubi plane requirit hanc clausulam, *non obstante quacumque lege in contrarium disponente*, et loquitur aperte de privilegio, quidquid Felinus dicat. Et idem sentit ibi Alexand. in scholio, in quo multa de hac materia congerit: citatur etiam Glossa in Authent. Hoc inter liberos, c. de Testam. et in Authent. Quibus mod. nat. effic. sui, § ult. Sed prior loquitur in generali rescripto, alia de dispensatione, quæ magis favet. Allegatur præterea c. *Ex parte*, juncto cap. 2, de Stat. Monach. Ac denique adjungitur conjectura, quia talia privilegia contra jus regulariter emanant ex nimia importunitate, et ideo non censetur princeps velle derogare juri, nisi illud exprimat. Hinc consequenter dixit Panormitanus privilegium concessum contra prius privilegium insertum in corpore juris, non valere contra illud, nisi faciat expressam mentionem illius. Ita habet in capitulo primo de rescriptis, quia de privilegio inserto in corpore juris, idem judicium fertur, quod de ipso communi jure.

2. Contrariam nihilominus sententiam indicat Glos. in c. 1 de Const., in 6, verb. *Noscatur*, eamque communem esse testatur Fel. in c. *Nonnulli*, de Rescript., regula 2, fallen. 2, n. 11, ubi adducit Hostiens. in Summ., tit. de Rescr. § *Quas vires*, vers. *Sed potest dis-*

tingui; item refert Joan. Andr., Card. et alios. Idem sentit Martin. Lauden., tract. de Privil., quæst. 41 et 42; Archid. in c. *Rescripta,* 25, quæst. 2; Bald., in l. *Item lapidi,* ff. de Rer. divis., n. 8. Fundamentum est, quia privilegium ex ratione sua habet esse contra jus commune, in quo differt a rescripto, ut supra visum est; ergo princeps concedens privilegium, eo ipso, et quasi intrinsece (ut sic dicam) vult derogare juri communi; ergo non est necesse ut in forma privilegii hoc exprimat; nam princeps præsumitur scire jus commune, juxta c. 1 de Const., in 6, et ideo non præsumitur dare privilegium ex ignorantia juris: ergo dat illud derogando juri communi, licet hoc non exprimat.

3. *Nota pro resolutione.*—Pro resolutione, distinguendum censeo tam ex parte privilegii quam ex parte juris communis, cui repugnat. Privilegium enim tale esse potest, ut possit habere effectum vel utilitatem aliquam absque derogatione juris communis, licet possit habere majorem derogando illi, vel potest esse tale ut nullam prorsus utilitatem afferat, si juri communi non deroget aliqua ex parte. Jus etiam commune potest esse in duplici differentia, unum simpliciter et pure disponens sine aliqua derogatione, vel resistentia directa, ut sic dicam, contra privilegia; aliud esse potest qualificatum, quia, ultra præceptum, vel prohibitionem quam ponit, addit revocationem omnium privilegiorum tali legi repugnantium, vel ut contra illam nulla privilegia prævalere possint.

4. *Mens auctoris.*—Dico ergo, si privilegium possit effectum vel utilitatem habere sine derogatione juris communis, non habet vim ad derogandum illi, nisi hanc extensionem expresse ac formaliter contineat. Hanc assertionem sumo ex c. *In his,* de Privilegiis, ubi in primis reprobatur quædam restricta interpretatio cujusdam privilegii, per quam inutile reddebatur; deinde vero additur ita esse interpretandum, ut privilegiati aliquam inde gratiam consequantur, et tandem adjungitur, *dummodo ab aliis quæ jure parochiali proveniunt, prorsus abstineant.* Ex quo textu omnes colligunt privilegium quod uni juri derogat, non esse extendendum contra alterum, si citra læsionem alterius potest suam habere utilitatem; idemque sumitur ex c. *Patentibus,* eodem: ergo, pari ratione, si absque derogatione alicujus juris potest salvari utilitas privilegii, non est credendum derogare juri cujus expressam mentionem non facit. Et idem sumitur ex c. *Ut privilegia,* eodem. Intelligendum autem hoc est de effectu et utilitate privilegii sufficiente ad explendam proprietatem verborum ejus, quia hæc semper attendenda est et servanda, ut tradunt jura in principio allegata. Exemplo res declaratur: si aliquod privilegium datur ad commutanda vota, intelligitur cum æqualitate, quia illa verba sufficienter explentur per commutationem in æquale, ideoque non potest illud privilegium extendi ad inæqualem commutationem, quæ juri est contraria. Neque contra hanc assertionem procedit ratio secundæ opinionis. Quia licet privilegium stricte sumptum sit contra jus, tamen cum proprietate etiam dicitur de concessione ultra jus, et de qualibet gratia et beneficio principis, ut sæpe dictum est cum Baldo in prælud. Feud., num. 18 et aliis. Ideoque si sub hac significatione sufficienter salvatur utilitas et proprietas verborum ejus, sine derogatione alicujus legis communis, non est ad illam extendendum, quando illam non exprimit.

5. *Secunda conclusio.*—Secundo, dicendum est, quando privilegium esset inutile non derogando in re aliqua juri communi simpliciter disponenti, validum esse, et illud derogare etiamsi illius mentionem non faciat, neque in specie (quod est longe certius), neque generatim, ut dicendo, non obstante quacumque lege, vel quid simile. In hoc sensu loquitur secunda sententia, quæ efficaciter ipsius ratione probatur, quia privilegium tale concedens derogat legi in actu exercito, ut sic dicam, et cum sufficienti voluntate fieri præsumitur, quia princeps non ignorat jus commune; ergo non est necesse ut illa intentio concedentis declaretur formaliter, seu in actu signato. Probatur consequentia, quia neque ex natura rei est necessarium, neque ex dispositione alicujus juris positivi, neque etiam ex usu. Quod satis videtur etiam probari ex dicto cap. *In his,* ubi privilegium datum Minoribus ad celebrandum in altari portatili, declaratur esse intelligendum sine licentia episcoporum, licet hoc in ipso privilegio formaliter non contineretur, ut in textu clare supponitur, quia derogatio juris communis quoad illam partem satis continebatur in actu exercito in ipso privilegio quod sine illo esset inutile, et ideo non fuit necessaria in actu signato. Nec obstabit si quis dicat in nomine privilegii non sufficienter contineri derogationem illam in actu exercito, quia non oportet ut privilegium deroget juri, ut proxime dicebamus. Responde-

tur enim, quando concessio talis est ut nisi deroget juri sit frivola et nullius utilitatis, et illa fit sub nomine privilegii, tunc necessario intelligi superiorem loqui de privilegio rigoroso et derogante juri, quantum necessarium fuerit ut concedentis voluntas impleatur. Imo existimo idem esse etiamsi sub nomine gratiæ vel favoris concedatur, quia etiam privilegium rigorosum est gratia et favor, et tunc generica verba, ex materiæ qualitate et intentione loquentis, determinantur ad talem speciem gratiæ vel favoris, quia beneficium principis late est interpretandum, cap. *Olim*, de Verbor. significatione; ergo multo magis ad illam speciem est trahendum, quæ necessaria fuerit, ut non sit illusorium ; esset autem illusorium si esset inutile. Confirmatur, quia privilegium est quædam lex privata ; ergo ita ferri censenda est ut valeat, non ut pereat, sicut, in specie, de privilegio dicitur in cap. *Inter dilectos,* verbo *Cæterum,* de Fide instrument., ubi Gloss., et in dicto c. *In his* alia jura referunt.

6. *Tertia conclusio.*—Tertio, dicendum est: si jus commune sit qualificatum per specialem clausulam resistentem privilegiis, seu derogantem, et revocantem illa, necesse est ut in forma privilegii fiat mentio talis juris, vel in specie, vel sub clausula generali sufficiente ad derogandum illi juri sic fortificato; alias privilegium non valebit contra illud jus, etiamsi reddatur frustraneum et invalidum. Hanc assertionem ponit Felinus supra limitando superiorem assertionem; in illius tamen probationem solum adducit Cardin. in Clement. 1 de Censib. q. 3. Idem sumi potest ex Bart., in Extravag. *Ad reprimendum,* § *Non obstantibus,* n. 4. Ratio reddi potest, quia plus necessarium est ad derogandum legi firmius stabilitæ, quam aliis communi modo latis, et quia clausula derogatoria addita priori legi aliquid operari debet; ergo saltem hoc operatur, ut non tam facile derogetur tali legi per privilegium simpliciter concessum. Item juxta hanc assertionem posset intelligi prior sententia, et cap. *Rescripta,* 25, q. 2, quæ est lex Codicis, tit. de Precib. Imper. offer., dicens : *Rescripta contra jus elicita ab omnibus judicibus præcipimus refutari.* Nam, licet intelligi possint hæc verba de rescriptis ad lites, tamen Archid. de privilegiis intelligit, et de se generalia sunt; possunt autem optime intelligi de privilegiis quæ sunt contra jus expresse resistens, et refutans similia privilegia ; sicut supra dicebamus illa privilegia esse proprie contra Concilium Tridentinum, quæ sunt contra leges Concilii habentes clausulam derogantem expresse talibus privilegiis. Sed objici potest contra hanc assertionem ratio facta pro præcedenti, quia tunc privilegium principis esset inutile, et nullius valoris, quod est contra principia juris ibi allegata. Respondeo negari non posse quin in multis casibus privilegia etiam a principe concessa possint esse inutilia ob aliquem defectum substantialem ; unde non potest hoc esse contra principia juris, quod beneficia principum permanentia esse debent, et late interpretanda, et similia quæ intelligenda sunt quatenus secundum rectam rationem et alia principia juris sustineri possint. In illo ergo casu, concedo in tali privilegio esse substantialem defectum, et ideo inutile esse, sibique imputet, vel qui impetravit, quia non satis declaravit legis resistentiam, imo præsumitur subreptionem aliquam commisisse, vel etiam sibi imputet qui concessit, quia non satis voluntatem suam explicavit; nam eo ipso præsumitur illam non habuisse, neque ex certa scientia, et plena advertentia tale privilegium concessisse.

7. *De conjectura Panormitani, et quando habet locum.*—Atque ita in specie hujus assertionis habet locum conjectura Panormitani, quod præsumitur princeps, quando hoc modo talia concedit privilegia, per importunitatem, et consequenter per inadvertentiam, illa concessisse. Secus vero est, juxta tenorem præcedentis assertionis, quia cum morale et regulare sit ut privilegium aliquid concedat contra ordinarium jus, nulla inde præsumptio sumitur, quod princeps aperte concedens privilegium, per importunitatem aut incogitantiam, contra aliquod jus simplex et ordinarium illud concesserit: imo potius præsumitur illud non ignorasse, et nihilominus privilegium contra illud concedere voluisse. Solum ergo superest ut respondeamus ad c. *Ex parte,* ad quod aliqui respondent illud privilegium fuisse contra legem Concilii, et ideo non valuisse sine clausula expresse illi derogante, ut *non obstante,* etc., quia lex conciliaris habet hoc privilegium, ut virtute censeatur habere clausulam resistentem futuris privilegiis, etiamsi illam non exprimat. Sed contra hoc est, quia ad summum hoc procedit in conciliis generalibus. Concilium autem Lateranense, sub Alexandro, cui privilegium illud repugnabat, generale non fuit. Quod si dicatur æquiparari in hoc generalibus per assistentiam Papæ et multitudinem Episcoporum qui illi interfuerunt, hæc

profecto nimia ampliatio est illius regulæ. Eo vel maxime quod nec de legibus conciliorum generalium est solidum illud principium, quando illæ leges non habent expressam clausulam repugnantem privilegiis, ut supra visum est, et specialiter dictum est de decretis Concilii Tridentini. Unde aliter respondet supra Felin. cum Innocent., ibi non reprobari privilegium, tantum quia non faciebat mentionem legis Concilii, sed ratione materiæ, quia videbatur esse parum consentanea bonis religiosorum moribus. Unde cum esset etiam contra jus, et illius derogationem non contineret, suspicionem surreptionis generabat, et nihilominus non tanquam invalidum aut surreptitium rejectum est, sed a Pontifice fuit revocatum tanquam minus conveniens. Et ita potest ille textus potius in contrarium, et pro nostra sententia induci.

8. *Quando prævalet privilegium contra prius privilegium insertum in corpore juris.* — Ex quibus consequenter sequitur privilegium concessum contra prius privilegium insertum in corpore juris, prævalere contra illud, etiamsi specialem mentionem illius non faciat, dummodo in privilegio priori non sit specialis clausula resistens contrariis privilegiis. Hoc corollarium est contra aliud Panormitani, et sequitur ex eodem fundamento, quia de privilegio inserto in jure communi idem fertur judicium quoad scientiam, vel ignorantiam, quod de ipso jure communi, ut ipse Panormitanus assumit, et tradunt Host. et Joann. Andr. in c. *Ex parte*, 1, de Decim.; ergo regulæ datæ de jure communi procedunt etiam de privilegiis in ipso insertis. Sicut ergo præsumitur princeps concedere privilegium ex certa scientia contra jus commune, ita etiam debet præsumi de privilegio juri communi inserto. Et ita sentiunt communiter juris canonici interpretes in dicto cap. 1 de Rescript., et sumitur ex Glossa in c. *Ut circa*, de Elect. in 6, verbo *Corporali*; et Domin. ibi, et aliis relatis a Fel. in dict. c. 1, n. 11 et 12; qui omnes docent contrarium esse dicendum de privilegio particulari extra jus commune existente, nam contra illud non prævalebit privilegium posterius, nisi clausulam *Non obstante*, vel similem derogantem contineat, ex eodem fundamento cum proportione applicato, quia tale privilegium nullo modo pertinet ad commune jus, sed vel ad factum, vel ad jus privatum, quod princeps facile ignorare præsumitur, juxta cap. 1 de Constit., in 6; et ideo non censetur princeps habuisse voluntatem derogandi illi, quando id sufficienter non declarat. Et eadem ratione idem dicendum est de jure acquisito tertii, quia etiam præjudicium illud ad factum pertinet, quod princeps ignorat, et ideo non præsumitur velle illud nisi expresse declaret, et ideo privilegium non operabitur cum tali præjudicio. Limitandum tamen est, nisi materia privilegii talis sit, ut intrinsece secum afferat præjudicium hujusmodi: tunc enim non habet locum præsumptio ignorantiæ, ut constat. Tamen in eo casu limitandum est privilegium, ut noceat quam minimum fieri possit. Quæ doctrina sumitur ex c. *Super eo*, de Offic. deleg., adjuncta Glossa ibi, verb. *Intentionis*, cum his quæ ibi notantur a doctoribus, et ab Abb. in cap. pen. de Cler. non resid.; Felin. in d. c. *Cum nonnulli*, in reg. 2, fallen. 2, in fin., et fallen. 4, limit. 2, ubi plures alios allegat, et infra tractando de interpretatione privilegii aliquid addemus.

CAPUT XV.

DE FORMA PRIVILEGII QUOD VOCATUR AD INSTAR.

1. Quæ hactenus diximus de forma privilegii communia fere sunt omnibus privilegiis; nunc vero explicandæ sunt nonnullæ speciales formæ concedendi privilegia, et in primis occurrit illa a qua solet aliquod privilegium *ad instar* appellari; quia nimirum unum privilegium per similitudinem vel æquiparationem ad aliud alicui prius datum, alteri conceditur. Unde, ut clarum supponimus esse possibilem hanc privilegii formam, tum quia non solum res, sed etiam nomen sumitur ex l. *Omnia*, 34, c. de Episc. et cler., tum etiam quia per se videtur res manifesta. Nam (ut diximus) de ratione privilegii tantum est ut princeps sufficienter declaret voluntatem suam, potest autem illam declarare, vel specialiter omnia explicando, vel uno verbo generali, cum relatione ad aliud in quo omnia distincte continentur. Nam et ad præceptum, et ad testamentum vel donationem, imo et ad ipsam sacramentalem confessionem potest sufficere hic relationis modus, ut si pœnitens uno verbo se accuset de omnibus quæ cum sacerdote extra confessionem communicavit. Et hoc etiam confirmat usus, ut patet ex cap. 2 de Privil. in 6, ubi, licet non ponatur expresse particula *ad instar*, ponitur æquivalenter per particulam *talibus*, et per particulam *sicut illi*: simile exemplum est in leg. *Ad similitudinem*,

c. de advoc. divers. jud., et in aliis quæ Mand. refert tractatu de Priv. ad inst., q. 3.

2. *Quid significet vox Ad instar.*—Inquirunt autem jurisperiti quid significet vox illa *ad instar*, nam quidam volunt significare idem quod, ad similitudinem; alii, ad æqualitatem; alii dicunt utramque habere significationem, vel etiam plures, ut late expendit Horat. Mandos. supra, q. 1. Omissis tamen aliis usibus illius vocis, existimo in præsenti materia idem esse privilegium ad instar alterius, quod esse ad imitationem alterius, seu respicere illud tanquam exemplar ad cujus imitationem fit. Quod ex citata lege et ex communi modo concipiendi omnium satis constat. Quia vero hæc imitatio exemplaris interdum est propria, interdum metaphorica, aliquando adæquata, aliquando deficiens, dicendum est per illud *instar* significari propriam et adæquatam imitationem, ita ut mensuratum adæquetur mensuræ, et nec superet illam, nec ab illa deficiat. Probatur, quia si non esset propria imitatio non esset univoca, sed analoga, vel æquivoca concessio; et si non esset adæquata, esset incerta et ambigua, et ita utroque modo esset inutilis vel ambigua concessio. Privilegium ergo *ad instar* concedit omnem favorem et gratiam formaliter contentam in suo exemplari et in eodem sensu in quo in exemplari continetur, et cum eadem extensione vel restrictione, et non majori, neque minori, quia hoc totum spectat ad propriam et adæquatam imitationem, estque necessarium ut privilegium sit utile et certum. Et hoc sentit clare Nav. in com. de Jubilæo, not. 26, n. 2, cum Bald. in l. *Omnia*, c. de Episc. et cler.; idem confirmat et locupletat variis exemplis Mandos., supra, q. 4; et in sequenti capite amplius explicabitur, et solvetur difficultas quæ hic occurrere poterat.

3. *An aucto exemplari, privilegium* ad instar *augeatur, et e converso.* — Primo enim de hoc privilegio quæritur an, aucto exemplari per novas concessiones, *ad instar* augeatur et e converso. Ut, verbi gratia, si Complutensi academiæ concessa sunt privilegia *ad instar* Salmanticensis academiæ, an facta nova accessione privilegiorum universitati Salmanticensi, intelligatur facta Complutensi, vel e contrario. Hanc quæstionem quoad priorem partem proponit Bald. in dicta leg. *Omnia*, refertque opinionem cujusdam Guilliel. negantis privilegium *ad instar* augeri ad augmentum exemplaris, quam veram esse existimo, præcise stando in vi privilegii *ad instar*, quia, quatenus tale est, dicit respectum imitantis aliud; dicitur autem aliquid fieri ad imitationem ejus quod jam existit seu prius factum est, non ejus quod futurum est. Et moraliter loquendo, qui concedit privilegium *ad instar*, de illo tantum cogitat quod est alteri concessum, non de futuris. Confirmatur a simili ex leg. *In testamento*, 2, ff. de Condit. et demonstrat. Nam si testator jubeat fieri sibi monumentum ad instar alterius quod est in tali loco, licet postea quod positum fuerat in exemplum, augeatur et perficiatur, non tenebitur hæres alterius vel augere quod ipse fecit, vel imitari aliud prout auctum fuit, sed prout erat tempore conditi testamenti, quia testator de illo tantum cogitavit; ergo similiter in præsenti. Nec obstabit dicta l. *Omnia*, dicens : *Omnibus privilegiis, quæ eadem sancta Ecclesia vel nunc adipiscitur, vel postea merebitur.* Quin potius hæc verba confirmant dictam resolutionem; nam ut illud privilegium extenderetur ad futura, oportuit exprimi in lege; nam si solum diceret : *Concedimus hospitali privilegia ad instar Ecclesiæ majoris*, solum fuisset intelligendum de Ecclesia majori quoad privilegia quæ habebat : ergo ex vi particulæ *ad instar*, non potest fieri illa extensio, nisi exprimatur vel saltem declaretur mentem concedentis esse ut locus privilegiatus *ad instar*, semper et in omni tempore futuro sit æqualis in privilegiis alteri loco; tunc enim isto aucto augebitur etiam ille, ut servetur æqualitas. Et hoc docuit etiam Baldus supra, et Panormit. in cap. ult. Ne cler. vel monach., n. 5; et Mandos., quæst. 9, dicens esse communem omnium opinionem.

4. Et inde a fortiori deciditur altera pars : nam licet exemplatum augeatur novis privilegiis, non ideo gaudebit illis exemplar, quia sunt simpliciter diversa, et in privilegiis non habet locum extensio per æquiparationem vel similitudinem rationis. Item exemplar non habet habitudinem ad exemplatum, licet hoc ad illud referatur, quia est illa relatio non mutua, nec etiam exemplatum est causa sui exemplaris, et novum privilegium, quod ei additur, nullo modo datur per respectum ad exemplar; ergo non est cur redundet in ipsum exemplar. Quin imo, licet in privilegio *ad instar* contingat aliquando extendi ad futura, quia in eo exprimitur, vel de servanda semper æqualitate sufficienter disponatur, hoc non potest usu venire respectu exemplaris, nisi nova concessio illi fiat, seu declaretur ut illa æqualitas semper sit reciproca. Nam cum privi-

legium priori loco concessum antecesserit sine ullo respectu ad posterius, non potest mutari propter mutationem subsequentis.

5. *Secundum quæsitum.* — Secundo, quæri potest an, abrogato, vel quomodolibet amisso aut destructo exemplari, intelligatur revocatum, amissum, vel destructum privilegium *ad instar*. Respondeo non censeri revocatum. Ita docet Bald. supra, cum eodem Guillielm., Panormitan., n. 6, et Mandos., quæstione 6, et Navarr. supra, n. 8. Et ratio est clara, quia privilegium ad instar in re ipsa est distinctum a suo exemplari, et non est correllativum ejus, neque ab illo pendet in conservari, quia verba privilegii absoluta sunt, ut supponimus, et ex vi particulæ *ad instar* non sequitur talis dependentia. Imo, in rigore loquendo, privilegium quod ponitur in exemplum non est propria et per se causa alterius, sed ponitur tantum ad determinandam significationem generalium verborum, quibus privilegium *ad instar* conceditur : facta autem illa determinatione, et cognita qualitate, et modo privilegii sic concessi, nulla ratio dependentiæ inter illa privilegia relinquitur ; et quamvis demus illam esse propriam causalitatem exemplarem, hæc non est talis ut ab existentia exemplaris pendeat exemplatum, postquam factum est : sic enim videmus multas res vel ædificia fieri instar aliorum, quæ postea manent, licet exemplaria destruantur. Igitur, destructo loco ad cujus instar alius privilegium accepit, durat privilegium concessum posteriori loco, etiamsi in priori destructum sit. Multoque magis revocato privilegio ad instar, non revocatur aliud ad cujus instar concessum fuerat, quia est omnino prius et absolutum, atque independens a posteriori. Et ex hoc principio infert Panorm. supra, quando conceditur privilegium ad instar alicujus juris, vel potestatis, licet postea restringatur exemplar, non propterea restringi privilegium ad instar. Exemplum ponit in Clemen. *Dudum*, de Sepul., ubi declaratur privilegium absolvendi concessum mendicantibus, legitime præsentatis, seu approbatis ab Episcopis, extendi ad omnes casus, præterquam ad eos qui reservantur a jure respectu parochorum. Ait enim quod, licet postea Episcopi casus reservent parochis sibi subjectis, nihilominus privilegium religiosorum non restringetur, quia est concessum ad instar illius potestatis quam habebant curati eo tempore quo privilegium fuit concessum. Quæ sententia satis communis est, et fortasse vera, ut late prosequitur Emman Roder., tom. 1 Regular. Quæst., q. 61, art. 2 ; et de illa suo loco dicemus. Nam propria ratio (ut opinor) non ex tempore concessionis, sed ex illa particula *a jure* sumenda est: reservatio enim particularis Episcopi non est a jure, et ideo non obstaret, etiamsi antea esset, et ita non recte ibi accommodatur præsens resolutio ex ratione privilegii ad instar.

6. *Primum quæsitum cum responsione.* — Sed quid, si contingat concedi privilegium ad instar, et postea nullum inveniri privilegium in loco, aut persona, vel corpore, ad cujus instar alteri est privilegium concessum. Respondeo tale privilegium ad instar ex vi illius generalis clausulæ nihil operari ; neque esse validum, si in eo nihil aliud exprimitur, et exemplum non invenitur. Hæc est communis sententia doctorum, quos statim referam, et ratio est evidens quia illa concessio generalis manet incerta, et non potest ad particularia determinari ; ergo est inutilis, quia actiones morales et humanæ sunt circa particularia. Et confirmatur a simili ex l. *Si sic legatum*, 75, § *Si mihi*, ff. de Legat. 1, ibi : *Si quantitas non sit adjecta, evidenti ratione nihil debetur, quia non apparet, quantum fuerit legatum.* Dices : tunc prudenti arbitrio determinari poterit modus, et quantitas, vel qualitas privilegii, considerata conditione materiæ et personarum, et conjectata mente concedentis : sic enim in dicta l. *In testamento*, dicitur, si testator jusserit sibi monumentum fieri instar alterius existentis in tali loco, et ibi nullum monumentum inventum fuerit, non obligari hæredem ad faciendum monumentum simile alteri, obligari tamen ad faciendum monumentum decens, juxta vires hæreditatis et conditiones defuncti. Respondetur in præsenti materia non habere locum hoc arbitrium sine recursu ad eum qui privilegium concessit, quia ad illum spectat, et non ad alium, quod non habet locum in testatore, qui post mortem non potest mentem suam interpretari : auctor autem privilegii semper id potest, quia, licet personæ mutentur, semper eadem cathedra perseverat, quia sedes non moritur. Item in casu illius legis constabat satis de voluntate illius testatoris, quoad legati substantiam, determinatio vero quoad modum non fuit ita dependens ab exemplari ex mente testatoris, ut illa deficiente fuerit omittenda principalis voluntas, quia nec illa posita fuit ut necessaria conditio, nec est ulla conjectura ad id præsumendum, juxta ea quæ in simili late dixi lib. 4, de Vot., cap. 7 et 8.

At vero in præsenti materia substantia privilegii ad instar tantum generaliter concessi omnino pendet ab illo exemplari, seu ex termino ad quem fit relatio, et ideo non potest determinari per privatum arbitrium, sed potestatem concedentis requirit.

7. Dixi autem hoc esse intelligendum, quando privilegium ad instar tantum generatim loquitur, non declarando species favorum vel gratiarum, quia si illæ exprimantur specifice cum relatione ad aliud, verbi gratia, dicendo, concedimus universitati Conimbricensi tale et tale privilegium, sicut Salmanticensis eis fruitur ; in eo casu licet exemplar non subsistat, seu licet academia Salmanticensis talia privilegia non habeat, nihilominus privilegium illud ad instar erit validum, et habebit effectum specificum in eo declaratum, illa vero clausula *sicut*, etc., nihil operabitur, sed valebunt talia privilegia prout de jure valere possunt, vel prout absolute sonant, vel prout solent similia intelligi ac servari. Quæ sententia sumitur ex capit. *Abbate*, de Verborum significationibus, ubi privilegium hac forma concessum : *Concedimus vobis hanc facultatem, vel hoc jus eligendi, etc., secundum antiqui temporis morem*, non conditionale, sed absolutum esse dicitur, ac proinde subsistere, licet de illo antiquo more non constet, quando de specie favoris et privilegii constat. Et hæc est ratio a priori hujus resolutionis, quia illa particula relativa *ad instar*, vel *sicut* aut alia æquivalens, non est conditionalis, sed exemplificativa (ut sic dicam) seu demonstrativa, ut jura civilia loquuntur : et ideo non subsistente exemplari valet privilegium, quia nec determinatio privilegii pendet ex exemplari, quia (ut supponitur) satis definita, et specifica est concessio, nec etiam voluntas concedentis pendet ex illo exemplo, quia non est conditionata, sed absoluta et dispositiva, solumque videtur additum illud exemplum ad majorem explicationem, vel ne nova videatur concessio. Atque ita sensit Glossa ult. in c. *Quoniam Abbas*, de Offic. deleg., quam Bart. sequitur in Extr. *Ad reprimendum*, verb. *Prout*, et in l. *Admonendi*, ff. de Jur., et in l. *Eum qui*, § *Julianus*, ff. de Constit. pecun., et aliis locis, quos cum aliis auctoribus refert et sequitur Fel. in d. c. *Quoniam Abbas*, n. 11; et Mandos., supra, q. 5 ; qui variis exemplis hoc confirmant et exornant, quæ ibi videri possunt. Addit vero Felin. cum Bald., supra, non solum valere tunc privilegium, verum etiam quodammodo magis esse absolutum, quando exemplar non comparet, quam si inveniretur, quia si inveniatur, debet secundum illud limitari ex vi illius relationis ad instar; si tamen non invenitur, tunc absolute accipietur, ac si non essent verba illa apposita. Quod non debet videri absurdum; nam etiam posset privilegium ad instar ampliari juxta exemplar, si inveniretur, et sine illo non poterit, et ita æqua est conditio ex utraque parte. Non defuerunt tamen auctores, sentientes in eo casu privilegium nihil operari, quos supra refert Mandosa; sed non video fundamentum urgens, et ideo illos omitto.

8. *An privilegium* ad instar *possit valere contra eum ad cujus instar concessum est.* — Præterea, quæri solet circa hoc privilegium *ad instar*, an possit valere contra eum ad cujus instar concessum est. Verumtamen generalis quæstio infra tractanda est, an privilegiatus gaudere possit suo privilegio contra pariter privilegiatum, ubi regulam illam, vel negantem , vel affirmantem explicabimus. Nunc ergo solum dicimus privilegiatum *ad instar* computandum esse tanquam æque privilegiatum cum suo exemplari, ad cujus instar privilegium accepit, quantum ad ea quæ ex simili privilegio illi competunt; quia, ut dixi, illa privilegia æqualia sunt, et tam exemplatum, quam exemplar, simpliciter ac per se conceditur. Poterit ergo posterior privilegiarius suo privilegio uti contra priorem in his, et eo modo quo privilegiatus gaudet privilegio contra pariter privilegiatum, non vero in aliis: quæ vero illa sint, inferius dicemus, tractando de effectibus privilegii.

9. *Aliud quæsitum circa idem.* — Tandem occurrit hoc loco interrogare an hoc privilegium *ad instar* sufficienter censeatur concedi per talem verborum formam : *Concedimus tibi dignitatem vel cathedram, aut rem similem, prout tuus prædecessor illam habuit.* Interdum enim, ut in facti contingentia in hac universitate vidimus, prædecessor habuit cathedram cum jure ordinario, adjuncto privilegio, et successori concessa fuit sub prædicta verborum forma; ideoque merito dubitatum fuit an illa verba contineant in eo casu privilegium *ad instar*, necne. Quibusdam placet pars negans, quia illa verba limitanda sunt ad ea quæ antecessori competebant jure ordinario, et non sunt extendenda ad ea quæ habebat ex privilegio personali, quod cum persona fuit extinctum. Ita sentit Barbos. in l. *Quia tale*, ff. Solut. matrim., n. 1, et citat Gloss. in l. *Hæres*

in omne, 37, ff. de Acquir. hæred.; et ibi Angel., Roman., et Jason in libro 1 Consilior., consil. 20. Et probat, quia hæres, licet repræsentet personam defuncti, et succedat in omnia jura ejus, nihilominus non succedit in personalibus privilegiis; nam hæc cum persona extinguuntur, ut ex superioribus constat: ergo similiter quando conceditur alicui cathedra, vel dignitas cum omnibus quæ prædecessor habebat, non intelliguntur concessa, quæ habebat ex personali privilegio, et extraordinario jure; atque ita verba illa non habent vim privilegii ad instar. Et ad hoc confirmandum multa adducit Barb. ex variis legibus, et doctrinis eorumdem interpretum, quas non directe, sed per æquiparationem inducit. Ex quibus tandem concludit, necessarium esse ut exprimatur in concessione, ut succedat quis in his quæ competebant prædecessori ex privilegio personali, et tunc ait ad successorem pertinere quæ antecessori ex privilegio competebant, non ex persona ejus, sed ex nova concessione. Et ad hoc allegat l. *Stipulatio ista,* § *Sed si quis,* ff. de Verb. obl., et l. *Repeti,* in princip., ff. Quibus modis ususfructus amittatur.

10. Verumtamen ex hac ultima assertione, quæ veracissima est et clarissima, enervantur omnia quæ ad probationem prioris resolutionis afferuntur. Aliud enim est loqui de translatione omnium jurium, quæ vel naturali et ordinaria successione, vel per legatum, vel aliam donationem privatam fit, aliud vero est loqui de concessione facta a principe. Nam de priori modo translationis loquendo, manifestum est clausulam universalem non extendi ad privilegia personalia, et successionem jure ordinario, vel ex propria voluntate possidentis factam, non comprehendere privilegia personalia, quia nec est in potestate possidentis illa transferre, nec in illis potest esse propria successio, cum per mortem habentis extinguantur. Et ad hoc genus translationis, vel successionis spectant omnia quæ pro exemplis et similibus adducuntur. Tale enim est illud de successione hæredis in omnia jura defuncti. Item illud de dispensatione, ut unus succedat in omni jure alterius, quæ non intelligitur de his quæ habebat jure extraordinario. Quæ ideo vera sunt, quia dispositio loquens per verbum succedendi, eo ipso limitatur ad jura in quibus succedi potest, et similiter dispositio constituens jus ordinarium succedendi in aliquo munere intelligitur de tali munere, secundum omnia quæ jure ordinario illi competunt, qua ratione Capitulum succedens Episcopo, sede vacante, non succedit in his quæ illi competunt ex delegatione, juxta c. *Verum,* de Foro competent., et tradit Panorm. in c. *Cum olim,* circa finem, de Majorit. et obed. At vero in casu quem tractamus, termini sunt longe diversi. Quia non agitur de successione, sed de nova concessione, non privata voluntate facta, sed principis, qui potuit tale privilegium concedere antecessori, et potest illud in successore continuare, si velit, in quo omnes convenimus, et solum inquirimus an per illa verba, *Concedimus tibi munus, vel cathedram, sicut antecessor tuus illam habebat,* censeatur concedi privilegium antecessoris, vel (quod perinde est) aliud ad instar illius. Et quoad hoc nihil plane videntur probare illa exempla, nec generalia principia in aliis terminis loquentia. Nec etiam ostensum est cur illa verba sint restringenda ad sola jura ordinaria talis muneris, et non comprehendant etiam illa quæ ex particulari privilegio antecessori data sunt, cum supponamus utraque pendere a voluntate ejusdem principis concedentis, et utraque possint commode sub illis verbis comprehendi, et alioqui regula generalis sit, beneficia principis late esse interpretanda.

11. *Oppugnatur regula Barbosæ.*—Quapropter mihi non placet regula illa generalis et absoluta, quam Barbosa ponit, et in casu supra commemorato, contrarium in praxi censui, duplici adhibita consideratione, quam nunc etiam propono, et pro regula habendam censeo. Primo enim circa verba concessionis, per quæ non solum res, seu munus conceditur, sed expresse additur, *prout antecessor id habuit,* seu, *cum omnibus juribus quæ prædecessor habuit,* considerandum est an talis forma verborum sit ordinaria in omni provisione talis muneris, vel cathedræ, etc., quoties ex gratia principis donatur, ita ut semper in illa addatur æquiparatio ad antecessorem, quocumque modo munus illud habuerit, id est, sive cum privilegio, sive absque illo, vel potius illud additum, *prout,* etc., sit extraordinarium et speciale. Nam in priori casu procedit prior sententia, tunc non censeri concedi per illa verba specialia privilegia, propter fundamenta dictæ sententiæ, addendo, tunc nullum esse verbum in rigore significans privilegii concessionem, cum per illa eadem verba significari soleat provisio rei cum jure suo ordinario, ut communiter esse solet in prædecessoribus. At vero quando forma concessionis specialis est et extraordinaria, magna præ-

sumptio est continere privilegium *ad instar*, et illud additum *prout*, etc., positum esse propter privilegium antecessoris, quod voluit princeps etiam successori concedere, non jure successionis, sed gratia æquiparationis, quam ipse princeps facere voluit. Ratio est, quia tunc cessant omnes præsumptiones contrariæ sententiæ, cum illa non sit successio, nec ordinaria dispositio : et aliunde accrescit magna ratio credendi illa verba non fuisse addita superflue, et sine ullo effectu : nullum autem habent si ad privilegium prædecessoris non referantur; ergo non propter aliam causam posita sunt.

12. Augebitur autem maxime hæc conjectura, si addatur secunda de qualitate privilegii. Nam si non contineat præjudicium tertii, sed favorem principis, tunc maxime cavendum est ne verba privilegii inania reddantur. Quando enim privilegium fuerit odiosum, et aliis præjudicium afferens, vel bono communi, tunc major est licentia restringendi verba, etiamsi ex parte non habeant effectum propter aliquam conditionem subintellectam, et non impletam, ut, quod voluerit princeps concedere omnia jura ordinaria et extraordinaria quæ aliis non præjudicant. At vero quando privilegium est simpliciter favorabile, et potest habere justam causam et rationem, dici non potest illa verba esse addita sine ullo effectu, vel intentione principis, et ideo, sicut extraordinaria sunt, ita etiam aliquid ultra jus ordinarium concedunt, quod esse non potest, nisi æquiparatio in privilegio cum antecessore fiat; ergo hoc concedunt, et hoc est privilegium ad instar.

CAPUT XVI.

DE COMMUNICATIONE PRIVILEGIORUM, ET EORUM COLLATIONE CUM PRIVILEGIIS AD INSTAR.

1. Alia forma concedendi privilegium esse solet per communicationem privilegii alteri prius concessi, quæ est valde usitata, præsertim in privilegiis religionum, ut constat ex compendiis eorum, et ex his quæ late refert Emman. Roder., 1 tom., q. 55, per totam. Circa quam formam concessionis imprimis clarum est efficaciam ejus in hoc consistere, quod jus uni concessum per aliquod privilegium, alteri etiam conceditur per quamdam extensionem, vel certe per quamdam multiplicationem talis privilegii, ut nomine communicationis significari videtur. Ad intelligendum autem qualis et quanta sit hæc communicatio, verba indulti attente pensanda sunt, tum ex parte ejus cui communicatur, tum denique ex parte modi quo communicatur, et in his omnibus fere observandæ sunt generales regulæ de interpretatione, ampliatione, vel restrictione privilegiorum, quæ in superioribus tactæ sunt, et in sequentibus tradentur. Solet autem specialiter quæri an communicatio privilegiorum quæ religionibus aut religiosis concedi solent, intelligatur fieri de privilegiis concessis religionibus ipsis, vel de concessis etiam particularibus domibus, aut personis. Sed in hoc nihil certius dici potest, quam ponderanda esse verba communicationis. Regulare autem est, ut communicari intelligantur privilegia concessa intuitu religionis, seu totius congregationis, juxta declarationem Leonis X, quæ refertur in supplemento Minorum. Aliqua vero sunt specialia privilegia quæ concedunt communicationem in privilegiis, etiam specialium domorum, et hæc ipsa specialia privilegia per alias generales clausulas aliis communicantur, et ita poterunt cum proportione eodem favore gaudere, ut latius exponit Emman. Roder., 1 tom., quæst. 55, artic. 18.

2. Sed explicare oportet an hæc concessio privilegii per communicationem eadem sit cum concessione privilegii ad instar, soloque nomine differant, vel si majorem habent differentiam, quæ illa sit. Aliqui enim hanc differentiam constituunt, quod, per privilegium ad instar, non idem, sed distinctum privilegium conceditur, licet simile : nam ipsa similitudo et relatio quam importat particula *ad instar*, hanc distinctionem requirit, ut constat etiam ex Dialectica. At vero per communicationem, non aliud, sed idem privilegium conceditur ei cui communicatur; nam communicatio privilegii non est ejus multiplicatio, sed extensio, et quasi applicatio ejusdem privilegii ad plura subjecta.

3. Hanc differentiam late tractat Mandos. dicto tract. de Privilegiis *ad instar*, quæst. 2, et illam non probat, ac merito; modus quo rem explicat, mihi non placet, quia identitatem privilegii ponit in utroque extremorum, et negat similitudinem inter privilegia, licet illam ponat inter privilegiata. Imprimis ergo ait, per communicationem idem privilegium communicari, quia vis verbi communicandi hoc requirit, et quia tenor concessionis per communicationem est hic, *Concedimus Minoribus, verbi gratia, communicationem privilegiorum quæ habent Prædicatores,* in qua forma

relativum *quæ*, refert substantiam, non accidentia. Item quia leges, quæ communicationem privilegiorum concedunt, plerumque per relativum identitatis illa concedunt, ut ibi late refert. Addit vero idem esse in privilegio *ad instar*, et hoc quidem tollere similitudinem privilegiorum inter se, quia idem non est simile sibi, nihilominus tamen res privilegiatas fieri similes inter se, quia subjecta eamdem qualitatem habentia similia sunt. Unde concludit illam identitatem nihil obstare, quominus privilegium communicatum sit privilegium *ad instar*, quia illud relativum *ad instar* non dicit similitudinem inter privilegia, sed inter privilegiata.

4. Sed hoc non in jure est necessarium, nec per analogiam ad philosophiam sustineri potest. Interrogo enim quo sensu dicat, in communicatione privilegiorum, idem privilegium præexistens in uno communicari alteri; aut enim loquitur de identitate specifica, vel numerica. De numerica dici non potest, tum quia idem numero privilegium non potest simul esse in diversis subjectis, et æque primo in singulis; privilegium autem communicatum tam proprie et per se convenit ei cui communicatur, ac prius erat in altero, sicut dictum est de privilegio *ad instar;* tum etiam quia tale privilegium durat in eo cui communicatur, etiamsi in altero in quo prius erat, amittatur, ut statim dicemus; tum denique quia argumenta quæ pro hac identitate fiunt, ad summum probant specificam identitatem. Si autem de hac tantum sit sermo, cum illa identitate stat perfecta similitudo non solum inter privilegiatos, sed etiam inter privilegia ipsa, ut constat de quacumque identitate specifica inter qualitates, et ratione earum inter qualia, quatenus talia sunt. Ergo immerito dicit ille auctor, per communicationem et per privilegium *ad instar*, concedi eadem privilegia, non autem similia : nam quæ illo modo sunt eadem, etiam similia sunt; sicut ergo privilegium *ad instar* non excludit identitatem, ita non excludit similitudinem.

5. *Particula* ad instar *semper referre privilegia ipsa inter se, et non tantum personas privilegiatas.*—Neque est verum particulam *ad instar* non semper referre privilegia inter se, sed tantum personas privilegiatas: nam potius privilegium ad instar dicitur tale propter habitudinem ad aliud privilegium, quod imitatur; ergo talia privilegia etiam sunt numero distincta, et unum est quasi exemplar alterius, et hoc est ad instar illius, ut ex supra dictis patet. Nec potest intelligi, quomodo privilegium detur uni ad instar alterius rei, vel personæ, nisi illa sumatur formaliter ut affecta tali privilegio, ut, in l. *Omnia*, c. de Sacros. Eccl., cum hospitalibus conceduntur privilegia ad instar Ecclesiæ primariæ, sine dubio intelligitur supponi Ecclesia ut talibus privilegiis affecta, et ita non solum hospitale fieri simile Ecclesiæ, sed etiam privilegium hospitalis effici simile privilegio Ecclesiæ; imo non aliter subjectum fit simile alteri, nisi efficiendo in eo formam, quæ sit similis formæ alterius. Per hoc ergo nulla differentia inter hæc privilegia explicatur.

6. *Privilegium* ad instar *dicere similitudinem non perfectam, sed ad imitationem; communicationem autem privilegii dicere exactam, sentiunt aliqui.* — Posset vero ulterius addi privilegium ad instar dicere similitudinem, non tamen perfectam et exactam, sed per quamdam imitationem ; communicationem autem privilegii dicere integram et totalem concessionem privilegii, et ideo dici potius identitatem, quam similitudinem, potestque hæc differentia confirmari ex quadam formula concedendi hanc communicationem, quam specialiter invenio in quadam Bulla Pii V, Societati nostræ concessa, cujus verba sunt: *Possint libere et licite uti, frui, potiri et gaudere* (scilicet, privilegiis aliarum religionum) *in omnibus, et per omnia, non solum ad illorum instar, sed pariformiter, et æque principaliter, absque ulla prorsus differentia, proinde ac si Societati, etc., nominatim, et specialiter, ac generaliter concessa fuissent.* Quæ verba supponunt privilegium *ad instar* non esse pariforme suo exemplari, nec esse tam amplum, sicut privilegium per communicationem concessum, nec ejusdem rationis cum illo. Et confirmatur, quia privilegium communicatum est verum privilegium; privilegium autem *ad instar*, comparatione alterius, est quasi fictum fictione juris. Unde Bald. ait civem ad instar, seu ex privilegio, non esse legitimum et verum civem, sed similitudinarium: *Omnis autem similitudo* (inquit) *est quoddam figmentum rei, et non proprietas ipsa;* citat l. *Sed si accepto*, ff. de Jure fisci.

7. *Oppugnatur prædictus modus dicendi.* — Verumtamen hic etiam modus dicendi non placet. Primo, quia dictum est privilegium *ad instar*, absolute concessum, extendi ad omnia ad quæ suum exemplar extenditur, atque adeo de se dicere imitationem perfectam, et non tantum adumbratam, vel fictam, cujus oppo-

situm in hac differentia supponitur sine sufficienti fundamento, ut patebit, cum tamen illud efficaciter videatur probatum ratione supra facta, quod alias incerta esset et fere inutilis concessio privilegii *ad instar* absolute et sine alia explicatione. Quod si dicatur privilegium *ad instar*, licet interdum sit perfectum, posset interdum salvari cum imperfecta imitatione, contra hoc est, quia illud solum habet locum quando in privilegio explicatur. Hoc autem modo etiam communicatio potest esse imperfecta, et solum per quamdam participationem. Quod si communicatio privilegii absolute facta, et sine limitatione, intelligitur de adæquata communicatione totius privilegii, etiamsi expresse hæc adæquatio non explicetur, quia non est ulla ratio addendi limitationem, quia si hæc licentia daretur, tota concessio esset incerta et ambigua; ita etiam dicendum est de privilegio *ad instar*, propter eamdem rationem; ergo in hoc potius æquiparantur quam differant: nam absolute facta utraque est perfecta concessio: per additionem vero et expressam concedentis voluntatem utraque potest limitari, et tantum ex parte vel per imitationem imperfectam fieri.

8. Unde etiam constat non recte adduci verba illa Pii V ad differentiam prædictam confirmandam. Nam sicut ex illis verbis videtur colligi privilegium *ad instar* posse esse inæquale, et secundum quid, ita etiam colligi poterit communicationem privilegii non esse pariformem, neque æque principalem, neque absque ulla differentia, nisi hæc expresse declaretur in privilegio, quia cum hæ particulæ expresse addantur, insinuatur sine illis non esse ita adæquatam communicationem. Quod si hoc falsum est, ut videtur probatum, dicendum necessario erit illud non colligi ex additione illarum particularum, quia non semper adduntur propter novum effectum, sed propter majorem explicationem ejusdem effectus, et ad tollendam omnem tergiversationem, et umbram eludendi privilegium. Imo etiam interdum multiplicantur hujusmodi verba ad explicandum magnum affectum concedentis, ut patet de illis, *Uti, frui, potiri et gaudere, et in omnibus et per omnia.* Idem autem dicendum erit de prædictis verbis respectu privilegii ad instar, ut exposuit Mandos., dicta q. 2, n. 13, ubi ipse refert alias privilegiorum formulas quæ habent, *non ad instar, sed pariformiter*, et miratur quomodo illa negatio cum adversativa conjunctione ponatur, ac si illud non esset privilegium ad instar, vel ac si esse ad instar et esse pariformiter essent opposita. In prædicta autem Bulla non legitur absolute *non ad instar*, sed *non solum ad instar*, quæ verba faciliorem habent explicationem: nam quia privilegium *ad instar* latitudinem habere potest, et obscuritatem, vel tergiversationem, si solum ponatur, ideo ait Pontifex, concedere se privilegia dicta non solum *ad instar*, sed etiam cum omni proprietate et exaggeratione, ut magis statim declarabimus.

9. *Notanda de privilegio* ad instar *et per communicationem.*— Quapropter tam de privilegio *ad instar* quam de privilegio per communicationem distinctio aliqua præmittenda est, ut proprie et univoce fiat comparatio. Primo, ergo duobus modis intelligi potest privilegium esse *ad instar*; primo *ad instar* alterius conditionis, seu proprietatis, quæ in exemplari non est ex privilegio, sed ex naturali origine, vel ex antiquo aut ordinario jure. Secundo, potest privilegium esse *ad instar* alterius privilegii, vel privilegiati, quoad jus quod ex speciali privilegio habet. Priori modo est verum, quod in quadam confirmatione supra sumebatur, privilegium *ad instar* non constituere aliquid vere tale quale est suum exemplar, sed fictione juris: sic enim privilegium legitimationis dici potest *ad instar* legitimorum filiorum, non tamen facit vere et realiter legitimum filium, sed fictione juris. Et sic etiam procedit quod dicebat Bald., civem ex privilegio non esse legitimum et naturalem civem, sed instar ejus, secundum quamdam similitudinariam rationem. Sicut etiam dicere solemus privilegium nobilis non facere vere et naturaliter nobilem, sed civiliter, fictione juris. Et cum eadem limitatione accipiendum est quod idem ait, omnem similitudinem esse figmentum rei, et non proprietatem: est enim verum de hac similitudine legali (ut sic dicam) respectu rei naturalis; nam alioqui perfecta et naturalis similitudo in veritate et proprietate consistit; imo, si proprietas in utroque extremo legalis sit, potest similitudo esse omnino propria, et non tantum analoga, ut jam dicam. Posteriori autem modo nos hactenus locuti sumus de privilegio *ad instar*, nimirum, quod datum est instar alterius privilegii, seu, quod idem est, ad imitationem effectuum et proprietatum quæ in alio sunt, etiam ex privilegio; nam hoc modo loquuntur jura de privilegio *ad instar*, et hic est communis usus talis vocis; nam prius non solet vocari privilegium *ad instar*, sed directum, et (ut ita

dicam) primarium, licet effectus ejus possit dici esse *ad instar* alterius effectus naturalis, secundum analogiam et fictionem juris. Hoc ergo privilegium *ad instar* non est fictum, sed verum, nec inducit aliquid per juris fictionem, sed vere et proprie concedit quidquid aliud privilegium, quod est veluti exemplar suum, concedit, et ita inducit similitudinem in privilegiis omnino propriam, et absque aliquo figmento.

10. *Resolutio auctoris.* — Juxta hanc ergo distinctionem, dicendum est privilegium proprie dictum *ad instar*, utique alterius proprii privilegii, non distingui a propria communicatione privilegii, et hoc recte probari rationibus factis. Privilegium autem vocatum *ad instar* propter solam imitationem alterius juris ordinarii et quasi connaturalis fundati in proprietate originaria, seu naturali, illud merito distingui a privilegio per communicationem, quia ibi non fit revera communicatio privilegii, sed conceditur per privilegium quod alteri convenit sine illo, vel si convenit ex privilegio, illud est jam factum quasi connaturale propter antiquitatem originis, ut in nobilitate originaria, vel in jure civitatis ex antiquo domicilio, et similibus. Et fortasse Pius V, in prædicta Bulla quæ incipit *Dum indefessæ*, ideo tam accurate declaravit illam communicationem privilegiorum ordinum Mendicantium factam Societati, non esse tantum *ad instar*, quia in illa declaraverat religionem Societatis Jesu mendicantem esse; et ideo, ne quis putaret esse mendicantem solum ex privilegio et fictione juris, et ideo concedi illi mendicantium privilegia, solum *ad instar* verarum mendicantium religionum, ideo expressit concedere se talia privilegia Societati pariformiter, et æque principaliter, absque ulla prorsus differentia, quia nimirum inter verum, et fictum fictione juris, semper relinquitur aliqua differentia; Societas autem non fictione juris, sed vere religio mendicans est, et ideo æque principaliter et sine ulla differentia illi communicantur privilegia.

11. Denique oportet alteram distinctionem adhibere ex parte communicationis privilegiorum; duobus enim modis fieri contingit. Primo, ut privilegium uni tantum per se et propter se concedatur, ab illo autem quasi redundet et derivetur ad alios, propter connexionem quam habent cum illo primo, ita ut non in propriis personis censeatur illis concessum privilegium, sed in alio. Sic privilegia religionis alicujus interdum communicantur familiaribus, non ratione sui, sed ratione religionis, a qua omnino pendent in illorum usu et fructu. Secundo, privilegium uni corpori vel personæ concessum communicatur alteri proprie et æqualiter, ita ut ex propria persona illo uti possit, non minus quam prior poterat, vel quam ipsa posset, si primo et per se fuisset communicatum ei privilegium. Et hoc modo communicatio privilegiorum ordinarie fit inter religiones per indulta Pontificum, ut constat in Societate, et Bulla citata, et ex alia Gregor. XIII *Ascendente Domino;* et idem est in aliis religionibus, ut constat ex compendiis verbo *Communicatio*, et refert late Emm. Rod., 1 tom., quæst. 55, præsertim art. 21, cum Cord. in addit. ad Compend. verb. *Communicatio*, in fine.

12. Privilegium ergo communicatum priori modo alicui tanquam accessorio ratione principalis, non potest dici privilegium *ad instar*, proprie sumptum, ut de illo in superiori puncto locuti sumus: quia non est ibi concessio unius privilegii *ad instar* alterius, sed est extensio quædam ejusdem privilegii. Unde ibi locum habet ratio tacta supra, quod ibi non est privilegiorum similitudo, nec relatio, aut æquiparatio unius ad aliud, sed est idem privilegium non tantum specie, sed etiam numero, quod uni primo, et alteri, ratione illius primi, communicatur. Unde fit etiam ut inter ea duo membra quæ illo privilegio gaudent, non sit æqualitas; nam semper accessorium pendet a principali, et si principale illud renuntiet, aut alio modo illud amittat, consequenter illud etiam perdet accessorium. Ut si religio amittat privilegium, consequenter donati vel servientes intra domos viventes illorum fructu privantur, non vero e contrario: nam licet privilegium perdatur quoad accessorium seu familiares, non amittetur quoad religionem, quia accessorium sequitur principale, et ab eo pendet, non e contrario. Et eadem ratione, licet illi quibus secundario communicatur privilegium, illo gaudeant, et uti possint contra alios, non vero contra illum ratione cujus illud participant, ne quod in favorem ipsorum recipiunt, in eorum gravamen et odium convertatur, ut recte docent Cord. et Emman. Roder. supra, loquentes de privilegiis religionum, quatenus servientibus communicantur. Et generalius idem docet Panorm. in c. *Ex parte*, 15, de For. compet., num. 14, dicens, qui privilegio utitur jure alterius, non posse illo uti contra eum ratione cujus illo gaudet;

quod etiam affirmat Bart. in l. *Donationes*, 26, c. de Donat. inter vir. et uxor. ex l. *Si judex*, 14, ff. de Minor., quæ non in propriis terminis, sed per quamdam particularem rationem induci potest. Denique in hoc quodammodo æquiparatur privilegium sic communicatum privilegio *ad instar*, improprie dicto, propter imitationem impropriam quam facit per fictionem juris : sic enim hoc privilegium dum extenditur ad familiares religionis, verbi gratia, æstimare illos videtur tanquam religiosos fictione juris, vel per quamdam habitudinem et analogiam.

13. *Illatio contra dicta.* — Dicet vero aliquis: ergo privilegia concessa religioni, ut sic, quatenus communicantur singulis religiosis divisim ac personaliter, erunt privilegia per communicationem, non per directam concessionem, quia non ratione sui, sed ratione totius corporis singula membra religiosa illis privilegiis gaudent, et in eis a corpore dependent; nam si corpus religionis illis privetur, vel illa renuntiet, vel amittat, omnes et singuli religiosi illis carebunt; non vero e contrario. Religio etiam uti poterit tali privilegio contra suum religiosum, non tamen e contrario; ergo est illud privilegium per communicationem imperfectam et similitudinariam, etiam respectu religiosorum : consequens autem videtur absurdum, et alienum a modo loquendi omnium de hujusmodi privilegiis.

14. *Responsio.* — Respondeo talia privilegia respectu religiosorum, non esse per communicationem proprie loquendo, sed per concessionem primariam et directam. Quia, quando privilegia religionis talia sunt ut pro singulis religiosis, et ad personalem usum conferantur, primo ac per se conceduntur ipsis personis religiosis : nam licet videantur concedi singulis ratione totius, etiam conceduntur corpori mediantibus membris secundum diversa genera causarum. Nam si respiciamus rationem motivam, illa videtur esse favor religionis, et hoc modo conceditur membris propter totum; tamen si spectemus immediatum subjectum cui fit favor privilegii, illud est unaquæque persona religiosa, nec conceditur corpori, nisi quatenus omnibus et singulis membris datur, quia actiones vel effectus propter quos datur privilegium ad singulos spectant, non ad corpus ut tale est, ut supponimus. Et in hoc est magna differentia inter ipsos religiosos, et alios qui quasi extrinsece adhærent religioni. Et ideo etiam non potest dici tale privilegium secundum hunc respectum esse *ad instar*, aut secundum fictionem aliquam, neque secundum propriam dependentiam, nisi fortasse quatenus partes pendent aliquo modo a toto, et e contrario. Dixi autem respectu religiosorum, utique jam professorum, quia respectu novitiorum dici potest hæc communicatio secundum aliquam fictionem et extensionem, et ideo ut talia privilegia conveniant religiosis, non est necessaria specialis expressio aut declaratio, sed satis est quod religioni concedantur; ut vero complectantur novitios, necessaria erit expressa verborum forma, et ita observat usus, et multo magis est necessaria, ut ad familiares extendatur. Unde etiam in his solent requiri speciales conditiones, ut, verbi gratia, quod actu serviant, intra monasteria habeant, etc.; in religiosis autem sola professio sufficit, ut notari potest in Trident., sess. 24, c. 11 de Reform.

15. *Quodnam sit proprium privilegium per communicationem simpliciter? In re nil differens a privilegio* ad instar *proprie sumpto.* —At vero privilegium quod uni prius concessum est, et postea communicatur alteri in propria persona, ita ut fiat illius proprium, non minus quam si tali personæ vel rei fuisset primario concessum, illud est proprium privilegium per communicationem simpliciter, et in re nihil differt a privilegio *ad instar*, proprie sumpto, quale supra explicatum est. Ita tandem concludit Mand. supra, et idem sentiunt Cord. et Emman. Roder., licet terminis quæstionem non tractent. Et probabitur facile declarando vim et efficaciam hujus communicationis. Primo enim hæc communicatio est veluti concessio privilegii, quia illi, cui privilegium communicatur, novum privilegium conceditur, quod antea non habebat, et licet antea illud privilegium in specie esset in alio, non tamen erat in tali re vel persona; ergo quoad hanc individuationem, ut sic dicam, quasi de novo fit : unde communicatio illa etiam dici potest multiplicatio numerica ejusdem privilegii, ut supra declaratum est. Deinde, cum dicitur hoc privilegium communicari, nihil aliud per hoc significatur, nisi quod privilegium, ut receptum in eo cui communicatur, sit ejusdem rationis cum illo, quod communicatur; hoc autem ideo est, quia fit *ad instar* et similitudinem illius; est ergo illud privilegium *ad instar*, et quod per hanc vocem significatur quasi in actu signato, per verbum communicationis significatur in actu exercito; res autem eadem est.

16. *Proprietates supra declaratæ in privilegio* ad instar, *locum habent in privilegiis communicatis absoluto et perfecto modo.* — Præterea (quod ad rem moralem præcipue spectat), hinc fit ut proprietates supra declaratæ in privilegio *ad instar,* in privilegiis communicatis absoluto et perfecto modo locum habeant. Nam per communicationem hanc ita fit proprium privilegium in eo cui communicatur, ut mutatio in uno facta non necessario fiat in altero, nec e converso, sive illa sit per modum augmenti, sive per modum diminutionis aut corruptionis. Ratio est, quia communicatio privilegii seu privilegiorum, si nihil aliud addatur, intelligitur fieri de privilegiis concessis, vel secundum mensuram concessionis jam factæ, quia vel verbum *communicandi* regulariter cadit super verbum de præterito, quod ad futurum de se non extenditur, ut dicendo: *Communicamus huic hospitali privilegia concessa tali hospitali :* vel licet non addatur verbum *concessa,* sed simpliciter dicatur, tale hospitale gaudeat privilegiis talis Ecclesiæ, intelligitur de concessis, quia non sunt eo tempore privilegia talis Ecclesiæ, nisi quæ illi concessa sunt. Et ideo ubi princeps vult largiorem facere communicationem, addit specialia verba quibus expresse declaret, non tantum communicare privilegia concessa, sed etiam concedenda, sicut fecit Pius V in dicta Bulla, et similes sunt plures in compendio, verb. *Communicatio,* et ita quoad hoc idem omnino sentiendum est de privilegio per communicationem, et ad instar. Et ita sentit Mandos. dicto tract., Gloss. 14, ubi ita interpretatur quamdam privilegiorum communicationem Societati factam a Pio V, in Bulla *Æquum reputamus,* anni 1565; et ideo putat communicationem privilegiorum Societati factam a Pio V non extendi ad privilegia concedenda, nisi per aliam communicationem quasi reflexam, seu in quantum illi communicantur privilegia aliarum religionum in quibus illa extensio continetur. Sed licet hoc sit probabile, attento solo tenore illius Bullæ, nihilominus est alia Bulla ejusdem Pii V *Cum indefessæ* (quam ille auctor sine dubio non vidit, quia fortasse ante illam editam tractatum illum composuit, nam fuit post sex annos a superiori edita), in qua expressis verbis communicantur Societati privilegia concessa et concedenda. Hæc ergo clausula, vel alia æquivalens necessaria est ad illam extensionem, quæ solet etiam addi in privilegio *ad instar,* ut constat ex l. *Omnia,* c. de Episcop. et cler., et ita in hoc non est differentia inter hæc privilegia.

17. *Mutatio privilegii respectu ejus cui primo fuit datum, non mutat respectu illius cui posterius.* — Simili modo dicendum est de mutatione privilegii communicati quoad diminutionem vel amissionem, quia licet privilegium minuatur vel amittatur, sive per revocationem, sive per non usum, sive quocumque alio modo, in eo cui prius directe concessum fuit, inde nulla resultat mutatio in eo cui postea fuit communicatum, quia hæc posterior concessio non pendet a prima, quia non conceditur posteriori tanquam accessorio, seu connexo cum priori, sed per se ac directe, ex propria, et in propria persona, solumque est inter illas concessiones antecessio temporis, et quædam multiplicatio ; ideoque mutatio in uno facta non potest alteri nocere. Atque ita tradit Panormitan. in cap. *Cum accessissent,* de Constit., et cum illo Sylvest., verb. *Privigium,* quæst. 11, in fin.; Mandos., supra, q. 6; Roder., tom. 1, quæst. 55, art. 19, ubi in hoc sensu ait per communicationem privilegii dari jus utendi illo, non tamen communicari usum vel non usum ejus cui prius tale privilegium datum est. Quod vere dictum est, et idem dici potest de quacumque renuntiatione privilegii, vel causa ab uno data ad illius amissionem ; nam in his non est facta communicatio. In his ergo non invenitur differentia inter privilegium per communicationem et *ad instar,* nec etiam in aliis quæ supra notata sunt.

CAPUT XVII.

UTRUM COMMUNICATO PRIVILEGIO ETIAM RESTRICTIO EJUS COMMUNICETUR.

1. Occurrit tamen, in hac æquiparatione, specialiter inquirendum an privilegium alicui concessum cum certa restrictione, et postea communicatum alteri, intelligatur communicatum cum eadem restrictione, etiamsi illa non exprimatur, sed absolute dicatur communicari huic privilegium quod alter habet. Nam videtur ex dictis sequi pars affirmans, primo, per argumentum a contrario, quia illa restrictio non supervenit communicationi, sed supponitur in prima concessione : sed restrictio quæ supervenit post communicationem, non extenditur ad talem communicationem ; ergo oppositum dicendum videtur in restrictione quæ præcedit. Item illa restrictio necessario transit ad privilegium ad instar; ergo etiam

transit cum communicatione privilegii perfecta. Probatur consequentia, quia hæc vel sunt in re idem, licet verbis differant, vel certe parificantur; est enim eadem ratio in utroque, præsertim quoad hanc conditionem. Antecedens autem patet, quia privilegium, datum a principio cum restrictione, cum eadem proponitur ut exemplar alterius, quia revera non est datum, nisi in tali gradu, vel cum tali modo, et sic proponitur in exemplar, quando aliud datur ad instar illius; ergo illa restrictio necessario transit ad exemplatum. In contrarium vero est, quia restrictio addita in prima concessione respectu ejus cui facta est, non semper æque aut bene accommodatur alteri, cui tale privilegium per communicationem concessum est; ergo non est verisimile restrictionem etiam communicari, ut, verbi gratia, conceduntur Societati sua privilegia cum hac restrictione, ut singuli religiosi illis uti non possint, nisi per caput proximum totius religionis, quod est generalis, id est, per applicationem et consensum ejus; quando ergo hæc privilegia aliis religionibus communicantur, non est verisimile restrictionem illam communicari, quæ non est gubernationi aliarum religionum accommodata. Similiter conceduntur Societati aliqua privilegia cum hac restrictione, ut aliæ religiones illis uti non possint per viam communicationis; aliæ vero religiones habent privilegia communicandi in omnibus cum cæteris aliis religionibus : ergo illa restrictio non poterit aliis religionibus nocere.

2. *Prima restrictio privilegii.* — Adverto triplicem posse cogitari restrictionem in hujusmodi privilegiis. Prima esse potest ad limitandum privilegium secundum se, non intuitu religionis vel in favorem religiosi instituti, etiam absolute et generatim spectati, sed ratione tantum convenientis moderationis talis privilegii, vel ad cavendum nocumentum aliorum, vel ad vitandum aliquam perturbationem quæ ex majori licentia oriri posset. Ut si privilegium non solvendi decimas limitetur ad propria prædia quæ propriis laboribus excoluntur, vel si privilegium exemptionis limitetur ne ad familiares extra monasteria viventes extendatur, vel ne tollat obligationem servandi festivitates et interdicta, et similia. Et de hoc genere restrictionis, certum existimo servandam omnino esse, in communicatione privilegii, eodem prorsus modo quo in prima et directa concessione adhibita fuit. Hoc enim ad minimum convincunt priores rationes dubitandi; et præterea, quia eadem ratio quæ fuit ad limitandam concessionem, est ad limitandam communicationem, et Pontifex aut princeps non declaravit se velle majorem gratiam facere in communicatione, non obstante paritate rationis (ut supponimus, alias nulla esset quæstio), sed solum simpliciter voluisse communicare privilegium quod alteri concessum fuerat; ergo intelligitur communicatio juxta tenorem et rationem prioris privilegii.

3. *Secunda restrictio.* — Secunda restrictio privilegii esse potest illa quæ addi solet in favorem et conservationem instituti religiosi, vel simpliciter, vel quatenus tale vel tale est, quæ interdum addi solet illis verbis : *Dummodo regulari observantiæ non sint contraria,* quæ frequentius adduntur in communicatione privilegiorum, quia fortasse in illa sunt magis necessaria; possent autem in quacumque concessione adjungi, si ex tenore, et in fine privilegii non satis constet. Est enim advertendum duobus modis concedi privilegia religionibus : uno modo, per modum relaxationis, seu dispensationis, vel generalis pro tota religione, vel particularis pro aliqua provincia aut domo, in aliqua observantia rigorosa : tales sunt concessiones factæ aliquibus religionibus mendicantium, virorum vel feminarum, ad habendum proprium in communi, et factæ religionibus militaribus ad contrahenda matrimonia, et similia. Alio modo conceduntur privilegia religionibus ad favorem earum, vel ut facilius possint vel temporaliter sustentari, vel spiritualiter operari, quæ privilegia non relaxant religiones, sed de se potius tendunt ad fovendam perfectionem, et conservandam disciplinam religiosam. Et hic modus magis est usitatus, quia per se melior est, et ita etiam est per se intentus, prior enim potius est quasi permissus, seu per accidens intentus ad majora incommoda vitanda. Quando ergo absolute conceditur privilegium, et ex tenore et verbis non constat concedi per modum dispensationis alicujus rei pertinentis ad proprium institutum et regularem observantiam, intelligitur concessum sub illa tacita conditione, *dummodo regulari observantiæ non repugnet,* et ideo in prima concessione privilegii ordinarie non exprimitur hæc limitatio, quia veluti per se inest, quamdiu contrarium non exprimitur. Nam intentio Pontificis nunquam est relaxare religionem, neque id facere credendus est, nisi quando id declarat, causa

cognita et necessitate urgente, quam significare solet quando talia privilegia relaxantia concedere intendit.

4. Unde a fortiori constat quod, si talis restrictio expresse addatur in concessione, multo magis intelligetur adhibita in communicatione, etiamsi in illa non exprimatur; nam etiam tacite subintelligenda esset, licet in neutro exprimeretur, propter eamdem rationem. Potestque a simili argumentum ad hoc confirmandum sumi ex cap. ultim. de Observ. jejun., ubi generalem licentiam comedendi carnes in sexta feria quando dies natalis Domini incidit, declarat Pontifex non extendi ad eos qui voto, vel regulari observantia, ad illam abstinentiam sunt astricti: indicat ergo generale privilegium habere subintellectam illam conditionem, ut regularem observantiam non relaxet. Quia intelliguntur communicari ea quæ ad favorem pertinent, non quæ ad perniciem communicarentur, et quæ ad ædificationem conferre possunt, non quæ ad destructionem. Sæpe autem in communicatione privilegiorum additur expressa illa modificatio; tum quia istæ communicationes per clausulas valde generales fieri solent, et ideo ne ex illis sumatur occasio errandi, utilissima est illa declaratio; tum etiam quia (ut dixi) sunt multa privilegia concessa aliquibus ad relaxandum rigorem, et oportuit exponere in illis non fieri communicationem per solas clausulas generales. Quocirca, quia non solum dantur communicationes in privilegiis prius concessis, sed etiam dantur communicationes communicationum, ut sic dicam, et ita fiunt quamplures veluti reflexiones et mutuæ extensiones harum communicationum privilegiorum, ideo, licet illa clausula non addatur in quacumque forma communicationis, secundum illam restringenda est, sive per conclusionem tacitam, quia per se inest, nisi aperte excludatur, sive per relationem ad privilegia quæ communicantur, in quibus talis clausula posita est.

5. Solum oportet advertere interdum addi posse specialem restrictionem privilegii intuitu observantiæ alicujus religionis, quia secundum suum institutum est necessaria, vel maxime conveniens ad rectam gubernationem, vel ad disciplinam religiosam observandam, quæ tamen in alia religione, secundum suam regulam et institutum, non servatur, nec pertinere censetur ad perfectam observantiam sui instituti. Et tunc verisimillimum est, in concessione talis privilegii alteri religioni facta non includi restrictionem illam, seu particularem modum utendi illo privilegio priori religioni accommodato. Ita sentit Emman. Roder., d. quæst. 55, art. 7, de illa clausula quæ additur in privilegiis Societatis: *Ut non intelligantur concedi inferioribus singulis immediate, sed mediante Præposito generali*; existimat enim hunc ordinem non esse necessarium in aliis religiosis, quibus per viam communicationis propria Societatis privilegia conceduntur. Fundatur, quia aliis absolute et sine illa restrictione communicantur, ac si directe essent illis concessa: restrictiones autem et limitationes non communicantur. Responderi tamen posse juxta prædicta, restrictiones quidem per se non communicari, nihilominus tamen quando privilegium fuit restricte concessum, non nisi restrictum communicari.

6. Sed nihilominus placet illa sententia. Primo quidem, quia privilegia ipsa prius fuerunt absolute concessa Societati, postea vero addita fuit restrictio per specialem declarationem, quæ non restringit modum utendi privilegio, nisi quoad Societatem ipsam: communicatio autem aliis religionibus postea facta est de solis privilegiis, et gratiis, non de hujusmodi declarationibus. Secundo, quia in ipsamet declaratione explicatur fundari in speciali modo Societatis, propter instituti ipsius ab aliis religionibus diversitatem, ut dicitur in Bulla Gregor. XIII *Ad futuram*, anni 1575, in princ.; ergo quod ex propria et (ut sic dicam) distinctiva ratione in Societate ordinatum est, non est verisimile ad alias religiones, sine alia declaratione vel necessitate, extendi. Et confirmatur, quia non solum propria privilegia, sed etiam aliarum religionum indulta communicantur Societati cum illa expressa restrictione: *Dummodo instituto Societatis et Præpositi aut hujusmodi personarum deputatarum voluntati et beneplacito non refragentur*; quæ limitatio non extenditur ad alias religiones quoad communicationem privilegiorum cæterarum religionum, ut per se constat; ergo etiam non habet locum in communicatione privilegiorum ipsius Societatis; nam eadem est ratio. Hoc autem limitari potest, ut locum non habeat in illis religionibus (si quæ sunt) quæ in hoc modo regiminis vel subordinationis Societatem imitantur, vel simpliciter, vel secundum aliquem modum, ratione cujus in damnum talis religionis cederet, si privatæ personæ possent uti privilegiis suo arbitrio, et sine consensu Prælati, vel Capituli, seu illius

ad quem juxta tale institutum illa cura et sollicitudo incumbit. Tunc enim videtur intelligenda communicatio privilegiorum juxta modum tali religioni accommodatum, non propter communicationem cum Societate in illa restrictione propria ejus (nam in illa revera non videtur habere locum communicatio, quia non est proprie privilegium), sed propter illud principium generale proxime positum, quod communicatio privilegiorum in unaquaque religione intelligenda est sine dispendio disciplinæ religiosæ, uniuscujusque instituto et regimini accommodatæ.

7. *Tertia restrictio privilegii.*—Tertia itaque restrictio privilegii esse solet, quia conceditur cum speciali respectu ad res spectantes specialiter ad religionem, locum, vel personam illam cui primo conceditur. Ut, verbi gratia, conceditur religioni sancti Dominici privilegium non servandi interdictum locale in festivitatibus Sanctorum suorum in ecclesiis suis, vel quidpiam simile ; et postea illud privilegium communicatur religioni sancti Augustini sine alia declaratione; constat autem illam non posse uti illo privilegio cum restrictione, materialiter (ut sic dicam) et ut sonat sumpta, quia sic non redundaret in peculiarem favorem suum, cum tamen communicatio ad hoc fiat. Neque etiam potest intelligi concessio absoluta, et sine ulla restrictione ; quia sic esset vel inutilis concessio propter indeterminationem et ambiguitatem, vel esset absurda, si cum absoluta generalitate acciperetur. In hujusmodi ergo privilegiis dicendum est, communicari cum eadem restrictione formaliter, seu cum proportione accommodata intellecta. Itaque quod conceditur uni religioni respectu suorum sanctorum, communicatur alteri respectu suorum, idemque de locis, festivitatibus et aliis similibus intelligendum est. Sicut quod conceditur uni religioni respectu suorum novitiorum, vel familiarium, communicatur alteri respectu suorum, quando communicatio privilegiorum in genere, vel talis privilegii in particulari, absolute et sine alia declaratione fit. Quia ex ipsa materia satis constat, hac intentione et proportione fieri talem communicationem. Atque ita declaratum esse a Julio II inter Prædicatores et Minores refertur late in Supplemen., et ab Emman. Roder., dicta quæst. 55, art. 20. Tamen cum proportione ad omnia similia privilegia est applicanda, ut respective intelligatur facta communicatio; ita ut sit illud privilegium ad instar secundum proportionalitatem ; quæ regula fere in omnibus privilegiis ad instar servari potest et debet.

8. *Quam vim habet restrictio incommunicabilitatis privilegii.* — Et per hæc satisfactum est rationibus dubitandi pro utraque parte in principio positis; solum superest explicandum quam vim habeat restrictio illa quæ interdum addi solet privilegio alicui concesso, scilicet, ut sit aliis incommunicabile (ut sic dicam), vel ut aliis non communicetur. Exemplum invenio in nostra Societate in Bulla Gregor. XIV, ubi post varias concessiones in fine subjungit hæc verba : *Præsentis autem constitutionis et gratiæ communicationem omnibus aliis, qui sua privilegia cum ipsa Societate copiose participant, participareque poterunt, quomodolibet in futurum fieri omnino prohibemus.* Et similia verba, circa quoddam speciale privilegium Societati concessum, habet Gregor. XIII in Bulla anni 1584 *Satis superque.* Ratio ergo dubitandi est, quia hæc prohibitio non videtur posse impedire quominus generalis et absoluta communicatio privilegiorum Societatis vel omnium religionum, facta alteri religioni, has etiam gratias comprehendat, quia par in parem non habet imperium, et ideo prohibitio illa non potest impedire quominus sequens Pontifex illa privilegia aliis communicet. Propter quod Emmanuel Roder. supra, art. 27, dicit (licet cum formidine) per concessiones generales postea factas, etiam ab eodem Gregorio XIII, communicari aliis religiosis etiam illa privilegia, quia generalis communicatio omnia complectitur. Sed non videtur mihi juridica interpretatio, quia est vulgare in jure quod generi per speciem derogatur, etiamsi species ipsa præcesserit. Item quia vulgare etiam est sub generali clausula non venire, quod princeps non esset in specie verisimiliter concessurus. Item, quia generalis concessio casuum non extenditur ad reservatos, ut est etiam commune dogma. At privilegia hæc quorum communicatio specialiter prohibetur valde specialia sunt, et quasi reservata quoad modum concessionis; ergo nisi vel in communicatione fiat specialis mentio illorum, vel saltem addatur clausula per quam comprehendantur omnia privilegia, etiam illa quorum communicatio specialiter prohibita est, per solam clausulam generalem non existimo talia privilegia communicari. Et confirmatur, quia alias, non obstante illa prohibitione, possent alii religiosi uti illis privilegiis ex vi antiquæ communicationis, qua illis conceduntur privilegia omnia

concessa et concedenda, quia illa etiam universalis est, et comprehendit omnia; consequens est plane falsum, quia alias talis additio et prohibitio pontificia vana esset, et frustra fieret, cum constet innumera esse talia privilegia per quæ communicantur futura privilegia. Quod si hoc non admittitur de antiquioribus privilegiis, etiamsi universaliter loquantur, neque in subsequentibus admitti debet; nam etiamsi sint tempore posteriora, in eodem sensu conceduntur quo præcedentia, et eodem modo per specialia præcedentia limitantur. Et ita responsum est ad rationem dubitandi; fatemur enim posse posteriorem Pontificem communicare talia privilegia, negamus tamen id facere per solam clausulam generalem, et hanc vim et fructum dicimus habere restrictionem illam.

CAPUT XVIII.

AN CONFIRMATIO PRIVILEGII SIT NOVA ILLIUS CONCESSIO, VEL QUID SIT, ET AN UNA AB ALIA DIFFERAT.

1. *Ratio dubitandi.* — Quarta forma concedendi privilegia esse potest per confirmationem eorum; constat enim sæpe confirmari privilegia prius concessa, quod maxime videtur esse in usu in privilegiis religionum, idem vero in aliis fieri potest, et sæpe fit. Dubitari ergo potest imprimis an hæc confirmatio privilegii sit nova illius concessio, vel quid sit. Si enim vim nominis attendamus, confirmatio non potest esse concessio, quia quod confirmatur, supponitur esse ; quod enim nihil est, confirmari non potest. Sicut conservatio non potest esse rei productio, quia supponit rem esse, et consequenter supponit productionem ejus. In contrarium vero est, quia si confirmatio privilegii non est nova concessio illius, nihil confert privilegio ; erit ergo actio inutilis, quod dicendum non est. Antecedens patet, quia confirmatio privilegii non auget extensive (ut sic dicam) privilegium quoad effectus vel gratias privilegii, sed circa idem omnino versatur; nec etiam auget intrinsece, quia concessio privilegii est quasi indivisibilis, quæ non recipit magis vel minus ex parte solius recipientis; ergo si non habet vim novæ concessionis, nullum effectum moralem efficere potest, et sic frustra fit. Accedit, quod non repugnat, idem sæpius concedi ex parte concedentis : nam eadem promissio seu idem votum potest iterari ; ergo eadem concessio privilegii poterit iterum fieri quantum est ex parte concedentis, habebitque hunc effectum, ut si fortasse prima concessio non tenuit, vel perdita est aliqua via, per confirmationem iterum fiat. Et ita confirmatio erit veluti secunda concessio de se sufficiens ad privilegium, et efficax, si subjectum indigeat.

2. *Confirmationem actus dupliciter posse postulari: primo, quoad valorem substantiæ actus; secundo, ob majorem auctoritatem, aut quid simile.* — Ad explicandam hanc privilegiorum formam seu gratiam, adverto confirmationem alicujus actus dupliciter postulari posse : uno modo, tanquam per se necessaria ad consummandum actum prius inchoatum et non perfectum quoad substantiam ejus, ut quando in electione ad munus vel dignitatem postulatur confirmatio, vel quando in pacto inter aliquos facto ad ejus validitatem et firmitatem necessaria est confirmatio principis vel judicis. Alio modo, confirmatio, quamvis non esset per se necessaria ad substantiam et valorem actus, additur ad majorem quamdam auctoritatem, vel alium similem effectum. De priori confirmatione dici aliquo modo posset esse novam concessionem, seu collationem beneficii, aut alterius rei de qua confirmatio datur, quia ante confirmationem non erat jus perfecte acquisitum, et ita per confirmationem suo modo confert. Verumtamen, etiam in hoc modo confirmationis, ad ipsam confirmationem supponitur alius prior actus, ut electio, præsentatio, concordia, pactum, vel quid simile, respectu cujus actus illa consummatio, quæ additur, dicitur confirmatio ; et ideo tunc qui confirmat, non censetur simpliciter dare, sed consummare quod inchoatum erat, ut ait Bart. in l. *More majorum,* ff. de Jurisd. omn. jud., n. 5, quamvis respectu rei, vel juris, aut firmitatis concessæ, dici possit nova concessio, seu donatio. Et hinc est ut hæc etiam confirmatio de se et jure ordinario requirat validitatem in actu quem supponit : nam si confirmatur electus, supponitur electio valida ; et sic de aliis. Ita habetur ex cap. *Quia diversitatis,* de Concess. præbend., quod specialiter loquitur de confirmatione in forma communi, quam statim explicabimus. Idem sumitur ex cap. 1 et cap. *Examinata,* de Conf. util. vel inutil., quibus locis id notant Gloss. et doctores. Unde a fortiori constat posteriorem confirmationem multo minus posse dici concessionem, cum ad validitatem actus vel effectus non requiratur, ut supponitur. Item quia illa confirmatio non ad hoc fit, sed ex

abundanti (ut sic dicam) conceditur ad majorem auctoritatem. Et in hac etiam confirmatione multo certius est nil operari, nisi supponat actum validum, per se loquendo, seu in forma communi; tum propter dicta jura; tum etiam quia est quid accessorium respectu actus quem supponit tanquam principale, et ideo, non subsistente principali, accessorium subsistere non potest. Ex his duobus modis confirmationis, hæc posterior magis videtur usitata in privilegiis quam prior; nam si privilegium detur ab habente potestatem, simpliciter non indiget confirmatione ad valorem vel effectum suum. Unde tantum videtur postulari ad melius esse, seu ad quamdam accidentalem perfectionem; non tamen omnino repugnat prior modus confirmationis privilegii, ut videbimus.

3. *Duplex forma confirmationis distinguitur: in forma communi, vel ex certa scientia.* — Secundo, præmittenda est vulgaris distinctio de duplici forma confirmationis: quædam esse dicitur in forma communi, ex cap. *Quia diversitatis*, de Conces. præbend., cui videtur opponi confirmatio in forma speciali; communiter autem aliud membrum appellatur confirmatio ex certa scientia, ex cap. 1 de Transact. ibi, *Plenissimæ notionis*, ubi id notat Gloss., et in cap. *Veniens*, eodem titul. Quomodo autem dicatur confirmatio fieri in forma communi, non eodem modo ab omnibus explicatur. Quidam enim putant necessarium esse, ut in forma confirmationis addatur verbum aliquod, quo declaretur, dari puram confirmationem eorum quæ gesta sunt, ut si dicat Pontifex: Confirmo privilegium prout factum est, vel prout est in usu, vel quid simile: nam si absolute et sine addito confirmet, censetur perfecte confirmare. Ita sentiunt Abbas Antiq. et Joannes Andreas in cap. *Examinata*, de Confirmation. util. et inutil.; Alexand., cons. 59, n. 9, lib. 1; et Bart., cons. 196, n. 2, l. 1, ubi negat quamdam confirmationem factam esse in forma communi, quia in ea non fuit adjecta hæc particula, *sicut provide factum.* Et videtur alludere ad dict. cap. *Examinata*, ubi quædam confirmatio dicitur fuisse communis, quia data fuerat sub illa forma: *Sicut provide factum fuerat, et ab utraque parte receptum.* Induci etiam ad hoc potest cap. *Quia diversitatis*, de Conces. præb., ubi dicitur per confirmationem in forma communi confirmari beneficia, *sicut juste et pacifice possidentur.* Ratio etiam adjungi potest, quia si princeps dicat absolute *confirmo*, simpliciter vult confirmare quidquid infirmum erat, et ita talis confirmatio habebit omnia quæ potest habere in forma speciali: ergo ut sit in forma communi, oportet ut per aliquam additionem restringatur, et quasi leniatur proprietas verbi confirmandi. Hanc vero sententiam limitat Panorm. in cap. *Examinata*, n. 5, ut habeat locum in privilegiis quæ sunt contra jus; nam in dubio non præsumitur princeps aliquid concedere contra jus. Secus vero in privilegio omnino favorabili, maxime quando est datum a Pontifice, vel principe, quia debemus illud latissime interpretari.

4. *Confirmationem in forma communi esse puram et simplicem confirmationem.* — Vera tamen sententia est, confirmationem in forma communi esse puram et simplicem confirmationem. Unde sicut simplicitas per negationem explicatur, ita etiam hæc forma. Negatio autem hæc generaliter assignari potest, ut sit confirmatio non ex certa scientia, vel sine cognitione facta. Sicut dixit Bartolus in leg. *Privilegia*, c. de Sacros. Ecclesiis, tum principem confirmare in forma communi, quando non est informatus; et ita, quia privatio per habitus cognoscitur, ad cognoscendum quæ confirmatio sit in forma communi, oportet cognoscere quæ dicatur esse ex certa scientia; nam illa confirmatio quæ caruerit omni proprietate sufficiente ad hoc ut confirmatio sit ex certa scientia, erit in forma communi.

5. *Confirmationem ex certa scientia esse cum notitia perfecta rei et omnium circumstantiarum illius; quando vero est cum confusa tantum, notitia dicitur esse in forma communi.* — Advertendum est ergo duobus modis posse ab aliquo confirmari privilegium; uno modo, cum perfecta notitia illius, et tenoris ejus, et omnium circumstantiarum illius; alio modo, cum sola cognitione confusa privilegii, quod simpliciter proponitur ut antea concessum, sine alio examine, vel distinctiori notitia illius. Quando ergo priori modo fit confirmatio, dicitur esse ex certa scientia; quando vero fit posteriori modo, dicitur esse in forma communi. Unde quando in ipsa confirmatione adduntur verba aliqua, quibus sufficienter significatur præcessisse examen, seu cognitionem perfectam, erit ex certa scientia; quando vero in confirmatione nihil speciale inventum fuerit, erit in forma communi. Signa autem quod fuerit confirmatio data cum exacta cognitione, sunt hæc. Primum, si in instrumento confirmationis inseratur totus

tenor prioris privilegii; nam tunc constat principem, re tota sufficienter intellecta suam auctoritatem adhibuisse, juxta cap. *Venerabiles*, de Confirmat. util., ibi : *Et ad majorem rei evidentiam, litteris confirmationis tenor compositionis insertus;* ubi Glossa addit illam confirmationem fuisse ex certa scientia, *quia Papa, cum ea viderit, confirmavit.* Et Panormitanus addit hoc procedere etiamsi in confirmatione addatur illa clausula, *sicut provide factum est*, etc.; quia tunc (inquit) non intelligitur hæc clausula conditionaliter, sed causaliter. Secus autem esset si tenor privilegii non esset insertus juxta dictum cap. *Examinata*, ubi etiam id notat Panormitanus. Et ratio est perspicua, quia quando tenor inseritur, jam non est necessaria conditio, cum de re tota constet; et ideo verba illa non possunt habere commodum sensum conditionalem, sed absolutum, seu affirmativum, seu causalem, videlicet : Confirmo hoc, quia constat mihi esse provide factum. Secus vero est quando, non inserto tenore privilegii, in confirmatione ponitur dicta clausula, quia non est verisimile affirmari id de quo non constat, et ideo conditionaliter intelligitur.

6. *Limitatio quædam.* — Limitatur autem hoc, nisi in confirmatione expresse dicatur *ex certa scientia;* nam tunc, licet non inseratur tenor privilegii, confirmatio erit ex certa scientia; et ita hoc verbum est secundum signum sufficiens talis confirmationis, quia, cum per tale verbum princeps affirmet se ita confirmare, illi credendum est. Ita Panorm., supra et in cons. 101, n. 9, lib. 1, et plures alii quos refert Felin. in cap. *Cum inter*, de Except., ubi a principio disputat late hanc quæstionem, an necessaria sint in rescripto formalia verba *ex certa scientia*, ut dispositio censeatur esse ex certa scientia; et merito concludit non esse necessaria, sed sufficere quod, ex aliis verbis ejusdem rescripti, seu ex narratis in illo, constet principem cum plena facti cognitione processisse. Quæ est sententia communis, Panormitan. in dict. c. *Cum inter*, et aliorum ibi, et in cap. *Ad hæc*, de rescript., ubi Panormit., n. 7, Deci., n. 6; et late Felin., in cap. *Nonnulli*, eod., ubi etiam alii. Quod intelligendum puto quoad supplendas nullitates quæ ex narratis colligi possunt, non vero quoad omnes alias, ut infra declarabo. Sic ergo est illa particula sufficiens, quia ut dicit Bart. in l. *Conficiuntur*, ff. de Jur. codicil., credendum est pro vero id quod princeps disponit ex certa scientia. Imo addere possumus ex dictis auctoribus, sufficere clausulam æquipollentem illi, *ex certa scientia*, qualis censetur esse illa, *de plenitudine potestatis*, ex Panormit., Decio et Felin., supra, qui dicunt clausulam, *ex certa scientia*, includere illam, *ex plenitudine potestatis*, non declarant autem an convertantur. Magis vero id declarat Alexand., l. 4, consil. 122, n. 22, et lib. 5, cons. 30, n. 9, quia per hanc clausulam significat Pontifex se velle operari, non tantum secundum commune jus, sed etiam supra, vel contra ordinarium jus, quod non præsumitur facere, nisi ex certa scientia. Et eadem ratione censetur sufficere clausula, *non obstante lege disponente in contrarium*, quia tunc censetur etiam uti plenitudine potestatis, ut ait Felin. in dicto cap. *Cum inter*, n. 7, in fine; et in dicto cap. *Nonnulli*, fallentia 4, ubi late hoc prosequitur. Addo denique hanc clausulam communiter intelligi de scientia facti; nam scientia juris semper præsumitur in confirmatione quæ fit ex certa scientia, quia princeps habet jus in pectore, et illud ignorare non præsumitur, cap. 1 de Constit., in 6, quod in privilegiis omnes admittunt, etiamsi non in omnibus rescriptis idem concedant, ut videri potest Felin. in dict. cap. *Nonnulli*, in secunda objectione contra 4 fallen.

7. *Plena explicatio confirmationis in forma communi.*—Ex his ergo omnibus constat tunc confirmationem esse in forma communi, quando in ea nullum signum sufficiens additur, ex quo constet confirmationem processisse habita plena notitia prioris privilegii. Quia si illud signum est necessarium ut confirmatio sit ex certa scientia, sicut dictum est, illius negatio erit satis ut confirmatio non sit ex certa scientia; omnis autem confirmatio quæ non est ex certa scientia, est in forma communi, quia divisio illa adæquata est : ergo illa negatio sufficit ut confirmatio sit in forma communi. Et ita manet probatum contra priorem opinionem, ut confirmatio sit tantum in forma communi non esse necessaria positiva verba quibus id significetur, sed sufficere negationem signi ostendentis certam scientiam. Unde fit, licet non addatur illa clausula, *sicut provide factum est*, aut æquivalens, cum sola illa negatione esse privilegium in forma communi. Neque oppositum colligitur ex dicto c. *Examinata*, quia, licet ex illa clausula recte colligatur confirmationem esse in forma communi, quando tenor privilegii in eo non inseritur, non tamen ibi dicitur illud signum esse necessarium. Nec etiam in dicto cap. *Quia*

diversitatis dicitur necessarium esse, ad confirmanda beneficia in forma communi, in tenore confirmationis, addere verba illa, *sicut juste et pacifice possidentur,* sed dicitur hunc esse sensum confirmationis in forma communi. Ex quo tandem concluditur confirmationem privilegii datam per verbum confirmandi purum, sine narratione facti, et sine aliquo alio signo alterutram partem indicante, censendam esse in forma communi. Quæ est communior sententia juristarum, ut videre licet in Tuscho, tom. 2, lit. C., concl. 708, n. 10 et sequentibus. Et censeo esse verum non solum in privilegiis contra jus (licet in illis sit multo certius magisque receptum), sed etiam in cæteris. Ratio generalis est, quia, licet beneficium principis sit late interpretandum, non tamen ultra proprietatem verborum; sed verbum confirmandi pure prolatum non est verbum donandi, nec faciendi aliquid de novo simpliciter, sed tantum approbandi quod factum est, ut aperte supponitur in cap. *Inter,* de Fide instr., § *Cæterum,* et § *Cum igitur;* ergo non plus operatur verbum illud per se sumptum, etiamsi illud late interpretari velimus; sed in hac significatione tantum continet confirmationem in forma communi; ergo. Et hoc magis ex sequentibus patebit.

8. *Confirmatio privilegii in forma communi nullum jus novum confert, nec dat valorem privilegio si erat invalidum.*—His ergo suppositis, duæ sunt communes regulæ. Prior est, confirmatio privilegii in forma communi nullum jus novum confert, nec dat valorem privilegio, si erat invalidum, et ita non potest dici concessio privilegii, sed pura roboratio. Hæc regula communiter traditur in cap. *Quia diversitatis,* de Concession. præbend., et ex illo textu colligitur, ut dixi; sumitur etiam ex dicto cap. *Examinata,* et ex cap. 1 de Concession. præbend., ubi dicitur, confirmationem rei litigiosæ non impedire processum in lite, quod omnes intelligunt de confirmatione in forma communi : nam secus esset in confirmatione ex certa scientia. Item ex c. *Dudum,* in fine, de Decim. Fateor tamen hæc jura loqui de privilegiis quæ juri communi vel alterius derogant. Ratio autem universalis est supra tacta, quia confirmare non est de novo facere, sed roborare factum; confirmatio autem in forma communi solum significat in principe animum confirmandi, ut dictum est : ergo nec valorem, nec jus confert de novo ex vi talis confirmationis. Et ita intelligunt prædicta jura Innoc., et Imol., et Anton. de Butrio in dict. cap. *Dudum;* tradit etiam Baldus in Feud., tit. Per quos fiat invest., cap. 1, n. 1; Felin. in cap. *Inter dilectos,* de Fide inst., n. 13 et seq., ubi etiam Panorm. Idem Felin., in cap. *Cum venisset,* de Testib., n. 2; Dec. in rubr. de Confirmat. util. vel inutil., dub. ultim., qui optime confirmat omnia quæ diximus.

9. *Quid conferat confirmatio in forma communi.* — Interrogabis quid conferat talis confirmatio in forma communi? Glossæ et doctores allegati fere dicunt parum conferre, quandoquidem non dat novum jus nec valorem actui. Dico tamen, si hæc confirmatio cadat in materiam incapacem seu actum nullum, nihil conferre, neque hoc esse inconveniens, imo esse juxta intentionem concedentis; ideo enim sub tacita vel expressa conditione confirmat, ut, si conditio non substiterit, nihil faciat. Si autem confirmatio cadat super actum confirmabilem, non parum confert. Ad quod explicandum, distincte loquendum est diverso modo de confirmatione facta a superiore, et ab eodem, vel æquali. Ab inferiori enim dari non potest, ut constat, quia non habet potestatem circa actum superioris. Poterit quidem inferior acceptare privilegium alteri datum a suo superiore, quod sibi aliquo modo præjudicare videatur, quæ acceptatio indirecte poterit in confirmationem privilegii redundare, quatenus acceptans post acceptationem non potest privilegium oppugnare, tamen illa non est propria et directa confirmatio, ut per se constat.

10. Si ergo hæc confirmatio a superiori detur, et actus sit confirmabilis, multum valet, ut colligitur ex cap. 1 de Confirmatione utili, etc. Nam contra possessionem pacificam a Papa confirmatam, non potest inferior judex sententiam ferre sine Papæ mandato, quæ est magna utilitas, si tamen vera est. Nam communiter ille textus exponitur quoad illam partem de confirmatione ex certa scientia, ut per Glossam et alios interpretes. Quæ sententia, licet communis, apud me non caret difficultate. Nam prior pars textus, in qua dicitur confirmationem rei litigiosæ non impedire processum litis apud inferiores judices, ab omnibus intelligitur de confirmatione in forma communi : ergo de eadem est intelligenda altera pars, quia est idem modus loquendi in utraque, et quia alias non est debita consecutio in littera textus. Sed nihilominus communis opinio contra hanc expositionem, et consequenter contra hanc utilitatem

talis confirmationis prævaluit. Generalis ergo utilitas solum est robur auctoritatis quod additur privilegio, juxta principium legis 1, c. de Veter. jur. enucleando, dicentis superiorem id facere suum quod auctoritate sua confirmat. Quamvis enim hæc regula soleat explicari (et bene) de confirmatione ex certa scientia, de qua aperte loquitur cap. *Si apostolicæ*, de Præbend., in 6, et cap. 1 de Transact., ut utroque loco Glossa exponit, nihilominus suo modo etiam potest extendi ad confirmationem in forma communi, quando cadit in materiam habilem, et suum effectum sortitur : nam tunc jam res illa non solum inferioris, sed etiam superioris, vel Papæ confirmantis auctoritate subsistit, et ita efficit illam suam.

11. Quando vero eadem persona est quæ concessit prius privilegium, et postea illud confirmat, duobus modis potest id accidere. Unus est, ut pro illis diversis temporibus talis persona sibi sit inæqualis in dignitate, ut in casu quem tractat Bartol., cons. 196, de Cardinali Legato, qui privilegium concessit cuidam civitati, quod postea factus Pontifex confirmavit; et tunc ait Bartolus illam confirmationem habere vim et efficaciam privilegii ex certa scientia, quia confirmans non ignorat factum suum. Quod est valde probabile, quando ex ipso instrumento confirmationis constat ipsummet confirmantem existentem in minoribus concessisse illud privilegium, et confirmare illud tanquam a se factum, et sufficienter memoria retentum. Alias non videtur excedere gradum confirmationis in forma communi, juxta doctrinam communem supra traditam. Nihilominus tamen proderit illa confirmatio tanquam a superiore data, si cadat in materiam habilem, quia formaliter loquendo, revera est a superiore, et identitas personæ ibi materialiter se habet. Alio modo potest concedens et confirmans esse idem in persona et dignitate, et tunc non video quid addat confirmatio in forma communi supra concessionem, quia nec jus, nec valorem, nec auctoritatem addit. Quoad nos vero addere potest certitudinem quamdam de voluntate concedentis, et præsumptionem majorem de adhibita diligentia et consideratione in concessione privilegii. Et fere hoc idem dicendum est de confirmatione facta ab æquali successore, et cum majori exaggeratione; nam hic intercedit plurium personarum consensus, et personalis auctoritas, quæ confert ut plus timeatur quod ita confirmatum est, ut ait Glossa in capite ultimo de Confirmat. utili, argumento cap. *Quanquam*, 23 distinct., ubi id etiam notat Glossa, et præsertim hæc confirmatio per successorem, securiorem reddit privilegiatum, quod non sint ab eo privilegia revocanda, sed potius conservanda et defendenda tanquam sua.

12. *Confirmatio privilegii ex certa scientia habet vim novam concessionis, et confirmandi actum alias nullum.* — Secunda regula principalis est : confirmatio privilegii ex certa scientia habet vim novæ concessionis talis privilegii. Ita Glossa in dicto cap. *Quia diversitatem*, et in dicto capite primo de Transactionibus, Innocent. ibi, et Bartolus, Panormitanus, Decius, Felinus, et alii supra allegati, et cæteri quos ipsi allegant, et plures refert Tuschus verb. *Confirmatio ex certa*, per totum. Sumiturque ex capite primo, et cap. *Veniens*, de Transact., cap. 2 de Pactis. Ratio vero est, quia confirmatio ex certa scientia habet vim confirmandi actum nullum, reddendo illum de invalido validum; ergo habet vim concessionis privilegii. Consequentia patet, quia validare actum seu privilegium quod antea erat nullum, plane idem est quod denuo illud concedere. Antecedens autem probatur, quia quando princeps confirmat actum, non ficte aut vane, sed vere et solide vult confirmare; ergo vult confirmare actum juxta capacitatem ejus; ergo si ex certa scientia procedit, ita vult illud confirmare, sicut revera est confirmabilis; unde si est nullus, et princeps cognovit esse nullum, et nihilominus confirmat, manifeste vult illi dare valorem et firmitatem, quia alias frustratoria et ficta esset confirmatio. Ita vero procedit princeps quando ex certa scientia confirmat; ergo illa confirmatio habet vim validandi actum, ac subinde concessioni æquivalet, vel reipsa est concessio, licet verbum sit confirmandi, ut expresse notat Decius in dicta rubrica de Confirmatione utili, numero 1, in fine, ex Bart., Imol., Panormit. et aliis.

13. *Obviatur objectiunculæ.*—Neque mirandum est quod verbum videatur ampliari cum improprietate; tum quia non est tanta improprietas, quin habeat etiam fundamentum in usu et in materia subjecta : nam illa confirmatio ex certa scientia, etiamsi possit et de se sufficiat dare valorem actui nullo, non tamen semper id efficit, quia non semper supponit nullitatem in actu, sed ad majorem cautelam, et certitudinem ita conceditur, sive actus confirmatus fuerit validus, sive non; et ideo talis

gratia merito confirmatio dicitur, quia et potest supponere concessionem validam, et semper supponit saltem externam concessionem, quæ substantialiter (ut sic dicam) confirmari valeat, si substantialem habuit defectum; sicut etiam dicitur ratificari professio, vel matrimonium factum cum impedimento irritante, per iterationem consensuum post ablatum impedimentum ; tum etiam quia, in præsenti casu, ratio et jus cogit ad talem verbi interpretationem, ne dispositio principis ex certa scientia fiat illusoria et irrationabilis, quod in legibus vitandum est, et consequenter etiam in privilegiis, maxime cum fiunt ex certa scientia.

14. *Limitatio Alexandri et Tuschi scrupulosa nimis.* — Atque hinc aliqui ex juristis, præsertim Alexander, quem sequitur Tuschus, dicunt duas esse conditiones necessarias ut hæc assertio procedat. Una est, quod confirmatio proferatur ex certa scientia; alia, quod revera in principe præcedat cognitio defectus et nullitatis prioris privilegii, quia si non præcedit hæc cognitio, non potest subsequi voluntas efficax validandi illud, nec privilegium in re ipsa erit ex certa scientia, sed nomine tantum. Sed hoc scrupulosum est, reddit enim incertas omnes hujusmodi confirmationes. Quis enim novit an princeps exacte examinaverit valorem prioris actus, vel, licet præcesserit examen, unde constare poterit an intellexerit princeps nullitatem? Et ideo alii auctores illa non distinguunt; sed, eo ipso quod privilegium recitat ex certa scientia aliquo ex modis supra dictis, censetur habere illam efficaciam, quia et præsumitur princeps habere scientiam, quam profitetur, vel licet illam forte non habeat, censetur habere voluntatem confirmandi actum, sicut indiget ; hæc enim voluntas confusa haberi potest sine cognitione rei prout in se est, et sufficit ad conferendum valorem actui, si in se fuit nullus, etiamsi ignoretur. Sic enim dubitans de professionis valore, ratificat illam per novum consensum, et potest dici ratificare ex certa scientia, non quia cognoscat esse nullam, sed quia non cognoscit fuisse validam, et nihilominus absolute nunc vult illam de novo facere, si necesse sit. Sic enim hæc confirmatio, licet sit ex voluntate absoluta revalidandi privilegium quando cognoscitur nullitas præcedens, potest esse conditionata, quando res ignoratur vel est dubia, scilicet, *volo confirmando de novo concedere, si indiges,* quæ voluntas efficacissima est,si in re præcessit defectus, sicut patet in absolutione data sub conditione, *in quantum possum, et indiges,* et in rebaptizatione sub conditione, et similibus. Ita ergo censeo esse intepretandam hanc confirmationem ex certa scientia, ut ad illam sufficiat professio (ut sic dicam) principis confirmandi tali modo, cum vera et efficaci voluntate illi proportionata, sive cognitio nullitatis in re ipsa præexistat in persona et intellectu confirmantis, sive non.

15. *Nunquam princeps confirmat ex certa scientia, nisi illud quod a principio concedere potest.* — Hinc vero sequitur, ad hujusmodi effectum, et ut locum habeat dicta regula, necessarium esse ut actus confirmandus talis sit, ut possit sola voluntate et facultate confirmantis fieri : nam si actus ille pendeat ex consensu alterius, non poterit per solam confirmationem principis ex nullo fieri validus, quantumvis ex certa scientia procedat. Patet, quia ex certa scientia solum colligimus voluntatem principis; voluntas autem principis, quantumvis absoluta, non excedit in efficacia potestatem principis; unde non potest consensum alienæ voluntatis supplere, nec naturalia impedimenta vel inhabilitates tollere; et ideo non potest Pontifex per suam confirmationem solam ratum facere matrimonium nullum, vel professionem; sed poterit tollere impedimenta annullantia de jure humano, ut per consensus novos ratificetur actus ; tamen, quia, in materia privilegiorum, actus talis est ut ad illum efficiendum voluntas principis sufficiat, quia princeps est propria causa efficiens privilegii, ut supra visum est, ideo indistincte procedit regula, quod confirmatio ex certa scientia æquivalet concessioni privilegii. Nunquam enim princeps confirmat ex certa scientia privilegium, nisi quando posset illud a principio concedere, et hoc est per se necessarium et intentum in tali confirmatione. Quod si aliquando confirmatio ex temeritate excedat potestatem, id est accidentarium, et non mutat naturam actus; nam etiam concessio privilegii potest interdum esse temeraria et excedere potestatem, et nihilominus absolute verum est privilegii concessionem dare jus, quia intelligitur de legitima concessione; idem ergo est servata proportione de confirmatione ex certa scientia.

16. *De aliquibus restrictionibus confirmationum solitis addi.*—Præterea, ut hæc confirmatio talem effectum consequatur, oportet ut simpliciter detur, et nihil addatur quod repugnet revalidationi actus nullius, seu concessio-

ni novæ privilegii amissi. Hoc adverto propter quædam indulta pontificia, in quibus confirmantur ex certa scientia privilegia, non tamen absolute, sed cum addito aliquo quod potest ita restringere confirmationem, ut, licet sit ex certa scientia, non confirmet privilegium, si in eo non impletur conditio. Talia censentur illa verba *prout sunt in usu*, quæ aliqui Pontifices addiderunt confirmando privilegia aliquarum religionum, ut Gregorius XIII confirmando privilegia Minorum, in Bulla *Ex benigna*, ann. 1775, et in alia confirmatione religioni Jesuitarum concessa, et in alia pro religione Clericorum qui vocantur ministri infirmorum, et Sixtus V confirmando privilegia Cisterciensium; quæ refert Emman. Rod. dicta quæst. 8, art. 1, et in art. 2 interpretatur, per illam restrictionem, significari Pontificem velle confirmare privilegia quæ sunt in viridi observantia suumque valorem retinent, non autem illa quæ invalida sunt. Sed non videtur hoc universaliter intelligendum de omni nullitate, sed de illa quæ per non usum, vel per contrarium usum inducta est, aut etiam e converso de quacumque abrogatione vel revocatione, ratione cujus talia privilegia jam non sunt in usu. Quia hoc in rigore ac præcise significant illa verba *prout sunt in usu*, et amplianda non sunt, cum restringant beneficium principis. Atque ita videtur exponere similem particulam referens plures alios Mand., in dicto tract. de Privileg. ad instar, Gloss. 15, in princ.

17. Idem judicium ferendum est de similibus limitationibus, qualis est illa Gregor. XIII confirmantis privilegia Clericorum, qui dicuntur ministri infirmorum, cum illo addito : *Dummodo sub ullis revocationibus non sint comprehensa*. Item illa Leonis X confirmantis privilegia Minorum : *Prout in libris ordinum reperiuntur*, supplem., concess. 191. Nam quæ in illis non reperiuntur, non intelliguntur ibi confirmata, nisi alias sint authentica per Bullas, aut alia publica instrumenta, nam hæc non excluduntur. Illa enim verba, licet restringant ad privilegia scripta, ad ampliandum nihilominus posita sunt, ut inter scripta comprehendantur quæ in libris ordinis inveniuntur. Denique alia limitatio usitata post Concilium Tridentinum in confirmationibus privilegiorum esse solet : *Dummodo Concilio Tridentino non sint contraria*, ut patet ex Bullis Gregorii XIII supra citatis, et ex Bulla Sixti V anni 1587, *Et si mendicantium*, in qua confirmat Minorum privilegia ex certa scientia, et cum illa limitatione, quæ est conformis revocationi privilegiorum regularium repugnantium Concilio Tridentino, factæ a Pio IV in Bulla anni 1565, quæ incipit : *In Principis Apostolorum*, etc., de qua revocatione in proprio tract. de Rel., Deo dante, dicetur.

18. *Probabile esse non omnia quæ sunt Concilio Tridentino contraria esse revocata, sed ea tantum quæ expresse revocantur a Concilio per clausulam* Non obstantibus, *etc.*—Nunc solum adverto aliud censeri posse quod privilegia sint contraria Concilio Tridentino, aliud vero quod sint per illud revocata. Probabile enim est non omnia quæ illi sunt contraria, esse per illud revocata, sed illa tantum quæ expresse revocantur a Concilio per clausulam, *Non obstantibus*, etc. Et propterea fortasse interdum illa clausula additur, interdum non additur, ut patet ex sess. 23, cap. 8 de Reformation., et sess. 24, cap. 11; et sæpe alias, et infra generaliter dicetur. Hinc ergo conjectatur Emman. Roder., dicta quæst. 8, art. 6, clausulam illam, *Dummodo Concilio Tridentino non sint contraria*, intelligendam esse tantum de privilegiis revocatis a Concilio. Sed contrarium videri potest, tum quia, ut dixi, diversa sunt esse revocata et esse contraria, et in diversis non fit interpretatio unius pro alio; tum etiam quia sumus in materia odiosa : nam privilegium contrarium Concilio odiosum est, et ideo illa verba quæ repugnant huic odio, in omni proprietate et rigorosa amplitudine intelligenda sunt; tum denique etiam quia talia privilegia, licet non sint revocata per Concilium, videntur revocata per Pium IV, cui plane sequentes Pontifices in prædicta restrictione conformari voluerunt. Sed nihilominus valde probabilis est illa expositio : nam, ut infra dicam, probabilius est Pium IV solum revocasse privilegia contraria illis decretis Concilii in quibus ipsummet Concilium noluit privilegia contra illa valere : unde hæc tantum reputantur simpliciter contraria Concilio, nam ubi illud non revocat privilegia, tacite illa admittit, et ita non sunt illi contraria. Quod si hoc verum est, clare constat in eodem sensu esse dictam clausulam intelligendam. Sed hoc accuratius examinabitur infra tractando de revocatione privilegiorum.

CAPUT XIX.

NONNULLA DUBIA CIRCA CONFIRMATIONEM PRIVILEGIORUM EXPEDIUNTUR.

1. *Primum dubium*.—Nonnulla vero supersunt explicanda dubia circa hanc confirmatio-

nem. Primum est, utrum simpliciter et sine restrictione data ex certa scientia, habeat vim restituendi etiam privilegia revocata. Videtur enim ex dictis sequi consequenter pars affirmans, quia confirmatio ex certa scientia restituit privilegium amissum per non usum, vel per usum contrarium, quando contraria limitatio non adhibetur; ergo etiam restituet privilegium revocatum ab homine, quicumque ille sit. Item habet potestatem hæc concessio revalidandi quod a principio fuit nullum; ergo multo magis quod fuit validum, licet fuerit revocatum. Denique hæc confirmatio æquivalet novæ concessioni, ergo. Et ita tenet aperte Rosel., verb. *Absolutio*, n. 123, inde concludens per similem confirmationem restitutum esse Minoribus privilegium exemptionis a solutione quartæ canonicæ portionis, quod fuerat revocatum in Clemen. *Dudum*, de Sepulc., et sequitur Roder., dicta quæst. 8, art. 3; citat Gloss. in cap. *Cum accessissent*, de Constitut., verb. *Confirmatum*, et Panormit. in cap. *Cum super*, de Caus. possess., n. 4; sed ibi generaliter loquuntur, non specialiter de privilegiis revocatis.

2. Potest ergo in contrarium objici, quia, ut lex revocet privilegium, non satis est quod contra illud disponat, nisi expresse illud deroget, ut dicitur; ergo eadem ratione, ut confirmatio restituat privilegium, non satis est quod illud confirmet ex certa scientia, nisi expresse dicat confirmare illud, non obstante revocatione; imo nisi hoc dicat, non videtur esse confirmatio ex certa scientia quoad hunc effectum. Et confirmatur, quia alias, si nunc confirmentur omnia privilegia alicujus religionis ex certa scientia, non addita illa limitatione, *dummodo Concilio Tridentino non sint contraria*, manebunt confirmata et restituta omnia, etiamsi contraria sint. Quod difficile creditu est; alias, per confirmationem privilegiorum Societatis, in qua non ponitur illa limitatio, ut ex compendio constat, omnia illius privilegia revocata per concilium essent restituta. Unde idem Emman., d. art. 1, videns fortasse vim illationis, ad vitandum illud consequens, conjectat clausulam illam, quæ deest in nostro compendio, esse in originali, quia post Pium V non vidit Pontificem aliquem confirmasse absolute, et sine illa restrictione, privilegia; sed revera illa limitatio non est in originalibus; nam Gregorius XIII, in Bulla *Quanto fructuosius*, et in Bulla *Ascendente Domino*, et Gregorius XIV et Paulus V in suis Bullis confirmatoriis, absolute et sine illa restrictione privilegia Societatis confirmant, ex certa scientia et potestatis plenitudine; ergo erunt restituta omnia quæ per Concilium Tridentinum fuerant revocata; quod tamen etiam ipsa Societas non agnoscit ex vi talium confirmationum.

3. Igitur pro resolutione, advertendum est aliud esse privilegium fuisse a principio falsum, subreptitium, aut alia ratione nullum, aliud vero fuisse validum, et postea revocatum: nam prius privilegium non conceditur de novo per confirmationem, etiam ex certa scientia, nisi expresse dicatur, non obstante falsitate aut surreptione. Ita sumitur ex Rot., tit. de Confirmat. util., decis. 2, in novis; Panorm., in cap. *Inter dilectos*, de Fide instrum., n. 8, ubi late Felin., n. 6, et in cap. 2 de Rescript., n. 42, ubi alios allegat; et ratio prioris partis est, tum quia privilegium falsum vel subreptitium nunquam fuit concessum revera, quia nec princeps illud concessit; sed confirmatio est de privilegiis concessis: ergo non cadit in illud; tum etiam quia talis confirmatio, non facta narratione talis defectus, subreptitia est. Unde patet ratio secundæ partis; nam Papa potest de novo dare privilegium, etiamsi fuerit falsum; ergo si id satis declaret, sufficit. Privilegium autem semel validum vere fuit concessum, et ideo in illud potest cadere confirmatio, etiamsi revocatum sit: inquirimus autem an cadat ex vi confirmationis ex certa scientia.

4. *Distinctio de revocatione privilegii privata et ab homine, et de illa quæ facta est jure communi et ordinario.* — In quo ulterius distinguendum censeo de revocatione privilegii privata et ab homine, vel de illa quæ facta est jure communi et ordinario. Et de priori dico confirmationem privilegii ad illam extendi, quando particula *ex certa scientia*, vel *de plenitudine potestatis*, expresse ac formaliter ponitur, quia tunc recte procedunt rationes factæ. At vero si certa scientia non expresse ponitur, sed colligenda est ex narratis in indulto, non satis erit narrari formam privilegii confirmati, nisi fiat mentio revocationis ejus, vel addatur clausula *non obstantibus*, vel generalis de omnibus, etc., vel specialis de tali revocatione; quia alias non erit confirmatio ex certa scientia quoad talem circumstantiam, seu revocationem; quia cum sit privata, pertinet ad factum, vel privatum jus, quod princeps præsumitur ignorare, juxta cap. 1 de Constitut., in 6; ergo est necessaria scientia talis revocationis, ut, ea non obstante, privi-

legium restitui videatur. At vero quando certa scientia non exprimitur, sed ex narratis colligenda est, non extenditur ultra illud quod ex narratis colligi potest; ille autem defectus revocationis non colligitur ex narratis, nisi illius fiat mentio; vel nisi addatur clausula *non obstante*, quæ hoc suppleat; ergo neque tunc extendetur confirmatio ex certa scientia ad hunc effectum. Quod eadem ratione procedit, sive revocatio sit facta a superiore, sive per renuntiationem expressam vel tacitam.

5. *Si princeps confirmat ex certa scientia privilegium revocatum jure communi, censetur illud restituere, quia præsumitur non ignorare jus commune. — Species potius derogat generi, quam e contra.* — Secus vero videtur esse quando revocatio facta est jure communi, ex contrario fundamento, quod princeps præsumitur non ignorare jus commune, d. cap. 1; et ideo, si confirmat ex certa scientia privilegium revocatum jure communi, censetur illud restituere. Solet autem in hoc addi restrictio, distinguendo inter jus commune ordinarium, vel jus Concilii generalis, ut in priori servari debeat regula data; in posteriori autem necessarium erit ut fiat specialis mentio per clausulam *non obstante revocatione talis Concilii*, vel saltem, generalis Concilii in communi; quia Concilio generali non derogatur nisi per expressam clausulam, ut est regula jurisperitorum communis, quos supra l. 6 retuli. Sed, ut ibi dixi, illa sententia generaliter incerta est, et specialiter in privilegiis contrarium tradit ibi Felin. in regul. 1, n. 2 et 3; et infra n. 11, in 2 fallentia. Nihilominus tamen, quidquid sit de aliis casibus aut rescriptis in terminis in quibus nunc loquimur, videtur omnino vera, scilicet, quando privilegia in generali tantum confirmantur ex certa scientia; quia non est verisimile quod, per confirmationem adeo confusam et communem, derogetur speciali dispositioni Concilii generalis revocantis in particulari aliqua ex dictis privilegiis. Nam regula est, ut species deroget generi potius quam e contrario; ergo maxime servanda est quando auctoritas Concilii generalis intervenit. Et ideo censeo quod licet Gregor. XIII et Sixtus V non addidissent illam exceptionem de privilegiis contrariis Concilio Trident., nihilominus non essent revocata per generalem confirmationem. Quod tandem agnoscit Emman. Roder., d. quæst. 8, art. 10. Non video tamen quomodo cum hac doctrina possit subsistere alia, quam ipse acceptat cum Summa Rosel., quod per similem confirmationem generalem privilegiorum Minorum ex certa scientia revocata sit Clement. *Dudum*, de Sepulch., quoad quartam funeralem, cum illa constitutio etiam sit Concilii generalis, et directe resistat tali privilegio, et non fuerit in speciali revocata. Contrarium ergo censeo verum, nisi aliunde constet de speciali revocatione Concilii, ut magis ex ultimo puncto hujus capitis constabit.

6. *De exceptione addita per Gregorium XIII et Sixtum V.* — Sed quæret aliquis cur Gregorius XIII et Sixtus V addiderunt illam exceptionem, si absque illa intelligenda foret. Respondet Roder., dicto artic. 10, additam esse ad firmandam regulam in contrarium, id est, ut intelligerentur confirmata omnia alia privilegia aliis conciliis generalibus contraria. Sic enim alias dicimus, quod, licet in generali concessione potestatis ad absolvendum, non veniant casus reservati, si tamen in illa generali concessione addatur exceptio unius casus reservati, intelliguntur alii concessi. Et, licet supra diximus, per confirmationem in forma communi non ratificari privilegia nulla, nihilominus si in tali confirmatione addatur exceptio unius privilegii alias irriti vel revocati, eo ipso intelligitur, mentem confirmantis esse confirmare omnia alia, etiamsi essent amissa vel irrita, ut tradit Bald. in Feud., titul. Per quos fiat investitura, cap. 1, n. 2, et sumitur a simili ex eodem in l. 1, § *Sed excipiuntur*, ff. de Fer. Ubi rationem adducit, quia exceptio firmat regulam in contrarium, l. *Tribunus*, § ultim., ff. de Milit. testamen., quem allegat et sequitur Jason in l. ultim., ff. Quod quisque juris. Verumtamen valde etiam de hac declaratione dubito; nam ex illa sequitur, illam exceptionem additam esse ad ampliationem confirmationis, non ad restrictionem; atque adeo majorem esse confirmationem ab eodem Gregorio XIII factam cum tali exceptione, quam sine illa, quia cum illa solum excipit Concilium Tridentinum et concedit alia, sine illa vero omnia intelliguntur excepta; consequens autem videtur plane absurdum, et contra mentem Pontificum, ut idem Roderi. aperte etiam sentit in eadem quæst. 8, art. 1.

7. *Vera explicatio cur supra dicta clausula addita fuerit.* — Dico ergo illam exceptionem additam esse a Pontifice, quia voluit esse magis certam, et non relinqui sub generalibus regulis quæ incertæ sunt, et infinitis interpretationibus et opinionibus sunt subjectæ. Item voluit Pontifex specialiter ostendere voluntatem suam circa firmitatem Decretorum Concil.

Tridentin., ut non solum generaliter sicut alia, sed etiam speciali modo videantur excepta; hoc enim usitatum esse in jure sentit Glossa per textum ibi, in l. ultim., ff. Quod quisque juris. Et optimum exemplum ac indicium sumitur ex quadam confirmatione privilegiorum ab eodem Gregorio XIII concessa clericis regularibus Ministris infirmorum, ubi prius dicit confirmare privilegia quæ non sunt sub ullis revocationibus comprehensa, et nihilominus addit, *nec decretis Concilii Tridentini sunt contraria;* ubi manifestum est per priora generalia verba excipi etiam privilegia revocata in Concilio Tridentino, et nihilominus additur specialis exceptio Concilii Tridentini ad denotandam specialitatem ejus, et singularem observantiam. Confirmari potest hæc resolutio ex doctrina canonistarum satis recepta, quod, licet exceptio firmet regulam in contrarium, non tamen ampliat illam ad ea quæ alio jure æquali fuerant excepta. Quam tradit Panormitanus in cap. *In nostra,* de Sepulchr., in principio, per eumdem textum. Et Anchar., in cap. 2 de Offic. vicar., in 6, et in rubric. de Regul. jur., quæst. 4, circa finem; late Felin. in cap. *Quoniam frequenter,* Ut lite non contest., n. 2, qui Bart., Bald., Oldr., et plures alios refert. Et licet forte hæc etiam doctrina non sit certa et infallibilis, quia totum pendet ex conjecturata mente concedentis, confirmantis, seu disponentis; nihilominus ex natura exceptionis puto esse verum non ampliare dispositionem ad id quod alias exceptum erat a talibus verbis, vel de jure, vel ex natura rei, quia non ad hoc ponitur, sed ad limitandam expresse dispositionem. Unde si aliquando videtur plus operari, est vel quia verba sunt per se universalia et in rigore sufficientia ad comprehendenda omnia, quæ per exceptionem firmantur magis, vel quia ex usu et circumstantiis constat talem esse intentionem disponentis; neutrum autem in præsenti casu invenio, et alioqui res est gravissima, ideoque credibile mihi non est tam generalem extensionem fieri illo indirecto modo per solam additionem exceptionis Concilii Tridentini, cum alia sufficiens ratio illius expressionis assignetur.

8. *De confirmatione data uni, an intelligatur et data aliis locis, vel religionibus.—Ratio dubitandi. — Duplex sensus quæstionis.*— Secundum dubium esse potest, an confirmatio privilegiorum ex certa scientia uni religioni, vel loco data, communicetur aliis locis, vel religionibus quæ cum priori in privilegiis communicant, et consequenter an, confirmatis privilegiis Societatis, verbi gratia, confirmentur privilegia omnium aliarum religionum quæ habent communicationem privilegiorum Societatis. Et ratio dubitandi est, quia supra dictum est, aucto privilegio ad cujus instar aliud concessum est, non augeri privilegium *ad instar,* ergo similiter, confirmato uno, non confirmatur aliud : nam est eadem ratio. Ergo facta confirmatione in privilegiis in primo fonte concessionis (ut sic dicam) non sequitur fieri in aliis qui cum illo communicant : nam in hoc etiam videtur esse eadem ratio. In contrarium vero est, quia hæc confirmatio est quædam gratia; ergo facta uni, communicatur aliis quibus gratiæ illius communicantur. Respondeo duplicem esse posse sensum dubitationis. Unus est, an confirmatis privilegiis respectu religionis cui primo fuerunt concessa, eo ipso illa eadem censeantur confirmata pro omnibus religionibus quibus ante confirmationem et post concessionem fuerunt communicata. Alius sensus est, an confirmatio concessa uni religioni quoad sua privilegia, eo ipso censeatur facta alteri quoad sua, etiamsi distincta sint, ratione communicationis generalis in privilegiis, quam alias habent tales religiones.

9. *De primo sensu.*—Circa priorem sensum oportet considerare an communicatio privilegiorum fuerit de concessis tantum, an vero de concessis et concedendis. Nam si fuit prioris modi, negative respondendum est; hoc enim probat ratio dubitandi posita : nam formaliter ac per se loquendo, confirmato privilegio exemplari non confirmatur privilegium *ad instar*, quia non fuit exemplar ut confirmatum, sed tantum ut concessum; nec privilegium *ad instar* per se respicit futurum statum, sed illum quem habet exemplar, quando aliud ad instar illius conceditur : unde etiam e contrario, licet privilegium *ad instar* confirmetur, non redundabit confirmatio in exemplar. Et hoc censeo verum, sive confirmatio sit ex certa scientia, sive in forma communi, quia ratio æque in utroque procedit. Et eadem ratione, si communicatio facta est tantum de privilegio concesso, non extenditur ad confirmationem postea factam, quia hæc nondum erat quando communicatio facta est, et illa non est facta de futuris, ut supponitur.

10. *De communicatione concessorum et concedendorum ex certa scientia.*—At vero si communicatio fuit de concessis et concedendis, et fuit ex certa scientia, plane derivatur ac re-

dundat in omnes quibus talis communicatio facta est. Quia illa confirmatio æquivalet concessioni privilegii, ut dictum est, unde censeri potest privilegium quoddam, et nova gratia; sed per illam communicationem etiam futura et concedenda communicantur, ut supponitur; ergo etiam hæc confirmatio communicatur quoad usum et fructum illorum privilegiorum quæ confirmantur. Atque ita ex prædicto fundamento resolvit Mandos., d. tract. de Priv. ad inst., quæst. 7. Qui tamen non videtur hoc admittere in confirmatione in forma communi: nam de illa simpliciter negat communicari, sive communicatio fuerit de concessis, sive etiam de concedendis. Movetur solum illa ratione, quod, revocato privilegio exemplari, non revocatur privilegium ad instar; ergo nec illo confirmato confirmatur: sed hæc ratio procedit tantum in priori sensu, scilicet, per se et nulla alia interveniente communicatione. Ideo apparentius fundari potest, quia illa communicatio in forma communi non habet vim concessionis, et ideo non reputatur privilegium, ac subinde non communicatur per communicationem privilegiorum, etiam concedendorum. Sed neque hæc ratio convincit, et ideo probabilius puto talem communicationem extendi etiam ad confirmationem in forma communi, maxime quando communicatio non solum est in privilegiis, sed etiam in omnibus favoribus, gratiis et indulgentiis (ut communiter fieri solet in indultis mendicantium, et in nostris bullis, et aliis quæ late refert Roder., quæst. 55). Quia confirmatio etiam data in forma communi est favor, et indultum quoddam, et beneficium, et consequenter est gratia; ergo ad illam extenditur communicatio de concedendis favoribus. Imo, licet fuerit facta solum nomine privilegiorum concessorum et concedendorum, videtur mihi communicari, vel quia omnis gratia et beneficium principis potest dici privilegium saltem lato modo, ut in principio dixi, et tradit Bald. in Prolog. feud., n. 18, cum Joann. Andr., in cap. *Olim*, de Verb. signif.; et plures alii quos refert Mandos. supra; privilegium autem principis late est interpretandum. Vel quia confirmatio non per se stat, ut sic dicam, sed adhæret privilegio jam concesso, et reddit illud firmius et stabilius, quantum potest; sed, per communicationem privilegiorum, quæ non tantum ad concessa, sed etiam ad concedenda extenditur, communicatur illud privilegium non tantum secundum statum quem habet tempore communicationis factæ, sed etiam quem habere potest per novam confirmationem; ergo illa etiam communicatur postea, etiamsi tantum sit in forma communi.

11. Superest dicendum de alio sensu dubii supra posito, quem attingit Mandos. supra, quæst. 8, et absolute affirmat, confirmatis privilegiis unius religionis, confirmari etiam propria privilegia alterius religionis habentis communicationem privilegiorum cum priori. Ratio ejus est, quia alias non manerent illæ duæ religiones æquales in privilegiis, quod est contra mentem Pontificis concedentis illam communicationem. Confirmari hoc potest, primo, quia hæc confirmatio, præsertim ex certa scientia, est quoddam privilegium; ergo data uni religioni transit ad aliam per communicationem; ergo transit cum proportione, id est, ad confirmanda privilegia propria illius religionis cui fit communicatio, etiamsi diversa sint. Probatur hæc consequentia ex supra dictis ex quadam declaratione pontificia, quod privilegium datum uni religioni, et communicatum alteri, debet cum proportione, et non secundum identitatem, applicari. Nam si privilegium concedit favorem pro tali festivitate vel sancto religionis prioris, ad aliam religionem debet applicari pro alio festo vel sancto suo, et sic de aliis; ergo etiam in proposito, si uni religioni confertur confirmatio privilegiorum suorum ex certa scientia, et hæc communicatur alteri, intelligitur cum proportione applicari ad sua privilegia.

12. *Prædicta sententia probabilis, opposita probabilior.*—Hæc sententia fortasse probabilis est, mihi tamen contraria videtur in rigore vera. Et imprimis si una religio communicet cum alia in privilegiis concessis, non autem in concedendis, clarum est, confirmationem postea subsecutam non communicari, quia non habet rationem privilegii concessi, sed concedendi, et a fortiori constat ex dictis in superiori puncto. Neque hoc negaret prædictus auctor (ut existimo), quamvis in illa quæstione magis indistincte loquatur quam in proxime præcedente. Deinde, etiamsi communicatio extendatur ad privilegia concedenda, existimo non extendi illo modo, quia Papa non intendit confirmare nisi privilegia, verbi gratia, Minorum; ergo non confirmat privilegia propria Dominicanorum, alias plura confirmaret quam intenderet. Maximeque urget hæc ratio in confirmatione ex certa scientia, quia Papa non habet vel præsumitur habere scientiam aliorum privilegiorum, sed eorum tantum quæ directe ac expresse ex tali

scientia confirmat; ergo illa confirmatio non potest per communicationem transire ad alia privilegia dissimilia. Neque est simile exemplum ex quo argumentum in contrarium sumebatur, quia in illo exemplo proportio consideratur ex parte materiæ in usu privilegiorum, et non est extensio communicationis, sed interpretatio circa modum quo debet applicari ad materiam et usum ejusdem privilegii, quæ interpretatio sumpta est ex declaratione ipsius Pontificis, et ex materia ipsa et circumstantiis constare posset, quia idem privilegium applicatum ad diversos debet unicuique adaptari juxta modum suum, alioqui esset inutile, et improportionatum utrique vel alteri eorum; et ad hoc tantum confirmandum faciunt omnia quæ Mand. supra allegat. At vero in nostro casu non fieret sola interpretatio, sed extensio confirmationis pontificiæ ad plura privilegia, quam cadant sub intentionem aut mentionem ejus.

13. Neque dici potest, supposita communicatione, Pontificem confirmantem habere hanc intentionem virtualem, vel certe extensionem sequi ex intentione et efficacia prioris Pontificis qui communicationem concessit. Hoc (inquam) dici non potest, quia sine tali extensione habet integrum effectum concessio utriusque Pontificis. Quod explico in hunc modum, quia quando Pontifex confirmat privilegia, verbi gratia, Minorum, illa confirmatio formaliter (ut sic dicam) communicatur Prædicatoribus, id est, ut versatur circa ipsamet privilegia Minorum, quia illamet communicantur Prædicatoribus, non solum ut antea erant, sed etiam ut sunt confirmata, ut per se constat ex dictis; quia illa privilegia per communicationem sunt facta tanquam propria illius religionis, et confirmatio illorum etiam est privilegium quod communicatur illi; ergo non potest illa communicatio habere etiam alium effectum confirmandi propria privilegia Prædicatorum; tum quia per priorem effectum satisfactum est menti utriusque Pontificis, neque alter eorum alium explicavit, aut voluit; tum etiam quia alias bis communicaretur illa confirmatio tali religioni, semel circa privilegia prius communicata, et iterum circa propria, quod est alienum a ratione, et sine ullo fundamento in voluntate Pontificum. Secus vero est in alio exemplo adducto; nam quando communicatur privilegium festivitatis alicujus sancti proprii, ita applicatur uni religioni ad sanctum ejusdem ordinis, ut non communicetur quoad sanctum alterius ordinis, et ita salvatur unica, et, ut sic dicam, formalis communicatio, licet in materia servetur tantum proportio.

14. *Quando confirmantur omnia privilegia alicujus religionis sive propria, sive communicata, tunc consequenter confirmantur privilegia alterius religionis ut per communicationem facta communia.* — Neque etiam, propter servandam æqualitatem inter illas religiones, necessarius est ille effectus, quia satis per hoc servatur, quod, sicut illa privilegia manent confirmata pro una religione, ita etiam pro alia; et e converso, sicut propria privilegia, verbi gratia, Prædicatorum non manent confirmata ex vi confirmationis datæ Minoribus, ita etiam non communicabuntur Minoribus illa privilegia Prædicatorum ut confirmata, sed prout antea erant et communicabantur. Hinc vero potest limitari hæc nostra sententia, ut non procedat, quando per indultum confirmantur omnia privilegia religionis alicujus sive propria, sive communicata : nam tunc consequenter confirmantur privilegia alterius religionis, non tamen ut illius, sed ut per communicationem facta sunt alterius. Quia illa prior religio etiam habet communicationem cum altera quoad futuras gratias, ut supponimus; ergo per communicationem habebit sua privilegia confirmata ex redundantia (ut sic dicam) generalis confirmationis concessæ alteri religioni, ut consideranti facile patebit.

CAPUT XX.

AN PER INNOVATIONEM PRIVILEGII CONFIRMETUR VEL DENUO GRATIA CONCEDATUR.

1. *Quid addat innovatio super confirmationem.* — *Difficultates circa responsum.* — Solent Pontifices aliquando simpliciter privilegia confirmare, nihil amplius addendo; aliquando vero non contenti verbo confirmandi, addunt : *Confirmamus et innovamus,* et interdum superaddunt, *et de novo concedimus,* sicut Paulus V in confirmatione Privilegiorum Societatis adjecit; et sæpe in confirmationibus Mendicantium invenitur, et refertur in Supplem., conces. 191, et in Monum. Min., conces. 343. Dubium ergo est quomodo verbum innovandi distinguatur a verbo confirmandi, et quid addat. Quod dubium proposuerunt fratres Minores Julio II, pro intelligentia cujusdam confirmationis suorum privilegiorum factæ a Sixto IV, cum illa additione, *et de no-*

vo concedimus, interrogantes an per illa restituerentur, seu de novo concederentur etiam privilegia prius revocata. Respondit autem dictus Papa Julius II, per illa verba solummodo esse confirmata privilegia dicto ordini concessa, et non alias revocata. Ita habetur in Bulla Julii II anni 1504; incipit: *In militantis Ecclesiæ agro,* et habetur in l. Monument. Minor., fol. 125 et 126, pag. 2, conces. 277, in impressione Salmant., art. 1511; et refertur ab Emman. Roder. in 1 tom. Bullarum, p. 570. Habet autem difficultatem illa responsio, primo, quia videtur contra vim et proprietatem verborum, præcipue illorum, *et de novo concedimus.* Secundo, quia hoc modo videntur frustra addi; nam illud satis fuerat factum per puram confirmationem, non solum ex certa scientia, sed etiam in forma communi, ut ex dictis patet. Tertio, quia sequitur minus concedi per illa verba quam per confirmationem ex certa scientia, quia per hanc reparantur et restituuntur privilegia revocata, ut dictum est, quod negatur fieri per verba prædicta.

2. *Innovationem in forma communi non restituere privilegia revocata, nec dare novum jus, sed solum innovare antiquum.* — Respondeo : sicut confirmatio distinguitur in eam quæ est in forma communi, vel ex certa scientia, ita etiam posse innovationem distingui; nam videtur eadem ratio, quia est in potestate Pontificis utroque modo illam facere. Posita ergo tali distinctione, et illam applicando cum proportione ad confirmationem, videtur imprimis dicendum, quando innovatio est in forma communi, non restituere privilegia revocata, vel quomodolibet amissa, nec dare novum jus, sed solum antiquum innovare. Ad hanc conclusionem probandam allegari solent sequentia jura: c. *Ex parte,* 1 de Privileg., ubi dicitur: *Privilegium,* etc., *duximus innovandum, ita tamen ut per innovationem ipsius, eidem Ecclesiæ non plus juris accrescat.* Sed ex his verbis posset quis in contrarium argumentari, quia nisi addidisset Pontifex, *ita tamen,* etc., innovando absolute, videretur jus novum concedere, licet constet ex textu illam innovationem non fuisse ex certa scientia. Sed huic evasioni obstat c. *Quia intentionis,* eod. tit., ubi expresse et absolute dicitur: *Cum innovatio nec jus novum conferat, nec etiam tollat vetus.* Quare in alio textu clausula illa, *ita tamen,* etc., non ponitur ut necessaria ad limitandum verbum *innovandi,* sed ad declarandum illud, vel etiam ad reddendam rationem cur tam facile concessa fuerit illa innovatio, sicut aperte etiam fit in c. *Cum dilecta,* de Confirm. util., ubi additur per innovationem jus novum non acquiri, sed conservari antiquum. In his ergo locis frequens est hæc sententia.

3. *Dupliciter sumi posse nomen privilegii.*— Occurrit tamen circa hæc jura considerandum, nomen privilegii æquivoce posse sumi, uno modo pro jure ipso vel gratia per principem concessa, prout privilegium definivimus in principio hujus materiæ, alio modo pro instrumento authentico, in quo talis concessio, et fides seu probatio ejus continetur, sicut etiam nomen contractus interdum significare solet pactum ipsum, interdum instrumentum authenticum ejus, ut late tradit Tiraq., l. 1 de Retr., § 2, Gloss. 1, in princ. Nam ex usu non minus constat hoc in privilegio quam in contractu. Hinc ergo innovatio privilegii interdum refertur ad solum instrumentum, quia vetustate forte consumitur, et ideo innovatio ejus conceditur. Aliquando vero potest referri ad rem ipsam, ut jus antiquitus concessum postea innovatur. Priori modo, clarum est innovationem privilegii non conferre jus novum. Et plane hoc modo loquitur dictum cap. *Cum dilecta,* ut patet ex illis verbis: *Prædicta privilegia quasi jam nimia vetustate consumpta, cum fuerint non in pergameno, sed in papyro conscripta, duximus innovanda.* Et in eodem sensu loquuntur alia jura. Innovari ergo privilegium hoc modo, nihil aliud est quam novum instrumentum privilegii antiqui ex veteri instrumento exemplari, quod ejusdem sit auctoritatis cum originali, quia principis auctoritate factum vel approbatum est, argumento cap. ult. de Fide instr. ; et ideo novum jus dare non potest, quia jus in multis instrumentis contentum nec est aliud et aliud, nec est majus. Imo (ut recte ait Panorm. in d. c. *Cum dilecta*), talis innovatio jus in privilegio contentum non confirmat, utique secundum se, quia illi robur aut valorem non addit, quoad nos vero quodammodo confirmat, quia facilior vel diuturnior fit probatio ejus, et hoc modo dicitur etiam hæc innovatio conservare privilegium, quia, perdito vel consumpto instrumento, perditur jus quoad forum saltem externum, nisi loco illius succedat præscriptio, et ideo per renovationem privilegii quodammodo conservatur jus in eo contentum.

4. *Potest renovari instrumentum non renovato jure, et e converso.* — Quocirca de

hoc innovationis modo nulla nobis est difficultas, nec de illo principaliter loquimur, sed de alio modo, quando jus ipsum, et non instrumentum continens illud, innovatur. De hoc enim modo innovationis videntur loqui Pontifices, quando dicunt innovare privilegia ; tum quia eodem modo dicunt innovare, quo confirmare; non confirmant autem instrumenta, sed gratias in illis contentas ; ergo illas etiam innovant; tum etiam quia non concedunt licentiam renovandi aut exemplandi denuo vetera instrumenta, nec transumpta approbant, sed ipsamet formalia privilegia (ut sic dicam) innovant; tum maxime quia sæpe dicunt expresse, de novo privilegia talia concedere : concedere autem privilegium non est concedere instrumentum illius, sed est jus speciale donare. De hac autem innovatione non probatur sufficienter ex dictis juribus quod nullum jus conferat, quia hæc innovatio non est talis qualis est illa de qua dicta jura loquuntur, sed diversa, ut constat ex dictis; a diversis autem non fit illatio, maxime quia neque necessario sunt conjuncta : optime enim potest innovari instrumentum, non renovato jure, imo nec confirmato, ut dictum est; et e converso posset innovari jus ipsum, non concessa innovatione antiqui instrumenti. Aliunde vero innovatio idem esse videtur quod renovatio ; renovatio autem est restitutio rei jam destructæ seu finitæ, in quo a prorogatione differt, quæ est continuatio seu dilatio rei quæ adhuc durat, juxta l. *Sed etsi*, ff. de Precario, et l. *Dies*, ff. de Damno inf., ubi Glossa et doctores, et late Tiraquel., de utroque retract., l. 2, § 1, Gloss. 7, n. 24 ; ergo innovatio privilegii ex vi verborum reparatio est privilegii amissi ; ergo semper habet hunc effectum, sive sit ex certa scientia, sive non, quia privilegium operatur quantum sonat in proprietate verborum.

5. *Fere nunquam fit innovatio privilegiorum sine confirmatione ex certa scientia ; at si fieret in forma communi, non daret novum jus.*—Nihilominus, si contingat innovationem privilegii quoad jus ipsum et gratiam non fieri ex certa scientia, sed in forma communi, vera est et recepta assertio posita. Dico autem si contingat, quia non videtur illa innovatio in sensu explicato multum usitata. In Bullis enim pontificiis religionum, nunquam (quod ego viderim) fit innovatio privilegiorum sine confirmatione ex certa scientia, et consequenter ipsa etiam innovatio est ex certa scientia, et idem forte est in aliis indultis ; verumtamen de toto usu mihi constare non potest, nec etiam repugnat innovationem adjungi confirmationi datæ tantum in forma communi, quia (ut dicebam) ex voluntate Pontificis pendet. Hoc ergo posito, probatur assertio ex interpretatione Julii II supra allegata, quæ plane supponit solum verbum *innovandi*, vel, quod magis est, verbum *concedendi de novo*, non satis esse ad restituendum privilegium revocatum, vel amissum ; ergo oportet ut in aliquo casu hoc possit in rigore verum esse ; ergo maxime quando talis innovatio fit in forma communi et re non discussa, neque cognita. Secundo, id probari potest a paritate rationis, quia innovatio restituens privilegia revocata, vel amissa, æquivalet novæ concessioni, ut supra in simili dictum est; sed incredibile est Pontificem in generali loquentem, et sine causæ cognitione, intendere nova privilegia concedere ; ergo incredibile etiam est uti verbo innovandi in illo sensu, quando non procedit ex certa scientia, nec causa cognita; ergo talis innovatio in forma communi non restituit privilegia amissa, neque dat novum jus. Tertio, proprietas verbi *innovandi*, non cogit interpretandum, ex vi illius fieri novam concessionem privilegii, etiam prius invalidi, vel revocati, quia sæpe renovari dicitur quod durat et nondum extinctum est, sicut patet non solum in arte factis, ut in domo et similibus, sed etiam in moralibus, ut in feudo, in emphyteusi, in promissione, in voto, etc., et ideo res renovata non semper est altera ab antiqua, sed est eadem in pristinum statum restituta, vel ad meliorem formam redacta, ut constat, tam ex communi loquendi usu, quam ex latina proprietate; et tradidit Panormit., lib. 2, consil. 67, n. 3, dicens eum qui petit renovationem non supponere caducitatem, sed potius supponere existentiam et valorem rei, petere autem renovationem, ne vetustate pereat. Et probatur optime in cap. *Longinquitate*, 12, quæst. 2, et cap. 1 de Precariis, juncta Glossa ibi ; ergo innovatio privilegii pura et communis non extenditur ad novam concessionem, sed solum ordinatur ad conservationem privilegii jam concessi et durantis. Probatur consequentia, quia hæc renovatio, cum non sit facta cum cognitione causæ, nec ex certa scientia, non est extendenda, sed potius restringenda, quantum proprietas verbi patitur, quia fieret periculosa et odiosa; ergo ex vi talis formæ non inducit novum valorem privilegii, sed solum renovat antiquum.

6. *De effectu prædictæ innovationis.* — Sed quæres quem effectum habeat talis innovatio sic explicata, distinctum a confirmatione simili : nam si contingat cadere super privilegium invalidum, vel revocatum, aut amissum per contrarium usum, vel alio modo, nihil confert, sicut nec confirmatio, quia deficit in fundamento. Si autem adjungatur privilegio valido, et adhuc permanenti in sua substantia, ad summum confert ad quoddam robur et firmitatem, eo modo quo dictum est de confirmatione in forma communi. Videtur ergo non distingui in effectu, sed geminari voces ad majorem exaggerationem et expressionem affectus concedentis. Alius vero effectus solet tribui huic innovationi, quod per illam censetur ipso facto renovatum privilegium quoad probationem talis gratiæ, ita ut illud novum indultum sit quasi prius privilegium, seu instrumentum renovatum, quia princeps non præcipit, vel concedit ut renovetur instrumentum, sed ipsemet renovat. Sed hoc revera non ita est, nisi innovatio sit ex certa scientia, vel tenor prioris indulti in posteriori inseratur, quod perinde est. Quia si utrumque horum desit, generalia verba non sufficiunt, sine alia probatione authentica.

7. *Innovatio in forma communi non interrumpit præscriptionem contra privilegium.*— Alium effectum indicat Emman. Roderic., dicta quæst. 8, art. 2, § ult., scilicet, per talem innovationem fieri ut, ad præscribendum contra tale privilegium, necessarium sit computari tempus a tempore talis renovationis, quia, licet per aliquot annos prius fuerit inchoata præscriptio contra aliud privilegium, si non fuit consummata, postea non poterit computari ad revocationem privilegii consummandam, sed oportebit de novo inchoari, quia innovatio est quædam restitutio rei ad pristinum statum; citat Cordub. in Compend. Min., verb. *Absolutio quoad seculares*, 2, § 15; sed ibi nihil inveni; in eodem autem verb. 1, § 19, ubi hoc attingit, loquitur de innovatione ex certa scientia. Et sic etiam confirmatio ex certa scientia per se sufficiet ad eumdem effectum juxta superius dicta. Et ideo non possum magis tribuere hunc effectum innovationi quam confirmationi in forma communi; tum quia nec jus nec auctoritatem sufficientem video ; tum quia etiam confirmatio communis est roboratio rei præexistentis, et consequenter aufert omnem infirmitatem ejus : illud autem tempus contrarium, quamdiu computari potest ad destruendum privilegium, multum debilitat firmitatem ejus; ergo hæc debilitas tolletur per illam confirmationem. At vero nullus auctor quem ego viderim tribuit hunc effectum confirmationi in forma communi, neque jura favent, quæ de illa loquuntur. Accedit quod si, non obstante tali innovatione, privilegiatus continue procedit in non usu, sine temporis interruptione, magis culpabilis est, et magis renuntiare videtur privilegio. Concludo igitur hanc innovationem parum prodesse, et fere nihil addere supra confirmationem communem, et ideo (ut dixi) raro fieri in privilegiis.

8. *Secunda conclusio. — Discrimen inter prorogationem et renovationem, illa siquidem est rei durantis, hæc præteritæ.* — Secundo, dicendum est innovationem ex certa scientia conferre jus novum de se, et æquivalere concessioni, ideoque restituere posse privilegium perditum, et a fortiori omnem vetustatem ejus tollere. Hæc est sententia communis omnium quos retuli in capite præcedenti. Et eamdem intendit Corduba loco proxime citato, cum Joan. de Lignan. et Panorm., in c. *Cum super*, de Caus. posses. et propriet. Idem Panorm. et Felin. late in cap. *Inter dilectos*, de Fide instrument.; et in Compendio Minorum, verb. *Privilegia fratrum*, § 15, refert collector hanc fuisse sententiam doctissimorum virorum Salmanticensium. Eisdemque rationibus probari potest, quibus similem assertionem de confirmatione ex certa scientia ostendimus; nam fere sunt idem, et si in aliquo differunt, in rationis paritate conveniunt, et declarari potest in hunc modum. Nam verbum *renovandi*, licet possit dici de re præexistente, tamen cum proprietate etiam potest cadere in rem quæ jam periit et iterum excitatur, sicut resurrectio dici potest quædam renovatio. Et hoc modo interpretor differentiam illam, quam aliqui juristæ assignant inter prorogationem et renovationem, quod illa est rei durantis, hæc vero rei quæ jam præteriit; non credo enim esse verum discrimen, si utrumque membrum præcise, et æqualiter, seu exclusive intelligatur; sic enim falsum quod de renovatione dicitur, ut ex dictis patet. Poterit autem differentia sustineri, si primum membrum exclusive sumatur, non vero secundum, ita ut sensus sit, prorogationem dici tantum de re nondum extincta, vel tempore nondum finito, quia est dilatio et continuatio quædam, quæ non ca-

dit in rem extinctam. At vero renovatio non ita limitatur, sed proprie dici potest de re jam extincta, si eadem restituatur, quamvis alio modo etiam de re præexistente, utrumque enim probant jura supra citata, et usus, et ipsa vis vocis. Igitur quando privilegium dicitur renovari ex certa scientia, amplianda est renovatio ad omnem modum possibilem, qui sub propriam significationem talis verbi cadere possit. Probatur consequentia, quia talis renovatio, cum sit favor principis, et ab eo detur ex certa scientia, et consequenter ex plenitudine potestatis, ample interpretanda est tam ex parte personæ quam ex parte modi; ergo de se habet vim concessionis novæ, seu excitationis privilegii, si necessaria fuerit. Hoc autem magis indubitandum erit si verba concessionis sint, *et de novo concedimus*, quia nulla possunt esse clariora; ergo si simul sint, *ex certa scientia*, nihil amplius desiderari potest ad hunc effectum intelligendum.

9. *Collector Mendicantium. — Responsio Julii II erat restringens propter defectum narrationis.* — Ad declarationem autem Julii II, respondet Collector Mendicantium, dicto § 15, fuisse datam absolute et generaliter propter defectum relationis, indicans, attenta rei veritate non fuisse legitimam; ubi Corduba etiam consentit, et Roder., dict. quæst. 8, art. 2. Nec video quid aliud possit responderi, quia ex tenore indulti Sixti IV evidenter apparet fuisse *ex certa scientia, et mera voluntate, et motu proprio, et pro potiori cautela;* omnes enim hæ particulæ formaliter ibi inveniuntur, quæ clarissime explicant mentem Pontificis fuisse privilegia illa valida constituere, in quocumque statu antea essent. In interrogatione autem quæ fuit proposita Julio II, nulla mentio facta fuit concessionis de novo ex certa scientia, sed tantum quod Sixtus IV, confirmando privilegia, de novo illa concessit, nullam aliam circumstantiam vel qualitatem renovationis declarando aut proponendo, ut aperte constat ex tenore indulti Julii II in Monum. Minor., fol. 125, pag. 2, in tertia supplicatione. Respondit ergo Julius juxta interrogata, restringens potius quam extendens renovationem, et ita confirmat priorem conclusionem nostram, et non obstat huic secundæ, quia responsio non cecidit in materiam ejus.

10. *De clausula in indultis usitata, cur addatur.—Objectio cum responsione.*—Sed quæret tandem aliquis : si tanta est vis renovationis privilegiorum ex certa scientia, quid necesse est post illam addere clausulam quæ frequenter in his indultis additur : *Supplentes omnes juris et facti defectus, si qui forsitan intervenerit in eisdem.* Nam, eo ipso quod per talem renovationem privilegia omnino instaurantur, et de novo fiunt, si necesse sit, supplentur necessario omnes juris et facti defectus; quæ interrogatio etiam de confirmatione ex certa scientia fieri potest, nam etiam post illam addi solet prædicta clausula. Primo ergo generalem responsionem dare possumus, has clausulas non semper addi propter novos effectus, sed ad majorem rei evidentiam, et ad tollenda omnia dubia et scrupulos. Secundo, dici potest hæc posteriora verba extendi ad omnes defectus, sive sint contra valorem actus ipso facto, sive non invalident ipso jure privilegium, dent tamen occasionem movendi lites contra illud, et procurandi irritationem illius: per solam autem renovationem, non constat satis omnes hos defectus esse suppletos, sed solum generatim, privilegium esse restitutum valide. Tertio, posset quis dicere per hanc clausulam *supplentes*, etc., non solum suppleri defectus commissos in prioribus concessionibus, sed etiam illos, si qui forsan commissi sunt in ipsa obtentione talis confirmationis seu renovationis, qui non fuissent suppleti, si simpliciter et sine tali clausula concessa fuisset. Et quidem hoc posterius per se manifestum videtur. Illud vero prius ex generalitate verborum videtur fieri verisimile, et quia non repugnat illam concessionem esse simul quasi reflexivam in seipsam, nec est major ratio cur aliorum indultorum defectus suppleat quam suos. Sed huic expositioni obstat relativum illud *in eisdem* : nam prius commemorantur privilegia confirmata et renovata, et postea supplentur defectus ; et sicut hoc ultimum indultum confirmans præcedentia non confirmat seipsum, ita supplendo defectus præcedentium, non supplet suos, si qui forte in ipso committuntur. Dices non posse efficaciter supplere defectus præcedentium, nisi suppleat suos. Respondeo ad præsentem concessionem non pertinere, supplere suos defectus, sed cavere illos ne interveniant, et hoc modo posse efficaciter supplere defectus præcedentium, cavendo suos. Imo non videntur posse suppleri defectus qui nondum sunt commissi, licet possint tolli impedimenta, ut censuræ, et similia, vel dispensari in aliquibus circumstantiis alioqui necessariis, ut ibi non requirantur, nec omissio earum sit defectus,

quod per alias clausulas fieri solet, et non per illam, et ita verius videtur illa verba solum ad præcedentia privilegia referri.

11. *De forma et vi verborum clausulæ prædictæ.* — Ultimo, est in illa clausula consideranda forma et vis verborum, ut ejus effectus intelligatur. Nam interdum adeo limitantur illa verba, ut non extendantur ad privilegia, ut in Bullis Gregorii XIII : *Quando fructuosius*, et *Ascendente Domino*, confirmationis instituti Societatis, cum prius nominasset constitutiones, statuta, privilegia, indulta, etc., eaque omnia confirmasset, postea limitate subdit : *Supplentes omnes juris et facti defectus, si qui intervenerint in prædictis constitutionibus et statutis.* Ubi constat supplementum hoc non extendi ad privilegia. At Gregor. XIV generalius dixit : *Si qui intervenerint in eisdem,* plane referens omnia quæ supra enarraverat. Et eodem modo locutus est S. D. N. Paulus V, et similia habentur in Bulla Pauli IV anni 1561, in qua privilegia Minorum confirmantur. Sixtus autem V, confirmando privilegia Minorum, adjecit : *Supplentes omnes et singulos defectus juris et facti, ac solemnitatum etiam, de juris necessitate aut alias quomodolibet requisitarum, forsan omissarum, et alios quoscumque defectus, si qui forsitan intervenerint in eisdem.* Quæ verba specie tenus videntur majorem concessionem continere, re tamen vera in substantia non continent.

12. *Defectus per surreptionem commissi non supplentur. — Ab ordinario jure et stylo non receditur sine majori specificatione.* — Certum est enim, per omnia hæc verba imprimis non suppleri naturales defectus ex jure naturæ repugnantes valori actus, ut in simili tradit Hostiens., in c. 1 de Transact., et Innoc., in c. *Sciscitatis,* de Rescript., ubi Felin., n. 4, plures refert. Et ratio est clara, quia talis defectus suppleri non potest; imo, licet de facto posset, si non juste possit, non est credendum suppleri, quia princeps censetur tantum ea concedere quæ juste potest, ut recte Hostiens. supra. Quapropter etiam defectus per surreptionem commissi non supplentur, ut supra de confirmatione ex certa scientia dictum est. Nec denique substantialis defectus per dolum commissus, ut notavit Hostiens., dicto c. 1, et sumitur ex eodem textu ibi, *incuria*, vel *imperitia*, et idem significant alii Pontifices cum confirmant privilegia, et addunt illam clausulam, supplentem defectus sub dubio et sub conditione, si fortasse intervenerunt. Unde neque per verba Sixti tales effectus supplentur ; tum quia forma verborum est eadem quoad modum loquendi sub conditione et dubio de defectibus, *si forsan intervenerunt,* utique sine dolo, et surreptione; tum etiam quia similis clausula non supplet falsitatem, vel fraudulentam taciturnitatem, ut supra ex Panormit. et aliis vidimus, et plures refert in simili Sanci., lib. 8 de Matr., disp. 24, n. 6. Et in eodem sensu dixit Martin. Lauden., tract. de Privileg., quæst. 3, per hujusmodi verba suppleri ea quæ sunt juris, non quæ sunt facti, ex Specul., tit. de Legat., § *Nunc ostendendum,* verb. *Decimo octavo;* tum denique quia ab ordinario jure et stylo non receditur sine majori specificatione et declaratione. Unde non nego quin aliquando possint verba clausulæ esse tam ampla, ut etiam defectus prædictos suppleant; oportet tamen ut expresse id significent, ut supra de confirmatione diximus, de qua refert mirabile exemplum Emman. Roder., dicta q. 8, a. 15, in fine, quod in eo videri potest.

CAPUT XXI.

UTRUM AD ESSE, SEU AD VALOREM, VEL FRUCTUM PRIVILEGII ALIQUA JUSTA CAUSA CONCESSIONIS NECESSARIA SIT.

1. Explicatis aliis causis, dicendum superest de finali causa privilegii, quam in hunc locum reservavimus, quia, cognitis aliis, facilius poterit expediri. Privilegium autem considerari potest, vel ut est lex quædam, vel ut est exemptio a lege, seu concessio supra legem. Priori modo spectatum, ita requirit causam justam, sicut quælibet alia lex, quia justitia et honestas, ex parte causæ, communis est omni legi; tamen honestas et justitia privilegii, sub hac ratione legis, pendet ex justitia ejusdem sub posteriori ratione. Nam tunc privilegium, alicui concessum, ab aliis observari juste præcipitur, quando concessio ipsa specialis, seu exemptio a lege justa est, et rationabilem causam habet, ideoque solum oportet exponere quæ causa necessaria sit ut talis exemptio, vel speciale jus, aut licite aut valide conferatur.

2. *Ad privilegium concedendum ut licite fiat, opus esse justum motivum et proportionatum inducens principem ad concedendum, non tamen sine eo esse irritum, si non sit deceptio, aut iniqua occultatio.*—Dico primo, ut privilegii concessio licite fiat, necessariam esse honestam

et proportionatam causam, quæ principem ad illam faciendam inducat. Probo primo ex generali ratione actus humani, quia, ut sit honestus, debet fieri ex causa rationabili, alias prudenter non fiet, et consequenter neque honeste. Deinde, vel privilegium est contra jus commune, vel tantum ultra. In priori, ut servetur justitia legalis et distributiva, est necessaria justa causa, ut constat a simili ex dictis l. 6 de Dispensatione legis. In posteriori autem privilegio, non est tanta inordinatio si absque causa concedatur, quia plus habet de gratia quam de justitia : nihilominus tamen, ut non sit actus prodigalitas, sed prudentis liberalitatis, nonnulla causa proportionata necessaria est. Præsertim quia privilegia aliter concessa multiplicantur nimis et contemnuntur, et in aliis generant invidiam, et perturbant pacem, quia non fiunt sine aliqua personarum acceptione et improportione inter membra ejusdem corporis politici ; ergo in omni privilegiorum genere est aliqua causa necessaria.

3. Secundo, vero dicendum est hanc causam non esse ita necessariam, ut defectus illius reddat privilegium irritum, si ex parte petentis non interveniat deceptio, aut iniqua occultatio, quia tunc privilegium erit nullum, non tam ex defectu causæ quam ex defectu voluntatis concedentis. Prior pars est certa in privilegiis, quæ sunt pura beneficia sine derogatione aut repugnantia juris communis, quia si causa deficiat, non fit propria injuria, sed ad summum est nimia quædam elargitio, quæ facta tenet, licet minus prudenter fiat ; in privilegiis autem contrariis juri communi habet nonnullam dubitationem, quia multi putant dispensationem legis humanæ, sine causa datam, non solum esse iniquam, sed etiam nullam. Quod si esset verum, a fortiori idem dicendum esset de tali privilegio, quia est veluti permanens et continuata dispensatio in jure. Item quia indulgentia sine causa data est nulla ; privilegium autem est indulgentia quædam.

4. *Nulla potestas inferior potest privilegium concedere contra jus superioris.* — Nihilominus assertio posita etiam in hoc privilegio est vera et communior. Habet autem locum in privilegio eximente a jure, quod pendet a voluntate ipsius concedentis privilegium. Nulla enim potestas inferior (ut dixi) potest privilegium concedere contra jus superioris. Et ita solus Papa potest concedere privilegium contra jus commune canonicum ; et sic de aliis proportionaliter, quia nullus inferior potest in jus superioris dispensare, nisi in casibus concessis, vel necessariis, propter quos non datur privilegium. Hinc ergo patet ratio assertionis, quia auctor legis potest illam ex parte tollere, quod facit privilegium concedendo, et quamvis inique id faciat sine causa, quia tamen cum effectu mutat voluntatem, a qua essentialiter pendet obligatio legis, ideo etiam cum effectu validum concedit privilegium. Et idem supra dictum est de dispensatione, et ita cessat difficultas supra posita. Et de indulgentia, suo loco dictum est attingere divinum jus, et ideo requirere causam ad valorem suum.

5. Unde obiter infero fere nullam esse differentiam quam aliqui assignant inter privilegium et dispensationem, quod illud sine causa conceditur, hæc vero minime. Nam si sit sermo de abusu, etiam dispensatio concedi potest sine causa ; si vero sit sermo de legitimo usu, etiam privilegium requirit causam ; si denique sit sermo de valore, sicut privilegium valet sine causa datum, ita et dispensatio, proportione servata. Aliqui vero distinctionem illam admittendam esse putant inter privilegium quod non est contra jus, et dispensationem, ac subinde etiam inter privilegium quod est contra jus, vel tantum supra jus : tenet Sanc., lib. 8 de Matr., disp. 1, n. 1 ; et ita cautius ponit illam differentiam, quod privilegium sine causa concedi potest, non tamen dispensatio, cum Rebuff. in Concord. in forma mandati, verb. *Dispensationis*, et Mandos. Sed contra hoc etiam urget ratio facta, quia si sit sermo de potestate ut actus valeat, etiam dispensatio et privilegium contra jus potest dari sine causa ; si vero de potestate ut actus licite fiat, sic etiam privilegium, solum ultra jus, requirit causam honestam, ut licite detur. Concedo autem non requirere tantam causam, nec ob defectum ejus committi propriam injustitiam, et in hoc posse assignari aliquam differentiam. Quæ ita commode explicari potest inter ipsa privilegia, quia in privilegio rigoroso derogante juri requiritur causa ex parte ipsius materiæ, seu actus, ut honestetur : in privilegio autem quod est purum beneficium, non semper requiritur causa ex parte materiæ, seu actus concessi, sed ex parte concedentis, ut prudenter et moderate sua liberalitate utatur ; quod etiam suo modo in aliqua dispensatione locum habet, ut supra dixi.

6. *Deceptio impedit voluntarium, ac proinde valorem privilegii.* — *De duplici motivo per se*

et per accidens, et duplici inde proveniente deceptione.— Circa posteriorem partem seu limitationem assertionis, advertendum est tunc privilegium sine subsistente causa concessum validum esse, quando princeps voluntarie illud concedit, quia omnino pendet ex voluntate ejus. Hinc ergo fit ut, si falsa causa ei proponatur, concessio non sit valida, quia deceptio impedit voluntarium. Possumus autem in hoc genere distinguere duplicem causam, et consequenter etiam duplicem deceptionem. Una est causa per se, scilicet, illa quæ movet ad privilegium concedendum ; alia est causa per accidens, scilicet, removens, prohibens, id est, occultans conditionem aliquam, quæ, si aperiretur, impediret cognita, ne privilegium concederetur. Ad priorem causam pertinet falsa narratio, per quam aliquid proponitur, ut moveat principem, quod verum non est. Et hujusmodi falsitas (per se loquendo) reddit irritum privilegium, c. *Super litteris*, c. *Ad aures*, de Rescript., c. *Non potest*, de Præb., in 6, c. *Quia circa*, de Consang. et affin., ubi Gloss. et latius Parnormitanus in dicto capit. *Quia circa*, et in cap. *Ad audientiam*, 2 de Rescript. ; ubi etiam Felin. cum aliis, et in d. c. *Super litteris*. Ratio vero satis constat ex dictis. Oportet autem ut illa causa quæ falso proponitur, vere talis sit ut moveat principem : nam si absque illa sunt aliæ causæ propter quas concederet princeps privilegium, etiamsi una non existat, potest aliquando esse validum privilegium, non obstante aliqua falsitate, præsertim si ex ignorantia, et absque dolo misceatur, juxta dicta de dispensatione.

7. Posteriori causæ correspondet diminuta narratio, quæ est, quando aliquid occultatur, quod si princeps sciret, privilegium non concederet, ut docent Panormit. et alii doctores supra, et colligitur ex eisdem juribus, et ex c. 2 de Filiis Presbyt., in 6. Quia tunc etiam censetur princeps involuntarius. Hoc autem (juxta communem sententiam) maxime procedit, quando aliquid tacetur quod secundum jus esset narrandum, ut, qui postulat beneficium, aperire debet an aliud habeat, et in indulgentiis est simile. Idemque existimo esse servandum quando, ex consuetudine et stylo curiæ, constat talem conditionem esse aperiendam, quia solet multum impedire aut movere principem. Nam totum hoc postulatur propter principis voluntatem, scilicet, ut voluntarie consentiat : potest autem non minus constare de hac voluntate per consuetudinem, quam per jus. Quando vero utrumque deest, prudenti arbitrio utendum est, ut latius de dispensatione dictum est.

8. *Quodnam motivum sufficiat ad justificandum privilegium.* — Tandem circa hanc causam interrogari potest quænam sit sufficiens ad honestandum et justificandum privilegium. Hoc tamen non potest certis regulis definiri, sed prudenti arbitrio superioris relinquendum est. Unde ex parte subditi bona fides sufficit, si cum illa procedat, et veram ac sufficientem narrationem faciat, ut, nisi evidenter constiterit rem esse iniquam, possit suo privilegio licite uti, quia semper debet præsumere pro suo superiore. Et idem est si Prælatus suo motu proprio privilegium concedat, absque petitione subditi ; tunc enim non oportet subditum esse sollicitum de causa, et an superior sufficientem diligentiam fecerit ; nam ubi oppositum non fuerit certum, supponere potest ac debet rem esse legitime factam. Ex parte autem superioris, solum adverti potest (quod in principio hujus materiæ insinuavi) non oportere hanc causam semper immediate pertinere ad commune bonum, quia privilegium ex sua primaria intentione est lex privata, et ideo satis est quod respiciat commodum ejus cui conceditur. Mediate autem semper redundare debet in commune bonum, quia semper debet fovere religionem, pietatem, aut justitiam, aut dari in remunerationem virtutis, vel laborum, etc. De quibus causis videri possunt c. *Didici*, c. *Tali*, cum aliis, 1, q. 7, et cap. *Ipsa pietas*, 23, q. 4.

CAPUT XXII.

QUOS EFFECTUS HABERE POSSIT PRIVILEGIUM, UT PRIVILEGIUM EST.

1. Explicuimus hactenus privilegii naturam seu essentiam, ejusque causas, reliquum est ut de effectibus ejus dicamus. Diversorum autem privilegiorum varii sunt effectus : nam per distinctos effectus distinguuntur privilegia, non quatenus effectus sunt, sed quatenus ad illos ut ad terminos seu quasi objecta ordinantur. Unde, sicut hic non tractamus de distinctione privilegiorum inter se (quia non est præsentis instituti ad particularia privilegia descendere, sed in communi tantum legem privilegiativam explicare), ita non intendimus dicere de particularibus effectibus privilegiorum (illi enim fere per omnes materias morales vagantur), sed dicendum tantum est

de effectibus in communi, quos privilegium, secundum suam universalem rationem, habere potest, et de conditionibus requisitis in unoquoque privilegio ad operandum suos effectus, ac denique quanta sit vis activa privilegii, et quomodo ex verbis ejus illorumque interpretatione colligenda sit.

2. *Tres generales effectus convenire privilegio, et quidnam sint.—De illis ad quos comparari privilegium potest.*—Primum ergo statuimus tres generales effectus convenire privilegio, videlicet, dare jus aliquod seu facultatem aliquid agendi vel non agendi, recipiendi, vel conferendi, obligare aliquem ad illud jus conservandum vel non impediendum, et derogare alicui juri privilegio repugnanti. Hanc assertionem sumo ex communi doctrina scribentium in hac materia; nam, licet distinctionem hanc formaliter et sub his terminis in nullo invenerim, tamen singula membra passim in eis reperiuntur, et omnia quæ de effectibus privilegiorum dicunt, ad illa tria capita revocantur, ut ex discursu omnium quæ hactenus diximus facile intelligi potest, et constabit amplius ex sequentibus. Declaratur etiam facili ratione ex definitione privilegii desumpta. Est enim privilegium lex, et, ut sic, habere debet effectum obligandi; est autem lex privata, et, ut sic, speciale jus vel facultatem concedit, et quia specialia jura solent derogare communibus, ideo privilegium, saltem rigorose sumptum, effectum habet derogandi alicui juri. Potest enim sic declarari, quia privilegium comparari potest vel ad eum cui conceditur, sub quo respectu videtur propriam privilegii appellationem sortiri; vel comparari potest ad alios, et sic habet rationem legis, quamvis interdum possit rationem hanc exercere respectu privilegiarii, ut dicemus; vel potest comparari ad alia jura quæ illi repugnant. Privilegium ergo respectu privilegiarii habet effectum concedendi aliquid; respectu vero aliorum, habet effectum obligandi; respectu vero repugnantis juris, habet vim derogandi. Et ita constat divisio et distinctio membrorum inter se, ac sufficientia, quia, sicut in privilegio non potest considerari alius respectus per modum causæ, ita nec potest esse aliquis effectus ejus, qui sub prædictis membris non comprehendatur. Ut autem magis constet divisio circa duo membra prima, aliquid adnotandum et inquirendum est, non repetendo ea quæ in superioribus dicta fuerint, sed attingendo, et magis explicando, ubi oportuerit. De tertio membro, dicta sunt multa explicando definitionem et formam privilegii, et infra circa mutationem privilegiorum aliquid addemus.

3. *De ratione privilegii, ut aliquem effectum habeat in privilegiario.* — Circa primum ergo membrum, potest imprimis dubitari, quia in superioribus dictum est non esse necessarium ut privilegium semper aliquod jus speciale vel novam facultatem concedat, quia multa privilegia dantur ad pacandas conscientias et scrupulos, vel dubia tollenda, ut, præter supra allegatos, docent Panorm. in c. *Certificari*, de Sepult.; et Mandos. in regu. 3 Cancel., q. 17, n. 5; et Emman. Roder.. tom. 1, q. 41, art. 9; ergo privilegium ut sic non necessario habet aliquem effectum, licet multa privilegia hanc efficaciam habeant. Respondeo de ratione privilegii esse ut aliquem effectum habeat in privilegiario, ut sumitur ex c. *In his*, de Priv., et cap. *Si Papa*, de Priv., in 6, ibi : *Cum verba aliquid operari debeant*, quia alias essent superflua, quod in lege vitandum est, l. 3, ibi, *Ne frustra*, ff. de Jur.jur., et in privilegio debent operari aliquid speciale, alias lex privata non esset, ut dicitur in c. *Abbate*, de Verb. signif., et optime probatur, quia alias esset inutile et supervacaneum, et quasi otiosus actus, quod de beneficio principis præsumendum non est. Unde fit debere privilegii effectum esse aliquo modo diversum ab effectu juris communis, quia alias nihil de novo conferret. Duobus autem modis potest effectus privilegii esse diversus ab effectu juris communis, et (ad rem magis declarandam) unum vocare possumus distinctum in re et substantia sua, alium tantum secundum modum. Effectus substantialiter distinctus est quoties privilegium dat jus vel potestatem ad aliquid agendum vel recipiendum, quod jus commune prohibeat, vel saltem non concedat : moraliter autem distinctum appello, quando non concedit novam potestatem, vel actionem quæ jure communi non esset possibilis et licita, confert tamen illam novo modo, vel novo titulo aliquam utilitatem moralem secum adducente. Dico ergo, ad rationem communem privilegii, satis esse quod habeat effectum proprium uno vel alio modo, quia quilibet illorum sufficit ut privilegium non sit inutile, et ita satisfit cap. *In his*, et rationi ejus, et rationi dubitandi propositæ, ac communi sententiæ.

4. Solum ergo potest inquiri quando privilegium unum vel alium effectum operetur, et præsertim an semper intelligendum sit ha-

bere effectum substantialiter distinctum a jure communi, et supra vel contra illud; an vero potius solum conferat novum modum operandi, quoties ille modus locum habet, sine novo effectu. Hoc enim posterius videtur persuaderi, quia, eo ipso quod privilegium aliquid operatur sufficiens ad nomen et rationem privilegii, in aliis restringendum est, quia specialia jura non sunt multiplicanda sine necessitate. Sed conferendo novum modum operandi habet sufficientem effectum ad rationem et nomen privilegii; ergo non oportet ut aliquid ultra efficiat. In contrarium vero est, quia inde fieret ut nunquam privilegia conferant aliquid contra vel ultra seu præter jus, quia semper possunt ita intelligi, ut confirment ea quæ jus commune concedit, et novum tantum modum circa illa conferant; consequens autem est absurdum, et contra intentionem dicti c. *In his;* unde est receptum axioma, si fieri potest, ita esse privilegium interpretandum, ut aliquid supra commune jus, vel etiam contra illud operetur. Ut sumi potest ex juribus allegatis, et ex l. 1, ff. ad Municip., ubi id notat Gloss.; et ex c. 1 de Rescript., ubi id notat Panorm.; et latius Deci., n. 4, qui alia plura allegat; et Navar. in tract. de Reddit., quæst. 3, mon. 6, n. 3; et Sylvest., verb. *Privilegium,* quæst. 3; ac denique est de ratione beneficii principis quod latiorem recipiat interpretationem et concessionem.

5. *Beneficia et favores ampliandi, odia restringenda sunt.* — *Verba privilegii non sunt extendenda, sine ratione urgente, ultra illorum proprietatem.* — Respondeo principaliter spectandum esse ad materiam et verba privilegii; et ex illis colligendum esse an effectus privilegii sit hujus vel illius qualitatis, simul habendo præ oculis illud principium, quod beneficia et favores ampliandi sunt, onera vero et odia restringenda. Si ergo verba concessionis privilegii contineant illud ipsum, quod clare et sine controversia jure communi concessum est, et nullum alium effectum distinctum in sua proprietate significare possunt, tunc tale privilegium non potest habere effectum substantialiter distinctum ab effectu juris communis, sed illum ipsum novo modo, id est, novo et speciali titulo. Ratio est, quia verba privilegii non sunt extendenda sine cogente ratione ultra illorum proprietatem; sed in eo casu verba non possunt habere effectum substantialiter distinctum intra proprietatem suam, ut supponitur, et nulla est necessitas impropriandi illa ex prima ratione superius facta; ergo. Declaratur exemplo; nam si alicui detur privilegium dicendi Missam ante recitatam Primam, quod constat, jure communi esse licitum, ex vi illius privilegii nihil aliud habebit, nec poterit illud privilegium extendi ad dicendam Missam ante Laudes, ut aliquid præter jus operari vel dubium tollere videatur, quia verba illa, non recitata Prima, non significant Laudes, nec possunt nisi valde voluntarie talem recipere extensionem, quod a simili optime confirmari potest, ex c. ult. de Verb. signif. Quod si tale privilegium videatur inutile, sibi imputet qui illud postulavit; ordinarie enim talia privilegia vel non dantur, vel non nisi ad importunitatem petentium; de se autem semper habent hunc effectum, quod illud licet novo titulo et speciali jure. Qui non est omnino frustra; nam per se ad hoc confert ut, licet postea jus commune in contrarium statuatur, nihilominus actus liceat ratione privilegii, quia per subsequens jus commune non revocatur nisi exprimatur, ut infra dicetur. Ut in casu si ponerent præceptum recitandi Primam ante Missam, habens illud privilegium maneret exemptus a tali præcepto, nisi specialiter revocaretur.

6. *Secunda conclusio.* — *De privilegio concedente potestatem commutandi vota.* — *Privilegium ad solum tollendum scrupulum vel dubium.*—Secundo, si verba concessionis in significatione propria solum contineant effectum, de quo est dubium, vel opinio utrinque probabilis, an jure communi liceat, necne; tum etiam per tale privilegium non fit effectus substantialiter diversus ab eo qui probabiliter creditur concessus jure communi, nec potest tale privilegium cum impropriétate verborum extendi ad effectum aliquem, de quo certum sit non posse fieri jure communi. Ratio est eadem, quia verba non sunt impropprianda sine causa, quia alias nihil esset fixum et certum; hic autem nulla est causa, imo minor quam in præcedenti, quia hoc privilegium et confert specialem titulum, qui permanebit, etiamsi generale jus contrarium postea subsequatur, et simul confert securitatem et certitudinem in tali actu, quæ magna est utilitas, et ideo talia privilegia frequentiora sunt. Potest hoc declarari vulgari exemplo de privilegio concedente potestatem commutandi vota, quod extendi non potest ad dispensationem etiam partialem, et ideo, juxta probabilem opinionem quod commutatio jure communi liceat in æquale, tale privile-

gium solum datur ad tollendum scrupulum vel dubium, et conferendum certum et specialem titulum illius potestatis, ut dixi lib. 6 de Voto, c. 19, n. 7.

7. *Tertia conclusio. — Ratio conclusionis.* —Tertio, si verba privilegii possunt cum proprietate comprehendere effectum jure communi non concessum, tale privilegium habet effectum substantialiter distinctum a jure communi, nec est limitandum ad solum novum titulum, seu modum, etiamsi illum comprehendere possit. Ut, verbi gratia, si detur simplici sacerdoti privilegium ministrandi sacramentum pœnitentiæ, per illud privilegium datur potestas absolvendi a mortalibus peccatis saltem ordinariis et non reservatis; quia, licet sacramentum pœnitentiæ possit ministrari absolvendo tantum a venialibus, quando pœnitens alia non habet, nihilominus illa potestas jure communi concessa est omnibus sacerdotibus, ideoque per illud privilegium major potestas confertur. Item, si parochus conferat subdito facultatem confitendi alieno, intelligitur conferre licentiam ut confiteri et absolvi possit, etiam de mortalibus non reservatis, quia censetur dare aliquid ultra jus commune. Quæ exempla certa et communia sunt, et ita videtur esse etiam assertio. Ratio vero ejus sufficiens est, quæ in principio fuit secundo loco posita, quia hujusmodi privilegia sunt favorabilia et amplianda. Item quia hic videtur esse communis sensus talium concessionum, et maxime accommodatus materiis talium privilegiorum et intentioni petentium; nam superior, concedens privilegium vel licentiam, intelligitur loqui communi more, et accommodato rebus et intentioni subditorum. Denique quia verba talium privilegiorum solent esse indefinita, et cum proprietate possunt complecti totum illum effectum, ut in exemplis adductis patet; ergo non sunt sine cogente necessitate limitanda, quia sicut in doctrinis, ita et in legibus indefinita locutio de se æquivalet universali, ut possit habere certam et determinatam significationem, nec voluntarie possit uno vel alio modo limitari, sed solum juxta juris exigentiam. Quod potest alio exemplo declarari : nam si Prælatus det subdito habili facultatem recipiendi a quocumque Antistite ordines indefinite, intelligitur etiam de sacris, licet de legitimatione ad ordines aliud dici soleat, quia est specialiter contra jus, propter inhabilitatem personæ; hic autem secus est, quia cum persona sit habilis, ut supponitur, nulla est ratio limitandi verba quæ contra concedentem amplianda sunt, cum alteri juri non præjudicant.

8. *Quarta conclusio.*—Quarto, si verba privilegii in proprietate sumpta non possunt habere effectum substantialiter diversum a jure communi, seu supra jus, nisi operando simul contra jus, et alias possunt habere effectum diversum, quoad modum, valde dubium est an operetur simul utrumque effectum, vel tantum posteriorem, nisi in privilegio addatur clausula derogatoria juris communis. Ut, verbi gratia, si rex concedat alicui homini alias libero indultum, ut libere sinatur transire fines regni et exire cum rebus quas secum defert, dummodo solvat vectigalia consueta, dubitari non immerito potest an, ex vi talis indulti, possit ille ferre res prohibitas educi de regno, et hoc debeat illi permitti. Nam si tale indultum non operetur hunc effectum, nullum habebit supra jus, quia unicuique liberum est de regno exire, et secum ferre res non prohibitas, solvendo pro illis debita vectigalia; ergo ut operetur supra jus, oportet ut etiam operetur contra jus, dando facultatem trahendi secum res prohibitas. Ergo videtur hoc esse admittendum, quia alias nimis frivolum esset indultum quod, in alio sensu solum, majorem quamdam securitatem vel recommendationem conferre videretur. Item quia illa extensio cadit sub proprietatem illorum verborum, *cum rebus suis, vel quas secum defert*, quæ universalibus, seu distributis æquivalent. Ac denique tota extensio videtur esse contra concedentem : ergo. In contrarium vero est, quia in illo indulto non ponitur specifica concessio, nec clausula derogatoria juris prohibentis res aliquas educere de regno, ut in assertione supponitur. Generalis autem locutio, non solum indefinita, sed distributa, non comprehendit specialia quæ sunt contra jus, tum ex illo principio juris, quod sub generali locutione non veniunt ea quæ sunt contra jus, neque illa quæ in specie non esset princeps verisimiliter concessurus; tum etiam quia derogatio jurium vitanda est, quoad fieri possit. Atque ita illa extensio nec est secundum proprietatem verborum, prout de jure intelligi debent, nec est contra solum principem, sed contra commune bonum reipublicæ, cujus interest ne tales res e regno extrahantur.

9. Quocirca decisio similis dubii, et effectus privilegii in tali eventu multum pendet ex illa quæstione supra tractata, an privilegium

deroget juri communi, quando non addit clausulam derogatoriam. Nam juxta opinionem generaliter id negantem, constat, etiam in hoc casu, simpliciter dicendum esse tale privilegium non habere effectum substantialiter diversum ab his qui licent per jus commune, quia, ad habendum illum, oportet aliquid concedere contra jus, quod sine clausula derogatoria facere non potest. Nec erit inconveniens quod tunc indultum imperfectissimam rationem privilegii retineat, imo vix possit sic nominari, sed recommendatio, vel salvus conductus: nam hoc sibi debet imputare impetrans qui majorem declarationem non procuravit; nam si illam procuravit, et obtinere non potuit, signum est principem noluisse plus concedere. At vero, juxta aliam opinionem, affirmantem privilegium derogare juri communi, etiam sine speciali clausula, contrarium erit dicendum in præsenti casu, non tamen generaliter, nec sine magna limitatione et circumspectione verborum privilegii; oportet enim ex eis conjectare an fuerit mens principis proprium et rigorosum privilegium concedere, vel solum favorem aliquem et specialem curam circa talem personam ostendere, ut nulla vis aut injuria illi fiat; nam in priori sensu admittenda est extensio juxta dictam opinionem, non vero in posteriori. Neque erit difficile, ex tenore rescripti, attente considerato initio, progressu et verbis ejus, intentionem scribentis probabiliter saltem conjectare, juxta regulam mox tradendam de privilegiorum interpretatione. In dubio tamen in eam partem inclinandum est ut leges serventur.

10. *Effectum per se privilegii esse aliquod morale jus consistens in facultate, obligatione, vel carentia obligationis, vel capacitate morali aut ablatione inhabilitatis moralis.*—Tandem circa hanc partem, seu effectum privilegii, ut privilegium est, tractari potest quæstio an talis effectus vere et proprie fiat virtute privilegii, vel tantum fictione juris. Sed hanc quæstionem in superioribus sufficienter attigimus, tractando de privilegio *ad instar*, ex Bald. in l. *In urbe*, ff. de Stat. hom. Et resolutio in summa est effectum per se privilegii esse aliquod morale jus consistens in facultate, vel obligatione, vel carentia obligationis, vel capacitate morali, aut ablatione inhabilitatis moralis. Hic autem effectus potest spectari secundum se, et absolute, et ut sic semper est verus effectus absque ulla fictione juris, imo per introductionem novi seu specialis juris. Hoc patet inductione, quia privilegiatus ne excommunicari vel suspendi possit nisi tali vel tali modo aut a tali judice, licet aliter censuretur, revera non manet ligatus vere et proprie, sine ulla juris fictione, et consequenter per tale privilegium vere est factus incapax moraliter talis censuræ alio modo latæ; sic etiam privilegiatus ad comedendum carnes in aliquibus diebus quadragesimæ vere manet immunis a præcepto jejunii, et sic de aliis. Denique, sicut dispensatio vere tollit impedimentum aut obligationem, et præscriptio vel donatio vere confert dominium, et lex irritans vere annullat contractum, ita privilegium suos morales effectus vere et sine ulla fictione confert. Ratio vero est, quia hi effectus morales non consistunt in aliqua entitate vel qualitate physica, sed in morali habitudine vel denominatione, proveniente ex voluntate superioris aut domini sufficienter declarata, et tunc vere sine fictione fiunt, quando illa voluntas est efficax ad fundandos respectus morales, in quibus dominia, dignitates, et alia multa humana jura consistunt; sed privilegium continet hanc principis voluntatem; ergo.

11. *De effectu privilegii comparato cum aliquo effectu naturali, et physico.* — Solet tamen aliquando effectus privilegii comparari cum aliquo effectu naturali et physico, et respectu illius dicitur interdum fieri fictione juris, et non vere, quæ comparatio non in omnibus effectibus privilegiorum habet locum, et ubi facta fuerit, sano modo intelligenda est locutio, juxta prædicta; verbi gratia, privilegium legitimationis dicitur facere filium legitimum fictione juris, quia revera non confert, nec conferre potest originem ex legitimo matrimonio, quia pendet ex actu præterito, qui non est in potestate legislatoris. Et licet dicatur interdum retrotrahi, id est fictione juris, non vere; nihilominus, considerando in filio legitimo non originis modum, sed capacitatem quamdam moralem ad plures effectus morales, civiles, aut canonicos, quam habet, nisi ob aliam causam illa privetur, illa capacitas vere et manifeste confertur filio illegitimo per legitimationem, ut ex dictis patet: unde, si denominatio legitimi non sumeretur ex origine, sed ex ista capacitate, vere et non ficte diceretur legitimatus, factus legitimus. Vel, e converso, si in filio legitimo consideretur non modus originis, sed capacitas moralis ad multa, quam habet, non ex se, sed ex institutione humana per leges, vel canones, et legitimatio solum significet ablationem hujus in-

capacitatis, sic vere et sine fictione fit per privilegium, sicut vere aufertur irregularitas per dispensationem, et ita dici potest per illam fieri aliquis vere regularis. Et ita sunt intelligendæ similes locutiones in privilegio nobilitatis aut urbanitatis, et similibus.

12. *Dubium incidens.* — De quibus solet ulterius inquiri an effectus factus per privilegium æquiparetur, seu sit æqualis naturali, tam in re quam in absoluta appellatione; quod tractat Bart. in l. *Si is qui pro emptore*, ff. de Usucap., fere per totam, præsertim a n. 33 usque ad 36, 43 et sequentibus, et in leg. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., n. 62; et Bald., in l. 4, c. ad Velleianum. Non potest autem quæri an æquiparetur in naturali effectu (ut sic dicam), id est, in origine ipsa, verbi gratia, ex conjugatis, vel ex nobilibus, vel ex civibus antiquis, etc.; nam hoc modo constat non posse habere æqualitatem, cum nunquam fictio æquetur veritati. Solum ergo potest esse quæstio quoad effectus morales, seu (quod idem est), in morali capacitate, an æqualiter sit restituta vel collata. Et in hoc videtur mihi non posse generalem regulam assignari de facto, sed de possibili tantum. Nam privilegium sine dubio potest ad totum extendi, quia totum est morale, pendetque ex jure, quod potest quoad omnes suos effectus per privilegium immutari. De facto vero interdum privilegium integre restituet omnia, interdum vero minime, juxta tenorem privilegii et jurium dispositionem, ut, legitimatio facta, virtute juris canonici, per subsequens matrimonium, omnia restituit quæ haberet proles a principio nata ex legitimo matrimonio, quod fortasse non faciunt aliæ legitimationes; verba ergo privilegiorum attendenda sunt et usus.

13. *De æquiparatione in alicujus nominis appellatione, vel comprehensione sub illius absoluta significatione.* — In alio vero sensu, solet illa quæstio moveri quoad æquiparationem in alicujus nominis appellatione vel comprehensione sub illius absoluta significatione, ut, an nomine filii legitimi veniat legitimatus, vel nomine civis, nobilis, aut doctoris, veniant qui solum ex privilegio tales sunt. Sed hujus interrogationis materia amplissima est, de qua videri potest Glossa in cap. *Susceptum*, de Rescriptis, in 6, verb. *Non morte*, et ibi doctores; et videri potest Glossa in l. 3, § *Hæc verba*, verb. *Hæredis*, ff. de Negot. gest., et ibi doctores et Bartolus supra; et Baldus, lib, 5, consil. 139; et Geminian., cons. 66; et supra tacta est, lib. 6, cap. 2; nec accuratior de illa re disputatio ad nos spectat, ideoque duo tantum, vel tria circa illam advertam. Primum est, quando privilegium datur ad tollendum defectum, vel incapacitatem aliquam, aut inhabilitatem, et in eo adduntur verba significantia plenam restitutionem et reductionem ad statum habilem, retrotrahendo privilegium usque ad radicem defectus (ut sic dicam), tunc æquiparari privilegiatum, etiam quoad nominis appellationem, cum vero exemplari. Ita ut, quoad omnes morales effectus juridicos, seu qui juris adminiculo fiunt, sub tali nomine vel appellatione comprehendatur. Exemplum potest esse in filio legitimato per subsequens matrimonium virtute juris canonici; nam venit appellatione filiorum legitimorum, ut est communiter receptum; idem ergo erit in omni simili privilegio, etiamsi alio modo, vel alio titulo ac verbis concedatur. Nam ratio semper est eadem, nimirum quod illa appellatio, ut sic spectata, non sumitur a naturali proprietate, sed ex juris efficacia, quæ per privilegium impeditur, et contraria appellatio sufficienter tribuitur, quantum ad omnes illos effectus necessaria est. Alias voluntas principis non esset efficax ad tale privilegium concedendum, cujus contrarium supponitur in ipso privilegio, et supra probatum est ex natura talium effectuum : unde colligitur, ubi privilegium non est tam amplum, et expresse concessum, non sequi talem æquiparationem absolute, et simpliciter ex vi illius, sed solum quoad effectus propter quos tale privilegium conceditur.

14. *Cavendum ne extensio fiat in præjudicium tertii, aut in derogationem alicujus statuti.* — Circa hoc tamen est, secundo, observandum maxime cavendum esse ne extensio aliqua fiat in præjudicium tertii, aut derogationem alicujus statuti specifice postulantis talem vel talem conditionem naturalem, ut esse legitimum, non esse ex infecta origine, vel habere originariam nobilitatem, vel similes. Nam privilegium non derogat his statutis, nec præjudicat juri tertii, nisi expresse illa revocet, vel declaret ut talis persona reputetur talis vel talis, vel ut sub tali appellatione veniat in ordine ad tales effectus, non obstante quocumque statuto vel jure in contrarium. Hoc enim aperte colligitur ex communi doctrina quam Bartolus supra late tradit, et in superioribus sæpe inculcata est. Ultimo, observandum est, propter exempla supra ad-

ducta, hoc procedere tantum, quando proprietas, vel conditio personæ a qua nomen est sumptum, est naturalis vel pendens ex aliqua conditione quam lex humana vel voluntas principis non potest supplere, ut est naturalis origo, etc.; secus vero est quando sumitur denominatio ab effectu quem vere et proprie potest lex humana efficere; nam tunc, licet per privilegium conferatur aliter quam fieri soleat ordinario modo, tunc privilegium confert omnimodam æquiparationem sub eodem nomine. Sic enim doctor factus a Papa, vel rege per privilegium, seu rescriptum, tam vere est doctor et venit sub illa appellatione, sicut creatus via ordinaria, quia effectus est idem in facto esse (ut sic dicam), solumque differt in modo, quia a principe fit sine solemnitate jure ordinario requisita, quam ipse potest supplere, et sine illa eumdem effectum efficere.

CAPUT XXIII.

QUEM EFFECTUM POSSIT HABERE PRIVILEGIUM, UT LEX EST.

1. Circa hunc privilegii effectum, unum possumus ex supra dictis supponere, et duo alia inquirere et explicare. Supponimus itaque privilegium, ut habet rationem legis, obligare alios ad quos id potest pertinere, ut privilegiario suum servent privilegium; nam sine hac obligatione inefficax esset et inutilis privilegii concessio. Ideoque fere in omnibus indultis privilegiorum solet hoc præceptum imponi omnibus judicibus, vel aliis quibus incumbere potest observantia privilegii. Et quamvis non ita expresse poneretur, ex natura rei sequitur hæc obligatio, supposita validitate privilegii, quia confert jus privilegiario; ratio autem justitiæ postulat ut unicuique jus suum servetur.

2. *An gaudeat aliquis privilegio suo contra pariter privilegiatum.—Nota ad resolutionem.* — Dubitari autem potest, primo, an hæc obligatio etiam cadat in alium pariter privilegiatum, quod alias quæri solet, an gaudeat aliquis privilegio suo contra pariter privilegiatum : hæc enim duo vel in idem coincidunt, vel se necessario consequuntur; nam si privilegium valet contra pariter privilegiatum, obligat illum ad servandum alteri jus suum; si autem non valet contra illum, illum non obligabit. Ut ergo utrumque breviter resolvamus, advertimus duobus modis posse duos dici pariter privilegiatos : uno modo, propter solam similitudinem et æqualitatem privilegiorum, ut si religio Minorum dicatur æque privilegiata religioni Prædicatorum, et e converso; vel duo nobiles quoad immunitates quæ illis ratione nobilitatis conceduntur, et sic de aliis. Alio modo dici possunt aliqui pariter privilegiati, respective et cum oppositione mutua in ordine ad usum ejusdem privilegii, ut si unus habet privilegium ad exigendum, et alius ad non solvendum; vel si unus habet privilegium, ut propter delictum incarcerari aut torqueri non possit, et alius habet, ut quilibet contra se delinquens incarceretur et torqueatur; et hæc posterior est propria et per se comparatio pariter privilegiatorum.

3. *Conclusio affirmativa.—Cum similitudo in privilegiis sit valde per accidens ad usum privilegii, ideo unus non potest impedire usum alterius.* — Dico ergo primo : æquiparatio in privilegiis, propter solam similitudinem aut æqualitatem, non obstat quominus et privilegiatus uti possit suo privilegio contra pariter privilegiatum, et hic teneatur illud servare. Ita sumitur ex l. ultim., ff. Ex quibus caus. major., etc., ubi id notant Bartolus, et Baldus. Item Panormitanus, Felinus, et alii, quos refert et sequitur Covar. in regul. *Possessor*, 2 p., § 2, num. 4. Et exemplis declaratur. Nam, licet duæ religiones æquales sint in privilegio, verbi gratia, non solvendi decimas, nihilominus una etiam contra aliam illo gaudebit, quia non tenebitur illas ei solvere; et e contrario hæc tenebitur ab illa non exigere decimas, etiamsi contra alios habeat jus decimarum. Et similiter, licet æque gaudeant privilegio, ut professus in tali religione non possit transire ad aliam, mutuo gaudent privilegio contra se invicem, et similiter tenentur sibi mutuo illud servare. Item, licet duo nobiles æque gaudeant privilegio, ne propter debita incarcerentur, unus contra alium illo utetur, quia licet unus alteri sit debitor, non poterit incarcerari, nec ille qui est creditor posset juste id postulare, sed tenetur alteri privilegium servare. Sic etiam clericus obligatur servare privilegium canonis respectu clerici pariter privilegiati. Et alia exempla sumi possunt ex citatis auctoribus, et ex Roderico, 1 tom., quæstion. 9, art. 12. Ratio vero est, tum quia illa similitudo in privilegiis est valde per accidens ad usum privilegii, et ideo unum non potest impedire usum alterius, etiam circa similem privilegiatum, sicut æqualitas in potentia videndi non obstat quo-

minus illam habens possit videre eum qui similem potentiam habet; tum etiam quia privilegium ad propriam immunitatem non extenditur ad non servandam alteri immunitatem, quia sunt res valde diversæ, et a diversis non fit illatio; sic ergo privilegium ne proprius religiosus ad alium ordinem transeat, non est ad recipiendum religiosum alterius ordinis æqualis, et sic de aliis; tum denique quia hic usus privilegii non est contra pariter privilegiatum formaliter, sed tantum materialiter, id est, contra personam habentem simile privilegium, non tamen quatenus illo uti potest, et ideo tale privilegium nihil confert ad usum alterius privilegii impediendum.

4. *Ampliatio conclusionis prædictæ.*—Ampliatur hæc assertio, ut locum habeat etiam in his qui gaudent privilegiis aliorum per communicationem propriam seu per concessionem *ad instar*. Nam is qui per communicationem privilegio fruitur, poterit illo uti etiam contra illum qui prius idem privilegium habuit, et fuit tanquam primum exemplar ejus. Ita observat Cordub. in Compend. Minor., verb. *Communicatio,* in fine, et cum eo Roder., tom. 1, quæst. 55, a. 21. Et ratio est clara, quia illa communicatio est nova concessio ejusdem seu similis privilegii cum æqualitate (ut supponimus); hæc autem æqualitas non impedit usum privilegii contra alium æqualem, ut ostensum est; nec etiam obstare potest illa prærogativa (ut sic dicam) in antiquitate privilegii, seu in antecessione quoad primam obtentionem ejus. Nam per hoc nullum speciale jus acquiritur antiquiori privilegiario, nec datur exemptio qua possit non servare alteri privilegium illi communicatum; ergo non minus ipse ad hoc obligatur alteri, quam e converso alter ipsi obligetur.

5. *Secunda conclusio.* — *Major explicatio pro modo loquendi.* — Dico secundo : quando privilegiati concurrunt in privilegiis secundum oppositionem respectivam, tunc privilegiatus non gaudet suo privilegio contra pariter privilegiatum, et consequenter hic non tenetur alteri privilegium suum servare. In hoc sensu solet hoc pronuntiatum exponi, ut patet ex Covarr. supra, qui dicit esse commune axioma, et sumitur ex Auth. de Sanct. Episc., § *Sed hæc præsenti,* et ex lege *Verum,* § ultim., ex l. sequent., ff. de Minor.; et declaratur exemplis supra positis, et similibus. Nam si quis habet privilegium ne intra tantum tempus cogi possit, non poterit creditor contra talem debitorem suo privilegio uti, etc. Ratio vero est, quia tunc concurrunt duo privilegia, quorum unum alteri resistit, et ideo non potest sequi usus unius contra alium, sicut philosophi dicunt, ad proportionem æqualitatis non sequi actionem. Quamvis autem res intenta per hanc regulam sic expositam vera sit, nihilominus in modo loquendi potest quis non immerito dubitare. Quia tunc revera non prohibetur quis uti suo privilegio contra pariter privilegiatum, sed contra magis privilegiatum, quia ibi concurrunt duo privilegia quasi contraria, quia tuum, verbi gratia, est ad imponendum mihi onus, et meum ne imponi possit : ergo ut tu non possis uti privilegio tuo contra me, necesse est ut meum privilegium speciale deroget tuo generali : ergo respective, et secundum oppositionem, ego sum magis privilegiatus, et non tantum æqualiter. Et patet a contrario, quia tunc ego utor meo privilegio contra te, impediendo ne contra me tuo privilegio utaris; ergo vel tunc deficit regula quoad hanc partem, quia jam privilegiatus gaudet privilegio suo contra pariter privilegiatum, et sic a proportione æqualitatis sequetur actio, vel certe hic non est tantum æqualis, sed superior in privilegio ; et consequenter alter non est pariter, sed minus privilegiatus.

6. *Quid si utriusque privilegium sit generale, et neutrum alteri expresse deroget.* — At enim, quando de re constat, non est de modo loquendi contendendum, sed verus sensus locutionis explicandus. Itaque verum quidem est in hujusmodi eventu concurrere duo privilegia quasi contraria, vel in suis actibus vel quasi objectis contradictionem includentia, ut ex dictis satis constat. Unde necesse est ut unum prævaleat contra alterum, ut possit ejus actionem impedire, sive illud quod prævalet dicatur sub ea ratione majus, quatenus alteri derogat, sive dicatur par, quia non valet ad agendum in aliud, sed tantum ad resistendum. Ex quo etiam sequitur, ad usum illius regulæ, necessarium esse conditiones privilegiorum spectare, ut constet, quod privilegium prævaleat contra alterum, vel possit illi resistere, quod infra circa mutationem privilegiorum tractandum est. Ut, verbi gratia, si unum sit generale et aliud speciale, hoc prævalet, nisi ei sit per specialem clausulam derogatum, tunc enim erit quasi ablatum privilegium. Si vero utrumque privilegium sit generale, et neutrum alteri expresse deroget, opor-

tebit inspicere, quod sit antiquius et dignius, vel a majori potestate procedens; et idem cum proportione est si utrumque sit speciale, juxta principia et regulas infra tractandas de privilegiis contrariis, quomodo componi possint, aut quod debeat contra alterum prævalere. Unde illud axioma : Privilegiatus non gaudet privilegio suo contra pariter privilegiatum, hunc sensum habet, privilegium non habere effectum contra aliud privilegium per quod derogatur ; per quæ verba clarius et proprius idem explicatur, et cum eadem proportione verum est, privilegium, ut habet rationem legis, non obligare eum qui per aliud privilegium prævalens exemptus est, seu a tali obligatione exemptus, quæ limitatio, seu exceptio non est in præsenti specialis, sed in omni lege humana cum proportione locum habet, ut per se constat.

7. *Duplex casus obligationis privilegiarii, utendi suo privilegio.* — Aliud dubium circa hanc partem est, an privilegium, ut est lex, interdum obliget etiam ipsum privilegiarium. Nam quod nemo cogendus sit uti privilegio suo, in jure cautum videtur, c. *Si de terra*, de Priv.; et ratio reddi potest, quia quod alicui concessum est in favorem non debet in ejus gravamen verti, ut est regula juris in 6; magnum autem esset gravamen si cogeretur quis suo privilegio uti. Respondeo in duobus casibus obligari privilegiarium ad utendum privilegio, nunquam tamen, formaliter loquendo, obligari suo privilegio, ut suum est, ad usum seu observantiam ejus. Probo singula.

8. Primus enim casus hujus obligationis est, quando aliquis non potest renuntiare privilegio suo, ut de privilegio fori clericorum, vel canonis, et similibus supra dictum est. Tunc enim si occurrat casus in quo vel cedendum sit privilegio, vel illo utendum, ut sæpe occurrere potest, obligabitur quis uti privilegio, ne illi cedat; imo cum non possit valide cedere, licet velit, cogitur illo uti, nec potest sine peccato consentire ut contra illud fiat, et hoc est obligari ad usum seu observantiam ejus. Alter casus hujus obligationis est, quoties per privilegium fit actus licitus qui antea non erat, vel tollitur obligatio quæ antea erat; nam tunc superveniente alia lege præcipiente talem actum, poterit quis obligari ad actum per privilegium concessum. Exemplis patet : nam qui habet privilegium audiendi Missam tempore interdicti, obligabitur audire illam diebus festis, ex præcepto Ecclesiæ, a cujus observantia excusaretur si tale privilegium non haberet, quia non erat ille actus licitus; postquam vero per privilegium factus est licitus, cessat excusatio, ut dixi in tomo 3 de Sacrament., disput. 88, sect. 6. Item conjux habens votum castitatis tenetur reddere debitum alteri conjugi petenti, quia non esset illi licitum negare, nam contra justitiam ageret; et nihilominus si petens adulter fuerit, uxor habens votum non tenebitur reddere et consequenter obligabitur non reddere, sed servare castitatem, quia, licet in casu adulterii sit privilegium innocentis ut non obligetur reddere debitum adultero petenti, posito tali privilegio, fit licita observatio voti castitatis, et ideo obligat præceptum servandi votum, ut optime docuit Sancius libro 9 de Matrimonio, disputatione sexta, numero decimoquinto.

9. *Præceptum latum a Capitulo obligat singulos Capituli.* — Ex his autem facile est probare ultimam partem assertionis. Nam in priori casu obligatio utendi privilegio est ratione totius communitatis, propter cujus commune bonum concessum est privilegium, et ita non tam cogitur quis servare privilegium suum, quam servare privilegium communitatis, seu non lædere illam, prout graviter offenderetur, cedendo privilegio. Declaratur a simili. Nam præceptum latum a Capitulo obligat singulos de Capitulo; ideoque quicumque illorum agens contra tale præceptum peccat, non quia agit contra præceptum suum, sed quia agit contra præceptum communitatis. Ita ergo privilegium communitati concessum intuitu illius principaliter, communitatis est principaliter, et ideo, ut lex est, obligat singulos de communitate, ut illo utantur, quando oportuerit, quia si contra illud agant, non suum tantum, sed communitatis privilegium violabunt. In posteriori vero casu obligatio ad actum per privilegium concessum non provenit ex lege privilegii, sed ex lege quæ aliunde supponitur, ut ex præcepto Ecclesiæ, aut voto; et ita formaliter loquendo subsistit semper regula, quod nemo cogitur uti privilegio suo, utique quatenus lex privata est ad suam peculiarem utilitatem spectans. Et nullum est inconveniens quod, supposito privilegio, possit aliunde supervenire alia obligatio, quia privilegium facit quamdam mutationem in materia, faciendo ut sit licitum quod antea non erat, qua mutatione facta, obligatio aliunde proveniens per accidens est, et non potest ratione privilegii impediri.

CAPUT XXIV.

UTRUM AD PRIVILEGIUM, UT LEX EST, ET AD EFFECTUS EJUS, SIT NECESSARIA PROMULGATIO, VEL QUÆ NOTITIA SUFFICIAT.

1. *Ratio dubitandi.* — Explicata virtute agendi privilegii, oportet duas circumstantias ad operandum necessarias exponere, scilicet, tempus et locum, et de hac posteriori dicemus in seq. cap., de priori in præsenti. Solet autem lex exercere vim suam a tempore promulgationis consummatæ, et non antea, et præterea requirit notitiam, vel saltem carentiam invincibilis ignorantiæ, ut cum effectu obliget, et ideo simul declarandum erit quomodo hæc ad effectum privilegii requirantur; hac enim de causa (ut supra dixi) disputationem de promulgatione, quæ ad formam pertinere videbatur, in hunc locum reservavi. Quia vero multa in titulo comprehenduntur, quæ indistincte tractari solent, ideo erit operæ pretium distinguere duplicem illam rationem, quam in privilegio sæpe distinximus, scilicet, specialis concessionis et legis, priusque dicemus de illo ut lex est, quoniam promulgatio ad legem, ut lex est, requiritur. Ex hoc ergo capite videri potest necessaria promulgatio ad perfectam constitutionem privilegii, et ad effectum ejus ; quia privilegium est quædam lex ; sed promulgatio est necessaria ad legis constitutionem, ita ut ante illam nondum sit vera lex; at lex non potest operari antequam sit; ergo nec privilegium. Dices privilegium, quatenus lex est, non operari, id est, non obligare ante promulgationem, operari tamen, ut privilegium, id est, favorem concedendo. Sed contra, quia privilegium non est prius privilegium quam sit lex; tum quia de intrinseca ratione privilegii et quasi genus ejus est, quod sit lex : tum etiam quia non potest privilegium uni concedere beneficium, quin obliget alios ad servandum privilegiario jus per privilegium acquisitum.

2. *Obviatur.*—In contrarium vero est, quia privilegium est lex tantum secundum quid, scilicet, lex privata, et ideo non est eadem necessitas promulgationis in illo quæ in lege communi et propria esse solet. Nam lex generalis loquitur ad communitatem, et ideo per se requirit publicam notitiam, et propter hanc necessaria est promulgatio. Hæc autem necessitas cessat in lege privata, ut constat. Confirmatur ac declaratur, quia aliud est loqui de notitia, aliud de promulgatione ; hæc enim duo diversa sunt ; nam potest ignorari lex promulgata, et sciri non promulgata. In privilegio ergo necessaria esse poterit notitia, ut vim legis exerceat, obligando; illa vero sufficiet, etiamsi non præcesserit promulgatio, quia cum privilegium sit lex privata, sufficiet privatim intimari illis qui virtute illius obligandi sunt, alii vero ignorantes non obligabuntur, ratione ignorantiæ, vel quia forte ad illos non dirigitur obligatio privilegii.

3. In hoc puncto distinguere possumus duplicia privilegia. Quædam enim feruntur per universales leges, quarum exempla sumi possunt ex c. *Si quis suadente,* Clement. *Dudum,* de Sepult., Clement. unic. de Bapt., Clement. *Dignum,* de Celebr. Missar., Clement. *Archiepiscopo,* de Priv. Alia vero sunt privilegia quæ privatim conceduntur, per particularia indulta vel rescripta concessa particularibus personis, vel communitatibus, vel religionibus, universitatibus, vel etiam hospitalibus, in quibus prius solent poni concessiones, et postea adjungi præcepta, vel prohibitiones sub censuris, ut nemo talia indulta impediat, etc. In prioribus privilegiis affirmant doctores necessariam esse promulgationem ; de posterioribus autem negant. Hanc distinctionem insinuat Fel. in c. *Cognoscentes,* de Const., n. 7, limit. 3 ; licet enim primum membrum non ita clare exprimat sicut secundum, utrumque tamen intendit, ut ex discursu et ratione ejus constat. Et in eam sententiam citat Baldum et alios ; loquitur tamen indistincte de privilegiis, ut favores sunt, vel ut sunt leges. Clarius tradit distinctionem illam Glos. in Prooem. Clement., verb. *De cætero,* et utrumque membrum amplectitur, estque sententia valde probabilis, si recte explicetur.

4. Primum ergo membrum, de legibus communibus tribuentibus privilegia, probatur optime ex l. pen., c. de Decuri., l. 10, in fin., ibi : *Ex die quo promulgata est.* Ratio vero est, quia ante promulgationem non habent vim legis ; ergo ante promulgationem nullam vim obligandi habere possunt, sive ad effectum privilegii, sive ad quemcumque alium. Confirmatur, quia in talibus legibus vel privilegium inseritur tanquam accessorium principali, vel ponitur ut principalis effectus ipsius legis, propter quem stabiliendum lex fertur. Si priori modo contineatur privilegium in lege, necesse est ut tanquam accessorium sequatur naturam principalis, et consequenter, sicut lex requirit promulgatio-

nem, ita etiam privilegium, quod est accessorium illius; ergo nondum constituto sufficienter principali, non poterit esse vel obligare accessorium. Exemplum sumi potest ab indulgentiarum concessione, in quibus habet etiam locum distinctio data; nam frequentius quidem conceduntur privatim, aliquando vero dantur per legem publicam, seu commune jus, ut patet ex Extravag. 1, de Reliq. et vener. Sanct., inter communes, cum similibus. Quando ergo hoc posteriori modo dantur, non possunt habere efficaciam, donec lex ipsa promulgata sufficienter sit, propter rationes factas; idem ergo est in præsenti. Et licet hoc exemplum principaliter videatur procedere de privilegio, ut privilegium est, nihilominus inde a fortiori sequitur idem esse de illo dicendum, ut lex est. Nam si tale privilegium in ratione privilegii non est efficax, imo nec subsistit ante promulgationem, multo minus poterit obligare: et inde facile probatur aliud membrum, ubi lex tota principaliter tendit ad constituendum privilegium, et illud habet quasi pro objecto et fine, ut videre licet in canone *Si quis suadente,* et in Clementinis allegatis; tunc enim lex nondum promulgata non potest efficere suum principalem effectum; ergo non potest obligare ad privilegium observandum, quia nondum sufficienter constitutum est.

5. *Privilegiatum non posse obligari ad aliquid ratione privilegii, ante ejus promulgationem.* — Ex quo obiter infero ipsum privilegiatum non posse obligari ad aliquid ratione vel occasione sui privilegii ante promulgationem privilegii, vel legis ex qua nascitur talis obligatio. Explicatur ex supra dictis; nam vel illa obligatio nascitur ex privilegio privato, seu in particularem commoditatem principaliter concesso, et tunc non est ipsum privilegium per se causa obligationis, sed per accidens, quasi removens, prohibens, et ideo in ipso privilegio non est necessaria promulgatio, sed notitia, ut infra dicetur; tamen in lege per se obligante necessario supponenda est promulgatio, ut per se constat. Vel obligatio nascitur ex privilegio concesso communitati, principaliter intuitu illius, licet singulis membris prosit; et tunc in tali privilegio includitur necessario lex generalis obligans totam communitatem, et ideo necesse est ut respective sit sufficienter promulgata, et in ratione communis legis proposita, ut possit singulos de communitate obligare ad servandum, seu non violandum privilegium: ergo respectu privilegiarii, ut obligari possit privilegio, præsupponi debet promulgatio sufficiens juxta modum legis obligantis.

6. *De secundo membro sententiæ propositæ.* — Secundum membrum distinctionis et sententiæ propositæ non caret aliqua difficultate. Nam licet privilegium dicatur lex privata quoad effectum per se intentum, scilicet, favorem privatum, et jus speciale quod constituit, nihilominus quatenus vim habet contra alios, respectu privilegiati, aliquod gravamen aut obligationem illis imponendo, sic habet rationem legis communis, quia universaliter loquitur ad omnes, et omnes obligare potest ad quos materia privilegii pertinuerit: ergo ut tale privilegium sub hac ratione obliget, necessaria est promulgatio propria, qualis in lege communi postulatur. Antecedens videtur notum ex terminis, et ex usitato tenore talium privilegiorum. Consequentia vero probatur, quia eadem necessitas et ratio promulgationis invenitur in tali privilegio sub dicta ratione spectato, ut ex discursu facto notum videtur. Et confirmatur, quia lex privilegii aliis non promulgata facile poterit ab eis ignorari, et ita poterunt ab observatione privilegii excusari, neque ob eam transgressionem merito puniri poterunt, quia, seclusa promulgatione, nemo tenetur legis scientiam inquirere.

7. *Conclusio.* — *Duplex titulus promulgationis.* — Nihilominus dicendum est in hujusmodi privilegio non requiri propriam promulgationem ad quamcumque obligationem quæ, respectu aliorum, ex illo potest oriri. Probo primo ex usu, quia non solent talia privilegia solemniter promulgari, et nihilominus censentur obligare quantum possunt, si sufficienter probentur, et notificentur. Secundo, declaratur ex re ipsa: nam hæc obligatio dupliciter potest intelligi exoriri: primo, per naturalem resultantiam et consecutionem, sicut ex præscriptione sequitur obligatio non privandi alterum re legitime præscripta; alio modo directe ratione præcepti impositi in ipso privilegio ab auctore illius, sicut, in bullis pontificiis quæ in favorem religionum vel aliorum expediuntur, fieri solet. Ad priorem igitur modum obligationis non est necessaria promulgatio privilegii, sed sufficit notitia moraliter certa de jure concesso alteri per privilegium, quia statim ex naturali ratione justitiæ oritur obligatio, facta in materia tali mutatione, sicut, facta donatione alicujus rei alteri, statim resultat naturalis obligatio non privandi donatarium jure acquisito in talem

rem; neque oportet donationem promulgari, sed satis est ut sit nota; sic enim concessio privilegii est veluti donatio quædam : unde hoc non procedit tantum in foro conscientiæ, sed etiam in foro exteriori, si in illo privilegium sufficienter probetur, quod onus privilegiario incumbit; et ita videmus in jure canonico juxta hujusmodi privilegia passim proferri sententiam, nec in illis requiri promulgationem, sed probationem.

8. *Cura notificandi privilegium non spectat ad principem, sicut solet cura solemnis promulgationis.* — Neque etiam ad alium modum obligationis necessaria est solemnis promulgatio, sed sufficiens præcepti intimatio per authentica instrumenta, vel æquivalentem probationem, ut consuetudo etiam probat. Et ratio est, quia tale præceptum non imponitur Ecclesiæ, aut alicui communitati per se, propter publicum bonum, vel gubernationem, sed ponitur ut particulare præceptum aliis datum in favorem privilegiarii, solum ad effectum et observantiam privilegii, et ideo non est in illo necessaria solemnis promulgatio, sed particularis notificatio accommodata fini talis præcepti. Confirmari hoc potest, quia in tali indulto privilegium ipsum est principale; præceptum autem quasi accessorium; et ideo sequitur naturam principalis, ideoque ut lex privata reputatur, ad quam solemnis promulgatio non requiritur. Denique ob eamdem causam cura notificandi privilegium non spectat ad principem, sicut pertinere solet cura solemnis promulgationis ubi est necessaria, sed spectat ad ipsum privilegiarium, qui poterit privilegium suum intimare, aut notum facere, prout sibi utile fuerit. Atque hoc tam in foro conscientiæ quam in foro exteriori locum habet, quia eadem est utriusque ratio, supposita sufficienti probatione. Unde si tale præceptum privilegio insertum habeat annexam excommunicationem ipso facto, illam in conscientia incurrit, qui contumax fuerit contra tale præceptum, si sufficienter intimatum; et in judicio exteriori talis veniet declarandus, si ejus contumacia habita post sufficientem notitiam privilegii, et præcepti in eo impositi sub tali censura, legitime probetur.

9. *De notitia vel prolatione requisita in privatis privilegiis. — Non sufficere assertionem dicentis se habere privilegium, licet sit persona bonæ famæ et fide digna; sed requiritur aut ostensio privilegii, vel alia probatio quæ prudenti arbitrio sufficiat.* — Statim vero occurrit dubitatio, quæ notitia vel probatio requiratur in his privatis privilegiis, ut inferiores Prælati, aut judices, aut aliæ personæ ad quas pertinere potest, teneantur illis parere, vel eis non contravenire. Sed quia hoc magis ad forum externum attinet quam ad internum, breviter illud expediam. Nam in foro conscientiæ sufficit notitia privilegii moraliter certa, de qua probabiliter dubitari non possit; tunc enim, quæsito aliquo falso colore, tergiversari et voluntati superioris resistere, non potest in conscientia esse licitum. Ad hanc autem notitiam non sufficit assertio dicentis se habere privilegium, etiamsi sit persona bonæ famæ et fide digna, ut communiter cum Innoc. tradunt canonistæ in cap. *Ex parte*, de Verbor. significat. Et ratio est, quia nemo est in propria causa testis omni exceptione major, et quia angelus satanæ transfigurat se in angelum lucis, et multa mala committuntur sub dolosa specie sanctitatis, et ideo non solum non tenetur quis credere dicenti se habere privilegium, ad effectum admittendi usum ejus, verum etiam nec recte faciet tam facile credendo, regulariter loquendo, propter pericula et fraudes quæ intervenire possunt. Aliquando vero id fieri poterit ex urbanitate, quando non occurrit peculiaris causa suspicionis, non vero ex obligatione. Ad hanc ergo necessaria est vel ostensio privilegii, vel alia probatio quæ prudenti arbitrio et bona fide procedendo, sufficiens existimetur in conscientia.

10. Multo vero magis in foro exteriori necessaria est ostensio indulti per instrumentum authenticum, vel in se demonstratum, vel saltem per testes probatum, juxta superius dicta cap. 2, et tradita communiter a doctoribus ibi citatis, et a Sylvest., verb. *Exemptio*, q. 5 et 7, ex cap. *Cum personæ*, de Privileg., in 6, ubi Glossa, doctores, Panormit. in cap. *Cum ordinem*, de Rescript., Innocent., Anton., Henr. et alii in dicto cap. *Ex parte.* Qui addunt limitationem, dicentes hoc esse necessarium, quando privilegium non est publice notorium : unde insinuant publicam notitiam esse sufficientem probationem, ut tunc ostensio privilegii postulari non debeat, nec juste possit. Quod intelligendum esse existimo, quando publica notitia non tantum est per famam (quæ per se non facit sufficientem probationem, sed ad summum semiplenam), sed etiam per usum privilegii communem et notum. Tunc enim ipse usus confirmat privilegium, et confirmat jus : unde, si tantus sit ut notoriam præscriptionem legitime induxerit,

illius probatio vel publica notitia sufficiet; si vero nondum sit consummata præscriptio, vel non sit notoria, sufficiet ille usus, ut non privetur quis possessione et usu sui privilegii, intra sufficiens tempus ad tollendum illud, ut latius Sylv., supra, quæst. 6, allegans plures, prosequitur.

CAPUT XXV.

UTRUM PRIVILEGIUM NONDUM PRIVILEGIARIO NOTUM NEC AB ILLO ACCEPTATUM, CONFERRE ILLI POSSIT ALIQUOD JUS.

1. Venio ad alteram partem de privilegio, ut privilegium est, id est, ut favorabilem effectum in privilegiario operatur, et dat illi facultatem illo gaudendi; nam in illo ut sic considerato habet locum quæstio, quando incipiat operari suum effectum. De tribus autem temporibus dubitari potest, scilicet, an a tempore concessionis, vel promulgationis, vel notitiæ. Veruntamen de tempore promulgationis nulla est hic habenda ratio, quia in ordinariis privilegiis privatis neque est necessaria, neque fit promulgatio, ut dictum est. In privilegiis autem publice concessis per legem communem et propriam, licet necessaria sit promulgatio, nihilominus per illam videtur privilegii concessio consummari ex parte concedentis, nam antea non est sufficienter facta, quia voluntas principis antea non est sufficienter proposita et declarata. Et ita tota quæstio versatur inter concessionem et notitiam, id est, utrum statim a concessione ante notitiam privilegii consequatur quis effectum seu gratiam privilegii, vel (quod perinde est) an privilegium operetur circa ignorantem.

2. *Communis sententia.*— Prima et communis sententia est, necessariam esse notitiam privilegii ad consequendum effectum illius. Ita Glossa in c. *Ex parte,* de Concess. præbend., in 6, verb. *Vim suam,* et ibi Card., et in Procem. Clement., verb. *Universitati,* q. 5; Joann. Andr., et fere alii expositores in d. § *Ex parte.* Sequitur Panormit. in cap. *Cognoscentes,* n. 7, et ibi Felinus, qui referunt Innocent. et alios; et idem sentit Bartolus in lege *Beneficium,* ff. de Const. princ., n. 4; et ibi Baldus, n. 15; et communiter summistæ, et plures alii quos refert et sequitur Sancius, l. 3 de Matrim., disput. 36, n. 2. Fundamentum est, quia privilegium non acquiritur absenti; ergo neque ignoranti; ergo nec operatur in illo. Antecedens probari solet ex lege *Qui absenti,* ff. de Acquir. possess., ubi dicitur libertatem non acquiri per rescriptum manumissionis, donec servus sciat et acceptet. Idemque de legitimatione dicitur in Auth., Quibus modis naturales efficiantur sui, § *Illud tamen,* verbo *Generaliter;* et idem de concessione beneficii dicitur in cap. *Si tibi absenti,* de Præbend., in 6; et generaliter de privilegio id dicitur in dicto c. 1 de Concess. præbend., licet non habeatur in decisione textus, sed in narratione. Ratio autem adæquata esse videtur, quia ad effectum privilegii non satis est concessio activa, sed debet etiam supponi acquisitio passiva; hæc autem non fit sine voluntate privilegiandi acceptantis, quia beneficium non fit invito, neque aliquis potens uti voluntate aliquid acquirit non volens; ad voluntatem autem acceptandi necessaria est notitia, quia voluntas non fertur in incognitum; ergo de primo ad ultimum privilegium operari non potest ante sui notitiam circa ignorantem.

3. *Secunda sententia.*— Secunda sententia, extreme contraria, est privilegium habere suum effectum statim ac perfecte concessum est, etiamsi ab eo cui conceditur ignoretur. Pro hac sententia citari solet Glossa in Proœmio Clement., verb. *De cætero.* Sed si attente legatur, de promulgatione loquitur, non de notitia. Tenent Geminian. in c. 1 de Concess. præbend., in 6; Archidiacon., in cap. *Posuisti,* dist. 82, ad fin.; Angelus, verb. *Renuntiatio,* n. 5, quando privilegium conceditur motu proprio; et plures alios refert Sancius supra, n. 1. Favet Bartolus in l. ult. c. de Sentent. passis, n. 5, ubi ait restitutionem deportati prodesse ignoranti, cum tamen illa quoddam privilegium sit. Et suaderi potest ex lege *Ejus qui in provincia,* § ult., ff. Si certum petatur, ubi dicitur libertatem testamento relictam acquiri ignoranti; ergo pari ratione privilegii beneficium acquiritur; nam voluntas principis non est minus efficax quam voluntas testatoris, imo æquiparantur in Authent. de Nuptiis, § *Disponat,* collation. 4. Et hinc potest adjungi ratio, quia voluntas principis est de se efficax ad conferendum beneficium; ergo, posita illa voluntate efficaci principis conferendi privilegium Petro, sine ulla conditione vel limitatione, statim conferet illud, et effectum ejus. Probatur consequentia, quia voluntas efficax statim operatur quod vult. Antecedens vero probatur, quia voluntas principis superior est, et non indiget voluntate subditi ad suum ef-

fectum : unde, si sola potest auferre dominium subditi ex justa causa, vel irritare consensum ejus, et obligationem imponere ad acceptandum ; ergo etiam conferre ignoranti privilegium. Quod si inquiras quando sit censenda consummata concessio privilegii ut effectum habeat ante notitiam, Gemin., supra, et alii putant esse hoc tempus, cum primum rescriptum privilegii est authentice confectum et subscriptum, seu bullatum. Quod fortasse locum habet in foro exteriori ; nam in interiori (consequenter loquendo) manifestatio voluntatis principis, per verba vel quocumque modo, erit sufficiens.

4. *Tertia sententia.* — Inter has sententias extremas sunt aliæ mediæ, quæ moderantur vel conciliant præcedentes. Tertia ergo sententia distinguit de privilegio concesso per statutum seu legem, aut per rescriptum vel privatam concessionem ; nam primum habebit effectum ante notitiam legis, non tamen secundum. Ita distinguit Joan. de Imol. in c. 2 de Constit., ubi ita concordat varia dicta Bart. in hac materia. Nam in locis supra citatis in prima opinione, dicit privilegium non prodesse ignoranti ; et tamen, de privilegio lato per legem, aliter sentit in locis citatis in secunda sententia, et generalius in leg. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., n. 37, et in leg. penult., cod. de Divor., lib. 10 ; item Menoch. 2 de Arbitr., cent. 2, casu 185, num. 45 et sequentib. Unde hæc opinio quoad posteriorem partem sequitur primam sententiam, et habent idem fundamentum ; quoad priorem vero limitat illam. Et fundamentum specialitatis ex Menochio, supra, est quia privilegium datum a lege habet rationem præmii, quod princeps, ex officio, confert ei qui hoc vel illud pro republica egerit : non est autem minus dignus illo præmio qui ignorans legem facit opus requisitum ad illud, quam qui sciens facit, imo quodammodo videtur dignior : ergo non minus acquirit privilegium. Confirmatur, quia licet sic operans ignoret in particulari legem offerentem tale præmium, non ignorat in communi se esse præmio afficiendum. Hanc vero limitationem non admittunt Panorm., Felin., et alii in cap. 2 de Constitut. ; et specialiter illam impugnat Deci., lect. 1, num. 170 ; et de illa dubitat Jason in l. *Beneficium*, ff. de Constitut. princip., n. 51.

5. *Infirmatur fundamentum prædictæ sententiæ.* — Et revera tam distinctio quam limitatio non caret difficultate. Et imprimis fundamentum non videtur satisfacere. Primo, quia non est adæquatum ; nam potest esse privilegium lege concessum, et non per modum præmii, sed propter paupertatem, vel propter religiosum statum, aut aliam piam causam. Secundo, quia etiam privilegium non concessum per statutum potest proponi per modum præmii in aliquo certamine per transitorium edictum ab homine propositum ; ergo etiam tale privilegium acquiretur ignoranti, si eodem modo sit propositum. Vel certe si tale commodum per edictum propositum non acquiritur ignoranti, licet faciat actum propter quem præmium offertur, etiam non acquiretur propositum per statutum ; nam est eadem ratio, nam etiam edictum transitorium potest propter bonum commune vel aliquam rationem publicam fieri, et quod sit magis vel minus durabile, videtur accidentarium. Nec minus lex scientiam requirit quam rescriptum, nec, e converso, magis obstat ignorantia rescripto quam legi. Unde si ad ducem belli rex scriberet, promittens in præmium talem honorem si talem obtineret victoriam, et ille ante receptum rescriptum obtineret victoriam, de illo esset eadem ratio quæ de præmio proposito per statutum generale, quia ille non esset minus dignus præmio, et quia etiam militabat spe præmii ; ergo vel, in utroque casu, admittenda est doctrina, vel neganda, et ita distinctio seu limitatio non subsistit. Quod si non fiat vis in statuto, sed in hoc solum quod privilegium proponatur per modum præmii, imprimis habet generalem difficultatem, quomodo interveniat ibi vera ratio meriti et præmii. Et deinde non videtur posse reddi sufficiens ratio cur privilegium propositum in renumerationem futuri operis acquiratur per opus, antequam promissio vel collatio talis præmii ad notitiam operantis perveniat, et privilegium remunerativum operis jam facti, vere digni tali præmio, non acquiratur ante notitiam concessionis, quia, quod promissio seu collatio conditionata præcesserit, cum fuerit ignorata, moraliter nihil conferre potuit, quia in moralibus perinde est legem omnino ignorari ac non esse, quantum ad opus operantis. Ac denique fundamentalis ratio unius membri distinctionis æque in altero locum habet, scilicet, quia privilegium non acquiritur sine acceptatione ; nam si hoc verum est in privilegio renumerativo operis jam facti, cur non erit in remuneratione operis faciendi ? Vel, si in utroque necessaria est,

a neutro, vel ab utroque haberi poterit sine notitia concessionis. Est ergo difficilis pars illa, et tota distinctio.

6. *Quarta sententia.*— Quarta sententia cogitari potest cum distinctione alia, etiam ex parte privilegii. Nam quoddam est concedens per se, ac principaliter, aliquod jus, dignitatem, aut potestatem, quæ per modum actus primi confertur privilegiario, ut postea illo uti possit suo arbitrio; aliud est per se, ac principaliter, tollens onus aliquod, vel impedimentum, aut obligationem quam princeps potuit imponere, et potest postea auferre per modum dispensationis: unde hujusmodi privilegium potius conferri videtur per modum actionis, seu actus secundi, qui principaliter et per se fit ab ipso concedente privilegium, et postea non habet novos effectus per se, sed quasi per accidens, quatenus abstulit impedimentum. Exempla in utroque membro sunt facilia, et ideo illa omitto. In privilegiis ergo primi generis admittitur prima sententia propter ejus fundamentum, quia cum illa conferant aliquid, requirunt acceptationem recipientis. In privilegiis autem secundi generis præfertur secunda sententia, quia in ea deficit fundamentum primæ sententiæ, imo potest formari contrarium: nam onus obligationis, vel impedimentum quod per tale privilegium aufertur, sola principis voluntate impositum fuit, sine acceptatione alterius: ergo per eamdem aufertur; ergo statim operatur etiam circa ignorantem, quia illius acceptationem non requirit, et notitia privilegii solum potest postulari propter acceptationem. Et hæc sententia quoad prius membrum supponitur ex prima, quoad posterius vero sumitur ex Soto in 4, d. 29, q. 2, art. 1, quatenus supponit impedimentum dirimens auferri per dispensationem concessam, etiamsi ignoretur, et ita matrimonium contractum sub illa spe, vel conjectura quod Romæ data sit dispensatio, ante propriam notitiam ejus, validum esse et permanere, si postea constet dispensationem jam illo tempore fuisse expeditam. Quod sequitur Veracruz in Speculo, 1 p., dub. 19, in appendice, § *At si post dispensationem,* et Ludovic. Lopez, 2 p., tract. de Matrim., cap. 42, fol. 1087, colum. 1. Sed in hac sententia hoc posterius membrum habet gravem difficultatem moralem, quam in capite sequenti inferius commodius proponam.

7. *Quinta sententia distinguens ex parte effectus privilegii.— Notandum discrimen inter privilegium et collationem beneficii.* — Quinta opinio distinguit aliter ex parte effectus privilegii; nam potest esse perfectus et integer, vel tantum inchoatus et secundum quid. Priori modo, fatentur auctores hujus opinionis privilegium non habere effectum suum priusquam privilegiarius notitiam illius habeat illudque acceptet, propter fundamentum primæ sententiæ, quam dicunt isto modo esse intelligendam. Posteriori autem modo aiunt procedere secundam sententiam; putant enim necessarium ut privilegii concessio a principe facta statim incipiat habere aliquem effectum. Quod si inquiras quisnam hic effectus sit, aliqui respondent esse hunc, quia concessio illa, licet nondum in alterum transtulerit jus, nihilominus retractari non potest, nec alteri fieri, donec ille cui facta est, post illius notitiam habitam, illam non acceptet. Potestque fundari in c. *Si quis absenti,* de Præbend., in 6, ubi hoc ipsum dicitur de collatione beneficii absenti facta, quia non habet effectum donec acceptetur, interim tamen mutari non potest. Ita docet Deci. supra, allegans Cardin., in Procem. Clement., in verb. *Universitatem.* At profecto fundamentum invalidum est; nam collatio beneficii non est privilegium, sed res longe diversa, ut supra dixi : a diversis autem non fit illatio. Præsertim quia illud quod textus ille disponit, non est ex natura rei tantum, sed ex positivo jure canonico. Unde summus Pontifex, qui non ita subjicitur juri positivo sicut reliqui, bene potest collationem factam absenti, ante acceptationem mutare sine ulla injustitia, licet fortasse requirat aliquam causam : ergo non licet extendere illam dispositionem ad privilegii concessionem; sicut non licet illam extendere ad alias donationes, vel promissiones non acceptatas; ergo nec ad privilegium. Deinde ut notavit Covar., 3 var., c. 16, n. 1, differentia notanda intervenit inter privilegium et collationem beneficii. Nam Prælatus tenetur ex officio suo conferre beneficium, et ideo postquam semel functus est officio suo, non permittitur ei retractare actum, nec alteri conferre beneficium, donec alius provisus non acceptet. At concessio privilegii non fit ordinarie ex obligatione, sed ex gratuita voluntate concedentis, et ideo talis concessio non comprehenditur sub dispositione illius textus. Unde concluditur falsum esse quod illa sententia sumit; nam potius, per se loquendo, privilegium est libere revocabile a concedente, priusquam acceptetur, ut tenet Covarr. supra, et Menoch., de Arbitr., l. 2, cent. 2, casu 185, num. 46 et 47, qui plures

alios referunt, et ex dicendis magis constabit.

8. *Alia expositio dictæ distinctionis.* — Alio modo visus est dictam distinctionem exponere Emman. Roder., tom. 1 Quæstion. regul., quæst. 7, art. 6, dicens, per privilegium statim acquiri jus ignoranti, licet non conferat illi statim omnem suum effectum. Et hanc dicit esse communem sententiam Bart., Panorm., et Cardin. locis citatis, Jason in l. ultim., ff. de Constit. princip., et utitur argumento a simili, quo Bart. etiam utitur; nam per legatum acquiritur jus legatario etiam ignoranti, l. *Cum pater*, § *Surdo*, ff. de Legat. 2. Quod jus non est in re, quia non est dominium usque ad aditam ab hærede hæreditatem, juxta l. *Si tibi homo*, § *Cum servus*, ff. de Legat. 2, et l. *A Tito*, ff. de Furtis; quibus locis Glossæ, Bartol. et doctores id notant, et Covarr., in cap. *Rainaldus*, de Testament., § 1, n. 1, et Anton. Gom., 1 tom. Variar., c. 10, n. 7. Illud ergo jus legatarii in principio imperfectum est; idem ergo erit in privilegio; nam (ut dixi) æquiparantur. Hæc vero sententia, si aliquid intendit per hanc explicationem quod sit diversum a præcedenti, minus verisimilis est; oportebit enim ut illud jus quod acquiri dicitur privilegiario ignoranti, saltem sit jus ad rem; tum quia nullum aliud potest intelligi ante jus in re, quod per acceptationem acquiritur; tum etiam quia tale censetur esse jus legatarii ignorantis ad legatum, saltem ante aditam hæreditatem; hoc autem dici non potest; ergo.

9. Ostendo assumptum in minori propositione, excludendo æquiparationem cum legato; nam licet in hoc servet aliquam proportionem, quod, sicut legatum pendet a voluntate testatoris, per quam fit, ita privilegium a voluntate concedentis; nihilominus simpliciter sunt longe diversa, et non oportet ut in omnibus servent similitudinem, et præsertim in his quæ per speciale jus sunt disposita in legato, et non in privilegio, quale est illud quod assumitur. Et præterea in hoc ipso intercedit notabilis differentia; nam legatum non dat jus nisi post mortem testatoris, quando voluntas ejus retractabilis non est; privilegium autem a concedente, qui vivere supponitur, retractari potest, dum acceptatum non est. Præterea in privilegiis dispensantibus, seu datis tantum ad auferenda onera, non potest intelligi tale jus ad rem; imo nec aliquis effectus prior ipsa dispensatione vel ablatione vinculi, præter delegationem ad dispensandum, de qua certum est non comparari ante acceptationem, neque aliquod jus ad illam; unde etiam de aliis omnibus privilegiis concessivis, sine fundamento, vel doctrinæ consecutione fingitur tale jus ad rem. Nam peto, contra quem est illud jus? Maxime enim contra concedentem, quia contra alios esse non potest, ut constat; sed neque contra concedentem ullum insurgit jus, vel obligatio, cum ejus concessio, quæ est quasi quædam donatio, nondum fuerit acceptata, et consequenter libere potuerit revocari; ergo. Unde contra illud membrum generaliter procedit ratio quæ pro altero fit; quia illud jus, quodcumque sit, debet esse effectus privilegii; at hoc esse non potest, quia privilegium nihil operari potest in nondum volentem et acceptantem. Nec enim minus requiritur acceptatio ad acquirendum jus ad rem quam in re, ut in aliis donationibus constat; ideo enim libere revocari possunt ante acceptationem, saltem stando in communi jure, l. *Absenti*, ff. de Donat., l. *Ne ambigi*, c. eod. Denique plus est acquirere jus, sive in re, sive ad rem, quam donationem fieri irrevocabilem; sed privilegium ante notitiam et acceptationem non est irrevocabile; ergo signum est non contulisse aliquod jus.

10. *Sexta sententia aliter distinguens ex parte modi concedendi privilegium.* — *Duplex sensus quæstionis.* — *Ad aliquem effectum privilegii requiritur acceptatio, ad alium vero minime.* — *Notitia privilegii ad quem effectum requiritur.* — Sexta ergo sententia distinguit aliter ex parte modi concedendi privilegium; interdum enim fit propria sponte concedentis, privilegiario non petente, nec per se, nec per alium, et tunc censet procedere primam opinionem propter fundamentum suum. Aliquando vero conceditur privilegium ad petitionem partis, quam per se, vel per epistolas, aut nuntium facit, et tunc juxta hanc sententiam statim a concessione incipit operari. Quia, statim ac privilegium datur, acceptatur, vel per procuratorem, vel per epistolas; imo acceptatio tunc videtur antecedenter facta ex vi petitionis quasi sub conditione, *Si princeps concedat*; ergo nulla superest necessitas notitiæ concessionis in privilegiario ad effectum privilegii; quia solum propter acceptationem postulatur; ergo nihil aliud est quod ex parte privilegiarii desideretur; ergo cum voluntas principis sit efficax, statim operatur: et hanc sententiam tradit Sylvest., verb. *Privilegium*, quæstion. ultim., et verb. *Renuntiatio*, quæstion. 4; Tabien., verb. *Indulgentiæ*, q. 20; Rosel., num. 8; sequitur Sanci. referens plu-

res, lib. 1 de Matrimon., disputat. 6, num. 29. Et hæc sententia forte non est contraria primæ; nam eosdem fere habet auctores, sed est ejus declaratio et moderatio, proximeque ad veritatem accedit; aliqua tamen majori indiget explicatione, quæ partim restrictionem majorem, partim aliquam ampliationem contineat. Igitur imprimis adverto quæstionem hanc posse tractari de possibili, vel de facto, id est, an dans privilegium, si velit, possit illud ita conferre, ut ante notitiam privilegiarii habeat suum effectum in illum; vel an, licet princeps hoc possit, nihilominus de facto, et secundum legem ordinariam nunquam illud ita concedat. Deinde considero aliquando talem esse effectum privilegii, ut ad illum moraliter non requiratur consensus, vel acceptatio privilegiarii, ut est, verbi gratia, exemptio alicujus ut excommunicari non possit, quia hic effectus non fit in illo directe, sed resultat in illo, auferendo ab alio potestatem excommunicandi illum. Sæpius vero effectus privilegii talis est, ut requirat acceptationem recipientis, ut est concessio potestatis ad eligendum confessorem, vel ad audiendas confessiones; nam hæc privilegia renuntiari possunt, et per renuntiationem perduntur, ut infra ostendetur: ergo, majori ratione, per refutationem (ut sic dicam) vel non acceptationem non recipientur; ergo signum est requirere acceptationem. Denique adverto inter privilegia quædam esse quorum effectus potest habere aliquem usum, vel fructum in privilegiario, antequam habeat notitiam illius, ut est privilegium per quod eximitur ab aliquo onere pœnali, ut est immunitas a censura, vel a tributo, etc. Alia vero sunt privilegia quorum effectus, etiamsi fiat ante notitiam privilegiarii, non potest in illo habere usum vel fructum moralem sine periculo peccati, ut est dispensatio in obligatione legis, vel in impedimento matrimonii: nemo enim potest licite uti tali dispensatione ante notitiam ejus.

11. *Datur potestas in supremo principe dandi privilegium quod operetur suum effectum antequam perveniat ad notitiam privilegiati.* — Dico ergo primo: in principe supremo concedente privilegium, non deest potestas ad conferendum illud cum tanta amplitudine et efficacia, ut statim operetur suum effectum in privilegiario nondum habente notitiam privilegii. Hanc assertionem supponunt auctores secundæ sententiæ, quam in hoc sensu admitto, et non in alio. Item ex parte illam admittunt auctores tertiæ et quartæ sententiæ, et satis expresse illam indicavit Sylvest. supra, ubi, cum dixisset privilegium motu proprio concessum non habere effectum ante sui notitiam, addit limitationem: *Nisi appareat de voluntate contraria concedentis;* supponit ergo non deesse illi potestatem; et eodem modo locuti sunt Angelus et Rosel. et expresse Felin. in dicta limitat. 3. Unde fere reliqui auctores, negantes de facto hunc effectum, utuntur conjecturis indicantibus voluntatem concedentis, non vero nituntur in defectu potestatis. Et consequenter non sentiunt hoc repugnare privilegio, ut privilegium est: ratio ergo est, quia ex parte privilegii non potest assignari repugnantia; ergo neque ex parte principis potest assignari ratio cur desit potestas. Declaratur antecedens, simul probando consequentiam, quia vel illa repugnantia est contra legem naturalem, et hæc nulla est, ut statim ostendam discurrendo per omnes modos seu effectus privilegiorum, qui ab omnibus opinionibus relatis tanguntur; vel est contra legem positivam, et huic derogare potest princeps supremus per suam potestatem legislativam, vel dispensando secum in tali jure, vel per interpretationem, aut alio modo se ab illa eximendo; et sic, ablata repugnantia, non deerit in illo potestas ad concedendum illo modo privilegium; nam hæc æque suprema est, ac potestas legislativa.

12. *Confirmatur assertio.* — *Primo.* — Declaratur autem hæc ratio, et roboratur assertio, discurrendo per omnes distinctiones tactas ab aliis auctoribus. Et imprimis in privilegiis quæ consistunt tantum in ablatione oneris impositi a principe, vel republica, aut a lege, videtur res clara propter rationem factam in quarta sententia, scilicet, quia illud onus a voluntate principis manavit, non spectato consensu vel scientia ejus cui imponitur, et ab illa pendet; ergo per eamdem solam potest auferri, non expectata notitia vel acceptatione subditi. Dices: dispensatio in lege est ablatio oneris a lege impositi, et tamen requirit consensum recipientis, ut communiter dicitur. Respondeo: quidquid sit de facto, de potentia absoluta dispensantis falsum est assumptum. Potest enim Papa clericum in sacris habilitare ad matrimonium, etiam invitum, imo illi præcipere ut contrahat illud, si ad commune bonum Ecclesiæ, vel alicujus regni viderit expedire; potest etiam Prælatus religionis dispensare de jeju-

nio cum subdito non petente, imo de se repugnante, et illi præcipere ut non jejunet. Non est ergo necessaria simpliciter acceptatio partis ad dispensationem; ergo neque est necessaria ad effectum privilegii includentis dispensationem, quale est omne illud quod onus tantum aufert. Est autem hoc evidentius in privilegio auferente onus tantum pœnale, quod potest conferre fructum sine periculo conscientiæ, quia tunc non solum repugnantia, verum etiam indecentia ostendi non potest in tali privilegio. Ergo non est extra potestatem principis concedentis. Quando vero effectus privilegii conjunctus est cum periculo conscientiæ subditi, tunc videri quidem potest esse supra potestatem, quia non est ad destructionem, sed ad ædificationem. Verumtamen etiam tunc forte non ita deest, ut factum non teneat, sed solum ne licite fiat, quia illud periculum non est per se, sed ex malitia abutentis privilegio. Vel certe, licet demus ibi deesse potestatem, non est per se ex ratione privilegii, sed per occasionem adjunctam. Addo etiam tunc non esse necessariam acceptationem privilegiarii, sed ad summum notitiam, ut in sequentibus explicabo.

13. *Probatur secundo.* — Præterea in privilegiis concedentibus jus vel potestatem aliquam, Bart. et alii allegati in tertia opinione admittunt, saltem mediante lege vel statuto, posse principem hoc facere. Difficultates autem ibi objectæ ostendunt non esse majorem repugnantiam in privilegiis privatis quæ per rescripta conceduntur, quod attinet ad potestatem concedentis. Præcipua vero ratio, vel summa omnium, est quia, si in his esset necessaria notitia privilegii ad assecutionem ejus, maxime propter acceptationem; hæc autem necessitas eadem est in privilegiis ejusdem rationis datis per legem; vel si non repugnat dari, ante acceptationem et notitiam, per legem, neque alio modo repugnabit, quia nulla ratio repugnantiæ assignari potest, quidquid sit de voluntate principis, an magis uno modo ostendatur quam alio, quod infra videbimus. Præterea hoc videtur certum quoad notitiam privilegii, quando tale privilegium conceditur ad petitionem privilegiandi absentis, per epistolam, vel nuntium, seu procuratorem, quia ibi non deest acceptatio, saltem per alium, quæ in donationibus et aliis humanis contractibus sufficit, ut constat; ergo etiam in privilegiis sufficiet, ut recte dicebat sexta opinio, quæ non solum de possibili, sed etiam de facto admittit hanc partem in omnibus privilegiis per procurationem obtentis, propter dictam rationem. Unde consequenter infert non esse necessariam notitiam privilegii, quia hæc maxime postulatur propter acceptationem. De qua illatione ad factum applicata infra dicam; nunc vero saltem de potestate videtur optima, quia privilegium non requirit ut ille cui datur, per se illud acceptet; ergo acceptare illud potest per alium; ergo statim potest illud obtinere ante notitiam concessionis factæ; ergo in concedente non deest potestas, nec reddi potest ratio cur talis notitia necessaria sit.

14. *Probatur tertio.* — Denique generalius probatur, etiam in privilegiis concessivis, non esse ita necessariam acceptationem, etiam per alium, quin sit in principe potestas ad conferendum illa cum effectu, motu proprio et statim, antequam ad notitiam privilegiarii deveniat. Primo, quia ad acquirendum commodum ex natura rei, videtur sufficere generalis voluntas formalis vel virtualis, quam omnes homines habent, acceptandi quidquid sibi est commodum, et moralis præsumptio, quæ interdum est maxima: ergo, in rigore, hæc sufficiet ut princeps supremus sua voluntate efficaci, et suprema potestate, conferat privilegium cum effectu alicui non petenti, nec cogitanti de illo. Secundo explicatur hoc amplius; nam, licet in promissionibus et donationibus humanis, ut habeant effectum et obligationem inducant, regulariter sit necessaria acceptatio, ut nunc suppono, tamen non est hoc tam intrinsece necessarium ex jure naturæ, quin virtute legis humanæ possit interdum sequi effectus, vel oriri obligatio, etiam ante acceptationem, ut de legato supra dicebamus, et de donatione vel promissione facta absenti, si promittens vel donans moriatur antequam alter possit acceptare, multi tenent, et de promissionibus humanis causa pietatis vel boni publici aliqua jura disponunt, ut videri potest in Covarr. 1 Var., cap. 14, n. 16; Molin., 2 t. de Just., disp. 263; et latius Tiraq., de Privileg. piæ causæ, priv. 116; et Felin. in cap. 1 de Pactis, n. 7; et de infante, est certum donationem illi factam, esse ratam sine ulla acceptatione, ex l. *Jubemus*, cap. de Emanc. lib., et aliis quæ refert Sanc. l. 1 de Matr., disp. 6, n. 15 et 27; ergo majori ratione potest princeps concedens privilegium facere validam concessionem privilegii et efficacem, si velit, absque dependentia ab acceptatione alterius. Hoc etiam confirmant exempla ad-

ducta in secunda sententia, licet certa non sint; illis tamen admissis, ad summum probant potestatem ex facto aliquo in casu speciali, ex quo non licet inferre generalem regulam de privilegiis, prout de facto conceduntur, quia ex particularibus factis non fit recta argumentatio universalis. Potestas autem colligitur, saltem ubi justa causa intervenit. Proceduntque dicta exempla et rationes non tantum de jure ad rem, sed etiam de jure in re, quamvis revocabili seu renuntiabili per privilegiarium, cum primum ad notitiam ejus devenerit, sicut de legatario dicitur, post aditam ab hærede hæreditatem. Et hæc magis in sequenti assertione explicabuntur.

15. *Regulariter non conceditur privilegium ad operandum suum effectum, ante notitiam aliquam privilegiarii.* — Dico ergo secundo : privilegia non ita regulariter conceduntur ut effectum privilegiario directe conferant ante notitiam, vel acceptationem, saltem per procuratorem vel epistolam. Ita interpretor primam opinionem, quam sequor. Et probo, quia intentio concedentis regulariter talis non est, nec verba privilegiorum hoc indicant, nec, moraliter loquendo, expedit taliter privilegia concedi : ergo de facto non ita fit, licet potestas non desit. Consequentia clara est. Prima autem pars antecedentis pendet ex aliis duabus, secunda vero ad factum spectat, illud autem etiam pendet ex ultimo membro; nam si ille modus concedendi privilegium moraliter non expedit, profecto admittendus non est in aliquo privilegio, nisi verba omnino cogant, ita ut alium sensum habere non possint; vix autem ostenditur privilegium habens talia verba, et nos affirmare possumus nunquam vidisse, etiamsi multa viderimus; et certe tot auctores qui negant hanc efficaciam privilegiis, satis significant regulariter non vidisse privilegia quæ haberent verba significantia talem voluntatem concedentis; ergo merito dicere possumus verba privilegiorum regulariter hoc non indicare. Hæc vero pars simul cum tertia melius ostendetur, discurrendo per privilegia juxta particulares opiniones recitatas.

16. *Probatur dicta doctrina circa privilegium concessum per legem vel statutum. — An valeat absolutio data a privilegiato nesciente privilegium.* — Et primo, circa privilegium concessum per legem vel statutum, adverto, ad effectum talis privilegii, imprimis necessarium esse ut talis lex sit sufficienter promulgata, juxta dicta in priori parte hujus capitis, quia talis lex et privilegium ejus in communi et pro aliqua communitate ferri debet, alioqui non magis erit lex quam cætera privata privilegia : lex autem communis et generaliter lata, ante promulgationem nondum est vera lex, et consequenter nullum effectum legis etiam privilegiativum habere potest : unde etiam si ante promulgationem haberet quis notitiam talis legis, et effectum ejus desideraret, non posset illo gaudere. Facta autem promulgatione, datur notitia publica legis, et consequenter etiam privilegii; et similiter est acceptatio communis et publica, eo ipso quod per totam communitatem non est publice et sufficienter renuntiatum legi ac privilegio, ut nunc supponimus. Ergo jam tale privilegium non habet suum effectum sine notitia, et acceptatione per se requisita, ut sic dicam. Per accidens autem contingere potest ut privata persona, quæ sit pars communitatis cui per se primo privilegium conceditur, ignoret illud, ut sæpe contingere potest in religiosis, et tunc verum est ignorantiam per se non impedire effectum privilegii, quia jam illud est acceptatum, et non pendet ex privata notitia particularis personæ. Dico autem *per se non impedire effectum*, quia per accidens potest impedire aliquid quod pendet ex conscientia operantis; ut, verbi gratia, si religiosus habeat privilegium suæ religioni concessum ad absolvendum ab aliquo casu reservato, et ignorando privilegium absolvat temere a tali casu, non excusatur a gravi peccato, quia hoc pendet ex conscientia, et conscientia pendet a notitia privilegii.

17. Imo, grave dubium est an talis absolutio valeat, quia, juxta regulam juristarum, quamdiu quis ignorat jurisdictionem se habere, non valet quod agit; nam usus jurisdictionis non conceditur ignoranti, ut sumitur ex l. *Hæc autem*, § *Non defendi*, ibi : *Debet constare Prætori*, ff. Quib. ex caus. in posses.; et tradit Bart. in l. *Multum*, ff. de Condit. et demonst., num. 2, et in l. *Barbarius*, ff. de Offic. Prætor., in repet., n. 18; quæ potius est Baldi, ibid., lect. 2, n. 27 et 28; et Felin., in cap. *Ecclesia*, verb. *Decimo*, n. 14 de Const., ubi plures allegat; et alios refert Vanti., tract. de Nullit., tit. de Nullit. ex defectu jur., n. 35 et 167; Sanc., l. 3 de Matrim., disp. 36, n. 8; ergo si hoc principium etiam in foro pœnitentiæ locum habet, talis absolutio non erit valida. Eritque ratio specialis, quia est privilegium concedens jurisdictionem pro tota

religione, et non dat illam, nec applicatur particulari personæ, nisi scienti et acceptanti. Quod quidem maxime procedet, si ille absolvat putans se non habere jurisdictionem, quia tunc vix potest habere intentionem absolvendi; si autem absolvat existimans se habere jurisdictionem, non tamen ex privilegio, sed ex alio errore, ut quia putat casum non esse reservatum, vel quid simile, tunc probabile est absolutionem esse validam, et revera habere privilegium et jurisdictionem, quamvis ignoret in particulari, quia voluntatem generalem habuit gaudendi et utendi privilegiis ordinis, et voluntatem etiam habet absolvendi, et ignorantia privilegii est error valde privatus, qui non excludit privilegium, nec generalem intentionem. Accedit quod principium illud juristarum habet locum in jurisdictione contentiosa, non vero in jurisdictione voluntaria, ut tradit Bald. in Authent. *Matri*, c. Quando mulier tut., etc.; et sequitur Felin. supra in fine, et scholi.; Bart., ubi supra. Similiter clericus conjugatus habens conditiones a jure requisitas, vere gaudet privilegio fori, licet illud ignoret; non excusabitur autem a peccato, non obediendo judici seculari, et ex conscientia erronea resistendo illi, cum id facere non possit intuitu privilegii, cum illud ignoret. Et alia exempla in his generalibus privilegiis facilia sunt.

18. *Privilegia per modum præmii quando habent effectum absque notitia accipientis.* — In legibus autem concedentibus privilegia per modum præmii operis vel laboris subeundi, de quibus Bart. et tertia opinio specialiter loquuntur, oportet advertere imprimis necessarium esse ut verba privilegii contineant donationem ipso facto, et non tantum promissionem de futuro. Quia alias impossibile est ut privilegium statim sit concessum ignoranti, sed ad summum vel orietur obligatio in principe ad implendum promissum, vel operanti acquiretur jus ad præmium promissum, non vero in re. Sicut enim in legibus pœnalibus non incurritur statim pœna per solam comminationem imposita, nisi lex dicat, *ipso jure*, vel *ipso facto*, ita profecto necessario dicendum est in præmio. Nam, licet favores magis ampliandi sint, non tamen ultra vim verborum; verba autem promissiva non significant donationem, nec verbum de futuro significat effectum præsentaneum; licet ergo lex dicat: Qui hoc fecerit, fiet nobilis; aut: Ei promittitur talis immunitas; non fiet nobilis, vel immunis ipso facto, imo nec, sciens legem, poterit statim sua auctoritate privilegium usurpare, quia ex vi talium verborum ei non conceditur talis facultas. Raro autem (ut existimo) invenietur lex quæ per hujusmodi verba privilegia concedat in præmium futurorum operum. Quamvis probabile sit, si lex dicat de præsenti: Facienti tale opus concedimus talem immunitatem, vel imperative: Hoc faciens sit immunis ab oneribus, vel quid simile, hoc satis esse ut privilegium censeatur illi concessum ex vi talis legis.

19. *Dubium.* — *Responsio.* — Ulterius autem adverto, etiam posita tali lege, dubitari posse an privilegium illud, quoad dominium et omnes effectus suos, acquiratur ipso facto sine notitia et declaratione principis. Sicut enim pœna legis, licet ipso facto imponatur, regulariter non mandatur executioni, donec causa ejus authentice declaretur, ita verisimiliter credi potest non esse mentem principis, ut tale privilegium statim usurpetur privata auctoritate, antequam de causa seu de conditione impleta juridice constet per declarationem principis, vel alterius qui ejus potestatem habeat; nam hoc postulat conveniens ratio gubernationis. Nam si uniuscujusque arbitrio et potestati hoc committeretur, infinitæ fraudes et scandala oriri possent. Satis ergo est quod, ex vi talis legis et operis in ea postulati, acquiratur ex tunc jus ad tale privilegium, ita ut facta juridica declaratione de adimpleto opere in lege requisito, retrotrahatur declaratio usque ad diem patrati operis, et ex tunc percipiat privilegiarius fructus privilegii, quoad fieri possit. Quæ omnia per analogiam ad pœnam legis imponentis illam ipso facto dicta sunt; et quæ inter ea spectant ad ampliationem et consecutionem privilegii a die boni operis, a fortiori sequuntur, quia supponitur similitudo verborum, et est excessus in materia favorabili. Quantum ad ea vero quæ spectant ad limitationem, ut est suspensio executionis usque ad juridicam declarationem, in illis respicitur ad bonum commune et convenientem gubernationem, quæ non minus in conferendis præmiis, quam in pœnis retribuendis servanda est. Quod si hoc verum est, vix accidere poterit ut sic operans comparet privilegium ante notitiam ejus, quia præcedere debet publica notitia, et declaratio principis de adimpleta causa privilegii; ergo moraliter non potest accidere ut, post talem declarationem, adhuc privilegiarius ignoret legem et præmium seu privilegium ejus. Nihilominus ta-

men in aliquo casu id accidere posset, præsertim propter locorum distantiam, et tunc habere posset locum sententia Bart., et majorem probabilitatem habet quoad jus ad rem, ut, scilicet, adimpleta conditione in lege postulata, statim acquiratur ignoranti, respectu talis præmii seu privilegii, sicut violator legis pœnalis statim fit debitor pœnæ, etiamsi illam ignoret, juxta veram sententiam; ergo idem erit cum proportione in lege promittente præmium.

20. *Objectio.—Responsio.* —*Lex promittens ipso facto, non fundatur in pacto.*—Sed objici potest, nam est magna differentia inter pœnam et præmium; nam qui violat legem, ipse fit debitor et reus pœnæ, non ex vi alicujus pacti, sed ex vi culpæ, et ideo, si ignorantia non excusat culpam, licet occultet pœnam, non impedit reatum ejus. At, respectu præmii, legislator ipse est qui fit debitor ex vi suæ promissionis aut donationis per legem factæ; non potest autem ille fieri debitor, nisi impleatur conditio sub qua promisit. At hæc conditio non videtur impleri ab ignorante: nam ignorans privilegium promissum etiam ignorat promissionem, et pactum; ergo non potest operari ex vi ejus; ergo neque illud implere; ergo non implet conditionem, et consequenter non acquirit jus ad præmium. Hæc vero objectio postulat fusam materiam, quæ non arctatur ad privilegia, sed communis est ad materiam de merito et præmio, ubi latius discutienda est. Nunc vero, consequenter ad sententiam Bart., breviter dici potest: quando lex confert præmium ipso facto, non fundari revera in pacto, sed in absoluta voluntate principis conferendi tale privilegium facienti hoc vel illud: illa enim voluntas non fuit restricta ad facientem cum notitia legis, seu præmii, vel talis voluntatis principis; sed indifferenter posita est sub illa conditione talis operis, abstrahendo a tali scientia, vel ignorantia: quando vero lex sic loquitur promittendo, tunc lex ipsa videtur conferre jus operanti et implenti conditionem, quia non est expressum in ea ut scienter impleatur. Quod jus respectu inferiorum judicum erit justitiæ commutativæ, quia ex officio tenentur secundum leges judicare: respectu vero principis erit saltem distributivæ: nam obligationi ex commutativa videtur obstare objectio facta, nisi dicamus satis esse quod promissio fuerit facta communitati, et quod ab illa fuerit acceptata quando lex promulgata fuit, ut operanti debeatur præmium tanquam membro communitatis, cujus ignorantia non impedit quominus bonis communibus fruatur.

21. *Aliud dubium.—Responsio.*—Petebatur autem in argumentis factis contra tertiam opinionem, an idem dicendum sit in privilegio seu præmio promisso per transitorium edictum, seu generale rescriptum; et sane videtur, si in cæteris servetur proportio, idem esse dicendum, nam hoc probant rationes ibi factæ. Et declaratur a simili de pœna lata per statutum, vel per sententiam generalem ab homine; nam in efficacia inferendi pœnam æquiparantur, licet in aliis proprietatibus quæ illis convenire possunt, ut sunt lex permanens, vel præceptum transiens, differant; ita ergo in præsenti illa duo æquiparantur in modo conferendi privilegium dum durant, licet in ipsa duratione differant. Quando autem edictum non esset generale, sed particulare rescriptum cum obligatione vel promissione privilegii in præmium, posset quidem considerari differentia in generali publicatione et acceptatione, vel privata intimatione. Nihilominus tamen vis verborum eadem est cum proportione, et ideo distinctio illa de privilegio dato per statutum, vel alio modo, mihi necessaria non videtur, magisque conferre posset considerare an privilegium sit concessum vel oblatum communitati, aut privatæ personæ; nam in priori minus videtur impedire ignorantia privatæ personæ, quam in posteriori, loquendo de facto, et secundum communem privilegiorum usum.

22. *Eadem est ratio de privilegio per quod remuneratur opus factum et faciendum.*—Petebatur etiam in eisdem argumentis, an idem sit judicium, quoad præsentem quæstionem, de privilegio per quod remuneratur opus jam factum, et quod datur in præmium futuri operis et quasi sub conditione. Et mihi videtur (quidquid aliqui dicant) eamdem esse rationem de utroque, proportione servata. Id enim probare videntur quæ ibi sunt proposita; nam si attendatur potestas, eadem est in principe, ut ostensum est, unde eadem etiam esse poterit voluntas; ergo ex verbis constare debebit an sit vel non sit; ergo si in illis servetur proportio, idem etiam erit effectus; quia ex parte recipientis non magis requiritur notitia vel acceptatio in uno casu quam in alio, neque enim ulla ratio differentiæ assignari potest, quæ satisfaciat. Denique, si de facto seu de usu loquamur, sicut privilegium remunerativum operis jam facti non solet dari perfecte, ante notitiam et acceptationem reci-

pientis, ita privilegium propter opus futurum non solet ordinarie ipso facto dari, sed tantum promitti. Solum ergo interveniet differentia quod, quando opus præcedit sine promissione privilegii, non solum non acquiritur privilegium, verum etiam neque fit debitum: quando vero præcedit promissio sub conditione operis, oritur statim obligatio facto opere, et ita fit privilegium debitum; ad hoc autem etiam supponitur, moraliter loquendo, notitia promissionis. Et ita, quod attinet ad consecutionem privilegii, nulla est differentia.

23. *Privilegium dans jus non acquiritur ante acceptationem per se aut per alium; ante notitiam autem acquiritur per alium, non per se.—Usus privilegii requirit notitiam.—Privilegium a die concessionis quomodo fructuosum.*—Unde etiam in universum declaratum relinquitur, privilegium dans jus et potestatem nunquam actu acquiri ante acceptationem, vel per se, vel per alium; ante notitiam vero posse acquiri per alium, licet non per seipsum. Quia nemo per se acceptare potest nisi prævia notitia, et ideo nemo potest, dum ignorat privilegium, illud per se consequi, id est, per propriam acceptationem; potest autem per alium acceptare, et acquirere priusquam notitiam concessionis habeat, ut per se patet. Non poterit autem proprie uti privilegio ante notitiam ejus, quia usus proprius et legitimus requirit notitiam, ut per se constat. Si autem quis velit anticipare privilegii usum ante notitiam certam, propter spem privilegii, ordinarie non recte faciet, ut mox declarabo; et illemet usus non erit sine aliqua notitia probabili, quæ spem illam fundare possit. Nihilominus tamen poterit tale privilegium esse fructuosum a die concessionis, et ante plenam notitiam ejus, quoad illos effectus qui non requirunt formalem usum privilegii pro illo tempore, ut, si sit privilegium obtinendi, verbi gratia, decimas, poterunt recuperari a die concessionis, nisi aliud in ea declaretur, et, in privilegiis tollentibus onera, est hoc frequentius, ut jam explicabo.

24. *Privilegium ablativum oneris quomodo operatur.—Dubium.*—Venio ergo ad privilegium ablativum oneris, ut tollens inhabilitatem vel obligationem legis, in quibus distinguo illa quæ continent dispensationem legis, auferendo obligationem in conscientia, ab illis quæ auferunt onus temporale aut pœnale tantum. De prioribus ergo certum est, ordinarie non habere effectum ante acceptationem recipientis, quia, licet acceptatio non sit de essentia dispensationis, ut dixi, est nihilominus de decentia (ut sic dicam), quia non expedit principem relaxare jura, nisi ad supplicationem et instantiam indigentium, et ideo ordinario jure non aliter fit, præsertim per modum privilegii, quod est veluti permanens et continua dispensatio, et hoc fere omnes admittunt. Difficultas vero est an sufficiat acceptatio per nuntium vel instrumentum, vel requiratur propria et personalis acceptatio: cum quo dubio conjunctum est aliud, scilicet, an requiratur notitia propria privilegiati ad effectum talis dispensationis privilegiati, vel necessaria non sit, sed conferatur effectus absenti et ignoranti, eo ipso quod per alium acceptatur. In quo Sylvest., supra, partem tenet affirmativam; et idem tenet Soto, et alii allegati in quarta opinione.

25. *Objectio. — Responsio.* — Contrarium autem sentit Vasq. hic, disput. 156, num. 30 et 31, et videtur profecto valde credibile, si prudenter spectetur; quia imprimis privilegiatus non potest uti tali dispensatione, tuta conscientia, donec illius notitiam habeat; sed dispensatio est propter usum; ergo non est verisimile ita concedi ut habeat suum effectum antequam perveniat ad notitiam ejus cui conceditur. Major patet, quia honestas talis actus alias prohibiti pendet ex dispensatione valida et jam concessa; ergo qui non scit dispensationem valide et cum effectu esse jam concessam, non potest prudenter, et sine gravi peccato, exercere talem actum: quomodo enim quis prudenter operari potest id quod nondum scit sibi licere? Dices: sufficit moralis præsumptio et spes dispensationis, qualis habetur, quando, verbi gratia, per conjecturas constat jam nunc esse Romæ impetratam per procuratorem dispensationem. Respondeo omnino falsum id esse, et contra judicium omnium prudentum: nam talis operandi modus est infinitis periculis expositus; nam conjecturæ illæ facile fallunt, et negotium quod brevi tempore expediendum creditur, per occasiones innumeras impeditur, vel differtur. Et confirmatur: nam lex (ut ita dicam) est in actuali possessione suæ obligationis: ergo non potest illa privari, donec constet derogatum illi esse per dispensationem, seu privilegium principis.

26. *Objectio. — Responsio. — Probabilius est matrimonium non valere ex dispensatione ante notitiam privilegii.* — Dices usum illum esse malum per accidens, et ratione periculi

ex ignorantia provenientis; nam si concessa revera est dispensatio, actus de se jam non est malus, nec contra legem. Sed contra: nam hoc periculum et inordinatio sunt moraliter inseparabilia a tali usu: ergo non est verisimile voluisse principem concedere cum effectu dispensationem ante ejus notitiam; tum quia non est verisimile velle dare occasionem illius pravi usus; tum etiam (ut dicebam) quia dispensatio non datur nisi propter usum honestum, vel qui moraliter et regulariter possit esse honestus. Dices: etiam dispensatio hujusmodi sæpe datur ut actio possit esse valida; ergo quantum ad hoc tenebit dispensatio, ita ut si matrimonium fiat in virtute dispensationis sic præsumptæ, matrimonium sit validum a tempore quo factum est, si postea constet jam tunc fuisse dispensationem concessam, licet peccaminose contractum fuerit. Respondeo: si princeps non habet intentionem dispensandi in lege prohibente, ante notitiam suæ dispensationis, ut probat ratio facta, profecto multo minus habebit intentionem taliter dispensandi in lege irritante: nam cum eadem sit lex prohibens et irritans, non est verisimile dispensare statim in illa, ut irritans est, et non, ut est prohibens. Probabilius ergo videtur in illo casu, non fieri validum matrimonium ex vi talis dispensationis, priusquam ad notitiam contrahentium deveniat. Et fortasse ad vitanda hæc pericula (inter alias causas) non solent Pontifices has dispensationes statim concedere, sed committere ut in partibus fiant.

27. *Quid de privilegio exemptionis.—Prima sententia.— Secunda sententia.*—Tandem dicendum superest de privilegio quod concedit immunitatem ab onere, seu exemptionem ab alterius jurisdictione, absque dispensatione in aliqua lege obligante in conscientia, de quo est specialis ratio dubitandi an requirat acceptationem, vel notitiam privilegiati; nam si tale privilegium, datum uni in favorem, resultet in præjudicium tertii, præjudicat tertio etiam ignoranti; ergo multo magis valebit etiam privilegiato ignoranti. Consequentia probatur, vel a paritate rationis, vel, a fortiori, quia magis ampliandus est favor quam præjudicium. Antecedens vero sumitur ex capite primo de Concess. præben., in 6, ubi privilegium alicui concessum, ut a suo Episcopo excommunicari non possit, dicitur habere effectum, etiam ignorante Episcopo, quia excommunicatio ab illo ignorante lata valida non est. Nihilominus de acceptatione ex parte Episcopi, seu tertii, clarum est non esse necessariam, quia illi nihil conceditur, sed potius ipse privatur aliquo jure per potestatem superiorem in favorem privilegiati, sive consentiat, sive non. De privilegiato autem statim dicetur. Igitur de notitia superest controversia; nam multi censent, licet ex parte privilegiati notitia privilegii sit necessaria, quia ille debet acquirere privilegium, illam non requiri in tertio qui illud damnum patitur, quia sequitur veluti per quamdam consecutionem. Ita Decius et Felinus, dicto capite 7, de Constitut., et Menoch., supra, qui alios referunt. At vero alii etiam in tertio requirunt notitiam, quia non videtur esse intentio principis privare aliquem jure suo, illo inscio, quia videtur valde consentaneum rationi ut illi detur locus proponendi vel supplicandi aliquid in suum favorem. Quod sentit Beroi. in c. 2 de Constit., n. 48; et, in exemplo adducto de exemptione a jurisdictione ordinarii quoad excommunicationem, idem supponit Richard. in 4, dist. 18, art. 5, quæst. 5; ait enim, si Episcopus non habeat notitiam exemptionis, nec per illum stat quominus illam habeat, validam esse excommunicationem, et consequenter privilegium non operari. Allegat cap. *Si duobus,* cum Glossa de Appellat., et facit etiam cap. *Cum personæ,* de Privileg., in 6, ubi, si judici petenti ostensionem privilegii, alias non publici neque manifesti, a parte non ostendatur, excommunicatio ab eo lata dicitur esse valida; ergo supponitur necessarium esse ut privilegium innotescat judici, ut privet illum jurisdictione sua.

28. *Tertia sententia.*—Tertia sententia esse potest, notitiam privilegii non requiri nec in privilegiario, nec in judice, seu tertio damnum passo. Prior pars sumitur ex Sylvest., verb. *Privilegium,* q. ult., et verb. *Renuntiatio,* q. 4, quatenus ait sufficere acceptationem per nuntium, ut privilegiarius incipiat frui privilegio ante aliam notitiam, et expresse ponit exemplum in exemptione a jurisdictione quoad excommunicationem. Altera vero pars sumitur ex eodem, verb. *Exemptio,* q. 8, ubi limitat sententiam Richardi, dicens: *Nisi in privilegio sit clausula irritans*, quam ipse Richard. non omisit; et si res attente expendatur, necessario includitur in privilegio exemptionis, si efficaciter concedatur. Unde formari potest ratio in hunc modum, quia hoc privilegium exemptionis est veluti reservatio quædam jurisdictionis; sed reservatio habet suum effectum eo ipso quod fit, etiamsi ad alterius notitiam non perveniat; ergo etiam

illud privilegium non pendet in suo effectu a notitia Episcopi, et idem est cum proportione de quocumque alio tertio.

29. *Objectio.—Responsio.* — Dices : hac ratione probaretur, ex parte privilegiati neque acceptationem requiri, quia reservatio casuum, verbi gratia, valida est et habet effectum, etiam non acceptante, vel repugnante subdito cujus casus reservantur ; ergo similiter exemptio erit valida, motu proprio facta, etiam ignorante exempto. Respondeo non esse simile ; nam reservatio casuum non habet rationem favoris, sed rigoris et odii, et non fit in favorem subditi proprie loquendo, sed potius cum onere ejus propter commune bonum, et ideo non spectatur consensus ejus. Quamvis, ut prudenti modo fiat reservatio, notificanda sit subdito, quantum est ex parte superioris, antequam habeat effectum, ut vitentur incommoda quæ alias sequi possent, quod sufficienter fit per publicam promulgationem, seu publicationem cum tempore sufficiente ut ad omnium notitiam deveniat, quia fertur per modum legis, aut generalis præcepti irritantis, quod non oportet singulorum auribus intimari, ut suum effectum habeat. Exemptio autem conceditur in favorem privilegiati, et ideo priusquam effectus acquiratur, debet ab eo acceptari, saltem per nuntium vel instrumentum ; hæc autem acceptatio sufficiet sine alia notitia ejus. In ipso autem ordinario, a quo fit exemptio, ut privetur a jurisdictione in talem personam, neque notitia vel consensus ejus postulatur aut expectatur.

30. *Ultima sententia approbatur.—Utilitas privilegii ante acceptationem, ad revocanda contraria illi a tempore concessionis.* — Hæc ergo ultima sententia probanda videtur. Nam de priori parte (scilicet, quod in hoc privilegio ad valorem et effectum sufficiat acceptatio in absentia per tertium) videtur esse eadem ratio quæ de aliis privilegiis positivis seu concedentibus aliquam potestatem, imo major, quatenus facilius est eximere vel tollere onus, quam dare aliquid de novo : et alioqui cessat in hoc genere privilegiorum moralis occasio abusus cum periculo violandi aliquam legem, quia per hæc privilegia non conceditur dispensatio in aliqua lege, sed tantum intenditur ablatio jurisdictionis in uno, per quam resultat exemptio in alio. Et licet verum sit necessariam esse notitiam sufficientem in privilegiato, ut possit licite uti sua exemptione, non parendo alteri, vel contemnendo censuram ejus ; nihilominus non est morale periculum abusus concessionis privilegii, etiamsi sit valida ex vi acceptationis tertii ; potest autem esse valde utilis ad revocanda omnia contra privilegium facta a tempore concessionis. Sicut si Papa concedat absenti collectionem et utilitatem alicujus partis decimarum, et per procuratorem privilegium acceptet, licet non possit exigere decimas, nec privilegio uti ante notitiam ejus, nihilominus post notitiam habitam poterit exigere omnia a tempore concessionis ex tunc factæ, si de mente Pontificis satis constet. Altera vero pars, quod, scilicet, in judice vel tertio non requiratur notitia, videtur ita expressa in dict. cap. 1 de Concess. præbend., ut negari non possit. Eam tamen intelligendam puto, quando judex non petiit ostensionem privilegii, et sufficiens tempus elapsum est in quo posset illius notitiam consequi, et per illum stetit vel casu accidit ut non haberet, et sic cessant conjecturæ et jura quæ in contrarium afferebantur.

CAPUT XXVI.

AN UBIQUE POSSIT QUIS LICITE SUO PRIVILEGIO UTI, ET PRÆSERTIM EXTRA TERRITORIUM CONCEDENTIS.

1. *De circumstantia loci in privilegiis. — Duplex sensus quæstionis.— Pontifex concedit privilegium pro omni loco.* — Diximus de circumstantia temporis ; dicendum sequitur de circumstantia loci, quæ in legum observatione maxime necessaria est. Potest autem locus dupliciter ad privilegium seu ad illius usum comparari. Primo, ex parte objecti, seu actus concessi per privilegium ; secundo, ex parte personarum, vel concedentis, vel cui conceditur privilegium ; et ita duplex esse potest sensus quæstionis. Prior est an, privilegio concesso pro uno loco, liceat in quolibet alio ; alter est, an privilegiarius possit licite uti privilegio, sibi absolute concesso, extra territorium sui superioris concedentis privilegium. Et quidem quæstio, in priori sensu, in solo Pontifice et privilegiis ejus videtur habere locum, quia solus ille habet ubique jurisdictionem ; et ideo solus ille potest per se, et ex parte objecti, ut sic dicam, concedere privilegium pro omni loco ; potest tamen cum proportione quæstio tractari, et resolutio ejus accommodari ad Prælatos inferiores pro suis diœcesibus, et ad reges pro suis regnis, sumendo particulam *ubique*, cum proportione intra terminos uniuscujusque principatus. In

posteriore autem sensu quæstio non habet locum in privilegiis pontificiis, sed in aliis, quia Pontifex non habet limitatum territorium, sed totum orbem complectitur, ut Pontifex est. Potest tamen illi aliquo modo accommodari, et ideo priorem quæstionem resolvemus directe circa Pontificem, et per accommodationem de aliis; in posteriori vero contrarium ordinem tenebimus.

2. *Privilegium a Pontifice concessum ubique valet, si absolute concedatur.* — Circa priorem ergo quæstionem, dicendum est privilegium a Pontifice concessum simpliciter, et sine determinatione ad certum locum, ubique valere, et licitum esse ubique illo uti, nisi aliud constet de mente concedentis. Probatur assertio cum suis limitationibus. Quia concessio indefinita, procedens ab habente universalem potestatem, universalis est, si ab ipso concedente non limitetur, vel determinetur ad aliquid particulare; sed potestas Pontificis universalis est ad concedendum privilegium pro omni loco; ergo, si absolute concedit, et non limitat locum expresse nec ex circumstantiis, tale privilegium universale est ex parte locorum. Minor cum consequentia notæ sunt. Major autem est quasi axioma, et receptum principium juristarum, quod in legibus indefinita locutio æquivalet universali; tum quia est quasi doctrinalis, tum maxime quia alias esset ambigua et incerta, ac subinde inutilis, quia non esset major ratio determinandi dispositionem legis ad hoc particulare quam ad aliud, ut manifeste constat in præsenti; cur enim tale privilegium, indefinite loquens de locis, vel nullam mentionem de loco faciens, magis determinabitur ad hunc locum quam ad alium ? Hinc enim etiam manavit vulgare pronuntiatum, quod ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus, utique sine alia lege limitante, vel sine cogente ratione, utique quia indistincta locutio legis de se universalis est. Denique hac ratione privilegium concessum sine limitatione temporis censetur perpetuum, ut supra vidimus.

3. *Privilegium pro certo loco concessum pro illo solum valet.—Determinatio loci ex parte objecti et ex parte subjecti notanda.* — Prima vero limitatio, seu conditio, de se manifesta est : nam tenor privilegii servandus est; ergo si privilegium ex parte materiæ et objecti ponit determinatum locum, pro illo solo potest valere, sicut ponens determinatum tempus pro illo tantum valet, et loquens in materia determinata circa illam tantum dat potestatem. Et hac ratione, si Pontifex concedat privilegium ad habendas duas præbendas in tali Ecclesia, non poterit quis, virtute talis privilegii, habere duas similes in alia Ecclesia. Item, si alicui daretur privilegium ad audiendas Missas in suo episcopatu tempore interdicti, non posset illam audire in alio episcopatu interdicto. Sic privilegium Papæ ad concedenda lacticinia et ova diebus prohibitis in Hispania, non extenditur ad Italiam, vel Galliam, et sic de aliis. Sicut enim privilegium locale non extenditur ab uno loco ad alium, nec personale ab una persona ad aliam, ita nec privilegium personæ datum pro certo loco, potest illi valere ad utendum eo in alio loco, quia tale privilegium est veluti locale simul et personale respective; quia sicut non conceditur nisi pro tali persona, ita nec conceditur illi, nisi pro tali loco. Oportet autem diligenter advertere an determinatio loci ponatur ex parte objecti, vel ex parte sujecti; aliud est enim privilegium concedi tantum pro hominibus Hispaniæ, aliud vero concedi pro usu Hispaniæ, seu in Hispania; et in priori sensu non arctatur privilegii usus ad Hispaniam, sed solum ad Hispanos, qui ubique poterunt illo uti, nisi aliud obstet; quia, cum sit privilegium personale, cum persona incedit, et quia, cum determinatio loci non cadat in usum, quia non ponitur ex parte objecti, universalis est ex parte locorum juxta regulam positam. Dico autem *nisi aliud obstet,* propter limitationem sequentem.

4. *Mens concedentis etiam limitat privilegium. — Regula ad mentem concedentis indagandam.—Bulla Cruciatæ quomodo dat Hispanis licentiam comedendi lacticinia.*—Secunda limitatio etiam vera est, quia privilegium non habet efficaciam, nisi ex mente et intentione concedentis; ergo si mens illius est non concedere usum privilegii, nisi pro certo loco, non est licitum illo uti extra talem locum. Item, si hæc limitatio esset expressa per verba superioris, non liceret aliter privilegio uti, juxta priorem limitationem; ergo idem est, quacumque alia ratione constet de mente concedentis, quia mens conjecturata non minus efficax est quam expressa, quando conjectura moraliter sufficiens est. Est autem hæc limitatio cognitu difficilior quam prior, quia non continetur in ipsis formalibus verbis concessionis, sicut prior, et ideo necessarium est hic uti regulis generalibus in sequentibus capitulis tradendis de interpretatione privilegiorum, et illas cum proportione ad locum

accommodare, scilicet, ut considerentur supplicatio, et materia ejus, et connexio sequentium cum antecedentibus, ut inde conjiciatur an ad aliquem locum determinetur concessio. Præcipue vero spectandum est ad rationem principaliter moventem, et dantem causam justam concessionis. Nam si illa sumpta est ex propria circumstantia talis loci, probabile valde est pro tali tantum loco privilegii usum concedi, etiamsi expresse non fiat in illo determinatio. Quod dubium moveri solet in Bulla Cruciatæ, quatenus dat Hispanis facultatem comedendi lacticinia; quamvis enim fortasse non ponat expresse illam determinationem ex parte actus, id est, quod in Hispania possint illa comedere, nihilominus probabile est hanc esse mentem Pontificis, quia ratio talis concessionis ex peculiari circumstantia loci sumitur, scilicet, ex penuria piscium, qua illa provincia laborat; sicut si daretur hominibus alicujus provinciæ privilegium conficiendi Sacramentum in solo pane propter penuriam vini, eo ipso censeretur limitatum ad locum provinciæ, potius quam ad personas, licet expresse id non diceretur, quia causa ipsa limitat et determinat locum; quod gratia tantum exempli dictum sit.

5. *Applicatio doctrinæ ad prælatos inferiores.* — *Potestas imperatoris quomodo se extendat in privilegiis concedendis.* — Tandem ex his facile est præsentem doctrinam ad inferiores Prælatos aut principes applicare : nam universalis seu totalis locutio quoad loca in illis erit, quæ comprehenderit totam uniuscujusque diœcesim, territorium, aut regnum, nec enim extra illa possunt directe operari, seu juridictionem suam per se exercere. Sic ergo uniuscujusque concessio indefinita quoad loca censenda erit universalis respective, cum eisdem declarationibus, et propter easdem rationes; est enim eadem consecutio doctrinæ, nec aliquid speciale occurrit, quia jus positivum nihil circa hoc statuit, et ex natura rei nulla diversitatis ratio invenitur. Solum potest adverti, in rege habente plura regna per se non unita, sed tantum ex accidente in una persona, an, cum concedit privilegium absolute, loquatur ut rex unius vel alterius regni : nam tunc concessio illa erit universalis pro regno illo, et non pro aliis. Quomodo autem loquatur ex tenore privilegii constabit. Idemque cum proportione adverti potest in inferioribus principibus vel dynastis habentibus plures provincias, vel dominia, seu titulos comitum, marchionum, etc.; item in Prælato Ecclesiæ habente plures Episcopatus; in unoquoque enim spectandum est, sub qua ratione loquatur : nam tali etiam dominio vel juridictione utitur, et secundum illam determinandus erit locus. Secus vero erit in imperatore, ut imperator est; ille enim pro ditione habet totum imperium, et ad totum illud extendi poterit privilegium. De ipsa autem ditione imperii aliter hodie censendum erit, quam antea, quia multum hodie diminutum est proprium territorium imperatori subjectum; semper tamen cum proportione intelligendum erit privilegium de terris subjectis imperio. Et quidpiam simile considerari potest in Archiepiscopo, vel Patriarcha : nam regulariter privilegia ab eis concessa non exeunt proprium episcopatum, quia extra illud non habent immediatam jurisdictionem. Si tamen aliqua privilegia concedere possunt, ut Archiepiscopi, vel Patriarchæ, ad summum extendi poterunt intra fines archiepiscopatus, vel patriarchatus, et tunc oportebit ut satis declarent qua utantur potestate.

6. *De valore privilegii extra territorium concedentis.* — *Status quæstionis generalior aperitur.* — Jam vero occurrit quæstio in altero sensu declarato, quem attigit Rebuff. in Concord., tit. *Forma mandati,* verb. *Dispensatione,* ubi quærit an dispensandus per legatum, ad obtinenda plura beneficia, possit ea obtinere extra territorium legationis, et refert Decium, col. 207, affirmantem. Ipse vero contrarium docere videtur in principio; postea vero distinctione utitur, per quam cum Decio plane consentit, ut infra dicam. Eademque attingit Navar. in Consiliis, t. de Privileg., cons. 6, in posteriori editione, et 15, in prima, non in generali de privilegiis, sed in speciali de privilegio legendi libros vetitos, an valeat extra territorium concedentis. Quam quæstionem ibi non resolvit, sed propositis hinc inde argumentis indecisam relinquit : tamen quia posteriori loco ponit argumenta suadentia valere, videri potest in hanc partem inclinasse. Auctor vero cujusdam Scholii advertit consilium non inveniri integrum, et ita non posse pro altero ultra parte allegari, ipse vero probabilius existimat non valere. Mihi tamen, generalius materiam tractando, distinctione utendum occurrit. Actus enim pro quo datur privilegium potest esse prohibitus in alio episcopatu per proprium statutum, vel consuetudinem illius, aut saltem potest esse dependens a voluntate alterius Episcopi, ut ibi licite vel valide fiat; vel potest esse in-

differens, et independens ab alio prælato, et non prohibitus per particulare statutum alterius diœcesis, nec per generale præceptum Ecclesiæ, sive sit prohibitus particulari lege territorii, aut Episcopi concedentis, sive non; hoc enim nihil refert, nec variat resolutionem, ut videbimus. Aut denique actus est generaliter prohibitus lege communi Ecclesiæ, cadens tamen ex justa causa sub dispensationem Episcopi, ut est opus servile facere in die festo, comedere carnes in die prohibito, et similes. Nam si actus non sit dispensabilis per Episcopum, non poterit privilegium dare in tali materia, juxta doctrinam supra traditam, quia necesse est ut tale privilegium dispensationem contineat.

7. *Vis privilegii ab uno Episcopo vel principe in alieno territorio.* — Dico ergo primo : privilegium datum ab uno Episcopo, et respective a quocumque particulari principe, dispensando in aliquo speciali jure sui territorii vel regni, non potest valere ad operandum in alieno aliquid in eo prohibitum per simile speciale statutum illius loci. Probatur, supponendo peregrinos, dum versantur in alieno territorio, teneri ad servandas proprias consuetudines et statuta illius territorii in quo adsunt, quando sunt communia toti populo, vel personis omnibus ejusdem conditionis, vel status. Hinc enim fit ut, licet aliquis in proprio episcopatu privilegiatus sit ad similem actum ibi prohibitum per suum Episcopum, non possit uti illo privilegio in altero episcopatu. Probatur, quia privilegium unius Episcopi, non potest derogare præcepto alterius Episcopi vel jurisdictioni ejus : illa autem obligatio provenit ex alieno præcepto, et ex jurisdictione alterius Episcopi; ergo tale privilegium non potest prævalere contra illam. Deinde (et fere in idem redit) ille privilegiarius, dum versatur in alieno territorio, non se gerit ut incola sui episcopatus, nec ut subditus sui originarii Prælati ; ergo non potest se gerere ut privilegiatus a suo Episcopo, sed ut subditus pro tunc alteri ; ergo non potest uti privilegio contra legem territorii. Tandem confirmatur inductione : nam si quis, habens in Hispania privilegium ad ferenda arma prohibita per leges regni, vel simpliciter, vel in tali tempore, ut nocte, vel in tali loco, etc., vellet illo uti in Gallia, non permitteretur, sed armis privaretur, vel alias pœnas incurreret, nisi talia privilegia sint per proprium principem territorii acceptata, ut ubique observari videmus, et merito : nam illi qui in proprio territorio, per se et sine privilegio, non tenentur aliquid observare, quia ibi non est præceptum aut prohibitum, alibi degentes tenentur loci statuta servare ; ergo multo magis ille qui tantum ex privilegio liber est a simili obligatione in proprio territorio, obligatur propriis statutis alterius territorii, dum in illo versatur, si in illo privilegium non habet, nec quod alibi habet, ibi acceptatum est a proprio superiore illius territorii.

8. *Infertur primo : libri prohibiti quomodo legendi ex privilegio.*—Ex quo infero, in casu illo particulari a Navar. proposito, non posse aliquem uti privilegio legendi libros prohibitos, sibi concesso a supremo senatu unius territorii, in alio territorio, ubi est speciale statutum, circa prohibitionem librorum, latum a supremis judicibus illius territorii seu regni. Ut est clarum exemplum in Castella et Lusitania, quia habens tale privilegium speciale ab inquisitoribus Castellæ non poterit uti illo in Lusitania, nec e converso, quia unumquodque statutum obligat in suo regno, nec aliquod illorum derogari potest pro tali loco, ab eo qui jurisdictionem ibi non habet. Item, est hoc manifestum quoad libros prohibitos, verbi gratia, in Lusitania, et non in Castella; quomodo enim potest inquisitor Castellæ dare facultatem ad legendum in Lusitania libros ibi specialiter prohibitos, cum ibi jurisdictionem non habeat? Ergo idem dicendum est etiamsi libri sint prohibiti per specialia statuta utriusque regni. Probatur consequentia, quia persona quæ versatur in Lusitania, pro tunc tenetur servare statuta et consuetudines loci, neque pro tunc in hoc subditur senatui alterius regni; ergo privilegium in alio regno obtentum non potest in alio valere, vel aliquid operari. Tandem Lusitanus, dum in Castella versatur, potest legere ibi libros prohibitos in suo regno, si ibi prohibiti non sint; et ibi prohibitos poterit legere de licentia senatus illius regni ; et idem, e contrario, dicendum est de Castellano vel Gallo dum versatur in Lusitania; ergo signum est tunc debere conformari moribus et statutis regni, et consequenter non posse ibi uti privilegiis specialibus alterius territorii.

9. *Infertur secundo : actus pendentes a voluntate principis alieni territorii quomodo faciendi.*—Secundo, infero idem dicendum esse de hujusmodi particulari privilegio quoad actus qui in alieno territorio pendent a voluntate principis, ut licite fiant, etiamsi absolute prohibiti non sint, ut, licet clericus habeat

privilegium faciendi sacrum, et ministrandi sacramenta in toto suo episcopatu, non poterit facere sacrum in alieno episcopatu sine licentia Episcopi loci, vel qui ejus vicem gerat, et multo minus poterit ministrare sacramenta. Clarius exemplum est, quia religiosus in domo propria habens a proprio Prælato particulari talis monasterii privilegium domo exeundi sine licentia, non poterit illo uti, dum est hospes in alio monasterio, sine approbatione Prælati illius loci. Ratio est eadem, quia privata jurisdictio non extenditur ad alienum territorium; item quia licet domo exire non sit simpliciter prohibitum, tamen exire sine licentia est prohibitum, et in unoquoque loco est illa prohibitio, quasi specialis respective ad Prælatum talis loci: ergo privilegium particulare tollens illam prohibitionem, cum particulari respectu ad unum locum vel territorium, non potest in alio valere.

10. *Privilegio in alieno territorio uti, quando sit licitum. — In quo sensu locum habet secunda conclusio.* — Dico secundo: potest aliquis privilegio sibi concesso a suo particulari principe aut Prælato, licite uti in alieno territorio, quando actus de se est indifferens, et neque juri communi, neque particulari talis loci est prohibitus, nec pendens ab speciali licentia superioris talis loci. Hæc assertio videtur adeo clara, ut appareat potius impertinens ad usum talis privilegii, quia si actus est de se indifferens, et per commune jus Ecclesiæ vel proprium alterius territorii non est prohibitus, sine privilegio est ibi licitus, etiamsi in proprio territorio sit prohibitus et pro illo necessarium fuerit privilegium. Patet, quia statutum territorii non obligat incolam extra territorium peregrinantem: ergo ad non servandum tale statutum non indiget privilegio: ergo non recte dicitur prodesse ibi tale privilegium. Sed, licet hoc per se loquendo ita sit, nihilominus habere potest locum conclusio, vel in casu dubio, vel in casu in quo proprium præceptum Prælati subdito impositum possit obligare illum extra territorium suum. Exempla esse possunt, primo, de privilegio eligendi confessorem: nam per illud a proprio Prælato concessum, potest quis ubique locorum confessorem eligere. Quia sine tali privilegio, vel est dubium cui possit et debeat confiteri, qui in alieno episcopatu versatur; vel est probabilius solum posse confiteri, jure communi, proprio parocho loci ad quem pervenit: at, per illud privilegium, eligere poterit sacerdotem quemcumque, juxta c. *Placuit*, de Pœnit. distinct., 6, et quæ ibi Navarr. notat. Quod intelligendum nunc est, dummodo sacerdos sit approbatus juxta tenorem Concilii Trident. Similiter parochus habens licentiam ad non residendum a proprio Episcopo, potest illo privilegio uti et gaudere extra territorium, dummodo ibi studeat. Ratio est, quia privilegium personale de se incedit cum persona, nam illi adhæret; ergo ubique habet effectum, quatenus alibi necessarium aut utile esse potest, si alienæ jurisdictioni non sit contrarium, ut contingit in casibus dictis, et universe in omnibus in quibus actus non est malus, nec specialiter prohibitus in tali loco.

11. *Declaratur doctrina tradita.—Quomodo tradita assertio sit intelligenda.* — Nec refert quod videatur jurisdictio exerceri in alieno territorio, quia exercetur in tali territorio materialiter (ut sic dicam) et per accidens, non formaliter, nec per se, quia existentia in tali vel tali loco impertinens est ad usum talis privilegii. Vel aliter illud non est inconveniens, quando usus jurisdictionis non est cum externa solemnitate publica, et est circa personam subditam quoad aliquid, in quo subdita manet, licet sit absens, et in actu qui nullo modo opponitur jurisdictioni Prælati alterius loci, et maxime quando simul est actus jurisdictionis voluntariæ, ut est concessio privilegii, ut alibi latius diximus, tractando de absolutione a censura. Erit autem intelligenda hæc assertio de privilegio, ut privilegium est, seu ut gratiam vel dispensationem subdito concedit, non ut lex est, quæ alios valeat obligare ad permittendum privilegii usum, quia nemo potest sua lege obligare homines alterius territorii, qui subditi alteri sunt. Et ita licet quis possit uti suo privilegio in alieno territorio, superiores illius loci poterunt id non permittere, si justam causam habeant. Tunc tamen reducetur hic casus ad præcedentem assertionem, quia jam ille usus erit de re prohibita tali personæ in tali loco, a qua prohibitione liberare non potest privilegium alieni principis, ut dixi.

12. *Dispensatus in actu jure communi prohibito, et non alia ratione, ubique gaudet privilegio.* — Dico tertio: quando actus est prohibitus jure communi, et non particulari statuto alterius territorii, dispensatus a suo Episcopo circa talem actum, per particulare privilegium, potest licite uti tali privilegio extra territorium, nisi ex speciali ratione contingat dispensationem ad locum limitari. Juxta hanc assertionem interpretor opinio-

nem Dec. supra citatam : nam habere plura beneficia jure communi prohibitum est. Unde clarum est non posse legatum concedere privilegium, ad habendum illa, hominibus extraneis a suo territorio, juxta cap. 2 de Constit., in 6, et leg. ultim., ff. de Jurisdict. omn. judic., et alia quæ Rebuff. supra adducit. Nihilominus tamen, si hominem sui territorii legatus habilitet ad plura beneficia, ubique illa obtinere poterit, quia habilitas illa cum persona incedit, et hoc includit Decius et approbat Probus in cap. *Officii*, de Offic. legat., in 6, et tandem consentit Rebuffus. Simile exemplum est de marito qui erat impeditus ad petendum debitum propter votum castitatis, vel propter aliquam affinitatem per illicitam copulam contractam, et, dispensatus a suo Episcopo, ubique locorum potest petere debitum. Dispensatus etiam in irregularitate occulta a suo Episcopo, licite ministrat ubique. Sed in his casibus et similibus, ratio est facilis, quia per dispensationem sublatum fuit a persona impedimentum, et ideo pro quocumque loco libera manet. Unde videri potest non esse illum proprie usum privilegii in alieno territorio, quia privilegium seu dispensatio semel habuit effectum, et postea libera persona manet, et privilegium jam non operatur, nisi ut causa per accidens et remota, quæ abstulit impedimentum; sicut absolutus a censura ubique licite communicat vel ministrat, non quia absolutio ibi operetur, sed quia abstulit impedimentum. Nihilominus tamen, respectu radicis impedimenti quæ manet, potest non incongrue dici tunc aliquem uti semper et ubique tali privilegio, quia votum manet, et nihilominus non impedit, ratione privilegii.

13. *Difficultas de dispensatione in præcepto ecclesiastico.* — Major difficultas est in privilegiis per quæ derogatur præcepto ecclesiastico, quod de se semper obligat, ut est, verbi gratia, privilegium laborandi in die festo, comedendi lacticinia in die prohibito, quando illud non a Pontifice, sed a privato Episcopo concessum est; nam tunc videtur non posse aliquem uti privilegio sui Episcopi in alieno territorio. Primo ex usu, quia licet in hoc episcopatu, ex licentia Episcopi, liceat comedere lacticinia in diebus prohibitis, non poterunt incolæ hujus loci illo privilegio uti in alieno episcopatu, in quo talis licentia non conceditur, ut videtur habere usus et ratio postulat; tum quia nemo potest uti privilegio sui Prælati in alieno territorio contra legem illius territorii, ut dictum est; ergo nec contra legem totius Ecclesiæ ibi obligantem. Probatur consequentia, tum quia non est potentior privatus episcopus ad dispensandum in lege Ecclesiæ in alieno territorio, quam ad dispensandum in propriis statutis alicujus territorii; tum etiam quia, sicut Prælatus alterius diœcesis habet potestatem obligandi ibi suis statutis, non obstante concessione alieni pastoris, ita habet potestatem et curam obligandi ut ibi serventur communia Ecclesiæ præcepta, et castigandi violatores eorum; ergo etiam in his non potest ibi valere aliena dispensatio; tum denique quia ratio ob quam peregrini obligantur ad servanda statuta et consuetudines loci, multo magis urget in legibus Ecclesiæ communibus, quia in illis debet servari uniformitas, et turpior est pars quæ in illa observantia discordat a toto, et de se majus scandalum est ibi non servare communes Ecclesiæ leges; sed propter has rationes ita obligatur peregrinus illis privatis statutis, ut dispensatio sui Prælati non possit contra illa valere; ergo multo minus poterit adversus generalem prohibitionem Ecclesiæ esse sufficiens pro alieno territorio.

14. *Duplex modus concedendi privilegium.* — Hæc argumenta videntur hanc partem facere probabilem, nihilominus tamen distinctione quadam utendum videtur. Nam duobus modis contingere potest ut Prælatus det privilegium contra jus commune per modum dispensationis; uno modo, per generalem concessionem factam pro toto episcopatu, vel pro aliquibus locis illius ex peculiari causa, a conditione seu necessitate speciali talis loci orta. Exemplum familiare est in concessione quæ in aliquibus episcopatibus hujus regni fieri solet ad comedendum lacticinia in diebus prohibitis in quibusdam locis vel diœcesibus a mari disjunctis. Alio modo, per specialem concessionem alicui personæ factam ex propria et personali causa ipsius. Quando privilegium est prioris modi, dico non valere extra territorium concedentis, vel extra locum diœcesis pro quo conceditur, juxta dicta in puncto præcedenti; quia privilegium illud non extenditur. Item ibi cessat ratio dispensationis, quæ non incedit cum persona, sed loco quasi adhæret; ergo nec dispensatio juvat. Et hoc a fortiori confirmant rationes proxime factæ. Ex quo declarata manet ultima pars et exceptio in assertione posita, nam propter hoc genus privilegii est posita.

15. *Privilegium personale ob legitimam*

causam cum ipsa persona ubique incedit.—Tres rationes. — At vero quando dispensatio seu privilegium est posterioris rationis seu mere personale, et habet legitimam causam in ipsa persona, et cum ipsa persona semper incedit, videtur mihi valde probabile, posse sic privilegiatum uti dispensatione sua extra territorium concedentis, ut, verbi gratia, comedere lacticinia in diebus prohibitis, si de hoc sit privilegium propter specialem necessitatem personalem subditi, et similia. Ratio est, primo, quia ita videtur usus interpretari hujusmodi dispensationem : nam religiosus habens talem dispensationem a suo Prælato, vel Provinciali, illa utitur ubicumque peregrinetur, non solum quia est exemptus, et forte caret superiore in alio loco, sed etiamsi ad aliam domum vel provinciam perveniat, ubi posset a Prælato proprio sui ordinis, cui pro tunc subest, dispensari. Secundo, quia illud jus commune non pendet ab hoc vel illo loco, et per dispensationem simpliciter sublatum est respectu talis personæ; ergo non redit obligatio ejus propter loci mutationem ; ergo neque ibi est necessaria dispensatio nova; ergo licet uti priori, vel potius effectu ejus, qui fuit auferre ab hac persona obligationem talis præcepti. Unde, considerando hunc effectum, æquiparatur hæc dispensatio cum aliis in exemplum adductis in prima probatione conclusionis, de quibus nullum videtur esse posse dubium. Tertio, est optima congruentia moralis, quia proprius Prælatus talis personæ habet, vel habere præsumitur notitiam illius, et causarum particularium quæ in ea sunt ad eximendum illam a tali obligatione. E contrario vero arduum et molestum esset tali personæ, ubicumque peregrinatur, Prælatum loci et sibi alienum convenire, eique rationem suam vel necessitatem aperire, vel (quod durius, et difficilius esset) persuadere et probare ut dispensationem pro illo loco ratam haberet; ergo verisimile est talem dispensationem proprio Prælato ita esse commissam, ut ubique valeat. Unde tandem confirmatur, quia Prælatus particularis non dispensat in hoc jure, nisi ex voluntate et concessione Pontificis expressa vel tacita, cum jus sit ipsius Pontificis; sed si Pontifex dedisset privilegium, ubique valeret : ergo et datum a proprio Prælato, qui subrogatus est, ut faciat id quod Pontifex faceret, si adesset. Et hanc conclusionem satis videtur supponere Navar. supra. Et eamdem confirmat primum exemplum de dispensatione legati ad plura beneficia, nam illa immediate derogat præcepto, et ita personam habilitat.

16. *Satisfit fundamentis oppositæ sententiæ. —Objectio.— Responsio.*—Neque contra hoc obstant rationes in contrarium factæ : nam inductio quæ affertur, pertinet ad priorem partem distinctionis positæ, et illam confirmat. Ad rationem autem negatur simpliciter consequentia, et ad primam probationem negatur assumptum, et æquiparatio, quæ ibi fit inter jus commune Ecclesiæ, et privatum alterius territorii, quia illud est generale, et superioris, qui pro aliquibus casibus et personis potuit committere dispensationem ejus alicui inferiori Prælato sibi subordinato; hoc vero est speciale et ab æquali Prælato latum, a quo nulla jurisdictio manavit vel communicata est alteri sibi æquali, et ita non est similis ratio. Dices videri absurdum quod possit quis uti privilegio sui Prælati ad non jejunandum in alieno territorio in die præcepto ab Ecclesia, et non in speciali die præcepto a Prælato loci. Respondeo, primo, non esse inconveniens, quia licet præceptum Ecclesiæ gravius sit, est aliquo modo commissum dispensationi uniuscujusque Prælati pro persona sibi subdita, non tamen ita est illi commissum præceptum inferius, vel æquale. Addo, secundo, probabile esse, quando dispensatio data est ex legitima causa, et pro omnibus jejuniis, excusare etiam a simili præcepto loci, quia non est verisimile velle Prælatum loci obligare personam habentem legitimam causam excusationis jam probatam per propriam dispensationem sui Prælati, quin potius virtute censetur illam dispensationem acceptare. Et juxta hoc declaranda vel limitanda erit prior assertio, in qua est longe diversa ratio, quia privilegium contra jus proprium concedentis potest valere sine causa, vel sine legitima excusatione præcepti, propter alios respectus, et ita ibi nulla est ratio præsumendi consensum vel acceptationem Prælati. In præsenti autem est maxima, saltem quamdiu Prælatus loci aliud non indicat.

17. Addo enim ulterius, præsertim propter secundam probationem supra positam, posse Prælatum territorii prohibere ne aliquis advena ibi utatur talibus dispensationibus sine sua notitia et ratihabitione, quando usus earum est publicus, et in actibus et moribus communibus toti populo, quia hoc est valde consentaneum rationi, et, ad debitum ordinem et ad tollenda inconvenientia quæ sequi possent, esse potest necessarium. Tunc ergo non poterit quis uti tali dispensatione, sine assensu

Prælati loci, ipse autem tenebitur dispensationem acceptare, nisi habeat legitimam causam præsumendi vel surreptionem vel causæ mutationem. Et per hoc satisfit tertiæ probationi, quia, interveniente legitima dispensatione, cessant rationes omnes quæ per se pertinere possent ad talem obligationem ratione uniformitatis, vel consuetudinis. Ratio vero scandali accidentaria est, et illa semper habet locum in proprio territorio, ideoque semper præsupponimus hoc debere fieri sine scandalo.

18. *Applicatio dictæ doctrinæ ad summum Pontificem, saltem aliquo modo.* — Ultimo ex dictis constare facile potest quomodo hæc resolutio applicanda sit ad summum Pontificem, quatenus in eo aliquo modo locum habere potest. Absolute enim ille non habet definitam diœcesim ut Pontifex est, sed totum universum complectitur : non enim loquimur de illo ut specialiter est Episcopus Romanus habens propriam diœcesim, sed ut est universalis pastor. Unde privilegium ab eo, ut talis est, concessum, ubique valet, et ubique licitum est uti illo, quia semper talis usus est intra territorium concedentis. Imo videri potest aliquando esse licitum illo uti extra territorium humanum, vel absolvendo jam defunctum a censura, vel utendo indulgentiis concessis pro defunctis ; sed revera nunquam usus talis privilegii est extra territorium Papæ : nam usus ille in terra fit, et hominibus viatoribus conceditur, ut illo, dum vivunt in terra, utantur, licet effectus aliquis illius usus communicetur defunctis, et acceptetur in cœlis, quia totum hoc cadit sub territorium et potestatem Pontifici concessam. Et ita verum absolute est neminem posse uti privilegio Pontificis extra territorium ejus, et posse illo uti in quocumque territorio alterius Prælati, vel principis. Solum oportet advertere quid contineatur sub concessione et intentione Pontificis : nam licet hoc totum possit, non semper facit quantum potest. Et ideo sæpe non licet uti privilegio ejus, contra specialia statuta, vel consuetudinem episcopatus, non quia non possit Pontifex hoc concedere, sed quia non concedit, nisi exprimat per clausulam specialiter derogantem, quod secus est in jure communi, ut in superioribus explicatum est.

CAPUT XXVII.

QUANDO PRIVILEGIUM QUOAD SUOS EFFECTUS RESTRINGENDUM SIT UT ODIOSUM, VEL UT FAVORABILE AMPLIANDUM.

1. *Quando privilegium restringendum, quando ampliandum.* — Hæc quæstio, propter modum interpretandi privilegia declarandum, proponitur : nam licet hæc materia sæpe in superioribus tacta sit, propria indiget consideratione, et in hunc locum optime cadit ; tum quia parat viam ad explicandam mutationem seu derogationem privilegiorum, de qua nobis dicendum superest ; tum etiam quia necessaria est ad tractatum de effectibus privilegiorum consummandum. Nam sicut de indulgentia dici solet, ita de privilegio dicere possumus, tantum valere quantum sonat, id est, quantum verba ejus significant vel comprehendunt, et ideo ex verborum interpretatione pendet activitas, vel (ut sic dicam) adæquatum objectum, et sphæra activitatis privilegii. Hæc autem interpretatio, et regulæ quæ circa illam tradi possunt, pendent ex illa juris regula : *Odia restringi, favores convenit ampliari.* Et idcirco ante omnia explicare oportet quando, ad effectum restrictionis vel ampliationis, privilegium sit judicandum favorabile, vel odiosum. Est autem hoc difficile ad explicandum ; tum quia jura ipsa videntur varie loqui ; nam in cap. *Olim,* de Verb. sign., absolute dicitur privilegium esse late interpretandum, ubi id notant Gloss. et doctores ; at vero in cap. *Sane,* et cap. *Porro,* de Privilegiis, dicitur privilegia esse restringenda, ubi etiam id communiter notatur : tum etiam quia hinc privilegium concedit favorem, et ex ea parte videtur extendendum, et præsertim quia frequentius est beneficium principis, quod amplissime accipimus, ut dicitur in d. cap. *Olim,* cum similibus, quæ ibi Gloss. refert : illinc vero privilegium est jus singulare, quod propter commune restringendum est, juxta l. *Quod vero,* ff. de Legibus.

2. *Privilegium quod est purum beneficium, vel quod est alicui juri contrarium.* — In hac igitur dubitatione, communis doctrina est distinguendum esse inter privilegium quod est purum beneficium, seu favor, nulli præjudicium afferens, nec juri communi derogans, et rigorosius privilegium, quod derogat vel juri communi, vel alicujus tertii. Inter quæ, ut supra diximus, est differentia : nam prius est

privilegium simpliciter favorabile, posterius vero, licet sit favorabile respectu privilegiarii, respectu communitatis vel alicujus tertii odiosum est, et prout magis vel minus ad alteram partem declinat, simpliciter odiosum vel favorabile denominatur.

3. *Privilegium, purum beneficium, favorabile est.* — Primo ergo, dicendum est privilegium quod est purum beneficium esse favorabile in ordine ad interpretationem, id est, ample esse interpretandum, quantum recta ratio et prudentia permiserit. Ita docent omnes auctores statim citandi. Probatur autem primo ex d. cap. *Olim*, de Verb. signif., quod de hoc privilegio loquitur, imo de beneficio principis, et constituit regulam juris, beneficium principis ample esse interpretandum, l. *Beneficium*, ff. de Constit. princip. Hoc autem privilegium a principe concessum propriissimum beneficium ejus est, ut per se constat. Tandem declaratur ratione, quia in tali privilegio duplex considerari potest respectus: unus ad concedentem, alius ad eum cui conceditur; neque in illo potest alius respectus considerari, cum ad alios impertinenter se habeat, cum neminem lædere supponatur; sed sub utroque illo respectu ample interpretandum est; ergo. Probatur minor quoad priorem partem, quia ad statum et amplitudinem principis spectat liberaliter agere, servata prudentia et recta ratione; ergo intra illos limites (sic enim conclusionem proposuimus) amplianda est ejus concessio respectu illius. Ne autem videamur hoc limitare ad supremos vel magnos principes, in quibus principium illud maxime locum habet, addi potest alia congruentia. Quia ad concedentem spectat sufficienter explicare mentem suam; ergo in dubio contra ipsum concedentem verba merito interpretamur; ergo respectu illius late sunt accipienda.

4. *Probatur amplius assertio.* — Altera item pars minoris probatur ex regula juris, quod favores sunt ampliandi, l. *Hoc modo*, ff. de Condit. et demonst., et l. *Cum quidam*, ff. de Liber. et posthum., ubi Glossa plura refert. Sunt autem favores maxime ampliandi respectu eorum quibus conceduntur : nam eorum sunt favores; ergo quando ex illis non resultat præjudicium alterius, tota ratio interpretationis favorabilis est, et ideo ampla esse debet. Nec contra hoc consideratur præjudicium ipsius concedentis; tum quia tale præjudicium fere est intrinsecum humanæ largitioni, et ideo voluntarium esse censetur ipsi concedenti ; tum etiam quia , ut dixi , contra concedentem etiam esse debet ampla interpretatio. Dices: omne privilegium, eo ipso quod inducit singularitatem, odiosum reputari potest : nam præ se fert quamdam acceptionem personarum; ergo sub hoc respectu restringendum est, etiamsi non sit aliter contra jus commune, vel tertii. Respondeo hinc ad summum concludi interpretationem esse cum ratione et prudentia faciendam, ita ut, in tota illa amplitudine, sit concessio facta prudenter et ex causa legitima, ac subinde sine vera acceptione personarum. Nunquam enim est præsumendum voluisse concedentem aliquid contra rectam rationem concedere: esset autem contra rationem favorabilis concessio sine competenti causa facta, ut supra ostendi. Hac autem moderatione servata, neminem potest singularitas privilegii rationabiliter offendere : propter offensionem autem irrationabilem non est omittenda justa privilegii extensio et ampliatio.

5. *Privilegium derogans juri communi est restringendum.* — Dico secundo : privilegium derogans juri communi regulariter est reputandum odiosum in ordine ad interpretationem, et ita restringendum est potius quam extendendum. Ita docet Innoc. in cap. *Quod dilecto*, de Consanguin. et affinit., ubi etiam Panorm. dicit esse certam et communem doctrinam; idem in cap. *Olim*, et in cap. *Abbate*, de Verbor. signific., et in cap. *Quia circa*, de Privil.; Glossæ et alii scribentes super hæc jura; et Bart. in l. *Si finita*, § *Ex hoc edicto*, ff. de Damn. infect., n. 4; Sylvest., verb. *Privilegium*, q. 3; Navar., in Summa, cap. 12, n. 79; et Sanc., referens plures, l. 8 de Matrim., disp. 1, n. 1 et 4. Et probatur primo ex dictis cap. *Sane*, et cap. *Porro*, et ex regula juris, *Odia esse restringenda;* nam derogatio juris communis ex eo capite odiosa est, per se loquendo, et ideo vitanda quoad fieri possit, vel, si omnino vitari non potuerit ne privilegium inutile fiat, erit restringenda, ut omnia jura docent, cap. *Cum dilectus*, de Consuet., ubi id notat Glossa. Tradit in simili Bart., in l. *Cæsar*, ff. de Public. et vect., n. 21, in Repet., et in l. ult., ff. de Constit. princ., per totum; et alios refert Tiraq. in præfat. ad retract., n. 62. Tandem hoc privilegium includit dispensationem juris communis, ut ex supra dictis constat; dispensatio autem est stricti juris, et restringenda; ergo. Et confirmatur, quia bonum commune præferendum est singulari; ergo et jus commune par-

ticulari; sed privilegium est jus particulare; ergo ex suo genere illi præferendum est jus commune, ideoque ubi oportuerit unum restringere ut aliud minus lædatur, privilegium restringendum est respectu juris communis.

6. *Circa dictam doctrinam aliqua notanda.* —Circa hanc vero assertionem aliqua observanda sunt: Primo, intelligendam esse de restrictione quæ admittat aliquam utilitatem et effectum privilegii : nam privilegium semper sustinendum est, ut sit utile, ut supra ostensum est; intra latitudinem vero effectuum habet locum restrictio. Quæ ulterius intelligenda est præcise in ordine ad derogationem juris communis, id est, solum quatenus necessaria esse potest, ne derogatio communis juris amplietur. Nam si cum æquali derogatione juris communis possit privilegium ampliari in favorem privilegiarii, ampliandum est, quia licet ratio odii et favoris sint conjunctæ in eodem privilegio respectu diversorum, ut supra dictum est, nihilominus suas proprias rationes retinent; et ubi non opponuntur, sed potest favor ampliari sine ampliatione odii, ita faciendum est, quia tunc nihil est quod repugnet. Ut si detur alicui privilegium comedendi carnes tempore quadragesimæ, censetur concessum ad lacticinia comedenda, quia per hoc non plus derogatur juri communi; et si quid est simile; raro enim accidere videtur in his privilegiis ut possint in favorem ampliari sine aliqua derogatione juris etiam ampliori.

7. Præterea intelligenda est regula, cæteris paribus; aliquando enim tam necessarius et pius esse potest favor privilegii, ut ampliandus sit, etiam augendo derogationem juris communis. Ita sumitur ex communi doctrina in variis casibus et materiis, ut attingit Tiraquel., tract. de Pia causa, n. 160 et sequentibus. Exemplum sit, quia privilegium concessum filiis legitimis contra commune jus restringitur ad vere ac naturaliter legitimos, juxta l. ult., c. de Iis qui veniam ætat. impet., et doctrinam Bart. in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur., n. 60 et 62; et nihilominus si privilegium sit in gratiam religionis et piæ causæ, extendetur ad legitimos ficte, per privilegium legitimationis, ut docet idem Bartol. in l. *Si constanter*, ff. Solut. matrim., n. 44. Similiter privilegium exemptionis clericorum a temporali jurisdictione, vel religiosorum ab ordinaria, etiamsi deroget juri communi, ampliatur in favorem religionis. Et idem est in similibus, ex illo principio, quod etiam jureconsultus agnovit : *Summa ratio est quæ pro religione facit*, in l. *Sunt personæ*, ff. de Relig. et sumpt. funer. Eademque ratio erit quoties privilegium, ex una parte derogans juri communi, ex alia censetur esse necessarium communi bono reipublicæ : nam tunc potest hæc ratio illi præponderare, et ea ratione privilegium ampliari contra commune jus. Et sic solent ampliari privilegia militum, et similia. Ratio autem clara est, quia cum hæc privilegia habeant mixtionem odii et favoris respectu diversorum, necesse est, ut in effectu favoris vel odii, illud vincat quod secundum rectam prudentiam majoris ponderis fuerit. Item quia prudenter conjectamus hanc fuisse tunc mentem principis concedentis privilegium, in qua conjectura fere tota hæc interpretatio privilegiorum nititur.

8. *Privilegium motu proprio concessum ampliatur.*—Unde addi etiam solet communiter alia limitatio ad assertionem positam, ut non procedat quando privilegium est concessum motu proprio; nam tunc etiamsi sit contra jus commune, ampliatur, et in ordine ad interpretationem censetur simpliciter favorabile, juxta cap. *Si motu proprio*, de Præbend., in 6, et tradunt juristæ; Abb. cum Joan. Andr., in cap. *Cum in cunctis*, § *Cum vero*, de Elect., n. 8; Felin., in cap. *Ex parte*, de Rescript., n. 13, limit. 6; Alexand. de Nevo, in cap. *Qui circa*, de Consanguin. et affinit., n. 10 ; Rebuff., in Concordat., tit. *Forma mandati*, verb. *Motu proprio ;* Anton. Gabr., l. 10, concl. 2, num. 61 et seq.; ubi plures refert. Ratio vero est, quia hæc extensio videtur pertinere ad favorem et honorem ipsius principis; nam quod motu proprio concedit, censetur proprium beneficium ejus, et ex certa scientia fieri, ut supra dictum est, et in dubio extenditur potius quam restringatur. Excipiuntur etiam privilegia quæ in jure communi continentur ; nam illa jam non censentur jus privatum, sed commune, et ideo per regulas juris communis judicanda sunt.

9. *Privilegium inferens præjudicium tertiæ personæ.* — Dico tertio : privilegium inferens præjudicium tertiæ personæ contra jus quod jam habet acquisitum, sub ea ratione odiosum est, ita ut restringi debeat quoad fieri possit, quia non est mens principis auferre alteri jus suum, nisi id expresse declaret, ut sumitur ex leg. *Nec avus*, cod. de Emanc. liber. Quod adeo verum est ut, licet privilegium motu proprio sit concessum, extendendum non sit ad privandum alterum jure suo jam acquisito, ut supra dictum est. Et ita assertio hæc com-

munis est omnium auctorum quos retuli, et sumitur ex cap. *Licet in corrigendis*, de Offic. ord., cap. *Ex tuarum*, de Auctor. et usu pall., l. 2, § 1, verb. *Merito*, ff. Ne quid in loco publ., et tradit specialiter Panormit. in cap. *Certificari*, de Sepult., n. 9; et omnia dicta in præcedenti assertione a fortiori hanc probant. Quia jus uniuscujusque illæsum servare, jure communi vel etiam naturali postulatur, et licet princeps possit interdum illud auferre, non tamen sine magna causa, et satis clara. Hinc vero eamdem recipit hæc conclusio limitationem quam præcedens, scilicet, ut intelligatur, nisi ex gravitate causæ et materiæ necessitate aliud præsumatur de principis intentione; tanta enim potest esse necessitas, ut extensio facienda sit, non obstante alterius præjudicio: nam in hoc eadem ratio, quæ in præcedentis assertionis limitatione posita est, hic procedit. De quo in cap. sequent. aliquid addemus.

CAPUT XXVIII.

QUÆ SINT IN RESTRINGENDIS VEL EXTENDENDIS PRIVILEGIIS OBSERVANDA.

1. *Ampliatio vel restrictio privilegii qualis.* — Ex dictis in præcedenti capite, solum in genere habemus quando et quibus considerationibus privilegium ampliandum vel restringendum sit. Superest igitur explicandum quanta esse possit aut debeat ampliatio, vel restrictio, et quomodo, juxta principia posita, privilegiis applicanda sit.

2. *Prima regula.* — Circa priorem partem, duæ regulæ pro restrictione assignari possunt. Prima est, restrictio privilegii nunquam debet esse tanta, ut reddat illud inutile, quantumvis grave et odiosum appareat, nisi eo perveniat ut sit etiam injustum. Regula est communis ex c. *In his*, de Privil., et cap. 1 de Rescript. Quibus locis communiter doctores, præsertim Deci. et Panormit.; Sylvest., verb. *Privilegium*, quæst. 3; Navar., in Sum., cap. 12, n. 79; et in Apolog. de Reddit., quæst. 3, m. 6, n. 3. Et ratio est, quia voluntas principis nunquam debet frustrari, neque inefficax reddi, et ideo etiam de omni lege cautum est ut per interpretationem non reddatur inutilis, l. *Non dubium*, c. de Legib.; quia semper id est contra intentionem principis, quia non creditur otiose ferre legem. Unde qui, legis intentione omissa, ita adhæret verbis ut reddat inutilem legem, illam destruit, et prævaricator legis dicitur in l. *Qui contra*, c. de Legib. Idem est ergo in privilegio; nam est eadem ratio; et ideo hæc regula locum habet, etiamsi oporteat privilegium ad aliquid extendere, quod exorbitans vel odiosum apparet, ut colligitur ex l. *Si filiusfamilias*, 4, in fine, ff. ad Macedonian., ubi privilegium illud filiifamilias, quod alias reputatur odiosum, extenditur ne inutile fiat, de quo videri potest Tiraq. post leges connubiales, Gloss. 5, n. 115. Et eadem ratione si necesse sit, ultra rigorosam proprietatem verba extendere, ne quis defraudetur privilegio, fieri debet secundum jus. Estque optimum exemplum in cap. *Quanto*, de Privil. Hinc denique sumptum est generale principium, privilegium debere aliquid operari ultra commune jus, quod sine privilegio non liceret, quia alias esset inutile, quod quomodo intelligendum sit, supra cap. 20 diximus.

3. *Secunda regula.* — Secunda regula sit: verba privilegii secundum proprietatem tenenda et observanda sunt, et extra illam trahenda non sunt ad restringendum privilegium, nisi vel ratio justitiæ cogat, vel aliunde talis voluntas concedentis rationabiliter præsumatur. Regula hæc, suppositis ac recte explicatis duabus limitationibus illi adjunctis, satis per se clara est, quia, in legibus intelligendis et observandis, proprietas verborum est in universum tenenda per se loquendo, ut sæpe dictum est; ergo idem servandum in privilegiis; tum quia est eadem ratio, tum etiam quia privilegium est quædam lex. Confirmatur primo, quia favores etiam non sunt restringendi, et præsertim cum violentia verborum, et absque necessitate; sed privilegium continet favorem ex sua directa intentione, ejusque verbis vis infertur, quando a sua proprietate extrahuntur; et nulla est necessitas, quando in favore non est injustitia, nec præsumptio justa talis voluntatis principis; ergo talis restrictio privilegii admittenda non est. Denique confirmatur, quia voluntas concedentis, si non sit injusta, plene et (ut sic dicam) adæquate implenda est; sed hæc voluntas indicatur per ejus verba juxta propriam eorum significationem; ergo ita est servandum privilegium integre ac plene; ergo non licet illud restringere per verborum improprietatem voluntariam. Alias nihil esset firmum in privilegiis, et sub nomine restrictionis eludi et corrumpi facile possent.

4. *Duæ limitationes in conclusione positæ necessariæ.* — *Objectio.* — *Responsio.* — Duæ autem limitationes positæ necessariæ sunt,

quia duo sunt ad effectum privilegii necessaria in concedente, scilicet, potestas et voluntas, et quacumque illarum deficiente, non sequetur effectus. Prima ergo limitatio respicit potestatem : nam id tantum possumus, quod jure possumus; ergo princeps non censetur posse concedere quod sine injustitia seu injuria alterius fieri non potest; ergo nec præsumitur id concedere, aut velle. Probatur hæc ultima consequentia; tum quia nunquam præsumitur voluntas principis esse injusta, nisi evidenter constet; tum etiam quia licet daretur talis voluntas, esset inefficax et impotens ad validum privilegium concedendum, quia repugnat per privilegium licere actionem injustam. Dices, interdum additur in privilegiis clausula : *Salva justitia,* ut patet ex cap. *Certificari,* de Sepult.; ergo ubi non additur, privilegium absolute operabitur. Respondetur negando consequentiam; nam, ut recte ibi advertit Panorm., licet illa clausula non addatur expresse, semper subintelligitur, quia naturalis ratio illam postulat. Additur ergo aliquando (quod in aliis rescriptorum clausulis frequenter observatur) ad majorem perspicuitatem, et ne excedatur fortasse in usu privilegii, et ita per illam monetur privilegiarius, vel judex privilegii, ut servet justitiam, tum naturalem, tum etiam per leges canonicas vel civiles respective constitutam.

5. *Privilegium injustum quoad usum quale et quem effectum habet.* — Sed quæret aliquis de qua justitia seu injustitia intelligendum hoc sit, id est, an de injustitia privilegii quoad usum ejus, vel etiam quoad solam concessionem; est enim considerandum duobus modis intelligi posse privilegium esse injustum, uno modo quoad usum, et consequenter simul quoad concessionem, non enim potest usus privilegii esse injustus, et non esse injusta illius concessio; e contrario vero fieri potest ut privilegium sit injustum tantum quoad concessionem, non vero quoad usum, quia multa male fiunt quæ facta tenent, et sæpe licitum est uti malitia alterius, seu effectu qui ab alio male fit. Quando ergo privilegium est injustum quoad usum, assertio maxime locum habet, imo etiam extenditur ad omnem injustitiam generaliter, id est, ad omnem iniquitatem. Quia quomodocumque reddatur iniquus usus privilegii per interpretationem adæquatam alicui proprietati verborum, vitanda omnino est et restringenda interpretatio, quia non potest privilegium dare licentiam ad faciendum iniquum. Quod intelligendum est, quando iniquitas maneret, existente privilegio, ut si esset contra legem naturalem, vel aliam indispensabilem per tale privilegium. Nam si iniquitas solum oriatur ex lege positiva dispensabili ab eo qui privilegium concedit, jam illa non manet concesso privilegio, quia legis obligatio per illud aufertur, et ita in usu talis privilegii, per se loquendo, nulla est iniquitas, ideoque tale privilegium non comprehenditur sub hac limitatione, sed ad talem usum extendi poterunt ejus verba, si propria illorum significatio id postulet, et aliud non obstet.

6. *Privilegium injustum quoad concessionem quid operatur. — Concessio injusta privilegii non facit semper esse injustum usum ejusdem.* — At vero privilegium injustum tantum quoad concessionem, imprimis vix habet locum in privilegio injusto contra commutativam justitiam, non quia illud non sit maxime iniquum, sed quia vix potest esse validum; si non sit validum, jam erit etiam iniquus usus ejus, ut per se constat. Assumptum declaratur, quia concessio privilegii maxime potest esse injusta contra commutativam justitiam, quia concedit aliquid faciendum cum injuria tertii; sed talis concessio nulla est; nemo enim potest dare uni jus seu facultatem ad injuriam alteri faciendam, est enim implicatio in adjecto ; ergo tale privilegium non solum est injustum, sed etiam nullum : imo inde concluditur, tale privilegium intrinsece esse injustum non solum quoad concessionem, sed etiam quoad usum, quia concedit injustum usum. Dixi autem *vix* oppositum accidere, quia non repugnat privilegium contra justitiam commutativam concessum validum esse, et consequenter non repugnat concessionem privilegii esse sic injustam, usum autem privilegii non esse injustum, quia utitur quis jure suo per illud acquisito. Ut, verbi gratia, si rex cum conductore suorum tributorum paciscatur sub conditione et obligatione non concedendi alicui privilegium exemptionis a solutione tributorum, et postea tale privilegium concedat, contra justitiam commutativam peccat, quam ex pacto servare tenebatur, nihilominus tamen privilegium validum est, et privilegiarius non peccabit non solvendo tributa ; ipse vero rex tenebitur damna conductori resarcire : fortasse tamen tunc etiam a principio non peccabit rex contra justitiam commutativam, si privilegium concedat cum intentione resarciendi damna,

seu diminuendi pensionem conductoris. Et ita, regulariter loquendo, non est privilegium sic injustum quin usus ejus sit injustus, et consequenter totum privilegium sit nullum. In quocumque autem alio genere injustitiæ, sæpe contingit esse injustam concessionem privilegii, non vero usum, quia injustitia vel iniquitas concessionis non semper invalidat illam, ut, si tantum sit contra justitiam distributivam per acceptionem personarum, vel quia fit sine justa causa, et cum scandalo, vel quid simile : tunc enim concessio facta tenet, et consequenter si actus concessus non sit intrinsece malus, sed solum quia prohibitus, poterit per validum privilegium fieri non malus, et consequenter usus talis privilegii potest esse licitus, sicut in simili supra de dispensatione diximus.

7. *In quo sensu procedat conclusio tradita.* —Dico ergo, ad interrogationem factam, assertionem maxime procedere de injustitia contraria valori privilegii, atque adeo præcipue verificari in privilegio injusto vel iniquo quoad usum. Talis enim injustitia maxime vitanda est in privilegiis, quia summam absurditatem continet, et ideo etiamsi oporteat maxime impropriare verba, ut a tali iniquitate privilegium excusetur, cum tota illa improprietate restrictio facienda est. Nam hæc est etiam generalis regula interpretandarum legum, ut sensus absurdus vitetur, quo lex fieret noxia vel iniqua. Maxime quia, licet verbis expressis privilegium concederet actum iniquum, nullius esset momenti aut efficaciæ; ergo ubi verba non sunt ita expressa, et sensum alium admittunt, licet improprium, ita est restringendum privilegium, ut aliquo modo fiat utile per applicationem ad aliquem licitum usum; et ita quæ videtur esse restrictio, erit potius favor et sustentatio (ut sic dicam) ipsius privilegii.

8. *Seclusa injustitia et verbis privilegii in sua proprietate retentis, quid faciendum.* — At vero quando, ex verbis privilegii in sua proprietate retentis, non sequitur injustitia vel iniquitas in usu privilegii, sequitur tamen in concessione, quia videtur esse nimia prodigalitas, aut relaxatio, tunc videtur non esse dandam tantam licentiam restringendi privilegium cum improprietate verborum, quia loquendo absolute non deest potestas in principe ad concedendum tale privilegium, et quando in usu ejus non apparet iniquitas, vix potest esse certa in concessione, quia princeps potest habere plures causas et rationes quibus moveatur et excusetur, quæ non sint aliis notæ. Aliunde vero rationes pro conclusione factæ videntur probare non esse præsumendam injustitiam vel iniquitatem, etiam in sola concessione, sed restringendam esse ad illum gradum, in quo licita esse potuerit. Item videntur probare, de tali concessione, in eo sensu in quo esset iniqua, judicandum esse ut de re moraliter impossibili, ex illo principio, quod id possumus quod jure possumus, et ideo non esse ad illam extendenda verba privilegii. Dico ergo in hanc posteriorem partem inclinandum magis esse, cum magna tamen moderatione prudentis arbitrii, ita ut fere sit moraliter inevitabilis iniquitas concessionis, nisi verba restringantur; tunc enim restringi poterunt etiam cum aliqua improprietate, dummodo hæc tanta non sit ut videatur potius illusio vel eversio privilegii, quam interpretatio. Nam si evidentia verborum tanta sit ut aliter vitari non possit, standum est voluntati principis, etiamsi male faciat, quia nihilominus valide facit, et dat jus. Ideoque ad illum est in tali casu recurrendum, et non est per violentiam, vel contemptum, contra illius voluntatem agendum.

9. *Relinquenda est proprietas verborum ad sequendam voluntatem concedentis.* — Altera vero limitatio posita in ultima parte assertionis pertinet ad voluntatem principis, quæ præter potestatem necessaria est; contingit enim non raro ut non sit voluntas principis totum id concedere quod verba præ se ferunt etiam in proprietate sumpta, et ideo quando de hoc fuerit probabilior præsumptio, juxta mentem concedentis restringendum est privilegium, quia ab illa principaliter pendet. Prima vero conjectura hujus voluntatis esse potest, quam in fine præcedentis puncti assignabamus, nimirum, si necessaria sit restrictio ad vitandum aliquod absurdum, vel delictum et iniquitatem in ipso principe, aut nimiam imprudentiam contra commune bonum. Oportet autem ut necessitas sit moraliter evidens et manifesta, quia si res fuerit dubia vel utrinque probabilis, tenori privilegii standum est, quia hoc est consentaneum favori et juri, et in dubio jus præferendum est : melior enim est conditio ejus cui jus favet, sicut etiam melior est conditio possidentis. Alia conjectura est, quando privilegium posterius contrarium est priori, nisi restringatur, quia tunc restringendum est etiam præter verborum proprietatem, quia non præsumitur princeps velle derogare privilegio priori, imo nec illud

scire, nisi illius mentionem faciat. Idemque est, si deroget particulari statuto, juxta regulam, c. 1 de Constit., in 6. Idem si repugnet consuetudini, nisi de illa expressam mentionem faciat, juxta doctrinam Bart. in Authent. *Quas actiones*, c. de Sacros. Eccles., in fine, verb. *Item quærit Glossa;* et tradit late Felin. in rubr. de Rescrip., n. 18, verb. *Considera secundo*, cum Aret., cons. 15, circa finem. Idem denique erit de quocumque alio facto, vel jure privato quod præsumitur princeps ignorare; et ideo censetur illud nolle, quando inde redditur privilegium nimis odiosum vel onerosum aliis.

10. *Privilegium derogans juri acquisito alicujus tertii quomodo intelligendum. — Res levis quid efficit contra privilegium.* — Atque hinc tandem constituitur eadem exceptio, quoties privilegium derogat juri acquisito tertii, nisi restringatur; tunc enim licet tale sit jus illud, ut possit princeps illud tollere sine injustitia ex rationabili causa, non censetur velle illud tollere, quando illud expresse non declarat; ideoque, licet generaliter loquatur, non comprehendit damnum tertii in jure jam acquisito, imo præsumitur illud ignorare, et consequenter nolle. Atque hac ratione talis restrictio est veluti conditio et exceptio intrinsece inclusa in generalibus verbis, licet non exprimatur. Quæ est communis doctrina, ut in superiori cap. tactum est, et traditur satis expresse in l. 2, § *Si quis a principe*, ff. Ne quid in loco pub., etc. Idem docet Bart. in l. *Impuberi*, ff. de Admin. tut. n. 2, et in leg. Gallus, § *Et quid si tantum*, ff. de Lib. et posthum., in fin.; Panor., in cap. 1, de Jud.; Joan. Andr., in cap. *Si motu proprio*, de Præb., in 6; Sylv. verb. *Privilegium*, quæst. 3, d. 4, et quæst. 9, in fine; Rod. tom. 1, quæst. 11, art. 9; Sanc., lib. 8, disp. 7, n. 6, in fine; et plura refert Rebuff. in l. 1, ff. de Verb. signific., § 17. Ratio vero reddi potest, vel ex generali principio, quod odia sunt restringenda; privilegium enim nocens tertio, ut sic odiosum est, et ideo est restringendum, juxta regulam legis *Quoties*, c. de Prec. imper. offer.: *Quod absorbens jus alterius debet ab omnibus judicibus refutari;* vel certe ex alio principio, quod contra inauditam partem nihil fieri potest, juxta cap. 1 de Caus. posses. et propriet.; nam licet id præcipue intelligatur in judiciis, per æquiparationem extendi potest ad privilegia: nam est eadem vel major ratio, quia sæpe per importunitatem, vel taciturnitatem, et captatam occasionem impetrantur, et ideo non censetur princeps velle damnum inferre tertio, ipso inscio et non audito. Quapropter, licet princeps concedat privilegium ex certa scientia, non censetur illam habere de nocumento tertii, et consequenter nec ad illud extendere voluntatem suam, nisi illud exprimat, ut in superioribus dictum est. Declarant autem fere omnes hoc intelligendum esse, quando privilegium lædit alterum in re gravi, quia si nocumentum leve sit, quasi nihil reputatur. Quod sumitur ex dicta leg. *Quoties*, et in præsenti accommodandum existimo, quando damnum illud leve sine magna violentia et improprietate verborum privilegii vitari non potest (quia si verborum proprietas sufficienter salvari potest sine nocumento tertii, etiam levi, non est ad illud extendendum), ut in hoc constituatur differentia a nocumento gravi, quia hoc non est permittendum, etiamsi oporteat verba privilegii cum improprietate restringere. Imo, licet privilegium reddatur inutile, si damnum grave inferat tertio in jure acquisito, si illud non exprimat, potius est ob præsumptam surreptionem annullandum quam admittendum, ut dicti auctores tradunt, propter eamdem rationem. Et hæc de restrictione.

11. *Tertia regula. — Privilegium ob similitudinem rationis non extendendum.* — De extensione possumus alias duas regulas statuere. Sit ergo in ordine tertia regula: privilegium nunquam est extendendum ad alias personas vel alios actus propter similitudinem rationis. Est communis, Cardin. Clem. 1 de Testam., q. 6; Bart. in l. 1 et ult., ff. de Const. princip.; Bald., in cap. *Inter cætera*, de Rescript., n. 9; et Beroi., in cap. 1 de Probat., n. 70; et sumitur ex leg. *Si pupillorum*, § *Si prætor*, ff. de Reb. eor., etc., ex cap. *Sane*, de Privileg., et Clement. 1 de Censib. Ratio est, quia virtus et efficacia privilegii neque omnino, neque essentialiter posita est in ratione, sed in voluntate concedentis; ergo parum refert quod, in simili casu vel persona, eadem ratio versetur, si voluntas ad illam non extenditur. Non autem extenditur si non exprimitur, quia (ut sæpe dixi) inter homines voluntas non operatur, nisi ut significata. Confirmatur a simili de lege pœnali, in qua pœna nunquam extendi debet, quia pendet ex voluntate imponentis, ut supra dictum est: quoad hoc autem est eadem ratio de privilegio, licet in aliis sit diversitas.

12. *Objectio.* — Contra hoc objici solet c.

Cum dilecta, de Confirm. utili vel inutili, illis verbis : *Ejusdem æquitatis similitudine provocati.* Ex quo textu multi colligunt legem exorbitantem, seu excipientem casum singularem a communi jure, extendi ad alios propter similitudinem rationis, ut videre licet in Panorm. ibi : Felin., in c. *Quoniam frequenter,* Ut lite contestata; Nav. in c. 1, § *Laborem,* 24. Confirmatur primo, quia lex exorbitans extenditur in causa pia et miserabili ob similitudinem rationis, ut multi jurisperiti testantur, quos refert et sequitur Barbos. in l. *Si constante,* 25, ff. Solut. matrim., n. 73, in fine, et n. 74; ergo idem erit in privilegiis, saltem in his quæ ad causas pias conceduntur. Confirmatur secundo, quia privilegium per quod datur potestas ad absolvendum in aliquibus casibus, extenditur ad alios in quibus eadem vel major ratio militat; et dans facultatem ad dispensandum vota, dare censetur ad commutandum; et dans privilegium testandi, censetur dare ad faciendum codicillum, vel donandum causa mortis; et dans facultatem clerico beneficiario ad fruendum fructibus in absentia, ut theologiam audiat, censetur dare etiam audienti jus canonicum. Atque in hanc partem propter aliqua ex his argumentis inclinat Didac. Perez in legib. ordin. quæst. 2 Prologi; Favet Navarr., afferens aliqua exempla in Sum., c. 22, n. 74; Sarmien., in lib. Select., cap. 12, n. 7; et Barbos., in l. 1, ff. Solut. matrim., n. 19 et 20. Propter quod Emman. Roder., licet in 1 tom., quæst. 7, art. 2, prædictam regulam absolute tradidisset, nihilominus in quæst. 119 addit solum regulariter procedere, et illam limitat, ut non procedat in privilegiis causæ favorabili concessis, ut est causa pia, causa dotis, religionis, etc.

13. *Nulla limitatio admittenda.* — Dico tamen, si vere et proprie loquamur, non esse necessariam limitationem, si extensio excedat propriam verborum significationem. Ita sentiunt auctores pro regula citati, qui indistincte loquuntur. Sic etiam loquuntur jura quæ jubent tenorem privilegii observare, et illum non præterire; ergo intra illum tantum et intra verborum proprietatem licita est extensio, non tamen ultra. Confirmari hoc potest variis exemplis, plura inconvenientia ex illa extensione deducendo; sequitur enim privilegia concessa uni religioni posse extendi ad aliam æqualem, vel arctiorem, propter solam paritatem rationis in pietate causæ; consequens est omnino falsum : quis enim audere illam extensionem facere, nisi Pontifex communicationem privilegiorum concessisset ? Item sequitur privilegium concessum personæ patris, transire ad filium, si in eo eadem ratio militet; quod licet admittat Roder., d. quæst. 7, art. 7, in principio, tamen et sibi ipsi videtur repugnare, et generali regulæ juris, quod privilegia personalia non transcendunt personas, c. *Privilegium,* de Regul. jur., in 6. Alias non solum inter patrem et filium id esset admittendum, sed etiam inter quascumque duas personas æque dignas, in quibus eadem ratio pietatis, aut gratitudinis, vel remunerationis inveniretur, quod nemo concedet. Ratio denique a priori supra tradita æque procedit in privilegio piæ causæ, quia etiam illud pendet ex voluntate principis, qui, licet velit facere unum pium opus, non ideo vult facere omnia similia vel æqualia, seu in quibus eadem ratio militat, ut per se constat in quolibet operante ; estque eadem ratio in principe. Confirmatur, quia nisi standum esset verbis privilegii, omnia essent incerta, et alius posset similem extensionem facere in privilegio remuneratorio, quod honestissimam habet rationem, et in similibus, quæ nulla ratione admittenda sunt.

14. *Ad cap. citatum in contrarium responsio.—Derivatio unius ad aliud differt a virtuali continentia. — Lex exorbitans quomodo intelligenda.*—Ad cap. ergo *Cum dilecta,* respondeo principem quidem optime facere posse illam extensionem, quia jam accedit ejus voluntas, et non facit tantum declarando, sed constituendo, neque aliud probat textus ille : nos autem loquimur de privatis personis utentibus privilegiis. Propter ea vero quæ in confirmationibus congeruntur, est considerandum aliud esse, derivare privilegium ab uno ad aliud per similitudinem rationis, quod non licet; aliud vero ita illud interpretari, ut plura comprehendat quam superficie verborum appareat, quod licet, quando ratio suadet. Exemplum sit, si alicui concedatur privilegium celebrandi sacrum in loco interdicto, licebit illud extendere ad ministrum : et si concedatur personæ nobili simile privilegium audiendi sacrum, extenditur ad socios vel familiares, juxta decentiam status, ut supra dictum est, ex Panorm. in cap. *Quam sit,* de Judæis, quia illa non est extensio per similitudinem, sed per virtualem continentiam verborum, juxta rationabilem eorum interpretationem. Ad hunc ergo modum habet aliquando locum extensio in lege exorbitante, non vero propter solam rationis

æquiparationem, ut in lib. 6, in princ., dixi. Et eodem modo diximus, in materia de voto, sub facultate dispensandi includi facultatem commutandi. Et simili modo est probabile sub testamento comprehendi codicillum tanquam accessorium sub principali; vel extenditur illa vox ad omnem dispositionem causa mortis factam, quando non usurpatur propter specialem modum disponendi per modum testamenti, de quo videri potest Navar. de Redit. monit. 20; et Mandos. in Praxi signat. gratiæ, verb. *Licentia.* Ad hunc ergo modum fit extensio in favorabilibus privilegiis quoad significationem verborum, maxime quando juvatur consuetudine, vel juris, vel judicum, aut sapientum; transiens vero a causa ad causam, vel a persona ad personam propter solam rationis æquiparationem, nunquam licet, quod magis in sequenti regula explicabitur.

15. *Quarta regula.* — *De ampla interpretatione privilegii.*—Quarta regula, seu secunda de extensione sit: Interpretatio ampla privilegii semper est intra verborum proprietatem facienda, nisi major omnino necessaria sit, ut privilegium aliquid operetur. Regula sumitur ex Glossa in Clem. *Per litteras,* de Præbend., verb. *Directas,* ubi, loquens de privilegio etiam motu proprio concesso, ait non esse ampliandum ultra vim propriam verborum. Idem sensit Alex. de Nevo, in c. *Quia circa,* de Consanguinit. et affinit., num. 16; et Sanc., lib. 8 de Matrim., disp. 1, num. 5. Ratio autem est jam tota in secunda et tertia regula, quia verba privilegiorum sunt sicut verba juris, quæ in proprio sensu, et secundum jus ipsum sunt accipienda; alias nihil esset certum, si ad improprias significationes extendere liceret. Exceptio autem addita est, quia fundatur in ipso jure, quod præcipit ita interpretari legem et privilegia, ut nec injusta sint, nec inutilia, vel frustra data, ut in fine præcedentis regulæ explicatum est. Atque ita res est facilis.

16. *Proprietas verborum unde sumenda est.* — Hæc autem proprietas verborum imprimis sumenda est ex usitata significatione, vel communi usu, vel (quod maxime attendendum est) secundum jus privilegio proportionatum, quod ideo addo, quia si privilegium est regium, magis attendendum est jus civile; si vero fuerit pontificium, canonicum jus attendendum est. Notavit hoc Sylvest., verb. *Privilegium,* quæst. 3, et sumitur ex Bald., l. *Si quando,* 1, c. de Bonis vacantib., lib. 10. Quod uno vel altero exemplo declaratur; nam si privilegium concedatur, verbi gratia, Episcopo pro suis familiaribus, familiares intelligendi sunt, qui actu sunt in obsequio et famulatu ejus, juxta cap. ultim. de Verborum significat., in 6; et notavit Abbas in cap. *Cum dilectus,* de Clericis non residentib. Item si aliquis irregularis per privilegium fiat habilis ad beneficia, intelligitur de simplicibus, nisi aliud explicetur, juxta cap. ultim. de Præbend. Item si illegitimus per privilegium fiat habilis ad ordines indefinite, intelligitur de minoribus tantum, quia est materia odiosa, et in majoribus censetur esse specialis ratio et consideratio, ut voluit Sylvest., dicta quæst. 3, et in verb. *Clericus,* 1, quæst. 4. Præterea immunitas ab oneribus simpliciter concessa intelligitur ab extraordinariis, non ab ordinariis, nisi exprimatur, ne alii nimium graventur, ut dixit Sylvest. supra, quæst. 9, cum Bart., in leg. 2, ff. de Jure immunit. Sic etiam facultas ad minuendum numerum ministrorum Ecclesiæ, cujus facultates diminutæ sunt, non extenditur ad augendum illorum numerum, etiamsi crescant redditus, ut notavit Panormit, ex textu ibi, in c. ultim. de Verbor. significat., quia moderari proprie non significat augere. Similiter privilegium circa modum servandi interdictum, non extenditur ad cessationem a divinis, nisi exprimatur, vel aliunde constet de mente concedentis, quia illa duo in jure diversa sunt, ut notat Nav., c. 27, num. 189. Denique facultas data ad ascendendum ad majorem dignitatem non extenditur ad æqualem, quia verbi proprietas hoc non admittit, cap. *Licet,* de Translat. Episc., et sic etiam intelligitur cap. *Licet,* de Regularib., ubi conceditur religioso transitus ad arctiorem religionem, unde non censetur concessus ad æqualem. Denique si alicui detur facultas providendi, verbi gratia, primam præbendam vacantem per decessum, non intelligatur data si vacaverit per renuntiationem vel cessionem, quia, in rigore verborum, illa duo distincta sunt, capit. *Susceptum,* de Præbend., num. 6.

17. *Juxta has regulas alia intelligenda.* — Ad hunc ergo modum de aliis intelligendum est, et juxta has regulas intelligendæ sunt aliæ quæ frequenter in auctoribus inveniuntur. Una est, privilegia non plus operantur quam verbis exprimant, juxta c. *Privilegia,* dist. 3, et c. *Porro,* de Privileg.; subintelligendum enim est, *quam verbis exprimant,* aut

late, aut restricte interpretatis, juxta conditionem privilegii, et observata propria illorum significatione, vel communi, vel saltem juridica, nisi specialis necessitas cogat aliquam improprietatem admittere. Alia regula est, privilegium simpliciter favorabile extendendum esse; intelligenda vero est, salva verborum proprietate juxta materiam subjectam, vel usum juridicum, ut dictum est. Item, procedit contra concedentem : nam respectu aliorum restringenda sunt verba, ut præjudicium aliorum caveatur. Alia regula est, privilegium simpliciter odiosum restringendum esse ut quam minimum operetur, ita ut nec privetur effectu, et ultra effectum præcise necessarium non extendatur. Est tamen intelligenda, tum ut restrictio sit respectu aliorum, non respectu concedentis; tum ut effectus sit adæquatus verbis in aliquo proprio sensu, juxta supra dicta; et plura videri possunt in Felin., in cap. *Postulasti,* de Rescript., num. 8 cum sequent.; et Dec., in cap. 2 de Rescript., et Bart., in l. *Beneficium,* ff. de Constitution. princip.

18. *De praxi observanda in privilegii interpretatione.*—Tandem ex dictis facile expediri potest quod secundo loco proposui, de modo seu praxi observanda in hac privilegii interpretatione. De qua re multa tradunt juristæ, præcipue Panormit. in cap. *Pervenit,* de Immunit. Eccles., et cap. *Licet,* de Censib., et toto titulo de Privil., quæ in summam redigit Sylvest., verb. *Privilegium,* a q. 3 et 9. Sed illi ad multa singularia descendunt, quæ ad nos non spectant. Solum ergo est generatim adnotandum, quando verba privilegii sunt satis clara, et certam habent significationem, nullam esse adhibendam interpretationem, sed tenorem et formam privilegii esse observandam, juxta cap. *Recipimus,* et cap. *Porro,* de Privil., et sumitur etiam ex l. *Ille aut ille,* ff. de Legat. 3. Quando vero verba sunt aliquo modo ambigua, tunc principaliter quærenda est, et omnibus modis conjectanda intentio concedentis, juxta cap. *Intelligentia*, et c. *In his,* de Verbor. signific., c. *Sedulo,* distinct. 38, cum similibus. Et ratio patet ex dictis, quia ex voluntate concedentis pendet tota virtus privilegii.

19. *Supplicatio est spectanda ad indagandam mentem concedentis. — Circumstantiæ diligenter attendendæ.—Unum privilegium per aliud interpretatur. — Princeps quando consulendus.* —Ad hanc autem conjecturam faciendam, imprimis est supplicatio spectanda : nam illi solet princeps conformari, cap. *Inter dilectos,* § *Cæteri,* de Fide instrum., ubi Felin. et alii, et leg. *Si præses,* ff. de Pœnis; et tradit Jason in l. *Gallus,* § *Idem,* ff. de Liber. et posth., lect. 1; Matienz., lib. 5 Recopil., tit. 2, l. 1, Gloss. 2, num. 3; Gutier., l. 3 Quæst., pract. quæst. 17 et 18, num. 42 et 43. Deinde initium ipsius indulti attente considerandum est, quia juxta illud solent adjungi omnia subsequentia, ut sumitur ex l. ult., ff. de Hæred. inst., et notant Bart. in l. *Ambitiosa,* c. de Decretis ab ordine faciend., et Panorm. in cap. *Adversus,* de Immunit. Eccles., numero 2. Præterea spectanda est materia subjecta : nam ad illam solent verba accommodari, et præcipue spectandum est an sit materia ambitiosa, vel etiam periculosa, ex qua possit sumi occasio ad multiplicandas lites, vel peccata, ut verba coarctentur. Præterea circumstantiæ omnes causarum, et personarum diligenter attendendæ sunt : nam hæc omnia conferunt, tum ad significationem verborum, tum ad mentem principis intelligendam. Denique interdum possumus unum privilegium per aliud interpretari, et quod in uno defuerit ex alio complere, ut docet Bald. in c. *Auditis,* de Rescript., num. 4, et latius Jason. in l. *Triticum*, ff. de Verbor. oblig., n. 6. Quod si adhuc res sit dubia, et per receptam doctrinam probabiliter definiri non possit, consulendus est princeps, nisi sit aliquod periculum in mora; nam tunc prudenti arbitrio uti licebit; de quo videri potest Hostiens., lib. 5 Sum., t. de Privil., § *Quid operetur.*

CAPUT XXIX.

QUIBUS MODIS PRIVILEGIUM PER SE FINIATUR, SEU QUASI AB INTRINSECO AMITTATUR, ET SPECIALITER PER TEMPORIS LAPSUM.

1. *De mutatione privilegiorum.—Multiplex modus mutationis in privilegiis.* — Declaravimus omnia quæ circa substantiam, varietatem, causas et effectus privilegiorum opportuna visa sunt; reliquum est ut de illorum mutatione ac destructione dicamus. Constat enim privilegia, eo ipso quod jura humana sunt, mutabilia esse, et quantumvis aliqua perpetua dicantur, omnia posse aliquo modo aboleri ac destrui, ut supra, cap. 3 et 5, attigimus, et nunc exactius explicabimus. Non est autem hic modus mutationis unus tan-

tum, sed multiplex; cum enim privilegium sit humana lex, fere omnes modos mutationis recipit quos lex humana, de quibus ex professo, lib. 6, diximus. Nunc vero ex ibi dictis supponimus mutationem privilegii, instar physicæ mutationis, circa rem præexistentem versari : ac proinde privilegium tunc mutari dicitur, quando fuit validum, et talis qualitatis, vel quantitatis, et postea substantiam vel proprietatem mutavit. Nam si contingat privilegium a principio esse nullum, vel impediri, aut suspendi, ne operetur, illa non erit mutatio privilegii, sed nullitas, vel irritatio, aut suspensio anticipata, de quibus et de causis earum, explicando causas et effectus privilegii, dictum est; hic ergo de propria mutatione tractamus.

2. *Mutatio propria duplex : partialis et totalis. — Variæ mutationes totales. — Pura amissio. — Renuntiatio privilegii. — Revocatio, seu abrogatio.* — Quæ dividi potest primo in totalem et partialem; per priorem, totum privilegium, et totaliter, ac omnino extinguitur : per posteriorem autem non omnino, sed ex parte privilegium tollitur, unde generatim diminutio privilegii dici potest. Comparantur autem hæ duæ mutationes sicut privatio integra, quæ in termino semper est eadem, quia totum esse destruit; et partialis, quæ secundum varia accidentia fieri potest. Hoc autem non obstante, variæ sunt mutationes totales, seu destructiones privilegiorum, ex parte modorum seu causarum a quibus procedunt. Potest enim privilegium veluti corrumpi instar aliorum accidentium, vel rerum corruptibilium, aut quasi ab intrinseco et sponte sua, quam vocare possumus puram amissionem privilegii; aut per contrariam actionem, quæ esse potest, vel intrinseca ipsius privilegiati, quæ dici solet renuntiatio privilegii, vel alterius extrinseci agentis, et vocabitur revocatio seu abrogatio privilegii, et de his omnibus sigillatim dicendum est : de partialibus autem mutationibus non oportet specialiter dicere, quia in privilegiis non habet locum propria dispensatio, quia privilegium, ut tale est, non ponit vinculum quod per dispensationem relaxetur, sed potius ipsum privilegium solet vinculum relaxare. Et ideo non mutatur ex parte per dispensationem, sed per suspensionem, vel partialem revocationem, aut renuntiationem, et ideo, explicando integras mutationes, cum proportione declarabuntur partiales.

3. *De pura amissione. — Desitio ex parte materiæ.* — In hoc ergo capite dicere incipimus de pura cessatione privilegii. Multis autem contingit amitti privilegium absque actione ulla contrarii corrumpentis. Declaratur : nam hic corruptionis modus provenire solet ex defectu alicujus causæ conservantis; in privilegio autem plures causæ concurrunt, et ita, secundum modum causarum, possunt hi modi multiplicari. Ex his vero duo sunt certi, scilicet, ex parte formæ, seu qui ad illam reducitur, et ex parte causæ finalis; ex parte vero causæ efficientis res est controversa, et fortasse non necessaria, ut videbimus : nam de his tribus agemus. De desitione autem ex parte materiæ, non oportebit dicere, quia duplex materia potest in privilegio considerari, una est materia circa quam, et mutatio quæ ratione illius provenire potest, reducitur ad causam formalem, vel finalem, ut explicabo; alia est materia subjectiva, ut est persona, vel res, quæ est subjectum privilegii, et de hac, quatenus privilegium desinere potest ad desitionem subjecti, satis dictum est supra circa divisionem privilegii in reale et personale.

4. *Amissio ex parte formæ.*—Primus ergo modus amissionis privilegii ex parte formæ sumitur, estque per temporis lapsum. Qui modus non habet locum in privilegio perpetuo, ut supra dixi : in privilegio autem temporali est clarus, et juri consentaneus, in cap. *De causis*, de Offic. deleg., et in l. 2 et 4, c. de Precib. imperator. offerend. Et ratio id convincit; nam privilegium temporale dicitur, quod ad definitum tempus conceditur; ergo necesse est finiri, finito termino, quia cessat (ut sic dicam) influxus causæ conservantis, scilicet, voluntas concedentis, quæ in privilegio inesse censetur tanquam in signo, et ideo solum durat, quando in privilegio significatur; vel certe (et fere in idem redit) quia a principio datum fuit sub illa conditione, ut illo tempore finiretur, et ita non fuit productum nisi cum illa duratione, et ita hic modus provenit ex parte formæ, quia limitata fuit ad tempus, vel expresse, vel æquivalenter, ut dicam, et ita fuit a principio imperfecta, et tandem cessavit. Neque in hoc occurrit difficultas, sed videri possunt supra dicta de privilegio temporali, et quæ in simili dixi tom. 5, tractando de suspensione ad tempus facta, et Panorm. ac doctores in c. *Cum accessissent*, de Const.

5. *Privilegium conditionale quomodo cessat.*

— Atque ad hunc modum reducitur amissio privilegii sub conditione concessi : nam cessante conditione, cessabit, ut sumitur ex Cov., 1 Variar., cap. 15; et Molina, tom. 2 de Justit., disp. 198. Ratio vero est, quia tale privilegium virtute continet, in concessione sua, temporis et durationis terminum præfinitum, non quidem fixum et certum, sed per comparationem ad conditionem, scilicet, ut tamdiu duret quamdiu conditio duraverit; talis voluntas concedentis per adjunctam conditionem significatur, et ideo solum confert privilegio durationem proportionatam : tale ergo privilegium ideo perditur, ablata conditione, quia finitum est tempus pro quo fuit concessum, et ita hic modus amissionis sub prædicto membro continetur. Ex ratione autem facta, constat necessarium esse ut conditio sit apposita, non solum ad fieri, sed etiam ad conservationem privilegii. Certum est enim utroque modo adjungi posse, et positam tantum pro fieri non sufficere, ut ad mutationem ejus mutetur privilegium, quia tunc privilegium non pendet in conservari a conditione, sed tantum in fieri, seu non est conditionatum quoad perseverantiam, sed solum quoad productionem, et ideo impleta conditione in ipso fieri, postea manet privilegium omnino absolutum, et ideo non perditur mutata conditione. Exemplo res declaratur; nam si Papa concedat alicui monasterio privilegium non solvendi decimas si Episcopus semel consenserit, et Episcopus semel consentiat, acquiritur privilegium, nec erit in potestate Episcopi revocare illud, quia illud non donavit, sed Papa; et licet Episcopus postea dissentiat, non amittitur; quia non fuit ejus consensus requisitus ut conditio perpetua, sed solum ad valorem concessionis; secus vero esset si in privilegio diceretur : Quamdiu Episcopus consenserit; vel si conditio poneretur, non ex parte privilegii, sed ex parte actus, seu usus ejus. Ut si diceretur : Concedimus tibi ut possis non solvere decimas, non resistente Episcopo, vel, ut possis concionari consentiente Episcopo : tunc enim cessaret privilegium, cessante conditione : tunc autem non omnino amitteretur privilegium in se, sed solum quoad usum pro illo actu : nam postea iterum consentiente Episcopo, posset quis uti tali privilegio; quia conditio non fuit apposita pro ipso privilegio in se, sed tantum pro usu. Et ideo modus conditionis ex tenore privilegii diligenter ponderandus est.

6. *Dictus modus amplius declaratur ex parte status.* — Præterea ad hoc membrum reducentur amissiones privilegiorum, quæ contingunt per mutationem status, vel alicujus vinculi a quo talia privilegia pendebant tanquam a conditione necessaria, saltem virtuali, seu generali, et ideo desinunt esse desinente conditione, et ita omnia illa habent certum terminum durationis in concessione præfixum, non in particulari definitum, sed per comparationem ad alium terminum, seu conditionem. Sic novitius religionis, dimisso habitu religionis, amittit privilegia quibus in probatione gaudebat, quia solum fuerunt concessa sub illa conditione, seu durante illo vivendi modo. Sic etiam religiosus, mutata professione, amittit privilegia prioris religionis, ut illius sunt, et a fortiori si possit transire a statu religioso ad non religiosum, vel per dispensationem, vel alio modo, amittit privilegia omnia religiosi, quia statui, seu ratione status potissime conceduntur, atque adeo dependenter ab illa conditione. Et eadem ratione familiaris religionis intra illam habitans, mutando habitationem, amittit privilegia quæ per religionem communicabantur quasi sub conditione illius unionis cum illa, juxta regulam traditam a Bald. in l. 1, c. de Episc. et cler., n. 5 : Quotiescumque, videlicet, unus gaudet privilegio propter unionem cum alio cui principaliter concessum est, et in quo solo ratio concessionis invenitur, tunc dissoluta unione, et a fortiori interveniente morte privilegiarii, consequenter amittere privilegium alterum vel alios quibus per talem communicationem privilegium conceditur. Fundamentum hujus regulæ est, quia respectu aliorum concessio illa est virtualiter conditionata et temporalis, scilicet, quamdiu ille vixerit, vel quamdiu duraverit umbra illius, vel conjunctio cum illo, ut sic dicam. Et hoc modo diximus, supra, aliquibus privilegiis gaudere uxorem ratione mariti, vivente illo, et filios vivente patre, quibus non gaudent mortuo patre, vel etiam vivente, si amisit privilegium. Hoc autem non est universale, ut ibi dixi, et ideo regula Baldi intelligenda est regulariter, seu ubi neque ex verbis privilegii, neque ex alio jure constat majorem fieri communicationem, ut ibidem explicuimus.

7. *An per unum actum amittatur privilegium.* — Tandem ad hunc primum modum amittendi privilegium pertinet ordinarium dubium : an privilegium amittatur per unum actum utendi illo. Quod attingit Navar. in

c. *Placuit,* de Pœnit., d. 6, n. 166; et Panorm. in c. 2 de Treug. et pace; et ibi Felin. late; et ex illis colligi videtur hæc regula: Odiosa privilegia quæ ad lites dantur, finiri per unum actum consummatum, favorabilia autem non amitti, etiam finito tali actu vel usu. Favet Bart. in l. ult., ff. de Const. princ., n. 6, dicens privilegium ad agendum in judicio durare durante judicio, et illo finito finiri; aliique addunt privilegium ad excipiendum non ita finiri, sed esse perpetuum, et sumitur ex Gloss. in l. *Falso,* c. de Divers. rescrip., verb. *Præmia,* ubi ait, privilegium ad excipiendum esse perpetuum. Latius tradit Panorm. in c. *Cum accessissent,* de Const., n. 6. Ratio autem esse videtur, quia privilegium ad agendum odiosum est, quia est contra alium; ad excipiendum vero est favorabile, quia est ad propriam defensionem.

8. *Resolutio dubii.* — Sed dicendum censeo resolutionem propositi dubii non pendere, per se loquendo, ex eo quod privilegium sit favorabile vel odiosum, sed ex forma concessionis et vi verborum ejus. Nam si privilegium detur tantum ad unum actum, illo finito, finitur privilegium, sive sit in materia odiosa, sive favorabili, sive sit rescriptum ad litem, sive ad electionem, sive ad indulgentiam; in quacumque enim materia potest tantum ad unum actum dari pro arbitrio concedentis. Unde propter eamdem causam idem erit in rescripto ad lites, etiamsi sit ad excipiendum, quia etiam illud potest dari ad unum tantum actum; quid enim repugnat? E contrario vero, si privilegium detur indefinite ad aliquam speciem actuum, vel si detur per modum potestatis ad aliquid agendum absolute, ut ad eligendum confessorem, ad audiendas confessiones, etc., tale privilegium non finitur per unum actum, quia de se est universale, ut supra ostensum est; imo de se perpetuum donec revocetur, si temporis limitatio in eo non addatur.

9. *Optima regula, ad dignoscendum an privilegium amittit suas vires, est forma concessionis.*—Hoc autem modo potest dari privilegium tam in materia odiosa quam in favorabili, quia hoc etiam pendet ex arbitrio concedentis, et consequenter in utraque materia non finietur privilegium per unum actum, nec per plures, nisi definiantur in ipso rescripto. Igitur materia favorabilis vel odiosa poterit deservire ad restringenda vel amplianda verba rescripti, et interpretandum dari ad hos vel illos actus seu effectus, juxta superius dicta. Proxima vero et per se regula, est forma concessionis, an sit definita ad unum actum, vel ad certum numerum actuum, necne. Quod primo et præcipue ex verborum proprietate colligendum est: quando enim datur ad solum unum actum, addi solet, semel in vita, vel in morte, vel in anno, aut pro hac vice duntaxat, vel ad talem effectum, vel quidpiam simile. Quando vero hoc non additur, regulare est ut latius detur, nisi ex supplicatione facta, vel ex qualitate materiæ, vel aliis circumstantiis contrarium satis constet. Intellecta autem mente concedentis, scilicet, quod fuerit solum concedere privilegium ad unum actum, verissimum est illo facto extingui privilegium, et idem erit de duobus, et quolibet alio certo numero. Tunc autem dico modum hunc definiendi privilegii coincidere cum illo qui est per lapsum temporis in privilegio designati: nam licet ibi non determinetur certa mensura temporis absolute, designatur tamen quasi sub conditione, scilicet, statim ac fuerit actus perfectus. Interdum vero solet designari ut actus intra tale seu tantum tempus faciendus sit, et tunc finito tempore finitur privilegium, etiamsi actus factus non sit, quia sub illa conditione et mensura fuit datum, ut tradit Bart. supra, et procedit per se loquendo; an vero limitandum hoc sit, quando per accidens impedimentum intercessit, ut voluit Jason. in l. 2, c. de Divers. rescrip., dicemus in sequentibus.

CAPUT XXX.

UTRUM, CESSANTE CAUSA FINALI PRIVILEGII, CESSET PRIVILEGIUM ET EXTINGUATUR.

1. *Causa finalis privilegii, quomodo in jure sit intelligenda.* — Secundus modus quo finitur privilegium quasi ab intrinseco est, cessante causa finali ejus, juxta regulam juris: *Cessante causa, cessat effectus,* c. *Cum cessante,* de Appellat., l. *Adigere,* § *Quamvis,* ff. de Jur. patronat. Sumitur autem hic causa finalis proprie et rigorose, prout a juristis distinguitur a causa impulsiva, quæ solum secundario et per occasionem movet; causa autem finalis hic dicitur quæ est propria et principalis causa dans sufficientem rationem concedendi privilegium, atque ita reddens illud justum et honestum, ut sine illa tale non esset. Et sic explicata assertio communis est, ut constat ex Panorm., in cap. *Suggestum,* de Decim., num. 5, et in cap. *Reco-*

lentes, de Stat. Monach., num. 1, in fine; Felin., in cap. *Quæ in Ecclesiarum*, de Constitut., num. 29; Bald., in leg. *Generaliter*, c. de Episcop. et cler., n. 5; Tiraq. in tract. Cessant. caus., in princip., n. 19, et a n. 210 usque ad 220, et tota limit. 2; Covar., lib. 1 Variar., cap. 20; Gutier., lib. 2 Canonicar. quæst., cap. 15, num. 30; Barbos. in l. 1, ff. Solut. matrim., p. 1, a n. 83; et Sanc., lib. 8 de Matrim., disput. 30, n. 14. Probaturque ex c. *Abbate*, in fine, de Verbor. signif., ubi id expendit Glossa, ex cap. *Generaliter*, 6, quæst. 1, verb. *Non devagantes*, et cap. *Tuæ*, de Cler. non resid., et ex leg. *Ex pacto*, in princ., ff. de Vulgar. et pupil. Ratio vero est, quia valor privilegii pendet a tali causa in fieri et conservari; sicut enim non posset concedi nisi justum esset, quando concedebatur, ita nec potest durare, nisi usus ejus sit justus: quæ ratio ex sequentibus animadversionibus elucidabitur.

2. *In quo privilegio locum habet dicta doctrina.*—Primo ergo advertimus hunc modum desitionis non habere locum in privilegio, quod non derogat juri, sive communi, sive alterius tertii, sed est mera gratia et beneficium principis. Quia ut tale privilegium rite et licite concedatur, vel non requirit causam (ut aliqui volunt), vel licet illam requirat, ut honeste et prudenter concedatur (sicut nos diximus), postquam semel facta est concessio, jam non amplius requiritur talis causa, quia solum fuit necessaria respectu voluntatis principis, ut honeste moveretur; voluntas autem principis simpliciter contulit beneficium, et ad hoc habuit legitimam causam, et ideo beneficium permanet, etiamsi causa cessaverit. Decet enim beneficium principis esse mansurum, ut in regula juris dicitur, quod maxime locum habet in beneficio mero et favorabili, quod sine conditione et absolute fit; sicut eleemosyna facta pauperi rata manet, etiamsi desinat esse pauper, et donatio facta amico semper durat, etiamsi amicitia cesset. Unde fit, ad hanc privilegii amissionem non sufficere ut sit talis mutatio causæ quæ mutasset voluntatem principis, si tunc operatura esset, id est, quia, cessante tali causa eo tempore quo concessit privilegium, forte non concederet, vel quia, si nunc concessurus esset privilegium, secundum præsentem statum rerum non faceret: nam hæc conditio non variat priorem voluntatem, quæ absoluta et efficax fuit, ut in simili dixi in materia de Voto.

3. *Privilegium derogans juri communi vel alicujus duplex.*—Hinc præterea colligo et adverto privilegium rigorosum derogans juri communi, vel alicujus, duplex esse posse: unum est, quod uno actu consummatur, vel perficitur, quia vel solum est per modum unius actionis, vel ad summum per modum potestatis ad unum actum: aliud est, quod habet tractum successivum, quia datur per modum potestatis ad successive operandum, vel omittendum. In priori ergo genere privilegiorum, si privilegium jam habuit consummatum effectum, non habet locum hic modus cessationis, seu desitionis; quia, consummato effectu, jam privilegium non est, sed transit, juxta proxime dicta in præcedenti puncto: ergo non est quod possit desinere cessante causa. Dices: potest retractari effectus, qui per privilegium factus fuerat. Sed contra; quia aliud est privilegium, aliud effectus privilegii, ut constat, et non ita pendet effectus a causa privilegii, sicut privilegium ipsum; quia privilegium pendet a sua causa propria, et per se; effectus vero solum remote et per accidens quatenus ad esse privilegii necessaria fuit illa causa; ergo non cessat effectus jam factus, licet causa privilegii cesset. Et confirmatur, primo, quia si usus privilegii consideretur ut est actus præteritus, irrevocabilis est; si vero spectetur effectus quem reliquit, jam est in illo jus acquisitum, et in eo talis est facta mutatio, ut non pendeat ex causa privilegii.

4. Confirmatur secundo, quia si privilegium consistat in unica tantum actione quam princeps per se facit, ut est habilitare personam, legitimare, nobilitare, etc., tale privilegium potius habet rationem cujusdam dispensationis: dispensatio autem postquam habuit consummatum effectum, non retractatur quoad effectum, etiamsi causa mutetur, quia factum legitime non retractatur, quamvis postea deveniat ad statum in quo non possit inchoari, ut est regula 37 juris, in 6, et tradit late Tiraquel., dicto tractat., limit. 12; et Menoch., de Præsumpt., l. 4, præsumpt. 189, n. 196. Et patet in dispensatione voti: nam semel facta, non redit votum, etiamsi causa mutetur, et idem est in similibus; ergo idem est de privilegio quod in una tantum actione principis consistit. Et consequenter idem erit in privilegio dante potestatem ad unum actum, quando jam operatum est perfecte ac integre suum actum, quia tunc etiam se habet ut dispensatio consummata. Quod si privilegiarius fortasse nondum fecit actum, quantum ad illum habet privilegium tractum

successivum, et non comprehenditur sub prædicta regula. Imo hinc etiam intelligitur quod, licet privilegium det potestatem generalem, et habeat tractum successivum in variis actibus, si aliquos actus operatum est, non habet locum cessatio, cessante causa, quoad illos effectus, quia de illis est eadem ratio, nec esset jam cessatio, sed retractatio actus perfecti et consummati. Igitur assertio posita intelligenda est de privilegio habente tractum successivum, et prout respicit usum futurum, sic enim cessare dicitur cessante causa. Et ita diserte explicuit Panorm., quem Tiraq. imitatur, et eadem est mens aliorum quos supra Menoch. refert.

5. *Objectio.* — *Responsio.* — Objici vero potest l. *Ex pacto,* ff. de Vulg. et pup., ubi privilegium datum ad substituendum pro filio amente, non solum dicitur cessare, cessante causa, quoad futurum usum, sed etiam retractari quoad jam factum. Quia filio amente ad mentem restituto, dicitur evanescere substitutio jam facta, et redditur ratio, *quia ini quum incipit esse privilegium principis, si adhuc id valere dicamus; aufert enim testamenti factionem homini sanæ mentis;* ubi doctores advertunt effectum illum revocari, quia revocabilis erat, et perseverantia ejus fuisset injusta. Respondetur primo, illum effectum non fuisse plene consummatum, quia semper erat in fieri, et pendens ab eventu futuro: nondum enim substitutus successerat, et substitutio includebat eamdem conditionem, quam privilegium, scilicet, nisi filius habere posset hæredem. Unde dicitur, secundo et clarius, privilegium illud, ut esset justum, a principio fuisse concessum sine præjudicio tertii, et ideo non fuisse substitutionem omnino absolutam, sed quasi sub conditione vel præsuppositione amentiæ filii et impotentiæ ad testandum, ac subinde, cessante illa conditione, non proprie retractatur effectus privilegii jam factus, sed per se desinit et irritatur, propter conditionem non impletam, quia non fuit absoluta substitutio, sed sub conditione amentiæ, utique usque ad mortem, seu durantis usque ad effectum decedendi sine testamento ratione illius.

6. *Cessatio causæ contrarie necessaria est ut cesset privilegium.* — *Cessare negative quid sit, et quid contrarie.* — Tertio, hinc adverto necessarium esse ut causa cesset, non tantum negative, sed etiam contrarie, ut, ea cessante, cesset privilegium habens tractum successivum etiam quoad futuros actus. Declaratur ratione, explicando terminos, tunc enim dico causam privilegii cessare negative, quando ratio, quæ induxit principem ad concedendum privilegium, jam non subsistit, nihilominus tamen usus privilegii non est injustus, nec per se contra aliquam virtutem, ut contingit sæpe, et statim declarabitur exemplis adductis. Contrarie autem dico cessasse causam privilegii, quando usus privilegii, propter mutationem materiæ vel circumstantiarum, factus est injustus, vel iniquus, ut, verbi gratia, si monasterio applicata esset aliqua pars decimarum alicujus Ecclesiæ, quia tempore concessionis ex reliquo poterat Ecclesia sufficienter sustentari et provideri, postea vero mutatis rebus non possit sustentari si in tota illa parte decimarum defraudetur, tunc cessat causa privilegii, et consequenter cessat privilegium. Hinc ergo facilis est ratio assertionis sic declaratæ, quia privilegium de re illicita nullum est; ergo privilegium cujus usus factus est illicitus factum est nullum, quia quoad hoc eadem est ratio de conservatione quæ de incœptione, quia neutro modo potest dari licentia ad illicitum perpetrandum. Sicque habet hic locum principium juris: *Quod pervenit ad statum in quo incipere non posset, in eo remanere non potest,* l. *Uranius,* 71, § *Sed cum duo.* ff. de Fidejuss., ubi Glossa, fere æquivalentibus verbis ait: *Quod impedit faciendum, destruere quoque jam factum.* Et in leg. *Patre,* ff. de His qui sui, etc., verb. *Retinere,* declarat hoc principium procedere, quando impedimentum est ex parte causæ finalis; ego vero addo intelligendum esse de impedimento contrario, et tunc destrui quod factum est, quatenus est principium actus futuri et faciendi, in quo tale impedimentum invenitur. Denique confirmari hoc potest ex dictis supra de lege communi, cessare cessante causa per contrarietatem ad legem; nam privilegium est quædam lex, et tanto mutabilior quanto specialior, juxta legem *Ejus militis,* § 1, de Milit. test., ubi Gloss. id notat, verb. *Quocumque modo,* et ibi alii doctores, et Tiraq., d. tr., limit. 11, ad finem; ergo.

7. *Altera pars assertionis declaratur.*—*Cessationem causæ, tantum negative, non sufficere ut privilegium cesset, probatur, tum exemplis, tum ratione.*—Altera vero pars, scilicet, privilegium ex vera et subsistente causa legitime obtentum non amitti propter solam cessationem causæ negativam, declaratur primo exemplis: nam privilegium non

solvendi decimas datum monasterio propter indigentiam, non cessat, etiamsi monasterium jam non indigeat, sed aliunde habeat unde sufficienter ali possit. Item privilegium retinendi plura beneficia simul, quia neutrum sufficiebat ad sustentationem, non extinguitur etiamsi unum beneficium crescat, et fiat sufficiens ad congruam sustentationem. Item privilegium ad anticipandum tempus recitandi divinum officium, ultra commune jus datum alicui, propter nimiam occupationem alicujus muneris, non videtur cessare, etiamsi munus relinquat, nisi in ipso privilegio dicatur : *Quamdiu tale munus exercueris,* vel aliquid æquivalens. Item in religionibus sunt multa privilegia propter causas et rationes quæ revera, per temporum varietatem et morum mutationem, cessarunt, et nihilominus non censentur cessasse privilegia. Ratio vero est, quia tunc, licet ratio cessaverit, non est factum iniquum privilegium, quia usus ejus nec injustus aut perniciosus, nec illicitus factus est, ut supponitur; ergo non est cur privilegium censeatur statim eversum ac destructum. Et confirmatur etiam exemplo legis communis, quia non cessat obligatio ejus ex eo quod negative tantum cesset ratio ejus in particulari.

8. *Retorquetur argumentum.* — Sed contra hanc partem retorqueri potest utraque ratio. Nam imprimis, ut privilegium cesset, satis est quod conservatio privilegii fiat illicita propter mutationem vel cessationem causæ, licet usus privilegii, id est, actus ipse qui ex privilegio fieri solebat, per se non sit illicitus ; sed ut privilegii conservatio sit illicita, satis est quod cesset ratio ejus negative, neque oportet ut in ipso usu orta sit aliqua malitia vel iniquitas distincta ab illa quæ resultat ex cessatione privilegii : ergo. Major patet, quia non est præsumendum principem facere aliquid illicitum; ergo neque quod conservet privilegium eo tempore quo facta est illicita ejus conservatio, sed potius præsumendum est a principio illud concessisse cum ea intentione, ut cesset quamprimum duratio ejus facta fuerit illicita. Minor autem probatur ex principio juris supra posito, *quod in aliquo eventu inchoari non posset licite, non potest in eodem subsistere, seu conservari.* Nam hoc eamdem rationem veritatis habet in ipso privilegio, quam in usu ejus. Et fortius urget illud principium, prout habetur in lege prima, ff. de Condict. sine causa, et in lege *Nihil interest,* ff. de Nautico fœnor., scilicet, *paria esse a principio non habuisse causam, vel illam esse desiisse ;* quod ita recipitur a juristis, ut videre licet in Tiraq., dicto tractat., in principio n. 14; sed si a principio non fuisset illa causa, privilegii concessio fuisset illicita; nam supponimus esse causam finalem, et principalem, sine qua concedere privilegium juri derogans, iniquum esset, ut supra ostensum est : ergo similiter conservare privilegium, cessante illa causa, est iniquum. Et ita, in exemplis adductis, dicendum erit vel illas causas non fuisse principales fines, sed motivas, vel non fuisse adæquatas; vel si tales fuerunt, cessasse privilegia, quia perseverantia illorum facta est iniqua.

9. *Confirmatur exemplo.* — *Usus privilegii illicitus dupliciter.* — Declaratur et confirmatur exemplo dispensationis : nam si concessa sit ad usum habentem tractum successivum propter causam necessitatis tanquam principalem et adæquatam, cessante necessitate, cessat quoad actus residuos, etiamsi in illis non sit nova malitia. Patet in dispensatione non jejunandi pro tota quadragesima propter debilitatem virium, vel nimium laborem : nam si in medio quadragesimæ cesset necessitas, cessabit dispensatio quoad actus residuos, quia alias esset irrationabilis dispensatio; idemque dicendum erit in exemplo supra adducto de licentia non recitandi vel anticipandi Horas, si necessitas revera fuit causa adæquata, alias non est ad rem; ergo idem erit dicendum de privilegio, quia et dispensationem continet, et quoad hoc habet eamdem rationem : unde obiter etiam aperitur æquivocatio quæ committi potest in superius dictis. Quando enim dicitur debere cessare causam privilegii, ita ut usus ejus redditus sit illicitus, dupliciter id intelligi potest. Primo, ut debeat reddi illicitus per se et ab intrinseco, ita ut sit contra justitiam, vel contra naturalem legem; et hoc quidem licet sufficiat ubi contigerit, falsum autem est esse necessarium, ut constat in exemplis adductis de dispensatione. Secundo, intelligi potest necessarium esse ut usus privilegii fiat illicitus, saltem contra jus positivum, et hoc quidem est verum, est tamen consequens ad cessationem dispensationis seu privilegii, non tamen est causa cessationis privilegii; et ideo propter illam rationem non recte dicitur tunc cessare causam privilegii contrarie, quia cessatio causæ, quæ supponitur ad cessationem privilegii, tantum est negativa. Assumptum declaratur in exemplo dispensationis : nam,

eo ipso quod cessat necessitas comedendi carnes, fit illicitus ille actus, non quia habeat intrinsecam malitiam, sed quia est prohibitus, cum antea non esset, quia jam cessavit dispensatio; ergo malitia actus non est causa cessationis dispensationis, sed ad illam consequitur; dispensatio autem ipsa, solum ex carentia negativa (ut sic dicam) et pura cessatione causæ, cessavit. Sic ergo erit in privilegio, quod vim habet cujusdam dispensationis. Quod si quis dicat etiam tunc cessare contrarie causam, quia facit illicitam conservationem privilegii, imprimis de nomine disputabit, et deinde non poterit distinguere negativam cessationem a contraria, nec declarare quando causa privilegii cesset tantum negative.

10. *Retorquetur argumentum a lege desumptum.* — Tandem retorqueo argumentum a lege desumptum. Nam lex communis in particulari non desinit obligare, cessante tantum negative causa ejus in illo particulari, quia non cessat tunc causa ejus adæquata etiam in illo particulari; at vero si finis legis cesset in universali et generaliter, etiamsi tantum negative cesset, lex cessare censetur, quia fit inutilis, et consequenter irrationabilis, etiamsi usus ejus aliam particularem malitiam habere non incipiat : ergo, cum proportione loquendo, idem dicendum est de privilegio, cessante fine ejus negative. Probatur consequentia, quia privilegium est lex particularis, unde ita comparatur ad finem suum particularem, sicut lex universalis ad finem universalem, quia tam adæquatus est finis particularis legi particulari, sicut universalis universali legi; ergo.

11. *Defenditur prædicta regula.* — Fateor rem esse intricatam et perplexam, ut solent esse hæ res morales, qaando generales regulæ tradendæ sunt, quæ vix possunt esse regulares, nedum infallibiles : dico nihilominus absolute veram esse regulam indicatam, ut privilegium cesset non satis esse causam ejus finalem negative cessare, etiam adæquate. Loquor autem nunc de causa finali more aliquorum juristarum, id est, de illa quæ ita movit principem, ut fuerit unica, vel ita principalis, ut si illa non adfuisset, princeps non concederet privilegium, ut exponunt Pan., Deci., Cov., Tiraq., et alii, ut in lib. de Simon., c. 44, latius tractavi.

12. *Cessatio negativa non est sufficiens ut cesset privilegium. — Evasio. — Refellitur.* — Dico ergo cessationem hujus causæ mere negativam, non esse sufficientem causam ut cesset privilegium; et idem dico de dispensatione. Et confirmatur ac declaratur exemplo de dispensatione voti. Nam si concedatur feminæ dispensatio in voto castitatis propter morale periculum incontinentiæ, ita ut hæc sit causa expressa in indulto, et unica, et illa postea nubat, non obligabitur ad non petendum debitum, etiamsi pro certo supponamus, quoad hoc cessasse periculum incontinentiæ, quia sufficienter subventum est periculo incontinentiæ feminæ, si sit in statu in quo possit licite reddere, quia honestæ feminæ vix solent petere. Dices tunc non cessare omnino causam, sed tantum quoad aliquid. Sed hoc non satisfacit, tum quia eadem est proportio partis ad partem, quæ totius ad totum; tum etiam quia alias si tanta est dependentia a causa, ut licite dispensatio concederetur, debuit a principio ita intelligi, ut esset ad contrahendum matrimonium et ad reddendum, non vero ad petendum, quia respectu integræ dispensationis non erat adæquata causa : at hoc est inusitatum et nimis scrupulosum; ergo etiam interpretatio privilegii, subintellecta conditione, ut non duret, cessante causa tantum negative, est nimis dura et scrupulis plena, et ideo nec necessaria reputanda est ad licitam concessionem, nec consueta, aut præsumenda.

13. *Confirmatur prædicta doctrina exemplo dicto.* — Quod amplius corroboro urgendo idem exemplum; nam si in eo casu femina illa viduetur in ea ætate, vel dispositione, in qua jam non timet periculum continentiæ, nihilominus iterum nubere potest licite; ergo non cessat dispensatio, cessante causa negative : ergo nec privilegium. Antecedens probatur, quia suppono in dispensatione non dici, ut semel vel pro una vice nubere possit, sed absolute, quod dispensatur in voto castitatis : ergo ex illius vi poterit iterum nubere; tum quia illæ diversæ formæ dispensandi, quæ solent esse in usu, ostendunt plus concedi per secundam quam per primam; tum quia verba indefinita æquivalent universali in his dispositionibus, ut supra ostendi, et ita illa dispensatio est absoluta et perpetua : tum denique quia alias non esset propria dispensatio voti, sed quasi suspensio. Ut si humanus creditor remittat debitori debitum simpliciter et absolute propter paupertatem ejus, licet hic veniat ad pinguiorem fortunam, non tenetur solvere, nec remissio retractatur propter cessationem causæ : si autem non abso-

lute remitteret, sed quamdiu esset pauper, tunc acquisitis divitiis tenetur solvere : prior autem non fuisset remissio, sed suspensio debiti. Voti autem dispensatio est quædam remissio debiti ad Deum, et propter causam præsentem potest fieri absolute, et ita fit per propriam et absolutam dispensationem, ideoque etiamsi cesset causa, non redit debitum, nec retractatur dispensatio. Sic ergo dicendum censeo de privilegio : est enim vel remissio, vel donatio, vel aliquid æquivalens, quæ semel facta, de se permanens est, licet causa, quæ ad illam faciendam principaliter induxit, cesset, et ita cessatio negativa causæ non est sufficiens ut privilegium cesset, quamvis hæc regula aliquam limitationem vel exceptionem recipiat, ut respondendo ad propositam difficultatem melius explicabo.

14. *Ad principalem difficultatem responsio.* — *Ad rationes contrarias.* — Ad principalem ergo difficultatem, respondeo in ea supponi unum quod nec necessarium nec verum est, scilicet, conservationem privilegii fieri malam, cessante causa concessionis. Aut enim per conservationem intelligitur positiva actio conservans privilegium ; et sic falsum est privilegium semel concessum indigere conservatione concedentis, quia in rigore satis est ut non retractetur ab habente potestatem, quia, sive princeps male faciat, sive bene, non retractando, et sive id omittat ex ignorantia, sive ex voluntate, privilegium permanebit sine alia positiva conservatione concedentis, si aliunde pravum non fiat, vel corrumpatur, aut finiatur. Et ita in rigore falsa est major, quia est affirmativa de subjecto non supponente, seu impossibili, quia conservatio non potest fieri illicita, cum non sit actio humana; imo licet speculative res consideretur, talis conservatio privilegii non est permanentia prioris actionis, ut fuit actio, sed est tantum permanentia ipsius effectus, qui fuit jus aliquod vel potestas acquisita, qui effectus semel factus jam non pendet positive in conservari a concedente, sed tantum negative, ut non retractetur, juxta infra dicenda; sic ergo talis conservatio non potest fieri mala. Quod si ipsa perseverantia privilegii vocetur conservatio, etiam illa non potest fieri mala per ordinem ad concedentem, quia non est actio ejus, nec habet novam dimanationem ab illo, et prima quam habuit fuit bona, et jam pertransiit : fuit enim a concessione præterita, quæ bona fuit, ut supponitur : solum ergo potest illa perseverantia fieri mala, si privilegium fiat malum dando licentiam ad actum, vel usum iniquum, quod non fit per solam cessationem negativam causæ, sed necessarium est ut cesset contrarie, sicut explicatum est. Unde probationes quæ in illa ratione adduntur, omnes procedunt ex suppositione falsa, scilicet, quod privilegium duret per actionem positivam, quæ vere sit actio libera concedentis. Et ita non recte applicantur principia juris ibi citata, quia intelligenda sunt de causa a qua pendet effectus in fieri et conservari, quamvis etiam possint alio modo intelligi, ut paulo post dicam.

15. *Objectio.* — Dicet vero aliquis ipsammet priorem actionem concessivam privilegii vocari conservationem ejus : nam in virtute illius permanet, et tantum durat quantum fuit per illam intentum, et non amplius, ut in præcedenti puncto dicebamus. Et ita sensus propositionum in ea difficultate sumptarum, est intentionem concedentis esse ut solum duret privilegium, quamdiu causa ejus duraverit; nam alioqui fieret illicita conservatio, non quæ in re sit distincta a concessione, vel quæ in re duret, illa transacta, sed quæ virtute in illa includitur, et moraliter permanere censetur, quamdiu non retractatur. Tamen licet sit una actio, dicitur magis fieri illicita ut conservatio quam ut concessio, quia concedere tale privilegium pro tempore durantis causæ licitum fuit : concedere autem illud ut duret, etiam cessante causa, esset illicitum. Et ita dicitur conservatio fieri illicita ex illa hypothesi, non quia malitiam illam de novo acquirat, quando desinit esse causa, et privilegium conservatur, sed quia a principio habuisset hanc malitiam, si concessio cum tali intentione fieret. Et quia hoc præsumendum non est, inde necessario fit ut concessio talis a principio fuerit, ut ad conservationem privilegii, cessante causa, non sufficiat.

16. *Ostenditur inefficacia rationis factæ.* — Hic autem discursus esset efficax, si probaretur concessionem privilegii futuram fuisse illicitam, nisi daretur cum illa intentione formali vel virtuali, ut non duret nisi quamdiu causa duraverit ; nam inde recte sequitur desinere esse, deficiente causa. Et hanc illationem recte etiam probant principia juris adducta, quæ hunc etiam sensum optime habere possunt, et est optimum exemplum in c. *Abbate*, de Verbor. signif., in fine, ibi : *Tamdiu monasterium ipsum hac honoris debeat prærogativa gaudere, donec ibidem viguerit observantia regularis* ; ubi clare ponitur causa

illa, seu circumstantia ut necessaria ad conservationem privilegii, et redditur optima causa, in qua explicatur illum terminum designari, ut possit esse licitus usus privilegii, scilicet, *ut idoneæ personæ inveniantur in illo* (monasterio) *qui possint in Abbatem assumi*. Atque ita illa desitio privilegii fere reducitur ad modum amissionis privilegii positum in capite præced.; nam tunc duratio causæ est veluti conditio requisita ut duret privilegium.

17. *Solvitur argumentum. — Ratio responsionis.* — Verumtamen illud assumptum non satis probatur, nec probari potest universaliter, ut probant exempla adducta, præcipue de privilegio non solvendi decimas, et de dispensatione absoluta voti castitatis. Ratione etiam declaratur, quia multa illicite fiunt quæ tamen facta licite conservantur; ergo, e contrario, multa licite conservantur in esse, quæ tunc non possent licite de novo fieri; ergo, licet privilegium ex defectu causæ perveniat ad statum in quo non posset licite incipere, poterit licite et honeste permanere: ergo a principio potuit honeste concedi sub intentione absoluta donandi, et ut permaneat, licet præsens causa necessaria ad concessionem cesset, quamdiu usus ejus non fuerit alioqui illicitus. Probatur hæc consequentia; tum quia plus requiritur ad honestandam rei productionem, quam ad honestandam permanentiam rei jam productæ; tum quia qui donat indigenti, non tenetur semper limitare donationem pro tempore indigentiæ, etiamsi fortasse non posset licite donare nisi propter indigentiam: ergo idem est cum proportione in privilegio quod veluti quamdam donationem continet: tum præterea quia decet beneficium principis esse mansurum, etiamsi causa quæ ad benefaciendum movit, non maneat, dummodo beneficium ipsum possit prodesse accipienti sine injustitia, vel iniquitate; quia alioqui non esset largitio, sed quasi mutatio, et inde dubia et scrupuli in subditis orirentur circa intentionem principis, et circa causam quæ illum substantialiter movit, quia sæpe latet, et non facile intelligitur: tum denique, quia, licet causa movens principem sit temporalis et transiens, potest esse sufficiens ad perpetuam largitionem, ut constat, quia sicut apud Deum momentanea tribulatio æternum gloriæ pondus operatur, ita apud principes momentanea victoria parentis comparat filiis perpetuam nobilitatem: et, simili modo, apud Pontificem præsens utilitas vel austeritas religionis potest esse sufficiens causa ut ei privilegia perpetua concedantur, quæ durent etiamsi cesset illa utilitas vel austeritas, et religio perveniat ad illum statum in quo imprudenter talia privilegia illi concederentur. Ergo, ut concessio privilegii sub ratione quacumque spectata licita sit, non est necesse ut includat illam limitatam intentionem, ut solum duret quamdiu causa duraverit. Eo vel maxime quod si, cessante causa, privilegium fuerit revocabile, successor concedentis judicare poterit an talis revocatio expediat necne; et hoc est sufficiens et suave remedium, ut statim declarabo; ergo ut intentio concedentis sit licita, hoc sufficit, et ita nullum indicium superest præsumendi intentionem magis rigorosam et limitatam, et ideo præsumenda non est, cum præsumptio sit præter absoluta verba concessionis, ut suppono, et præter generales regulas de principum beneficiis conservandis et ampliandis, quia illa limitatio intentionis est valde odiosa et scrupulosa; non est ergo admittenda, nisi ubi evidenter fuerit necessaria.

18. *Ad confirmationem responsionis. — Limitatio prædictæ doctrinæ. — Ratio limitationis.* — Ad confirmationem igitur illius difficultatis, consequenter respondeo etiam in dispensationibus non esse generaliter veram illam regulam, ut mihi probat argumentum ex voto assumptum. Propter exemplum vero ibi adductum de dispensatione privilegii in jejunio ob necessitatem, addo in dispensationibus habentibus tractum successivum habere nostram doctrinam exceptionem aliquam: nam in illo casu fateor dispensationem non extendi ultra tempus pro quo durat necessitas. Ratio vero clara est, quia sola necessitas in illo casu talis est, ut non possit justificare dispensationem, nisi adæquate (ut sic dicam) et commensurate ad durationem suam. Nam debilitas hodierna nihil confert ad excusationem crastinam, si de futuro nullo modo duratura est, quod, ex qualitate materiæ et conditione causæ et dispensationis, est adeo notum, ut fere aperte statim appareat talis intentio dispensantis. Hoc autem non ita est in omnibus causis præsentaneis dispensationum, et multo minus privilegiorum, et ideo non potest inde sumi generalis regula, sed potius contraria regula statuenda est, propter cessationem negativam causæ non statim desinere privilegium, nisi contrarium moraliter appareat ex conditione causæ, et imperfectione ejus comparatæ ad privilegium, vel dispensationem in illo inclusam. Quod si aliquando ex parte causæ res fuerit dubia, aliæ circumstantiæ

considerandæ sunt, et si materia non fuerit nimis odiosa, in favorem potius est inclinandum; ut, in exemplo illo de privilegio anticipandi Horarum recitationem propter muneris occupationem, dubium esse potest an actualis necessitas occupationis, vel munus ipsum trahens regulariter talem occupationem, dederit causam privilegio; et in tali dubio, hoc posteriori modo interpretandum est, ita ut non oporteat singulis diebus attendere ad actualem necessitatem, ut licitus sit privilegii usus, et sic de aliis.

19. *Ad aliam partem respondetur.— Privilegium non in omnibus æquiparandum actuali dispensationi.*— Ad id autem quod additur de æquivocatione commissa in declaratione de duplici cessatione causæ, negative vel contrarie, negamus assumptum; ita enim illa distinctione utimur, sicut illa communiter utuntur auctores, ut supra ostensum est tractando similem quæstionem de cessatione legis, cessante causa. Sensus ergo est, talem requiri mutationem in causa, quæ reddat iniquum privilegium ex parte actus ad quem datum est, et consequenter esse necessarium ut actus fiat malus, non tantum consequenter ex cessatione privilegii, sed aliunde, ita ut propter illius malitiam, seu novam moralem conditionem, privilegium factum sit pravum, vel nocivum: et in hoc sensu procedunt omnia quæ diximus cum rationibus factis. Nec contra illum procedit exemplum de dispensatione in jejunio, quia non in omnibus dispensationibus id locum habet, sed solum ubi materia vel causa id postulat, ut dixi, et patet a contrario in exemplo de dispensatione in voto. Imo in illo et in similibus de dispensatione in irregularitate, illegitimatione, etc., non solum hoc invenitur, ut non cesset, cessante causa, verum etiam nec retractari possit a dispensante, quia dispensatio abstulit impedimentum, vel obligationem, quæ a solo dispensante iterum fieri non potest, propter solam negationem causæ; talis enim est obligatio voti, vel tale impedimentum est irregularitas, etc.; unde etiam responderi potest non in omnibus æquiparandum esse privilegium cum actuali dispensatione, quæ non est proprie privilegium, ut supra dixi, quia privilegium est per modum cujusdam juris et potentiæ; dispensatio autem per modum actionis, quæ non censetur fieri tota simul, quando effectus est successivus, et causa dispensationis est etiam successiva, quæ non proportionatur actioni, nisi quatenus cum illa extenditur et durat, extra hunc vero casum et similes durare potest effectus dispensationis plus quam ejus causa, et idem contingit regulariter in privilegio, ut dixi.

20. *Ad instantiam respondetur. — Lex quomodo sit prava.*—Denique ad instantiam sumptam ex æquiparatione legis cum privilegio, dico posse sustineri æquiparationem, si privilegium consideretur sub ratione legis obligantis; secus vero esse si spectetur in ratione privilegii concedentis favorem: nam sub ea ratione non est propria lex, et ideo non oportet, proportionem in omnibus servare ad legem, et præsertim in eo quod in argumento intenditur. Declaratur, quia lex inducit obligationem, non autem privilegium per se, et ut favorem præbet tali personæ. Unde fit ut lex communis, cessante negative et in universali fine ejus, cesset, quia facta est inutilis communitati, et consequenter desinit esse lex, quia amittit proprietatem quæ est de essentia legis; unde recte etiam dici potest eo ipso fieri pravam in ratione legis, quia imponere onus inutile communitati iniquum esset; ac denique sub ea ratione non male dici posset talis cessatio causæ non tantum negativa, sed etiam contraria legi, quia tollit justitiam ejus, sicut in actu indifferente ex objecto, et bono ex fine honesto, cessatio vel carentia talis finis dici potest contraria tali actui sub ratione meriti aut virtutis. At privilegium de se non est onus, sed favor privilegiarii, et licet ratio concedentis cesset seu transeat, non statim fit inutile privilegium ei cui concessum est, nec etiam onerosum, et ideo ex hac parte non procedit in illo dicta ratio, ut cessare debeat: et consequenter etiam, ut habet rationem legis respectu aliorum, cessat utilitas ejus, nec proprie tunc cessat finis ejus sub ratione legis, quia necesse est ut, durante favore privilegiarii et utilitate ejus, duret in aliis obligatio non violandi jus ejus. Quod si contingat non solum cessare finem privilegii, sed etiam ipsum fieri omnino inutilem, tunc probabile est amitti privilegium, tam in ratione legis quam in ratione privilegii, et quoad hoc servari aliquam proportionem inter legem communem et privilegium, etiam ut privilegium est; semper tamen est diversitas in modo et ratione; nam lex facta inutilis fit nulla, et facto et jure, quia fit injusta: privilegium autem inutile fit nullum, non quia fit injustum, sed quia vel fit moraliter impossibilis usus ejus, vel non appetibilis; et ita est nullum facto ipso potius quam

jure. Item hæc nullitas non provenit in tali privilegio ex solo defectu causæ finalis, sed ex defectu materiæ, quæ ex aliis causis vel circumstantiis facta est inutilis; nam sola cessatio finis concedentis, ad tantam mutationem non sufficeret, regulariter loquendo, ut dixi.

21. *Privilegium cessat, cessante causa finali dupliciter. — Dicta in hoc puncto de cessatione ipso facto sunt intelligenda.*— Ex quibus omnibus adverti potest, quarto, dupliciter posse intelligi cessare privilegium, cessante causa finali, scilicet, ipso facto, vel media actione hominis, quod multum interest. Nam priori modo privilegium fit statim nullum, posteriori autem modo fit tantum retractabile, quod longe diversum est, ut constat ex supra dictis de irritatione legum, quæ hic cum proportione locum habent. Igitur omnia quæ in hoc puncto diximus intelligenda sunt de amissione ipso facto; nam hæc est propria cessatio privilegii, seu desitio ab intrinseco, de qua nunc tractamus. Unde in eodem sensu dictum est, cessante causa negative tantum, non statim cessare, id est, annullari, et irritum fieri ipso facto privilegium, et hoc etiam suadent rationes factæ. Cum hoc tamen stat, ut privilegium fiat irritabile per cessationem tantum negativam causæ, quia ex illa sumi potest justa ratio propter quam privilegium revocetur. Et de hac irritatione loquuntur multa jura allegata; et declarat Dec. in l. *In ambiguis*, 85, § *Non est novum*, ff. de Reg. juris, num. 4. Favent etiam huic doctrinæ omnes qui dicunt, post acquisitum jus perfecte et consummate, non cessare gratiam vel favorem principis etiamsi causa cesset, ut tradunt Panorm. in c. *Post translationem*, de Renunt., n. 17; Tiraq. et Menoch., supra, cum aliis quos referunt; et Gutier., l. 1 Canonicar. quæst., cap. 15, n. 22, qui loquuntur de dispensatione; est autem idem de privilegio, per quod jam est jus acquisitum; nisi enim revocetur, non amittitur, propter cessationem solam causæ, nisi talis sit quæ usum ejus reddat illicitum.

22. *Cessatio causæ etiam contraria debet esse perpetua.* — Quinto, adverto, ut privilegium extinguatur dicto modo, necessarium esse ut cessatio causæ etiam contraria sit perpetua; nam si solum sit ad tempus, non extinguetur privilegium, sed solum suspendetur ejus effectus. Ratio est, quia tunc usus privilegii non fit simpliciter et perpetuo pravus, sed ad tempus; ergo nec privilegium in se fit simpliciter iniquum, cum pro alio tempore possit habere honestum usum; ergo nec simpliciter irritatur, sed ad summum pro tunc suspenditur. Confirmatur, quia privilegium, verbi gratia, immunitatis ab oneribus, vel muneribus, seu contributionibus, tempore necessitatis non valet, nec justus erit illius usus; cum necessitas careat lege; nedum privilegium; et tamen non propterea extinguitur, licet pro eo tempore usus ejus suspendatur, ut supra libro quinto late diximus: ergo similiter, etc. Item indultum pontificium ad dispensandum, deficiente causa ante illius executionem, suspenditur, ne liceat usus ejus; non tamen ita extinguitur quin, redeunte causa, tempore habili valeat, et licitus sit usus ejus, ut recte tradit Sancius, libro octavo, disput. 30, n. 16; ergo similiter, etc. Denique lex cujus obligatio cessat, cessante causa, non statim extinguitur, sed suspenditur: nam, redeunte causa, iterum obligat, ut late Mencha., l. 1 Controvers. illustr., c. 46, n. 3, et lib. 1 de Success., in Præfat., a n. 67; ergo, etc.

23. *Mutationes aliquæ, ex parte materiæ, ex dictis declarantur.* — Sexto et ultimo, in hoc puncto adverto, quod supra dixi, in hoc et præcedenti modo amittendi privilegium includi desitiones vel mutationes quæ in privilegio resultare possunt ex mutatione materiæ circa quam versantur: nulla enim materiæ mutatio extinguit privilegium ipso facto, nisi quæ usum ejus reddit vel iniquum, vel inutilem, vel de quo aliunde constare possit, non cecidisse sub intentionem legislatoris. Quoties autem per mutationem materiæ usus fit iniquus, vel inutilis, cessat finis privilegii maxime intrinsecus, qui esse debet usus aliquis utilis, et honestus. Si autem, extra hos casus, contigerit usum privilegii esse contra vel extra intentionem concedentis (quod raro accidet, ut dixi), tunc necesse est ut id proveniat ex aliqua limitatione addita in forma privilegii, vel de qua sufficienter constet ex tenore ejus; et tunc cessatio illa pertinebit ad defectum formæ, ut ex dictis de primo puncto constat; et ita solum superest dicendum de defectu ex parte efficientis.

CAPUT XXXI.

UTRUM PRIVILEGIUM EXPIRET PER MORTEM SOLAM CONCEDENTIS.

1. *Tertius modus amissionis privilegii ex morte concedentis.—Privilegium rite compara-*

tum non cessat per mortem concedentis. — Hic est tertius modus amissionis privilegii, qui cogitari potest, de quo dubitatur an verus sit. In quo generalem regulam constituo, privilegium non amitti propter mortem concedentis, nisi concessio illius in sua forma illam limitationem contineat. Atque ita pro generali regula et sine exceptione haberi potest, privilegium semel rite comparatum non cessare vel amitti per mortem concedentis per se, et ut spectat ad defectum et carentiam causæ efficientis. Hæc assertio communis est, et sequitur ex regula juris, quia gratia semel obtenta non cessat per mortem concedentis, juxta c. *Si super gratia,* de Offic. delegat., in 6, et c. *Is cui nulla,* de Præb., in 6 : ex quibus juribus illam regulam colligunt Gloss. ibi, Archid. et Anchar.; item Dec., in c. *Relatum,* de Offic. delegat., n. 3; Rebuff., in pract., 2 p., tit. de *Grati.,* § *Ratione congruit,* per totum; Molin., lib. 2 de Primogen., cap. 7, n. 63; Anton. Gabr., lib. 6, titulo de Præbend., conclus. 1; Summistæ, verb. *Gratia;* Navar., § *In Leviti,* notab. 31, n. 25, et in Summa, c. 27, n. 153, et cons. 2, de Officio delegat., et cons. 1 de Privileg., num. 1; Gutier., libro 1 de Canon. quæstion., cap. 15, n. 24, et lib. 2, cap. 17, a principio. At privilegium est quædam gratia; ergo eadem regula in privilegio verum habet quod non cessat per mortem concedentis. Ratio vero regulæ, etiam prout de gratia generaliter datur, esse potest, vel quia jus ipsum ita declaravit hujusmodi concessiones in favorem factas, sub quibus privilegia continentur; vel certe quia talis declaratio juris supponit hanc esse intrinsecam rationem gratiæ, vel certe esse maxime consentaneam illi : nam gratiæ concessio est quædam moralis largitio, vel donatio; donatio autem semel facta non finitur morte concedentis.

2. *Multiplex explicatio prædictæ regulæ.* — *Primum dubium.* — *Regula prædicta generaliter vera est.* — Hæc ergo regula multis modis explicanda est, et quando amplietur vel limitetur. Primo ergo videri potest regulam positam, ejus ratione attenta, solum procedere in privilegio omnino favorabili, nam illud est propria gratia, non vero in privilegio odioso; nam illud, licet sit favor respectu ejus cui conceditur, odium continet respectu aliorum, et ita non est pura gratia, sed mixta, ideoque non debet sequi regulam gratiarum. Atque ita videntur sensisse Glossa in cap. pen. de Cleric. non resident., verb. *Licentia,* et Antonin. ibi, n. 7; Sylvest., verb. *Indulgentia,* q. 5, n. 26; Angel., n. 7, qui specialiter loquuntur de licentia non residendi, quia est odiosa propter Ecclesiæ præjudicium. Quæ ratio si solida esset, idem consequenter dicendum esset in omni privilegio odioso. Nihilominus tamen verius est regulam positam generaliter habere verum in omni privilegio, etiamsi deroget juri communi, vel alicujus tertii. Ratio est, quia jura citata absolute loquuntur de gratia, et non distinguunt inter eam quæ alteri præjudicat, vel non præjudicat; ergo neque nos distinguere debemus sine textu vel ratione cogente. At privilegium, etiam rigorose sumptum pro illo quod derogat juri, est vera gratia, absolute et simpliciter loquendo, imo tanto est major gratia respectu ejus cui fit, quanto, non obstante lege vel jure alterius, ei conceditur : unde nulla ratio permittit ut propter eam causam sit gratia minus stabilis seu perpetua. Præterea ratio facta, quod concessio privilegii est quædam liberalis donatio, de quocumque privilegio procedit : nam licet deroget juri alterius, de hoc ipso fit perfecta donatio. Et jus stabile contra jus alterius conceditur, ut patet clare in privilegio non solvendi decimas : nam de se præjudicium affert, et tamen durat post mortem concedentis, non solum quando in eo explicatur ut sit perpetuum, sed etiam quoties non explicatur ut sit temporale, sed indefinite conceditur, juxta principia supra posita. Et idem est de privilegio recipiendi aliquam partem decimarum, vel non subeundi onera communia, et similibus.

3. *Probatur dicta ampliatio inductione.* — Unde ostendi potest ampliatio hæc inductione, et exemplis, quæ vel clara sunt vel probabilia. Et imprimis faciunt proxime posita. Deinde dispensatio censetur odiosa ; tamen quia respectu dispensati est gratia, semel concessa permanet, nec cessat per mortem concedentis. Quod si dicas ideo id contingere in dispensatione, quia jam habuit effectum, id non est verum : nam si superior dispensavit in jejunio totius quadragesimæ, licet dispensans statim moriatur, potest dispensatus sua dispensatione uti ad effectus nondum secutos, si alias causa subsistat ; et idem est in dispensatione matrimonii, si per Papam fuit commissa Episcopo, vel officiali ejus, et iste jam dispensavit : nam licet Papa moriatur ante effectum talis dispensationis, id est, ante matrimonium contractum, valida manet, et potest consequi effectum. Quin potius licet commissarius nondum dispensasset, si facultas illi esset commissa

cum obligatione et præcepto dispensandi, si preces veritate nitantur, non cessavit dispensatio, ut in simili dixi, tom. 5, d. 41, sect. 2, in fine; et latius explicat, et multis allegatis confirmat Sanci., lib. 8 de Matr., disp. 28, n. 9, licet Navar. in locis citatis contradicat, cujus sententia posset procedere, quando princeps moreretur, nondum litteris expeditis, ut vult Molin. supra, quod nunc non examino; et videri potest Gutier., d. c. 17. Deinde licentia audiendi confessiones, et facultas eligendi confessorem, non expirant morte concedentis, licet illæ contineant privilegia præter jus commune, et quæ possunt derogare juri ordinarii vel successoris, ut etiam dixi tom. 4, disp. 26, sect. 3, et disp. 27, sect. 4, et plures ad idem allegat Sanci., supra, num. 72 et 75. Et idem docent de licentia non residendi, Abb., dicto cap. penultim. de Cleric. non resid., num. 9; et Navarr., quæst. 3 de Redit., monit. 9 et in cap. *Placuit,* de Pœnit., dist. 6, num. 166; et Salzed. in pract.; Bernard. Diaz, cap. 26, et Sanci., n. 78. Neque reddunt aliam rationem, nisi quia illa licentia est gratia, cum tamen negare non possint quin aliqua ex parte odiosa sit, et contra ordinarium jus; hoc ergo nihil interesse censetur ad limitandam conclusionem positam.

4. *Aliud dubium circa regulam traditam.*— Secundo, interrogari potest an regula intelligenda sit absolute de privilegio, etiamsi res sit integra, id est, etiamsi privilegiarius nondum incœperit illo uti, vel limitanda sit ad privilegium jam firmatum per aliquem illius usum, post quem dicitur rès non esse integra. Felin. enim, in c. *Licet undique,* de Offic. deleg., num. 1, verb. *Primo casu,* ita limitare videtur dictam regulam, privilegium non expirare morte concedentis, *si cœptum sit illa uti;* et ex parte sequi videtur Sylv., verb. *Gratia,* quæst. 2, ubi ait quod potestas ad dispensandum alicui concessa per viam gratiæ, per unum actum dispensandi perpetuatur, ut non expiret per mortem concedentis, sentiens re integra non esse firmatam gratiam; et citat Joan. Andr. et Anton., in c. *Ex tua,* de Fil. presb. Moti autem videntur hi auctores ex d. c. *Licet,* et ex c. *Gratum,* c. *Relatum,* eod. tit., ubi hoc dicitur de commissione potestatis delegatæ, quæ commissio gratia quædam est et favor, et ideo videtur illa decisio extendi ad quamcumque aliam gratiam, vel privilegium. Præsertim quia videtur militare eadem ratio; ideo enim rescriptum per quod delegatur potestas, extinguitur morte concedentis, re integra, quia nondum est firmata et quasi radicata jurisdictio, ut dicitur in c. *Quamvis,* de Offic. deleg., in 6; sed eodem modo jus quodlibet per privilegium concessum, non videtur firmatum et radicatum, re integra, quia nondum est tradita privilegiario possessio talis privilegii, quia non videtur nisi per aliquem usum comparari.

5. *Prædicta limitatio rejicitur.* — Nihilominus regula hæc non recipit talem limitationem, sed absolute intelligenda est de privilegio plene concesso et comparato, etiamsi nullus usus ejus fuerit inchoatus. Ita sentiunt omnes alii citati auctores. Probatur autem hæc sententia sufficienter ex eo quod, in dictis juribus quæ loquuntur de gratia, talis limitatio non additur; cur ergo a nobis addenda est, maxime cum gratiæ sint potius ampliandæ quam restringendæ? Secundo, probatur ab speciali ex eisdem juribus quæ in contrarium allegantur. Nam illa conditio, ut res non sit integra, solum postulatur in rescriptis justitiæ, per quæ delegatur jurisdictio, ut ex ipsis capitibus constat; ergo extra illum casum non habet in gratiis locum illa conditio. Imo multi valde probabiliter censent illam conditionem solum requiri in delegatione jurisdictionis contentiosæ et involuntariæ; nam de hac plane loquuntur dicta jura, quæ in hac parte non sunt extendenda, quia non continent favorem, sed potius sunt stricti juris. Unde sequitur, contra Sylvest. et alios, privilegium per quod datur potestas absolvendi a culpis reservatis et a censuris, vel dispensandi in aliquibus irregularitatibus, vel impedimentis, in favorem ejus cui tale privilegium datur, non expirare morte concedentis, etiamsi res sit integra, quia est mera gratia plene facta, et non est delegatio jurisdictionis fori contentiosi. Hac enim ratione, ut supra dicebam, per mortem concedentis non cessat licentia facta sacerdoti ad audiendas confessiones, licet per illam delegetur jurisdictio in foro pœnitentiæ; ergo idem dicendum erit etiamsi ille sacerdos nunquam fuerit illa usus. Idemque est, cum proportione, de licentia eligendi confessorem. Et ita tenent auctores in præcedenti puncto citati, et plures quos Sancius refert, n. 8; et idem Sylvester, ibidem, fatetur cum Federic., cons. 78, quando Papa concedit alicui ut dispenset cum tali, non amitti gratiam per mortem concedentis, etiamsi antea non dispensaverit, quod difficilius est, ut patebit ex puncto sequenti. Ra-

tio denique a priori est, quia illa conditio non est necessaria ex natura rei, quia potest fieri perfecta donatio et traditio, antequam donatarius incipiat uti re donata; sic ergo privilegium dari potest, priusquam privilegiarius illo uti incipiat; ergo ita intelligendum est dari cum absolute conceditur, cum nec jus nec homo limitationem ponant. Et ita, ex praxi et consuetudine, videtur constare privilegium censeri sufficienter radicatum et possessum ante usum, præsertim si rescriptum sit bullatum et traditum. Et ita responsum est ad rationem in contrarium : nam quod jurisdictio contentiosa non firmetur, re integra, non est ex natura rei, sed ex institutione juris positivi, et est speciale in illa, et ideo non extenditur ad alias gratias. An vero in his requiratur saltem, ut privilegium sit acceptatum a privilegiario, dicam statim.

6. *Tertium dubium circa prædictam regulam.* — Tertio, inquiri potest an regula intelligenda sit tantum de privilegio alicui concesso in favorem suum, vel etiam si detur in favorem alterius, utroque enim modo concedi potest; sæpe enim conceditur potestas dispensandi in favorem delegati, aliquando vero in favorem ejus qui dispensandus est, ut in rescriptis, per quæ committitur provido confessori, aut doctori, etc., ut dispenset cum aliquo in tali voto. Videtur ergo assertio indifferenter intelligenda, quia privilegium utrovis modo datum, est vere gratia : nam est concessio potestatis et jurisdictionis non contentiosæ, vel alterius similis favoris; ergo regula etiam de firmitate gratiæ est de illis indifferenter accipienda. In contrarium vero est dictum c. *Si cui nulla,* ubi dicitur mandatum a Pontifice datum alicui Prælato, providendi aliquem de beneficio in gratiam provisi, expirare morte concedentis : unde colligitur idem dicendum esse in omnibus similibus gratiis, ut allegati doctores fatentur.

7. *Adhuc defenditur prædicta regula in sensu generali.—Duplex modus concedendi privilegium.* — Hæc dubitatio ponitur ad explicanda verba in principio assertionis posita. Locuti enim sumus de privilegio, semel rite et perfecte comparato, et intellecta regula hoc modo nullam habet exceptionem vel limitationem ex parte privilegii semel obtenti, sive detur in favorem accipientis, sive aliorum. Secus vero est si fuerit tantum inchoatum, ita ut adhuc non sit obtentum, sed obtinendum. Prior pars probatur ratione facta, et declaratur amplius, quia imprimis nullum est privilegium (si verum privilegium sit) quod non sit gratia et favor accipientis, etiamsi fortasse detur in aliorum utilitatem et fructum : gratiæ enim gratis datæ vere gratiæ sunt et favores accipientium, licet in aliorum utilitatem dentur. Sic ergo facultas concionandi, absolvendi, aut dispensandi, directe facta ei cui conceditur, favor est ejus, licet ratio vel causa dandi illam, et principale forte motivum , sit aliorum utilitas. Solet autem in hoc communiter observari privilegia aliis utilia præter recipientem, dupliciter concedi solere : uno modo, respectu aliorum in communi, et generatim; alio modo, respectu talis personæ, pro tali casu, vel casibus. Priori modo, censetur gratia simpliciter facta ei cui talis potestas conceditur; posteriori autem modo censetur gratia fieri potius personæ designatæ, ut ei dispensatio ad beneficium conferatur. Unde fit ut privilegium directe concessum alicui, ut per illud aliis indefinite seu in communi benefacere possit, ut sic dicam, vel jus aliquod exercere extra jurisdictionem contentiosam, non expiret morte concedentis propter rationem factam. Et in hoc conveniunt Gloss. et interpretes in dict. cap. *Si cui nulla,* per illum textum; et alii quos Anton. Gabr. supra refert.

8. *Quomodo privilegium expiret morte concedentis. — Limitatio dictæ assertionis.* — At vero quando potestas per privilegium conceditur ad exercendum aliquem actum favorabilem circa determinatam personam, regulariter censetur expirare, re integra, per mortem concedentis, etiamsi actus exercendus non sit jurisdictionis contentiosæ, et videtur colligi ex dicto c. *Si cui nulla,* ubi Glossa rationem reddit, quia tunc gratia non est perfecte facta, sed facienda. Quia tunc non fit proprie gratia illi qui talem actum effecturus est, sed illi in cujus commodum actus est efficiendus : nam tota gratia ordinatur ad illum actum, ideoque dum ille non est factus, non censetur gratia facta, sed facienda, et consequenter commissio potestatis ad illum actum faciendum non est firmata, re integra. Exemplum est in casu dicti textus, si Episcopo committat Papa ut det beneficium, quod vacaverit, Petro, gratia censetur concessa Petro, et antequam beneficium conferatur, censetur facienda, non facta, et ideo expirat in eo statu existens per mortem concedentis. Hoc tamen limitandum est, nisi po-

testas illa, etiam circa determinatam personam, detur in favorem delegati qui daturus est vel facturus beneficium; nam tunc censetur gratia jam facta, et non est dubium quin potestas ad operandum circa determinatam personam possit committi alicui in favorem ejus, non minus quam potestas operandi circa plures indefinite. In quo sensu videtur locutus Sylv. supra citatus, cum Feder.; et idem tenent Rosel. et Tabien., verb. *Gratia;* et Angel., ibi n. 2, verb. *Dispensatio,* n. 13; Domin. et Fran., in d. c. *Si cui nulla,* et colligitur ex illo textu; nam ut hæc facultas expiret, requirit ut detur *non ob suam,* id est, accipientis, *sed in ejus cui provideri mandatur gratiam.* Imo inde recte colligitur necessarium esse ut gratia non fiat delegato, sed soli alteri; atque adeo, si in utriusque favorem fiat, non extingui per mortem concedentis, quia in eo cui facta est permanet, et quia ex illo textu amplius non colligitur, ut cum aliis notavit Sanc., supra, n. 81; et intelligendum puto quando gratia conceditur utrique æque primo et principaliter; nam alioqui si favor delegati sit tantum accessorium quid, et quasi causa tantum motiva, tunc sequetur principale, et simpliciter censebitur talis gratia nondum facta.

9. *Objectio.* — Dices: nulla est ergo differentia inter potestatem datam indefinite, vel circa determinatam personam concessam; nam indefinite data potest principaliter, vel etiam totaliter dari in favorem communitatis vel multitudinis comprehensæ sub illo termino communi indefinite sumpto, nihil enim repugnat. Imo per bullas jubileorum videtur ita dari; per illas enim non intenditur favor sacerdotum vel confessorum quibus dantur potestates, si a pœnitentibus eligantur, sed gratia et favor pœnitentium. E contrario vero similes potestates dantur per privilegia religionum in favorem ipsorum religiosorum. At vero eodem modo quando designatur persona dispensanda vel promovenda, potest dari eisdem modis, scilicet, vel in favorem delegati tantum, vel providendi tantum, vel utriusque simul; ergo, eadem ratione, cessabit vel non cessabit potestas per mortem concedentis, si fuerit vel non fuerit data in favorem delegati, sive sit indefinita, sive particularis, et ita impertinens erit observatio supra posita, et nulla erit distinctio.

10. *Respondetur.*—Respondeo, ex dicto c. *Si cui nulla,* hanc colligi differentiam inter illa duo membra, quia cum datur facultas ad benefaciendum aliis, nulla personarum facta expressione, gratia censetur facta communitati simpliciter, et sine addito vel restrictione, et ideo simili modo censetur permanere post mortem concedentis, etiam re integra, et nulla limitatione vel distinctione adhibita, an detur in gratiam accipientis vel aliorum, sed absolute; at vero quando persona particularis exprimitur, circa quam facultas habitura est effectum, tunc dicitur expirare per mortem concedentis, re integra, non absolute, sed cum illo addito, si datur potestas alicui, *non ob suam, sed in ejus, cui provideri mandatur, gratiam.* Ratio autem reddi potest, vel quia talis facultas semper est magnus favor delegati, qui non excluditur saltem præsumptione juris, etiamsi simul favor aliorum generaliter seu indefinite intendatur; vel quia favor communitatis seu multitudinis præfertur favori privato, et ideo licet non sit ad effectum perductus, propter ipsam concessionem, censetur firmari ex virtuali declaratione et concessione juris. Atque ita similes facultates concessæ per Bullam Cruciatæ, juxta communem et receptam doctrinam, quam late refert Sanci., supra, n. 93, non expirant per mortem concedentis. In qua bulla aliqui considerant quod ipsamet præscribit tempus suæ durationis, scilicet, annum, vel triennium. Sed licet hæc posset esse ratio sufficiens, ut sumitur ex Anton. Gabr., supra, n. 35, non credo esse rationem adæquatam; nam idem censent omnes de duratione jubileorum, licet non præscribant tempus suæ durationis. Ratio sumenda est ex ipso modo concessionis indefinitæ, quæ eo ipso censetur continere privilegium permanens, quamvis aliæ rationes probabiles reddantur, quæ in Sancio supra videri possunt. At vero quando facultas datur in ordine ad designatam personam, considerat in cujus favorem datur, ut declaratum est, quia jus videtur præsumere concessionem sic factam ordinarie fieri in favorem designatæ personæ nisi aliud expresse declaretur. In hoc ergo potest consistere differentia.

11. *Difficultas circa dicta.* — Sed adhuc superest difficultas circa rationem supra datam, ob quam concessio facta in favorem personæ designatæ providendæ, seu dispensandæ, censeatur amitti morte concedentis; ratio enim data non videtur solida, scilicet, quia tunc gratia non est facta, sed facienda; nam aliqua gratia est ibi simpliciter facta; ergo illa perire non debet, juxta regulam datam,

ergo nec effectus ejus impedietur, etiamsi nondum sit factus, sed potius sustinendus erit, ne prior gratia pereat, tanquam annexus illi, seu tanquam accessorium sub principali. Antecedens probatur, quia quando alicui mandatur provideri de beneficio, eo ipso datur aliquod jus providendo, non in re, sed ad rem: nam licet sit valde remotum, aliquod profecto est, vel certe licet appelletur licentia ut provideatur cum prælatione ad alios, talis licentia, vel jus, magnus favor est: et ille non est faciendus, sed factus, ut per se constat: ergo datur ibi gratia facta, et consequenter non peritura juxta nostram regulam: non potest autem permanere nisi in delegato maneat potestas, ut per se notum est: ergo. Confirmatur, quia ille cui tunc conceditur facultas conferendi, vel dispensandi, videtur quasi executor gratiæ alteri jam factæ: ergo debet permanere ratione illius, tanquam accessorium sub principali, argumento capit. *Si super gratia,* de Offic. deleg., cum his quæ ibi notantur, et a Gabriel., supra, numero tertio.

12. *Confirmatur exemplis.* — Confirmatur et declaratur exemplis : unum est de licentia eligendi confessorem, quæ non expirat morte concedentis, ut dixi, solum quia est quidam favor factus pœnitenti, etiamsi detur propter effectum, qui nondum est comparatus; imo ne illud privilegium seu licentia pereat, sustinetur potestas confessoris electi, et validitas absolutionis ab eo collatæ. Cur ergo non idem dicitur in altero privilegio? Vel cur in eo non respicitur ad licentiam, vel jus statim concessum, sed ad effectum nondum factum, ut dicatur gratia nondum facta, sed facienda? Et urgetur hoc exemplum; nam, licet facultas directe daretur sacerdoti determinato ad absolvendum Petrum, vel dispensandum cum illo, non expirabit re integra per mortem concedentis, non solum si detur in favorem sacerdotis, quod omnes fere fatentur, sed etiamsi tantum sit in favorem pœnitentis; tum quia in tali materia major et durabilior esse debet favor pœnitentis quam sacerdotis; tum etiam quia in re in idem redit, quod potestas detur sacerdoti circa pœnitentem, vel quod detur pœnitenti licentia ad eligendum confessorem; sed data hoc modo durat, etiamsi principaliter detur in favorem pœnitentis ; ergo et data priori modo. Quid enim ad rem moralem hoc interest? Neque enim considerari in præsenti potest, quod licentia ad eligendum confessorem est indefinita ex parte confessoris, licentia vero data confessori directe jam determinet personam : hoc enim nihil videtur referre, tum quia determinatio personæ, a conferente potestatem facta, videtur magis intenta, et præsumitur magis prudens, et ideo ex hac parte facultas erit magis durabilis : tum quia licet pœnitentis licentia sit ut tali confessori confiteri possit, non expirabit, re integra, quia est privilegium illi jam factum, non minus quam licentia eligendi indefinite.

13. *Declaratur dubium ex opinione probabili. — Responsio aliquorum. — Impugnatur primo. — Secundo.* — Præterea multi probabiliter defendunt, ordinaria rescripta, per quæ committitur discreto confessori facultas dispensandi cum Titio, verbi gratia, in tali voto, vel impedimento, etc., non expirare, re integra, morte concedentis, ut videri potest late in Sancio supra, num 87 ; et tamen illa est gratia nondum facta quoad effectum intentum ; tamen, quia est facta quoad licentiam seu facultatem, censetur permanere : ergo idem in omni simili. Respondent aliqui illam facultatem dispensandi non relinqui in arbitrio delegati, sed necessario esse ab illo dispensandum eo ipso quod rescriptum acceptat, si inveniat preces veritate niti, et ideo illam non esse tantum licentiam dispensandi, sed esse virtualem dispensationem; et ideo sicut dispensatio non retractatur per mortem concedentis, ita nec illam facultatem extingui. Sed hoc non videtur satisfacere, primo, quia considerando statum rescripti antequam acceptetur, vel aperiatur, nullam necessitatem ponit, sed meram facultatem concedit. Secundo, et præcipue, quia necessitas illa quæ imponitur delegato, videtur potius obstare durationi gratiæ ; nam transit in mandatum, et commune proloquium est, mandatum cessare per mortem mandantis, re integra, juxta dictum c. *Gratum,* et c. *Relatum,* et l. *Et quia,* ff. de Jurisd. omn. judic., et l. *Mandatum,* c. Mandati; ergo si facultas dispensandi data sacerdoti, in favorem tantum dispensandi, durat, quia fuit præcepta, etiam durabit data sine præcepto, quia minus habet mandati, et plus favoris respectu delegati, quandoquidem usus ponitur in ejus arbitrio, et non cogitur. Et profecto difficile creditu est, quod licentia data a superiori cuidam subdito sacerdoti ad audiendam confessionem Petri, in favorem solius Petri, et sine præcepto imposito sacerdoti, ut talem

confessionem audiat, cesset, re integra, per mortem concedentis, et tamen quod eadem facultas data eidem sacerdoti in favorem ejusdem pœnitentis, et cum præcepto, non expiret, re integra, cum alias sit vulgare principium, præceptum ab homine, quod non est per modum statuti, cessare mortuo præcipiente.

14. *Circa hoc duplex modus dicendi.* — Hæc argumenta petunt ut explicemus, quando gratia censenda sit jam facta, et quando tantum facienda, in quo explicando non est facile generalem regulam præscribere; nam est etiam difficile discrimen constituere inter multos casus, de quibus ferri solet diversum judicium, cum tamen videantur omnino similes : unde cogitari possent duo modi dicendi extreme diversi. Unus est, omnem licentiam vel facultatem, aut qualecumque privilegium, seu rescriptum gratiæ concessum uni, in ordine ad effectum gratiæ consequendum ab alio cui potestas conferendi vel dispensandi delegatur, censeri gratiam statim factam ex vi privilegii, ante quemcumque usum ejus, si materia gratiæ sit spiritualis, pertinens principaliter ad bonum animæ ejus propter quem conceditur, assequendum per usum jurisdictionis voluntariæ, quæ sine strepitu judicii illi operari potest, ideoque talem facultatem non expirare per mortem concedentis, etiamsi res sit integra : secus vero esse in aliis facultatibus extra hujusmodi materiam concessis. Nam jura quæ de similibus privilegiis judicant tanquam de gratiis non concessis, et ideo cessare in simili casu statuunt, loquuntur vel in materia ambitiosa, qualis est materia beneficialis, de qua est sermo in dicto cap. *Si cui nulla*, et c. *Si super gratia*; nam illa materia semper est odiosa, et restricti juris. Vel loquuntur in materia fori contentiosi, ad quam reducuntur externi contractus, et negotia humana, de qua loquuntur dictum c. *Gratum*, et cap. *Relatum*, et aliæ leges, quæ dicunt, mandatum expirare morte mandantis, re existente integra.

15. *Modus probabilis.* — Atque hic modus dicendi videtur fieri probabilis, tum quia juxta illam facile componuntur omnes difficultates positæ, et communia jura, quæ in hac materia loquuntur, commode explicantur; tum etiam quia utrumque membrum est per se probabile; nam primum favet animæ et religioni, et in illa materia verisimile est Pontifices non minus velle favere iis pro quibus gratiæ conceduntur, quam iis quibus conceduntur; secundum autem est satis expressum in jure et restringit ambitiones, et fraudes, ac lites : tum denique quia omnia exempla in contrarium objecta pertinent ad primum membrum, et fere omnia admittuntur communiter, licet propter alias rationes, quod parum refert. Solumque illud de licentia data confessori in favorem pœnitentis a multis negatur, ut videre licet in Sanc., supra, n. 83; sed profecto rationes a nobis factæ videntur contrarium efficaciter suadere, et non carere auctoribus. Nam Feder., Sylv., Angel., et alii qui id admittunt in facultate dispensandi cum tali, idem dicerent in potestate absolvendi sacramentaliter; et cum indistincte loquantur, non oportet restringere illam sententiam ad privilegium datum principaliter in favorem delegati : præsertim quia, ut dixi, quando persona designatur, regulariter, et ex vi formæ censetur dari in favorem ejus, sive facultas sit ad dispensandum, sive ad absolvendum. Nec etiam est cur id limitetur ad facultatem datam cum præcepto exercendi actum, vel sine illo, quia hæc differentia a paucis doctoribus consideratur, nec jure probatur, et parum interest, ut ostensum est, præsertim in negotio confessionis. Et ita, re tota attente considerata, nihil ex illo membro sequitur, quod singulare sit, vel novum, vel alicui juri repugnans, quia jura in aliis materiis loquuntur, ut dixi.

16. *Secundum membrum quid probat.* — Secundum autem membrum habet fundamentum non in sola rei natura, nec tantum in conjecturata mente concedentis, sed in jure positivo ita disponente. Et ideo non procedunt contraria exempla, quia nec materia, nec dispositio jurium est similis; nec etiam procedunt rationes, quia cum hæc res pendeat ex jure, rationes non possunt esse efficaces. Nam illa licentia, vel qualecumque jus quod videtur resultare in providendo, ex facultate vel mandato alteri dato ad providendum illum, in jure non reputatur ut aliquid factum, sed ut existens in fieri; et ideo, sicut supra dicebamus jurisdictionem delegatam in foro contentioso non firmari, re integra, ex dispositione juris, ita dicendum est de illa licentia, vel qualicumque jure in illis materiis : et ita facile conciliantur et expediuntur omnia. Et hunc modum dicendi ego libenter amplecterer; quia vero illum non invenio sub hac forma ab auctoribus assertum, aliis considerandum relinquo.

17. *Secundus modus dicendi.* — Alter ergo

modus dicendi esse potest, ut regula hæc universalis sit in omnibus materiis, quod facultas alicui data ad exercendum effectum gratiosum circa alium, si sit facta tantum in gratiam personæ designatæ, cui talis effectus est conferendus, dum res est integra, non censetur gratia facta, sed facienda; et fundamentum esse debet, quia quædam jura ita statuunt; et licet in determinatis materiis loquantur, non videntur niti in ratione specialitatis materiæ, sed in forma et modo concessionis, ut Glossæ et doctores interpretantur. Et ita admittendum non est quod in quadam objectione dicebatur, in his rescriptis delegatum esse executorem gratiæ alteri concessæ, sed dicendum est delegatum esse executorem gratiæ alteri concedendæ; nam antequam ille utatur suo munere, saltem inchoative, non censetur gratia facta, ex jurium dispositione. Ad exempla autem in contrarium adducta responderi posset negando omnia in quibus regula illa proprie non servatur, etiamsi maxime versentur circa materiam spiritualem, vel concernentem illam, et omnino favorabilem, ac pertinentem ad jurisdictionem voluntariam, et sive potestas delegata detur directe sacerdoti dispensaturo, sive detur per licentiam directe concessam ipsi dispensando, vel absolvendo. Hæc autem responsio est nimis rigorosa, et valde contraria praxi, et favori animarum; et ideo illam non censeo admittendam.

18. *Distinctio notanda ad declarationem doctrinæ traditæ.*—Quocirca melius fit distinctio inter facultatem hanc directe datam delegato in favorem tertii, et datam directe ipsi pœnitenti, ut eligat confessorem, vel quid simile : nam per priorem non censetur fieri ulla gratia illi tertio, sed solum parari viam ad illam obtinendam, et creari causam, ut sic dicam, per quam fiat, et ideo donec illa causa aliquid operetur circa illum tertium, non censeri gratiam ullam factam illi tertio, neque esse in illo factum aliquid, quod in ipso permanere possit, si re integra concedens moriatur. Nam illud jus, vel licentia, quod in objectione principali consideratur, non reputatur ut aliquid in illo existens, sed vel est sola permissio, ut alius possit circa illum operari, vel est quasi denominatio extrinseca resultans ex potestate alteri concessa, quæ denominatio non potest durare, deficiente illa potestate, nec potestas illa firmari potest ex illa denominatione, cum ab illa potius resultet. Potestas autem ipsa sic concessa, etiamsi jam sit moraliter in eo cui directe conceditur, non censetur privilegium ejus, et ideo per se non firmatur sine aliquo usu, quia reputatur mandatum, et non gratia. Et idem censeo quoad hanc partem, in rescriptis dispensationum quæ secum afferunt obligationem dispensandi, quia ibi non habet locum ratio vel natura privilegii respectu delegati, sed potius ratio mandati.

19. *Altera pars distinctionis declaratur.—Differentia inter duos modos prædictos.— Dubium incidens.*—At vero quando rescriptum directe concedit facultatem aliquam, vel licentiam subdito, licet usus ejus pendeat ex alio operante circa ipsum, ut est in licentia eligendi confessorem, vel confitendi tali Sacerdoti designato a concedente, et in litteris dimissoriis ad suscipiendos ordines a quocumque vel a tali Episcopo, et in similibus, tunc talis licentia est verum privilegium, et gratia revera est jam facta quoad suam immediatam concessionem; et ideo etiamsi moriatur concedens, re existente integra, non perit, sed in eo etiam servatur regula principalis a nobis posita, ut in aliis locis, quæ citavi, in particulari dixi. Et declarari nunc potest, quia similes licentiæ et privilegia data ad actus qui non pendent ex actione alterius tertii circa privilegiatum, ut sunt licentia non jejunandi, laborandi in die festo, celebrandi in privato oratorio, audiendi sacrum tempore interdicti, et similia, non cessant per mortem concedentis, etiam re integra, ut est fere communis consensus; ergo idem erit, etiamsi actus concessus consistat in recipiendo aliquid ab alio, quia eodem modo est jam facta gratia, et non tantum facienda, cum sub eadem forma detur licentia : unde in illo habere potest locum, quod supra dicebatur, scilicet, illum tertium esse quasi executorem gratiæ alteri jam factæ, et ideo firmari ratione illius, etiamsi res sit integra, argumento c. *Si super gratia*, de Offic. delegati, in 6, et regulæ generalis, quod accessorium sequitur principale. Et ita constituitur facile differentia inter hunc modum et præcedentem, quia, in hoc, gratia quæ fit privilegiario, non est solus effectus futurus, neque est sola permissio vel denominatio a potestate alteri concessa, sed est vera concessio alicujus immunitatis, vel moralis potestatis, ut satis explicatum est. Neque videtur necessarium ad singula quæ ibi inculcantur speciatim respondere. Solum potest in particulari inquiri an in judicio confessionis admittenda etiam sit illa differentia inter facultatem datam pœnitenti ad assumendum talem confes-

sorem, vel datam confessori ad audiendum talem pœnitentem in solum favorem ipsius pœnitentis. Multi enim ita sentire videntur, quia hæc est generalis juris dispositio, quæ non cessat in illa materia particulari, licet fortasse cesset negative ratio ejus, quod est probabile; mihi tamen contrarium magis probatur, ut in materia de pœnitentia dixi, quia illud judicium magis est gratiæ quam justitiæ, et ita jurisdictio, in illo foro concessa, per regulam gratiæ potius quam justitiæ metienda est.

20. *Quæ requiruntur ut privilegium permaneat post mortem concedentis.—Instrumentum scriptum et bullatum an confert privilegium.* —Adhuc vero superest in alio sensu explicandum quæ requirantur ex parte privilegii, ut censeatur plene concessum, et firmatum ad permanendum post mortem concedentis. In quo primo peti potest an oporteat esse scriptum; nam si non solum sit concessum, sed etiam authentice scriptum, et a privilegiario acceptatum, eo ipso habet illam firmitatem, quia jam est plene concessum in actu primo, ut sic dicam, et nullus actus secundus, seu usus est necessarius : et ita in hoc omnes auctores citati concordant. Difficultas vero est, an præter concessionem concedentis, verbis saltem expressam sufficienter (nam hoc saltem indubitanter necessarium est), requirantur aliæ duæ conditiones. Et primo, est dubium de instrumento scripto, et bullato, seu authentico. Sed hoc dubium definiendum est juxta supra dicta de necessitate scripturæ ad substantiam vel valorem privilegii; nam supponendo scripturam non esse necessariam ad esse, sed ad probationem, dicendum est privilegium solo verbo concessum, et nondum in scriptis redactum, non amitti per mortem concedentis ex solo illo defectu, quia jam est firmum et validum ex ea parte, et ita in illo procedit regula posita. Tradit Sylvester, verb. *Gratia*, quæst. 2, cum Joanne Andr. et Archid. in Proleg., libr. 6; et alios plures refert Sancius dicto lib. 8, disputation. 29; et Navarr. de Reddit. eccles., q. 3, monit. 8, cum Felin., in rubr. de Constitution.

21. *Aliud dubium de acceptatione privilegiarii. — Conclusio. — Privilegium quomodo revocabile.*—Aliud dubium est an requiratur acceptatio privilegiarii, et consequenter an privilegium nondum acceptatum a privilegiario, neque per se, neque per alium, expiret morte concedentis : videtur enim expirare, quia nondum est factum, sed est in fieri, nondum enim est receptum in persona privilegiarii, quia expectatur consensus ejus, regulariter loquendo, juxta superius dicta. Nihilominus dicendum est tale privilegium non extingui ipso facto morte concedentis, sed manere in eodem statu in quo ante erat, ut possit acceptari ab eo cui est concessum, et ita consummari, et prodesse illi. Hæc fuit sententia Lapi, Dominici, Franci, et Portii, quos refert et sequitur Sanci., lib. 8 de Matrim., disput. 28, num. 43 et 69. Fundamentum est, quia privilegium illud, ex parte principis, fuit perfecte concessum, et in morte non est revocatum per expressam voluntatem concedentis, ut supponimus; ergo in illo privilegio servanda est regula gratiarum, quæ non expirant morte concedentis, quia in ea magis attenditur absoluta voluntas concedentis, quam acceptatio alterius. Accedit quod in aliis donationibus similis regula servatur, juxta probabiliorem sententiam, de qua videri potest Molin., l. 4 de Primogen., c. 2, n. 77; et Covar. de Testam. in rubr., 3 p., n. 13; et Sanc., l. 1 de Sponsal., disp. 6, n. 5. Dixi autem illud privilegium permanere in eodem statu in quo antea erat, quia non confert novum jus privilegiario, sed solum ad hoc perseverat ex vi voluntatis defuncti, ut possit ab illo acceptari; unde fit ut, sicut antea erat revocabile a concedente ante acceptationem, argumento l. *Nec ambigi*, c. de Donat., ita postea possit revocari a successore concedentis antequam sit acceptatum; nam eamdem omnino et æque plenam potestatem habet, quia non succedit tanquam hæres ex voluntate defuncti, sed succedit, ex nova electione vel provisione, in integra dignitate ac potestate.

CAPUT XXXII.

QUANDO, RATIONE FORMÆ CONCESSIONIS, DURATIO PRIVILEGII LIMITETUR AD VITAM CONCEDENTIS.

1. *Quomodo ratione formæ cessat privilegium.* — In regula superiori capite posita limitationem addidimus, videlicet, privilegium non amitti per mortem concedentis, nisi forma id exigat; propter hanc ergo partem explicandam præsens caput proponimus. In quo unum est clarum, scilicet, hoc maxime habere locum, si expresse concedens dixerit, *Quamdiu vixero*, vel quid simile quia non potest esse clarior forma. Tunc au-

tem (ut hoc obiter notem) non fit exceptio proprie a regula, quia tunc non amittitur privilegium ex vi defectus causæ efficientis, sed per lapsum temporis, juxta dicta in primo modo amissionis. Quia illa verba habent vim ponendi terminum durationi privilegii, ut si concedens diceret: Quamdiu præsens fuero, vel, quamdiu absens fuero, vel quid simile. Sicut est etiam probabile, ex efficacia verborum formæ, fieri posse ut privilegium non cesset morte concedentis, quod alias periret nisi talis esset forma: ut quidam dixerunt de privilegio, verbi gratia, eligendi confessorem, absolute concessum amitti morte concedentis, si autem concedatur per annum, non perdi intra illum, etiamsi moriens in illo decedat, quod an sit consequenter dictum, in dubio sequenti dicam.

2. *Hinc infertur.* — Et hinc consequenter sequitur idem esse dicendum, quoties in forma privilegii æquivalentia verba posita fuerint. Explicandum vero superest quænam hæc sint, statimque occurrunt illa supra tacta in capite quinto, per quæ superior declarat se concedere privilegium *usque ad beneplacitum suum;* tunc enim censetur limitari privilegium ad vitam concedentis, ideoque amitti per mortem ejus; ut explicatum est in cap. *Si gratiose,* de Rescript., in 6, ubi in hoc constituitur differentia inter illa verba, *ad beneplacitum meum,* et *ad beneplacitum sedis,* quod priora includunt beneplacitum quod vita finitur, et ideo etiam privilegium illud finitur cum vita concedentis; posteriora vero includunt beneplacitum perpetuum, nam sedes non moritur, sed per successionem semper eadem perseverat; et ideo tale privilegium non finitur per mortem concedentis, sed durat donec revocetur. Et ita in hac doctrina doctores conveniunt, exponentes dictum cap. *Gratiose,* et in aliis locis, quos late referunt Anton. Gabr., l. 6, tit. de Præbend., concl. 1, per totam; et Navar., in § *In Levitico,* not. 28; Didac. Perez, in l. 2 Ordin., tit. 2, l. 2; Covar., lib. 3 Variar., cap. 15. Et posterior quidem pars nec difficultatem habet, nec ad præsens spectat, cum illa non limitet, sed potius amplict vel saltem confirmet generalem regulam positam.

3. *Duo advertenda.* — Circa priorem vero partem duo advertenda sunt, unum est, sub illis verbis *ad beneplacitum meum*, includi omnia æquivalentia verba; talia sunt: *Quando voluero,* vel *donec voluero,* licet aliqui summistæ moderni aliter sentire videantur, plane sine causa, quia illa verba, *donec* vel *quamdiu voluero*, non requirunt novum actum voluntatis, nec durationem physicam, ut sic dicam, ejusdem actus, sed moralem et humanam, seu interpretativam; hanc autem etiam postulant illa verba *ad beneplacitum meum,* ut per se et ex contextu constat. Et idem judicium est de omnibus verbis quæ similem perseverantiam voluntatis postulaverint, et non amplius. De aliis vero potest esse dubitatio, de qua dicam statim. Aliud notandum est, regulam hanc procedere in omni privilegio non solum ambitioso, vel odioso, seu derogativo juris, sed etiam in quocumque favorabili, etiam in indulgentiis, ut alibi dixi. Quod recte notavit Covar., supra, n. 4, et Sanc., n. 50, contra aliquos, qui oppositum dixerunt, et profecto sine fundamento, et contra textum, absolute et sine limitatione loquentem, et contra rationem; nam hæc non est restrictio privilegii ut ob eam causam dicatur habere locum in odioso vel ambitioso, non in favorabili, sed est propria et genuina explicatio conditionis inclusæ in verbis illis: conditio autem eadem idem operatur, ubicumque additur.

4. *Prima objectio.* — *Secunda objectio.* — *Tertia objectio.*—His positis, ut res magis declaretur, objicitur, primo, quia conditio illa, *usque ad beneplacitum meum,* est intrinsece inclusa in concessione cujuscumque privilegii, etiamsi verbis maxime absolutis fiat, quia semper privilegium est dependens a voluntate concedentis, ut infra dicetur: ergo talis conditio expressa non mutat naturam dispositionis; nam, juxta principia juris, conditio inclusa, licet exprimatur, nec facit dispositionem conditionatam, nec aliquid operatur; sed concessio privilegii absolute facta non expirat per mortem concedentis; ergo licet addatur illa clausula, *usque ad beneplacitum,* non expirabit. Secundo, si Papa dicat: Concedo tibi hanc indulgentiam, donec illam revocavero, non expirat morte concedentis; ergo neque si dicat: Usque ad beneplacitum meum. Antecedens sumitur ex cap. *Si delegatus,* de Offic. deleg., in 6; et notant ibi Domin. et Franc., et in dicto cap. *Si gratiose,* ubi etiam Joann. Andr., Anchar., et plane Bart. in lege *Centesimis,* 46, § *Si ita stipulatus,* ff. de Verbor. obligation., n. 9 et 16, in lege *More,* ff. de Jurisdiction. omn. judic., n. 17; ubi etiam Jason, n. 15; Deci. in c. *Ex litteris,* de Constitution., in fine; et ibi Felin., num. 9 et 10; Angel., verb. *Voluntas,* n. 1;

Tabien. et Armill., verb. *Gratia,* in fine; Navar., cons. 3 de Privil.; Covar. et Anton. Gabr., supra. Et ratio non videtur esse alia, nisi quia illa conditio est intrinsece inclusa in quavis concessione privilegii, ut sumitur ex dicto cap. *Si delegatus.* Unde probatur consequentia, quia etiam altera conditio est inclusa, ut ostensum est. Probatur item quia illa verba videntur æquivalentia; quid enim significat, Usque ad beneplacitum meum, nisi, Donec voluero? Hoc autem perinde est ac si diceretur, donec revocavero voluntatem, quia quamdiu non revoco, in priori voluntate persisto interpretative, nec oportet ut aliter velim: ergo, Quamdiu voluero, idem est ac, Quamdiu non revocavero. Tertio, sequitur eamdem differentiam esse constituendam inter formas privilegiorum, si in eis explicetur superior concedens, vel proprio nomine personæ suæ, vel suæ dignitatis; nam priori modo concessum privilegium extinguetur per mortem concedentis, posteriori autem modo minime. Consequens autem est falsum quoad priorem partem, quæ ad præsens spectat: ergo. Sequela patet a paritate rationis. Minor autem probatur, quia sic destruerentur omnia dicta circa hanc regulam, unde plane repugnat cum decisionibus cap. *Si cui nulla,* et cap. *Si super gratia.*

5. Hæc argumenta solum proponuntur ad explicandam magis decisionem juris et rationem ejus: nam veritas illius certissima est. Ad primum ergo respondeo, negando majorem; nam illud additum: *Ad beneplacitum meum,* aliquid addit quod in absoluta concessione non fuisset inclusum. Quia absoluta concessio solum requirit ut, cum fit, interveniat consensus et voluntas concedentis: de perseverantia autem ejus nihil statuit nec postulat, et ideo talis concessio nunquam ab intrinseco amittitur propter solum defectum voluntatis privativum, ut sic dicam, seu negativum, sed necessaria erit aliqua contraria voluntas, per quam illa prior retractetur. At vero quando concessio fit ad beneplacitum personæ, tunc ultra consensum ad fieri privilegii, requiritur perseverantia, seu permanentia ejusdem voluntatis, ut necessaria ad perseverantiam ejusdem privilegii; et inde fit ut tale privilegium amitti possit non solum per contrariam voluntatem, sed etiam per defectum privativum voluntatis concedentis, scilicet, per carentiam durationis illius beneplaciti, quæ contingit per mortem concedentis, ut magis in sequenti responsione declarabitur.

6. Ad secundum, aliqui distinguunt inter has duas formas: *Concedo tibi hanc gratiam donec revocetur,* vel *donec revocavero;* nam prior magis absoluta est et indefinita, quia non dicit relationem ad personam concedentis, sed ad potestatem ipsam per quam revocari potest, et ita quamdiu revocata non fuerit, permanebit, et sic æquiparabitur hæc clausula cum illa, *usque ad beneplacitum sedis;* et in hac parte nullum videtur esse dubium. De altera vero, *donec revocavero,* videtur contrarium dicendum propter contrariam rationem; dicunt enim illa verba habitudinem ad personam concedentis, et ita videntur includere dependentiam a vita ejus, nam postea non poterit revocare, ac subinde, deficiente vita concedentis, cessabit gratia, quæ ita videtur concessa, ut si revocari non possit, cesset: et ita sentiunt Tabien. et Armill., verb. *Voluntas,* in princ. Sed vera est sententia communis in objectione adducta, dicens clausulam, *donec revocavero,* non facere privilegium dependens a vita concedentis, et ita quoad hoc æquivalere illi, *donec revocetur,* quamvis ratio sit reddenda diversa. Quia negari non potest illa differentia, quod verbum *revocavero* magis restrictum est, magisque particularem respectum dicit, quam passivum verbum *revocetur:* nam ut hoc esset omnino æquivalens, deberet addi, *donec revocetur a me;* nihilominus dico ex illa habitudine ad concedentem, non inferri dependentiam privilegii a vita ejus, sed potius contrarium.

7. *Ratio duplex.—Prima ratio.—Secunda.* — Ratio reddi potest duplex: prior est, quia particula *donec revocavero* est inclusa intrinsece in concessione privilegii, quod natura sua revocabile est, tam a concedente quam a successoribus; et ideo, sive generaliter addatur *donec revocetur,* sive specialiter *donec revocavero,* nihil additur quod in absoluta concessione non sit inclusum, et ideo non fit concessio magis dependens a vita concedentis, quam si absolute esset facta. Et ita facile respondetur ad objectionem, negando consequentiam, et negando etiam illa verba, *usque ad beneplacitum meum,* et *donec revocavero,* esse æquivalentia, quia hæc solum explicant clare quod tacite inest, et non deserviunt ad specialem effectum, sed solum ut facilior videatur revocatio: illa vero aliquid addunt, ut explicui et magis jam declarabo. Atque hæc ratio est satis conformis d. c. *Si delegatus;* potest tamen habere difficultatem, quia supponit omne privilegium esse revocabile,

alias non esset conditio illa inclusa in absoluta concessione privilegii. Illa vero difficultas infra tractanda est. Altera ergo ratio sit, declarando magis discrimen inter illa duo verba; nam clausula *usque ad beneplacitum* solum postulat perseverantiam in priori voluntate, et non aliquem novum actum ejus: unde fit ut illa perseverantia nihil aliud sit quam conditio requisita ad conservationem privilegii, ideoque, ablata perseverantia illa, cessat privilegium, quia erat quasi conditionatum, et ita dependens a conditione. Aufertur autem conditio, seu beneplacitum, per solam mortem concedentis, quia, licet perseverantia illa tantum sit moralis et interpretativa, ad illam requiritur duratio personæ et voluntatis ejus in tali statu, quia moralis hæc præsumptio seu duratio non extenditur ultra statum præsentis vitæ, præsertim quoad voluntatis dispositionem dependentem a potestate propria hujus vitæ. Quæ ponderatio nimis fortasse speculativa videri posset, nisi esset in jure expressa. At vero clausula *donec revocavero*, ad destructionem privilegii, vel expresse vel saltem tacite postulat revocationem ejus, et ideo quamdiu illa non fit, privilegium permanet. Unde quia per mortem solam non fit revocatio, ideo non ponitur conditio necessaria ad conservationem privilegii juxta verba concedentis, et ideo ex vi talis formæ non cessat privilegium per mortem concedentis, imo per illam quodammodo magis firmatur ex hac parte quatenus jam illa conditio impossibilis facta est.

8. *Ad tertium.* — Ad tertium, negatur consequentia et similitudo rationis. Quamvis enim etiam in exprimenda persona concedentis soleat observari illa duplex forma, scilicet, vel nomine tantum dignitatis, vel etiam proprio nomine personæ, et in aliis potestatibus delegandis, seu in rescriptis justitiæ contentiosæ, inde nascatur aliqua diversitas, ut videre licet in Panorm. et aliis expositoribus, in c. *Relatum*, et c. *Licet undique*, et c. *Quoniam Abbas*, de Offic. deleg.; Felin., in c. *Pastoralis*, § *Quoniam*, de Rescr., num. 3, fallen. 3; Cov. in Pract., cap. 11; et Sanc., dicta disp. 28, n. 44; nihilominus qnoad privilegiorum durationem, nulla inde oritur diversitas: nam sive in privilegio dicat Papa: *Sedes Apostolica tibi hoc concedit*, sive dicat: *Ego concedo*, vel *Paulus*, verbi gratia, hoc tibi concedit, non extinguetur privilegium per mortem concedentis. Quod est clarissimum ex usu, et ex juribus citatis, et ex omnibus dictis; et ratio est, quia illa verba, variata solum ex parte personæ, non limitant formam concessionis ex parte durationis, sed absolutam illam relinquunt; et ideo illa non obstant, quominus procedat regula posita, quod privilegium absolute concessum non expirat per mortem concedentis. Hoc enim verum est, sive concedatur a dignitate (ut sic dicam) seu a sede, sive concedatur a persona. Imo pro sola concessione quæ fit a persona, posita est illa regula; nam pro illa quæ fit a sede non erat necessaria, imo nec congruenter possibilis, cum sedes non moriatur. Secus autem est quando clausula illa additur ad modificandam concessionem ex parte durationis ejus. Cum enim Papa etiam in propria persona concedens possit privilegium concedere dependens vel independens in sua duratione a vita concedentis, ex eo solum quod ex parte concedentis exprimatur persona, non limitatur privilegium ad concessionem cum dependentia a vita concedentis, sed indefinita manet, et ideo sequitur favorem gratiæ, et independenter concessa censetur; quando vero additur declaratio ex parte durationis, jam limitatur forma, et ideo fit dependens privilegium a vita concedentis.

9. *Sententia Navarri.* — Ab hac vero doctrina videtur discrepare Navar. in Summa, cap. 27, n. 264, in editione hispana, ubi loquens de præsentatione religiosorum facta Episcopo ad confessiones audiendas, et de approbatione ejus, seu licentia ad confessiones audiendas, dicit durare illam licentiam post mortem concedentis, si data sit nomine dignitatis episcopalis, non vero si nomine personæ sit concessa; et citat Card. in Clem. *Dudum*, § *Et si iidem*, de Sepult., quæst. 1. Verumtamen Navarr. non videtur considerasse illam licentiam ut gratiam, vel privilegium, sed ut potestatem delegatam, quæ cessare solet per mortem delegantis, re integra, nisi sit nomine dignitatis facta delegatio. Sed illa consideratio, ut dixi, non habet locum in præsenti, nec recte applicatur ad dictam licentiam. Quod postea videtur Navarr. considerasse, et ideo illa verba in latina editione omisit. Ratio vero est, quia si sit sermo de licentia, quæ nunc est necessaria ex decreto Concilii, quæ solum est approbatio personæ, hæc sine dubio perseverat post mortem approbantis, quia non est delegatio formaliter loquendo, imo nec privilegium, sed est quasi justa sententia, seu declaratio sufficientiæ personæ. Unde vix est

revocabilis, nisi ex magna causa. Si vero sit sermo de licentia, prout dicitur de facultate et jurisdictione concessa ad audiendas confessiones, de qua Navarr. loquitur, si detur indefinite ad quoscumque subditos concedentis, sine dubio est favor personæ cui datur, verumque privilegium, et ita verius est non cessare per mortem concedentis, etiamsi in propria persona illam dederit. Quia licet illud privilegium contineat delegationem jurisdictionis, non tamen fori contentiosi, sed pœnitentialis, ad quod non extenditur regula illa de potestate delegata, ut supra dixi. Supponimus autem in hoc, regulam datam de privilegio, quod non expiret per mortem concedentis, non limitari ad solum Papam, vel supremum principem, sed in Episcopis etiam, et in quibuscumque aliis, locum habere quoad ea privilegia quæ ipsi possunt in perpetuum concedere. Quod verissimum censeo, nam licet jura clarius loquantur de rescriptis pontificiis, tamen id est gratia materiæ; ratio vero eadem est, et cum jura non aliter interpretentur concessionem inferiorum, nec innitantur in illa declaratione in speciali potestate Pontificis, sed in ipsa ratione gratiæ et favoris, non est cur illa decisio juris ad sola privilegia pontificia limitetur.

10. *Duplex dubium.—Primus sensus quæstionis.*—Solum superest advertendum, interdum occurrere posse ut in forma privilegii utraque determinatio adjungatur, et temporis, et beneplaciti concedentis in propria persona, et tunc dubitari posse an privilegium expiret per mortem concedentis, intra illud tempus designatum; ut, verbi gratia, si Papa concedat privilegium unius anni, vel pro uno anno ad beneplacitum suum, dubium est an si Papa intra annum moriatur, cesset privilegium; unde etiam est dubium an elapso anno, privilegium extinguatur, etiamsi Papa vivat, vel duret quoad vixerit, vel usquequo ab illo revocetur. Prius dubium attigit Ant. Gab., ubi supra, num. 33, et dicit non extingui, etiamsi Papa moriatur, donec annus seu tempus præfixum finiatur; sequitur Sanci., supra, n. 51, et Henr., l. 7 de Indulg., c. 21, n. 4, quia sensus concessionis est: Concedo ad annum, et ulterius, secundum meam voluntatem : ex qua interpretatione sequitur responsio ad secundam dubitationem, nimirum in eo casu non extingui privilegium, lapso anno, et non mortuo concedente, donec illud revocet. Patet, quia sensus concessionis fuit ut daretur per annum, et deinceps dum duraret voluntas : ita ut prior duratio esset quasi absoluta, et independens a vita concedentis, non tamen esset præcise definita ad illud tempus, sed continuari posset alio modo, scilicet, cum dependentia a vita et beneplacito concedentis.

11. *Secundus sensus.*—Quod si petatur ratio hujus interpretationis, non redditur a dictis auctoribus, cum tamen sensus illorum verborum multiplex esse possit, et ideo interpretatio illa non videatur necessaria, quia optimus sensus esse potest: Concedo per annum, et in illo ac intra illum ad beneplacitum meum. Et licet prior sensus magis favorabilis sit, quæ forte ratio movit dictos auctores, posterior videtur simplicior, et magis intentus ex vi verborum: nam illa additio, *Ad beneplacitum meum,* facta in concessione absoluta, non fit natura sua ad augendum, sed ad restringendum, ut patet ex dictis; ergo etiam addita post concessionem ad annum, additur ad restringendam cum proportione concessionem illius anni, ut sit dependens a vita concedentis. Nec refert quod, verbis mutatis, dicatur: Concedo tibi licentiam ad beneplacitum ad annum; nam licet materialis ordo verborum sit diversus, sensus est idem, scilicet, licentiam ad beneplacitum tantum ad annum concedi : licentia ergo semper est annua tantum, et intra illum limitata ad beneplacitum.

12. *Primus sensus non facile dissolvit secundum dubium. — Sensus primus est favorabilis, secundus autem magis intentus.* — Unde circa secundam dubitationem difficile creditu est, illam concessionem durare transacto anno, cum simpliciter annua tantum sit, et additio *Ad beneplacitum* videatur restringere, non augere. Et confirmatur; nam si concedens dicat, *ad annum nisi revocavero,* certe, finito anno, extinguitur facultas, etiamsi non revocetur, quia, secundum communem sensum, illa additio, *Si non revocavero,* non auget, sed limitat vel declarat concessionem annuam, ut nihilominus intra annum possit revocari, idemque erit si dicatur, ad annum donec revocavero; quamvis enim inusitatus sit talis loquendi modus, tamen si usurpetur, idem erit sensus, et eadem intentio loquentis. Alioqui censeretur concedere irrevocabiliter per annum, et postea perpetuo donec revocetur, quod certe verisimile non est. Ergo idem cum proportione videtur dicendum de illo complexo, *Ad annum, secundum beneplacitum,* tum quia magis restrictiva est hæc particula,

ad beneplacitum, quam illa, *donec revocavero*; tum etiam quia magis ampla esset concessio illa complexa, *ad annum secundum beneplacitum*, quam simplex, *ad beneplacitum*, quod non videtur verisimile. Denique, juxta priorem expositionem, sensus est quasi divisivus et copulativus, scilicet: Concedo ad annum, et ad beneplacitum; quem ego libenter admitterem, quando dictio copulativa in concessione poneretur modo prædicto. At vero quando non ponitur, non est supplenda, quia jam est sensus voluntarius et improprius. Nam concessio est simplex, et per categoricam propositionem de prædicato complexo, ex duplici additione se invicem determinante, scilicet, annum ad beneplacitum, seu beneplacitum ad annum, et hoc secundo modo est limitata concessio annualis, ut explicatum est. Atque hic sensus in rigore verborum videtur mihi magis intentus, licet fortasse superior ut favorabilior frequentius sit acceptandus.

13. *Notandum circa primam sententiam Henr.*—Advertendum tamen est illam sententiam probabiliorem videri, si verba concessionis sint: Do licentiam *ex beneplacito ad annum*, de qua forma loquitur Henr. supra, quia ibi beneplacitum non ponitur ex parte termini, nec ut limitatio durationis annuæ, sed tantum ut principium gratiæ, et concessionis simpliciter factæ per annum. Et in hoc sensu verissimum censeo non cessare gratiam intra annum per mortem concedentis, quia pro illo anno simpliciter est facta ex beneplacito. Consequenter tamen in eodem sensu dicendum est illam gratiam non durare post annum, etiam vivente concedente, quia præcise ad annum illam concessit, nec beneplacitum ejus ad majus tempus fuit extensum, nec per solam vitæ durationem extenditur, ut per se notum est.

CAPUT XXXIII.

DE AMISSIONE PRIVILEGII PER RENUNTIATIONEM EXPRESSAM.

1. *De renuntiatione.—Primo supponendum.—Privilegium quod momentaneum habet effectum renuntiabile non est.—Exemplum in irregularitate.—Item in voto.—Item in impedimento matrimonii.—Per se loquendo, privilegium proprie sumptum renuntiabile est.* —Declaratis modis quibus privilegium ex se et quasi ab intrinseco finitur, sequitur dicendum de ablatione illius per actionem aliquam contrariam quæ potest esse vel ipsius proprii privilegiarii, vel alterius. Una ergo actio privilegiarii sufficiens ad tollendum ab ipso privilegium censetur esse renuntiatio, de qua in præsenti capite dicendum est. Et imprimis suppono privilegium habens permanentem durationem cum tractu successivo in ordine ad futuras actiones, vel receptiones, aut omissionem illarum, renuntiabile esse ab ipso privilegiario, per se loquendo. Loquor de privilegio permanente per modum potentiæ, seu actus primi, ut excludam privilegium quod momentaneum habet effectum, et solum datur per modum dispensationis tollentis aliquod vinculum, vel impedimentum; illud enim postquam semel est concessum, renuntiabile non est, quia semel factum infectum esse non potest, seu quod ablatum est redire non potest, præcipue per privatam hominis voluntatem. Sic privilegium tollens irregularitatem renuntiari non potest, quia non potest homo illam priorem irregularitatem in se iterum facere. Sic etiam qui dispensationem voti obtinuit, et semel acceptavit, non potest amplius illi renuntiare, quia non potest priorem obligationem reparare, licet possit novum votum de novo facere. Ita etiam qui est dispensatus in impedimento consanguinitatis, non potest illi proprie renuntiare. Poterit quidem ille non contrahere matrimonium, qui est veluti usus illius dispensationis, licet remotus, et tanquam a causa per accidens, scilicet, removente prohibens; non tamen potest ita renuntiare dispensationi, ut reddat se inhabilem ad tale matrimonium, quia hoc non est in voluntate ejus, sed pendet ex voluntate Prælati, qui potest quidem simile impedimentum iterum imponere, revocando dispensationem; tamen, speculative loquendo, censebitur idem in specie, non numero, cum eo quod per dispensationem ablatum fuit: non ergo tractamus de dispensatione, sed de privilegio proprie sumpto, et de illo dicimus, de se ac per se loquendo, renuntiabile esse ab ipso privilegiario. Hoc enim omnia jura supponunt, ut patet ex c. *Si de terra*, et c. *Accedentibus*, de Priv., c. *Ad Apostolicam*, de Regul., l. *Si quis in conscribendo*, c. de Pactis, quibus locis Glossæ et doctores alia jura referunt.

2. *Explicatur assertio.—Ex duplici causa privilegium fit irrenuntiabile.—Privilegium clericale cur non possit ab aliqua persona particulari renuntiari.—Aliud exemplum.*—Dico autem *per se loquendo*, quia hoc postulat

natura privilegii, si ad ipsum privilegiarium proprium et quasi adæquatum comparetur : nam respectu illius beneficium privilegii non est coactum, nec confertur invito, ideoque ab eodem renuntiari potest, si velit. Contingit autem privilegium non posse renuntiari ab aliquo qui illo gaudet, quia vel non est proprium subjectum cui datum est privilegium, et propter quod est datum, vel quia non pendet adæquate ex voluntate ejus. Priori modo non potest renuntiari a particularibus personis privilegium principaliter concessum in gratiam communitatis, ut est privilegium cleri, tam fori quam canonis, ut supra visum est, et in sequentibus dicetur. Posteriori autem modo non potest aliquis renuntiare privilegio sibi concesso, quod continet etiam jus alterius, cui per talem renuntiationem præjudicaretur. Et sic Prælatus non potest renuntiare libertati Ecclesiæ ad jus Romanæ Ecclesiæ pertinentis, c. *Cum tempore*, de Arbit.; seclusis vero his casibus privilegium renuntiabile est, et de hac renuntiatione nunc tractamus.

3. *Secundo supponendum. — Renuntiatio propria et impropria.* — Secundo, suppono duplicem posse distingui renuntiationem privilegii, unam impropriam, aliam propriam. Prior consistit in puro non usu actuali privilegii, ut, cum quis, habens sufficientem excusationem ad non jejunandum, nihilominus jejunat, dici potest renuntiare privilegio suo. Proprie autem renuntiare privilegio, non tantum est non uti illo, etiam voluntarie, sed est tollere a se jus et potestatem utendi : sunt enim hæc duo valde diversa; nam per solam negationem usus non tollitur potestas, sed tantum non exercetur actus, ut si quis habeat privilegium loquendi cum excommunicato, et nolit loqui, etiamsi possit, non se privat potestate, sed actu tantum. Privilegium autem, de quo tractamus, in potestate consistit, ut explicatum est, et ideo ille non usus, etiam voluntarius, per se et intrinsece non est proprie renuntiatio privilegii; an vero sit signum illius, infra dicemus. Renuntiatio ergo privilegii propria est voluntaria abdicatio et refutatio illius juris et potestatis quam privilegium concedebat, ex qua ablatione consequitur ut non possit quis amplius uti tali privilegio; quia nemo potest uti re quæ jam non est : unde a fortiori fit ut non possit quis amplius licite uti tali privilegio, quia nemo potest licite cum deceptione et nullitate aliquem actum exercere : talis autem esset usus privilegii jam non existentis. Item si privilegium concedebat usum qui sine privilegio non licebat, jam ille usus non potest magis licere quam antea : unde tandem fit, ut ex tali renuntiatione oriatur obligatio non utendi amplius tali privilegio, quia eo ipso quod res fit illicita, oritur obligatio vitandi illam. Atque ita qui renuntiat privilegio in favorem alterius, eo ipso obligatur illi ad non usum talis privilegii, seu (quod idem est) dat alteri jus contra usum privilegii, et consequenter obligatur ipse ad non usum privilegii; tum quia tenetur servare jus alteri semel datum, tum etiam quia tenetur non uti jure jam per renuntiationem amisso.

4. *De propria renuntiatione.*—In præsenti ergo de propria renuntiatione privilegii tractamus, quæ potestatem ipsam et jus auferat : et ideo de altera renuntiatione impropria, breviter dico per se licitam esse, consistereque formaliter in voluntario non usu. Dico autem *voluntario*, quia si voluntas desit, non erit renuntiatio, etiam ipsius usus, sed erit necessitas quædam, vel coactio, aut impotentia, ut paulo inferius explicabo. Hæc autem renuntiatio per se licita et libera esse dicitur, quia privilegium quoad ipsum privilegiarium est quasi lex permittens seu dans facultatem, non vero obligans ad usum illius, et ita liberum unicuique est illo non uti, argumento cap. *Cum nobis*, de Electionib., præter alia sæpe allegata. Quod intelligendum est, ut dixi, per se, id est, nisi aliunde a superiore, vel a lege positiva vel naturali, cogatur quis ad usum privilegii, ut in multis casibus specialibus in jure providetur, quos magna ex parte notat Glossa in leg. *Si quis in conscribendo*, c. de Pactis, et alii doctores. Maxime vero hoc contingit quando privilegium est juris publici, et non tantum privati, juxta dicta supra cap. 6; extra hos vero casus regulariter licitum est unicuique non uti suo privilegio, quod est quasi renuntiare actuali usui ejus. Dices : ergo qui habet privilegium audiendi Missam tempore interdicti, potest libere renuntiare usui ejus in die festo, et licite non audire Missam. Respondeo : quantum est ex vi privilegii, libere quidem posset illam non audire, tamen quia in die festo aliud præceptum obligat, non potest tunc licite Missam omittere. Est enim considerandum, privilegium illud non tam dare facultatem quam tollere prohibitionem et impedimentum, et ideo licet quis possit mere negative non uti privilegio quoad effectum, quia

ex illo sequitur tanquam a removente prohibens, non tamen potest ita illi renuntiare, ut se reddat impeditum, et quasi interdictum ad Missam audiendam, quia tale privilegium quoad hoc renuntiabile non est, ut supra declaravi, et ideo non potest vitare, quin obligari possit præcepto audiendi Missam.

5. *Renuntiatio tacita et expressa.—Ad renuntiationem propriam requiritur voluntas abdicandi a se totum jus privilegii.*—Tertio, distinguere oportet renuntiationem proprii privilegii in tacitam et expressam, quæ distinctio non habet locum in non usu mero, quia quoties aliquis sciens et potens uti privilegio illo non utitur, satis aperte ostendit voluntatem non utendi. De privilegio autem proprio est communis illa distinctio, et sumitur ex jure, ut ex dicendis patebit; et ideo ante omnia explicare oportet quid sufficiat, et necessarium sit ad expressam renuntiationem; nam per analogiam ad illam, seu per imitationem, vel participationem illius explicanda est tacita. Primo igitur, ad expressam renuntiationem proprii privilegii, necessaria est voluntas abdicandi a se totum jus et facultatem privilegii. Probatur, quia renuntiatio privilegii voluntate fit tanquam principali causa; ergo ut renuntiatio sit expressa, esse debet voluntas expressa. Declaratur, quia ex parte objecti non est satis voluntas, seu propositum nunquam utendi, quia talis voluntas non inducit obligationem, nec tollit potestatem faciendi oppositum, et mutandi propositum; ergo ex vi illius non abdicabitur proprium privilegium, quod in facultate et jure consistit, ut explicavi; ergo est necessaria voluntas abdicandi a se ipsum jus, et facultatem privilegii. Imo, ut sit propria renuntiatio, oportet ut voluntas sit de toto privilegii jure a se abdicando : nam si quis tantum intendat, vel paciscatur, renuntiando juri privilegii, pro una vice, vel pro uno munere, etc., non ideo privatur toto privilegio, argumento leg. *Voluntaria*, cum Glossa ibi, cod. de Excusat. tutor; et ita non est absoluta renuntiatio privilegii, dici tamen poterit renuntiatio partialis, seu secundum quid, ad illamque cum proportione applicari poterunt quæ de renuntiatione dicuntur.

6. *Objectio.—Responsio.*—Sed objici potest contra assertionem; quia ex illa sequeretur generalem voluntatem renuntiandi juribus aut privilegiis non sufficere ad expressam renuntiationem specialium privilegiorum; consequens est aperte falsum, ut ex se et ex usu constat; ergo. Sequela patet, quia ibi non intervenit formalis voluntas renuntiandi specifica privilegia. Adde non tantum formalem voluntatem, sed etiam virtualem sufficere, ut si quis velit aliquid repugnans privilegio, eo ipso virtualiter vult abjicere privilegium. Ad objectionem respondeo, negando sequelam et probationem ejus, licet possit esse æquivocatio in terminis : aliud enim est voluntas formalis, aliud specifica. Nam voluntas universalis et generica etiam est formalis, non solum de ipso genere, sed etiam de speciebus quæ sub illo conceptu confuso comprehenduntur : nam licet ex parte intellectus confuse cognoscantur, tamen quia affectus tendit ad res in se, ideo voluntas illa formalis est de omnibus speciebus ibi contentis. Imo et expressa dici potest ex parte voluntatis et affectus, licet ex parte cognitionis non sit distincta et clara, et hoc significatur cum dicitur voluntas specifica, scilicet, quæ terminetur ad rem distincte et in specie positam. Igitur, quod ad rem spectat, renuntiatio expressa non requirit specificam voluntatem, ut objectio probat, et usus tam juris quam facti confirmat. Et ratio est, quia voluntas generalis de se usque ad speciem descendit, et ideo ad talem renuntiationem sufficit, et requiritur formalis voluntas abdicandi a se tale jus, sive illud in specie proponatur voluntati, sive sub genere in quod voluntas indistincte et generaliter fertur.

7. *Regula juris servanda.* — In hoc vero applicanda est et servanda regula juris, ut sub generali concessione non veniant quæ non esset quis in specie concessurus; eadem enim ratio procedit in renuntiatione generali privilegii. Et in universum locum hic habet vulgaris regula, quod clausula generalis comprehendit species quantum potest, salva ratione juris et recti sermonis, argumento l. *Si ex pluribus*, ff. de Solut., cum similibus. Sicut enim consensus non extenditur ad non cogitata, nec verisimiliter comprehensa sub cogitatis, ita nec renuntiatio, quia consensum requirit. Et ideo sub formali voluntate comprehendimus illas conditiones, quæ ad voluntarium consensum, et ad contrahendum, seu se obligandum sufficientes ac necessariæ sunt. Ut quod non sit voluntas coacta, vel per dolum, deceptionem aut similem injuriam extorta : nam si hæc deficiant, non censebitur esse voluntas sufficiens. Quia eadem est ratio de hac renuntiatione quæ de aliis contractibus vel obligationibus, ut late per Socin., cons.

263, volum. 2; et plura congerit Tusch., lit. R, conclus. 167, 168, 169.

8. *Ad confirmationem responsio.*— Ad confirmationem respondeo : si quis velit aliquid repugnans usui privilegii, non perpetuo, sed in aliqua occasione, vel pro aliquo tempore, talis voluntas de se non sufficit ad renuntiationem privilegii, quia nec virtualis voluntas censeri potest. At vero si quis velit aliquid repugnans ipsi privilegio in se, quia tollit fundamentum ejus, vel perpetuo inhabilitat ad usum ejus, tunc illa voluntas censetur sufficiens ad expressam renuntiationem privilegii, et dici potest voluntas formalis ex parte volentis, licet ex parte objecti virtualis sit; cum hac enim amplitudine intelligendum hoc est, quamvis in hoc modo semper amittatur privilegium ex aliis principiis et causis, præter renuntiationem.

9. *Renuntiatio interior quam vim habet.*— Sed quæri potest circa hanc partem, an sola voluntas interior, nullo exteriori signo indicata, sufficiat ad hanc privilegii renuntiationem. Quæ interrogatio solum fieri potest in ordine ad forum conscientiæ : nam in exteriori foro constat actum mere internum nihil operari, ut supra tractando de materia legis diximus, et idem est in contractibus et similibus. Et hinc fit ut, quoties renuntiatio talis est ut in gratiam alterius fiat, ita ut vel jus illi remittat, vel conferat, aut obligationem, necessaria sit exterior manifestatio voluntatis. Ratio est, quia sola voluntas interna, vel promissio exterius non indicata non inducit obligationem ad hominem : nam hoc est proprium promissionis quæ Deo fit, ut in materia de justitia late tractatur, et videri possunt Sanc., l. 1 de Spons., disp. 3 et 6 ; Cord., in Sum., q. 133. Et in particulari favent auctores qui dicunt renuntiationem privilegii non esse irrevocabilem, nisi sit ab alio acceptata, quia æquivalet donationi, vel obligationi, ut sumitur ex Gloss. in cap. *Cum venisset,* de Eo qui mittit. in possessionem, verb. *Obtulit;* et ibi notat Bald. n. 8; latius Jason, alios adducens in l. *Postquam liti,* c. de Pactis, n. 1. Hæc enim doctrina et ejus ratio maxime procedit de renuntiatione privilegii, per quam alteri jus confertur, vel ex qua nascitur obligatio respectu alterius cujus acceptatio postulatur, propter quam aliqua exterior manifestatio necessaria est.

10. Igitur tantum superest quæstio, quando renuntiatio fit solum quoad abdicationem privilegii ab ipso renuntiante, an sola voluntas sufficiat ut redeat obligatio quæ per privilegium fuerat sublata. Exemplis declaratur, ut si habens privilegium eligendi confessorem velit se illo privare, ita ut non solum velit illo non uti, sed etiam non habere in se talem potestatem. Idem de habente privilegium comedendi lacticinia, vel exigendi decimas aut tributa, et similibus ; de qua re nihil invenio dictum a doctoribus in propria specie, cum tamen res dubitabilis sit, et videatur esse fundamentum aliarum de quibus consequenter erit sermo.

11. *Prima sententia.*— Quod ergo hoc sufficiat ad amissionem privilegii videtur suaderi posse, primo, quia ad hunc effectum non est necessaria acceptatio alterius, neque etiam ut illa voluntas nota fiat aliis : ergo nulla necessitas est manifestationis exterioris illius voluntatis : ergo sola voluntas interna sufficit. Antecedens probatur, quia illa acceptatio vel est necessaria in aliquo tertio, vel in ipso superiore qui privilegium dedit, nullus enim alius cogitari potest in quo necessaria sit ; neutrum autem dici potest. Primum membrum probatur, quia renuntiatio non dat jus alteri, ut supponimus, sed tantum aufert ab habente ; ergo impertinens est acceptatio alterius, hæc enim solum requiri solet propter effectum moralem in alio resultantem. Et hæc ratio probat etiam membrum de concedente. Præterquam quod ille a principio dedit privilegium dependenter a voluntate privilegiarii, et ita tunc virtute concessit ut posset privilegiarius dimittere privilegium, si vellet; ergo non est cur ex parte illius nova acceptatio requiratur. Et hæ rationes probant etiam non esse necessariam notitiam, quia hæc propter acceptationem solet maxime requiri. Prima vero consequentia nota est, quia exterior manifestatio voluntatis internæ solum ad hos effectus potest esse necessaria, ut in hujusmodi quæstionibus omnes fatentur, et videtur per se clarum : unde sicut in promissione ad Deum non requiritur externa prolatio, quia Deus intuetur cor, ita in renuntiatione quam homo facit solum in ordine ad se, non est necessaria externa prolatio, quia propria voluntas interna sibi satis nota est. Et ita etiam patet secunda consequentia, quia propria voluntas efficax, est de se sufficiens ad relinquendum proprium jus et favorem, ut jura supra allata probant.

12. *Secundum argumentum.— Tertium argumentum.* — Possumus, secundo, argumentari, quia ideo in principio ad consequendum

privilegium est necessaria acceptatio privilegiarii, quia sua voluntate debet illud consequi, et propter hunc effectum prærequiritur notitia concessionis, quia hæc debet antecedere ad consensum; illa tamen supposita, interior consensus et acceptatio sufficit, neque necessarium est ut illa voluntas exterius manifestetur : ergo eadem ratione contraria voluntas sufficiet ad abdicandum a se privilegium. Tertio, similis voluntas sufficit ad abdicandum a se dominium alicujus rei; quamvis enim non sufficiat ad transferendum dominium in alterum, tamen ad tollendum proprium videtur sufficiens, saltem ex natura rei, quia dominium est quid morale pendens ab habentis voluntate, et non ab alio, quando non repugnat rem manere sine ullo proprio dominio humano; ergo multo facilius in præsenti sufficiet sola voluntas interna ad tollendum a se privilegium, cum non sit in alium transferendum, nec amplius durare debeat, sed destrui (ut sic dicam).

13. *Quartum argumentum.* — Quarto non videtur posse cum fundamento explicari quis actus externus cum interna voluntate requiratur ad hunc effectum, quia vel est sola locutio per quam illa voluntas significetur, et hæc videtur impertinens, quia locutio sensibilis solum est necessaria propter notitiam alterius actualem, vel saltem per se possibilem; notitia autem alterius ad hunc effectum impertinens est, sive in actu, sive in potentia; quid enim necesse est ut alius sciat aut scire possit me carere privilegio, cum nullum jus inde acquiratur, ut supponimus? Vel ille actus exterior est executio aliqua, seu effectus carentiæ privilegii, qualis erit non usus ejus, vel usus contrarius : et hoc etiam non videtur dici posse cum fundamento; tum quia hic effectus est quid posterius, sequi enim debet ex abdicatione privilegii; ergo hæc prius fit per voluntatem internam; tum etiam quia rationes factæ de locutione probant de quocumque effectu externo, quia ille non est necessarius propter alios, quia privilegium non debet ab aliis auferri, sed ab ipso habente, nec etiam propter ipsum videtur necessaria, quia non addit aliquid voluntati, nec dat illi efficaciam; tum denique quia explicari non potest qualis debeat esse hic effectus, an positivus vel negativus, unus vel multiplex, diuturnus aut brevis. Quod si solum requiritur hic effectus ut sit signum voluntatis, est magis impertinens quam locutio, et minus sufficiens, quia neque est signum adeo expressum, neque satis significat voluntatem quoad effectum relinquendi privilegium omnino et radicaliter, ut sic dicam, sed solum pro aliquo tempore vel usu. Si vero propter aliud est necessarius, explicari non potest, quid illud sit. Accedit tandem quod præsumptio juris videtur multum favere huic sententiæ; ubicumque enim jus præsumit ex usu vel non usu externo voluntatem dimittendi privilegium, statim declarat, fuisse perditum, ut videre licet in cap. *Si de terra,* de Privileg., ibi : *De privilegio vobis detrahere voluistis :* ergo supponit hanc voluntatem esse efficacem ad tollendum privilegium, quia statim succedit alia regula juris, quod *remittenti jus suum non amplius licet regressus ad illud,* cap. *Quam periculosum,* 7, quæst. 1, l. *Quæritur,* ff. de Ædilit. edict. Hæc ergo sententia probabilis videtur.

14. *Secunda sententia quomodo probetur.*— Nihilominus contraria sententia videtur posse efficaciter suaderi. Quia non potest quis seipsum privare privilegio, quin nova obligatio inde illi nascatur; sed talis obligatio non potest oriri ex sola sua voluntate interna; ergo nec potest per solam illam abdicare a se privilegium. Consequentia clara est : ut autem probetur major, suppono, sermonem esse de privilegio concedente aliquid contra jus, seu quod jure communi non liceret : nam si solum concedat ea, quæ jure communi licent, vix est capax renuntiationis, quia non tam concessivum est, quam declarativum juris. Illo ergo omisso, de alio probatur major, quia privilegium hujusmodi proprium et rigorosum (de quo præsertim agimus) vel remittit aliquid de jure communi, vel aliquid contra illud concedit. Unde ex vi talis privilegii aliquid homini licet, quod sine illo non liceret, ut comedere lacticinia die prohibito, recitare ante horam communem, et similia. Ergo non potest quis renuntiare tali privilegio, quin inde subjiciatur obligationi, quam antea non habebat, ratione cujus aliquid illi non licet, quod antea licebat : ergo orta est obligatio non faciendi quod antea licebat, vel faciendi quod licite omitti poterat: sic igitur ex renuntiatione privilegii semper resultat in privilegiario nova obligatio.

15. *Probatur minor.* —Jam ergo probatur minor, primo, quia voluntatis promissio, si non transeat in promissionem respectu alterius, nunquam inducit novam obligationem, quia solum est nudum propositum, ut ex materia de voto suppono: hic autem non inter-

cedit promissio, ut per se constat: jam enim supposuimus non tractari de obligatione respectu tertii; ergo est nuda voluntas per modum propositi: ergo non potest inducere novam obligationem, quæ antea non esset; ergo nec potest tollere privilegium. Secundo, declaratur in hunc modum, quia vel illa obligatio quæ resultat ex renuntiatione privilegii, proxime est a voluntate propria renuntiantis tanquam e causa per se, vel sequitur ex aliqua lege, vel imponitur ab ipso superiore qui privilegium concessit; nihil horum dici potest: ergo. Major, quoad primam partem, probatur, quia nunquam potest voluntas ita sibi imperare, ut directe et immediate imponat sibi obligationem præcepti, quia non habet propriam jurisdictionem in se, et quia semper manet domina sui, et potest retractare quantum ad se priorem voluntatem; solum ergo potest se obligare aliquis sua voluntate respectu alterius, contrahendo vel promittendo, quod non fit per solam internam voluntatem, nisi respectu Dei, et illi vovendo; et tunc obligatio quæ in conscientia manet, immediatius est a lege naturali quam a propria voluntate. Hinc ergo manet etiam probata secunda pars majoris, quia illa obligatio non provenit a lege positiva: nulla enim est quæ de hoc disponat. Imo, si humana sit, non potest de actibus internis disponere, et consequenter nec ratione illorum obligare. Divina autem positiva fingi non potest. Nec denique naturalis, quia hæc non obligat ad non mutandum propositum vel voluntatem priorem. Item quia explicari non potest quæ nova materia legis naturalis ex illa voluntate resultet, neque ad quam virtutem pertineat. Denique tertia etiam pars majoris videtur clara, quia nullum præceptum superioris hic intervenit, a quo possit esse talis obligatio: nec enim generaliter latum est, nec in particulari tunc fertur, quando quis interius vult suo privilegio se privare.

16. *Responsio.—Impugnatur.*— Dices hanc obligationem provenire ex illa eadem lege cui privilegium derogabat, et ita ordinarie esse legem humanam positivam, nam privilegium ordinarie illi tantum derogat; et ita non est obligatio per se orta ex voluntate propria, vel ex renuntiatione privilegii, sed est ab illa tanquam a removente prohibens, quia sublato privilegio redit obligatio antiqua. Sed hoc non satisfacit, imprimis quia supponit quod probandum esset, quodque in controversia versatur, scilicet, nudam voluntatem destruere privilegium, et ita resultare priorem obligationem. Deinde, quia in multis privilegiis non possunt illa duo distingui; nam concessio privilegii nihil aliud est quam ablatio obligationis, et ideo privilegium non potest auferri nisi a voluntate quæ possit illammet obligationem iterum imponere; hæc autem est sola voluntas superioris aut legis: ergo voluntas sola privilegiarii non potest obligationem privilegio contrariam imponere, et consequenter nec privilegium destruere. Exemplis res declaratur. Unum est supra positum de privilegio ad Missam audiendam tempore interdicti, semel enim obtento tali privilegio, non potest quis sola sua voluntate ita illud a se tollere, ut teneatur deinceps lege interdicti, quia illa obligatio sublata fuit, et non potest per propriam voluntatem revocari, quia est propria legis ecclesiasticæ, secluso voto. Et idem est de privilegio comedendi lacticinia, anticipandi tempus Missæ aut Officii divini, et similibus.

17. *Evasio. — Refellitur.* — Dices per hæc privilegia non absolute auferri has obligationes, sed cum limitatione, quamdiu privilegiarius consenserit in tale privilegium; et ideo, posita contraria voluntate non habendi tale privilegium, eo ipso cessare tale privilegium, et consequenter redire priorem obligationem ex vi prioris legis generalis. Sed contra hoc est, quia illud fundamentum gratis supponitur, quia privilegium simpliciter et absolute conceditur sine tali conditione, vel limitatione. Neque illa est ex natura rei inclusa, sed ad summum includit privilegium conditionem si acceptetur; postquam autem acceptatum est, absolutum habet effectum. Item alias idem dici posset de quacumque dispensatione actuali, quæ statim habet suum effectum; nam illa etiam requirit acceptationem, et consensum recipientis illam: ergo etiam intelligenda erit concessa, ut solum perseveret effectus quamdiu duraverit consensus, et consequenter per contrariam voluntatem redibit, quod est absurdum. Præterea illa additio est ad limitandum et restringendum privilegium ultra verba ejus: ergo admittenda non est. Denique, eadem ratione, quando quis habet voluntatem internam renuntiandi privilegio, subintelligitur conditio vel limitatio, quamdiu in hac voluntate perseveravero, vel, donec ad illud redire placuerit: nam est eadem ratio, et ita erit in potestate talis hominis, mutata voluntate, gaudere postea privilegio sine nova

concessione superioris: ergo signum est non fuisse sublatum privilegium, quia non posset iterum fieri privata voluntate si fuisset corruptum : ergo ad summum fuit quasi ligatum ut operari non possit, durante illo affectu, et quasi in sensu composito (ut sic dicam), quod nihil est. Nam clarum est eum qui habet absolutam voluntatem non fruendi privilegio, non posse illo uti perseverante illa voluntate, quia est repugnantia inter illam voluntatem et usum; sed difficultas est an sola illa voluntas ita destruat privilegium, ut jam non liceat ad illud redire.

18. *Præfertur secunda sententia.* — *Voluntas privandi se privilegio quem effectum habeat.* — Hæc ergo posterior sententia mihi magis placet, quam ita declaro. Nam imprimis talis voluntas semper ita explicanda est ut sit simplex nolitio privilegii, id est, ut non sit cum intentione se obligandi ad aliquid, sed solum per modum propositi non utendi tali privilegio in futurum, nisi aliud evidenter constet de intentione volentis. Hoc videtur mihi certum ex rationibus factis, et quia nunquam præsumitur obligatio, nisi manifeste de illa constet, et quia ex communi usu moraliter constat non aliter haberi hunc affectum. Sic autem explicata voluntate illa, certum mihi videtur non auferre privilegium, sed licitum esse mutare propositum, ut ex generali doctrina suppono, et illo mutato, licitum esse privilegio uti, quia propositum illud non est contrarium privilegio, sed tantum usui, quod est valde diversum, ut in principio explicavi. Deinde censeo, licet privilegiarius habeat animum ex vi talis voluntatis privandi se privilegio statim et efficaciter, seu ipso facto (ut sic dicam), nihilominus illam voluntatem non habere statim talem effectum, et tantum esse ex ignorantia et falsa cogitatione, ac si hoc esset positum in sola propria voluntate. Hoc mihi persuadent rationes posteriori loco factæ. Explicatur vero amplius applicando hanc regulam ad nonnulla privilegiorum genera. Nam quædam sunt veluti dispensationes in aliqua lege, et de his censeo dispensationem consummari absolute in acceptatione privilegii, et consequenter non posse aliquem sola sua voluntate se iterum submittere legi a qua per privilegium fuit exemptus, ita ut per legem obligetur, licet possit illam, si velit, observare absque obligatione. Et consequenter licet interius velit non habere amplius tale privilegium, nihilominus semper illi esse integrum retractare voluntatem et suo privilegio uti. Hoc mihi probat discursus supra factus, quia concessio superioris fuit in acceptatione privilegiarii consummata, et fuit absoluta quoad effectum tollendi legis obligationem, quæ redire non potest per voluntatem privatam, sed ejusdem legislatoris, sicut dicebamus de dispensatione tollente impedimentum matrimonii vel aliam inhabilitatem.

19. *De privilegio per modum licentiæ quid facit voluntas interior.* — Alia esse possunt privilegia per modum facultatum aut licentiarum ad aliquid agendum pro aliquo tempore, quod sine tali licentia facere non liceret. Et de his similiter existimo, licet quis interius dicat se renuntiare tali licentiæ vel facultati, non ita illam ab se abdicare, quin postea, mutata voluntate, possit illa licite uti, quia ex vi suæ voluntatis non mutavit voluntatem concedentis, a qua sola illa licentia pendet postquam semel acceptata est. Nec per illam voluntatem propriam contraxit privilegiarius specialem obligationem non utendi tali privilegio, verbi gratia, non solvendi decimas, ut etiam probatum est : nam per internam voluntatem renuntiandi tale privilegium, non solum non datur alteri jus ad decimas, verum etiam nec ipse privilegiatus manet quoad se obligatus ad illas solvendas, ut videtur receptum frequentius in materia justitiæ : ergo, pari ratione, in privilegiis quasi absolutis seu non respicientibus alterum, non obligatur aliquis permanere in illa voluntate, nec illa habet statim effectum auferendi privilegium.

20. *De privilegiis per quæ delegatur jurisdictio quid dicendum.* — Alia sunt privilegia per quæ delegatur jurisdictio, et in his etiam existimo jurisdictionem non auferri per solam internam voluntatem privilegiarii; ut, si Prælatus mihi commisit vices suas, vel casus sibi reservatos, et ego acceptavi illam, licet postea habeam affectum, quantum in me est, efficacem et absolutum a me auferendi talem jurisdictionem, non privor illa, sed mutata voluntate, possum et valide et licite illa uti. Quia jam illa jurisdictio non pendet in suo esse a recipiente, sed a concedente, seu delegante : nam a delegato tantum in usu pendet; quod videtur certum in delegationibus quæ fiunt in externo foro. Item ille modus mutandi jurisdictionem per actum mere internum non est hominibus accommodatus, et infinita incommoda ex illo possent mora-

liter oriri : ergo nec est possibilis homini per privatam voluntatem, nec est verisimile hoc esse consentaneum voluntati superioris privilegium concedentis. Atque hinc etiam dico non extingui facultatem eligendi confessorem per solam voluntatem internam non habendi illam, quia illa et est quædam virtualis delegatio jurisdictionis, seu est quædam licentia, de qua eadem est ratio quæ de reliquis. Et ad hos modos privilegiorum videntur cætera reduci, et de omnibus censeo eamdem esse rationem quantum ad præsens punctum attinet.

21. *Ad renuntiationem privilegii voluntas exterior requisita.* — Concludo igitur necessarium esse ut voluntas renuntiandi privilegium exterius se prodat. Quam resolutionem confirmant argumenta secundo loco facta, et Gloss., Bald. ac Felin. in principio allegati; et ex illis et ex omnibus dictis colligitur breviter ratio, quia ad effectum abdicationis privilegii ex vi illius voluntatis necessaria est acceptatio seu consensus alterius. Nam si privilegium respiciat alterum cujus interest talis renuntiatio, quatenus in ejus cedit commodum, aut jus ei præbet vel aufert onus, etc., tunc ad consummationem renuntiationis acceptatio illius tertii requiritur. Quod egregie confirmatur ex cap. *Licet*, de Procur., in 6, ubi dicitur mandatum procurationis non censeri absolute revocatum, etiamsi is ad quem dirigitur dicat se nolle acceptare mandatum : nam, hoc non obstante, poterit, mutata voluntate, acceptare mandatum, quamdiu mandans priorem voluntatem suam non revocaverit : nam mandatum de se semper durat, donec revocetur, et alter libere etiam potest revocare suam voluntatem. Quæ doctrina ex eisdem principiis in omni casu simili procedit, ut ibi notat Anchar. In præsenti autem eadem est ratio, ut constat. Atque, eadem proportione, si privilegium sit absolutum, et tertium non respiciat, tunc necessaria erit saltem concedentis acceptatio, ut recte docuit Sancius, libro 8 de Matrim., disput. 32, cum Loazes, tract. de Matrim. regis Angl., dubio 12, n. 28. Ratio autem est, quia renuntiatio privilegiati non mutavit voluntaten principis, sed eadem perseverat; ergo quamdiu non constat de illius mutatione, liberum est privilegiario mutare suam voluntatem et privilegium acceptare. Accedit quod ad superiorem per se pertinet tam mutatio privilegiorum quam concessio, et ab illius consensu per se pendet tum privilegii effectus, tum etiam effectus privilegio contrarius. Ac denique ita expedit humanæ gubernationi, ut omnia ordinate fiant. Hæc autem concedentis acceptatio tripliciter intelligi potest. Uno modo ab homine, ut quia superiori datur notitia renuntiationis privilegii, et ille acceptat, sicut fit in beneficiis ecclesiasticis, et tunc erit res clara, non potest tamen semper postulari talis acceptatio. Alio ergo modo intelligi potest ille consensus superioris datus antecedenter, ut si in privilegio sit clausula vel conditio, ut si Petrus non acceptaverit privilegium, transeat ad Paulum vel censeatur non concessum ; tunc enim eo ipso quod Petrus non acceptat, censetur concedens acceptare ipso facto renuntiationem et suam voluntatem mutare, ut sumitur ex Glossa in dict. cap. *Licet*. Tertio denique modo contingit hæc acceptatio ex vi alicujus juris, ut in legibus supra citatis in fine priorum argumentorum, et in aliis juribus quæ capitibus sequentibus tractabimus.

22. *Respondetur ad quartum argumentum.* —Et ita est facilis responsio ad priora argumenta. Ad primum enim dicitur requiri acceptationem vel superioris vel etiam tertii, juxta conditionem privilegii, et ad illam requiri notitiam, et consequenter externum signum quo manifestetur interna voluntas; unde, licet privilegium ordinarie ita detur ut recipiens possit illud dimittere si velit, intelligitur nihilominus dimissionem ita esse faciendam, ut ordinata sit et humanis moribus accommodata. Unde ad secundum dico, ante obtentionem privilegii præcedere externum signum quo voluntas habendi privilegium manifestatur, et notitia ejus comparatur, et consequenter etiam necessarium esse externum signum acceptandi illud, vel aperte, vel saltem non refutando privilegium; nam eo ipso consentire quis videtur. Ad tertium, de amissione dominii, aliqui concedunt antecedens, quo dato poterit negari consequentia, quia proprium dominium simpliciter pendet ex voluntate propria : privilegium autem et effectus ejus, vel illi contrarius, magis pendet ex voluntate superioris. Ego vero nego antecedens, expresse enim ita cavetur in leg. *Si quis*, 17, § *Differentia*, ff. de Acquir. possess., et licet ibidem videatur contrarium dici de possessione, scilicet, amitti solo animo, prout etiam habetur in leg. 3, § In amittenda, eodem; nihilominus in lege *Quemadmodum*, 8, expresse dicitur possessionem non amitti, nisi animo et corpore. In quarum legum conciliatione laborant Glossæ et juristæ, quod illis

remitto. Mihi autem constans videtur jura quæ dicunt possessionem amitti solo animo, non loqui de pura voluntate interna, sed necessarium semper esse ut quis cedat possessionem alteri, ut in lege 1, § *Si vir*, eodem titulo. Cessio autem saltem requirit manifestationem illius animi et acceptationem; non ergo hoc excluditur in aliis legibus, sed significatur non esse necessarium corpore recedere a re possessa, si sit immobilis. Ad quartum respondetur requiri externum signum, vel sufficienter declarans internum affectum ab alio acceptandum, vel lege statutum, vel acceptatum, ut dictum est, et in sequentibus magis exponetur.

23. *Ad expressam renuntiationem, et voluntatem internam et signum externum requiri.* —Unde tandem addo ad expressam renuntiationem privilegii non solum esse necessariam voluntatem internam satis formalem, sed etiam signum externum satis expresse declarans illam voluntatem : nam si tantum illam ostendat per aliquod signum implicitum et obscurum, erit potius tacita renuntiatio. Unde recte videntur illa duo membra distingui, quia renuntiatio expressa fit verbis, tacita vero fit potius factis vel omissionibus; verba enim expresse significant interiorem affectum, facta vero implicite et subobscure. Imo ad explicatam renuntiationem, necesse est ut verba sint satis clara : nam si sint ambigua, in dubio non privabitur quis privilegio suo : nam in dubio melior est conditio possidentis. In quo dubio, quod attinet ad internum forum stabitur intentioni et assertioni renuntiantis; in externo vero stabitur dispositioni juris, et conservabitur privilegium donec aliud sufficienter probetur. Et hæc videntur sufficere de priori membro illius divisionis, scilicet, explicata renuntiatione; tacita vero in sequentibus capitibus magis exponetur.

CAPUT XXXIV.

UTRUM PER NON USUM PERDATUR PRIVILEGIUM PROPTER TACITAM RENUNTIATIONEM, VEL PROPTER ALIUM TITULUM.

1. *Tacita renuntiatio contingit dupliciter vel tripliciter.* — Duobus modis cogitari potest implicita seu tacita renuntiatio privilegii, scilicet, per non usum ejus, vel per contrarium usum, quibus addi potest tertius, scilicet, per abusum, quamvis hic proprie ad renuntiationem non pertineat, licet aliquid de illa participet, ut infra dicam. Renuntiatio enim tacita, ut paulo antea dixi, maxime attenditur ex signis vel indiciis externis quæ non aperte, sed per conjecturas ostendunt voluntatem carendi privilegio : hæ autem conjecturæ maxime videntur sumi posse ex ordine ad usum privilegii, in quo tria illa membra distingui possunt, de quibus sigillatim dicendum est.

2. *Per aliquem non usum amittitur privilegium. — Quatuor vel quinque inquirenda.* — Quod ergo ad non usum spectat, sententia est valde recepta per aliquem non usum privilegium amitti, quam docent Glossa, Innocent., Panorm., Decius, Felin. et alii in cap. *Cum accessissent*, de Constitutionib., Bart. et alii in leg. *Falso*, c. de Diver. rescript., et in leg. 1, ff. de Nundin. Unde cum proportione inferunt restringi privilegium per usum restrictum, quatenus includit non usum majoris gratiæ vel favoris, ut notat Bald. supra, n. 8, ex Bart., in lege *Usum aquæ*, c. de Aquæduct., lib. 1; et Jas., in leg. ult., ff. de Constitutionib. princip.; est enim eadem ratio in non usu quoad partem quæ est in toto. Ut autem veritas hujus sententiæ expendatur et res tota declaretur, quatuor vel quinque inquirere et explicare necessarium est. Primum, de quo non usu sit sermo; secundum, quomodo intelligi valeat hæc amissio privilegii per non usum; tertium, quanto tempore durare debeat non usus ut hunc effectum inducat; quartum, an hæc amissio privilegii sit vera, et in conscientia, vel sit præsumpta tantum in foro externo, et consequenter an sit ipso facto, vel tantum per judicis sententiam.

3. *Circa primum notandum.* —*Duplex non usus privilegii.* — Circa primum oportet advertere hunc modum amissionis privilegii habere locum tantum in privilegiis affirmativis quæ aliquid faciendum indulgent, quia negatio affirmationi opponitur; sicut enim omissio peccaminosa præcepto affirmativo est opposita, sic etiam non usus privilegii solum opponitur privilegio aliquem usum concedenti; quod affirmativum appellamus. Duobus autem modis potest contingere ut aliquis non utatur hujusmodi privilegio. Unus dici potest mere negativus; alius privativus, seu proprie omissivus, morali modo loquendo. Priori modo non exequitur quis privilegium quando opportunitas vel occasio pro qua datum est, non occurrit; sicut enim præceptum affirmativum, licet obliget semper, non tamen pro semper, ita privilegium affirmati-

vum, licet semper habeatur, non tamen pro semper, sed pro certis opportunitatibus, ut patet de privilegio audiendi Missam tempore interdicti, vel habendi suffragium in electione, etc. Quando ergo quis non utitur tali privilegio extra occasionem et tempus pro quo datum est, tunc est non usus mere negafivus; sicut qui non exercet actum præceptum eo tempore pro quo non obligat affirmativum præceptum, non potest dici omittere præceptum, sed tantum non exercere actum illius.

4. *Non usus mere negativus non destruit privilegium.*—Unde etiam fit ut, sicut hæc negatio non est contraria præcepto, ita ille non usus non opponatur privilegio, et ideo talis non usus, quantocumque tempore continuetur, non sufficit ad amissionem privilegii, quia non est morale indicium voluntatis renuntiandi privilegio. Ita docent omnes, et facile probatur ex dictis, quia talis non usus nec per se inducit aliquid privilegio repugnans, cum illi non opponatur; ergo nec inducit tacitam renuntiationem, quia nullum indicium est voluntatis relinquendi privilegium, cum non procedat a tali voluntate, imo nec a voluntate non utendi privilegio, sed habeat aliam causam moralem adæquatam et propriam, scilicet, carentiam occasionis vel opportunitatis exercendi actum concessum per privilegium; ergo non potest prudenter attribui voluntati renuntiandi privilegio : ergo illa negatio non est morale indicium talis voluntatis, et consequenter non habet unde inducat tacitam renuntiationem privilegii. Et ita habetur expresse in Margarita Baldi, verbo *Statutum*, § 6, et citat l. *In filiis*, c. de Decurion., l. 10, propter illa verba : *Etsi necessitas non exigit, tamen patria non remittit;* ubi Gloss. ait : *Quædam enim habere possumus, etsi nobis utilia non sunt;* sic ergo habere possumus privilegium, etiamsi occasio non detur utendi illo. Atque ita notat etiam Bartol. in eadem lege, et Glossa in c. *Ut privilegia,* de Privileg., verb. *Semel in anno;* et ibi Panormit., et cons. 101, l. 1; Decius, in c. *Cum accessissent,* de Constit., n. 17; et Felin. ibi; et Mandos., tractat. de Privileg. *ad instar,* Gloss. 11, n. 9, qui alios refert; et plures Menoch. in Scholio ad Bartol. in dict. l. *In filiis;* et Franc. Balb., tract. de Præscript., 4 p. quintæ p. princip., q. 4, n. 3, ubi alia congerit.

5. *Alius modus.*—*Non usus privativus destruit privilegium si adsit voluntas et potentia.* — Alius modus non utendi privilegio affirmativo est, quando in propria occasione, et pro eo tempore pro quo concessum est, omittitur ejus usus, et hunc vocamus non usum privativum seu omissivum, quia est carentia actus in tempore habili, et pro quo maxime esse posset vel deberet, juxta tenorem privilegii, servata proportione ad omissionem actus præcepti pro eo tempore pro quo præceptum obligat. Et de hoc non usu intelligenda est communis sententia, et jura quæ de hac materia loquuntur. Quia talis non usus opponitur suo modo privilegio, et potest esse aliquod morale indicium voluntatis renuntiandi illi : unde necesse est ut in tali omissione concurrant conditiones necessariæ ut ille non usus voluntarius sit, quæ sunt scientia et potentia; quia si non usus non sit voluntarius, non potest esse indicium alicujus voluntatis, nec moralem effectum inducere, ut per se constat : ergo nec potest esse indicium renuntiationis, quæ voluntaria esse debet. Si ergo quis non utatur privilegio tempore opportuno, quia est impotens, absens, infirmus, aut quia per violentiam impeditur, talis non usus non potest illi nocere ut privilegium postea amittat, quia voluntarius non est, idemque argumentum procedit de ignorantia, quia causat etiam involuntarium. Quæ doctrina sumitur ex Glossa in cap. *Abbate,* verb. *Donec,* de Verbor. signification., et ex aliis auctoribus allegatis. Qualis vero ignorantia ad hoc sufficiat, in sequentibus dicemus.

6. *Circa non usum.* — *Duplex modus.* — Circa secundum, oportet advertere duobus modis intelligi posse privilegium amitti per non usum : unus est per viam præscriptionis seu usucapionis, alius est per viam tacitæ renuntiationis. Hi enim duo modi sine dubio sunt longe diversi; nam quando res amittitur per præscriptionem, non amittitur ex voluntate amittentis, sed ex efficacia alicujus legis, etiam invito priori domino et possessore; quando vero per renuntiationem deseritur, amissio fit ex voluntate possidentis, ut dictum est, sive illa voluntas expresse, sive tacite solum indicetur. Et ita Gloss. hos duos modos distinxit in c. ult., 16, quæst. 4, significans longius tempus requiri ad præscriptionem quam ad tacitam renuntiationem.

7. Igitur in solo non usu non habere locum præscriptionem contra privilegium, videtur sumi ex Panorm., in c. *Joannes,* de Cler.

conjug., n. 9, ubi ait per non usum non induci consuetudinem, quia consuetudo consistit in assuefactione, id est, actuum repetitione, c. *Cum consuetudo*, d. 1, cum similibus; at vero in non usu non est actus, præcise enim loquimur; ergo nec assuefactio nec consuetudo inde generari potest; ergo nec præscriptio, quia hæc per consuetudinem inducitur; ergo non usus non potest tollere usum in vi præscriptionis. Confirmat hoc Panorm. adhibendo exemplum in eo qui damnum passus agere potest ex l. *Aquilia*, contra nocentem : nam licet per longum tempus nolit contra illum agere, non amittit suam potestatem, nec inducta censetur consuetudo contra illam legem, et reddit rationem, *quia illa lex non necessitat ad agendum, sed tantum præbet facultatem agendi*. Et inde concludit generalem regulam, per negationem actus non contrariam legi præcipienti, sed tantum permittenti, non induci consuetudinem. Quæ omnia videntur habere eamdem rationem in privilegio, quia non necessitat sed dat facultatem, et ita negatio usus non est contra legem præcipientem, sed permittentem; ergo per non usum non inducitur consuetudo, vel præscriptio contra privilegium.

8. *Confirmatur*.—Confirmatur, quia nec ipse privilegiarius non utendo præscribit contra se, nec alius contra ipsum; ergo ex vi non usus non inducitur præscriptio tollens privilegium. Consequentia clara est, quia ubi est præscriptio, aliquod jus tribuit; ergo alicui tribuit; ergo vel privilegiario vel alteri, quia non datur medium. Prima item pars antecedentis videtur per se nota; tum quia nemo potest contra se præscribere, quia præscriptio in propria definitione et ratione includit habitudinem ad alterum, contra quem jure conceditur, ut ex propria materia suppono; tum etiam quia nulla materia præscriptionis ibi intervenit contra privilegiarium; aut enim posset præscribere ipsum non usum, seu jus non utendi, et hoc non est præscriptibile, quia unusquisque quasi ex natura rei habet hanc facultatem, similes autem facultates non sunt materia præscriptionis, ut late tradit Balbus tract. de Præscript., in 5 p. princip., 4 p. illius, q. 1; vel præscriberet obligationem non utendi suo privilegio, et hoc etiam dici non potest, quia nemo præscribit contra suam voluntatem neque in suum præjudicium, sed in suum commodum, et voluntarie : obligatio autem ad non utendum privilegio est de se onerosa, et consequenter est contra intentionem non utentis, per se loquendo et secundum ordinarium morem hominum. Altera vero pars antecedentis imprimis videtur clara in privilegiis non dicentibus ordinem ad alios, quia usus vel non usus nihil interest aliorum, sed solius privilegiarii; ergo ibi nullus est qui possit contra privilegiarium præscribere. Deinde probatur etiam de aliis privilegiis quæ circa alios versantur; tum ratione facta, quia alii nullum habent usum vel consuetudinem; ergo nec præscriptionem efficere possunt : nam, ut dicitur in l. *Nec utilem*, ff. Ex Quib. caus. major, etc., iniquum est auferre dominium quod usus non abstulit, id est, dominium unius sine usu alterius; ergo idem est cum proportione in privilegio; tum quia præscriptio supponit possessionem, alii vero nihil possident quod præscribant; tum etiam quia *non intelligitur amissum*, quod oblatum alteri non est, ut in eadem l. *Nec utilem* dicitur; sed qui non utitur privilegio, nihil offert alteri, neque actionem circa illum exercet; ergo nec amittit privilegium propter aliquam alterius præscriptionem.

9. *Responsio*. — Ad hoc vero responderi potest, licet privilegium non amittatur per præscriptionem positivam (ut sic dicam), amitti tamen per præscriptionem privativam, seu privantem aliquo jure. Voco præscriptionem positivam illam per quam aliquod jus acquiritur, de qua recte procedunt rationes factæ, quia hæc in usucapione consistit. Unde et hoc nomine proprie et generaliter vocatur; non potest autem intelligi usucapio sine usu positivo. Privativam autem præscriptionem appello, quæ solum tollit jus, vel dominium aliquod, et hanc dico sufficere ad amissionem privilegii et posse fieri per solum non usum. Et imprimis hunc modum amissionis esse possibilem constat ex l. 1 et 2, ff. pro Derelicto, ubi dicitur rem pro derelicto habitam statim desinere esse nostram, prius etiam quam ab alio acquiratur vel possideatur, quamvis res sic derelicta occupabilis ab alio statim sit, et primi occupantis fiat si in suo esse perseveret; nam si non duret, sed statim destruatur, ut in juribus incorporalibus interdum contingit, poterit ab uno amitti, etiamsi ab alio non acquiratur nec occupabilis sit. Potest autem fieri ut res habeatur pro derelicta ex vi alicujus non usus, seu derelictionis: ergo illa recte dicitur præscriptio amissiva, seu privativa, quæ in privilegiis locum habebit. Minor probatur, primo, quia sicut res acquiritur usu positivo

diuturno, eadem ratione amittetur non usu diuturno : nam sicut illud expedit ut dominia rerum sint certa, ita hoc expedit ad eumdem finem, ut sit certum quæ res acquirantur primo occupanti. Et confirmatur, quia res mobilis aliena per triennium usucapitur bona fide : ergo si per triennium sit ab alio derelicta per non usum, et ab alio postea occupatur, statim fiet illius, quia illa occupatio cum priori non usu domini æquivalet triennali usucapioni : ergo signum est per illum non usum fuisse rem amissam. Secundo, principaliter hoc invenitur in juribus incorporalibus, ut sunt servitutes et actiones : nam servitus rusticana perditur per purum non usum certi temporis, ut habetur ex l. *Sequitur*, § *Si viam*, ff. de Usucap.; clarius in l. *Hæc autem*, ff. de Servit. urban. præd., et l. penult. c. de Servitut. Et similiter actiones extingui solent et amitti per non usum earum certi temporis, juxta l. 3, c. Præscript.; ergo eodem modo poterit amitti privilegium per modum præscriptionis privantis jure privilegii : nam illud etiam incorporale est, et similem subit rationem.

10. *Refellitur responsio dicta.* — Sed hic modus explicandi hanc præscriptionem non videtur cum fundamento applicari ad privilegium. Primo, quia licet fateamur aliquando posse dominium vel possessionem rei amitti, etiamsi in alium non transferatur, ut probant aliqua ex juribus citatis, tamen nunquam hoc fit per præscriptionem pure privativam, nisi interveniat positiva præscriptio alicujus; sed hæc in privilegiis non invenitur, ut in priori puncto probatum est : ergo non potest illa doctrina recte ad privilegium applicari. Major declaratur, discurrendo per duo genera bonorum quæ in argumentis tanguntur. Quædam enim sunt corporalia, quæ naturaliter et corporaliter possideri possunt, quæ quidem amitti possunt, relinquendo illa pro derelictis, etiamsi inde nihil alius acquirat; tamen hæc derelictio nunquam intelligitur fieri per solum non usum, cujuscumque temporis sit; ergo non fit per modum præscriptionis in amittendo, ut sic dicam. Minor probatur, primo ex Glossa 1 in dicta l. 1, ff. pro Derelicto, ubi ait rem mobilem tunc intelligi derelictam cum abjecta est, immobilem vero cum de illa quis exit, animo derelinquendi, sentiens, non sufficere non usum, nisi et animus et actio aliqua externa illum manifestans interveniat; hoc significatur ibi in l. 2, cum dicitur *desinere omittentis esse;* ergo solus non usus etiam diuturnus non sufficit. Secundo, talis modus præscriptionis non est ex sola rei natura ; nulla enim præscriptio est ex sola naturali lege, ut suppono tanquam notum ; sed nullum est etiam jus civile vel positivum, quod disponat, per non usum alicujus temporis amitti hæc bona, ita ut statim habeantur pro derelictis, et sint occupabilia a primo contrectante ; ergo non datur talis modus amissionis. Tertio, quamdiu aliquis rem suam possidet, non potest pro derelicta haberi, licet multo tempore illa non utatur, quia dum res juste possidetur, non est occupabilis a quocumque alio : ut vero possessionem amittat, non sufficit non usus, sed necessarius est animus dimittendi rem cum aliquo modo actualis dimissionis ejus, ut supra dixi ; ergo solus non usus talium bonorum nunquam sufficit ut pro derelictis habeantur.

11. *Differentia inter acquisitionem per usucapionem, et amissionem per non usum.* — Unde notari potest obiter differentia inter acquisitionem per usucapionem, et amissionem per non usum : nam usucapio supponit possessionem rei, et addit continuationem ejus; nam sine possessione non est præscriptio, et ideo etiam, e converso, non usus per se non sufficit ad amissionem dominii, nisi prius possessio tollatur. Et ita servabitur proportio quod, sicut acquisitio supponit possessionem, ita derelictio supponit desitionem seu desistentiam a possessione rei ; et quando hæc præcedit cum sufficienti voluntate dimittendi bona, per illam amittuntur, et manent pro derelicto : ergo hoc non fit per subsequentem non usum, licet idem possit magis ac magis ostendere priorem dimissionem, et verum animum a quo processit. Et ita nihil includit prior ratio facta, quia licet dominium possit amitti relinquendo rem sub nullius dominio, quod vocatur pro derelicto, non tamen probatur hanc amissionem fieri per solum non usum sine actione prævia dimittendi rem. Neque etiam valet confirmatio. Nam usucapio non fundatur in non usu alterius, sed in diuturno usu cum possessione et bona fide, et ideo repugnat dominium per usucapionem sine temporis legitimi successione comparari. Ut autem acquiratur per rei occupationem, impertinens est quod non usus domini præcesserit : nam si res dimissa fuit, statim occupari potest, licet non usus per aliquod longum tempus non præcesserit : si vero non fuit res dimissa, nullus non usus

præcedens sufficit ut per solam occupationem dominium ejus acquiratur.

12. *Alia ratio refellitur.* — Alia vero ratio de præscriptione jurium incorporalium, ut servitutum et actionum, non videtur posse ad privilegia accommodari : nam in illis etiam juribus nunquam datur amissio juris per præscriptionem, nisi ut consequens ad positivam præscriptionem per quam aliquid acquiritur tali juri contrarium. Unde præscriptio et amissio non sunt in eodem, sed unus præscribit contra alium, et præscribens aliquid acquirit repugnans juri alterius, qui consequenter illud amittit. Id declaratur optime in servo præscribente suam libertatem, juxta l. 2, c. de Præscript. long. temp. pro libert.; ibi enim dominus amittit jus in servum, servus autem est qui præscribit suam libertatem contra dominum; et ideo ex parte servi conditiones ad præscribendum necessariæ postulantur, nec fieri potest ut dominus amittat jus in servum per solum non usum ejus, nisi præcesserit, vel ex parte domini sufficiens manumissio, vel ex parte servi possessio suæ libertatis cum bona fide et sufficienti temporis diuturnitate. Ita etiam accidit, servata proportione, in amissione servitutis rusticanæ per non usum, licet inter illam duplicem servitutem hominis et agri seu prædii sit differentia, quod prior servitus, quam personæ appellare possumus, fundatur in dominio heri in personam servi, qui etiam a domino possidetur : alia vero servitus realis seu prædialis fundatur solum in jure unius in prædium alterius quoad aliquem usum ejus. Unde jus illud cadit in rem alienam, et a proprio domino possessam. Et ideo dicunt jura de his servitutibus loquentia, nemini rem suam servire, sed alienam, l. *In re communi*, ff. de Servit. urb.

13. *Jus servitutis quando amittitur.*—Hinc ergo fit ut jus servitutis non amittatur per non usum diuturnum, nisi quatenus dominus prædii præscribit libertatem et exemptionem rei suæ ; illa enim obligata erat et obnoxia ut alteri serviret; dum autem dominus longo tempore illam possidet, eaque utitur sine impedimento et sine usu serviendi, præscribit contra alterum libertatem rei suæ, et inde consequenter alter jus suum amittit. Idem cum proportione invenitur in amissione actionis per non usum; non enim fit sine præscriptione alterius contra talem actionem; nam talis actio versatur circa alium qui est obnoxius tali actioni tanquam debitor; dum ergo iste per certum tempus possidet rem suam rerumve suarum libertatem, illam præscribit quoad hoc ut non possit tali titulo in judicium vocari. At vero hic modus amissionis non videtur posse in privilegiis inveniri, quia ostensum est, per non usum privilegiarii nullum alium præscribere. Et confirmari hoc potest auctoritate Baldi in c. *Ad audientiam*, de Præscript., n. 2, in fine, dicentis per privilegium principis comparari jus sine possessione, et illud jus non amitti, *etiamsi privilegiarius per triginta annos sit sine possessione, ex quo alius interim in contrarium non præscripsit*, ex dicta l. *Nec utilem*, ff. Ex quibus causis major, etc.

14. *Additur aliud argumentum Alberici.— Refellitur responsio.— Gravior causa ad tollendum jus commune quam privilegium.* — Denique addi potest argumentum Alberici in l. *Falso*, c. de Diver. rescript. Quia lex non tollitur per non usum, quia per solum non usum nemo præscribit contra legem: ergo idem erit in privilegio. Sed responderi potest negando antecedens, quia præcipiens aliquid fieri tollitur per non usum, ut supra dictum est. At hoc solum procedit in lege imponente necessitatem, quando pro temporibus in quibus obligat non servatur, et de hoc fit longa consuetudo : nam ille non usus est legi contrarius, et semper includit (moraliter loquendo) usum legi contrarium, ut libro superiori dictum est. Ratio autem facta, ut verum in antecedente sumat, et cum proportione concludat, intelligi debet de lege concedente facultatem seu permittente, non vero de imponente necessitatem, ut ex Panorm. supra notavimus, et sensit Molin. tractat. 2 de Just. disp. 513, in fine ; et ita consequentia videtur optima, ut supra circa dictum Panorm. notatum est. Nihilominus tamen Deci. in c. *Cum accessissent*, de Præscript., negat consequentiam. Quia difficilius (inquit) tollitur lex communis quam specialis, juxta l. *Ejus militis*, § *Militia*, ff. de Milit. testam., ubi id notat Glossa, verb. *Quocumque modo.* Sed non placet ratio nec responsio: nam licet quoad alia difficilius tollatur lex communis, non vero quoad modum derogationis per consuetudinem, seu præscriptionem, servata proportione, et hoc ultimum solum ad præsens spectat. Itaque tollitur difficilius lex communis quoad effectum : nam id quod jure communi habetur, difficilius tollitur quam quod habetur ex solo privilegio, et hoc ad summum probat dictus § *Militia*, ut ex Bart. ibi sumitur, et ex Gloss.

in cap. ult., 16, quæst. 4. Item gravior causa necessaria est ad tollendam legem communem quam privilegium, et ex parte difficilius etiam tollitur, quia bonum commune privato præfertur, Authen. de non alien., etc., c. 9, col. 2, ubi Gloss. verb. *Valere*, et Glossa in cap. *Si super gratia*, de Offic. deleg., in 6, verb. *Principalis*. In modo autem tollendi legem vel privilegium per consuetudinem vel non usum, nulla ratio differentiæ, vel excessus firmitatis ex parte legis assignari potest, servata proportione, nisi fortasse in hoc, quod majus tempus forte requiritur ad tollendam communem legem quam privilegium, de quo postea videbimus : nunc enim non refert. In hoc vero quod ad utrumque sit necessarius usus contrarius et non sufficiat non usus, omnino videtur eadem ratio, quia sicut in non usu talis legis permittentis nullus est qui præscribat vel quasi præscribat contra legem, ita in non usu privilegii nullus est qui contra illud præscribat.

15. *Distinctio inter privilegia præmittenda. — Unum genus privilegiorum.—Aliud genus privilegiorum.—Privilegium eligendi confessorem in rigore neminem gravat.* — Nihilominus in hoc puncto distinguendum videtur inter privilegia : quædam enim sunt quæ aliquid concedunt privilegiario respectu aliorum, ex quibus in alios redundat aliquod onus, vel quasi servitutis genus, ut sunt privilegia decimas accipiendi extraordinario modo, vel imponendi aliquod tributum ; talis etiam reputari potest facultas eligendi ex privilegio, quatenus redundat in gravamen aliorum, et simile reputatur privilegium nundinarum in Glossa, in dicta l. 1, ff. de Nundinis. Alia vero sunt privilegia quæ vel sunt quasi absoluta, quia solum concedunt privilegiario aliquid circa actiones suas sine respectu ad alios, ut sunt privilegia audiendi Missas in loco interdicto, vel tempore non concesso, vel recitandi ante horam, vel comedendi lacticinia, et similia : vel certe licet circa alios versentur, favorabilia simpliciter reputantur respectu aliorum, quia sunt utilia et in rigore neminem gravant. Talia videntur privilegia audiendi confessiones, vel eligendi confessorem : licet enim videantur aliquo modo in præjudicium ordinarii pastoris, hoc tamen non consideratur, quia potius est juvamen ejus, et præcipue quia magis consideratur favor animarum.

16. *Prima conclusio : quæ privilegia per non usum amittantur.—Responsio.—Impugnatur. —Explicatur assertio.*—Dico ergo primo, privilegia prioris generis quæ redundant in gravamen et quasi servitutem aliorum, eatenus posse præscriptione amitti per non usum privilegiarii, quatenus alii possunt contra privilegiarium præscribere, quod frequenter non fit sine aliquo positivo actu ipsius præscribentis. Hæc assertio sumitur ex communi sententia in principio recitata : nam auctores qui dicunt privilegium amitti per non usum, certum tempus requirunt ad illam amissionem ; unde plane sentiunt illam amissionem esse ratione alicujus præscriptionis seu usucapionis : ergo necesse est hoc intelligi de privilegiis in quibus alius potest præscribere contra privilegiarium ob non usum. Responderi vero potest etiam tunc non intercedere præscriptionem ex parte alicujus, sed simplicem amissionem privilegii ex voluntate principis, vel ex institutione alicujus juris determinantis modum conservandi privilegium. Sed licet hoc sit probabile, quando princeps in ipsa scriptura privilegii talem modum præscribit, vel in casibus in jure expressis, ut statim dicam, nihilominus extra hos casus potest amitti privilegium per non usum legitimi temporis : ergo necesse est ut id fiat per modum præscriptionis, et ex vi alicujus communis juris ad præscriptiones pertinentis, quia non potest alio modo cum fundamento affirmari talis modus amittendi privilegium, cum tamen sint multi casus in quibus non videatur posse negari, ut in non usu privilegii ad eligendum cum aliis qui jus habent ordinarium eligendi et illo de facto soli utuntur, et in non usu privilegii exigendi decimas, et similibus. Ratio vero est, quia hæc privilegia redundant in servitutem seu obligationem aliorum, et ideo jura, quæ disponunt de amissione servitutum per non usum, in similibus privilegiis locum habent. Sicut si privilegium expresse concederet servitutem per alienum prædium (imo licet proprius dominus prædii illam donasset), nihilominus per non usum legitimi temporis amitteretur ; ergo. Addidi autem in fine assertionis sæpius hanc præscriptionem non fieri sine positivo actu ipsius præscribentis, quia sæpe non intelligitur privilegiarius non uti privilegio, nisi quando alii exercent actum sine illo, ut eligendo, verbi gratia, sine privilegiato ad eligendum, acquirendo decimas sine illius consortio, etc. Et tunc fit præscriptio contra privilegium, ad instar præscriptionis urbanarum servitutum, in qua requiritur aliquis actus ex parte præscribentis, ut ex propria materia constat.

17. *Secunda conclusio: privilegia quæ non amittuntur per non usum.* — Dico secundo: privilegia quæ non cedunt in aliorum gravamen, sed sunt favores speciales circa modum operandi absolutum ipsius privilegiati, non amittuntur per non usum, vel aliorum præscriptionem, possunt tamen per tacitam renuntiationem amitti, si interpretatio talis voluntatis sufficienter ex jure constet. Priorem partem negantem mihi sufficienter probant argumenta facta in principio hujus puncti, quia intelligi non potest in his privilegiis præscriptio aliorum contra illa, cum ipsa alios non respiciant, vel illos non gravent, ut supponimus; multoque minus potest talis præscriptio intelligi in ipso privilegiario, ut etiam ostensum est. Addidi vero posteriorem partem, quia sumpta de possibili negari non potest, cum sæpe voluntas tacita moraliter æquivaleat expressæ. Dixi autem necessarium esse ut intercedat aliquod jus (utique commune, vel speciale) ita interpretans voluntatem privilegiarii, quia solus non usus non est signum certum et infallibile talis voluntatis, et ideo per se non potest sufficere sine adminiculo juris ad tollendum privilegium, quia non usus in tali casu solum se habet ut indicium voluntatis; ergo si revera in re non fuerit talis voluntas, quia privilegiarius non ex illa, sed propter alias occasiones privilegio usus non fuit, non erit sufficiens non usus ad renuntiationem vel amissionem privilegii, nisi jure et voluntate principis juvetur, quia deest voluntas propria privilegiarii, quæ sola posset esse causa talis effectus, non interveniente superiori voluntate. An vero de facto inveniatur tale jus quoad hæc privilegia, dicam in duobus punctis sequentibus.

18. *Quid operatur jus statuens ut privilegium per non usum amittatur.* — Solum hic adverto, etiamsi jure statutum sit ut privilegium aliquod per non usum amittatur, nihilominus non amitti per tacitam renuntiationem, sed quia cum limitata conditione fuit concessum, qua non impleta, vel ab ipso jure aut a concedente tollitur, vel certe per se cessat per lapsum temporis ad modum explicatum in cap. 28 et sequentibus. Declaratur hoc optime in privilegio nundinarum, quod per non usum in decennio amittitur, quia lex 1, ff. de Nundinis, ita statuit. Qua lege posita, constat tale privilegium sub tali conditione concedi, et illa non impleta, vel per se cessare, vel virtute illius legis auferri. Cujus etiam signum est, quia fieri potest ut tale tempus elabatur sine advertentia privilegiarii, quia postea plurimum doleat de amissione privilegii; ergo signum est non esse necessariam renuntiationem propriam, sed ab extrinseco tolli vel per se extingui privilegium ex vi formæ concessionis, aut speciali et expressa, vel subintellecta ex vi juris communis. Qui modus loquendi probabilissimus est, et posset ad alios casus extendi; nam recte explicat amissionem privilegii, et res eodem recidit. Sed nihilominus, per se ac moraliter loquendo, satis convenienter illa vocatur tacita renuntiatio, quia is qui non utitur privilegio non obstante illo jure, moraliter convincitur nolle illud, saltem virtute et interpretative. Nam quod inadvertentia intercedat, accidentarium est; an vero, si inculpabilis sit, possit hunc effectum impedire, dicam in punctis sequentibus.

19. *De tempore requisito ut privilegium per non usum amittatur.* — Tertio, igitur inquiri potest quanti temporis non usus necessarius sit et sufficiat ut per illum privilegium amittatur. In quo fere communis sententia est decennium sufficere et requiri. Ita docet Bart. in l. *Falso*, c. de Divers. rescrip., ubi etiam Jason late; idem Bart. in leg. 1, ff. de Nundin., ubi alii communiter. Idem Panorm., Dec., Felin. et alii in c. *Cum accessissent*, de Const.; Rebuff. in Pract., tit. de Differ. inter privilegium et rescript., n. 41; Mand. in d. tract. de Privil. ad instar., Gloss. 11, n. 5; Balb., dict. tract. de Præscript., in 4 part. quintæ partis princip., q. 4, ubi plures alios refert, cum variis limitationibus, quas Felin. et alii etiam adhibent. Et omnes fundantur tantum in dicta lege prima, ff. de Nundin., quia ex solo jure naturali non potest tale tempus determinari, ut per se notum apparet, et in jure positivo alia determinatio non invenitur.

20. *Ut alius contra privilegium præscribat, nullum tempus determinari in ipso non usu.*— Mihi tamen imprimis videtur quoties per non usum privilegium amittitur, quia alius contra privilegiarium præscribit, nullum tempus esse determinatum in ipso non usu ad amittendum privilegium, seu ex parte privilegiarii, sed illud tempus necessarium esse ac sufficere, quod ex parte alterius tertii fuerit determinatum ad præscribendum contra hunc vel illum, quod solet jure ordinario decem annorum inter præsentes, vel viginti inter absentes, vel extraordinario ac speciali jure requiritur tempus triginta vel quadraginta annorum, ut de

monasteriis significatur in dict. capit. *Cum accessissent*, ubi Joan. And. et alii id notant, et Felin. ait generaliter procedere in Ecclesiis seu locis piis juxta generalem regulam textus in Authent. ultim., c. de Sacros. Eccles., et cap. *Illud*, de Præscript., cum similibus. Ratio autem assertionis est, quia in hujusmodi casu privilegium non amittitur formaliter per non usum, sed vi præscriptionis alterius contra personam non utentem : ergo illud tempus sufficiet et requiretur ex parte non usus ad amissionem privilegii, quod fuerit legitimum ad præscribendum contra privilegiarium, tali conditione supposita ; ergo non potest in his privilegiis certior regula præscribi.

21. *Quid de privilegiis contra quæ ab aliis non præscribitur.* — Secundo, dicendum est in privilegiis absolutis contra quæ ab aliis non præscribitur, non esse certum tempus jure definitum, intra quod per non usum amittantur, ideoque generalem regulam esse talia privilegia per nullius temporis non usum amitti, etiamsi longissimum sit, in casibus vero jure expressis amitti tempore pro eis definito. Prior pars assertionis constat, quia hæc privilegia non amittuntur per modum præscriptionis, ut jam declaratum est : ergo non possunt ad illa applicari tempora præscriptionum ; seclusa autem præscriptione, nullum assignabitur generale jus quod certum tempus statuat, in quo privilegium amittatur per se ac formaliter per non usum : ergo. Minor probatur, primo, quoad jus canonicum, quia canones nunquam loquuntur de amissione privilegii per non usum, sed per contrarium usum, ut capite sequenti videbimus : unde licet circa tempus contrarii usus aliquid definiunt, quod postea videbimus, illud non potest ad purum non usum, de quo solo nunc loquimur, applicari : tum quia materia est odiosa, in qua non licet leges extendere, aut de casu ad casum similem transferre ; tum etiam quia longe major ratio est cur tollatur privilegium per contrarium usum quam per non usum. Unde canones loquentes de contrario usu fortasse locum habent in omnibus privilegiis, tam absolutis quam respectivis, cum tamen amissio per non usum per se non habeat locum in privilegiis absolutis, ut diximus. In jure item civili non invenio legem quæ universaliter de hoc tempore disponat. Solum enim a doctoribus allegatur dicta lex 1, ff. de Nundin. ; lex autem illa non loquitur generaliter de privilegiis, sed in particulari de privilegio nundinarum : ergo ex illa non potest generalis regula sumi pro omnibus privilegiis absolutis vel respectivis quæ alios non gravant, ut statim dicam.

22. *Si jus positivum non limitat tempus, non est unde limitetur.* — Hinc ergo concludi potest altera pars assertionis. Nam si jus positivum non limitat tempus, non est unde determinetur : ergo nullum tempus sufficiet, nisi ubi in particulari lex illud determinaverit. Quod semper intelligendum est de privilegiis simpliciter loquentibus : nam si in eis addatur limitatio, seu postuletur usus certi temporis, ut valeant vel durent, clarum est illa amitti per non usum in tempore in ipsis præscripto, quia voluntas concedentis non plus extenditur. At vero in privilegiis absolutis et absolute loquentibus, procedit regula negativa generalis, ut ostensum est, cum dicta exceptione de casibus in jure expressis. Quæ maxime additur propter dictam l. 1, ff. de Nundin., quæ videtur jus speciale continere, non generale. Quia privilegium nundinarum respectivum potius videtur quam absolutum, quia versatur circa humanam negotiationem et mercaturam, eisque certum locum determinat cum aliquibus favoribus privilegiarii : negotiatio autem et mercatura est actio quæ circa alterum versatur. Unde ex tali privilegio alii gravantur mercatores qui aliquid solvere coguntur domino loci, quantum illi privilegium concedit, juxta l. 7 Hispaniæ, tit. 8, p. 5 ; vel alii populi in quorum præjudicium redundat illa loci determinatio, ut sensit Glos. in eadem l. 1, dicens : *Qui impetrat nundinas, in præjudicium universorum facit, et ideo breviori tempore privilegium amittit ;* et idem habet Glossa in l. *Falso*, verb. *Perennia*, c. de Divers. rescript ; et Archid. in c. 1, 25, q. 2 ; unde dici facile potest etiam illud privilegium amitti per non usum propter præscriptionem aliorum quorum interest talis privilegii abolitio. Vel certe licet demus ibi non intervenire præscriptionem, sed puram cessationem privilegii per non usum pro tempore ibi definito, nihilominus jus illud non erit extendendum extra casum in quo loquitur, quia lex illa est odiosa et restringenda ; tum quatenus obligat ad non usum privilegii intra certum tempus, quod est præter naturam privilegii, quod liberum ac voluntarium usum de se concedit, juxta leg. *Si judex*, ff. de Minor. ; tum quatenus limitat privilegium ad certum modum et conditionem, etiamsi absolute et simpliciter videatur concessum : unde fit ut

privilegium quod ex vi verborum esset absolutum et de se perpetuum, reddatur conditionale, et temporale ac caducum ex defectu conditionis inclusæ ex vi illius juris; tum etiam quia potuit illa esse determinatio specialis pro illa materia propter specialem rationem in illo inventam, ut senserunt Glossæ proxime allegatæ cum Archid. et Alberic. in dicta l. *Falso*, et probabile reputat Decius in dicto cap. *Cum accessissent;* ergo extra illum casum, vel si quis est similis, generalis regula est, privilegia contra quæ non præscribitur ab aliis non amitti propter purum non usum, cujuscumque temporis sit, quod magis in ultimo puncto confirmabitur.

23. Contra hanc vero partem obstare videtur lex Hispaniæ in partit. 3, tit. 18, l. 42, quæ, distinguens generaliter privilegia negativa quæ onus auferunt, ab affirmativis quæ aliquid speciale facere permittunt, de his posterioribus specialem regulam statuit, per non usum decem annorum amitti. Et præter exemplum nundinarum quod primo loco ponit, adhibet alia, scilicet, privilegium vendendi aliquid prohibitum, vel extrahendi a regno merces vetitas, vel utendi speciali mensura in rebus vendendis; ergo signum est, illam temporis determinationem esse generalem pro omnibus privilegiis negativis. Et ita sensit Greg. Lop. ibi, et juxta illam legem intelligit legem primam, ff. de Nundinis, et solum remissive addit limitationes quas Felin. et alii posuerunt.

24. *Responsio ad legem Hispaniæ allegatam.* —Sed imprimis dico jus illud non esse commune, sed proprium Hispaniæ, et ideo per se et vi sua non habere locum extra illud regnum. Deinde considero illa exempla omnia quæ lex illa adducit, esse fere ejusdem rationis cum nundinis: nam omnia redundant in gravamen regni, aut communitatis, aut emptorum, et ideo probabile est in illo non usu intervenire præscriptionem ex parte aliorum, vel certe specialitatem illam quæ considerata est in nundinis ad similia extendi per modum novi juris, vel per modum declarationis juris communis. Atque ita non colligitur, ex illa, regula generalis pro omnibus privilegiis absolutis, sed tantum pro his respectivis quæ fuerint talis generis seu conditionis. Pro quo expendo ultima verba generalia quæ lex illa post exempla subjungit, scilicet: *O otras cosas qualesquier, quæ fuesen destas maneras, tales privilegios como esos duran,* etc., id est, *vel res similes quæ hujusmodi sint: nam talia privilegia, qualia sunt ista, durant,* etc., et in eis considero restringi illam conditionem et temporis determinationem ad privilegia ejusdem rationis et modi, quæ circa materias talis conditionis versantur; ergo inde licet potius colligere generalem regulam in contrarium, scilicet alia privilegia quæ hujusmodi non sunt, sed omnino absoluta, vel sine illo gravamine aliorum, non habere talem modum desitionis, neque in eis habere locum talem temporis determinationem.

25. *Lex prædicta magis perpenditur.*—Tandem circa eamdem legem consideranda esse censeo verba quibus illa conditio adhibetur, et tempus præscribitur. Nam videtur ibi illa limitatio poni longe aliter quam communiter soleat intelligi. Auctores enim allegati absolute asserunt privilegium amitti per non usum decem annorum, et non limitant certum tempus, vel initium ejus a quo computandum sit illud decennium, sed absolute et universaliter videntur intelligere computandum esse ab ultimo tempore in quo aliquis est usus privilegio, seu a primo non usu post quem nullus usus successit. Juxta quem sensum, licet aliquis in principio concessionis usus fuerit privilegio per multum tempus, si postea interrumpat usum per integrum decennium, amittit privilegium. Et huic sensui occasionem præbuit dicta lex 1, ff. de Nundin., nam absolute dixit: *Nundinis imperatis a principe non utendo, qui meruit, decennii tempore usum amitti.* Ubi nullum initium illius decennii assignatur. At vero in dicta leg. Partitarum, initium præscribitur hoc modo: *Hæc privilegia perpetuo durant, si quis illis utatur intra decennium a die concessionis computandum; si autem intra illud tempus illis non utatur, deinceps amittuntur, et valere non debent.* Et idem apertius explicatur in l. 3, tit. 7, partit. 5, his formalibus verbis: *Otrosi decimos, que si algun home, o concejo ovieren privilegio, que pueda hazer feria nueva, a si como dicho es, e despues, que lo oviere, pasaren diez annos, que non usen del, que de alli en adelante no les deve valer,* quæ facile ex superioribus intelligentur. Et juxta illa solum videtur amitti tale privilegium nundinarum, vel simile, quando per totos integros decem annos post diem concessionis privilegiarius illo non utitur, quia hoc solum lex illa disponit. Unde, e converso, sequitur quod si intra illud decennium quis utatur tali privilegio, postea non amplius amittitur per solum non usum, sive in decennio, sive in quocumque alio tempore, quia de hoc lex illa nihil disponit, et extendenda non est ultra id

quod præcise statuit; tum quia, ut dixi, materia est odiosa; tum quia potest habere specialem rationem, et congruentiam quoad illam partem; nam privilegii possessio videtur capi corporaliter et realiter per aliquem usum privilegii, et ideo qui per primum decennium privilegio non utitur, toto illo tempore est sine possessione privilegii, ideoque merito statuit illa lex ut contra illum præscribatur, vel ut concessio privilegii amplius non valeat. Qui autem intra illud tempus privilegio concesso utitur, illud possidet, et magis proprium efficit, et ideo non tam facile illo privatur. Qui sensus est probabilis, et secundum illum posse intelligi dictam legem primam, quia illi non repugnat, existimo; tamen priorem esse communem et usu receptum, et ideo illi standum esse.

26. *De amissione privilegii, in quo foro intelligenda.* — Quartum dubium erat, an hæc amissio privilegii per solum non usum intelligatur esse in foro exteriori tantum, vel etiam in foro conscientiæ, etiamsi revera privilegiarius non habuerit animum aut voluntatem renuntiandi privilegio. De quo dubio nihil invenio ab auctoribus dictum, cum tamen difficultate non careat. Quia hinc tota hæc juris dispositio videtur in præsumptione fundata, scilicet, quia ille qui non utitur privilegio, censetur illud renuntiare; ergo si veritas non est præsumptioni conformis, non obligabit jus illud in conscientia. In contrarium vero argui potest, quia præscriptio dat et aufert jus, etiam in conscientia.

27. *Quando jus legitime præscribitur contra aliquod privilegium, in utroque foro deperditur.* — Igitur juxta hæc principia recte applicata in hac materia, et juxta distinctionem supra datam breviter potest hæc res definiri. Primo enim, quando privilegium amittitur per non usum, quia alius legitime contra illud præscribit, non solum perditur quoad externum forum, sed vere et in re ipsa, ac subinde in conscientia sine ulla condemnatione vel declaratione facta in foro contentioso, quando privilegiario sufficienter constat de legitima aliorum præscriptione. Hæc assertio supponit principium in materia de Justitia receptum, præscriptionem legitimam dare justum titulum in conscientia, quod jam fere indubitatum est; et ideo illud hic confirmare necesse non est, aliquid vero attingemus in libro sequenti. Dictum est autem amissionem privilegii per non usum in dicto casu provenire ex alterius præscriptione contraria; ergo in conscientia amittitur, quia non est compatibile cum jure acquisito a præscribente. Unde etiam fit, quacumque ex causa impediatur præscriptio, consequenter non amitti privilegium, non obstante quocumque non usu. Ex hac ratione, dicunt juristæ, si aliquis multo tempore non utatur privilegio propter aliquam conventionem per quam aliquid ei datur in singulos annos aut dies ne utatur privilegio, tunc nunquam amittere illud, quia per illam conventionem et præstationem fit ut contra illum non præscribatur: et aliud simile videri potest in Felin. in c. *Illud,* de Præscr., concl. 11; et Balb., dicta quæst. 4, num. 6.

28. *Quando privilegia non amittantur in foro conscientiæ.* — Secundo, dicendum est privilegia omnino absoluta et aliis non onerosa, contra quæ ab aliis non præscribitur, non amitti in conscientia per solum non usum cujuscumque temporis, regulariter loquendo. Hanc ultimam particulam addo ad excludendos casus specialiter in jure expressos, si qui fortasse sunt, de quibus statim dicam. Et sic assertio est clara, quia talia privilegia non amittuntur per modum præscriptionis, ut ostensum est, et ita cessat in eis ratio facta. Denique cessat voluntaria renuntiatio, maxime quando præsumptio non est veritati conformis, ut ratio supra facta convincit. Verumtamen etiamsi non usus oriatur ex interno animo et voluntate non habendi privilegium, adhuc non sufficit ut in conscientia censeatur amissum, donec auferatur. Quia, ut dixi, illa renuntiatio non solum non est acceptata, verum etiam nec est sufficienter significata exterius: nam solus non usus non satis indicat talem voluntatem, ut supra etiam probavi, nec invenitur jus faciens hujusmodi interpretationem in talibus privilegiis, aut disponens quod ipso facto amittantur, propter solum non usum; ergo nullum habemus fundamentum ad asserendum in conscientia amitti.

29. *De foro exteriori quid sentiendum.* — An vero in foro externo veniat quis privandus hujusmodi privilegiis non est mei muneris definire; fateor tamen nullum me vidisse, vel allegatum invenisse jus quod talem pœnam vel quasi pœnam imponat, nec etiam invenire me in talibus privilegiis fundamentum talis pœnæ vel privationis privilegii, cum in illo non usu per se non inveniatur culpa, nec aliorum incommodum aut gravamen. Et quamvis regula communiter recepta de amissione privilegii per non usum videatur esse contraria

huic assertioni, si tamen attente legantur exceptiones quæ addi solent illi regulæ, majori ratione excipienda judicabuntur hæc privilegia. Ait enim Felin., in dicto cap. *Cum accessissent,* num. 26, in fine, et 27, privilegium quod consistit in mera et expressa facultate non amitti per non usum, et dicit esse communem sententiam. Ipse vero ait necessarium esse ut in privilegio expresse dicatur, *Quando volueris,* vel quid simile. Sed certe, ut bene ibi notat Abb., hoc parum refert, quia in ipsa ratione privilegii includitur illa conditio, et ideo ille effectus non nascitur ex sola expressione illius particulæ. Melius ergo dicitur talia privilegia, cum natura sua in mera voluntate consistant et contra illa alii non præscribant, non amitti per non usum in ullo foro.

30. *Privilegia quæ ex dispositione juris per decennium amittuntur quomodo intelligenda.* — Tertio, dico in privilegiis quæ ex peculiari dispositione juris per decennium non utendo amittuntur, probabile esse in conscientia amitti, licet sit incertum. Probo simul utramque partem; nam imprimis probabile est per hujusmodi leges induci præscriptionem respectu aliorum quibus possunt esse onerosa talia privilegia, ut declaravi: et juxta hoc principium procedit probabiliter prima assertio etiam in his privilegiis, non tamen cum certitudine, quia hoc proximum principium de præscriptione in eo casu interveniente dubium est. Deinde intelligi potest hæc privatio per modum pœnæ ipso jure impositæ propter non acceptam possessionem privilegii, vel propter quemdam quasi contemptum ejus. Hoc autem modo magis erit incerta assertio, tum quia non invenitur sufficiens fundamentum talis pœnæ, tum quia leges loquentes de hoc modo perdendi privilegium non addunt particulam *ipso facto,* vel, *jure,* vel, *absque alia declaratione,* aut similem, ut patet in dicta leg. 1, et in legib. Partit.; ergo, saltem donec priventur juridice, non tenebuntur in conscientia abstinere ab usu privilegii. Aliunde vero est valde probabile talia privilegia quoad durationem suam fieri conditionata ex vi talium legum: quando autem privilegium non conceditur nisi sub tali conditione, illa non posita cessat privilegium, non præsumptione tantum, sed vere, ac in re ipsa, ac subinde in conscientia: ergo etiam in illo casu amittitur statim in conscientia. Consequentiæ cum minori claræ sunt. Major autem, licet non sit omnino evidens, probabilior tamen videtur attente consideratis verbis et dispositionibus dictarum legum, et ideo ex hoc fundamento probabilior videtur hæc sententia quoad hæc privilegia. Et in illis et in aliis de quibus prima conclusio loquitur, sufficienter videtur procedere communis sententia, quæ absolute loquitur de amissione talium privilegiorum per non usum; unde videtur plane intelligere de amissione vera et in re ipsa, ac subinde ipso facto, et non tantum præsumptione juris, vel in pœnam per judicem imponendam.

CAPUT XXXV.

QUANDO ET QUOMODO AMITTATUR PRIVILEGIUM PER CONTRARIUM USUM.

1. *De amissione privilegii per contrarium usum.* — Hic modus amittendi privilegium proprie habet locum in privilegiis negativis quæ dant facultatem non faciendi aliquid jure ordinario alias debitum, ut non solvendi tributa debita, vel non subeundi onera, et similia, ut recte explicuit rex Alphonsus in l. 42, t. 18, p. 3. Usus autem contrarius his privilegiis est actio contraria negationi seu omissioni per privilegium concessæ, ut solvere tributum, subire onus a quo privilegium excusabat. Dicitur autem hæc oppositio contraria, quia licet inter positivum actum et negationem ejus tantum videatur esse oppositio contradictoria, nihilominus actus ille positivus cum ipso privilegio seu ejus concessione habet positivam oppositionem, et ideo merito contrarietas appellatur, sicut assensus propositionum contradictoriarum inter se contrarii sunt. Et ita in hoc multum differt usus contrarius privilegio a non usu, quia non usus revera non habet propriam oppositionem cum privilegio, sed tantum cum exercitio ejus, seu cum actu illius, cui contradictorie opponitur. Usus autem contrarius privilegio negativo non tantum opponitur usui privilegii, sed etiam positive repugnat ipsi privilegio, quia qui sic operatur, actu ipso profitetur se non habere talem favorem vel exemptionem.

2. *Magistralis regula.—Privilegium amittitur per contrarium usum, si adsint circumstantiæ necessariæ.* — Hinc ergo magistralis regula in hoc puncto est, privilegium amitti per contrarium usum si circumstantiæ necessariæ concurrant. Ita sentit Gloss. per textum in c. *Gratum,* de Offic. deleg. verb. *Recessum;*

Gloss. in c. *Ex ore*, de His quæ fiunt a major. part., etc., verb. *Renuntiasse*, etiam per illum textum. Item Glossa per textum in cap. ult. de Vit. et honest. cler., verb. *Cum facto*. Quæ Glossæ alia jura, tam canonica, quam civilia adducunt, quæ in discursu attingemus. Et idem sentiunt interpretes eisdem locis, et in c. *Cum accessissent*, de Const., et c. *Si de terra*, et c. *Accedentibus*, de Privil.; Bart. in l. 1, c. de His qui sponte, etc., l. 10 et in l. ult. ff. de Const. Princ., ubi etiam Jason, et alii. Ad explicandam autem, et fundandam dictam regulam, oportet tractare fere eadem puncta, quæ in superiore capite tractata sunt.

3. *Prima sectio.* — *Usus contrarius quid.* — Primo ergo declarandum est quis usus dicatur in præsenti contrarius privilegio ut illud possit extinguere. In quo imprimis suppono necessarium esse ut actus sit ipsiusmet privilegiarii : nam si sit ab alio pro quo non est datum privilegium, non erit privilegio contrarius, cum contraria debeant circa idem versari, cujus rei exempla paulo post subjiciemus. Deinde addo actum debere esse repugnantem non tantum materiali omissioni talis actus, ut sic dicam, seu carentiæ ejus, sed etiam debere opponi exemptioni quam privilegium concedebat, ita ut intelligatur actus fieri ex obligatione, vel subdendo se obligationi quam privilegium auferebat. Hoc constat, quia alias actus non est contrarius privilegio, ut, verbi gratia, si quis habeat privilegium non jejunandi, et postea jejunet diebus non præceptis, actus ille non censebitur contrarius privilegio, quia privilegium non pro illis diebus datus est, sed pro diebus in quibus jejunium præcipitur. Hinc dixit Bart., in dicta l. 1, quem Panorm. et alii sequuntur in dict. c. *Cum accessissent*, eum qui aliquid operatur quod videtur contrarium privilegio, si protestetur, ita id agere ut non præjudicet juri sui privilegii, non efficere usum privilegio contrarium, ideoque per similes actus non amittere privilegium, quia ex vi illius protestationis profitetur non id facere ex obligatione contraria exemptioni privilegii, neque animo renuntiandi privilegium, sed ex mera voluntate vel liberalitate.

4. *Exemplum.* — Idemque est exemplo illo non jejunandi, si quis ex devotione tantum jejunet in die aliquo quadragesimæ, etc. Item in privilegio non recitandi, si quis ex devotione recitet, et similibus. Et declaratur hoc amplius quia, etiam ad hunc modum amittendi privilegium, necessarium est ut aliquis sciens et videns contra privilegium operetur. Nam qua ratione conditiones hujusmodi necessariæ sunt ad non usum, eadem sunt necessariæ ad usum contrarium, quia etiam hic usus debet esse voluntarius, ut vel contineat virtualem renuntiationem privilegii, vel alia ratione præjudicet operanti; ergo necessarium etiam est ut ille usus sit voluntarius, non tantum materialiter (ut sic dicam) quatenus talis actus est, sed etiam formaliter, ut est contrarius privilegio. Nam si quis ita operetur non putans vel non advertens illud esse contra privilegium, non erit actus sufficienter voluntarius ad prædictum effectum; idem ergo est quoties aliquis directe præcavet ne contra privilegium operari videatur.

5. *Secundum necessarium, ut fiat a persona quæ possit renuntiare privilegio.* — *Duobus modis actus privilegiati inefficax esse potest.* — *Primo.* — Secundo, principaliter necessarium est ut usus ille contrarius sit in tali persona efficax contra privilegium, id est, ut fiat a persona quæ possit renuntiare privilegio. Quia si quis est impotens ad renuntiandum privilegio, multo magis erit impotens ad destruendum illud per suos contrarios actus, quia nec tales actus recipient efficaciam a voluntate operantis, ut per se constat; nec ab aliquo jure, quia potius jus prohibet tales actus tali personæ; ergo non potest dare illi efficaciam ad tollendum privilegium. Quapropter, sicut talis persona ipso jure est impotens ad renuntiandum privilegio, ita etiam ad destruendum illud, vel ad expellendum illud a se per actus contrarios. Duobus autem modis contingit actum privilegiarii conantis contra privilegium, esse inefficacem ad tollendum illud. Primo, quia privilegium pertinet ad jus publicum et commune, et ratione illius non solum conceditur singulis de communitate facultas utendi privilegio, sed etiam imponitur illis necessitas, quia quilibet usus contrarius privatæ personæ redundaret in damnum totius communitatis. Et tunc actus contrarius non solum non valet ad renuntiandum in totum privilegio etiam pro actibus seu temporibus futuris, verum etiam non valet ad renuntiandum in præsenti pro uno actu. Casus est in cap. *Contingit*, de Sententia excommunicat.; nam clericus renuntians immunitati canonis, et voluntarie se supponens violentæ percussioni, nihil operatur, sed privilegium retinet, etiam quoad illum actum, et ideo percutiens illum etiam volentem, excommunicationem canonis in-

curret, ut ibi notat Glossa ultima, et est recepta sententia. Simile est, in cap. *Si diligenti*, de Foro competent., de privilegio fori; nam, licet clericus permittat se a seculari judice criminaliter judicari, non solum non amittit exemptionem, verum etiam tale judicium nihil valet, et ita neque pro illo actu privilegium a se auferre potuit. Idemque est in similibus.

6. *Secundo.* — *Et hoc dupliciter.* — *Primo.* — *Secundo.* — Alio modo contingit hæc prohibitio, quando privilegium non est per se primo personæ privatæ concessum, sed communitati alicui. Quod contingit duobus modis. Primo ut privilegium ita detur pro communitate ut sit ad prærogativam ejus, ut talis communitas est, vel etiam ad usum totius corporis communitatis, ut est una persona ficta. Et tunc actus in contrarium facti a singulis de communitate nihil auferunt de privilegio; ratio est clara ex dictis, quia tunc qui conatur contra privilegium non est ipsemet privilegiarius. Nam aliud est corpus mysticum cui datum est privilegium, aliud membra illius, seu singulæ ejus personæ, quibus tale privilegium non datur. Igitur, licet singuli de communitate contra privilegium agant, nihil illi nocent, saltem per modum renuntiationis; an vero per modum præscriptionis possit nocere, statim videbimus. Alio vero modo contingit privilegium concedi communitati per se primo, ad usum vero singulorum, ita ut eis detur facultas, non tamen imponatur necessitas utendi tali privilegio, quia contrarius usus non cedit in injuriam vel detrimentum communitatis, et talia sunt multa privilegia religiosorum, ut constat. Hujusmodi ergo usus contrarius singularum personarum nunquam poterit auferre privilegium ab ipsa communitate propter eamdem rationem, poterit tamen ipsis privatis personis præjudicare, etiam per modum renuntiationis, quia favor illorum separabilis est ab ipsis, sine præjudicio communitatis. An vero hæc renuntiatio tunc sit de toto privilegio, etiam pro futuris temporibus, vel solum pro solis actibus præsentibus qui contra privilegium fiunt, in sequentibus videbimus.

7. *Secunda sectio.* — Secundo, exponendum est quomodo sit intelligenda hæc amissio privilegii per contrarium usum. Duobus enim modis supra positis potest intelligi, scilicet, per renuntiationem tacitam, vel per modum alicujus præscriptionis; quibus addi posset tertius modus, videlicet, per modum pœnæ in jure impositæ, sed hunc omittimus; tum quia nec in jure fundamentum habet, nullibi enim legitur lata hæc amissio privilegii in hoc casu per modum pœnæ; tum etiam quia, sicut de non usu dixi, ita etiam in contrario usu verum est nullam rationem pœnæ in eo reperiri, quia licite potest quis agere contra privilegium suum; non est ergo ob eam rem dignus pœna. Imo quando aliquis delinquit agendo contra privilegium suum cui renuntiare non potest, non punitur privilegii privatione, sed aliis pœnis, ut patet ex dict. c. *Contingit*, et c. *Si diligenti*. Inter illos autem duos priores modos est difficultas, quia in jure uterque insinuatur; nam in c. *Si de terra*, et c. *Accedentibus*, de Privilegiis, requiritur tempus triginta vel quadraginta annorum ut per contrarium usum privilegium amittatur. In quo significatur hunc effectum sequi ex aliqua præscriptione. In contrarium vero est, quia in eisdem juribus fundamentum hujus amissionis dicitur esse tacita renuntiatio, ut patet ex illis verbis c. *Si de terra*: *De privilegio tamen indulto tanto tempore vobis detrahere voluistis, cum liberum sit unicuique juri suo renuntiare*: et ex illis c. *Accedentibus*: *Cum enim tanto tempore contra indulta privilegia decimas solverint, eis renuntiasse præsumuntur.* Item ex cap. *Ex ore*, de Iis quæ fiunt a maj., etc., ibi: *Per hoc, quod dicto N. reverentiam exhibuit quæ debetur Præposito, juri suo renuntiasse videtur.*

8. *An privilegium amittatur ob tacitam renuntiationem.* — In hoc puncto, communis opinio videtur esse privilegium in hoc casu amitti propter tacitam renuntiationem. Ita sentiunt Glossæ et doctores circa dicta jura; et Panorm. in dicto cap. *Cum accessissent*, de Constitut., n. 8, magis rem explicans, dicit per contraventionem amitti privilegium ex tacita renuntiatione, quoties contraventio fit a persona quæ potest renuntiare privilegio; nam si persona talis non sit, tunc ait Panorm. esse necessariam præscriptionem, et idem sentit Felin. ibi n. 28, regul. 3, et num. 29, limitat. 3, ad hoc ponderans textum illum, et l. 2, cod. de Jure dotium; ac denique varia dicta et doctrinas doctorum congerit, quibus semper indicant per contraventionem amitti privilegium propter tacitam renuntiationem absque præscriptione, nisi in specialibus casibus quos per varias limitationes ibi prosequitur.

9. *Advertendum.* — *Prima conclusio.* — Nihilominus adverto renuntiationem privile-

gii duobus modis intelligi posse : uno modo, solum quoad valorem illius actus qui continet usum privilegii; alio modo, quoad totam facultatem privilegii, seu quoad usum ejus in toto futuro tempore; et juxta hos duos sensus diversis etiam modis respondendum censeo. Dico ergo primo : per usum contrarium privilegio amittitur privilegium, vel potius fructus privilegii quoad præsentem actum, seu causam de qua tractatur, propter tacitam renuntiationem absque titulo contrariæ præscriptionis. Hæc assertio communiter recepta est ab auctoribus allegatis et statim referendis. Sumiturque ex dict. c. *Ex ore*, de His quæ fiunt a maj., et ex c. *Gratum*, cum Glossa ibi, de Offic. deleg., quæ allegat varia jura hoc probantia, et non amplius. Idem patet ex l. ultim., ff. de Privil. veteran., et sumitur etiam ex l. 2, ff. Ad municipalia, et l. 2 in fine, ff. de Decurion., et l. 3, cod. de His qui sponte publ. mun. sub., lib. 10. Et habetur optime in l. 43, tit. 18, part. 3, ubi si quis habens circa rem aliquam privilegium de re illa in judicio convincitur, et in eo privilegium non allegat, et ideo condemnatur, perdit privilegium quoad rem illam de qua condemnatur, ita ut amplius non possit circa illam eamdem rem allegare privilegium. Ubi obiter noto quod, licet non allegare privilegium videatur potius non usus quam contrarius usus privilegii, nihilominus causam talem agere in judicio et velle judicari sine fundamento privilegii est usus positivus contrarius privilegio, qui satis est ut actus repugnans privilegio validus sit contra privilegiarium, non obstante privilegio. Quod certe non potest fundari in præscriptione, quia ibi nulla intervenit, ut constat; ergo provenit ex tacita renuntiatione, quæ perpetua manet in illa materia circa quam versatur. Ratio est, quia hæc renuntiatio tacita fit per positivam actionem per quam jus acquiritur alteri, a quo acceptatur, et ideo quoad illum effectum rata et firma manet. Et in hoc differt multum inter non usum privilegii, et usum contrarium, ut magis in sequentibus punctis declarabitur.

10. *Secunda conclusio.*—Dico secundo : per usum privilegio contrarium nunquam amittitur privilegium quoad usum futuri temporis, seu quoad totam facultatem et substantiam privilegii, per solam tacitam renuntiationem, sed necesse est ut legitima præscriptio contra privilegiatum intercedat. Hanc assertionem docet satis clare Greg. Lopez in l. 42, tit. 18, part. 3, Gloss. 1, quatenus ait, qui ex privilegio immunis est a solutione tributorum, licet sæpius illa solvat, si non continuavit per legitimum tempus necessarium ad præscriptionem, licet præjudicet sibi in solutis, non tamen in solvendis. Ex quibus duabus partibus prior pertinet ad præcedentem assertionem, et illam confirmat; posterior vero aperte continet hanc secundam, pro qua citat Cynum et Salicet. in l. *Voluntariæ*, c. de Excusat. tutor.; et Bart. cum Glossa, in l. 2, c. de His qui sponte mun. sub., l. 10, et in l. 2, ff. de Privil. veter., ex quo textu aperte colligitur hæc assertio. Dicit enim privilegium immunitatis a muneribus civitatis non labefactari, etiamsi aliquis *voluntate sua honorem aut munus susceperit*. Ubi Glossa dicit non labefactari quominus ipsi et eorum liberi perseverent immunes in aliis; quia nimirum non intelligitur amissum privilegium in se et in substantia sua, sed solum quoad illum effectum, qui voluntarie amissus est. Idem indicatur satis in dicta l. 43 partitat., ibi : *Pierdese el privilegio quanto a aquello sennaladamente, en que fue dado el Lucio*, id est, non allegando privilegium in judicio, qui in eo condemnatur, perdit privilegium, quoad id in quo condemnatur, et non amplius; hanc enim vim habet illa particula *Sennaladamente*, ut ibi etiam expendit Greg. Lop., referens Alexand., cons. 33, volum. 5. Denique ad hoc etiam confirmandum faciunt cap. *Si de terra*, et c. *Accedentibus*, supra allegata, quatenus præscriptionem requirunt. Ratio vero est, quia per solam contraventionem non censetur quis renuntiare privilegio, nisi in eo in quo venit contra privilegium; sed, per aliquem usum contrarium, non contra totum privilegium in se et tota facultate sua etiam pro futuris temporibus, sed tantum hic et nunc et in tali materia; ergo non debet amplius extendi renuntiatio, nec est unde major præsumatur, imo etiam nullum est jus in quo talis præsumptio fundari possit. Nam lex ult., ff. de Privil. veter., et c. *Cum accessissent*, de Const., quæ in contrarium induci possunt, revera non sunt contraria, ut in sequenti puncto commodius dicetur, ubi hæc etiam resolutio magis explicabitur et confirmabitur.

11. *De tempore ut privilegium amittatur per contrarium usum.* — Tertio igitur interrogari potest quantum tempus necessarium sit et sufficiat ut privilegium per contrarium usum amittatur, et consequenter quot actus hujus contrarii usus sufficiant, vel necessarii

sint ut privilegium amittatur. Ubi primum occurrit tractanda vulgaris quæstio an privilegium per unum actum contrarium amittatur. In qua Panormitanus, in dicto cap. *Cum accessissent,* distinguit de privilegio dato privatæ personæ vel communitati. Et de priori dicit amitti per unum actum contrarium. Et rationem reddit, quia in privato quælibet directa contraventio inducit renuntiationem validam, quia complectitur contrarium; et sumit argumentum a simili ex cap. *Cum renuntiatur,* 32, quæst. 1, et ita etiam intelligit dictum cap. *Cum accessissent,* dicens hunc esse casum ejus. Citat etiam Bart. in leg. 1, c. de His qui spont. mun. pub. sub., lib. 10, ubi sentit privilegiatum ne solvat tributa, si semel solvat, præjudicare sibi in futurum, nisi fuerit protestatus. At vero, de posteriori privilegio concesso communitati seu Ecclesiæ, ait non amitti per unam contraventionem, sed requiri præscriptionem, juxta dictum capit. *Si de terra,* et cap. *Accedentibus;* et ratio est, quia singulares personæ non possunt renuntiare privilegio Ecclesiæ vel communitatis expresse: ergo nec tacite, et ideo non sufficit contrarius usus unius vel alterius de communitate, sed præscriptio necessaria est. Quam distinctionem sumpsit Panormitanus ex Innocent., in cap. *Accedentibus,* de Privilegiis, licet paulo aliter ab Innocent. explicetur; et sequitur Felinus, supra, num. 28 et 29, regula 3, limitation. 3.

12. *Privilegium etiam privatæ personæ concessum, per unum actum non amittitur.—Probatur primo.— Secundo.*— Hæc vero distinctio et ratio differentiæ mihi probari non potest. Quia si sit sermo de amissione privilegii in se et quoad usum futuri temporis, censeo privilegium etiam privatæ personæ concessum per unum actum seu usum contrarium non amitti: et ita quoad hanc partem non habet locum differentia. Assumptum probatum est in præcedenti puncto, dicto 2, et probatur ad hominem contra Panormitanum, quia ipse fatetur (et merito) quod si quis habeat privilegium generale ne subeat aliqua munera publica, et sponte eligatur ad unum, non præjudicat sibi in aliis, neque etiam in illo si iterum eligatur ad illud, juxta leg. *Voluntariæ,* c. de Excusat. tut., quæ recte potest sic intelligi, licet alios sensus patiatur. Verba legis sunt: *Voluntariæ tutelæ munera privilegiis nihil derogant,* scilicet, quoad alia munera suscipienda præter voluntarie suscepta, ut ibi Glossa exponit allegans alia jura. Et idem sentit ibi Bartolus cum Glossa et aliis. Denique idem fatetur Felinus supra, limitatione secunda, ubi, ad hanc partem confirmandam, multa allegat quæ plane destruunt suam regulam et dictam differentiam, nostramque sententiam confirmant. Primo quidem, quia qua ratione habens excusationem a multis muneribus, renuntians quoad unum, non censetur renuntiare quoad alia; eadem profecto ratione, qui habet privilegium perpetuum, licet in uno momento admittat aliquid contrarium privilegio, non præjudicat sibi pro toto tempore futuro : nam est eadem proportio. Maxime quia acceptans munus aliquod contra privilegium suum una vice non sibi præjudicat, ut acceptare cogatur si iterum ad illud idem eligatur, ut Panormitanus expresse fatetur: ergo idem erit in quocumque alio usu contrario; nam licet in uno actu vel tempore admittatur, non ideo præjudicat utenti pro toto tempore futuro; quæ enim ratio differentiæ assignari potest? Præterea, quando in actu contrario privilegio potest cadere alia præsumptio quam renuntiationis totius privilegii, non est talis renuntiatio præsumenda, ut ex Anton. in dicto cap. *Accedentibus,* refert Felin. supra, et merito sequitur, quia talis præsumptio est odiosa et restringenda, ut ex Paul. Castrens., cons. 25, idem Felinus ait, et satis favet Glossa in Clem. *Sæpe,* de Verb. significat., verb. *Partibus,* in fine; et Panorm. in c. *Ad audientiam,* de His quæ vi, n. 3, ubi ait modicam conjecturam sufficere ad excludendam præsumptionem spontaneæ renuntiationis. At vero in unum actum privilegio contrarium optime cadit alia præsumptio sine renuntiatione totius privilegii in se et pro toto tempore futuro, scilicet, renuntiatio proprii favoris in hoc negotio, vel in gratiam talis personæ, vel ad finiendam aut vitandam hanc litem; ergo immerito et sine fundamento extenditur præsumptio ad renuntiationem totius privilegii.

13. *Quid de privilegio concesso communitati dicendum.* — At vero si sit sermo de amissione privilegii solum quoad præsentem materiam circa quam versatur usus contrarius semel factus, sic verum quidem est amitti per unum actum contrarium, in privilegiis privatarum personarum, juxta dicta in superiori dubio. Dico tamen idem esse (servata proportione) in privilegio concesso communitati, ideoque etiam quoad hanc partem non procedere distinctionem. Probatur hoc ex Innocent. in dicto cap. *Accedentibus;*

ait enim monasterium habens privilegium non solvendi decimas, si solvat illas semel aut iterum ex communi consensu totius conventus, non amittere privilegium (utique in se), quia præsumitur id agere ad vitandam litem, quod est laudabile; et ita quoad illam solutionem valet actus, et consequenter etiam renuntiatio privilegii quoad solutum, licet non quoad solvendum. Et Panormitanus supra, in fine, fatetur quod ubi conventus potest renuntiare privilegio concesso, per unicam contraventionem directam illud perderet; sed clarum est posse renuntiare privilegio quoad unum actum, verbi gratia, quoad unam solutionem, vel quid simile; ergo quoad hoc valet usus contrarius, et in hoc quidem potest considerari differentia in tali usu, si fiat a privato religioso propria auctoritate, vel a toto conventu, seu ex potestate et scientia ejus; nam actus priori modo factus non solum non valet ad renuntiandum privilegio simpliciter, verum etiam nec secundum quid pro tali actu; nam validus non est, sed retractari debet, quia non est factus ab habente potestatem, nec ex consensu proprii privilegiarii. Quod secus est quando talis contraventio fit ex communi consensu, quia tunc, licet non sit satis ad renuntiationem privilegii in se, sufficit tamen ad renuntiationem quoad talem actum, contraria ratione. Tamen idem cum proportione intelligi potest in privilegio non solvendi decimas concesso privatæ personæ; nam si ipsemet privilegiarius semel solvat, renuntiare censetur, non simpliciter, sed quoad illum actum; si autem minister ejus, ipso inscio, et excedendo potestatem sibi commissam, solvat, non valet renuntiatio, etiam pro tali actu, quia non est a privilegiario nec ex voluntate ejus; ergo servata proportione non invenitur discrimen, ideoque frustra fit distinctio inter privilegia privatorum et communitatum.

14. *Privilegium non amittitur simpliciter per unam contraventionem, sed secundum quid.* — Unde tandem concludo privilegium non amitti simpliciter per unam contraventionem, sed solum secundum quid quoad talem actum, si ab ipso privilegiario, vel ejus auctoritate, scientia et voluntate fiat. Utrumque satis patet ex dictis; et hæc resolutio sumitur aperte ex Bartol. in dicta l. *Voluntariæ*, et in l. ult., ff. de Constitut. princ.; et ex Alexand., cons. 33, quod refert et valde commendat Greg. Lop., d. l. 42; et alia in confirmationem hujus sententiæ adducit quæ in præcedenti puncto indicavi. Ex quibus colligo non recte dixisse Fel., supra, num. 28, cum Joan. Andr., si doctor habeat privilegium non disputandi, et semel disputet, amittere privilegium. Nam si intelligatur de amissione simpliciter (ut ipse intendit), falsum est: de amissione autem secundum quid est impertinens, quia ibi non est alia amissio præter actualem usum contrarium qui supponitur. Infero etiam non recte dixisse Angelum, quem supra etiam Fel. refert et sequitur, si quis habens privilegium non solvendi vectigalia describatur in libro talium gravaminum, et ipse non contradicat intra decem dies, amittere privilegium. Hoc enim nullo jure probatur, et illa remissio in contradicendo, seu appellando, ad summum est consensus in quemdam usum privilegio contrarium, qui non sufficit illud tollere usque ad legitimam præscriptionem, ut late Jason in l. ult., ff. de Constit. princ., et Greg. Lop. supra.

15. *Ad jura adducta pro Panormitano respondetur.* — Neque contra hanc partem obstant jura quæ Panormitanus adducit, nam in cap. *Cum renuntiatur* non est sermo de hoc genere renuntiationis, sed de renuntiatione peccati quæ fit per pœnitentiam, quæ debet esse absoluta, et in proposito perpetuo, ut abjiciatur peccatum, neque sufficit facere actum virtutis peccato contrarium ut intelligatur quis simpliciter peccato renuntiasse; et ita si per analogiam textus inducatur, potius probat contrarium. Alia vero, capit. *Si de terra,* et capit. *Accedentibus,* potius probant unum actum contrarium non sufficere ad tollendum privilegium. Neque id fuit speciale, quia monasteria non possent renuntiare privilegio; nam contrarium supponitur in ipsis textibus, ut supra visum est, et infra amplius declarabimus.

16. *Objectio.* — Aliunde vero objici potest cap. *Cum accessissent,* de Constit., ibi: *Nisi prædicti canonici contravenerint, aliquem, videlicet, in primicerium eligendo.* Per quæ verba indicatur unam contraventionem esse sufficientem ad destruendum privilegium. Respondeo tamen in illo textu non esse sermonem de privilegio privatæ personæ, sed de privilegio concesso Ecclesiæ seu Capitulo canonicorum; et ita etiam Panormitanus et alii tenentur illi respondere. Unde Panormitanus sentit illud rescriptum pertinuisse ad utilitatem canonicorum, non Ecclesiæ, et ideo de illo censeri sicut de privilegio privatæ per-

sonæ. Sed certe dispositio de numero præbendarum et qualitate earum per se primo respicit utilitatem et commune bonum Ecclesiæ, etiamsi secundario redundet in utilitatem singulorum, et de tali dispositione ibi agebatur, unde non possent omnes canonici ut singuli tali institutioni renuntiare, licet possent renuntiare suæ utilitati: signum est ergo fuisse rem communitatis. Addit vero Panormitanus sub conditione, quod si illud privilegium respexisset Ecclesiæ utilitatem, quoad id non fuisset sublatum per contraventionem a Capitulo factam. Quod si hoc verum esset, etiam contra nos cessaret objectio; tamen, quia verba textus plane repugnant, aliter respondendum est.

17. *Secundo respondetur.*—Respondeo ergo secundo, cum Bart., Alexand. et Gregor. Lop., supra, privilegium illud seu rescriptum non habuisse tractum successivum, sed in unico effectu qui in continenti fit vel tollitur constitisse, et ideo per unam contraventionem potuisse amitti, quia in tali materia renuntiatio quoad unum actum est renuntiatio simpliciter, quia totum privilegium in uno actu consistit. Hoc autem ita contigisse in materia illius textus patet, quia agebatur de extinguenda vel erigenda quadam præbenda seu dignitate cujusdam Ecclesiæ, quæ prius extincta fuerat cum consensu Papæ; si autem canonici contravenissent, iterum illam erexissent, et quia dignitas de se est effectus stabilis et perpetuus, ideo sicut prior extinctio uno actu consummata fuit, ita per unum actum contrarium fuisset privilegium revocatum. Tertio, addo ibi esse sermonem de statuto communi consensu canonicorum facto, et a Pontifice confirmato, quod in tali Ecclesia amplius non esset talis dignitas, quod statutum, præterquam quod per unum actum omnino convellitur ex parte materiæ, ut declaratum est, quia dignitas extincta non restituitur pro una vita, vel pro certo tempore, sed ut perpetua; etiam ex parte statuti revocatur omnino, quia, sicut statutum communi consensu factum fuerat, ita communi consensu revocatum est et contrarium fuit in virtute factum: confirmatio autem Papæ censetur fuisse in favorem paciscentium, et ideo, dissoluto pacto, censetur revocata. Et similis decisio habetur in l. 2, c. de Jur. dominii impet., et melius in l. 49, tit. 18, part. 3, ubi hac ratione expresse declaratur talia privilegia per primam contraventionem amitti: ibi autem significatur id non tantum esse per modum renuntiationis, sed etiam per modum pœnæ, propter circumstantiam contraveniendi pacto a rege confirmato.

18. *Secunda objectio.—Respondetur secundo.* — Secundo, objici potest lex ultima, ff. de Privileg. veter., ubi dicitur, veteranos excusatos ab aliquibus muneribus, *Si passi sint se in ordinem legi, muneribus fungi cogendos esse,* per quod significatur per unam contraventionem amitti totum privilegium. Sed respondetur, primo, non esse intelligendum de aliis muneribus ad quæ electi non sunt, nec etiam ut cogi possint se iterum eligi, sed solum ut cogi possint subire munera ad quæ se eligi passi sunt. Et ita non probatur per unam contraventionem amitti totum privilegium, sed solum amitti in eo quod actum est, et in eo amitti constanter et irrevocabiliter. Nam qui consensit electioni ad aliquod munus, virtute renuntiavit privilegio quoad omnem obligationem quæ ex tali electione sequi solet, alias frivola esset et inutilis consensio; cum quo tamen optime stat ut privilegium quoad alia integrum maneat. Aliter responderi solet communiter, ibi esse sermonem de electione ad decurionatum, ut ibi Glossa exponit, citans alia jura; tenebantur autem decuriones certa quædam munera exercere; et ideo qui contra suum privilegium decurionem fieri passus est, munera decurionis subire cogitur. Ita Bartol. et alii ibi, et Panormitan., et Felin., supra. Sensus vero in idem redit, quia etiam hoc modo non fundatur decisio illius textus in illo principio quod per unam contraventionem amittitur totum privilegium, sed in hoc quod renuntians privilegio in uno munere censetur renuntiare in omnibus quæ cum tali munere sunt connexa, quod verissimum est, est tamen longe diversum, ut per se constat.

19. *Dubium.*—Declarandum vero superest, si unus actus contrarius non sufficit ad destruendum omnino privilegium, quot sufficiant. Ad quod duo breviter respondeo: unum est, sicut unus actus non sufficit, ita neque plures in quolibet numero sufficere, nisi legitimo tempore ad præscriptionem necessario talis usus continuetur. Aliud est, si tempus necessarium ad præscriptionem cum aliis conditionibus requisitis intercedat, ex parte usus contrarii non esse necessarium certum numerum actuum; imo nec plures actus, nisi quatenus necessarii fuerint ut præscriptio per totum legitimum tempus non interrumpatur. Primum manifestum est ex dictis, quia eadem est ratio de uno et de pluribus actibus, ser-

vata proportione; semper enim potest privilegium ad plures extendi tractu temporis, vel per amplitudinem materiæ, ut supponitur. Item quia nullus certus numerus actuum designari potest, nec per aliquam legem est determinatus. Secundum autem ita declaratur supponendo unam ex conditionibus ad præscribendum requisitis esse, ut tempus præscriptionis non interrumpatur. Suppono deinde præscriptionem contra privilegiarium in præsenti incipere eo ipso quod ille contra privilegium suum operatur. Unde suppono, tertio, eum qui contra privilegiarium præscribere potest incipere quasi possidere jus contra illum, statim ac ipse contra suum privilegium operatus est, quia non potest inchoari præscriptio absque possessione, et quia qui agit contra privilegium suum in favorem alterius, quantum est ex se, aliquid illi confert quod alter possidere incipit; ut, si solvat tributum, alius incipit possidere jus petendi; si habens immunitatem permittat se eligi, alius videtur habere jus eligendi, et sic de aliis.

20. *Post unum actum privilegio contrarium debet non retractari prior actus.*—His ergo positis, dicimus ad continuationem et consummationem præscriptionis, necessarium esse ut post unum actum privilegio contrarium nihil privilegiarius faciat quo videatur priorem actum retractare, et id sufficiet, sive repetat similes actus, sive non; eatenus enim erunt necessarii quatenus ad non retractandum priorem voluntatem necessarii fuerint, et non aliter. Ratio est, quia continuatio seu non interruptio est necessaria ad præscriptionem; sed privilegium non amittitur per contrarium usum, nisi media præscriptione, ut dictum est; ergo eadem continuatio necessaria est ad hunc effectum. Hæc autem continuatio sufficiens erit si per totum tempus necessarium prior actus non retractetur: nam per hoc durat virtus ejus, et alter semper continuat possessionem quam inchoavit: ergo nihil aliud per se necessarium est, ergo multiplicatio actuum non est per se necessaria, sed post usum privilegio contrarium, satis est amplius non uti privilegio toto tempore necessario ad præscriptionem, nec directe reclamare contra priorem usum, nec retractare illum: his enim modis potest interrumpi præscriptio; si autem nihil horum intercedat, censetur durare prior actus, et semper magis præjudicare. Ut, verbi gratia, si quis semel solvit gabellam, etiamsi iterum non solvat, non ex usu privilegii, sed quia non occurrit occasio, et in eo statu permaneat per legitimum tempus, amittet privilegium saltem quoad illam speciem tributi, quia præscribitur contra ipsum. Idem est si passus est se eligi ad munus a quo erat immunis, vel si passus est electionem fieri sine suo suffragio ad quod habet privilegium: nam licet nulla alia electio fiat, illa cum tempore sufficiente sufficit; et sic de aliis. Quod potest etiam declarari per proportionem ad præscriptionem contra servitutes urbanas in quibus actus contrarius supponitur, unus tamen sufficit cum continuato non usu.

21. *De tempore dubium.— Responsio. — Decennium inter præsentes, vicennium inter absentes, requiruntur ad præscriptionem.* — Explicandum vero adhuc superest quantum tempus necessarium sit ut amittatur privilegium per contrarium usum. Ad quod breviter respondendum est tempus hoc non esse definiendum per viam tacitæ renuntiationis, seu quasi per conjecturam illius, quia hoc modo nihil possumus cum certitudine dicere, quia nec in jure naturali, nec in positivo fundari potest, ut in simili dixi in capite præcedenti. Explicandum ergo hoc est per viam præscriptionis: nam illud tempus necessarium erit, ut amittatur hoc modo privilegium, quod ad præscribendum sit sufficiens. Hoc autem tempus regulariter esse solet decem annorum inter præsentes, et viginti inter absentes: nam hoc tempus solet requiri in præscribendis servitutibus et juribus incorporalibus quæ inter immobilia bona computantur, ut videre licet in Covarr., l. 1 Variar., cap. 17; et Anton. Gom., l. 2 Variar., c. 25; et Molina, tract. 2 de Justit., disput. 7. Ad hæc enim jura et bona possunt hæc privilegia reduci. In Ecclesiis vero seu monasteriis, ut talia privilegia amittant majus tempus necessarium est, ex speciali dispositione juris, nimirum quadraginta annorum, juxta cap. *Accedentibus*, de Privileg. Alii vero existimant sufficere tempus triginta annnorum, quia ita significatur in dicto cap. *Si de terra*, eod.; et in alio capite dicunt mentionem fieri quadraginta annorum, quia ita in illo facto contigit, et ita narratum fuit, non quia necessarium esset. Sed hoc non admittit Glossa in dicto cap. *Accedentibus*, quia in cap. *Illud*, de Præscript., expresse dicitur contra Ecclesias minorem præscriptionem quam quadragenalem non admitti, *licet quidam canones comprobent triennalem;* et idem confirmatur in cap. *De quarta*. Unde dici posset illud jus cap. *Si de terra* esse per aliud correctum. Hoc tamen obstante, Glossa in dic-

lo c. *Accedentibus*, et Joann. And., Hostiens., Abb., Felinus et alii communiter docent requiri tempus quadraginta annorum, et ad c. *Si de terra* nihil aliud respondent nisi hodie non procedere. Mihi autem verisimile est Alexand. III, licet in aliis præscriptionibus contra Ecclesiam quadraginta annorum tempus necessarium esse voluerit, in hac quæ est contraria privilegio, minori tempore fuisse contentum, vel quia non consideravit illam ut puram præscriptionem, sed ut conjunctam voluntariæ renuntiationi privilegii, quæ facilitare videtur præscriptionem, vel etiam quia per præscriptionem contra privilegium revertitur res ad jus commune, et ideo etiam debet breviori tempore fieri. Nihilominus tamen Innocent. III, in dicto cap. *Accedentibus*, extendisse videtur regulam c. *Illud*, de Præscription., etiam ad præscriptionem contra privilegia Ecclesiarum. Et hoc usu confirmatum est et communi sententia doctorum.

22. *Infertur primo.* — Tandem, ex dictis in hoc et præcedenti puncto tria infero. Primo, amissionem privilegii per contrarium usum non habere locum in illis privilegiis quæ supra absoluta appellavimus, quatenus non versantur circa alios nec tertiam personam gravant. Ratio est, quia contra hæc privilegia non præscribitur ab aliis, cum alios non respiciant, nec per contrarium usum aliis conferatur aliquod jus. Exemplis patet, quia si quis habens privilegium non recitandi, per multum tempus recitet, non amittit omnino privilegium, quia nullus contra eum præscribit, et sic de omnibus similibus. Ac denique rationes factæ de non usu, quoad hoc, eodem modo procedunt de contrario usu.

23. *Infertur secundo.*—Secundo, infero ex dictis amissionem privilegii per contrarium usum in multis convenire cum illa quæ est per solum non usum, videlicet, quia in neutra earum sufficit sola præsumpta renuntiatio, ut vere et in re destruatur privilegium, quia in utraque debet adjungi præscriptio. In qua præscriptione etiam conveniunt quoad temporis longitudinem, et ita in hoc indifferenter de utraque loquuntur auctores; in duobus tamen differunt, primo, quia privilegium ad agendum per unam omissionem, ut sic dicam, vel per plures, seu per solum non usum, nec perditur nec minuitur, sed tantum non exercetur, ut ex supra dictis constat : privilegium autem ad non agendum per unam contraventionem quodammodo amittitur per renuntiationem operantis, quantum ad hoc, ut solutio, vel alia similis actio facta contra privilegium teneat : nam in hoc aliquo modo derogatur privilegio. Quod habet locum in privilegiis quæ versantur circa alios; nam in absolutis hæc differentia considerabilis non est, sed contrarius usus moraliter perinde se habet ac non usus. Secundo, differunt quia contra privilegia affirmativa præscribi potest sine ulla actione privilegiarii, quia per solum non usum ejus potest inchoari et consummari alterius præscriptio : in negativis autem ut præscribatur contra illa, necessarium est ut inchoetur præscriptio ab aliquo usu contrario privilegiarii, quia sine tali actu nullum jus, nullusve possessionis modus potest in altero considerari, quod illi tribuat initium præscribendi, quæ omnia ex dictis satis constant.

24. *Tertio infertur.* — Tertio, intelligitur ex dictis quam utilitatem habeat protestatio privilegiarii, ut actus intelligatur fieri sine præjudicio sui privilegii, de qua dixit Bart. in leg. 1, c. de His qui spont. mun. etc., l. 10, parari, ut per actum contrarium non perdatur privilegium, quod valde commendat Panormitan. in dicto c. *Cum accessissent*, n. 7, intelligens, prodesse ut privilegium non perdatur per unum contrarium actum, et ad hoc esse necessariam talem protestationem ; et hoc modo idem intellexit et secutus est Felin. ibi, n. 30, limit. 5; citatque Roman. et Bald. in eamdem sententiam. At vero juxta doctrinam datam, talis protestatio necessaria non est ut privilegium non perdatur simpliciter per unum actum contrarium : nam licet non fiat protestatio, unus actus contrarius non sufficiet per se tollere privilegium; quoad forum vero externum poterit esse utilis talis protestatio ut magis constet de animo operantis. Præter hoc vero esse poterit utilis hæc protestatio ex justa causa facta, ut ipsemet actus qui in præsenti fit, non noceat in aliquo contra privilegium, etiam secundum præsentem effectum quem habere posset; ut, si per talem protestationem profiteatur operans, vel non voluntarie sed coacte operari talem actum, vel certe ignorare an aliquid detrimenti contra suum privilegium sibi afferre possit, et ideo non esse intentionis suæ cum suo præjudicio illum facere. Nam cum actus agentium non operentur ultra intentionem et renuntiatio privilegii etiam secundum quid et quoad præsentem effectum a voluntate privilegiarii pendeat, per talem protestationem merito impedietur talis effectus. Denique etiam potest prodesse ut a tali actu non possit

inchoari præscriptio contra privilegium, quia per illam fit ut nullum jus tribuatur alteri, nec aliquis modus possessionis, et consequenter etiam bona fides illius impeditur. Et in hoc sensu verum est protestationem illam deservire ne amittatur privilegium, non utique per unum solum actum integre, sed ne per illum inchoetur præscriptio, et consequenter ne consummari possit, præcedente tantum illo contrario usu. Quando autem talis protestatio nihil prosit, videri potest in Gloss. in c. *Cum, M.* de Const., verb. *Sine præjudicio.*

25. *Dubium ultimum. — Responsio. — Regula juristarum. — Quomodo sententia valet inducere obligationem in conscientia.*— Ultimo, videndum superest an hæc quæ dicta sunt de amissione privilegii per usum contrarium locum habeant in foro conscientiæ, vel solum in exteriori, ex juris præsumptione. In quo breviter duo sunt clara ex dictis in præcedenti capite. Unum est, quoties usus contrarius privilegio dat alteri occasionem et tempus præscribendi contra privilegium, consummata præscriptione, amitti privilegium in re ipsa, ac subinde etiam in conscientia. Secundum est, quamdiu alter non præscribit contra privilegium habens tractum successivum, per nullum usum contrarium amitti in conscientia tale privilegium omnino et quoad facultatem utendi illo in temporibus futuris. Hæc duo non indigent nova probatione; solum ergo superest difficultas de illa amissione privilegii quæ fieri censetur per quemlibet actum contrarium per modum tacitæ renuntiationis, vel simpliciter, si privilegium in uno tantum actu consistat, vel secundum quid tantum quoad præsentem actum et effectum ejus. In quo breviter dico, regulariter loquendo, talem renuntiationem esse validam in conscientia: suppono enim versari circa alterum qui statim acceptat illam, vel effectum qui ab illa pendet, quod perinde est: nam de aliis privilegiis absolutis jam non tractamus. Deinde, licet hæc renuntiatio non sit expressa, sed tacita, quatenus per actum contrarium privilegio indicatur voluntas renuntiandi privilegio saltem pro illo actu, nihilominus, moraliter loquendo ac per se, procedit ex interno affectu sufficiente, quia ille actus exterior voluntate fit, et ex animo valide et cum effectu operandi, etiamsi sit contra proprium privilegium. Ut in casu cap. *Cum accessissent,* si canonici illi contra prius statutum a se factum dignitatem Primicerii in sua Ecclesia creassent, vere et non tantum præsumptive privilegium amitterent, quia talis actus et effectus necessario secum affert revocationem prioris statuti; et similiter qui acceptat munus cum esset exemptus, in conscientia tenetur illud administrare, et sic de aliis. Secus vero esset si aliquis involuntarie exerceret actum, vel coactus et positive interius intendens sibi in nullo præjudicare, vel ignorans effectum illum repugnare suo privilegio; tunc enim excusaretur in conscientia propter defectum consensus, sine quo obligari non potest. Unde etiam juristæ docent quotiescumque ex signis vel conjecturis constare potest privilegiatum non habuisse animum renuntiandi, non esse privandum privilegio. Ita Gloss. in cap. *Pro illorum,* verb. *Auctoritate,* de Præb., quam Bart., locis citatis, et alii doctores allegati sequuntur. At vero si tunc privilegiarius juste condemnaretur in foro exteriori, quia non posset intentionem suam probare, tunc etiam in foro exteriori teneretur parere, licet posset occulte se indemnem servare, si absque scandalo possit. Aliquando vero posset per sententiam veluti confirmari talis renuntiatio privilegii, etiamsi non esset ex animo facta, in pœnam fictionis vel negligentiæ, et tunc post sententiam teneretur quis in conscientia non uti privilegio quoad talem effectum, seu ratum habere usum privilegio contrarium, etiamsi fortasse antea non teneretur, quia sententia justa potest effectum hunc inducere, ut in superioribus visum est.

CAPUT XXXVI.

QUANDO ET QUOMODO AMITTATUR PRIVILEGIUM PER ILLIUS ABUSUM.

1. *De abusu privilegii.— Privilegium amittitur per abusum.—Tria explicanda.*— Vulgaris est regula juris amitti privilegium per abusum. Unde est illa sententia Simplicii Papæ: *Privilegium meretur amittere qui concessa sibi abutitur potestate,* c. *Ubi,* dist. 74, cap. *Privilegium,* 11, q. 3; qua etiam utitur Innocentius III in cap. *Licet,* de Regularibus, et in cap. *Ut privilegia,* de Privil., et in cap. *Contingit,* 2, de Sententia excomm.; idemque fere habet in cap. 1 et 7 de Postulat. præbend.; et Alexand. III in cap. *Recolentes,* de Statu Mon., ubi Glossa, verb. *Communi jure.* Hanc vero regulam ita exponit Sylvest., verb. *Privilegium,* q. 10, dub. 10, ut idem dictu sit, *per abusum,* quod *per non usum,* vel *contrarium usum;* sed contra vim verborum, et con-

tra jurium intentionem, et contra veritatem: nam revera hic est distinctus modus amittendi privilegium. Igitur, ad explicandam hanc regulam ejusque rationem reddendam, tria breviter explicanda sunt. Primum, de quo abusu privilegii sit sermo ut censeatur sufficiens ad privilegium amittendum. Secundum, qualis et quanta sit hæc amissio, scilicet, aut totius privilegii, vel tantum alicujus, vel aliquorum effectuum ejus. Tertium, quomodo amittatur, id est, an ipso facto per abusum perdatur privilegium, vel solum veniat quis illo privandus.

2. *Circa primum notandum. — Regula juristarum.* — Circa primum, advertere oportet aliud esse privilegium perdi propter delictum, aliud vero propter abusum: nam abusus proprie significat defectum in ipsomet usu privilegii, vel in his quæ illud concernunt, ut ex vi ipsius vocis constat: delictum autem latius patet, et comprehendere potest quodcumque peccatum ipsius privilegiarii. In præsenti ergo proprie tractamus de abusu; nam quodammodo per se confert ad amissionem privilegii, vel tollendo ejus fundamentum, vel secundum quamdam proportionem pœnæ ad culpam, quia in his aliquis punitur in quibus deliquit. Propter alia vero delicta quæ non continent abusum privilegii, puniri quidem potest aliquis in privilegio pro arbitrio legis, seu principis, sicut potest puniri in aliis bonis; tamen id extraneum et accidentarium est, et ideo in præsenti non consideratur; sed dicere tantum possumus posse interdum privilegium propter delictum amitti, si lege statuatur, quæ spectanda erit, ut ex verbis ejus qualitas delicti quod requirit, et modus inferendi talem pœnam colligatur. Unde solet esse frequens regula juristarum, privilegium non amitti propter delictum, nisi in casibus in jure expressis, ut videre licet in Socino, regula 380, alias regula 31. Videri etiam potest Bernardus Diaz, regula 592; exemplum esse potest, quia clericus exercens sodomiam privatur in pœnam privilegio clericali per Bullam Pii V; et ordinatus in minoribus Sede vacante, cum dimissoriis illegitime datis a Capitulo, privatur privilegio clericali in Concilio Tridentino, sessione sexta, capite decimo, de Reformatione.

3. *Abusus privilegii multiplex. — Abusus per excessum. — Abusus occasionalis. — Tertius abusus.* — Abusus autem privilegii multiplex subdistingui potest: unus est quasi formalis in ipsomet actu privilegii, in quo privilegium usurpatur tanquam principium abusus, exercendo illum plus quam privilegium concedat; semper enim hic abusus est per excessum: nam si defectus sit in minori usu, vel in non usu, vel in contrario usu, non potest dici abusus privilegii, quia vel nullus est usus prætextu privilegii, vel non est usus peccaminosus, qui proprie dicitur abusus. Verum est tamen quod, ubi quis obligatur privilegio uti, si id non faciat quantum potest et debet, dici potest privilegio abuti, tamen ille abusus magis pertinet ad non usum vel contrarium usum, de quibus satis dictum est. Abusus ergo de quo agimus per excessum proprie committitur; hic autem excessus utendi privilegio amplius quam ipsum concedat, per omnes fere circumstantias humanorum actuum variari potest, scilicet, utendo privilegio in tempore aut loco, aut circa materiam vel personam non concessam, ac denique huc spectat omnis injusta seu irrationabilis extensio privilegii. Alius abusus dici potest occasionalis, in quo privilegium, scilicet, se habet per modum objecti per occasionem moventis, ut cum quis ex privilegio sumit occasionem delinquendi, ut cum exemptus inde sumit licentiam peccandi vel inferendi alteri injuriam, non quia faciat illam prætextu privilegii (hoc enim pertinet ad priorem modum), sed quia spe impunitionis ex privilegio concepta liberius delinquit, vel certe quia quocumque alio modo ex privilegio sumit peccandi occasionem. Tertio item modo dicitur quis abuti privilegio, quando suis pravis moribus directe repugnat fini privilegii, seu destruit fundamentum ejus; sic beneficiatus privilegiatus ut sit absens propter studium, dicitur abuti privilegio quando, neglecto studio, aliis inutilibus actionibus occupatur. Et ad hæc tria membra videntur posse reduci omnes privilegiorum abusus.

4. *Regula proposita generalis.* — Dicendum ergo est regulam positam generaliter esse intelligendam de quocumque abusu privilegii; tum quia ita communiter videtur a doctoribus intelligi; tum etiam quia verba juris sunt absoluta, et non debent a nobis limitari, cum omnes illi excessus sint proprie abusus privilegii, et in illius injuriam vel concedentis cedant; tum maxime quia de omnibus illis modis possunt in jure exempla inveniri: nam capita in regula allegata potissime loquuntur de primo abusu per excessum, utendo potestate ultra limites ejus, ut est uti potestate ordinandi cogendo subditum

ut ordinetur, de quo est sermo in d cap. *Ubi;* et similis abusus est negare licentiam transeundi ad religionem strictiorem legitime illam postulanti, de quo est sermo in dicto cap. *Licet;* et similis est quælibet indiscreta extensio privilegii, de qua loquuntur cap. 1 et 2 de Postul. prælat., et latius dictum cap. *Ut privilegia.* Et huc spectat decisio cap. *Suggestum,* de Decim., ubi propter rerum mutationem censetur moderandum privilegium, ne usus, qui antea licebat, propter scandalum transeat in abusum. Et ad idem juvat lex *Qui sine,* ff. de Negot. gest., et optime lex 42, t. 18, part. 3, ubi Gregor. Lop., Gloss. ult., varia exempla ponit eorum qui, prætextu privilegiorum, aliqua faciunt vel ultra privilegium, vel etiam contra illud; et alia jura adducit. At vero cap. *Contingit* aperte loquitur de abusu occasionali qui committitur quando occasione privilegii sumitur licentia peccandi, et evadendi justas pœnas, et de eodem fere abusu loquitur cap. ult. de Vit. et Honest. cler., ubi clericus negotiator privatur immunitate a tributis sub certis conditionibus. Et ad idem reducitur dispositio cap. ultim. de Immunit. Eccles., ubi delinquens in Ecclesia, Ecclesiæ immunitate privatur; consonat l. *Judæos,* cod. *de Judæis.* Denique in cap. *Recolentes* sermo esse videtur de abusu contra finem et fundamentum privilegii. Et ad idem caput revocantur canones qui clericos conjugatos laice viventes privant privilegio clericali, ut cap. *Ex parte,* de Cleric. conjug., et cap. *Uni,* eod. in 6, et Triden., sess. 23, cap. 6 de Reformat. et concordat., l. *Libera,* ff. de Pecul., et lex *Christianis,* cod. de Pagan. Ratio vero omnium est, quia quilibet ex dictis abusibus culpabilis est et privilegio injuriosus, et ideo privatio privilegii merito illi correspondet, vel in pœnam proportionatam, vel alio simili modo in sequentibus explicando; neque in hoc puncto alia difficultas occurrit.

5. *Circa secundum dubium.* — Circa secundum, quæ scilicet amissio privilegii incurratur per abusum ejus, adverto, cum proportione adhibita in præcedenti capite, duplicem esse posse privilegii amissionem, alteram radicalem, ut sic dicam, ut quando ipsum jus utendi etiam in futurum amittitur, sive privilegium in tota sua materia amittatur, sive in aliqua parte illius, utramque enim amissionem nunc voco radicalem, seu amissionem simpliciter; alio modo intelligi potest amitti privilegium solum in præsenti, nimirum quoad actum illum qui fit cum abusu privilegii, quia, scilicet, ratione abusus perdit valorem vel qualitatem quam ex influxu privilegii seu potestatis habiturus esset si esset legitimus.

6. *Responsio.*— Dico ergo breviter aliquando amitti privilegium priori modo, scilicet, quoad jus ipsum et omnem futurum usum privilegii, interdum adæquate et in tota materia, interdum vero inadæquate, seu in parte materiæ; aliquando vero amitti tantum quoad præsentaneum effectum. Prior pars sumitur ex dicto cap. *Privilegium,* 11, q. 3, ubi adverto addi in regula posita particulam *omnino,* scilicet, *privilegium omnino meretur,* etc., quæ non ponitur in cap. *Ubi,* cum tamen capita illa unum esse, vel ex eodem originali sumpta esse censeantur: nec etiam in aliquo ex allegatis capitibus invenio illam particulam *omnino;* et ideo incertum mihi est, an sit addita a Gratiano, vel casu irrepserit in textum ex aliqua interpretatione seu scholio. Illa tamen admissa, recte per illam declaratur aliquando propter abusum privilegii mereri quempiam radicalem et totalem amissionem privilegii. Quod etiam significavit Augustinus, serm. 247, de Temp.: *Judicio legum jure obtenta dignitate dejicitur, qui privilegio sibi concesso abutitur.* Dum enim dixit *dejici ab obtenta dignitate,* satis demonstrat integram et absolutam privilegii privationem. Quod autem non semper hæc privatio sit integra, satis ostenditur in eodem cap. *Ubi,* et in cap. *Denuntiamus,* 25, quæst. 2, ubi propter abusum privilegii fit comminatio sub disjunctione: *Ordinationes tibi Ravennatis Ecclesiæ, vel Æmiliensis noveris auferendas.* Sæpe etiam propter abusum, verbi gratia, in privilegio eligendi, privatur quis potestate eligendi in futurum, non simpliciter, sed pro aliquo tempore, vel aliqua vice, ut in cap. *Cum in cunctis,* § ult., et cap. *Cum Wintoniensis,* de Elect., et in cap. 1 et 2 de Postulat. Prælat. Et ratio est clara, quia non semper excessus est dignus æquali pœna. Unde etiam fieri potest ut tantum privetur quis privilegio in illo actu in quo illo abutitur, quoad hoc, scilicet, ut talis actus non valeat vel ut cassari debeat non obstante privilegio. Quod probari potest facile ex supra dictis de lege irritante: nam irritatio actus sæpe est pœna illiusmet abusus qui in illo actu committitur; ita ergo esse potest in præsenti. Sicut etiam propter abusum ordinantis interdum suspenditur ordinatus, cap. *Vel non est compos,* de

Tempor. ordin. Et sic dicitur irrita ordinatio ordinantis alienum indebite, c. 1, 71 d., et similiter in c. *Decernimus*, 16, quæst. 7. Et ratio est, quia vel hæc potest aliquando videri sufficiens pœna, vel cum illa possunt aliæ adjungi, absque majori privilegii privatione.

7. *Circa tertium dubium. — Amissio privilegii duplex: Ex natura rei vel juris dispositione.* — Circa tertium punctum, de modo quo privilegium perditur, advertendum est dupliciter posse intelligi hanc amissionem; uno modo ex natura rei, alio modo ex juris positivi dispositione. Prior modus potest habere locum in cessatione privilegii quoad valorem actus qui per abusum fit sub umbra seu colore privilegii. Quod tunc potest contingere quando quis utitur privilegio ultra vires ejus, vel extra materiam vel casum in quo ipsum loquitur, vel quando actus non fit secundum formam in privilegio præscriptam; tunc enim actus fit sine legitima potestate, et consequenter est nullus, vel simpliciter, vel quoad id in quo excedit potestatem. Et hoc significavit Sylvester verb. *Privilegium*, q. 10, dict. 3 argumento, cap. *Porro*, et cap. *Recipimus*, de Privilegiis. Si quis autem recte consideret, hæc non est amissio privilegii quando talis defectus ex natura rei contingit, quia potius hic defectus sequitur ex carentia privilegii quoad talem casum, quam sit causa illius. Potest etiam habere locum iste primus modus amittendi privilegium ex natura rei, si per abusum tollatur fundamentum privilegii, ut in illo exemplo de beneficiato habente privilegium ut in absentia causa studii faciat fructus suos; nam si nihil studeat, revera non faciet fructus suos, ut satis probabiliter dixit Perez, lib. 1 Ordinat. regul., tit. 2, lib. 8 ; quia servitium Ecclesiæ commutatum est in studium, et ita fructus dantur ratione studii ; ideoque qui abest titulo studii et non studet, ita abutitur privilegio ut fundamentum privilegii auferat, et contra intentionem concedentis faciat, et acceptationem stipendii sine labore seu servitio injustam reddat, ac proinde ipso facto et ex natura rei privatur fructu privilegii. Et similis decisio vel potius declaratio, in simili casu, sumitur ex lege *Generaliter*, cod. de Episcop. et Cleric., et c. *Generaliter*, 16, quæst. 1. Idemque erit quoties ex privilegio constiterit privilegium omnino concedi propter talem actionem. Tunc autem in similibus casibus (quod notandum est) non amittitur privilegium in radice, vel pro tempore futuro, si abusus ejus tollatur, quia hoc ex natura rei non sequitur, ut per se constat, nec in jure statutum est, ut supponimus. Aliquando vero potest per abusum fieri ut cesset omnino causa privilegii adæquata illi secundum se et simpliciter spectato, et tunc cessabit etiam privilegium, non formaliter ratione abusus, nam idem esset si absque abusu causa cessasset, sed immediate propter cessationem causæ, et ideo tunc servandæ sunt regulæ supra datæ de modo desinendi privilegii causa cessante.

8. *Secundus modus de juris dispositione, qui frequentior est. — Quid sit abjicere ipso facto, quid privari ipso facto.—Quando sit necessaria sententia judicis.* — Alter modus perdendi privilegium propter abusum est ex juris dispositione, et hic est frequentior, et insinuatur in verbis ipsis regulæ propositæ : *Privilegium meretur amittere qui*, etc. Nam, licet meritum hoc ex natura rei insit tali abusui, nihilominus ipsa amissio non intrinsece sequitur, nisi ab alio inferatur. Est enim quædam pœna illius mali meriti, et ideo dicimus fieri ex juris dispositione sub quo includimus et sententiam judicis vel actionem superioris quæ secundum jus esse debet, et dispositionem ipsiusmet privilegii in quo interdum additur clausula, ut propter talem vel talem abusum perdatur. Atque hinc fit, cum hæc amissio sit pœnalis, attendenda esse verba legis vel rescripti, ad judicandum an per talem abusum amittatur ipso facto privilegium, vel solum veniat quis privilegio privandus, vel omnino, vel ex parte. Nam si verba non contineant satis expresse sententiam ipso jure latam, non amittitur ipso facto, juxta regulam legis pœnalis et legis irritantis; et si citata verba regulæ præcise spectentur, effectus hic non sequitur ipso facto, quia solum dicit : *Meretur amittere;* at qui meretur, non statim habet quod meretur. Idemque erit etiamsi lex dicat, *privetur*, vel *careat privilegio*, et a fortiori si dicat propter abusum posse auferri aut revocari, ut in c. 1 de Postulat. Prælat., et in cap. *Ut privilegia*, de Privileg. At si dixerit, Noverint se privatos, ipso facto incurretur, ut cap. *Cum in cunctis*, § ultim. de Election., et idem significatur in cap. 2 de Postulat. Prælat. Et hoc modo ait Glossa, in cap. ultim. de Vita et honestate cleric., verb. *Cum facto*, ibi amitti privilegium ipso facto. Quod licet in se verum sit, ut dixi, non recte ex illo textu colligitur, in quo dicitur : *Cum facto privilegium abjiciant clericale :* nam aliud est abjicere facto, aliud amittere ipso facto; qui enim per pravum

usum meretur privari privilegio, dici potest suo facto abjicere privilegium, etiamsi non privetur illo ipso facto. Quamvis dici possit in casu illius textus privilegium amitti, non tantum per modum pœnæ, sed quia per illum abusum quo clericus se immiscet negotiationibus secularibus, tollitur fundamentum privilegii exemptionis a solvendis aliquibus tributis. Et in hoc sensu dixit Glossa in cap. *Recolentes,* de statu Monachorum, verb. *Communi jure,* in eo casu sic abutentem privilegio tacite renuntiare illi. Idemque in simili dixit Anch., cons. 104, quem refert et sequitur Felin. in cap. *Cum accessissent,* de Constitut., n. 28. Nihilominus, in his et similibus casibus, censeo ordinarie necessariam esse sententiam saltem declaratoriam criminis, quando privatio fuerit pœnalis, juxta doctrinam datam de lege pœnali. In aliis vero casibus, quando abusus tollit fundamentum privilegii, si res sit certa et clara, non erit necessaria alia declaratio; tamen in casu dubio poterit expectari.

CAPUT XXXVII.

AN PRIVILEGIUM SEMEL CONCESSUM REVOCARI POSSIT A CONCEDENTE, VEL AB ALIQUO ALIO.

1. *Revocatio, seu abrogatio privilegii.* — Hic est ultimus modus perdendi privilegium, quem diximus proprie esse per actionem extrinsece agentis, a quo est revocatio seu abrogatio privilegii, in quo ipso post specialem difficultatem prius necesse est de potestate dicere, et postea dicemus de actu. Est ergo peculiare dubium an possit privilegium revocari; et ratio dubitandi est, quia si posset, maxime a concedente; sed ab illo non potest; ergo. Probo minorem, quia donatio semel facta non potest revocari a donante; sed privilegii concessio est quædam donatio : ergo revocari non potest. In contrarium vero est consuetudo recepta, videmus enim quotidie revocari privilegia per leges pontificias, conciliares et regias.

2. *Distinctio præmittenda.* — *Prima assertio.* — *Privilegium concessum et acceptatum a non subdito irrevocabile.* — In hoc puncto, imprimis distinguunt doctores inter privilegia concessa non subdito, vel concessa subdito, et de illis duas assertiones constituunt. Prima est : privilegium concessum non subdito et ab eo acceptatum irrevocabile est a concedente. Ita docent communiter juris canonici interpretes in cap. *Novit,* de Judic.; Innoc., verb. *Theodosius ;* Panorm., n. 23 et sequentibus, ubi alios refert Decius, n. 14; et Felin., n. 8 ac 10. Idem in cap. 1 de Constit., n. 19, verb. *Alius casus est quando lex,* etc., in cap. 1 de Probat., n. 2, plurima referendo. Idem Hostiensis in Summa, titul. de Immunit. Eccles., § *Sed nec ille ;* Alvar. Pelag., de planct. Ecclesiæ, lib. 1, cap. 44, circa finem; Dried., lib. 1 de Libert. christiana, cap. 9; Matienz., lib. 5 Recopilat., tit. 10, l. 7, Glossa 1, n. 4; et plures refert Anton. Gabr., lib. 3, tit. de Jur. quæsit. non tollendo, concl. 6, n. 20. Ratio autem communis est, quia privilegium concessum non subdito et ab eo acceptatum transit in contractum; ergo non potest revocari. Probatur consequentia, quia nullus princeps habet jus privandi non subditum rebus suis, et legitime acquisitis, undecumque ad illum pervenerint; et ideo licet aliquis illas receperit a principe non suo, postea perinde manet in illis non subditus, ac si aliunde illas obtinuisset; et hæc ratio probat non solum de principe respectu superioris, ut est rex respectu Papæ, nec solum respectu æqualis, ut est rex respectu alterius regis, vel cujuscumque non recognoscentis superiorem in temporalibus (nam in hoc solum consideratur æqualitas), sed etiam de supremo principe respectu alterius sibi non subditi, etiamsi alium superiorem habeat in temporalibus : nam hoc accidentarium est, et impertinens ad prædictam rationem, ob quam tale privilegium irrevocabile est.

3. *In quo sensu sit revocabile.* — Dices hoc ad summum procedere de ipsomet concedente, non vero de successoribus ejus, quia ipsi non contraxerunt, nec tenentur servare pacta suorum prædecessorum. Respondeo imo maxime teneri ad servanda pacta et conventiones justas; tum quia post pactum consummatum jus est simpliciter acquisitum ei cui privilegium concessum est, et ita æque procedit ratio facta in successore, ac in ipso concedente; tum quia neque successor potest privare non subditum jure suo; tum etiam quia alias nulla pacta cum principibus supremis esse possent firma et perpetua, quod est contra jus gentium et contra rectam gubernationem et pacem generis humani. Quæ ratio non minus procedit in alienatione jurisdictionis per privilegium datum non subdito quam in aliis materiis, etiamsi Felinus et alii circa jurisdictionem hoc limitent. Est tamen circa hæc privilegia

generaliter spectandum an res concessa per privilegium non subdito talis sit, ut potuerit a principe alienari et dividi non solum a persona sua, sed etiam a corona seu sede sua; nam tunc irrevocabile manet privilegium respectu successorum, quia supponimus esse absolute et simpliciter concessum; tunc enim procedit ratio facta. At vero si privilegium datum esset de re notabiliter præjudicante successori et sedi, seu coronæ ejus, ita ut ab eo non possit similiter alienari, tunc verum est privilegium esse revocabile, quia non est de se perpetuum, nec omnino absolutum, sed habet conditionem inclusam, si successor consenserit, vel saltem non revocaverit. Atque eadem ratione intelligenda est assertio, rebus in eodem statu manentibus, id est, non facta tanta rerum mutatione, ut privilegium vergat in notabile detrimentum regis, vel regni sui, ita ut, si a principio detrimentum illud intervenisset, privilegium judicaretur injustum et iniquum; tunc enim etiam poterit princeps non servare privilegium, quia conditio vel limitatio illa ex natura rei intelligitur inclusa in prima concessione; quapropter, illa cessante, cessat obligatio servandi privilegium. Ideoque illa non tam erit revocatio quam declaratio quod prima concessio non fuerit ad illum eventum extensa, et in hoc includuntur variæ limitationes quas juristæ supra allegati adhibent prædictæ regulæ et modo prædicto intelligendæ.

4. *Privilegium concessum subdito revocabile est.*—Secunda assertio est privilegium concessum subdito revocabile esse a concedente. Ita tradunt doctores allegati, et præterea Glossa in cap. *Decet*, de Regul. jur., in 6, ubi allegat multa jura canonica quæ in praxi hoc ostendunt; et alia allegat Glossa in Clementina *Dudum*, de Sepultur., verbo *Instante*. Idem docet Abbas, lib. 2, cons. 3, n. 19, quæst. 19; Baldus, in lege *Qui se patri*, cod. Unde liberi; Paul. Castrens., in primo volumine Consiliorum in 229, n. 4, et in 317, n. 3, et plures refert Anton. Gabr. supra, dicta conclus. 7, a principio. Quia vero assertio ita generatim posita varie limitatur a prædictis auctoribus, et quia in hac generalitate et confusione non potest propria et accommodata ratione probari, ideo erit operæ pretium singula fere ejus verba subdistinguere et declarare.

5. *Privilegium per contractum onerosum seu lucrativum; et privilegium gratuitum. — In quo sensu procedit doctrina tradita.* — Privilegium ergo imprimis distinguendum est in illud quod datur per contractum onerosum seu lucrativum, et illud quod gratis conceditur. Conclusio etiam, per se loquendo, non procedit in privilegio dato per contractum lucrativum, quia princeps tenetur servare pacta etiam cum subditis facta, quia hæc obligatio nascitur ex naturali justitia, quæ etiam principem obligat, ut est per se clarum. Multaque de hoc puncto congerit Antonius Gabriel supra, concl. 5 et 6. Dico autem per se loquendo, quia, in casu raro in quo posset princeps privare subditum propriis rebus suis, etiam poterit revocare privilegium, non obstante contractu, quia eadem est vel major ratio, ut constat. Ita tamen (ut supra in simili dixi) magis est declaratio quam revocatio, quia a principio intelligitur illa conditio in privilegio inclusa, etiamsi per modum contractus concessum sit, quia etiam alia bona subditorum intelliguntur esse hoc modo, et pro talibus casibus subjecta dispositioni principis. Addendum vero est in tali casu debere principem recompensationem facere subdito de privilegio ablato, quatenus commode possit. Ratio est, quia, licet princeps possit rescindere priorem contractum propter necessitatem publicam vel aliam urgentem causam, non tamen potest juste omnino privare subditum re sua sine ulla recompensatione, et cum hoc necessarium non sit ad commune bonum, et subditus non teneatur gratis cedere juri suo, quando potest ei recompensatio fieri, cum princeps non sit absolutus dominus rerum subditi, ut egregie dicitur in l. 2, titulo 20, part. 2 legum Hispaniæ. Ex qua lege optime hæc veritas confirmatur, et ex l. 31, tit. 18, part. 3; et Gregorius Lopez utroque loco. Et tradunt Paulus Castrensis, lib. 1, cons. 229, in fine, et Matienza supra, n. 13.

6. *Privilegium remunerativum irrevocabile.* — Denique addunt fere omnes communiter privilegium remunerativum reduci ad illud quod per viam contractus obtinetur, et ideo esse æque irrevocabile; Felin. supra, n. 12; et Abb., d. cons. 3, versus finem, et in c. *Pervenit*, de Immunit. Ecclesiar., n. 24; Bart., in l. *Qui semel*, ff. de Decret. ab ordin. fac., in l. 1, c. de His qui sponte, etc., libro 10; Alexand., libro 2, cons. 216, in princ.; et Oldrad., cons. 266, n. 7; et late Tiraquel., in l. *Si unquam*, verb. *Donatione largitur*, n. 13. Et ratio est, quia remuneratio continet universale contractum; nam quod in remunerationem datur, non censetur gratis dari. Item quod datur cum onere et obligatione, in futurum revocari non potest, impleta conditione;

ergo idem est quando aliquid datur in remunerationem præteriti laboris. Estque hæc pars longe certior quando remuneratio est ex debito justitiæ; quando vero est tantum ex gratitudine, potest pati dubitationem, ut ex Archid. notavit Felin., d. cap. *Novit*, n. 8, in fine; quia sola ratio gratitudinis non sufficit ad proprium et rigorosum contractum. Quæ ratio recte probat non esse tam irrevocabile privilegium datum ex gratitudine, sicut ex justitia, quia fortius est justitiæ vinculum; unde in casu necessitatis, ac cæteris paribus, potius esset revocandum privilegium datum ex antidorali obligatione, quam datum ex commutativa justitia. Et si ex causa revocetur, forte non erit debita ex justitia recompensatio, sed tantum ex gratitudine, sicut fuit prior remuneratio. Nihilominus tamen privilegium remunerativum est per se irrevocabile, quia ipsa ratio remunerationis hoc includit, idemque postulat ratio gratitudinis, nisi remuneratio excessiva sit, ut in superioribus etiam est tactum.

7. *Privilegium gratuitum duplex.—Secunda conclusio in quo sensu procedat.*—Superest dicendum de privilegio gratis omnino subdito concesso. De quo ulterius subdistinguendum est. Nam quoddam consistit in absoluta donatione cum translatione dominii alicujus rei vel juris, ut cum conceditur castrum, vel jus vectigalium aut alterius tributi, aut servitutis. Aliud vero est privilegium, consistens tantum in facultate vel licentia operandi aliquid præter commune jus. Secunda igitur assertio posita non intelligitur procedere absolute in priori genere privilegiorum: nam illa etiam irrevocabilia esse censentur, per se loquendo, et sine legitima causa. Ita docent Panorm., Deci., Archid., Felin. et alii, in dicto cap. *Novit;* et alii quos refert Anton. Gabr., dicta concl. 7, n. 3 et 5. Ratio vero est, quia non potest princeps suo arbitrio et voluntate rem a subdito tollere, cujus verum dominium habet, seu jus in eam acquisitum, ut late per Anton. Gabr. supra, concl. 1; quia etiam princeps tenetur justitiam servare, ut non auferat rem invito domino rationabiliter. Et eadem ratione non potest princeps suo arbitrio revocare donationem subdito factam, per quam in illum dominium transtulit, alias non fuisset donatio, sed commodatio, vel concessio precario: certum est autem posse vere donare et transferre dominium in subditum: ergo, facta donatione, succedit prædicta obligatio naturalis justitiæ; ergo idem in privilegio, quando res per illud concessa in verum dominium subditi transivit.

8. *Donatio est quidam contractus.* — *Limitatio quorumdam doctorum non multum necessaria.* — Atque ita hæc pars fere habet eamdem rationem quam præcedens, quia etiam donatio est quidam contractus qui, postquam consummatus est, obligat jure gentium et naturali ad non violandum illum. Unde declarationes adhibitæ in præcedenti puncto, in hoc etiam locum habent; quia non solum in concedente, sed etiam in successore hæc assertio locum habet, quia de illo procedit eadem ratio, saltem ratione dominii acquisiti a subdito. Oportet autem supponere potuisse antecessorem absolutam donationem et perpetuam talis rei facere, ut supra declaratum est. Et hac observatione adhibita, non videtur multum necessaria limitatio quam frequenter adhibent citati doctores, scilicet, ut assertio non procedat in concessione jurisdictionis per privilegium. Nam si jurisdictio absolute donari potest gratis, sicut per feudum vel alium similem contractum potest transferri, non erit admittenda exceptio quoad illum gradum et modum in quo jurisdictio potest alienari. Si vero sit sermo de suprema jurisdictione, quam a se non potest abdicare princeps respectu subditi, sic verum est quod per limitationem intenditur : illa vero non est propria limitatio, quia illa non est donatio, sed commissio tantum, seu delegatio jurisdictionis quæ semper revocari potest.

9. *Ex causa legitima privilegium revocari potest.* — Denique per hanc assertionem non excluditur quin ex legitima causa possit princeps tale privilegium revocare, sicut etiam ex causa potest privare subditum jure acquisito, vel rei alicujus dominio. Oportet tamen ut talis causa ad commune bonum pertineat et moraliter necessaria sit; similis ergo in præsenti requiritur. Probabile autem mihi est in revocatione hujus privilegii gratuiti ex causa legitima, non esse necessariam recompensationem, et quoad hoc firmius esse privilegium ex contractu oneroso comparatum, quam gratis receptum. Quia in oneroso obligat ad recompensationem res ipsa recepta a principe propter privilegium, in gratuito vero solum potest obligare donatio et voluntas principis; verisimile autem est, cum princeps gratis donat privilegium, non se obligare ad non revocandum, etiam ex legitima causa, sine recompensatione, quia si talis causa in principio extitisset, nec donasset, nec

rem aliam loco illius daret, quia non est hoc intrinsecum liberali donationi, sicut esse videtur contractui includenti commutationem rei ad rem, vel ad laborem, cum aliqua æqualitate; et ideo in hoc non videntur servare similitudinem sicut in cæteris servant. Et hoc videtur sensisse Deci. in dicto cap. *Novit*, n. 7, verb. *Quarto fallit*, ubi alios refert et exponit.

10. *Privilegium gratuitum quomodo revocari potest. — Papa non potest dispensationem in voto revocare.* — Secunda igitur assertio superius posita simpliciter procedit in privilegio gratuito, manente in pura ratione privilegii, id est, facultatis et licentiæ præter vel contra commune jus; nam hoc potest a concedente revocari omnino libere et sine causa, saltem cogente aut necessitatem inducente. Ita explicant omnes auctores citati, quos late congerit, et ita etiam explicat Anton. Augustin., dicto cap. 7, n. 1. Et in hoc sensu probant assertionem consuetudo et omnia jura allegata in dictis Glossis. Ratio vero est, quia hoc privilegium non transit in dominium subditi, et ita semper pendet ex voluntate principis; per illam ergo potest revocari. Item quia licet superior auferat præceptum, potest iterum illud ponere, sicut, e converso, potest auferre præceptum quod antea posuit; ergo eadem ratione potest libere revocare hujusmodi privilegium, quia hæc revocatio nihil aliud est quam iterata impositio virtualis præcepti prius sublati, vel virtualis prohibitio ejus quod antea concedebatur: unde hoc modo potest etiam Papa revocare dispensationem, verbi gratia, in matrimonio priusquam matrimonium fiat, quia potest impedimentum sublatum restituere : non potest autem revocare dispensationem factam in voto, quia non potest vinculum voti reparare aut præcipere. Dices, si privilegium hoc fuit legitime datum, contra rationem videri illud revocare sine causa, idemque est de dispensatione : ergo non potest absolute dici posse revocari sine causa. Respondeo, dupliciter intelligi valet illud *posse*; primo, ita ut revocatio valida fiat, et hoc est præcipue intentum, et convincitur rationibus factis : et quia talis revocatio non continet injuriam, saltem contra commutativam justitiam, et ita in hoc potissimum consistit differentia inter hoc punctum et præcedentia. Secundo, potest intelligi ut etiam licite fiat, et sic necessaria quidem est aliqua honesta causa ut revocatio decenter fiat, quia non decet principem revocare privilegium a se concessum, nulla nova insurgente causa, argumento cap. *Decet*, de Regul. jur., in 6, et significatur in cap. *Suggestum*, de Decim. Unde si princeps id faciat, actus profecto non erit undique honestus, quia indecenter operari aliqua culpa esse videtur, saltem venialis. Ex hoc vero solo capite nunquam erit mortalis : secus vero esse potest ratione scandali, aut odii, vel gravis nocumenti proximi, quod licet injuste non inferatur, contra charitatem non vitatur, cum facile possit : in his enim casibus poterit esse culpa lethalis, extra illos vero ad summum erit venialis, et si quælibet ratio honesta intercedat et intendatur, nullum erit peccatum.

11. *Circa concedentem notandum.—Dubium.* —Atque ex his satis declarata est assertio quoad illos duos terminos, de *privilegio revocabili*. Circa ultimam vero de *concedente*, adnotandum imprimis est designari concedentem ad excludendum omnem inferiorem, quia non potest inferior voluntatem superioris, vel decretum ejus revocare, ut per se notum videtur, licet Joan. Faber aliter sentiat, de quo vide Anton. Gabr., dicta conclus. 7, n. 8. Deinde adverto sub illo comprehendi successorem, ut late notat Afflict., decis. 392, quia succedit in æquali potestate, imo moraliter est una et eadem, neque in ea potest persona præcedens succedenti præjudicare. Item est certum hoc maxime habere locum in concedente habente supremam potestatem in suo ordine, ut est Papa, rex, etc. De inferioribus vero habentibus superiorem, dubitari imprimis potest an ipsemet concedens possit revocare sine causa privilegium a se concessum. Aliqui enim negant, limitando in hoc conclusionem ut procedat in non recognoscentibus superiorem, non autem in aliis. Ita Joan. Faber, in l. *Jussio*, c. de Judic., Ruin., cons. 230, n. 9, volum. 1, quos refert et sequitur Anton. Gabr. supra, n. 9.

12. *Regula prædicta generaliter defendenda.* —Hi vero auctores nullam rationem aut fundamentum afferunt suæ sententiæ, neque ego illud reperio, nec rationem differentiæ, si cum proportione fiat comparatio. Et ideo dico regulam datam, ut posita est de tali privilegio et intra illius limites sistendo, locum habere in quolibet concedente, etiamsi supremus princeps non sit, dummodo proportio servetur. Probatur, quia Prælatus vel Princeps inferior solum potest concedere privilegium in re quæ a sua potestate et voluntate pendeat,

et non deroget juri superioris, sed ad summum solis legibus ipsiusmet inferioris concedentis, ut in superioribus ostensum est; ergo potest revocare privilegium suo arbitrio, sicut illud concedere potest sua voluntate.

13. Probatur consequentia, quia rationes factæ de supremo principe cum proportione procedunt, quia tale privilegium etiam pendet ex voluntate concedentis, et quia ille potest iterum ponere præceptum, vel prohibitionem quæ abstulit : nam illius subsunt potestati. Dixi autem *intra limites illius sistendo,* quia tractamus de privilegio mere gratuito, et quod non transit in contractum vel donationem transferentem dominium in alterum : nam hoc cum sit irrevocabile a principe supremo, multo magis erit ab inferiori; imo in casu in quo potest revocari a supremo, sæpius non poterit ab inferiori, quia non habet tantam potestatem inferior princeps ad tollendum dominium vel jus acquisitum subdito quantam habet supremus in casu publicæ necessitatis. Posui etiam eadem verba, ut sistamus in puro privilegio inferioris : nam si illud sit confirmatum a superiori, ratione confirmationis et juxta modum ejus poterit fieri irrevocabile ab inferiori, ut cum Hostiens. tradit Sylvest., verb. *Privilegium,* quæst. 10; intelligendum est autem juxta superius dicta de lege, l. 6, cap. 18. Denique dixi *servata proportione,* ut comparatio fiat inter privilegia unicuique propria : nam si commutentur, erit dissimilitudo, ut statim explicabo.

14. *Objectio.*—Objici enim potest quia inferior Prælatus non semper potest revocare sine causa dispensationem a se datam, licet Papa semper id possit: ergo idem discrimen quoad privilegia constituendum est. Consequentia patet a paritate rationis. Antecedens vero quoad posteriorem partem de Papa tanquam certum supponitur, quoad alteram vero de inferiori Prælato sumitur ex Glossa in cap. *Cum ex eo,* de Elect., in 6, verb. *Septennium,* dicente non posse Episcopum revocare licentiam datam parocho sibi subdito, ad non residendum vel sacerdotii ordinem differendum per septennium. Quam Glossam ibi sequuntur Archid., Dom. et Franc., et Roman., singul. 517. Respondeo differentiam esse inter dispensationem et privilegium inferioris, quia inferior solum potest concedere privilegium juri suo derogans, dispensare autem non solum potest in jure suo, sed etiam sæpe in jure superioris. Si ergo antecedens intelligatur de dispensatione inferioris in jure proprio, falsum est : nam potest ab illo sine causa revocari, et quia hæc dispensatio servat proportionem ad privilegium, inde potest retorqueri argumentum, quia sicut hæc dispensatio revocari potest, ita et privilegium. Si vero sit sermo de dispensatione in lege superioris, probabile quidem est antecedens; tamen illo dato negatur consequentia, quia inferior non concedit privilegium contra legem superioris, et ita non servatur proportio, nec comparatio. Et ratio assignari potest, quia dispensatio data ab inferiori in lege superioris non ita pendet ex arbitrio ipsius inferioris, sicut dispensatio in lege propria, et idem est de privilegio; tum quia per dispensationem in lege superioris tollitur illa lex respectu dispensati, et non potest inferior legem superioris semel ablatam iterum ponere, sicut potest facere in propria; tum etiam quia inferior non dispensat in lege superioris, nisi ex tacita vel expressa concessione superioris, quæ concessio forte facta est ad dispensandum, non ad revocandam dispensationem; et ideo semel facta non videtur ita pendere ex voluntate illius, sicut pendet dispensatio aut privilegium circa propriam legem.

15. *De potestate inferioris ad revocandum privilegium vel dispensationem in lege superioris.*—Addo vero satis probabile esse posse inferiorem revocare suam dispensationem datam in lege superioris, ita ut sit valida revocatio facta etiam sine causa, licet non bene fiat. Quia licet dispensando tollat legem superioris, non tamen absolute, sed dependenter a sua voluntate, seu sub conditione tacita, nisi aliud jussero, vel nisi revocavero : nam hæc conditio, licet non exprimatur, videtur intrinsece inclusa, quamdiu non excluditur. Quia revera est possibilis et non turpis, sed honesta, et ita pendet ex voluntate Prælati, quia nunquam præsumitur abdicare a se suam potestatem. Nec refert quod potestas sit concessa a superiore, nam sæpe data est per ordinariam jurisdictionem, et ita eumdem habet usum quoad hanc dependentiam, et licet interdum sit delegata, pendet in usu et in modo illius ex libera voluntate habentis. Et ideo Hostiensis in Summa, lib. 3, tit. de Cleric. non resid., circa finem, attingens hoc punctum, solum dixit : *Non debet revocari,* quod verbum non dicit impotentiam, sed indecentiam, et potius videtur supponere potestatem : et forte Glossa et alii doctores non amplius voluerunt; non enim dicunt revocationem non fore validam, sed non posse fieri, utique juste

et bene. Qui sensus colligi potest ex his quæ Glossa allegat, scilicet, regulam *Decet*, et cap. *Ex tua*, de Fil. Presbyt., ubi textus solum dicit: *Nolumus irritari*, et Glossa dicit non esse irritandam, et magis loquuntur de ipso Papa.

16. *Alia explicatio.—Dispensatio data pro tempore definito quando potest revocari.*—Vel certe dici potest dispensationem datam ab inferiori in lege superioris cum tractu successivo, et sine temporis determinatione, posse revocari sine causa, quia tunc maxime procedit discursus factus : nam ipsamet indeterminatio temporis suam trahit dependentiam a voluntate concedentis. At vero quando data est pro tempore definito, probabile est non posse valide revocari sine causa ante illud tempus ; in quo casu loquuntur dicti auctores et favet cap. unic. de Commodato, ubi dicitur rem ad certum usum vel tempus commodatam non posse antea repeti, et pro ratione redditur: *Cum non deceat beneficio nos decipi, sed juvari ;* quanquam hæc verba magis probent indecentiam quam impotentiam. Ratio tamen pro altera parte facta in hoc casu magis urget, quia dispensatio data pro definito tempore simul valuit pro toto illo, durante causa, et ita pro toto illo abstulit legem superioris, quam inferior postea restituere non potest, nec quod semel factum est infectum reddere. Sicut etiam non potest retractare dispensationem quæ in momento habuit effectum, ut dispensando in impedimento ad petendum debitum, vel quid simile, quia non potest iterum impedimentum tale reparare.

17. *Privilegium concessum ab inferiori potest a superiori revocari. — Requiritur justa causa.* — Ultimo, circa eamdem partem de revocatione privilegii a concedente, potest e contrario interrogari an privilegium concessum ab inferiori possit a superiori revocari. In quo certum est ex juxta causa posse et valide et licite, quia superior revocare potest legem inferioris, quia habet altiorem jurisdictionem, cui inferior subordinatur; ergo maxime id potest ex justa causa. Secundo, est certum id non recte fieri a superiore sine causa justa, quia est contra debitum ordinem, et non sine injuria inferioris Prælati, nec sine detrimento subditorum, per se loquendo ac regulariter. Dubitari ergo tantum potest an talis revocatio, sine justa causa facta, valida sit. In quo breviter dico, si revocatio fiat a Papa, esse validam, quia ab illo pendet omnis jurisdictio inferiorum. Si autem fiat ab inferiori Prælato, videtur probabile esse invalidam, quia talis superior non potest privare inferiorem sua ordinaria jurisdictione, sine causa justa et pro sua voluntate. Unde si id facere tentet, non habebit effectum, quia excedit suam potestatem ; ergo idem est in proposito, quia privilegium conceditur ab inferiori Prælato ex ordinaria potestate. Et ita in simili censui, quando injustitia est manifesta, in 4 tom., disput. 26, sect. 3, n. 1, et sequitur Sanci., dicta disput. 33, n. 7. Intelligendum autem est, nisi ubi ex peculiari instituto fuerit major dependentia inferioris a superiori Prælato, juxta dicta supra de Legib., lib. 6, cap. 15.

CAPUT XXXVIII.

QUIBUS MODIS SOLEAT PRIVILEGIUM REVOCARI.

1. *De modis revocandi privilegium.—Revocatio duplex : tacita, expressa. — Expressa duplex.— Clausula generalis regulariter sufficit derogare privilegia specialia.* — Hæc quæstio valde est ad praxim necessaria, et ad intelligenda rescripta vel leges aut statuta per quæ solent privilegia revocari. Igitur sicut de renuntiatione diximus, ita hic potest dividi revocatio in expressam et tacitam. Prior etiam dupliciter fieri potest. Primo, non solum expressis verbis, sed etiam in specie et in particulari, et tunc nulla superest difficultas, supposita potestate revocandi privilegium, quia de voluntate satis per illa verba constat, ideoque de illo genere revocationis nihil amplius dicendum occurrit. Aliter fieri solet expressa et directa revocatio, non tamen in specie, sed per clausulam generalem, scilicet, *non obstantibus quibuscumque privilegiis*, etc. ; et illa etiam regulariter sufficit, quia genus de se comprehendit species. Dico autem *regulariter*, primo, propter privilegia in jure contenta, quæ aliquid specialius requirunt: nam, eo ipso quod in corpore juris inferuntur, non tantum privilegia, sed etiam leges publicæ censentur, et ideo non derogantur per generalem clausulam revocatoriam privilegiorum in posteriori privilegio positam, nisi addatur etiam clausula derogatoria legum, seu canonum, ut recte notat Glossa in Authentica *Quia*, cod. Ubi de criminibus, etc., verbo *Illic omni privilegio*. Quæ ibi communiter probatur, et sensit etiam Glossa in lege *Hæres absens*, ff. de Judic., verb. *Excusatur* ; et Glossa 1, in l. 3, cod. de Silentiariis, l. 10. Et

potest sumi ex illis verbis illius legis : *Non præjudicatur a quacumque generalitate pragmatica.* Et de hoc puncto videri potest Jason in l. 1, cod. Soluto matrim.

2. Secundo, dixi *regulariter* propter privilegia quæ in suo tenore continent ut revocari non possint, nisi fiat expressa eorum mentio de verbo ad verbum, vel aliquid simile. De quibus quomodo revocari valeant seu per quæ verba, late tractant canonistæ, viderique potest Felinus in cap. *Nonnulli*, de Rescript., n. 6 et sequentibus, et Panormitanus in cap. *Cum instantia*, de Censibus, n. 5. Summa tamen omnium est oportere ut addantur alia verba reflexiva (ut ita dicam), ut revocari possint. Ut, verbi gratia, si dicatur : *Non obstante tali vel tali clausula, revocata intelligantur ;* vel signatim dicatur : *Non obstante privilegio sub quacumque verborum forma concesso*, ut in Clem. 1, de Sepult., in fine; vel alio simili modo, ut in Clem. 2 ejusdem tituli, et similibus, quæ sunt in usu frequentissima. Et ratio clara est, quia non est cogendus Pontifex ut de verbo ad verbum talia privilegia referat quæ fortasse scire non potest, neque est privandus potestate revocandi illa quando oportuerit; ergo satis est ut per alia verba generalia quæ priora comprehendant, sufficienter explicet mentem.

3. Tertio, dixi *regulariter* propter privilegia concessa per modum contractus, quæ non revocantur per clausulam generalem, etiam expressam, nisi saltem in genere revocentur privilegia, *etiamsi per modum contractus fuerint concessa.* Quia cum talia privilegia jure ordinario sint irrevocabilia, et necessaria sit gravissima causa ut juste revocentur, non præsumuntur revocari, nisi prædicto saltem modo sufficienter exprimatur. Item quia talis revocatio est in præjudicium tertii in jure acquisito et justitiæ ; tale autem præjudicium non præsumitur, nisi exprimatur, ut supra ostensum est. Et ita potest sumi ex Glossa in Clement. *Dudum*, de Sepult., verb. *Pacta*, circa finem; et vide ibi Cardin., et notavit Azcu. in tit. 3, l. 14, l. 1 Recopilat., n. 42; et Sanc., dicta disput. 33, n. 8.

4. *Tacita revocatio quæ.— Duo certa : primum.— Secundum.*—Venio ad tacitam revocationem, quæ in universum dici potest omnis illa quæ non fit per clausulam expresse et directe vel (ut sic dicam) in actu signato derogantem privilegio, sed fit in actu exercito, et implicite, seu per quamdam consecutionem. Quod maxime censetur contingere quando princeps facit aliquem actum qui non potest subsistere, vel habere effectum intentum, vel saltem non adæquatum, sine derogatione privilegii prius concessi; tunc enim cum illæ duæ voluntates principis sint contrariæ, necesse est, ut una impediat aliam, quia earum effectus, ut supponitur, non possunt esse simul : ergo posterior voluntas vincet priorem, et consequenter tollet effectum ejus, quia semper posterior voluntas efficacior est, quia cadit supra præcedentem. De hoc ergo genere tacitæ revocationis duo sunt certa. Unum est, tunc posteriorem actum habere vim tollendi prius privilegium, quando habet omnes conditiones necessarias ad virtualem voluntatem unius objecti in alio, vel effectus in sua causa. Aliud est, sine conditionibus hujusmodi non subsistere tacitam revocationem privilegii. Ratio prioris partis est, quia hic effectus revocandi privilegium pendet ex voluntate principis, quia jam supponimus potestatem; sed in moralibus virtualis voluntas æquivalet formali, et ideo in jure tacitum æquiparatur expresso, ut supra visum est : ergo etiam in præsenti æquiparantur, et illa voluntas habebit eumdem effectum. Unde a contrario concluditur altera pars : nam deficientibus illis conditionibus, deficit voluntas non tantum formalis, sed etiam virtualis; sine voluntate autem non potest esse revocatio, ut constat.

5. *Conditiones necessariæ ut privilegium tacite revocetur.— Voluntas formalis contraria ignorato privilegio non tollit illud.* —His autem addendum est conditiones requisitas et sufficientes ex parte principis ad hanc virtualem voluntatem, et consequenter ad revocationem tacitam, esse scientiam privilegii et voluntatem faciendi actum illi repugnantem, non obstante privilegio. Nam si hæc duo concurrant tam ex parte intellectus quam ex parte voluntatis, concurrunt omnia necessaria ad virtualem voluntatem. At vero si interveniat ignorantia privilegii, voluntas formalis alterius actus de se repugnantis privilegio non erit virtualis voluntas revocandi privilegium, quia ignorantia causat non voluntarium, eo quod nihil sit volitum quin præcognitum. Quod eleganter indicavit jurisconsultus in lege *Idem Ulpianus*, § *Sunt et alii*, ff. de Excusat. tutor. Dicit enim facultatem alicui tutori datam ad mutandum domicilium tunc esse virtualem licentiam dimittendi munus et sollicitudinem illam, cum data est *ex rescripto imperatoris scientis tutorem esse eum,*

judicans aperte sine tali scientia non posse esse illam tacitam facultatem, ubi id notant Glossa, Bartolus, et doctores. Idem sumitur satis aperte ex cap. 1 de Constitution., ubi Papa dicit se non revocare tacite per suam legem generalem ea quæ ignorare præsumitur, quia nimirum cum illa ignorantia non stat virtualis voluntas. Ubi etiam id communiter notatur, et in cap. *Nonnulli*, de Rescriptis, ex quo textu et ex aliis referendis idem colligitur, et est res clara et ab omnibus recepta. Solum est observandum, quando constat principem non ignorasse privilegium, tunc attente inspiciendum esse quanta sit repugnantia inter actum principis et privilegium, quia solum in eo derogabit privilegio, et non amplius. Itaque si absolute est incompatibilis nova dispositio principis cum toto privilegio, totum auferet et revocabit; si vero solum ex parte deroget, tantum suspendet illud pro aliquo tempore, vel derogabit in uno effectu vel actu, juxta mensuram repugnantiæ. Ut si rex jubeat semel exigi tributum a privilegiato, non statim censetur absolute revocare privilegium totum, sed tantum pro illa vice, sicut supra in simili de tacita renuntiatione dicebamus. Quia revocatio est odiosa, et ideo non est extendenda ultra præcisam necessitatem. Item quia si repugnantia non est major, nec virtualis voluntas in rigore est major, nisi aliunde de illa constet.

6. *Dubium circa tacitam revocationem.* — Difficultas vero est circa hanc revocationem tacitam, quando censeatur princeps posteriorem actum seu dispositionem facere cum ignorantia vel scientia privilegii, quando id non constaret ex secundo rescripto vel lege: nam si id constet per verba vel clausulam aliquam id sufficienter explicantem, tollitur obscuritas, imo tunc potius censebitur expressa quam tacita revocatio, ut si addatur clausula *non obstante*, etc., vel similes de quibus in superioribus dictum est. Propria ergo difficultas est quando in posteriori rescripto nulla fit mentio privilegii, nec in specie, nec in genere, sed solum fit simpliciter nova dispositio repugnans privilegio. De qua re multa dicunt juris canonici interpretes in c. *Veniens*, de Præscript., et in c. 1 et c. *Nonnulli*, de Rescriptis, Gloss. et alii, 25, q. 2, in princip., Sylvester et alii summistæ verbo *Privilegium;* nos autem nonnullis regulis breviter rem totam in sequenti capite comprehendemus.

CAPUT XXXIX.

QUANDO CENSETUR PRINCEPS TACITE REVOCARE PRIVILEGIUM CONTRA ILLUD OPERANDO.

1. *Quatuor modis derogatur privilegium.* — Suppono tribus vel quatuor modis posse principem derogare tacite priori privilegio. Primo, per legem universalem, quæ universaliter, ut sonat, intellecta derogabit privilegium. Secundo, per hominis mandatum, vel rescriptum privilegio contrarium. Tertio, per sententiam datam contra privilegium. Quarto, per novum privilegium.

2. *Prima regula.* — Prima ergo regula est: per legem universalem non derogantem privilegia expresse, non derogantur tacite privilegia in corpore juris non contenta. Ita docent auctores allegati. Et ratio est, quia legislator non præsumitur scire jus privatum, nec particularia facta juxta cap. 1 de Const., in 6, ex quo textu plane colligitur dicta regula, quia certum est privilegium continere particulare jus, vel potius ad factum quam ad jus pertinere. Et ideo additum est in regula sermonem esse de privilegiis in corpore juris non contentis; nam illa quæ in jure continentur jam pertinent ad universales leges, et consequenter non præsumuntur ignorari a legislatore, ideoque sequuntur aliam regulam generalium legum, quod lex posterior revocat priorem, etiamsi id non exprimat, juxta superius dicta l. 6, cap. 19.

3. *Secunda regula.* — Secunda regula est: per particulare mandatum hominis seu rescriptum principis non derogatur tacite privilegium, si expressa clausula derogationis in eo non addatur. Est etiam communiter recepta ex cap. *Cum ordinem*, 6 de Rescript., cum Glossa ultim., in cap. 1, eodem; et habet idem fundamentum quod præcedens, quia etiam in præcepto ab homine, vel rescripto particulari ad lites, vel aliquid simile, non præsumitur princeps habere notitiam privilegii. Imo multo majori ratione in tali casu hoc non præsumitur, quia (ut dixit Glossa in cap. 1 de Constitut., in 6, verb. *Noscatur*, quam alii sequuntur) majori cum deliberatione et maturitate fit publicæ legis editio quam privati rescripti concessio: ergo si in lege constituenda non præsumitur in principe scientia privilegiorum particularium, multo minus præsumetur in rescriptis vel particularibus mandatis. Et confirmari hoc potest, quia

rescriptum contra communem legem non derogat illi, imo non valet, nisi illius mentionem faciat, juxta l. *Rescripta*, c. de Precib. imper. offer., et habetur in cap. *Rescripta*, 25, quæst. 1. Ergo a fortiori particulare rescriptum non valet contra privilegium, cujus mentionem non facit, ac subinde non potest illud tacite revocare. Et ex sequenti regula hæc amplius confirmabitur : nam a fortiori ex illa sequitur, ut sensit Gloss. in d. cap. *Veniens*, de Præscr., verb. *Nullam*.

4. *Tertia regula. — Differentia inter revocare et reprobare.* — Tertia regula sit : per sententiam revocatur privilegium, sed interdum reprobatur. Hanc pono propter cap. *Suborta*, de Re judic., ex quo aliqui colligunt sententiam contra privilegium latam esse sufficientem ad revocandum illud, præsertim si illa sententia a Papa seu principe feratur qui potuit privilegium concedere, quia illa sententia æquiparatur juri contrario ipsi privilegio, et ideo potest revocare illud. Sed in hoc imprimis considero in illo capite non dici, *si Innocentii privilegium fuit Alexandro in judicio præsentatum, et contra illud sententiam tulit, per hoc ipsum intelligitur revocatum* (ut aliqui allegant), sed dicit : *intelligitur reprobasse*. Longe autem aliud est reprobare quam revocare ; nam reprobatio est declaratio nullitatis privilegii, vel quia male obtentum fuit, vel quia jam dissuetudine erat amissum ; revocatio autem est ablatio privilegii prius validi ac possessi. Atque hinc sumo rationem assertionis ; nam vel privilegium tollitur per sententiam judicis directe, propter aliquam culpam, vel similem causam, et sic revocari quidem potest privilegium, seu auferri per sententiam, tamen illa non est tacita, sed expressa et directa revocatio quæ in pœnam fit, vel ex aliqua causa pertinente ad commune bonum, et ideo tunc necesse est ut sententia feratur vel ab eo qui potest revocare privilegium, vel ex vi alicujus legis habentis auctoritatem ejus, quia aliter non potest privilegium principis per inferiorem judicem auferri. Vel privilegium tollitur indirecte per sententiam qua condemnatur reus, non obstante privilegio, et tunc non potest esse revocatio, sed reprobatio, quia per talem sententiam virtute declaratur tale privilegium non excusare reum, vel non prodesse illi, et ita supponit nullitatem vel defectum in privilegio, non autem facit : vel si judex condemnat solum quia privilegium non extenditur ad illum casum, sic etiam non limitat de novo, sed declarat authentice valorem ejus limitatum esse. Ratio autem est, quia sententia condemnatoria supponit defectum in actu vel in jure de quo tractatur : ergo si tale jus vel factum pendet ex privilegio, etiam sententia cadit indirecte in qualitatem privilegii, ut antea erat, non vero illam immutat, et ita cadit in illud declarando et reprobando, non revocando vel derogando.

5. *Quarta regula.*—Quarta regula sit : privilegium prius nunquam tollitur omnino per subsequens privilegium per tacitam revocationem, diminui autem interdum potest, seu ex parte derogari. Ratio prioris partis est, quia privilegium posterius non prævalet contra primum, nisi mentionem illius faciat. Ita enim a fortiori sumitur ex dicto cap. *Veniens*, de Præscript., ut ibi notat Glossa verb. *Nullam*, et omnes, et sumitur etiam ex cap. *Abbatem*, de Rescript., et tradit Glossa ult., communiter recepta, in cap. 1 de Rescript. Ratio autem est, quia præsumitur princeps concessisse secundum privilegium ex ignorantia primi, quando illius mentionem non facit, juxta dictum cap. 1 de Constitut., in 6. Quia privilegium est jus privatum et particulare et ideo ignorari creditur quando illius mentio non fit. Ac proinde posterius privilegium censetur surreptitium, quia sine sufficiente narratione impetratur. Sicut etiam privilegium contra statutum patriæ vel contra similem consuetudinem non prævalet contra illa, quia censetur cum virtuali deceptione principis obtentum. Unde intelligitur obiter partem hanc non procedere, quando prius privilegium est insertum in corpore juris ; tunc enim potest per posterius abrogari, vel etiam omnino revocari et tolli, si posterius illi opponatur, sive posterius ponatur in corpore juris, sive non. Ratio est, quia (ut supra dixi) privilegium insertum in corpore juris jam est commune jus, et ideo non præsumitur ignorari, juxta d. c. 1 de Const., in 6, ac subinde sicut jus commune derogatur per subsequens privilegium, ita et privilegium insertum in corpore juris, ut in superioribus etiam dictum est. E contrario vero nihil refert quod posterius privilegium inseratur in jure communi, si prius non est in illo, quia semper procedit regula, et ratio ejus.

6. *Quando duo privilegia sunt generalia, prius valet ; proportionaliter inter specialia. — Quid de generali per speciale derogato.* — Ex hac ergo parte sic probata, aperte concluditur, quando utrumque privilegium est generale, prius valere, non posterius, quia

non posset posterius derogare priori, nisi in totum illud auferendo, quia non est major ratio de una parte quam de alia; eademque ratio procedit si utrumque sit speciale, vel etiam si primum sit speciale, et secundum generale, quia semper deberet speciale privilegium in totum auferri, quod fieri non potest. Et in his tribus comparationibus æque procedunt jura et rationes adductæ. Potest autem esse quarta comparatio, si prius privilegium generale sit, et posterius speciale, in qua est major difficultas. Nam ex una parte videtur idem esse dicendum in illo casu, quod, scilicet, posterius privilegium nihil valeat contra prius, neque illi deroget; tum quia etiam tunc præsumitur princeps ignorare prius privilegium, et consequenter posterius esse surreptitium, et non continere virtualem voluntatem principis derogandi priori; tum etiam quia per prius privilegium est jus acquisitum privilegiario, quod non censetur princeps auferre velle sine illius notitia. Atque hanc partem tenet Glossa in Summa, 25, quæst. 2, et in reg. *Generi*, de Reg. jur., in 6, et ex parte sequitur Panormitanus statim citandus.

7. *Privilegium speciale minuit generale.*— Nihilominus propter hanc comparationem posui alteram partem regulæ : nam speciale privilegium, licet non possit in totum auferre generale præcedens, nihilominus potest ex illa speciali parte minuere illud, et hoc modo probabilius censemus posse privilegio generali tacite derogari, per posterius speciale. Quæ sententia frequentius recepta est in dicto capit. 1, et in dicto cap. *Veniens*, et eam tenet Sylvest., referens Hostiensem, verbo *Privilegium*, quæst. 10. Et videtur expresse probari in cap. *Dudum*, § *Nos igitur*, et cap. *Quamvis tibi*, de Præbend., in 6, et in utroque allegatur communis regula, generi per speciem derogari, etiamsi in speciali nulla fiat mentio generalis, et declaratur in privilegiis etiam procedere : nam jura citata expresse loquuntur de privilegio speciali post generale concesso. Ratio vero esse potest quia princeps, concedendo generalem favorem, non censetur sibi auferre potestatem faciendi aliquam specialem gratiam, illa generali non obstante. Et ob hanc causam potuerunt Pontifices ita explicare mentem et concessiones suas; habet enim rationem satis congruam, quia illa non est contrarietas propria voluntatum, sed est quædam exceptio a generali gratia, quam exceptionem, seu potestatem ad illam faciendam voluit semper Pontifex sibi reservare, sine dependentia ab expressione seu commemoratione prioris privilegii, ut satis aperte declaravit Bonifacius VIII in dicto capitulo *Dudum.*

8. *Ad primam in contrarium.* — Ad primam ergo rationem in contrarium, respondetur rationem ignorantiæ non ita procedere in hoc casu; tum quia illa non est contrarietas voluntatum, et ideo nihil obstat prior voluntas quominus secunda sit valida; tum etiam quia illa ignorantia est tantum concomitans, quia non minus concederetur specialis gratia, etiamsi generalis venisset in memoriam, ut in dicto cap. *Dudum* dicitur; tum denique quia ipse princeps voluit ut illa scientia vel memoria non esset sibi necessaria, ut efficaciter posset specialem gratiam facere, non obstante priori generali. Ad secundam rationem, respondeo regulam dictam quoad hanc partem intelligi, sistendo in pura ratione privilegii, quod tantum concedit jus ad rem : nam si virtute prioris privilegii jam sit res acquisita et possessa tanquam propria, probabilissimum profecto est quod Panormitanus ait in dicto cap. *Veniens*, num. 11, quem alii sequuntur, tunc non procedere prædictam partem regulæ; quia non est verisimile voluisse principem præjudicium inferre tertiæ personæ in re jam sua, sine majori cognitione et examinatione causæ. Et ita explicata hæc sententia est valde rationi consentanea.

CAPUT XL.

QUANDO INCIPIAT REVOCATIO PRIVILEGII SUUM EFFECTUM SORTIRI.

1. *De effectu revocationis.* — *Distinctio notanda.*—*Privilegia per publicam legem revocata promulgationem sufficientem expectant.*— Suppositis quæ de legum irritatione et abrogatione, et de concessione privilegiorum in superioribus dicta sunt, breviter potest præsens quæstio expediri. Distinguendum ergo est inter generalem revocationem privilegiorum factam per publicam legem, et privatam revocationem alicujus privilegii ; nam de illis diversimode censendum est, sicut de concessione privilegii diximus. Primo ergo dicendum est, si privilegia per publicam legem revocentur, illam revocationem non habere effectum donec lex illa sufficienter promulgata sit. In hoc omnes statim allegandi conveniunt, et est clarum, quia ante promulga-

tionem nondum est lex illa vere et sufficienter constituta in ratione legis, et ideo non habet alios effectus legis; ergo neque hunc habebit.

2. *Promulgatio in curia principis sufficiens. — Sententia Soti et Medinæ.* — Secundo, addendum est unam promulgationem in curia principis vel in loco ad hoc constituto sufficere ad hunc effectum revocationis privilegiorum, sicut sufficit ad alios effectus legis, quando aliud non exprimitur in ipsa lege. Ita etiam sentiunt frequentius auctores allegandi. Et ratio est, quia ex natura rei non sunt plures promulgationes necessariæ ad hunc effectum quam ad alios, ut per se constat, nec etiam leges humanæ aliquid circa hoc speciale disponunt; ergo. Dicunt vero aliqui in legibus canonicis revocantibus privilegia, consuetudine introductum esse ut sit necessaria promulgatio in singulis diœcesibus, ut privilegia maneant cum effectu revocata. Quod tenet Soto, l. 1 de Justit., q. 1, art. 7; et Medin. 1. 2, quæst. 90, art. 4, post quintam conclusionem. Sed non constat de tali consuetudine, imo potius videmus quotidie fieri leges pontificias revocantes privilegia, ut Pius V et Gregorius XIII revocarunt privilegia ingrediendi monasteria monialium, motibus propriis ad hoc specialiter editis, et Romæ tantum promulgatis, nec jusserunt aut procurarunt alias promulgationes in singulis diœcesibus fieri, et similia exempla sunt frequentia; ergo signum est non esse necessarias tales promulgationes. Item sæpe fiunt aliæ leges pontificiæ directe ad alios effectus cum clausula, *non obstantibus privilegiis,* quæ ad illorum derogationem sufficit; et unica promulgatio Romæ facta censetur sufficere ad totam obligationem ejus et ad illius clausulæ effectum; ergo eadem promulgatio sufficit ad privilegiorum revocationem. Illa ergo sententia merito a posterioribus theologis rejicitur, quia fundamentum non habet; sicut etiam de lege irritante diximus, quia est eadem vel major ratio.

3. *Lex revocans privilegia non statim habet suum effectum. — Fundamentum contra assertionem. — Solvuntur fundamenta contrariæ sententiæ.* — Tertio, dicendum est legem revocantem privilegia non statim habere hunc effectum a die promulgationis, sed post tempus necessarium ad illius obligationem, quod regulariter est duorum mensium, licet pro curia soleat esse brevius, et pro locis distantioribus debeat promulgari, prout necessarium fuerit ad humanam notitiam, ut supra declaratum est. Et ita etiam sentiunt Bart. et alii referendi. Ratio vero est, tum quia nihil speciale de hoc disponunt jura, nec ex natura rei cum fundamento cogitari potest; tum etiam quia idem dictum est de lege irritante, qui effectus est valde similis revocationi privilegiorum; tum denique quia lex revocans privilegium simul obligat ad non utendum illo; igitur non prius revocat quam possit obligare, et consequenter idem tempus ad utrumque requirit. Probatur consequentia, quia, moraliter loquendo, non minus conveniens ac necessaria est publica notitia legis, ut revocatio privilegiorum convenienter et sine publicis incommodis fiat, quam ut obligatio imponatur. Contra hanc vero assertionem sentit Franc. in c. *Ex parte,* de Concession. præbend.; putat enim a die publicæ promulgationis manere privilegia revocata, quando lex directe fertur ad illorum abrogationem. Fundatur in l. ult., c. de Decur., lib. 10, ibi: *Omnibus anterioribus modis, quos non comprehendit præsens sanctio, ex præsenti die antiquandis.* Et aliqui hoc maxime affirmant de legibus pontificiis revocatoriis privilegiorum, putant enim a die factæ promulgationis Romæ ita revocari privilegia, ut actus eorum non valeant, etiamsi propter ignorantiam sine culpa fiant. Ratio reddi potest, quia plus requiritur ad obligationem quam ad revocationem privilegii; quia illa pendet ex conscientia, et consequenter ex notitia legis; revocatio autem fit ab extrinseco per voluntatem revocantis, et ideo ad illam non est tam necessaria temporis dilatio. Sed hæc parum urgent: nam in illa lege particula illa, *ex præsenti die*, secundum jus et debitum ordinem intelligenda est; alioqui etiam posset intelligi ex die conditæ legis in regio consilio. Unde ad rationem dicitur, verum quidem esse notitiam legis magis ab intrinseco esse necessariam ad obligationem legis quam ad effectum revocandi, quia revera fit per extrinsecam voluntatem; nihilominus tamen, ad convenientem ordinem et ad vitanda publica incommoda, moraliter necessarium esse ut revocatio non fiat nisi tali modo, quo possit commode ad privilegiatorum notitiam pervenire, et ideo, secundum jura et rectam rationem æque expectari tempus sufficiens ad divulgationem legis, ad revocationem privilegiorum sicut ad legis obligationem.

4. *Lex sortitur effectum post debitum tem-*

pus, licet invincibiliter ignoretur. — Quarto, lex revocans privilegium effectum hunc sortitur post promulgationem, statim ac elapsum est tempus sufficiens ad communiter obligandum, etiamsi in particulari invincibiliter ignoretur. Hæc assertio non est quidem certa, videtur tamen probabilior et fere consequens ad dicta, quia hic effectus non pendet per se ex scientia subditi ; ergo ex natura rei sequitur ex lege perfecte promulgata et de se omnibus sufficienter proposita, et ex positivo jure non differtur ; ergo statim fit. Confirmatur a simili de effectu irritandi actum qui non impeditur propter ignorantiam, ut supra ostensum est ; est autem maxima similitudo in revocatione privilegii, et nulla sufficiens ratio differentiæ reddi potest. Confirmatur secundo, quia supra ostensum est privilegium per legem concessum, post sufficientem promulgationem et evulgationem legis, non obstante ignorantia, habere suum effectum, qui ab actuali notitia privilegii non pendet ; ergo idem, e contrario, dicendum est de lege revocante, cum revocatio a notitia privilegiati per se non pendeat. Tandem leges communes attendunt quod est per se et morale, non vero ea quæ sunt rara et per accidens, qualis in præsenti est illa ignorantia.

5. Contra hanc vero assertionem allegari solent Panorm. in c. 1 de Const., n. 12, et Felin., n. 7; sed illi loquuntur de privilegio ipso, et dicunt non prodesse privilegiario donec habet notitiam ejus. Et illud vel solum habet verum in privilegiis privatim concessis, non communi lege, vel intelligendum est de usu privilegii, qui pendet ex notitia habentis illud. In quo non est eadem ratio de revocatione. Allegari etiam possunt contra assertionem alii auctores qui indistincte dicunt privilegium vel gratiam non expirare propter gratiæ revocationem, donec de revocatione certus fiat qui illam habebat. Ita docet Sylv., verb. *Gratia*, n. 4, et verb. *Indulgentia*, n. 17, cum Geminiano in c. 1 de Concession. præbend., in 6 ; et sequitur Armil., verb. *Gratia;* n. 6, et idem sentit Cordub. in Quæst., l. 4, quæst. 36, concl. 3; et possunt pro hac parte allegari omnes qui dicunt jurisdictionem vicarii, vel delegati, non tolli per revocationem donec illi intimetur, quos refert late Sanci., lib. 3 de Matrimon., disp. 30, n. 11. Dico tamen hos auctores loqui de revocatione facta ab homine, non a lege, et ita non procedere contra assertionem positam : nam est longe diversa ratio, ut dicam in sequenti puncto. Addo vero propter incommoda vitanda, si contingat aliquem uti privilegio, sic revocato, ex ignorantia publica et communi, et usum privilegii pertinere ad jurisdictionem, vel ad aliud simile munus publicum, tunc actum sustineri et esse validum non in vi solius privilegii, sed adminiculo juris sustinentis similes actus factos titulo publice reputato ac tolerato, juxta l. *Barbarius*, ff. de Offic. prætor., et ita vitantur incommoda publica ; privata vero minoris considerationis esse possunt, cum sint valde accidentaria, et casus justæ ignorantiæ possit esse rarus, supposita tanti temporis promulgatione.

6. *Revocatio ab homine seu privatim facta, quando sortitur effectum. — Differentia inter hanc et præcedentem conclusionem.* — Ultimo, dicendum est revocationem privilegii ab homine, seu privatim factam, non habere effectum antequam privilegiato specialiter intimetur, seu ad ejus notitiam perveniat. Ita sumitur ex allegatis auctoribus, et ex aliis quos retuli et secutus sum in materia de Indulgent., disp. ult. quarti tomi, sect. 2 ; et quamvis hoc non sit in jure declaratum et pendeat multum ex intentione revocantis, nihilominus communis usus et communis sensus doctorum ita interpretatus est mentem Pontificis vel principis revocantis privilegium. Ratio vero reddi potest, quia, per se loquendo, necessarium est ad convenientem modum revocationis privilegii ut fiat in ordine ad notitiam utentis privilegio, quia ex alio modo revocationis plura sequerentur incommoda, et ideo non est verisimile esse intentum a principe. Sed in privata revocatione non est alius modus per se ordinatus ad dictam notitiam, nisi propria et specialis intimatio ; ergo sub hac conditione seu habitudine intelligenda est revocatio. Unde colligitur differentia inter hanc et præcedentem assertionem : nam revocatio privilegii facta per legem habet definitum modum quo per se possit ac debeat publicari et divulgari, ut in aliorum notitiam possit pervenire, et ideo illa notitia publica per se sufficit, et particularis ignorantia, quæ per accidens est, non consideratur. At vero revocatio privata non habet per se alium modum promulgationis, neque illum postulat, et ideo per se expectat singulorum intimationem. Et potest hoc confirmari ex dictis supra in simili de concessione privilegii; ubi simili distinctione usi sumus, et diximus privatim concessum non operari donec intimetur ei cui datur;

ergo idem de revocatione dicendum est: nam, licet ex ea parte qua non requirit acceptationem, non sit tanta necessitas, tamen ex alia qua continet rigorem et periculum, videtur esse quodammodo major.

7. *Dubium.* — *Resolvitur dubium propositum.*—Sed quæres an necesse sit revocationem notificari per nuntium ad hoc missum, vel rescriptum revocantis, vel sufficiat, quod notitia ad privilegiarium perveniat quacumque via. Quidam dicunt necessarium esse ut priori modo revocatio notificetur. Ita sumitur ex Sanci., dicta disp. 30, num. 13, et disp. 36, num. 9, qui non generaliter de privilegio, sed de revocatione jurisdictionis commissæ seu delegatæ loquitur, de qua forte est specialis ratio, quam modo expendere non est necesse. Præsertim quod etiam in illa materia plures auctores, quos ibidem refert, contrarium docent, et non sine gravi fundamento in jure et ratione. Quidquid vero sit in speciali casu jurisdictionis vel commissionis muneris per se ordinati ad regimen communitatis seu reipublicæ, loquendo generaliter de privilegio, non video fundamentum illius limitationis. Et ideo censeo hoc pendere ex voluntate revocantis, qui potest uno et alio modo facere revocationem, scilicet, vel per nuntium vel epistolam intimandam, ita ut aliter non habeat effectum; vel absolute, ut quacumque ratione perveniat ad notitiam privilegiati, effectum suum faciat. Quod si de priori modo non constiterit, et revocatio absolute facta innotescat, præsumendum censeo posteriori modo esse factam. Ratio est, quia ad valorem revocationis non est necessaria acceptatio privilegiarii: nam eo invito potest privilegium revocari; ergo notitia solum expectatur ad vitanda inconvenientia quæ aliter sequi possunt. At vero ad hoc sufficit notitia quacumque via comparata; ergo sine fundamento alius modus præscribitur, sine jure vel ratione cogente. Nam ratio illa, quod res per quas causas nascitur, per easdem tolli debet, non multum urget, quia facilius est destruere quam construere, et ad acquisitionem privilegii per se requiritur acceptatio recipientis, ad revocationem vero sufficit voluntas revocantis. Ultimo poterat hoc loco tractari quibus modis impetratio privilegii nulla sit. Sed hoc sufficienter tractatum est in lib. 6, cap. 17, ubi de dispensatione disseruimus, et illius occasione de privilegio diximus, quia in hoc fere eadem est utriusque ratio. In superioribus etiam in hoc libro multa per occasionem tacta sunt, et ideo tam de privilegiis quam de tota lege humana hæc sufficiant.

FINIS LIBRI OCTAVI.

INDEX CAPITUM LIBRI NONI

DE LEGE DIVINA POSITIVA VETERI.

CAP. I. *An ante legem Moysi data fuerit alia lex positiva divina.*

CAP. II. *An lex Moysi a vero Deo data sit, ita ut divina fuerit.*

CAP. III. *De fine legis veteris et præceptorum ejus.*

CAP. IV. *De materia legis veteris et præceptorum ejus.*

CAP. V. *De convenientia modi, temporis, etc., legis veteris.*

CAP. VI. *De effectibus legis veteris.*

CAP. VII. *An lex vetus justificavit.*

CAP. VIII. *De perfectione legis veteris.*

CAP. IX. *De mutabilitate legis veteris.*

CAP. X. *De cessatione legis veteris quoad obligationem.*

CAP. XI. *De cessatione legis veteris quoad omnia præcepta.*

CAP. XII. *De obligatione legis veteris ante Christi mortem.*

CAP. XIII. *De tempore quo cessaverit lex vetus.*

CAP. XIV. *An lex vetus non tantum mortua, sed etiam mortifera sit.*

CAP. XV. *De tempore quo lex vetus mortifera fuerit.*

CAP. XVI. *An lex vetus fuerit semper mortifera post Evangelii prædicationem.*

CAP. XVII. *Lex vetus non semper post inchoatam prædicationem fuit mortifera, secundum Augustinum.*

CAP. XVIII. *Satisfacit dubiis ex dictis resultantibus.*

CAP. XIX. *Fueritne lex vetus prius mortua quam mortifera.*

CAP. XX. *Quomodo fuerit illicitum gentes ad judaizandum cogere, etc.*

CAP. XXI. *De inutilitate legis veteris quoad effectus suos.*

CAP. XXII. *De cessatione Circumcisionis quoad sanctificationem infantium.*

LIBER NONUS.

DE LEGE DIVINA POSITIVA

VETERI.

Distinximus in superioribus legem positivam in humanam, quæ a voluntate humana proxime vim habet obligandi; et divinam cujus proximus auctor et conditor est Deus, a cujus voluntate vim habet et auctoritatem: et de humana lege et speciebus ejus hactenus disputavimus; superest ergo dicendum de lege divina positiva. Hæc autem in veterem et novam quasi in duas species seu membra diversa distingui solet, et ideo de his duabus legibus sigillatim dicendum est. Nam de ratione legis divinæ positivæ communi utrique nihil præmittere oportet; tum quia ex superioribus et ex notatione ipsius vocis satis constat unde habeat aliqua lex quod divina sit, curque positiva dicatur; in quo vero a naturali distinguatur in lib. 1, cap. 3, declaratum est: proprietates autem vel effectus qui ad hanc communem rationem consequuntur, partim noti sunt ex dictis supra de lege in communi, partim declarabuntur commodius secundum specificas rationes, de singulis legibus disserendo. In hoc ergo libro dicemus de lege veteri, et in sequenti de nova, generationis ordinem potius quam perfectionis cum divo Thoma et aliis auctoribus observando.

CAPUT I.

UTRUM ANTE LEGEM MOYSI DATA FUERIT HOMINIBUS ALIQUA LEX POSITIVA DIVINA.

1. *Ratio dubitandi.* — Ratio dubitandi est quia lex divina positiva non minus fuit necessaria vel utilis hominibus ante Moysis tempora, quam post illa: sed Deus non tradit homini specialem legem ultra naturalem, nisi propter illius necessitatem vel utilitatem; ergo debuit dari talis lex, etiam ante Moysis tempora. Et confirmatur: nam videmus Deum dedisse homini in statu innocentiæ specialem legem non comedendi de ligno scientiæ boni et mali, Genes. 2. Post peccatum autem datum fuit hominibus præceptum de usu alicujus Sacramenti, quo possent non solum adulti, sed etiam infantes a peccato originali purgari, ut videtur esse communis theologorum doctrina. Deinde ante diluvium legimus quædam animalia reputata fuisse munda, quædam vero immunda, Genes. 7; illa autem diversitas non est ex lege naturæ, ut constat; erat ergo ex lege divina positiva. Et inde sumi potest indicium fuisse tunc aliquas leges sacrificiorum a Deo latas, quia munda et immunda animalia non distinguebantur nisi in ordine ad sacrificia; ergo fuerunt ante diluvium plures leges divinæ positivæ. Præterea post diluvium legimus a Deo datum præceptum illud: *Carnem cum sanguine non comedetis, sanguinem enim animarum vestrarum requiram,* etc., Genes. 9; hoc autem præceptum non est naturale, ut constat, unde hodie non servatur. Denique lex circumcisionis multo ante Moysem data est; nam ideo dicitur Joan. 7 non fuisse ex Moyse, sed ex Patribus, quia nimirum data fuit Abrahæ, Genes. 17, ubi Deus dicit: *Custodias pactum meum,* etc.; fuit ergo lex divina et positiva, et prior lege Moysi. In contrarium vero est, quia si datur aliqua lex Dei ante Moysem, insufficiens est divisio legis divinæ in duas prædictas, et incompletus etiam erit tractatus de legibus, de illis duabus tantum disserendo.

2. *Lex dupliciter.* — Hæc quæstio solum proposita est ad complementum hujus doctrinæ, et ut constet divisionem illam esse sufficientem, nihilque aliud de divinis legibus desideretur. Advertendum est ergo nomen legis interdum sumi in vi nominis collectivi,

frequentius autem in vi termini communis. Hoc ergo posteriori modo dicitur de singulis particularibus legibus, prout illam fere tota hac materia usurpavimus; priori autem modo significat multitudinem plurium legum, prout ab uno legislatore traduntur in ordine ad instituendam seu dirigendam aliquam rempublicam, seu congregationem humanam secundum aliquem peculiarem statum; et hoc modo accipitur sæpe in Scriptura, ut Joan. 1: *Lex per Moysem data est,* et sæpissime apud Paulum, præsertim in Epist. ad Rom. et ad Galat.; et sic etiam lex gratiæ appellatur *lex spiritus vitæ,* tanquam una lex, ad Rom. 8. Et similiter lex naturæ tanquam una lex significatur, utique per modum unius collectionis. Ita ergo in præsenti de divina lege loquimur, et explicata notione vocis, facilis est quæstionis resolutio.

3. *Ante Moysem non fuit data positiva lex in sensu de quo agimus.* — Dico ergo, primo, ante Moysem non fuisse a Deo datam positivam legem plura divina præcepta continentem, per quam homines vel aliqua hominum congregatio in peculiari statu a Deo instituta, et peculiari modo ad aliquem finem ordinata fuerit. Hæc assertio certa est, et sufficienter probatur, primo, ratione in contrarium facta, quia lex divina sumpta hoc modo sufficienter dividitur in legem veterem et novam, ex communi sententia theologorum, et ex divina Scriptura, in qua non legimus nisi aut legem veterem aut novam. Priorem quidem in toto veteri Testamento contentam, propter quod totum illud interdum solet nomine legis significari, teste Hieronymo, in Epist. 150 ad Algasiam, quæst. 8, ubi late ex Scriptura id probat: quo etiam modo Isidor., l. 1 Sentent., c. 28, legem divinam in tres partes distinguit: in historiam, præcepta et prophetias. Proprie vero sumitur pro collectione præceptorum, præcipue ubi dicitur lex data per Moysem, et sic etiam dixit Christus, Luc. 24: *Hæc sunt verba,* etc., *quæ scripta sunt in lege, et Prophetis, et Psalmis de me.* Alteram vero legem promisit Deus Jeremiæ 31, dicens: *Dabo legem meam in visceribus eorum,* de qua etiam prædixerant Isai., c. 2, et Micheas, c. 4: *De Sion exibit lex, et verbum Dei de Jerusalem;* et hæc est lex nova quam Paulus vocat etiam *legem fidei*, ad Rom., 3, et gratiam, seu legem gratiæ, ad Galat., 5. Præter has ergo duas leges nulla est alia data a Deo; ergo ante Moysis tempora nulla fuit lex divina.

4. *Ratio conclusionis.* — Ratio autem est, quia lex divina hoc modo significat jus quoddam integrum a Deo ipso positum continens statum religiosum, in quo homines sub peculiaribus signis seu sacramentis in ordine ad divinum cultum in unum corpus mysticum congregentur; hoc autem modo non fuerunt homines ante Moysem specialiter instituti a Deo, aut specialiter congregati in unam rempublicam; ergo non oportuit ante illud tempus dari specialem legem divinam. Major satis declarata est. Minor vero constat ex discursu Scripturæ sacræ, et in materia de Sacramentis latius ostenditur non fuisse in illo primo tempore datas a Deo peculiares leges de sacrificiis aut sacramentis; et eadem ratio est de aliis particularibus ritibus aut moribus. Et ideo totum illud primum tempus vocatur tempus legis naturæ, quia illa sola tunc vigebat; sub illa comprehendendo legem connaturalem gratiæ, ut supra, l. 1, cap. 3, declaravi. Ubi etiam ostendi necessitatem legis divinæ, hoc modo sumptæ, non fuisse necessitatem simpliciter, sed ad melius esse, quod beneficium noluit Deus conferre hominibus pro illo tempore. Per quod solvitur ratio dubitandi in principio posita. Cur autem ita se gesserit Deus eo tempore cum hominibus, licet possemus dicere id fecisse Deum pro arbitrio suo, congruentiam aliquam inferius trademus, circumstantias legis veteris explicando.

5. *Probabile est Deum dedisse ante legem Moysi unum vel alterum præceptum opportunum pro illo tempore.* — *Præceptum Adæ vera lex fuit et perpetua de se.* — Dico secundo: ante legem Moysi, probabile est dedisse Deum hominibus interdum unum vel aliud peculiare præceptum opportunum pro illo tempore juxta consilium voluntatis et sapientiæ suæ. Hoc probant alia exempla in argumentis adducta. Quanquam primum non multum ad rem præsentem pertineat, agimus enim de hominibus in statu naturæ lapsæ. Cum autem innocentiæ status fuerit adeo diversus, mirum non est quod in illo fuerit lex aliqua a Deo posita illi statui accommodata. Deinde vero dicimus etiam in illo statu non fuisse a Deo datum jus integrum positivum, prout illud explicuimus, sed tantum singulare quoddam præceptum quasi in signum peculiaris subjectionis et obedientiæ, et ad humilitatis et aliarum virtutum exercitium. Sic enim probabile est etiam Angelis dedisse Deum aliquod positivum præceptum ob simi-

les causas, ut in propria materia latius dicemus. Imo sunt qui censeant præceptum illud datum primis hominibus non fuisse propriam legem de se perpetuam, sed quasi personale mandatum solis primis parentibus pro suis personis, non pro tota posteritate datum, etiamsi in statu innocentiæ perseverarent. Sed hoc ego non probo, imo censeo illam fuisse veram legem, ac de se perpetuam; tum quia eadem ratio erat in filiis quæ in parentibus, ut legem aliquam positivam a Deo semper haberent; tum etiam quia illud præceptum fuit respectu Adæ non tantum personale, sed etiam (ut ita dicam) capitale; quando enim illi dixit Deus : *Ex omni ligno paradisi comede, de ligno scientiæ boni et mali ne comedas,* loquebatur cum illo ut capite, ac subinde cum tota ejus posteritate, ut ostendunt sequentia verba : *In quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris.* Ibi enim toti posteritati mortem comminatus est. Et ideo, teste Paulo, omnes in illo præceptum illud transgressi sumus, et mortem incurrimus; ergo fuit lex illa pro tota posteritate lata. Imo, eadem ratione censeo præceptum illud semel datum soli Adæ (juxta simplicem contextum et ordinem cap. 2 Genes.) comprehendisse Evam, eo ipso quod illi per Adam fuit præceptum intimatum, juxta probabiliorem sententiam Aug., 8 Genes. ad litteram, c. 17, et aliorum, quia nimirum lex illa pro toto genere humano posita erat, sicque vere dixit Eva, Genes. 3 : *Præcepit nobis Deus ne comederemus,* etc.

6. *Ad secundum exemplum. — Ad aliud exemplum. — De circumcisione.* — Ad secundum exemplum de præcepto utendi aliquo sacramento, seu signo necessario ad impetrandam a Deo, mediante fide Christi, remissionem peccati originalis, fatemur semper fuisse in humano genere hoc præceptum divinum, ut in t. 3 tertiæ partis ostendimus. Dicimus autem imprimis illud non fuisse integram legem in sensu superius declarato, sed fuisse unum singulare mandatum ob peculiarem necessitatem datum. Deinde dicimus non fuisse omnino positivum, sed (prout a Deo datum est) fuisse suo modo connaturale fidei, secundum statum quem pro eo tempore in hominibus habebat, et ideo generaliter tantum positum fuit, et per legem vel consuetudinem humanam determinationem accipiebat, ut in citato loco ex professo tractatum est. Ut tamen simul respondeamus ad aliud exemplum de præcepto circumcisionis (quod, juxta probabiliorem sententiam, fuit quædam determinatio prædicti generalis præcepti, specialiter a Deo facta pro populo Israel), addimus præceptum illud fuisse inchoationem quamdam legis veteris, quæ a Deo singulari ratione fuit anticipata per aliquod tempus sufficiens ad multiplicationem populi, quem sibi peculiariter congregabat, et cui postea lex danda erat, et ideo idem præceptum eademque circumcisio semper in ea lege mansit, eratque janua et professio illius obligationem inducens, teste Paulo ad Galat. 5.

7. *Tertium exemplum.* — Tertium exemplum erat de animalibus mundis et immundis, quorum fit mentio Gen. 7, ad quod respondemus nullum præceptum divinum ibi insinuari. Responsio enim communis est Moysem ibi esse locutum per anticipationem : nam ea animalia, quæ postea lex vetus in munda et immunda discrevit, ideo sic nominavit, quia ipse scripsit post legem latam, quamvis tempore diluvii, de quo ipse scribebat, nondum fuisset facta discretio ; ita Abul. et alii. Sed hoc non caret difficultate; nam quidquid sit de usu vocis, quem probabile est per præoccupationem fuisse, nihilominus etiam in re ipsa videtur clare supponi discretio jam facta, quando Deus jussit introducere in arcam septena et septena ex mundis animalibus, et bina et bina ex immundis, quia nisi jam reputarentur diversæ conditionis, æstimationis, vel usus, non haberet locum ille diversus modus præcipiendi. Et ideo Chrys., homil. 24 in Gen., probabile existimat Deum, qui præceptum dabat, manifestam fecisse differentiam illam ipsi Noe, quod potuit facere, etiamsi nulla lege tunc stabilita fuisset.

8. Valde etiam probabile est quod ibidem sentit Chrysostomus, ante diluvium factam esse discretionem aliquam inter animalia, vel in ordine tantum ad divina sacrificia (si ante diluvium non erat in usu esus carnium, ut sentit Chrysostomus supra, Homil. 26, et divus Thomas, 1. 2, q. 102, art. 6, et ad 2 ; et Abulens., et alii Gen. 9), vel etiam in ordine ad humanum cibum, si ad illum tunc animalia sumebantur, ut voluit Soto, lib. 5 de Justit., q. 1, a. 1. Non est autem necesse ut illa discretio facta fuerit lege divina, sed prudentia et consuetudine humana, ut idem Chrysostomus priori loco declarat, dicens : *Ipsa scientia justo insita docebat quænam ad cibum accommodata, et quæ immunda, non*

quod ita sint, sed quod pro immundis habeantur; et inferius dicit *scientiam a Deo nobis suppeditatam docere quædam quadrupedia apta esse ad cibum, et non alia*. Quod etiam late ostendit Hieron., lib. 2 contra Jovinian. col. 7; et Zachar. Papa, in epist. ad Bonifac., ait Gentiles ad Christum conversos abstinuisse interdum a quibusdam animalibus, quæ natura abhorrere solita est. Sic ergo, ductu naturæ, et consuetudine, ac traditione suorum parentum, potuit Noe habere etiam usum discernendi inter animalia, maxime in ordine ad sacrificia, quam differentiam anticipato nomine significavit Moyses per differentiam mundorum et immundorum animalium, quamvis talia non essent tunc ex ritu legis; nec fortasse omnino eadem cum illa, quam postea lex vetus induxit. Et ideo etiam Sancti docent plura esse servata ex animalibus mundis, quia ex illis Deo sacrificandum erat.

9. *Ultimum exemplum de abstinentia a sanguine explicatur.* — Ultimum exemplum erat de præcepto abstinendi a sanguine, dato a Deo, Gen. 4; de quo præcepto aliqui sentiunt per illud solum prohibitum fuisse carnes crudas comedere, quod sentit Soto supra; alii vero dixerunt ibi solum prohiberi homicidium, quasi sub tropo et figura, ut sensit Lugubinus. Et favet Cyprian., l. 3 ad Quint., c. 119, qui in simili præcepto, Act. 15, legit, *a sanguinis effusione*, tacite sic exponendo verba præcepti. Et videntur sequi Chrysost. et Bed. ibi; Tertul., lib. de Pudicit., c. 12; sequiturque Salmer., plura referens, tract. 43 in Acta, versus finem : unde, juxta utrumque sensum, facile respondebitur illud præceptum divinum non fuisse positivum, sed naturale. Utraque vero expositio, si excludat proprium sensum de esu sanguinis et suffocati, rejicienda est ut allegorica nimis et contraria sinceritati litteræ, et simili legi latæ ab Apostolis, Act. 15, et communi Patrum expositioni in utroque loco, Genesis et Actor.; et optime declarat Ambr. ad Galat. 2, in principio; et August, 32, contra Faust., c. 13. Concedo ergo fuisse tunc illud speciale præceptum positivum a Deo latum, fuisse tamen singulare, et non plenam legem. Et ita Chrysost., dicta Homil. 27, comparat illud cum præcepto Adami, dicens : *Sicut Adam dictum est ut de uno ligno ex omnibus non ederet, ita hic dictum est, cum omnia ad esum valde licenter permissa essent, verumtamen carnem cum sanguine non comedatis* : unde posset generalis ratio præcepti utrique accommodari; particularis autem talis præcepti in tali materia redditur ibidem ab eodem Chrysostomo dicente : *Hoc facit ut primis illis temporibus comprimat illorum impetum, et propensionem ad homicidia;* quam rationem habet etiam Augustinus, et juxta illam exponendi sunt Patres prius allegati. Aliam vero rationem addit Augustinus, dicens arcam Noe fuisse typum Ecclesiæ, et ideo tunc latum etiam esse præcetum quod tacitam prophetiam contineret, quæ cœpta est impleri in Gentibus ad fidem accedentibus, proptereaque præceptum illud ab Apostolis renovatum esse, de quo plura dicemus infra tractando de cessatione legalium.

CAPUT II.

UTRUM LEX MOYSI A VERO DEO DATA SIT, ITA UT DIVINA FUERIT.

1. *Error antiquus circa lationem legis veteris.* — Fuit antiquus error, legem illam datam fuisse a malo Deo. Distinguebant enim illi hæretici duo principia, malum et bonum, et priori tribuebant non solum mala omnia et peccata, sed etiam corporum creationem; et eidem attribuebant antiquæ legis lationem, vel quia lex illa sacrificia cruenta principaliter præcipiebat, et circa justitias carnis versabatur, ut ait Paulus, vel etiam quia putabant non fuisse puram, sanctam et immaculatam. Cujus hæresis primum auctorem fuisse Simonem Magum intelligimus ex Clemente Romano, lib. 6 Constit., c. 19. Eum secuti sunt Marcion, Valentin. et alii, contra quos disputat Irenæus, l. 1, c. 10, 22, 29, et aliis; Epiph., hæres. 21 et 66. Potissimum vero amplificarunt hunc errorem Manichæi, quibus ob eam rem tribui solet, ut patet ex August., hæres. 46, qui late disputat contra hunc errorem in libris contra Faustum, et contra Adimantum Manichæum, et lib. contra adversarium legis et Prophetarum, et optime in lib. de Spirit. et litter. Fundamentum autem hujus erroris de duobus principiis est contra naturalem rationem, et in prima p. late impugnatur. Deinde auctorem veteris Testamenti fuisse Deum ipsum ostenditur late in materia de Fide, et ideo nunc sufficiat testimonium CHRISTI Domini et Apostolorum, sæpe in novo Testamento approbantium vetus tanquam continens Scripturam sacram et divina præcepta. Quod etiam contra illum er-

rorem definivit Conc. Toletan. 1, in confessione fidei dicens : *Si quis dixerit vel crediderit alterum Deum esse priscæ legis, alterum Evangeliorum, anathema sit ;* et Conc. Trid., sess. 4, definivit utriusque Testamenti unum esse auctorem.

2. *Alius error cujusdam Ptolomei.*—Aliter (Epiphanio teste, hæres. 33) in hoc erravit Ptolomeus quidam, dicens auctorem illius legis non fuisse unum sed tres; et nullum eorum fuisse verum Deum. Nam partem legis dicebat fuisse datam ab Opifice mundi, quem non Deum, sed numen secundum esse dicebat; partem vero a Moyse, et aliam partem a senioribus illius populi. Sed prima pars hujus est manifesta hæresis, fundaturque in alia hæresi, quod Verbum non sit verus Deus, et ideo non indiget alia impugnatione. Tertia item pars, intellecta de lege Moysi prout continetur in Pentateucho usque ad finem Deuteronomii, erronea est et sine ullo fundamento; nam in illis libris nullum est indicium alicujus legis datæ per alium seniorem præter Moysem, licet postea fuerint illi legi aliqua præcepta humana adjuncta, ut de quadam lege judiciali legimus. 1 Reg., 30, et de cæremonialibus quorumdam festorum, Esther 9, et 1 Machab., 4, etc. Omissis ergo illis duabus partibus, circa secundam potest esse nonnulla difficultas, quia illi ex parte favent aliqui Catholici, et præsertim refertur Origenes, Homil. 16 in Numeros, qui sensit aliqua præcepta fuisse data a Moyse proprio arbitrio, et non divina inspiratione, de lege permittente repudium. Et potest fundari in verbis CHRISTI Domini, Matth. 19, ubi prius dicit legem illam, *Quod Deus conjunxit, homo non separet,* esse divinam, postea vero subdit de lege repudii : *Ad duritiem cordis vestri permisit vobis Moyses.*

3. *Auctorem legis, in quinque libris Moysi traditæ, fuisse Deum.*—Dicendum primo est legem scriptam et traditam in quinque libris Moysi fuisse vere divinam, et Deum ipsum fuisse principalem et proximum ejus auctorem. Hæc assertio est D. Thomæ, q. 98, a. 2, et simpliciter loquendo est de fide ; addo, *simpliciter loquendo,* ut excludam quæstionem an aliquod præceptum possit excipi tanquam humanum, de qua infra dicam. Atque ita probatur sufficienter Exod. 20, ubi in principio legis dicitur : *Locutusque est Dominus cunctos sermones hos : Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Egypti. Non habebis Deos alienos,* etc. Et passim similia verba in illis libris repetuntur, ut sæpe in sequentibus videbimus ; certum autem de fide est illum Dominum fuisse verum Deum, ut ibidem constat, et ex Psalm. 18: *Lex Domini immaculata,* etc., de qua dixerat, *Cæli enarrant gloriam Dei.* Et Psalm. 118 : *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini,* idemque sæpe in aliis habetur, et in omnibus Prophetis. Concordat etiam Testamentum novum, in quo illa lex vocatur lex Domini et lex Dei, Matth. 7: *Irritum fecisti præceptum Dei ;* Matth. 15: *Deus dixit, Honora,* etc. ; ad Heb. 9 : *Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus.* Propterea lex illa erat prophetica, et figura futurorum, teste Paulo, 1 Cor., 10, et Gal. 4. Quod confirmat latius in Epist. ad Heb. ; et Joan. 19 : *Os non comminuetis ex eo.* Solus autem Deus potuit præceptis et factis futura infallibiliter præsignare, præsertim quia talia erant quæ ab illius pendebant voluntate. Tandem argumentatur optime D. Thomas quia lex illa disponebat ad CHRISTUM Dominum , unde ad illum tota ordinabatur, propter quod ille dixit Luc. ult. : *Oportebat impleri quæ in lege, psalmis et prophetis scripta sunt de me.* Et Joan. 5, remittit Pharisæos ad legem Moysi : *Nam de me* (inquit) *ille scripsit ;* ergo idem Deus qui CHRISTUM ad nos misit, legem illam tulit. Contra hanc tamen veritatem objiciebant hæretici aliqua quæ pertinent ad proprietates, præcepta et materiam hujus legis. Sed commodius infra in propriis locis tractabuntur.

4. *Lex data est ministerio Angelorum.* — Dico secundo : lex vetus a Deo data est ministerio Angelorum. Hæc assertio est D. Thomæ, quæst. 98, art. 3, et absolute ac generatim sumpta omnino certa videtur. Primo, ex testimonio Pauli ad Gal. 3 : *Quid igitur lex? propter transgressiones posita est, etc., ordinata per Angelos in manu mediatoris.* Chrysostomus autem ibi per Angelos, Sacerdotes intelligit. Sed ipsemet, orat. 3 ad Heb., expositionem hanc rejicit, et merito, quia est contra proprietatem et frequentiorem usum vocis, sine necessitate, et sine fundamento in littera aut contextu. Item, quia nullus Sacerdos interfuit in promulgatione illius legis, nisi Moyses, et tamen ibidem condistinguuntur Angeli a Moyse, ut inferius declarabo. Ponderat etiam ibidem Chrysostomus in posteriori loco Angelorum nomen in plurali poni, et Sacerdotem qui ibi interfuit et aliquo modo ministravit, solum fuisse unum. An vero

Angeli revera fuerint plures, infra dicam. Præterea hoc confirmant alia verba Pauli ad Hebr. 2, ubi de illa lege loquens dicit: *Qui per Angelos dictus est sermo,* ubi sine dubio non loquitur de Sacerdotibus; nam statim subdit: *Non enim Angelis subjecit orbem terræ futurum,* et consequenter affert illud: *Minuisti eum paulo minus ab Angelis.* Denique Stephan., Act. 7, de Moyse inquit: *Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum Patribus nostris, qui accepit verba vitæ dare nobis.*

5. Nonnulli autem ex Patribus antiquis, in illo et similibus locis veteris Testamenti per Angelum Verbum Dei intelligunt, ut Cyprianus, l. 2 cont. Jud., c. 5; et Tertul., l. cont. Jud., c. 9; et Euseb. Cæs., l. 1 de Demonst. Evang., c. 5, et l. 5, c. 10; et alii quos refert Lorin., Act. 7, n. 30. Unde Isid., l. 1 Sentent., pro regula ponit: *ubicumque in Scripturis sanctis pro Deo Angelus ponitur, non patrem, neque Spiritum sanctum, sed pro incarnationis dispensatione solum Filium intelligi.* Non designat autem Isidorus loca Scripturæ in quibus Angelus pro Deo ponatur, nec ego illa inveni, præter illum Isai. 9, ubi Christus vocatur *Magni consilii Angelus,* juxta versionem Septuaginta: nam in Vulgata non habetur, nec etiam in Hebræo, ut Hieronymus notat, et quamvis in vero sensu admittatur, ut communiter Ecclesia admittit, solum de Verbo incarnato id prædicitur. Verbo autem, ut Deus est, nomen Angeli non recte accommodatur, nec est consentaneum dignitati Verbi, ut Deus est; quia nomen Angeli absolute ministrum et nuntium Dei in Scriptura significat: unde, Malachiæ 3, dicit Deus: *Ecce ego mitto Angelum meum,* scilicet, Joannem Baptistam, tanquam prænuntium Verbi, de quo subditur: *Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator Dominus,* scilicet, filius incarnatus, qui ibidem vocatur Angelus Testamenti, juxta Hebræa, vel Angelus justitiæ, juxta Septuaginta. Ubi etiam adverto non vocari Christum Angelum, nisi et cum aliquo addito extollente significationem vocis, et adjunctis aliis quæ divinitatem ejus indicant.

6. *Impugnatur dicta expositio.* — Præterea, juxta illam expositionem, vel magna est admittenda æquivocatio in sermonibus Scripturæ, præsertim in Testamento veteri. Nam, cum in Genesi et Exodo dicitur Angelum Domini apparuisse, locutum esse, aut aliquid fecisse cum Patriarchis, Moyse et populo Dei, aut omnia illa erunt tribuenda Verbo Dei immediate loquenti et operanti, aut quædam Verbo, quædam vero creato Angelo; utrumque autem magnum incommodum est; ergo verius et sincerius intelligimus semper esse sermonem proprium de Angelo ministro Domini. Explicatur totum antecedens uno vel alio testimonio: nam Exodi decimo quarto dicitur de Angelo Dei: *Præcedebat castra Israel;* et latius, capite vigesimo tertio promittitur: *Ecce ego mittam Angelum qui præcedat te, et custodiat in via.* Actorum autem sexto, dicitur fuisse Angelus Domini, qui apparuit et locutus est Moysi, *in igne flammæ rubi,* Exod. 3; ergo vel utroque loco est proprie sermo de Verbo Dei, quod est plane absurdum; quis enim dicat ipsum Verbum fuisse Angelum custodem qui præcedebat populum et ducebat illum? Vel dicendum est in uno loco sumi Angelum pro spiritu creato, et in alio pro Verbo Dei, quod est voluntarium, et contra proprietatem et certitudinem sermonis: ergo dicendum semper est hæc ministeria facta fuisse per veros Angelos. Et ita hæc est communis expositio Patrum; ratio vero non est alia, nisi quæ sumitur ex suavi providentia Dei, qui gubernat infima per media, et homines docet ac instruit ministerio Angelorum. Potest denique addi alia ratio sumpta ex Paulo ad Hebræos, 1, dicente: *Multifarie multisque modis loquens olim Deus Patribus in Prophetis, novissime locutus est nobis in Filio,* ubi hanc ponit tanquam prærogativam propriam legis novæ, quod Deus per Filium immediate homines docuerit, quod impleri cœpit, Matth. 5,: *Cum Dominus aperiens os suum docebat eos,* etc., ut notavit Augustinus, libro primo de Sermone Domini, in principio. Hæc autem prærogativa fere nulla esset, si Verbum ipsum per se et immediate legem dedisset. Unde idem Paul., ad Hebr., 2, expresse ponit differentiam, quod lex vetus fuit data per Angelos tanquam ministros et servos, quia erat lex servitutis, ut D. Thomas notat; nova autem per Dominum, quia est lex gratiæ.

7. *Ministerium ab Angelis exhibitum.* — *Prima sententia.* — Quæret vero aliquis quod fuerit ministerium ab Angelis exhibitum in illius legis promulgatione. Ad quod exponendum tria distingui possunt, quæ Exodi vigesimo narrantur. Primo, enim præmittuntur signa adventus Domini ad ferendam legem, scilicet, ignis, et fumus, et sonitus buccinæ. Secundo, in capitis 20 principio, narratur promulgatio Decalogi his verbis: *Locutus est*

Dominus Deus tuus, qui eduxit te de terra Ægypti, etc. Tertio, in fine ejusdem capitis additur: *Dixit præterea Dominus ad Moysem, Hæc dices filiis Israel*. Prima ergo sententia est, ministerium Angelorum fuisse in efficiendis signis primo loco numeratis, locutionem autem fuisse immediate ab ipso Deo. Ita sentit Chrysostomus ad Galat. 3, et magis explicat, orat. 3 ad Hebr. Sed licet prior pars, qua affirmatur illa signa facta esse ministerio Angelorum, vera sit, tamen altera exclusiva admitti non potest, tum propter omnia adducta in probatione conclusionis, tum maxime quia Paulus expresse dixit: *Qui per Angelos dictus est sermo*, ad Hebr. 2; nam plus est dicere sermonem quam tuba canere, vel ignem accendere, aut tonitrua excitare. Item ad Gal. 3 dixit: *Ordinata, seu disposita per Angelos;* nam plus certe est ordinare vel disponere legem, quam solum assistere legislatori cum signis justitiæ et majestatis.

8. *Secunda sententia.* — Potest ergo esse secunda sententia distinguens inter duas partes ultimas prolationis legis: nam prima, quæ fere tantum continuit præcepta legis naturæ, immediate ab ipso Deo prolata est; altera vero, quæ comprehendit omnia præcepta positiva, data est ministerio Angeli immediate loquentis Moysi. Quæ differentia colligitur ex modo narrationis Scripturæ: nam primam illam partem præceptorum immediate proposuit Deus populo incipiens: *Ego sum Dominus Deus tuus*, etc. Unde terrefactus populus, finita illa lege morali, dixit Moysi: *Loquere tu nobis, non loquatur nobis Dominus*. Postea vero in aliis præceptis solum præmittitur: *Dixit Dominus ad Moysem, Loquere ad filios Israel*, etc., ut patet ex reliqua parte Exodi, et ex Levit., etc. Qui modus loquendi communis est cæteris Prophetis, et ita constat id esse factum ministerio Angelorum. Item hoc sufficit ad proprietatem et veritatem verborum Pauli, tum quia præcipue loquitur de lege, ut positiva fuit; tum etiam quia, ut lex illa dicatur disposita et dicta per Angelos, satis est quod fere tota, et quoad omnia illa quæ erant maxime propria, fuerit ordinata et prolata per Angelos, quamvis Deus ipse per seipsum inchoaverit sermonem illum quoad moralem partem, quæ ad ipsum etiam, ut auctorem naturæ, specialiter pertinebat. Denique hoc modo videntur posse conciliari sententiæ Patrum: nam quidam dicunt Deum per seipsum immediate tradidisse legem illam, propter verba illa: *Ego sum Dominus Deus tuus*, ut videre licet in Chrysost., homilia 16 in Acta, et in aliis locis super Paulum, ubi Theophylact. et Œcumen. illum sequuntur. Alii vero docent per Angelos fuisse locutum Deum, ut statim referam. Possunt ergo conciliari secundum diversas partes illius legis.

9. *Posterior pars secundæ sententiæ admittenda.* — Hanc vero sententiam quoad posteriorem partem libenter admittimus, scilicet, quod præcepta cæremonialia et judiciaria per Angelos immediate Moysi fuerunt proposita. Quoad alteram vero partem non videtur admittenda: probabilius enim est, etiam primam promulgationem præceptorum Decalogi factam esse ministerio Angelorum formantium voces quas populus audiebat; id enim est magis consentaneum doctrinæ Dionysii, in cap. 4 de Cœlest. Hierarch., volentis omnia hæc ministeria fieri per Angelos; quod etiam probant communiter theologi, et specialiter in hac materia D. Thomas, quæst. 98, art. 3. Sumitur etiam ex August., lib. 2 de Trinit., cap. 13, et lib. 3, cap. 10. Probatur etiam rationibus pro conclusione factis, quæ absolute probant de tota illa lege. Item quia ex textu Exod. 20, non potest colligi illa differentia: nam post promulgationem moralium præceptorum a Deo factam, subditur: *Dixit præterea Dominus ad Moysem, hæc dices filiis Israel*, etc.; ergo idem qui dixerat: *Ego sum Dominus Deus tuus*, etc., continuavit (ut ita dicam) sermonem loquendo Moysi. Denique non obstat modus ille loquendi: *Ego sum Dominus Deus tuus;* nam eodem modo dixit Deus Moysi in flamma rubi: *Ego sum Deus patris tui*, et nihilominus tunc per Angelum fuisse locutum, Stephanus interpretatus est. Recte ergo dixit Gregorius, in Præfatione ad libros Moralium, cap. primo, alias secundo, fuisse Angelum qui exterius loquendo serviebat; Dominum autem dici, *quia interius præsidens loquendi efficaciam ministrabat*. Quod aliter scholastici dicere solent, personam ministerialiter loquentem, et immediate efficientem verba sermonis, fuisse Angelum; personam autem immediate repræsentatam, et cujus nomine minister loquebatur, fuisse Deum, et ideo non in sua, sed in illius persona quem repræsentabat, potuisse Angelum vere dicere: *Ego sum Deus*.

10. *Moyses promulgator, non auctor fuit legis veteris.* — Dico tertio: lex vetus data est per Moysem tanquam per proximum promulgatorem respectu totius populi Israel, non vero tanquam per auctorem legis. Prima pars

de fide est: nam habetur expressa in Scriptura, Joann. cap. 1, *Lex per Moysem data est.* Recteque ponderat Clemens Alex., lib. 1 Pædag., cap. 7, non dixisse *factam* sicut dixit de Christo, sed *datam*, quia ab alio legem recepit, ut eam daret hominibus. Et sic etiam dixit Christus, Joan. 7: *Nonne Moyses dedit vobis legem?* et ita etiam videtur intelligendum quod Paulus de eadem lege dicit ad Gal. 3: *Ordinata per Angelos in manu mediatoris*, ubi Chrysostomus, quem aliqui Græci sequuntur et multi Latini, per mediatorem, Christum intelligit, qui est unicus mediator Dei et hominum, 1 ad Tim., 2, juxta quam expositionem particula illa *in manu*, non de ministeriali auctoritate, sed de principali potestate intelligenda est, ita ut sensus sit, Angelos disposuisse legem in virtute et auctoritate Verbi divini, et in hoc sensu potest expositio subsistere cum his quæ diximus. Sed non video cur ibi potuerit Paulus mentionem facere de Christo sub nomine mediatoris; tum quia non est mediator ut Verbum tantum, sed ut Verbum incarnatum: at vero ad veterem legem ferendam non ut Deus homo, sed tantum ut Deus operatus est; tum etiam quia Verbum divinum nihil peculiare habuit in illa legislatione, propter quod ei magis tribuatur quam Patri et Spiritui sancto, nec etiam ei solet appropriari in Scriptura, neque apparet fundamentum talis appropriationis. Et ideo probabilius censeo quod cum Nazianz. et Cyrillo Alex. dixi 3 part., q. 26, art. 2, ibi Paulum vocare Moysem mediatorem inter Deum et populum quoad illius legis promulgationem, alludens ad verba ejusdem Moysis, Deuteron. 5, ubi, loquens de eodem tempore et actione, dicit: *Ego sequester et medius fui inter Dominum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus*, id est, legem ejus; sic ergo fuit Moyses mediator inter dantem Deum et populum cui lex dabatur, tanquam promulgator ejusdem legis. Et hanc expositionem late confirmat Salmer., disp. 28, in Epist. ad Galat., ubi etiam prosequitur difficultatem quæ oriri potest ex verbis proxime a Paulo subjunctis: *Mediator autem unius non est: Deus autem unus est*, quæ non videntur apte conjungi cum præcedentibus, si de Moyse erat sermo. Omissis autem quæ dicit, existimo Paulum subjunxisse illa verba, ut ostenderet Moysem non fuisse auctorem illius legis, sed ministrum inter populum et Deum legis auctorem, et ideo subjunxisse: *Deus autem unus est*, ut ostenderet quod prius dixerat, legem non evacuare promissionem. Et ideo concludit: *Lex ergo adversus promissa Dei? absit*, quia scilicet Deus non potest esse sibi contrarius: fuit ergo lex illa principaliter quidem a Deo per Moysem, vero tanquam mediatorem, data. Et ideo lex illa sæpe vocatur lex Moysi, Malachiæ 4: *Memento legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Herob ad omnem Israel*; et Lucæ, 2: *Secundum legem Moysi.* Et ob hanc etiam rationem, Clemens Rom., dicto lib. 6 Constitut., cap. 19, Moysem regem, Sacerdotem et legislatorem appellat. Ratio autem hujus assertionis eadem est quæ præcedentis, proportione servata, scilicet, suavem Dei providentiam esse homines per homines gubernare, saltem ut ministros, quamvis ipsos supremos principes per Angelos illuminet.

11. *Probatur secunda pars.—Modus loquendi Tiraquel. cavendus.*—Secunda pars assertionis videtur sequi manifeste ex prima. Nam si Deus fuit illius legis auctor, ergo non fuit Moyses, nam una lex unum tantum habet proximum auctorem. Item si Moyses fuit proximus auctor illius legis, ab illius humana voluntate habuisset proximam vim obligandi; ergo fuisset lex humana; ergo non esset divina, quod est contra assertionem primam, vel esset simul divina et humana proprie, quod plane repugnat. Circa hanc vero partem nonnulla notanda sunt. Primum est, cavendum esse modum loquendi Tiraquelli in Præfat. ad retract., n. 10, ubi, adductis in exemplum quibusdam illius legis præceptis, ita concludit: *Ex quibus plane intelliges præcepta legalia Moysis non fuisse juris divini, nam si talia fuissent, perpetua quoque, et immutabilia permansissent, nec crimini atque peccato fenestram aperuissent.* Loquitur autem de præceptis cæremonialibus et judicialibus, de quibus, si intelligit non esse juris divini naturalis, verum quidem est dictum, sed tamen inutile et extra rem, et, ita indistincte probatum, errandi occasionem præbet: si vero loquitur de jure divino positivo, gravem errorem continet dictum illud, ut constat ex adductis assertione prima. Et probatio ejus prior male infert, quia non oportet omne jus divinum esse perpetuum et immutabile, sed poni potest pro divinæ voluntatis arbitrio ac consilio, ut ex sequentibus constabit. Altera vero ejus probatio falsum supponit: nam illa lex non aperiebat fenestram ulli crimini, ut ex dicendis constabit, explicando permissionem repudii, in qua maxime ille fundatur.

12. *Secundo observandum.—Confirmatur.*— Secundo, observandum est Alfons. Salmeronem, disp. 61 et 62 in Acta, late docere Moysem fuisse proprie legis veteris auctorem, et non tantum promulgatorem quoad præcepta cæremonialia et judicialia, inter quæ et Decalogum hanc differentiam constituit, quod Decalogi Deus fuit auctor immediatione virtutis et suppositi, cæterorum autem præceptorum tantum immediatione virtutis; nam immediatione suppositi Moyses fuit ex illius sententia. Unde, cum in disputatione 91 late distinguat jus divinum large sumptum et proprie, videtur plane sentire legem illam quoad cæremonialia et judicialia non continuisse jus divinum proprie, sed large, prout dici solet etiam de jure apostolico et de canonico, et in universum de omni illo quod fertur ab homine per supernaturalem potestatem divinitus datam, et per divinam inspirationem et illustrationem. Quam sententiam solum probat quibusdam testimoniis Patrum, qui non tam generaliter loquuntur, ut jam dicam; et quia illa lex appellatur lex Moysi, et ipse Moyses legislator esse dicitur. Sed hæc sententia mihi non videtur probanda. Dicendum enim omnino censeo Deum fuisse proximum auctorem et legislatorem illius legis, non tantum immediatione virtutis, sed etiam suppositi. Et (ut non sit ambiguitas in verbis) sensus est præcepta illius legis, etiam cæremonialia et judicialia, habuisse vim obligandi immediate a voluntate divina, independenter a voluntate Moysi, et ita legem illam fuisse propriissime divinam, ac subinde in hoc etiam sensu Moysem non fuisse auctorem illius legis, sed tantum promulgatorem. Hanc enim veritatem in hoc sensu probant quæ adduxi in prima assertione. Et declaratur, quia Moyses tulit illam legem ex speciali revelatione divina, ut dictus auctor fatetur, et ex Scriptura expresse constat; per illam autem revelationem immediate indicabat Deus voluntatem suam circa ea quæ ab illo populo observanda erant; ergo ab illa voluntate habebant illa præcepta vim obligandi, et illam immediate indicabant: ergo erant a Deo immediate immediatione suppositi quoad vim obligandi, licet quoad ministerium scribendi illa vel promulgandi essent immediate a Moyse. Confirmatur, quia alias illa lex quoad illas partes non esset magis divina quam lex canonica, vel quam propria apostolica, de qua dicit Paulus: *Dico ego, non Dominus;* consequens est plane falsum; tum quia est contra expressum modum loquendi Scripturæ, in qua Deus ipse dicitur tradidisse illa præcepta; et Moyses semper refert illa ut tradita et dicta sibi a Deo, et ut ostendentia immediate divinam voluntatem; tum etiam quia Patres et theologi communiter ita intelligunt Scripturam, et in hoc sensu vocant illam legem divinam; tum denique quia alias non fuisset illa lex immutabilis ab homine, sed potuisset Moyses omnes illas cæremonias immutare, et alias loco illarum introducere, quod plane absurdissimum est, ut optime docet D. Thomas, quodlib. 4, art. 13, ubi aperte hanc docet veritatem, constituendo discrimen inter legem veterem et novam, quod in illa determinationes cæremoniarum et observantiæ erant ex jure divino, in hac vero minime, sed de jure ecclesiastico; quæ differentia nulla esset, nisi de propriissimo et rigoroso jure divino intelligeretur. Dicere vero aliquis posset legem quidem illam fuisse hoc modo propriissime divinam, et habuisse Deum proximum auctorem etiam immediatione suppositi; nihilominus tamen etiam Moysem, auctoritate a Deo acceptata, illam tulisse ut proprium legislatorem, et ita obligasse etiam immediate ex vi voluntatis humanæ Moysi, atque adeo obligatione humana non excludente divinam illi adjunctam. Respondeo sic explicatam sententiam non continere errorem, quia non repugnat Scripturæ, vel traditioni; at vero dictus auctor non loquitur in hoc sensu, ut plane constat ex disputatione 162, ad 5 prioris partis, et ex discursu præcedentis disputationis. Nec etiam mihi videtur probanda, quia superflua est illa duplex obligatio, et sine fundamento, quia ipse Moyses semper proponit illam legem ut præcepta Dei, et ut indicantia divinam voluntatem obligantem, neque auctoritatem aut voluntatem suam ipse interponit, sed omnia semper ad Deum refert. Ut autem lex illa interdum dicatur Moysi, satis est quod per ipsum data fuerit, ut ait Joannes.

13. *An Moyses saltem alicujus præcepti fuit auctor.* — Tertio, vero superest speciale dubium, an hæc generalis regula aliquam admittat exceptionem, nimirum, quia licet non omnia, saltem aliqua, vel aliquod præceptum illius legis Moyses proprio arbitrio tradiderit, et consequenter illius fuerit non tantum minister, sed etiam auctor. Origenes, citato loco, tradit specialiter de lege repudii. Et licet Cano lib. 2 de Locis, cap. 18, ad 2, dicat illum non perstitisse in illa sententia, id non ostendit,

neque ego apud illum invenio. Accedit quod eadem sententia est plane Ambr., lib. 8 in Lucam, in princ. Verumtamen etiam ad illum tacite respondet Can., aliter sensisse 1 Cor., 7, exponentem illa verba, *Cæteris ego dico, non Dominus.* Dices ibi potius dicere Ambrosium id dixisse Paulum, *ut ostenderet quid proprie Dominus jussit, et quid Pauli auctoritati concessit, quia et per istum Dominus loquitur.* Hoc tamen non obstat quominus ibi distinxerit Paulus præceptum divinum Christi a suo humano, ut omnes interpretantur, et verba declarant; ergo si idem accommodatur ad Moysem, non retractat, sed potius confirmat Ambros. priorem sententiam. Adde duas ibi esse quæstiones quas Can. confundit : una est, an Moyses sicut Paulus aliquid humano arbitrio, licet auctoritate a Deo data, præceperit; alia est, an uterque, cum præceptum illud scripsit ac retulit, humano vel divino Spiritu ductus scripserit. Et in hac posteriori quæstione certissimum est omnia verba utriusque scriptoris fuisse canonica, et a Spiritu sancto dictata. Neque hoc ibi tractabat Ambrosius, neque dubitabat quin uterque canonice suum præceptum scripserit; at in priori loco docet illam non fuisse legem divinam, quod in posteriori non negat. Can. ergo, priorem tractans quæstionem, sine causa adducit Ambrosium, et immerito ait illum mutasse sententiam : nam de Paulo constat præceptum vel consilium ejus ibi fuisse humanum : ita ergo Ambrosius videtur sensisse de Moyse. Et eodem modo interpretatur verba illa Christi loquentis de lege repudii : *Ad duritiem cordis vestri permisit vobis Moyses,* Hieron., Matth. 5, 19; et sequuntur ibi Beda, Hugo Card. et D. Thomas. Neque obstabit huic opinioni auctoritas Epiphanii, qui sententiam Ptolomæi, ut hæreticam, damnat; quia vel id intelligendum est ratione primæ partis, quæ hæretica est, ut supra dixi, vel illa etiam pars in illo hæretico damnatur, quia non solum dicebat Moysem auctoritate propria tulisse aliqua præcepta, sed etiam proprio spiritu, et contra spiritum Dei tulisse illa, ut Salmer. supra late exponit.

14. Nihilominus tamen dicendum est totam legem contentam in libris Moysi usque ad finem Deuteronomii divinam fuisse, et Moysem non auctorem, sed solum fuisse promulgatorem omnium partium ejus, sine ulla exceptione. Notavit hoc Maldonatus Matthæi 19, ubi pie Sanctos interpretatur. Et idem sensit Bellarmin., lib. 1 de Verbo Dei scripto; Arboreus, lib. 10 Theosophiæ., cap. 9, et idem plane sensit Epiphan., d. hæres. 33; imo videtur esse communis sensus doctorum. Et probatur, quia Exod. 20 et 21, et sequentibus, et fere per totum Leviticum, præmittuntur illa verba : *Locutus est Dominus ad Moysen, Hæc dices filiis Israel.* Et Deut., 3 in principio, similiter dicitur : *Locutus est Moyses ad filios Israel omnia quæ præceperat ei Dominus, ut diceret eis.* Quod ipse repetit, cap. 6, initio, et postea eodem contextu et modo omnes leges profert: ergo nullam possumus cum fundamento excipere, alias nihil manet firmum in reliquis.

15. *Ad exceptionem de lege repudii.— Duplex modus permissionis.—Primus, dispensative.— Secundus permissive. — Nullum præceptum humana auctoritate latum.* — Deinde specialis illa exceptio de lege repudii nullum habet fundamentum; nam quod illa permissio vel lex dicatur a Moyse data vel scripta, non obstat quominus sit a Deo auctore : nam, Matthæi 8, dixit Christus leprosis ut offerrent quod præcepit Moyses, licet illud fuerit divinum præceptum; imo, Marc. 7, simul dixit : *Moyses dixit, Honora patrem tuum,* et subjungit : *Irritum fecisti præceptum Dei ;* ergo licet in alio loco dicatur Moyses permisisse, non excluditur quin Dei auctoritate permiserit. Unde recte Chrysostom., Hom. 63 in Mat., dicit Christum inæstimabili sapientia pro Moyse satisfecisse, et subjungit: *Nam quoniam ab ipso etiam illa lex emanavit, jure ab omni crimine illam defendit.* Præterea materia ipsa divinam requirit auctoritatem. Duobus enim modis potest illa permissio intelligi; primo, dispensative, concedendo veram dissolutionem vinculi matrimonii rati et consummati, quem sensum multi Patres approbant, et in eo certissimum est solum Deum potuisse esse auctorem talis dispensationis. Alius sensus est, ut fuerit pura permissio minoris mali, quem scholastici magis probare solent, et in eo facilius intelligi posset auctoritatem humanam ad talem permissionem fuisse sufficientem; tamen et prior sensus fortasse probabilior est, de quo infra; et in posteriori etiam non est verisimile Moysem sua auctoritate ausum fuisse talem permissionem concedere in materia intrinseca mala, et quæ, per se spectata, non videbatur adeo necessaria ad majora mala vitanda. Sit ergo certum, nullum ex illis præceptis humana auctoritate latum esse, ac subinde totam illam legem stricte, ac proprie esse divinam.

CAPUT III.

PROPTER QUEM FINEM DATA SINT LEX VETUS ET PRÆCEPTA EJUS, SALTEM IN GENERALI.

1. *Finis legis et præceptorum.*—Explicata causa efficiente veteris legis, ut ejus ratio et qualitas intelligatur, illius causa finalis explicanda est. Circa quam nonnullam difficultatem ingerit Paulus ad Rom. 5, dicens: *Lex subintravit ut abundaret delictum,* quæ verba indicant finem illius legis fuisse ut occasione illius hominum peccata multiplicarentur, cui consonat illud ad Gal.. 3: *Quid igitur lex? propter transgressionem posita est,* quia, ut idem ait ad Rom., 7, per illam legem peccatum, quod mortuum erat, revixit; unde ibidem, c. 8, vocat illam *legem mortis.* Et 2 ad Cor., 3, dicit *litteram occidere;* per litteram intelligens legem Veterem, de qua subdit: *Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria,* etc. Si ergo lex vetus fuit ministratio mortis, hic intelligitur fuisse finis per se intentus per illam, quia non denominatur lex talis ex iis quæ per accidens, et præter intentionem eveniunt. Secundo, videtur finis illius legis fuisse mere temporalis, scilicet, peculiaris institutio cujusdam temporalis regni, quod in hac vita temporalem felicitatem consequeretur. Quod patet tum ex pluribus præceptis illius legis, quæ solum pertinet ad bonam reipublicæ gubernationem, justitiam, et pacem: nam licet multa alia pertinerent ad cæremonias sacras, omnes illæ ordinabantur ad temporalem felicitatem illius reipublicæ. Tum quia omnes promissiones quæ a Deo fiebant observatoribus illius legis, temporales erant, ut constat ex toto discursu veteris legis, et docent multi Patres infra referendi; ergo ad summum fuit illa lex veluti civilis, speciali Dei providentia, data illi populo.

2. *Finis legis bonus, honestus, spiritualis et supernaturalis fuit.*—Nihilominus, certum est finem illius legis bonum ac honestum, et non temporalem tantum, sed etiam spiritualem, imo et supernaturalem extitisse. Quod totum sufficienter probari posset ex eminentia legis divinæ: ut tamen declaretur, suppono posse nos loqui, aut de fine ultimate intento per legem illam, aut de fine proximo. Qui etiam duplex esse potest, scilicet, vel finis quasi extrinsecus ipsius legislatoris, vel finis quasi intrinsecus ipsius legis, de qua rursus (juxta superius dicta) loqui possumus, vel collective, prout comprehendit multitudinem et ordinem præceptorum quibus illa lex constabat, vel divisive, de singulis ordinibus, seu speciebus illorum præceptorum. Et ita etiam agere possumus, vel de fine communi et adæquato toti legi, vel de fine et ratione uniuscujusque legis seu præcepti.

3. *Finis ultimus a Deo intentus, quis fuit.*—Dico ergo primo: finis ultimus per illam legem a Deo principaliter intentus, fuit spiritualis et supernaturalis felicitas illius populi, vel in hac vita per bonos mores et veram sanctitatem, et etiam in futura per supernaturalem felicitatem. Hæc assertio sumi potest ex D. Thoma, 1. 2, q. 98, art. 1, et q. 99, art. 2; et probatur ex illo Psal. 18: *Lex Domini immaculata convertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Justitiæ Domini rectæ, lætificantes corda,* etc., usque ad illud: *In custodiendis illis retributio multa.* Item sumitur aperte ex toto Psal. 118: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini,* etc. Præterea ex Paul. ad Rom., 7: *Lex quidem sancta et mandatum sanctum;* et infra: *Lex spiritualis est, ego autem carnalis sum.* Ubi, licet videatur principaliter loqui de illa lege naturali, *Non concupisces,* tamen idem sine dubio intelligit de tota lege. Idem recte ostendunt verba Stephani, Act., 7: *Qui accepit verba vitæ dare nobis,* ubi per verba vitæ legem intelligit quam Moyses accepit, ut eam populo daret. Constat autem ibi non loqui de vita temporali, sed de æterna. Unde Matthæi 19, quidam Christum interrogavit: *Quid faciam ut habeam vitam æternam?* Christus autem docuit illum, per observantiam mandatorum legis posse ipsum consequi vitam æternam; ergo propter finem vitæ æternæ data est illa lex. Et similiter Lucæ 10, interroganti legisperito: *Quid faciendo vitam æternam possidebo?* respondit Christus: *In lege quid scriptum est, quomodo legis?* significans profecto legem illam datam esse, ut viam vitæ æternæ consequendæ. Ratio autem est, quia lex illa data est a Deo, non tantum ut auctore naturæ, sed etiam ut supernaturali auctore gratiæ: ergo data est propter ipsam gratiam et gloriam obtinendam: nam finis consentaneus est principio, in eo qui perfecte operatur, ut est Deus. Antecedens vero probatur, quia lex illa data est a Deo ex providentia supernaturali, et ut suscipienda, et credenda fide supernaturali; imo tota illa

erat quædam professio supernaturalis fidei, ut magis ex sequenti assertione constabit: ergo fuit data a Deo ut auctore et principio ordinis supernaturalis.

4. *Lex vetus in peculiarem Christi honorem data.*—Dico secundo : lex vetus data etiam fuit in peculiarem Christi honorem, ad conservandam et augendam fidem explicitam Christi venturi in hominibus, et per illam disponendum et præparandum peculiarem populum ad ipsius adventum. Hanc assertionem sumo ex D. Thoma, quæst. 98, art. 4, eamque probo ex illo ad Rom. 10 : *Finis legis Christus ad justitiam omni credenti.* Item ex eodem Paulo, ad Gal. 3, dicente positam illam esse legem donec veniret Christus, unde subjungit : *Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ revelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur.* Nam ex his verbis satis constat Deum dedisse illam legem per respectum ad Christum, ac subinde in honorem ejus. Deinde constat datam esse ad separandum illum populum, et custodiendum illum, ab erroribus et idolatriis gentium, sub cultu veri Dei, et in fide Christi venturi, per quem posset justificari. Et ideo comparat Paulus pædagogo gubernanti pupillum, et custodienti illum ab omni malo et periculo; comparat etiam sepi circumdanti et concludenti vineam. Denique constat datam etiam esse propter conservandam fidem Messiæ venturi. Et ideo Stephan., Act. 7, priusquam diceret Moysem accepisse hanc legem, dixit : *Hic est Moyses qui dixit filiis Israel : Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris ; tanquam me, ipsum audietis ;* quod habetur Deuteron., 18. Fuit ergo Christus tanquam fundamentum et scopus illius legis ; data est ergo in specialem honorem ejus, præparando et sanctificando populum, ex quo carnem erat assumpturus. Quod etiam significavit Paul. ad Rom. 9; dicens de Israelitis : *Quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, legislatio et obsequium, et promissa,* et concludit : *Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* Ac si diceret, sicut alias prærogativas, ita etiam legislationem, seu legem datam esse illi populo propter Christum, qui ex illo erat nasciturus.

5. *Confirmatur.* — Atque ex hac assertione confirmatur prior : nam fides Christi ad supernaturalem finem ordinatur, et est principium spiritualis sanctificationis et gratiæ; ergo lex illa quæ cum illa fide conjuncta esse debebat, et in illa fundabatur, ad eumdem finem principaliter ordinata est. Dicet fortasse aliquis repugnare hoc Paulo dicenti legem illam non posse vivificare nec justificare, ad Rom. 3, 4 et 5, et ad Gal. 3. Sequela patet, quia si lex illa data est propter veram justitiam, sanctitatem et gloriam, fuisset medium ad illam assequendam, et consequenter sanctificaret et vivificaret. Respondetur tamen facile, negando sequelam, quia, licet lex illa ostenderet salutem et viam ejus, et ut sic ordinaretur ad supernaturalem finem et ad Christum, non tamen dabat vires ad justitiam vel salutem consequendam, ut inferius ostendemus, et ideo non potest dici justificare, quia hoc proprie significat esse causam salutis. Unde, licet fuerit aliquale medium, non quidem per se necessarium, sed ad summum utile, nihilominus erat valde insufficiens, adeo ut sine viribus gratiæ posset esse occasio majoris mali, non quidem ex parte sua, nec ex intentione Dei, sed ex infirmitate hominis lapsi.

6. *Solvitur prima ratio in initio posita.* — Et ita etiam solvitur prima ratio dubitandi in principio posita; lex enim illa non est data ex intentione Dei, ut abundarent peccata : hoc enim repugnat Deo et summæ illius bonitati, sed data fuit, prævidente Deo ex lege sumpturos homines occasionem multiplicandi peccata, idque permittente, ut et infirmitas humana et necessitas gratiæ Christi magis innotesceret, sicut Paulus, ad Roman., 7, declarat, et infra iterum dicetur. Sicque exponitur. Atque eodem modo intelligendum illud est, legem intrasse ut abundaret delictum : nam illa particula non dicit habitudinem causæ finalis, sed solam consecutionem, Deo permittente, ut est frequens in Scriptura, et specialiter ibi notant D. Thomas et alii, et idem D. Thomas, ad Galat., 3. Ubi addit posse eodem modo intelligi illa verba, *lex propter transgressionem posita est.* Addit vero aliam expositionem quam existimo esse magis propriam, scilicet, legem esse datam, ut illuminaret homines ad vitandas transgressiones, sicut dicitur data ad custodiendos homines. Vel potest etiam dici data propter transgressiones antecedentes, quæ adeo erant multiplicatæ in humano genere, ut vix maneret in hominibus cognitio peccati. Transgressio igitur non fuit finis, neque propria causa legis, sed induxit legis necessitatem, ut per illuminationem ejus transgressiones vitarentur. Ex quo sensu potius confirmatur assertio prima : nam transgressionum vitatio magna

pars est salutis, et necessarium medium ad æternam vitam consequendam. Quia vero lex ostendebat peccandum vitandum, et vires ad illud vincendum non præbebat, ideo per occasionem, ut dixi, vocatur administratio mortis, ut cap. 6 magis constabit.

7. *Finis adæquatus legis veteris, instructio populi.* — Dico tertio : finis proximus et adæquatus legis veteris fuit instituere populum Dei honeste et convenienter, non solum in his quæ spectant ad naturalem ac necessariam rectitudinem et honestatem, sed etiam in his quæ ad divinum cultum et justam politiam pertinent. Hanc assertionem sumo imprimis ex verbis illis Ex., 19 : *Si audieritis vocem meam et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis gentibus; mea est enim omnis terra, et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta.* Nam ex his verbis constat separasse Deum illum populum a cunctis gentibus, et sub sua speciali cura illum suscepisse ; item peculiarem rempublicam, seu regnum ad divinum cultum specialiter dicatum, ex illo instituisse; ergo oportuit illi dare legem continentem præcepta necessaria, et ad bonos mores, et ad justum et sacerdotale regnum. Præterea idem constat ex lege ipsa, in qua tres ordines præceptorum inveniuntur, quæ sunt tres principales partes in quas solet illa lex dividi, scilicet, in præcepta moralia, et cæremonialia, et judicialia, ut tradit D. Thom. 1. 2, tota q. 99. Et hæc tria dicuntur Deuter., 6 : *Præcepta, cæremoniæ, atque judicia.* Nam licet in quocumque illorum ordinum data fuerint præcepta, nihilominus ea quæ moralia sunt, et ad legem naturæ spectant, per antonomasiam vocari solent præcepta. Solentque etiam specialiter vocari verba Dei, ut sumitur ex Deuteron., 4, quia speciali modo sunt a Deo ipso tradita universo populo immediate audiente vocem ejus, ut supra notavi ex 20 cap. Exod., et Deuteron. 4 et 5. Cæremoniæ vero dicuntur omnia quæ ad divinum cultum proxime ordinabantur, qualia erant præcepta sacrificiorum, sacramentorum, sacrorum, et aliarum observantiarum, quæ sub nomine *sabbatorum* videntur comprehendi Ezechiel. 20. Denique judicia, seu judiciales leges dicebantur, quæ ad regimen reipublicæ, et ad justitiam cum proximo servandam pertinebant. Et ad hæc capita revocantur omnia præcepta illius legis, ut recte declarat D. Thomas d. quæst. 99, art. 5. Ratio autem et sufficientia hujus divisionis sumitur ex fine intrinseco illius legis, in assertione posita explicato. Nam per illam legem intendit Deus facere homines bonos, et in se, et in ordine ad ipsum, et in ordine ad humanam rempublicam, et ideo dedit illis præcepta moralia quibus mores necessarii ad honestatem simpliciter præcipiuntur : et quia non potest esse homo in se bonus simpliciter, nisi sit recte ordinatus ad Deum et ad proximum, ideo præcepta moralia hæc omnia comprehendebant sub generalibus rationibus ex naturali vel supernaturali lumine necessariis. Quia vero ad usum et observantiam naturalium præceptorum aliquæ positivæ determinationes erant vel necessariæ vel valde utiles, ideo addita sunt, in ordine ad Deum et cultum ejus, præcepta cæremonialia, in ordine vero ad proximum et rempublicam, præcepta judicialia; in ordine vero ad seipsum, non fuerunt homini necessaria specialia præcepta positiva, quia ad bonum animæ sufficiunt ea quæ ad Deum referuntur, ad bonum vero corporis naturalia præcepta sufficiunt. Ex hac ergo præceptorum varietate et sufficientia, recte colligitur proximum finem adæquatum illius legis fuisse rectitudinem constituere in moribus subditorum, tam ut sunt homines, quam ut sunt Dei cultores, atque etiam ut sunt cives, ut sic dicam.

8. *Solvitur secunda objectio.* — Unde obiter solvitur secunda objectio in principio facta : negamus enim absolute finem illius legis fuisse temporalem : quamvis enim finis proximus illius aliqua ex parte fuerit temporalis, non tamen adæquate, neque ultimate ullo modo. Et solum illud ostendit prima probatio ibi adducta : concedimus enim leges judiciales proxime fuisse datas propter temporalem pacem et felicitatem illius reipublicæ : sicut autem illa præcepta pars quædam erant illius legis, non tota lex, ut visum est, ita finis ille non erat adæquatus, sed partialis, etiam in ordine finis proximi ejusdem legis. Nullo autem modo erat ille finis ultimus, quia illa felicitas temporalis ad æternam principaliter ordinabatur. Imo illamet institutio illius gentis sub temporali seu humana ratione unius regni seu reipublicæ, a Deo specialiter ordinata est, ut esset veluti fundamentum necessarium ad religiosam institutionem sub cultu unius Dei, et alios fines spirituales et supernaturales a Deo intentos, ut diximus. Quocirca, si quis recte consideret, inveniet illam legem in se comprehendisse, præter naturalia præcepta, determinationes positivas quæ nunc fiunt per leges canonicas, vel civiles, quam-

vis tunc factæ fuerint a Deo, et alio modo illi tempori et genti accommodato. Ex quo necessario dicendum est finem proximum illius legis, illique adæquatum, suo modo comprehendisse finem legis canonicæ et civilis. Quid autem dicendum sit de promissionibus illius legis, quod in altera probatione illius objectionis petebatur, dicetur commodius inferius in cap. 6.

9. *Singula præcepta habuerunt proprios fines materiis accommodatos.* — Dico quarto : singula præcepta illius legis habuerunt proprios fines immediatos, et rationes propter quas data fuerunt, propriis actibus seu materiis accommodatas. Hæc assertio, in generali sumpta, per se nota est : tum quia unumquodque præceptum sumit propriam speciem suam ex fine proximo ad quem tendit, et ideo sicut præcepta sunt distincta, ita necesse est ut unumquodque habeat suum peculiarem finem. Tum etiam quia licet partes ordinentur ad finem totius, tamen si ipsæ inter se sunt diversarum rationum, necesse est ut ad fines etiam proprios ordinentur, sicut videre licet in corpore humano, et in partibus heterogeneis ejus. Idemque videre licet in jure civili aut canonico : nam, licet unumquodque illorum suum finem habeat adæquatum, nihilominus singulæ leges sub eis contentæ proprios fines et utilitates necessario habere debent. Denique in illa partitione generali præceptorum hujus legis supra tradita, hoc ipsum reperimus, ut ex declaratione data manifestum est : nam moralia præcepta ad bonos mores naturales, judiciaria vero ad bonos mores civiles, ut sic dicam, cæremonialia autem ad religiosum Dei cultum ordinabantur. Sic ergo singulæ species præceptorum sub his generibus contentæ, proprios et quasi specificos fines habuerunt : eos autem omnes in particulari nunc prosequi prolixum esset, et a nostro instituto alienum, præterquam quod sufficientissime id egit D. Thomas, 1. 2, a quæstione 102 usque ad 105. In generali autem declarare modum inquirendi hunc finem, seu rationem in singulis præceptis hujus legis, operæ pretium visum est.

10. *Duplex finis in præceptis considerandus.* — *Præter utilitatem actus, aliquid significare debent.* — *Triplex significatio.* — Advertendum est ergo duplicem finem, seu rationem esse in illis præceptis considerandam : una dicitur litteralis seu moralis, alia spiritualis seu figurativa. Prior necessaria est in omni lege hominibus data, sive a Deo, sive ab homine ; quia, cum detur de actibus humanis, necesse est ut eorum honestatem vel utilitatem humanam respectet, et hæc vocatur litteralis ratio præcepti. In lege autem divina, hoc proprium est ut, præter utilitatem actus, intendat significationem et propheticam figuram alicujus rei futuræ, quod Deus in veteri lege observavit, juxta illud 1 ad Corinth. 10 : *Omnia in figura contingebant illis*, et tradit late D. Thomas supra, cum August., lib. contra Adimantum Manichæum, et libro quarto contra Faustum, cap. 2, et lib. 22, cap. 4, et libro 18 de Civit., capite undecimo. Hæc igitur significatio dicitur ratio figuralis seu mystica, quæ solet a theologis triplex distingui : scilicet, tropologica seu moralis, allegorica et anagogica. Tropologica seu moralis dicitur quando per actionem externam significatur interior sanctitas et honestas quæ vel in illo populo desiderabatur, vel in christiano populo futura prædicebatur ; tale erat præceptum circumcisionis carnis, quæ circumcisionem cordis præfigurabat, quæ a Paulo dicitur *circumcisio cordis in spiritu, non in littera,* ad Rom., 2. Allegorica ratio dicitur esse, quando legis opera Christi mysteria præfigurabant, quæ propterea a Paulo dicuntur *umbra futurorum, corpus autem Christi,* ad Coloss., 2. Anagogica posita est in significatione futuræ gloriæ et bonorum ejus, de qua intelligi potest illud Pauli ad Hebræos 10 : *Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum,* etc. Et de hac triplici ratione disputant late theologi in principio primæ partis, tractando de variis sensibus spiritualibus Scripturæ, qui, licet fere in omni veteri Testamento locum habeant, specialiter tamen in præceptis illius legis observantur : et juxta illos variæ rationes propriæ singulorum præceptorum a Patribus assignantur.

11. *Distinctio tradita quomodo applicanda.* — *Quomodo distinctio data, sit applicanda præceptis judicialibus et cæremonialibus.* — Est autem ulterius dicendum illas duas rationes, litteralem et spiritualem, non esse æqualiter vel eodem modo applicandas ad singulas partes illius legis. Nam imprimis præceptorum moralium, ut talia sunt, non est quærenda spiritualis seu figuralis ratio, quia præcepta illa, secundum se spectata, et ratione materiæ, non sunt positiva, sed naturalia : unde et ante illam legem obligabant, et nunc etiam obligant, quando figuræ et umbræ legis veteris cessarunt. In illis ergo

non consideratur ratio figuralis, sed moralis ; tum quia sicut præcepta illa sunt perpetua, ita et eorum ratio; tum etiam quia ratio figuralis est positiva, ut sic dicam, et ex institutione. Ratio autem illorum præceptorum non est ex positiva institutione, sed ex ratione naturali, vel pura, vel adjuta lumine fidei; in hoc enim distinguuntur illa præcepta a cæremonialibus et judicialibus, ut sentit D. Thomas, quæst. 100, art. 1, et ubi bene id explicat Cajetanus. Idem etiam divus Thomas, quæst. 99, art. 2, 3 et 4, et quæst. 104, art. 1, et ita in omnibus illis quæstionibus nullam rationem figuralem in his præceptis considerat. Præcepta autem judicialia et cæremonialia sunt proprie positiva divina, et in eis maxime consideratur duplex ratio dicta, diverso tamen modo, ut voluit D. Thomas, dicta quæst. 104, art. 2; nam cæremonialia dicit esse figuralia primo et per se, quia sunt principaliter instituta ad aliquid præsignandum; judicialia vero non primo et per se, sed ex consequenti fuerunt figuralia, quia non ad significandum, sed ad ordinandum statum illius populi, secundum justitiam et æquitatem, per se data sunt, ex consequenti vero aliquid figurabant. Exponit autem Cajetanus nec per se primo, nec per se secundo fuisse ad significandum instituta, sed id habuisse per accidens, in quantum data sunt populo, cujus totus status erat figurativus.

12. *Difficultas circa dictam sententiam divi Thomæ.* — Non caret tamen difficultate hæc sententia D. Thomæ, quam auget interpretatio Cajetani. Primo, quia a neutro redditur ratio illius differentiæ. Secundo, quia sicut judicialia præcepta sunt per se primo instituta ad ordinandum homines inter se; ita etiam cæremonialia præcepta per se primo data sunt propter cultum divinum, et inde habent suam litteralem rationem, ut docet idem D. Thomas, quæst. 102, art. 2; ergo, etiam in illis, figuralis ratio est tantum secundaria, et non primaria. Responderi potest, ex Cajetano, esse quidem secundariam, sed per se, et in hoc differre cæremonialia a judicialibus. Sed contra hoc objicio, tertio, quia vel judicialia præcepta fuerunt imposita ex institutione divina ad significandum futura, vel non? Si primum concedatur, profecto per se significabant saltem ex secundaria intentione, et ita nulla est differentia, quia cæremonialia non alia ratione possunt dici per se significare, nisi quia ad hoc fuerunt imposita : non enim ex natura sua talem significationem habebant. Si autem negetur judicialia præcepta fuisse imposita, etiam secundario, ad significandum, profecto non significabant, quia in signo ad placitum impossibile est intelligere significationem sine impositione, sicut relationem sine fundamento. Nec potest intelligi quid sit significare per accidens ratione subjecti, scilicet, populi, cujus totus status erat figurativus (ut Cajetanus ait), quia esse in subjecto, cujus status est significativus, seu esse partem illius status, non esset satis ad significandum, nisi impositio ad figurandum in talem etiam partem caderet. Et tunc non totus status esset quoad omnia et (ut ita dicam) totaliter figurativus. Quod si de facto status illius populi fuit figurativus, quoad utrumque genus præceptorum judicialium et cæremonialium, ideo est, quia ex intentione Dei utraque fuere ad significandum imposita.

13. *Præcepta tam cæremonialia quam judicialia habuerunt rationem figuralem ex institutione Dei, et sane, per se aliquo modo.* — Dico ergo utraque præcepta habuisse rationem figuralem aliquo modo per se ex institutione divina. Differentia autem a D. Thoma intenta videtur habere locum in illis præceptis, secundum particulares determinationes, et (ut ita dicam) secundum specificas rationes eorum. Nam, loquendo in genere de utroque ordine illorum præceptorum, non potest in eis sufficiens ratio differentiæ constitui, ut probant rationes propositæ : quia revera uterque ordo præceptorum per se primo fuit institutus propter debitum ordinem hominum, vel religionis ad Deum, vel justitiæ inter se, et, in utroque illorum, significatio vel figuratio est adjuncta ex institutione Dei. Considerando autem particulares determinationes præceptorum utriusque ordinis, videtur esse aliqualis differentia, quia in cæremonialibus particularis determinatio cæremoniæ, in tali sacrificio vel Sacramento, ordinarie sumitur ex ratione figurali : in judicialibus autem sumitur ex ratione litterali seu morali. Et ratio est, quia, licet principalis ratio sacrificii sit divinus cultus, ad hunc cultum parum referret, quod præciperetur offerri hoc vel illud animal, vel sub hac aut illa actione : propter repræsentationem autem, vel figuram determinata est talis materia, vel forma sacrificii, et ita fere in omnibus cæremoniis cum proportione invenietur. At vero in judicialibus non solum in generali, sed etiam in particu-

lari in singulis præceptis et actionibus eorum consideratur utilitas, seu commoditas, aut æquitas actionis præceptæ in ordine ad commune bonum reipublicæ humanæ, quia nihil in eo ordine præcipitur, nisi quod ad hunc finem est accommodatum; hac vero ratione supposita, illi adjuncta est significatio. Et ita recte subsistit differentia, quod figuralis ratio in cæremonialibus est primaria, in judicialibus autem secundaria. An vero in omnibus et singulis præceptis utriusque ordinis, necessarium sit utramque rationem simul inveniri, disputari posset; id tamen expositoribus divinæ Scripturæ relinquimus.

CAPUT IV.

CIRCA QUAM MATERIAM LEX VETUS ET PRÆCEPTA EJUS VERSATA FUERINT.

1. *De materia veteris.* — In materia legis, duo considerare solemus, scilicet, id quod præcipitur, et persona cui præceptum imponitur. Verumtamen hoc secundum explicabimus infra declarando effectus et obligationem illius legis; hic ergo solum materiam proximam, in quam lex illa cecidit vel cadere potuit, explicaturi sumus; quæ res, magna ex parte, in præcedenti capite tacta est, quia non poterat adæquatus finis illius legis sine aliqua cognitione materiæ ipsius comprehendi: his autem suppositis quæ dicta sunt, reliqua facile expediemus.

2. *Materia sancta, et honesta.*—Dico ergo primo : materia illius legis non potuit esse nisi sancta et honesta. Assertio est de fide certa, et, quod attinet ad præcepta moralia, satis constat ex dictis supra de lege naturali; quod vero spectat ad præcepta positiva, intelligenda est cum partitione accommoda : nam præcepta affirmativa dicuntur versari circa materiam honestam, quia solum præcipiunt actus qui sancte et honeste exerceri possunt et debent, saltem supposita tali lege; præcepta autem negativa dicuntur versari circa materiam honestam, vel quia omissio actus prohibiti honesta est, vel quia actus prohibitus malus est, aut esse potest saltem ratione prohibitionis. Sic autem declarata conclusio probatur aperte, tum ex communi ratione legis, de cujus ratione est ut in materia recta et justa versetur, tum ex speciali excellentia legis Dei, cui *non est similis in legislatoribus,* ut dicitur Job. 36; et ideo lex, quæ Deum habet auctorem, non potest non esse sancta, sicut ipse sanctus est; et ideo, in Scriptura, beati dicuntur et immaculati, qui ambulant in lege Domini, Psalm. 118, quia, ut dicitur Psalm. 18: *Lex Domini immaculata, testimonium Domini fidele, justitiæ Domini rectæ, præceptum Domini lucidum.* Item ad Rom. 7 : *Itaque lex sancta, et mandatum justum, sanctum et bonum.* Et ideo Christus Dominus sæpe monebat non venisse solvere legem, sed adimplere; et Matth., 5. dixit: *Iota unum, aut unus apex non præteribit a lege;* et idcirco et ipse legem servavit, et secum etiam in infantia servari voluit, Luc. 1 et 2; et alios eam servare docuit, ut cum leprosos misit ut ostenderent se sacerdotibus, et offerrent quod præcepit Moyses, Matth. 8, et Luc. 5 et 17; et generaliter cum dixit, Matth. 23: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi; omnia ergo quæcumque dixerint vobis servate, et facite; secundum opera vero eorum nolite facere;* ubi Hieron., per cathedram Moysi, doctrinam legis intelligit, cui Christus honorem et observantiam deferri voluit, etiamsi doctores ejus pravi essent et eam non servarent.

3. *Contra dicta objectiones quatuor.*—Contra hanc vero assertionem objici potest primo testimonium Ezech. 20 : *Dedit eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivant, et polluit eos cum muneribus suis, cum offerrent omne quod aperit vulvam.* Secundo, obstat illud ad Hebr., 8, ubi de veteri Testamento dicitur : *Si prius illud culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur;* vetus autem Testamentum idem est quod lex vetus : ergo lex vetus non vacabat culpa. Tertio, auctor operis imperfecti in Matth., hom. 28, circa finem, prius de lege dicit: *Non justitiæ opus injungit.* Unde postea infert: *Vides quia injusta est lex et onerosa,* et iterum infra: *Ergo lex immitis est, quia quidquid mandavit, in ira sua mandavit.* Et infra: *Item lex superbia est,* etc. Quarto, objici possunt particularia præcepta, quæ justa non videntur, ut est lex de libello repudii, quam esse injustam, et ut talem a Christo esse damnatam Matth. 5, dixit Tiraquel. in Præf. ad Retract., num. 59, ubi etiam refert quæ dixerat n. 10; simile videtur esse quod de usura dicitur Deut. 23, ubi prohibetur dari ad usuram fratri, non autem alieno. Addi etiam potest lex quam auctor imperfecti in loco citato adducit, ex Levit. 19 : *Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.*

4. *Locus Ezechiel dupliciter exponitur.* —

Locus Ezechielis 20, duas habet expositiones: una est Augustini, epist. 19, quam sequitur D. Thomas, 1. 2, quæst. 98, art. 1, ad 1, ibi loqui Ezechielem de præceptis cæremonialibus, et ea vocare non bona, non quia essent de re mala, sed quia non erant talia ut homines facerent bonos, vel ut sine illis boni esse non possint, ut ait Augustinus, vel quia gratiam non conferebant, ut ait D. Thomas, sic exponens illa subsequentia verba : *Et judicia in quibus non vivent,* utique vita gratiæ. Alii etiam Patres illa verba intelligunt de præceptis a Deo datis in lege veteri, aliis vero modis explicant, cur dicantur non bona. Ambrosius enim, l. 5, epist. 42 : *Præcepta non bona,* exponit, id est, *non perfecta. Quia Deus,* inquit, *Evangelio perfectiora servavit.* Et ita exponit locum illum per alium Pauli ad Galat. 3, ubi lex dicitur pædagogus, quia erat lex imperfectorum, et quasi infantium. Simile habet Psalm. 118, octonar. 16 vers.: *Oculi mei defecerunt,* etc., ubi, objiciendo ex eodem loco infert : *Ergo Deus mala dat præcepta*, et respondet : *De præceptis sic solvitur, quia infirmis non dare debuit perfecta præcepta.* Idem fere sentit Chrysostomus, hom. 7, in 1 ad Corinth., dicens : *Quid est autem non bona? quæ non multum conferunt ad virtutem, et ideo subjungit justificationes in quibus non vivent.* Nec videtur hæc expositio displicuisse Hieronymo, Ezechiel. 20, in secunda expositione, ubi etiam, per præcepta non bona, multiplices legis cæremonias intelligit, quas appellari dicit præcepta non bona, non quia sint mala, sed quia non erant per se bona, et quia occasione mali data erant, scilicet, propter idololatrias et blasphemias, et ita data sunt quasi ad vitandum majus malum, *ut Deo offerrent victimas quas dæmonibus offerebant.*

5. *Prædicta expositio sufficienter solvit difficultatem. — Difficultas ex dicta expositione.* — Hæc expositio sufficienter solvit difficultatem, etiam admittendo sermonem ibi esse de ipsis præceptis Dei : nam quocumque illorum modorum sufficienter explicatur particula *non bona;* imo etiam possunt dici non bona, quia erant valde onerosa, quæ vix possent portari, ut dixit Petrus, Actor. 15, vel quia erant nimis rigida, *ut oculum pro oculo, dentem pro dente,* Exod., 21, etc. Verumtamen quod illa expositio supponit, scilicet, verba illa intelligi de præceptis legis veteris, sive cæremonialibus, sive judicialibus, difficultatem magnam habet. Primo, quia dixerat ibidem Deus : *Dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi eis, quæ faciens homo vivet in eis, insuper et sabbata mea dedi eis ;* et deinde conqueritur Deus : *Irritaverunt me domus Israel in deserto, in præceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea projecerunt, quæ faciens homo vivet in eis, et sabbata mea violaverunt vehementer;* quæ verba iterum atque iterum repetit, et postea subjungit : *Ergo et ego dedi eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivant, et pollui eos in muneribus suis cum offerrent omne quod aperit vulvam, propter delicta sua.* Ex quo contextu videtur manifestum, hæc præcepta non bona, non esse illa quæ Deus prius dederat, sed potius illis opponi tanquam data in pœnam transgressionum priorum præceptorum, quod etiam indicat particula *ergo;* et illa particula copulativa *et :* nam hæc indicat hæc præcepta non bona esse distincta, et addita post priora; prior vero indicat causam, scilicet, quod hoc fecerit vel permiserit Deus propter transgressiones priorum præceptorum. Et, eadem ratione, judicia in ultimis verbis posita non sunt eadem quæ in prioribus, imo, per antithesim, illis opponuntur; nam qui fecerit judicia legis, vivet in illis; posteriora autem talia sunt, in quibus non vivitur; et hoc indicasse videtur Chrysostomus, hom. 17 in Acta, ponderans Stephanum vocasse legem, *eloquia viva,* ut ipse legit, quia sunt, inquit Chrysostomus, etiam eloquia non viva, de quibus Ezechiel dicit : *Et dedi vobis præcepta non bona, ad quæ respiciens Stephanus dicit, eloquia viva.* Clare ergo distinguit Chrysostomus illa præcepta non bona a lege Dei. Et eamdem expositionem primo loco ponit Hieronymus, ibidem.

6. *Præcepta non bona apud Ezechielem revera mala erant.* — Hac ergo expositione supposita, quæ mihi maxime litteralis videtur, concedo illa præcepta vocari non bona, quia revera erant mala et turpia, neque inde sequitur præcepta legis talia esse, sed potius oppositum infertur ; nam hæc opponuntur illis tanquam non bona bonis, sicut judicia, in quibus non vivitur, opponuntur judiciis legis, quæ qui fecerit, vivit in illis, et munera ac oblationes quæ polluunt offerentem, opponuntur cæremoniis legis. Unde videtur mihi, sicut in lege distinguuntur illa tria, præcepta, judicia, et sabbata seu cæremoniæ, ita in pœna illata transgressoribus illarum trium partium legis, distingui illa tria : præcepta non bona; judicia, in quibus non vivitur; et munera, quæ polluunt offerentem. Superest

vero explicandum quomodo Deus dicatur dare talia præcepta non bona. Respondeo tamen breviter, cum Hieronymo, intelligi permissive juxta phrasim Scripturæ, sicut dixit Paulus ad Romanos 2 : *Propter quod tradidit illos Deus in reprobum sensum;* vel sicut dixit David, 2 Reg., 16 : *Dominus præcepit ei.* Accedit quod propter transgressionem legis dabat Deus populum in captivitatem, et inde per occasionem populus ille imitabatur gentes in pravis moribus contrariis etiam legi naturæ, ut de idololatria, et similibus. Cogebatur etiam iniquorum regum leges sustinere, quæ possunt dici judicia, in quibus nec vitam, nec consolationem haberent, et tunc etiam impias oblationes filiorum faciebant, et similibus muneribus amplius polluebantur. Juxta illud Psalm. 105 : *Commixti sunt inter gentes: et didicerunt opera eorum, et servierunt sculptilibus eorum, et factum est eis in scandalum, et immolaverunt filios suos, et filias suas dæmoniis,* etc., usque ad illud : *Et tradidit eos in manu gentium, et dominati sunt eorum qui oderunt eos.* Igitur sicut eos Deus tradidit, ita eis dedit præcepta non bona, et polluit eos juste id permittendo.

7. *Ad locum Pauli duplex expositio.—Conciliatio utriusque expositionis.* — Secundum testimonium Pauli duas etiam habet expositiones. Una est, *si culpa vacasset,* id est, *imperfectione,* vel, ut græca habent, si esset irreprehensibile tanquam omni ex parte perfectum. Sensus ergo erit, si veteri Testamento nihil defuisset, novum non fuisset necessarium. Ita Cajetanus ibi, et sequitur Franciscus Ribera. Altera expositio est, ut sit sermo de vera culpa et peccato, non ipsius legis, sed eorum qui subjiciebantur legi, ita ut sensus sit, si vetus Testamentum culpa vacasset, id est, *si illud primum testamentum inculpabiles effecisset observatores suos, nunquam secundo locus relinqueretur;* ut ibi ait Ambrosius et sequitur D. Thomas ibi, lectione 2, dicens legem veterem, licet bona fuerit, non vacasse culpa in his quibus data est; tum quia non purgabat commissa, tum quia non dabat gratiam adjutricem ad non committendum alia, sed tantum ad cognoscendum. Quod uno verbo expressit recte Chrysostomus ibi, homil. 14, dicens : *Si culpa vacasset,* id est, *si eos effecisset nulli culpæ affines* : et ponderat egregie non subdidisse Paulum, *vituperans enim ipsum,* id est, testamentum, sed, *vituperans enim ipsos,* id est, professores illius legis : in ipsis enim erat culpa, non in lege, ut dixit idem Paulus ad Roman., 7. Et hoc ipsum colligitur ex verbis Jeremiæ 31 : *Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum.* Et infra : *Pactum quod irritum fecerunt,* quæ ultima verba Paulus causaliter legit : *Quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, et ego neglexi eos;* illi ergo sunt qui culpa non vacabant, non lex. Possunt autem hæ duæ interpretationes conciliari, dicendo legem quidem fuisse imperfectam, quia vires non dabat professoribus ejus, ut essent a culpa immunes.

8. *Ad tertium.—Auctor imperfecti operis inexcusabilis.*—Ad tertium, respondeo auctorem illius operis non habere magnam auctoritatem, et ideo non esse necessarium singula verba ejus excusare. Nam sine dubio in verbis illis excedit, nunquam tamen dicit legem illam aliquod malum præcepisse, sed fuisse onerosam, quia præcipiebat et non juvabat, quod verum est. Quod vero addit, legem fuisse injustam, vel superbam , excusabile non est, sicut neque alia quæ paulo inferius notabimus.

9. *Ad quartum.* — Ad quartum, respondeo generaliter, licet in sensu aliquarum legum quæ videntur habere aliquid rationi contrarium, variæ sint opiniones, nihilominus in nullo sensu admittendum esse præceptum aliquod legis injustum, aut malum dici posse, in quo etiam excessit Tiraquel., loco ibi citato. Nam lex de libello repudii, si permissiva tantum erat, non erat mala; nam licet facere malum culpa sit, permittere malum, præsertim in Deo, non est malum, neque etiam est injustum, quia si id permisit, non fecit sine causa justa , ut Christus etiam declaravit, Mat., 5. Unde non recte etiam loquitur Tiraquel., dum, dicto n. 10, ait Christum damnasse, vel reprobasse illam legem; nam licet eam abstulerit, non damnavit, nisi exponatur reprobasse, non ut malam, sed ut minus perfectam. In quo sensu etiam Isid. , lib. de Gentium vocation., cap. 15, et l. 2 de Different. spiritualib., c. 28, dixit propter similia præcepta dictum esse per Ezechielem: *Dedi eis præcepta non bona,* utique ait, *quia quædam carnali populo carnaliter agenda permissa sunt,* et adduxit exemplum de permissione facta Hebræis ad spoliandum Ægyptios, Exod. 3, n. 11 et 12; quæ tamen non fuit pura permissio, sed etiam concessio et retributio.

10. *Lex de libello repudii potuit esse per-*

missiva et concessiva.—Ad ultimum.—Quocirca etiam lex de libello repudii potuit esse non tantum permissiva, sed etiam concessiva, et sic etiam nec injustitiam contineret, quia, ex concessione divina, sub illa lege et conditione contractus a principio fieret. Atque idem dicendum est de lege usurarum; nam eisdem duobus modis ab auctoribus intelligitur, et uterque suam habet probabilitatem, ut videri potest in Covarr., libro 3 Variar., c. 1, n. 7. Neutro autem modo esset lex injusta aut mala; nam si fuit pura permissio, fieri potuit ex justa causa; si autem fuit etiam concessio, potuerunt Judæi habere justum titulum petendi et accipiendi illas usuras, tanquam a Deo donatas, vel ut a supremo Domino, vel ut a justo judice. Alia vero lex falso allegatur ; nam in Levitico solum dicitur : *Diliges amicum tuum sicut teipsum,* antiqui autem Hebræorum (ut sumitur ex Matthæo, 5), male interpretando, addebant : *Et odio habebis inimicum tuum ;* cum potius intelligere debuissent proximum amici nomine significatum esse, ut intelligamus omnem proximum ut amicum diligendum esse, sicut tacite illud interpretatus est Christus Dominus, Matth., cap. 22.

11. *Materia legis veteris actus internos per se et directe comprehendebat. — Hinc differt a lege humana.*—Dico secundo : materia veteris legis actus etiam internos per se et directe comprehendebat. Itaque in hoc differt lex illa a lege humana, quia hæc per se non extenditur ad actus mere internos, illa vero eos præcipiebat et vetabat. Quæ differentia ex diversitate legislatorum nascitur : nam homo non dominatur in actus internos, quia illos per se cognoscere non potest; Deus autem scrutator est cordium, et ideo jurisdictionem habet, et directum dominium in actus mere interiores. Quæ ratio optime probat legem divinam posse cadere in actus internos : quod autem lex vetus hoc habuerit, probandum est ex Scriptura; ostendi autem potest primo, ex illo Levit., 19 : *Non oderis fratrem tuum in corde tuo;* et infra : *Diliges proximum tuum sicut teipsum;* et ex illo Deut., 6: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,* etc. Et infra : *Eruntque verba hæc in corde tuo, et meditaberis in eis,* quæ omnia in actibus internis consistunt. Item facit illud Ps. 18 : *Lex Domini immaculata convertens animas;* nam conversio animæ actus interior est; lex autem non convertit animam, agendo conversionem, sed præcipiendo. Unde lex illa præcipiebat veram pœnitentiam, et conversionem ad Deum, ut passim constat ex Prophetis; imo ad hoc tempus etiam designabat, Levitic., 16 : *Mense septimo, decima die mensis, affligetis animas vestras,* utique per internam pœnitentiam; nam exterior potius corpus quam animam affligit. Item pœnitentia interior est, quæ mundat a peccatis, et tamen ibi subjungitur : *In hac die expiatio erit vestri, atque mundatio ab omnibus peccatis vestris ; coram Domino mundabimini.* Erat ergo præceptum illud præcipue de interna pœnitentia. Denique Exod., 20, habetur generale mandatum, *Non concupisces,* quod omnem immoderatam concupiscentiam prohibebat, ut sumitur ex Paulo ad Rom., 7; ergo lex illa etiam internos actus cohibebat.

12. Addi etiam potest ratio fundata in verbis Psalm. 118 : *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini;* et in verbis Christi, Matthæi 19: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata,* utique in lege veteri contenta : nam qui Christum interrogaverat, ad illam observandam tenebatur. Item in verbis Pauli ad Roman. 5 : *Factores legis justificabuntur.* Unde formatur ratio; nam integra observatio illius legis constituebat hominem immaculatum, et justum, et dignum vita æterna; sed sine actibus internis ad salutem necessariis non potest homo esse justus, et immaculatus, nec vita æterna dignus : ergo hi actus sub materia illius legis comprehendebantur. Et huc etiam spectant discursus divi Thomæ hic, quæstione 98, art. 1, et quæst. 99, art. 2; nam in priori probat ad perfectam rationem legis divinæ pertinere, ut dirigat hominem ad vitam æternam quæ per quodcumque peccatum impeditur, et non solum per actus exteriores, sed etiam per interiores; lex ergo vetus, quæ divina est, circa utrumque versari debuit. In altero vero articulo docet, sicut lex humana intendit amicitiam hominum inter se, ita legem divinam intendere amicitiam hominum cum Deo et consequenter intendere facere homines similes Deo, juxta illud Levitic., 19: *Sancti estote, quoniam ego sanctus suum,* quia similitudo est causa amoris ; hæc autem similitudo ad Deum, et vera sanctitas præcipue per actus internos comparatur : ergo hos etiam actus præcipiebat lex illa, quæ divina erat.

13. *Objectiones quatuor.*—Contra hanc vero assertionem objici potest, primo, quia Paulus, ad Roman. 3, legem veterem vocat, legem factorum, quæ vox actiones externas proprie

significat; indicat ergo legem illam solum fuisse de externis factis, ad modum legis humanæ. Secundo, objici potest divus Thomas, quæst. 91, art. 5, dicens legem novam superabundare veteri, interiores actus animi ordinando, secundum illud Matth., 5: *Nisi abundaverit justitia vestra*, etc. *Et ideo* (inquit) *dicitur quod lex vetus cohibet manum, lex nova animum:* ergo non versabatur circa internos actus. Tertio, addi potest auctor imperfecti in Matthæum, homilia 28, ubi sic inquit: *Et si impleverit quis omnem justitiam legis, vivit quidem in ea, non tamen justificatus est.* Et reddit rationem, *quoniam lex abstinentiam mandat malorum, ut, non occides; non justitiæ opus injungit, ut, non irascaris sine causa, et, non concupisces.* Ubi significat legem illam non prohibuisse hos internos motus, quod late prosequitur. Quarto, argumentari possumus, quia alias sequitur legem illam præcepisse actus Fidei, Spei et Charitatis; consequens est falsum, ergo. Sequela patet ex dictis: nam illi sunt actus interni, et maxime necessarii ad finem divinæ legis, quia sine fide viva impossibile est placere Deo: consequens est falsum, tum quia alias lex illa justificaret contra Paulum ad Romanos, 3 et seq., et ad Galat., 2 et 4; tum etiam quia illa lex tantum habebat præcepta moralia, cæremonialia et judicialia: sub nullo autem membro illorum comprehenduntur præcepta theologalia, ut sic dicam; tum denique quia alias lex illa esset valde perfecta, si præcepta illa, quæ perfectissima sunt, contineret: consequens est contra Paulum, vocantem legem illam infirmam et imbecillem, ad Heb., cap. 7.

14. *Ad primum respondetur.* — *Impugnatur hæc responsio.*—*Vera responsio.*—Ad primum responderi potest, primo, Paulum ibi loqui de lege, quatenus positiva erat, et præsertim quatenus continebat præcepta cæremonialia, quæ ut sic tantum circa actus externos versabatur, et ideo appellatur lex factorum, et ad Hebr., 7, vocatur *lex mandati carnalis :* cum autem dicimus legem illam versari circa actus internos, intelligendum est de illa quoad præcepta moralia. Hæc vero responsio non placet, primo, quia Paulus, cum dicit legem non justificare, non tantum cæremonialem, sed etiam moralem complectitur; nam præceptum illud : *Non concupisces*, morale est, et tamen loquitur de lege, ut illud comprehendit, ut patet ad Roman., 7. Item ratio Pauli, ad Galat., 4 : *Si ex lege justitia, ergo gratis Christus mortuus est*, ut sit efficax, æque procedere debet de lege morali ac de cæremoniali, ut per se constat, et notavit Augustinus de Spirit. et litter., cap. 14. Secundo, non placet illa responsio, quia etiam lex illa ut erat positiva, interdum versabatur circa internos actus, ut de præcepto festi expiationis supra ostendimus. Licet enim verum sit præceptum illud, solum quoad determinationem temporis, fuisse positivum, et illam determinationem conjunctam fuisse cum exteriori celebratione diei festi, nihilominus actus ille internus non erat per se conjunctus cum tali celebritate, sed solum quia directe præcipiebatur. Dico ergo legem illam vocari factorum, sumpta denominatione a majori parte, et præcipue addita per illam legem. Unde nihil obstat quod aliquid etiam internum præciperet. Addi etiam potest omne opus hominis, etiam internum, quatenus ab ipso fit, sub factorum nomine comprehendi, ut ex dicendis constabit.

15. *Ad secundum.* —*Alia responsio.*— Ad secundum, respondeo illam differentiam a D. Thoma positam intelligendam esse de illa lege, ut positiva erat, ut sic enim comparatur cum lege gratiæ; non ut erat moralis, nam ut sic quoad rem ipsam manet sub lege gratiæ. Deinde D. Thomas non negat legem veterem direxisse actus internos, sed dicit in hoc superabundare legem gratiæ, quia perfectiori modo illos dirigit. Et ad hoc adducit verba Christi Matth., 5: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* In quo tamen adverto Christum non loqui de justitia legis, sed de observantia legis, quam ibi justitiam vocat, ut recte ibi Maldonat. advertit. Unde sensus est, nisi legem servetis melius quam scribæ et pharisæi, non intrabitis in regnum cœlorum: nam pharisæi in exterioribus legem servabant, non interius, ut colligitur ex Matth., 23; ergo perfecta observatio illius legis etiam interiorem rectitudinem postulabat. Et in hoc sensu dixit Gloss., ibi, illud *nisi abundaverit*, referendum esse ad intellectum pharisæorum, non ad continentiam legis; et ita juxta hunc sensum potius ex illo loco confirmatur nostra assertio. Deinde adverto ex Augustino, 19 contra Faust., cap. 23 et 28, ea quæ addit Christus ad augendam justitiam legis, magna ex parte fuisse contenta in ipsa lege, licet vel non fuerint intellecta, vel non observata a pharisæis, et inter hæc fortasse unum erat, quo lex cohiberet manum, non animum. Alia vero, per-

tinentia ad majorem perfectionem, non tantum in actibus internis, sed etiam in externis constant. Denique potest illa differentia intelligi de lege non ut præcipiente, sed ut operante : utraque enim lex divina, ut præcipiens, versatur circa actus internos et externos: lex autem vetus solum per se quasi cogebat ad exteriores actus, per pœnas et comminationes quæ animum non inducunt: lex autem nova per spiritum gratiæ animum inducit.

16. *Ad tertium.* — Ad tertium, respondeo in rigore falsam esse sententiam illius auctoris; nam sine dubio lex illa non solum vetabat mala opera, sed etiam pravum animum, vel inordinatam concupiscentiam, ut ex Paulo et ex verbis legis constat. Item non solum vetabat mala, sed etiam præcipiebat opera justa: unde certum est quod qui ex vera fide legem illam servaret, non solum non esset malus, sed etiam esset justus. Imo intelligi non potest quod ille auctor distinguit inter innocentem et justum, dicens : *Qui abstinet se a malis esse innocentem, non tamen fore justum, nisi opus justitiæ faciat.* At certe apud Deum nemo est innocens, nisi justus; nam si opus justitiæ non est necessarium, sicut potest esse innocens qui illud non facit, ita etiam justus; quod si opus justitiæ necessarium sit, qui illud non fecerit, nec justus nec innocens erit, quia non abstinebit ab omni malo, saltem omissionis. Denique intelligi non potest alia distinctio, quam adhibet inter vivere et esse justum; non enim loquitur de vita corporali, adducit enim verba Christi Luc, 10: *Hæc fac et vives,* et ponderat non dixisse: *Et eris justus,* quod certe ineptissimum est. Non potest ergo auctor ille habere commodam expositionem.

17. *Ad quartum. — Quo sensu lex vetus imperfecta sit dicenda.* — Ad quartum, concedo sequelam, scilicet, præcepta Fidei, Spei et Charitatis sub præceptis illius legis comprehendi, quam sententiam in cap. 7 latius tractabo et confirmabo, et ibidem ostendam inde non sequi legem illam dedisse justitiam aut justificasse: et nunc breviter declaratur, quia longe aliud est præcipere, aliud dare. Quamvis ergo lex illa præciperet actus veræ justitiæ, non sequitur dedisse illos, et consequenter, neque sequitur dedisse justitiam aut justificasse; quamvis ergo illa lex præciperet fidem vivam, non dabat spiritum fidei et vivificantem, ut infra dicemus, et ideo non justificabat. Ad primam ergo rationem in contrarium objectam, negatur sequela. Ad secundam rationem, quidam dicunt hæc præcepta non contineri sub aliquo illorum trium membrorum, et putant esse sententiam divi Thomæ, dicta quæst. 99, art. 5, quia ibi significat præceptum fidei comprehendi in Scriptura sub *testimoniis* Dei : præceptum autem Spei sub *justificationibus.* Sed veritas est hæc omnia comprehendi sub præceptis moralibus; nam illa comprehendunt totum id quod pertinet ad legem naturalem, sive dicantur respectu solius naturæ, sive etiam per connaturalitatem ad gratiam, ut supra l. 1 et 2 declaravi; et attigit hic Cajetanus, quæst. 100, art. 1, qui proinde hanc sententiam indicat. Et clarius ibidem divus Thomas, in fine articuli, ubi ait quædam esse moralia præcepta ad quæ judicanda indiget ratio humana introductione divina, per quam erudimur de divinis, et per hoc respondet ad tertium argumentum quod de præcepto Fidei proposuerat. Expressius vero in eadem q. 100, art. 4, dicit ad Decalogum pertinere illa præcepta, quæ statim vel ex principiis communibus, vel ex fide divinitus infusa innotescunt. Denique supra ostensum est divisionem præceptorum in tria illa membra esse sufficientem: cum ergo constet hæc præcepta non esse judicialia, nec cæremonialia, recte sub moralibus comprehenduntur, non ut moralia a theologalibus distinguuntur, sed ut actus liberi et honesti morales dicuntur. Neque obstat quod de justificationibus dicebatur; nam omnium præceptorum observationes possunt dici justificationes, quia generalem justitiam includunt, ut notavit D. Thomas, dicta quæstione centesima, art. 2, ad 1; et eadem ratione, omnia præcepta legis, quatenus in divina revelatione nitebantur, testimonia dici possunt. Unde illæ duæ voces generales sunt, ut ex Psalmo etiam centesimo decimo octavo non obscure colligitur, et ideo non excludunt sufficientiam partitionis præceptorum per illa tria membra. Tertia vero ratio petebat, ut aliquid diceremus de perfectione vel imperfectione illius legis. Sed hoc dicetur melius in c. 6, et ideo breviter dico, ex Augustino contra Adimantum Manichæum, legem illam, licet actus valde perfectos præciperet, dici imperfectam, quia vires ad illos exequendos non præstabat.

18. *Quos actus externos legis veteris materia comprehendebat.—Materia alicujus præcepti dupliciter ad honestatem morum neces-*

saria. — Dico tertio: materia legis veteris comprehendebat omnes actus externos necessarios ad honestatem morum, tam naturalem quam cæremonialem seu religiosam, quam etiam politicam seu civilem. Hæc assertio manifesta est ex dictis capite præcedenti de triplici ordine præceptorum, per quæ tres partes hujus materiæ præcipue distinguuntur: posita autem nunc est, ut amplitudo illius materiæ, et numerus vel ordo præceptorum sub singulis membris contentorum magis explicetur. Advertendum ergo est materiam alicujus præcepti duobus modis posse esse necessariam ad honestatem morum. Primo, secundum se et prout præintelligitur ad præceptum. Secundo, ut consequens ad præceptum ejusque obligationem. In assertione igitur indifferenter seu generatim sumitur hæc materia: nam utramque materiam seu actus ad illam pertinentes lex illa comprehendebat. Diverso tamen modo: nam lex illa, secundum moralia præcepta, versabatur in materia per se necessaria ad honestatem morum: unde quoad hanc partem materia illa non erat propria legis veteris, sed quasi accepta vel mutuata a lege naturali. Præcepta autem cæremonialia et judicialia ex genere suo versabantur in materia non necessaria de se; per ipsa autem præcepta fiebat necessaria ad morum honestatem. Unde, generalius loquendo, possent omnia illa præcepta vocari moralia, quia revera rectitudinem moralem constituebant; tamen per antonomasiam usurpatum est nomen præceptorum moralium ad illa quæ ex natura sua talia sunt significanda.

19. *Dubium.— Responsio.— Non repugnat legem divinam positivam versari circa materiam ab eodem Deo præceptam per legem naturalem.*—Circa priorem ergo materiam inquiri potest quid necesse fuerit de operibus illis dari divinam legem positivam, cum naturalis lex ad illa obliget. Imo videtur esse repugnantia quod lex divina positiva sit in tali materia, cum de eadem data sit lex naturalis, quæ divina etiam est. Accedit quod lex circa talem materiam datur a Deo, prout est auctor naturæ; hæc vero lex est a Deo, ut auctore gratiæ, ut supra diximus. Sed nihilominus negari non potest quin lex vetus, ut a Deo data est, præcipue comprehendat totam materiam legis naturalis; id enim manifeste constat ex Exod., 20 et 31, et Deuteronom., 9; et ex Paulo ad Romanos, 2, usque ad 7; et explicat late D. Thomas, dicta quæst. 99, art. 2, et quæst. 100, art. 1 et sequentibus. Ratio autem seu necessitas fuit, quia ratio humana valde erat obscurata per peccatum, etiam circa moralia et naturalia præcepta, et ideo ait D. Thomas : *Oportuit homini in hoc subveniri per auctoritatem legis divinæ, sicut per doctrinam et revelationem fidei subvenitur homini, non tantum in his quæ rationem superant, sed etiam in his quæ de Deo naturaliter cognosci possunt*, ad excludendum rationis humanæ errorem, qui accidebat in multis. Sic ergo non repugnat legem divinam positivam versari circa materiam ab eodem Deo præceptam per legem naturæ, quia ignorantia humana induxit necessitatem talis positivæ legis, sive illa quoad hanc partem dicatur tantum declarativa, sive etiam novæ obligationis inductiva, quod postea videbimus. Et eadem ratione constat, potuisse Deum, etiam ut auctorem gratiæ, legem ferre in tali materia, tum quia ferebat illam in ordine ad finem supernaturalem, quia non potest supernaturalis rectitudo sine naturali subsistere; tum etiam quia, ut auctor gratiæ, adjuvat etiam naturam, sicut et naturalia revelat, et auxilium præbet ad bene operandum moraliter etiam intra naturæ ordinem, ut in tractatu de Gratia dicemus.

20. *Dubium.* — *Responsio.* — Potest vero etiam, e contrario, interrogari an lex illa secundum præcepta moralia tantum in materia naturali, id est, per se necessaria ad honestatem versetur; et ratio dubitandi esse potest, quia tertium præceptum de sanctificatione sabbati, positivum fuit in illa lege, et tamen ponitur inter moralia, quia ponitur in Decalogo. Idem videtur esse de primo præcepto, quoad illam partem : *Non facies tibi sculptile*, nam positivum fuit in illa lege, et ideo cessavit, ut sentit D. Thomas, quæst. 100, art. 3. Dicendum nihilominus est præcepta positiva non pertinuisse ad moralia, sed ad cæremonialia, vel ad judicialia, quod ex ratione sufficientiæ supra datæ patet, et quia alias omnia præcepta essent dicenda moralia, quia sub generali appellatione omnia erant de moribus hominum, et observatio omnium erat necessaria ad honestatem morum, supposita illa lege. Et si semel admittatur aliquod præceptum positivum sub illo membro, eadem ratio erit de reliquis omnibus. Igitur illa tantum quæ per se bona sunt, et necessaria ad honestatem naturalem vel infusam, dicuntur moralia.

21. *Distinctio divi Thomæ de præceptis moralibus.* — Hæc autem sic distinguuntur a

D. Thoma: nam quædam (inquit) adeo sunt per se nota et generalia, ut sine ullo discursu ab omnibus sciantur per lumen naturæ aut fidei; quædam sunt conclusiones proximæ quæ facili discursu ex illis principiis colliguntur; alia sunt ut conclusiones remotæ quæ majori sapientia indigent ut cognoscantur. Prima dicuntur præambula ad Decalogum, postrema illationes, seu corollaria ex illo. Media vero dicuntur proprie et formaliter præcepta Decalogi, ut constat ex Deuteron., 4, ubi dicuntur decem verba; tamen virtute continent multa alia, vel antecedenter, vel consequenter, ut dixi, et late exponit divus Thomas, tota fere q. 100. Circa quam quæstionem solent ab expositoribus disputari fere illa omnia quæ nos supra, libro secundo de lege naturali, disseruimus, quia ad illum locum proprie pertinebant, et hic repetenda non sunt. De obligatione autem illorum præceptorum, ut specialiter in lege veteri data sunt, dicam in capite sexto.

22. *Differentia inter doctores notanda.—De ordine Decalogi.* — Ut autem satisfaciamus rationi dubitandi, oportet advertere differentiam esse inter auctores. Nam multi distinguunt quatuor præcepta erga Deum, et sex tantum erga proximum, confundentes duo ultima in unum negativum: *Non concupisces*; et hoc supponit Hieronymus ad Ephes., 6, cum ait præceptum honorandi parentes esse quintum Decalogi. Numeratio autem quatuor priorum præceptorum non uno modo fit. Nam Origenes, homil 8. in Exod., quem sequitur Burgen., distinguit primum in duo negativa: *Non habebis deos alienos*, et *Non facies tibi sculptile*; Hieronymus autem, Oseæ 10, quem sequitur Rupertus, libro tertio in Exod., capit. 32, distinguunt aliter illud primum in duo: unum, scilicet, affirmativum: *Ego sum Dominus Deus tuus*; et aliud negativum, comprehendens illa duo, quæ distinguit Origen.; Hesich. autem, Levit. 26, ut refert D. Thomas, q. 100, art. 4, conjungendo dictas opiniones, distinguit primum præceptum in tria, unum affirmativum, et duo negativa, et consequenter excludit a Decalogo tertium præceptum de observatione sabbati, quia positivum est. Et ita respondet priori parti rationis dubitandi, non tamen satisfacit posteriori.

23. *Quid de dictis sententiis sentiendum.*— Unde nulla ex his sententiis satisfacit omnibus difficultatibus occurrentibus: et imprimis tertia non consequenter loquitur: nam eadem ratione excludere deberet a Decalogo aliud negativum: *Non facies tibi sculptile*; nam quatenus distingui posset ab alio: *Non habebis deos alienos*, positivum est et cæremoniale, ut notavit divus Thomas, dicta quæstion., art. 7, ad 2. Et præterea tertium præceptum de sanctificatione sabbati tam expresse dicitur in Exod., 20, fuisse scriptum in tabulis, ut non possit absolute rejici a Decalogo; et deinde contra dictas opiniones obstat, quia duo ultima præcepta in secunda tabula ut distincta ponuntur, et habent materias diversarum rationum et virtutum.

24. Et ideo prævaluit opinio Augustini, lib. de Decem chord., c. 8, et per totum, et q. 71 in Exod., quem sequitur D. Thomas in præsenti, et 2. 2, quæstione 122, et communiter scholastici, et fere a tota Ecclesia recepta est, quæ distinguit septem præcepta erga proximum, et consequenter tria tantum erga Deum. Nam in primo, verba illa, *Ego sum Dominus Deus tuus*, non sunt præceptiva, sed præsuppositiva, ut sic dicam, potestatis Dei ad ferendam legem: et deinde si aliquod præceptum continent, est de unitate Dei, quod includit negationem plurium deorum, quam explicant alia verba: *Non habebis deos alienos*; illa vero: *Non facies tibi sculptile*, si intelligantur de prohibitione idoli ad hunc finem ut colatur pro Deo, non distinguitur a priori negatione, et ita est præceptum morale, ut exposuit D. Thomas, art. 4. Si autem exponantur de absoluta prohibitione imaginum Dei, est cæremoniale, et non morale, ut D. Thomas exposuit, et reducitur ad primum præceptum, ut circumstantia ejus. Similiter dicendum est de tertio; quatenus enim præcipit ut aliquod tempus cultui Dei dicetur, naturale est et morale; quatenus vero determinabat talem diem, fuit cæremoniale, et cessavit, ut exposuit divus Thomas, eadem quæstione, art. 3, ad 2. Unde concluditur, in Decalogo, prout scriptum fuit in lapidibus, aliquid cæremoniale fuisse admixtum; non vero sequitur præceptum aliquod positivum ad moralia pertinere. Cur autem in illo tertio præcepto specialiter fuerit aliquid figurale additum, tractat Augustinus, libro de Ritib. ecclesiast., cap. 11 et 12, alias Epistola 119 ad Januar; et rationem mysticam reddit, scilicet, per sabbatum significari æternam requiem, et tertium illud præceptum Spiritui sancto attribui, qui est amor, et ideo, ad excitandum amorem, quo ad requiem tendimus, factam esse in illo tertio præcepto sabbati commemorationem.

25. *Aliud membrum exponitur. — Materia cæremonialis quatuor complectebatur. — Holocaustum quid.—Hostia pacifica.—Sacrificium pro peccato.* — Circa aliud membrum de materia illius legis, solum necessaria quia præcepta, dictum est in superioribus duas habuisse partes : aliam ad Deum, aliam ad homines pertinentem : quoad utramque ergo partem fuit lex illa et copiose et sufficientissime tradita, quod breviter in singulis comprehendi potest, ex iis quæ D. Thomas in prædictis quæstionibus latissime tradidit. Et imprimis materia cæremonialis, seu ad Deum pertinens, quatuor capita complectebatur. Primum continet præcepta sacramentorum, inter quæ primum erat circumcisionis, quia ante legem incœpit, et in ea tanquam ejus janua et professio retenta est; alia vero fuerunt in ipsa addita, ut agni paschalis, consecrationis pontificis, etc., de quibus ex professo tractatur in 3 tomo tertiæ partis, tam disputando de Sacramentis in genere, quam de Baptismo et circumcisione in particulari. Secundum caput est de Sacrificiis, quæ, ex parte rerum materialium quæ offerebantur, erant multiplicia. Formalis vero distinctio illorum ex fine sumenda est : nam quoddam erat *holocaustum,* in recognitionem divinæ majestatis. Aliud dicebatur *hostia pacifica,* quæ ad impetrandum nova beneficia, vel ad agendas gratias pro jam susceptis mactabatur. Aliud denique dicebatur *sacrificium pro peccato,* quia in ejus expiationem et satisfactionem aliquam immolabatur, de quo toto genere sacrificiorum, quomodo omnes illæ rationes in uno sacrificio Eucharistiæ contineantur, disputatur eodem tomo 3, ad finem. Et præterea de illis sacrificiis, ultra D. Thomam hic, et Origen., Abulens. et alios in Leviticum, et Philonem, lib. de Sacrificiis, videri potest Riber., tract. de Templ., lib. 4, et Azor, tom. 1, lib. 6, a cap. 25, per plura. Tertium caput continet sacra, id est, templum, altare, et omnia vasa ad divinum cultum instituta, de quibus omnibus late Riber. in dicto tract., lib. 1 et 2; et ad eum ordinem pertinent festivitates et sabbata, de quibus idem auctor, lib. 5, et breviter comprehendit Tolet. in c. 7 in Joan.; et Azor, supra, cap. 31 et sequentibus. Solum adverto in littera D. Thomæ, q. 102, art. 4, ad 6, haberi, Propitiatorium fuisse lapideam tabulam. Existimo tamen errorem irrepsisse in textu. Nam constat, Exod. 25, fuisse tabulam auream, quod D. Thomas non ignoravit, sed id scripsit ad Hebr. 9, lect. 2. Quartum caput continet observantias peculiares illius populi, ut erant specialia jejunia, cibi prohibiti, et similia, de quibus videri potest supra, art. 6.

26. *Materia judicialis alia quatuor continebat. — Præcepta legis veteris fuisse sexcenta et tredecim.* — Simili modo, altera pars illius materiæ, quæ judicialis, vel quasi politica dici potest, ad quatuor etiam capita revocatur ex D. Thoma supra, et fere tota quæst. 104. Quædam enim leges constituebant ordinem servandum inter principem et populum ad invicem. Aliæ statuebant de moribus totius populi et singulorum membrorum ejus, tam in ordine ad communitatem quam inter se, ut in judiciis, contractibus, etc. Aliæ dabantur de rebus servandis in singulis familiis, ut inter dominos et servos, parentes et filios, virum et uxorem, et huc spectabant leges matrimonii, quod tunc erat contractus humanus, et non Sacramentum proprie dictum, et ideo præcepta ad illud spectantia inter judicialia numerantur. Denique ultimum caput continebat leges pertinentes ad extraneos, id est, ad hospites, seu peregrinos, et huc spectabant leges de bello ferendo aut vitando cum cæteris exteris nationibus, de conjugiis vel aliis contractibus cum eis ineundis, de quibus videri potest Azor, supra, a cap. 4. Unde factum est ut præcepta illius legis in magno numero multiplicata fuerint, fuisse enim sexcenta et tredecim dixit Guillielm. Parisi., lib. de Fide, et leg.; et sequitur Abul. Deut. 27, q. 1, et Burgen. in scrutin., 1 p., d. 8, c. 9; Galatin. autem aliter illa numerat, quod nunc expendere necessarium non est.

27. *Materia legis veteris quædam tantum de consilio comprehendebat.* — Dico quarto : materia legis veteris, generaliter sumpta, aliqua comprehendebat quæ non cadebant sub rigoroso præcepto, sed sub consilio. Ad intelligendam hanc assertionem, supponendum est nomen legis, collective sumptum, significare in rigore collectionem præceptorum ad aliquem statum, seu communitatem pertinentium; interdum vero latius sumi, ut comprehendat totam aliquam vivendi rationem, in qua multa alia præter præcepta continentur, ut lex evangelica absolute dicta comprehendere dicitur consilia evangelica et sacramenta omnia, quamvis non de omnibus præcepta divina data sint : loquendo ergo hoc posteriori modo de lege veteri, dicimus ejus materiam extendi etiam ad aliqua consilia. Et videtur posse sumi ex illo Deut. : *Ama Dominum Deum*

tuum, et observa præcepta ejus, et cæremonias, judicia, atque mandata omni tempore; ubi per *præcepta* intelliguntur moralia, ut supra dixi, et adduntur illis mandata, præter cæremonias et judicia; ergo illa mandata non sunt præcepta moralia, cæremonialia, aut judicialia, quia ab omnibus distinguuntur; ergo sunt consilia. Patet consequentia, quia non potest cogitari medium inter illa duo, et quia vox *mandatum* interdum ita accipitur, ut notavi 1 tom. 3 part., disp. 43, sect. 1 et 3. Et huic expositioni et sententiæ videtur favere divus Thom. 1. 2, q. 99, art. 5; sentit enim ea vocari mandata in illa lege, *quæ erant præcepta, vel prohibita, non ut simpliciter debita, sed propter melius.* De quibus ait *vocari mandata, quia quamdam inductionem habent ac persuasionem;* et adducit Hieronymum, in Procemio ad Marcum, distinguentem mandatum a præcepto. Unde cum div. Thomas prius dicit hæc eadem, quæ vocantur mandata, fuisse præcepta vel prohibita, late videtur uti iis verbis, quatenus includunt omnem inductionem et persuasionem, alioqui mandata confunderet cum præceptis in iisdem verbis, in quibus vult illa distinguere. Item, cum ait ea quæ mandantur tantum esse ad melius esse, intelligendum videtur non solum ante mandatum, sed etiam post illud, alioquin jam illud esset rigorosum præceptum cæremoniale vel judiciale; relinquitur ergo ut tale mandatum sit consilium.

28. *Perpenditur vis rationis propositæ.* — *Alia expositio.*—Sed licet hæc probatio probabilis sit, non tamen cogit, quia D. Thomas non persistit in illa expositione; addit enim per mandata posse intelligi, in loco Deuteronomii, non leges datas a Deo per seipsum, sed datas per homines : *Ut verbum ipsum,* inquit, *præ se fert.* Et ita in illo loco præcepta dicentur tantum decem Decalogi, mandata vero alia moralia quæ per Moysem data vel explicata sunt. Quæ expositio est probabilis. Alia etiam esse potest, ut per mandata non intelligantur leges divinæ, sed præcepta quæ per homines, Dei ministros, dari contingeret *omni tempore,* ut ibi dicitur, et annumerari potuerunt cum legibus Dei, quia lex ipsa præcipiebat obedire pontificibus et ministris Dei. Accedit quod vox *mandatum* nunquam proprie significat consilium, neque in hac significatione usurpata invenietur in Scriptura. Imo tota lex vocatur mandatum, Malach., 2, et tota lex vocatur lex mandatorum, ad Ephes., 2. Nec D. Hieronym., in citato loco, distinguit mandatum a præcepto in illo sensu, quia in exemplum mandati affert verba CHRISTI : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem,* quod est rigorosum præceptum. Unde nomine mandati videtur intelligere præceptum affirmativum faciendi aliquid bonum, nomen vero præcepti accommodat ad negativum, *quale est,* inquit, *divertere a malo.*

29. *Conclusio proposita defenditur.* —Nihilominus conclusionem positam censeo veram, et satis consentaneam menti D. Thomæ. Potestque declarari et probari inductione quadam et accommodatione ad dicta tria membra præceptorum. Nam imprimis in illa lege fuerunt instituta aliqua sacrificia quæ non præcipiebantur, sed voluntarie offerebantur juxta illud Psalm. 118: *Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine,* quod ita ibi interpretatur Chrysostomus; de illis ergo sacrificiis possumus dicere datum esse consilium, non præceptum. Deinde de votis dabantur consilia in illa lege, juxta illud Psal. : *Vovete, et reddite;* nam licet secunda pars contineat præceptum naturale, prior continet consilium. Quod generatim sumptum potest dici consilium morale, tamen ex parte materiæ poterat esse cæremoniale, quia etiam consulebantur vota de aliquibus sacrificiis vel oblationibus voluntariis illius legis, quæ *dona* dicebantur; multa etiam in illa lege disponebantur circa observationem vel commutationem votorum, quæ proprie erant cæremonialia, et interdum continebant præceptum, aliquando vero permissionem, seu concessionem, vel etiam consilium. Denique id quod D. Thomas supra affert ex 22 Exodi : *Si pignus acceperis vestimentum a proximo tuo, ante solis occasum reddes ei,* videtur non fuisse rigorosum præceptum, sed monitionem aut inductionem, nisi in casu in quo vestimentum esset proximo omnino necessarium; tunc enim videtur fuisse charitatis præceptum in ipsa lege significatum; extra illum ergo casum erat consilium, ut D. Thomas indicat, potestque dici consilium judiciale. Atque ad hunc modum poterunt in illa lege alia consilia intelligi et explicari, juxta exigentiam materiæ et verborum.

30. *Dubium solvitur.* — Hic vero occurrebat iterum difficultas de imperfectione illius legis; nam amplecti et suadere non tantum præcepta, sed etiam consilia, videtur illius legis imperfectionem superare. Sed quia de modo imperfectionis illius legis dicturi sumus infra, respondeo breviter consilium absolute

dictum latius patere, quam consilium perfectionis, quod ad statum perfectionis constituendum ordinatur. In illa ergo lege non fuerunt data nec explicata consilia perfectionis; hoc enim imperfectionem ejus superabat; nam si fortasse aliqui statum perfectionis professi sunt, illud non fuit ex doctrina legis, sed ex divino instinctu. At vero inducere ad aliqua consilia, quæ in communi hominum vita et statu exerceri possunt, non excedebat perfectionem illius legis, imo erat illi consentaneum, ut ostensum est.

CAPUT V.

UTRUM LEX VETUS CONVENIENTI MODO, TEMPORE ET ALIIS CIRCUMSTANTIIS DATA FUERIT.

1. *De aliis circumstantiis legis veteris.* — Explicatis cæteris causis illius legis, superest dicendum de forma servata in illa lege tradenda, quæ res, quantum ad scholasticum negotium spectat, facilis est. Quia forma legis (ut sæpe in hoc opere notatum est) dicitur externum signum, quo voluntas seu mens legislatoris manifestatur. Unde hic non agimus de actu ipso interno in Deo existente, qui est veluti substantialis lex, et quasi forma et anima signi externi: nam de illo actu eadem est ratio in hac lege, quæ in omni alia, servata proportione, ideoque applicanda est doctrina tradita in lib. 1 de Lege in communi. Agimus ergo de lege externa et sensibili, per quam populo Israelitico innotuit interna mens et voluntas Dei. Diximus autem in superioribus duo principaliter requiri in hac forma legis, scilicet, significationem externam aliquo sensibili signo factam, et publicam promulgationem cum convenienti solemnitate toti communitati factam; utrumque ergo in forma illius legis servatum est; nam licet esset divina ex parte auctoris, dici potest humana ex parte recipientium, et ideo humano modo, seu hominibus accommodato, dari necessarium fuit; et ideo utrumque a nobis explicandum est, simulque circumstantias in illa lege tradenda servatas, quatenus ad solemnitatem illius formæ pertinent, declarabimus.

2. *Forma illius legis quæ.*—Circa primum, dicendum est formam illius legis fuisse verbum sensibile ipsiusmet Dei, hominibus sufficienter significans ipsius voluntatem. Hoc constat Exodi 20: *Locutusque Dominus est cunctos sermones hos;* et infra: *Cunctus autem populus videbat voces.* Ubi verbum videndi, ut notat Augustinus, quæstion. 72 in Exod., generaliter sumitur prout de quocumque sensu dici solet, vel etiam prout ad mentem et intelligentiam traducitur; et ita sensus erat, *videbat voces,* id est, intelligebat quid per vocem Dei significaretur. Illud autem dictum est de lege quoad Decalogum, de cæteris vero præceptis subditur: *Dixit præterea Dominus ad Moysem;* et sæpe repetuntur illa verba: *Locutus est Dominus ad Moysem.* Neque refert quod illa verba effective formarentur immediate ab Angelo in aere, vel in Moysi sensibus, quia nihilominus verba illa erant dictata a Deo ipsi Angelo, et ita erant a Deo, ut a propria causa principali. Et eadem ratione non solum data est illa lex Moysi per proprium Dei verbum, sed etiam ab ipso Moyse data est populo, ipsomet Deo verba legis dictante: sicut enim Moyses illam scripsit, ita etiam verba protulit; scripsit autem illam legem ut canonicus scriptor, dictante Spiritu sancto, ut de fide constat; ita ergo illam etiam protulit. Unde Exod. 24 dicitur: *Venit ergo Moyses, et narravit populo omnia verba Domini, atque judicia, responditque omnis populus una voce: Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus;* et statim additur: *Scripsit autem Moyses universos sermones Domini;* ubi significatur, prius dixisse, et postea scripsisse legem, fortasse tamen illud prius per anticipationem dictum est: nam paulo post subditur: *Assumensque volumen fœderis, legit audiente populo, qui dixerunt: omnia quæ locutus est Dominus, faciemus.* Et Paulus ad Hebr., 9, dixit: *Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem,* etc., ubi Riber. merito reprehendit Erasm., quod pro dictione *lecto* posuerit *dicto:* nam licet revera dixerit, tamen ex libro dixit, ut verba Exodi ostendunt. Fieri autem potuit ut prius verbo retulit quæ acceperat, et postea ea scripserit, ac deinde iterum legerit audiente populo, quod incertum est; et verisimilius apparet, prius legem scripsisse, et postea ex scripto legisse. Utcumque tamen sit, semper verbis Dei et Spiritus sancti dictatis locutus est.

3. *Objectio.* — Dices: Quid ergo est quod Paulus, ad Hebr. 2, legem illam minus perfectam esse ostendit, eo quod sit sermo per Angelos dictus: nam si sermo ille erat sermo ipsiusmet Dei, non variat neque minuit dignitatem verbi, quod per Angelum vel hominem, sive etiam per ipsum Deum proferatur,

ut in simili dixit Gregorius, lib. 1 Moral., cap. 1. Respondetur, quoad verbi certitudinem et infallibilitatem, et quoad legis auctoritatem, non referre quod per hunc vel illum ministrum proferatur; et in hoc sensu pertinere ad magnam illius legis dignitatem, quod per verbum Dei suam voluntatem manifestantis formaliter (ut sic dicam) constituta sit. Nihilominus tamen, ad majorem quamdam sermonis excellentiam accidentalem pertinere potest persona ministri immediate loquentis, vel quia ex proxima habitudine ad illum habet quamdam dignitatem moralem, propter quam majorem reverentiam meretur, quomodo Evangelii verba a CHRISTO prolata majori reverentia audiuntur; vel quia solet rex graviores leges per ministros majoris auctoritatis proponere; et hoc modo lex vetus, licet fuerit verbum Dei, in hoc ipso minorem dignitatem habet quam lex gratiæ, ut postea videbimus.

4. *Differentia inter præcepta Decalogi et alia.*—Interrogabis ulterius quale fuerit illud verbum Dei, an prolatum, vel scriptum. Respondeo jam ex dictis constare utrumque intervenisse; nam lex Decalogi prius voce prolata est, Exodi 20; et postea digito Dei scripta est in tabulis, Exodi 24, 31 et 32; de cæteris autem præceptis jam declaratum est: unde, si quæratur an utrumque signum, vel alterum tantum, fuerit de substantia illius legis, respondeo breviter quodlibet illorum per se fuisse sufficiens, concurrentibus aliis requisitis, et attenta communi ratione legis supra tradita. Ex dispositione autem divina videtur fuisse necessaria scriptura ad substantiam et obligationem illius legis, saltem ut duratura erat in tota posteritate illius populi, *donec veniret semen,* ut Paulus ait : nam ille populus non tenebatur leges alias observare ut divinas, et a Deo expresse traditas, nisi quæ scriptæ erant, juxta illud Deuter., 4 : *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, neque auferetis ex eo : custodite mandata Domini Dei vestri;* et ideo sæpe Deus præcipit legem illam scribi, Exodi 34, et Deuteron. 27, 28; et per antonomasiam lex scripta vocatur, ut sumitur ex Deuter. 30 et 31. Nihilominus tamen fieri potuit ut populus ille, qui aderat editioni legis, statim illa obligaretur ante scripturam, sicut obligabantur lege circumcisionis ante scripturam ejus. In quo potest notari differentia inter præcepta Decalogi et alia : nam Decalogus, priusquam scriberetur, voce Dei sufficienter propositus est, et ideo sine dubio statim obligavit, non tantum ut erat lex naturalis ratione fundata, sed etiam ut erat lex specialiter a Deo data, quæ, hoc solo titulo, obligaret etiam eos qui rationem talium præceptorum ignorarent. Alia vero præcepta, licet Moysi per sermonem tradita fuerint, populo non fuere proposita, nisi ex scripto, ut diximus; et ideo, antequam scriberentur, non habuerunt plenam et consummatam rationem legis.

5. *De ordine et numero Decalogi in tabulis scripti.—Prima sententia.* — *Secunda opinio præferenda.* — Denique circa hanc formam, quatenus per voces edita est, nihil adnotandum occurrit, præter superius dicta de ministerio hominis vel Angeli in illis verbis formandis. Quatenus vero scripta est, sufficit etiam dicere consulendam esse veterem scripturam, præsertim in Exodo, Levit. et Deuter.; nam in illis tota forma illius legis et singulorum præceptorum ejus latissime describitur, præsertim quæ ad cæremonialia et judicialia spectant, et ideo solum oportet verba Scripturæ expendere : nam illius sensu substantia illius legis consistit. Quoniam vero de præceptis Decalogi specialiter dicitur fuisse in duabus tabulis lapideis scripta, et Scriptura non declaret quomodo fuerint distributa, ideo aliquid de hoc dicere necessarium est; nam ad formam illius legis aliquo modo spectat. Aliqui ergo dixerunt in singulis earum fuisse quinque præcepta scripta. Quod tradit Joseph., 3 Antiquit., c. 6, et Philo, lib. Decalog., et Hugo Cardinal., Exod. 20, et sequitur Sot., lib. 2 de Justit., quæst. 3, art. 4. Alii vero putant in una tabula fuisse tantum præcepta pertinentia ad Deum, in alia vero pertinentia ad proximum. Quod sentit Augustinus, quæst. 71 in Exod., et quæst. 7 in lib. Quæst. utriusque testamenti, et lib. de Decem chordis, cap. 6; et hoc sequitur Abulens. in cap. 20 Exod., q. 2; et Burgen., in cap. 32 Exodi, addit. 4. Inter quas sententias difficile est ferre judicium, quia auctores harum opinionum non viderunt tabulas scriptas, ut possint de illis ferre testimonium. Et scriptura non explicat modum partitionis, nec firma ratione aut traditione certa ostendi potest. Si tamen conjectura utendum est, posterior est præferenda, quia decuit ut præcepta ad Deum pertinentia separatim et in prima tabula traderentur; et ita usus obtinuit ut illa dicantur præcepta primæ tabulæ, et alia secundæ, ut patet ex D. Thoma, quæst. 100,

art. 4 et 5; Magist. cum doctoribus in 3, distinct. 37, et aliis communiter.

6. *Circa promulgationem legis veteris distinguendum.* — Circa alteram partem illius formæ, quæ est promulgatio, distinguere oportet Decalogum a reliqua parte legis: nam solemnis promulgatio Decalogi sufficienter describitur Exod. 20, cum magnis signis terroris et majestatis, quibus ille populus tunc indigebat, et accommodata erant illi legi, quæ timoris erat. Et quia tunc præsens aderat totus populus pro quo tradebatur, et vox talis erat, ut a cunctis audiri posset, ideo ita fuit promulgatio sufficiens, ut nulla divulgatio vel temporis successio necessaria fuerit: atque ita lex illa simul edita et promulgata est. Unde recte scripsit Augustinus, lib. 10 de Civit., cap. 13: *Cum oporteret Dei legem in edictis Angelorum terribiliter dari, non uni homini paucisve sapientibus, sed universæ genti, et populo ingenti, coram eodem populo magna facta sunt in monte, ubi lex per unum dabatur, conspiciente multitudine metuenda ac tremenda quæ fiebant. Non enim populus Israel sic Moysi credidit, quemadmodum suo Lycurgo Lacedæmonii, quod a Jove, seu Apolline leges quas condidit, accepisset. Cum enim lex dabatur populo, qua coli unus jubebatur Deus, in conspectu ipsius populi in quantum sufficere divina providentia judicabat, mirabilibus rerum signis ac motibus apparebat, ad eamdem legem dandam docentem creatori servire creaturam.* Ex quibus verbis unusquisque facile colligere potest, circumstantias omnes necessarias ad sufficientem promulgationem ibi intervenisse, definitas juxta consilium divinæ sapientiæ et voluntatis ejus, cum rationibus seu congruentiis ejusdem voluntatis. Qui vero plura de illis signis in particulari desiderat, legat Abulensem in cap. 20 Exod., quæst. 36 et sequentibus. Post illam vero Decalogi promulgationem, ad illius perpetuitatem voluit Deus præcepta illa in lapidibus describi ministerio Angelorum, ad majorem illorum præceptorum commendationem, ut plane colligitur ex 31 Exod., et Deuteron., 4 et 9. Postea vero Moyses iratus contra populum, propter vitulum conflatilem, confregit eas; deinceps vero ipse Moyses, jussu Dei, eadem præcepta in aliis duabus tabulis scripsit, Exod. 34. Ac tandem tabulas illas intra arcam Dei posuit, ut majori veneratione præcepta illa haberentur, ut constat ex 3 Reg., 8; 2 Paralipomenon., 5; ad Hebr., 9. Reliqua vero omnia præcepta legis promulgavit Moyses, ea publice legendo coram populo, ut supra dictum est, et illa vero Dei scripta non quidem in arca, neque intra Sancta sanctorum, sed extra illa servari voluit. In quo significatum quidem est, præcepta Decalogi esse graviora, et magis necessaria, non tamen alia minutiora et parvi momenti, ut quidam incaute loquuntur.

7. *Lex vetus cui populo data.* — Atque ex dicta legis promulgatione et forma ejus colligi potest, primo, legem illam non esse datam pro universo mundo, sed pro solo populo Israel, ut tradit D. Thomas, q. 98, art. 4, et sumitur aperte ex forma ejusdem legis, Exodi 19, 20 et sequentibus, ubi ad illum populum solum sermo legis dirigitur; et Deuteron. 1: *Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses ad omnem Israel;* et cap. 5: *Audi, Israel,* etc.; et infra: *Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Horeb.* Deinde lex illa soli illi populo promulgata est, tantumque præcipiebat eis quibus dabatur, ut eam docerent filios suos ac nepotes, ut dicitur Deuteron. 4. Denique pactum circumcisionis, et præceptum ejus cum solo Abraham initum est, et pro illius posteritate traditum, Genes. 17; illa autem lex circumcisionem supponebat, ut constat ex 12 Exodi, ubi sermo specialiter est de religione Phase: eadem autem ratio est de tota lege, ut constat ex Paulo ad Galat., 5. Unde idem ad Roman., 3, interrogans: *Quæ utilitas circumcisionis?* respondet, *multum per omnem modum, quia credita sunt illis eloquia Dei.* Ac denique ad Roman., 9, inter prærogativas Judæorum ponit, quod eorum fuit legislatio. Ratio autem ob quam lex illa data est particulari populo, et non omnibus hominibus, reddi potest, primo, quia illa non est data ut simpliciter necessaria ad salutem; nam sine illa potuerunt homines salvari ante illam, et Gentiles illa durante, et licet posset esse utilis, non cogitur Deus eadem media utilia omnibus conferre, et multo minus eadem præcepta omnibus tradere.

8. *Cur illi populo data lex vetus.* — Deinde data est illi populo potius quam aliis, non propter justitias ejus: *Cum populus esset duræ cervicis,* ut dicitur Deuteron., 9, sed ex divina electione, juxta illud Psalm. 149: *Quia beneplacitum est Domino in populo suo;* et illud Psalm. 147: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis;* idemque late sumitur ex Deuteron., 4, et Exod. 19: *Si audieritis vocem meam, et cus-*

todieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea est enim omnis terra. Quæ verba supponunt electionem et vocationem gratuitam, et ad executionem seu durationem effectus conditionem requirunt. Ratio autem inde sumi potest, quia ex illo populo erat CHRISTUS nasciturus, in cujus honorem Deus voluit specialiter disponere illum populum, mediante lege, ut supra dictum est, et ita electio ad illam legem supponit aliam electionem Abrahæ, ut esset CHRISTI progenitor, quæ gratuita fuit, et non ex meritis ejus, licet, illa electione supposita, et gratis recepta prima vocatione ad fidem, per illam potuerit mereri de congruo, ut CHRISTUS ex se nasceretur, et consequenter dispositionem suæ posteritatis convenientem ad illum finem ex ordine divinæ providentiæ, juxta illud Genes. 22: *Quia fecisti rem hanc,* etc. *Benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli,* etc.; de quo videri possunt dicta in 1 tom. 3 part., disp. 10, sect. 6.

9. *Dupliciter gentes potuerunt legem illam acceptare.* — Advertendum est autem, licet lex illa non fuerit gentibus imposita, nihilominus voluntarie potuisse illam amplecti, idque duobus modis. Primo, per imitationem, acceptando, verbi gratia, in suis regnis vel rebuspublicis, et in eis similes leges statuendo; hoc enim nec per se malum erat, nec prohibitum. Tunc autem leges illæ in talibus populis humanæ essent, non divinæ, quia ibi non obligarent ex vi divinæ legislationis, sed ex voluntate alicujus principis humani, sicut nunc lex solvendi decimas in Ecclesia quoad quotam humana est, licet in populo Israel fuerit divina. Secundo, poterant gentes legem illam voluntarie profiteri, assumpta prius circumcisione, ut constat Exodi 12; tunc autem licet legis professio esset voluntaria, postea observatio esset necessaria, juxta illud Pauli ad Galat., 5: *Testificor omni homini circumcidenti se, quod debitor est universæ legis faciendæ.* Et ideo CHRISTUS Dominus, Matth., 23, reprehendit Pharisæos, qui summa diligentia proselytos facere procurabant, et postea illos faciebant filios gehennæ. Ubi non reprehendit priorem sollicitudinem (sed potius supponit esse de se bonam et conformen legi), sed reprehendit secundum, quia Gentiles factos proselytos ad observationem legis non juvabant, sed potius suis traditionibus et pravis exemplis corrumpebant.

10. *De loco promulgationis.* — *Prima opinio.* — *Secunda opinio.* — Ultimo, circa hanc legis promulgationem, duæ circumstantiæ advertendæ sunt, scilicet, locus et tempus: nam quoad locum videtur esse aliqua diversitas in Scriptura: nam in Exodo sæpe significatur datam esse in monte Sina, ut patet ex cap. 3, 19 et sequent., et Actor. 7; in Deuteron. autem, cap. 1, 5 et aliis, et 3 Reg., 8, et sæpe alias, dicitur lex data in monte Horeb, qui etiam dicitur mons Dei, 3 Reg., 19, fortasse quia Deus illum elegit ad ostendendam majestatem suam, et tanquam curiam regni sui peculiaris ad legem suam promulgandam. In hoc tres invenio sententias. Prima dicit illos fuisse duos montes juxtapositos in deserto Arabiæ. Ita tenet Euseb. in locis hebraicis a Hieronym. translatis. Et aliqui addunt illos montes radicibus esse cohærentes, et Sina esse longe altiorem, quod in Euseb. non invenio explicatum, nec ab aliis probatum; et præterea nullus eorum explicat quomodo lex in utroque monte lata dicatur: nam licet essent propinqui, non potest dici simul fuisse datam legem in utroque loco: neque etiam propinquitas sola sufficit, ut quod in uno fit, dicatur fieri in altero, neque ut nomen unius alteri tribuatur. Et ideo est secunda sententia Cajetani, Exod. 3, montem Sinai fuisse montem præcipuum, et montem vocatum Heloim: Horeb autem fuisse partem ejus, et habuisse formam cujusdam parvi montis, ubi apparuit Deus Moysi in flamma rubi. Suæ autem assertionis nullam probationem adducit Cajetanus. Et aliunde habet difficultatem, quia ipse dicit ibi dictum esse *Ad montem Dei Horeb,* ad designandam partem montis Sinai, in qua apparuit Dominus Moysi; ergo similiter cum Malachiæ 4 dicitur: *Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb*, et cum dicitur Deuter. 4: *Docebis eam filios ac nepotes tuos a die in quo stetisti coram Domino Deo tuo in Horeb, quando Dominus locutus est mihi,* etc.; in his, inquam, et similibus locis, Horeb designat partem montis Sinai in qua data est lex: ergo non poterat esse pars illa in forma montis parvi, quia pars illa montis Sinai in qua Deus apparuit ad dandam legem erat cacumen seu vertex totius montis, ut constat Exod. 19, et significatur Deuter. 4, ubi etiam indicatur partem illam fuisse eminentissimam. Propter quod alii eamdem opinionem quoad prius membrum sequentes, scilicet, Horeb fuisse partem montis Sinai, dixerunt Horeb esse velut jugum quoddam eminens super impositum montis Sina. Ita refert Pe-

reir., Exod. 3, disput. 3. Non tamen affert probationem, et præterea habet hoc difficultatem toti huic sententiæ et sequenti communem, quam statim proponam.

11. *Tertia opinio.—Hieronymi sententia approbandi.—Omnia in concordiam rediguntur.* —Est ergo tertia sententia D. Hieronymi, in dicto lib. de Locis hebraicis, sub verbo Horeb, ubi, relicta sententia Eusebii, sic inquit: *Mihi autem videtur quod duplici nomine idem mons, nunc Sina, nunc Horeb, vocetur;* et idem sentit Joseph., lib. 2 Antiquit., cap. quinto, alias 12, ubi referens apparitionem Dei in rubo, quam Scriptura dicit factam esse in monte Horeb, dicit factam esse in monte Sina, quem celsissimum esse affirmat. Et ita hæc opinio videtur fieri valde probabilis. Habet tamen difficultatem, si cap. 17 et 19 Exodi inter se conferantur : nam in 17 cap. dicitur *Populum Israel, profectum de deserto Sim, castrametatum esse in Raphidim:* et subdit Deus infra: *En ego stabo ibi coram te supra petram Horeb, percutiamque petram,* etc. Unde Hieronymus, in Locis hebraicis, dicit *Raphidim* fuisse locum in deserto juxta montem Horeb; et ita inter mirabilia facta ejusdem montis poni solent et apparitio in rubo, et fluxus aquarum ex petra. At vero in cap. 19 additur quod filii Israel, profecti de Raphidim, pervenerunt in desertum Sinai e regione montis qui statim vocatur mons Sina, in quo lex fuit data. Ergo necesse est illos montes esse distinctos, imo etiam esse satis distantes, quandoquidem ab uno ad alium profectus est populus. Quæ ratio recte mihi probat Horeb non posse esse solum jugum eminens montis Sina. Non tamen videtur urgere contra sententiam Hieronymi, quia licet Horeb fuerit idem mons qui Sina, nihilominus potuit mons ille protrahi per magnam magnitudinem deserti, et ita potuit populus per radices montis varias mansiones efficere, ut idem Hieronymus declarat in Epistol. 127 ad Fabiolam, mansi. 8 et sequentibus. Solum ergo probat mihi illa ratio, petram Horeb, de qua fluxerunt aquæ, Exod. 17, non fuisse in eadem parte ejusdem montis in qua data est lex. Et forte illa pars erat in formam parvi montis, de qua potest verificari opinio Cajetani. Nihilominus tamen verum censeo etiam illam partem montis in qua data est lex, fuisse vocatam Horeb, quia hoc plane significat Scriptura, quoties dicit legem datam esse in Horeb. Neque est verisimile loqui de eodem monte secundum diversas partes ejus, quando eamdem legis promulgationem, et omnia signa quæ in ea acciderunt, indifferenter describit sub nomine Horeb et Sina. Recte ergo Hieronymus dixit hæc fuisse duo nomina ejusdem montis. Verisimileque est montem Sinai fuisse quasi nomen appellativum seu denominativum a vicino deserto, quod vocabatur solitudo Sinai, Exod. 19; nomen autem Horeb fuisse proprium, et præcipuam ac excelsiorem partem ejus significasse, et ab illa montem totum, montem Horeb et montem Dei esse appellatum. Et hoc modo facile omnia in concordiam redigi possunt.

12. *Circa tempus promulgationis legis veteris, primum certum.*— Altera circumstantia promulgationis est tempus, quod certum imprimis est, fuisse post multos annos a creatione mundi et lapsum primi hominis : nam id in Scriptura evidens est. Cujus rationem investigat D. Thom., quæst. 98, art. 6. Hæc vero quæstio fere similis est alteri quæ de incarnatione tractatur 3 part., quæst. 1, cur, videlicet, tanto tempore post lapsum hominis dilata sit. Sicut enim lex intuitu CHRISTI et incarnationis ejus data est, ita ad illam ferendam tempus illud divina sapientia electum est, quod respectu temporis futuræ incarnationis magis esset accommodatum. Debuit ergo esse medium, seu interpositum inter tempus creationis et incarnationis : nam post peccatum hominis per multum tempus dilata est lex, ut homines lapsi fragilitatem naturæ suæ et indigentiam sui status magis agnoscerent; et quia de sua scientia et ratione præsumebant, sine lege relicti sunt, ut agnoscerent rationem naturalem sibi non posse sufficere; nam sibi relicta plurimum obscurata est, et in varios errores lapsa. Postea vero, ne hoc malum nimium cresceret, et omnes hominum nationes prorsus occuparet, opportuno tempore data est lex, et ad illam electa est illa gens ex qua Christus erat nasciturus, et ita quodammodo inchoata est tempore Abrahæ, cui data est circumcisio, quia tunc fere omnes homines idolatriæ dediti erant. Et hanc rationem illius dilationis tradit Paul., in Epist. ad Rom., a principio, ubi hac ratione dicit per legem datam esse peccati cognitionem, et similia.

13. *Lex vetus multo tempore ante Christi adventum data. — Lex vetus data anno* 2513 *a creatione mundi.*—Deinde data est etiam illa lex multo tempore ante Christi adventum,

ut ab illo populo peculiari fide et spe crederetur et speraretur, et majori affectu desideraretur ac peteretur, ac denique ut Christi progenitores multo ante adventum ejus specialiter essent cultores Dei cum tota sua progenie, seu natione; quia vero non solum de scientia, sed etiam de viribus suis homines gloriabantur, data est etiam illa lex, quæ præciperet, et non juvaret, ut homines magis necessitatem divinæ gratiæ et Christi, auctoris ejus, agnoscerent, ut Paulus in eadem Epist. ad Rom. et ad Gal. prosequitur. Non est autem illa lex data simul cum circumcisione, quia nondum erat sufficienter multiplicatus populus cui lex illa danda erat, ut in superioribus tactum est. Quod si quis inquirat quo tempore vel anno a creatione mundi data fuerit lex, respondeo breviter verisimile esse datam esse anno 2513 a creatione mundi, ut colligimus ex computatione, quam ad incarnationis tempus declarandum fecimus in 1 t. 3 part., disp. 6, sect. 1; data enim fuit 400 anno a circumcisione data Abrahæ, ut testatur Stephan., Actor. 7, vel (quod idem est) 430 annis post vocationem Abrahæ et egressum ejus de terra sua, Genes. 12, ut sumitur ex Paul., ad Gal. 3; ita enim duo illa loca conciliantur. Denique data est quinquaginta diebus post exitum populi de Ægypto, ut supputat Hieronym. dict. Epistol. 127, mansi. 12; et de hoc puncto seu tempore videri potest August., lib. 18 de Civit., cap. 11, et 4 cont. Faust., cap. 2; divus Thom., quæst. 98, art. 6; et Pereir., in cap. 12 Exodi, disput. 19.

14. Ultimo tandem advertendum est ea quæ de his circumstantiis diximus, intelligenda esse de illa lege, quoad præcipuam ejus fere partem, vel (ut ita dicam) quoad totum corpus illius, non vero quoad omnia et singula præcepta ejus; sic enim non fuerunt omnia ejus præcepta in eodem loco, nec in eodem tempore data: nam de præcepto circumcisionis jam dictum est multo tempore fuisse datum ante legem, et, quia datum est, ut perpetuo in illo populo duraret, Genes. 17, necessarium fuit veteri legi adjungi, ut etiam ante illam latam, Exod. 12, significatum est, licet postea etiam clarius traditum sit Levit. 12. Item, dicto loco Exod. 12, promissum est præceptum de celebratione Paschatis et Azymorum, et cap. 16 additum est præceptum de observatione sabbati. Post legem vero datam in monte, addita sunt ei aliqua præcepta, ut constat Num. 27, de modo succedendi filii hæredis in hæreditate patris, deficiente filio, etc.; et in sequentibus capitibus adduntur aliæ leges, quæ videntur post legem et in diversis locis latæ.

CAPUT VI.

DE EFFECTIBUS VETERIS LEGIS.

1. *Prima conclusio.*—Duplex effectus legis distingui potest ex dictis in superioribus: unum per se et immediatus, qui per ipsam legem moraliter fit; alius remotus, qui resultat ex opere quo lex impletur aut violatur: sub priori membro continetur præcipue obligatio in conscientia, sub qua, ut in superioribus dixi, continentur quatuor effectus legis, quos Isidorus numerat, præsertim duo primi, qui sunt præcipere et prohibere: nam tertius, qui est permittere, vel dicit potius ablationem obligationis, vel, si dicat exemptionem a pœna, dicit consequenter obligationem legis ad illam exemptionem servandam. Et simili modo punitio, quæ est quartus effectus, quoad obligationem ejus, sub hoc membro comprehendi potest. Sub altero vero membro continetur imprimis opus ipsum lege præceptum, vel omissio operis prohibiti, deinde pœna imposita transgressioni præcepti, ad quam etiam præmium reducitur; denique huc etiam spectat ultimus effectus per legem intentus, qui est facere bonum subditum legis. Isti ergo omnes effectus in hac lege divina veteri considerari possunt et debent: unde dico primo legem illam habuisse illum effectum legis, qui per se convenit legi, eo ipso quod vera lex est, qualis est obligatio in conscientia. Hæc assertio videtur manifesta ex dictis supra de lege in communi. Item est etiam certa; nam per transgressionem illius legis incurri poterat culpa et peccatum coram Deo, atque etiam reatus mortis æternæ; ergo lex ipsa in conscientia obligavit. Item Paulus, ad Galat. 5, testificatur omni homini circumcidenti se, quia debitor est universæ legis faciendæ; debitum autem illud potissime ad conscientiam pertinet, ut per se notum est. De hac autem obligatione dubitari potest, quanta fuerit, id est, an fuerit sub mortali vel veniali. Hoc vero non habet in præsenti specialem difficultatem. Nam de tota lege collective sumpta non potest una generalis regula tradi: complectebatur enim plura præcepta, quædam graviora, et alia leviora, et ideo secundum diversa præcepta uno, vel alio modo obligare poterat. Ad discernendam autem

quantitatem, seu qualitatem obligationis, applicandæ sunt regulæ supra datæ de lege humana. Nam licet lex divina ex dignitate præcipientis majorem rationem obligandi habeat secundum generalem rationem obedientiæ, justitiæ, aut charitatis ad Deum, nihilominus lex etiam Dei, simpliciter lata in unaquaque materia, obligat secundum specificam rationem, et gravitatem ejus, ut sumi potest ex D. Thom., q. 100, art. 2, ubi de præceptis moralibus specialiter loquitur; est autem eadem, vel major ratio de cæteris. Unde etiam sumitur ratio: nam in lege naturali, licet divina sit, ita discernitur illa duplex quantitas obligationis; ergo idem est in lege divina positiva. In qua reperiuntur etiam specialia verba et comminationes pœnarum, quæ expendi etiam possunt ad gravitatem obligationis discernendam.

2. *Dubium.* — Secundo vero, dubitari potest specialiter an lex illa, quatenus continebat præcepta moralia, induxerit novam obligationem in conscientia. Et ratio dubitandi est, quia illa præcepta solum in materia necessaria versabantur, id est, in qua lex naturalis obligabat, ut supra visum est: ergo non potuit lex divina novam obligationem addere. Probatur consequentia, quia vel illa obligatio esset distinctæ speciei, vel ejusdem; non primum, quia lex divina positiva, quatenus moralis fuit, præcipiebat morales actus sub eisdem rationibus virtutum, sub quibus naturalis lex eosdem præcipit, ut plane sensit D. Thom., dict. art. 2, et videtur per se manifestum; ergo non potuit inducere obligationem specie distinctam. Neque etiam solo numero distinctam, quia sicut accidentia numero tantum distincta non multiplicantur in eodem subjecto, ita neque obligationes ejusdem rationis multiplicantur circa eamdem materiam subjectam, ut plura vota castitatis in eadem persona non inducunt plures obligationes. Et ita videtur hæc pars posse probabiliter defendi. Nam sicut in lege humana, ita et in lege divina positiva, distingui potest duplex lex : una constitutiva, quæ obligationem inducit; alia declarativa, quæ non ponit novam obligationem, sed præexistentem declarat, et ita lex vetus quoad præcepta moralia dici potest fuisse declarativa, non constitutiva.

3. *Conclusio.*—Nihilominus dicendum censeo, etiam illa præcepta de se induxisse obligationem in conscientia. Ratio est, quia illa fuerunt vera præcepta et mandata; imo illa per antonomasiam solent præcepta vocari et distingui a cæremoniis et judiciis, ut patet Deuter. 4 et 5; ergo inducebant obligationem : nam hæc necessario sequitur ex vi præcepti et legis. Nam lex pure declarativa, si de se obligationem non inducit, magis est pura doctrina quam lex. Et ita lex declarativa humana, quando non inducit novam obligationem ad actum, saltem obligat ad sequendam illam declarationem, ut sit vera lex. Lex autem illa divina non solum obligat per modum doctrinæ, seu Scripturæ sacræ, sed etiam per modum præcepti et legis. Unde etiam ex citatis locis manifeste ostenditur hæc obligatio, ut patet ex illis verbis : *Custodi igitur temetipsum et animam tuam sollicite, ne obliviscaris verborum quæ viderunt oculi tui*, etc.; et cap. 5 : *Quis det talem eos habere mentem ut timeant me, et custodiant universa mandata mea?* et infra : *Custodite et facite quæ præcepit Dominus;* et infra : *Per viam quam præcepit Dominus Deus vester, ambulabitis, ut vivatis.* Quæ omnia potissime ibi dicuntur ratione præceptorum moralium. Declarari præterea hoc potest, quia præcepta illa, solum quia erant præcepta illius legis, obligarent quemcumque Israelitam, etiamsi invincibiliter ignoraret aliquod illorum esse de lege naturali, et e converso non obligarent alienigenam, etiamsi sciret data esse a Deo illi populo, si alias eodem modo ignoraret omnia esse de jure naturali : nam etiam nunc non desunt, qui aliqua ex illis vocent de jure gentium, et non naturali : ergo signum est præcepta illa induxisse specialem obligationem respectu illius populi. Tandem idem confirmatur, quia Judæi violantes illam legem gravius peccabant quam Gentiles, qui solam legem naturalem violabant. Dices illud esse verum, non ratione novæ obligationis per illa præcepta impositæ, sed quia per legem data est cognitio peccati, ut dicitur ad Roman. 3, et ex majori cognitione aggravatur peccatum : nam ita explicatur illud peccatum ad Roman. 7. Sed licet hic modus verus sit, non potest alius excludi; nam etiam augetur peccatum, quando multa præcepta etiam ejusdem rationis circa idem multiplicantur. Et ita communiter censent doctores, quando lex canonica vel civilis, vel in eadem materia multiplicatur, vel aliquid præcipit jure naturali mandatum, majorem oriri obligationem, sive illa major obligatio sit per aggregationem plurium obligationum, sive per augmentum ejusdem, quod ad rem

moralem parum refert. Et ita respondetur facile ad rationem in contrarium; nam illa præcepta de se possunt inducere obligationem, etiamsi non præexisteret, et augere præexistentem; et ideo non repugnat in materia alioqui necessaria ex jure naturali, dari legem positivam obligantem, sive humanam, sive divinam.

4. *An præcepta judicialia in conscientia obligabant.*—Tertio, potest specialiter dubitari circa præcepta judicialia, an illa etiam in conscientia obligarent. Nam Joan. Gerson., in tract. de Vita spirit., lect. 2, in alph. 61, sentit præcepta judicialia, quæ ad civiles mores instituendos ordinabantur, non obligasse in conscientia, sed solum ad pœnam temporalem, maxime quando illam expresse imponunt. Fundamentum ejus esse potuit, vel quia putat legem pœnalem non obligare in conscientia, sed tantum sub reatu temporalis pœnæ, vel potius quia existimavit legem humanam, vel quæ humanam in fine imitatur, non obligare in conscientia. Voco autem imitantem humanam, illam quæ, licet a Deo lata sit, propter humanum finem, id est, gubernationem humanæ reipublicæ posita est : unde ibidem sentit talia præcepta judicialia non fuisse divina, non quia a Deo lata non sint (hoc enim negare erroneum esset), sed quia non sint data ut homines redderent dignos vitæ æternæ. Hanc enim particulam ille auctor posuit in definitione legis divinæ, quam sic definit : *Est signum divinæ rationis volentis obligare creaturam rationalem ad aliquid agendum, vel non agendum, ut digna reddatur vita æterna.*

5. *Responsio affirmativa. — Fundamentum contrarium improbabile.* — Hæc vero sententia sine dubio falsa est : nam judicialia præcepta non minus obligabant in conscientia, sive pœnam adderent, sive non adderent, quam cætera. Hoc videtur manifestum ex verbis legis; tum quia eisdem verbis mandari dicuntur judicia, ac cætera, ut Deuter. 6 : *Hæc sunt præcepta et cæremoniæ, atque judicia, quæ mandavit Dominus,* etc.; tum etiam quia observatio præceptorum judicialium æqualiter exigitur, et eædem comminationes fiunt non observantibus illa, Deuter. 4, 28, et aliis similibus locis. Probatur etiam manifesta ratione, quia illa fuerunt propria præcepta et leges divinæ, quantum ad formam præcipiendi; sed materia eorum etiam erat capax obligationis in conscientia, quia erat materia alicujus virtutis moralis, quæ majori ex parte erat virtus justitiæ, licet interdum alia etiam esse posset; ergo nihil deerat illis præceptis ad obligandum in conscientia. Nam dicere non habuisse Deum intentionem sic obligandi, voluntarium esset, et fictum contra vim verborum Scripturæ. Unde fundamentum contrariæ sententiæ improbabile est : nam lex humana etiam civilis in conscientia obligat, etiamsi pœnam adjiciat, nisi aliud constet de mente legislatoris : ergo multo magis lex a Deo data : unde potius ex gravitate pœnæ temporalis addita in illa lege solet colligi obligatio in conscientia sub mortali, ut de pœna mortis indicat Scot., in 3, dist. 40, et docet Castr., lib. 2 de Leg., cap. 4, ut supra, lib. 3, notavimus. Accedit quod non tantum leges judiciales, sed etiam morales et cæremoniales similibus pœnis sanciebantur, ut patet Levit. 20 et sequent., et Deuter. 25, et in 28 fiunt generales comminationes temporalium pœnarum. Denique, quod ille leges ordinarentur ad convenientem illius reipublicæ gubernationem, non refert, quia etiam media convenientia ad hunc finem possunt vere et efficaciter præcipi sub obligatione conscientiæ. Neque hic finis excludit ultimum vitæ æternæ, sed potius subordinatur illi : nam servando externam justitiam et pacem reipublicæ, potest quis mereri vitam æternam si justus sit, ac subinde illa dignum se reddere. Quamobrem negari non potest præcepta judicialia fuisse divina, non solum ex auctore, sed etiam ex fine ultimo per illa intento, ut supra visum est. Ideoque superfluum est addere illam particulam in definitione legis divinæ, quia nihil Deus homini præcipit, nisi ut obediendo tandem fiat dignus vita æterna, quamvis alius proximior finis possit etiam per talem legem intendi.

6. *Dubium. — De præceptis moralibus dicendum obligare sub quocumque periculo.* — Tandem inquiri potest an obligatio illius legis tanta fuerit, ut ad sui observationem in conscientia cogeret, non obstante quocumque periculo mortis. Sed hoc dubium cum eadem proportione expediendum est, quia simile supra tractatum de lege humana. Itaque de præceptis moralibus certum est obligare cum eo rigore, præsertim si negativa sint, quia oppositum est intrinsece malum. Affirmativa autem, quia non obligant pro semper, possunt interdum non obligare ratione periculi mortis : unde idem a fortiori dicendum esse constat de positivis præceptis affirmativis divinis, ut magis ex dicendis patebit. De nega-

tivis autem præceptis a Deo positis potest esse nonnullum dubium, quia obligant pro semper, et Deus potest ita obligare sine ulla exceptione propter summam auctoritatem quam in præcipiendo habet : stante autem obligatione a Deo posita, impossibile est ut liceat contra illam agere.

7. *Lex vetus positiva non obligabat cum periculo vitæ.* — Nihilominus tamen dicendum est illam legem ut positivam, non obligasse per negativa præcepta cum periculo vitæ, nisi ubi occurreret ratio vitandi contemptum divini præcepti aut religionis. Ita docent omnes auctores supra lib. 3 citati circa legem humanam, et specialiter de lege divina in genere id docet Sot. l. 1 de Justit., quæst. 1, art. 6, in fine corporis; et Adrianus, quodl. 1, art. 3 ad 5, et quodl. 6, art. 2 ad 2, et in 4, q. 3, de Clavib., except. 8. Ubi in exemplum adducit legem Sabbati, quæ non obligavit Machabæos ad non bellandum die Sabbati, propter periculum vitæ, ut sumitur ex 1 Machab., 2. Ratio autem est, non quia liceret tunc propter metum agere contra obligationem a Deo positam, sed quia pro tunc cessabat obligatio; nec refert quod præceptum negativum obliget pro semper, quia dum non prohibet rem intrinsece malam, semper habet subintellectam conditionem, nisi interveniat sufficiens necessitas, seu periculum excusans. Quæ conditio etiam in divinis præceptis includitur, non quia non posset Deus aliter præcipere, si absoluta potestate uti velit, sed quia in ordinaria hominum gubernatione illa non utitur per generalia præcepta, quæ secundum regulas prudentiæ et convenientis gubernationis tradi censentur. Et inde etiam facile probatur exceptio posita in assertione, quia agere aliquid in contemptum Dei, vel religionis, aut legis ejus, est intrinsece malum, et ideo merito conditio illa non extenditur ad talem eventum. Quod dictum etiam est de lege humana, multoque magis verum est de divina, ut etiam confirmat aliorum Machabæorum exemplum, libro 2, cap. 7.

8. *Secunda conclusio.* — Dico secundo : permissiones aliquæ fuerunt effectus illius legis, non tamen per modum puræ permissionis, sed per modum dispensationis, vel potius per modum concessionis et privilegii. Declaratur, advertendo permissionem interdum late dici de omni illo quod non prohibetur nec præcipitur lege, et ita D. Thom., in 4, d. 33, q. 2, a. 2, quæstiunc. 2, distinguit varios modos permissionis; unus quo minus bonum permittitur, relicto meliori; sic matrimonium permittitur respectu virginitatis; et de usu ejus ait Paul. 1 ad Corinth. 7 : *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* Hæc autem magis est approbatio quam permissio. Unde magis improprie appellatur permissio, concessio melioris boni non præcepti, nam illud potius est consilium. Imo neque licentia faciendi aliquid quod per se malum non est, nec prohibitum, est propria permissio, de qua nunc loquimur. Addit etiam divus Thomas peccatum veniale permitti respectu mortali, quia non prohibetur. Sed hoc etiam improprie dicitur; nam peccatum veniale revera est prohibitum, licet cum minori rigore quam mortale.

9. *Propria permissio.* — *Permissio facti quæ.* — *Permissio juris quæ.* — *In quo sensu procedit assertio.* — *Alia subdistinctio permissionis.* — Propria ergo permissio dicitur de quocumque malo vel prohibito, non respectu majoris vel minoris mali, sed respectu cohibitionis ejusdem mali permissi. Et sic possumus distinguere duplicem permissionem ; unam facti, alteram juris. Facti appello, quando, sine jure aliquid statuente, de facto peccatum voluntarie non cohibetur, et sic Deus dicitur permittere peccata. Juris autem permissionem appello, quando lex aliqua permittit facere quod alias prohibitum erat, et hæc permissio dicitur proprie effectus legis, quia per legem introducta est. De hac ergo intelligitur assertio, quæ ex locis statim allegandis manifesta fiet. Ulterius enim subdistingui potest hæc permissio juris : nam quædam est impunitatis tantum, quam lex talis concedit ei cui permittit peccatum, et in virtute solum jubet ne sic operans puniatur, ut in l. 1 dixi. Alia vero est permissio concessiva exemptionis tollentis prohibitionem, ut sine culpa fieri possit quod antea non poterat, ut per dispensationem aut privilegium fit. Dicimus ergo permissionem, quæ est effectus legis veteris, semper esse hujus ultimi ordinis.

10. *Probatur assertio.* — Probatur primo inductione ex Scriptura, juxta expositiones quæ probabiliores nobis videntur : nam imprimis pluralitas uxorem permissa fuit in lege veteri, ut sumitur ex Deuteron. 21, ibi : *Si habuerit homo uxores duas,* etc. Non enim invenitur lex quæ dispositive, ut sic dicam, hoc permittat, sed præsuppositive, ut ex tenore dictorum verborum constat. Fuit enim illa permissio concessa Patribus, et traditione ac more recepta in illo populo, et postea in

lege Moysi non fuit prohibita, ac subinde tacite fuit approbata, ut illis etiam verbis declaratum est. Unde illa permissio dici potest non esse ex lege, sed ex Patribus, sicut circumcisio: tamen sicut circumcisio numeratur inter sacramenta illius legis ita permissionem hanc vocamus effectum illius legis, saltem retentum, seu probatum. Talis ergo fuit illa permissio in illa lege qualis fuit in Patribus: in illis autem fuit illa permissio concessiva privilegii auferentis prohibitionem et culpam: ergo et in illa lege. Minor traditur ab Innocent. III in cap. *Gaudemus*, de Privileg., et est communis sententia Sanctorum et expositorum Matth. 19, et Augustin., lib. 1 de Nupt. et concupiscent., c. 9; et videtur indubitatum ex sanctitate antiquorum Patrum, et familiaritate quam cum Deo habebant.

11. *Libellum repudii.* — Alia permissio in lege disposita fuit de libello repudii, Deuter. 24, quam multi explicant de permissione impunitatis; longe tamen verisimilius mihi videtur esse intelligendum de permissione dispensativa, seu concessiva, et excusante a culpa, quod tenuit auctor imperfecti in Matth., homil. 17; et D. Thom. in 4, supra, id valde probabile reputat, et videtur supponere 1. 2, quæst. 102, art. 5, ad 3; et sequuntur quam plures scholastici in 4, distinct. 33, et jurisperiti in dicto cap. *Gaudemus;* et Bellarminus, lib. 1 de Matrimon., cap. 17, ad 14; et Maldonat., Matth. 19, et plures alii quos refert et sequitur Sancius, lib. 10 de Matrimon., disput. 1, n. 7. Ratio vero est, quia lex illa simpliciter id concedit, et nullum indicium præbet quod illud permittat licet sit malum, sed absolute ut fieri possit, ut patet ex citato loco, et ex Malach. 2, nam videtur ibi approbari matrimonium; ergo incredibile est illam permissionem fuisse quoad solam impunitatem respectu legis, quia hoc modo constitueretur ille populus in magno periculo peccandi, cum hoc ibi non explicaretur.

12. Alia permissio fuit mutuandi cum usura alienigenis, de qua eadem est disceptatio inter doctores; mihi tamen ob eamdem rationem placet sententia, quæ permissionem illam explicat de concessione excusante a culpa, saltem propter donationem a Deo factam, vel quia jure belli poterant Hebræi accipere bona alienigenarum vicinorum, respectu quorum illa concessio intelligenda est. Et ita explicat expresse Ambrosius in libro de Tobia, cap. 15, quem graves theologi et juristæ sequuntur, quos refert Covar., lib. 3 Variar., cap. 1, n. 7. Aliud exemplum esse potest ex lege Deuter., 23: *Ingressus vineam proximi tui, comede uvas, quantum tibi placuerit, foras autem non efferas tecum.* Ubi priora verba non sunt præceptiva, sed permissiva, excusando non solum culpam mortalem, sed etiam venialem, et majorem licentiam dando quam solo jure naturæ videatur concessa: et ratio est eadem quæ supra est tacta. Nam potuit Deus fructus alienæ vineæ communes facere quoad illum usum, et per illam legem simpliciter intellectam fecisse videtur. Idemque est de alio exemplo de usu spicarum, quod ibibem subjungitur. Denique afferri potest exemplum de usu sacrificii zelotypiæ, Num. 5, quam inter permissiones ponit D. Thomas in 4, ubi supra; et significat fuisse tantum permissionem minoris mali, quia tentare Deum per se malum est. Sed sine dubio existimo etiam permissionem illam fuisse concessivam; nam, posita illa lege, uti illo sacrificio non erat tentare Deum, quia signum quod a Deo ibi postulabatur, ab ipso erat institutum cum promissione effectus, et ita cessat divina tentatio, juxta dicta 3 de Relig., l. 1, cap. 2; ergo etiam cessabat ratio culpæ, quia, per se loquendo, nulla alia malitia in illo actu poterat inveniri.

13. *Ex dictis infertur assertio tradita.* — Ex his ergo satis probata relinquitur assertio, quia nulla permissio occurrit in illa lege facta, quæ sit de actu malo et prohibito, perseverante in sua malitia post permissionem, quia semper facta permissione cessabat prohibitio, sive per propriam dispensationem, sive per mutationem materiæ, ut proprie loquendo dicendum est. Nam hoc genus permissionis tantum habere potuit locum in aliquibus quæ ex vi juris naturæ non licerent, seclusa tali permissione Dei: quod autem jure naturæ non licet, non fit licitum per propriam dispensationem, sed per materiæ mutationem, ut supra, lib. 2, declaratum est; ergo ita fieri etiam potuit in dictis permissionibus, ut ex dictis etiam facile intelligi potest: unde etiam sumitur optima congruentiæ ratio, quia Deus potuit illam permissionem facere cum immunitate a culpa, et verba concessionis sunt absoluta; ergo interpretandum est ita fecisse. Probatur consequentia; tum quia beneficia principis, et maxime summi, latissime sunt interpretanda: illa autem permissio in illius populi commodum a Deo concedebatur; tum etiam quia ita magis expediebat ad bonum regimen, quod Deus intende-

bat per illas leges majora mala vitare; tum etiam quia hoc est maxime consentaneum legi divinæ, etiam positivæ, nimirum, ut nullum malum culpæ permittat positive (ut sic dicam), licet negative possit aliqua permittere, non injungendo propter illa specialem pœnam hujus vitæ. Et (si quis recte consideret) ad hoc suadendum applicari facile potest ratio quarta D. Thomæ, qua probat necessitatem legis divinæ, 1. 2, quæst. 91, art. 4, et qua probat legem divinam dari debuisse de omnibus actibus moralibus bonis, quia necessarii sunt ad divinam amicitiam, ut declarat quæst. 99, art. 2, juncto art. 2, quæst. 100; nam eadem ratione non debuit lex divina per modum juris permittere malum aliquod, in quo perseveret malitia divinæ amicitiæ contraria : unde etiam concluditur non solam permissionem, sed etiam opus ex illa factum posse dici effectum talis legis, quia erat opus bonum, et tale fiebat per concessionem legis, sicut opus privilegio concessum est effectus ejus. Neque contra hanc assertionem occurrunt objectiones generales : illæ vero quæ circa particularia exempla adducta fieri solent, et difficiles non sunt, et in propriis materiis tractantur. Addendum vero est interdum in illa lege expresse tantum dici, ut hoc vel illud faciens non subjaceat pœnæ, ut patet Exodi 21, etc.; et tunc clarum est solum quoad impunitatem actum permitti.

14. *Lex vetus habet effectus pœnales.* — Dico tertio : lex vetus habet etiam effectus pœnales, seu pœnarum. Hæc assertio per se nota est, quia, magna ex parte, lex illa pœnalis erat; passim enim in ea legimus, *Qui hoc fecerit, morte moriatur,* vel, *delebitur de populo suo,* vel, *dentem pro dente,* et similia; erant ergo illæ leges pœnales, non puræ, sed mixtæ, seu habentes simul vim directivam, ut dictum est. Ratio autem propter quam comminationes pœnarum additæ sunt in illa lege, est illa communis, quod pœnæ necessariæ sunt, præsertim propter illos qui sunt proni ad malum, ut ait Aristot., l. 10 Ethic., cap. ult. Ille autem populus erat valde imperfectus, et pronus ad malum, et ideo maxime induci debuit comminationibus pœnarum. Quæ propter hanc causam fuerunt in illa lege, et multiplices, et gravissimæ, ac propterea vocatur illa lex timoris et servitutis, quia per comminationes pœnarum, magis quam per amorem inducebat ad sui observationem. Unde e converso in transgressoribus erat causa punitionis : sic enim pœna est effectus legis pœnalis, quamvis non semper eodem modo : nam, ut in l. 4 diximus, lex interdum pœnam ipsam per se exequitur, et tunc dici potest causa per se, et proxima ipsius pœnæ; aliquando vero solum taxat, et designat pœnam imponendam, et tunc immediate facit obnoxium pœnæ transgressorem legis : remote autem, et quasi consequenter est causa ipsiusmet pœnæ, quam judex vel executor imponit, vel proxime efficit.

15. *Pœnæ pecuniariæ.* — Possumus ergo hæc duo genera legum pœnalium in veteri lege distinguere : nam quædam imponebant pœnam ferendam vel exequendam per hominem; aliæ vero per sese illam faciebant, vel imponebant. In priori ordine pono omnes leges imponentes pœnam corporalem : ignis, Levit. 21; lapidationis, Levit. 24; verberum, Deuter. 25; sive pœna talionis, Exod. 21. Certum est enim has leges non obligare in conscientia ad pœnæ solutionem ante condemnationem : nam, considerando verba legis, videtur res clara, omnes illas pœnas fuisse impositas in ordine ad sententias judicum, ut patet Exod. 21, cum similibus. Item in his corporalibus pœnis idem est manifestum, vel per se præsumptum, ubi aliud evidenter non constiterit de voluntate et præcepto Dei, quod in illa lege ostendi non potest. De pecuniariis vero pœnis posset quis dubitare, ut quando lex præcipit restituere duplum, triplum, vel quadruplum, ut Exod. 22, nam verbum *restituat,* indicat obligationem in conscientia. Sed nihilominus verius existimo quidquid ibi habet rationem pœnæ, designari in ordine ad sententiam judicis, et antea non obligare, quia verba non habent majorem vim, et mitiori modo explicanda sunt, et ita procedunt rationes aliæ factæ de legibus humanis. Dico autem, *quidquid habet rationem pœnæ,* quia id quod ad restitutionem rei ablatæ, vel recompensationem damni facti pertinebat, ex naturali obligatione, statim restituendum erat, ut per se constat. Et, hac ratione, probabile est legem Exod. 21, ut dominus, qui servum vel ancillam percutiens oculum aut dentes excluderet, illum liberum dimitteret, obligasse in conscientia, nulla expectata sententia, quod tenet Castr., lib. 2 de Lege pœnal., cap. 4, qui tamen id explicat, etiam per modum propriæ pœnæ, non vero satis id probat; facilius vero intelligitur per modum recompensationis damni illati, quam lex divina illo modo taxabat et definiebat. Addi etiam potest quædam alia onera imposita

fuisse per illam legem committentibus aliqua delicta, quæ non tam videntur fuisse pœnæ, in vindictam impositæ, quam remedia vel medicinæ talium delictorum in ordine ad divinum cultum illius legis, et de his verisimile est obligasse in conscientia ante judicis sententiam; hujusmodi videntur fuisse leges imponentes aliquas oblationes, vel sacrificia pro aliquibus delictis, cum aliquo modo confessionis delicti, vel sine illo, ut late prosequitur Castro, cit. loco.

16. *Irregularitas.* — *Lex irritans aliquem contractum ipso facto.* — In alio ordine pono irregularitates quasdam, quas lex illa ipso facto inducebat circa personas, propter varias occasiones, vel eventus, ut propter tactum corporis mortui, Num. 19, et Levit. 11; vel propter alias similes causas, ut videre licet Levit. 12 et seq. Has autem inter pœnas numeramus, late loquendo, quia erant onera et gravamina illius legis; re tamen vera ordinarie non erant proprie pœnæ, quia sine culpa inducebantur ad eum modum quo nunc irregularitas sæpe non est pœna, sed indecentia quædam. Incurrebantur autem tunc tales irregularitates ipso facto, et ex vi legis, et ideo dicimus illum fuisse proximum et per se effectum illius legis: nam ex vi, et efficacia et institutione illius immediate fiebat. Atque in hoc etiam ordine constitui possunt leges, quæ ipso facto irritabant aliquem contractum in illa lege, quod maxime admittendum videtur in legibus inducentibus impedimenta matrimonii, Levit. 18; nam in hoc sensu communiter ab expositoribus et theologis leges illæ intelliguntur. Et hoc indicant illa verba: *Turpitudinem patris, matris, sororis*, etc., *non revelabis:* nam per hæc directe prohibetur, et fit illicitus usus talis matrimonii; et ideo necessarium est ut matrimonium ad talem usum ordinatum, non solum sit prohibitum, sed etiam irritum, tanquam obligans ad actum illicitum, quod fieri non potest. An vero præter hæc præcepta fuerint alia in illa lege ipso facto irritantia actus aliquos, vel contractus, testamenta, vel quid simile, definiendum existimo ex principiis supra positis, et judicium esse ferendum juxta exigentiam verborum ipsorum præceptorum, quæ consideranda et expendenda sunt.

17. *Opus præmio dignum et ipsum præmium inter effectus hujus legis posse numerari.* —*Probatur utraque pars assertionis.*—Dico quarto: opus dignum aliquo præmio, et præmium ipsum numerari potest inter effectus illius legis. Hoc facile probatur, supponendo legem illam induxisse ad sui observationem per varias promissiones, ut constat ex libro Exodi, cap. 19; et Deuteron. 4, 27 et 28; et ex Prophetis, aliisque locis frequenter. Et rationem reddit D. Thomas, dicta q. 99, a. 6, quia hoc generaliter pertinet ad perfectam providentiam legislatoris humani: ergo multo magis ad providentiam Dei, cui non est similis in legislatoribus: ergo, dando illam legem, conveniens fuit ut simul promitteret præmia observantibus illam. Et confirmatur, quia non est Deus minus liberalis in promittendo, et justus in præmiando, quam sit severus in comminando, et justus in puniendo: sed Deus sancivit illam legem per comminationem plurium pœnarum, ut dictum est; ergo decuit ut etiam per promissiones suas illam confirmaret. Et ideo solet lex illa in Scriptura significari nomine pacti ac fœderis, quia ita lata est ad obligandos homines, ut per promissionem adjunctam obligaverit etiam Deum ad reddenda præmia servantibus illa. Ex hoc ergo fundamento facile probatur utraque pars assertionis: nam opus legis cum fit, effectus est legis, licet non proximus, saltem remotus, quia lex, quantum in se est, ad illud inducit et movet. Deinde opus illud ex obligatione legis factum sub promissione præmii, quantum est ex se, dignum est tali præmio, sicut mercenarius dignus est mercede sua; ergo opus dignum mercede promissa in lege effectus est ejusdem legis: unde, ulterius procedendo, præmium ipsum effectus est operis illo digni, cuique ex pacto et promissione debetur; ergo lex quæ est causa talis operis, consequenter est etiam causa talis præmii; est ergo effectus ejus, licet magis remotus. Neque in hac assertione absolute sumpta superest specialis difficultas.

18. *Commune dubium de promissionibus legis veteris.* — Occurrit tamen commune dubium, quales fuerint promissiones illius legis; an temporales tantum, vel etiam spirituales et æternæ. Et ratio dubii est, quia D. Thomas dicto art. 6, significat promissa illius legis fuisse tantum temporalia, et reddit rationem, quia lex illa disponebat ad CHRISTUM sicut imperfectum ad perfectum, et dabatur populo adhuc imperfecto in comparatione perfectionis quæ erat futura per CHRISTUM: imperfectorum autem est, quod temporalia bona desiderent, et ideo illa lex per temporalium bonorum promissiones homines inducebat. Nam qui vult (ait D. Thomas) inducere alium

ad observantiam præcepti, ea debet promittere quæ magis sunt in ejus affectu; nam sicut qui docet, incipere debet a facilioribus, ita qui movere alium vult, ea proponere debet quæ facilius movere possint : unde ob eamdem causam comminationes illius legis erant de pœnis temporalibus, quia earum timor magis movere solet animales homines et imperfectos. Confirmatque hoc D. Thomas ex Paulo ad Gal. 3, comparante legem pædagogo, et consequenter Israeliticum populum puero existenti sub pædagogo : nam sicut puer maxime sensibilibus movetur, et ideo a pædagogo interdum flagellis terretur, aliquando vero levibus munusculis et promissionibus inducitur, ita lex illa populum sibi subjectum inducebat; quod etiam constat ex tenore legis Deut., 27 et 28, et ex usu Prophetarum, Isai. 1 : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis*, etc. Et sæpe in aliis.

19. Significat autem D. Thomas hoc esse intelligendum exclusive, ita ut non solum lex illa temporalia frequenter promiserit, quod evidentissimum est, sed etiam quod nihil excellentius promiserit, ad hoc enim discursus D. Thomæ tendit. Unde promissio illa, quæ habetur Levit. 18, et Ezech. 20 : *Custodite leges meas, atque judicia, quæ faciens homo vivet in eis*, de vita corporali intelligit idem divus Thomas, quæst. 100, art. 12, ad 2, ex Paulo ad Galat. 3; ubi significat diversitatem esse inter illas duas sententias, *Justus ex fide vivit*, et, *Qui fecerit ea, vivet in illis ;* quod prior intelligitur de vita spirituali, posterior autem minime, quia lex non est ex fide; et ideo in priori sententia simpliciter dicitur *vivit*, in posteriori autem non simpliciter, sed cum addito *vivet in illis*, id est, in lege, cujus pœnas non incurret, vel in justitia legis, ut exponere videtur idem Paulus ad Romanos cap. 10, dicens : *Moyses enim scripsit, quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea*. Præterea idem Paulus, ad Hebræos scribens, hanc sententiam indicare videtur. Nam cap. 7 dicit, *novi Testamenti meliorem esse spem*, utique quia est de æternis bonis, *per quæ approximamus ad Deum :* ergo hæc non promittebantur in veteri Testamento; et ideo, cap. 8, addidit novum Testamentum melioribus promissionibus sancitum. Hinc etiam sancti Patres multum huic sententiæ favere videntur; nam D. Augustinus, lib. 18 de Civitat., cap. 11, dicit legem appellari vetus Testamentum, quia promissiones terrenas habet, et per Jesum Christum futurum fuerat Testamentum novum, in quo regnum cœlorum promitteretur. Quæ differentia manifeste requirit ut promissio regni cœlorum in veteri Testamento facta non fuerit, et subjungit rationem similem discursui divi Thomæ, dicens : *Hunc enim ordinem servari oportebat, sicut in unoquoque homine, qui in Deum proficit, id agitur, quod ait Apostolus, ut non sit prius quod spirituale est, sed quod animale, postea spirituale;* et ita in quæst. 92 in Exodum dicit, licet in veteri Testamento præcepta ad bonos mores pertinentia reperiantur, promissiones tamen carnales atque terrenas fuisse; et quæst. 33 in Numer., inter alias differentias inter utrumque Testamentum, hanc constituit, quod in veteri promissa erant temporalia, in novo spiritualia, quod, lib. 4 contra Faustum, et Epist. 120, et in aliis locis, sæpe repetit. Unde Bernardus, sermon. 30 in Cantic., de Lege dixit, *Grave legis jugum, et vile præmium, nam terra est in promissione,* cui statim opponit suave jugum legis gratiæ, quæ promissionem habet vitæ quæ nunc est pariter et futuræ. Hinc denique Hieronymus, Dialog. 1 contra Pelagian., et Chysostomus in Matth., dixerunt regnum cœlorum cœpisse prædicari in Evangelio: *Legens* (inquit Chrysostomus) *Legem, legens Prophetas, legens Psalterium, nunquam regnum cœlorum audivi, nisi in Evangelio.* Hieronymus autem reprehendit Pelagium, qui dicebat regnum cœlorum etiam in veteri Testamento repromitti : *Cum perspicuum* (inquit) *sit, regnum cœlorum primum in Evangelio prædicari.*

20. *Contraria pars suadetur.* — In contrarium vero est, quia non videtur posse negari quin antiqui observatores legis Moysi vitam æternam per eam sperarent; de hac enim retributione loquitur David, Psalmo 118, cum dicit : *Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum, propter retributionem;* et clarius Tobias, cap. 2, filio dicebat : *Filii sanctorum sumus, et vitam illam expectamus, quam daturus est Deus iis qui fidem suam non mutant ab illo ;* et 2 Machab., 7, unus eorum dixit : *Rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit.* Unde de illa vita intellexisse videtur illam promissionem : *Qui fecerit eas, vivet in eis ;* de qua etiam loquitur Ezech. 18, cum dicit : *Qui custodierit præcepta mea, et fecerit judicium, et justitiam, vita vivet;* et similia habet cap. 33, et vita æterna expresse promittitur Daniel. 12, et Sap. 5 : *Justi autem in per-*

petuum vivent. Denique Isaias, cap. 64, æterni præmii dignitatem agnoscens et expectans, ait : *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti diligentibus te;* et cap. 13 describit æternum præmium virtutis. Non videtur ergo dubium quin homines sub lege viventes promissionem haberent vitæ æternæ, et illam sperarent, quod aperte confirmat Apostolus, ad Hebr. 11, ubi, facta longa numeratione justorum illius temporis, concludit : *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem,* quod necesse est intelligi de repromissione æterna : nam temporales promissiones multi acceperunt, de quibus in principio dixerat : *Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones.* Denique non solum pœna temporalis, sed etiam æterna cognoscebatur, et timenda proponebatur in illo tempore, ut constat ex eisdem locis : unde etiam tunc peccando mortaliter reatus illius pœnæ incurrebatur, ut est de fide certum; ergo necessarium est ut etiam æternum præmium proponeretur : nam hæc duo connexa necessario sunt, et eadem est utriusque ratio. Quod etiam aperte ostendit princeps quidam Judæorum, qui Christum interrogavit : *Quid faciens vitam æternam possidebo*, Luc., 18. Habebat ergo notitiam illius et spem.

21. *Utraque pars bene intellecta amplectenda. — Explicantur Patres prædicti.* — Dicendum vero est utramque partem recte intellectam veram esse; nam lex proprie sumpta non promittebat præmia æterna, sed temporalia, ut priores Patres docent. Et ratio eorum suadet, et ex testimoniis ex lege citatis colligitur, addendo, nullum ex propria lege afferri testimonium, in quo spirituales promissiones fiant. Et nihilominus verissimum etiam est homines sub lege constitutos habuisse promissionem vitæ æternæ, et spiritualium bonorum, et fidem ac spem eorum, sine qua impossibile est remissionem peccatorum obtinere : *Accedentem*, enim, *ad Deum oportet credere, quia est, et inquirentibus se remunerator sit,* ad Hebr. 11. Neque hoc posterius cum priori repugnat, quia hanc promissionem non habuerunt Judæi ex lege, sed ex Patribus (ut sic dicam), utique per traditionem eorum; nam a principio Ecclesiæ facta est hominibus fidelibus, et in eis per traditionem permansit fides ejus, et in Abraham revocata est, et expressior facta, unde est illud Ecclesiæ in Missis defunctorum : *Signifer sanctus Michael repræsentet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahæ promisisti, et semini ejus.* Sic ergo ad populum Israeliticum pervenit, et postea per Prophetas scripta est, non tanquam nova, sed tanquam antiqua. Quod totum satis probat testimonium Pauli ad Hebræos, undecimo, ubi incipiens ab Abel, et progrediens per Patriarchas usque ad Prophetas, omnes dicit habuisse hanc promissionem. Lex ergo nullam promissionem spiritualem huic antiquæ addidit, et in hoc sensu vere dicitur tantum promisisse temporalia, scilicet, quantum ad promissiones quas ipsa addidit. Et in hoc sensu locutus est D. Thomas cum Augustino. Et in eodem dixit Bernardus fuisse vile præmium, scilicet, proprium illius legis, comparatum ad onus etiam proprium quod lex illa imponebat. Chrysostomus autem et Hieronymus, quia non de sola lege, sed de toto Testamento veteri loquuntur, exponendi sunt ut loquantur de promissione vitæ æternæ sub expresso nomine regni cœlorum. Vel si hoc non probatur, quia Sapient. 5 vocatur *regnum decoris,* et cap. 6 *regnum perpetuum,* et quia verba Isaiæ et alia sunt æquivalentia, dicendum est ante Christum non fuisse promissum regnum cœlorum ut jam apertum, et secundum illum statum assequendum, et hoc modo incœptum esse prædicari tempore legis gratiæ, et hoc intendisse illos Patres, ut ex antecedentibus et consequentibus constare potest. Vel certe regnum illud non fuisse promissum, ut præmium operum legis, sed ut præmium operum gratiæ, et ut sic semper ad novum Testamentum pertinuisse. Quæ doctrina magis declarabitur ex capite sequenti.

22. *Aliud dubium.* —Aliud dubium excitari potest circa eamdem quartam assertionem, scilicet, quomodo opera legis essent meritoria illius præmii temporalis promissi per legem, vel præmii æterni promissi per fidem. Sed de hoc posteriori puncto dicam in capite sequenti. De priori vero, dicendum est fuisse illud meritum de condigno et de justitia, quia et opera erant satis proportionata tali præmio (cum Bernardus dixerit fuisse vile præmium respectu tanti oneris), et fiebant ex pacto cum Deo, et sub conditione talium operum. Oportebat autem tale opus esse saltem moraliter bonum, quale de se erat quodlibet opus divinæ legis, nisi ex parte operantis prave fieret; tunc enim totum opus Deo displiceret, et ideo non posset esse meritorium de condigno apud Deum, etiam præmii temporalis, cum pœnam potius mereatur. Et ita est intelligenda conditio illius promissionis, quod fiat opus ita implens aliquod præceptum

legis, ut nullum aliud præceptum Dei per illud violetur. Imo addi potest ex divo Thoma, dicto art. 6, ad 3, aliam etiam conditionem fuisse necessariam ex parte personæ operantis, scilicet, ut operans non esset inimicus Dei. Sic enim ait D. Thomas aliquos servantes legem illam, non fuisse consecutos etiam præmia temporalia illis promissa, quia *cor totum habebant in temporalibus defixum, et a Deo elongatum.* Nam in tali statu nemo potest mereri apud Deum de justitia etiam temporalia promissa, cum illis etiam bonis sit indignus. Unde licet fortasse gratia non esset per se necessaria ad tale meritum, tanquam principium per se ejus, potuit esse necessaria conditio ad removendum impedimentum. Et ideo, hoc non obstat quominus tale præmium absolute dici possit effectus illius legis, quod de præmio æternæ vitæ simpliciter dici non potest, ut capite sequenti constabit.

23. Denique indicat D. Thomas, in dicta solutione ad 3, non obstante dicta promissione, non fuisse infallibile illud præmium respectu singularum personarum, quia fieri poterat *ut aliquæ personæ particulares, etiam justitiam legis servantes, illa bona temporalia non obtinerent, quia jam erant spirituales effecti, ut per hoc magis ab affectu temporalium abstraherentur, et eorum virtus probata redderetur.* Unde sentit D. Thomas promissionem temporalium etiam tunc inclusisse conditionem, dummodo spiritualibus non nocerent, et sub illa fuisse infallibilem, ita ut ratione illius talia bona obtinerentur, etiamsi ad spiritualem salutem non essent necessaria, simpliciter loquendo. Et ita intelliguntur specialiter tunc promissa bona temporalia, ut talia sunt, id est, sine positivo respectu ad spiritualia, quamvis noluerit Deus se obligare ad illa tribuenda, etiam cum spirituali nocumento.

24. *Multiplicatio peccatorum non fuit effectus illius legis*--Ultimo dicendum est, quamvis occasione illius legis peccata multiplicata fuerint, nihilominus dici non posse, simpliciter loquendo, multiplicationem peccatorum fuisse effectum illius legis. Hanc assertionem propono ad explicandas aliquas locutiones Scripturæ, præsertim D. Pauli, et convenientem modum loquendi in hac materia. Prior igitur pars expresse traditur ad Roman. 7, ubi prius dicit: *Cum essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti.* Deinde objicit: *Quid ergo dicemus, lex peccatum est? absit;* et infra: *Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit;* igitur occasione legis, non data ab ipsa, sed ab homine accepta, multiplicata sunt peccata. Ratio vero est, quia lex ostendebat peccatum, et illud prohibebat, et consequenter quodammodo augebat appetitum rei prohibitæ, *quia cum aliquid concupiscitur, et postea prohibetur, concupiscentiæ flamma magis attollitur,* ut ait Chrysostomus, homilia 12 in Epistol. ad Romanos, et consentit Hieronymus, quæst. 8 ad Algas. Aliunde vero lex illa vires non præbebat ad peccatum vincendum, ut capite sequenti dicam. Altera vero pars probatur ex eodem Paulo, quia lex est bona, et opus Dei; ergo non potest esse causa peccati. Probatur consequentia, quia alias Deus ipse esset causa peccati, et ideo Paulus eodem loco cautissime loquitur, dicens: *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? absit, sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem;* ubi peccatum vocat fomitem peccati, et illi tribuit causalitatem aliorum peccatorum, licet per occasionem legis.

25. *Objectio.*—Sed contra posteriorem partem objici potest illud Pauli 2 ad Corinth., 3: *Littera occidit, spiritus autem vivificat,* ubi Augustinus nomine *litteræ* legem intelligit, quæ sic vocatur, vel quia in lapidibus scripta fuit, vel quia per antonomasiam lex scripta appellatur; et consonat quod statim Paulus subdit: *Si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus,* etc., ubi clare legem describit. Verbum autem *occidit,* de occisione spirituali intelligitur, opponitur enim verbo *vivificandi,* spiritui attributo, quod plane intelligitur de spirituali vita; ergo, juxta Paulum, lex spiritualiter occidit; ergo peccatum, quod est mors animæ, est effectus illius legis. Atque ita illum locum exponit Augustinus, de Spirit. et litter., cap. 4 et sequentibus, præsertim usque ad 14 et 15, contra Faustum, cap. 8, et lib. 2 contra adversar. legis et Proph., cap. 7; et idem fere tradit ibi Chrysostomus, homil. 6, sequunturque divus Thomas, Anselm. et alii. Et simili modo, ad Romanos 7, dicitur illa lex mortis, utique ab effectu, quia occidendo, mortem animæ infert, mors autem animæ est peccatum.

26. *Responsio.* — Ad prius testimonium, aliqui nomine litteræ non legem tantum, sed totam litteram veteris Testamenti intelligunt, quam dicunt occidere, si juxta corticem litteræ intelligatur, vivificare autem, si in spiri-

tuali sensu accipiatur. Ita Origenes, lib. 6 contra Celsum circa finem, et lib. 7, prope medium. Quam sententiam non reprobat Augustinus dicto lib. de Spirit. et litter., cap. 4, sed potius admittit, dummodo alia non rejiciatur; et ita illa utitur lib. 3 de Doctr. Christian., cap. 5. Et sententia quidem sano modo intellecta in se vera est, non est autem existimandum intelligentiam Scripturæ secundum proprium sensum verborum malam esse, vel nocivam, hoc enim hæreticum esset, ut per se constat, sed sensus est nocivum esse, vel, cum Scriptura figurate loquitur, adhærere cortici verborum, vel spiritualem sensum Scripturæ in universum abjicere; sic enim dixit Christus Joann. 6: *Spiritus est qui vivificat, verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.* Sed licet hæc sententia sic intellecta in se vera sit, sine dubio non est intenta a Paulo in illo loco; nam evidenter per litteram legem intelligit, ut ex contextu constat. Dicunt tamen Chrysostomus et Græci legi tribui quod occideret corporaliter, quia pœnam mortis frequenter imponebat. Quod per se spectatum sustineri posset, tamen non videtur intentum a Paulo, ut ratio facta probat, et quia infra vocat Paulus eamdem legem, ministrationem damnationis. Et ideo Augustinus, supra, exponit, legem occidere, etiam spiritualiter, non quidem per se et ut causa mortis spiritualis, sed solum ut occasio, sicut in assertione explicatum est. Quia vero illa non est occasio data, sed accepta, ideo simpliciter illa locutio propria non est, sed metaphorica, ad eum modum quo dicitur Deus in Scriptura præcipere quando solum permittit, ad indicandam certitudinem eventus; ita enim in præsenti, ut significaret Paulus, posita lege sine spiritu gratiæ infallibiliter sequi lapsum hominis, ideo dixit litteram occidere.

27. *Ad alium locum responsio.—Alia expositio.* —Unde facile patet responsio ad alium locum in quo illa dicitur lex mortis; potest enim hoc intelligi de morte corporali juxta expositionem Chrysostomi, quam etiam indicat Gregor. II Moral. cap. 10, alias 21, ubi per umbram mortis legem intelligit, quia mortem frequenter in pœnam imponebat. Et in hoc sensu non procedit objectio, sed locus ille probat tertiam assertionem, quia licet lex per se et absolute non intenderet mortem, etiam corporalem, et sub hac ratione dici possit non esse causam illius, quomodo etiam de Deo dicitur quod *mortem non fecit :* nihilominus in transgressores legis mortem per se intendit, et facit, supposita transgressione, quia sic bona est, quomodo dicitur Deus facere omne malum pœnæ. Dices ergo etiam dici poterit lex illa lex vitæ, quia sicut comminabatur mortem transgressoribus, ita promittebat vitam servantibus. Respondetur denominationem illam non ex sola promissione vel comminatione, sed ex effectu desumi : mors autem proprie infertur ratione legis transgredientibus ipsam : vita autem corporalis non datur proprie, sed solum non aufertur, et ideo non est eadem ratio denominationis. Alio modo intelligi potest ille locus de morte spirituali, juxta expositionem Augustini supra datam; et satis consentaneum discursui Pauli; nam veluti explicans illam denominationem subjungit : *Inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem : nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit.* Loquitur ergo de morte spirituali, et explicat illam vocari legem mortis, non quia sit causa ejus, sed quia occasione ejus secuta est, et tacite explicat verbum occidendi, quod in alio loco posuit, et ita eumdem habent sensum, et unus per alium debet explicari.

CAPUT VII.

UTRUM LEX VETUS JUSTIFICARET.

1. *Præcipuus effectus legis.—Duplex justitia carnis et spiritus.—Justitia carnis quæ. — Justitia animæ duplex.* — Quoniam præcipuus effectus legis est subditos facere bonos, et in illa lege habet hic effectus specialem difficultatem, operæ pretium visum est de illo specialiter tractare. Potest autem duplex justitia distingui ex Paulo ad Hebræos, cap. 9, ubi unam vocat justitiam carnis, indicans esse aliam justitiam spiritus, quas aliis locis vocat justitiam legis et fidei seu spiritus. Justitia carnis dicitur opus quo fiebat munditia quædam ab illis irregularitatibus, quas lex illa inducebat, ut supra diximus, et exponit D. Thomas, quæstion. 103, art. 1, ubi in hoc sensu dicit cæremonias legis vocari justitias carnis, quia sanctificabant ad emundationem carnis. De hac igitur justitia manifestum est potuisse legem illam justificare, quia ex vi suæ institutionis tollebat per certas cæremonias illas immunditias legales, sicut etiam illas inducebat. De hac vero justificatione non tractamus, quia nec difficultatem habet, nec poterat juxta conscientiam perfec-

tum facere servientem, ut ibidem Paulus ait. Justitia autem animæ subdistingui potest : nam una est supernaturalis, quæ est propria justitia fidei et spiritus, et hominem sanctum ac justum simpliciter facit, et ideo illius effectio theologico more justificatio simpliciter et absolute dicitur ; alia est naturalis, seu acquisita, quæ consistit in rectitudine moralium operum, quæ a Philosopho morali universalis justitia vocabitur. Hic de priori justificatione tractamus ; tum quia illa sola facit habentem simpliciter bonum ; tum etiam quia alia justitia per se pertinet ad legem naturæ : lex autem vetus supernaturalis erat ; tum denique quia etiam posterior justitia sine priori comparari non potest, ut in materia de Gratia ostendemus. Et eo modo quo ad illam erat necessaria, gratia non magis poterat per legem veterem dari quam ad alia opera, ut dicemus.

2. *Lex vetus non habuit ex se virtutem justificandi.* — De illa ergo justitia assertio certissima est, legem veterem non habuisse ex se virtutem justificandi. Ita docet D. Thom., quæst. 100, art. 12, de Præceptis moralibus, et quæst. 103, art. 2, de Cæremonialibus. De judicialibus autem hoc non disputat, sed tanquam manifestum supponit. Docuit autem hanc sententiam Paulus in Epistola ad Romanos, præsertim a cap. 3, ubi inquit : *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo,* quod capit. 4 et sequentibus prosequitur. Idem in Epistola ad Galatas, ubi, cap. 3 : *Quoniam* (inquit) *in lege nemo justificatur apud Deum.* Idem in Epistola ad Hebræos, ubi propterea, cap. 7, legem vocat infirmam et inutilem, quia nihil ad perfectum adduxit, quod explicans cap. 9, dicit cæremonias legis non potuisse secundum conscientiam perfectum facere servientem. Explicat autem divus Thomas hunc sermonem Pauli esse verum, non tantum quoad opera cæremonialia, sed etiam quoad moralia, ex sententia Augustini, libro de Spiritu et litter., cap. 14 et sequentibus, ac merito ; tum quia Apostolus simpliciter loquitur de tota lege ; tum etiam quia, specialiter loquens de præcepto *Non concupisces,* ad Romanos, cap. 7, dicit non solum non justificasse, sed etiam per occasionem spiritualem mortem attulisse, ut explicuimus ; tum denique quia ratio Pauli ad Galatas, capit. secundo : *Si per legem justitia, ergo gratis CHRISTUS mortuus est,* æque procedit in tota lege et omnibus præceptis ejus.

3. *Difficultas.—Responsio.*—Difficultas autem est in explicando cur dicatur illa lex non justificare ; et quomodo intelligendum id sit, et quæ ratio ejus sit reddenda. Ad quam breviter dici potest legem illam non justificasse, quia opera ejus non erant talia ut possent hominem sanctum efficere ; nam lex non potest sanctificare, nisi per opera quæ præcipit. Assumptum declaratur, quia opera legis alicujus dupliciter possunt justificare, scilicet, ex opere operato, vel ex opere operantis : opera autem illius legis neutro ex his modis justificabant ; ergo lex illa nullo modo justificabat. Minor quoad priorem partem videtur expressa divi Pauli ad Galatas, cap. 4, ubi cæremonias legis vocat *egena et infirma elementa,* quia non poterant a peccato mundare ; et ad Hebræos 9, hac ratione dicit fieri non posse, sanguine hircorum aut vitulorum auferri peccata. Ex quibus locis et similibus id communiter docent theologi in 4, dist. 1, ac definivit Concilium Florent. in decreto Eugenii, et favet Concilium Trident., sess. 7. Altera vero pars minoris videtur sufficienter probata testimoniis supra adductis, et ratione ex illis desumpta ; quia nulla opera justificant ex opere operantis, nisi quæ sunt opera fidei, teste Paulo in eisdem locis ; sed opera legis distinguuntur ab operibus fidei, ut idem Paulus passim repetit in eisdem locis : ergo. Unde ad Galatas 3, ex illo loco, *Justus ex fide vivit,* concludit Apostolus legem non justificare, *sicut scriptum est, quia lex non est ex fide.*

4. *Objectio.* — *Nullum sacramentum veteris legis habuit virtutem justificandi, nec in eo dabatur gratia extra meritum operantis.* — Contra singulas vero ex his partibus singulæ objectiones occurrunt. Contra primam est frequens objectio de circumcisione, quia per illam, aut saltem in illa, dabatur gratia infantibus in lege Moysi, et non ex opere operantis, ergo ex opere operato, quia non datur medium ; ergo aliquod opus illius legis justificabat. Occasione hujus objectionis disputant hic aliqui moderni, an sacramenta veteris legis, vel aliquod illorum, saltem circumcisio, habuerit virtutem justificandi apud Deum a peccato, saltem originali. Sed quia disputationem hanc alienam ab hoc loco existimo, et quia in principio tertii tomi tertiæ partis, qua potui diligentia illam tractavi, ideo ad illam lectorem remitto ; doctrinam enim quam ibi tradidi, nunc etiam omnino veram esse censeo, quæ in summa est : Primo, nullum sacramentum proprium veteris

legis, hoc est, in ea institutum, quodque cum ea incœpit, habuisse virtutem justificandi, neque in eo datam esse gratiam, extra meritum operantis. Hanc enim assertionem tanquam certam, secundum catholicam doctrinam, tenendam esse censeo, propter fundamenta fidei supra allata, et propter communem consensum Patrum et scholasticorum quos ibi retuli, et refert Cardinalis Bellarminus, libr. 2 de Sacrament. in genere, cap. 15. Sub hac autem assertione comprehenduntur omnia sacramenta illius legis, præter circumcisionem.

5. *Quomodo circumcisio instituta fuit in remedium peccati originalis.—Quodnam privilegium habuit circumcisio præ cæteris.*—Secundo, censeo omnino verum circumcisionem fuisse aliquo modo institutam in remedium originalis peccati, ut Innoc. III docuit in cap. *Majores*, de Baptismo, ex sententia Augustini, lib. de Peccato originali, cap. 30, et aliis locis ibi citatis. Unde fit ut, applicata circumcisione parvulo debita intentione et modo, illi daretur gratia sine qua nulli remittitur originale peccatum secundum veram et certam doctrinam. Addidi vero in citato loco, et verissimum censeo in hoc non habuisse circumcisionem majus privilegium vel majorem vim quam, ante Abraham et post illum in cæteris hominibus extra Israeliticum populum, habuerit sacramentum seu remedium illud, quo parvuli justificabantur : hoc enim remedium in nullo tempore vel natione defuit in hominibus, quantum est ex parte Dei. Solum fuit differentia, quia ante circumcisionem, licet aliqua professio vel applicatio fidei per signum externum necessaria fuerit ad remedium originalis peccati, saltem in infantibus, ut probabilior opinio fert, non habebat tamen determinationem ex aliqua institutione divina : et hanc determinationem accepit quoad populum Israeliticum, per institutionem circumcisionis. In reliquis vero ad justificationem pertinentibus, nullum privilegium, nullave perfectio circumcisioni collata est ; tum quia oppositum in Scriptura non habet fundamentum ; tum etiam quia Paulus ad Romanos, cap. 3, per circumcisionem solum dicit credita fuisse Judæis eloquia Dei, sub illis eloquiis comprehendendo legem et finem ejus, ut idem Apostolus declarat ad Roman., 9 et 10 ; tum denique quia, in ordine ad justificationem, etiam circumcisio comprehenditur sub infirmis et egenis elementis, quia licet non fuerit in lege instituta, a principio fuit ejus inchoatio et præparatio ad illam, et in illa permansit tanquam professio illius, et unum ex potissimis sacramentis ejus.

6. *Nec circumcisionem, nec remedium legis naturæ dedisse gratiam ex opere operato.*— Ultimo, tam de ipsa circumcisione quam de remedio legis naturæ, dicendum est non dedisse gratiam ex opere operato, quamvis esset (cum proportione loquendo) signum necessarium ut, illo posito, justificaretur parvulus. Ratio prioris partis et principaliter intentæ est, quod nullum opus legis, sive scriptæ sive naturalis, potuit justificare, quatenus erat opus talis legis, juxta doctrinam Pauli supra declaratam, et juxta doctrinam Conciliorum et Patrum ; sed circumcisio et æquivalens remedium erat opus legis scriptæ et naturalis : ergo non potuit habere ex se virtutem justificandi. Neque hæc pars repugnat posteriori, quia Deus non ex vi legis, sed ex merito Christi præviso voluit etiam pro eo tempore remedium parvulis adhibere, et consequenter illud etiam providit modo consentaneo meritis Christi, et hominibus accommodato. Et priori ratione instituit ut talis gratia non daretur nisi in fide Dei, et CHRISTI venturi : posteriori autem ratione instituit ut illa fides non esset tantum interior, sed ut aliquo signo exteriori ostenderetur, ut ita membra Ecclesiæ visibilis per visibilem aliquam fidei professionem aggregarentur, et hoc fiebat per circumcisionem in populo Dei ; extra illum vero, vel ante illum fiebat aliquo signo arbitrio hominum determinato. Et ita constat potuisse illud signum esse necessarium et sufficiens ut ad præsentiam illius Deus justificaret parvulum sine ulla actione vel virtute talis operis, ac subinde sine opere operato, sed ex gratia Dei per fidem Christi, et in ejus virtute. Quia nihil amplius necessarium est, neque habet fundamentum in Scriptura vel ratione, neque erat consentaneum illi statui, in quo merita CHRISTI nondum erant exhibita, ut D. Thomas supra recte declarat.

7. *Quomodo Baptismus superet antiqua remedia.* — Quomodo autem in hoc Baptismus superet antiqua remedia, in dicto loco tractatum est, ubi etiam objectiones aliæ sunt solutæ, neque invenio novam alicujus momenti cui satisfacere necessarium sit : nam quod quidam inferunt, sequi, circumcisionem justificasse ex opere operato, non intelligo quam vim habeat, quia neque illius consequentis sensum satis percipio. Quod enim est illud opus operandum ? aut enim est ipsum opus

redemptionis CHRISTI, aut de alio est sermo. Hoc posterius non video quod sit, aut quo fundamento cogitari possit, et ideo facile negatur. Si vero de priori opere consequens illud intelligitur, profecto non esset magnum inconveniens sequelam admittere, quia non propterea CHRISTUS gratis mortuus esset, quandoquidem opus redemptionis ejus supponitur esse quod tunc justificabat, saltem meritorie. Nunquam tamen proprie dicitur circumcisio justificasse quocumque modo, quia non erat causa justitiæ, sed tantum signum necessarium ad profitendam fidem, sine qua professione gratia non fuisset data parvulo, sub qua ratione recte dici potest conditio sine qua non, quia illa non est causa, ut constat. Nam etiam ipsa fides parentum erat conditio necessaria, et sine qua non, et tamen neque de illa dici potest quod gratiam daret infanti ex opere operato, nec quod gratiam contineret; imo nec causa justificans parvulum proprie dici potest, nisi vel late, aut improprio modo, sicut dicitur de quolibet remedio, vel conditione sine qua non, vel quatenus fortasse habere poterat aliquod meritum de congruo, vel impetrationem, quod pertinet magis ad opus operantis, de quo superest dicendum.

8. *Secunda objectio. — De opere operantis. — Justificatio ex opere operantis duplex.* — Alia objectio est contra alteram partem de justificatione ex opere operantis : nam hæc etiam duplex est, scilicet, prima et secunda seu augmentum primæ; utraque autem obtineri potuit in illa lege ex opere operantis per opera ejusdem legis; ergo lex ipsa erat causa utriusque justificationis, quia erat causa operum per quæ illa fiebat; ergo absolute dicenda est justificasse ex opere operantis. Minor quoad priorem partem de prima justificatione probatur, quia in illa lege comparabatur prima justitia, media dispositione operantis, per actus Fidei, Spei et Charitatis, ac contritionis, ut est de fide certum, ex Ezechiel 18 et 33, et ex doctrina Concilii Tridentini, sessione 14, cap. 4; supra autem ostensum est legem illam præcepisse hos actus pœnitentiæ et virtutum theologalium : ergo præcipiebat actus quibus homines justificabantur ex opere operantis dispositive, et de congruo, licet non de condigno; ergo justificabat per opera sua; non enim videtur lex aliqua posse meliori modo per actus suos justificare. Altera vero pars de secunda justificatione probatur, quia opera bona quibus homines justi servabant illam legem, erant meritoria de condigno augmenti gratiæ, juxta doctrinam communem, certam, et definitam in Concilio Tridentino, sessione sexta, cap. decimo, quæ non est limitata ad statum legis gratiæ, sed generalis est ad omnia tempora, ut probant etiam spirituales promissiones capite præcedenti adductæ.

9. *Responsio quorumdam.* — Circa priorem partem, aliqui theologi negant, actus Fidei, Spei et Charitatis fuisse præceptos in illa lege, ducti potissimum ratione facta, quia alias homo justificaretur ex operibus illius legis. Quam opinionem indicat Medin. 1. 2, quæstion. 99, art. 5, ubi non simpliciter loquitur, sed cum addito ait, quod *præcepta fidei non pertinent præcipue ad legem Mosaicam, sed ad legem Evangelicam,* ubi particula, *præcipue* reddit obscuram sententiam : nam ex vi illius potius videtur affirmari præcepta illa etiam pertinuisse ad legem Mosaicam, licet principalius spectent ad Evangelicam. In hoc autem sensu idem dicere poterat de omnibus præceptis moralibus, quæ perfectiori modo traduntur et explicantur in lege Evangelica; intendit autem Medina differentiam constituere inter utraque præcepta, et ideo videtur potius excludere præcepta theologalium actuum a lege Moysi; inde enim infert non contineri sub moralibus, aut cæremonialibus præceptis. Et magis declarat in ratione quam adjungit, quia Paulus distinguit legem a fide ad Roman. 4, et ad Galat. 3; loquitur autem de fide viva; ergo præcepta hujus fidei distincta sunt a præceptis legis. Et confirmari potest, quia alias præcepta moralia illius legis justificarent, quod repugnat Paulo, ut supra ex D. Thoma et Augustino explicatum est : sequela autem patet, quia si præcepta fidei dabantur in lege veteri, sub moralibus præceptis continebantur : ergo si sub illis præceptis continetur fides, per charitatem operans, negari non potest quin illa præcepta justificarent. Dicendum ergo est hæc præcepta non contineri in illa lege, sed esse supra illam, vel ab illa supponi.

10. *Vera sententia.* — Nihilominus verissimam esse censeo sententiam quam cap. 3 proposui, nimirum, legem illam præcepisse actus pœnitentiæ et theologalium virtutum, quæ videtur expressa D. Augustini in lib. de Gratia et Liber. arbitr., cap. 18, ubi ait præcepta charitatis esse in lege veteri et nova, spiritum autem gratiæ, ad illa implenda, in veteri fuisse tantum promissum, in nova ve-

ro datum. Est etiam D. Thomæ, quæst. 100, art. 2, ubi docet præcepta moralia veteris legis data esse de actibus omnium virtutum, per quæ homines bene ordinantur ad communicationem cum Deo, et loquitur de communicatione quæ constituit amicitiam inter hominem ac Deum, ut quæst. 99, art. 2, explicuerat : ergo sub illis virtutibus includit etiam theologicas. Quod in secundo loco evidentius declarat, dicens impossibile esse hominem fieri amicum Dei, nisi efficiatur bonus, et adduxit illud Levit. 19 : *Sancti eritis, quia ego sanctus sum* : loquitur ergo de bonitate, quæ hominem facit sanctum, quæ non est sine Fide, Spe et Charitate; ergo lex illa præcipiebat etiam actus harum virtutum; et ita in quæst. 100, art. 3, ad 1, declarat quomodo præcepta dilectionis Dei et proximi in Decalogo contenta fuerint. Atque eamdem sententiam habet q. 107, art. 1, ad 2, in fine, cujus verba infra referam. Eamdem sententiam videtur supponere Cajetanus, q. 100, art. 1. Deinde potest hoc inductione ostendi, ex Scriptura : nam præcepta charitatis Dei et proximi expresse habentur Deut. 6, et Levit. 19, ut explicuit Christus, Matth. 22, et significavit Paul. ad Rom., 13, dicens in præcepto dilectionis esse radicata cætera mandata. Item fidei præceptum non aliter ponitur quam sufficienter proponendo res credendas : sic autem proposita fuit illi populo fides unius Dei, Exod. 20 : *Ego sum Dominus Deus tuus*, per quæ verba intellexit Hieronymus datum esse præceptum fidei; et Deuteron. 6 : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est.* Et similiter proponitur fides unius mediatoris, Deuteron., decimo octavo : *Propheta de gente tua*, etc., et simili modo præceptum spei in actu exercito (ut sic dicam) ponitur per divinas promissiones sufficienter propositas, quod in illa lege frequenter fiebat. Nec refert quod essent promissiones temporales, quia ut erant divinæ, pertinebant ad superiorem ordinem, ut attigit D. Thomas quæstione nonagesima nona, articulo sexto ad 2, et ideo sicut per fidem divinam credenda erant, ita per spem infusam speranda, ut evidenter docet Paul. ad Hebræos, decimo et undecimo. Denique de pœnitentia erat expressum præceptum in illa lege, ut supra probatum est ex Levit. 16.

11. *Responsio. — Impugnatur. — Primo. — Secundo. — Confirmatur.* — Responderi autem potest, his testimoniis solum probari cum lege Moysi simul habuisse illum populum præcepta Fidei, Spei et Charitatis, inde tamen non sequi hæc præcepta fuisse præcepta ipsius legis : nam sunt antiquiora, et ita fuerunt in illo populo a Patribus recepta, sicut supra de promissionibus dicebamus. Sed hoc imprimis repugnat verbis Christi, Matth. 22, ubi cuidam interroganti : *Quod est mandatum magnum in lege?* respondit, *Diliges Dominum Deum tuum*, etc., *hoc est maximum*, etc.; ergo intellexit Christus hoc fuisse mandatum legis, alias non recte interroganti respondisset. Unde Matth. 19, alteri interroganti : *Quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?* respondit : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, utique legis : nam interrogans non alia cognoscebat, et ita CHRISTUS statim numeravit præcepta moralia, usque ad illud, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, in quo includitur præceptum dilectionis Dei, ut explicuit D. Thomas, dicta q. 99, art. 1, ad 2. Præterea, præceptum dilectionis Dei tam expresse et formaliter proponitur in ipsamet lege, Deuter. 6, sicut cætera, vel præceptum de dilectione proximi, quod dicitur esse secundum post illud; cur ergo negabitur intrinsece pertinere ad ipsam legem? Nam in hoc jam cernitur clara differentia inter hæc præcepta spiritualia, ut sic dicam, et promissiones spirituales quæ in lege non fiunt; et ratio sufficiens, cur tale præceptum excludatur a lege, dari non potest. Nam quod illa præcepta fuerint antiquiora in lege naturæ, nihil refert; tum quia etiam circumcisio erat antiquior, et nihilominus fuit incorporata, ut sic dicam, in illa lege; tum quia omnia præcepta Decalogi fuerunt etiam antiquiora illa lege, et nihilominus fuerunt in illa renovata, et ideo ad illam intrinsece pertinuerunt; cur ergo non dicetur idem de præceptis theologalibus? Unde sumitur etiam efficax ratio : nam ideo præcepta mere naturalia in illa lege iterum data sunt, quia humana ratio erat peccatis obscurata, et indigebat nova instructione, et inductione per legem positivam; sed non minus erat obscurata ratio circa præcepta theologalia, nec minus indigebat nova instructione; ergo non est verisimile data esse præcepta circa actus acquisitos, et non circa infusos necessarios ad salutem. Et hoc etiam confirmat, quod Paulus illam legem vocat sanctam et spiritualem; ergo intelligit illam præcepisse actus veræ sanctitatis, et maxime spirituales, quales sunt actus theologici. Item illa lex data est propter felicitatem æternam; ergo etiam propter veram sanctitatem; ergo

data est etiam de actibus quibus homo disponitur ad veram sanctitatem; alias etiam, in ratione legis, non esset adæquata suo fini, nec sufficienter data.

12. *Legem illam non justificasse.* — Neque vero ex hac assertione sequitur legem justificasse, vel homines eo tempore potuisse ex operibus legis justificari. Probatur hoc, quia non minus verum est legem naturalem non habuisse virtutem justificandi, quam legem Moysi, ut ex Augustino et divo Thoma sæpe diximus, et est constans apud theologos; sed lex naturalis, ut in ea poterant homines salvari, includebat intrinsece et principaliter præcepta Fidei, Spei, Charitatis et Pœnitentiæ, quia hæc media semper fuerunt ad salutem necessaria, et consequenter semper etiam fuerunt præcepta lege divina; ergo intrinsece pertinuerunt ad statum legis naturalis, prout erat lex in sua ratione sufficienter præcipiens in ordine ad vitam æternam. Et ideo dixit divus Thomas hic, quæstione centesima, articulo tertio, legem Decalogi, quæ est lex naturalis, non tantum complecti ea quæ ex principiis primis cognosci possunt, sed etiam illa quæ ex fide divinitus infusa statim innotescunt : ergo quod lex illa præciperet actus fidei vivæ, non sufficit ut dicatur justificare, neque ut homo diceretur justificari ex operibus naturalis legis, alias gratis CHRISTUS mortuus esset : ergo neque id sequitur in lege veteri, etiamsi illa præceperit eosdem actus.

13. *Declaratur doctrina tradita.*—Secundo, declaratur idem ex doctrina D. Thomæ, quæstione centesima sexta, articulo septimo, ubi hanc quæstionem tractans de lege Evangelica, in ea distinguit duo, scilicet, gratiam Spiritus sancti, et documenta fidei et præcepta ordinantia affectum humanum et humanos actus. Et deinde negat legem etiam Evangelicam justificare, posteriori ratione spectata, et in illam convenire ait illud Pauli, *Littera occidit*, ex Augustino, de Spirit. et litter., cap. 4 et 17, qui idem sentit libro de Gratia et liber. arb., c. 11; et Hieron., dialog. 3 contra Pelag., in eodem fere sensu locum illum attingit. Negari autem non potest quin sub documentis et præceptis legis novæ, quibus ordinatur affectus humanus, comprehendantur præcepta Fidei et Charitatis, imo etiam consilia quæ ad perfectionem charitatis ordinantur. Atque ita concludit legem Evangelicam solum justificare ratione gratiæ quam confert. Ergo, licet præciperet et doceret omnia quæ nunc docet ac præcipit, si non daret spiritum gratiæ, non justificaret; ergo, ut lex dicatur justificare, non satis est quod præcipiat actus per quos potest comparari justificatio, si non dat vires ad illos eliciendos, nec gratiam sanctificantem : ergo quamvis lex vetus præceperit illos actus, nisi aliunde ostendatur dedisse spiritum gratiæ (quod ostendi non potest, cum sit plane falsum, et doctrinæ Apostoli repugnans), inferri non potest præcepta de talibus actibus justificasse. Neque obstat quod Paulus distinxerit legem a fide : nam per fidem intelligit spiritum fidei, per charitatem operantis. Nam, quia hoc est præcipuum in lege Evangelica, ideo inde denominatur : nomen autem legis, veteri accommodat, quia erat pura lex. Unde potius hoc confirmat, quod dicimus : nam præceptum fidei non est fides, et ideo licet fides suo modo justificet, non sequitur præceptum ejus justificare : nam præceptum illud, per se spectatum, sine spiritu fidei nihil prodesset.

14. *Sensus quæstionis elicitur.* — *Lex illa non dabat vires ad efficiendos actus qui ad justitiam disponunt.* — Ex his ergo colligitur sensus in quo dicitur lex vetus non justificare, et quæ sit propria ratio ob quam etiam ex opere operantis non potuerit justificare a peccato. Sensus enim est legem illam non dedisse vires ad efficiendos actus qui ad justitiam et peccati remissionem obtinendam disponunt, etiamsi illos præciperet, unde divus Thomas, in dicta solution., ad 2, sic inquit : *Lex vetus, licet præcepta charitatis daret, non tamen per eam dabatur Spiritus sanctus, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris.* Et ita respondetur facile ad priorem partem objectionis, negando consequentiam, et ultimam probationem ejus, quia lex non justificat præcipiendo, sed juvando, ut ex frequenti Augustini doctrina constat. Dices : quomodo poterat lex supernaturales actus præcipere, si vires ad illos efficiendos non præstabat? alias videretur impossibilia præcipere. Respondetur non defuisse illis hominibus, quibus lex illa dabatur, auxilia gratiæ necessaria ad illos actus præstandos, quod recte probat objectio facta; illa vero auxilia non fuisse ex vi legis, neque ex vi alicujus principii pertinentis ad illum statum obtineri potuisse. Mendicabantur enim (ut sic dicam) ex lege gratiæ, et auctoris ejus : nam per merita Christi venturi, et in fide, et propter fidem ejus conferebantur, ut latius infra, tractando de lege gratiæ, explicabimus. Addi etiam potest illa opera facta ab homine lapso, et in statu pec-

cati existente, nunquam per se valuisse ad justificandum seu sanctificandum peccatorem, neque ad remissionem peccati præstandam sine speciali gratia Dei, quæ gratia nec dabatur, nec promittebatur ex vi legis veteris, et ob hanc etiam causam lex illa non justificabat quoad primam justificationem.

15. *Solvitur altera pars objectionis, justos illius temporis mereri potuisse de condigno augmentum justitiæ, et coronam gloriæ. — Virtutem merendi dare non potuit lex vetus.*— Unde ad alteram partem objectionis fatemur, justos illius temporis potuisse de condigno mereri augmentum justitiæ, et coronam gloriæ, ut aperte constat ex testimoniis Scripturæ capite præcedenti allegatis, et præsertim ex Paulo, ad Hebr. 10 et 11, et ex doctrina Concilii Trid. supra allegata. Et ex eisdem principiis, est æque certum justos servantes legem, sive moralem, sive cæremonialem, sive judicialem, per bonos actus morales factos ex fide per charitatem operante, per eosdem actus meruisse de condigno augmentum justitiæ et æterni præmii, quod est æque certum; tum quia gratia in omni tempore et statu fuit semen vitæ æternæ, et fons aquæ in illam salientis; tum quia promissiones vitæ æternæ, ut mercedis, in omni et pro omni tempore fuerunt, ut supra visum est, tum etiam ex aliis principiis positis. Nihilominus tamen verum etiam est legem illam non dedisse augmentum justitiæ, quia virtutem merendi dare non potuit. Omne enim meritum et augmentum gratiæ et vitæ æternæ fundatur in gratia ipsa, et requirit auxilium ejus et promissionem divinam; nihil autem horum fuit ex vi illius legis, ut satis ostensum ac declaratum est. Et ideo nec meritum ipsum nec effectus ejus potest illi legi attribui, quia nec fuit principium ejus, nec ad illud juvabat, sed solum illuminabat et instruebat, et ideo frequenter in Scriptura vocatur lex illa lucerna et sapientia illius populi, quia solum docebat et non juvabat. Unde, in ordine ad meritum et augmentum justitiæ, nullam specialem prærogativam habuit ille populus, præter illam, *Quod credita sunt eis eloquia Dei,* ad Roman. 3, et ita de utraque justificatione verum est illud Pauli ad Galat. 3 : *In lege nemo justificatur apud Deum,* utique ex vi illius, sed *justus ex fide vivit.*

15. *Quod de merito dictum est, de impetratione et satisfactione dicendum.* — Et quod dictum est de primo merito, dicendum est de impetratione et satisfactione justorum, non solum pro pœnis temporalibus debitis pro peccatis propriis jam remissis, sed etiam pro aliis, vel viventibus, vel etiam mortuis. Nam quod sub illa lege justi possent hoc modo satisfacere apud Deum, manifestum est ex illo 2 Machab., 11 : *Sancta et salubris cogitatio est pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.* Item ex illo Psalm. 50 : *Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me,* cum similibus. Et rationes factæ idem probant. Quod autem ille etiam effectus non fuerit ex vi legis, sed ex fide et meritis Christi, ex eisdem locis Pauli constat, et eodem modo explicandum est, ut per se satis constat.

CAPUT VIII.

AN LEX VETUS PERFECTA, VEL IMPERFECTA CENSENDA SIT.

1. *Ratio dubitandi de perfectione legis veteris.* — Ratio dubitandi esse potest, quia ostensum est legem illam fuisse principaliter et immediate a Deo : opera autem Dei perfecta sunt; ergo et lex illa. Item lex illa fuit perfecta ex fine, quia ad optimum finem, tam ultimum quam proximum, ordinata est; atque etiam in mediis optime ordinata fuit, tum quia quæ a Deo sunt, ordinata sunt; tum etiam quia ostensum est præcepisse omnia quæ suo fini erant accommodata, et tunc præcipi expediebat; atque ita etiam ex parte materiæ ac mediorum perfecta fuit ; ergo simpliciter perfecta fuit. Denique de Deo scriptum est, Job, trigesimo sexto cap. : *Non esse ei similem in legislatoribus,* quia lex ab illo lata non solum a summa bonitate, sed etiam a summa patientia et prudentia proficiscitur ; ergo non potest non esse perfecta; sed lex vetus est a Deo ut legislatore : ergo. In contrarium vero imprimis est dictum Pauli ad Hebr. 7 : *Reprobatio fit prioris mandati propter infirmitatem ejus et imbecillitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex*: at infirmitas, et imbecillitas sunt magnæ imperfectiones ; et causa etiam quæ nihil perfectum producit, profecto imperfecta est. Deinde perfectum est, cui nihil deest : at illi legi multa pertinentia ad perfectionem deficiebant, nempe virtus justificandi, spiritus adjuvans infirmitatem nostram, perfectio sacramentorum et sacrificiorum, et consilia perfectionis : ergo fuit simpliciter imperfecta. Denique si perfecta fuisset, permansisset; non permansit autem :

ergo reprobata est, quia imperfecta, ut Paulus in citatis verbis significat, et ad Galat. 3, dum illam comparat pædagogo cujus instructio imperfecta est et puerilis.

2. *Res imperfecta dupliciter dicitur: privative, negative.*—Resolutio hujus puncti facilis erit, si, ex lib. 5 Metaphysic., supponamus, rem imperfectam dupliciter dici, scilicet, privative, vel tantum negative. Rem illam voco privative imperfectam, cui deficit aliqua perfectio sibi debita secundum speciem suam, vel saltem valde illi expediens secundum capacitatem suam: negative autem dicitur res imperfecta, quæ majori aliqua perfectione caret, cujus vel capax non est, vel saltem illi non est debita, nec conveniens, secundum aliquem statum. Exempla possunt esse facilia, et ideo illa omitto, solumque adverto priorem imperfectionem considerari in re secundum se, ut absolute spectata; posteriorem autem imperfectionis modum præcipue solere attribui alicui rei per comparationem ad aliam rem perfectiorem, vel in ordine ad aliquod genus intra quod non habet maximam perfectionem sub illo possibilem. Ut homo ignorans imperfectus est, non solum comparative respectu scientis, sed absolute et in se, quia caret magna perfectione convenienti et possibili humanæ naturæ: homo autem indigens discursu ad intelligendum et judicandum, non dicitur absolute imperfectus, quia ille modus cognoscendi est connaturalis homini; per comparationem autem ad Angelum imperfectus dicitur. Juxta hos ergo modos judicandum est de perfectione vel imperfectione legis veteris, utrumque enim diversis respectibus potest illi attribui, quod per sequentes assertiones breviter explico.

3. *Lex vetus imperfecta fuit secundum negationem plurium perfectionum.* — Dico ergo primo: lex vetus imperfecta fuit secundum negationem plurium perfectionum quibus caruit, seu per comparationem ad perfectiorem legem. Hæc assertio probatur imprimis testimonio Pauli, cum aliis assertionibus ei adjunctis posteriori loco. Secundo, probari potest per comparationem ad perfectionem legis novæ; quia vero comparatio supponit cognitionem utriusque extremi, hanc probationem usque ad finem libri sequentis omitto. Tertio, probatur numerando breviter imperfectiones illius legis. Prima est, quia non dabat vires ad assequendum finem suum, neque ad exequendum præcipuos actus suos. Ita sumitur ex D. Thoma, quæst. 98, art. 1, et satis constat ex dictis in capite præcedenti. Ratio enim hujus imperfectionis est, quia opera præcipua illius legis non poterant impleri sine spiritu fidei et gratiæ, ac subinde lex illa impleri integre non poterat, vel collective quoad omnia præcepta, vel etiam divisive quoad aliqua perfectiora, sine gratia quam ipsa non conferebat, sed aliunde expetenda et expectanda erat. Et similiter finis præcipuus illius legis comparari non poterat sine justitia apud Deum, et remissionem peccatorum, quam dare non poterat, ut testatur Paulus ad Hebræos, 9, et jam declaratum est: sub genere autem legis divinæ dari potest lex habens illam perfectionem, ut in sequenti libro ostendemus; ergo, hoc titulo, merito dicitur lex vetus fuisse imperfecta in genere divinæ legis.

4. Imo indicat divus Thomas, supra, legem veterem quodammodo fuisse in hoc imperfectam per comparationem ad legem humanam et civilem, quia lex civilis, licet dare non possit vires gratiæ, non indiget illis ut impleri valeat, et ideo illa non censetur tanta imperfectio in lege civili et humana, quanta fuit in lege veteri. Quæ doctrina aliquibus non probatur, quia etiam lex humana civilis debet impleri per actus moraliter bonos, qui sine gratia fieri non possunt. Sed hoc parum obstat; tum quia fundamentum assumptum falsum est: possunt enim aliqui actus morales, boni ex omni parte intra latitudinem rationis naturalis, sine speciali gratiæ auxilio fieri; tum etiam quia lex aliqua civilis integre impleri potest per actus bonos secundum substantiam, etiamsi ex circumstantia male fiant, ad quos gratia non est necessaria in omni sententia. Aliter vero videri potest illa differentia non subsistere, quia, licet lex humana non requirat semper vires gratiæ, saltem requirit vires rationis naturalis et alicujus etiam facultatis, quas lex humana non præbet, sed supponit, et ita proportione servata, eamdem habet imperfectionem. Respondetur differentiam in hoc observari, quod lex pure humana seu civilis nihil præcipit, nisi quod est proportionatum viribus naturæ; et sic, licet non præbeat vires, ex natura sua supponit illas sufficienter: unde fit ut efficaciter, vel, quantum in se est, sufficienter ordinet ad proprium finem a se intentum. Lex autem antiqua requirebat vires gratiæ ut impleri posset, et illas non dabat, nec, ex natura sua vel status populi cui dabatur, illas supponebat, et ideo, quantum in se erat, insufficienter et inefficaciter ordinabat homines ad supernaturalem finem, et ex

hac parte erat quodammodo minus perfecta respective, licet absolute fuerit longe perfectior ex fine et ex aliis causis.

5. Secunda imperfectio legis veteris fuit, magnum pondus operum imponere, quæ magna ex parte valde onerosa erant et gravia, parumque utilia. Ita sumitur ex verbis Petri, Actor. 15, ubi hac de causa legem illam vocat *jugum* importabile, *quod nec nos* (inquit) *nec patres nostri portare potuimus.* Quæ verba non absolutam impossibilitatem, sed gravem difficultatem significant. Quæ difficultas imprimis oriebatur ex sarcina innumerabilium observationum, ut ait Augustinus, serm. 9 de Verb. Domin. Nam ob eam causam lex factorum a Paulo vocatur, ut supra notavi. Deinde, augebatur difficultas ex conditione operum quæ præcipiebantur; erant enim sacrificia multiplicia et cruenta, et observantiæ carnales : *In cibis et in potibus, et variis baptismatibus, et justitiis carnis, quæ non possunt perfectum facere servientem,* ut dicitur ad Hebræos 9, et eleganter explicuit Clement., lib. 6 Const., capit. 20. Et ideo dicuntur etiam illa præcepta parum utilia juxta eumdem Paul., ad Hebr. 7; et inde augebatur onus et difficultas legis, quæ præcipiebat multa, et per illa spiritum et gratiam non præstabat. Dices, videri alienum a suavitate divinæ providentiæ, legem tam onerosam hominibus imponere, præsertim non præbendo copiosiora auxilia ad illam implendam. Respondetur suavitatem divinæ providentiæ non esse æqualem, nec ejusdem modi in omnibus operibus ejus, sed cum proportione distribui juxta occurrentes occasiones. Homines ergo tunc indigebant illo onere ut continerentur in officio, et ab idolorum cultu abstraherentur, ut Clement. supra, August., et alii Patres passim docent : onerare autem subditum, quando indiget tali onere ad majus bonum, non est contra suavem providentiam superioris. Accedit quod illi populo nunquam negavit Deus auxilium sufficiens ad legem implendam, ut docet divus Thomas, quæstione 98, articulo secundo, licet illud non daret ex debito aut virtute legis, sed ex merito CHRISTI, ut supra dixi.

6. *Lex vetus gravissimas pœnas temporales minabatur.*—Tertia imperfectio illius legis est, quia gravissimas pœnas temporales minabatur, et illis magis terrebat homines quam amore attraheret, et ideo dicta est lex timoris, quia, licet spe etiam præmiorum excitaret homines, prævalebat tamen pœnarum timor, ut lib. 6 contra Adimantum, cap. 16 et 17, et lib. de Morib. Eccles., cap. 28, tradit Augustinus, ubi cum Paulo ad Hebr. 12, ex ipsa forma tradendi legem illam, id late confirmat. Unde etiam infert legem illam fuisse potius servorum quam filiorum, et potest esse quarta ejus imperfectio, quæ sumitur ex illo ad Romanos 8 : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore.* Ubi Chrysostomus, et Græci, et Latini, et Augustinus, supra, ita exponunt. Per illam enim particulam *iterum,* alludit ad legem, quia ille erat spiritus legis veteris, propter quod dicitur ad Galatas quarto, de veteri Testamento : *In servitutem generasse filios.* Non quia justi illius temporis vere non essent filii, sed quia ex vi legis non gubernabantur ut filii, sed ut servi. Unde in principio ejusdem capitis significat S. Paulus, populum illum tunc fuisse veluti filium parvulum, qui *non differt a servo, sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a Patre.* Ex quo etiam videtur colligi legem illam esse infantium seu parvulorum, quæ potest esse quinta ejus imperfectio; quam indicavit Paulus ad Galat. 3, assimilans legem illam pædagogo, ut supra explicatum est. Ubi etiam declaravimus huic imperfectioni annexam fuisse aliam, scilicet, quod lex illa res temporales promitteret, quibus parvuli allici solent ad parendum pædagogo; et hæc esse potest sexta illius legis imperfectio : et septima esse potest, quia non dabat consilia perfectionis, ut paupertatis et castitatis, quæ est etiam annexa præcedentibus; tum quia hæc non sunt consilia puerorum in fide et gratia, sed virorum; tum etiam quia talia consilia non bene cohærent cum temporalibus promissionibus, quæ affectum illis consiliis contrarium supponunt. Octava esse potest, quod lex illa quædam secundum se mala permittebat. Hanc enim inter imperfectiones illius legis ponit Isidorus, lib. 2 de Different. spirit., cap. 28; licet enim illa permissio esset cum excusatione a peccato, ut supra declaravi, fundabatur in periculo majoris mali, et in aliqua nimia concupiscentia sensibilium rerum, et ideo ad imperfectionem legis pertinebat. Denique plures aliæ imperfectiones illius legis memorari possent; sed hæ sufficiunt ad ejus imperfectionem ostendendam; aliæ vero tractabuntur melius libro sequenti, utramque legem veterem et novam inter se conferendo.

7. *Lex vetus in suo ordine et gradu perfecta fuit.* — Nihilominus dico secundo: lex vetus in suo ordine et gradu perfecta fuit. Ita doce

D. Thom., q. 98, art. 2, ad 1, et probatur sufficienter rationibus dubitandi priori loco positis. Declaraturque in hunc modum : nam lex illa considerari potest, vel ratione generis, quia, scilicet, lex divina fuit, vel secundum propriam speciem, quia fuit talis lex divina. Priori modo spectata, habuit omnem perfectionem legi divinæ positivæ convenientem, ut ex dictis facile constare potest : nam Deum habet proximum auctorem, in illius enim voluntate proxime fundata fuit, eamque indicavit, et ab illius potestate processit, non tantum ut auctore naturæ, sed etiam ut auctore supernaturali : unde etiam habuit, ut non solum sancta et immaculata fuerit, sed etiam per fidem innotuerit hominibus, et ad supernaturalem finem fuerit ordinata. Denique ex eodem principio et gradu divinæ legis, immutabilitatem specialem habuit, quam a divina voluntate participat; id enim commune est legi divinæ, ut divina est, ut in sequenti capite latius explicabitur.

8. *Lex illa in specie propria perfecta.* — Posteriori autem modo considerando legem illam, ut talis lex fuit, quasi in specie, habuit alium modum perfectionis, quia sub tali ratione nihil illi defuit quasi quod illi esset debitum secundum talem rationem, seu quod, in ordine ad proximum finem suum adæquatum et in ordine ad tales personas seu talem populum et talem statum generis humani, habere debuerit : et in hoc sensu dixit Clemens papa, lib. 6 Const., c. 19, *Legem illam fuisse perfectam, plenam, et nulla ex parte deficientem.* Denique id optime declarat divus Thomas, supra, quia perfectio alicujus legis in specie sumptæ non consideratur absolute, sed cum proportione ad eos quibus datur, ita ut statui et conditioni eorum sit accommodata. Nam leges religiosis accommodatæ, si secularibus imponantur, exorbitantes erunt, et deficient a perfectione legis, quia lex quoddam medium est : medium autem ut sit perfectum, debet esse fini accommodatum. Unde recte dicit divus Thomas, si lex imponatur puero, ut sit perfecta, non debet ea præcipere quæ propria sunt virorum, sed quæ puerorum institutioni sint accommodata. Ita ergo se habuit illa respectu humani generis, quod tunc non erat capax majoris perfectionis, quia multis transgressionibus subjectum erat, et nondum satis agnoverat imbecillitatem suam et indigentiam mediatoris et gratiæ ejus, per quam posset ad excellentiorem statum ascendere, et ideo pro tunc non erat debita, nec accommodata illi legi major perfectio. Quod autem lex illa habuerit omnem perfectionem quam status ille postulabat, satis patet ex dictis de materia illius legis : nam præcepit omnia necessaria ad cognitionem, et religionem veri Dei et CHRISTI, et ad rectitudinem vitæ, tam moralis quam humanæ et politicæ; ergo nihil illi defuit ad perfectionem sibi debitam. Nec etiam plura præcepit quam expediret, quia populus ille duræ cervicis indigebat tunc illa sarcina præceptorum, ut declaratum est; et ita satisfactum est argumentis in utramque partem in principio positis.

CAPUT IX.

AN LEX VETUS FUERIT MUTABILIS, ET QUOMODO CESSARE POTUERIT.

1. *Mutatio legis veteris.* — *Dubium.* — Explicata tota ratione veteris legis, causis, effectibus ac proprietatibus ejus, superest de illius abrogatione dicendum, quod hujus libri punctum præcipuum est. Prius vero quam ad illud accedamus, operæ pretium erit exponere an modi alii mutationum, quos in lege positiva humana explicuimus, in lege illa locum habuerint, et, in universum, quomodo lex illa mutabilis vel immutabilis fuerit. Ratio autem dubitandi esse potest, quia lex illa nihil aliud est quam divina voluntas; sed voluntas Dei est immutabilis ; ergo et illa lex. Consequentia videtur clara. Major autem patet, quia lex illa propriissime divina fuit, ut ostendimus; lex autem divina in Deo nihil aliud est quam voluntas ejus, ut ex dictis in l. 1 constare potest; ergo. Unde hæc ratio de omni lege divina, quatenus talis est, æque procedit; quia omnis divina lex immediate a divina voluntate pendet, non effective tantum, sed quasi formaliter, quia ab illa immediate accipit vim obligandi, per quam in esse legis constituitur; ergo necessarium videtur, ut sit æque immutabilis ac ipsa voluntas Dei.

2. *Lex vetus a solo Deo mutabilis.* — In hoc puncto breviter dicendum est, primo, legem veterem nullo modo mutari potuisse ab alio quam a Deo, vel juxta decretum ipsius Dei. Probatur ratione facta, quia fuit proprie lex divina, et omnis lex proprie divina hoc modo immutabilis est, utique ab alio quam a Deo, ut recte docet Bern. in l. de Præcept. et disp., c. 5, satisque colligi potest ex his quæ, supra, de legis naturalis indispensabilitate seu immutabilitate diximus, et

tradit Lactant., lib. 6 Institution., cap. 8; item ex his quæ diximus de lege humana a superiori lata, quatenus ab inferiori mutari aut dispensari non potest. Ratio enim eadem est, quia voluntas Dei suprema est, et omnis alia est inferior et subdita; ergo lex per divinam voluntatem constituta, etiamsi positiva sit, per nullam aliam voluntatem mutari potest; ergo est immutabilis ab alio quam a Deo.

3. *Abrogatio legis ad solum Deum spectabat.*—Atque hinc sequitur, primo, legem veterem a nullo alio quam a Deo, seu, quod idem est, non nisi juxta præscriptum divinæ voluntatis potuisse abrogari, sive in totum, sive in parte. Probatur facile, quia legis abrogatio quædam ejus mutatio est; sed non potuit illa lex ab alio quam a Deo mutari; ergo nec abrogari. Unde in hoc etiam eadem ratio est de qualibet parte legis quæ de tota lege, quia non minus pendet quælibet pars talis legis a divina voluntate, quam tota; sicut ergo non potuit tota lex, nisi a Deo abrogari, ita nec pars ejus.

4. *Solus Deus dispensare potuit.* — Atque hinc ulterius sequitur non potuisse quempiam præter Deum ipsum in lege illa dispensare. Ratio est eadem, quia dispensatio legis quædam ejus partialis mutatio est. Item quia par in parem non habet potestatem, nedum inferior. Atque hanc veritatem specialiter ac fuse tradidit Salmer., tract. 61, in Acta, ubi illam confirmat verbis Christi : *Non veni solvere legem, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum et terra, iota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant,* Matth. 5, et aliis Scripturæ testimoniis, quibus divina veritas et verbum Dei in æternum manere dicitur, Psalm. 116. Quæ testimonia potissime loquuntur de verbo Dei aliquid affirmantis, vel prædicentis; sic enim nihil impedire potest quominus veritas ejus subsistat, et impleatur. In quo sensu nec Deus ipse facere potest ut verbum suum, in eo sensu in quo dictum est, deficiat, seu non veniat, seu verum non sit. Nihilominus cum proportione etiam probant illa testimonia de verbo Dei præcipientis et obligantis; nemo enim facere potest, ut verbum præceptivum Dei non obliget pro eo tempore et modo quo a Deo prolatum est, alioqui tale verbum fieret suo modo falsum et inefficax. Deinde adducit cap. *Super eo,* de Usur., ubi Innoc. III supponit indispensabile esse quod pagina utriusque Testamenti prohibitum est; ubi licet Pontifex loquatur de usura, quæ non est mala quia prohibita, sed prohibita quia mala, nihilominus si consideretur tantum vis divinæ prohibitionis, eamdem efficaciam habet in quacumque materia, quia nullus potest facere licitum id quod Deus sua absoluta prohibitione facit illicitum : unde etiam in hoc æquiparantur paginæ utriusque Testamenti; infra autem ostendemus legem novam indispensabilem esse, nisi a Deo; ergo idem dicendum est de lege veteri.

5. *Objectio.—Responsio. — Notandum ultimo.*—Dices: Deus ipse potuit homini concedere facultatem dispensandi in lege sua. Respondeo potuisse quidem, non tamen dedisse in veteri Testamento, quia nullibi legitur talis potestas data Pontificibus vel aliis in illa lege, imo sæpe absolute prohibentur aliquid addere vel mutare de illa lege. Unde nec usus talis potestatis in illa lege cernitur, vel alicubi legitur, quia nec necessarius fuit, nec fuisset conveniens, quia esset magis in destructionem quam in ædificationem. Si tamen Deus alicui homini talem potestatem dedisset, jam illa dispensatio magis esset a Deo quam ab homine, quia Dei voluntate et concessione fieret, nec voluntas Dei obligandi per talem legem, fuisset omnino absoluta, sed haberet subintellectam conditionem vel determinationem, si talis homo in ea non dispensaret; et ita dispensatio non esset contra, vel præter decretum divinæ voluntatis. Ultimo tamen, in hoc puncto, adverto non consequenter loqui, qui dicunt legem illam, quoad cæremonialia et judicialia, non fuisse proprie divinam, et nihilominus affirmant indispensabilem fuisse per hominem; quia prior assertio destruit fundamentum posterioris, ut ex dictis constat: nos autem supponimns totam illam legem fuisse propriissime divinam, et ideo fere eadem certitudine concludimus, fuisse per hominem indispensabilem ; loquor autem de puro homine, nam Christus Dominus potestatem habuit in illa dispensandi, eo quod sit Deus, ut ipse significavit Matthæi 12, dicens: *Dominus est filius hominis etiam Sabbati.* Quamvis nunquam videatur usus illa potestate, sed justa interpretatione, ut ex sequentibus patebit, quia non venit solvere legem, sed adimplere.

6. *Lex illa ab homine interpretari potuit. — Ratio conclusionis.* — Nihilominus tamen addendum est potuisse legem illam recipere interpretationem per hominem. In quo omnes convenire videntur, et patet primo ex usu, 1 Regum, capite 21, ubi, per occurren-

tem necessitatem, Achimelec dedit Davidi panes propositionis, quibus vesci secundum legem ei non licebat, quod tamen per interpretationem legis licuisse Christus, Matth. 12, aperte docet. Et eodem modo excusat discipulos quos Pharisæi calumniabantur, eo quod in sabbato spicas vellerent, fricarent et comederent, ut late exponit Abulens., libr. 1 Reg., quæstion. 8, 13 et 18. Quibus in locis hac ratione legem illam veteris Testamenti dispensabilem appellat; loquitur tamen improprie de dispensatione, prout de interpretatione, et epiikia interdum dici solet, ut in lib. 6 dictum est. Hac etiam interpretatione usi sunt Machabæi ad bellandum in die sabbati, 1 Machabæor. 2. Sic etiam Christus Dominus, Matth. 12, dicit se non violare legem sabbati, opus misericordiæ aut pietatis vel religionis in illo exercendo, etiamsi laboriosum sit; sicut licebat Judæo extrahere de fovea in die sabbati ovem in illam cadentem; unde ipse concludit licuisse sibi sanitatem conferre in sabbato. Atque eodem modo, Joannis cap. 5, ostendit licuisse homini, sanato ab ipso, portare grabatum suum in sabbato, ex præcepto ejus, quia ad opus pietatis et ostensionem miraculi id pertinebat. Ratio autem est, quia interpretatio legis, præsertim positivæ, etiamsi divina sit, est necessaria ad gubernationem humanam, propter varietatem occasionum et necessitatum sæpe occurrentium, in quibus contingit vel duo præcepta sibi obviantia occurrere, ac propterea necessarium esse exponere, alterum non obligare; vel etiam contingit talem esse rerum mutationem, ut prudenter præsumatur non fuisse voluntatem legislatoris in tali casu obligare, quæ necessitas etiam potuit in usu illius legis sæpe occurrere.

7. *Dubium.— Responsio. — Triplex modus interpretandi illam legem.*—Quod si interrogetur quomodo vel qua potestate licebat tunc talem facere interpretationem circa voluntatem Dei, non enim videtur cuilibet licere voluntatem superioris interpretari, sed simpliciter obedire: respondeo tribus modis hoc licuisse, qui tum ratione, tum ex eadem lege colliguntur. Unus est per potestatem a Deo ipso datam, quæ maxime pro casibus dubiis necessaria erat; sicque dicitur Deuteron. 18: *Si quid difficile aut ambiguum*, etc. Secundo, ex concursu duarum legum, unam per aliam interpretando; sic Christus, Matth. 5, exponit licuisse Judæis circumcidere homines in sabbato, ut non solveretur lex præcipiens circumcidi infantem octavo die, Levitic. 12; et eodem modo ait Matth. 12: *Non legistis, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt. Violant* (ait) in exteriori specie, seu materiali opere, et tamen sine crimine sunt, quia illud opus erat consentaneum alteri legi, Levit. 24. Ac subinde non erat opus servile, sed religionis, ut bene exposuit Abulens., 1 Reg. 21, q. 17. Sic etiam circa tempus præscriptum ad faciendum Phase, Exod. 12, interpretatio facta est per legem latam Num. 12. Neque ante hanc posteriorem legem ausi sunt Moyses et Aaron talem interpretationem facere inconsulto Domino, quia nondum videbatur illis talis potestas commissa, nec ratio aut necessitas per se cogebat. Tertio ergo modo licebat hæc interpretatio per evidentiam facti et necessitatis, ut est per se manifestum in casu Machabæorum. Non oportebat autem semper necessitatem fuisse extremam, ut videtur fuisse in illo casu; sed sufficiebat esse moralem et accommodatam præcepto, ut in casu David late disputat Abulens. supra.

8. *Lex vetus a Deo ipso mutabilis.—Nota: Deum velle legem aliquam ferre, variis modis intelligi.* — Dico secundo: lex vetus mutabilis fuit a Deo ipso. Hæc assertio satis nota est. Probari enim potest ex generalibus principiis, quod quilibet legislator potest legem suam mutare, cum ab ejus voluntate pendeat. Item ex illa Christi sententia, quia Dominus est filius hominis etiam sabbati; sic enim Deus est Dominus supremus totius legis, et omnium actionum quæ per eam præcipiuntur aut vetantur: ergo potest prout voluerit illam mutare. Denique abrogare illam potuit, ut de facto abrogasse statim dicemus: ergo, a fortiori, in illa dispensare, et quamlibet aliam mutationem facere potuit: nam omnis illa minor est quam abrogatio. Ut autem modum possibilem abrogationis explicemus, advertere oportet variis modis intelligi posse, velle Deum legem aliquam ferre. Primo, absoluto decreto voluntatis suæ, statuendo ut talis lex perpetuo duret absolute, et simpliciter, ac sine limitatione ulla, sicut statuit, ut præmium ultimum bonorum operum et pœna malorum æterna sint; et talis lex semel sic lata mutari seu abrogari non potest, etiam ab ipso Deo, in sensu (ut aiunt) composito, quia implicat contradictionem Deum ita decrevisse, et decretum non impleri aut impediri, alioqui voluntas absoluta Dei aut mutabilis esset aut inefficax.

9. Secundo, potuit Deus legem ferre pro tali tempore, usque ad certum terminum seu eventum. Vel, tertio, potuit velle obligationem talis legis durare sub tacita conditione, nisi ipse aliud statueret, vel usque ad beneplacitum suum. Et utroque modo potest lex divina esse mutabilis, scilicet, quia, elapso tempore pro quo lata est, seu adveniente termino ejus, cessat sine alia revocatione, ut contingit in legibus humanis vel privilegiis. Et ratio est clara, quia hæc mutatio legis non est per physicam et realem successionem in ipsa lege, sed in tempore, pro quo obligat, unde est per modum desitionis relationis ad desitionem termini. Nam lex est signum voluntatis obligantis pro tali tempore; unde, mutato tempore, jam non significat illam voluntatem, et hoc modo abrogatur et desinit obligare. Vel etiam potest lex auferri, quia per contrariam legem seu voluntatem Dei revocatur. Inter quos duos modos hoc differt, quod in priori lex ipsa per se desinit, etiamsi, nostro modo intelligendi, non sit in voluntate divina actus quo velit legem tollere; sed ex vi prioris actus lex cessat adveniente termino, quia divina voluntas ultra illum obligare vel operari noluit, et sine actu divinæ voluntatis non est lex. In posteriori autem modo intelligitur lex revocari per actum voluntatis divinæ ratione distinctum, quo Deus vult vel legem tollere, vel aliam repugnantem introducere.

10. *Respondetur ad rationem dubitandi.* — Unde tandem facillime satisfit rationi dubitandi in principio positæ, quæ ex quadam æquivocatione procedit; lex enim vetus non est lex ad intra (ut sic dicam) in Deo ipso existens, sed est lex ad extra in lapidibus aut membranis scripta. Unde non est voluntas Dei, sed signum quoddam externum voluntatis Dei, et effectus ejus; et ideo licet voluntas Dei sit immutabilis, lex dici potest esse mutabilis, quia per temporum successionem effectus divinæ voluntatis mutari possunt, non mutata divina voluntate, sicut potest Deus Angelum in nihilum redigere, quæ est magna quædam mutatio, late de mutatione loquendo, prout nunc loquimur, licet divina voluntas non mutetur. Et ratio est, quia decretum Dei quo res fit aut conservatur, vel lex fertur, potuit ex æternitate ita constitui pro tali tempore, et non ultra, vel negative se habendo nostro modo intelligendi, vel positive volendo etiam ex æternitate, ut pro alio tempore res aliter se haberet, vel alia lex constitueretur. Unde solum erit res seu lex immutabilis ex vi divinæ voluntatis, juxta primum modum supra positum, quando Dei voluntas positive vellet, et absolute, rem aut legem pro tota æternitate durare, quasi positivum habens decretum nunquam illam destruendi vel abrogandi. Solum ergo probat ratio facta, legem divinam in sensu composito non posse abrogari pro illo eodem tempore pro quo Deus voluit illam constituere : nam hoc involvit contradictionem et mutationem in ipsamet divina voluntate. Quod si pro illo tempore dispensari potest ab ipso Deo, ideo est quia decretum constituendi legem pro aliquo tempore non includit decretum non dispensandi in illa : nam si fingeremus cum hac veluti reflexione esse positam, consequenter esset talis lex pro eo tempore, et in sensu composito, indispensabilis, et cum proportione potest fingi omnino immutabilis. Seclusa autem tali suppositione et quasi reflexione, ac simpliciter loquendo, lex etiam divina mutabilis esse potest ac revocari.

CAPUT X.

AN LEX VETUS QUOAD SUAM OBLIGATIONEM JAM CESSAVERIT, SEU MORTUA FUERIT.

1. *Legem illam fuisse perpetuam somniabant Judæi.* — Judæorum sententia et existimatio antiqua fuit legem illam fuisse perpetuam, ita ut nunquam esset abroganda, quamdiu mundus hic et status hominum viatorum duraret : in qua sententia perseverarunt multi ex Pharisæis, etiam postquam ad fidem conversi erant, ut Actor. cap. 15 refertur; et postea in eodem errore perseverarunt multi hæretici antiqui, ut Ebion, Cerinthus, et Nazaræi, ut referunt Irenæus libro 1, cap. 26; Epiphanius, in hæresi 18, 28, 30, 66, et in aliis; Augustinus, de Hæres., in 8 et 9; Hieronymus, epist. 89 ad Augustinum; Damasc., verb. *Nazaræi ;* Eusebius, lib. 3 Histor., cap. 21. Fundabantur præcipue quia lex illa data est a Deo ut in æternum duraret : ergo neque ab ipso revocari potuit, quia non potest esse sibi contrarius : neque ab alio, quia nullus potest prævalere contra ejus voluntatem. Probatur antecedens Gen. 17 : *Erit pactum hoc meum in carne vestra, in fœdus æternum.* Si autem circumcisio est æterna, etiam tota lex. Item Exodi 12 : *Habebitis hanc diem,* etc., *solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno;* et infra : *Custodietis diem*

istam in generationibus vestris ritu perpetuo; et Ps. 104 : *Statuit illud Jacob in perpetuum, et Israel in testamentum æternum.*

2. *Lex vetus post Christi adventum vim obligandi amisit et abrogata fuit.* — Nihilominus simpliciter dicendum est legem veterem per Moysem datam abrogatam esse post Christi adventum, vimque obligandi amisisse. Ita definitum est ab Apostolis, Actor. 15 cap., per illa verba : *Visum est Spiritui sancto, et nobis,* etc. Et in illius confirmationem et defensionem multa Paulus scripsit variis in locis. Primum, in Epistol. ad Roman., cap. 6, ibi : *Non estis sub lege, sed sub gratia;* et cap. 7, id declarat exemplo uxoris quæ per mortem viri soluta est a lege illius, unde concludit : *Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi;* et infra : *Nunc autem soluti sumus a lege mortis,* etc.; et iterum cap. 8 : *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege mortis.* Idem ex professo confirmat in Epist. ad Galatas, quam ad hanc veritatem persuadendam præcipue scripsit. Item ad Hebræos, 7 capite, quem locum infra latius expendemus : et in eodem sensu dixit idem Paulus ad Ephesios, 2 capite : *Legem mandatorum decretis evacuans.* Nam lex mandatorum vocatur lex vetus, ut supra dictum est, et communiter Patres intelligunt; et illam dicitur Christus evacuasse, id est, abstulisse *decretis*, utique evangelicis, ut infra declarabimus : et hæc quidem testimonia contra hæreticos, qui novum Testamentum admittunt, satis efficacia sunt et sufficiunt. Tamen contra Judæos necessarium est ex aliis etiam principiis argumentari, quod paulo inferius commodius præstabimus.

3. *Duo explicanda.* — Ut ergo hæc veritas exacte declaretur, et difficultas in principio posita clarius expediatur, duo a nobis explicanda sunt. Primum, respectu quarum personarum amiserit lex illa vim obligandi. Secundum, respectu quorum præceptorum. Circa primum, distinguendum est inter Gentiles et Judæos, et utrique spectari possunt, vel secundum se et in sua secta seu infidelitate permanentes, vel jam conversi ad Christum; unde quatuor quæstiones oriuntur. Prima, an Gentiles non credentes in Christum obligentur lege Moysi. Secunda, an Christiani, ex gentilitate conversi ad Christum, teneantur, vel aliquando fuerint obligati ad servandam legem Moysi. Tertia, an Christiani ex Judæis conversi eamdem Moysi legem servare teneantur. Quarta similis est de Judæis nolentibus in Christum credere, sed in sua pertinacia permanentibus, an Moysi legem servare teneantur. Ex quibus tertia et quarta ad nos proprie spectant : aliæ vero parum quidem ad nos referunt, et difficultatem non habent; tamen earum resolutio cum cæteris conjuncta est, et ideo breviter illas expediemus.

4. *Legem veterem non obligare Gentiles in Christum non credentes.* — Prima igitur resolutio viam parat ad secundam, et illi lucem affert, et ideo breviter dico legem veterem non obligare Gentiles in Christum non credentes. Assertio est certa, neque scio fuisse in hoc unquam sententiarum aut hæresum diversitatem. Probaturque facile, quia ante Christi adventum lex illa non obligavit Gentiles, neque alios homines præter Israeliticum populum, nisi voluntarie illam susciperent et profiterentur, circumcisione accepta : ergo neque post Christi adventum tenentur, neque unquam obligati fuerunt. Antecedens manifestum est ex capite 7, in quo ostendimus legem illam solum pro Israelitico populo datam fuisse, quia ad illum tantum locuta est, unde illum tantum obligavit. Unde Paul., ad Rom. 3, in hoc ponit utilitatem circumcisionis, quod Judæis specialiter credita sunt eloquia Dei, sub quibus eloquiis maxime legem comprehendit, quæ solum circumcisis data est, et ideo Gentiles a participatione Templi et sacrificiorum illius legis arcebantur, nisi prius circumciderentur ; non obligabantur autem circumcidi, sed in voluntate eorum ponebatur, ut constat Exod. 12 capite; ergo lex illa simpliciter non obligabat Gentiles; ergo neque post Christi adventum obligat, quia per Christum non est data illi legi nova vis obligandi, ut per se notum est, sed solum per illum completa est.

5. *Secundæ quæstionis resolutio.—Gentiles conversi non tenentur ad circumcisionem, nec legem veterem.* — Hinc etiam manifesta est secundæ quæstionis resolutio , quæ potissimum agitata videtur ab Apostolis, Actor. 15; nam de gentibus conversis ad fidem Christi controversia orta fuit, propter Pharisæos asserentes debere eos circumcidi et servare legem Moysi. Veritas autem ab Apostolis tradita fuit, eos non teneri ad circumcisionem vel legem; quæ non solum est de fide ex prædicta definitione, et aliis supra adductis, sed etiam evidenter sequitur ex principiis positis. Quia lex data Abrahæ de circumcisione neminem obligavit absolute et simpliciter, nisi

Abraham et posteros ejus, ut late explicuimus cum D. Thoma, 3 part., quæst. 70, art. 2 ; et ideo non obligabat absolute advenas ac peregrinos, sicut etiam ex citato loco Exod. 12 evidenter comprobatur : ergo neque lex illa ante Christi adventum obligabat Gentiles, sive fideles, sive idololatras, neque post adventum Christi obligat gentes idololatras, seu infideles ; ergo neque obligat Christianos ex gentibus ducentes originem. Probatur consequentia, quia nec lex Moysi lata est pro illis, nec lex Christi eos obligat ad alterius legis susceptionem ; nunquam enim Christus hoc præcepit aut docuit, nec prædicatores ejus talem Christi institutionem docuerunt : imo repugnaret hoc verbis Christi invitantis ad ferendum jugum suave; esset enim onerosissimum, si præciperet cum sua lege conjungere et suscipere legem Moysi, quæ jugum fuit importabile, ut Petrus dixit; item Christus, Matth. ult., solum dicit : *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.* Ubi nihil de circumcisione præcepit, sed loco illius baptismo contentus fuit, et consequenter nihil etiam de reliqua lege veteri mandavit, sed tantum de sua, quam solam Apostoli ejus tradiderunt. Unde subdit : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit,* ubi circumcisionem non requirit, nec aliquam legis veteris observantiam, sed suæ, quam sub Baptismo concludit.

6. *Probatur tradita conclusio.* — *Objectio.* — Denique potest sic concludi ratio ; nam si Gentiles facti Christiani tenentur illa lege, vel est ex vi Testamenti veteris, et hoc non, quia cum illis non loquitur per suam legem, vel ex vi Testamenti novi, et hoc multo minus ; tum quia Christus (ut dicebam) non extendit legem veterem, sed implevit; tum quia Testamentum novum et ministri ejus oppositum docent et tradiderunt; ergo. Dicere vero possent Hebræi judaizantes Messiam et fructum ejus non fuisse promissum, nisi populo Israel; et ideo, licet Gentiles per se non obligarentur lege veteri, nihilominus ut possint Christo conjungi et spiritualia ejus bona participare, debere per circumcisionem illi populo conjungi, et consequenter legem profiteri ac servare. Sed hæc fictio erronea est, supponitque aliam hæresim, nimirum , Evangelium solis Judæis fuisse communicandum, quam ex professo impugnavit Paulus in Epistola ad Rom., et in lib. seq. aliquid dicemus. Nunc eodem argumento facto refutatur sufficienter; tum quia nullibi in Scriptura gentibus imponitur talis necessitas; tum etiam quia in Scriptura non promittitur Christus solis Judæis, sed æque gentibus, et universo mundo quoad participationem fructuum ejus, licet promitteretur venturus de populo Israel, et in illo specialiter docturus et prædicaturus ; sicut etiam promittebatur venturus de speciali tribu et familia, et tamen non illi soli, sed toti populo æque promittebatur : et ideo, Genes. 49, vocatur *Expectatio gentium,* et Aggæi cap. 2 : *Veniet desideratus cunctis gentibus.*

7. *Refellitur error Hebræorum, et veritas confirmatur.* — Præterea confutatur maxime hic error, et proposita veritas confirmatur ex eo quod lex illa non solum ad salutem spiritualem necessaria non erat, verum etiam esset inefficax et per se inutilis. Quod argumentum maxime urget Paulus in Epist. ad Gal. et ad Rom., et potest in hunc modum proponi, quia cæremoniæ legis antiquæ non fuerunt necessariæ ad salutem gentium necessitate solius præcepti seu legis, nec etiam fuerunt de se necessariæ necessitate medii; ergo neutro modo sunt nunc necessariæ gentibus Evangelium amplectentibus : ergo neque lex vetus illas præcipiens obligat hujusmodi Christianos. Consequentiæ notæ sunt. Prior vero pars antecedentis sufficienter manet probata superiori argumento, quia lex illa in vi præcepti non fuit data gentibus, sed soli populo Israel. Alteram vero partem multis modis probat Paulus in locis citatis. Primo, quia Abraham ante illam legem latam, atque adeo sine cæremoniis ejus vel circumcisione, justificatus est. Quo exemplo indicare voluit Paulus omnes antiquos Patres et justos qui ante Abraham, vel cum ipso, vel post ipsum, extra posteritatem ejus, justi fuerunt ante Christi adventum ; ergo evidens est cæremonias legis non fuisse per se necessarias ad salutem : ergo nec post Christi adventum necessariæ erunt, maxime pro Christianis ex gentibus ortis. Quod argumentum recte prosequitur Cyprianus, lib. 1 ad Quir., c. 8; latius Tert., lib. cont. Judæos. Et c. 3, expendit Melchisedec incircumcisum obtulisse panem et vinum Abrahamo jam circumciso. Sed hoc posterius repugnat Scripturæ : nam oblatio illa præcessit per aliquot annos circumcisionem Abrahæ, ut constat ex Genes. 14 et 17 ; id tamen non diminuit vim argumenti, sed quodammodo auget; nam uterque erat justus et verus Dei cultor, imo et Sacerdos , licet uterque esset incircumcisus.

Addit præterea Paulus non solum non fuisse legem illam necessariam, verum etiam neque efficaciam aut utilitatem ad veram justitiam conferendam per se habuisse, ut supra satis ostensum est; ergo non fuit medium necessarium ad salutem ; sed tantum Judæis, quibus præcepta fuit, necessarium fuit illam servare quamdiu illos obligavit. Neque contra veritatem hanc procedit fundamentum hæreticorum, quia lex illa, quocumque modo perpetua fuerit, ut talis erat, non ad gentes sed ad solos Hebræos loquebatur.

8. *Judæi baptizati non tenentur legem veterem servare.* — Superest dicendum de cessatione illius legis respectu Judæorum ; et primo, de conversis ad fidem Christi et in illo baptizatis, certum est illos non obligari ad legem veterem servandam, ac subinde respectu illorum propriissime cessasse. Hæc veritas certa fide tenenda est : nam in hoc etiam sensu definita est, et ex Scriptura aperte colligitur. Potestque in hunc modum demonstrari ; nam quando lex aliqua cessat vel abrogatur, respectu illorum maxime cessat pro quibus lata est ; sed lex vetus lata est pro Judæis, et abrogata est ac cessavit; ergo pro illis maxime revocata est : ergo etiamsi fidem Christi amplectantur, non possunt lege veteri obligari. Major per se nota est; tum quia solvi et ligari respectu ejusdem dicuntur, alioqui opposita non essent; tum quia repugnantiam involvit abrogari legem in se, et non respectu illorum quibus erat imposita, cum totum esse legis sit in ordine ad illos. Unde licet propriissime dicamus gentiles vel Christianos ex gentibus profectos non obligari in illa lege veteri, non proprie dicemus respectu illorum fuisse abrogatam, quia nunquam fuit illis imposita, nec habuit esse legis respectu illorum : at respectu Judæorum propriissime cessasse aut abrogata esse dicitur : si ergo abrogata est, pro Judæis ablata est, quibus erat imposita, ut etiam ostensum est. Quod vero lex illa in se abrogata fuerit, ac cessaverit, pro fundamento positum est in principio capitis, et latius statim ostendetur ; nam posito hoc fundamento, cætera evidenter consequuntur. Nam ultima etiam consequentia manifesta est : nam fides Christi, eo quod a Judæis suscipiatur, non suscitat in eis obligationem legis veteris, quæ per adventum ejusdem fidei sublata est, ut est per se clarum.

9. *Probatur veritas ex Patribus.* — Præterea, fundamentum illud in quo vis tota posita est ex utroque Testamento late confirmant antiqui Patres; Cyp., l. 1 contra Judæos, cap. 9 et sequent. ; Justin. Mart., Dialog. cum Tryphon. contra Judæos; et Tert., lib. contra Judæos ; Epiphan., hær. 30 ; August., libris contra Faustum, et aliis contra dictum errorem, qui habentur in princ. tomi 6. Aliqua etiam habet Clemens Rom., lib. 6 Const. Apost., c. 12, 20, 21, 22, 23. Multaque ex Hebræis congerit Galatin., lib. 11 de Arcanis, etc., a principio. Nos autem breviter pauca ex utroque Testamento indicabimus; et imprimis videntur optima testimonia quibus Deus olim promisit se daturum novam legem. Quale est illud Jerem. 31 : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum*, ubi nomine *fœderis* legem significat, juxta morem Scripturæ, Gen. 17, Exod. 34, Deut. 25; et in eodem loco exponitur, dum subjungitur : *Dabo legem meam in visceribus eorum*, etc., ubi expendit Paul., ad Hebr. 10 et 8, ubi in fine adjungit: *Dicendo novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Quod etiam satis indicavit Deus, dicens : *Feriam fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum Patribus eorum*, etc. Nam conferendo illa duo pacta, satis ostendit posterius fuisse futurum longe excellentius et per illud fuisse prius auferendum.

10. *Confirmatur.* — Præterea mutationem legis et status illius populi esse faciendam in adventu Messiæ satis ostendit Deus, dicens per Malach., c. 1 : *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda.* In quo aperte prædicitur totum illum cultum sacrificiorum veteris legis abjiciendum a Deo fuisse, et in aliud purissimum sacrificium commutandum, ut exposuit Conc. Trid., sess. 22, c. 1, et in 3 tom. 3 partis tractavimus latius. Idemque significavit Jerem. cap. 23, ubi, præmissa Messiæ promissione per illa verba : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum*, etc., subditur : *Propter hoc ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicent ultra vivit Dominus qui eduxit filios Israel de terra Ægypti, sed vivit Dominus, qui adduxit et reduxit semen domus Israel de terra Aquilonis, et de cunctis terris.* Unde Isai., cap. 43, loquens a principio capitis de vocatione Judæorum ad Christum, et ad conversos et credentes in illum (ut egregie exponit Hiero-

nymus), tandem concludit : *Ne memineritis priorum , et antiqua ne intueamini.* Quæ verba licet Hieronymus referat ad signa et mirabilia antiqua, non negat posse etiam optime referri ad legem, et sacrificia, aliasque cæremonias ejus. Sicut per figuram etiam indicatum est Levit. 26, cum dicitur : *Vetera novis advenientibus projicietis.* Per hæc igitur omnia significatum est cæremonias legis veteris antiquandas fuisse in adventu Messiæ.

11. *Ex testamento novo.* — Denique ut ad novum Testamentum transitum faciamus, hoc confirmat Paul. ad Hebr. 7, ex illo Psal. 109, ubi de Christo dicitur : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Inde enim colligit per Christum aliud sacerdotium novum instituendum et introducendum fuisse, inferens vetus fuisse temporale, novum autem fore æternum. Ac deinceps subjungit regulam : *Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat ;* nam hæc duo necessaria sese concomitantur. Ex quo tandem concludit : *Reprobatio fit prioris mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem.* Maxime vero prosequitur argumentum hoc idem Apostolus in Epist. ad Rom., et ideo in cap. 1 præmittit : *Non erubesco Evangelium, virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, et Græco ;* et cap. 3 : *Justitia Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes, qui credunt in eum : non enim est distinctio,* etc. ; quod late per sequentia capita prosequitur ; et cap. 10 adjungit : *Finis legis Christus ad justitiam omni credenti.* Idem in Epistol. ad Galat., ubi, cap. 2, sic Petrum alloquitur : *Si tu Judæus cum sis , gentiliter vivis, et non judaice, quomodo cogis gentes judaizare ! Nos natura Judæi , et non ex gentibus peccatores : scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide, non ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro.* Et cap. 3 : *Ubi venit fides, jam non sumus sub lege ;* et infra : *Non est Judæus, neque Græcus,* etc., quod latissime confirmat cap. 4 et 5, ubi concludit : *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per charitatem operatur.*

12. *Ex his testimoniis rationes colliguntur.* —Atque ex his testimoniis possunt variæ rationes hujus veritatis colligi. Prima, quia non est minus sufficiens fides et gratia Christi pro Judæis quam pro Gentilibus ; sed Christianis ex gentibus conversis sufficit observantia Evangelii sine observantia legis ; ergo etiam Judæi per Evangelium liberati sunt a jugo legis. Secunda, quia Christus omnes indifferenter vocat ad jugum suum, quod suave esse dixit ; ergo nullis hominibus in Christum credentibus necessarium est jugum legis, sive Judæis, sive gentibus. Tertio, etiam respectu Judæorum fuit illa lex imperfecta et inefficax ad justitiam, et quasi per occasionem posita est propter imperfectionem illius populi, ut esset quasi pædagogus ; ergo, adveniente lege perfecta obligante et justificante Judæos, cessare debuit imperfecta.

13. *Objectio.* — *Responsio.* — Ut tamen hæ rationes amplius declarentur , objici potest quia lex semel lata non abrogatur, nisi per expressam revocationem, vel per legem posteriorem incompossibilem priori : sed in lege nova, ut lata a Christo, non invenitur expressa revocatio legis veteris, nec illæ leges sunt incompossibiles, sed possunt simul observari : ergo posterior non revocavit priorem, saltem respectu illius populi quem vetus obligabat : ergo non est unde sit abrogata. Respondetur vero imprimis negando ultimam consequentiam. Nam præter illos duos modos abrogandi legem, invenitur tertius, qui est ut lex per seipsam cesset per temporum mutationem et successionem, per quam completur terminus pro quo posita est. Ita enim cessavit lex vetus ; nam posita fuit *donec veniret semen,* id est, Christus, ut ait Paul. ad Galat. 3. Nam finis illius legis fuit Christus, ut idem dixit ad Rom. 10, et ideo completo illo fine ac termino cessavit absque alia abrogatione. Propter quod dicitur Lucæ 16 : *Lex et prophetæ usque ad Joannem :* et infra hoc magis constabit, cum agemus de tempore quando lex illa mortua esse incœpit.

14. *Responsio.* — Deinde respondetur negando minorem quoad secundam partem ejus, quia, licet verum sit Christum in lege sua tradenda non addidisse formalia verba revocatoria legis prioris, nihilominus simpliciter verum est sua nova lege veterem abrogasse, id enim significavit Paul. ad Ephes. 2, dicens : *Legem mandatorum decretis evacuans.* Quod enim ait *decretis,* idem significat quod per decreta sua. Nec audiendi sunt Erasm. et Cajet., qui vocem *decretis,* seu *in decretis,* referunt ad legem veterem, ita ut sensus sit, evacuans legem mandatorum in decretis, supple, existentem. At recte intellexit vulgatus interpres

particulam *in*, licet in Græco habeatur, non esse necessariam : et licet addatur, optime significare potest idem quod *per*, ita ut sit sensus, *Evacuans in decretis*, id est, per decreta; et ad tollendam æquivocationem recte positum est absolute *decretis;* neque enim recte vox illa refertur ad decreta legis veteris; tum quia fit inutilis repetitio; tum quia oportet aliquod verbum subintelligere sine necessitate; tum denique quia repugnat communi Patrum expositioni. Unde Chrysostomus ibi *decretis* exponit, id est, fide sua, quod esset facile intellectum de fide, ratione objecti et Evangelicæ doctrinæ, vel si intellexit fidem, id est, spiritum fidei, non excludit legem novam, quæ solet etiam nomine fidei significari; unde ad Rom. 3 : *Exclusa est, per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei.* Idem vero Chrysostomus clarius exponit decreta, id est, *præcepta*, quæ Hieronymus *dogmata Evangelica* ibidem appellavit; divus Thomas etiam præcepta exposuit, et sequitur ibi, et bene declarat Adam. Christus ergo, suis præceptis suaque lege nova, veterem abrogavit.

15. *Expressa revocatio non necessaria.* — Neque fuit necessaria expressa revocatio, quia opera illarum legum, licet non videantur formaliter repugnare, nihilominus leges ipsæ inter se pugnant. Primo, quia lex nova traditur a Christo, ut per se sufficiens ad salutem, et necessaria, cui repugnat durare necessitatem prioris legis. Secundo, ex fine et significatione talium actuum, quia observantiæ antiquæ legis dabantur ad significanda mysteria futura Messiæ : sacramenta autem legis novæ, præsertim Baptismus et Eucharistia, data sunt ad repræsentandam redemptionem jam factam, et mysteria illa jam impleta. Tertio, quia prior lex data est uni populo ad distinctionem aliorum; posterior vero toti mundo, ut Ecclesia habens perfectam unitatem ex omnibus hominibus congregaretur, ad quod necessarium fuit signa et speciales observantias unius populi e medio tollere. Et hoc est quod Paulus dixit citato loco, Ephes. 2, Christum abstulisse medium parietem maceriæ, et inimicitias solvisse inter utrumque populum, *Faciens utraque unum.* Item ex vi illius legis constituebatur specialis status reipublicæ habens supremum Pontificatum suum, jurisdictionem, etc. Lex autem nova introduxit novum specialem statum, et Pontificatum diversum cum suprema jurisdictione in totum mundum, ac subinde repugnantem priori statui. Consequenter ergo hæc lex revocavit illam. Et hoc est quod Paul. dixit Hebr. 7 : *Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat.*

16. *Quarta quæstio.—De Judæis qui Evangelium non susceperunt.— Pro his etiam legem veterem abrogatam esse.* — Atque hinc facile constat quid dicendum sit de ultima quæstione, an illa lex sit etiam abrogata pro his Judæis qui Evangelium non susceperunt. Videri enim potest non esse congruum eos liberos manere ab utraque lege, et ideo debere antiqua obligari, dum novam non suscipient. Dicendum vero sine dubio est, etiam pro illis abrogatam esse legem illam, quia simpliciter et in se sublata de medio est, ut probant omnia quæ adduximus : ergo neminem jam obligat per se et vi sua. Item lex illa non desinit obligare Christianos ex judaismo conversos, vel qui ab illis originem ducunt, quia Christiani sunt, sed quia finitum est tempus obligationis illius legis, pro quo lata est, et quia jam evacuata est : ergo etiam Judæos non Christianos per se non obligat. Præterea isti Judæi constituti sunt in statu in quo impossibile est obligari illa lege, quia nec sunt in terra promissionis, nec templum habent, extra quod præcipua sacrificia et præcepta implere non poterant, ut agni Paschalis, Exodi 12, et aliorum de quibus Deut. 12. Item non habent sacerdotes, nec habere possunt, cum non habeant tribuum distinctionem : ergo ex conditione talis status sequitur jam non obligari illa lege, vel certe magnum indicium est absolute et pro tota illa gente cessasse, ut recte argumentatur Justin., d. dial. cum Tryphone. Denique Judæi, etiamsi increduli sint, nihilominus obligantur lege Christi, quia tenentur illam suscipere, et in Christum credere : ergo eo ipso non obligantur lege antiqua, et ita non procedit contraria conjectura. Dico autem per se non obligari, seu ex vi legis, quia ex conscientia erronea poterunt obligari : existimant enim adhuc legem illam retinere suam vim, et consequenter opinantur se per illam obligari, et hoc modo obligantur ex conscientia erronea. Ad hunc enim modum dixit Paul. ad Gal. 1 : *Testificor omni homini circumcidenti se*, scilicet, ritu judaico, *quia debitor est universæ legis faciendæ*, utique ex vi prioris existimationis de obligatione circumcisionis, atque adeo ex conscientia erronea : nam absolute nulla nunc est talis obligatio. Addo vero, quia ignorantia illa non est sine gravissima culpa, dici posse (ut aliqui loquuntur) ligari potius quam obligari, quia, sive illam legem observent, sive non, gravissime peccant : nam si

observant, superstitiosi sunt et infideles; si vero non observant, transgressores sunt legis, qua credunt obligari saltem ex prava conscientia. An vero lex illa etiam quoad omnem utilitatem pro his Judæis cesssaverit, dicam inferius.

17. *Solvitur Judæorum fundamentum.* — *Perpetuum vel æternum duobus modis sumi.* — Ex dictis denique facile solvitur judaizantium fundamentum, quatenus ad ipsos Judæos pertinere potest, quod solum fundabatur in hoc, quia lex illa dicitur data ut perpetua, seu in æternum duratura. Duobus enim modis sumitur vox *perpetuum*, vel *æternum*, in sacra Scriptura. Primo, ut excludat terminum durationis absolute et simpliciter. Secundo, ut solum significet perpetuitatem tantum secundum quid, quæ variis modis contingit. Lex ergo illa non potest dici perpetua in se priori modo : nam constat omnem legem hujus vitæ aliquando esse in se finiendam, saltem cum ipso mundo. Potestque aperte convinci : nam cum minori rigore dici solet perpetuum, quod usque ad finem mundi duraturum est, et tamen neque hoc modo dicta est illa lex perpetua. Quod probatur clare ex eodem loco Genes. 17, ubi et fœdus Dei dicitur fore sempiternum, et Deus ipse promittit Abrahæ et semini ejus terram promissionis in possessionem æternam : ergo non est magis æternum fœdus quam promissio : at constat promissionem illius terræ non fuisse æternam illo modo, imo sublatam jam esse : ergo idem intelligendum est de illo fœdere. Similisque promissio habetur Genesis decimo tertio : *Omnem terram quam conspicis, tibi dabo, et semini tuo in sempiternum,* et similes sunt aliæ promissiones rerum temporalium in veteri Testamento, cum tamen constet et bona temporalia non esse perpetua simpliciter, et de facto illammet terram non fuisse a Judæis perpetuo possessam.

18. *Duplex expositio insinuata ab Augustino.* — *Prima expositio mystica.* — Duæ igitur sunt expositiones indicatæ ab Augustino in eisdem locis : una est mystica potius quam litteralis, ut in eis locis sermo sit de perpetuitate simpliciter, non tamen intelligatur implenda in re illa materiali quæ proponitur, sed in illa vel in alia per illam figurata, seu mystice repræsentata. Ut solemnitas agni paschalis durat perpetuo in se, vel in agno Dei per illum veterem repræsentato; et pactum circumcisionis est perpetuum, non in sola carnali circumcisione, sed in illa vel in spirituali per illam figurata, quæ fit per Baptismum, et de se perpetuo durat, etiam in patria. Sicque promissiones temporales permanent semper in spiritualibus, quæ in illis ut in figura promittebantur. Ita fere Augustinus, q. 31 in Genes., et quæst. 43 et 124 in Exod., et hanc responsionem videtur sequi D. Thomas 1. 2, quæst. 103, artic. 3, ad 1 argumentum.

19. *Secunda expositio litteralis.*—Secunda responsio, et magis litteralis, est non dici æternam legem illam nisi secundum quid, etiam respectu durationis mundi. Solet autem hoc æternum secundum quid multis modis accipi : unus valde usitatus est, quo æternum accipi solet pro sæculo, ut notavit divus Thomas, 1 part., quæst. 10, art. 2, ad 2, ubi ita exponit illud Exodi : *Dominus regnavit in æternum, et ultra.* Et ita facile potest illi legi accommodari. Accipitur etiam aliis modis in communi modo loquendi consuetis. Dici enim solet perpetuum, quod sine ullo certo termino præscribitur, quomodo diximus supra, libro 1, legem propriissime sumptam esse perpetuam; sic etiam in materia de Censuris, suspensio quæ sine termino imponitur, perpetua dici solet : ergo multo magis potuit lex vetus, aut fœdus circumcisionis, aut præceptum agni paschalis, dici perpetuum, quia sine termino positum est. Nam licet ex mente Dei solum poneretur donec veniret semen, hoc tamen non fuit in lege expressum, sed subintellectum in ejus conditione et significatione, eo vel maxime quod etiam dici solet in Scriptura perpetuum, quod longissimo tempore, seu per multa sæcula duraturum est, sicut lex illa duravit. Deinde dicitur pactum perpetuum, quod natura sua indissolubile est, licet per causas extrinsecas vel rerum mutationem solvi possit, et sic etiam aliqua quæ per solam vitam hominis durant, solent dici perpetua, ut vinculum matrimonii, professio religiosa, et quædam alia vota. Sic igitur pactum illius legis dicitur perpetuum fœdus, quia dissolvi non poterat, donec impleretur, nec lex illa cessatura erat, nisi per tantam rerum mutationem, cum qua nec veritas illius legis nec ejus obligatio posset subsistere. Et ita etiam exponit dictam locutionem Augustinus in citatis locis, et indicat divus Thomas 1. 2, quæstione 98, articulo 2, ad 2, et videri potest Abul., quæstione 18 in 12 capit. Exodi, ubi idem notat Pereir., et latius Genes. decimo tertio et decimo septimo.

CAPUT XI.

UTRUM LEX VETUS CESSAVERIT, SEU ABROGATA FUERIT QUOAD OMNIA SUA PRÆCEPTA, ETIAM MORALIA.

1. *De adæquata cessatione legis veteris.* — *Cæremonialia cessasse certum est.*—*Objectio.*— *Responsio.* — Quamvis absolute dictum sit legem illam cessasse, tamen, quia in illa lege varia erant genera præceptorum, et non est certum cessasse omnia, et consequenter est controversum an lex illa dicatur cessasse adæquate, seu secundum se totam, ut ita dicam, vel ratione aliquarum partium habentium quoad hoc rationem specialem, ideo in hoc amplius explicandum est. Supponimus autem distinctionem supra datam de triplici genere præceptorum illius legis, cæremonialium, judicialium, et moralium. Et de cæremonialibus certum esse supponimus illa maxime cessasse, et ratione illorum præcipue dici legem illam cessasse. Ita docent D. Thomas, d. quæst. 103, art. 3, et omnes theologi infra referendi, et tradit Innoc. III in cap. unic. de Purif. post part., et Augustin., l. 6 contra Faust., ubi ita exponit illud ad Coloss. 2 : *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum*, etc. Per hæc enim significavit omnia cæremonialia, quæ velut umbra transierunt. Et si quis recte consideret omnia quæ præcedenti capite adduximus, de cæremonialibus præceptis maxime procedunt, ut in puncto sequenti attingemus, ideoque de his nihil amplius disputare necesse est. Posset autem quis objicere quia præceptum solvendi decimas cæremoniale erat, et tamen ejus obligatio durat, ut videntur probare quædam jura dicentia decimas esse jure divino debitas. Sed de hac re satis dictum est tract. 2 de Rel., l. 1, cap. 10, in tom. 1, ubi ostendimus illud præceptum legis veteris, qua parte positivum erat, scilicet, quoad quotam decimarum, cessasse quoad obligationem suam; relictum vero esse quasi exemplar ad cujus instar Ecclesia potuit similem legem statuere; hoc enim prohibitum non est ubi nullum periculum scandali aut falsæ significationis imminet, ut postea videbimus. Eo vel maxime quod præceptum illud quoad illam partem, potest non immerito inter judicialia numerari.

2. *De judicialibus.* — Circa præcepta judicialia potest esse nonnullum dubium, an mortua sint. Ratio autem dubitandi imprimis sumitur ex auctoritate negativa Scripturæ sacræ, quia, cum multis ejus locis legamus cæremonialia præcepta cessasse, nullibi id legimus de judicialibus : signum ergo est non esse parem utrorumque rationem, vel dispositionem ; tum quia legis abrogatio non est magis extendenda quam sit expressum a legislatore ; tum etiam quia unius expressio videtur tacita alterius exclusio, juxta cap. *Nonne*, de Præsumpt. Antecedens autem patet; nam Act. 15, quæstio suborta præcipue fuit de circumcisione, et consequenter de aliis cæremoniis legis, et de his tantum decretum illud Apostolicum interpretari videtur Cyr. Catech. 17, et de eisdem loquitur Paulus dict. loco ad Col. 2, et de illis dicit fuisse umbram futurorum. Unde tum ibi, tum in epist. ad Rom. et ad Gal., et ad Hebr., in duobus præcipue vim facit, ut ostendat abrogationem illius legis. Unum est, quod lex illa non justificabat apud Deum, sed tantum imperfectam carnis justitiam conferebat. Aliud est quod lex illa erat figura et umbra quæ cessare debuit, adveniente veritate : utrumque autem horum in solis cæremonialibus locum habet, quia sola cæremonialia ordinabantur ad sanctificationem vel justitiam carnis, judicialia enim ad politicam gubernationem pertinebant : et ideo cæremonialia tantum erant per se primo instituta ad significandum, judicialia vero tantum accessorie et quasi per accidens; cessante autem accessorio, non cessat principale : et ita etiam Leo Papa, serm. 6 de Passion. Domini, hanc posteriorem rationem explicans, solum in cæremonialibus declarat legalium cessationem. Accedit quod Augustinus, lib. 6 et 10 contra Faustum, in principio, duo tantum genera præceptorum in illa lege distinguit : quædam vocat vitæ agendæ, alia vitæ significandæ, et hæc posteriora dicit cessasse, non vero priora. At vero præcepta judicialia spectare videntur ad præcepta vitæ agendæ, vitæ (inquam) politicæ et civilis : ergo illa non cessarunt ex sententia Augustini.

3. *Lex vetus abrogata quoad omnia præcepta judicialia.*—Nihilominus certa conclusio est legem veterem cessasse, seu abrogatam esse quoad omnia præcepta judicialia. Ita docet D. Thomas, q. 104, art. 3, ubi Cajet., Conradus et cæteri expositores id supponunt ut certum, estque commune dogma theologo-

rum. Unde videtur de fide certum, quia licet in Scriptura in particulari non sit expressum, continetur in generalibus locutionibus quas Ecclesiæ traditio et communis consensus theologorum interpretatur. Talis est regula Pauli ad Hebr. 7 : *Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat;* sicut enim vetus sacerdotium simpliciter ablatum est, ita et lex vetus quatenus positiva erat, et cum illo sacerdotio erat conjuncta. Alia generalis locutio Pauli est ad Ephes. 2: *Medium parietem maceriæ solvens, legem mandatorum evacuans :* nam lex mandatorum sine dubio judicialia comprehendit, quæ erant non parva illius materiæ pars. Aliud principium ejusdem Pauli est illud ad Rom. 7, ubi de uxore ait: *Si mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri;* ex qua similitudine infert : *Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per mortem Christi.* Ubi simpliciter dicendo *legi,* totam intelligit, et nihil excludit. Facit etiam illa universalis ejusdem locutio ad Galat. 5 : *Testificor omni homini circumcidenti se, quia debitor est universæ legis faciendæ :* nam inde virtute significat, evacuata circumcisione, evacuatam esse universam legem, ac subinde etiam judicialia præcepta fuisse sublata. Præterea hoc principio utuntur theologi in materia de matrimonio, et similibus, quando tractant an prohibitiones aliquæ illius legis durent nunc. Ut, verbi gratia, an accedere ad menstruatam etiam matrimonio conjunctam sit peccatum mortale, sicut olim videtur fuisse, quia erat prohibitum sub pœna mortis, Levit 20; nam sub distinctione respondent, si lex illa fuit judicialis, non obligare; si autem materia erat moralis, ex ea parte posse durare, ut patet ex theologis in 4, d. 32, et disputat late Castro, lib. 1 de Leg. pœn., cap. ult. ; Sanci., l. 9, disp. 21 ; et eodem modo disputant de gradibus consanguinitatis vel affinitatis prohibitis in Levitico; de quibus certum est posse Pontificem dispensare in nonnullis gradibus eorum, ut, in casu regis Angliæ Henrici VIII, declaravit Clemens VII de primo gradu affinitatis, in quo supponitur legem illam judicialem cessasse, et hos gradus nunc non esse prohibitos ex vi illius : idem ergo est in omnibus similibus.

4. *Ratio, et responsio ad fundamentum.* — Ratio autem facile reddi potest, respondendo simul ad principalem rationem dubitandi. Nam licet fortasse ex vi solius significationis rerum futurarum, non fuerit necessarium hæc judicialia præcepta cessare æque ac cæremonialia, quod postea videbimus tractando an illa lex sit mortifera; nihilominus propter alias rationes maxime litterales necessarium fuit extingui præcepta judicialia simul cum cæremonialibus. Prima et potissima est, quam indicavit D. Thomas, quia per Christum sublatus est illius reipublicæ status : ergo etiam cessarunt illæ leges quæ ad statum politicum et conveniens regimen illius reipublicæ ordinabantur, cujusmodi erant judicialia præcepta. Consequentia per se evidens est, quia, sublatis nobis, tolluntur ea quæ sunt in nobis : ergo dissoluto populo, communitate, vel religione pro qua latæ erant leges, desinit talium legum obligatio. Antecedens autem declaratur, quia ille populus, post Christi adventum, desiit esse populus peculiaris Dei : hanc enim prærogativam habuit quamdiu Christum in virtute seu potentia continuit; post Christum vero totus quodammodo mundus, seu Ecclesia Christi Catholica facta est populus peculiaris Dei, juxta illud : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi;* et illud : *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Postquam autem judaicus populus desiit esse populus peculiaris Dei, desiit etiam divinis legibus gubernari ex obligatione, quia hoc pertinebat ad priorem statum, et ad peculiarem conjunctionem cum Deo.

5. *Alia ratio.* — Unde sumitur alia ratio, quia, mutato principali, desinit etiam accessorium : principale autem in illo populo erat disponi et præparari per legem ad Messiam suscipiendum, et conservari in fide ejus venturi et in cultu unius veri Dei; hoc autem totum mutatum est per Messiæ adventum, et hac ratione mutata sunt sacerdotium, sacrificia et alia cæremonialia quæ proxime ordinabant populum ad illum finem ; ergo consequenter etiam judicialia cessarunt, quæ proxime pertinebant quasi ad temporalem gubernationem quam Deus ad priorem ordinaverat. Unde etiam magis confirmatur et explicatur altera ratio, quia leges judiciales supponebant populum Israeliticum ut separatum a gentilico, et congregatum et ordinatum peculiari modo ad spiritualia et supernaturalia, et ideo ordinabant etiam illum in politicis, ideoque, destructo priori fine et fundamento, leges etiam has cessare necessario consequens fuit.

6. *Ad alia testimonia respondetur.* — Et ita respondetur facile ad testimonia quæ ad summum continent auctoritatem negativam, quæ

de se inefficax probatio est. Addo vero in loco Actorum absolute esse sermonem de circumcisione et de lege Moysi, quæ includit etiam judicialia. Ad testimonia vero Pauli, dicitur interdum illum loqui generaliter, vel indefinite, ut vidimus; aliquando vero loqui de cæremonialibus, quia illa erant præcipua, et illis ablatis auferuntur reliqua, quæ erant veluti accessoria, ut explicatum est. Ad Augustinum vero, dicitur sub præceptis vitæ significandæ comprehendisse etiam judicialia, quia revera significabant, et erant figuræ futurorum, ut in superioribus declaravimus : et quamvis fortasse hæc sola ratio non sufficeret ad abrogationem, quia in illis præceptis significatio erat minus principalis, nihilominus supposita alia ratione de destructione fundamenti, et dissipatione, et rejectione illius populi, etiam illa ratio nonnihil juvat : sit ergo certum etiam judicialia præcepta mortua esse et abrogata.

7. *De præceptis moralibus. — Quatenus legis naturalis, non esse abrogata.—Quid de illis ut tradita fuerunt a Deo? Prima sententia.* — Major difficultas superest de moralibus præceptis; nam de illis opiniones variæ sunt inter Catholicos : nam licet omnes fateantur præcepta moralia, quatenus erant præcepta legis naturalis, non fuisse abrogata, imo nec potuissse mutari, juxta superius dicta in l. 2 de Lege naturali, imo etiam esse confirmata in Evangelio, Matth. 5, ut libro sequenti videbimus, et tradunt Clemens Papa, lib. 6 Constitut., cap. 22 et 23; et Leo Papa, serm. 6 de Jejun. decimi mens., et serm. 4 de Jejun. septim. mens.; et August., lib. 6 et 10 contra Faust., in princ. ; nihilominus de iisdem præceptis moralibus prout tradita fuerunt a Deo in lege Moysi, sunt diversæ opiniones. Aliqui enim theologi distinguendum putant inter illa præcepta, ut erant legis naturæ vel Moysi, et priori modo fatentur non cessasse; posteriori autem modo putant necessario esse dicendum jam cessasse. Ita docuit Soto, lib. 2 de Justit., q. 5, a. 4, concl. 2, ubi contrariam sententiam dicit esse falsissimam. Medin. vero, 1. 2, quæst. 103, art. 3, quem aliqui moderni sequuntur, putat esse rem certam et indubitatam; unde significant esse de fide. Allegatur pro hac opinione D. Thom. 1. 2, q. 98, art. 5, quatenus ait Gentiles obligatos fuisse ad servanda præcepta Decalogi, non quatenus erant de lege Moysi, sed quatenus erant de lege naturæ.

8. *Fundamentum.* — Fundamentum hujus sententiæ esse videtur quod nos adduximus in præcedenti puncto, quia Paulus, cum ait legem evacuatam esse, absolute et simpliciter de tota lege loquitur : ergo nihil potest a nobis excipi quod sit pars illius legis, et quatenus pars ejus est. Aliqui etiam specialiter expendunt verba Pauli ad Hebr. 7 : *Reprobatio fit prioris mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem*, quia etiam moralia præcepta erant infirma et inutilia, quia hæc infirmitas et inutilitas in hoc posita erat, quod talia præcepta non justificabant, quod etiam convenit præceptis moralibus, teste Augustin. de Spirit. et litter., cap 14 et 17. Hoc vero testimonium non probat intentum, alias eodem probaretur præcepta moralia, etiam ut sunt de lege naturæ, non durare in lege gratiæ, quia cum Augustinus dicit in citato loco, præcepta moralia non justificare, non loquitur tantum de illis præceptis ut contentis in lege Moysi, sed etiam secundum se, et ut sunt de lege naturæ, quia etiam, ut talia sunt, pertinent ad legem factorum, et non ad legem fidei, juxta discursum Augustini dicto lib. de Spirit. et litter., cap. decimo tertio, et epist. 200 ad Asillicum. Nam etiam lex naturalis jubet et non juvat, et ideo etiam illa non justificat, alias Christus gratis mortuus est; est ergo secundum se infirma et inutilis quoad negotium justificationis; tum quia opera ejus ex vi illius non valent ad justitiam obtinendam; tum quia lex illa nec dat, nec supponit in homine lapso vires sufficientes quibus tota possit impleri. Cum ergo ait Paulus : *Reprotatio fit prioris mandati*, loquitur de mandato carnali, de quo paulo antea locutus fuerat, ut D. Thomas notavit; quod proprie erat mandatum cæremoniale, et specialiter sacerdotium, quod per originem carnalem traducebatur, de cujus imperfectione et mutatione ibi specialiter tractabat. Nunquam autem Paulus de lege Decalogi dixit reprobatam esse propter ejus infirmitatem et inutilitatem, nec sancti patres aut theologi ita loquuntur, et si permittatur talis extensio in lege morali, ut scripta in duabus tabulis, eadem admittenda erit in lege naturali; constat autem in lege naturali non posse verificari quoad substantiam et obligationem præceptorum ejus, sed ad summum quoad imperfectionem status quem habebant ante legem gratiæ : ergo idem dici poterit de lege morali, ut per Moysem tradita.

9. Solet etiam hæc sententia probari ex variis testimoniis epistolæ ad Romanos, quæ

supra adducta sunt ad probandum legem illam cessasse, et præsertim ex cap. 7, juncto cap. 3 ad Corinth. 2; nam in illis Paulus absolute dicit nos liberatos esse a lege mortis, et a littera occidente, *ut serviamus in novitate spiritus, non in vetustate litteræ,* sicut etiam de Christo dixit ad Eph. 2: *Legem mandatorum evacuans;* nam lex mortis includit etiam præcepta moralia, nam ad illa pertinet prohibitio *Non concupisces,* quæ moralis est, ut Augustinus supra ponderavit, et lex mandatorum sine dubio includit prima mandata, qualia sunt Decalogi. Hæc vero omnia non convincere, et objectione facta ostenditur per deductionem ad absurdum. Nam eodem modo ex illis testimoniis inferri posset legem Decalogi, ut erat lex naturalis et obligabat Gentiles, semperque obligavit fideles omnes a principio mundi existentes, abrogatam esse et cessasse in lege gratiæ, quod esset plane hæreticum. Probatur sequela, quia etiam lex illa dicebat et docebat, *Non concupisces,* et tamen non justificabat, nec juvabat, ut sæpe dictum est; ergo ut sic erat lex mortis; ergo liberati sumus ab illa: item erat lex mandatorum; ergo evacuata est per Christum. Hic ergo necessario dicendum est, et legem illorum mandatorum, quoad substantiam et obligationem, non esse ablatam in lege gratiæ, et in ea datum esse spiritum et abundans auxilium quo impleri possit, et ita factum esse ut nunc non sit lex mortis. Idem ergo dici poterit de lege Moysi quoad præcepta moralia; unde simpliciter verum est liberasse nos Christum a lege mortis, non tamen eodem modo ab omnibus præceptis ejus.

10. *Tertia probatio.*—Tandem solet probari illa sententia ex alio loco Pauli ad Galatas cap. 3, ubi prius dicit legem fuisse pædagogum, et postea subdit, *Postquam venit fides, jam non esse nos sub pædagogo:* nam ibi nomine legis Decalogus etiam comprehenditur, nam pars illius pædagogiæ erat instructio circa præcepta moralia Decalogi. Sed minus cogit locus hic; nam imprimis fere omnes expositores de lege cæremoniali, vel saltem de lege ratione cæremoniarum, locum illum intelligunt: nam per illam custodiebatur ille populus ab idolorum cultu et imitatione gentilium, et conservabatur in fide, et spe Christi venturi, et in hoc consistebat præcipue illa pædagogia. Deinde pertinebant ad illam pædagogiam temporales promissiones et comminationes pœnarum, et quatenus hæ fiebant etiam propter impletionem, vel transgressionem Decalogi, dici potest Decalogum cessasse quoad pædagogiam, non vero quoad obligationem nec quoad substantiam ejus; quia hæc non pertinet ad puerilem statum tantum, sed etiam ad viros spectat. Vel certe, si ipsamet lex Decalogi, quatenus docens et illuminans, pædagogiæ pars appellatur, hæc etiam pædagogia erat in lege naturæ, juxta illud Ps. 4: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine,* et illa etiam manet in lege nova, non tantum per naturale lumen, sed etiam per litteram veteris Testamenti, et per Evangelicam doctrinam, quamvis nunc dici posset mutasse imperfectionem et statum pædagogiæ, quia cum lege vitæ et spiritus conjuncta est; his ergo testimoniis non satis probatur illa sententia, quæ ideo tetigi, quia illorum intelligentia præsenti instituto necessaria est.

11. *Secunda sententia.*—Est igitur secunda opinio affirmans legem veterem non fuisse abrogatam quoad præcepta moralia, etiam prout in illa lege lata sunt, ac subinde Christianos obligari illa lege quoad illam partem moralium præceptorum. Ita docent Bellarm., lib. 4 de Justit., c. 6, quem secutus est Lorin., Actor. 15, et hanc sententiam sibi maxime placere ait Vasq., disp. 180, c. 3, qui declarat legem veterem per præcepta moralia addidisse, supra obligationem naturalem, obligationem divinam, et neutram esse abrogatam, sed permanere nunc; imo etiam addit eam partem legis Moysi, ut talis erat, obligasse non tantum populum Israel, sed etiam gentium, quia lata est a Deo ut auctore naturæ rationalis, et ideo non debuit ad unum populum restringi. Denique addit etiam promissiones factas in lege veteri observantibus Decalogum, ad Christianos pertinere. Citat pro hac sententia Durand., in 4, d. 1, quæst. 9, n. 8, vel potius 9 et 10; sed ibi tantum dicit decimas et oblationes mansisse in lege nova quantum ad id quod morale est in eis, ubi non loquitur de obligatione antiqua, sed de moralitate operis. Dicit etiam Christum implevisse legem quoad præcepta moralia superaddendo consilia, ex quo nihil colligi potest, quia etiam dicit implevisse præcepta figuralia exhibendo veritatem. Allegat etiam Palud. 4, dist. 1, quæst. 6, art. 5, concl. 2, in qua dicit moralia præcepta non fuisse abrogata: at ex probatione quam adjungit, constat auctoris intentio: *Quia jura* (inquit) *naturalia semper et ubique immutabilia permanent.* Loquitur ergo de præceptis moralibus ratione legis naturæ. Unde in 4, dist. 1, quæst. 9, sic ait: *Quia ratio et æquitas naturalis semper locum ha-*

bet, ideo præcepta moralia pro omni tempore, scilicet, ante legem, sub lege et post legem manere debuerunt. Et ita possent pro hac sententia allegari fere omnes theologi: nam absolute dicere solent præcepta moralia legis veteris in nova obligare; et Paul. Burg., in Scrutinio Script., d. 8, c. 6, in nostro; alias d. 1, cap. 9, alias cap. 77, ubi ait legem veterem, quoad ea quæ non erant de lege naturæ, cessasse, non vero quoad moralia. Eodem modo loquitur Castro. lib. 1 de Leg. pœnal., cap. ult., et alii quos refert. Re tamen vera non intendunt dicere obligare nunc illa præcepta ex vi legis veteris, sed ex vi juris naturalis, sicut durabant ante legem, vel etiam docent nunc per jus evangelicum renovata esse.

12. *Ex Patribus.*—Atque eodem fere modo loquuntur multi ex Patribus, qui pro hac sententia allegari possent, ut patet ex Clem. Rom., lib. 6 Const., cap. 22 et 23, qui diserte loquitur de lege naturali, quam dicit non fuisse abrogatam. Magis favere videri potest Leo Papa, serm. 6 de Jejun. decim. mens., dicens: *Evangelicis sanctionibus, dilectissimi, multum auctoritatis præbet doctrina legalis, cum quædam de mandato veteri ad novam observantiam transferuntur.* Quod declarat serm. 4, de Jejun. septimi mens. : *Ne onerosum videatur, aut arduum, quod et præceptum exigit legis et devotio temperat voluntatis. Quæ cum in unum, gratia Dei auxiliante conveniunt, non littera occidit, sed spiritus vivificat.* Multo vero apparentius serm. 14 de Passion. Domini, cap. 5, cum explicuisset cæremonialium abrogationem, subjungit: *In præceptis autem moralibus nulla prioris Testamenti decreti reprobata, sed evangelico magisterio multa sunt aucta.* In his autem locis omnibus loquitur de præceptis legis ratione moralium operum; nam quædam imitatur Ecclesia, vel quia judicialia erant, vel solum secundum aliquam generalem rationem virtutis, mutando modum, ut jejunia, oblationes, etc., et de illis interdum propriam legem profert; quædam vero retinet propter intrinsecam et naturalem obligationem quam habent, quam Christus etiam docuit et confirmavit. In eodem sensu loquitur Bernard., serm. 28 ex parvis, ubi distinguit duplicia præcepta, moralia et figuralia, et addit Christum venisse ut moralia impleantur per gratiam, et alia commutaret, ubi significat non abstulisse priora. In quo imitatus est Augustinum, lib. 6 contra Faust., cap. 2, et lib. 10, cap. 2, ubi similiter distinguit duplicia præcepta, *vitæ agendæ et significandæ,* et subdit *servari a Christianis etiam ex ipsis libris præcepta vitæ agendæ,* ubi, cum addit *etiam ex ipsis libris,* vetus Testamentum intelligit; significat ergo servari etiam ex vi ejusdem testamenti et legis. Verumtamen in rigore solum dicit illa præcepta moralia servari a nobis et disci etiam ex veteri Testamento, quatenus naturalia sunt, et ut talia in illo præcipiuntur: et in eodem sensu Epist. 200, in principio, de illo præcepto : *Non concupisces*, ait: *Quod utique a Christianis nullus ambigit esse dicendum.* Paulo vero inferius modum explicat, dum de præceptis moralibus ait, ita esse in illa lege scripta, *ut valeant ad informandos mores fidelium,* id est, *ut abnegantes impietatem et secularia desideria,* etc.; in rigore ergo non dicit valere ad obligationem, sed ad informationem, ut infra explicabimus.

13. Magis videtur favere huic sententiæ divus Thomas, in hac materia; disputat enim distincte quæst. 103, art. 3, de cæremonialibus et judicialibus præceptis, an cessaverint, et ostendit cessasse, de moralibus vero omnino tacite supponens illa non cessasse, quia sunt de lege naturæ, ac subinde immutabilia, ut in q. 100 tradiderat. Clarius vero ad Ephes. 2, lect. 5, ubi tractans illa verba, *parietem maceriæ solvens,* objicit verba Christi, Matth. 5: *Non veni solvere legem, sed adimplere*, et respondet: *Dicendum est quod in veteri lege duplicia erant præcepta, moralia, et cæremonialia; moralia quidem præcepta Christus non solvit, sed adimplevit,* etc.; et consequenter inferius ita exponit verbum Pauli *solvens, intelligendum esse quantum ad observantiam præcepti carnalis,* et ita virtute declarat omnia testimonia quæ prior opinio asserebat; unde mirum est aliquem Thomistam ausum fuisse dicere illam opinionem esse de fide, aut indubitatam; nam licet hoc testimonium divi Thomæ possit eamdem responsionem pati quam præcedentia, nihilominus et difficilius exponitur, et negari non potest quin evertat similem exaggerationem, ejusque fundamentum.

14. *Testimonia Scripturæ.*—Præterea afferuntur pro hac sententia varia testimonia Scripturæ. Primum est illum proxime tactum Matth. 5: *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Nam verba illa videntur intelligenda de lege morali, ut declarant exempla quæ statim Christus subjungit; et de illa lege dicit se non venisse ut illam solveret; ergo nec illam abrogavit. Et confirmatur hoc testimonium, quia

ibidem Christus confirmavit sua auctoritate illa præcepta; imo illa perfectius declaravit reprobatis falsis Judæorum interpretationibus, imo illis etiam consilia perfectionis addidit, quibus modis illam adimplevit, ut Patres exponunt: ergo non est verisimile illa postea abrogasse: et hoc etiam confirmat illud Pauli Rom. 3: *Legem ergo destruimus per fidem? absit. Sed legem statuimus*: nam illud etiam intelligendum videtur de lege morali, quæ per fidem non abrogatur.

15. *Quid dicta testimonia probant.* — At vero prius testimonium apud me nihil probat. Primo, quia sentio illud testimonium intelligi de tota lege, et non de sola morali; tum quia absoluta legis appellatio hoc præ se fert, et nulla est ratio addendi limitationem; tum etiam quia quod statim subdit: *Amen quippe dico vobis, quia iota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant,* hoc (inquam) de tota lege intelligitur, ut constat etiam Lucæ 16; tum præterea quia Patres omnes ita locum illum intelligunt, et ideo interpretantur quomodo aliter impleverit legem moralem, et aliter cæremonialem; hæc enim erat figurativa et prophetica, ideoque de illa maxime dicitur quod *iota unum non præteribit donec omnia fiant, et facilius esse cælum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere*, ut ait Lucas. Tum etiam quia Christus dixit illa verba, ut innocentiam suam ostenderet, et sic falsæ accusationi Judæorum occurreret, quia illum dicebant esse transgressorem legis; et discipulos suos præmoneret, quando legem divinam tractare deberent; neutrum autem expleret, nisi de tota lege absolute loqueretur. Unde secundo, non cogit ille locus, quia (ut ex hac ratione constat) ibi *non solvere* non est *non abrogare*, ut necessarium sit illud restringere ad moralem legem, de qua verificetur; sed, *non solvere,* est *non transgredi* illam, nec implere dum obligat, seu pro tempore pro quo lata est: nam tollere legem post impletum tempus pro quo fuit lata, non est transgressio, nec injuria legis, cum sit voluntas legislatoris, imo illud ipsum est implere legem.

16. *Solvitur confirmatio.*—Et ob eamdem etiam causam non urget confirmatio, quia esto Christus ibi confirmaverit præcepta Decalogi pro lege sua (quod libro sequenti ex professo examinabimus), non sequitur nunc obligare moralia præcepta ex vi legis Moysi; imo oppositum inferri potest, quia posita nova lege positiva divina circa eamdem materiam, jam non erat necessaria antiqua. Neque inde sequitur aliquid superfluum, vel ridiculum (ut quidam loquuntur), sed potius est ordo connaturalis inter duas leges quarum una tantum usque ad certum terminum lata fuerat, et ad illum pervenit, et alia loco illius succedit. Nam si contingit communicare in aliqua parte materiæ, in illa jam non est obligatio ex vi antiquæ legis, quia finita est, sed ex vi posterioris: unde non potest dici supervacanea abrogatio, quando est cessatio ab intrinseco ex vi termini in priori lege præscripti, sicut contingit in lege veteri, ut supra declaratum est. Dicere autem terminnm illum positum esse pro lege illa ut cæremoniali et judiciali, non vero ut morali, voluntarium est, cum Scriptura simpliciter de tota lege dicat fuisse positam donec veniret semen, et similia. Neque est inconveniens quod in materia necessaria et perpetua ponatur lex temporalis, quia hoc pendet ex voluntate legislatoris, et quia post illam legem divinam danda erat alia ab ipsomet Deo, quæ moralia illa præcepta altiori modo comprehenderet.

17. *Locus Pauli explicatur.* — Alter vero locus Pauli eodem modo quo præcedens intelligendus est: nam licet ibi maxime loquatur Paulus de lege cæremoniali, non tantum de illa sola, sed simpliciter de lege, de qua dixerat Rom. 3 : *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo;* et: *Per legem cognitio peccati :* et eamdem vocat *Legem factorum*, quam a *lege fidei* condistinguit. Eodem ergo modo loquitur de lege in illis ultimis verbis; in eis autem *legem destruere,* vel *statuere,* non est *legem abrogare,* aut *sustinere.* Sed *destruere* est legem damnare, aut tanquam pravam rejicere; *statuere* autem est eam defendere, ejusque proprium statum, conditionem et officium ei tribuere, et quomodo per fidem fulciatur exponere. Quod tam verum est de moralibus quam de cæremonialibus præceptis, ut omnes ibi, et præsertim D. Thomas exponit, qui etiam hunc locum per alterum Matthæi, capite quinto, declarat.

18. *Suadetur dicta sententia.*—Melius videtur posse suaderi hæc sententia nonnullis novi Testamenti testimoniis, in quibus obligatio Decalogi in lege nova ex veteri Testamento confirmatur : nam in eis supponi videntur præcepta Decalogi, etiam ut data per Moysem, obligare Christianos; sic a Jacobo in sua Epist., cap. 2, præceptum illud : *Diliges proximum tuum sicut teipsum,* vocatur *lex regalis secundum Scripturas,* et tamen illud est

præceptum morale veteris Testamenti : ergo sentit præceptum illud etiam nunc durare ex vi Scripturæ veteris, quam sine dubio indicari voluit. Unde cum subdit : *Si personam accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege quasi transgressores,* de lege Moysis loquitur, quæ in Scriptura solet absoluto nomine legis significari, juxta illud : *Lex per Moysem data est;* unde de eadem lege subdit Jacobus : *Quicumque totam legem impleverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus,* quod statim declarat in præceptis Decalogi : *Nam qui dixit, Non occides, dixit, Non mœchaberis.* Ergo intelligit hanc legem et hæc præcepta, ut a Deo data fuerunt in lege veteri, etiam obligare Christianos ; similisque locus est apud Paulum ad Romanos cap. 14 : *Qui diligit proximum, legem implevit,* utique Decalogi; subdit enim: *Nam non adulterabis,* etc., *in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum;* et ad Ephesios 6, suadet observationem quarti præcepti Decalogi, quia est primum in promissione, *Ut bene* (inquit) *sit tibi, et sis longævus super terram;* ergo sentit durare et præceptum ipsum, et (quod magis est) promissionem factam observantibus illud. Unde Adam ibi sic exponit: *Hoc enim justum est, et naturæ lex id exigit, non solum autem illa, sed et divina quæ habetur Exodi* 20. Eadem autem ratio est de reliquis præceptis.

19. *Distinctio juristarum notanda. — Lex declarativa tantum, constitutiva tantum.—Declarativa et præceptiva simul.*—Ut in hac controversia quod sentio breviter dicam, oportebit in memoriam revocare distinctionem quamdam legis a juristis usitatam; nam quædam est lex declarativa tantum, alia tantum constitutiva, quædam vero declarativa et ordinativa, seu præceptiva simul. Ex quibus membris secundum solum habet locum in legibus, quæ versantur circa materias de se indifferentes, seu non necessarias, quæ mere positivæ dici possunt, et ideo nihil ad præsens refert, quia certum est legem Decalogi, ut datam per Moysem, non fuisse hoc modo pure constitutivam, cum fuerit de materia naturali, ac necessaria. De aliis vero duobus membris controverti potest, an illa lex, ut data a Deo in veteri Testamento fuerit pure declarativa, vel simul etiam præceptiva et constitutiva. Quod dubium supra a nobis tractatum est, et ex illius resolutione pendet, ut existimo, quæstio præsens.

20. Nam sustinendo opinionem asserentem legem veterem, ut proponentem seu promulgantem legem Decalogi, fuisse tantum legem declarativam divinæ ac naturalis obligationis, et non addidisse novam obligationem positivam divinam, consequenter quidem asseritur legem Decalogi, prout contentam in lege Moysi, non fuisse abrogatam, sed nunc etiam in vi sua permanere. Quia lex pure declarativa magis habet rationem doctrinæ quam præcepti; doctrina autem divina nunquam potest sua auctoritate aut veritate privari, et ideo nunquam potest revocari aut lumen suum amittere ; ergo etiam lex divina pure declarativa nunquam potest abrogari, aut vim suam amittere, quia est lucerna et lux quæ semper eodem modo illuminat. Et in hoc saltem sensu suadetur valde illa opinio testimoniis ultimo loco adductis in ejus probationem, quatenus in eis videntur colligi præcepta Decalogi ex veteri Testamento, et ex loco Exodi; illa enim collectio seu probatio in hoc fundatur quod illa legislatio, quantum ad Decalogum spectat, non fuit nisi promulgatio legis naturalis, quam promulgationem ibi Deus ipse fecit, quæ in ratione doctrinæ semper retinet eamdem auctoritatem.

21. *Auctores secundæ sententiæ in quo sensu loquuntur.*—At vero auctores posterioris sententiæ non videntur in hoc tantum sensu loqui; nam expresse dicunt legem moralem, ut est data per Moysem, vere obligare Christianos. Imo Vasquez sentit obligationem legis naturalis non esse divinam proprie, id est, ex divino præcepto, sed solum esse a Deo quatenus est auctor rationalis naturæ, quæ est ipsa lex naturalis, et ab illa sola proxime nascitur illa obligatio naturalis, et nihilominus ait legem per Moyem datam addidisse divinam obligationem, quæ nunc durat in Christianis. Nos vero in superioribus diximus legem naturalem esse veram legem divinam, et ex proprio imperio et voluntate Dei, et nihilominus legem moralem, ut ab eodem Deo specialiter datam et promulgatam illi populo, addidisse positivam obligationem legi naturali. Et ita in hoc videmur omnes convenire, quod lex Decalogi, ut data per Moysem, non fuit tantum declarativa, sed etiam constitutiva, et proprie præceptiva. Imo hic addiderim, quod, licet utrumque habuerit, certius constat ex Scriptura fuisse præceptivam, et esse per se obligativam, quam esse declarativam. Quia omnia illa præcepta Decalogi feruntur per eadem verba præcipiendi vel prohibendi, et sub eodem tenore ; et in eis quædam miscentur quæ non sunt de lege naturæ, et tamen

eodem modo præcipiuntur vel prohibentur, ut sanctificatio Sabbati et prohibitio sculptilium, secundum probabilem expositionem. Nec ex verbis Scripturæ discernere possumus quid prohibeatur quia malum , vel quid sit malum quia prohibitum, sed ex ratione naturali et ex communi sensu doctorum Ecclesiæ hæc discernimus ac judicamus. Estque optimum exemplum Ezech., decimo octavo, quo a simili res declaratur. Ibi enim inter necessaria ad justitiam æque ponuntur , *Uxorem proximi non violare, et ad menstruatam non accedere ;* cum tamen primum prohibeatur quia per se malum ac mortale peccatum, secundum autem (juxta probabilissimam opinionem) solum erat malum quia prohibitum, saltem in gradu peccati mortalis. Ita ergo contingere potuit in lege lata Exodi 20, quantum est ex forma prohibendi vel præcipiendi; certius ergo constat ex Scriptura legem illam fuisse præceptivam, constitutivam obligationis novæ, quam declarativam antiquæ, licet adjuncta ratione utrumque colligatur et verum sit.

22. *Christianos non obligari ex vi legis Moysi ad præcepta Decalogi et moralia ejusdem legis.*—Hoc ergo principio posito, probabilius censeo Christianos non obligari ex vi legis Moysi ad præcepta Decalogi et moralia ejusdem legis, ac subinde totam illam legem cessasse quoad obligationem, licet quoad materiam non fuerit ita sublata in moralibus præceptis, sicut in cæteris. Quam opinionem ante auctores citatos docuit Victor., relect. de Matrimon., 2 p., num. 3, in fin.; et postea ex nostris Tolet. Rom., 3, annot. 15; et Salmer. ad Roman. 7, disputat. 6; Barradas, tom. 1, libr. 2, capit. 21, ubi cum sæpe dicat Decalogum esse perpetuum, et in illum abrogationem non cadere, esseque magnam legis partem quæ adhuc vivit, et similia, nihilominus cautionem et declarationem adhibet, dicens *partem quidem illam legis vivere, non tamen quia legis Moysis pars ; sed quia naturæ lex est et novæ legis pars, vivit, vivetque in sempiternum.* Idem tenet Valentia, tomo 2, disput. 7, quæst. 7, punct. 7, ubi opinionem Soti commendat. Moveor autem præcipue, quia tota illa lex a principio Decalogi data est soli populo Hebræorum, ut supra ostensum est, et patet Exod. 20, ubi Deus præmittit illa verba : *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis ;* et post illa statim loquitur ad populum illum dicens : *Non habebitis deos alienos,* etc.

23. *Objectio.*—*Responsio.*—Dicunt aliqui etiam illa verba ad populum Christianum pertinere, quia eductus est ex potestate diaboli, et quia est spirituale semen Abrahæ, teste Paulo ad Galat., 4 , Rom. 3 et 4, 1 Cor., 10, ac subinde legis etiam illius promulgationem ad Christianos pertinere; hæc vero ampliatio illorum verborum in illo loco litteralis non est, sed spiritualis, et ideo admittenda non est in ordine ad extensionem obligationis illius legis. Alioqui etiam illa verba : *Memento, ut diem Sabbati sanctifices,* ad litteram pertinebunt ad populum Christianum, et idem erit de præcepto: *Non facies tibi sculptile, nec omnem similitudinem,* etiamsi non fuerit mere naturale, sed positivum, ut aliqui volunt. Imo de tota lege sequente idem dici poterit, quia eidem populo educto ex Ægypto data dicitur; id autem falsum esse constat ex verbis Scripturæ, et omnium interpretatione, et communi doctrina theologorum cum divo Thoma, dicta quæstione nonagesima octava, articulo quarto, et ex dictis in superioribus, ubi ostendimus legem illam promulgatam esse populo præsenti et successoribus ejus secundum carnem, ut aliis locis ibi citatis Scriptura declarat, quæ sine dubio proprie et non figurate loquitur in lege ferenda et promulganda, nisi ubi ex verbis aliud clare constiterit, vel ex communi traditione : data est ergo illa lex pro Israel carnali ; non ergo obligat Christianum populum. Qua ratione omnes utuntur quoad præcepta cæremonialia et judicialia ; ergo idem est de moralibus quantum ad vim obligandi in virtute illius legis ; nam eodem modo et tenore tradita sunt.

24. *Confirmatur secundo.*—Et confirmatur secundo hæc sententia, quia præcepta moralia illius legis, ut erant illius, non obligabant tunc Gentiles, sive fideles, sive infideles; ergo neque nunc obligant Gentiles infideles : ergo neque obligant Christianos. Prima consequentia nota est ex paritate rationis ; secunda item est clara ex dictis capite præcedenti, quia Christiani, vel sunt ex gentibus, vel ex Judæis; si ex gentibus, non magis obligantur lege veteri, et quacumque parte ejus, quia Christiani sunt, quam gentes infideles : si vero sunt ex Judæis, æquiparantur in hoc cæteris Christianis, quia lex vetus non magis obligat quosdam Christianos quam alios, propter solam carnis originem. Antecedens autem est expresse D. Thomæ, ut citatum est ex q. 98, art. 5, quam omnes sequuntur. Solus Vasquez, in dicto cap. 3, numero decimo quarto,

oppositum consequenter docet, dicens, et ex priori opinione sua colligi legem illam moralem, quatenus datam a Deo per Moysem, non tantum judaicum populum obligasse, sed etiam gentilicum. Et addit suasionem consequentis, quia Deus legem illam tulit tanquam auctor naturæ creatæ, cui necessario talis lex convenit; ergo non debuit illam ad peculiarem populum restringere. Nos autem libenter admittimus illationem illam; nam revera ille auctor consequenter infert et loquitur; tamen ex falsitate consequentis inferimus falsitatem antecedentis; nam ex vero non potest sequi falsum.

25. *Impugnatur sententia dicta.* — *Responsio.*—*Impugnatur.*—Quod autem consequens illud falsum sit, imprimis ex ipsius novitate, et singularitate conjectamus; deinde id convincimus ratione proxime facta, quia lex illa etiam quoad eam partem pro solo populo Hebræo lata est, et illi soli est promulgata : ergo ut talis erat, non potuit Gentilem populum obligare. Lex enim non promulgata non obligat : ergo non potuit illa lex obligare gentes, quibus promulgata non fuit. Responderi potest ex Vasquez supra, cap. 4, satis esse quod voluntas Dei fuerit ut lex Decalogi ab omnibus gentibus servaretur, licet illam non explicaverit populo gentilico pro illo tempore per illam legem, sed tantum per jus naturale. Sed hoc plane repugnare videtur; quomodo enim potest esse obligatio ex vi alicujus legis exterioris, nisi per illam manifestetur voluntas legislatoris. Deinde alias sequeretur etiam ante legem illam per Moysem datam obligasse non solum gentes, sed etiam Israelitas, quia jam Deus habebat illam voluntatem, licet illam non manifestasset. Quod si dicatur habuisse illam voluntatem, non tamen pro illo tempore; ergo eodem modo dici potest et debet habuisse illam pro illo populo, et non pro aliis, et pro illo statu ac lege, et non pro aliis temporibus, sive præcedentibus, sive sequentibus, quantum est ex vi illius legis.

26. *Confirmatur.*—Præterea hoc mihi valde confirmat Paulus ad Rom. 2, dicens : *Cum gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.* Ubi evidenter de lege naturæ loquitur, quam dicit habuisse gentes scriptam in cordibus, significans clare legem scriptam in lapidibus, ut talis erat, eos non obligasse : nam ea ratione dicit non habuisse legem, utique scriptam, seu positivam : et in eodem sensu paulo superius dixerat : *Quicumque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt; et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.* Gentiles ergo peccantes contra legem naturæ non peccabant contra legem Moysi, nec per illam judicandi sunt : ergo nec per illam, ut talis erat, obligabantur. Nec conjectura in contrarium facta urget; tum quia lex illa, ut per Moysem data, non erat necessaria creaturæ rationali; tum etiam quia non data est a Deo, ut est auctor naturæ tantum, sed etiam ut est auctor gratiæ, utrumque enim supra ostensum est : ergo potuit specialiter illam dare populo suo quoad omnem partem ejus, prætulit enim illum populum Deus credendo illi eloquia sua, ut, ad Rom., c. 3, idem Paulus dixit, estque verum tam de eloquiis quibus speciali modo legem naturalem illis proposuit, quam de cæteris.

27. *Tertia probatio.* — Tertio, persuadetur sententia nostra, quia lex Moysi posita est usque ad certum terminum, utique, *Donec veniret semen;* sed in hoc nulla distinctio facta est inter partes et præcepta ejus : ergo quantum ad vim obligandi eumdem terminum habuit secundum se totam, et secundum omnes partes suas, non enim licet nobis distinguere, aut exceptionem addere, ubi Scriptura non distinguit, sed absolute loquitur, et nulla ratio vel auctoritas cogit ad exceptionem faciendam : et augetur hæc ratio, quia, adveniente illo termino, danda erat nova lex divina, per quam illamet materia moralium præceptorum novo modo et novo spiritu præciperetur, ut infra videbimus : ergo non oportuit priorem legem, etiam quoad hanc materiæ partem poni ultra terminum pro tota illa lege designatum. Nec etiam oportuit in lege evangelica esse duas obligationes positivas divinas circa eamdem materiam : ergo adveniente prædicto termino cessavit, et posita nova obligatione divina prior lex cessavit; sicut si unus Pontifex præceptum aliquod ponat pro vita sua, et successor ejus eamdem materiam præcipiat, licet eadem materia sub pontificio præcepto maneat, nihilominus verissime dicitur cessasse obligatio prioris præcepti, et nova introducta : ita ergo in præsenti accidit proportione servata.

28. *Probatur amplius dicta sententia.* — *Exemplum.*—*Accessus ad menstruatam in lege veteri fuisse mortale peccatum; in lege nova veniale.*—Ampliusque declarari hoc potest ex quibusdam actibus moralibus prohibitis in le-

ge veteri, qui in lege nova specialiter prohibiti a Christo non sunt, sed suæ naturæ relicti : nam eo ipso nunc vel non sunt prohibiti, vel non in eo gradu in quo in lege veteri prohibebantur. Optimum exemplum est in præcepto prohibente viro accessum ad uxorem menstruatam, sub pœna mortis utriusque conjugis, Deut. 20. Quæ lex, quatenus hanc pœnam adhibebat, judicialis erat, et ut sic omnino cessavit, ut apud omnes constat. Quatenus vero prohibebat absolute talem accessum, controversia est an judicialis seu positiva fuerit, an vero moralis et de materia per se mala. In qua (omissis aliorum opinionibus) multi censent fuisse moralem, quia ille accessus etiam nunc est peccaminosus ex jure naturæ, et sine alia positiva prohibitione; et nihilominus censent in lege veteri fuisse peccatum mortale, propter prohibitionem factam sub tam gravi pœna, quæ indicat gravem obligationem talis legis, etiam in conscientia, ut in superioribus est dictum : nunc autem in lege nova solum esse peccatum veniale, quia ex jure naturæ non habet majorem obligationem, et lex nova illam specialem non addidit, ut late prosequitur Castro, lib. 1 de Pœnal., c. ult., et plures alii quos refert et sequitur Sanc., lib. 9 de Matrim., disp. 21, n. 5 et 6.

29. *Ex hoc exemplo infertur.* — Hoc ergo exemplo intelligitur obligationem specialem, quam addebat lex Moysi in illa materia morali, etiam de se mala, cessasse in lege gratiæ, ita ut licet eadem actio prohibita sit in lege Evangelica, quia turpis et mala, alio tamen genere obligationis, et non tam gravi obligatione, sicut in lege veteri. Et quamvis in illo particulari actu id contingat quia illa prohibitio involvebat præceptum judiciale, nihilominus in aliis etiam præceptis moralibus recte intelligitur cessare potuisse specialem obligationem legis positivæ divinæ, et in aliam obligationem legis novæ commutatam fuisse. Et hoc sensu verum est, nullum Christianum se agnoscere obligatum ad vitandam usuram, vel aliquid simile, quia illud fuit prohibitum in lege Moysi, nisi quatenus inde colligi potest illud fuisse prohibitum quia malum et jure naturali vetitum, quod ex solis verbis præcipientibus aut prohibentibus non satis colligitur, sed ex materia, ex communi interpretatione et sensu Ecclesiæ, et ex aliis circumstantiis et diversorum locorum collatione colligendum est. Sic etiam recte intelligitur locus Jacobi 2, supra citatus pro contraria sententia, ubi, postquam dixit totam legem *regalem,* seu moralem, aut Decalogi, esse servandam, subjungit : *Sic loquimini, et sic facite sicut per legem libertatis incipientes judicari.* Per legem enim *libertatis* legem gratiæ seu Evangelicam sine dubio intelligit, et per eam dicit esse judicandos Christianos qui legem naturalem observant vel violant : significat ergo, licet præcepta Decalogi in hac lege libertatis obligent, non tamen accipere obligationem specialem ac divinam ex lege veteri, sed ex propria lege libertatis : nam per illam legem judicium fertur de actu, ex qua nascitur obligatio, et ideo fortasse non dixit prius, *Si tamen legem perficitis Moysi*, aut *Decalogi,* sed *legem regalem,* id est, charitatis, in qua radicantur ipsamet præcepta Decalogi, et ideo etiam in lege gratiæ præcipiuntur.

30. *Lex vetus cessavit non solum quoad obligationem, sed etiam quoad comminationes, et promissiones.*—Atque ex his tandem concludo præcepta moralia legis veteris non solum cessasse quoad obligationem, sed etiam quoad speciales comminationes in ea factas pro transgressoribus, vel temporales promissiones observantibus illa præcepta in eadem lege factas. Ita sentiunt communiter doctores utriusque sententiæ, uno, vel alio excepto. Et generatim probatur, quia in lege gratiæ cessavit obligatio propria legis veteris, etiam quoad præcepta moralia, ut declaratum est : ergo etiam cessavit pœna, vel promissio addita illi legi, ut talis erat. Patet consequentia, quia cessante principali cessat accessorium ; comminationes autem et promissiones temporales erant propriæ illius legis, ut talis erat et distincta a lege nova, ut in superioribus tactum est, et latius dicetur in lib. 10; ergo cessante obligatione propria illius legis, cessant reliqua. Secundo, id declaratur, quia illæ promissiones erant per modum cujusdam pacti, et ideo lex illa *fœdus* appellatur Exod. 19, Deuteron. 29; ergo cessante obligatione ex una parte, cessat ex altera, ut sit æqualitas in pacto ; sed ex parte hominum cessavit obligatio illius legis : ergo etiam ex parte Dei cessavit obligatio ad implendas promissiones; et similiter ex parte hominum cessavit reatus proprius contra illam legem, et consequenter etiam cessat pœna et comminatio propria talis legis. Tertio, applicari in præsenti potest ratio facta, quod lex illa solum pro tali gente et pro tali tempore posita est; ergo extra illud tempus et extra illam communitatem omnino cessavit, et quoad obligationem, et quoad reliqua omnia quæ

illi adjungebantur in ordine ad implendam obligationem. Præterea in particulari de pœnis res est manifesta, ut bene attigit Castro, d. c. ult., l. 1 de Leg. pœn., tum quia leges pœnales, ut tales erant, non erant leges naturales, sed positivæ; omnes autem leges positivæ illius legis cessarunt, ut ostensum est; tum etiam quia leges pœnales, ut sic, non erant morales, sed judiciales; ergo cessarunt; ergo omnes illarum pœnarum comminationes non transcendunt statum illius legis; tum denique quia hac ratione (inter alias) dicitur lex gratiæ lex libertatis, quia non ita movet terrore pœnarum temporalium, sicut lex vetus, et sic dicit Paul. 2 Corinth. 5 : *Ubi spiritus Domini, ibi libertas*, ergo lex gratiæ etiam liberavit nos a reatu et comminatione legis, etiam ut moralis; ergo cessarunt illæ comminationes. Quomodo exponit sæpe Augustin. illud : *Justo non est lex posita*, 1 Timoth. 1, ut late supra lib. 1 tractavimus. De promissionibus autem temporalibus illius legis doctrina est communis, cessasse in lege nova, ut constat ex Augustino, lib. 10 contra Faust., cap. 2, ubi ait *promissa carnalia non manere, et ab illis vocari vetus Testamentum*, et hac ratione in Epistola 120 dicit promissiones illas pertinuisse ad hominem veterem, non ad novum. Item significat lib. 16 de Civit., cap. 11, et aliis locis.

31. *Objectio contra dicta.— Responsio.* — Solum objici potest, quia promissio illa addita quarto præcepto Decalogi: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram*, Exod. 20, illa (inquam) temporalis fuit, et tamen etiam in novo Testamento durat, ut sentit D. Thom., 2. 2, quæst. 102, a. 4, ad 4, ex Paulo, qui videtur id expresse asserere 1 Timot. 4, dicens : *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ;* et ad Ephes. 6: *Honora* (inquit) *patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, et sis longævus super terram.* Respondeo promissionem illam, ut habetur in Exodo, fuisse plane temporalem, nam erat de terra promissionis; ita enim ibi additur: *Ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi.* Ubi adstringitur et limitatur promissio ad terram promissionis, neque extra illam poterat ad litteram impleri. Quare addo promissionem illam ut mere temporalem nunc cessasse, durare autem quatenus in illa promissione figurabatur æternitas in terra viventium, ut de aliis promissionibus temporalibus dicit Augustinus in dicta Epist. 120, et sæpe alibi. Atque hoc significavit Paulus in utroque loco: nam ad Ephesios aliquid addidit promissioni, dicens prius : *Ut bene sit tibi;* et aliquid etiam abstulit, dicens absolute, *Et si longævus super terram*, non addendo determinationem, *quam Dominus Deus tuus daturus est tibi;* ubi Cajetanus advertit duplex bonum promitti a Paulo. Primum est, *ipsum bonum*, quod ego intelligo præcipue de bono simpliciter, quod est bonum virtutis et sanctitatis. Secundum est, *diuturnitas in bono habito*, quæ in hac vita confertur per perseverantiam in vita gratiæ, et in futura per gloriam ipsam. Ad Timothæum vero utramque vitam conjunxit, præsentem et futuram, quod aliqui cum partitione accommoda interpretantur, scilicet, habens promissionem vitæ, quæ nunc est pro Testamento veteri, et futuræ pro novo : nam hoc significavit Salmeron, disput. 15, super ad Ephes. 6, dicens priorem partem illius promissionis esse ex Moyse, posteriorem vero ex Christo. Vel certe addidit futuram vitam post præsentem, ut significaret nunc non promitti longævitatem vitæ præsentis, nisi quatenus necessaria vel utilis esse potest ad futuram, vel ad majorem perfectionem ejus, sub qua ratione promissio illa spiritualis est, et ita tandem illam explicuit divus Thomas, citato loco.

CAPUT XII.

AN LEX VETUS QUOAD OBLIGATIONEM MORTUA FUERIT SEU CESSAVERIT ANTE CHRISTI DOMINI MORTEM.

1. *De tempore quo lex illa mortua. — Non fuit mortua ante Christi adventum. — Triplex tempus in dubium vocatur.*— Hactenus solum ostendimus nunc esse mortuam legem veterem, nondum tamen declaratum est quando primum abrogata fuit desiitque : nam, licet ex probationibus adductis, satis etiam constet multis retro temporibus et a principio nascentis Ecclesiæ Christi legem veterem mortuam fuisse, nondum tamen explicatum est in quo puncto, ac momento, vel tempore expiravit. Supponimus vero ante Christi adventum in carne non fuisse mortuam, quia data fuit *donec veniret semen :* de tribus ergo temporibus restat dubitatio, scilicet de tempore vitæ Christi Domini ante mortem ejus, de instanti mortis ejus, et de aliquo tempore post mortem ejus; ideoque de singulis dicendum est. Habet autem locum hæc questio solum respectu Judæo-

rum, quibus lex illa data erat: nam respectu Gentilium, quibus nunquam fuit imposita, non oportet designare initium temporis in quo illos non obligavit, quia nunquam eos obligavit, nec ante incarnationem Christi, neque post illam ante mortem ejus, neque etiam in morte, vel post mortem ipsius, ut supra probatum est; et ideo diximus respectu Gentilium non fuisse illam legem mortuam, sed potius nunquam fuisse vivam, ut sic dicam, quia, ex quo lata fuit, illos non obligavit. Tota ergo quæstio circa obligationem Judæorum versatur.

2. *Sententia affirmans circumcisionem cessasse ante mortem Christi.—Fundamentum.*— His ergo positis, circa primum tempus est peculiaris opinio aliquorum scholasticorum cessasse circumcisionis præceptum ante mortem Christi, nimirum, quamprimum Baptismus institutus est, et efficaciam cœpit habere conferendi gratiam. Ita tenet Scotus in 4, dist. 3, quæst. 4, § *Quantum ergo.* Sequitur Gabr., dist. 1, quæst. 4, art. 3. Fundamentum est, quia ex quo Baptismus cœpit esse utilis ad justitiam, cœpit esse sub consilio; ergo ex tunc cœpit circumcisio non esse sub præcepto; Baptismus autem utilitatem habuit ante mortem Christi paulo post initium Baptismi Joannis, ut nunc supponimus; ergo. Prima consequentia patet, tum quia consilium rei perfectioris et utilioris tollit præceptum inferioris rei, et minus perfectæ; tum etiam quia cum circumcisio jam non esset necessaria ad remissionem peccati originalis, non erat cur sub necessitate præcepti post Baptismi utilitatem relinqueretur. Ex qua opinione sequitur totam illam legem cessasse quoad obligationem, respectu omnium puerorum qui post Baptismi institutionem ex Hebræis nascebantur. Quia lex illa non obligabat nisi circumcisos, ideoque circumcisio erat illius legis professio; ergo qui non tenebantur ad circumcisionem, nec ad totam legem obligabantur, simpliciter loquendo. Hæc tamen cessatio totius legis ex vi hujus illationis non habet locum in parentibus, seu hominibus illius populi qui jam erant adulti et circumcisi tempore institutionis Baptismi; imo nec in parvulis potuit ad praxim reduci. Ratio prioris partis est, quia homines jam circumcisi poterant quidem liberari a præcepto (ut ita dicam) activo circumcisionis, id est, ab obligatione circumcidendi suos filios; non poterant autem eximi ab obligatione passiva, id est, recipiendi circumcisionem, quia jam erant circumcisi, et legem totam professi fuerant, et ideo non liberabantur a toto onere legis ex vi cessationis præcepti circumcisionis, prout ad illos pertinebat. Alterius vero partis ratio est, quia infantes nati in illo populo post institutionem Baptismi non poterant pervenire ad usum rationis ante mortem Christi, et ideo non poterant proprie eximi ab onere legis per carentiam circumcisionis, quia nondum erant capaces obligationis ejus.

3. *Probatur prædicta sententia.* — Aliunde vero probari potest universaliter totam illam legem, quoad obligationem, cessasse ante Christi mortem, primo ex illo Luc. 18: *Lex et Prophetæ usque ad Joannem:* ergo saltem in baptismate Joannis lex mortua est; secundo, quia quoad aliqua saltem præcepta videtur antea extincta, quia multa mysteria Christi successu vitæ ejus impleta fuerunt ante mortem, quæ tamen per plures cæremonias legis figurabantur ut futura: ergo præcepta de talibus cæremoniis ante mortem Christi cessarunt; alias vigerent præcepta de signis falsis exhibendis, quod repugnat.

4. *Lex vetus usque ad instans mortis Christi obligabat.* — *Probatur primo.* — Nihilominus dicendum est ante Christi mortem legem veterem non fuisse mortuam quoad obligationem, ac subinde usque ad instans mortis Christi ad minimum obligasse. Est communis sententia theologorum, D. Thom. 1. 2, q. 103, art. 3, ad 2; Bonavent. in 4, dist. 3, 2 part. ejus art. 2, quæst. 2; Major., quæst. 2; Rich., dist. 1, art. 6, quæst. 4; Capr., quæst. 3, a. 3, ad 1, contra 1 concl.; Palud., quæst. 6, a. 3; Durand., quæst. 9, et aliorum quos infra referemus; et in hoc videntur convenire Hieronym., Augustin., Richard. de S. Victor, Bern., et alii qui materiam hanc disputarunt. Potestque ostendi primo, ex Evangelio, ubi sæpe legimus Christum servasse legem, tam in infantia quam in discursu vitæ usque ad mortem; paulo enim ante illam manducavit Pascha; et ita semper consuevisse facere ostendunt verba discipulorum, dicentium: *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Matth. 26. Quamvis enim ipse non subjiceretur legi, tamen quia lex ipsa vigebat, et mysteria ejus non erant completa, tum propter exemplum, tum propter mysterium, illam servare voluit, juxta id quod dixit Matth. 5: *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Et ob eamdem rationem illos docebat illam servare, Matth. 23: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et pharisæi,* etc.; *Quæcumque dixerint vobis, facite;* quia nimirum durabat legis virtus et potestas sa-

cerdotum. Sic etiam, Luc. 17, misit leprosos, dicens : *Ite, ostendite vos sacerdotibus;* et c. 5, cum mundasset leprosum, eum similiter misit ut ostenderet se sacerdoti, et addidit : *Et offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses.*

5. *Secundo, probatur conclusio.*— Secundo, probatur clare assertio ex capit. 9 ad Hebr., ubi prius dicitur : *In secundo* (id est, in Sancta Sanctorum) *semel in anno solus Pontifex* (scilicet ingrediebatur) *non sine sanguine, quem offert pro sua et populi ignorantia* : *hoc significante Spiritu Sancto nondum esse propalatam Sanctorum viam, adhuc priori tabernaculo habente statum.* Unde e converso colligo, quamdiu non fuit propalata Sanctorum via adhuc prius tabernaculum habuisse statum : quamdiu autem tabernaculum illud suum statum habuit, etiam sacerdotium in suo statu duravit, et sacrificia ac cæremoniæ servabantur *usque ad tempus correctionis impositæ,* ut ibidem dicitur, utique per legem ; ergo etiam tota lex duravit quamdiu tabernaculum et sacerdotium suum statum habuit : nam hæc se comitantur, juxta illud cap. 7 : *Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat ;* nam etiam e converso verum est, translata lege, sacerdotium transferri, quia per legem stabilitur : ergo ante propalatam Sanctorum viam lex non fuit abrogata : Sanctorum autem via non est propalata ante Christi mortem, in cujus signum, Christo expirante, velum templi scissum est, ut Patres exponunt, et alibi diximus : ergo, saltem usque ad instans mortis Christi, non fuit mortua lex vetus.

6. Unde subjungit Paulus, eodem loco, novum Testamentum in morte Christi fuisse confirmatum, quod declarat vim faciendo in metaphora testamenti, dicens : *Ubi enim testamentum est, mors necesse est testatoris intercedat : testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valet, dum vivit, qui testatus est.* Sicut ergo novum Testamentum non fuit confirmatum nec validum usque ad mortem Christi, ita nec primum fuit sublatum, quia, ut dixerat c. 8 : *Dicendo novum veteravit prius;* et c. 10 subdit : *Aufert primum, ut secundum statuat;* et in eodem c., docet non cessasse sacrificia vetera, donec Christus *una oblatione consummavit sanctificatos.* Quod significatum etiam est, quando Christus Dominus in Cruce dixit : *Consummatum est,* ut interpretatur D. Thomas, quæst. 103, art. 8, ad 2, et 3 part., quæst. 47, art. 2, ad 1 ; intelligendum est autem vel in sensu mystico, vel consecutione quadam ; significando enim passionem suam esse consummatam et redemptionem nostram fuisse impletam, consequenter significavit legem veterem fuisse impletam : ergo ante illud tempus non fuit soluta, quia solvi non debuit prius quam esset plene impleta : ratio autem conclusionis patebit ex sequenti.

7. *Omnia præcepta legis veteris usque ad Christi mortem durarunt.* — Dico secundo : omnia præcepta veteris legis, sine ulla exceptione, ac subinde præceptum circumcisionis, usque ad Christi mortem durarunt, et obligarunt sine mutatione vel abrogatione. Hæc assertio est contra Scot. ; generaliter autem ponitur de omnibus præceptis illius legis, tum quia eadem est ratio de singulis, quæ est de ipso corpore legis; tum quia testimonia adducta absolute loquuntur, et non licet nobis excipere sine fundamento; tum denique quia si in aliquo liceret exceptio, maxime in circumcisione, quia ejus præceptum non fuit ex lege, sed ante legem, licet cum lege et in lege duraverit; sed præceptum circumcisionis non fuit ablatum ante Christi mortem ; ergo. Probatur minor, primo ex communi sententia theologorum quos retuli, qui etiam loquuntur de circumcisione, et præsertim D. Thomas in 4, distinct. 3, a. 5, quæstiunc. 3; Soto, libr. 2 de Justit., quæst. 5, art. 4 ; et bene Major, dict. quæst. 2, ubi allegat Glossam in Joan. 3, et ad Hebr. 10. Secundo, probatur, quia præceptum circumcisionis vel fuit ablatum ante passionem, per expressam revocationem, et hoc non, quia nullibi invenitur, nec de illo nec de tota lege; vel per cessationem puram, et hoc etiam dici non potest, quia lex circumcisionis tam absolute lata est, sicut alia præcepta legis, et non est aliquis terminus durationis designatus pro præcepto circumcisionis distinctus a termino totius legis, et prior illo. Ubi etiam talis termini fit mentio ? Et ideo ad hanc cessationem seu abrogationem impertinens est, quod præceptum circumcisionis ante legem datum sit, quia datum est cum eodem genere æternitatis, ut sic dicam, seu longævæ durationis; item datum est ut inchoatio legis, et ut permansurum cum illa, et incorporandum illi, et ideo ut duraturum usque ad eumdem terminum totius legis.

8. *Probatur conclusio.* — Vel abrogatum fuit illud præceptum per aliud illi repugnans vel illud excludens, et hoc etiam est falsum; quia maxime per præceptum Baptismi ; illud autem non fuit impositum hominibus ante

Christi mortem, ut nunc supponimus : ergo. Dices fuisse datum consilium. Respondeo: esto ita sit, poterat illud consilium acceptari, et executioni mandari, servato simul circumcisionis præcepto. Sicut enim Judæus circumcisus poterat ante Christi mortem baptizari ex consilio, non obstante circumcisione prius recepta, ita poterat simul circumcidere et baptizare filium suum, ac subinde implere præceptum et uti consilio. Quando autem consilium et præceptum talia sunt, ut simul servari possint, consilium non tollit præceptum, sed tunc solum quando utrumque simul exequi repugnat, ut contingit in consilio castitatis et matrimonio ; nam si castitas est in consilio, recte colligimus matrimonium pro tunc non esse in præcepto : secus vero est in præsenti. Imo si quis recte consideret, etiam tunc consilium non derogat præcepto, sed supponit non esse tunc tale præceptum, et ideo habet locum consilium; nam si supponatur casus in quo præceptum obligat, nunquam poterit per consilium auferri, quia non potest tale consilium habere locum, nisi prius supponatur materia cum talibus circumstantiis, cum quibus præceptum non obligat.

9. *Prosequitur idem discursus.* — Vel denique cessasset præceptum circumcisionis quasi ex defectu materiæ, quia jam cessabat necessitas illius remedii, baptizando parvulum. Et hoc etiam stare non potest; tum quia præceptum circumcisionis non fundabatur in hac necessitate; unde Joannes Baptista, sanctificatus in utero, ex præcepto est circumcisus, et infans qui, propter periculum mortis, remedio legis naturæ sanctificari poterat ante octavum diem, nihilominus postea convalescens circumcidendus erat ex necessitate præcepti. Quia licet non indigeret illa ut remedio peccati originalis, nihilominus necessaria erat ut professio illius legis. Etenim circumcisio data etiam est (et fortasse primario) ad consignandum populum Dei, et professores legis ejus, et hic finis semper habuit locum, quamdiu synagoga et lex Moysi duravit. Item Judæus tenebatur suum filium primogenitum, verbi gratia, in templo præsentare, et circa illum reliquas legis Moysi cæremonias exercere, quarum capax non erat nisi circumcisus; ergo necessaria erat tunc circumcisio illius parvuli tanquam janua illius legis, et veluti capacitas ad sacramenta ejus et sacrificia : ergo hæc erat sufficiens ratio et necessitas durationis talis præcepti.

10. *Objectio.* — *Respondetur primo.* — *Solutum manet Scoti fundamentum.* — Dicet aliquis : si ante Christi mortem Gentilis in Christum credens filium suum infantem baptizasset, non teneretur postea applicare illi sacramentum legis naturæ : ergo neque Judæus fidelis obligabatur in simili casu applicare sacramentum legis Moysi. Respondetur negando consequentiam, quia in lege naturæ non erat determinatio facta alicujus sacramenti, nec peculiare præceptum positum, præter illud generale subveniendi filiis per aliquod remedium sufficiens, quale erat fidei applicatio, quocumque signo fieret, et ideo per Baptismum hæc obligatio sufficienter implebatur. Imo jam non manebat parvulus capax novi sacramenti legis naturæ, quia, eo ipso quod non erat primum, nullum erat. Secus vero est de circumcisione, quæ in particulari erat præcepta, non solum in remedium, sed etiam in signum, ut dixi, et dari poterat non obstante priori sacramento, ut exemplis jam declaratum est. Atque ex hoc discursu solutum manet fundamentum Scoti. Idemque discursus facile applicari potest ad totam legem et ad primam assertionem confirmandam; quia etiam illa tota non est expresse revocata ante mortem Christi ; nec terminus, illi appositus, fuit antea consummatus; nam cum dicitur : *Donec veniret semen,* intelligi debet de Christo consummato in ratione redemptoris, ut sic dicam ; neque etiam tunc nova lex lata fuerat quæ aliam excluderet.

11. *Ad reliquas objectiones.* — Unde facile respondetur ad duas objectiones ultimas generales, quarum prior sumebatur ex verbis Christi Luc. 16 : *Lex et Prophetæ usque ad Joannem,* circa quæ considerandum est legem veterem simul fuisse legem obligantem, et prophetiam futurorum, et pactum continens promissiones temporales, et magistram morum. Ibi ergo non tractat Christus de lege ut lex est obligans, sed sub aliis rationibus, et præsertim ut docebat minus perfecta, et promittebat temporalia bona. Nam quia Pharisæi Christum irridebant eo quod doceret contemptum divitiarum, et reprehenderet nimium affectum lucrandi temporales divitias, quia in hoc videbatur a lege discordare promittente temporalia, ideo dixit, illam doctrinam legis et Prophetarum fuisse accommodatam prioribus temporibus usque ad Joannem : *Ex eo vero* (ait) *regnum Dei evangelizatur,* etc. Ita fere Theophyl. ibi, quem sequitur Jansen. cap. 95 Concord. ; et consonat Matth. cap. 11, qui clarius dixit : *Omnes Prophetæ et*

lex usque ad Joannem prophetaverunt. Nam sub verbo *prophetaverunt,* tam prædictiones futurorum quam promissiones, et tota instructio legis intelligi possunt, et omnia ad intentionem Christi sunt accommodata. Quia sensus præcipuus est totam doctrinam legis et Prophetarum ad tempus Messiæ fuisse ordinatam, et in illo suum complementum recepisse, et hoc a prædicatione Joannis maxime sumpsisse initium. Licet in loco Matthæi magis videatur Christus Dominus loqui de lege et Prophetis, ut prædicentibus futura, ut ibi Hieronymus et Chrysostomus exponunt, vel ut tradentibus moralem doctrinam infirmo statui accommodatam, ut etiam videntur sentire Theophyl., Matth. 11, et Jansen., cap. 47 Concord. Ulterius vero addere possumus, etiamsi verba illa de lege ut præcipiente intelligerentur, ex illis non colligi legem illam fuisse mortuam a tempore Joannis; sed, quia ægrotare tunc cœpit, non multo post mortem Christi moritura, ideo usque ad Joannem fuisse dicitur, ut dixit Maldonat., Matthæi quinto, vers. decimo-septimo, in fine.

12. *Ad posteriorem objectionem.*—Ad posteriorem objectionem respondetur imprimis, si alicujus esset momenti, non solum probare legem fuisse mortuam, sed etiam mortiferam ante Christi mortem, quia colere Deum falsis signis intrinsece malum est. Unde necessario dicendum est illa non fuisse signa falsa eo tempore, quia vel non sumebantur ut signa talium mysteriorum quæ jam erant impleta, sed secundum alias significationes veras, quæ nunquam deerant; nam circumcisio semper significare potuit spiritualem circumcisionem, vel resurrectionem, ut Cyprianus, epistola quinquagesima-nona, dixit; vel non sumebantur ut significantia mysterium cum habitudine ad tempus futurum, sed secundum se. De qua re plura dicemus capitibus decimo-quarto et decimo-sexto.

CAPUT XIII.

AN LEX VETUS CESSAVERIT, QUOAD OBLIGATIONEM, IN MORTE VEL RESURRECTIONE CHRISTI, VEL ANTE DIEM PENTECOSTES.

1. *Prima sententia affirmans in puncto mortis Christi mortuam fuisse legem veterem.* —Excluso illo primo tempore, dicendum est de secundo, sub quo comprehendimus tum instans mortis Christi, tum reliquum tempus usque ad diem Pentecostes, quia ex resolutione prioris puncti facile de reliquo tempore constabit. In primo ergo multorum sententia est, in puncto mortis Christi fuisse mortuam legem veterem quoad obligationem. Hæc videtur esse opinio D. Thomæ in 4, distinct. 1, quæst. 2, art. 5, quæstiunc. 3, et aliorum auctorum quos retuli in capite præcedenti; et Marsil. in 4, q. 2, art. 1, part. 4; Adrian., quæst. 1, in princip.; tribui etiam solet Augustino et Hieronymo; sed nihil tale docuerunt, ut infra ostendam. Suaderi autem potest primo omnibus testimoniis Pauli quibus præcedentem sententiam confirmavimus; nam sicut probant fuisse vivam legem illam usque ad mortem Christi, ita videntur probare per illam fuisse mortuam; tum quia in eo puncto lex fuit omnino impleta; tum quia sacerdotium tunc translatum est, in cujus signum velum templi scissum est, atque etiam in signum quod tunc fuit maceries diruta, quæ utrumque populum dividebat; illa autem erat lex, ut supra dixi, quæ per velum illud etiam significabatur; tum præterea quia tunc completa est redemptio; *una* enim *oblatione consummavit sanctificatos;* tum denique quia figuræ omnes et sacrificia tunc completa sunt; ergo tunc etiam lex fuit extincta.

2. Et confirmatur primo ex 8 et 9 ad Hebr., ubi ex similitudine testamenti probatur Testamentum novum non fuisse confirmatum usque ad mortem Christi; nam eodem exemplo probatur fuisse confirmatum in ipsa morte; ergo tunc etiam est revocatum Testamentum vetus; ergo et lex. Similiter confirmatur secundo ex 7 ad Roman., ubi per similitudinem matrimonii duratio legis declaratur : nam, sicut vivente viro mulier subjecta est legi, ita viro mortuo liberatur a lege ipsius; ergo similiter, ex sententia Pauli, mortuo Christo liberata est synagoga a legis obligatione. Confirmatur tandem, quia ab instanti mortis Christi nunquam licuit spem ponere in cæremoniis vel sacramentis illius legis, ut fatetur Augustin. in Epistol. ad Hieron. infra tractanda, et colligitur ex illo ad Galat. 5: *Qui in lege justificamini, a gratia excidistis,* scilicet, ponendo spem in lege : nam alias non semper fuit malum uti legalibus, ut infra videbimus. Ponere autem spem in illis sacramentis nihil aliud erat quam accipere illa ut necessaria ad salutem, ut sentiunt D. Thomas et alii scholastici in 4, distinct. 1 et 3 : ergo nunquam licuit illis uti ut necessariis : ergo signum est cessasse omnino obligationem legis.

3. *Secunda sententia affirmans legem veterem in morte Christi lethale vulnus accepisse, et paulo post mortuam fuisse.* — Nihilominus est secunda sententia asserens, licet verum sit, legem veterem per mortem Christi mortuam fuisse, nihilominus non esse hoc intelligendum ita rigorose et mathematice, ut in eodem momento amiserit illa lex vim obligandi; sed moraliter id intelligendum esse, scilicet, paulo post mortem, ita ut per mortem Christi acceperit lex lethale vulnus (ut sic dicam), ratione cujus statim cœpit deficere, et paulo post extincta est. Ita sentiunt in 4, distinct. 3, Bonavent., part. 2, articul. 3, q. 2, in fine; Scot., quæst. 4; Sot., quæst. 7, art. 3, et lib. 2 de Justit., quæst. 5, artic. 4; Gabr., in 4, distinct. 1, quæst. 4; Maldon., Matth. 5, circa verba illa, *Non veni legem solvere*, etc. Et existimo esse sententiam Augustini et Hieronymi; nam Augustinus, Epist. 8 et 87, inter Epistolas Hieronym., hæc habet verba : *Post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato Sacramento gratiæ secundum ordinem Melchisedec, adhuc putabant vetera sacramenta non ex consuetudine solemnitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda,* ubi Judæi subintelligendi sunt : nam hunc errorem ponit Augustinus inter eos quos Paulus in Judæis reprehendebat. Non ergo intellexit Augustinus statim post passionem legem illam desiisse esse necessariam, quod est esse mortuam quoad obligationem, sed post passionem et resurrectionem; imo addit etiam *manifestationem Sacramenti gratiæ*, tanquam quid distinctum, quod postea explicabimus. Nec ab hac sententia alienus est Hieronymus; nam Epistola octogesima-nona, alias undecima, apud Augustinum, referens sententiam Hieronymi, in illa non dubitat, nec aliter declarat tempus in quo lex illa cœpit esse mortua, sed absolute dicit, post Evangelium Christi; neque invenio locum in quo dixerit post passionem vel resurrectionem. Hanc ergo sententiam veriorem existimo : tribus autem assertionibus illam declarabo.

4. *Prima conclusio.* — Dico primo : lex vetus non fuit mortua quoad obligationem in instanti mortis Christi. Probatur, quia lex vetus non amisit obligationem suam, donec lex nova cœpit obligare ; sed lex nova non cœpit obligare ab instanti mortis Christi: ergo nec lex vetus ex tunc amisit obligationem suam. Consequentia per se nota est. Minorem vero suppono nunc: nam in libro sequenti latius est declaranda et probanda. Major autem proposita communiter recepta est. Eamque clare docuit Bernardus in Epistola septuagesima-septima ad Hugon., cujus sententiam in sequentibus latius expendemus. Quam etiam expresse sequitur Hugo de Sancto Victore, libro 2 de Sacrament., part. 6, cap. 3. Multum etiam favet D. Thomas in 4, dist. 3, a. 5, quæstiunc. 3; nam de Baptismo loquens inquit : *Post passionem obligatorius fuit, quando circumcisio mortua fuit, quantum ad omnes ad quos institutio potuit pervenire.* Sentit ergo non antea, nec aliter fuisse omnino mortuam circumcisionem quantum ad obligationem. Et rationem subindicans addit : *Nec præceptum obligat antequam sit divulgatum.* Agit autem de divino præcepto Baptismi, et tacite supponit principium de quo tractamus, videlicet, unius legis obligationem non fuisse exclusam, nisi prout alterius obligatio inducebatur. Quod principium late comprobat Soto supra, dicens pro certo esse habendum, ex Paulo ad Hebræos 7, dicente : *Reprobatio fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus;* et statim : *Introductio vero melioris spei, per quam approximamus ad Deum,* ubi sentit introductionem unius fuisse reprobationem alterius; et cap. 8, ad hoc allegat promissionem Dei per Jeremiam his verbis : *Consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum.* Et infra declarat hoc testamentum dicens : *Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus : dando leges meas in mentibus eorum, et in cordibus eorum superscribam eas,* etc.; et in fine capitis concludit : *Dicens autem novum veteravit prius,* sicut etiam e converso dixit in cap. 10 : *Aufert primum, ut secundum statuat :* ergo lex vetus per introductionem legis novæ ablata fuit : non ergo prius cessavit obligare lex vetus quam nova incœperit obligare. Quod etiam recte confirmant verba Pauli ad Ephesios, 2 : *Legem mandatorum decretis evacuans :* nam, ut supra ostendi, vox *decretis* legem evangelicam significat, et illa seu per illam dicitur CHRISTUS evacuasse legem veterem, utique formaliter, tanquam per formam excludentem aliam : ergo non fuit prior lex evacuata quoad obligationem, donec obligatio novæ introducta est.

5. *Rationibus et congruentiis probatur.* — Unde etiam potest idem principium rationibus seu congruentiis ostendi. Primo, quia non debuit Dei populus privari lege, nisi propter meliorem legem. Secundo, quia nullum est

fundamentum ad affirmandum alium abrogationis modum, seu statum medium, seu tempus quasi neutrum. Tertio, quia non legimus in morte Christi factam talem abrogationem formalem et expressam, neque etiam ostendi potest mortem ipsam Christi habuisse formalem repugnantiam cum obligatione illius legis, aut fuisse positam pro termino durationis illius seu obligationis ejus: ergo non potest talis abrogatio cum fundamento affirmari. Et potest tandem hoc confirmari, quia obligatio illius legis mansit in illo populo post Christi mortem, saltem ex dictamine conscientiæ erroneæ, seu ignorantis abrogationem; sed illa ignorantia erat per se ac necessaria in illo populo, etiam in morte Christi, et post illam, quia nec abrogatio suæ legis illi fuerat prædicata, neque etiam ex aliis quæ prædicata illi fuerant, vel ex Testamento veteri satis colligebatur, quod in puncto mortis Messiæ legis obligatio statim esset cessatura. Unde licet Judæi, qui Christi prædicationem audierant, et miracula viderant, tenerentur credere ipsum esse Messiam et Redemptorem mundi, non ideo cogebantur credere legis suæ obligationem cessasse in Christi morte. Nam etiam ipsi Apostoli et discipuli Domini hoc ignorarunt. Erat ergo illa ignorantia per se invincibilis: ergo, e converso, abrogatio legis non fuerat tunc satis promulgata: ergo, non est verisimile fuisse tunc factam. Probatur hæc ultima consequentia, tum quia nullius utilitatis vel fructus fuisset talis abrogatio; tum etiam quia Deus disponit omnia suaviter et modo hominibus accommodato; lex autem positiva humana non censetur abrogata, donec talis abrogatio sit de se sufficienter promulgata vel divulgata: ergo idem censendum est de lege positiva divina hominibus data.

6. *Ad fundamenta contraria responsio.*—Neque erit difficile ad fundamenta contrariæ sententiæ respondere. Et imprimis nego, ex testimoniis Pauli, ita colligi desiisse legem illam obligare in morte Christi, sicut colligitur obligasse ante mortem, vel unum ex alio inferri, cum sint valde diversa, et non necessario connexa. Cum autem dicitur legem illam fuisse omnino impletam in morte Christi, nego assumptum quoad particulam *omnino,* nam multa erant prædicta et figurata per illam legem, quæ usque ad Christi resurrectionem, vel etiam post illam, impleta non sunt. Et deinde licet in ratione figuræ vel prophetiæ fuisset impleta, oportuit impleri in ratione legis per expressam revocationem, aut per novam legem, quod factum non est in morte Christi. Unde ad aliud de sacerdotii translatione, nego etiam vetus sacerdotium plene translatum esse in morte Christi, quia licet Christus esset Sacerdos, et sacrificium obtulisset, nondum tamen illud, ut perpetuo duraturum in mundo, stabilierat et manifestaverat. Alioqui etiam ante passionem fuisset translatum vetus sacerdotium, saltem in nocte cœnæ, ubi Christus se exhibuit sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, et Apostolos suos sacerdotes creavit : certum est autem tunc non fuisse ita translatum sacerdotium vetus, ut fuerit ex tunc sublatum, licet dici possit inchoata ejus translatio, quia cœpit exerceri et institui sacerdotium per quod erat auferendum. In morte etiam Christi dici potest sacerdotium vetus impletum, quia per sacrificium crucis impletæ sunt figuræ omnes antiquorum sacrificiorum, et consequenter fuit confirmata quodammodo translatio antiqui sacerdotii. Non tamen fuit statim executioni mandata, quia non expediebat, donec novus ordo Pontificum seu Episcoporum in Ecclesia Christi institueretur, et novus Pontifex summus et Christi vicarius crearetur, quod tunc factum non erat, sed post resurrectionem factum est. Imo etiam oportuit sacerdotium novum in Ecclesia publicari, priusquam vetus omnino deleretur, ut postea dicemus. Et ob eamdem rationem, non satis est quod in morte Christi fuerit completa redemptio et omnes antiquæ figuræ et umbræ; plus enim erat necessarium ut lex in ratione legis impleretur. Nec etiam obstat quod velum templi scissum sit in morte Christi, tum quia illud per se primo ac potissime fuit signum apertionis januæ regni cœlestis, quam proinde significavit ut præsentem, et in eodem momento factam. Reliqua vero, scilicet ablationem legis vel translationem sacerdotii, significavit potius per quamdam accommodationem vel consecutionem, et ideo non oportet ut illam significaverit ut præsentem et jam factam, sed ut futuram ex vi mortis et redemptionis Christi, seu, quod perinde est, ut factam tunc in radice et in fundamento, non ut in se statim consummatam.

7. *Ad confirmationem ex Epistola ad Hæbræos.*—Ad primam confirmationem ex Heb. cap. 8 et 9, concedo novum Testamentum fuisse confirmatum in morte et per mortem Christi; non tamen recte inde infertur, statim et quasi formaliter exclusisse antiquum quoad obligationem legis; quia testamentum hominis per mortem confirmatum non statim

operatur, donec aperiatur authentice, et sufficienter notificetur. Sic ergo Testamentum novum, licet in morte Christi fuerit confirmatum, erat tamen in illo puncto veluti clausum, et ideo oportuit prius quasi aperiri ac promulgari, ut antiquum omnino excluderet. Tunc ergo fundamentaliter, ut sic dicam, fuit rescissum vetus Testamentum, nondum tamen formaliter et in se. Cui consonat quod dixit Paulus in fine illius capitis : *Dicendo novum veteravit prius ; quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Favet etiam Chrysostomus, homilia 16, in capit. 9, dicens Testamentum factum esse firmum et ratum in die mortis, postea vero impletam fuisse promissionem in illo factam ; ita enim de aliis effectibus censendum est.

8. *Alter locus Pauli varias habet significationes.* —*Responsio.* — Alter vero locus Pauli ad Romanos 7, in se quidem difficilior est, quia est obscurus et plures habet expositiones ; et quod ad præsens spectat, non caret difficultate, nam Paulus ita concludit : *Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi ;* ubi Ambrosius, Chrysostomus, homil. 12, et Theoph., Adam., Cajetan., Tolet. et alii, per *corpus Christi* interpretantur corpus crucifixum et mortuum pro nobis, atque adeo mortem ipsam ; ergo sensit Paulus, legem fuisse mortuam in morte Christi, id est, in eodem momento in quo mortuus fuit Christus. Dices Paulum non dicere in morte, sed per corpus Christi, quod potest recte intelligi, id est, per efficaciam et virtutem mortis ejus. Nam propter virtutem mortis Christi mortua est lex, non tamen statim, sed quando et quomodo oportuit. Eo vel maxime, quod Paulus non dixit directe mortuam esse legem, sed nos esse mortificatos legi : constat autem nos non esse mortificatos legi in tempore mortis Christi, nec per ipsam mortem ejus formaliter, ut sic dicam ; sed mortificamur legi, quando Christo morimur in Baptismo, per quem nobis fructus mortis Christi applicatur, ut iidem Patres exponunt ; ergo etiam necesse non est vi sermonis Pauli ut lex fuerit mortua in instanti mortis Christi, licet fuerit mortua *per corpus ejus,* id est, per virtutem mortis ejus. Accedit quod Paulus statim adjunxit resurrectionem Christi, dicens : *Ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit,* significans nos non tantum esse mortificatos legi per Christum mortuum, sed etiam per Christum resuscitatum, quia *mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram ;* ergo non solum mors Christi, sed etiam resurrectio cooperata est ad mortem legis, et ut nos simus legi mortificati ; ergo inde inferri non potest legem fuisse mortuam in morte Christi, id est, in instanti ejus, sed in virtute illius, seu per efficaciam ejus, illa enim sunt valde distincta, ut constat, et ideo confundenda non sunt.

9. *Contra dictam responsionem.*—Sed contra hanc responsionem instatur : nam hinc destruitur discursus Pauli, et similitudo quam affert de lege viri et uxoris : nam in eo exemplo uxor non solum quasi effective, sed formaliter, et in eodem instanti in quo vir moritur, liberatur ab illius lege per mortem ejus ; ergo vel exemplum non fuit accommodatum, vel sensus Pauli est, per ipsam mortem Christi, et in eodem momento, liberatos nos esse a lege, ac subinde ipsam legem statim mortuam fuisse. Quapropter, ad satisfaciendum exacte huic testimonio, necessarium est præcipuam illius difficultatem expendere, quæ posita est in applicatione illius similitudinis ad rem intentam ; quia ante mortem Christi nos non eramus desponsati Christo, nec ratione illius spiritualis matrimonii subdebamur legi, ut per mortem Christi tanquam per mortem viri dicamur liberati ab illa lege. Quod si Christus non est vir cui eramus quasi matrimonio conjuncti, quomodo per mortem Christi liberati sumus a lege, sicut uxor liberatur per mortem viri, ac subinde quomodo quadrat exemplum ?

10. *Aliorum expositio.*—Propter hoc variæ sunt expositiones : quidam putant Paulum ibi non loqui de lege veteri, sed de lege peccati, a qua per Christi mortem liberamur. Lex autem peccati dici potest, aut lex fomitis, aut lex damnationis, cui nos subjecit peccatum, a qua lege liberamur per gratiam Christi, quia et tollit reatum æternæ damnationis, et licet non auferat fomitem, dat virtutem ad resistendum illi. Juxta quem sensum peccatum ipsum comparatur viro cui homo peccando quasi matrimonio conjungitur, et inde oritur lex peccati, cui homo subjectus est, quamdiu peccatum in eo vivit : mortuo autem peccato per Baptismum, desinit homo esse sub lege peccati : unde in hoc sensu mors Christi non comparatur morti viri, sed solum commemoratur a Paulo, ut causa per quam moritur in nobis peccatum, et consequenter liberamur a lege ejus. Et hunc sensum indicat Ambrosius ibi, juxta quem nihil facit testimonium illud ad præsentem causam.

11. *Refellitur expositio.*—Nobis autem non placet expositio, quia plane loquitur Paulus de lege veteri ; de hac enim locutus fuerat in cap. sexto, cum dixit : *Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim estis sub lege, sed sub gratia ;* ubi aperte opponit statum gratiæ statui legis veteris, nam illa non dabat virtutem ad resistendum peccato, quam dat gratia. Et certe ubicumque lex absolute dicta gratiæ opponitur in Scriptura, de lege veteri sermo esse solet; unde ibidem subditur : *Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia ?* Quæ interrogatio non habuisset locum nisi esset sermo de lege veteri præcipiente ; nam ex eo quod non simus sub lege peccati, non poterat apparenter inferri liberum nobis esse peccare ; respectu vero libertatis a lege, habebat occasionem objectio. Et ideo Paulus respondet : *Absit ;* et est æquivalens sententia ad Galat. 5 : *Vos in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.* Ubi aperte erat sermo de libertate a lege veteri ; de illa ergo loquitur in dicto cap. 6 ad Rom. De eadem autem lege loquitur in cap. 7, volens ostendere illam libertatem a lege : loquitur ergo de lege veteri. Quod patet etiam ex sequentibus : *Cum essemus* (inquit) *in carne,* id est, in statu legis carnalis, et sine spiritu legis gratiæ, *passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris,* scilicet, per occasionem legis : nam id interpretans paulo inferius objicit : *Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem ; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.* Quæ omnia non possunt nisi de lege veteri intelligi, quam etiam vocat *mandatum,* et *legem mortis,* et præterea subjungit : *Ego autem vivebam sine lege aliquando,* quod certe dici non potuit de lege fomitis vel peccati, unde illam legem iterum vocat *mandatum,* imo et *mandatum ad vitam,* quod per occasionem *factum est mors.* De hac ergo eadem lege loquitur, cum superius dicit nos esse mortificatos legi per corpus Christi ; tum quia non est verisimilis æquivocatio vocis in tam brevi et claro contextu ; tum etiam quia ad prius illud probandum subjungit omnia sequentia, ut ostendit illa causalis, *Cum enim essemus in carne,* etc.

12. *Aliorum responsio.* — Alii vero, licet fateantur loqui de lege veteri, negant tamen loqui de cessatione illius, seu de liberatione ab ejus obligatione, sed ab ejus dominio, et a servitute ejus. Ut enim supra l. 1 tactum est, ex sententia multorum, aliud est esse in lege, aliud esse sub lege : nam esse in lege est obligari lege ; esse autem sub lege est dominari a lege, et reos per illam fieri ; et ita dicitur esse sub lege qui subjacet ejus imperio et comminationi, et non recipit vires et spiritum ad illam implendam ; in lege autem dicitur esse qui, licet obligetur lege, per illam tamen seu cum illa recipit vires, seu spiritum illam implendi. Paulus ergo (aiunt) in illo capite non tractat de cessatione legis quoad obligationem, sed quoad dominatum, quia, adveniente gratia, jam lex non premit, nec facit reum, si homo recte gratia et spiritu legis uti velit. Ita Adam et Tolet., et sumi potest ex Augustino, libro 83 Quæstion., quæst. 66, qui hunc sensum maxime confirmant, quia Paulus ponit exemplum in lege : *Non concupisces ,* a cujus jugo dicit nos esse liberatos per Christum, cum tamen non simus liberati ab obligatione ejus, ut hæretici fingunt ; ergo non loquitur de libertate ab obligatione, sed a dominio legis, et a difficultate servandi illam. Et juxta hanc expositionem facile etiam solvetur nostra difficultas. Concedimus enim per Christi mortem et in illa sublatum esse dominium legis veteris, quia jam gratia et spiritus ad legem servandam per Christum obtentus erat, licet obligatio legis nondum cessaret.

13. *Refellitur responsio.*—Verumtamen neque hæc declaratio et limitatio verborum mihi probatur. Primo, quia illa doctrina valde generalis est, et non solum de lege veteri, sed etiam de lege naturali, et de quacumque alia tradi posset, quia omnis lex divina sine spiritu gratiæ premit, et per occasionem operatur iram potius quam fructum, et ita Christus per gratiam suam dici potest liberare nos a servitute legis, et facere ut non simus sub lege, etiam gratiæ : at Paulus non hoc tantum intendit, nec in illa sola generalitate loquitur, sed aliquid speciale addidit de lege veteri. Secundo, quia juxta illum sensum non recte accommodatur similitudo et contextus divi Pauli ; tum quia, cum in principio dixit : *Lex in homine dominatur, quanto tempore vivit,* loquitur de dominio quoad imponendam obligationem, ut ostendunt præcedentia verba : *An ignoratis, fratres? scientibus enim legem loquor.* Nam scientes legem non cognoscebant aliud dominium legis. Tum etiam quia hoc modo mulier subditur legi, vivente viro, et ab illa solvitur per mortem ejus, utique quo-

ad obligationem et durationem legis. Tertio, quia quando Paulus in cap. 6 dicit : *Non enim sub lege estis,* profecto intelligit etiam quoad obligationem, alias non haberet locum objectio quam subjungit : *Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege?* Deinde verba : *Soluti sumus a lege mortis, in qua detinemur,* non significant tantum liberationem a statu existendi sub lege in illa rigorosa significatione, sed etiam a statu essendi in lege : tunc enim liberatur quis a lege in qua detinetur. Denique non aliter per Christum factum est, ut non simus sub lege veteri, quocumque modo id sumatur, nisi tollendo obligationem illius legis ; non enim promissus est nobis per Christum spiritus ad totam illam legem implendam, ut sic liberemur adventu ejus, licet non cessarit ejus obligatio. Nam de Christianis dixit Petrus : *Quid tentatis imponere eis jugum,* etc.; ergo Paulus, cum loquitur de illa lege, non alia ratione dicit nos non esse sub illa, nisi quia jam illa non obligamur.

14. *Solvitur aliud argumentum.* — Neque obstat argumentum de præcepto non concupiscendi. Recte enim illi occurrit Salmeron in disput. 6, dicens legem moralem non concupiscendi non obligare nunc ex vi legis Moysi, et ita etiam quoad illam materiam nos non esse sub obligatione ejus, quanquam ex lege naturæ conjuncta cum spiritu novæ legis ad illam materiam obligemur, et ideo non simus per Christum liberati ab omni obligatione legis vetantis concupiscentiam pravam, sed tantum ab illa quæ ex veteri lege proveniebat. Ex quo etiam factum est ut nunc non simus sub ea lege non concupiscendi, eo modo et cum illa imperfectione cum qua erant Judæi ex vi legis. Quod fortasse etiam est intentum a Paulo, non tamen illud solum, neque primario, sed quatenus sequitur ex ablatione legis veteris per legem spiritus vitæ.

15. *Tertia expositio illius loci Pauli.*—Supponendo ergo Paulum loqui de lege veteri, et de ablatione illius quoad substantiam seu obligationem, explicandum superest quomodo mortua fuerit per mortem alicujus cui nos fueramus conjuncti, et qui ad nos comparetur tanquam vir. Est ergo tertia expositio dicens non oportere exemplum in omnibus accommodare. Quia Paulus non concludit legem esse mortuam ex vi mortis alicujus viri, sed quia illi qui subdebantur lege, mortui sunt per corpus Christi. Et ita dicunt exemplum solum accommodari per argumentum a fortiori, quia si uxor liberatur a lege viri propter conjunctionem, multo magis quis liberabitur a lege, quia ipsemet mortuus est. Ita fere Chrysostomus, et Theophyl., et est probabile, non tamen placet, quia sic exemplum fere esset superfluum ; nam eodem modo et eadem efficacia potuisset Paulus ex illo principio : *Lex in homine dominatur, quanto tempore vivit,* immediate inferre : Sed nos mortui sumus per corpus Christi : ergo jam lex non dominatur in nobis.

16. *Quarta expositio.* — Quarto igitur alii exponunt Christum ipsum fuisse virum cui nupserat Israeliticus populus, atque ita per mortem Christi tanquam per mortem mariti omnes de illo populo mortuos fuisse legi, id est, immunes ab ejus obligatione. Juxta hanc vero expositionem, non solvitur, sed augetur nostra difficultas, quia sequitur illam legem fuisse mortuam ipso facto per mortem Christi, ac subinde in eodem instanti extinctam fuisse. Et deinde alienum est a modo loquendi Scripturæ et Patrum, vocare Christum sponsum aut maritum Synagogæ. In Evangelio enim legimus Patrem fecisse nuptias filio suo, Matthæi vigesimo-secundo; ibi tamen Hieronym., Gregor., Hilar., Orig., et omnes alii expositores intelligunt Patrem æternum non fecisse illas nuptias usque ad incarnationem, sive intelligantur de desponsatione Verbi cum humanitate per incarnationem, sive de desponsatione Christi incarnati cum Ecclesia militante aut triumphante, ut docte exponunt Mald. ibi, et Jansen., c. 115 Concord. Quod autem ante incarnationem intercesserint nuptiæ inter Christum Deum hominem et Ecclesiam, nullibi legimus, nec est consentaneum illi statui. Quia ante incarnationem solum jungebantur fideles Christo apprehenso per fidem et sperato ut futuro ; desponsatio autem est inter eos qui jam existunt. Non est ergo verisimile Paulum accommodasse illo modo Christo futuro similitudinem viri, et illas nuptias inter synagogam et Christum Deum hominem tacite supposuisse. Præterquam quod illo modo etiam gentiles justi ante incarnationem conjungebantur Christo, et tamen a nulla lege liberati sunt per mortem ejus.

17. *Quinta expositio.*—Quinto igitur exponunt aliqui legem ipsam fuisse virum cui nupta erat Synagoga, et ita per illius mortem liberatos esse Judæos ab ejusdem legis obligatione. Ita refert Tolet., annot. 5, ex multis Patribus antiquis, et sequitur Pereir., disp. 5. Sed non quadrat expositio si de ipsa lege proprie loquatur, quia Paulus distinguit virum

et mulierem a lege, et a legis obligatione, dicitque per mortem viri extingui obligationem legis. Ut ergo possit accommodari parabola, necesse est ut lex desierit obligare per mortem alterius, qui sit vir, et a lege distinguatur. Etenim si Paulus solum diceret per mortem legis liberatos esse Judæos ab viro obligatione, quid conducebat exemplum de et uxore, aut quæ probatio erat dicere, nos esse mortuos legi, quia lex ipsa mortua est?

18. *Ultima expositio.*—Est ergo ultima expositio, quæ fortasse magis declarat præcedentem synagogam ipsam, seu Israeliticam rempublicam, seu populum aut imperium, fuisse virum cui singuli de illo populo uniebantur et conjungebantur, et in hoc uxori comparantur: mortua est autem synagoga per corpus Christi, et consequenter extincta est lex, et omnes qui erant de illo populo liberati sunt a lege viri. Hanc expositionem colligo ex Anselmo ibi dicente *virum fuisse Moysem;* non enim intelligi potest de persona, sed de imperio (ut sic dicam) vel de republica illa a Deo per Moysem congregata et fundata, et ab ipso Deo in peculiarem populum assumpta; illi enim copulabantur singuli Judæi tanquam corpori suo et tanquam capiti: ideoque merito comparatur illa unio cum vinculo uxoris ad virum. Illa vero respublica seu synagoga per Christum dissoluta est, et in alium statum mutata, quæ fuit veluti mors ejus; illa vero mortua, fuit lex mortua, et consequenter omnes de illo populo mortificati fuerunt legi, id est, ab illius jugo liberati. Sic ergo recte accommodatur exemplum; licet enim a Paulo non fuerit expresse declaratum, implicite et concise satis indicatum est in illis verbis: *Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi.* Neque refert quod Paulus non concludat legem esse mortuam, sed nos esse mortificatos legi; nam perinde est; ideo enim mortificati sumus legi, quia lex ipsa suam vim in nos amisit; Paulus autem posuit ultimam conclusionem intentam, ut in ea omnes veluti illationes intermediæ subintelligerentur. Et, ut Theodoretus ait, noluit tam aperte dicere legem fuisse mortuam, ne Judæos offenderet, aut ne videretur legem reprobare. Atque ita explicatus hic locus in re ipsa reducitur ad illum Hebræor. 7: *Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat;* et virtute continet rationem qua supra, cum D. Thoma, usi sumus ad probandum judicialia cessasse, quia mutato statu illius populi per Christi adventum, consequenter evacuata sunt.

19. *Solvitur objectio supra facta.* — Denique facile solvitur objectio supra facta, fundata in verbis illis, *Per corpus Christi,* quæ etiam varie exponuntur; omnibus autem modis confirmant expositionem datam, et nihil obstant intentioni nostræ. Primo enim interpretari possumus, *Per corpus Christi,* id est, per veritatem quam Christus fecit, juxta illud: *Lex per Moysem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* Joan. 1. Et explicatur optime ex simili loco Pauli ad Col. 2, ubi de legalibus cæremoniis ait: *Quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi,* id est, cæremoniæ legales sunt umbræ et figuræ: corpus autem, id est, significatio et veritas earum sunt mysteria Christi. Per hoc ergo corpus Christi dicere potuit Paulus nos esse mortificatos legi, quia adveniente veritate illius umbræ, umbra disparuit. Et juxta hunc sensum cessat objectio, quia ibi non est specialis sermo de morte Christi, sed de adimpletione et cessatione legis per veritatem a Christo factam, quæ extendi potest ad tempus resurrectionis, et ultra, ut statim dicemus.

20. Secundo, exponuntur illa verba de corpore Christi mystico, quod est Ecclesia, ut indicavit D. Thomas ibi dicens: *Per corpus Christi,* id est, *per hoc quod facti estis membra corporis Christi, consepulti ei per Baptismum,* etc. Ubi observandum est hanc mortem legis dupliciter considerari posse; uno modo secundum se et in generali, veluti quoad sufficientiam; alio modo quoad efficaciam, prout applicatur huic et illi homini, qui dicitur mortificari legi. Isto ergo posteriori modo dicuntur fideles mortificari legi per Baptismum, quia per illum efficiuntur membra Ecclesiæ, quod est corpus Christi. Priori autem modo lex mortua est per corpus mysticum Christi, quadratque optime cum dictis; nam Christus, instituendo et fundando novam Ecclesiam, synagogam destruxit, et consequenter legem de medio abstulit. Et ita etiam cessat objectio; nam Christus non fundavit plene suam Ecclesiam, dum vixit, nec in tempore mortis; multa enim fundamenta ejus post resurrectionem jecit, et postea legem suam promulgare fecit, et ideo necesse non fuit in morte Christi statim legem extingui, quia non statim synagoga destructa est.

21. Tertio, exponitur frequentius, ut dixi, locus ille de Christi corpore pro nobis crucifixo, et est optima expositio et verissima sen-

tentia, quia per virtutem et efficaciam passionis Christi mortificati sumus legi, vel lex ipsa mortua est. Ad occurrendum autem replicæ factæ, potest in præsenti applicari distinctio data; nam quoad sufficientiam, in ipsa morte Christi mortua est lex; quoad efficaciam vero, seu cum effectu, non statim, sed postea tempore congruo mortua est, virtute ejusdem corporis Christi, seu mortis ejus, et unicuique fidelium applicatur cum effectu hæc mortificatio per fidem Christi et Baptismum. Neque refert quod, in allato exemplo, per mortem viri efficaciter et statim solvatur mulier a lege viri, quia (ut dixi) non comparavit Paulus mortem Christi cum morte viri, et ideo non dixit in morte Christi, sed per corpus Christi tanquam per causam sufficientem ad extinguendam synagogam, quæ viro morienti comparatur : synagoga autem non statim mortua est in ipsa Christi morte, sed postea congruo tempore : neque aliud ex verbis, aut comparatione, aut intentione Pauli colligi potest.

22. *De secundo puncto.— Confirmatur sententia Soti.*—Ex his autem quæ de hoc primo puncto illius primi temporis diximus, facile est cætera quæ ad secundum punctum supra positum pertinent expedire. De illo enim fuit opinio Dominici a Soto, loco supra commemorato, legem veterem abrogatam fuisse in puncto resurrectionis Christi, et non antea neque post illam. Fundatur, quia mysterium salutis nostræ non statim in morte absolutum fuit, sed in resurrectione; ergo tunc etiam cessavit lex. Antecedens patet, quia nostra salus duos requirit terminos, scilicet, mori peccato, et resurgere in novam vitam : at, teste Paulo, Rom. 7 : *Christus mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram;* ergo. Confirmatur, quia lex vetus non solum mortem peccati, sed etiam resurrectionem in novam vitam præfigurabat, ut etiam de circumcisione supra ex Cypriano retulimus : ergo lex vetus in resurrectione cessavit. Juvari denique potest loco Pauli proxime tractato ad Roman. 7 : *Mortificati estis legi,* etc., *ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit;* ergo hæc mortificatio Christi resurrectionem supponit. Hæc vero sententia, intellecta in rigore de puncto resurrectionis, vera non est, nec consequenter defenditur, stante illo principio, quo pro constanti posuit Soto, legem veterem non desiisse obligare donec nova cœpit obligare.

23. *Lex vetus mortua non fuit in puncto resurrectionis, sed post illud obligavit.*—Unde dico secundo : lex vetus non fuit mortua in puncto resurrectionis, sed aliquo tempore post illud obligavit. Probatur, quia lex nova non plus obligavit in puncto resurrectionis quam in puncto mortis Domini; ergo non magis potuit lex vetus cessare in uno quam in altero. Consequentia evidens est, supposito dicto principio. Antecedens autem probatur, quia lex nova non fuit magis promulgata hominibus in puncto resurrectionis quam mortis Christi. Nulla enim promulgatio illius legis facta vel addita est in illo triduo, ut per se notum est : si ergo vivente Christo in vita mortali satis esset promulgata lex nova, in morte Christi etiam obligasset, quia lex sufficienter edita et promulgata obligat, nec est aliud quod expectetur; si autem ante Christi mortem promulgatio sufficiens non præcessit, et ideo in ejus morte non obligavit lex nova, profecto nec in tempore resurrectionis fuit sufficiens promulgatio novæ legis, et consequenter nec ejus obligatio. Nam etiam lex divina positiva non obligat ante sufficientem promulgationem, ut ipse Soto ibidem fatetur, et libro sequenti latius dicemus, ubi etiam ostendemus legem novam non obligasse ab instanti resurrectionis : ergo neque tunc cessavit obligatio legis antiquæ.

24. *Fundamentum Soti quid probat.* — Fundamentum autem pro Soto adductum probabiliter ostendit ante resurrectionem non cessasse legem veterem, non tamen probat statim in resurrectione cessasse. Nam mysterium nostræ salutis duo requirit. Unum est solutio sufficientis pretii per meritum et satisfactionem Christi, aliud est applicatio illius redemptionis, non solum ex parte nostra, sed etiam ex parte ipsius Christi, quoad aliquas actiones quas in ordine ad hanc applicationem in generali spectatam exercuit. Quod ergo ad primum spectat, revera fuit redemptio plene consummata in morte Christi præscindendo a resurrectione. Ab illo enim puncto nihil aliud meruit Christus Dominus, aut satisfecit. Quia in puncto mortis finita est via, et extra viam non est proprium meritum, vel satisfactio, ut in 1 tom. 3 partis latius dictum est. Unde ante resurrectionem janua cœli aperta fuit, et animæ sanctorum Deum videre cœperunt. Si autem ultra sufficientiam et plenitudinem redemptionis consideremus omnia mysteria, et omnem modum quo Christus Dominus suas actiones et mysteria ad nostram salutem, ejusque executionem ordinavit, non est sistendum in resurrectione : nam etiam Christus Domi-

nus ascendit propter glorificationem nostram, et misit Spiritum sanctum ad novæ legis promulgationem et confirmationem, et ad perfectam ejus gratiæ communicationem quam nobis meruerat; ergo, eadem ratione, non debuit cessare lex vetus, donec ista omnia mysteria perficerentur. Unde nihil urget confirmatio; nam lex etiam vetus et cæremoniæ ejus non tantum mortem et resurrectionem, sed etiam Ascensionem, Spiritus sancti Adventum, vocationem gentium, et alia mysteria nostræ salutis prophetabant et significabant : ergo vel sistendum est in morte, vel ultra resurrectionem progrediendum. Neque vero necessarium fuit ut omnes figuræ illius legis implerentur ante abrogationem ejus; alioqui non cessasset, donec multa alia mysteria complerentur, quod nimium et absurdum est; alias usque ad ultimam resurrectionem hominum non fuisset mortua, quia illam etiam præfigurabat. Non fuit ergo necessarium ut omnes figuræ essent impletæ, sed illæ quæ erant de præcipuis mysteriis ; neque etiam hoc solum attendendum est, sed maxime ad promulgationem necessariam ad novæ legis introductionem, et exclusionem alterius.

25. *Lex vetus non fuit abrogata usque ad diem Pentecostes.*—Dico ergo tertio: lex vetus non fuit abrogata toto tempore post resurrectionem usque in diem Pentecostes. In hac propositione non invenio contradicentem, extra allegatos auctores, neque etiam invenio difficultatem aut rationem dubitandi, supposita resolutione in puncto præcedenti tradita. Quia non fuit lex nova promulgata in illis quinquaginta diebus post resurrectionem, magis quam in die Resurrectionis, ut ex Evangelio et Actibus Apostolorum constat: ergo nec lex nova magis obligare incœpit in illis diebus usque ad Pentecostem exclusive, quam in resurrectione: ergo nec lex vetus illis diebus abrogata est. Utraque enim consequentia evidens est ex principiis positis: et ideo nihil amplius de hac assertione dicere necesse est, nec difficultatem in illa invenio, cui respondere necesse sit. Per has autem propositiones omnes, solum explicatum est quibus temporibus non fuerit abrogata lex vetus, et consequenter illam obligasse usque ad diem Pentecostes, saltem exclusive. Superest ergo dicendum an in die Pentecostes desierit obligare, vel saltem cœperit abrogari.

26. *Punctus difficultatis aperitur. — Triplex modus dicendi.—Primus.—Secundus.— Tertius modus dicendi verus est. — Hæc sententia approbatur.*—In hoc ergo puncto tres modi dicendi esse possunt. Primus est, legem veterem in die Pentecostes fuisse omnino mortuam, id est, pro universo mundo, et pro quocumque loco in quo erant Judæi dispersi. Hæc vero sententia habet difficile fundamentum, videlicet, legem novam tunc obligasse universum orbem, quod nobis verisimile non videtur, pertinet vero ad librum sequentem, et ideo in illum locum impugnationem illius fundamenti remittimus, quo destructo, ruit jam hic modus dicendi, ex alio principio supra posito, quod lex vetus non desiit obligare nisi quando lex nova obligare incœpit. Secundus modus dicendi est legem veterem obligasse Judæos usque ad perfectam Evangelii promulgationem, ideoque in die Pentecostes nec mortuam fuisse, nec cœpisse abrogari. Hæc vero sententia supponit duo principia: unum est, legem veterem non fuisse mortiferam usque ad illud tempus; aliud est, non prius fuisse mortuam quam mortiferam, quæ duo inferius examinanda sunt: nam hic non possent sine confusione tractari, et ideo sententiam hanc falsam esse supponimus, quod capite decimo-octavo ostendemus, impugnando præcipue illud secundum principium. Tertius modus dicendi, est abrogationem legis veteris cœpisse in die Pentecostes, non tamen simul factam esse pro toto orbe, sed successive crevisse, crescente promulgatione legis novæ, consummatamque esse quando legis novæ promulgatio pro Judæis saltem consummata est. Quæ fuit sententia Bonaventuræ, Scoti, et sequacium in 4, distinct. 3; sumiturque ex Bernardo, Epistol. 77, et Hug. de Sancto Victor., lib. 2 de Sacram., part. 6, cap. 4. Et illam existimo esse veram ex illo principio, quod obligatio legis veteris exclusa est quasi formaliter respectu Judæorum per obligationem legis novæ. Quod ex parte in superioribus probatum est, scilicet, quoad hanc negationem quod non prius desierit obligatio alterius. Quoad aliam vero partem quam includit, videlicet, nunquam durasse, seu permansisse simul obligationem utriusque legis, ostendetur in capitulo decimo-octavo, quia oportet prius alia declarare. Et ulterius pendet hæc sententia ex alio fundamento, nimirum, obligationem legis novæ ita fuisse in mundum introductam, ut non simul universum obligaverit, sed in die Pentecostes cœperit in Jerusalem, et postea successive creverit, prout Evangelii verbum divulgabatur. Hoc vero fundamentum in libro sequenti tractandum est, et ideo

de hoc puncto nihil in præsenti amplius dicam.

CAPUT XIV.

UTRUM LEX VETUS NON TANTUM MORTUA, SED ETIAM MORTIFERA SIT.

1. *Duplex revocatio.— Mortua lex quæ.— Mortifera quæ.—Sententia communis.— Confirmatur.*—Duobus modis potest lex aliqua revocari. Primo, quasi privative tantum, auferendo solum imperium et obligationem ejus; secundo, quasi contrarie, prohibendo usum ejus etiam materialiter, ut sic dicam, id est, prohibendo opus illud quod antea præcipiebatur, vel præcipiendo quod prohibebatur. Quando igitur lex priori tantum modo abrogatur, dicitur mortua; quando vero posteriori modo tollitur, dicitur mortifera, quia illius observatio mortem animæ afferret. Est igitur sensus, utrum non solum non teneantur Christiani legem illam servare, verum etiam teneantur illam non servare. Et ita quæstio universalis est de omnibus Christianis, tam ex gentibus, quam ex Judæis originem trahentibus, quia eadem est ratio de omnibus. Non est tamen ita universalis quæstio de omnibus præceptis illius legis. Nam de præceptis moralibus certum est non esse mortifera, cum potius necessarium sit illa præcepta servare in lege evangelica. De judicialibus etiam docet divus Thomas, dicta quæst. 104, art. 3, non esse mortifera, licet sint mortua : cujus sententiam in hoc omnes sequuntur. Et potest usu confirmari, quia nonnulla præcepta judicialia retinentur nunc in lege evangelica, ut sunt aliqua impedimenta matrimonii, quota decimarum, et similia. Ratioque redditur, quia judicialia non ordinabantur per se ad significandum, sed ad politicam utilitatem, etiam secundum speciales ac proprias rationes suas, et ideo simpliciter possunt ad eumdem usum acceptari ab habentibus potestatem.

2. *Difficultas de cæremonialibus. —Ratio dubitandi.*–Tota ergo hæc quæstio ad cæremonialia præcepta revocatur, an in lege gratiæ non solum mortua sint, sed etiam mortifera. Ratio autem dubitandi esse potest, quia si mortifera sunt, hoc debet oriri ex aliquo præcepto positivo, naturale enim non est, ut per se constat, quia observare illam legem non erat per se et intrincese malum : unde si Deus voluisset, potuisset illam simul cum Evangelio relinquere. Oportet ergo ut prohibitio positiva sit; at hæc nulla apparet: aut enim est juris divini aut humani; non primum, nullibi enim scriptum est, nec traditum, quia tempore Apostolorum non erat tale jus divinum, ipsi enim observabant legalia, ut videbimus. Secundum etiam et habet eamdem difficultatem, et non satis est : nam si hæc esset tantum præceptum humanum, posset revocari illud, et legalia servari, quod dici non potest.

3. *Mortiferum nunc legis veteris cæremonias servare.*—Nihilominus dicendum est esse mortiferum nunc servare legis veteris cæremonias. Hæc assertio est certa de fide, eratque jam temporibus Augustini et Hieronymi, ut constat ex Epist. 89 Hieronymi, et 19 Augustini. Unde cum Hieron. in Epistola Augustini legisset licere Judæis ad fidem conversis legales cæremonias servare, ausus est ad Augustinum scribere se legisse in sua Epistola aliquid quod sibi hæreticum videbatur; Augustinus autem respondit explicando mentem suam fuisse loqui *de illo duntaxat tempore quo primum gratia fidei revelata est.* Et addit progressu temporis factam esse mortiferam illam legem. Magnaque asseveratione affirmat Hieronymo se nunquam aliud sensisse, et ante Hieronymi admonitionem, scribendo contra Faustum, ita mentem suam declarasse, sentiens dogma hoc pertinere ad fidei veritatem. In eadem sententia est Ambr., Epist. 4 et tribus sequentibus ; sunt etiam alii Patres infra referendi ; et in cap. *Majores,* de Baptism., opposita sententia vocatur hæresis damnata, utique in Cerintho, Ebione, et Nazaræis, fere a principio nascentis Ecclesiæ, teste Hieronymo supra, et consentiente Augustino, qui in libro de Hæresibus ait hoc ex Ecclesiæ traditione constare. Præter hoc vero potest fundari hæc veritas in testimoniis Scripturæ, quibus ostendimus legem veterem cessasse, adjuncta Ecclesiæ intelligentia, quæ interpretatur ita cessasse, ut non solum non obliget, sed etiam non liceat, nec Deo placeat usus illarum cæremoniarum, juxta illud Psalmi 39 : *Sacrificium et oblationem noluisti,* etc. Quod ita interpretatus est Paul. ad Hebr. 10, et late prosequitur Justin., Dial. cum Triph.; et Aug. in enarratione ejusdem Psalmi. Et eodem modo expendit Hieronymus testimonium supra tractatum, Jer. 31 : *Feriam,* vel, *consummabo domui Israel, et domui Judæ testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui Patribus eorum.* Ex quo colligit Hieron. legalia esse mortifera

non tantum gentibus, sed etiam Judæis, quibus Deus ibi dicit disposuisse testamentum novum, per quod vetus ita rumpitur ut eo uti non liceat, sicque sentit esse intelligendam ponderationem Pauli ad Hebr. 6.

4. *Triplex usus legalium.*— Ut autem eamdem veritatem ratione et doctrina declaremus, adverto triplicem posse distingui usum legalium : unus vocari potest omnino formalis, seu formalissimus, alius omnino materialis, tertius quasi medius, partim materialis, partim vero formalis. Primus usus est, si legalia fiant eodem spiritu, seu eadem credulitate et cogitatione qua a Judæis fiebant. Et in hoc usu possunt distingui tres gradus. Unus, si legalia fiant, ponendo in eis spem salutis, ac si per ea posset homo justificari apud Deum, et quasi ad hunc effectum sufficerent essentque necessaria, et de tali usu constat esse mortiferum ac valde perniciosum, quia est contra evangelicam veritatem, et contra necessitatem redemptionis Christi, juxta illud Pauli ad Galat. 2 : *Si ex lege justitia : ergo gratis Christus mortuus est.* Unde etiam est illud Pauli ad Gal. 5: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Quod maxime de hoc usu exponit Augustinus, et plane colligitur ex verbis quæ statim Paulus subjungit : *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini.*

5. *Objectio.*— *Responsio.* — Dices hinc sequi talem usum legalium, ponendo spem in cæremoniis legis, semper fuisse illicitum, etiam eo tempore quo maxime vigebat et obligabat illa lex ; nunquam enim justificare potuit; ergo in illa spem justitiæ ponere semper fuit illicitum, et gratiæ Christi etiam venturi contrarium. Respondeo : si justificatio sperata fuisset virtute illorum sacramentorum, et ex efficacia legis per se et sine Christo spectatæ, concedo semper fuisse damnatum talem usum. Si vero speraretur ex fide Christi protestata seu significata per illa sacramenta, sic quoad circumcisionem saltem non erat ille usus malus, vivente illa lege; nunc autem mortifera est, cujus ratio constabit ex c. 18 et ult., et hic est secundus gradus hujus formalis usus. Tertius autem et valde etiam formalis esse potest, si præcepta illa serventur ut adhuc præfigurantia seu promittentia Messiam venturum. Sic autem continet talis usus perniciosum mendacium, et procedit ex manifesta hæresi, quod Messias promissus nondum venerit, contra quam alibi disputatum est ex professo. Est præterea alius usus ad hunc ordinem pertinens, si illa legalia fiant, abstrahendo quidem a significatione futuri, tamen ut permanentia adhuc sub præcepti divini necessitate. Et de hoc etiam usu est certissima conclusio ; et ratio ejus est, quia ille usus etiam procederet ex errore fidei contrario. Ostendimus enim esse de fide legalia abolita esse et mortua ; at vero quando fiunt illa intentione et opinione, creduntur adhuc vivere vel quoad obligationem, vel quoad institutionem, et totum hoc erroneum est. Relinquitur ergo omnem formalem usum legalium esse perniciosum et malum, tanquam fidei et veritati contrarium.

6. *Materialis talis usus legalium quis.*—Materialis usus est, si res illæ, quæ per legem veterem præcipiebantur, in usum assumantur, tum sine spiritu aut credulitate illius legis tanquam durantis, tum sine intentione cultus, sed ob alium finem vel commoditatem. Et hic usus non est per se et intrinsece malus, sed de illo judicandum est juxta intentionem operantis, et alias circumstantias. Loquendo enim in genere, duplex intentio hic excogitari potest. Una est commoditas tantum corporalis, ut, verbi gratia, si quis ad curandum morbum tondeatur, vel abstineat ab aliquo cibo, aut aliquid simile faciat, et quod per se damnari aut reprobari non possit; solum ergo in hujusmodi usu cavendum est scandalum, in reliquo enim nulla est per se malitia, dummodo revera bona fide procedatur. Alia intentio esse posset ad simulandum vel occultandum fidem, vel obligationem ejus. Quomodo videtur Hieronymus dixisse, aliquando fuisse licitum talem usum propter vitandam turbationem infirmorum in fide, contra quem argumentatur Augustinus, quia videtur sequi nunc etiam fore licitum talem usum, si occasio similis occurrat vitandi scandalum alicujus neophyti, quod omnino judicat esse falsum et erroneum, et pro certo supponit non fuisse a Hieronymo admittendum. Quod sine dubio ita est; nam ipse ad summum dicit ex dispensatione aliquando id licuisse, quod an sit verum dicam c. 16, et inde constabit ratio a priori ob quam talis usus malus est, ex quo legalia ita cessarunt, ut etiam mortifera facta sint.

7. *Tertius usus legalium.* — Tertius usus, quem voco medium, est si cæremoniæ veteris legis fiant ex intentione cultus, et tanquam religiosæ cæremoniæ, non quidem spiritu illius legis, nec tanquam habentia in illa fundamentum, sed vel ex proprio arbitrio, vel ex aliqua consuetudine humana, vel ex præ-

cepto et institutione Ecclesiæ. Et ideo voco hunc usum medium, quia, respectu legis veteris, materialis est, et tamen, quoad illam intentionem cultus, formalis dici potest in generali ratione religionis, et de hoc usu est nonnulla controversia inter scholasticos, an sit omnino mortiferus, sive privata, sive publica auctoritate fiat. In quo duo dubia tanguntur. Unum an talis usus possit interdum licere propria auctoritate, seu devotione, sine alia dispensatione ; aliud dubium est an sit hic usus ita prohibitus, ut non possit Ecclesia illum permittere.

8. *Sententia Cajetani de circumcisione.*—In priori puncto, Cajetanus, 3 p., q. 37, art. 1, dicit non esse mortiferum uti circumcisione, si fiat sine spiritu legis veteris, solum ex quadam intentione imitandi Christi. Quia pia videtur, et non habere intrinsecam malitiam, neque involvere errorem aut mendacium. Et aliunde non apparet jus positivum divinum aut humanum quo talis prohibitio sit facta. Adducit etiam Cajet. consuetudinem Æthiopum, seu Indorum Joannis Presbyteri, vulgo *del Perste Juan*, qui circumciduntur, et non propterea censentur schismatici vel hæretici : unde talis consuetudo non videtur damnabilis, quia nec per se mala est, nec scandalum affert in illis regionibus, nec nobis debet afferre, quia in his rebus indifferentibus liberum est unicuique provinciæ suæ consuetudine uti. Illi autem non utuntur circumcisione ut legali, et ideo neque obligantur ad totam legem, nec intentione legis ea utuntur, nec inde sperant justitiam, sed solum materialiter ea utuntur; ut sic autem indifferens est secundum se, additaque extrinseca intentione honesta, fiet bona. Et ab hac sententia non discordat Medina dicta quæst. 103, art. 4, ad 5, quia Ecclesia tolerat illam consuetudinem. Alii vero moderni illam extendunt ad privatum usum, ita ut liceat alicui circumcisionem sumere propter mortificationem, vel alium similem finem.

9. *Contraria sententia vera.*—Nihilominus sententiam hanc Cajetani improbavi in 2 tom. 3 partis, dicta q. 37. in Comment., art. 1; et similiter improbat Soto, lib. 2 de Justit., q. 5, a. 4, in fine corporis. Neque approbat Salmeron. ad Gal. 5, q. 2; et Valentia, 2 tom., disputat. 7, q. 7, punct. 7, et alii. Et sumitur ex D. Thoma 4, dist. 1, q. 2, a. 5, quæstiunc. 3, ad 3, quatenus dicit non posse honestari usum circumcisionis ex quocumque fine honesto, quia ex prohibitione factus est malus, et actus malus non honestatur propter bonam intentionem. Item ex eodem, 1. 2, q. 103, art. 3, et 2. 2, q. 87, art. 1, quatenus differentiam constituit inter cæremonialia et judicialia, quod illa sint mortifera, non vero hæc. Quod necesse est intelligi de utrisque materialiter spectatis respectu legis Moysi, tum quia servare judicialia quasi ex necessitate legis Moysi, vel propter significationem quam in ea habebant, est mortiferum; tum etiam quia expresse dicit judicialia non esse mortifera, quia possunt imitari seu acceptari ab aliqua republica propter commoditatem humanam, qui usus plane materialis est ; ergo hunc etiam censet prohibitum in cæremonialibus. Et cum absolute et indifferenter loquatur, universaliter profecto loquitur, et maxime circumcisionem comprehendit, quæ erat ex præcipuis cæremoniis. In his autem omnibus supponit D. Thomas illum usum cæremonialium esse nunc prohibitum. Quod nondum generaliter probatum est. Et ideo in speciali de circumcisione, et de illo modo utendi illa, potest reddi ratio, quia ritus ille non potest a superstitione excusari, esto a judaico errore excusetur.

10. *Declaratur tradita doctrina.*— Quod declaratur in hunc modum : qui circumciditur ob Christi imitationem, vel in ea intentione respicit Christum ut suscipientem circumcisionem tanquam sacramentum quoddam a Deo institutum, et sic vel non evitat superstitionem judaicam, vel fallitur et eluditur, ac subinde in superstitionem incidit; probatur, quia non potest sic conformari Christo, nisi intendat suscipere circumcisionem, ut sacramentum a Deo institutum, et hoc pertinet ad judaicum errorem; vel si hoc non intendit, non potest conformari Christò, ut suscipienti sacramentum, et sic vana est et superstitiosa intentio. Vel per illam intentionem respicit Christum solum ut affectum illo corporali vulnere, seu cicatrice, et sic quidem non est propria judaizatio, tamen est vana superstitio, quia conformitas in illa sola materiali seu corporali læsione aut affectione, nullius virtutis honestatem habet, neque in aliquem honorem Christi cedit, et ita est cultus superstitiosus et vanus. Aut denique per illum actum intendit conformitatem ad Christum in passione illius doloris, et sic etiam est vana et illicita intentio, quia si circumcisio in infantia suscipiatur, ut conformitas ad Christum requirebat, sic nullus fructus animæ est in tali conformitate, quia nullum ibi est meritum, nec satisfactio, nec passionum mortificatio,

nec aliquid simile, et alioqui corpori nocere potest. Unde ulterius etiam in ætate adulta non esset rationabilis intentio illius conformitatis, quia non est licitum homini partem corporis abscindere, vel manum perforare, ut in illo dolore et passione Christo conformetur. Nec etiam est prudentiæ opus velle imitari Christum materialiter, ut sic dicam, in omnibus suis actibus; alioqui celebremus Pascha et comedamus Agnum paschalem, quia ipse hoc fecit, et similia, quæ absurda plane sunt; sed in his imitandus est Christus formaliter, ut sic dicam, id est in obedientia proportionali, ut, sicut ille servavit legem quæ ad tempus illud pertinebat, ita nos nobis datam servemus, etc. Neque obstat consuetudo illius nationis aut tolerantia Ecclesiæ: nam Ecclesia permissive se habet, quia in illo actu in rigore non invenitur error pertinens ad doctrinam, vel judaismum; error autem practicus, et moralis non est tam clarus, ut non potuerit tolerari, et per ignorantiam excusari, eo vel maxime quod gens illa gravioribus laborat erroribus a quibus hactenus non potuit per Ecclesiam emendari.

11. *Nulla ratione licet uti ulla cæremonia legis veteris.* — Atque ex resolutione hujus puncti, generaliter colligo nunquam esse licitum alicui Christiano vel alicui privatæ communitati Ecclesiæ, suo arbitrio ac privata devotione, uti aliqua cæremonia legis veteris ex intentione cultus, etiamsi nullus adsit animus observandi legem, nec utendi tali cæremonia in significatione legali. Et consequenter sequitur legalia nunc esse mortifera per se loquendo, etiam quoad usum hunc quem medium vel mixtum appellavimus. Ita plane sentit D. Thom. in loco supra citato ex 4, quia non de sola circumcisione, sed generaliter loquitur, dicens nunquam fieri licitas tales cæremonias ex intentione bona, quia malæ jam sunt propter prohibitionem. Idemque sentiunt communiter theologi in 4, d. 3, Soto, et alii supra citati, videturque sufficienter probari usu et traditione Ecclesiæ. Item quia talis usus semper habet speciem mali, non ex accidenti tantum, sed quasi per se, supposito Ecclesiæ statu. Denique est optima ratio, quia si talis usus in una vel altera cæremonia ex sola intentione operantis possit excusari vel approbari, eadem ratione in qualibet et consequenter in omnibus, quia non est major ratio de una quam de aliis. Potest vero contra hoc objici cap. unic. de Purific. post part., ubi Innocent. III inquit, licet mulieres post partum non teneantur ab ingressu templi abstinere propter legem Moysi, si tamen abstinere voluerint, devotionem earum non esse improbandam. Respondetur tamen facile, separationem illam seu abstinentiam ab ingressu Ecclesiæ propter aliquam corporalem immunditiam vel indecentiam, non pertinere ad cæremoniam legalem, sed ad honestam circumspectionem et moralem prudentiam. Nec cæremonia legis consistebat in sola illa separatione, sed in modo et observatione dierum, et in aliis cæremoniis quæ in die ingressus et purificationis fiebant. Quod magis in sequenti puncto declarabitur.

12. *Aliud dubium, quid potest Ecclesia circa hoc. — Pars affirmans.* — Hinc enim statim suboritur aliud dubium propositum, an saltem, Ecclesiæ auctoritate interveniente, possit talis usus permitti aliqua ex parte, sive per dispensationem, sive per legem definientem seu acceptantem talem cæremoniam pro Ecclesiæ usu. Nam partem affirmantem suadere videtur exemplum Apostolorum, qui præceptum dederunt fidelibus, etiam conversis ex gentibus, abstinendi a suffocato et sanguine, Actor. 15, quod tamen ad cæremonias veteris legis pertinebat. Nec refert quod id fecerint propter vitandam offensionem Judæorum, et eo tempore quo legalia nondum erant mortifera, ut paulo post videbimus. Non, inquam, hoc satisfacit, quia illa observantia duravit in Ecclesia usque ad tempora Sylvestri, ut constat ex Concilio Gangren. eo tempore celebrato, cap. 2; et post illa etiam tempora fuit renovatum illud præceptum in Conc. Aurel. 2, cap. 20, et Conc. Wormac., cap. 69. Nec apparet ratio cur non possit Ecclesia illam abstinentiam præcipere, sicut alias præcipit; ergo eadem ratione poterit aliam cæremoniam usurpare, si ad ornatum vel ad alium effectum aptam esse judicaverit. Sic enim multa cæremonialia Ecclesia instituit ad imitationem legalium, ut constat ex c. 2, c. *Sicut*, cap. *Solemnitates*, cum aliis, de Consecr., d. 1.

13. *Pars negans.*—In contrarium vero est, quia hoc modo non magis essent mortifera nunc præcepta cæremonialia, quam judicialia, contra D. Thomæ sententiam a theologis communiter receptam. Sequela patet, quia præcepta judicialia observata nunc ut legalia etiam sunt mortifera; dicuntur autem non esse mortifera, quatenus illæmet actiones possunt per legem humanam renovari et præcipi; ergo si hoc etiam potest licere in cæremonialibus, non

magis sunt mortifera quam illa. Dices hoc esse licitum in judicialibus generaliter, et non solum per ecclesiasticam legem, sed etiam per civilem; in cæremonialibus raro posse id fieri, et non nisi per legem ecclesiasticam. Sed hæ differentiæ non satisfaciunt, quia si licet renovare unam vel alteram cæremoniam, secluso spiritu et significatione legali, cur non singulas et omnes? Nulla enim sufficiens ratio reddi posse videtur. Si autem hoc admittatur, parum referret quod hæc cæremonialia per solam legem ecclesiasticam renovari seu acceptari possint, et non per civilem, quia id non proveniet ex majori cessatione cæremonialium quam judicialium, sed ex eo quod materia cæremonialis seu religionis ad solam potestatem ecclesiasticam spectat. Ergo non videtur posse illa differentia sustineri, nisi dicendo judicialia ita esse mortua quoad legem veterem, ut possint per humanam legem propter suam utilitatem conservari et introduci; cæremonialia vero nullo modo possint, ideoque non solum mortua, sed etiam mortifera esse dicantur. Et confirmari hoc potest ratione qua divus Thomas probat differentiam illam, videlicet, quia judicialia non sunt præcepta principaliter propter significationem, sed propter aliquam utilitatem politicam, vel moralem; cæremonialia vero sunt principaliter propter significationem. Et ideo priorum instauratio fieri potest sine præjudicio veritatis fidei, non vero posteriorum. Ecclesia autem non potest aliquid instituere aut renovare quod sit in præjudicium fidei, et falsam significationem contineat: ergo nulla cæremonialia instaurare potest.

14. Resolutio hujus dubitationis pendet ex alia, nimirum, an hæc prohibitio sit ex jure divino, vel ecclesiastico, seu apostolico, quod dubium melius tractabitur in c. 17; et ideo ibi melius explicabimus immutabilitatem hujus institutionis, et consuetudinis quam Ecclesia habet vitandi usum cæremoniarum legalium tanquam mortiferum et a Deo reprobatum. Nunc ergo solum dicimus Ecclesiam non posse cæremonias illas resuscitare seu admittere, saltem quoad eas quæ erant quasi fundamentales, et substantiales, qualia erant sacrificia, sacramenta et sacerdotium; tum quia repugnaret institutioni legis novæ; tum etiam quia in istis erat principaliter significatio futurorum. De aliis vero secundariis cæremoniis quæ sacra vel observantiæ dicuntur, non est tam certum quod non possint ab Ecclesia usurpari; nihilominus tamen simpliciter ita loqui possumus, quia vel nulla est talis potestas; vel si est, nunquam potest convenienter ad actum revocari; vel si interdum potest, solum est in aliqua re minima, et propter rationem moralem potius quam cæremonialem, quæ exceptio non impedit quin regula dicta generaliter constitui possit. Hanc vero doctrinam totam in dicto capite explicabimus et confirmabimus.

15. *Quæ cæremoniæ etiam legis naturæ mortiferæ esse possint. — Quas cæremonias accidentales accipere potest Ecclesia.* — Ex dictis vero possumus obiter inferre non solum veteris legis cæremonias, sed etiam illas quæ esse poterant in lege naturæ, et prout in illa erant quasi substantiales, vel tanquam signa specialia alicujus fidelis congregationis, etiam cessasse et esse mortifera in lege nova. Explicatur, quia in lege naturæ poterat esse aliquod sacramentum in remedium originalis peccati : velle ergo nunc tali sacramento uti extra Baptismum, perniciosum esset. Similiter erant tunc sacrificia, et consequenter sacerdotium illi tempori accommodatum; hæc igitur et similia tentare in Ecclesiam Catholicam inducere, mortiferum esset, neque ulla humana auctoritate licitum fieri potest. Non quidem propter significationem futurorum mysteriorum quæ jam facta sunt; nam fortasse non erat in illis cæremoniis talis significatio, sed quia talis usus repugnaret institutioni sacramentorum, et sacrificii novæ legis, ut in tertio tomo tertiæ partis latius declaravi. Ex aliis vero accidentalibus cæremoniis quæ ad ornatum ordinantur, accipere potest Ecclesia quascumque rationi consentaneas et institutioni Christi non repugnantes, sive antea in lege naturæ in usu fuerint, sive non fuerint; hoc enim nihil ad honestatem refert, ut per se constat.

CAPUT XV.

AN LEX VETUS FUERIT SEMPER MORTIFERA POST INCHOATAM EVANGELII PROMULGATIONEM.

1. *Controversia inter Hieronymum et Augustinum.* — Diximus præcepta cæremonialia mortifera esse in lege gratiæ, quia usus illorum non solum jam non est præceptus, verum etiam est prohibitus; tractandum nunc superest quando illa prohibitio habuerit initium. Ubi simul tractanda est celebris controversia inter Hieronymum et Augustinum, qui in hoc puncto diversas habuere sententias, quas inter se epistolis mutuo missis disputa-

runt, et unusquisque sententiam suam acerrime defendit. Occasio vero prædictæ controversiæ sumpta est ex variis factis et dictis Apostolorum, quæ hoc punctum pro utraque parte dubium reddunt.

2. Nam, ex una parte, legimus in Actibus Apostolorum, post resurrectionem Domini et prædicationem Evangelii, ipsosmet Apostolos exercuisse cæremonias legales; ergo signum est eo tempore non fuisse mortiferas; sed in illo tempore jam erant mortuæ; ergo non simul, sed prius fuerunt mortuæ quam mortiferæ. Primum antecedens patet Actor. 16, ubi Paulus circumcidit Timotheum, qui erat ex patre gentili, matre Judæa fideli; et cap. 21 dicitur Paulum sibi totondisse in Cenchris caput, quia votum habebat; et cap. 18, seniores Jerusalem tale consilium dederunt Paulo : *Sunt nobis quatuor viri habentes votum super se; his assumptis sanctifica te cum illis, et impende in illis, ut radant capita*, etc.; et postea dicitur : *Tunc Paulus, assumptis viris, postera die purificatus cum illis, intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio;* et cap. 24 ait Paulus se venisse Hierosolymam eleemosynas facturus, *oblationes et vota*, et inventum esse purificatum in templo. Quæ omnia faciebat Paulus, ne offendiculo esset Judæis, ut ipse consulit 1 ad Corinth. 10, suo exemplo monens alios, *ut sine offensione sint Judæis et gentibus, sicut et ego* (inquit) *per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant;* et ideo, cap. 9, de se etiam dicit : *Et factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrarer, iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant, lucrifacerem.* Constat ergo Paulum exercuisse legalia. Petrum etiam illa observasse ex Actor. 10 colligitur; cum enim in oratione vidisset linteum in quo erant quadrupedia, etc., et audivisset vocem sibi dicentem : *Surge Petre, occide et manduca*, ipse respondet : *Absit, Domine, quia nunquam manducavi omne commune et immundum*, etc., quod pertinet ad legales observationes; et cap. 11, fideles qui erant ex circumcisione *disceptabant adversus Petrum eo quod introiisset ad viros præputium habentes, et manducasset cum illis*, quod est signum illos observasse legalia usque ad illud tempus, quibus non potuit Petrus aliter satisfacere, nisi divinam revelationem eis narrando circa gentium vocationem. Accedit quod gravius est, quia, licet Act. 15, declaratum fuerit gentiles ad fidem conversos non fuisse obligatos ad servanda legalia, nihilominus aliquod legale præceptum fuit illis impositum, utique abstinendi a suffocato et sanguine; signum ergo est non fuisse tunc mortifera legalia.

3. Aliunde vero videri potest usum legalium nunquam licuisse, ac subinde mortiferum fuisse post Christi passionem, ex loco Pauli ad Galatas cap. 2, ubi narrat, cum ipse esset Antiochiæ, venisse illuc Cepham, eumque prius quidem cum Gentibus indifferenter conversatum fuisse et edisse; postea vero cum venissent quidam Judæi a Jacobo missi (inquit), *subtrahebat et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant*, quod videns Paulus inquit : *In faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat*, et infra : *Cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus*, etc. Ubi Paulus damnare videtur factum Petri tanquam illicitum et contrarium veritati Evangelii; quod non alia ratione dictum est a Paulo, nisi quia illa Petri subtractio ad legalium observationem pertinebat; supponebat ergo Paulus eo tempore jam fuisse illicitam observationem legalium; nam si alicui licuisset, maxime Petro, ad quem vel dispensatio vel interpretatio legum pertinebat. Ergo etiam quolibet tempore post Christi Evangelium legalia fuerunt mortifera. Probatur hæc consequentia, quia non est major ratio de illo tempore quam de quocumque alio, vel priori vel posteriori.

4. *Rejicitur sententia affirmans Cepham illum a Paulo reprehensum non fuisse Petrum.* —Non possumus autem hoc loco omnino prætermittere quin breviter rejiciamus sententiam quorumdam qui, ut hujus testimonii difficultatem effugerent, dixerunt Cepham illum de quo Paulus ibi loquitur non fuisse Petrum Apostolum, sed quemdam discipulum ex septuaginta Petri Apostoli, Gentilem. Ita refert (ex Clement. Alexandr., l. 5 Hippothiposion) Euseb., lib. 1 Histor., cap. 12, et non improbat; apud Clementem vero nunc nihil de hoc reperimus; Œcumen. autem, in collectaneis epistolæ ad Galat., in eamdem sententiam inclinat, dicens habere apparentiam, et illam sequitur Doroth. in Synopsi, ubi inter septuaginta discipulos ponit Cepham, *quem Paulus* (inquit) *Antiochiæ redarguit, ejusdem cognominis cum Petro, et Episcopus Cariæ factus est.* Et ex modernis secuti sunt hanc sententiam Barthol. Camerar. in tractat. de Jejun.,

capite sexto; et Hector Pintus in Daniel., cap. 1. Fundantur præcipue quia hæc opinio est aptior ad vitandas difficultates quæ ex illa narratione Pauli oriuntur. Item ad respondendum infidelibus qui ex illa historia occasionem sumpserunt calumniandi Apostolos, vel quod in doctrina inter se dissentirent, ut de Marcione refert Tertullian.; vel quod inconstantes essent, nunc servando, nunc damnando; et nunc conversando cum gentibus, nunc se subtrahendo; quod in Petro notavit Julianus Apostata, ut Cyril. l. 9 contra illum refert; in Paulo vero id notavit Porphyrius, teste Hieronymo. Denique facit pro hac sententia, quod Lucas, in Actibus, non narrat hunc adventum Petri Apostoli in Antiochiam, neque contentionem hanc inter Apostolorum Principes.

5. *Hæc sententia est improbabilis.* — Hæc vero sententia probabilis non est, quia est contra communem Patrum expositorum sententiam, et sine fundamento, imo contra planum contextum Scripturæ, solumque ad fugiendam difficultatem excogitata. Et imprimis Hieronymus ibi contra illam sententiam dicit nescire se alterum vocatum Cepham, præter Petrum. Quod intelligendum videtur de Scriptura sacra: nam alias Martialis Episcopus dicitur vocatus cognomento Cepha; nam in Epist. 2 ad Tolosanos, in initio, ita seipsum nominat, *Servus Dei Apostolus* JESU *Christi Martialis Cepha*, ut habetur in tom. 3 Bibliothecæ Sanctorum. Ubi in præfatione ad illas epistolas, ut notatur ex Aureliano Episcopo, successore Martialis, in vita ejus, refertur Martialem fuisse consanguineum Petri, et ab illo baptizatum, et magna charitate conjunctum, et inde posse conjectare illum sumpsisse Cephæ cognomentum quod ipse sibi attribuit. Verumtamen, quidquid sit de auctoritate illius inscriptionis, licet demus interdum ipsum Martialem sibi assumpsisse cognomen illud, non constat, nec affirmari potest illum communiter fuisse ita nominatum, et ideo verisimile non est Paulum de illo fuisse locutum, præsertim cum sæpe aliis locis Petrum Apostolum Cepham simpliciter vocet, 1 ad Cor. 2, 3, 9 et 15; cumque quasi per antonomasiam Petrus vocaretur eo nomine quod et a Christo illi erat impositum, et idem quod Petrus significaret, ut Hieronymus notat. Accedit quod in eadem vita Martialis refertur, anno decimo quarto a Christi passione fuisse Martialem Roma missum ab Apostolis in Galliam, ut esset Lemovicensis Episcopus, ibique usque ad vitæ finem vixisse: non ergo potuit Martialis adesse Antiochiæ, neque esse Cepham illum cui restitit Paulus, cum ex narratione ejusdem Pauli constet illud factum contigisse post decimum-septimum annum a conversione sua, ac subinde post decimum-nonum a passione Domini. Nam conversio Pauli contigit biennio post resurrectionem Christi, et triennio post conversionem ascendit primo Hierosolymam videre Petrum, ad Galat. 1; deinde post quatuordecim annos secundo ascendit Hierosolymam, ad Galat. 2; et postea successit contentio cum Cepha : ergo contigit decimo-nono vel vigesimo anno post Christi passionem; ergo non potuit illa contentio esse cum Martiale, quia jamdiu in suo Episcopatu Lemovicensi residebat. Verum quidem est Dorotheum non dicere Cepham illum fuisse Episcopum Lemovicensem, sed factum esse dicit Episcopum in Caria, quæ est Asiæ provincia, unde non videtur de Martiali loqui, sed de alio Cepha, qui profecto ignotus est, et omnino rejiciendus. Nam si aliquis fortasse ex septuaginta discipulis cognominatus fuit Cepha, non fuit alius nisi Martialis, ut recte notat Baron., t. 1, anno 33, n. 41, juncto ann. 51, num. 25. Constat ergo illum Cepham de quo Paulus loquitur, ad Galat. 2, non potuisse esse illum quem Euseb., lib. 1 Histor., cap. 12, inter septuaginta et duos discipulos numerat, ac subinde fuisse Petrum Apostolum.

6. *Ostenditur magis improbabilitas prædictæ sententiæ.*—Maxime autem hoc ipsum convincit textus ipse beati Pauli; nam prius nominat Jacobum, Cepham, et Joannem, et de his dicit: *qui videbantur columnæ esse* : ergo dubitari non potest quin ibi loquatur de Apostolo Petro. Cur enim Martialem potius quam alium ex septuaginta discipulis inter tres Ecclesiæ columnas, quasi per antonomasiam positas, numeraret? Aut quomodo in illo numero Petrum omitteret, qui erat omnium caput? Præsertim quia de illis tribus dicit: *Cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, dextras dederunt mihi, et Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi vero in circumcisionem*, etc. Ubi imprimis pondero verbum *cum cognovissent*, et ex illo colligo cum illis tribus præcipue contulisse Paulum Evangelium quod prædicabat in gentibus, ad quod Hierosolymam ascenderat, ut præmiserat ; maxime autem illud conferre debuit cum Petro, ut per se constat: ergo necesse est illum Cepham fuisse Petrum; deinde expendo verbum, *dextras dederunt mihi :* nam hoc indicat magnam auctoritatem in dante

vel dividente provincias (ut sic dicam); hæc autem auctoritas maxime erat in Petro : denique idem convincit illa particula, *ipsi autem in circumcisione :* nam superius dixerat Paulus Petro creditum fuisse Evangelium circumcisionis, et Deum specialiter fuisse illi cooperatum in Apostolatu circumcisionis : ergo non potuit non comprehendi in illis tribus, qui sibi assumpserunt peculiarem curam circumcisionis : ergo Cephas illis annumeratus non erat nisi Petrus Apostolus. Proxime vero subjungit Paulus : *Cum autem venisset Cephas Antiochiam*, etc. ; ergo ibi etiam loquitur de eodem Petro. Patet consequentia, tum quia non est verisimile in tam brevi contextu transiisse ad aliam personam sub eodem nomine, et nunquam alibi in Scriptura sic nominatam, et cum magna totius historiæ æquivocatione ; tum etiam quia, cum narrasset ea quæ cum Petro gesserat Hierosolymis, transitum facit ad ea quæ cum eodem Antiochiæ transegerat : nam ideo præmisit acta cum Petro Hierosolymis, quia ad causam Antiochenam conducebant, quam narrare intendebat : ergo ipse contextus cogit ut Cepham illum semper intelligamus fuisse Petrum. Denique hoc etiam convincunt verba illa sequentia : *Et simulationi ejus* (id est, Cephæ) *consenserunt cæteri Judæi, ita ut Barnabas duceretur ab eis in eamdem simulationem.* Nam ex his verbis intelligimus fuisse magnam Cephæ auctoritatem, et in ea Barnabam superasse, cum illius factum non solum cæteros, sed etiam Barnabam quodammodo cogeret, quod neque de Martiale, nec de aliquo alio ex septuaginta discipulis cogitari potest.

7. *Frivola evasio a Patribus rejecta.* — Merito ergo sancti Patres, neque ad resistendum hæreticis vel infidelibus, neque ad expediendas alias illius loci difficultates, illa frigida evasione usi sunt, sed pro certo semper supposuerunt Cepham illum fuisse Apostolum Petrum, ut constat ex Tertull. de Præscriptionib. adversus hæreticos, c. 23, et lib. 4 contra Marcion., c. 2, et lib. 5, c. 3 ; et ex Cyrill. Alexandr., l. 9 contra Julian. in fin. ; et ex Hieronym. et August. in epistolis mutuo missis, et in epist. ad Gal., qui id supponunt tanquam manifestum. Idem Chrysost. et Græci omnes, Ambr., Anselm., D. Thom., Rupert., lib. 5 de Operibus Spirit. sanct., lib. 5, alias lib. 1 de Consilio, c. 14, et alii moderni Latini ; et optime Greg., hom. 19 in Ezech., ubi in laudem Petri eleganter dicit : *Ecce Paulus in Epistolis suis scripsit Petrum reprehensibilem, et Petrus in Epistolis suis asserit Paulum in his quæ scripserat admirandum,* quod late prosequitur. Denique omnes etiam scholastici hanc quæstionem tractantes, quos infra referemus, in hoc consentiunt. Neque refert quod Lucas adventum illum Petri in Antiochiam, et alia quæ Paulus commemorat, in sua historia non narraverit, quia multa etiam alia omisit, neque id est contra veritatem et fidelitatem historiæ, ut Hieronymus recte respondet. Addo denique, quod ad præsentem difficultatem attinet, non multum referre quod ille Cephas fuerit Petrus vel alius discipulus. Nam licet ille esset Martialis, verbi gratia, inde colligitur male fecisse segregando se a Gentibus, ac subinde videtur inferri jam tunc legalia fuisse mortifera, de quo est præsens controversia, quam, quia diffusa est, per discursum sequentium capitum distinctius tractabimus.

CAPUT XVI.

AN LEX FUERIT SEMPER MORTIFERA EX QUO EVANGELIUM PRÆDICARI CŒPIT, ET TRACTATUR SENTENTIA HIERONYMI.

1. In hoc puncto fuit D. Hieronymi sententia, in comment. Epistol. ad Galat., cap. 2, et Epist. 89 ad Augustinum, post Evangelium semper ab initio prædicationis ejus post Christi mortem, fuisse perniciosum et mortiferum cæremonias legis vere et ex animo observare : quod tanta exaggeratione asseverat, ut contrarium censeat pertinere ad errorem Ebionis et Cerinthi. Unde contra Augustinum tanquam magnum inconveniens et hæreticum infert, quod post Evangelium Christi *Bene faciant Judæi credentes, si legis mandata custodiant,* hoc est, sacrificia offerant, etc. Non invenio autem apud Hieronymum propria Scripturæ testimonia, quibus hoc punctum specialiter persuadeat, sed illis tantum testimoniis utitur, quibus supra probavimus legem veterem esse jam mortuam, et non posse cum evangelica conjungi. Unde tacite inde infert nunquam potuisse vere et ex corde servari, sine discessione a Christo, juxta illud Pauli ad Galatas 5 : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit;* et illud : *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini.*

2. *D. Hieronymi quatuor rationes.*—Deinde consecutionem illam, quod, si lex erat mortua, erat etiam mortifera, nonnullis rationibus obiter suadet. Prima est, quia servare il-

lam legem jam mortuam vere et ex animo, erat injuriosum Christo, ac legi ejus, quasi illa ad salutem non sufficeret. Secunda, quia talis observatio continebat intrinsece perniciosum mendacium. Nam illæ cæremoniæ veteris legis significabant Christum ejusque mysteria, ut futura, et non ut facta : unde qui illas vere et ex corde exercebat seu observabat, eo ipso significabat Christum nondum venisse, vel non redemisse homines, vel aliquid simile; hæc enim significatio non erat separabilis ab illis cæremoniis, si ut cæremoniæ legales fiebant : nam per se primo erant ad illam significationem impositæ, et per eam in ratione legalium cæremoniarum constituebantur. Tertiam rationem præcipue urget et repetit Hieronymus, quia, si aliquando licuisset servare legalia jam mortua Judæis conversis ad fidem, etiam nunc liceret, quia non est major ratio de uno tempore quam de alio. Et ita sæpe infert contra Augustinum, ex ejus sententia sequi licere Judæis fidelibus conjungere legem cum Evangelio, etiam nunc; vel, quod perinde est, tempore ejusdem Hieronymi et Augustini. Quia si Judeis tunc licebat servare, *non ex necessitate salutis, sed ex consuetudine solemnitatis*, ut ait Augustinus, etiam nunc licebit, quia illa ratio semper durat. Et idem est de alia quam solet tradere Augustinus, scilicet, ut illa lex semper in honore habeatur, nec videatur reprobari tanquam a Deo aliena, ut a multis hæreticis factum est. Quarta ratio Hieronymi est, quia cæremoniæ illæ, postquam fuerunt mortuæ, non erant indifferentes, sicut est ambulare, et aliæ similes actiones; ergo semper fuit aut bonum, aut malum : non potest autem censeri bonum colere Deum cæremoniis ab ipso jam repudiatis et rejectis : ergo semper fuit malum.

3. *Hieronymi expositio de factis Apostolorum.* — Atque hinc coactus est Hieronymus dicere, quoties Apostoli visi sunt cæremonias illas exercere post Evangelium, non vere et ex animo exercuisse, sed per simulationem. Fundamentum ejus est, quia pro certo credit Apostolos in eo usu non peccasse : peccassent autem, si veraciter illa observassent juxta dicta in præcedenti puncto : ergo dicendum est per simulationem id fecisse. Probatur consequentia, quia hoc modo facile excusari possunt a peccato; nam simulatio interdum licita est, non solum in materia politica seu humana, sed etiam in materia religionis, si bono fine et intentione fiat. Hoc ultimum probat Hieronymus ex facto Christi, Lucæ 8, quando finxit se longius ire, quæ fuit quædam simulatio. Item ex facto Josue 8, ubi Josue cum suo exercitu fugam simulatam ordinavit, ut hostes in insidiis caperet quas eis paraverat, unde sic dicitur : *Josue vero, et omnis Israel cesserunt loco, simulantes metum, et fugientes per solitudinis viam;* quod factum reprehendi non potest, ut constat etiam ex usu omnium gentium. Pro materia autem cæremoniali adducit Hieronymus factum Jehu, qui simulavit se colere Baal, velleque illi sacrificium offerre, quod fecit insidiose (ut dicitur 4 Reg. 10) ut disperderet cultores Baal. Addi etiam solet illud 4 Reg. 5, ubi Eliseus permisit Naaman Syro ut simulare posset se adorare in templo Remmon, adorante rege suo.

4. Denique directe etiam ostendit Hieronymus hanc simulationem Apostolorum. Et imprimis de Petro ait, timore compulsum, per simulationem et condescensionem abtinuisse ab eo, quod facere solebat : nam Paulus expresse dicit : *Segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant, et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.* Ergo totum illud ad simulationem factum est, et bona intentione ad vitandum scandalum Judæorum. Neque enim id potuit facere Petrus, quia crederet id esse necessarium; jam enim per revelationem didicerat Evangelii gratiam gentibus esse communicandam, Actor. 10; imo, cap. 11, ipsemet Petrus hoc ipsum alios Judæos docuerat, et cap. 15 cum aliis Apostolis definierat Gentiles admittendos esse ad legem gratiæ sine onere legalium. Deinde Paulum esse usum eadem simulatione, ex consilio Jacobi et seniorum, colligit ex Act. 21, ubi cæteri dixerunt Paulo : *Vides, frater, quot millia sunt in Judæis qui crediderunt, et omnes æmulatores sunt legis;* ex quo intulerunt inferius : *Hoc ergo fac quod tibi dicimus,* etc., ubi dederunt consilium de purificatione et oblatione legali, et statim fructum et finem illius simulationis significant, dicentes : *Et sciant omnes, quia, quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem.* Ex quo loco constat Paulum non fuisse purificatum animo colendi Deum, sed hoc simulasse ut nomini suo et famæ consuleret, item non habuisse animum observandi legem, sed hoc etiam simulasse, ut alii talem existimationem de illo conciperent, vel certe ut scandalum in ipso non paterentur. Hoc enim expresse videtur confiteri idem Paul. 1 ad Corinth., 9, dicens : *Factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Ju-*

dæos lucrarer; et clarius: *Iis qui sub lege sunt quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege essent lucrifacerem.* Gerebat ergo se Paulus tanquam existens sub lege, cum legalia observabat : ergo simulabat quod non erat, bona intentione, scilicet, propter salutem Judæorum.

5. Tandem applicat Hieronymus hanc doctrinam ad locum Pauli ad Gal. 2, et ex ea colligit primo, Petrum nihil peccasse segregando se a gentibus propter metum Judæorum, quia id non faciebat animo servandi legalia, nec quia putaret illud sibi esse necessarium ex vi legis, sed solum per dispensatoriam simulationem, quæ sibi erat licita, ut declaratum est; et in hoc sensu ait Hieronymus usum fuisse Petrum honesta dispensatione ; per vocem enim *dispensationis* non intellexit propriam relaxationem alicujus legis (ut Augustinus illum interpretari videtur), sed intellexit potius prudentem providentiam ita operandi, ut nec contra legem aliquam ageret, et infirmioribus sese accommodaret per dictam simulationem. Et confirmari hoc potest, quia si Petrus in eo facto peccaret, peccatum illud grave fuisset, aut sacrilegii, aut perniciosi mendacii, aut gravis scandali. Petrus autem tunc non potuit peccare mortaliter, cum omnes Apostoli in die Pentecostes fuerint in gratia confirmati, juxta receptam doctrinam scholasticorum, quam tradit D. Thomas in 3, dist. 12, q. 2, a. 1 et q. 24 de Verit., art. 9, in 2 arg. *Sed contra,* et ad secundam; et sensit Ambros., lib. de Benedictionib. Patriarch., c. 4, in fine, dicens : *Apostoli quos Dominus a peccatorum labe mundavit, super lac candidiores facti sunt, quos macula nulla postea fuscavit : etenim lac temporale est; gratia autem Apostolorum perpetua manet.*

6. Secundo, infert Hieronymus Paulum non vere et ex animo reprehendisse Petrum, sed pia etiam simulatione, et ex præmeditato consilio inter illos, quod inter se convenerunt, ut Petrus tanquam circumcisionis Apostolus Judæorum fragilitati condescenderet, et a gentibus in exteriori specie segregaretur; Paulus vero ei resisteret, eumque exterius reprehenderet, ut hoc modo tanquam Apostolus gentium gentibus succurrere videretur, et ita utrique, tam Judæi quam Gentiles, instruerentur, et uterque Apostolus peculiarem populi sibi commissi curam ostenderet. Et totum hoc consilium comprehendit Hienonymus sub nomine honestæ dispensationis, et illud colligit ex illo fundamento, quod Petrus non peccavit. Nam si non peccavit, profecto id non ignoravit Paulus; ergo nec potuit vere illum reprehendere; ergo ex conventione et dissimulatione. Item quia non est verisimile Paulum voluisse reprehendere in Petro quod ipse sæpius fecerat, nec videbatur etiam decens ut Petrum serio reprehenderet, præsertim in re non manifeste mala; ergo verisimilius est id fecisse ex præhabito consensu ejus. Denique quia hæc interpretatio, licet non colligatur ex textu Pauli, recte accommodatur verbis ejus. Nam quod dicit Paulus : *In faciem ei restiti,* juxta græcum legit : *Secundum faciem,* id est, in exteriori apparentia. Et illud : *Quia reprehensibilis erat,* legit etiam juxta græcum: *Quia reprehensus erat,* non ab ipso Paulo, sed a fidelibus gentibus, qui graviter ferebant factum Petri, quia non intelligebant simulationem. Denique illa verba : *Cum viderem quia non ambularent ad veritatem Evangelii,* non intelligit Hieronymus esse dicta propter Petrum, sed propter Judæos, quibus ipse condescendebat.

7. Atque hanc totam expositionem firmat auctoritate Græcorum, quorum fuit antiqua, refertque Originem, Eusebium Emissenum, Didymum, Chrys., et alios ad Gal. 2. Idem habet Chrys. hom. 36, in Acta, et l. 1 de Sacerdotio. Et eum sunt secuti Œcumen. et Theophyl. ad Gal. Apud Theodoretum vero mutila est illius loci expositio, desunt enim priora verba, et ab illis incipit exponere : *Quomodo gentes cogis judaizare;* et ideo non satis certum est quid ille senserit. In verbis autem illis : *Quoniam ergo hic quidem reprehendit, ille vero reprehensionem silentio excepit, et iis qui ex Judæis crediderant, et iis qui ex gentibus, medicamentum utile compositum est;* in his (inquam) verbis indicat medicamentum illud ex communi consensu fuisse compositum : nam ad hunc modum loquuntur alii Græci; re tamen vera mens hujus auctoris pendet ex prioribus verbis quæ desunt. Clarius sensit auctor commentariorum ad Galatas, quæ nomine Athanasii circumferuntur, et eamdem sententiam supponit Cassian., col. 17, c. 2 : insinuat etiam Cyril. Alex., l. 9 contra Julian., in fine, ubi, ad Julianum calumniantem Apostolos, respondet ignorasse ipsum *artificiosissimam in illis dispensationem,* quam sic explicat : *Non enim aliud sentiebat discipulus, sed tempestive utebatur congruis dispensationibus,* etc. Et ex recentioribus expositoribus secutus est hanc sententiam Isid. Clarus ibi, et ut probabilem defendit Adam., et ex parte se-

quitur Cajet.; similiter ex scholasticis eam probabiliter defendit Major, 4 d., 3 q., et absolute sequitur Adrian. in 4, q. 1, in princ.; et inclinat Ferdin., Episc. Lucensis, in Advertentiis Theologicis, quæsito 6, ubi inter dissimulationes quæ non sunt mendacia, ponit factum Petri et fictam Pauli objurgationem.

CAPUT XVII.

LEGEM VETEREM NON SEMPER POST INCHOATAM PRÆDICATIONEM EVANGELII FUISSE MORTIFERAM, AUGUSTINI SENTENTIA EST, ET VERA.

1. *Limitatio Augustini tripliciter intellecta.* — Distinguit Augustinus duplicem modum servandi legalia, unus est ponendo in illis spem salutis, alius simplicior, quem vocat ex consuetudine solemnitatis. De priori ergo modo docuit Augustinus semper fuisse mortiferum servare legalia ut ad salutem necessaria, seu ponendo in eis spem salutis, neque in hac assertione potuit Hieronymus ab Augustino dissentire, nam generalius ipse hoc asserebat; et ideo illam limitationem redarguit, dicens se nescire quid sit observare legalia sine necessitate, vel spe salutis: *Nam si salutem non afferunt* (inquit), *quid observabuntur? vel quomodo, ait, salutem non afferunt, quæ observata martyres faciunt,* quod in sua Epistola scripserat Augustinus. Sed, ut supra dixi, tribus modis potest illa limitatio Augustini intelligi. Primo, ut ponere spem salutis in legalibus cæremoniis idem sit quod ab illis expectare justitiam et salutem, sine spiritu fidei Christi, et in hoc sensu semper illud fuit perniciosum, quia talis spes procederet ex existimatione, quod per litteram legis Moysi possit quis justificari, quod hæreticum est, ut docet Concilium Tridentin., sess. 6, c. 1, et can. 1, et in superioribus dictum est. Et ideo non videtur loqui Augustinus in hoc sensu, nam loquitur de modo servandi legalia, qui cœpit esse perniciosus post inchoatam prædicationem Evangelii, ut ex verbis ejus citatis constat: ille autem modus servandi legalia semper fuit perniciosus et mortiferus: nam semper continebat errorem cogitare quod littera legis ad salutem sufficeret, qui et ad Judaismum et ad Pelagianismum spectat, et ita damnatus est a Concilio Tridentino supra, et a Paulo, tota Epist. ad Rom., et aliis locis.

2. Secundo modo poterant fieri opera legis, ponendo spem salutis in illis, non ex vi legis, sed ex vi fidei et gratiæ Christi venturi, sive salus speraretur ex vi meriti fidei per charitatem operantis, sive ex vi alicujus benignæ promissionis Dei per Christum: et hoc modo certum est non semper fuisse malum observare legem sperando salutem ex tali observatione, cum aliquando fuerit illa observantia ad salutem necessaria, et ideo etiam martyres tunc facere posset, pro illa mortem sustinendo, ut de Machabæis Ecclesia profitetur. At vero post Christi adventum et prædicationem semper fuisset malum exercere legalia, sperando ex eorum observatione salutem fundatam in fide Christi ut venturi, quia jam illa fides falsa esset, et ita usus legalium sub hac fide semper post passionem fuit contrarius Evangelio. Clarum autem est Judæos, qui credebant in Christum, vel ad prædicationem Apostolorum, vel ad prædicationem ipsius Christi, non potuisse servare legalia sub hac fide vel spe, quia hoc repugnabat fidei quam jam de Christo conceperant, ut supponitur. Poterant vero, fundati in fide viva redemptoris jam præsentis, sperare salutem saltem secundam (id est, augmentum gratiæ et gloriæ) per observationem legalium, quamdiu mortifera non fuerunt, quia pro eo tempore religiosa erat observatio. Et hoc etiam recte probat ratio Hieronymi, nam alias cur observarentur. Unde neque in contrario sensu loqui potuit Augustinus, quia ipse docet pro aliquo tempore fuisse Judæis sanctum et honestum observare legalia, et hoc modo esse interdum servata ab Apostolis: ergo negare non potuit quin per illam observantiam Apostoli mererentur gratiam et gloriam: ergo rectissime potuerunt ex hac spe illas cæremonias facere, et hoc est exercere illas ponendo spem salutis in illis, juxta hanc interpretationem, sicut potest poni in quibuscumque bonis operibus ex fide et charitate factis.

3. Tertio tandem modo poterat spes salutis poni in cæremoniis legis, tanquam in necessariis ad salutem, quamvis non per se sufficientibus aut efficacibus ad illam. Et in hoc sensu intelligitur ab Augustino dicta propositio, et Hieronymus (ut dixi) illam non improbat, sed solum sentit illam limitationem non esse necessariam: Augustinus vero illam addit, quia (ut statim dicam) censet pro aliquo tempore cæremonialia non fuisse mortifera, licet fuerint mortua: nam inde infert etiam pro tunc fuisse mortifera, si ut necessaria ad salutem fierent, quia talis observatio contineret errorem, quod legalia adhuc viverent et essent sub obligatione, sentitque jam

illo tempore fuisse perniciosum errorem. Idque colligit ex Paulo ad Gal. 5 dicente : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Quod non potuit intelligere Paulus de circumcisione quocumque modo sumpta, alias ejus propositio non fuisset pro eo tempore universaliter vera : nam ipse circumcidit Timotheum, et nullum posuit ibi obicem quominus Christus illi prodesset. Ergo loquitur de circumcisione assumpta ut necessaria ad salutem, et hoc declarant præcedentia verba : *Nolite iterum jugo servitutis contineri;* et alia quæ sequuntur : *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini,* id est, in observatione legis tanquam necessaria ad salutem. Atque ita propositio hæc Augustini verissima est. An vero sit certa de fide, ut ipse indicat, in seq. cap. commodius dicemus.

4. De posteriori autem modo servandi legalia ex religione absque necessitate, docet Augustinus non semper fuisse mortiferum. Et, ut id ostendat, supponit Apostolos non ficte aut simulate, sed vere et ex animo servasse legalia pro aliquo tempore post lucem Evangelii. Et hoc est unum ex punctis, in quo maxime dissentit a Hieronymo, et cum illo contendit. Præcipua vero ratio qua nititur, et quam semper inculcat, est, quia alias talis observatio legalium mendacium vel officiosum vel perniciosum contineret; non possumus autem nec debemus Apostolis mendacium tribuere; ergo neque illam simulationem. Major patet, quia æque est mendacium, factis contra mentem aliquid significare ad decipiendum alium, ac verbis mentiri, quia tota ratio mendacii sumitur ex significatione contra mentem : nam quod fiat hoc vel illo materiali signo, verbo, scilicet, aut facto, accidentarium est. Et ideo D. Thomas 2. 2, q. 111, art. 1, simulationem dicit esse quoddam mendacium, et æque malam. Nec defuit qui diceret Hieronymum sensisse mendacium officiosum propter necessitatem honestam dictum aut factum interdum esse licitum, et ideo non dubitasse Apostolis dictam simulationem tribuere. Et idem dicitur de Chrysostomo, quia in aliis locis videtur approbare mendacium per justam occasionem dictum. Et ab illo tanquam a præceptore putatur didicisse Cassianus illam falsam sententiam de mendacio, quam citato loco late defendit.

5. *Responsio.*—Verumtamen hæc ratio sine dubio non cogit sistendo in propria et pura ratione mendacii; nam facile est simulationem illam a mendacio defendere. Et imprimis de Hieronymo mihi non constat, quod in aliquo alio loco mendacium approbaverit, nullibi enim apud illum hoc legi aut ab aliis allegatum inveni, potiusque in Epist. 65 videtur sententiam illam in Origene reprehendere : et in præsenti puncto expresse declaravit non esse mentis suæ, Apostolis tribuere officiosum mendacium; ergo contra omnem rationem est illum invitum facere approbatorem mendacii. Assumptum patet ex d. Epist. 89, ubi ad Augustinum respondet : *Non officiosum mendacium, ut tu dicis, sed honestam dispensationem ostendentes.* Et quamvis Augustinus, in Ep. 95 apud Hieron., et 19 inter suas, replicet se non intelligere quid sit *ex dispensatione,* sive *dispensative simulare*, nisi ex dispensatione mentiri, nihilominus sine dubio non fuit illa mens Hieronymi, alioqui repugnantia dixisset : et ideo, notavi supra, non accepisse dispensationem pro relaxatione legis, sed pro prudenti administratione et cauto modo operandi. Unde etiam D. Thomas, dicta q. 111, art. 1, dixit Hieronymum usum esse late nomine simulationis pro quacumque fictione.

6. De Chrysostomo autem verum est in aliis locis videri excusare a culpa mendacium, saltem ex dispensatione Dei; nihilominus tamen in præsenti materia nunquam dixit Apostolos fuisse mentitos, ex aliqua dispensatione divina, neque in hoc sensu de dispensatione loquitur, quam *Œconomiam* vocat, quæ vox non relaxationem, sed prudentem administrationem significat. Atque eodem modo in hoc puncto loquuntur alii Græci. Imo vero etiam in aliis locis, ubi de mendacio dispensato Chrysostomus loquitur, ut homilia 53 super Genes., et Ep. 3 ad Olympiadem, in eadem significatione uti videtur nomine dispensationis, scilicet, pro speciali Dei providentia et ordinatione, nam eadem voce utitur, et dicit *dispensationem Dei fuisse implendam.* Unde cum factum et verba Jacob, ostendentis et dicentis se esse Esau, vocat *fraudem, dolum,* et *simulationem,* vel *hypocrisim* (ut lib. 2 de Providentia), vel etiam *mendacium,* materialiter semper has voces sumit, non formaliter. Ait enim quod credebat Jacob se duci et moveri a Deo, et ideo se committebat divinæ dispensationi, credebatque se non peccare nec mentiri. Quia, licet fortasse non omnino intelligeret mysterium, committebat se divinæ dispositioni, et juxta divinam mentem quam Dei instinctu saltem generatim concipiebat, loquebatur. Sicut homo idiota qui negat se fecisse quod occulte fecit, sciens ex testimonio

hominis docti responsionem illam posse habere verum sensum, licet in particulari ignoret quis ille sit, non mentitur, generaliter intendens illud negare, prout verum sensum habere potest. Ad hunc ergo modum pie potest exponi Chrysostomus, cum videtur approbare dispensativum mendacium. Sed de hoc alias: nam in præsenti puncto nulla dispensatio divina ad vitandum mendacium est necessaria.

7. *Ex illa simulatione non sequi mendacium.* —Probo igitur ulterius, admissa illa simulatione, non sequi necessario mendacium, quia ad mendacium duo sunt necessaria, et significatio falsa, et intentio fallendi; neutrum autem in illo facto reperitur : ergo. Major est D. Thom. 2. 2, q. 110, a. 1, et per se clara, dummodo falsa significatio intelligatur, falsam significationem esse necessariam, saltem existimatam, et intentionem fallendi, vel formalem, vel virtualem, quæ includitur in voluntate dicendi falsum, vel in voluntate exhibendi signa a quibus sit falsa significatio inseparabilis. Probatur ergo minor quoad priorem partem, quia vel considerantur illæ cæremoniæ externæ ut habentes significationem ex impositione divina (utique quatenus impositæ erant ad significanda mysteria Christi futura), vel ut habebant aliquam significationem naturalem; ut, verbi gratia, quod sic operantes erant Judæi, seu judaizantes : neutro autem modo erat falsa significatio in illis operibus, supposita bona intentione operantium. Non quidem prior (præsertim secundum sententiam Hieronymi), quia illæ cæremoniæ jam erant abolitæ et reprobatæ; ita revera jam non erant signa publice imposita ad significandum : ergo jam usus illorum materialiter tantum intentus non potest dici usus falsi signi, vel actionis a qua sit inseparabilis falsa significatio. Sicut si vox aliqua, publica auctoritate, mutaret vel amitteret antiquam significationem, qui eam proferret non diceretur falsum signum exhibere, etiamsi ignorantes mutationem inde conciperent falsitatem, quia jam vox illam non significat, nec loquens illud intendit, ut supponimus; ita ergo in illis cæremoniis jam non erat falsa significatio ; ergo uti illis tantum materialiter, non erat exhibere signum falsum ad placitum.

8. *Altera pars de signo naturali probatur.*— Altera vero pars de signo naturali probatur, quia naturalis significatio secundum se spectata semper est vera ; nam si vera non est, nulla profecto est, quia in re ipsa non existit, licet fortasse a videntibus cogitetur. Est enim nota et vulgaris differentia inter signum ad placitum et naturale, quod prius pendet ab humana impositione publica, vel a communi usu et sensu hominum, signum autem naturale solet maxime esse effectus respectu causæ, et in præsenti hoc tantum considerari potest : illius autem significatio pendet ex vera emanatione effectus a causa : unde si idem effectus possit ab aliis causis provenire, revera illam tantum significat, a qua vere emanat; ideoque, licet alii decipi possint putantes provenire ab aliis causis, nihilominus illud dici non potest signum falsum naturale, sed ad summum ambiguum, æquivocum, seu incertum. Ita ergo cæremoniæ illæ, ut erant opera quædam vel effectus sic operantium, naturaliter significabant eorum cogitationem vel intentionem a qua procedebant: ergo ut sic non exhibebant significationem falsam, etiamsi fortasse alii illam conciperent. Declaratur exemplo supra tacto de fuga in militia; naturaliter enim videtur significare timorem et desiderium evadendi inimicum ; potest autem interdum fieri potius ex desiderio aggrediendi hostem in loco tutiori, vel cum majori commoditate et auxilio, et ideo qui sic fugit, non exhibet signum falsum, licet alii possint illud sic concipere, et falli. Ita ergo est in præsenti : nam licet illæ cæremoniæ potuerint fieri intentione judaica, et animo servandi legem, tamen etiam poterant fieri ex alia intentione, et ita erant signa æquivoca, non falsa.

9. *Altera pars de intentione fallendi probatur.* — Altera vero pars minoris, de intentione fallendi, non minus clara est, quia nec necessaria est ad illud opus, nec est ulla occasio præsumendi Apostolos illam habuisse, cum non intenderent malum suorum fratrum, sed commodum. Addo præterea aliud esse intendere alterum decipere, aliud prævidere alium fore decipiendum, et illud permittere aut velle. Primum ergo per se malum est, quia includit actionem decipientis, et ita supponit mendacium ; talis autem intentio non est necessaria ad hujusmodi facta, et id o non debet præsumi nec potest in Apostolis. Posterior autem præscientia et permissio sæpe admitti potest sine ulla culpa vel mendacio, quia tunc deceptio non est activa, sed passiva, quam sibi imputare debet qui facile credit, aut judicat. Imo fortasse interdum velle et cupere ut alter decipiatur, me non decipiente,

potest fieri sine culpa, quia malitia mendacii ibi non est, cum ego non decipiam nec tenear vitare deceptionem alterius, et consequenter non est etiam ibi malitia injustitiæ, ut per se constat. Malitia autem odii proximi (quæ sola superesse posset in affectu mali ad proximum) facile vitari potest, si non ex effectu odii, sed propter vitandum majus malum, vel propter justam vindictam aut defensionem illud desideretur. Et sic facile excusantur mendacia et peccata in insidiis, et simulationibus, vel fictionibus quæ fiunt in bello justo : multo ergo facilius in præsenti potest simulatio Apostolorum excusari a mendacio, cum nec intentionem decipiendi, nec voluntatem deceptionis alienæ necessario habuerint, sed sufficiens fuerit prævisio cum permissione. Denique nec intentio virtualis fallendi potest illis tribui, quia non exercebant actus, a quibus non posset separari falsa significatio, quantum erat ex parte ipsorum, sed exercebant actus qui poterant habere aliquem usum, cum aliqua vera significatione, vel saltem sine ulla significatione falsa. Et hæc solet vocari simulatio materialis, et non formalis, et honesta fictio, qua interdum usus est Christus Dominus, et de illa etiam explicantur multa facta prophetarum et sanctorum virorum, quæ in similibus actibus a culpa excusantur, quia non falsum significabant, sed veritatem aliquam occultabant, aliam indicando vel aliquid aliud agendo ad quod jus habebant, ut etiam D. Aug., docet in libris de Mendacio et contra mend., et D. Thom., d. q. 110 et 111, qui etiam, ut dixi, hoc modo excusat Hieronym. Igitur ex pura ratione mendacii probari non potest Apostolos non fuisse usos simulatione, exercendo legalia.

10. *Confirmatur magis Augustini sententia.* — *Objectio Augustini.* — Accedit præterea quod, etiam supposita Augustini sententia, non videtur posse negari quin aliqua simulatio in eo negotio interfuerit. Nam licet demus Apostolos fecisse illas cæremonias ex affectu cultus et religionis, ut Augustinus intendit, nihilominus non possumus dicere, secundum eumdem Augustinum, illas fecisse animo servandi legem tanquam ipsos obligantem, ut ex præcedenti propositione constat. Apostoli autem, quando illas cæremonias faciebant, simulabant se observare legem tanquam illi subjectos, imo vel volebant, vel saltem permittebant hoc ab aliis Judæis, videntibus illos actus, ita putari : ergo hæc saltem simulatio in illis actionibus interveniebat. Minor probatur Act. 21, ibi : *Sanctifica te cum illis*, etc. *Et scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem.* Dicet aliquis ex Augustino supra, Judæos non solum fuisse calumniatos Paulum, quod legem non servaret, vel quod prædicaret jam cessasse, sed etiam quod illam tanquam malam rejiceret et contemneret : nam hoc significant verba illa : *Audierunt autem de te, quod discessionem doceas a Moyse*, id est, apostasiam et separationem. Hanc ergo falsam calumniam potuit Paulus ex consilio fratrum refutare exercendo legalia , et custodiendo legem, non quoad obligationem, sed quoad usum.

11. *Responsio.* — Verumtamen hoc non dicitur cum fundamento in textu, tum quia licet Judæi infideles illa mendacia sparsissent de Paulo, tamen de Judæis credentibus in Christum non est id verisimile. De illis autem solis est ibi sermo, cum dicitur : *Vides, frater, quot millia sunt in Judæis, qui crediderunt, et omnes æmulatores sunt legis, audierunt autem de te*, etc. Tum etiam quia statim explicatur, quomodo Paulus prædicaret discessionem a Moyse, utique docens *non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi.* Hoc autem non erat docere legem Moysi esse malam, sed vel jam non obligare, vel ad summum non oportere illam servare ; tum denique, quia licet concedamus etiam ibi esse sermonem de falsis calumniis quæ dicebantur de Paulo, non videtur posse negari quin illi Judæi, fideles æmulatores legis , pugnarent pro legis necessitate et obligatione, et sub discessione a Moyse comprehenderent doctrinam , quod lex illa jam non obligaret Judæos ; ergo totum hoc voluit Paulus ex consilio fratrum vel refutare vel occultare ; ergo non potest ab illo facto excludi aliqua simulatio, ex qua alii sumerent occasionem cogitandi Paulum ea facere ex obligatione legis.

12. Et hoc confirmant verba Pauli Actor. 24, ibi : *Eleemosynas facturus in gentem meam veni, et oblationes, et vota, in quibus invenerunt me purificatum in templo.* Per quæ verba intendit se excusare, quod nihil egisset contra legem, ita se gerens ac si per legem obligaretur. Et idem colligere licet ex circumcisione Timothei, Act. 16, nam illam fecit solum ut satisfaceret Judæis, qui putabant esse necessariam homini nato ex femina judæa : nam si Paulus tunc auderet aperte docere circumcisionem non fuisse necessariam

Timotheo, illum non circumcidisset, sicut non circumcidit Titum, ad Gal. 2, quia erat pure ex gentili genere; et Paulus semper aperte docuit Gentilibus non esse necessaria legalia. Denique videtur confiteri Paulus hanc simulationem, 1 ad Cor. 9, dicens : *Factus sum iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant, lucrifacerem,* quia non dicitur esse sub lege, nisi qui obligatur lege, licet fortasse e converso non omnis qui obligatur aliqua lege, dicatur esse sub lege. Quid ergo est *fieri quasi sub lege,* nisi ita se gerere ac si esset obligatus lege, ita ut ii qui sub lege erant existimare possent esse sibi similem; ergo quoad hoc erat illa quædam prudens simulatio. Et similem exercuisse Petrum satis expresse habetur in c. 2 ad Gal.; ita enim segregabat se a gentibus, ac si esset necessarium, et tamen in hoc non peccabat propter deceptionem Judæorum, sed ad summum ratione scandali Gentilium; neque Augustinus priori ratione accusat factum illud, sed tantum posteriori, ut infra videbimus; ergo ex sola ratione deceptionis vel mendacii non satis excluditur talis simulatio.

13. *Confirmatur sententia Augustini. — Evasio.—Refellitur.*—Ex alio vero capite potest ab inconvenienti probari hæc propositio Augustini contra Hieronymum, supposita alia sententia ejus, quod eo tempore jam essent mortifera legalia, vel hoc modo argumentando : quia vel illo tempore legalia, licet essent mortua, non erant mortifera, et sic absque peccato potuerunt ex animo et vere fieri, et sic non oportet simulationem fingere ; vel legalia tunc erant mortifera, et sic non licebat ea simulare. Quod probatur, quia si erant mortifera, erant mala et prohibita, ergo nullo modo poterant licite fieri propter quemcumque bonum finem, quia non sunt facienda mala, ut veniant bona. Responderi potest fuisse prohibita et mala, si fierent, ut cæremoniæ sacræ, et sub intentione cultus, non vero materialiter propter bonum finem facta, sicut supra dicebamus posse aliquem nunc tonderi aut circumcidi propter sanitatem sine ulla intentione cultus. Sed hoc non videtur satisfacere, nam imprimis tunc urget valde argumentum Augustini, quia si tunc fuisset licita talis simulatio cultus judaici, etiamsi jam prohibitus et mortiferus esset, etiam nunc esset licita, si similis occasio lucrandi aliquos Judæos occurreret. Consequens est omnino falsum, et acriter damnatur ab Augustino et a Hieronymo non admittitur, nec potest ab aliquo catholico admitti, ut Augustinus ait. Sequela patet, quia non est major prohibitio legalium in hoc tempore quam in illo, si in utroque fuit mortiferus, quia semper est ex vi ejusdem præcepti. Deinde est magna differentia inter usum materialem circumcisionis, verbi gratia, propter sanitatem, et usum simulatum religiosum ejusdem circumcisionis, vel alterius similis cæremoniæ : nam in priori nulla est species vel mendacii vel irreligiositatis : in posteriori autem, quidquid sit de specie mendacii, est malitia quædam irreligiositatis, quia non solum est contra religionem colere falsum Deum, quæ dicitur idololatria, sed etiam colere Deum falso cultu, quæ est superstitio; ergo sicut est irreligiosum et intrinsece malum fingere idolatriam sine animo adorandi, ita est irreligiosum et intrinsece malum fingere superstitionem.

14. *Tertio.* — Tertio, invenitur alia inordinatio in illa fictione, quia videtur contraria confessioni veræ fidei : nam postquam cæremonialia fuerunt mortifera, usus eorum ad cultum est superstitiosus secundum catholicam fidem; ergo fingere talem cultum est deficere in confessione fidei. Unde licet occultare veritatem per simulationem non sit mendacium, nec semper malum, nihilominus occultatio talis veritatis, quæ ad fidem pertineat, cum fictione contrarii erroris, est prava occultatio veritatis, quia et est contra confessionem fidei debitam, et non est sine injuria religionis christianæ. Quarto, his accedit malitia scandali. Nam si legalia erant mortifera, valde errabant Judæi, sive infideles, sive ad fidem conversi, illis utendo ad cultum Dei : videntes autem Apostolos exterius utentes similibus cæremoniis, valde confirmabantur in suo errore : ergo male faciebant Apostoli suo facto externo illos confirmando, imo et illorum errorem approbando. Et confirmatur : nam Judæus, qui nunc utitur cæremoniis judaicis ad cultum, profitetur falsam fidem; et ideo Christianus qui cum illo easdem cæremonias faceret ad fictum cultum, duplici ratione graviter peccaret, et confirmando socium in errore, et se Judæum ostendendo et profitendo : ergo hoc accidisset Apostolis, utendo ficte cæremoniis judaicis, quando jam erant mortiferæ. Unde tandem fit ut a tali fictione non possit separari in eo casu malitia perniciosi mendacii, quia licet in aliis actibus vel rebus possit simulatio materialis separari a mendacio, ta-

men in usu cæremoniarum vel sacrarum vestium cum exteriori fictione cultus, non potest separari falsa professio ab externa fictione facta per modum cultus, quia eo ipso est usus talis rei per modum signi, ac subinde per modum falsi signi, ut latius tractatur 2. 2, q. 2. Neque apparet probabilis differentia quæ inter hanc et illam personam, vel inter hoc et illud tempus assignari possit, videlicet, quod nunc sit magis publica et evidentior repugnantia cæremoniarum veteris legis cum Evangelio, quam tunc esset : parum enim hoc refert, et per accidens est ad malitiam actus secundum se spectati. Eo vel maxime quod ipsi Judæi, etiam tempore Apostolorum, directe æmulabantur cæremonias legis adversus libertatem Evangelii; ergo etiam tunc fictio illarum cæremoniarum fuisset contraria professioni fidei, si jam erant perniciosæ.

15. Quocirca ratio hæc urgentissima est, supposito illo principio a Hieronymo posito, neque mihi videtur posse probabiliter solvi nec a peccato excusari illa ficta simulatio illo modo explicata. Neque exempla quæ pro sententia Hieronymi in ejus tertia propositione afferuntur, sufficiunt ad illam simulationem excusandam. Nam priora facta Christi Domini, Josue, et similia, sunt facta humana, quæ per se non instituuntur neque ordinantur ad significandum, sed habent alios usus et fines propter quos honeste fieri possunt sine significatione falsa, et occultando aliquam veritatem quam operans manifestare non tenetur, et ita solum ibi est simulatio materialis, quæ nomine prudentis fictionis solet significari. Secus vero est in cæremoniis falsæ vel prohibitæ religionis, quæ ex primaria impositione significant professionem ejus, et occultant veram religionem, quam quis profiteri tenetur. Unde ad factum Jehu respondet D. Thom. 2. 2, q. 111, art. 2, non esse necessarium excusare illum a peccato, quia malus fuit et idolorum cultor, quod recte dictum est. Præsertim quia ille non tantum facto, sed verbis aperte mentitus est, dicens : *Achab coluit Baal parum, ego autem colam eum amplius;* et infra : *Sacrificium grande est mihi Baal.* Dicitur autem ibi recepisse a Deo retributionem temporalem, quia zelum aliquem habuit destruendi cultum Baal, ut ibidem dicit D. Thom. Ait autem Abulen., 4 Reg. 10, q. 26, illud mendacium Jehu non fuisse peccatum mortale, sed veniale. Ad exemplum autem Naaman, responderi facile potest Eliseum non approbasse vel excusasse factum Naaman; certumque est non dedisse illi licentiam fingendi idololatriam, cum hoc sit intrinsece malum. Neque hoc significant verba Elisei dicentis : *Vade in pace.* Fuit ergo quædam permissio et significatio voluntatis orandi pro illo Dominum, si tale peccatum aliquando committeret. Addit vero Abulens. ibi, q. 25, Naaman non voluisse ficte adorare idolum, sed solum cum domino suo genua flectere, non ad idolum, sed ad dominum suum, et ad ministrandum illi in suo munere, quod etiam est probabile. Ad alia vero quæ de facto Petri ibi afferuntur, et de factis etiam Pauli, dicemus commodius in sequentibus, præter ea quæ jam attigimus. Propter quæ omnia aliqui conantur exponere Hieronymum, ut non loquatur de cultu ita ficto, sed de vero, et Apostolis licito ex vi alicujus dispensationis, aut justæ interpretationis, ita ut simulationem dispensatoriam appellet usum, qui solum ex occulta dispensatione licebat. Quod insinuare videtur Hugo Card. ad Galat. 2, qui dicit inter Augustinum et Hieronymum esse contradictionem in verbis et non in re : nam Augustinus negat simulationem realem; Hieronymus vero exponit simulationem dispensatoriam, et ita non loquuntur de eadem simulatione. Simulatio autem realis in præsenti esset illa quæ fieret sine intentione cultus; ergo sentit Hieronymus non posuisse istam, sed aliam, quæ, licet fieret cum intentione colendi, eam vocavit simulationem dispensatoriam, quia solum ex occulta dispensatione licebat. Sed hæc fuga, et aliena est a mente Hieronymi, ut constat ex rationibus et exemplis ejus, et quia non in hoc sensu usus est nomine dispensationis, ut supra ostendi, et est manifestum in Epistola ejus. Est etiam gratis conficta, et sine fundamento, quia impropriissime vocatur illa simulatio : nam qui operatur rem prohibitam ex dispensatione in lege, non simulat etiamsi dispensatio occulta sit. Et præterea interrogo, si usus illarum cæremoniarum erat tunc simpliciter prohibitus, unde constare possit Deum in illa prohibitione specialiter cum Apostolis dispensasse. Vel si dispensatio non fuit specialis, sed generalis pro omnibus fidelibus in similibus occasionibus, frustra fingitur prohibitio pro illo tempore, meliorque providentia fuit pro illo tempore simpliciter non prohibere talem usum, quia communis plebs non valebat discernere justam occasionem, vel necessitatem exercendi tales cæremonias. Et declaratur amplius, quia vel ille usus illarum cæremoniarum ex intentione cultus erat prohibi-

tus, quia malus, et sic non poterat fieri licitus ex fine extrinseco, et dispensatio in illo, vel non erat possibilis, vel certe non est verisimile tam facile fuisse concessam : vel erat malus, quia prohibitus, et sic procedit ratio facta, quod frustra fingitur prohibitio cum tam ampla dispensatione, præsertim cum nullo testimonio ostendi possit talis prohibitio positiva pro illo tempore, et hunc discursum latius circa sequentem assertionem prosequemur.

16. Retento ergo priori et communi sensu simulationis seu fictionis dispensativæ, præter rationem ab inconvenienti sumptam, et quia per se videtur indecens talem fictionem in talibus et in tali materia admittere, directe ostendere possumus, ex Actibus Apostolorum, in eorum cæremoniis inventam non fuisse. Nam in cap. 19 Actor. Paulus totondit se in Cenchris, quia votum habebat : nam quod fit ex voto, non fit simulate, nec etiam tunc factum est ex necessitate ad tollendum aliquod scandalum Judæorum, sed per se factum est ad votum implendum, et consequenter ut res religiosa, et digna voti materia. Scio aliquos interpretari locum illum de Aquila, et non de Paulo, sed non refert; tum quia etiam Aquila in eo non peccasset; tum etiam quia expositio de Paulo fortasse est probabilior, eamque Hieronymus supponit. Scio etiam aliquos dixisse tonsuram illam non fuisse cæremoniam legalem, neque ea intentione fuisse voto promissam, sed propter aliquam corporis humilitatem vel mortificationem. Hoc tamen imprimis non valet ad defendendam sententiam Hieronymi, nam ipse allegat illum locum inter ea quibus probat Paulum cæremonialia exercuisse. Et consentit Augustinus, et fere omnes auctores id pro certo supponunt, neque aliud habet fundamentum in textu, vel in materia ipsa, quæ secundum se sumpta videtur valde indifferens, et inepta ad votum et ad corporis afflictionem et ad Dei cultum, seclusa institutione ratione cujus ad religiosam cæremoniam pertineret.

17. Præterea hoc confirmat alter locus Actor. 21, ubi Jacobus et seniores consilium dederunt Paulo, ut purificaretur, etc. Nam loquebantur sine dubio formaliter de cæremonia legali, et non sub alio titulo, vel mortificationis, vel simulationis, ut patet simili argumento ; dicunt enim : *Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se,* utique de sanctificatione legali facienda; et addunt : *His assumptis, sanctifica te cum illis;* et postea de Paulo additur; *Purificatus cum illis intravit in templum,* etc.; et iterum c. 24 ipse ait : *Invenerunt me purificatum in templo;* ergo vere fecit illam cæremoniam legalem, sicut alii : nam hoc etiam in rigore significat nomen *purificationis,* et idem argumentum sumi potest ex nomine *oblationis et voti,* nam unumquodque in sua proprietate sumendum est, nisi aliquid necessario obstet. Denique expendenda censeo in cap. 21 illa verba Jacobi, ubi postquam sententiam suam dixerat circa libertatem a legalibus, subjungit : *Moyses enim a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne Sabbatum legitur.* Nam per hæc verba aperte significare voluit non fuisse pro tunc factam mutationem in legalibus, saltem quoad legitimum usum illorum respectu Judæorum etiam conversorum ad fidem, ac subinde licitum eis fuisse illorum usum proprium et legalem, et ideo ad solos Gentiles scribendum fuisse : nam Judæi per ipsiusmet legis doctrinam paulatim instruendi erant, et ab usu legalium abstrahendi, ut recte Chrysostomus notavit, et idem etiam Beda sentit, et moderni sequuntur ; hoc ergo modo approbatus est tunc ab Apostolis talis usus, ergo eodem modo est ab eis interdum usurpatus.

18. Secundo, hinc colligit Augustinus cæremonialia legis non fuisse a principio Evangelii mortifera, sed aliquo tempore fuisse licita, post aliquod vero tempus facta esse mortifera. Hæc est manifesta sententia D. Augustini citatis locis, quam secutus est Beda ad Galat. 2, et ibidem Nicolaus de Lyra, et Hugo de Sancto Victor., lib. 2 de Sacram., p. 6, cap. 4, et lib. Quæstionum in Epist. ad Galat., cap. 6; D. Thom. ad Galat. 2, et 1. 2, q. 103, art. 4, ad 1, et ibi Cajet. et alii communiter; Soto, lib. 2 de Just., q. 5, art. 4; Victor. in summa quarti agens de Baptismo, a princ. usque ad q. 11, et eamdem sententiam secuti sunt communiter scholastici antiqui in 4, d. 3, ubi Bonav., art. 5, q. 2; Scot., q. 4; Aur., q. 4, dub. 3, et magis inclinat Major., q. 1. Item Richardus in 4, dist. 1, art. 6, q. 4 ; Palud., q. 6; Gabr., q. 4, a. 4, dub. 3, et Joan. Arbor., tom. 1 Theosoph., lib. 3, c. 20; ac denique moderni fere omnes, tam scholastici, quam exponentes c. 2 ad Gal. et loca Actorum sæpe citata, hanc sententiam approbarunt. Est autem hujus sententiæ sensus, legem veterem non fuisse mortiferam statim a passione vel resurrectione Christi, neque a die Pentecostes, nec per plures annos

post inchoatam promulgationem Evangelii, etiam in illis locis, civitatibus, vel provinciis in quibus jam erat divulgatum et obligari incœperat. Ita explicant dicti auctores. Et videtur probari sufficienter ex dictis in propositione præcedenti, nam si Apostoli exercebant legalia, non ficte, sed ex intentione cultus, recte a posteriori infertur non fuisse prohibita, nec intrinsece mala seu mortifera; quia certum est non peccasse nec errasse Apostolos in illo usu; tum quia si peccassent, illud fuisset peccatum grave, ut ostensum est, quod repugnat confirmationi Apostolorum in gratia; tum etiam quia redundasset in commune lapsum Ecclesiæ illius temporis, et non solum in moribus, sed etiam in doctrina, quia Ecclesia illo tempore communiter sentiebat id esse licitum. Et hoc modo videtur mihi probari hæc pars satis efficaciter ex locis Act. 15 et 21, si attente expendantur, ut illa in fine præcedentis puncti ponderavimus.

19. *Ratio a priori.* — Ratio vero a priori est quia, ut illæ cæremoniæ non sunt factæ intrinsece malæ ex vi mortis, vel resurrectionis Christi, neque ex vi obligationis novæ legis introductæ in aliquibus locis per inchoatam promulgationem Evangelii in eisdem locis, neque etiam erant tunc malæ, quia jam prohibitæ pro illo tempore; ergo non erant mortiferæ. Prima pars probatur, quia nulla est ratio quæ talem intrinsecam malitiam ostendat, quod non potest melius probari quam respondendo ad rationes adductas in secunda propositione Hieronymi. Ad primum enim negamus talem usum legalium fuisse pro illo tempore injuriosum Christo aut gratiæ ejus; non enim fiebant tunc legalia, quia putarentur necessaria ad salutem, ac si gratia Christi, ejusque fides et observatio legis gratiæ non sufficeret, sed retinebantur tantum ad cultum Dei et honorem ejusdem legis, ne videretur tanquam mala subito reprobari, ut Augustinus docuit. Ad secundam, similiter negamus illas cæremonias falsum aliquid tunc significasse, alias circumcisio, et multæ oblationes, et sacrificia fuissent mortifera ante Christi mortem, quod nemo dicit, nec dici potest. Sequela autem patet, quia illæ cæremoniæ significabant aliqua mysteria Christi ut futura, quæ jam erant facta. Dicendum ergo est (sicut supra de circumcisione diximus) cæremonias illas eo tempore retinuisse rationem litteralem et significationem moralem quæ erat quasi fundamentalis in illa institutione, et ita adhuc continebant cultum legitimum Dei, et significabant subjectionem et reverentiam illi debitam, et interiorem cultum, et sanctificationem a peccatis, et illorum pœnitentiam, vel recognitionem beneficiorum Dei, et similia quæ in omni tempore locum habent. Quod vero attinet ad significationem Christi et mysteriorum ejus, vel jam illam non habebant, quia finita jam erat intentio imponentis quoad hanc partem, vel certe, ex intentione offerentium explicita vel implicita, illa significatio poterat abstrahi a differentia futuri temporis, et significare mysteria quoad substantiam et existentiam eorum pro aliquo tempore, abstrahendo ab hoc quod jam essent vel non essent facta. Sicut in materia de Fide dicitur, et insinuat D. Thom. 2. 2, quæst. 1, art. 3, ad 3, Judæum in nocte nativitatis Christi credentem Messiam esse venturum, potuisse ex fide credere, abstrahendo a differentia futuri temporis, quatenus includit negationem rei jam factæ, quæ abstractio multo facilior est in factis quæ incomplexe significant, quam in vocibus complexe significantibus.

20. *Objectio.* — *Responsio.* — *Tertia ratio Hieronymi statim explicanda.*—Dices: ergo jam non fiebant illæ cæremoniæ ut legales, quia non fiebant propter significationem futurorum a legislatore intentam. Respondetur imprimis satis esse quod fierent ex institutione illius legis, licet non fierent secundum omnem significationem. Sicut circumcisio Christi et purificatio Virginis legales fuerunt, licet non significarent in illis personis totum id quod in aliis significabant. Satis ergo est quod retinerent significationem moralem, et quasi litteralem, et fundamentalem, et quod figuralem participarent, prout esse poterat tempori et personæ accommodata. De tertia autem ratione Hieronymi statim dicam: neganda est enim sequela, nimirum etiam nunc illas cæremonias non esse mortiferas; est enim longe diversa ratio de tempore post sufficienter prædicatum Evangelium, et de illo priori: nam postea facta est prohibitio, ut dicemus, et Synagoga cum sufficienti honore sepulta fuit. Denique ad quartam rationem de indifferentia actionum, respondemus, cum Augustino, cæremonias illas quoad bonitatem et malitiam fuisse indifferentes seclusa institutione, post illam vero fuisse de se bonas, et nihilominus potuisse esse indifferentes quoad obligationem, quia potuerunt non præcipi nec prohiberi, et hunc statum habuerunt pro illo tempore, ut magis ex resolutione sequentis capitis constabit.

21. Superest probanda altera pars de prohibitione positiva, quæ sufficienter etiam ostenditur per solam negationem, scilicet, quia talis prohibitio pro illo tempore facta in Scriptura non habetur, nec aliqua historia aut probabili testimonio suaderi potest. Et præterea non erat tunc necessaria; imo nec consentanea suavi providentiæ Dei, quia, ut Augustinus recte dicit, non expediebat tam subito fieri prohibitionem illam, ne cæremoniæ legis ita abominabiles existimarentur, sicut cæremoniæ Gentilium. Item quia erat difficillimum tanta celeritate avellere totum illum populum ab antiqua consuetudine, quæ illis maxime cordi erat, et alioqui non erat contra rationem naturalem, et sine inconvenienti tolerari poterat. Denique quia fieret multo difficilior conversio Judæorum ad fidem Christi, sine sufficienti causa. Et hæ rationes satis insinuantur in Actibus Apostolorum, præsertim in cap. 21. Sicut enim propter similes rationes Apostoli exercebant legalia, et ex illo facto colligimus non fuisse tunc prohibita, ita etiam credimus, ob easdem causas, prohibitionem fuisse dilatam.

22. *Dubium.*—Sed quæret aliquis an hæc pars intelligenda sit de solis Judæis, vel etiam de gentibus; interdum enim auctores significant esse distinctionem constituendam inter Judæos et Gentiles. Nam Judæis permittebantur legalia eo tempore, quia a parentibus illa acceperant, et solemni consuetudine ea servaverant, et a Deo receperant, ideoque difficillime poterant subito ab eis moveri, ut dixi. Hæ autem rationes non habent locum in Gentilibus, et ideo usus legalium semper et a principio censetur illis prohibitus, quia irrationabile videbatur denuo profiteri legem jam mortuam. Item quia non poterant licite misceri cæremoniis Judaicis, nisi assumpta prius circumcisione, quæ erat professio totius legis: nam illa professio non poterat recte convenire cum professione Baptismi, ad quam principaliter obligabantur. Et hanc differentiam inter Judæos et Gentiles suadere videtur alia differentia, quæ ex Scriptura observatur inter Timotheum et Titum: nam Timotheum ex parte Judæum facile circumcidit Paulus, Actorum decimo-octavo; Titus vero pure Gentilis non est permissus circumcidi ab eodem Paulo, etiam compellentibus falsis fratribus, ut dicitur ad Galatas secundo: nam hoc ideo factum videtur, quia circumcisio, quæ tunc permittebatur Judæo, jam prohibebatur Gentili. Et hoc sensit ibi Salmer., disp. 22, ad 7, dicens Titum et Gentilem quemcumque, non solum non potuisse tunc cogi ad circumcisionem, verum etiam nec licite circumcidi, licet vellet. Quod videntur etiam confirmare illa verba ad Gal. 5: *Ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit;* ibi enim Paulus ad solos Gentiles loquebatur, et simpliciter loquitur de circumcisione legali, sine alia restrictione; ergo absolute indicat jam fuisse illis prohibitam. Unde Salmer. supra, dist. 23, ex sententia Augustini, dicit in illo primo tempore licuisse Judæis uti legalibus, non vero gentibus.

23. In contrarium vero multa sunt quæ suadeant non magis fuisse perniciosam observationem cæremonialium conversis ex gentibus quam conversis ex Judæis pro eo tempore. Primo, quia etiam gentibus non erat intrinsece mala talis observatio, neque invenitur illis specialiter prohibita. Prior pars probatur, quia nulla est ratio specialis, quæ probet hanc intrinsecam malitiam respectu gentium magis quam respectu Judæorum. Item quia illæ cæremoniæ continebant cultum veri Dei ab ipsomet approbatum, et per se non repugnantem veritati Evangelii pro eo tempore, id est, si non admiscerentur alii errores (quod erat per accidens): ergo usus illarum de se non habebat intrinsecam malitiam, etiam respectu fidelium ex gentibus conversorum. Altera vero pars probatur, quia nullibi invenitur talis prohibitio positiva; nec conjecturæ factæ quoad hoc cogunt, quia licet in Judæis fuerint plures rationes speciales, ut pro illis non statim fierent legalia mortifera, nihilominus pro Gentilibus sufficit generalis ratio, quod antea poterant licite profiteri illam legem: unde si, pro illo tempore quo jam incipiebat lucere Evangelium, aliquis Gentilis nondum Christianus fieret proselytus Judæorum, in hoc non peccaret, quia non erat illi facta specialis prohibitio: ergo licet id faceret post susceptam fidem Christi non peccaret, dummodo non faceret ex falsa fide, ponendo ibi spem salutis, vel existimando esse sibi necessarium, quia per se etiam respectu illius non invenitur prohibitum.

24. Et confirmatur, primo: nam Actor. 15, ubi in Concilio Apostolico ex professo tractatum est de usu legalium respectu gentium, solum declaratum est non fuisse nec esse illis necessarium, ut patet ex verbis decreti: *Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra vobis imponere oneris,* etc., quibus necessitas tollitur, vel nulla esse declaratur; non tamen

prohibitum ibi est Gentili, quin si voluntarie vellet tale onus assumere, posset id facere. Et in Epist. ad Galat. semper damnatur asserere hoc esse necessarium gentibus, vel cogere gentes judaizare : voluntaria autem professio pro illo tempore nullibi damnatur. Confirmatur secundo : nam Hieronymus, affirmans legalia fuisse mortifera a principio, indifferenter de Judæis et de Gentilibus loquitur; Augustinus vero, id negans, et e converso affirmans pro illo primo tempore fuisse licita, simpliciter etiam loquitur sine distinctione inter Judæos et gentes, nullibi enim invenio talem distinctionem fecisse. Imo solumque in dicta Epist. 19, versus finem, sic inquit : *Illa quæ significationis causa præcepta sunt, circumcisio*, etc., *quæ, revelatione gratiæ latius innotescente, necesse fuerat aboleri, non ideo fuerant tanquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia jam cœperat revelari, quæ umbris talibus fuerat renuntiata, sed permittenda paululum eis, maxime qui ex illo populo, cui data sunt, venerant.* Ubi expendo illam particulam *maxime,* quæ indicat, non solis Judæis id esse permissum, licet eis maxime.

25. Clarius tamen videtur hanc sententiam docere Augustinus in exposit. Epistol. ad Galatas, circa illa verba: *Sed neque Titus,* etc., sic dicens : *Quamvis Titus Græcus esset, et nulla eum consuetudo aut cognatio parentum circumcidi cogeret, sicut Timotheum, facile tamen etiam istum circumcidi permisisset Apostolus. Non enim tali circumcisione salutem dicebat auferri, sed, si in ea constitueretur spes salutis, hoc esse contra salutem ostendebat. Poterat ergo ut superfluam æquo animo tolerare. Propter introductos autem fratres non est compulsus Titus circumcidi, quia cupiebant circumcidi Titum, ut jam circumcisionem, etiam ipsius Pauli attestatione et consensione, tanquam saluti necessariam prædicarent.* Clare ergo sentit Augustinus in hac sententia per se licitam fuisse circumcisionem Tito, licet propter scandalum vitanda esset, ubi occurreret.

26. *Resolvitur dubium.* — Hæc ergo posterior pars, si de rigore juris, ut ita dicam, seu præcepti prohibentis loquamur, videtur magis de mente Augustini, et in se probabilior. Quia rationes factæ ostendunt nullam factam esse prohibitionem ob quam fuerint eo tempore legalia mortifera gentibus. Nihilominus tamen, si conjectemus id quod moraliter accidere tunc potuit, verisimilius est Gentiles fideles bene in fide evangelica instructos legalibus abstinuisse, quia moraliter putabant sibi non licere, saltem per accidens. Quia certo sciebant non esse sibi necessaria, unde cum alias essent nimis onerosa, et præcipue circumcisio, non poterant illa assumere, nisi suspicionem dando quod reputarent illa sibi necessaria, et ita in eis id habebat saltem speciem mali, propter quam facile existimare poterant id sibi non licere, vel etiam propter scandalum, vel ne cooperarentur errori Judæorum, qui hanc necessitatem illis imponere tentabant. Unde etiam potuit consuetudine fidelium ex gentibus venientium introduci quædam obligatio abstinendi ad hujusmodi ritibus judaicis. Dixi autem *fidelibus in fide bene instructis,* quia per ignorantiam invincibilem contingere poterat (præsertim ante Concilium Apostolorum) ut aliqui conversi ex gentibus ad fidem exercerent legalia, existimantes sibi esse necessaria, et cum excusatione ab hoc errore propter invincibilem ignorantiam; seclusa autem hac existimatione pauci, ut existimo, aut nulli spontanee circumcisi sunt, et hoc probat exemplum de Tito, et alia superius adducta.

CAPUT XVIII.

SATISFIT DUOBUS DUBIIS EX SUPERIORI RESOLUTIONE INSURGENTIBUS.

1. *Dubium.*—Diximus in præcedenti capite, cum Augustino, legem veterem fuisse mortiferam aliquo tempore post inchoatam Evangelii prædicationem; statim ergo occurrit interrogandum quod vel quale fuerit illud tempus. De hoc enim puncto Augustinus nihil in particulari quæsivit aut resolvit, sed solum generaliter dixit, aliquo tempore post inchoatam promulgationem Evangelii, vel post integram promulgationem ejus per Apostolos factam, cœpisse legalia esse mortifera. Unde theologi supra citati fatentur tempus hoc esse incertum, quia neque habemus Scripturam divinam quæ de hoc tempore loquatur, neque aliquod Concilium in quo tempus hoc fuerit declaratum, sed solum per traditionem ecclesiasticam id habetur, ex qua non habemus quidem certum diem, mensem, aut annum hujus initii, sed solum non longe distasse ab initio prædicationis Apostolorum. Et communiter verisimilius creditur quadragesimo anno a passione Christi vel circa incœpisse, vel a destructione templi per Titum et Vespasianum. Neque huic sententiæ obstabit quod scribit

Ignatius, epist. 8 ad Philip. in fine : *Qui cum Judæis celebrat Pascha, aut symbola festivitatis eorum recipit, particeps est eorum, qui Dominum occiderunt et Apostolos ejus :* quod sine dubio scriptum fuit eo tempore quo jam legalia erant mortifera, ut ipsa verba ostendunt : sed non obstat, quia Ignatius vixit fere usque ad nonagesimum annum post passionem Christi. Videtur autem ex dicta sententia sequi viventibus Apostolis Petro et Paulo legalia nondum fuisse mortifera, cum ipsi non vixerint integros quadraginta annos, sed triginta et quinque, et ad summum triginta sex post Christi ascensionem.

2. *In tempore Apostolorum legalia fuisse mortifera.*—Nihilominus verisimile est, viventibus Apostolorum Principibus, jam fuisse in Ecclesia sufficienter intellectum ac præceptum non solum non oportere servare legalia, sed etiam esse perniciosum, et ideo ab ipsismet Apostolis fuisse hoc declaratum vel traditum, quia valde conveniens fuit tam necessarium dogma ab eis relinqui sufficienter introductum et fundatum. Accedit quod eo tempore jam erat sufficienter promulgatum Evangelium, dicente Paulo ad Roman. 10 : *Sed dico, numquid non audierunt? et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in omnes fines terræ verba eorum.* Nam licet controversum sit quo sensu sint hæc verba intelligenda, et an verbum illud *audierunt* in rigore præteriti vel generalius sit sumendum, nihilominus certum est ante tempus mortis Apostolorum Petri et Pauli fuisse prædicatum Evangelium in præcipuis mundi partibus, et ita in toto illo legem Christi promulgatam fuisse juxta illud Pauli ad Colossens. 1 : *Audistis in verbo veritatis Evangelii, et quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat.* Et infra : *Quod prædicatum est in universa creatura, quæ sub cælo est.* Quia licet fortasse non ad omnes omnino mundi provincias verbum Evangelii tunc pervenisset, ut infra dicam, nihilominus tempus illud sufficiens erat ad divulgationem ejus per totum mundum, quod satis est ad consummatam promulgationem, juxta doctrinam generalem superius datam, quam etiam libro sequenti ad legem novam applicabimus. Multo vero certius est promulgationem Evangelii pro Judæis factam esse sufficientissime intra illud tempus, imo et de facto pervenisse ad omnes orbis provincias in quas erant dispersi Judæi, et ubicumque lex Moysi ab eis servabatur, ac subinde tempus illud triginta sex annorum, paulo amplius minusve, sufficientissimum fuisse ut lex illa cum honore sepeliretur et omnino aboleretur ; ab illo ergo tempore cœpit illa lex esse mortifera.

3. *Dubium : quo jure lex illa facta fuerit mortifera.* — Statim vero insurgit alia interrogatio, quo nimirum jure, divino, scilicet, vel humano, lex illa facta sit mortifera. Nam, ut dixi, illa non est facta mortifera per solam abrogationem ejusdem legis, nam abrogatio, ex vi sua et in genere loquendo, tollit obligationem legis abrogatæ, non vero prohibet, aut mortiferam facit observantiam ejus quasi materialem, seu perseverantiam in usu per legem illam introducto ; ergo idem dicendum est de illa lege. Deinde non sunt facta perniciosa legalia per solam introductionem legis novæ, quia in Judæa et in multis aliis provinciis introducta est et obligavit, et non fecit statim mortifera legalia ; ergo, quantum est ex vi illius legis, alia durare potuisset pro toto orbe et pro quocumque tempore, quia non est major repugnantia. Oportet ergo ut cæremonialia legis facta sint mortifera per novum jus prohibens illorum usum. Quale ergo est tale jus? Non enim est jus divinum naturale ; maxime enim fuisset illud, quod nasci potuisset ex significatione futurorum, quæ jam erant impleta. Hæc autem ratio insufficiens est : ergo. Major patet, quia, remota illa significatione, nihil invenitur in his cæremoniis per se malum, alioqui nunquam potuissent præcipi aut exerceri ; sunt ergo per se indifferentes, si eis non addatur aliqua significatio quæ falsitatem includat in qua sola illa ratio fundatur : ergo, illa seclusa, nulla superest ratio ob quam dicamus cæremonias illas factas esse intrinsece malas ex vi legis gratiæ sufficienter et integre promulgatæ. Quod autem illa ratio non cogat, est manifestum ex supra dictis, quia illa significatio est separabilis ab illis cæremoniis, etiam factis formaliter, ut in multis accidit ante Christi mortem, et in pluribus vel omnibus post mortem ejus, et post inchoatam promulgationem Evangelii : ergo nulla ratio superest ad dicendum hanc prohibitionem esse juris naturalis.

4. *Urgetur idem dubium.* — Neque etiam dici potest esse juris divini positivi, quia in Scriptura non invenitur talis prohibitio a Deo facta, neque est testimonium ex quo colligatur cæremonialia esse mortifera, nisi illud ad Galat. 5 : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit;* quod tamen ab Augustino ex-

ponitur de circumcisione assumpta, ponendo spem in illa, vel saltem ut adhuc necessaria, et ut erat legis professio : nam de illa intelligitur quod immediate subjungit Paulus : *Testificor omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ;* hoc enim habet verum in homine circumcidente se, spiritu legis, animo profitendi illam ut durantem et vivam. Nam alioqui Timotheus circumcidit se, et nihilominus non factus est debitor universæ legis faciendæ, quia non illo spiritu se circumcidit, sed quia id non erat vetitum, et cedebat in honorem legis, et ut fieret aptus ad cæteras cæremonias legis religiose exercendas, quando ad majorem unionem et pacem inter fideles, et consequenter ad majorem Dei amorem conferret. Ergo ex illo loco non probatur usum circumcisionis, etiam religiosum et ad cultum Dei ordinatum, esse simpliciter jure divino prohibitum. Neque etiam tale jus divinum habetur ex traditione, quia Ecclesia nunquam declaravit cæremonialia esse mortifera ex vi juris divini, sed tantum esse mortifera, quod possunt habere ex vi ecclesiasticæ prohibitionis; ergo hoc videtur esse verisimilius.

5. *Quid de hoc tradiderunt doctores.* — Hoc punctum non invenio ab auctoribus qui sententiam Augustini sequuntur expresse definitum aut disputatum. Nam Hieronymus sine dubio sensit cæremonialia esse mortifera ex jure divino, vel ex vi obligationis legis evangelicæ, vel ex vi redemptionis per Christum consummatæ; nam ideo dixit semper fuisse mortifera, imo nihil distinguit inter mortuam et mortiferam. Et ita eisdem testimoniis Scripturæ utrumque probat, et ideo in locis supra citatis videtur interpretari dictum testimonium Pauli ad Galat. 5, de circumcisione quocumque modo facta formaliter ex affectu cultus : quamvis super eumdem locum non longe sit ab expositione Augustini, dicens: *Tunc non prodest circumcisio, cum aliquid per semetipsam putatur utilitatis afferre.* Nihilominus tamen in sententia Augustini satis verisimile est absolutam prohibitionem legalium in sensu dicto non esse ex vi solius juris divini, sed per ecclesiasticum compleri. Nam ex jure divino est mortifera observatio legis, si fiat vel ab illa sperando justitiam sine Christo, vel etiam cum Christo, ita ut lex simul existimetur necessaria causa justitiæ; vel etiamsi nunc credatur necessaria ex vi præcepti et obligationis talis legis. At vero lex ecclesiastica addit, ut sit mortifera observatio legis facta ex affectu religionis, seu tanquam per se conferens ad honestatem, etiamsi nullo ex dictis modis necessaria reputetur. Nam talis observatio jam non poterat esse utilis Ecclesiæ, neque ad unionem utriusque populi judaici et gentilis conferret, sed potius fuisset occasio schismatum et scandalorum; imo non parum fuisset periculi ut tales cæremoniæ sæpissime fierent judaico spiritu, et ideo convenientissimum fuit illas omnino abolere per dictam absolutam prohibitionem. Quod si inquiratur ubi talis prohibitio ecclesiastica inveniatur, respondetur non oportere ut inveniatur scripta, sed satis esse quod usu et traditione Ecclesiæ constet, et quod de hac Ecclesiæ consuetudine et traditione antiqui Patres testificentur. Potuit autem hæc lex non scripta solo usu et consuetudine universalis Ecclesiæ introduci : verisimilius autem est illam incœpisse ex declaratione Pastorum Ecclesiæ et Apostolorum tempore opportuno facta, quando jam expediebat mosaicas cæremonias in Ecclesia non permittere. Et ita colligi potest ex dicta epistola Ignatii, hanc legem jam tunc fuisse latam in Ecclesia, et Clement., lib. 6 Const., c. 14, inter alia tradita ab Apostolis, ponit non esse fidelibus carnem circumcidendam. Idem Euseb., lib. 1 de Præpar. Evang., c. 3; et Augustinus statim citandus.

6. *Objectio.* — Solum potest objici, quia sequitur posse Ecclesiam hanc legem tollere, vel in ea dispensare, et usum cæremonialium concedere, quia potest dispensare in quocumque jure humano, ut supra dictum est, et tradidit divus Thomas, quodlibet. 4, art. 13. Respondebimus autem, quamvis in Ecclesia non desit absoluta potestas, nihilominus moraliter et de facto non posse abrogare talem legem, quia id esset in destructionem, non in ædificationem, sicut de præcepto decimarum suo loco diximus, et idem est de præcepto jejunii quadragesimalis. Et in particulari certum est præceptum, ut Pascha non celebretur in eadem decima-quarta luna, in qua celebratur a Judæis, ecclesiasticum esse, et nihilominus non auferetur ab ipsa Ecclesia, nec auferri potest, quia Spiritus sanctus, rector Ecclesiæ, id non permittet, quia perniciosum esset et scandalosum, absque ulla utilitate. Et eadem ratione, proprie loquendo, nunquam Ecclesia in hoc præcepto dispensavit, eademque ratio est de quocumque tempore futuro, quia nulla ratio utilitatis vel ædificationis potest in tali dispensatione inveniri. Ideoque

(ut supra notavi) quoties Ecclesia utitur aliqua cæremonia ad imitationem antiquæ legis, semper id est secundum aliquam generalem rationem cultus, de se consentaneam rationi naturali, non vero secundum peculiarem modum institutum et observatum in antiqua lege, ne videatur ullo modo aliquam ex illis cæremoniis retinere, sed ab omni mali specie abstineat.

7. *Prohibitionem cæremoniarum, quatenus legales erant, ex jure divino oriri.* — Denique, possumus ultimo addere hanc prohibitionem cæremoniarum, quatenus legales erant, ex jure divino positivo proxime oriri, et, illo supposito, esse mortiferas, si fiant ex affectu cultus, ex vi juris divini naturalis. Declaratur prior pars, quia dupliciter possunt illæ cæremoniæ dici legales, scilicet, quia præceptæ per legem, vel tantum quia institutæ, hoc enim secundum latius patet; nam potest aliqua cæremonia institui sine præcepto utendi illa, ut per se constat. Lex autem vetus in utroque fuit temporalis et abroganda, ut ex supra dictis patet, ideoque postquam plene abrogata est, cessavit non tantum obligatio, sed etiam institutio legalis. Et hoc quidem ortum habuit ab eodem jure divino positivo quo lex illa condita fuit, id est, a libera Dei voluntate, quæ terminum durationis illi legi præfixit, qui terminus fuit Christus vel novus legislator et consequenter lex ejus sufficienter promulgata. Unde quoad hoc valde probabile est Apostolos, non per modum novæ institutionis aut præcepti, sed per modum interpretationis divini juris, declarasse quod tempore consummatus fuit terminus, ex quo lex illa cessatura erat omnino quoad omnem suam institutionem. Et hoc significavit Augustinus lib. de Hæresibus, in hæresi 9, dicens Christianos per apostolicam traditionem legalia non observare carnaliter, sed didicisse ea spiritualiter intelligere. Facta autem hujusmodi declaratione, ex jure divino naturali secutum est ut cæremoniæ illæ statim essent mortiferæ, quatenus legales erant, quia jam non ad religionem, sed ad superstitionem potius pertinere cœperunt.

8. *Declaratur doctrina tradita.*—Atque hoc maxime patet in quibusdam cæremoniis quæ publicam et authenticam institutionem requirunt. Inter quas primum locum obtinent sacrificia, quia in illis consistit veluti principalis et quasi substantialis cultus Dei, et ideo, cessante institutione et impositione Dei, eo ipso ex natura rei fuit intrinsece malus usus illorum sacrificiorum sub ratione sacrificandi et colendi Deum per illa, quia jam revera non erant sacrificia divina, nec per homines potuerunt restitui in illum statum. Quod patet, quia id non potest fieri auctoritate privata, quia hoc repugnat rationi sacrificii, neque etiam auctoritate publica Ecclesiæ, quia esset contra Christi intentionem instituentis in Ecclesia unum excellentissimum sacrificium loco omnium, et idcirco unicum, quia per se solum sufficientissimum est, ut late tractavi in tertio tomo tertiæ partis, disputatione septuagesima-quarta, sectione ultima. Ablatis autem hoc modo sacrificiis, necessarium consequenter fuit eodem modo cessare sacerdotium, quia sacerdotium per se primo ad sacrificium ordinatur, juxta illud Pauli ad Hebr. 8 : *Omnis Pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur.* Unde etiam in lege gratiæ Christus aliud sacerdotium instituit, præter quod nullum introduci potest per ullam auctoritatem hominibus datam. Idem judicium ferendum est de sacramentis, quæ secundum locum tenere videntur inter cæremonias quæ institui solent ad cultum Dei, et ordinantur ad aliquam sanctificationem recipientium. Quæ quidem sanctificatio in lege nova interna est et perfecta, et a solo Deo conferri potest, et ideo Ecclesia non potest talia sacramenta instituere. Neque etiam potest vetera revocare seu acceptare, quia vel id faceret ex vi prioris institutionis divinæ, vel per novam impositionem humanam illa instituendo : non primum, quia divina institutio jam cessavit, ut supponitur : nec secundum, tum quia nulla est potestas in Ecclesia ad instituenda sacramenta; tum etiam quia finis proprius talium sacramentorum cessavit in lege nova, in qua sicut non sunt legales immunditiæ, ita neque est purificatio legalis, seu carnis, ut illam Paulus appellat. Et hoc etiam confirmat illa ratio D. Thomæ, quod illæ purificationes et oblationes erant umbræ futurorum et internæ sanctificationis dandæ per Christum; unde impertinens fuisset potestas instaurandi in Ecclesia Christi talia et tam imperfecta sacramenta.

9. *De cæremoniis accidentalibus.* — De aliis vero cæremoniis pertinentibus ad cultum Dei, quæ magis accidentariæ sunt, qualia sunt vestes, vasa et alia sacra, et observantiæ veteris legis, dixerunt aliqui quod, licet non possint servari in lege nova ex vi primæ institutionis, quia illa cessavit, et ideo talis usus esset superstitiosus, et errorem involveret, ni-

hilominus auctoritate Ecclesiæ posse instaurari, ita ut serventur ex institutione humana, non ex divina, ad eum modum quo theologi loquuntur de judicialibus præceptis. Ita sentit Covarr., l. 1 Variar., c. 17, n. 1. Qui consequenter ait differentiam quam communiter assignant theologi inter judicialia et cæremonialia præcepta, intelligendam esse de illis cæremonialibus quæ principalem cultum continebant, ut erant sacrificia et sacramenta : nam hæc maxime significabant mysteria Christi futura, alia vero magis videbantur esse ad moralem utilitatem, ut ad decentiam et ornatum sacrificiorum, et ad excitandam devotionem, etc. Et allegat in hanc sententiam Majorem in 4, dist. 3, q. 1 ; et D. Antoninum, 1 p., t. 14, c. 5, § 9; et Dried. de Libert. christian. Sed hi auctores nihil in particulari dicunt , sed generatim loquuntur. Unde in eodem sensu videtur loqui Covarr., qui non solum de possibili, sed de facto loquitur, ut patet ex exemplis quæ statim subjungit. Itaque de facto hæc imitatur Ecclesia secundum generalem et moralem rationem cultus, et ad illos fines decentiæ et ornatus, etc. Semper tamen distinctum modum observat qui et sit perfectioni novæ legis magis accommodatus, et omnem suspicionem auferat legalium cæremoniarum. Hæc autem observatio et prudens cautela non apparet necessaria ex vi juris divini naturalis, nisi quatenus prudens ratio dictaverit esse moraliter necessariam ad prædictos fines; et quia hoc semper ita est (moraliter loquendo, ut explicavi), ideo simpliciter dicere possumus usum etiam harum cæremoniarum legalium esse mortiferum ex vi juris divini naturalis, supposita cessatione antiqui juris divini positivi, cum perfecta illius mutatione per novæ legis completam promulgationem. Hic vero insurgebat alia difficultas, quam in capite sequenti melius tractabimus.

CAPUT XIX.

FUERITNE LEX VETUS PRIUS MORTUA QUAM MORTIFERA.

1. *Status quæstionis aperitur.* — Resolutio quæstionis hujus ex jam dictis haberi potest; tamen, quia nec probari poterat, nec a difficultatibus occurrentibus expediri, non intellecto prius tempore in quo cœpit esse mortifera, ideo in hunc locum punctum hoc distulimus. Potest autem quæstio intelligi, vel respectu gentium, vel respectu Judæorum ; utrisque enim lex mortifera est, ut adducta in superiori capite probant, et a fortiori utrisque etiam est mortua, imo respectu gentium plus quam mortua dici potest, quia illos nunquam obligavit. Quocirca, si quæstio proposita, seu comparatio fiat respectu gentium conversarum ad Christum, resolutio pendet ex dubitatione supra tractata, an Gentilibus in Christum credentibus aliquando licuerit post Evangelium susceptum circumcisionem suscipere et legalia servare. Nam si nunquam licuit, consequens est ut simul fuerit eis lex mortifera ac fuit mortua, quia post Christum semper utrumque habuit. Si vero aliquando licuit fidelibus ex gentibus circumcidi, manifestum est prius respectu illorum fuisse legem mortuam quam mortiferam, quia a principio et semper illos non obligavit, et ita erat quasi mortua respectu illorum, cum tamen non esset mortifera, quamdiu illam servare eis licuit. Neque in hoc superest nova difficultas. Comparatio ergo fit respectu Judæorum ; licet enim, ex dictis in superioribus, sequi videatur prius legem illam fuisse mortuam quam mortiferam, et hæc sit communis sententia, et Augustino tributa, nihilominus in se et in Augustino non caret difficultate.

2. Posset enim quis opinari, etiam respectu Judæorum, non prius fuisse legem mortuam quam mortiferam, non quia a principio fuit mortifera, sed potius, e converso, quia non fuit mortua donec fuit mortifera, id est, usque ad consummatam prædicationem Evangelii. Et fundamentum esse potest, primo quia nullum est testimonium quod ostendat a principio fuisse mortuam ; nam, si quod esset, maxime illud : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* : illud autem, vel tunc dictum est tantum ad Gentiles, vel si extendatur ad Judæos, intelligitur de his qui circumcidebantur ponentes spem in circumcisione, tanquam in causa salutis sine qua gratia Christi non sufficeret; alioqui non solum probaret ille locus fuisse legem a principio mortuam Judæis, sed etiam eisdem fuisse mortiferam. Alia vero testimonia Scripturæ, quæ loquuntur de termino legis veteris usque ad Christum, non magis probant statim fuisse mortuam quam mortiferam. Nam intelliguntur de Christo ut obligante universum mundum per suam legem novam, et ideo extenduntur usque ad promulgationem Evangelii ; ergo possunt etiam extendi usque ad consummatam promulgationem Evangelii, quia tunc

cœpit lex Christi totum mundum obligare. Unde quando Augustinus dixit epist. 9, in Judæis fuisse damnabile, *quod post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiæ secundum ordinem Melchisedec, adhuc putabant sacramenta vetera non ex consuetudine solemnitatis, sed ex necessitate salutis esse servanda;* hoc, inquam, recte potest intelligi de tempore post perfecte promulgatum Evangelium ; tunc enim et non antea simpliciter dici potest sacramentum gratiæ fuisse datum et manifestatum. Unde Hieronymus, in epist. 89, Augustino tribuit quod diceret Gentiles esse legis onere liberos, Judæos vero legi esse subjectos, quod, si verum est, necessario referendum est ad illud primum tempus inchoatæ promulgationis legis novæ, quia post illud uterque populus æque fuit liber ab onere legis; ergo in illo primo tempore Judæi non erant liberi ab onere legis; ergo lex non erat mortua. Denique, seclusa auctoritate, nulla est ratio quæ cogat nos dicere legem veterem fuisse mortuam ante plenam legis novæ promulgationem, quia leges illæ non habebant inter se formalem repugnantiam, et Deus poterat velle ut simul permanerent et obligarent; videturque id satis voluisse pro illo primo tempore, ferendo novam legem, et non expresse revocando primam, nec breviorem terminum assignando, quo adveniente cessaret.

3. *Aliud fundamentum.* — Aliud et grave fundamentum est, quia non apparet quomodo illa duo, scilicet, esse mortuam et non mortiferam, vel hæc duo, esse legem permissam seu licite observabilem, et non esse obligantem, simul conjungantur. Primum patet simili discursu supra facto; nam si lex illa mortua est, jam sacramenta ejus nihil erant, et sacrificia ejus etiam cessaverant, introducto jam unico Missæ sacrificio: ergo, ex natura rei, necessarium fuit ut statim usus talium cæremoniarum fuerit superstitiosus, et rationi recte contrarius. Item si lex illa mortua erat, ergo ejus cæremoniæ erant falsa signa divini cultus, quia jam cessaverat eorum institutio seu impositio, quia hoc ipsum est legem esse mortuam : ergo uti illis erat per se et intrinsece malum. Quod si quis fortasse dicat illud fuisse licitum ex dispensatione divina, non loquetur imprimis juxta intentionem Augustini. Et deinde oportet ut dispensationem ostendat, ne voluntarie loquatur. Ac denique si ille usus est contra rationem naturalem, non cadet in illum propria dispensatio, sed potius dicendum erit legem illam non fuisse pro illo tempore sublatam vel mortuam, ut usus cæremoniarum ejus nihil pro tunc haberet rationi contrarium. Et inde facile ostenditur alia repugnantia, in hoc quod lex illa perseveraverit quoad religiosam observationem, quando non perseverabat quoad obligationem. Repugnantia autem est, quia non potest esse vera lex quin obliget; non potest autem esse religiose observabilis talis lex nisi permaneat in statu veræ legis : ergo nec potest esse sic observabilis, nisi vim obligandi retineat. Alia repugnantia moralis invenitur in sententia Augustini : nam ipse docuit non fuisse mortifera legalia a principio, ut in actionibus Apostolorum simulationem vitaret : ergo eadem ratione docere debuit non fuisse tunc mortua, alias non posset simulationem effugere, cum Apostoli, tanquam legis observatores, cæremonialia exercerent, ut supra ostendimus. Alia denique repugnantia moralis est in fundamento Augustini : nam si expediebat legem illam non statim fieri mortiferam ut cum honore sepeliretur, ergo eadem ratione oportebat obligare Judæos ad usum illius legis pro illo tempore, ita ut non possent licite illam statim abjicere in ejus infamiam et injuriam ac si mala esset: ergo eadem ratione oportuit eam pro illo tempore vivam permanere.

4. *Tria distinguenda.* — Hoc punctum postulat ut explicemus quod supra in hunc locum remisimus, quomodo lex illa mortua esse incœperit a die Pentecostes. Ut autem hoc distincte resolvamus, oportet in lege illa respectu cæremonialium tria distinguere, scilicet, obligationem, institutionem, et fructum seu effectum : sunt enim hæc tria distincta et separabilia, et ideo potest intelligi quod lex derogetur quoad unum istorum, et non quoad aliud, et ita quod sit mortua quoad obligationem, et non quoad institutionem vel utilitatem; potest etiam intelligi ut quoad omnia moriatur, seu abrogetur. Augustinus ergo, si attente legatur, solum loquitur de abrogatione quoad obligationem legis, et in hoc sensu sentit fuisse legem illam mortuam, quando nondum erat mortifera, et ideo dixit potuisse aliquando illam legem servari, dummodo non tanquam necessaria, sed ut bona et religiosa observaretur. De aliis autem duobus punctis nihil expresse dixit; videtur autem ex doctrina ejus colligi aliter esse loquendum de lege quoad secundum membrum, id est, institutionem cæremonialium; tertium vero de fructu, seu utilitate legis, non habet in præsenti peculia-

rem rationem, sed ex prioribus pendet, ut in capite ultimo hujus libri declarabitur.

5. *Lex vetus mortua dum lex nova cœperit obligare.* — Dico ergo primo : longe probabilius est legem veterem cœpisse abrogari ac mortuam esse quoad obligationem simul ac lex nova cœpit obligare. Hæc est sententia Augustini, ut dixi, et ita eum intelligunt et sequuntur omnes theologi citati, et constat etiam quoad hoc Hieronymum in eadem fuisse sententia. Imo aliqui putant hanc partem esse de fide certam : nam in quodam tractatu de quadruplici synodo Apostolorum, qui habetur in principio primi tomi Conciliorum, et factus dicitur juxta Glossam ordinariam, ponitur quarta synodus primitivæ Ecclesiæ congregata, Actor. 21, diciturque in ea declaratum fuisse, in illo primo tempore ante eversionem templi Hierosolym. licuisse conversis Judæis uti cæremoniis legis, dummodo spem salutis suæ in illis non collocarent; et in hanc sententiam citantur etiam Beda et Carthusianus. Verumtamen Actor. 21 nulla refertur facta synodalis congregatio, neque nova definitio aut declaratio fidei ibi facta est, sed solum legitur ibi consilium datum Paulo a Jacobo et senioribus de usu aliquorum legalium, in quo supponitur quidem eos credidisse illum usum fuisse licitum, in quo credendum est non errasse; non tamen declararunt qualis esset ille usus, neque an tunc esset sub obligationem, necne. Inde ergo nihil certum colligi potest quoad hanc partem. Alii vero putant hoc fuisse definitum ab Eugenio IV, Concilio Florentino, ex quo Cajetanus, Soto et alii moderniores hæc referunt verba : *Non tamen negat sancta Synodus licuisse illa observare ante sufficientem Evangelii promulgationem, modo ad salutem esse necessaria non crederentur.* Verumtamen hæc verba ego non invenio in illo concilio, quod etiam notarunt Valent. et Vasq. Præterquam quod in eis non dicitur Concilium definire, sed tantum non negare. Non videtur ergo hæc res definita, nec in Scriptura expressa, quanquam videatur magis consentanea iis quæ Scriptura refert de factis Apostolorum; indicat enim non fuisse ex legis necessitate, sed ob temporum indigentiam et opportunitatem. Sicut dicitur de Paulo Actorum decimo-sexto, *circumcidisse Timotheum propter Judæos :* nam in hoc tacite significatur id non esse factum propter obligationem legis implendam, et ad hunc modum referuntur alia.

6. *Ratio theologica.—Confirmatur.*—Ratione ergo theologica principaliter agendum est, et præcipua sumitur ex principio supra posito, quod lex vetus abrogata est quoad obligationem simul ac lex nova obligare incœpit : nam lex nova obligare incœpit a die Pentecostes, ut nunc supponimus ex libro sequenti : ergo eodem die mortua est quoad obligationem lex vetus. Et declaratur amplius et confirmatur illud principium, quia illæ duæ leges includebant quamdam repugnantiam quoad obligationem : nam ex quo cœpit lex nova obligare, cœpit Baptismus esse necessarius ad salutem : ergo eo ipso desiit circumcisio esse necessaria. Probatur hæc consequentia (cætera enim clara sunt), tum quia secundum moralem et congruam providentiam non potuerunt duo media esse simul necessaria ad eumdem effectum; nec professiones quodammodo contrariæ debuerunt simul præcipi : nam altera erat per signum distinctivum populi judaici a gentili, alia vero per signum utrique commune, tollensque inter eos divisionem; tum etiam quia neccessitas circumcisionis derogabat multum dignitati et sufficientiæ Baptismi jam sufficienter promulgati, et ideo semper fuit malum sumere circumcisionem ut necessariam, ex quo Baptismus necessarius esse cœpit. Cessavit ergo præceptum circumcisionis, eo ipso quod cœpit obligare præceptum Baptismi : ergo consequenter etiam cessavit tota lex quoad obligationem suam. Probatur consequentia, tum a paritate rationis, tum maxime quia circumcisio erat quasi fundamentum totius legis, quia non obligabat nisi circumcisos; ergo, cessante generaliter necessitate circumcisionis, consequens fuit ut in tota lege cessaret. Quæ illatio est manifesta quoad omnes qui nondum erant circumcisi quando necessitas circumcisionis cessavit; quoad alios vero jam circumcisos, potest cum proportione applicari : nam licet illi necessario subjacerent circumcisioni, illa non erat necessitas moralis et præcepti, sed physica, ex præsuppositione talis effectus; qua non obstante, consequens fuit ut necessitas obligationis quoad totam legem in illis etiam cessaret. Simile argumentum fieri potest de sacrificiis : nam introducto unico ac divino legis novæ sacrificio, ejusque necessitate jam cœpta promulgari, consequens fuit ut necessitas antiquorum sacrificiorum per se cessaret; repugnabat enim singularitati nostri sacrificii, ejusque dignitati et sufficientiæ derogabat; idemque est cum proportione de sacramentis, ac subinde de tota lege cæremoniali.

7. *Hinc infertur, primo, legem veterem non simul, sed successive pro toto mundo mortuam fuisse.*—Ex hoc discursu infero, primo, legem veterem non fuisse simul abrogatam seu mortuam quoad obligationem pro toto mundo, sed successive, priusque in Judæa, et in aliis locis ubi prius fuit lex nova promulgata, deinde vero in aliis, prout demulgatio legis evangelicæ augebatur. Ratio est, quia lex vetus, quoad obligationem, per obligationem legis novæ quasi formaliter excludebatur; sed lex nova non obligavit simul mundum universum, sed successive, prout successive promulgabatur, vel quantum est ex se divulgabatur, ut recte docuit Scot. in 4, d. 3, et in lib. sequenti latius tractabimus; ergo eodem modo ac proportione mortua fuit lex vetus quoad obligationem: nam est eadem ratio et consecutio necessaria. Quia si una forma non excluditur nisi ad introductionem alterius, non potest brevius aut celerius excludi quam altera introducatur. Ita ergo intelligo quod Augustinus dixit, *dato et manifestato Sacramento gratiæ, antiquæ legis necessitatem cessasse;* nam per *Sacramentum gratiæ,* recte lex gratiæ cum suis sacramentis et mysteriis intelligitur; hæc autem lex successive manifestata est : ita ergo obligationem prioris legis depulit.

8. *Secundo infertur, postquam lex vetus cœpit esse mortua in toto orbe, cœpisse simul esse mortiferam.—Differentia inter mortuam, et mortiferam.*— Secundo infero, postquam lex vetus cœpit esse mortua in toto orbe, cœpisse etiam simul esse mortiferam : probabileque est tunc simul fuisse mortiferam pro toto mundo. Prior pars manifesta est ex dictis, quia lex illa fuit mortua cum proportione ad promulgationem Evangelii; ergo in eo puncto in quo sufficiens promulgatio Evangelii consummata est, lex vetus integre et pro toto mundo mortua est. Dictum est autem supra, sufficienter promulgato Evangelio, statim legem veterem fuisse mortiferam : ergo simul ac lex illa fuit plene mortua, cœpit esse mortifera, ita ut finis mortis ejus, ut sic dicam, fuerit initium status mortiferi ejus. Et hinc declaratur secunda pars : nam cum jam tunc lex nova esset promulgata in toto orbe, potuit lex vetus incipere simul esse mortifera in eodem universo orbe. Et ita differentia inter esse mortuam vel mortiferam erit, quod lex vetus simul fiebat mortua cum promulgatione legis novæ, ac subinde successive, non sic autem facta est mortifera, sed potius ad consummationem promulgationis legis novæ, et ideo sicut in uno puncto (moraliter loquendo) promulgatio consummata est, ita in illo potuit incipere lex illa simul esse mortifera, quia jam præcesserat quasi sufficiens dispositio in toto orbe, per totam successivam promulgationem legis novæ.

9. *Objectio.—Responsio.* — Dices : lex illa non est facta mortifera sine speciali prohibitione distincta ab aliis præceptis legis novæ; hæc autem prohibitio non poterat simul proponi universo orbi, nec prædicabatur simul cum lege nova : ergo non potuit postea simul totum mundum obligare : ergo nec potuit illa lex simul esse mortifera pro toto mundo. Respondeo satis probabile esse Apostolos et eorum discipulos simul cum Evangelio prædicasse, et docuisse fideles legem veterem, quæ jam non obligabat, solum ad tempus fuisse permissam propter honorem ejus, et propter suaviorem Dei providentiam, ut facilior fieret Judæorum conversio, omnisque peccandi occasio illis auferretur : paulo tamen post fuisse omnino delendam et prohibendam, post sufficienter completam Evangelii prædicationem. Atque ita recte fieri potuit ut adveniente illo tempore, sufficienter innotesceret toti Ecclesiæ illa reprobatio et abolitio legis, ideoque simul in tota fuerit mortifera. Dixi autem tantum hoc esse probabile, quia incertum est id quod suppono; fieri enim potuit ut prohibitio illa, seu declaratio talis status illius legis, in quo oporteret esse mortiferam, fieri cœperit post plene mortuam illam legem pro toto mundo, et quod non simul sed successive fuerit promulgata universæ Ecclesiæ. Quod si ita factum est, prius fuit lex illa mortua non solum in aliquibus partibus orbis, sed etiam in toto mundo, quam fuerit mortifera quoad obligationem, sicut hactenus locuti sumus.

10. *Legem veterem non prius fuisse mortuam quoad institutionem quam mortiferam.* — Dico secundo : lex vetus non prius fuit mortua quoad institutionem quam fuit mortifera. Ita censeo esse interpretandam sententiam Augustini, quia est necessario consequens ad aliam sententiam ejus, ut mihi probant rationes dubitandi supra positæ. Quia non poterant illæ cæremoniæ ut legales, id est, ut institutæ a Deo per illam legem, religiose fieri per modum cultus Deo placiti et accepti ratione suæ institutionis, si jam pro illo tempore lex esset revocata et abolita, etiam quoad hanc partem : nam post talem abrogationem jam cultus esset superstitiosus, ut supra etiam de-

claratum est. Declaratur præterea in hunc modum: nam quamdiu lex non fuit mortifera, respublica illa Judæorum in suo cæremoniali statu, ut sic dicam, permansit, id est, templum illud fuit vere locus sacer ad cultum Dei deputatus: nam ob hanc causam Apostoli specialiter illum frequentabant ad orandum, ut ex Actibus Apostolorum constat: pontifex etiam qui tunc officium gerebat, vere sacerdos erat. Unde Paulus, Act. 23, cum ab aliis corriperetur quod Ananiam Principem sacerdotum maledixisset, respondit: *Nesciebam, fratres, quod Princeps esset sacerdotum.* Ubi Chrysostomus affirmat *quod si Paulus eum cognovisset, honorasset;* et hom. 39 ait in Matth., Paulum pœnitentia ductum se excusasse. Et illam sententiam multi sequuntur, ut Lyran., Cajetanus, Isidorus, Clarus, et indicat etiam Theophylactus. Quamvis alii aliter exponant ignorantiam illam Pauli per figuram et simulationem interpretando, quod mihi non probatur. Significavit ergo Paulus eo tempore nondum fuisse sacerdotes legales sua dignitate omnino privatos, quod tamen necessario dicendum esset, si lex fuisset mortua etiam quoad institutionem, quia, sicut translato sacerdotio transfertur lex, ita mors legis quoad institutionem est signum sacerdotii emortui; e converso, ergo, si sacerdotalis dignitas durabat, necesse est ut etiam duraret legis institutio. Et inde fit consequens ut idem sit dicendum de sacrificio, ad quod sacerdotium ordinatur.

11. *Declaratur magis.*—Præterea, ob hanc causam dixit Augustinus illas cæremonias fuisse servatas ex consuetudine solemnitatis, licet non fierent ex necessitate, quia, videlicet, quoad solemnem institutionem durabant, licet non quoad obligationem. Nihil enim aliud significare potuit Augustinus per consuetudinem solemnitatis, quia illa consuetudo non induxit illam solemnitatem, sed potius divina institutio et solemnitatem et consuetudinem illius introduxit, ideoque durare non potuit, nisi durante institutione; ergo si licebat tunc servare legalia consuetudine solemnitatis, licebat ex vi primæ institutionis; ergo illa adhuc durabat. Denique sæpe Augustinus comparat usum illarum cæremoniarum, prout ab Apostolis illo tempore fiebant, cum earumdem observantia quam, vivente Christo, iidem Apostoli, vel etiam ipsemet Christus exhibebant, utique quoad religiosum cultum; ergo plane sentit eamdem durasse institutionem. Ita ergo hæc assertio necessario sequitur ex alia supra probata, quod Apostoli non ficte, sed vere, et ex affectu religioso illas cæremonias faciebant. Ratio vero a priori est, quæ sæpe est tacta, quia ad suavem providentiam Dei pertineret non statim vel subito revocare totum illum statum vel institutum, ne hoc cederet in infamiam illius religionis, vel in majorem perniciem Judæorum, qui non erant dispositi ad tantam et tam subitam mutationem. Neque etiam institutio et introductio novæ legis illam subitam mutationem exigebat, quia nihil perfectioni ejus aut dignitati derogabat illa observantia propter dictos fines, et pro brevi tempore, et non ponendo spem salutis in illa.

12. *Secundo infertur quando lex illa extincta fuit.* — Ex quo ulterius infero legem illam non fuisse extinctam quoad institutionem, in sensu declarato, donec fuit mortifera, ac subinde, quoad hanc partem, non fuisse prius mortuam quam mortiferam, neque e converso. Hoc sequitur evidenter ex dictis, primo, quia quando institutio non fuit revocata, per se loquendo, licebat uti illa, cum esset divina, quamvis non esset sub obligatione, quia institutio sufficit ad honestum usum, et potest ab obligatione separari, ut per se constat; ergo quamdiu duravit illa institutio, non fuit mortifera legalium observatio, nec moraliter esse potuit, quia non poterat Deus prohibere absolute usum cæremoniarum pro eodem tempore, pro quo volebat eas religiosum cultum et significationem retinere. Præterea supra ostensum est cæremonias illas factas esse mortiferas quasi ab intrinseco, ex eo quod revocata fuit illarum institutio; ergo non potuit lex illa esse mortua quoad institutionem, priusquam fuerit etiam mortifera. Neque in hoc superest nova difficultas, nisi quod fortasse videri potest sine causa vel fundamento assignari unum terminum mortis illius legis quoad obligationem, et alium quoad institutionem. Respondemus autem breviter, primo, non dici sine fundamento quod in factis et dictis Apostolorum nititur; ex illis autem et Ecclesiæ traditione habemus, cæremonias illas aliquando fuisse licitas, licet non essent necessariæ, et postea factas esse illicitas; ergo consequens necessario est ut priori tempore non mutaverint institutionem, licet amiserint obligationem, postea vero etiam institutionem perdiderint. Ex quo ulterius necessario sequitur longiorem fuisse terminum illius legis quantum ad substantiam institutionis, ut sic dicam, quam quoad obliga-

tionem : nam terminus obligationis fuit obligatio legis novæ, terminus autem status illius instituti fuit perfecta Evangelii promulgatio.

13. *Ad primam difficultatem responsio.* — Et ex his facile respondetur ad duas difficultates in principio positas. Ad primam ergo fatemur sententiam asserentem legalia fuisse mortua quoad obligationem, pro illo primo tempore prædicationis evangelicæ, non probari expresse aliquo Scripturæ testimonio, vel Ecclesiæ definitione, et ideo non esse de fide; esse tamen conclusionem theologicam satis certam, tum ex consensu communi Patrum et theologorum, tum quia est magis consentanea Scripturis excludentibus necessitatem illius legis cum Evangelio, et indicantibus Apostolos, quando exercebant legalia, non id fecisse ex necessitate : tum denique quia obligatio illius legis suo modo repugnabat obligationi novæ legis, ut declaratum est. Neque oportet eodem modo explicare terminum legis veteris quoad durationem in statu religioso, et in obligatione, quia non eodem modo opponitur legi novæ in primo, sicut in secundo, nec ex eadem radice, neque habebat eamdem congruentiam pro illo tempore duratio obligationis quam habuit duratio institutionis : unde immerito ibi objicitur quod hæc omnia sine sufficienti ratione asserantur. Nec magis obstant quæ ex Augustino afferuntur. Nam priora verba, in quibus Augustinus dicit fuisse damnabile Judæis servare legalia ob necessitatem salutis, non determinantur ab illo ad certum aliquod tempus, imo aperte extenduntur ad primum tempus prædicationis Evangelii; nam in hoc distinguit inordinatum usum illius temporis ab honesto, quod in posteriori tempore uterque usus legalium, sive ex necessitate salutis, sive absque illa, illicitus factus est. Aliam vero sententiam ibi tributam Augustino apud illum non invenio, neque in rigore vera est, intellecta de onere obligationis legis : nisi intelligatur de tempore ante Christi mortem et prædicationem Evangelii; tunc enim Judæi erant sub onere legis, et non Gentiles : postea vero tam Judæi quam Gentiles fuerunt liberi ab onere legis. Posset etiam id verificari post inchoatam promulgationem novæ legis in aliquo loco ubi nondum pervenire potuerat Evangelii prædicatio ; ibi enim potuerunt Judæi pro aliquo tempore esse sub onere legis, sub quo non erant Gentiles. Si quis tamen recte advertat, illa differentia solum esse poterat inter utrosque nondum Christianos, non vero inter conversos ad fidem Christi, quibus oportebat jam esse Evangelium promulgatum. Ex ignorantia item facile potuit accidere illud discrimen. Denique probabilis differentia pro eo tempore assignari posset, quod Judæis libera erat observatio cæremoniarum legis, non ita Gentilibus, juxta probabilem sententiam supra tractatam.

14. *Ad secundam difficultatem responsio.* — Ad alteram difficultatem, respondetur priorem partem ejus recte probare legem illam non fuisse tunc mortuam quoad institutionem, non vero procedere contra cessationem obligationis; ad rationes autem posteriori loco positas respondeo : ad primam, legem duos habere effectus inter alios, unus est instituere et dare formam et modum operandi, alius obligare; et nihil repugnare primum separari a secundo, sicut facta est institutio Sacramenti matrimonii, vel ordinis sine obligatione; ita ergo potuit lex illa permanere secundum priorem effectum, licet esset mortua quoad posteriorem. Majoris autem claritatis gratia distinguere possumus obligationem quoad exercitium, vel quoad specificationem actus : nam quoad priorem dicimus mortuam fuisse in principio legem illam; posterior autem necessario duravit permanente institutione, et illa sufficit ad rationem legis. Consistit autem in hoc, quod licet Judæus non teneretur circumcidere filium, nihilominus si illum circumcidebat, debebat servare formam legis, et sic de aliis sacrificiis, quia hæc obligatio ex natura rei sequitur ex institutione, et usu ejus. Et ita excluditur prima repugnantia.

15. *Ad secundam rationem.* — Ad secundam rationem, respondetur longe aliam esse rationem de simulatione observationis legis, tanquam obligantis, vel de simulatione cultus : nam prior erat valde materialis, et non per se intenta, neque excludebat intentionem veri cultus Deo pro eo tempore placiti, quod satis erat ut actio illa esset religiosa et omnino honesta. Neque enim Apostoli ea tunc faciebant propter obligationem legis, neque hoc exterius profitebantur quantum erat de se, quamvis præviderent alios id existimaturos, idque permitterent : nam hic modus simulationis illicitus non est, ut supra diximus; secus vero esset si cæremonias jam non religiosas et prohibitas, tanquam religiosas se facere fingerent : nam hoc sine dubio intrinsece malum est : ita ergo intellecto fundamento Augustini, omnis repugnantia cessat. Ad tertiam, respondetur primo ita fuisse Judæos affectos ad legem

suam, et consuetudine in illa firmatos, ut non fuerit necessarium eis prohibere ne statum illius subito abjicerent vel mutarent : illo autem statu perseverante, etiam erat consequens ut multi illis cæremoniis uterentur, seclusa speciali obligatione. Dico etiam probabile esse, non potuisse quidem singulos Pontifices, vel sacerdotes statum illius legis et institutionem ejus omnino abrogare; si tamen communi consensu vellent cedere juri suo, et statim omnino relinquere cæremonias suas, potuisse id facere, quia hoc non erat eis prohibitum, et tunc universaliter cessaret ratio retinendi cæremonias pro aliquo tempore, quia cessaret omne scandalum Judæorum et omnis infamia ejusdem legis, et nullam haberet repugnantiam cum suavi providentia Dei. Quia vero hic casus erat moraliter impossibilis, ideo simpliciter permisit Deus statum illius legis pro aliquo tempore conservari quoad institutionem ejus, qua suppositione facta, tenebantur sacerdotes illius temporis sancta illa sancte tractare et juxta legem ministrare, quæ obligatio, facta illa suppositione, magis ex natura rei quam ex positivo præcepto sequebatur.

16. *Dubium.* — Atque hinc obiter responderi potest ad quamdam curiosam interrogationem quæ hic occurrit , an , eo tempore quo cæremonialia erant mortua , et non mortifera , tenerentur Judæi solvere decimas , quia hinc apparet non fuisse obligatos, quia lex erat mortua quoad obligationem, illi autem solum obligabantur ex vi legis. Item quia sacerdotes jam non tenebantur ministrare, licet illis licitum esset ministerium : ergo neque alii tenebantur illa solvere, quamvis licite possent, si vellent. Patet consequentia, quia obligatio stipendii correspondet obligationi ministerii : nam, seclusa hac obligatione quasi mutua et permanente, pro actuali ministerio, quando fieret, posset fieri arbitraria recompensatio, vel ex partium conventione.

17. *Conclusio affirmatur.* — Nihilominus dicendum videtur eam obligationem pro eo tempore durasse : nam imprimis loquendo de Judæis non conversis ad fidem, non est dubium quin saltem ex conscientia quam habebant tenerentur decimas solvere, sicut etiam sacerdotes, ex simili conscientia, tenebantur ministrare ; et verisimile est etiam Judæos ad fidem conversos eamdem existimationem pro aliquo tempore habuisse, pro quo non satis constabat legem illam esse mortuam. Præterea non videtur illa conscientia omnino fundata in errore vel ignorantia, sed in naturali quadam justitia, supposito statu illius populi conservantis illum religiosum cultum Dei, ut a Deo institutum et approbatum etiam pro eo tempore, et ab eodem populo quasi communi consensu retentum : nam inde oriebatur mutua obligatio ex parte sacerdotum, ut essent parati ad ministrandum, quando alii vellent uti legalibus; et ex parte populi, ad solvendas decimas. Eo vel maxime quod tribus Levitica non habuerat sortem in terra promissionis, et loco illius decimas acceperat ; ideoque, durante statu illius reipublicæ et templi, non debuit illis privari : nam hoc etiam erat moraliter necessarium ut scandala vitarentur et omnia ordinate fierent.

18. *Legem solvendi decimas non fuisse cæremonialem, sed judicialem.* — In quo tandem considero illam legem solvendi decimas non fuisse cæremonialem, sed judicialem, et ideo potuit lex illa obligare, etiamsi præcepta cæremonialia essent mortua. Verisimile enim est judicialia præcepta non fuisse pro eo tempore mortua, saltem illa quæ ad conservandam justitiam et publicam pacem illius reipublicæ erant necessaria. Quia, durante pro tunc statu politico illius reipublicæ (prout durabat, permittente, imo et approbante Deo), necessarium erat habere leges judiciales per quas cives obligarentur et malefactores possent puniri, et alia observari pertinentia ad justitiam contractuum et aliarum actionum : nam obligatio talium legum non repugnabat cum consummata redemptione Christi, nec cum obligatione legis novæ, nec etiam fuerat specialiter et expresse revocata. Et ita D. Thomas non probavit abrogationem præceptorum judicialium nisi ex defectu subjecti, id est, ex dissolutione illius reipublicæ et mutatione status ejus. Durante ergo illo tempore et statu, recte potuit pro illo tempore præceptum decimarum obligare.

CAPUT XX.

QUOMODO FUERIT SEMPER ILLICITUM GENTES AD JUDAIZANDUM COGERE, ET TRACTATUR LOCUS PAULI AD GALAT. 2, ET EXPENDITUR PROHIBIBITIO SANGUINIS ET SUFFOCATI, ACTOR. 15.

1. *Multiplex coactio.* — *Nunquam potuisse gentes licite cogi ad legalia.* — *Duo tempora distinguenda.* — Ex rationibus dubitandi in c. 15 pro utraque parte positis, et ex rationibus ac testimoniis additis pro sententia Hieronymi in cap. 16, solum supersunt nobis explicanda duo loca Scripturæ in titulo proposita; cætera

enim omnia, explicando sententiam quam veram reputamus, expedita sunt, et multis etiam occurentibus difficultatibus obiter est satisfactum; hæc vero duo loca specialem ac diligentem requirunt declarationem. Quia vero difficultas illorum locorum nascitur ex coactione gentium ad servanda legalia, ideo pauca de illa præmittenda duxi. Duobus autem vel tribus modis accidere potuit hæc coactio : primo, per coactionem quasi pœnalem, quæ, ut justa sit, supponit obligationem in eo qui cogitur, et potestatem seu jurisdictionem in cogente. Secundo, per impropriam coactionem, quam directivam appellare possumus, imponendo scilicet, obligationem ad legalia servanda, licet antea non esset. Tertio, intelligi potest coactio adhuc magis impropria, quæ est per consilium vel exemplum. De prima non fit mentio in Scriptura, de secunda videtur procedere locus Actorum, de tertia vero locus ad Galat. 2. Primo ergo tanquam certum statuo nunquam potuisse gentes licite cogi ad legalia servanda primo genere coactionis, quasi ad implendam obligationem in illis præexistentem. Hæc assertio nota est ex hactenus dictis; illam vero hic præmittimus, ut res magis intelligatur, et ut, occasione illius, aliqua loca Scripturæ ad hanc materiam spectantia explicentur. Possumus igitur duo tempora distinguere : unum est post decretum ecclesiasticum factum in Concilio apostolico, Actor. 15; aliud est de antiquiori tempore a passione Christi usque ad illud concilium. Post dictum ergo concilium, certissimum est principium positum, quia in illo definitum est, Gentiles conversos non esse obligatos ad legalia servanda, sed solum ad onera in eodem concilio declarata, quæ revera legalia non erant, ut infra videbimus : ergo nullo modo licebat illos cogere ad talem observationem. Probatur consequentia, quia cogere aliquem ad id quod facere non tenetur per se iniquum est. Nam vel talis coactio esset per violentiam, et sic esset injusta, vel esset per deceptionem, persuadendo illis legalium necessitatem, et sic esset hæreticum, contra Apostolorum definitionem.

2. *Confirmatur. — Duplex ascensus Pauli in Jerusalem.—Lucas quatuor ascensus Pauli numerat.*—Atque hoc confirmant verba Pauli ad Galat. 2 : *Quomodo gentes cogis judaizare?* nam licet non loquatur de rigorosa coactione violenta, a fortiori probat illam non fuisse licitam. Pertinent autem illa verba ad illud tempus de quo tractamus; nam licet Augustinus, dicta Epistol. 19 ad Hieron., c. 2, aliquantulum a principio, probabilius existimet illud factum Petri, quod refert Paulus ad Galat. 2, accidisse ante concilium Apostolicum Act. 15, nihilominus, bene inspecta historia Actorum, et collata cum dicto loco Pauli ad Galat. 2, contrarium videtur dicendum. Quia in dicta Epistola narrat Paulus duplicem ascensum suum in Jerusalem, primum in cap. 1, triennio post conversionem suam; secundum in cap. 2, *post annos quatuordecim*, utique a primo ascensu, ut contextus ipse suadet, et multi exponunt, et specialiter variis rationibus ostendit ibi Salmeron, disp. 22. Ille autem secundus ascensus Pauli idem fuit cum illo, quo ad illud concilium cum aliis convenit, ut in eodem cap. 2 insinuat Ambr., refertque Hieronymus et non improbat, et clare docent Theodoret., Anselm., D. Thom., Cajetan. et Beda, Actor. 15. Potestque facile suaderi ex collatione utriusque ascensus, et ex circumstantiis eorum, et ex aliis conjecturis a ratione temporum sumptis; illis autem omissis, hac ratione nunc breviter utor. Quia alias hic ascensus Pauli, cujus ipse meminit ad Galat., c. 2, omissus fuisset a Luca in historia Actorum, quod non est verisimile, quia erat res valde gravis, multumque ad doctrinam fidei spectans. Sequela declaratur, quia Lucas quatuor tantum ascensus Pauli in Jerusalem numerat. Primus est, Actor. 9, triennio post conversionem suam, de quo nulla potest esse quæstio. Secundus, Act. 11, ad deferendas eleemosynas fratribus. Tertius, tempore concilii, Act. 15. Quartus, Act. 21, quando comprehensus est a Judæis. Et de hoc etiam ultimo non est quæstio, quia constat eo tempore jam Paulum contulisse Evangelium suum cum Petro.

3. *Opinio quorumdam refellitur. — Quo tempore Paulus Petrum reprehenderit.*—De secundo autem aliqui dicere voluerunt coincidere cum ascensu Pauli ad conferendum Evangelium cum Apostolis, cujus meminit ad Galat., secundo. Sed non est verisimile; tum quia nullum indicium ad hoc asserendum sumi potest ex utroque loco; tum etiam quia tunc nondum erant ortæ contentiones et scandala quorum occasione Paulus ascendit, ut conferret suam doctrinam cum Apostolis. Non enim propter se aut propter auctoritatem doctrinæ, sed propter alios qui ex conversione et libertate gentium turbabantur ascendit; tum præterea quia ille secundus ascensus non potuit esse *post annos quatuordecim*, ut ait Paulus, quia fuit anno secundo Claudii imperato-

ris, alias quadragesimo-quarto a nativitate Christi, ac subinde decimo vel undecimo a morte Christi, ut late probat Baron., 1 tom. Annal. Unde etiam fit verisimile quod idem auctor affirmat, Petrum eo tempore non fuisse Hierosolymis, sed Romam adiisse; non potuit ergo tunc Paulus cum Petro Evangelium conferre. Superest ergo ut illa collatio facta sit in dicto concilio Actor. 15, atque ita ut idem sit ascensus ad concilium, et ad conferendum cum Petro post decimum-quartum annum a Paulo designatum. Existimo autem (ut dixi) numerasse Paulum illos quatuordecim annos a primo ascensu, et ideo illum decimum-quartum annum fuisse decimum-septimum a conversione Pauli: nam tres præcesserunt ante primum ascensum ejus, et inde fit fuisse illum annum decimum-nonum a passione Domini; nam biennio post illam conversio Pauli contigit. In idem autem tempus optime cadit congregatio dicti concilii, quia antea non potuerunt Petrus et Paulus Hierosolymis simul adesse, cum Petrus fuerit Romæ usque ad nonum vel decimum annum imperii Claudii, qui est decimus octavus a passione Domini, ut ex historiis constat. Relinquitur ergo ut factum illud Petri quod reprehendit Paulus ad Galatas secundo, acciderit post prædictum Hierosolymitanum concilium.

4. *De tempore ante prædictum concilium.— Gentes non posse ad legalia compelli. — Quo anno revelatio illa in Actibus Apostolorum Petro facta sit.*—Superest dicendum de tempore ante illud concilium; nam in illo non erat notum in Ecclesia an gentes conversi ad fidem legalia servare tenerentur: ergo pro eo tempore dum aliud non declarabatur, juste poterant ad illa servanda compelli: nam in dubio lex servanda est quamdiu non constat non obligare. Nihilominus contrarium omnino asserendum est. Ut autem hoc clarius probetur et intelligatur, distinguamus illud primum tempus in duo: unum, usque ad revelationem factam Petro ut Gentiles baptizaret, Actor. 10, quæ accidit anno Christi quadragesimo-primo, hoc est, septimo vel octavo a passione ejus, ut Baronius ostendit; aliud est post illam revelationem usque ad prædictum concilium. In priori tempore, non est prædicatum Evangelium gentibus, neque aliquis pure Gentilis baptizatus est; sed Cornelius fuit primus qui Dei monitu baptizatus est, et tunc cœpit gentibus aditus ad Ecclesiam reserari, ut recte ait Baron. supra. Estque optima conjectura, quia Petrus, caput Ecclesiæ, ausus non fuerat gentes baptizare: ergo non est verisimile alios Apostolos vel discipulos prius aliquos Gentiles baptizasse. Unde, Actor. 11, postquam Petrus revelationem sibi factam narravit, alii fideles ex Judæa conversi *glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo et gentibus pœnitentiam dedit Deus, et vitam;* et additur ibidem de discipulis, qui fuerant dispersi a tribulatione quæ fuerat sub Stephano: *Prædicabant, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis.* In illo ergo tempore non habuit locum quæstio de jure, quia non erat factum quod esset juris fundamentum. Si enim Evangelium non prædicabatur gentibus, nec eis dabatur Baptismus, nullo modo poterant ratione legis novæ ad antiquam servandam compelli, cum antea ex vi legis antiquæ cogi non possent.

5. *Objectio.*—Objici vero potest quia Philippus baptizavit eunuchum ante revelationem factam Petro, ut constat ex Actibus; imo Baron., in anno trigesimo-quinto Christi Domini, notat in illo anno historiam illam, Act. 8, contigisse: at vero eunuchus ille Gentilis erat, teste Euseb., l. 2 Hist., c. 1, et sequuntur plures doctores; D. Thom., Joan. 12, l. 4; et ibi Maldonat.; Tolet., circa illa verba, *erant autem quidam Gentiles;* Abulens., Matth. 6, quæst. 129; Salmer., tract. 28 et 32, in Act., et alii citati a Lorino, Actor. 8; ergo signum est ante revelationem factam Petro gratiam Evangelii fuisse communicatam gentibus. Unde Euseb. supra dicit eunuchum illum fuisse primum ex gentibus baptizatum, juxta illud Psalm. 67: *Æthiopia præveniet manus ejus Deo.* Respondeo: quidquid sit de origine illius eunuchi, an fuerit ex parentibus gentilibus, vel judæis, quia de illo vix potest aliquid certum affirmari, cum potuerint Judæi esse in Æthiopia, sicut erant dispersi per alias mundi regiones, quidquid ergo de hoc sit, verius existimo illum fuisse professione et fide Judæum, non solum quia venerat adorare Jerusalem, sed etiam in itinere Isaiam legebat, eumque Prophetam esse credebat. Unde verisimile est quod Lyran., Carthusian. et alii dicunt, illum fuisse proselytum; neque enim aliter Philippus illum baptizaret, cum nondum fuisset janua Ecclesiæ gentibus aperta, ut ex Actor. 10 colligitur, et recte notant Baron. supra, et Bellarm., l. 1 de Rom. Pontific., cap. 22. Quod ergo Eusebius ait, eunuchum illum fuisse primum ex gentibus baptizatum, si intelligat de gentibus præputium habentibus, falsum est; si vero intelligat de gentibus factis proselytis, incertum est: nam Hieroso-

lymis erant alii proselyti ex gentibus, qui potuerunt et credere et baptizari, etiam vivente Christo; imo Zachæus, ut multi putant, Gentilis erat, ut patet ex Tertull., l. 4 contra Marcion., cap. 37; et Cypr., Epistol. 63; Chrysost., hom. de Zachæo, tom. 2; Beda, Lucæ 19; ubi idem sentit Ambr. et Petrus Chrysol., serm. 54, ubi ait, *fuisse adoptatum in filium Abrahæ :* unde verisimiliter credi potest fuisse proselytum, non enim aliter Christus ad illum divertisset, ne legem violare videretur. Nam, ea ratione, Judæi conversi ad fidem in principio cavebant consortium Gentilium præputium habentium, ut colligitur ex Act. 11, et ad Galat. 2. Unde sicut Christus de Zachæo dixit : *Hodie salus huic domui facta est, eo quod et ipse sit filius Abrahæ,* ita credibile est fuisse baptizatum, vel vivente Christo, vel postea ab Apostolis ante eunuchum. Nec refert quod multi alii existiment illum fuisse Judæum, quia neutrum, ut credo, satis probari potest, et nos non facimus vim in exemplo talis personæ : nam multi alii proselyti esse poterant inter Judæos, de quibus eadem est ratio. Unde est ultimo in hoc puncto considerandum, quod, licet eo tempore Evangelium per se non prædicaretur gentibus, id est, ex instituto, et in terris eorum, nihilominus multi Gentiles non circumcisi poterant Hierosolymis et in Judæa habitare, et audire verbum Dei, et fidem in Christum concipere, ut de Centurione Matth. 8 et Luc. 7 valde probabile est, et consequenter etiam per fidem vivam et contritionem internam justificari: nihilominus tamen per Baptismum non admittebantur ad Ecclesiam usque ad revelationem factam Petro. Et ideo etiam de illis certum est non potuisse ad servanda legalia cogi, cum nec lege veteri ad circumcisionem suscipiendam obligarentur, neque ad Baptismum admitterentur.

6. *De tempore baptismi Cornelii usque ad Hierosolymitanum Concilium idem dicendum.* —*Ratio.*—Denique etiam de illo tempore a Baptismo Cornelii usque ad Hierosolymitanum concilium idem dicendum est. Quia licet antiqui Judæi æmulatores legis illo tempore murmurarent, et rumores excitarent, quia homines non circumcisi ad consortium Ecclesiæ admittebantur, nihilominus Apostoli semper eis restiterunt, et Paulus neque ad horam eis cessit, ut ipse dicit ad Galat. 2. Et Petrus, Act. 11, non sedavit Judæos cogendo Gentiles ad circumcisionem, sed Dei voluntatem Judæis declarando. Unde credi potest idem fecisse tunc alios Pastores Ecclesiæ, licet nondum esset res authentice definita. Ratio autem est, quia nulla erat lex quæ Gentiles, ad fidem conversos, ad veteres cæremonias obligaret, quia nec lex vetus ad illos loquebatur, præterquam quod jam erat mortua, nec nova hoc præcipit, ut supra ratiocinati sumus. Unde ad rationem dubitandi negare possumus tunc rem fuisse dubiam, quia, licet non esset definita, per rationem poterat esse ita manifesta, ut vix posset a mediocriter eruditis invincibiliter ignorari. Addo etiam, cum alias constaret legem veterem non esse datam gentibus, etiam in casu dubio non potuisse Gentiles, ad fidem conversos, ad legem servandam juste cogi, quia ipsi possidebant libertatem suam, et in dubio melior est conditio possidentis.

7. *Nunquam Gentiles ad fidem conversos et baptizatos fuisse coactos ad legalia servanda.* —Dico, secundo, nunquam Gentiles ad fidem conversos et baptizatos fuisse coactos ad legalia servanda per aliquam ecclesiasticam legem, imo nec licuisse unquam ita illos cogere. Prior pars constat, quia nulla talis lex ecclesiastica ostendi potest. Item vel illa lex fuisset ante Concilium Apostolicum, et hoc dici non potest, quia semper Apostoli tali coactioni repugnarunt; multo vero minus dici hoc potest de tempore post concilium, quia non poterat lex fieri contra Apostolorum definitionem. Et id etiam confirmat exemplum de Tito ad Galat. 2. Posterior item pars facile probatur, quia vel est sermo de legalibus formaliter, et hoc modo contra jus divinum esset talis coactio : ergo non est potestas in Ecclesia ad tale præceptum imponendum : vel est sermo de legalibus materialiter sumptis, et sic circumcisio non potest ab Ecclesia præcipi, quia est res difficilis valde et inutilis : ergo nec alia legalia.

8. *Dubitatur.—Duplex expositio.*—Sed licet hoc sit verum de toto onere legalium, nihilominus de aliqua parte vel actu illorum aliter apparet, quia non solum videtur posse aliquid legale præcipi, sed etiam esse præceptum Actor. 15, ubi præcepta est gentibus conversis abstinentia ab idolothytis, sanguine et suffocato. Hoc vero testimonium duas habet expositiones, seu responsiones. Una est, ibi Apostolos nihil legale statuisse, imo nec positivam legem tulisse, sed tantum tria naturalia præcepta negativa, quæ a gentibus facile violabantur, renovasse aut præcepisse. Primum est præceptum abstinendi a fornica-

tione, quod certum est esse morale, seu legis naturæ. Secundum est abstinendi ab immolatis; quod solum est prohibitum ab Apostolis quatenus fiebat in aliquem idolorum cultum. Sic enim dixit Paulus 1 ad Corinth. 10: *Quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, et non Deo; nolo autem vos socios fieri dæmoniorum; non potestis calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum; non potestis mensæ Domini participes esse et mensæ dæmoniorum*, etc. Alioqui vero comedere ex immolatis quasi materialiter (ut sic dicam) sicut per se malum non est, ita neque est prohibitum ab Apostolis; alias, etiam secluso scandalo et omni specie idololatriæ, non licuisset, ratione prohibitionis: contrarium autem docet Paulus in eodem loco 1 ad Cor. 10 et 8. Tertium est abstinendi a sanguine, quod non intelligitur de esu sanguinis, sed de effusione sanguinis, utique humani, quod præceptum etiam naturale est. Qui autem sic illud interpretantur, omittunt particulam *suffocatum*, quæ male posset ad interpretationem de homicidio accommodari; negant ergo esse ab Apostolis traditam, sed ab aliquo interprete per modum scholii adjunctam, et sic postea in textum græcum irrepsisse, et tandem a latino interprete retentam, unde illam particulam omittit Ambr. ad Galat. 2, dicens a sophistis Græcorum fuisse additam, licet expositionem non sequatur. Utrumque autem secutus est Tertullian. lib. de Pudic., cap. 12; et Cypr., lib. 3 ad Quirinum, cap. ultim.; et Iren., lib. 2, cap. 12; et Pacian. in Parænes. de pœnitent.; August. etiam, lib. 32 contra Faustum, cap. 13, omittit particulam *suffocatum*, et refert expositionem de homicidio, eamque non refutat, licet alias adhibeat. Atque ita juxta hanc expositionem cessat difficultas, quia juxta illam nullum præceptum legale ab Apostolis revocatum est.

9. *Expenditur dicta expositio.* — In hac vero expositione, primum, quod de fornicatione dicit certissimum est; non enim prohibita est ab Apostolis, quia non esset mala per se et jure naturæ prohibita, sed quia vel gentes hoc ignorabant, vel pro nihilo ducebant, illamque consuetudinem habebant. Secundum autem, quod de immolatis dicitur, valde etiam probabile est. Nam esus immolatorum, si cesset omnis species falsæ religionis et omne scandalum, non est per se malus, et ideo si bona conscientia fieret, non erat malus, ut aperte supponit Apostolus in dictis locis ad Corinthios et ad Romanos 14, et ibi exponit Augustinus suo cap. 78. Ideoque probabile est non fuisse ab Apostolis prohibita absolute idolothyta, sed solum quatenus esus illorum continebat cultum idolorum, vel speciem ejus, et scandalum parere poterat. Sic enim Cyprian., Tertullian. et Pacian., supra, illam prohibitionem declarant per idolorum cultum, vel sacrificium, aut participationem ejus; et Gaudent., tract. 15, qui est de Machabæis, ait prohibitionem esse factam ne redirent ad idola, et ne cibis diabolo sacrificatis profanarentur. Idem sentit Hieron. lib. 1 contra Jovinian., qui ita exponit, *ut abstineant se ab idololatria.* Idem legitur apud Augustinum in Speculo, cap. de Actibus Apostolorum; refert enim expositionem de idololatria, et non refellit, neque aliam ibi adjungit. Imo, lib. de Bono conjugali, dixit satius esse mori fame quam idolothytis vesci; quod est verum de naturali præcepto, nam de positivo non esset ita necessarium. Eamdem expositionem sequitur Turrian., lib. 1 pro Canonibus Apostolorum, cap. 5 et 6. Non minus autem probabile videtur prædictos Patres solum dedisse occasionem seu rationem motivam illius præcepti ferendi, materiam autem generaliorem fuisse. Nam quia scandalum erat frequens, et poterat redundare in ipsosmet recenter conversos ad fidem, paulatim illos inducendo ad idolorum honorem, ideo absolute et sine restrictione Apostoli esum immolatorum prohibuerunt, ut sonant verba præcepti, quæ restringere non est necesse. Quia hoc etiam modo præceptum erat morale, nullamque legalem cæremonialem continebat. Et licet esset positivum, poterat esse tunc expediens ita generaliter ferri propter infirmos et ignorantes, qui non facile possent occasiones scandali discernere. Cui sententiæ favet Leo Papa, Epistol. 77, alias 79, ad Nicetam, cap. 5, ubi sentit præceptum illud usque ad sua tempora durasse, et obligasse absolute ad abstinendum ab immolatis. Idem sumitur ex Concilio Aurelianensi secundo, cap. 20, ubi idolorum cultus et uti cibis immolatis tanquam duo distincta prohibentur, et idem sumitur ex Concilio Gangrensi statim citando. Neque in Epistola ad Cor. Paulus illud præceptum revocavit, sed solum non promulgavit illud Corinthiis, ad quos post illam legem latam pervenit, ut patet Actorum 18, et multo post ad illos scripsit, ut ex eadem Epist., c. 2, notum est. Non promulgavit autem Corinthiis præceptum illud, vel quia non judicavit necessarium aut

opportunum, vel quia non erat pro illis latum, sed tantum pro Christianis Syriæ et Ciliciæ, ut sentiunt Salm., tract. quadragesimo-tertio in Acta, et Baron., anno Christi 51, in tom. 1.

10. *Quoad hanc partem refellitur dicta expositio.*—Tertium autem, quod de homicidio dicit illa expositio, probare non possumus. Primo, quia credimus particulam *suffocatum* pertinere ad textum Scripturæ, et positam fuisse in præcepto Apostolorum, habetur enim in græcis et latinis exemplaribus, et usu et traditione Ecclesiæ recepta est, et non parum confirmatur generali approbatione Concilii Tridentini, nullaque est ratio sufficiens ad repellendam illam vocem e textu sacro, et Patres etiam antiquissimi illam legunt, ut Clemens Papa, lib. 6 de Constit., cap. 12; et Hieronym., dicto lib. 1 contra Jovin.; Cyril. Hierosol., Catechesi 4; et Origen., lib. 8 contra Celsum; et indicat Tertullian. in Apologet., cap. 9. Secundo, quia multi eorum qui videntur eam particulam omittere, fatentur sub sanguine comprehendi; et Gaudentius exponit, *et a sanguine,* id est, *a suffocato,* et melius August., 32 contra Faustum, cap. 13, *a sanguine,* id est, *ne quidquam ederent carnis, cujus sanguis non esset effusus;* et idem sentit Tertullianus in Apologet., cap. 9. Supponunt ergo prohibitum ibi esse esum sanguinis, et consequenter esse prohibitum suffocatum, quia sanguinem in se continet.

11. *Confirmatur magis tradita doctrina.*—Tertio, ita fuit hoc præceptum in Ecclesia intellectum, ut sumitur ex Augustino et aliis Patribus citatis; et Euseb., 5 Histor., cap. 1, ubi refert Biblidem Martyrem pro Christianis respondisse: *Quomodo ejusmodi viri liberos suos devorare in animum poterunt inducere, quibus ne licitum quidem sit sanguinem animalium ratione carentium comedere?* ubi de solo suffocato fit mentio; tamen sub illo sanguis comprehenditur, quia ratione sanguinis suffocatum prohibetur, ut dictum est. Extenditur autem prohibitio ad animalia bestiarum morsibus extincta, quia tanquam suffocata censentur, eo quod sanguis eorum non effundatur. Et idem habetur in Concilio Vormatiensi, canone 64 et 65, ubi etiam prohibentur aves retibus strangulatæ, propter eamdem rationem: imo quædam alia ibi adduntur, quæ propria illius concilii lege non prohibentur, nec sub sanguine et suffocato, illo modo comprehenduntur. Denique, in Concilio Gangrensi illa tria *sanguis, suffocatum* et *immolatum idolis*, expresse nominantur tanquam prohibita: nam sine dubio hic est sensus illius canonis qui sic habet: *Si quis carnem edentem præter sanguinem et idolis immolatum, et suffocatum, cum religione et fide condemnat,* etc., *anathema sit;* ita enim dividenda sunt verba ut habentur in correctis conciliis, ut reddant sensum legitimum, qui est, esum carnium esse licitum, excipi tamen illa tria. Et ita intellexerunt illum canonem scholastici omnes, qui in præsenti illum allegant, et Baronius supra.

12. Quarto denique, altera expositio de homicidio nimis est metaphorica, et præter vim verborum et contextus; nam eodem modo præcipitur abstinentia ab immolatis, et a suffocato et sanguine; abstinentia autem ab immolatis intelligitur ab esu illorum: ergo eodem modo intelligitur de sanguine et suffocato: nam materia est ejusdem rationis, et ideo non est simile de fornicatione, quæ est materia diversæ rationis. Accedit quod in hoc sensu prohibitus est sanguis, Genes. 9, et clarius multo in lege, Levit. 7 et 17, ubi consequenter prohibetur morticinium, vel captum a bestia, sub quibus comprehendebatur suffocatum: nam sub hoc nomine non invenitur in lege prohibitum. In canone autem 62 Apostolorum, declaratur prohibitionem illam factam esse ad quamdam legis imitationem. Est etiam illa expositio nimis voluntaria, ut recte argumentatur Ambros. supra, et indicat divus Thomas 1. 2, quæst. 103, art. 4, ad 3, quia nulla erat ratio specialiter prohibendi homicidium vel rapinam (quam, ut refert, alii sub nomine suffocati intelligebant); nam Gentiles etiam infideles non ignorabant hæc esse mala; nam inter ipsos etiam graviter puniebantur.

13. *Secunda expositio et vera responsio.* — *Ab objectionem responsio.* — *Ratio prohibitionis Apostolorum.* — Secunda ergo et vera responsio, est ibi esse datum positivum præceptum, illi tempori et regioni conveniens, quo prohibitus fuit esus sanguinis, et consequenter animalium omnium quæ sine sanguinis effusione moriuntur vel occiduntur. Quæ est communior sententia Patrum, ut vidimus. Et ad objectionem factam, respondent omnes illum cibum non fuisse prohibitum ratione legis veteris, nec quasi cogendo ad observantiam ejus, sed solum quasi imitando in aliquo legem antiquam, ut expresse significatur in dicto canone 62 Apostolorum. Hoc enim non est prohibitum in Ecclesia. Et quamvis regulariter fiat in solis præceptis judicialibus, po-

tuit ab Apostolis etiam fieri in aliqua observantia legali, quæ non continebat significationem futurorum, nec fortasse proprie ad cultum Dei pertinebat. Maxime quia sub diversa ratione et motivo prohibitio illa ab Apostolis facta est, sine ullo fere respectu ad veterem legem. Multiplex autem ratio illius præcepti assignatur a Patribus. Prima est moralis, ad frænandam gulam, et modestiam in cibis sumendis fidelibus commendandam. Ita Cyrillus Hierosolymit., catechesi 4, cap. de Cibis. Sed hoc D. Thomæ non placet, quia multa sunt alia quæ magis ad gulam provocant quam sanguis. Et quamvis lambere sanguinem animalium , vel devorare suffocata non cocta ferinum sit, ut ait Cyrillus, Apostoli autem non hoc tantum prohibuerunt, sed etiam hæc cocta et quocumque modo parata manducare, in quo non apparet tantus excessus gulæ, aut defectus modestiæ, ut propter eam solam causam debuerit prohiberi. Alii rationem reddunt, quia sanguis etiam et suffocatum in idololatriis gentium peculiari modo usurpabatur. Quam rationem indicant Origen. et Tertullian. supra, et D. Thom. 1. 2, quæst. 103, art. 6, ad 1, dicit fuisse consuetudinem Gentilium, ut adunarentur ad comedendum sanguinem coagulatum in honorem idolorum, quibus reputabant sanguinem acceptissimum esse, ideoque prohibitum fuisse a Deo esum sanguinis in lege veteri. Credibile ergo est durasse illum ritum gentilicum tempore Apostolorum, et ideo, sub illa ratione vitandi idololatriam vel ejus speciem, similem prohibitionem tradidisse : sub illa enim ratione præceptum morale erat, et non cæremoniale. Quæ ratio satis probabilis est, et eam recte locupletat Turrian. supra. Non est autem contemnenda ratio Augustini, lib. 32 contra Faust., cap. 13, dicentis *Apostolos elegisse rem facilem, et nequaquam observantibus onerosam, in qua cum Israelitis etiam gentes, propter angularem illum lapidem duos parietes in se condentem, aliquid communiter observarent.* Quam ita interpretandam censeo, nimirum, desiderasse Apostolos unire inter se duos illos populos, et impedimenta hujus unitatis, quantum pro tunc fieri poterat, auferre. Et quoniam ex antiqua consuetudine Judæis abominabilis erat esus sanguinis et suffocati (non solum ratione legis, sed etiam ratione antiquissimæ consuetudinis et traditionis a temporibus Noe), ideo Apostolos pro tunc illum prohibuisse Gentilibus conversis ad fidem, ut possent pacificum habere convictum cum fidelibus ex Judæis conversis. Et hoc sequitur etiam Baronius supra.

14. *Objectio.* — *Responsio.* — Sed dicet fortasse aliquis has rationes intra breve tempus cessasse, et ideo, si illæ tantum fuissent fundamentum illius legis, intra idem tempus debuisse cessare legem illam, juxta illud generale principium, quod, cessante ratione legis, in universali cessat lex. Consequens autem non ita factum est; nam concilia allegata, quorum temporibus illud præceptum durabat, fuerunt multo post tempora Apostolorum, scilicet, trecentis, quingentis et octingentis annis post Christi adventum : ergo. Respondetur imprimis, concedendo non diu viguisse in Ecclesia illud præceptum : unde Salmeron existimat cessasse post quadraginta annos, seu post perfectam promulgationem Evangelii, quando legalia cœperunt esse mortifera. Quod est probabile, sed incertum, quia nec ex historiis nec ex Patribus id constat, et verisimile est rationes illius præcepti majori tempore durasse, dum imperatores fuerunt idololatræ, vel dum fideles mixti erant cum gentibus suos ritus profitentibus. Augustinus autem indicat suo tempore præceptum illud jam fuisse sublatum. Concilia ergo recentiora, ut sunt Aurelianense et Vormatiense, provincialia sunt, et fortasse propter peculiares rationes ad suas provincias pertinentes usum illum retinere voluerunt. Vel certe considerarunt rationem aliam, quam Augustinus tetigit, nimirum, simile præceptum abstinendi a sanguine datum esse, Gen. 9, ad vitandam crudelitatem, et ut magis detestarentur homines humanum sanguinem effundere, ut dixit D. Thom. 1. 2, q. 102, a. 3, ad 8, et a. 6, ad 1. Addit etiam Augustinus potuisse illud præceptum retineri in memoriam quod Deus hoc jusserit tempore Noe, *ut per hoc admonerentur fideles Ecclesiam gentium fuisse in arca Noe præfiguratam, et illius facti prophetiam in gentibus ad fidem venientibus cœpisse impleri.* Hæ igitur rationes vel aliæ magis morales potuerunt Patres illorum conciliorum movere ad præceptum illud renovandum, vel tanto tempore retinendum ; jam vero in universa Ecclesia cessavit, ut constat.

15. *Lato modo sumpta coactio habet speciem mali, licet possit esse in individuo indifferens.* —Dico tertio : cogere gentes lato modo, id est, per inductionem aliquam, ut per importunam petitionem, vel alio simili modo, semper habuit speciem mali ; in individuo autem potuit esse interdum malum, interdum indiffe-

rens. Hanc assertionem pono propter locum Pauli ad Galat. 2. Nam priorem partem indicat in principio, cum ait Titum Gentilium fuisse compulsum circumcidi, utique per importunitatem aliquorum fratrum, *quibus* (ait) *neque ad horam cessimus subjectione*, utique quia, ut minimum, id habebat speciem mali. Idem colligitur ex reprehensione Petri, quia exemplo suo cogebat Gentiles judaizare, ut statim refert. Imo etiam indicat illud factum Petri fuisse malum et reprehensibile. Sed nihilominus probatur secunda pars assertionis ex doctrina Augustini super eamdem Epistolam supra citatam. Quia vel inductio erat ad illam observantiam ut necessariam, et sic erat mala, quia erat deceptoria et contra libertatem Evangelii, vel erat ad illam ut voluntariam, et non prohibitam, et sic de se non erat mala, sed indifferens, secluso scandalo.

16. *Dubitatio.—Prima opinio Hieronymi.* — Statim vero occurrit communis difficultas circa intelligentiam illius dissensionis inter Petrum et Paulum, quæ, propter difficultatem et utilitatem suam, et quia in præsenti tractatur ab omnibus doctoribus, omitti non potest, quamvis per se necessaria non sit ad cessationem legalium explicandam, ut facile ex dictis patet. Difficultas ergo est an dissensio illa vere acciderit, vel ex composito simulata fuerit. Item si priori modo evenit, quid in eo facto Petrus peccaverit, et an Paulus caput suum reprehendendo excesserit. In qua difficultate Hieronymus supra sentit totum illud factum fuisse simulatum, quia non putat Petrum posse alio modo a peccato, etiam mortali, excusari, cum ex ejus sententia observatio legalium serio facta erat mortifera. Neque potuit Petrus per ignorantiam excusari, cum ipse fuisset auctor præcipuus decreti de libertate gentium ad fidem conversarum, et revelationem de ipsorum vocatione habuisset. At vero per simulatam dispensationem facile excusatur, quia omnia fecit animo et intentione proficiendi non solum Judæis, sed etiam gentibus; nam apparenter segregando se intendebat occasionem præbere non deceptioni gentium, sed instructioni potius Judæorum, media Pauli admonitione. Unde addit etiam Paulum non vere et ex animo reprehendisse Petrum, sed solum *secundum faciem*, id est, exterius, et in apparentia, et ex composito cum eodem Petro. Quæ sententia fuit antiquorum, quos ipse refert, præsertim Chrysostomi, quos alii supra citati secuti sunt. Moti autem sunt, tum quia non est verisimile vel Petrum peccasse in materia adeo sibi nota, vel Paulum reprehendisse in Petro quod ipse sæpius fecit; tum etiam quia verba textus possunt facile ad hunc sensum accommodari.

17. *Augustini argumentum. — Responsio Hieronymi.* — Hic vero maxime urget Augustinus argumentum suum de mendacio, quia hinc non solum sequitur in facto simulato Petri inventum esse mendacium, sed etiam in verbis ipsius Pauli, et in Scriptura canonica mendacium reperiri, quod sine dubio esset magnum absurdum. Ideoque conatur Augustinus ad illud deducere prædictam sententiam; non quia existimaret illud admitti a Hieronymo, ut quidam putant, sed potius quia sciebat non esse a Hieronymo concedendum, et ita propter illud vitandum a sua sententia recederet. Nihilominus tamen Hieronymus tacite respondet negando sequelam; nam de simulatione facti supra jam ostensum est, potuisse esse materialem, et non formalem; in verbis autem Pauli non reperitur mendacium: nam ipse, referendo præteritum factum, nunquam dixit illa omnia quæ ibi intervenerunt fuisse ex animo, et absque simulatione facta, sed simpliciter retulit quod exterius factum est. Imo, cum dixit se restitisse Petro, indicavit non ex corde, sed *in facie* tantum, et in exteriori specie restitisse. Sicut 2 ad Corinth. 5 dicit *aliquos gloriari in facie, et non in corde*, id est, in apparentia operum, non in veritate. Et consequenter quod de Petro ait, *quia reprehensibilis erat*, potest cum eadem additione intelligi, scilicet, *in facie* seu in apparentia: eo vel maxime quod lectio græca non dicit esse reprehensibilem, sed reprehensum, utique ab aliis ignorantibus simulationem, qui propterea illum reprehensibilem existimabant.

18. *Solvitur reliqua pars argumenti.* — Denique quod Paulus ait: *Cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus*, etc., non propter Petrum, sed propter alios potest intelligi fuisse verissime dictum: nam quod de aliqua multitudine dicitur, non est necesse ut singulis attribuatur. Locutus est autem Paulus cum Petro potius quam cum aliis, non quia putaret illum non ambulare ad veritatem Evangelii, sed quia ita inter eos convenerat, et quia ita expediebat ad efficaciorem aliorum instructionem et correctionem. Denique vere etiam potuit Paulus dicere Petro: *Cur cogis gentes judaizare?* quia hic effectus vere sequebatur,

vel sequi poterat ex illa specie facti, licet simulate fieret. Excusabatur autem a culpa, quia, supposita conventione facta inter utrumque Apostolum, nullum nocumentum sequi poterat ex illa apparenti coactione, quia statim erat adhibenda medicina per resistentiam Pauli, atque ita vitatur omne mendacium in Scriptura. Videndum vero superest an expositio sit accommodanda.

19. *Secunda sententia Augustini præferenda; totum illud factum simpliciter esse intelligendum.* — Quoad hanc ergo partem, maxime mihi probatur sententia Augustini docentis totum illud factum simpliciter esse intelligendum, prout littera ipsa sincere sumpta præ se fert. Quam sententiam secuti sunt etiam Anselm., D. Thomas, et fere alii recentiores in Paulum. Et pro eadem citat Augustinus Ambrosium et Cyprianum; et de Ambrosio id constat manifeste ex ejus commentario ad Galat. 2. Nam circa illa verba : *Cum autem venisset Petrus*, etc., inquit : *Post concordiam societatis, et honorificentiam primatus, quam sibi invicem per gratiam Dei detulerunt, nunc interveniente causa negligentiæ vel erroris, dissidere inter se videntur Apostoli, non in propria causa, sed in sollicitudine Ecclesiæ.* Per quæ verba satis docet dissidium illud non ex compositione ficta, sed ex sollicitudine cum aliqua negligentia conjuncta ortam fuisse. Ideoque verbum *in facie* simpliciter explicat, id est, in præsentia, et licet legat *quia reprehensus erat*, statim addit, *a veritate Evangelica :* qui autem a veritate Evangelica reprehenditur, non ficte sed vere reprehensibilis est. Unde subjungit Paulum constanter improbasse quod Petrus sine consilio fecerat, et hoc modo reliqua prosequitur, ut postea videbimus. Locum vero Cypriani non designat Augustinus, videtur tamen hoc significare in Epist. 71 ad Quintum fratrem, ubi, locum illum attingens, commendat modestiam Petri, qui non insolenter respondit allegando primatum : *Nec despexit Paulum* (ait) *quod Ecclesiæ prius persecutor fuisset, sed consilium veritatis admisit, et rationi legitimæ, quam Paulus vindicabat, facile consensit, documentum, scilicet, nobis concordiæ et patientiæ tribuens.* Hoc autem exemplum et hæc laus Petri nulla fuisset, si ex composito et non vere Petrus fuisset reprehensus. Potuisset etiam Augustinus afferre Tertullian., lib. de Præscript., cap. 23, et lib. 4 contra Marcionem, cap. 3, ubi inter alia ait : *Si reprehensus fuit Petrus, utique conversationis fuit vitium, non doctrinæ.* Quia vero Tertullianus eodem titulo repelli poterat, quo Augustinus excludit plures ex allegatis a Hieronymo, ideo illum omisit, quia in hæresim lapsus est, vel certe quia in ea sententia non est satis constans, sed varie loquitur. Pro eadem sententia referri potest Gregor., 28 Moralium, cap. 6, alias 12, ubi de Petro ait : *Per humilitatem cordis Pauli consilium audivit,* et expressius idem docet homilia 19 in Ezechielem ; item Beda ad Galatas 2 ; et optime Rupertus, de Operibus Spiritus sancti, lib. 5, alias primo de Consil., toto cap. 14. Denique sententia hæc fere a modernis doctoribus recepta est, quorum aliquos paulo post referemus, et alios supra retulimus.

20. *Probatur primo.* — Probatur autem hæc sententia, primo, ex verborum proprietate, quæ sine causa necessaria relinquenda non est : hic autem nulla est causa ; nam quæ movit Hieronymum, scilicet, quod legalia tunc erant mortifera, revera non subsistit, ut visum est. Eo vel maxime quod, si essent mortifera, vix aut nullo modo posset excusari culpa per talem simulationem, ut etiam ostensum est. Quod ergo Paulus ait : *Restiti ei in faciem,* sine dubio non significat in apparentia, vel in specie exteriori ; sic enim Paulus suis verbis maxime enervaret suammet sententiam. Significat ergo idem quod in præsentia, et coram omnibus ; sic enim ipsemet Apostolus paulo post declarat, dicens : *Dixi Cephæ coram omnibus;* et in aliis locis ita sumit particulam *in faciem,* ut 2 ad Corinth. 10 : *Qui in facie quidem humilis sum inter vos,* id est, cum sum præsens vobis : nam statim subjungit : *Absens autem confido in vobis.* Particula ergo *in facie,* non diminuit proprietatem et energiam verbi resistendi, sed potius auget, ut resistentia facta sit facie ad faciem, ut sic dicam, et coram omnibus : ergo, salva sinceritate Scripturæ, non potest de simulata resistentia intelligi.

21. *Confirmatur.* — Et hoc etiam confirmat ratio subjuncta, *quia reprehensibilis erat.* Quam ideo Paulus reddidit, ut ostenderet justam fuisse resistentiam suam, et ideo plane significare voluit Petrum in illo facto fuisse reprehensione dignum ; neque enim fuisset satis quod Petrus fuisset ab aliis reprehensus, ut a Paulo etiam reprehenderetur, nisi ipse fuisset reprehensione dignus. Unde vel vox græca non tantum significat actum, sed etiam potentiam, id est, non tantum reprehensum, sed etiam reprehensibilem, et melius hoc pos-

teriori modo vertitur; vel certe si altera lectio teneatur, magis accommodata est Ambrosii expositio, scilicet, quia veritas Evangelii Petrum reprehendebat, et consequenter reddebat illum reprehensibilem a Paulo. Atque ita videtur aperte se exponere Paulus in verbis sequentibus : *Cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii.* Frivolum enim est hæc verba referre ad alios, et non ad Petrum; nam Paulus principaliter retulit factum Petri, alios vero inducit ut imitatores et sequaces illius, et postea indefinite ait : *Cum vidissem quod non recte ambularent;* ergo illa indefinita æquivalet universali, et omnes illa via ambulantes, et maxime ducem illorum Petrum, comprehendit. Neque etiam fingi potest talia verba dicta esse per simulationem, quia verbum *videns* omnino illi repugnat. Nec denique cogitari potest Paulum deceptum fuisse in eo quod vidisse se affirmat. Igitur et verborum proprietas, et eorum contextus ac series, ac denique sinceritas sermonis hunc sensum maxime confirmant.

22. *Tandem confirmatur.* — Tandem potest addi conjectura sumpta ex occasione et intentione quam in historia narranda Paulus habuisse videtur. Hoc enim ibi agebat ut Galatas revocaret a falsa existimatione in quam inducti fuerant, quod tenerentur legem cum Evangelio servare, et ad hoc persuadendum induxerat collationem sui Evangelii factam cum Petro et aliis, et tacite commemorat definitionem factam in concilio Hierosolymitano, et addit constantiam quam habuit resistendo ne Titus circumcideretur tanquam legi subjectus, ut falsi fratres volebant. Postea vero, ad exaggerandam constantiam et firmitatem suam in illa doctrina, inducit historiam de facto Petri segregantis se, et de sua resistentia ac reprehensione. Quæ historia multum deservit intentioni Pauli, si illa omnia serio et vere facta sunt; si autem per simulationem omnia facta fuissent, parum prodessent ad fidem confirmandam, quia Paulus, simulando, confirmaret potius quam reprehenderet simulationem Petri, et virtute doceret non fuisse contradicendum Judæis, sed dissimulandum et condescendendum cum illis volentibus cogere Gentiles ad legem servandam; hoc autem dicere valde esset absurdum; ergo rectius intelligitur bellum illud et quasi dissensionem inter Apostolos per humanam conditionem serio contigisse, et non ex composito fictam fuisse. Unde recte Philo, Carpathiorum Episcopus, in Cant. Cantic., circa illa verba: *Filii matris meæ pugnaverunt contra me,* ait *sapientissimos cœlestis regis bellatores sanctam atque honestam pugnam fecisse; et in illo loco, Paulum pugnasse propter Christum et fidelium ædificium, talemque pugnam et pacificam et sanctissimam fuisse.*

23. *Quantum peccavit Petrus in illo facto. —Augustinus indicat fuisse mortale.—Certum est Petrum non mortaliter peccasse. — Fundamentum. — Alii aiunt Petrum non peccasse.* — Ut autem difficultati propositæ et fundamentis Hieronymi satisfaciamus, oportet exponere quid et quantum peccaverit Petrus in illo facto, ut propterea vere ac merito reprehensibilis dicatur, et deinde constabit an recte egerit Paulus illi resistendo ac vere reprehendendo. In hoc enim puncto excedere interdum videtur Augustinus accusando illud factum Petri. Nam in lib. de Agon. Christian., cap. 30, sic scribit : *Debet Ecclesia Catholica correctis et pietate firmatis filiis libenter ignoscere, cum ipsi Petro personam ejus gestanti, et cum in mari titubasset, et cum Dominum carnaliter a passione revocasset, et cum aurem servi gladio præscidisset, et cum ipsum Dominum ter negasset, et cum in simulationem superstitiosam postea lapsus esset, videamus veniam esse concessam.* Ubi multis modis indicat Augustinus illam culpam fuisse mortalem, tum numerando illam inter graviora peccata Petri; tum ex genere delicti, *simulationem superstitiosam* vocando, quam iterum infra vocat *pravam simulationem;* tum denique ita exaggerando veniam talis culpæ. Divus etiam Gregorius, dicta homil. 18, in Ezech., videtur ad hanc sententiam accedere, dicens illam non solum fuisse culpam, *sed, quod magis est, hypocrisim,* quæ verba imitatus est Anselm. ad Galat. 2. Certum autem esse debet Petrum non peccasse mortaliter in illo facto, sicut de illo docent omnes scholastici, D. Thom. 1. 2, quæst. 103, art. 4 ad 2, et ibi moderni omnes, et antiquiores in 4, dist. 3, quos supra cap. 17 retuli cum aliis expositoribus Pauli. Et fundamentum est, quia omnes Apostoli creduntur confirmati in gratia in die Pentecostes, ut supra cum D. Thoma dixi, ex communi sensu Ecclesiæ; ergo maxime Petrus. Item probari potest sufficienter, quia nec ex verbis Pauli, neque ex materia de qua agebatur, colligi potest tam grave peccatum, ut ex dicendis constabit. D. Thomas autem, et qui post illum allegati sunt, concedunt Petrum peccasse venialiter, quia hoc necessarium saltem est ut

vere dicatur reprehensibilis, et sufficit. Alii vero moderni Petrum ab omni culpa excusant, etiam veniali, non solum in sententia Hieronymi, sed etiam sinceram litteræ expositionem sustinendo : quod late defendit Baron. in Annalib., anno Christi 51, et Vasq. 1. 2, disput. 182, cap. 7, et sub disjunctione Bellarmin., lib. 1 de summo Pont., cap. 28, dicens Petrum aut nihil peccasse, aut ad summum venialiter. Eadem disjunctione utitur Salmeron. 2 ad Galat., disput. 24, § *Excusabilis*.

24. *Duplex modus excusandi Petrum a peccato.*—*Excusatio qua aliqui Petrum excusant a peccato, etiam veniali, est pia et probabilis.* — Est autem considerandum duobus modis posse Petrum excusari a culpa. Primo, excusando actionem ipsam secundum se, etiam ut hic et nunc factam cum talibus circumstantiis : secundo, excusando tantum ipsam personam. Actionem excusari dico, si ostendatur illam non esse malam, neque ex objecto, neque ex circumstantiis, etiamsi cum omnium consideratione fiat. Persona autem tantum excusatur quando, licet actio sit mala, vel de se, vel ex aliqua circumstantia, nihilominus operans per inadvertentiam illius circumstantiæ, quæ malam reddere posset actionem, excusatur. Auctores ergo citati excusant Petrum hoc posteriori modo, et est pius et probabilis ; habet tamen difficilem probationem, quia pendet ex interno actu operantis, de quo neque ex verbis Pauli, nec ex alio signo exteriori nobis constare potest, sed solum præsumi, ex magna sanctitate personæ operantis, Petri. Ad quod etiam juvat optima ejus intentio, quæ a Paulo explicata est illis verbis, *Subtrahebat se, timens eos qui ex circumcisione erant :* nam ille timor non erat humanus, seu mundanus; nihil enim mali Petrus a Judæis sibi timebat, quia nec rationem habebat illud timendi, nec propter illud mota fuisset constantia Petri, quæ comminationibus Pharisæorum non movebatur, Act. 4 et 5 ; sed erat timor sanctus misericordiæ vel charitatis, quo formidabat ne Judæi qui a Jacobo advenerant, turbarentur; et, intentione vitandi hoc malum in illis hominibus qui speciali cura erant illi commissi, illis condescendit, verisimiliter tunc existimans id sibi licuisse. Quæ conjecturæ sunt quidem sufficientissimæ ad excusationem plus quam probabilem in tali persona culpæ gravis, præter aliam rationem extrinsecam confirmationis in gratia. Pro veniali autem culpa non ita convincunt, quia venialis culpa facile committitur per levem negligentiam, quando, in materia vel circumstantiis actionis, culpæ fundamentum invenitur. In quo non multum juvat ad probandam excusationem conditio personæ; nam quo sanctior et prudentior est, eo facilius potest et magis debet cum integra circumspectione operari : nihilominus tamen ex pia præsumptione, ut dixi, admitti potest. Neque obstabit quod Petrus vere dicatur reprehensibilis, quia non dicitur reprehensibilis apud Deum, sed inter homines; et ad hoc satis est ut actio secundum se mala sit, vel malam circumstantiam habeat, quidquid sit de interna inconsideratione operantis, quam homines non vident.

25. *An actio Petri excusari possit.* — Tentandum autem est et videndum an illa actio Petri possit ab omni culpa secundum se excusari. Et imprimis suppono illam non fuisse malam ex objecto, sed vel bonam, vel indifferentem. Nam comedere cum his vel illis secundum se indifferens erat, et tunc id facere intuitu legis, et per modum cujusdam observantiæ in illo populo consuetæ, de se bonum erat, quia lex non erat mortifera, et consuetudo erat legi consentanea. Et hoc aperte fatetur Augustinus loco statim citando. Atque hinc sequitur, primo, simulationem illam Petri non fuisse formalem, id est, non habuisse malitiam mendacii. Hoc in superioribus generaliter probatum est, et patet breviter, quia illa subtractio Petri non est facta intentione fallendi aut decipiendi alios, ut per se constat, neque erat imposita ad aliquid significandum quod falsum esset; nec per se significabat legem veterem tunc obligare aut Judæos aut Gentiles, sed ad summum indicabat legem veterem esse bonam, et posse tunc servari. Quod si forte aliqui plus concipiebant, erat per accidens, ex facilitate ipsorum, unde non pertinebat ad deceptionem activam Petri, sed ad passivam ipsorum facile judicantium.

26. *In facto Petri non fuisse malitiam simulationis superstitiosæ.*—*Objectio.*—*Responsio.*—Secundo, sequitur in illo facto Petri non fuisse malitiam simulationis superstitiosæ. Probatur, quia hæc non est nisi ubi aliquid fit contra cultum Dei legitimum, ut constat ex late dictis in tom. 1 de Religione. At Petrus nihil fecit contra legitimum cultum Dei; nam observantia illa quam fecit, non erat vana, cum esset conformis legi, quæ nondum erat prohibita ; ergo nec species aliqua superstitionis in ea fuit. Dicere autem potest aliquis quod, licet in illa separatione non esset di-

recta superstitio, ut convincit argumentum factum, fuisse nihilominus indirecte, quatenus inducebat Gentiles ad aliquid quod in eis superstitiosum fuisset. Sed hoc spectat ad malitiam scandali, de qua statim dicetur, et generaliter etiam satis controversum est in qua specie constituenda sit, quando non est directe intenta. In præsenti autem non apparet ulla ratio indirectæ superstitionis per modum cooperationis, seu inductionis. Nam illo exemplo Petri non inducebantur Gentiles ad aliquam superstitionem faciendam, quia solum inducebantur ex vi illius exempli ad separandum se a Judæis, sicut Judæi separabantur ab ipsis, quia per aliquod factum non solet homo induci nisi ad simile factum. In tali autem separatione nulla esset superstitio ex parte gentium; tum quia ipsi Gentiles non se separabant a Judæis, sed potius patiebantur (ut sic dicam) et sustinebant separationem Judæorum ab ipsis, in quo nihil superstitiosum agebant; tum etiam quia, licet Gentiles sponte vellent se a Judæis in cibis et manducatione separari, non fuissent superstitiosi, vel quia sine superstitione potuissent tunc legalia servari, seclusa falsa existimatione necessitatis, ut est probabile, etiam juxta Augustini sententiam, ut supra visum est; vel quia juxta doctrinam D. Thom. 1. 2, q. 101, artic. 4, illæ observantiæ non continebant ipsum cultum Dei, sed erant ad distinctionem cultorum Dei; et ideo si ex parte Judæorum non erat superstitio separari a gentibus jam conversis ad Deum, quia licet jam essent cultores Dei, non tantum modo proprio et peculiari Judæorum; etiam ex parte gentium non esset superstitio nolle edere cum Judæis, ne illorum peculiarem cultum amplecti viderentur.

27. *Quid de scandalo dicendum.*—Tertio, hinc apparet difficile tribuere illi actioni Petri aliquam aliam malitiam: nam, si quæ esset, maxime scandali; hæc autem non facile ostendi potest. Major videtur imprimis sumi ex reprehensione Pauli, qui solum arguit Petrum quod gentes cogeret judaizare, quæ coactio non erat propria per vim aliquam vel metum, nec per præceptum aliquod vel obligationem, sed per exemplum aliquod vel imitationem, quæ non nisi malitiam scandali habere potest. Deinde hoc fatetur August. in Epistol. 19 ad Hieronym., ubi ait Petrum et Paulum, in servandis legalibus, solum in hoc discerni, quod Paulus semper id egit sine scandalo Gentilium, id est, non cogendo illos ad similem observantiam, Petrus autem in illo loco incaute judaizavit, dando scandalum Gentilibus, cogendo utique illos ad judaizandum. Et eamdem rationem scandali tribuit Petri facto Rup., lib. 1 de Consil., cap. 14, et ab illo excusat Paulum in circumcisione Timothei, et aliis cæremoniis judaicis quas aliquando exercuit. Probatur ergo minor inquirendo quale sit hoc scandalum; aut enim est scandalum pravi operis, vel falsi erroris; neutrum autem esse videtur; ergo. Probatur prima pars minoris, quia (ut dicebam) illa coactio tantum erat inductio ad similem separationem, quæ non erat prava. Neque etiam potest dici prava ratione coactionis, quia illa coactio non erat propria, ut includit involuntariam vim, sed erat per voluntarium consensum. Unde, etiamsi dicatur Petrum suo exemplo induxisse Gentiles ad sumendam circumcisionem et alias cæremonias legis, ne Petrus cum aliis Judæis se ab illis separaret, etiam hæc inductio non esset scandalum pravi operis, quia tunc non erat pravum, seu prohibitum Gentilibus circumcidi, si sponte sua vellent, ut diximus ex probabili sententia, et consentanea Augustino.

28. *Objectio.—Responsio.*—Dicetur fortasse Petrum non induxisse Gentiles tantum ad judaizandum spontanee, sed etiam quasi ex necessitate et obligatione; hoc autem modo perniciosum fuisse gentibus judaizare, imo ibi includi scandalum erroris aut pravæ doctrinæ; nam exemplo et auctoritate Petri inducebantur gentes ad credendum se teneri ad judaismum, et, quod amplius est, etiam Judæi qui, ex simili apprehensione, a gentibus separabantur, exemplo Petri in suo errore confirmabantur. Et hoc modo videtur exponere illud scandalum Augustinus in sua Epistola; et habet fundamentum in Paulo, qui non alia ratione videtur illam vocare coactionem, nisi quia inducebat sub specie necessitatis et obligationis. At si tale erat scandalum, profecto erat ex suo genere grave peccatum, nisi inconsideratio excusaret. Hoc autem difficile creditu est. Nam, ut supra dicebam, etiam cum Paulus observabat legalia, Judæi sumebant occasionem existimandi illa fuisse tunc necessaria ad salutem, et tamen non propterea tribuitur Paulo talis error vel deceptio, quia ex facto ejus id non colligebatur, cum posset legalia servare absque necessitate, propter honestatem, vel alias causas. Et ita, respectu Pauli, illa deceptio erat potius permissa quam facta. Ergo simili modo in præsenti, quamvis

fortasse Gentiles vel Judæi illam opinionem conciperent, non potest talis deceptio Petro attribui, quia de ejus facto colligi cum fundamento non poterat: nam tunc Petrus servavit legalia, quia Judæus erat et sibi erant permissa; ergo, quantum erat de se, non inducebat gentes ut existimarent sibi esse necessarium servare legalia. Unde si ipsi inde sumebant occasionem hoc opinandi, erat occasio potius accepta quam data : erat ergo scandalum passivum potius quam activum : ergo de se nullum erat peccatum in Petro respectu Gentilium. Poterant enim facile intelligere Petrum id fecisse, ut condescenderet Judæis, quia hoc ei licebat, et, per se loquendo, liberum illi erat vel conversari cum gentibus, vel separari juxta legem. Neque etiam respectu Judæorum putabat Petrus occasionem scandali, quia etiam non erat causa deceptionis illorum, sed permittebat illam ad vitandum majus malum, quod eis timebat.

29. *Probabilis modus excusandi Petrum ab omni peccato. — Concluditur Petrum nullo modo peccasse.*—Hoc ergo modo videtur posse non improbabiliter defendi factum illud Petri nullo modo fuisse peccaminosum, non solum ob naturalem inconsiderationem, sed etiam quia, omnibus circumstantiis pensatis, prudenter judicare potuit, se in eo facto non dare scandalum activum; et, si quod erat passivum, se non obligari ad vitandum illud, quia major tunc erat necessitas Judæorum, graviusque putabat esse nocumentum quod eis imminebat. In quo errare quidem potuit Petrus, errore tamen facti, non juris, et sine periculo culpæ, non solum quia probabilibus conjecturis ducebatur, sed etiam quia electio non inter licitum et illicitum, sed inter expediens et non expediens fiebat: multa enim licent quæ non expediunt, teste Paulo 1 Corinth. 6. Unde, licet erretur circa licitum et non expediens, non erit culpa, sed impedimentum majoris boni, ut ibi notat D. Thom. Hunc ergo defectum in Petro negare non possumus, et ille sufficit ut vere Paulus dixerit illum esse reprehensibilem, et merito restiterit. Quia revera ad conversionem gentium et instructionem Judæorum, et ad puriorem libertatis Evangelii prædicationem magis expediebat non separari a gentibus, et Judæos instruere. Et alioqui Petrus, ratione officii, debuerat tunc eligere quod maxime expediebat. Et nisi Paulus occurreret, majus commune bonum Ecclesiæ impeditum fuisset; hoc ergo titulo fuit vera, prudens, ac necessaria ejus reprehensio. Et hoc etiam satis est ut Paulus dicere potuerit Petro : *Cur gentes cogis judaizare?* quia, licet non daret scandalum activum, non tollebat passivum, quando, non solum licite, sed etiam perfectius et constantius operando, id facere potuisset. Hoc ergo modo potest recte intelligi illa dissensio pacifica et sancta, ut dixit Philo, sine culpa Petri, et sine elatione vel temeritate Pauli, cessantque calumniæ antiquorum infidelium et novorum hæreticorum, quibus nunc respondere non est necesse, quia et doctores allegati id sufficienter præstant, et res est per se satis clara.

CAPUT XXI.

QUANDO LEX VETUS CŒPERIT ESSE INUTILIS QUOAD EFFECTUS SUOS.

1. *Circa tempus quo lex illa cœperit esse inutilis. — Triplex utilitas in illa lege consideranda.* — Tria in illa lege in superioribus distinximus : unum est institutio talis congregationis cum omnibus pertinentibus ad divinum cultum et ad reipublicæ gubernationem; aliud est obligatio legis; tertium est utilitas seu effectus legis. Et de primo ac secundo explicuimus quando et quomodo cessaverint; superest ergo ut de tertio pauca dicamus. Nam, licet ex dictis aperte sequatur legem illam jam perdidisse omnem utilitatem, quia est prorsus abrogata et evacuata, lex autem ablata nullam efficaciam legis habere potest, nihilominus circa tempus in quo lex illa inutilis esse cœpit, aliquid superest explicandum. Seclusa autem institutione et obligatione, triplex efficacia seu utilitas in lege illa considerari potest. Prima est efficacia in pœnis imponendis et irritandis contractibus. Secunda est vis permittendi, dispensando in aliquibus rebus pertinentibus ad naturalem legem. Tertia est nonnulla utilitas ad justificationes legales, aut ad justitiam coram Deo, vel ex opere operantis, vel ultra illud.

2. *Lex illa non amisit vim suam coactivam et punitivam in morte Christi, nec ante diem Pentecostes.*— Primo ergo, ut a clarioribus incipiamus, consequenter ad superius definita, dicendum est legem illam non amisisse vim suam coactivam et punitivam in morte Christi, nec ante diem Pentecostes. Probatur primo, quia præcepta pœnalia illius legis non fuerunt eo tempore mortua quoad vim directivam obligandi in conscientia, ut supra ostensum est; ergo nec quoad vim coactivam, per quam inducebant reatum pœnæ in lege taxatæ contra

transgressores. Probatur consequentia, quia vis directiva ejusque obligatio est principale quid in lege, pœna vero est accessorium : ergo durante principali, durat accessorium, nisi aliunde constet directe et specialiter ablatum esse seu remissum ab eo qui legem tulit, vel alias breviorem terminum esse positum in lege circa impositionem pœnæ, quam obligationis : neutrum autem in præsenti invenitur, neque cum fundamento fingi potest. Declaratur præterea, quia vel talis pœna fiebat per ipsammet legem vel erat per judicem imponenda. Prior fieri potuit per ipsam legem, quamdiu abrogata non fuit, propter rationem factam et quia non est major ratio de obligatione ad culpam quam de hoc effectu. Posterior autem pœna inducebatur per legem pro eo tempore, quoad reatum seu debitum : eadem autem ratione poterat executioni mandari per magistratus illius populi, per se et quantum erat ex vi illius legis, quia non amiserant jurisdictionem suam, nec illa respublica statum mutaverat, ut ostensum est. Retinuit ergo illa lex suam vim coactivam toto illo tempore.

3. *Duo inferuntur. — Primo, quamdiu illa præcepta vim habebant. — Secundo, præceptis cessantibus quoad obligationem, cessabant quoad alios effectus pœnales et irritandi.*—Ex quo licet duo inferre : unum est, præcepta illius legis irritantia quædam matrimonia vel aliquos contractus, irritasse illos etiam post mortem Christi, si in gradibus in lege prohibitis, vel cum aliis similibus impedimentis fierent, quamdiu illa lex, quoad obligationem, abrogata non fuit. Ratio est , quia quamdiu habuerunt vim ad obligandum vel prohibendum , habuerunt etiam vim ad irritandum, quia non est major ratio de uno quam de altero, ut dictum est. Aliud corollarium est, quamprimum illa præcepta cessarunt quoad obligationem, cessasse etiam quoad omnes effectus pœnales et irritandi. Probatur ratione proportionali, quia etiam in hoc est eadem ratio utriusque effectus. Item tales leges, ut pœnales vel irritantes, sunt positivæ et judiciales; sed, abrogata illa lege, omnia præcepta judicialia abrogata sunt : ergo etiam illæ leges ut pœnales et irritantes abrogatæ sunt, ac subinde amiserunt vim efficiendi tales effectus. Denique de effectu pœnæ est res clara, quia cessante vi directiva, cessat etiam coactiva: et præsertim in illis legibus pœnalibus quæ erant mixtæ; et ideo cessante principali, scilicet, obligatione ad talem actum vel omissionem, cessat etiam accessorium, quod est pœna. Quin potius, licet actio, ob quam pœna imponebatur per talem legem, esset de se mala et jure naturæ prohibita, nihilominus jam cessasset illa pœna, vel quia, licet in tali actu esset prohibitio naturalis, cessat prohibitio illius legis, etiam in conscientia, cui proxime adjungebatur pœna, vel quia, licet daremus legem illam solum addidisse pœnam obligationi naturali, nihilominus illa additio erat positiva et judicialis, et ideo, abrogatis illis legibus quoad obligationem positivam in conscientia, etiam abrogantur quoad obligationem sub reatu talis pœnæ, ut recte sensit Castro, lib. 1 de Leg. pœnal., c. ult. Idemque est cum proportione de promissionibus specialibus illius legis; fiebant enim operibus illius legis, ut erant illius impletiva, et per modum pacti mutui, et ideo cessante obligatione ex parte unius extremi, cessavit ex parte alterius. Item idem est cum proportione de effectu irritandi ; nam irritatio, si additur prohibitioni naturali, est veluti quædam pœna, et in ea procedit ratio facta ; si vero sit addita prohibitioni positivæ ejusdem legis, intrinsece supponit illam, et ab illa pendet, ideoque illa cessante necessario cessat.

4. *Dubitatio. — Responsio.* — Quæri vero consequenter potest, quando lex illa amiserit virtutem quoad hos effectus, an, scilicet, in initio promulgationis Evangelii, et per successionem et augmentum illius, vel solum post consummatam promulgationem Evangelii. Respondeo , consequenter ad dicta , distinguendum esse inter præcepta cæremonialia et judicialia; et de cæremonialibus dicendum est a die Pentecostes incœpisse amittere hanc efficaciam, et successu temporis illam omnino amisisse quoad locorum extensionem, sicut diximus legem illam mortuam fuisse : nam quoad hunc effectum eadem est proportio, ut rationes factæ probant; at vero quoad præcepta judicialia non cœpit illa lex amittere hanc efficaciam donec synagoga extincta est post consummatam Evangelii promulgationem. Quia (ut supra dixi), quamdiu respublica Judæorum statum suum retinuit, et cæremoniis suis jure usa est, judicialia præcepta non amiserunt vim obligandi ; ergo nec puniendi vel irritandi, etc., nam in hoc etiam eadem servatur proportio. Promulgato autem Evangelio, quando lex illa cœpit esse mortifera quoad cæremonialia, cœpit etiam esse mortua quoad judicialia, et consequenter cœpit etiam esse inutilis ad prædictos effectus, ut rationes factæ probant.

5. *Matrimonia in gradibus prohibitis illa lege nunc valere.* — Unde obiter infertur, et matrimonia nunc contracta inter Judæos, in gradibus illa lege prohibitis, valida et rata nunc esse, exceptis primis gradibus qui de jure naturæ matrimonium irritant; ratio est clara ex supra dictis, quia illa etiam respectu talium Judæorum infidelium abrogata est quoad obligationem; ergo etiam quoad irritationem, juxta ea quæ proxime diximus. Neque refert quod ipsi peccent ex conscientia erronea, quia conscientia erronea circa jus non sufficit ad irritationem actus, licet ad peccandum sufficiat; et ita sentit in simili casu Soto 4, d. 39, art. 1, in fine; et sequitur Navar., cons. 2, de Conversione infidel., n. 4; Sanci., lib. 7 de Matrim., disp. 7, num. 6; contrarium vero sentit Henriq., lib. 12 de Matrim., cap. 1, num. 5, ubi sensit talia matrimonia contra legem contracta inter infideles Judæos invalida esse, quia illa lege gubernantur; et allegat Cov. in 4, 2 p., cap. 6, § 6, alias 10, num. 3, qui aliquo modo favet, dum ait Judæos infideles in contrahendis conjugiis, suis legibus (utique latis Levit. 18) gubernari, quod ex aliis jurisperitis allegat; non tamen explicat an jure id intelligendum sit, vel tantum facto, vel quis effectus inde sequatur. Citat etiam D. Thomam in addit. quæst. 59, art. 2, ad 3, alias in 4, dist. 39, art. 2, ad 3, ubi nihil de Judæis loquitur, sed in genere dicit impedimentum disparitatis cultus non esse de jure divino inter infideles, licet possit jure humano per suas leges introduci. Citat etiam Navar. in Sum., cap. 22, num. 48, qui etiam solum de infidelibus generatim dicit matrimonium inter eos non valere si sit contra eorum leges: quod generatim verum est. Tamen leges Levitici jam non possunt dici leges Judæorum infidelium; tum quia jam non sunt leges; leges enim abrogatæ, leges non sunt; tum etiam quia non sunt latæ pro illis, sed pro republica fideli ecclesiastica Judæorum, quæ jam non extat: unde parum refert quod ipsi Judæi velint illis legibus gubernari, quia solum est ex conscientia erronea, ut dixi; putant enim legem illam ut divinam adhuc vigere. Quod si quis fingat Judæos, non obstante abrogatione, potuisse illas leges nunc acceptare, respondemus id quidem potuisse locum habere, si Judæi nunc haberent propriam rempublicam, et in ea supremam potestatem, vel principem supremum in temporalibus, qui possit leges ferre. Nam in eo casu leges illæ habere possent efficaciam, tam ad obligandum quam ad irritandum, non tamen ut divinæ, sed ut humanæ: nam leges judiciales possunt hoc modo acceptari. At nunc Hebræi nullum habent principatum nec rempublicam propriam et liberam, et ideo, licet velint tales leges acceptare, vel quasi restituere, non possunt, sicut nec possunt alias leges civiles sibi constituere; sed legibus principum quibus subsunt, gubernandi sunt: nullo ergo modo potest illa opinio sustineri.

6. *Quam vim habuit usque ad diem Pentecostes.* — Secundo, dicendum est legem veterem ante diem Pentecostes non amisisse vim suam quoad effectum dispensandi, seu permittendi ea quæ contra jus naturæ aliquo modo permittebat. Hæc assertio eodem modo quo præcedens explicanda est; ratio enim prioris partis est, quia illa lex intacta mansit (ut sic dicam) toto illo tempore, nec magis quoad hunc effectum quam quoad alios revocata est, quia nihil de hoc effectu specialiter statutum est, nec terminus durationis in illis præceptis fuit diversus, aut magis limitatus quam in aliis. Unde si, in triduo mortis Christi, vel in discursu dierum Paschalium usque ad Pentecostem, Judæus dimitteret uxorem juxta permissum legis, matrimonium vere dissolveretur, juxta probabiliorem sensum illius legis, quem supra secuti sumus. Potest vero objici quia Christus Dominus jam dixerat, et satis publice prædicaverat: *Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, mœchatur; et qui dimissam duxerit, adulteratur,* Matth. 5 et 19. Respondeo illis locis docere tantum voluisse, illam legem Moysi fuisse ex quadam dispensatione quæ jam suo tempore cessatura erat, et ad statum perfectiorem et legi naturali consentaneum reducenda. Non tamen tunc antiquam legem, vel generaliter, vel illam in particulari revocavit, sed tantum ad revocationem futuram (ut sic dicam) viam et animos præparavit, per doctrinam et declarationem veritatis, non per promulgationem alicujus novi præcepti.

7. *Dubitatio.—Responsio.*—Difficultas vero est an a die Pentecostes cœperit ille effectus cessare. In quo breviter considerandum est leges concedentes seu facientes hujusmodi effectus judiciales fuisse, ut constat de lege repudii, et similibus; ideoque verisimilius esse, non fuisse mortuas usque ad integram mutationem status synagogæ, quæ tunc facta est quando, promulgato Evangelio, lex illa cœpit esse mortifera: ergo usque ad illud tempus

durare potuit hic effectus. Item pro illo temre legitime duravit illius reipublicæ status: ergo liberum fuit illi uti legibus ad eumdem statum pertinentibus; ergo etiam fuit liberum uti privilegiis et favoribus per illas leges sibi concessis. Denique pro eo tempore durabant onera et rigores legum judicialium: ergo et favores; nam hi magis ampliandi sunt; imo beneficium principis durat quamdiu aperte non revocatur. At vero post illud tempus, et promulgato sufficienter Evangelio, evacuata est omnino illa lex quoad hos effectus, quia ex tunc judicialia etiam præcepta fuerunt omnino mortua et extincta. Item quia eadem est ratio de hoc effectu et de obligatione, tum quia tota illa lex eumdem terminum obligationis, et concessionis habuit, et absolute revocata est; tum etiam quia similis dispensatio maxime pertinebat ad imperfectionem illius legis, et ideo per legem Christi perfectam revocata est; tum denique quia quibus auferebatur onus, debuit etiam auferri commodum, præsertim adeo imperfectum et legi naturali dissonum.

8. Unde fit consequens nunc inter Judæos infideles non dissolvi matrimonium virtute illius legis, et consequenter matrimonium contractum cum alia post tale repudium nullum esse; et si talis vir convertatur ad fidem, separandum esse a secunda, et cogendum esse reverti ad primam, si tamen illa converti etiam velit. Nam si nolit, jam ex alio capite dissolvetur prius matrimonium, et licebit viro denuo ducere secundam Christianam, si velit, ut tradit Innoc. III, in cap. *Gaudemus*, de Divort., ubi, licet non in specie de Judæis, sed generatim de infidelibus loquatur, tamen Judæos etiam comprehendit, quia Christus ita statuit, et consequenter contrarias leges, sive injustas sive justas, revocavit. Et ita docent doctores ibi, theologi in 4, dist. 33, et expositores Matt. 5 et 19, ubi Abulens., quæst. 63, et alii quos refert Sanc., lib. 10 de Matrim., disput. 1, n. 9 et 10. Et quod explicuimus in permissione repudii applicandum cum proportione est ad permissionem usurarum, et similes.

9. *Lex Moysi usque ad diem saltem Pentecostes retinuit vim sanctificandi legaliter, donec lex facta sit mortifera.*—Dico tertio: lex Moysi usque ad diem saltem Pentecostes retinuit vim sanctificandi legaliter seu justificandi carnaliter quam habebat, donec lex facta fuit mortifera, ex tunc vero illam omnino amisit. Hæc assertio sequitur aperte ex dictis supra de duratione institutionis illius legis. Quia cæremoniæ illius legis pro toto illo tempore retinuerunt totam suam institutionem seclusa obligatione; ergo retinuerunt vim sanctificandi legaliter, quam ab institutione habebant. Deinde probatur ex locis sæpe citatis Actor. 21 et 23, ubi Paulus dicitur se purificasse; illa enim purificatio erat quædam legalis sanctificatio; ergo nondum erat illa lex mortua quoad hunc effectum. Eademque ratio est de omnibus sacrificiis, vel oblationibus, aut variis baptismatibus ordinatis ad similes sanctificationes et munditias carnis.

10. *Objectio.* —*Responsio.* — Dices: illa lex erat mortua quoad irregularitates et immunditias quas inducebat, ergo etiam quoad sanctificationes legales. Patet consequentia, quia illæ irregularitates erant quasi materia talium sanctificationum. Antecedens vero patet, quia irregularitatum inductio ejusdem rationis est cum impositione pœnæ, et ad vim coactivam similiter pertinet; ergo ita cessarunt irregularitates sicut et pœnæ. Nam in utrisque versatur eadem ratio, scilicet, quod talis effectus pendet ab obligatione legis, et ideo cessat illa cessante. Respondetur negando antecedens, et ad probationem dici potest etiam pœnas non cessasse donec lex fuit mortifera. Verumtamen hoc non est universale; habet enim locum in judicialibus, non in cæremonialibus, ut dixi. Et ideo respondeo negando similitudinem, quia irregularitates non pertinebant proprie ad vim coactivam, quia non erant pœnæ; non enim imponebantur propter transgressiones aliquarum legum, sed ut illæ cæremoniæ certo modo magis decenter fierent. Et non est eadem ratio de illis quæ de pœnis; neque etiam pendebant ex absoluta obligatione legis quoad exercitium, sed ex institutione, et ad summum ex obligatione quoad specificationem quæ tunc durabat, ut supra declaravi. Pertinebant enim hujusmodi irregularitates ad ritus illarum cæremoniarum, et ad modum exercendi illas per legem institutum, et ideo durante institutione durabat etiam obligatio non exercendi illas cum tali indecentia legali, nisi præmissa purificatione, et ita durabat uterque effectus.

11. *Ad quid valebant opera ex illa lege facta antequam mortifera fuerunt.* — Dico quarto: quamdiu lex non fuit mortifera, opera ejus valere potuerunt ad spiritualem sanctificationem operantium, per modum meriti vel satisfactionis ex opere operantis, si ex fide et charitate fierent. Quod enim Ezechiel. 20 dicitur: *Dedi eis præcepta mea, quæ faciens homo vivet*

in eis, etiamsi de spirituali vita intelligatur, verum habet pro toto illo tempore pro quo lex non fuit mortifera. Ratio est, quia pro toto illo tempore illa lex quoad institutionem duravit; ergo opera ejus erant opera honesta, religiosa et Deo placita; ergo, si ex fide et charitate fierent erant meritoria vitæ æternæ et augmenti gratiæ, et satisfactoria pro temporali pœna. Nam hæc omnia ex parte operis non fundantur in obligatione legis, sed in honestate operis, quam honestatem habere potest opus in ordine ad legem ut instituentem, etiamsi cessaverit ejus obligatio. Confirmatur, quia opus factum ex conscientia erronea invincibilis ignorantiæ, ac propterea honestum, est meritorium apud Deum, si aliæ conditiones concurrant; ergo multo magis opus factum ad cultum Dei, secundum quamdam veram institutionem ejus, est de se capax meriti, si aliunde operans sit in gratia, et ex fide operetur, etiamsi non ex necessitate legis id faciat; hoc enim non impedit meritum, ut patet in operibus consiliorum, vel in eleemosyna ex supererogatione facta. Eo vel maxime quod multi Judæorum conversi ad Christum ex ignorantia invincibili potuerunt illa opera facere pro aliquo tempore, quasi necessaria ex lege, quia sine culpa putabant obligationem ejus non cessasse.

12. *Objectio.* — *Duæ responsiones.* — Dices: cur dicitur illa lex mortua pro illo tempore, si opera ejus tam viva erant (ut sic dicam) pro illo tempore, ut possent etiam spiritualiter justificare saltem quoad augmentum justitiæ coram Deo. Respondetur primo opera illa, ut supra dictum est, non habuisse hujusmodi vitam ab ipsa lege, sed a fide viva, seu a gratia et charitate, quam fides impetrat. Est autem tanta vis gratiæ et charitatis, ut etiam opera legis mortua ita possit vivificare, ut faciat illa meritoria apud Deum. Secundo, dicitur legem illam non fuisse simpliciter mortuam pro illo tempore quoad omnia, sed quoad obligationem; quia vero obligatio est veluti primarius effectus legis, ideo in communi modo loquendi inde denominata est mortua. Re tamen vera mansit aliquo tempore viva quoad institutionem, seu in ratione cujusdam regulæ operandi ea quæ ad divinum cultum pertinerent; inde enim fit ut opera facta per conformitatem ad talem legem haberent honestatem moralem religionis, ac subinde ut facta ex fide et informata charitate, essent meritoria et sanctificativa animæ ex opere operantis.

CAPUT XXII.

QUOMODO CIRCUMCISIO CESSAVERIT QUOAD SANCTIFICATIONEM INFANTIUM.

1. *Variæ sententiæ proponuntur.*—Superest dicendum de sanctificatione extra vel ultra meritum operantis vel recipientis, quod solum habet locum in circumcisione parvulorum: nam reliquæ cæremoniæ illius legis non habebant talem effectum, nec circumcisio ipsa in adultis, ut nunc suppono ex supra dictis, et ex materia de Sacramentis. In quo puncto aliqui dicunt circumcisionem evacuatam fuisse in die mortis Christi in ratione remedii parvulorum quoad originale peccatum; alii in die resurrectionis, vel Pentecostes. Alii vero putant fuisse utilem usque ad perfectam Evangelii promulgationem, et ita neque in die Pentecostes, neque per aliquot annos fuisse evacuatam circumcisionem quoad fructum. Sed hoc resolvendum censeo juxta principia posita de cessatione illius legis quoad obligationem, et cum eadem proportione. Et quia eadem est ratio quoad hoc de circumcisione pro Judæis, et de sacramento legis naturæ, quo uti poterant fideles qui erant inter Gentiles ante Christi adventum, ideo de utroque simul dicam.

2. *Hujusmodi remedia non fuisse evacuata in puncto mortis vel resurrectionis Christi, nec usque ad diem Pentecostes exclusive.* — Primo ergo assero hujusmodi remedia non fuisse evacuata in puncto mortis vel resurrectionis Christi, neque utique ad diem Pentecostes exclusive. Probatur, quia toto illo tempore nondum Baptismus erat necessarius ad salutem: ergo adhuc priora remedia erant utilia: nam si illa inutilia facta essent, tota virtus reducta esset ad Baptismum, et consequenter jam fuisset necessarius. Antecedens significatur sufficienter a Concilio Tridentino, sess. 6, c. 4, dicente *a promulgatione Evangelii neminem justificari a peccato originali sine Baptismo, in re, vel in voto:* sentit ergo ante illud tempus non incœpisse Baptismi necessitatem. Ratio etiam id convincit, quia ante Christi mortem non erat talis necessitas, ut omnes fatentur, et a morte usque ad adventum Spiritus Sancti nulla nova promulgatio Baptismi facta est, neque illi aliquid additum, ex quo illa necessitas oriri potuerit. Unde merito D. Thomas, 3 p., q. 66, art. 2, docuit præceptum Baptismi non obligasse donec Christus, post resurrec-

tionem, dixit Apostolis : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos.* Ut autem ibi notavi disp. 31, sect. 1, circa finem, non est existimandum, eodem die et momento quo Christus Dominus illa verba protulit cœpisse præceptum Baptismi obligare, sed quando Apostoli executioni mandarunt quod tunc Christus præcepit : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos*, etc., quod ante Pentecostem factum non est. Et confirmatur, quia incredibile est infantes omnes eo tempore mansisse sine remedio quod moraliter eis applicari posset : hoc autem secutum fuisset, si utilitas circumcisionis antea sublata fuisset : ergo et illud prius est incredibile. Consequentia cum majori notæ sunt : minor autem probatur, quia licet Baptismus esset institutus, non tamen sufficienter propositus majori parti hominum : ergo non poterat moraliter applicari et esse utilis.

3. *Responsio aliquorum. — Refellitur responsio. — Responsio Soto. — Refellitur.* — Respondent aliqui non esse inconveniens illud quod infertur, quia illa impotentia erat per accidens ex ignorantia parentum ; nam remedium de se sufficiens jam erat datum, et legislator optime potest revocare privilegium vel irritare factum a die in quo condit aliam legem, etiamsi ad notitiam subditorum non pervenerit. Sed hoc profecto alienum est a divina providentia (nam de potentia absoluta non disputamus). Postquam enim Deus ex se voluit omnes homines salvos facere, debuit constituere remedium humano modo possibile et utile : Baptismus autem institutus et non sufficienter promulgatus non erat remedium humano modo utile, nec pro toto mundo possibile. Præterquam quod Christus Dominus non statuit obligationem suæ legis in puncto passionis magis quam antea, et idem est de puncto Resurrectionis, et quolibet alio usque ad promulgationem illius, ut infra dicam. Et incredibile etiam est passionem Christi statim attulisse tam magnum nocumentum omnibus infantibus, qui, pro illo tempore, sancto et legitimo ritu circumcidebantur, et alias baptizari moraliter non poterant, vel etiamsi possent, parentes eorum nondum eos baptizare tenebantur. Aliter respondet Soto, supra, circumcisionem eo tempore fuisse utilem secundum generalem rationem protestationis fidei, non secundum specialem rationem sacramenti legis veteris. Sed hoc habere posset locum si circumcisio tunc fuisset mortua ; cum tamen dictum sit illam tunc nondum fuisse mortuam quoad obligationem, nec quoad utilitatem esse potuit, et ita non habet locum distinctio. Ut omittam fortasse circumcisionem nunquam aliter fuisse utilem quam remedium legis naturæ, sed tantum pro judaico populo generale remedium determinatum fuisse ad talem cæremoniam : ergo sicut remedium legis naturæ non cessavit ante Baptismi necessitatem introductam, ita nec circumcisio pro illo populo; quia neutrum remedium per se ablatum est, sed ad introductionem alterius perfectioris ac propositi ut necessarii, nimirum Baptismi.

4. *Ita cessavit circumcisio in die Pentecostes quoad fructum gratiæ, sicut cœpit Baptismus esse ad salutem necessarius.* — Unde infero a die Pentecostes ita cessasse sacramentum circumcisionis quoad fructum gratiæ qui in eo dabatur, sicut cœpit Baptismus esse ad salutem necessarius. Probatur, quia unum remedium quoad dictum effectum non fuit exclusum nisi per necessitatem alterius, ut ostensum est. Confirmatur, quia remedium legis naturæ, quod durabat in gentibus fidelibus, non fuit antea neque alio modo privatum sua utilitate, propter rationem factam, et quia non fuisset alius conveniens providentiæ modus ; ergo eadem proportione judicandum est de circumcisione quoad infantes Judæorum. Unde fit ut non simul facta sint inutilia illa antiqua sacramenta pro toto orbe, sed successive, sicut lex gratiæ introducebatur et obligare incipiebat, quia eodem modo incipiebat Baptismus esse necessarius, et ita pari modo desinebant tam circumcisio quam sacramentum legis naturæ esse utilia.

5. *Objectio. — Responsiones duæ.* — Dices non esse in hoc parem rationem de populo judaico et gentili. Nam quoad judaicum in die Pentecostes fuit satis consummata promulgatio Baptismi, quia hæc quodammodo inchoata fuerat toto tempore prædicationis Christi et Apostolorum, vivente ipso ; non vero gentibus, nam ipsemet Christus dixerat, Matth. 10 : *In viam gentium ne abieritis;* et de se dicebat : *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel,* Matth. 15, quia illis tantum tunc fiebat promulgatio. In die autem Pentecostes erant in Jerusalem congregati Judæi ex omni natione quæ sub cœlo est; ergo pro illis satis fuit tunc consummata promulgatio ; ergo pro illis cessavit tunc tota utilitas circumcisionis : ergo fuit evacuata omnino, quia tantum pro illis utilis erat. Res-

pondetur imprimis, etiamsi antecedens concederetur, habere tunc locum distinctionem Soti, quia licet tunc circumcisio non esset utilis ratione legis veteris, fuisset utilis ratione remedii legis naturæ, quia esset protestatio fidei, cum nondum lex vetus esset mortifera. Melius vero dicitur argumentum probare intra brevius tempus cessasse circumcisionem pro Judæis, quam remedium legis naturæ pro gentibus, non tamen quod statim eo die pro omnibus Judæis per universum orbem dispersis cessaverit circumcisio, quia licet fides Christi antea prædicari cœperit, tamen necessitas Baptismi non fuit ante prædicata, et ideo in die Pentecostes cœpit ejus promulgatio, quæ non poterat statim diffundi humano more in omnes provincias in quibus Judæi habitabant: et ideo etiam ad hanc promulgationem sufficiens tempus concedendum est, ne dicamus omnes illos parvulos fuisse privatos remedio ante opportunum tempus. Item, quia lex circumcisionis non prius nec alio modo mortua est, ut ex supra dictis constat: et juxta hanc doctrinam accommodanda et explicanda sunt quæ dixi 3 tom. 3 partis, disp. 27, sect. 4.

6. *Responsio.* — Dices: Judæi jam non applicabant illud remedium ex vera fide; ergo non poterat esse utile. Patet consequentia, quia non erat utile nisi quatenus applicabat fidem. Antecedens autem patet, quia applicabant illud ex fide venturi Messiæ, et in signum ejus, quod falsum jam erat. Respondetur errorem illum quoad circumstantiam temporis fuisse privatum, et fortasse in multis per ignorantiam invincibilem excusatum. Unde non excludebat veram fidem de Messia promisso, nec reddebat falsam significationem ipsius sacramenti, ut supra declaravi, ideoque error ille non impediebat fructum. Sicut nunc error privatus in ministro Baptismi, si non excludat generalem intentionem sacramenti, non impedit effectum ejus. Et patet, quia, vivente Christo Domino, poterat similis error misceri in mysterio circumcisionis, et tamen non propterea reddebatur inutile. Dici etiam potest in illa existimatione distinguendam esse fidem de substantia mysterii, abstrahendo a circumstantia temporis, ab errore circa temporis differentiam, et priori modo fuisse veram fidem, quia solum erat de Christo in aliquo tempore venturo, abstrahendo utrum jam venisset necne, et ut sic fuisse utilem protestationem fidei factam sive per circumcisionem, sive per sacramentum legis naturæ, non obstante falsa opinione privata quæ circa temporis differentiam misceri poterat.

7. *Objectio.—Responsio.—De remedio legis naturæ quid dicendum. — Duplex ignorantia diligenter distinguenda.*— Dices tandem : ergo etiam nunc si inveniretur aliquis Judæus habens ignorantiam invincibilem christianæ veritatis, et bona fide circumcideret filium, illa circumcisio esset utilis, nam videtur eadem ratio. Respondetur esse longe dissimilem rationem, ideoque negari consequentiam. Quia ex quo Baptismus necessarius esse cœpit, circumcisio in se omnino inutilis facta est, et illa ignorantia est per accidens, quæ non dat virtutem, nec restituit, ut sic dicam, utilitatem illi operi; sicut etiam de remedio legis naturæ in universum dicendum nunc est, ut suppono ex materia de Baptismo. Et ideo attente in hac materia distinguendum est inter ignorantiam provenientem ex defectu promulgationis, seu temporis sufficientis ad illam, vel provenientem ex aliis humanis impedimentis, non obstante promulgatione jam facta. Nam prior ignorantia est per se, ex impotentia simpliciter, ac proinde consideratur ex parte legis, ut eo tempore necessitatem non inducat. Alia vero ignorantia est per accidens, et non consideratur.

FINIS LIBRI NONI.

INDEX CAPITUM LIBRI DECIMI

DE LEGE NOVA DIVINA.

CAP. I. *De lege nova et legislatore Christo.*
CAP. II. *De materia legis novæ et præceptis ejus.*
CAP. III. *De scriptione legis novæ.*
CAP. IV. *De tempore quo obligavit universum orbem.*
CAP. V. *De effectibus legis novæ.*
CAP. VI. *De dispensatione circa legem novam.*
CAP. VII. *De perpetuitate legis gratiæ.*
CAP. VIII. *De perfectione legis novæ comparatione veteris.*

LIBER DECIMUS.

DE LEGE NOVA DIVINA.

Distinximus in superioribus divinam legem in veterem et novam, ideoque post tractatum de lege veteri solum superest dicendum de nova, quæ in Scriptura Sacra variis nominibus appellatur. Nam a Paulo interdum appellatur *Lex fidei,* ad Rom. 3; vocatur etiam *Lex Spiritus vitæ,* ad Roman. 8; unde communiter appellatur Lex gratiæ : nam gratia est spiritus nostræ vitæ, vel etiam vita nostri spiritus. Imo solet interdum gratia simpliciter appellari, juxta illud Joan. 1 : *Lex per Moysem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est;* et ideo Paulus ad Galat. 5 dixit : *Non estis sub lege, sed sub gratia.* Propter quod etiam vocatur hæc Lex amoris, juxta illud Pauli ad Romanos octavo : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba Pater,* qui est *spiritus dilectionis,* ut idem Paulus dicit ep. 2 ad Timoth., cap. primo : et inde etiam vocatur interdum *Lex libertatis,* Jacobi 1, quia *ubi spiritus Domini, ibi libertas,* 2 ad Corinth. 3; et ob eamdem causam dicitur *Lex scripta in corde,* Jerem. trigesimo-tertio, et ad Hebr., octavo et decimo, quia divina gratia et amor menti infunduntur. Denique appellatur *Lex nova,* vel quia totum hominem per gratiam renovat, ut sumitur ex Augustin., tract. 65 in Joann., vel quia est ultima lex a Deo data, quæ priorem antiquavit, ut sensit Cyrillus, lib. nono in Joann., cap. vigesimo-tertio, explicans verba illa Christi Joan. 13: *Mandatum novum do vobis;* quæ, licet de mandato amoris specialiter dicta fuerint, merito ad totam legem amoris, quæ in præcepto amandi virtute continetur, et ab eodem Christo data est, accommodantur, ac

propterea etiam hæc lex ab auctore suo *Lex Christi* appellatur. His ergo variis nominibus excellentia hujus legis, et ejus causæ, effectus, et proprietates insinuantur, quæ a nobis sigillatim tractandæ sunt, eodem ordine quo de cæteris legibus disputavimus. Et quamvis ex divisione superius data, et ex tot Scripturæ testimoniis, supponamus datam esse a Deo hujusmodi legem, nihilominus propter hæreticorum importunitatem, pauca de hujus legis veritate et proprietate præmittenda sunt.

CAPUT I.

UTRUM LEX NOVA SIT VERA ET PROPRIA LEX, ET CHRISTUS DOMINUS PERFECTISSIMUS LEGISLATOR.

1. *Hæreticorum dogma.—Fundamentum.*— Ex attributis quæ Scriptura novi Testamenti huic legi tribuit, per tot nomina superius proposita, sumpserunt occasionem hæretici hujus temporis negandi veritatem hujus legis, et in summa eam omnino e medio tollendi. Nam quia propria ratio legis in hoc consistit quod sit præceptum commune, ac proprium imperium obligationem inducens, negant legem Christi esse veram legem in hac legis proprietate et rigore, et consequenter etiam negant Christum ipsum fuisse verum legislatorem in eadem proprietate. Ita sentit Luther., lib. de Libert. Christian., et in Epistola ad Galat., cujus verba refert Bellarm., lib. 4 de Justific., c. 1, et in eodem errore fuit Calvinus, apud Stapletonium, in epistola ad Romanos, cap. 3. Idem Beza et alii. Et ex hoc principio inferunt falsas quasdam differentias inter Testamentum vetus et novum, et legem Moysi et Christi, quas infra suo loco refutabimus. Fundantur autem primo, in omnibus illis testimoniis quibus probare solent libertatem Christianorum, et præsertim justorum, ab omni lege, ut est illud : *Justo non est lex posita,* 1 ad Tim. 1; et illud : *Si spiritu ducimini, non estis sub lege ;* quia vero hæc loca generaliter supra tractata sunt in l. 1, et de lege humana in l. 3, ubi dicta testimonia explicata sunt, ideo, illis prætermissis, hic addere possumus argumenta quibus specialiter suadere tentant Christum non onerasse homines novis præceptis ultra legem fidei.

2. *Hæreticorum quatuor argumenta.* — Hoc autem suadent, primo, ex eo quod hæc lex specialiter appellatur *Lex fidei,* ad Rom. 3, tanquam a proprio et quasi adæquato objecto et unico præcepto suo ; quod etiam colligunt ex illo Matth. ult. : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur,* ubi sola fides tanquam necessaria proponitur. Secundo, ex appellatione gratiæ ; gratia enim non est propria lex; lex autem Christi non est aliud nisi ipsa gratia, et ideo, exclusa lege per Moysem data, Christus solum dicitur fecisse gratiam et veritatem, id est, complementum veteris legis, nulla facta mentione legis novæ ab ipso latæ. Tertio, ex appellatione legis libertatis; obligare enim per nova præcepta repugnaret libertati hujus legis per Christum inductæ. Cur enim magis diceretur hæc lex libertatis quam lex Moysi, si præceptis oneraret sicut illa : nam quod sint plura vel pauciora præcepta, non sufficit ad absolutam libertatem, et interdum onus paucorum præceptorum, propter eorum gravitatem potest esse majus quam plurium. Quarto, ex appellatione Evangelii sumpta ex illis Christi verbis, Marc. 16 : *Prædicate verbum omni creaturæ ;* nam per hoc nihil aliud præcepit prædicare, nisi legem suam : Evangelium autem non significat propriam legem, sed bonum nuntium, ut notavit Aug. lib. 2 contra Faust. in cap. 2. Est ergo lex gratiæ tantum bonum nuntium, quia vitam æternam absolute promittit omnibus credentibus, vel ad summum sub conditione fidei omnibus hominibus, cum lex vetus nihil promitteret nisi sub conditione mandatorum, juxta illud : *Qui fecerit ea, vivet in illis,* Ezech. 20.

3. *Catholica veritas Christum Dominum non solum fuisse Redemptorem, sed verum et proprium legislatorem.*—Dicendum vero primo est Christum Dominum non solum fuisse redemptorem, sed etiam fuisse verum et proprium legislatorem. Hæc assertio est de fide, definita in Concilio Tridentino, sessione 6, canon. 21; quæ probatur primo ex verbis Isaiæ 33 : *Dominus judex noster, Dominus legifer noster, Dominus Rex noster,* ubi non loquitur Propheta de Deo tantum ut Deus est, sed aperte de Messia, de quo præmiserat: *Domine miserere nostri, te enim expectavimus ;* et infra: *Regem in decore suo videbunt oculi ejus ;* et postea subjungit prædicta verba, et de eodem concludit: *Ipse salvabit nos,* ac si aperte dicat Christum non solum fuisse venturum ad salvandum, sed etiam ad leges ferendas : et ita illum locum de Christo et Ecclesia exposuerunt Hieronymus et Cyrillus Alexandrinus ibi; et sine dubio intelligenda sunt omnia illa

verba cum proprietate; tum quia nihil est quod ad improprium vel metaphoricum sensum cogat; tum etiam quia Christus est proprie salvator et proprie judex cui Pater omne dedit judicium, ut ipse testatur Joan. 5, et de illo testantur Actor. 10 et 17 Petrus et Paulus; et etiam propriissime rex, juxta illud Ps. 2 : *Ego constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus*, etc., et illud Psal. 71 : *Deus judicium tuum Regi da*, etc., quæ de Christo sine dubio sunt dicta, ut Ecclesia et Patres intelligunt, et contextus ipse cogit, et confirmant verba Angeli ad Mariam, Lucæ c. 1 : *Dabit illi Dominus Sedem David patris ejus; et regnabit in domo Jacob in æternum :* et ipsemet Christus coram Pilato testatus est : *Tu dicis, quia Rex sum ego;* ergo cum eadem proprietate prædictum est de illo fore legislatorem.

4. *Confirmatur.*—Imo ex eisdem verbis colligitur optima ratio; nam omnis rex, ex vi sui dominii et potestatis, est legislator; sed Christus est perfectissimus rex : ergo est proprie legislator. Idemque probari potest ex munere judicis : nam quando judex est supremus et summe perfectus, simul est legislator, juxta illud Jacobi 4 : *Unus est legislator et judex, qui potest perdere, et salvare.* Denique potest simile sumi argumentum ex munere summi Pontificis, quod Christo tribuit Paulus ad Hebr. 7 et sequentib. Nam ad summum Pontificem pertinet, ut possit etiam leges ferre in his quæ ad Deum spectant; ergo hæc potestas maxime fuit in Christo, quia fuit perfectissimus Pontifex, et caput Ecclesiæ. Dicent fortasse non illi defuisse potestatem, tamen non illa usum fuisse, et ita fuisse legislatorem quasi in habitu, non in actu. Sed hæc evasio ineptissima est; tum quia nomen legiferi aut legislatoris plus significat; tum etiam quia ita Christus est judex et rex ut actu judicet et gubernet : ergo ita etiam est legislator; tum præterea quia non frustra illam potestatem assumpsit, sed ut perfecte suos subditos regeret et gubernaret; tum denique quia ex Scriptura constat prophetiam illam factam esse non solum de potestate, sed etiam expresse de actu, Jeremiæ 31 : *Ecce dies veniunt, dixit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum;* et infra : *Dabo legem meam in visceribus eorum;* quam promissionem per Christum esse impletam, docuit Paulus ad Hæbræos 8 et 10, et ex sequenti assertione aperte constabit.

5. *Lex Christi est vera ac propriissima lex præceptiva.*—Dico ergo secundo : lex Christi, seu lex nova, est vera ac propriissima lex præceptiva. Est etiam de fide, definita in eodem Conc. Trid., session. 6, canon. 19, illis verbis : *Si quis dixerit nihil præceptum esse in Evangelio præter fidem, anathema sit;* et ideo in canone 21, cum definit Christum datum esse hominibus etiam ut legislatorem, addidit : *Cui obediant;* obedientia autem respondet proprio præcepto, seu legi actuali. Præterea fuerat hæc lex promissa Isa. 2 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem,* ubi constat esse manifestam prophetiam de adventu et prædicatione Christi; et proprietas verbi *lex* juxta veram regulam interpretandi Scripturam retinenda est, et ita exposuit Aug., lib. 17 de Civ., cap. 50; et l. 17, cap. 17, adjungit illud Psalm. 100 : *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. Quod ita clarum est,* inquit, *ut non solum infideliter et infeliciter, sed etiam imprudenter negetur. Et ipsi quidem fatentur inimici ex Sion missam fuisse legem Christi, quod Evangelium nos vocamus, et eam virgam virtutis ejus agnoscimus.* Unde licet vox *virga* ibi ad litteram metaphorica sit, optime tamen declarat proprietatem legis, quæ consistit in præcipiendo et regendo, juxta illud Psalmi secundi : *Reges eos in virga ferrea,* etc., id est, inflexibili et omnino recta.

6. *Confirmatur.* — Præterea in novo Testamento evidenter ostenditur impleta per Christum hæc prophetia; nam Matth. 5 cœpit Christus ostendere legislationem suam, perfectius declarando naturalem legem quam antea intelligeretur, sæpius dicens : *Ego autem dico vobis,* etc.; et similiter de præcepto charitatis dixit Joan. 13 : *Mandatum novum do vobis;* et c. 14 : *Hoc est præceptum ut diligatis invicem.* Tulit etiam positiva præcepta, ut de Baptismo Joann. 3 : *Nisi quis renatus fuerit,* ubi necessitas medii formalius explicatur, tamen in hac involvitur vel supponitur necessitas præcepti. Et eodem modo includitur præceptum Eucharistiæ in verbis Joann. 6 : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis,* etc., et præceptum confessionis in illis Joann. 20 : *Quorum remiseritis peccata, remittuntur illis; et quorum retinueritis, retenta sunt.* Et præceptum novi sacrificii habetur in verbis illis : *Hoc facite in meam commemorationem,* Luc. 22. Ac generaliter de tota sua lege, et specialiter de Baptismo tanquam de janua ejus, dixit Matth. ult. : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti,*

docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. In quibus verbis et aliis ponderanda est vox mandati et præcepti : nam inde aperte colligitur legem Christi esse præceptivam, ac subinde propriam legem. Et ad idem ponderari potest nomen testamenti et pacti quo utitur Jeremias, et exponit Paulus, quia hoc nomine significari solet, in Scriptura, lex supernaturalis et positiva a Deo data. Et ita exponit locum Jeremiæ Hieronym. ibi, et latius Aug. de Spir. et litt., c. 26 et 27, ubi ex professo ostendit testamentum quod ibi permittitur, non includere tantum legem naturalem , sed etiam specialem legem a Christo latam, ut in c. 3 latius explicabimus.

7. *Ratione probatur.* — Ratione etiam potest hæc veritas ostendi, quia Christus Dominus, ad fidem suam et dilectionem in mundo propagandam et conservandam, et ut mediante hac fide viva fructus redemptionis suæ futuris post se hominibus communicaretur, Ecclesiam suam instituit tanquam unam spiritualem rempublicam in qua ipse regnaret , et unum corpus mysticum in quo ipse esset caput ; ergo ad providentiam ejus pertinuit legem aliquam huic Ecclesiæ dare, per quam in sua institutione, et convenienti ordine ac gubernatione conservari posset. Antecedens constat ex verbis Christi Matth. 16 : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam , et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Et hanc Ecclesiam nomine ovilis significavit Joann. 10 dicens : *Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus Pastor.* Quo exemplo declarat unitatem hujus Ecclesiæ et regimen ejus sub uno Pastore, vel ipso Christo, vel ejus Vicario ; et pro his omnibus ait se ponere animam suam : et ideo Paulus, Actor. 21, ad Pastores Ecclesiæ dicit : *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* Ex quibus locutionibus et ex multis aliis quæ in novo Testamento, præsertim in Epistolis Pauli leguntur, et ex unitate Ecclesiæ in symbolo Apostolorum definita, manifeste constat Ecclesiam Christi esse unum mysticum corpus, ordinatum ad æternam felicitatem et veram justitiam per Christum consequendam, indigens spirituali regimine ad suam conservationem, et ad hunc finem assequendum. Jam ergo probatur prima consequentia, quæ lumine naturali videtur evidens, considerata naturali hominis conditione, et aliis rationibus propter quas, in lib. 1, diximus necessarias esse hominibus leges, quia homo est animal sociale qui non potest convenienter conservari nisi in communitate perfecta, nec talis communitas potest sine legibus recte gubernari, et ideo, juxta varietatem communitatum et diversos fines earum, variæ etiam leges traduntur, ut ex usu et ex superioribus libris satis manifestum est. Cum ergo Ecclesia sit nova respublica novo modo congregata, et ad altissimum finem ordinata, pertinuit ad sapientem providentiam CHRISTI fundatoris ejus, et ad ejusdem Ecclesiæ perfectionem et stabilitatem , habere a suo fundatore aliquam legem , saltem circa principalia fundamenta talis communitatis, quia sine lege non posset in sua unitate moraliter conservari, ut ex iis, quæ de materia hujus legis dicemus, evidentius constabit.

8. *Ad fundamentum hæreticorum.* — *Lex fidei quid significet.* — Ad fundamentum ergo hæreticorum, negamus pertinuisse ad suave jugum CHRISTI, nullum præceptorum onus hominibus imponere præter legem unam fidei, ut ab ipsis explicatur ; tum quia non est minus necessaria lex charitatis quam lex fidei ; tum etiam quia ad conservationem ipsius fidei, et ad exercitium ejus, tam in cultu Dei quam in justificatione hominis , alia præcepta erant necessaria, quæ gravia non sunt, quia ipso spiritu fidei et novæ legis redduntur suavia, ut infra dicemus. Neque huic veritati obstat prima appellatio hujus legis, qua vocatur *lex fidei,* quia hoc nomine non significatur solum præceptum credendi ; nam etiam dicitur lex amoris, et vocatur etiam lex spiritus vitæ, sub quo titulo comprehendi possunt omnia opera necessaria ad spiritualem vitam. Dicitur ergo lex fidei, quia in se habet spiritum et gratiam, cujus fundamentum et radix est fides, et quia omnia quæ præcipit sunt principaliter fundata in fide, et ad justitiam fidei consequendam sunt valida. Et ita fere exposuit Augustinus libro de Spirit. et litter., capit. 13 et 14. Minusque juvant hæreticos verba illa Marci decimo-sexto : *Qui non crediderit condemnabitur:* nam intelligenda sunt de fide viva, seu, quod idem est, de illo qui credit sicut oportet, id est, non solum speculative, sed etiam practice, vitam suam cum sua fide conformando. Nam alias constat ex Evangelio Matthæi, vigesimo-quinto, homines condemnari non solum propter defectum fidei, sed etiam propter defectum operum ; nam *Deus reddet unicuique secundum opera sua,* ad Roman. 2 ; et ideo monet Petrus, 2 Epistol. capit. primo : *Satagite*

ut per bona opera certam vestram electionem et vocationem faciatis.

9. Deinde non obstat secunda appellatio *legis gratiæ,* seu *gratiæ :* nam licet interdum vocetur gratia, ab eo quod præcipuum est in ipsa, et maxime intentum, non excluduntur præcepta convenientia statui gratiæ, et ideo lex etiam appellatur. Neque oportet ut in singulis locis utrumque explicetur. Quamvis ergo Joannes, capit. 1, solum dicat Christum fecisse gratiam, non excludit dedisse legem, quod in aliis locis explicatur. Imo ibi etiam comprehendi potest sub nomine veritatis; tum quia ad hanc veritatem pertinuit dare novam legem promissam; tum etiam quia legislatio, ut est pars justitiæ, sub veritate comprehendi potest.

10. *Lex libertatis quid significet.* — Neque plus obstat tertia appellatio legis libertatis; jam enim in superioribus explicatum est libertatem christianam non excludere omnium legum obligationem, sed vel obligationem legis veteris, vel legis peccati, aut ejus servitutem, non vero legis naturalis, aut humanæ hominibus convenientis. Quod si hanc non excludit, multo minus excludit obligationem legis divinæ a Christo latæ, et maxime necessariæ, ut declaratum est; et ideo Paulus, 1 ad Corinthios nono, cum dixisset : *Factus sum iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem,* id declarans subjungit : *Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi ;* et ad Rom. 6, cum dixisset : *Non estis sub lege, sed sub gratia,* ad excludendam falsam interpretationem, et imprudentem libertatem hæreticorum, interrogat : *Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia,* et respondet : *Absit ;* et clarissime ad Galat. 5, cum dixisset : *Vos in libertatem vocati estis, fratres,* addit correctionem, *tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus servite invicem, omnis enim lex in uno sermone impletur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Ex quo colligi etiam potest ratio ob quam dicatur lex Christi lex libertatis ; vel quia legem veterem abstulit, vel quia est lex amoris et non timoris, sicut lex vetus, et ita non coacte, sed spontanee, et maxima voluntate ac libertate ad suam observantiam inducit, vel quia liberat a servitute peccati, imo et a lege fomitis : nam licet fomitem non auferat, dat vires ad vincendum illum, ut sensit August. lib. 1 de Continentia, c. 13, et de Nat. et grat., cap. 57.

11. *Ad quartum.* — Ad quartum denique, ex nomine Evangelii nullum argumentum sumitur; tum quia licet Evangelium denominatum fuerit a bono nuntio regni cœlorum, et salutis per Christum factæ, non excludit reliqua; tum etiam quia illud bonum nuntium promissionis Regni cœlorum in Evangelio non fit, nisi sub conditione servandi legem Christi. Et hæretici hoc negantes contra expressa verba Christi et contra alias Scripturas loquuntur : nam Joann., c. 15, expresse posuit Christus conditionem, dicens : *Vos amici mei estis, si feceritis ea quæ ego præcipio vobis;* et iterum : *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea ;* et c. 14 : *Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me ;* et ad Rom. 8, cum Paulus dixisset : *Si filii et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi,* statim subjungit conditionem : *Si tamen compatimur, ut et conglorificemur,* quæ est conditio non tantum fidei, sed etiam operum ; et 2 ad Tim. 2 : *Si quis,* inquit, *emundaverit se ab istis, erit vas in honorem ;* et iterum : *Si sustinebimus, et conregnabimus,* etc.; et infra : *Non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt adventum ejus,* ubi virtute includitur conditio non tantum fidei, sed etiam dilectionis. Et eadem includitur in omnibus testimoniis, in quibus promissio fit facientibus voluntatem Patris, ut Matth. 7, vel obedientibus, ut ad Hebr. 5, ubi de Christo dicitur : *Didicit ex his quæ passus est obedientiam, et consummatus, factus est, omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ.* Et eodem modo in ipsa prima annuntiatione Regni cœlorum, quæ in Evangelio habetur, ponitur conditio pœnitentiæ ; sic enim aiebat Joannes : *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim Regnum cœlorum ;* ergo Evangelium non excludit obedientiam, et observantiam legis Christi : non ergo repugnat vera lex cum Evangelio.

CAPUT II.

QUÆ SIT MATERIA LEGIS NOVÆ, ET QUÆ PRÆCEPTA EJUS.

1. *Materia legis novæ.* — *Causa finalis.* — Ex causis legis novæ, efficiens et finalis satis explicatæ manent ex dictis in capite præcedenti. Ibi enim ostendimus legislatorem hujus legis fuisse Christum Dominum, ac subinde Deum ipsum; tum quia ipse Christus Deus verus est, tum etiam quia per Christum ut hominem Deus locutus est nobis, juxta illud ad

Hebr. 1: *Novissime locutus est nobis in filio;* et inde in cap. 2 præfert legem novam veteri, quia illa per Angelos, hæc per Christum data est, et in citato loco 1 ad Corinthios 9 inde concludit se non esse sine lege Dei, quia est in lege Christi: est ergo hæc lex divina et Christi, nec de ejus causa efficiente aliud superest dicendum. Causa item finalis clara est ex dictis in superiori capite; nam finis ultimus hujus legis est perducere homines ad regnum cœlorum, prout specialiter in hac lege promissum est, utique tanquam jam reseratum, et in fine vitæ per exactam hujus legis observationem consequendum, ut late declaravit Paulus ad Hebræos 9. Proximus autem finis generalis hujus legis est perfecta sanctificatio fidelium per verum et perfectum cultum Dei, et per applicationem meritorum et satisfactionum Christi per media et instrumenta ab ipso ad hunc finem instituta. Quod totum satis etiam constat ex nominibus et attributis hujus legis quæ supra posuimus, et magis declarabitur ex dicendis infra de effectibus hujus legis; nam finis et effectus in idem coincidere solent. Intelligo autem hunc esse generalem finem: nam in particulari singula præcepta habent suos fines proprios: nam alius est finis præcepti Baptismi, alius Confessionis vel Eucharistiæ, ut per se notum est, et in omni lege pro diversitate præceptorum ex natura rei est necessarium. Solum ergo superest dicendum de causa materiali et formali, per quas simul essentia et substantia hujus legis explicabitur.

2. *Materiam hujus legis partim moralem, partim cæremonialem esse.*—Quod ergo spectat ad materiam hujus legis, dicere imprimis possumus illam partim moralem esse, partim cæremonialem, ac subinde præcepta hujus legis in moralia et cæremonialia distingui posse. Non addimus autem hic tertium membrum judicialium præceptorum, quod in veteri lege posuimus, quia perfectio hujus legis illum præceptorum ordinem nec requirit, nec admittit. Quod potest commode explicari ex duabus causis, efficiente et finali supra explicatis. Nam Christus Dominus, auctor hujus legis, sicut temporale regnum sibi non assumpsit, nec temporale judicium, ut ipse ad Pilatum respondit: *Regnum meum non est de hoc mundo,* Joan. 18, et Luc. 12; et ad illum qui postulaverat: *Dic fratri meo, ut dividat mecum hæreditatem,* respondit: *Homo, quis me constituit judicem inter vos?* ita nec temporale regnum aut rempublicam politicam instituit, sed solum Ecclesiam suam, quatenus congregatio est ad spiritualem finem per spiritualia media ordinata, et ideo per se tantum illas leges tulit, quæ ad hunc finem directe pertinebant. Leges autem judiciales in lege veteri per se spectabant ad politicum regimen temporalis regni, et ideo Christus in sua lege nihil de præceptis judicialibus statuit. Quinimo etiamsi in Ecclesia Christi, ut talis est, aliquæ leges judiciales sint necessariæ ad politicum regimen ecclesiasticum, quod suo modo spirituale est, nihilominus noluit Christus Dominus per seipsum illas leges ferre, sed id vicariis suis commisit, potestatem ad illas ferendas eis tribuendo, et ideo illæ leges non sub lege divina, sed sub canonica computantur. Proprie ergo loquendo de lege nova divina, in illa non inveniuntur præcepta judicialia.

3. *Duo membra dicta explicantur.* — Alia vero duo membra in hac lege inveniri certum est; colliguntur enim aperte ex locis Scripturæ supra citatis. Nam imprimis de moralibus est totum caput Matth. 5, ubi Christus virtute confert legem suam moralem cum morali antiqua, et ostendit perfectiori modo se illam tradere ac declarare, dicens: *Ego autem dico vobis,* etc. Hanc enim vim habent dicta verba, et communiter expositores notant, et Augustin. sensit lib. 1 de Sermon. Domini in monte, et 1 Retractat., cap. 19. Deinde, Joan. 13 et 14, renovat præceptum dilectionis proximi, quod morale est, et illud suum specialiter appellat: in illo autem præcepto tota lex moralis virtute continetur, ut Paulus dixit; certum ergo est præcepta moralia contineri in lege nova, et obligare Christianos. Quod non solum est verum de præceptis fidei, spei et charitatis, quæ suo modo inter moralia computantur, ut superiori libro explicavimus, sed etiam de præceptis Decalogi, et de omnibus quæ ad illa revocantur. Nam priora perfectissima sunt, et maxime pertinent ad perfectionem legis gratiæ; posteriora vero etiam sunt necessaria, quia sine illis vera justitia subsistere non potest. Et ita Christus Dominus, Matth. 7, generale principium tradidit, quod omnia moralia continet: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis;* cui consonat illud Pauli ad Galat. 6: *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi,* ubi non obscure significat legem Christi totam hanc materiam moralem complecti.

4. *Dubitatio.*—Circa hanc vero partem dubitari potest an in hac materia morali Chris-

tus Dominus aliquod positivum præceptum addiderit, præter omnia præcepta moralia, quæ dicuntur esse juris naturalis, sive consentanei rationali naturæ pure sumptæ, sive elevatæ per gratiam, seu connaturalis ipsi gratiæ. Videtur enim Christus multa præcepta positiva in hac materia addidisse. Nam imprimis est axioma theologorum quos infra referam, in lege nova non esse alia præcepta, nisi fidei et sacramentorum. Ex quo axiomate nunc tantum sumo priorem partem, affirmantem de præceptis fidei : nam illa inter moralia computantur, ut diximus, et tamen positiva sunt, ut præceptum credendi explicite Trinitatem, vel mysteria Christi incarnati, passi, etc. ; hæc enim præcepta nec semper fuerunt, nec ex natura rei erant necessaria : et eadem ratione possunt addi præcepta spei : nam tenemur in lege gratiæ sperare remissionem peccatorum et gratiam explicite per Christum, quæ obligatio nascitur ex speciali præcepto Christi; nam antea non erat. Item tenemur sperare ingressum in regnum cœlorum statim post mortem, si peccati impedimentum omnino sublatum est, et similia. Præterea item de præcepto charitatis Dei, quia tenemur explicite diligere Deum trinum et unum. De dilectione autem proximi, dixit Christus Joann. 13 : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos,* ubi vocans præceptum *novum,* indicat esse positivum : novitas autem videtur in hoc consistere, ut discipuli Christi, id est, Christiani particulare præceptum habeant se diligendi speciali modo, et peculiari titulo, quia in uno corpore eidem capiti Christo conjunguntur, sicut etiam Christus hoc titulo speciali modo illos diligit, eo quod sint membra sua. Et ita sentire videtur Tolet. ibi in commentario, et annot. 30, ubi addit præceptum illud non fuisse de dilectione proximi, quæ ad omnes homines extenditur, sed de dilectione, quam Christiani, eo quod Christiani sunt, inter se habere tenentur; et hoc præceptum ait esse proprium Christi, quia a solo ipso datum est, et novum fuisse in nocte cœnæ, quia etiam ab ipso Christo antea datum non fuerat. Denique possumus similia facere argumenta de aliis præceptis moralibus : nam Matth. 5, videtur Christus Dominus aliquas circumstantias in illis præcipere, quæ non sunt de jure naturæ, ut est præceptum de insolubilitate matrimonii, et de evitando juramento per cœlum et terram, etc. Item præceptum illud : *Benefacite iis qui oderunt vos ;* item in præcepto orationis addidit specialem formam orandi, Matthæi 6; et aliis locis videtur præcipere Christianis specialem frequentiam orandi, et modum explicite petendi per ipsum, Joan. 14 et 16 ; imo totum præceptum orandi videtur positivum, et maxime proprium Christianorum, licet usus orandi antiquior et universalior sit.

5. *In lege nova nullum esse additum a Christo præceptum positivum morale.*—Nihilominus dicendum est in lege gratiæ nullum esse additum a Christo præceptum positivum morale. Sumimus autem *morale* stricte, ut a cæremoniali distinguitur : nam, ut libro superiori adnotavimus, etiam cæremoniales actus possunt dici morales, quatenus ad virtutem moralem religionis spectant, et ejus honestatem moralem participant, in quo sensu Christus tulit aliquot moralia præcepta, ut mox patebit. Priori ergo modo intellecta hæc assertio sumitur ex dicto communi axiomate theologorum, et ex D. Thom. 1. 2, q. 108, art. 1, in fine, et clarius a. 2, in fine, ubi ait : *Lex nova nulla alia opera determinare debuit, præcipiendo vel prohibendo, nisi sacramenta, et moralia præcepta quæ de se pertinent ad rationem virtutis, ut non esse occidendum, furandum, et similia ;* ubi notanda sunt ultima verba et exempla; negat enim esse in hac lege alia præcepta moralia præter ea quæ per se pertinent ad rationem virtutis, id est, quæ sunt necessaria ad virtutem, ut in utroque articulo ipsemet explicat ; imo inde rationem sumit, *quia cum hæc sit lex gratiæ, solum ea præcipere debuit, vel prohibere, per quæ in gratiam introducamur, vel quæ pertinent ad rectum gratiæ usum ex necessitate.* Additque optimam confirmationem, quia in lege veteri non erant alia præcepta moralia, præter ea quæ naturalia sunt, neque enim illa lex addebat positivas determinationes moralibus præceptis, ut distinctis a judicialibus, et cæremonialibus, quod supra etiam ostensum est : ergo multo minus lex nova debuit tales positivas determinationes addere, *quia quantum ad hoc,* (ait D. Thom.) *lex nova super veterem addere non debuit ;* et in art. 1, circa finem, ait legem Evangelii, etiam quoad hoc, dici legem libertatis, quia lex vetus tam multa in particulari præcipiebat, ut fere nihil liberæ determinationi subditorum relinqueret : lex autem nova e converso nihil per legem positivam determinat in materia morali, sed ea solum præcipit, vel prohibet, quæ habent necessariam convenientiam, vel contrarietatem ad interiorem gra-

tiam, quæ in fide per dilectionem operante consistit.

6. *Confirmatur doctrina tradita.* — *Circa præceptum fidei duo distinguenda.* — Constabit autem magis hæc veritas discurrendo per singulas partes inductionis in contrarium factæ : non possumus autem de singulis ex professo et integre dicere, quia oporteret multa ex aliis materiis involvere, quod a nostro instituto alienum est ; solum ergo punctum præsentis difficultatis in singulis attingemus. Circa præceptum ergo fidei duo distinguenda sunt, scilicet, revelatio cum sufficienti propositione credendorum, et obligatio ad credendum ea quæ revelata et proposita sunt. Utrumque ergo repertum est in omni lege divina, semperque fuit ad salutem necessarium. Differentia autem inter legem gratiæ et antiquiores est, quod in hoc tempore expressior et de pluribus mysteriis facta est revelatio, et generalior propositio quam in lege veteri vel naturali, et inde consequenter factum est ut in lege Christi sit obligatio credendi explicite plura mysteria supernaturalia, quam antea : et quantum ad hoc dicunt theologi legem novam addidisse aliquid præcepto fidei. Nihilominus tamen probabiliter dici potest illud præceptum, etiam prout nunc est in lege nova, non esse mere positivum, sed de lege naturæ connaturali interiori gratiæ, et divinæ illuminationi, seu revelationi. Nam ex illis duobus quæ supra distinximus, revelatio et prædicatio talis doctrinæ fuit ex voluntaria dispositione Dei, et ita dici potest de jure divino positivo pertinente ad novam Ecclesiæ institutionem, in qua Christus voluit esse tantam lucem, et cognitionem Dei adeo perfectam. At vero obligatio ad credendum, quæ inde sequitur, jam non est mere positiva, quia, eo ipso quod mysteria fidei sufficienter proponuntur, intrinsece et ex natura rei sequitur obligatio credendi quæ proposita sunt. Sic ergo licet ex parte objecti hoc præceptum possit præsuppositive, ut sic dicam, dici positivum, quatenus supponit revelationem, quæ simpliciter non erat necessaria ex vi juris naturæ, nihilominus formaliter et in se est quasi naturale respectu gratiæ existentis in tali statu et perfectione. Hoc ergo modo verificatur conclusio etiam in materia fidei, quatenus sub materia morali, id est, necessaria ad bonos et sanctos mores comprehenditur.

7. *Objectio.* — Sed instabis : quia in lege nova non tantum est præceptum credendi hæc mysteria quasi ex suppositione revelationis, et propositionis rerum credendarum, sed etiam est absolutum præceptum ea audiendi et sciendi, et consequenter credendi, quod est præceptum longe diversum, et simpliciter positivum : ergo quoad hoc negari non potest quin lex nova in materia fidei addiderit positiva præcepta. Assumptum declaratur, quia hoc præceptum fidei secundum ordinariam legem applicatur hominibus per auditum, teste Paulo ad Romanos 10; ergo ut homines possint obligari ad credendum, necesse est ut obligentur ad audiendum; ergo per aliquod præceptum, quod sub nulla consideratione potest dici naturale, sed positivum. Et declaratur amplius : nam fideles tenentur nunc explicite credere mysterium, verbi gratia, Trinitatis, vel Incarnationis, ex jure divino, quia talis fides est nunc medium necessarium ad salutem (ut suppono); hæc autem necessitas involvit præceptum divinum, quod non potest esse, nisi absolutum et positivum : nam illud prius quasi conditionatum, credendi ea quæ revelantur, non sufficeret ad dictam necessitatem : nam sine violatione hujus præcepti hypothetici, ut sic dicam, posset quis nunquam credere explicite Trinitatem, aut Christum; ergo ut ad hoc obligentur fideles, necessarium est speciale præceptum positivum et absolutum. Item in Pastoribus Ecclesiæ est obligatio prædicandi, et docendi hanc fidem ex præcepto Christi : *Docete omnes gentes, et prædicate Evangelium;* unde est illud Pauli ad Corinth. 9 : *Necessitas enim mihi incumbit, væ enim mihi est si non evangelizavero :* hoc autem præceptum positivum etiam est.

8. *Responsio.* — *Ad primum.* — Incipiendo ab hoc ultimo, majoris claritatis gratia, respondeo præceptum illud prædicandi vel docendi, datum pastoribus Ecclesiæ, in radice, id est, in institutione esse positivum, in se autem et formaliter esse naturale. Munus enim episcopale seu pastorale est in Ecclesia ex positiva institutione Christi, ut per se constat : supposito autem tali munere, obligatio docendi aut prædicandi Evangelium de jure divino naturali est, pertinens ad obligationem justitiæ et fidelitatis, quæ intrinsece ex tali munere nascitur, quod significavit Paulus supra dicens : *Dispensatio mihi credita est.* Ad primum ergo imprimis respondeo, cum proportione, non esse necessarium ut ex parte audientium præcedat speciale præceptum positivum audiendi doctrinam, vel prædicationem fidei. Nam si sit sermo de hominibus nondum credentibus in Christum, illi non

sunt capaces obligationis provenientis ex præcepto supernaturali, donec illis sufficienter proponatur fides, quia propositio supponit auditum : ergo antea non potest præcedere obligatio audiendi proveniens ex supernaturali præcepto. Igitur nulla obligatio præcedit ex parte audientium, sed tantum ex parte prædicantium. Quæ moraliter reputari potest sufficiens, quia si ex parte evangelizantium sit zelus et sollicitudo, non deerunt qui de facto audiant; ad quod magis trahendi sunt, suavi inductione invitando illos, quam rigorosa obligatione. Vel certe quando hæc obligatio incipit, magis est ex ratione naturali, quam ex lege supernaturali. Quia homo naturaliter tenetur veram Dei cognitionem veramque felicitatem quærere, unde quomodocumque, vel per vocem prædicationis, vel per famam, vel per proprium discursum incœperit dubitare de sua lege, vel statu, tenebitur eis attendere qui viam salutis docere profitentur: ergo respectu infidelium non est necessarium ponere hoc speciale præceptum positivum. Neque etiam respectu jam credentium in Christum; tum quia illi jam obligantur, præcepto charitatis infusæ erga seipsos, ad propriam salutem spiritualem quærendam, et consequenter ad audiendum Dei verbum quando ad suam salutem fuerit necessarium : neque enim ex jure divino majorem habent obligationem. Et simili modo teneri poterunt ad audiendam doctrinam fidei quando fuerit necessarium ad credendum quantum oportet ; tunc autem obligatio nascitur ex ipsomet præcepto fidei, de quo dicendum superest.

9. *Ad alteram partem responsio.* — Ad alteram ergo partem respondeo admittendo in lege nova esse specialem necessitatem fidei explicitæ, tam ad justitiam quam ad salutem æternam consequendam ; concedendo item hanc necessitatem provenire ex peculiari institutione Christi Domini, quæ positiva sine dubio est, cum non fuerit simpliciter necessaria. Unde fit etiam consequens præceptum talis fidei, prout est proprium legis novæ, et divinum positivum censeri posse, saltem ratione institutionis. Posita autem institutione respectu illius, et status legis gratiæ, tale præceptum merito existimari potest connaturale illi. Primo, quia præceptum recognoscendi auctorem legis et obediendi illi, est valde connaturale cuicumque legi ; ad hoc autem necessaria est expressa et distincta cognitio ejus : cum ergo Christus sit auctor hujus legis, valde connaturale est illi præceptum credendi in Christum. Cum hoc autem conjunctum est præceptum cognoscendi Trinitatem, ut nunc suppono, quia cum Christus sit secunda Trinitatis persona, non potest haberi fides de illo sufficienter explicita sine fide explicita Trinitatis. Secundo, quia fides præcipitur non solum tanquam speculativa cognitio, sed etiam tanquam practica et operativa ; ad usum autem sacramentorum hujus legis necessaria est fides explicita Trinitatis, quam oportet in Baptismo profiteri, et fides explicita Christi, quem oportet in Eucharistia recipere, et Patri in sacrificium offerre ; ergo, supposita institutione maxime consentanea perfectioni hujus status, etiam talis fides et præceptum ejus merito dici potest esse de jure divino connaturali gratiæ, ut existenti in tali statu, in quo gratia tam perfecto modo communicatur.

10. *Ad secundam partem, de præcepto spei.* — Atque hinc facile respondetur ad secundam partem, de præcepto spei ; fatemur enim usum spei multo perfectiorem postulari in lege Evangelii quam antea ; tum quoad modum sperandi gloriam ; tum quoad multa media supernaturalia ; nunc enim sperare tenemur remissionem peccatorum per Baptismum, et per absolutionem sacerdotis, et augmentum justitiæ per alia sacramenta ; tum etiam quoad modum sperandi per Christum, et per speciales promissiones per ipsum factas. Non est autem necesse ut propter has et similes perfectiones data fuerint in hac lege specialia præcepta positiva circa materiam spei, quia tota hæc perfectio et obligatio ad illam ex natura rei sequitur, supposita perfectione fidei circa Christum et redemptionem ejus, et supposita tali sacramentorum institutione. Sicut etiam supposita fide incarnationis, et institutione Eucharistiæ ac fide ejus, nascitur in hac lege obligatio adorandi cultu latriæ Christum, tam in se quam in Eucharistia, et nihilominus illa obligatio non oritur ex præcepto positivo divino, sed ex jure divino naturali, et connaturali talibus mysteriis: ita ergo de spe dicendum est.

11. *Ad illud de charitatis præcepto responsio.* — Atque eodem modo dicendum censeo de charitatis præcepto. Quod in dilectione ad Deum videtur manifestum. Nam, ut verum sit debere nos nunc diligere Deum, et Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, qui est perfectior diligendi modus, nihilominus illa perfectio, vel obligatio ad illam non oritur ex præcepto positivo, sed ex ipsa natura charitatis, supposita

tali Dei cognitione, ut per se videtur manifestum. Sicut etiam tenemur colere tres divinas personas, non ex positivo jure, sed quia earum excellentiam cognoscimus. Idemque cum proportione dico de dilectione ad proximum: nam licet verum existimem nunc postulari specialem dilectionem inter Christianos, nihilominus censeo id non oriri ex speciali præcepto positivo Christi, sed ex intrinseco, et connaturali ordini charitatis. Nam charitas ex se et natura sua inclinat ad magis diligendum magis conjunctos, cæteris paribus, et in rebus seu bonis proportionatis conjunctioni, ut late explicat D. Thom. 2. 2, q. 26, præsertim a. 6 et 8, ubi adducit Augustinum, l. 1 de Doctr. Christian., c. 28; et Ambros., lib. 1 Officior., c. 7; et Gregor., hom. 30 in Evang., ex quibus hæc sententia confirmatur. Nam quia fideles, ut sunt membra Christi et Ecclesiæ, habent inter se specialem conjunctionem, ideo charitas ipsa natura sua magis inclinat et obligat ad illos diligendos. Et ideo aiebat Paulus ad Gal. 6: *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Quamvis ergo Christus hanc specialem dilectionem Christianorum inter se non explicasset, ipsa charitas de se ad illam obligasset, neque nunc ad aliquid speciale obligat illud præceptum Christi, ad quod charitas de se non obligaret.

12. *Præceptum Christi de charitate, ad infideles extenditur.* — Unde etiam addo illud Christi præceptum non fuisse de sola dilectione Christianorum inter se, sed etiam ad dilectionem erga infideles extendi; tum quia perfecta dilectio proximi ad omnes extenditur, et ideo verisimile non est Christum, specialiter commendando dilectionem proximorum, non fuisse locutum de integra proximi dilectione, quæ ad extraneos quosque extenditur, ut ipsemet explicavit Luc. 10, per parabolam de peregrino sauciato a latronibus, et a Samaritano curato : tum etiam quia Christus mandavit : *Ut diligatis invicem sicut dilexi vos;* ipse autem non solum dilexit discipulos jam credentes, sed etiam infideles, redimendo illos, et desiderando ut fiant credentes; ergo eodem modo commendavit discipulis dilectionem ad invicem, quæ sit ad imitationem dilectionis ipsius, ita ut propter ipsum Christum extendatur ad omnes. Et ideo, sicut Christiani inter se magis se diligunt et diligere debent quam reliqui homines cujuscumque religionis seu sectæ, ita etiam specialiter amant illos qui extra Ecclesiam sunt, et illis desiderant conjunctionem cum Christo et cum Ecclesia. Totum ergo hoc comprehendit Christus sub præcepto suo, et totum est inclinationi et ordini charitatis consentaneum, et in aliquo etiam gradu seu eventu necessarium. Quocirca non vocavit Christus illud præceptum novum, quia sit positivum et non naturale, sed vel quia ab ipso fuit renovatum, cum antea esset fere per pravam consuetudinem antiquatum, ut dixit Clem. Rom., lib. 6 Const., c. 23, inde ostendens Christum legem naturalem non abstulisse, sed confirmasse; vel quia novo modo illud tulit, explicando novam rationem in objecto illius, sumptam ex adventu ejus et ex speciali dilectione sua erga homines, ut videntur exponere ibi Chrys., hom. 71, et Cyrill., lib. 9, c. 23; vel denique ex effectu, quia hæc dilectio renovatura erat mundum, ut sensit Augustinus ibi, tract. 65.

13. *Ad ultimam partem de moralibus.*—Ad ultimam partem de moralibus præceptis, duo vel tria breviter dicenda sunt. Primum est, in præceptis Decalogi, et in illis contentis, Christum nihil præcepisse, in rigore legis et obligationis, quod non esset de jure naturæ, vel simpliciter, vel supposita institutione alicujus sacramenti. Et ita indissolubilitas matrimonii est de jure naturali, et similiter dilectio inimicorum, et beneficentia seu misericordia erga illos, ut nunc ex propriis materiis suppono. In præcepto etiam non jurandi nihil prohibuit quod jure naturæ prohibitum non sit, ut late ostendi lib. 1 de Juram., c. 2. Denique in præcepto orationis nihil addidit tanquam necessarium, quod de jure naturæ non sit, ut explicavi lib. 1 de Orat., c. 29. Secundo, dicitur in explicanda hac lege morali multa Christum addidisse, quæ ad exactam illius observationem utilissima sunt, et propter ignorantiam hominum, vel per errorem et deceptionem latebant, ut late exponit Augustinus in lib. de Serm. Domini in monte, et D. Thom. breviter complectitur dicta q. 108, art. 3. Tertio, dicendum est multa consuluisse Christum in hac materia morali, quæ non ad obligationem præcepti, sed ad perfectionem vitæ spiritualis pertinent, ut constat ex Matth. 10 et 19, et Luc. 9 et 10. Unde sumendo late legem novam ut comprehendit præcepta et consilia, sic verum est multa Christum addidisse in materia morali, quæ sunt ultra præcepta legis naturalis, et quæ in lege veteri data non erant. De his autem consiliis evangelicis in tract. de Statu Religion. late disseruimus, et videri potest D. Thom.,

dicta q. 108, et 2. 2, q. 184, art. 3 et sequentibus.

14. *Dubitatio.—Responsio.*—Ultimo, circa eadem præcepta moralia quæri potest an in lege nova addita sit specialis seu major obligatio, circa easdem res præceptas lege naturali. Hæc vero interrogatio ejusdem rationis est cum alia simili, tractata de lege veteri, ac subinde eodem modo definienda. Dicendum ergo est Christum Dominum non solum non abstulisse legem moralem, quatenus est juris naturalis, sed etiam propriis legibus et præceptis suis easdem res commendasse ac præcepisse. Hoc constat, primo, ex verbis ejusdem Christi : *Ego autem dico vobis,* Matth. 5; et : *Mandatum novum do vobis,* Joan. 13; et : *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem,* Joan. 14, in quo præcepto lex Decalogi impletur, teste Paulo ad Rom. 13. Idem sumitur ex illo Pauli ad Gal. 6 : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi;* ergo lex Christi illa omnia complectitur quæ virtute in illo principio continentur, quæ Christus etiam præcepit, cum dixit : *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis,* Matth. 7, et Luc. 7. Sic etiam dixit Clem. Rom., dicto lib. 6, c. 23, Christum legem naturalem confirmasse, et significat etiam August., l. 10 contra Faust., c. 2. Denique ita est consentaneum perfectioni legis novæ; nam sicut lex vetus cessavit simpliciter, etiam quatenus propriam obligationem ponebat in materia morali, ita debuit lex nova eamdem materiam, quatenus per se bona est, et ad honestatem necessaria, præcipere, et consequenter majorem quamdam obligationem imponere.

15. *Responsio ad dubium.* — Atque ita ex hoc fundamento patet responsio ad interrogationem factam, scilicet, legem novam addidisse obligationem in tali materia, vel extensive propter additionem novi præcepti, vel etiam intensive, non solum propter majorem lucem, majusque gratiæ auxilium, sed etiam propter auctoritatem Christi interpositam, quam ipse significavit, cum dixit : *Ego autem dico vobis,* et propter ejus exemplum, et specialem dilectionem, quem respectum indicavit, cum dixit : *Sicut dilexi vos,* et cum dixit : *Hoc est præceptum meum,* et Joan. 13 dixit : *Exemplum dedi vobis,* etc. Neque hoc est contra superius dicta. Negavimus enim Christum addidisse præceptum positivum in materia morali quoad rem non præceptam jure naturæ, seu addendo specialem determinationem temporis, loci, aut similium circumstantiarum ad generalem et indeterminatam obligationem legis naturalis; non tamen negamus in eadem materia addidisse novum præceptum divinum, et consequenter obligationem auxisse. Et ideo peccatum Christiani contra legem naturalem, cæteris paribus, gravius censetur quam in homine gentili in eadem materia. Neque etiam hoc est contra perfectionem legis gratiæ, imo pertinet ad consummatam perfectionem ejus, ut præcipiat omnia quæ ad integram justitiam apud Deum per se necessaria sunt, præsertim, cum non solum jubeat, sed etiam juvet, præbendo auxilium ad implendum quod præcipit, ut infra dicemus.

16. *De altera parte materiæ, quam cæremonialem appellavimus.*—Superest dicendum de alia parte materiæ et præceptorum hujus legis, quam cæremonialem appellavimus, de qua non minor est, sed quodammodo major certitudo. Quia per se notum est sacrificium et sacramenta pertinere ad cæremonias divini cultus, ut ex materia de Religione et de Sacramentis, et ex dictis supra de lege veteri constat. Sed speciale sacrificium, et specialia sacramenta sunt a Christo non solum instituta, sed etiam præcepta, ut est de fide certum, et breviter probatum est in cap. præcedenti, latius vero et ex professo in tom. 3 et 4 de Sacram. Ergo eodem modo certum est data esse a Christo in sua lege aliqua divina et cæremonialia præcepta. De quibus etiam est certum positiva esse, et non juris naturalis, sive considerentur ut conjuncta institutioni ac simpliciter, sive per se et supposita institutione. Prior pars probatur, quia institutio talis sacrificii et talium sacramentorum nullo modo pertinuit ad jus naturale : nam fuit voluntaria determinatio divini cultus, quem generaliter jus naturale præcipit, ad tales actiones et cæremonias quæ ratio naturalis non solum non determinat, verum etiam nec invenire posset; fuerunt ergo, ut ita dicam, adinventiones divinæ; ergo fuerunt juris divini positivi; ergo ejusdem ordinis sunt præcepta, ut conjuncta tali institutioni. Altera vero pars probatur, quia etiam, facta institutione, oportuit adjungi præceptum ex sola voluntate Christi, quia ratio naturalis, etiam illuminata per fidem, non dictaret vel exigeret obligationem ex vi solius institutionis. Et ita vivente Christo, licet Baptismus esset institutus, non erat sub præcepto, et idem nunc censent aliqui de Extrema Unctione. Negare

autem non possumus quin hæc præcepta sint valde consentanea rationi, et quasi necessaria ex institutione. Nam, supposita institutione unici sacrificii, naturaliter sequitur obligatio illud offerendi, quia obligatio colendi Deum per sacrificium suo modo naturalis est; ergo determinata institutione ad tale sacrificium, consequenter determinatur obligatio naturalis. Verum est autem in institutione unici sacrificii includi prohibitionem utendi aliis, quæ moraliter æquivalet præcepto utendi tali sacrificio, et ideo simpliciter est illud præceptum positivum. Quod in præceptis sacramentorum est clarius, quia usus sacramentorum, etiam in genere, non ita est de jure naturali, de propriis sacramentis loquendo. Nihilominus tamen, supposita excellenti institutione sacramentorum novæ legis, et infirmitate ac indigentia hominis, valde rationi consentaneum fuit præcipi quod ita instituebatur, quamvis, in rigore, necessitas simpliciter ex præceptis positivis orta sit.

17. *Præcepta cæremonialia data esse in lege gratiæ perfecto quodam modo accommodato perfectioni hujus legis.* — *Ratio.* — Addendum vero est hæc præcepta cæremonialia data esse in lege gratiæ perfecto quodam modo accommodato libertati et perfectioni hujus legis. Declaratur, quia ex quatuor membris præceptorum cæremonialium, quæ erant in lege veteri, scilicet, sacrificia, sacramenta, sacra et observantiæ, solum de primis duobus data sunt præcepta divina in lege nova; de aliis vero duobus data est potestas Ecclesiæ ad instituenda et præcipienda illa, suo prudenti arbitrio; hoc ergo spectabat ad libertatem et perfectionem hujus legis. Ratio autem est, quia sacrificia et sacramenta pertinent ad substantiam cultus divini; sacrificium quidem, quia veluti essentiam cultus divini externi et publici continet, sacramenta vero, quia ad sanctificationem cultorum Dei ordinantur. Et ideo de his oportuit dari præcepta divina, ut substantia divini cultus firma et stabilis semper in Ecclesia permaneret, et ut per talia signa semper Ecclesia Christi ab aliis sectis vel congregationibus distingueretur. Nam ut August. dixit, 19 contra Faust., cap. 11 : *In nullum nomen religionis coagulari homines possunt, nisi aliquo signorum, vel sacramentorum consortio colligentur.* Alia vero duo membra pertinent ad accidentalem cultum, et ad ornatum sacrificii et sacramentorum, et ideo Ecclesiæ dispositioni relicta sunt, ut suo loco latius dictum est. Circa priorem etiam partem hujus materiæ consultum maxime est perfectioni hujus legis, quia Christus Dominus, ut Augustinus notavit ep. 118, c. 1 : *Levi jugo suo nos subdidit, et sarcinæ levi, unde sacramentis numero paucissimis, observatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem novi populi colligavit.* In quibus verbis tacite rationem reddit, ob quam talia præcepta, quamvis cæremonialia, non sunt contra legis novæ suavitatem et libertatem. Addere vero possumus etiam non esse contra perfectionem hujus legis, quia secum afferunt spiritum gratiæ et charitatis, et ad illum obtinendum ordinantur, spiritus autem charitatis *facit præcepti sarcinam non solum non prementem onere ponderum, verum etiam sublevantem vice pennarum,* ut dixit Augustinus, lib. de Perfection. justit., cap. 5.

18. *Materia legis novæ tam actus externos quam internos amplectitur.* — Atque ex his colligitur, primo, materiam legis novæ complecti tam actus externos quam internos. De externis id constat ex dictis de præceptis cæremonialibus hujus legis, omnia enim illa de actibus externis sunt; in materia vero morali, illos tantum actus præcipit qui sunt de lege naturæ. De internis vero patet, quia in eis principaliter consistit rectitudo apud Deum, et ideo hæc lex præcipue versatur circa actus in quibus interna justitia consistit, vel sine quibus esse non potest. Illam enim maxime Christus intendit, ideoque dixit Matth. 5 : *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum;* pharisæi enim justitia externa contenti erant, Christus autem internam justitiam quærere docet, et actus internos ad illam necessarios præcipit. Unde duobus modis præcipiuntur per hanc legem actus interni. Primo, per se et directe, ita ut in ipso actu interno quasi consummetur materia præcepti, et hoc modo præcipiuntur actus virtutum theologalium, et actus contrarii prohibentur. Præcipiuntur etiam aliqui actus virtutum moralium, præsertim vero pœnitentiæ, quæ est dispositio ad justitiam coram Deo : posset etiam in hoc ordine numerari oratio quatenus in mente consummari potest, et interdum esse necessaria, quamvis verbis exprimi non possit.

19. *Alius modus præcipiendi actus internos ob externos.*—Alio modo possunt actus interni præcipi propter externos, qui interdum per se primo præcipiuntur, ut constat maxime de præceptis sacramentorum; quia vero præci-

piuntur ut morales et humani, ideo præcipiuntur etiam interni, sine quibus externi morales esse non possunt. Et similiter, prohibitis aliquibus actibus externis, necesse est ut prohibeantur interni, et hoc modo hæc lex prohibet etiam internam concupiscentiam et prava desideria, ut habetur Matth. 5. Denique hæc lex non solum præcipit operationem, sed etiam modum operandi, et ideo imprimis præcipit rectitudinem in intentione ultimi finis, seu æternæ beatitudinis, et deinde jubet etiam bonam intentionem particularem in quolibet opere, et contrariam intentionem prohibet, ut ex Matth. 5 colligitur. In quo solum est advertendum intentionem operis non semper præcipi uno eodemque præcepto quo præcipitur opus, et nihilominus considerata tota lege Christi, utrumque per illam præcipi; et ideo, licet unum vel aliud præceptum impleri possit sine recta intentione, atque adeo sine honesto modo operandi, nihilominus tota lex Christi in nullo opere integre servari potest, nisi honesto modo fiat, sicut de lege naturali in superioribus diximus. Nam etiam quoad hoc non est minus perfecta lex Christi. Propter quod ipse dixit Mat. 5: *Omnis qui audit verba mea hæc et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram ;* ex quibus verbis ita colligit Aug., l. 1 de Serm. Domini in monte, c. 1.: *Si quis pie sobrieque consideravit sermonem quem locutus est Dominus noster Jesus Christus, puto quod inveniet in eo, quantum ad mores optimos pertinet, perfectum vitæ Christianæ modum,* quod in discursu illorum librorum optime declarat, et D. Thomas hic, quæst. 108.

20. *Sensus illius axiomatis theologorum, in nova lege nulla esse divina præcepta, nisi fidei et sacramentorum.* — Ultimo, intelligitur ex dictis quomodo verum sit axioma theologorum dicentium in nova lege nulla esse divina præcepta, nisi fidei et sacramentorum, ut loquitur Soto in 4, d. 40, art. 4, et sequuntur alii moderni, et Covarr., in 4 Decr., cap. 6, § 10, in princ., qui id sumpserunt ex D. Thoma, in dicta quæst. 108, art. 1, ad 2, ubi non tam expresse id affirmat; in quodlib. autem 4, art. 13, dicit *legem novam esse contentam præceptis moralibus naturalis legis, et articulis fidei, et sacramentis gratiæ,* ubi nunquam dicit præcepta fidei pertinere ad præcepta positiva legis novæ, sed solum determinationem articulorum fidei esse peculiarem legis novæ : unde recte intelligitur, juxta superius dicta, doctrinam et expressionem fidei esse propriam legis novæ et perfectionis ejus, et cum illa esse conjunctum speciale fidei præceptum, sive illud positivum vocetur, sive naturale, diversis respectibus supra explicatis. Sic ergo intelligendum est illud axioma quoad hanc partem. Quoad alteram vero solum est addendum intelligi de positivis præceptis, et sub sacramentis comprehendi sacrificium, quia unum est ex sacramentis quoad rem in illo oblatam ; inde enim necessario fit consequens ut etiam illius obligatio cadat sub peculiare præceptum hujus legis, ut jam explicatum est. Atque hinc recte colligit Victor., in relect. de Matr., in 2 parte secundæ partis, n. 4, in nova lege nullum esse præceptum divinum negativum quod ad jus positivum pertineat, quia præcepta sacramentorum tantum sunt affirmativa. Videri autem potest diminuta illa numeratio, quia præceptum de obedientia ecclesiastica Prælatis Ecclesiæ præstanda, est præceptum legis novæ, contentum in illis verbis Matt. 18: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi quasi ethnicus et publicanus :* et in illis Joann. 21 : *Pasce oves meas.* Respondetur distinguendam esse, ut sæpe dixi, institutionem a præcepto. Institutio ergo Prælatorum Ecclesiæ, et potestas jurisdictionis eis data, præsertim Petro et successoribus ejus, cum potestate illam communicandi, pertinet ad jus divinum positivum hujus legis, quod potest reduci ad documenta fidei : nam unum ex credendis, est Ecclesiam Christi esse unam, et in uno capite fundatam. Posita autem illa institutione, præceptum illud Hebr. 13 : *Obedite præpositis vestris,* naturale est, et sub moralibus continetur, sicut præceptum implendi votum, et similia.

CAPUT III.

UTRUM LEX NOVA SIT SCRIPTA SENSIBILIBUS LITTERIS, AUT TANTUM INTERIUS INDITA.

1. *Ratio dubii.* — Explicata materia et præceptis hujus legis, dicendum sequitur de forma illius. Potest autem hæc lex (sicut quælibet alia) considerari, vel prout est in legislatore, vel prout exterius indicatur illis quibus imponitur. Hic ergo non habet locum prior consideratio, quia in superioribus satis explicatum est quis actus sit lex in ipso legislatore, et quoad hoc eadem est ratio de hac lege divina quæ de aliis. Tractamus igitur de lege nova, ut extra Deum et Christum existente, et sic forma ejus consistit in aliquo signo sufficienter promulgante hominibus Dei et Christi

voluntatem. Et de promulgatione quidem dicemus in capite sequenti; hic autem inquirimus quale sit illud signum, an sensibile, vel spirituale; et si est sensibile, an sit transiens, vel permanens, seu scriptum? Ratio vero dubitandi esse potest, quia hæc lex hominibus viatoribus, in corpore mortali viventibus et sensibus utentibus, data est; ergo necessario dari debuit per signa sensibilia, quia, secundum ordinariam legem, non potest voluntas Dei hominibus innotescere, nisi per hæc signa: ergo illa sunt de essentia hujus legis, ut exterius latæ. Potestque hoc confirmari ex promissione hujus legis facta Isai. 2, et Micheæ 4: *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem;* ubi aperte est sermo de lege externa, et de verbo Dei sensibili, de quo ibidem prædictum fuerat: *Venite, et ascendamus ad templum Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas,* utique sensibili et humano modo, et ideo designatur locus in quo hæc lex promulganda erat. Et ita impletum est in prædicatione Apostolorum, quibus Christus dixerat: *Euntes, docete omnes gentes,* etc., et: *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis;* unde et Christus per sensibilia signa præcepta sua tulit, et Apostoli per similia signa illa promulgarunt. Quod si sensibile signum necessarium fuit ad formam hujus legis, videtur profecto magis conveniens, ut fuerit verbum scriptum, quia lex hæc stabilis et perpetua est, ut infra dicemus; ergo debuit per signum stabile et fixum institui, quale est scriptura, et non per verbum transiens, ut est vocale. Et confirmatur ex usu ipso; ideo enim providit Deus ut evangelica præcepta in novo Testamento scriberentur.

2. In contrarium vero est promissio Dei per Jeremiam, cap. 31: *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum.* Quod pactum postea sic explicatur: *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in cordibus eorum scribam eam.* Et hanc promissionem ponderans Paulus, ad Hebræos 8 et 10, dicit hanc esse prærogativam novi Testamenti, in qua excedit Testamentum antiquum; idem autem est quoad hoc lex nova et Testamentum novum: ergo hæc lex nova non est scripta, vel tradita signo sensibili sicut lex vetus: non est ergo hoc signum de forma seu essentia hujus legis. Et confirmatur ex loco Pauli 2 ad Corinth., c. 3: *Epistola estis Christi, ministrata a nobis, non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Ubi Theoph. notat differentiam, quia lex atramento scripta fuit, Evangelium autem per spiritum, quam etiam notat August., 15 contra Faustum, cap. 4. Et confirmatur, quia Christus, hujus legis auctor, illam non scripsit externa et materiali scriptura, sicut Deus per Angelos scripsit legem Decalogi, et per Moysem legis datorem cætera præcepta: ergo signum est hanc legem per se non esse scriptam sicut priorem. Et quamvis verbo sensibili et vocali lata fuerit, quia non poterat alio modo indicari communitati hominum secundum ordinariam providentiam, ut probat ratio in principio facta, nihilominus verbum illud solum fuit quasi instrumentum ad scribendam hanc legem in mentibus et cordibus hominum; ergo hæc lex non potest dici scripta sensibiliter, ut sic dicam.

3. *Resolutio dubii.* — Resolutio hujus dubii satis communiter recepta est, legem novam complecti non solum propria præcepta, sed etiam spiritum gratiæ inclinantis et dantis vires ad legem observandam. Inter quæ duo principalior est spiritus gratiæ, et ideo ab illo principaliter denominatur, et quæ illi conveniunt ratione gratiæ, simpliciter ei convenire dicuntur. Quia ergo gratia et charitas cordi infunditur, ideo simpliciter lex gratiæ dicitur infundi in cordibus absolute et simpliciter, licet, quatenus præcepta continet, exterius lata sit, et scripta dici possit. Ita docet D. Thom., q. 106, art. 1; et sumi potest ex Chrysost., hom. 1 de Spiritu sancto, in die Pentecostes, t. 3, ubi in fine dicit: *Quæ igitur lex quam hodie e cœlo datam dicis? Spiritus sancti gratia;* et hom. 28, in Imperfecto circa illa verba: *Venite ad me omnes, qui laboratis,* etc. *Lex* (inquit) *præceptum est nudum, gratia autem virtus est.* Latius vero hoc tradidit August. de Spirit. et litt., cap. 17, ubi ait legem novam esse charitatem diffusam in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis: unde concludit: *Lex ergo Dei est charitas;* et infra: *Cum in tabulis* (inquit) *scribuntur opera charitatis, lex est operum, et littera occidens prævaricatorem; cum autem ipsa charitas diffunditur in corda credentium, lex est fidei, et spiritus vivificans dilectorem.* Idem fere repetit c. 26, ubi movens difficultatem, in quo differat lex gratiæ a lege naturæ, cum etiam lex naturalis sit scripta in cordibus hominum, juxta illud Pauli ad Rom. 2: *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt;* respondet gentes de quibus loquitur Paulus non esse infideles gen-

tium, sed esse Gentiles conversos ad fidem, et jam justificatos per gratiam Christi, et ideo legem scriptam in cordibus eorum non esse aliud quam gratiam, per quam dicuntur naturaliter ea quæ legis sunt facere, quia gratia ipsa perficit naturam; et ubi adest, modo maxime consentaneo naturæ lex impletur.

4. *Lex imperans et lex impellens, seu adjuvans.* — Possumus autem doctrinam hanc amplius explicare, distinguendo in lege nova duas leges : unam imperantem, aliam impellentem (ut sic dicam) et adjuvantem ad alteram imperantem implendam ; et concedere priorem consistere in signo aliquo sensibili voluntatis Christi, et sic posse dici legem vocalem, vel scriptam in charta, vel etiam scriptam in mente per memoriam, seu dictamen intellectus judicantis servanda esse talia præcepta : posteriorem vero legem positam esse in propensione charitatis, seu fidei per charitatem operantis. Nam impulsus potentiæ, habitus, vel motio, solet nomine legis significari; sic enim Paulus, ad Rom. 7, concupiscentiæ impulsum vocat legem fomitis; ergo multo magis impulsus Spiritus sancti interius immissus, sive per internas motiones, sive per infusionem charitatis, potest merito lex gratiæ appellari. Hæ autem duæ leges non tanquam duæ omnino distinctæ accipiendæ sunt, sed ut conjunctæ, et quasi componentes unam perfectam. Nemo enim, absolute loquendo, duas Christi leges aut duas novas leges admittet, id enim a modo loquendi Scripturæ et Patrum alienum est; debent ergo intelligi illæ duæ tanquam partes inter se unitæ, et ad constituendam perfectam Christi legem ordinatæ, seu in eadem radice connexæ : nam, ut ait auctor Imperfect. supra : *Gratia levis est, non solum quia levia ponit mandata, sed etiam quia quod fieri præcipit et ipsa in nobis faciendi operatur virtutem, ut gratia* (inquit) *jubet : Diligite inimicos vestros, et ipsa juvat ad eos diligendos.* Dicitur autem gratia præcipere, quia talia præcepta postulat tanquam sibi connaturalia, vel saltem ut maxime sibi consentanea. Quia ergo, in hac lege sic spectata et perfecta, lex impulsus divini Spiritus perfectior est, ideo ab illa solet simpliciter denominari lex fidei, et lex spiritus vitæ, atque eodem modo dicitur lex in cordibus impressa.

5. *Adhuc persistit difficultas. — Primo. — Secundo.* — Sed licet hæc doctrina vera sit, non videtur evacuare difficultatem positam. Primo, quia non satis declarat differentiam inter legem veterem et novam : nam si ambæ considerentur ut leges imperantes, ambæ dicuntur fuisse sensibiliter scriptæ, et per exteriorem doctrinam imperatæ; si vero considerentur ut interius receptæ a subditis, ambæ receptæ sunt per fidem, et in utraque fuit necessarius internus impulsus Spiritus sancti, ut posset lex integre vel digne impleri, et ita quoad legem inclinationis et impulsus, utraque fuit impressa in corde; ergo non satis explicatur quid in hoc proprium habuerit lex nova. Secundo, urget difficultas posita ab Augustino de lege naturæ, neque ejus responsio videtur satisfacere. Nam esto concedamus (quod difficultate non caret, licet ad hunc locum non pertineat) propositionem illam : *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt,* extendi posse ad Gentiles conversos ad fidem Christi, nihilominus verisimile non est in illa non comprehendi Gentiles qui Christum præcesserunt, et absque lege Moysi, sive ante illam, sive cum illa, per fidem verum Deum coluerunt, et justi fuerunt. Nam de illis verissime dicitur, cum legem non habuerint, utique positivam divinam, seu per specialem doctrinam exteriorem datam, naturaliter ea quæ legis sunt fecisse, non quidem sine auxilio gratiæ, sed connaturaliter illi operando; in illis ergo revera erat lex divina imperans menti indita, et erat impulsus gratiæ cordi etiam impressus; et ita lex naturalis sumpta prout fuit in fidelibus legis naturæ, quatenus fuit impulsiva, fuit æqualis legi novæ in hac perfectione; quatenus vero fuit imperans, superavit legem novam, quia fuit impressa mentibus sine externa doctrina, quod non habet lex nova. Imo hic excessus etiam in lege mere naturali reperitur.

6. *Tertio. — Augetur difficultas.* — Tertio, relinquitur mihi scrupulus in illa doctrina, quia non salvat cum proprietate verba promissionis Dei per Jeremiam, cap. 31 : *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam.* Nam lex solius impulsus non proprie, sed metaphorice tantum est lex, ut lib. 1 in principio ostendimus, et inde diximus legem fomitis nec veram nec propriam legem esse. Ergo si lex gratiæ solum ratione inclinationis et impulsus dicitur esse impressa in cordibus, necessario dicendum est Jeremiam metaphorice loqui de lege. Consequens autem est inconveniens : primo, ex generali regula, quod Scriptura proprie est intelligenda, si commode potest : secundo, quia prædixerat, Jerem. 31 : *Feriam domui Israel et domui*

Juda fœdus novum; et postea explicat quale sit illud pactum, per verba illa: *Dabo legem meam,* etc.; nomine autem pacti et fœderis solet in Scriptura propria lex significari. Et augetur difficultas: nam si hoc modo legem ibi promissam interpretemur, occasio datur hæreticis eludendi omnia Scripturæ testimonia, quibus proprietatem et veritatem legis novæ supra probavimus. Nam ubicumque est sermo de lege nova aut Christi, dicent hæretici illam esse gratiam, non imperantem, sed inclinantem, et ideo vocari legem fidei, vel spiritus vitæ, non quia aliquid imperet, sed quia interius efficaciter movet ad credendum homines per justitiam Christi imputatam, ut ipsi fingunt, justificari.

7. *Addendum doctrinæ traditæ. — Confirmatur.* — Propter hoc addendum censeo superiori doctrinæ legem novam, etiam ut imperantem, esse non scriptam exterius, et esse mentibus et cordibus impressam. In qua assertione duæ partes continentur: una negans esse scriptam exterius, alia affirmans esse interius, quæ sigillatim ostendenda sunt. Ut ergo priorem explicem, suppono legem hanc datam esse per exteriorem doctrinam, atque hoc modo verbum sensibile esse de essentiali forma ejus. Hoc enim convincit prima ratio dubitandi in principio posita cum verbis Christi, Matth. ult. Idemque infra probabimus de externa et publica promulgatione. Nihilominus vero dicimus hanc legem per se non esse scriptam, quia et ab auctore suo scripta non fuit, ut ex 3 p., q. 41, art. 4, intelligi potest, ut cum D. Thoma diximus, Christum Dominum doctrinam suam non scripto, sed verbo tantum tradidisse. Et multo tempore duravit et obligavit hæc lex, priusquam esset scripta, ut sumitur ex Iren., lib. 3 contra hæres., c. 1; et Chrys., homil. 1 in Matth.; et Euseb., lib. 3 Histor., c. 18, alias 24. Et patet, nam legis novæ præcepta solum in Testamento novo scripta sunt: Testamentum autem novum octavo anno post Christi passionem cœpit scribi, ut sumitur ex Theophyl. in Præfat. ad Matth., quatenus dicit Matthæum illo octavo anno scripsisse suum Evangelium, fuisseque inter Evangelia primum: de cæteris autem libris vel epistolis novi Testamenti, manifestum est post illum annum fuisse conscripta. At vero ante illum annum jam lex nova obligavit magnam orbis partem, et potuisset ita permanere perpetuo, etiamsi non esset scripta, ut argumentatur Iren. supra; ergo signum est per se non esse legem scriptam; quamvis postea scripta fuerit, quasi per occasionem scribendi vitam Christi, vel docendi aut monendi fideles per epistolas, simulque Spiritus sanctus ex providentia sua id directe intenderit, ut arma daret Ecclesiæ contra hæreticos qui futuri erant, ut idem Theophyl. notavit. Et confirmatur, quia nonnulla præcepta divina hujus legis, vel institutiones ejus non sunt satis aperte, et per modum legis scriptæ in canonicis libris, ut ex materia de fide et traditionibus nunc suppono; ergo signum est præcepta divina hujus legis, etiam propria et imperantia, per se non postulare ut sint scripta exterius in charta sensibili.

8. *Hinc infertur.* — Ex probatione autem hujus partis infertur necessitas alterius. Nam hæc lex tradita fuit a Christo ut in Ecclesia sua perpetuo duraret: præcepta autem solo verbo tradita, nisi permanenti modo scribantur, cito transeunt; et si soli memoriæ hominum committantur, facile vel traduntur oblivioni, vel per imperitiam, negligentiam, aut malitiam pervertuntur vel mutantur. Ergo cum præcepta hujus legis per se non fuerint exterius scripta, debuerunt interius scribi, ut permanerent, et non debuerunt committi soli memoriæ hominum, quia debebant incorrupta conservari; ergo oportuit ut per specialem Spiritus sancti gratiam et providentiam interius scriberentur. Scripta autem sunt in mentibus, et superscripta in cordibus, ut explicuit Paulus ad Hebr. 8, id est, in intellectu per abundantiam luminis fidei et supernaturalis doctrinæ, et in voluntate per abundantiam spiritus et amoris. Nam, licet hujusmodi præcepta proprie et formaliter videantur scribi in intellectu, vel in actu primo per species et lumen, vel in actu secundo per judicia et dictamina ad hanc legem pertinentia, nihilominus etiam in voluntate suo modo scribuntur, non solum quoad impulsum, qui est formaliter in voluntate, sed etiam quoad ipsa præcepta, quæ recte dici possunt esse objective in voluntate, quæ ad illa bene est affecta. Nam sicut amans dicitur esse in amato, et e converso, ita qui amat legem recte dicitur habere illam impressam in corde suo, sicut etiam Deus ipse dicitur esse in amante ipsum. Et hæc inscriptio in affectu valde confirmat alteram, quæ est in intellectu, quia quæ diliguntur, multum recogitantur, et ita firmius menti adhærent. Item quia quæ diliguntur, suaviter implentur, et usu ipso magis firmantur. Cœpit autem fieri hæc interna legis novæ inscriptio, primum quidem in Apostolis, et me-

diante illorum ministerio facta est in Ecclesia, et in ea permanet per specialem Spiritus sancti assistentiam, et abundantem gratiam, et ita per se sufficeret ad perpetuitatem hujus legis, etiamsi in charta scripta non esset, ut recte dixit Iren. l. 3, c. 4. Et fortasse hunc modum internæ inscriptionis indicare voluit Jerem. dicto c. 31, quando post dictam promissionem subdit : *Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me a minimo usque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum*, etc.; nam his verbis significatur abundantia luminis, doctrinæ et gratiæ, per quam Deus facturus erat, ut sua lex nova in mentibus et cordibus imprimeretur, ut docte explicuit Fransciscus Ribera in c. 8 ad Hebr. Addi denique hic potest, quod notavit Macar. senior, hom. 47, in princ., hanc differentiam indicatam esse in signo distinctivo utriusque populi; nam Judæi ex circumcisione externa agnoscebantur esse populus Dei; modo populus Dei peculiaris intus notam circumcisionis cordi suo insculptam suscipit.

9. *Solvitur tertia difficultas.—Differentia inter legem veterem et novam.* — Ita ergo satisfactum est tertiæ difficultati, et ex eadem doctrina facile expeditur prima, et explicatur differentia inter legem veterem et novam, tam ut sunt leges proprie imperantes, quam quoad gratiam impellentem. Nam lex vetus per se fuit scripta, et ex scripto promulgata, ut supra visum est, et ex Scriptura constat. Item non fuit peculiari gratia aut spiritu cordibus illius populi impressa. Quia licet Deus non negaverit illi populo sufficientem gratiam, ut per fidem susciperet illam legem, et per voluntatem ad illam afficeretur, et eam posset implere, nihilominus non communicavit illi populo illam abundantiam lucis et gratiæ quam Ecclesiæ Christi reservavit, ratione cujus dicitur lex aliqua specialiter cordibus imprimi. Et ideo lex nova data est cum effusione Spiritus sancti, et signis visibilibus ejus; vetus autem solum cum externis signis timoris et majestatis, ut Sancti frequenter declarant, et specialiter Chrys., hom. 1 in Matth., et in Imperfecto, hom. 28. Addimusque ulterius illam quoque gratiam quæ in lege veteri dabatur ad credenda et implenda ejus præcepta, non fuisse ex illa lege, neque ex vi illius status in quo nondum Christus gratiam hominibus meruerat, nec pro peccato satisfecerat. Et propterea ratione illius gratiæ non potest lex vetus dici mentibus indita, sed potius illud attribuendum est legi gratiæ, ut in paragrapho sequenti explicabitur.

10. *Ad secundam difficultatem.*—Ad secundam difficultatem, concedo justos viventes in lege naturæ habuisse legem menti inditam, præsertim legem fidei, spei, et charitatis, et religionis infusæ, quæ est connaturalis ipsi gratiæ. Dico tamen illos etiam justos, quantum ad illam legem, pertinuisse ad legem gratiæ per fidem Christi, propter cujus merita justificabantur, ut docuit Augustinus de Spiritu et littera, c. 17; et ex illo D. Thom., q. 106, art. 1, ad 3, et art. 2, ad 3, et q. 107, art. 1, ad 2. Sic ergo necessarium non est ut in hoc absolute differat lex gratiæ a lege illa naturali. Et nihilominus differt maxime in gradu perfectionis : nam in illo statu legis naturæ, quia nondum redemptio erat impleta, non communicabatur abundantia spiritus, nisi raro, et quibusdam primariis et præelectis viris, et ideo facile amittebatur gratia, et lex illa, prout erat infusa, facile de mentibus delebatur : in lege autem nova est longe perfectior illuminatio et inspiratio gratiæ, et ideo perfectiori etiam modo lex Christi cordibus est impressa. Similiter potest alia convenientia et differentia considerari : nam etiam in lege naturæ si quod fuit præceptum supernaturale, non fuit scriptum exterius, sed revelatione acceptum, et per traditionem conservatum mediante fide, ut est illud de adhibendo parvulis remedio originalis peccati. In hoc ergo fuit aliqua similitudo inter illum statum et legem gratiæ, ex diverso tamen principio : nam in illo tempore tam pauca mysteria revelabantur communi corpori Ecclesiæ, et tam pauca præcepta supernaturalia dabantur, ut sola traditione possent conservari; in lege autem gratiæ, licet dentur plura præcepta supernaturalia, tot dantur auxilia gratiæ et tanta est assistentia Spiritus sancti, ut ratione illius sufficienter sint impressa cordibus et mentibus fidelium, ut in eis possent perpetuo durare, quamvis, ad majorem perfectionem et suavitatem, etiam providerit idem Spiritus sanctus ut præcipua ex illis canonice scriberentur.

11. *Ultima responsio.*—Denique etiam concedo legem pure naturalem esse scriptam in mentibus, et aliquo modo in cordibus Gentilium, etiam infidelium, illosque proprie comprehendi sub verbis Pauli ad litteram intellectis. Nam in illis gentibus perfecta erat rationalis natura, cujus hæc lex est naturalis

proprietas, et interdum poterant facere aliquod opus quo ostenderent talem legem scriptam in mentibus suis, ut in sequenti tractatu de gratia latius dicemus. Neque hoc est contra singularem prærogativam legis gratiæ; tum quia lex illa non fuit supernaturaliter indita et infusa, sicut promissum erat de lege nova; tum etiam quia, licet lex naturæ ita sit scripta in mente ut non possit omnino deleri, et licet per impulsum sit aliquo modo in voluntate, quatenus naturaliter ad honestum inclinatur, nihilominus ita est per concupiscentiam et corporis infirmitatem impedita, ut sine auxilio gratiæ nec impleri possit, nec ab erroribus pura servari : lex autem gratiæ ita imprimitur mentibus per virtutem spiritus, ut det etiam vires quibus et conservari possit, et suaviter observari.

CAPUT IV.

QUANDO CŒPERIT LEX NOVA OBLIGARE TAM POPULUM JUDAICUM QUAM UNIVERSUM ORBEM.

1. *Obligatio legis novæ.*—Explicatis causis legis novæ, dicendum sequitur de ejus effectibus, inter quos obligatio est quasi formalis et intrinsecus effectus, ut supra de lege in communi dictum est; et ideo ab illo incipimus, simulque promulgationem necessariam ad hanc obligationem et personas ad quas extendatur, declarabimus, quoniam hæc omnia inter se connexionem habent. Et quia tunc lex incipit obligare, quando incipit esse plene et perfecte constituta, ideo simul explicandum erit initium legis novæ. De quo D. Thomas, q. 106, art. 3, inquirit cur non fuerit data a principio mundi, et optimas rationes adducit. Præcipua vero est quia abundantia gratiæ et perfectio non debuit dari, donec auctor gratiæ illam hominibus mereretur, ut sumitur ex Joan. 7, et ad Rom. 8. Ex qua ratione colligitur, quæstionem hanc pendere ex alia, cur Christus Dominus non statim venerit in principio mundi, quæ in materia de Incarnatione sufficienter tractata est. Dicunt vero aliqui, quatenus gratia ipsa vocatur lex gratiæ, eatenus dici posse legem gratiæ datam esse hominibus a principio mundi, quia gratia et fides semper hominibus communicata est. Sed hic modus loquendi inusitatus est; nam eo modo quo nomen legis gratiæ tribuitur gratiæ, solum gratiæ evangelicæ, id est, perfectæ et abundanti, tribuitur. Unde illa potius dicitur lex naturalis vel connaturalis gratiæ, hic vero de positiva lege divina per Christum data sermo est, de qua constat non potuisse ante Christi incarnationem incipere. Supponimus deinde legem hanc vim habere obligandi in conscientia per præcepta sua. Hoc est certum de fide, et plane intentum a Concilio Tridentino in definitione sua, sess. 6, can. 19, 20 et 21; et hoc probant omnia adducta in primo capite. Supra enim ostensum est legem veram et justam obligare in conscientia : ergo maxime lex Dei. Hæc autem est vera lex et divina : ergo maxime obligat in conscientia. Deinde hoc per se constat in præceptis moralibus, et de præceptis sacramentorum id tractatur in suis locis.

2. Secundo, suppono ut certum hanc legem, ex intentione Dei et Christi, latam esse pro universis hominibus viatoribus, quod est de fide certum, et constat ex verbis Christi Matth. ult. : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra ; euntes ergo docete omnes gentes*, etc., ubi præmittit potestatem universalem, ut inferat legem esse universalem pro toto mundo, et ideo omnibus hominibus esse prædicandam : *Docentes*, inquit, *eos servare omnia quæcumque mandavi vobis ;* sic etiam Marci ult. dixit : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Et hoc ipsum prædictum fuerat per David, Psal. 2 : *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus ;* et infra : *Reges eos in virga ferrea*, id est, inflexibili et justa. Et consonat illud Isa. 2 : *Elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Et ad hoc ipsum confirmandum valent omnia testimonia Scripturæ, quæ sunt de vocatione gentium, Psal. 106, Isai. 49, et similia. Item revelatio facta Petro Actor. 10, et definitio Concilii Apostolici Act. 15, in quibus locis tanquam manifestum supponitur hanc legem pro Judæis latam esse, et etiam gentes comprehendere.

3. *Confirmatur.* — Quin potius multi Judæi tunc credebant et docebant non fuisse prædicandum Evangelium Gentilibus, quia promissiones factas Abrahæ solis Judæis esse factas contendebant. Quem errorem brevi sermone repulit Petrus Act. 11 ; latissime autem refutat Paulus in Epist. ad Roman., radicem ejus ostendens. Quæ erat, quia Judæi de suis ope-

ribus secundum legem factis præsumebant, et propter illa putabant ipsis solis datum esse Christum, et omnia ejus bona et consequenter etiam legem. Paulus autem ostendit gratiam Christi gratis dari, et ideo in Christo non esse distinctionem Judæi et Græci, nec circumcisionem aut præputium aliquid valere, sed fidem per charitatem operantem, quæ, quantum est ex parte Christi, omnibus sine discrimine communicatur. Ex quo principio colligitur ratio a priori assertionis, quia Christus est Redemptor universalis omnium hominum ; ergo etiam est legislator omnium, diverso tamen modo. Nam fuit Redemptor omnium hominum, etiam illorum qui Christum ut hominem præcesserunt, et qui a principio mundi fuerunt, quia pro illis satisfecit, et per merita ejus prævisa justificati sunt. Legislatoris autem munus circa præcedentes exercere non potuit, quia jam non erant viatores, pro quibus solis datur lex. Circa omnes autem qui tempore adventus Christi vivebant, vel postea futuri erant, exercere potuit Christus munus legislatoris, et ideo sicut omnes redemit, ita omnes sua lege obligavit, quia per observationem hujus legis salutem et redemptionem ejus participaturi erant. Denique hac ratione Ecclesia Christi non est particularis, sicut antiqua Synagoga; sed est Catholica, ut habetur in Symbolo, id est, universalis quoad loca, et personas, et tempora, ab institutione Christi : ergo et lex universalis est.

4. *De tempore obligationis legis novæ. — Prima opinio. — Modus prædictus opinandi tripartitus.* — His ergo positis, difficultas est quando cœpit hæc lex homines obligare. Et quoniam mihi certum est incœpisse a Judæis, juxta illud Pauli Actor. 13 : *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei*, etc., ideo prius de illis dicemus, et postea de gentibus. Est igitur multorum opinio legem novam cœpisse obligare priusquam cœpisset ab Apostolis promulgari in die Pentecostes. Modus autem hic opinandi tripartitus est. Nam quidam dicunt cœpisse obligare ante mortem Christi, saltem quoad ea quæ tunc Christus instituerat, verbi gratia, quoad Baptismum, quem ut necessarium jam proposuerat, dicens : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto ;* nam Augustinus, lib. 1 de Origine animæ, in c. 9, dicit : *Ex quo illud a Christo dictum est, nemo fit membrum Christi sine Baptismo aquæ, vel sanguinis.* Hæc vero opinio probabilis non est. Unde in hoc distinguendum est inter doctrinam fidei et legem, et inter obligationem credendi et observandi legem. Ante mortem enim Christi, ex ejus doctrina sufficienter audita, et percepta ejus contestatione per miracula vel per alia signa, statim oriebatur obligatio credendi, quia præceptum fidei, ut supra dicebam, quoad hoc non est positivum, sed naturale, supposita revelatione, id est, connaturale illi. Et ita obligati fuerunt Judæi, etiam vivente Christo, ad credendum illum esse Messiam, et consequenter obligari potuerunt ad parendum illi, saltem in animi præparatione, id est, in proposito obediendi si quid præciperet. Quia de Messia prædictum erat Deut. 18 : *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies.* Similiter Petrus, ex eadem obligatione, credidit Christum esse filium Dei vivi, quia jam hoc Pater ei sufficienter revelaverat, media ejusdem Christi prædicatione. Neque ad hanc obligationem erat necessaria aliqua mora, vel major promulgatio publica ; quia, ut dixi, hoc præceptum naturale est, supposita sufficienti propositione doctrinæ, et ideo non requirit aliam promulgationem præter sufficientem doctrinæ propositionem : unde si privatim facta fuerit uni vel alteri, illos obligabit ; si vero publice, obligabit audientes; in reliquis vero nulla inde orietur obligatio, juxta verbum Christi Joan. 15 : *Si non venissem et locutus fuissem eis, peccatum non haberent : nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

5. *Status quæstionis magis aperitur.* — In præsenti ergo non tractamus de hac obligatione credendi, nec de præcepto quasi naturali ex quo illa nascitur, sed loquimur de lege Christi, prout est positiva divina. In qua tria illa distingui possunt, quæ supra in lege veteri distinximus, scilicet, institutio, utilitas et obligatio. De institutione igitur etiam non tractamus, cum constet, quoad aliqua hujus legis sacramenta, incœpisse institutionem ejus ante Christi mortem, ut de Baptismo, de Eucharistia, de Sacerdotio et de Sacrificio, et si quod fortasse aliud nocte Cœnæ peractum est; quoad alia vero, esse institutionem consummatam post Resurrectionem, ante Ascensionem Domini, ut quoad sacramentum Pœnitentiæ, episcopalem ordinem, et Ecclesiæ monarchiam, et si quod aliud ex tribus residuis sacramentis antea traditum non fuerat, quæ omnia in suis locis tractata sunt. Deinde non tractamus etiam de utilitate, quia hæc etiam cum institutione incœpit, juxta veriorem doctrinam : nam Baptismus, simul ac institutus

est, integre et perfecte est institutus, et ideo statim accepit virtutem sanctificandi, juxta doctrinam D. Thom., 3 p., q. 66, art. 2 ad 1. Et idem a fortiori verum est de Eucharistia et de Ordine, ac sacrificio quoad suos effectus seu utilitates. Neque in his occurrit aliqua difficultas hujus loci propria; quæ vero spectant ad doctrinam de Sacramentis, in suis locis tractata sunt. Agimus ergo solum de obligatione, quam etiam subdistinguere possumus in privatam, seu secretam, quæ potest provenire ex præcepto privatim dato, et ut sic non transcendit personas quibus imponitur, quam nunc etiam non consideramus, quia de propria lege tractamus. Alia est ergo obligatio publica et imposita communitati perfectæ, quæ a propria lege provenit, et de hac inquirimus utrum ante Christi passionem incœperit.

6. *Prædictus modus opinandi refellitur.*— In hoc ergo sensu dico recitatam opinionem mihi non videri verisimilem, quia de præcepto Baptismi supra ostensum est non obligasse ante Christi mortem, quæ est communis sententia theologorum cum D. Thom., d. q. 66, et in 4, dist. 2, q. 1, art. 4, q. 3, et dist. 3, art. 5, quæst. 3. Et hac ratione supra etiam diximus præceptum circumcisionis non cessasse ante mortem Christi, quia necessitas Baptismi non incœperat, nec verba Christi privatim dicta illam induxerant, sed ad tempus in quo erat ferendum præceptum referebantur. Unde Matth. 19, juveni interroganti: *Quid boni faciam ut habeam vitam æternam,* Christus respondit: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata;* et statim ponit præcepta Decalogi, nulla facta mentione Baptismi, quem certe non tacuisset si jam esset ad salutem necessarius. Idemque a fortiori est de præcepto Eucharistiæ et unici sacrificii: nullum ergo est positivum præceptum legis Christi, quod ante ipsius mortem per modum legis obligaverit. Congruentia dari solet, quia Testamentum novum non erat ante mortem Christi confirmatum, ut dicitur ad Hebr. 9; neque erat confirmatum pactum, et fœdus promissum Jer. 31, et ideo non debuit tum obligare. Propria vero ratio est, quia nullum præceptum hujus legis publice prædicatum fuit, vivente Christo, tanquam ad salutem necessarium: ergo nullum potuit ut lex publica obligare. Unde non refert quod fortasse Christus suo præcepto obligaverit Apostolos ad se baptizandum, vel quod in nocte Cœnæ obligaverit illos ad offerendum eucharisticum sacrificium per illa verba: *Hoc facite.* Nam primum incertum est, et illo dato, illud solum fuit per privatum ac personale mandatum; sicut etiam in nocte Cœnæ præcepit Petro ne ablutioni pedum resisteret. De secundo vero, licet verum sit illa verba fuisse præceptiva, et potuisse ex tunc Apostolos obligare, tamen etiam tunc non habebant illa verba statum (ut sic dicam) legis universalis, et ita non obligabant Apostolos, nisi per modum privati præcepti suo tempore observandi : certum est enim non ita tunc obligasse, ut ante Christi mortem esset ab Apostolis exequendum.

7. *Secunda opinio.*—Omisso ergo illo tempore, multorum opinio est legem novam obligasse in puncto mortis Christi. Et fundamentum est, quia tunc fuit Testamentum novum consummatum, ac plene confirmatum, ad Hebræos 9; ergo ex tunc habuit etiam vim obligandi, et consequenter statim obligare incœpit. Probatur consequentia, quia quodlibet pactum sufficienter consummatum statim obligat, et testamentum morte confirmatum statim inducit obligationem, quam de se potest. Confirmatur, quia Christus, dum viveret, sufficienter doctrinam suam et legem promulgavit; ergo, ut obligare inciperet, nihil aliud desiderari potuit nisi ut redemptio Christi per mortem ejus consummaretur. Tandem aliqui hoc confirmant, quia lex vetus in puncto mortis Christi mortua est quoad obligationem; ergo tunc etiam lex nova incœpit, juxta principium supra positum, quod una lex non cessavit donec altera obligavit. Et hæc sententia tribuitur divo Thomæ in 4, dist. 2, q. 1, artic. 4, quæstiunc. 3, quatenus dicit sacramenta legis novæ quoad utilitatem diversis temporibus fuisse instituta, quoad necessitatem vero omnia simul in passione. At vero 3 p., q. 66, art. 2, hoc magis explicans in Baptismo, dicit *necessitatem utendi illo sacramento indictam esse hominibus post passionem et resurrectionem Christi;* et magis id declarat in eodem 4, dist. 3, q. 1, art. 1, quæstiunc. 3, dicens *Baptismum fuisse obligatorium post passionem, quantum ad omnes ad quos potuit institutio pervenire.* Itaque D. Thomas magis indicat sententiam quam postea explicabimus. Pro hac vero referri possunt theologi qui in 4 dicunt Baptismi obligationem et necessitatem a morte Christi incœpisse, ut Durand., dist. 1, quæst. 9; Richard. 1, q. 6; et Palud., q. 6, art. 5; et Adr., q. 1; et sequuntur multi moderni in præ-

senti. Soto vero, l. 1 de Just., q. 5, art. 4, addidit non in puncto mortis, sed in puncto resurrectionis, cœpisse obligare legem novam, quod aliqui moderni secuti sunt. Sed hæc differentia parvi momenti est, et sine fundamento constituitur, ut supra in simili ostendi circa cessationem legis veteris, et ideo de illa differentia nihil amplius dicam, sed de tota hac sententia idem judicium feram.

8. *Refellitur prædicta opinio.* — Mihi ergo hæc opinio nullo modo probari potest. Primo, quia nullum præceptum positivum hujus legis assignari potest, quod in morte Christi cœperit obligare : ergo multo minus potuit tota lex obligare, cum lex propria de qua tractamus non sit nisi præceptorum collectio. Antecedens patet, quia si aliquod esset, maxime præceptum Baptismi; sed non illud : ergo nec cætera. Major patet, tum quia Baptismus est janua ad Ecclesiam ; tum etiam quia fuit primum institutus et ad usum applicatus ; tum denique quia etiam ejus necessitas primo est annuntiata. Minor vero late probata est 3 tom. 3 partis, disp. 27, sect. 4 ; et nunc breviter ostenditur, quia non potest præceptum obligare priusquam incipiat publice prædicari, seu promulgari ; sed præceptum Baptismi non est promulgatum vivente Christo, ut constat ex Evangelio, et docet D. Thom. supra. Et hæc ratio probat de omnibus præceptis positivis legis novæ, quia nullum est quod vivente Christo fuerit publice promulgatum. Nam licet Joan. 6 dixerit Christus : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis,* nihilominus non potuit tunc præceptum ferri, cum nondum esset Eucharistia instituta : solum ergo fuit prænuntiatum. At vero lex non obligat priusquam promulgetur : ergo nec lex Christi potuit obligare in vita ejus : ergo nec in morte ejus, quia non magis fuit promulgata in morte vel resurrectione, quam in vita, ut in superiori libro etiam dixi.

9. *Responsio aliquorum.* — *Refellitur responsio.* — Respondent aliqui in lege divina non esse necessariam publicam promulgationem, sicut in humana, quia in humana solum est necessaria ex humana institutione, quæ non extenditur ad legem divinam, nec etiam invenitur specialis Dei institutio, quæ hanc postulet conditionem ad suarum legum obligationem. Sed non satisfacit, quia promulgatio legis ex natura rei est necessaria saltem in lege propria extra legislatorem existente, ut in l. 1 late declaravi. Dico autem *extra legislatorem existente,* propter legem æternam, ut etiam exposui in l. 2, ubi etiam in lege naturali suum modum promulgationis declaravi. Propriissime autem necessaria est promulgatio in lege positiva, non quia est humana vel divina, sed quia hominibus datur, et secundum ordinariam providentiam debet modo hominibus accommodato illos obligare. Non potest autem communitas hominum publica lege obligari, nisi communitati proponatur sufficienter, ita ut naturaliter possit ad illius cognitionem pervenire ; nam lex ignorata non obligat, et quæ ex parte sua cognosci non potest, neque obligare potest : ergo talis propositio sufficiens, est ex natura rei necessaria, et hanc vocamus promulgationem. Modus autem promulgationis solet esse in legibus humanis ex institutione humana. Nos autem non postulamus illum modum in lege divina, sed tantum promulgationem ; nam modum definiat Deus, sicut unum determinavit in lege veteri, et alium ordinavit in lege nova. Et confirmatur ac declaratur, quia lex divina non potest obligare ad impossibile : ergo nec potest obligare modo impossibili : sed impossibile est communitatem obligari lege privatim data, vel facta, nisi publice tradatur, quia est impossibile a communitate cognosci, donec divulgetur, et notitia ejus fiat aliquo modo publica ; ergo hæc conditio necessaria est, etiam in legibus divinis. Cum ergo ante Christi mortem hæc promulgatio facta non sit, ut ostendi, non potuit in morte vel resurrectione Christi hæc lex obligare, donec *quod in aure dictum erat, super tecta prædicaretur,* ut Christus Dominus Matth. 10 imperavit.

10. *Obligationem legis novæ non incœpisse in morte vel resurrectione Christi.*—Concludo igitur obligationem hujus legis non incœpisse in morte vel resurrectione Christi. Quod potest confirmari primo, quia alias ex tunc obligasset universos homines et totum orbem : consequens autem est incredibile. Sequela patet, quia non est major ratio de Judæis quam de gentibus, quia pro omnibus consummata est redemptio, et pro omnibus instituit Christus Baptismum et alia sacramenta, et pro omnibus dixit : *Nisi quis renatus fuerit,* etc.; et : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis,* etc. Et similiter non est major ratio de una parte orbis quam de alia, quia si non est necessaria promulgatio, sed voluntas legislatoris sufficit (ut dicitur), non est ulla ratio ob quam potius in uno quam in aliis locis obligaverit, cum voluntas Dei de se generalis

fuerit, obligans omnes homines et universum mundum per hanc legem. Consequens autem esse incredibile patet; tum a priori ratione facta, quia erat impossibile illam legem innotescere in illo momento toti mundo, vel omnibus hominibus; tum a posteriori ex absurdo, nam sequitur in eodem puncto abrogatum esse remedium originalis peccati datum pro infantibus, sive Judæis, sive gentibus, quod credi non potest de divina providentia et misericordia, ut sæpe dixi, et iterum statim dicam. Sequela vero patet, quia simul ac lex nova obligare incœpit, incœpit etiam necessitas Baptismi, quæ statim exclusit utilitatem cujuscumque alterius remedii, ut in fine libri præcedentis declaravi.

11. *Confirmatur tradita conclusio.* — Accedit quod nullum est fundamentum ponendi tantam obligationem vel necessitatem in instanti mortis Christi, quia, licet tunc fuerit consummata redemptio, non fuit consummata forma legis necessaria ad obligandum; et similiter, licet tunc fuerit consummatum testamentum, vel fœdus, non tamen tunc fuit apertum aut declaratum sufficienter. Imo si prædicatio facta vivente Christo erat sufficiens ut lex illa posset obligare in puncto mortis, nulla esset ratio cur antea non obligaret. Quia consummatio redemptionis non erat necessaria, ut Christus posset suis legibus statim obligare audientes, si vellet, sicut potuit dare suis sacramentis utilitatem et efficaciam ante mortem : unde ergo ostendi potest obligationem fuisse suspensam usque ad mortem, si præcesserat promulgatio sufficiens, vel necessaria non erat. Igitur sicut antea non obligavit hæc lex, ita nec in morte vel resurrectione.

12. *Legem novam non incœpisse obligare ante diem Pentecostes.* — Secundo, ex dictis concludo legem novam non incœpisse obligare ante diem Pentecostes. Probatur facile ex dictis: nam sacramenta hujus legis ante mortem Christi instituta, non fuerunt sub majori necessitate proposita aut promulgata toto illo tempore, ut ex Evangeliis constat; alia vero sacramenta vel mysteria quæ in illis diebus instituta sunt, eodem fere modo a Christo sunt privatim tradita sine publica lege, vel promulgatione. Et ideo Christus recessurus ab Apostolis, eis dixit : *Euntes docete omnes gentes, et prædicate Evangelium,* utique post receptum Spiritum sanctum ; nam de priori tempore dixerat : *Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto,* quia talem diem, dispensationem, et modum ad promulgationem suæ legis præfinierat. Denique addi potest optima congruentia, quia Christus non complevit institutionem suæ Ecclesiæ ante tempus proximum Ascensioni, ut patet ex Joann. 20, ubi sacramentum pœnitentiæ instituit, et specialem potestatem dedit sacerdotibus ad remittenda peccata, et Episcopos vel Apostolos creavit. In capite autem 21 creavit Petrum in summum Pontificem, in quo fundanda erat Ecclesia, juxta promissionem factam Matth. 16. Non est ergo verisimile Christum tulisse suam legem ut obligantem, priusquam esset Ecclesia pro qua illam legem ferebat.

13. *Lex nova cœpit obligare in die Pentecostes.* — Tertio, addo legem novam cœpisse obligare in die Pentecostes. Hæc assertio, suppositis præcedentibus, certa est, et dici potest communis theologorum, quantum ad hoc quod nullus eorum amplius differendum censuit hujus obligationis initium. Et ratio est, quia in illo die facta est sufficiens promulgatio hujus legis Hierosolymis; sed nihil amplius desiderari poterat ad ejus obligationem; ergo non est amplius dilata, sed statim incœpit. Unde Act. 2, cum ad prædicationem Petri quidam compuncti corde interrogarent. *Quid faciemus, viri fratres?* respondit Petrus : *Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum;* et infra additur post multa alia verba dixisse Petrum : *Salvamini ab ista generatione prava ;* et qui receperunt sermonem fuisse perseverantes in doctrina Apostolorum, et communicatione fractionis panis, et orationibus. Ex quibus constat ad litteram implevisse Petrum quod Christus jusserat : *Baptizate eos, et docete eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.* Tunc ergo cœpit Baptismus obligare, et esse necessarius ad remissionem peccatorum, et qui baptizabantur fiebant membra Ecclesiæ Christi Petro subjecta, et consequenter tota lege Christi obligabantur, et ideo secundum illam statim vivere incœperunt, ut ex eadem historia constat.

14. *Dubitatio.* — Ulterius vero explicandum superest an in illo die statim obligaverit omnes Judæos, id est, non tantum eos qui erant Hierosolymis (de quibus res videtur clara), sed etiam omnes qui erant in Judæa, vel etiam illos qui erant dispersi per varias provincias orbis. Aliqui enim ita affirmant, quia lex sufficienter promulgata statim ac simul obligat in tota ditione principis legislatoris ; item quia lex promulgata non prius obligat

quosdam subditos quam alios: ergo aut lex nova non statim obligavit Judæos Hierosolymis existentes, quod dici non potest, vel simul omnes alios obligavit. Denique videtur hoc fieri verisimile, quia illa promulgatio facta est in civitate (ut sic dicam) metropolitana illius populi, et in die in quo ibi erant congregati Judæi ex omni natione quæ sub cœlo est, et magna solemnitate, et cum magnis signis de cœlo datis: ergo erat sufficiens illa promulgatio, saltem pro tota natione seu synagoga Judæorum.

15. *Legem novam non simul obligasse Judæos ubique existentes, sed obligationem successive fuisse diffusam.* — Sed nihilominus verius censeo hanc legem non simul obligasse Judæos ubique existentes, sed incœpisse tunc obligare, et postea successu temporis obligationem fuisse diffusam per totam Judæam, Samariam, et alias provincias. Quam sententiam esse consentaneam Patribus et theologis statim ostendam loquendo de gentibus; nunc sufficienter probatur ex principio supra posito de promulgatione legis positivæ, scilicet postulare tempus sufficiens ut notitia legis seu promulgationis ad distantia loca deferatur, ut lex in illis obliget. Hæc enim conditio ex natura rei requiritur in lege hominibus imposita, quia homo non est alio modo capax notitiæ legis, ac subinde neque obligationis : et ideo etiam in lege divina necessaria est, ut paulo antea in simili explicuimus : nam eadem est ratio de promulgatione, et tempore necessario ad applicationem seu divulgationem legis. Quamvis ergo promulgatio legis novæ facta Hierosolymis in die Pentecostes fuerit sufficiens pro illo loco, non tamen pro omnibus in quibus Judæi habitabant, vel certe licet in ratione promulgationis dicatur sufficiens simpliciter, nihilominus non potuit habere virtutem ad obligandum statim in loco distanti, quia non poterat humano modo simul ad omnia deferri et applicari : necessarium ergo fuit tempus, ac subinde oportuit ut obligatio successive diffusa fuerit. Neque est inconveniens ut eadem lex prius obliget subditos præsentes quam distantes, imo hoc est intrinsecum et connaturale legi humanæ, id est, hominibus impositæ. Quod autem eo die fuerint Hierosolymis Judæi ex omni natione, potuit quidem deservire, ut illa promulgatio brevius et facilius divulgaretur per eorum provincias, non tamen potuit sufficere ut actu obligaret simul omnes in illis habitantes, propter rationem factam; et hactenus de Judæis.

16. *Certum est legem novam non obligasse Gentiles ante diem Pentecostes.* — *Limitatio quorumdam.* — *Refellitur.* — Superest dicendum de gentibus, de quibus tanquam certum supponimus legem hanc eos non obligasse ante diem Pentecostes; nam quæ dicta sunt de Judæis, a fortiori idem probant de gentibus, et ex dicendis constabit. Neque in hoc videtur esse ratio dubitandi. Solum invenio quosdam theologos asserentes Gentiles fuisse obligatos ad Baptismum, si in Christum credere inciperent, etiam ante passionem ejus. Ita docet Soto dicto art. 4, circa medium, in replica : *Sed arguis, quia cum illi*, inquit, *circumcidi non possent , tenebantur baptizari.* Idem sequitur Medin. 1. 2, q. 103, art. 3, vers. *Sed etiam*, etc. Hæc vero sententia mihi valde displicet, quia necessitas Baptismi non magis est proposita gentibus quam Judæis, vivente Christo, imo multo minus, quia eo tempore Evangelium non prædicabatur per se et directe gentibus , juxta verbum Christi Matt. 15 : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ;* et Matt. 10 : *In viam gentium ne abieritis.* Præterea præceptum Baptismi indifferenter datum est, vel indicatum illis verbis; *Nisi quis renatus fuerit*, etc.; ergo illa necessitas non fuit major in gentibus quam in Judæis ante passionem. Et ideo D. Thom., 3 p., q. 66, art. 2, absolute et generaliter dixit quod *necessitas utendi Baptismo indicta fuit hominibus post passionem et resurrectionem Domini.* Denique non video qualis sit illa argumentatio : *Quia gentiles circumcidi non poterant, tenebantur baptizari.* Nam imprimis assumptum est falsum, quia licet Gentilis circumcidi non teneretur, poterat tamen, si vellet, fieri proselytus, neque enim hoc erat magis prohibitum Gentilibus, vivente Christo, et ante passionem ejus, etiamsi in illum crederent, quam antea, ut a fortiori patet ex dictis in fine libri præcedentis. Ac deinde illatio non habet fundamentum ; supponit enim circumcisionem aut Baptismum fuisse illo tempore necessarium gentibus credentibus in Christum ad eorum salutem , quod falsum est et sine fundamento. Quia adultis contritio cum dilectione, parvulis autem remedium legis naturæ sufficere poterat. Nam contritio de se erat sufficiens, et in homine Gentili non includebat votum circumcisionis, ut per se constat, nec etiam votum Baptismi pro illo tempore pro quo nondum erat necessarium. Remedium autem legis naturæ tunc vigebat, imo et aliquo tempore post Christi mortem, ut

iidem auctores fatentur. Ergo neque in adultis, neque in parvulis habet locum illa illatio, vel disjunctio, quod si non circumciderentur, deberent baptizari. Sit ergo certum legem evangelicam positivam non obligasse Gentiles ante Christi mortem, et consequenter neque ante diem Pentecostes, juxta superius dicta.

17. *Dubium. — Ad cujus solutionem aliud dubium præmittitur.— Pars affirmans suadetur.* — De reliquo vero tempore, est speciale dubium an eodem tempore incœperit nova lex obligare Gentiles quo Judæos. Ad cujus resolutionem aliud præmitto, videlicet, utrum Apostoli, in principio suæ prædicationis, promulgaverint Evangelium æqualiter gentibus ac Judæis. Nam si consideremus usum seu factum, videntur Apostoli per plures annos prædicasse Evangelium Judæis, et non gentibus, ut patet ex discursu Act.; nam cap. 1 Petrus ad Judæos loquebatur dicens: *Vobis est repromissio, et filiis vestris;* et cap. 2 : *Vos estis filii Prophetarum,* etc.; et infra: *Vobis primo Deus suscitans filium suum misit eum benedicentem vobis,* etc.; et cap. 5 : *Hunc principem et Salvatorem Deus exaltavit dextera sua ad dandam pœnitentiam Israeli, et remissionem peccatorum.* Et cap. 8, cum discipuli essent dispersi, occasione persecutionis quæ facta fuerat sub Stephano, cœpit Evangelium prædicari etiam Samaritanis, qui etiam Judæi erant, licet in moribus et doctrina errarent. Et ibidem Philippus baptizavit eunuchum de quo supra ostendimus saltem fuisse proselytum et legis cultorem, ut ejus pietas et affectio, ac reverentia ad Scripturam sacram ostendebat, et Chrysostomus, hom. 19 in Acta, eleganter expendit. Imo in c. 11 Act. additur quosdam ex illis discipulis dispersis pervenisse usque Phœnicem et Cyprum, et Antiochiam, *nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis.* Ergo usque ad illud tempus non potuerunt Gentiles obligari lege Christi, cum eis non promulgaretur, et tamen Judæi jam obligabantur, ut ex supra dictis constat. Hoc etiam confirmat revelatio facta Petro Act. 10, nam ex ea manifeste colligitur Petrum antea non prædicasse Evangelium gentibus; imo videtur usque ad illud tempus existimasse id sibi non licuisse, quod etiam ipse ostendit in c. 11, ubi ex sola revelatione excusat factum, dicens : *Ego quis eram, qui possem prohibere Deum?* Et hic tunc fuisse videtur communis sensus Judæorum, etiam in Christum credentium; vel saltem putabant non esse Gentiles admittendos ad fidem, nisi prius circumciderentur, ut patet ex Act. 11 et 21, et Ep. ad Gal. Fundarique poterant, quia putabant esse Judæis prohibitum in lege, Lev. 20, communicare cum gentibus præputium habentibus.

18. *Pars negans suadetur.* — In contrarium vero est, quia non est verisimile ignorasse Petrum et alios Apostolos Christum mortuum fuisse pro omnibus hominibus, et redemisse Gentiles æque ac Judæos, et consequenter pro utrisque legem suam tulisse. Præsertim quia illis præceperat : *Docete omnes gentes baptizantes eos, et euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ;* per quæ verba abstulit prohibitionem quam prius fecerat : *In viam gentium ne abieritis ;* ergo statim debuerunt hanc legem omnibus prædicare, sive Gentiles essent, sive Judæi. Probatur consequentia; tum quia nulla ratio erat ob quam vitarent tunc Gentiles in hac legis gratiæ communicatione; tum etiam quia ex lege veteri non colligitur talis prohibitio. Nam ut notavit Abulens., Levit. 20, q. 1, nullum erat in lege præceptum prohibens Judæis omnem communicationem cum gentibus, sed solum in matrimoniis vel quibusdam cibis aut actibus specialiter in lege prohibitis : unde poterant alia commercia habere cum gentibus. Imo etiam Gentiles permittebantur adorare Deum in templo, ut sumitur ex Joann. 12, ubi dicitur adfuisse ibi quosdam Gentiles qui venerant Jerusalem adorare; ubi Theophil. notat illos non fuisse proselytos, et licet Chrysost., homil. 65, dicat parum abfuisse ut essent proselyti, non tamen dicit fuisse circumcisos. Item id non fuisse necessarium satis colligitur ex 3 Reg. 8, ubi Salomon, in dedicatione templi, oravit Deum *ut alienigena, qui non est de populo Israel, cum venerit de terra longinqua propter nomen tuum, et oraverit in hoc loco, tu exaudies in cælo,* etc.

19. Neque obstat quod Josephus, lib. 8 Antiquit., cap. 2, alias 3, dicat non fuisse admissos intra Hierosolymitanum templum nisi puros et castos, ac præscripta legis observantes; unde a fortiori colligitur neque Gentiles admissos fuisse. Quod videtur etiam sumi ex Jeremia, Threnor. 1, ubi deplorat gentes ingressas esse sanctuarium *Dei, de quibus,* inquit, *præceperas, ne intrarent in Ecclesiam tuam.* Hoc, inquam, non obstat : nam Josephus loquitur de atrio templi specialiter destinato pro judaico populo observatore legis, atque adeo pro mundis tantum Judæis : Gentiles vero admittebantur cum immundis ad orandum, vel in janua templi, et extra illam, ut

vult Ribera, lib. 1 de Templo, cap. 16, in fine; vel admittebantur in alio atrio peculiari deputato pro immundis, ut multi alii volunt, et videtur sumi ex dicto loco Regum. Alter vero locus potest exponi de gentibus non colentibus verum Deum, de quibus conqueritur etiam Ezechiel cap. 44, et eos vocat *incircumcisos corde et carne;* illi ergo prohibiti erant orare in templo. De Gentilibus autem colentibus Deum non constat talis prohibitio, neque illos ibi adorare Deum per se erat contra sanctitatem illius templi: ergo communicatio Judæorum cum istis nec per se mala erat, nec prohibita; ergo multo minus erat prohibitum Apostolis, ex vi veteris legis, communicare cum gentibus, convertendo illos ad cultum veri Dei et ad legem evangelicam servandam. Imo hoc videri poterat consentaneum veteri legi, quatenus in veteri Testamento prædictum erat ex Sion exituram legem divinam, quæ ad omnes populos et gentes extenderetur. Denique quælibet obligatio veteris Testamenti jam cessaverat respectu Apostolorum; a Christo autem nullam habuerunt prohibitionem, nec definitam directionem, ut ab his potius inciperent quam ab illis: ergo non potest cum fundamento dici fuisse necessarium prius Judæis quam gentibus legem promulgare: ergo verisimilius est æque et indifferenter eam omnibus propositam fuisse, ac subinde simul utrumque populum obligare cœpisse.

20. *Resolvitur dubium.* — In hoc puncto brevis resolutio in hunc modum tradi potest. Nam aliud est loqui de obligatione, seu necessitate; aliud de facto, seu de usu. Quantum ergo ad obligationem, censeo nunquam fuisse prohibitum Apostolis post Christi mortem prædicare Evangelium gentibus, et e converso non fuisse præceptum prius promulgare legem Christi Judæis quam Gentibus. Hoc mihi probant omnia adducta in posteriori loco, quia non invenio fundamentum sufficiens ad ponendam talem prohibitionem vel necessitatem. Et si fortasse aliqua fuit, non est referenda in legem veterem, sed in peculiarem instinctum Spiritus sancti ut jam declaro. At vero, quoad usum seu factum, dicendum est ita observatum esse ab Apostolis in promulgatione legis evangelicæ: nam per aliquot annos illam solis Judæis prædicarunt, et non gentibus, usque ad revelationem factam Petro Act. 10. Hoc constat ex historia Actorum, et ex aliis quæ priori loco adducta sunt.

21. Neque obstat quod dicitur Act. 9, Paulum, in primo recessu ad Jerusalem, ibi *locutum esse gentibus, et disputasse cum Græcis.* Nam responderi potest Græcos illos fuisse Judæos, ita appellatos quia græce loquebantur. Unde vox græca potius significat græcizantes, quam Græcos; et eosdem fortasse vocavit interpres Gentiles, nam in græco illæ duæ voces non ponuntur distincte. Vel certe per Gentiles intelliguntur aut Judæi qui ex provinciis gentium Jerusalem' venerant, vel e converso Gentiles origine, professores autem legis et proselyti jam facti. Vel certe si locus ille de Gentilibus tam origine quam religione intelligatur, ut littera simpliciter intellecta indicat, recte ponderavit Bell., l. 1 de Summo Pont., c. 22, ibi non dici Paulum prædicasse gentibus, sed locutum esse et disputasse cum illis. Fieri autem potuit ut, prædicante Paulo Judæis, Gentiles audirent aliqua suis erroribus contraria, et inde sumerent occasionem disputandi cum Paulo. Et conjectura non parva est, quia ibi non dicitur aliquem eorum fuisse conversum, sed potius grave odium in Paulum concepisse. Aliunde vero ex eadem historia constat Paulum eumdem ordinem in sua prædicatione tenuisse. Nam in eodem cap. 9 de illo dicitur: *Et continuo in synagogis prædicabat Jesum,* scilicet, statim postquam fuit baptizatus; et in c. 13 legitur longus sermo Pauli ad Judæos, quibus repugnantibus et contradicentibus Paulus et Barnabas dixerunt: *Vobis oportebat primum loqui Verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.*

22. *Nunquam ignorasse Apostolos legem gratiæ esse universalem.* — Et hinc potest reddi ratio hujus ordinis. Existimo enim nunquam ignorasse Apostolos legem gratiæ universalem esse pro omnibus gentibus, nam hoc persuadent testimonia supra adducta: unde verisimile est partim ex Scripturis antiquis, partim ex divina inspiratione illum ordinem observasse, quia intelligebant ita esse divina ordinatione præscriptum, juxta illud Pauli ad Rom. 11: *Illorum,* id est, *Judæorum delicto salus est gentibus, delictum illorum, divitiæ sunt mundi, et diminutio eorum, divitiæ gentium.* Et hoc idem significavit in verbis supra citatis, post quæ subjungit: *Sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium,* etc., ubi nomine præcepti decretum et præordinatio divina intelligi potest, vel si rigorose sumatur, intelligitur absolute de promulgando Evangelio gentibus suo tempore, et quando occasio id ferret. Addi etiam potest hoc obser-

vasse Apostolos, quia nondum eis revelatum erat, neque ipsi inter se satis discusserant aut definierant an gentes, in præputio permanentes, vocandæ essent et admittendæ ad Christi Ecclesiam, vel media circumcisione. Denique id facere potuerunt ex quodam ordine charitatis, ne Judæi scandalizarentur et ita fierent duriores ad Evangelium recipiendum, quia ex antiqua consuetudine vitabant consortium gentium, ut constat ex Act. 11, et ad Galat. 1. Atque ita, quantum ex historia Actorum colligitur, in promulgatione hujus legis hic ordo servatus est, ut primum in Judæa, deinde in Samaria, et deinde in gentibus prædicata fuerit, juxta verbum Christi Actor. 1 : *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, usque ad ultimum terræ.*

23. *Hinc infertur primo.* — Ex hac ergo resolutione constat legem novam non incœpisse obligare Gentiles per se ac proprie usque ad revelationem Petro factam, Actor. 10. Probatur, quia lex non promulgata aliquibus, seu pro aliquibus, eos non obligat; sed lex nova non fuit promulgata gentibus usque ad illud tempus : ergo neque illos obligavit. Consequentia evidens est, et utraque præmissa sufficienter est in superioribus probata. Dices, esto verum sit Apostolos illo tempore non prædicasse directe gentibus, nihilominus fieri non potuisse quin multi Gentilium habitantes vel peregrinantes inter Judæos, eorum doctrinam audirent et signa viderent; ergo hoc satis erat ut obligarentur legem Christi suscipere. Respondeo potuisse fortasse aliquos Gentiles illo modo obligari ad credendum et colendum verum Deum, vel etiam Christum, et ad sperandum salutem per ipsum, et consequenter ad illa omnia moralia quæ lex nova præcipit, quatenus per rationem fide illustratam necessaria esse ostenduntur. Nihilominus tamen non obligabantur per se ac proprie ad observationem legis novæ, ut est positiva divina, quia non solum non proponebatur illis necessitas Baptismi, verum etiam neque offerebatur, quia tunc nullus Gentilium habens præputium admittebatur ad Baptismum, usque ad Cornelium ; ergo fieri non poterat ut obligarentur ad illum : ergo nec ad reliqua præcepta hujus legis, cum Baptismus sit reliquorum fundamentum.

24. *Infertur secundo.* — *Objectio.* — Ex quo infertur, secundo, ex eo tempore quo facta est Petro dicta revelatio, cœpisse Apostolos libere prædicare Evangelium gentibus, ipsosque Gentiles cœpisse per hanc legem obligari, non tamen fuisse obligatum totum orbem, sed successive, prout Evangelium promulgabatur. Prior pars manifesta est ex dictis, quia accedente promulgatione nihil amplius desiderari potest ad talem obligationem. Altera vero pars patet etiam ex dictis proxime de modo quo hæc lex obligavit populos Judæorum : nam eadem est proportionalis ratio de populis gentium. Unde licet pauci scholastici distinguant initium obligationis hujus legis respectu Judæorum et gentium, nihilominus illam non negant, et omnes illi qui promulgationem necessariam esse existimant etiam ad obligationem legis divinæ positivæ, necesse est ut illam admittant, supposita historia Scripturæ et testimoniis quæ ponderavimus. Et similiter, qui ad obligationem hujus legis in locis distantibus requirunt temporis successionem, necesse est ut, tam respectu Gentilium quam respectu Judæorum, illam postulent. Et ita possunt pro hac sententia merito citari Bonaventura in 4, distinction. 3, parte 2, articulo 3, quæstion. 2, in fine; Scotus, quæstion. 4; Gabr., distinction. 1, quæstion. 4; imo et etiam D. Thomas in locis in princ. hujus capitis allegatis; et August., epist. 8 et 89, ut superiori libro, cap. 13, ponderavi. Item Bernard., Epist. 77 ; et Hugo de Sancto Victor., lib. 2 de Sacrament., p. 6, capit. 4. Solum superest difficultas, quia videtur sequi ex dictis etiam nunc non obligare legem gratiæ totum universum, quia nec ab Apostolis promulgatum est Evangelium in toto mundo, nec promulgatum erat tempore Origenis, ut ex illo sumitur tractat. 28 in Matth., nec tempore Augustini vel Ruphini, ut sumitur ex Augustino, epistol. 80, et ex Ruphino, libro primo Histor., capite nono et decimo, nec tempore Bernardi, ut ipse significat libro tertio de Consideration. ad Eugen., ac denique in nostro tempore videtur hoc experientia compertum esse : ergo per omnia hæc tempora lex nova non obligavit totum mundum. Consequens autem admitti non potest, alias in multis orbis partibus potuissent toto hoc tempore salvari infantes sine Baptismo.

25. *Responsio.* — Respondeo negando sequelam, et ad probationem, respondetur distinguendam esse promulgationem a divulgatione seu notitia promulgationis. Nam promulgatio sufficienter facta est ab Apostolis in die Pentecostes et deinceps, cum *in omnem terram exivit sonus eorum,* Rom. 10, juxta verbum Christi : *Eritis mihi testes usque ad ultimum terræ,* quod saltem per famam prædi-

-cationis impletum esse sentit Hieronym., Matthæi 24, ita exponens illa verba Christi: *Prædicabitur hoc Evangelium in universo mundo, et tunc veniet consummatio*, id est, destructio Jerusalem, ut ipse ad litteram exponit, et idem sentit Chrysost., hom. 76 in Matth., et D. Thom. supra dictum locum ad Roman. Fieri autem potuit ut hæc notitia Evangelii per multum tempus vel omnino non pervenerit ad multas mundi provincias, vel saltem non sufficienter. Hoc vero non obstat quominus totum mundum obligaverit post transactum tempus sufficiens ad perfectam diffamationem et notitiam. Unde etiam distinguendum est id quod est per se, ab eo quod est per accidens, et distinguenda est excusatio a carentia obligationis. Per se enim promulgatio publica cum tempore sufficiente ad integram divulgationem est necessaria ad integram obligationem ; per accidens autem potest illa divulgatio aut notitia impediri, inde tamen non impedietur obligatio, quamvis oriri possit excusatio. Et ita concedo potuisse plures gentes excusari multo tempore a transgressione hujus legis, quia licet lex de se jam eos obligaret, ignorantia poterat a culpa excusare. Non tamen potuit ignorantia impedire necessitatem Baptismi nec irritationem alterius remedii; nam hunc effectum lex per seipsam operatur independenter a notitia subditorum. Quod non est inconveniens, nec contra divinam providentiam, quando solum per accidens contingit, et sufficiens promulgatio cum necessaria temporis amplitudine præcessit, quia omnibus legibus hoc commune est, ut ex dictis in superioribus constat.

CAPUT V.

AN LEX NOVA JUSTIFICET VEL ALIOS HABEAT EFFECTUS.

1. *Legem novam justificare, et in hoc superare legem veterem.* — Communis ac certa sententia est, legem novam justificare, et in hoc superare legem veterem, quod non solum jubet præcipiendo, sed etiam juvat, gratiam et auxilium ejus inspirando, ut docuit D. Thom. 1. 2, q. 106, art. 2, et ibi omnes, et ex sacræ Scripturæ expositoribus modernis tradit late Barrad., tom. 1, l. 1, cap. 3. Item Salm. ad Rom. 3, disp. 29, et ad Rom. 7, disp. 6; ex scriptoribus vero contra hæreticos Bell., l. 1 de Verbo Dei, c. 18, et latius l. 4 de Justificat., a principio usque ad c. 6; Stapleton., in Antidoto ad Roman. 3; Valent., lib. de Differentia veteris et novæ legis. c. 1. Probari autem solet hæc doctrina ex Paulo, ad Rom. 1, dicente : *Evangelium est virtus Dei in salutem omni credenti*, nam Evangelium idem est quod lex gratiæ : dicitur autem virtus Dei, quia dat vires ad bene operandum, utique per justitiam et auxilium gratiæ. Et huic consonat illud 1 ad Corint. 15 : *Notum vobis facio Evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, per quod et salvamini ;* salvantur autem homines si justificentur et in justitia perseverent : ergo totum hoc confert Evangelium. Præterea frequenter Paulus docet legem veterem non justificasse, quod supra diximus esse verum de tota lege, etiam ut includente præcepta moralia, cum August. de Spirit. et litter., c. 8 et 17; et in hoc intendit Paulus distinguere legem veterem a nova. In hoc enim sensu dicit ad Rom. 3 : *Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei*, id est, evangelicam, quam c. 8 vocat legem *Spiritus vitæ in Christo Jesu ;* et de illa subjungit : *Liberavit me a lege peccati et mortis ;* et infra ait datam esse *ut justificatio legis impleretur in nobis*. Et ita intelligit hæc loca August., l. de Spirit. et litter., c. 4, 8, 14, 16 et 18, et lib. 1 contra duas epist. Pelag., cap. 7 et 21; l. 1 de Pecc. mer. et remis., c. 11; ep. 157 ad Optat.

2. *Objectio.—Responsio D Thom. ex Augustino.—Difficultas.*—Non est autem facile ad explicandum quomodo lex nova hunc faciat effectum, quia lex consistit in præceptis; præceptum autem, ut tale est, non justificat, quia non dat gratiam nec vires spirituales ; est enim quid extrinsecum objectum, bonum vel malum ostendens, vel constituens, et ita per se spectatum quasi extrinsece se habet ad hominem, sicut objectum : ergo non potest justificare, etiam in lege nova. Nam quoad hoc eadem videtur esse ratio de hac lege quæ de quacumque alia. Ad hanc vero difficultatem respondet D. Thom. supra, ex Augustino, in locis allegatis, in lege nova duo esse, nimirum præcepta, documenta, seu consilia Christi, et spiritum fidei et gratiæ qui in ea communicatur. Quoad priorem ergo partem concedit D. Thom. legem novam non justificare, propter rationem dictam; per spiritum autem gratiæ dicit justificare, et quia hoc posterius est præcipuum in lege gratiæ, ideo simpliciter hæc lex justificare dicitur, juxta hanc declarationem. Et consequenter omnia loca Pauli in quibus sermo est de lege justi-

ficante, intelliguntur ab istis Patribus de lege gratiæ, quatenus est ipsa gratia, sub gratia intelligendo omne auxilium gratiæ quod ad credendum et bene operandum datur. Unde etiam de hac lege secundum dictas ejus partes intelligunt illud 2 ad Corinth. 3 : *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* Nam per *litteram* intelliguntur præcepta et documenta, et quidquid pertinet ad doctrinam exteriorem, sive scriptam, sive verbo traditam : et ideo littera præcise spectata et separata a spiritu non dat vitam, sed potius per occasionem illam tolleret etiam in lege gratiæ, si separaretur a spiritu. Nomine autem *spiritus* significatur auxilium gratiæ, quod est principium spiritualis vitæ. Statim ergo occurrit vulgaris difficultas, quæ in simili tacta est supra c. 3; nam hoc modo nulla est differentia inter legem novam et veterem, vel naturalem : nam omnibus commune est ut per præcepta, quatenus præcepta sunt, non justificent, ut in dicta sententia supponitur, et omnes communiter videntur docere. Deinde vero est etiam omnibus commune justificare per gratiam annexam præceptis : nam semper lex divina, præsertim quæ de actibus supernaturalibus et in ordine ad finem supernaturalem data est, habuit adjunctum spiritum gratiæ, quia sine illo impleri non posset, et Deus non præcipit impossibilia : omnis autem gratia, cum quacumque lege data, fuit sufficiens ad justificandum, ut constat : ergo nulla est differentia. Accedit quod hoc modo quælibet lex Dei potest etiam appellari lex gratiæ, ratione impulsus ad justitiam, quia semper habet adjunctam gratiam, quæ in lege nova non habet majorem proprietatem legis.

3. *Responsio.—Alia differentia.*—Ad hanc vero difficultatem est etiam responsio communis, gratiam convenire legi novæ quasi per se et ex propriis; antiquioribus vero legibus non ex vi illarum seu per se fuisse conjunctam, sed per respectum ad legem gratiæ; et ideo legi gratiæ simpliciter tribui justificationem, non vero superioribus legibus, et propter eamdem causam non possunt appellari leges gratiæ, quia licet in illis fuerit, non ex illis, sed per respectum ad legem novam. Et propter eamdem rationem, omnes qui in illis legibus justificati sunt, ut sic, ad legem gratiæ pertinere dicuntur a divo Thom. supra, et est sententia Augustini in locis statim citandis. Fundamentum autem hujus doctrinæ est, quia nulla gratia data est hominibus a principio mundi usque nunc, nisi per Christum, juxta illud Actor. 4 : *Neque enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Quod intelligendum esse de omnibus hominibus, etiam qui Christum præcesserunt, docet optime August. in epist. 157 ad Optatum, et sumitur ex verbis ejusdem Petri Actor. 15 : *Per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi,* id est, patres nostri : de illis enim locutus fuerat, et illos refert. Sumitur etiam ex Paulo ad Romanos 3, ibi : *Propter remissionem præcedentium delictorum ;* cui consonat illud ad Heb. 9 : *In remissionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento :* et illud 1 Cor. 10 : *Bibebant autem de spirituali, consequente eos petra, petra autem erat Christus.* Ubi de hominibus existentibus sub lege loquitur, eosque dicit bibisse de Christo petra et fonte aquæ vivæ, quia per fidem ejus gratiam impetrabant, ut late ostendit August. l. 1 contra duas Epist. Pelag., c. 7 et 21. Unde concludit l. de Peccat. meritis, c. 1 : *Quia gratia Salvatoris operata est in antiquis Sanctis, quicumque antequam in carne Christus veniret, ad ejus tamen adjuvantem gratiam, non ad legis litteram quæ jubere tantum, et non adjuvare potuit, pertinebant.* Ob hanc ergo rationem spiritus gratiæ dicitur esse proprius legis novæ, quia data est eo tempore in quo jam auctor gratiæ advenit, et redemptionem hominum consummavit, gratiamque omnibus meruit. Imo idem ipse est auctor hujus legis et gratiæ, et ideo præcipiendo simul præbet gratiam et vires ad præceptum implendum ex vi talis status. Quod non ita erat in lege veteri, quæ secundum illum statum præcipere poterat, non autem gratiam dare; sed mediante fide impetranda erat per Christum legis gratiæ auctorem, ut explicuit Paulus ad Rom. 10. Et ex hac differentia sequitur alia, nimirum, adjutorium gratiæ longe abundantius dari in hoc statu quam in præcedentibus, juxta illud Joan. 7 : *Nondum erat spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus,* quod dictum quidem est de speciali Spiritus sancti adventu in die Pentecostes, tamen cum proportione applicari potest ad abundantiam gratiæ hujus status propriam, quæ in illo adventu significata et quodammodo inchoata est, ut sancti interpretantur. Et ob hanc etiam causam lex hæc merito dicitur per antonomasiam lex gratiæ, et lex justificans, et jugum suave, ac similia, quæ legi veteri attribui non possunt.

4. *Dubium superest.*— Adhuc vero difficul-

tas superest circa hanc sententiam et doctrinam : nam, licet quoad ea quæ affirmat de spiritu gratiæ, et de necessitate illius, et efficacia ejus ad justificandum, et de largitione vel obtentione illius per Christum et fidem ejus, et de discrimine inter veterem legem et novam, quoad hanc partem vera sint recteque satisfaciant, nihilominus quoad aliam partem legis novæ, quæ consistit in collectione præceptorum (quæ in ratione propriæ legis est præcipua), non videtur per illam doctrinam satisfactum, quia non videtur omnino negandum quin lex gratiæ, etiam sic sumpta, aliquo modo justificet ratione sui, et non tantum ratione adjuncti, quod est gratia. Nam si hoc potest commode intelligi et explicari, non videtur negandum, cum ad perfectionem legis pertineat, et hæc perfectio sit maxime consentanea excellentiæ hujus legis, et secundum illam proprius explicetur hic effectus respectu legis novæ, et differentia ejus a lege veteri in eodem effectu.

5. *Responsio. — Notandum in quo sensu lex sumatur.* — Videtur ergo satis probabiliter dici posse, in aliquo sensu proprio, convenire legi novæ, per præcepta sua justificare. Ad quod explicandum, adverto legem collective sumptam (ut hic loquimur) non solum includere præcepta ut obligantia, sed etiam ut instituentia talem statum legis, et talia fundamenta illius congregationis seu Ecclesiæ pro qua datur talis lex. Talis enim institutio positiva est, et inter effectus legis numeratur, ut supra circa legem humanam et circa legem veterem explicavi, quia non fit sine aliqua obligatione ad talem institutionem servandam. Item sub propria lege non tantum imperium, sed etiam promissio illi annexa comprehenditur; tum quia accessorium sequitur principale, et sub illius appellatione comprehenditur; tum etiam quia, sicut comminatio est quædam pars legis pœnalis, ita promissio est pars legis directivæ et favorabilis: unde fit ut, sicut pœna dicitur effectus legis, ita etiam præmium lege promissum inter effectus legis computandum sit, ut in superioribus etiam ostensum est. Ex quo etiam advertere maxime oportet, ut aliquid tribuatur propriæ legi tanquam effectus ejus, non esse necessarium ut ab illa formaliter fiat, sicut fit obligatio (ut multi loquuntur); neque etiam ut effective ab illa fiat per seipsam tanquam a causa proxima et per se morali, quomodo irritatio actus, aut pœna, vel inhabilitas aliquando fit immediate per legem; sed sufficere interdum ut, observatione vel transgressione legis, talis effectus necessario consequatur ex vi legis, seu institutionis, vel promissionis per ipsam factæ. Sic enim irritatio actus vel pœna est effectus legis, non solum quando per ipsam legem immediate fiunt, sed etiam quando fiunt per judicem secundum legem operantem. Et ratio est clara, quia tunc etiam lex cooperatur ad talem effectum, saltem morali modo impellendo et movendo judicem ad illum.

6. *De modo quo lex nova justificet probatur primo.* — Dico ergo legem novam, etiam ut propria lex est, justificare, cooperando aliquo modo ad justificationem in suo genere, et non excludendo aliam causam, vel formalem, vel efficientem magis propinquam et propriam ejusdem justificationis. Probatur primo, quia per hanc legem instituta sunt sacramenta, quæ ratione talis institutionis habent vim justificandi apud Deum; ergo hoc titulo vere ac proprie dicitur lex hæc justificare. Antecedens suppono tanquam certum ex Concilio Tridentino, sess. 7, 13 et 14, et ex materia de Sacramentis. Consequentia vero probatur ex declaratione facta, quia effectus ille pendet ex institutione, et institutio ex lege; ergo lex est causa saltem moralis a qua pendet talis effectus. Item quia talis lex (nostro modo intelligendi et loquendi) quasi obligat Deum, et necessitatem imponit justificandi hominem sic accedentem ad tale Sacramentum; ergo lex etiam est causa talis effectus in suo genere. Denique declaratur ex proportione ad legem veterem; nam illa dicitur justificasse quoad justificationes carnis, ut ait Paulus ad Hebr. 9, quia instituebat sacramenta, quæ habebant vim tollendi immunditias legis; ergo simili modo dicitur lex nova, in suo ordine altiori, justificare spiritualiter et coram Deo, quia instituit sacramenta habentia vim justificandi. Sic dixit Macar. Ægypt., homil. 47 de Allegoriis legis: *Apud illos Baptisma sanctificabat carnem, apud nos autem est Baptisma sancti Spiritus et ignis,* et alia quæ prosequitur. Atque hanc doctrinam tradunt hic Sotus, Medin., Valent. et alii, qui non dicunt solum hoc interesse inter legem novam et veterem, nec propter hanc solam causam legem novam justificare, sed hanc esse unam ex sufficientibus rationibus, et unam ex excellentiis hujus legis supra veterem, et ita doctrina est verissima, et satis consentanea decreto Eugenii Papæ in fine Concilii Florentini.

7. *Probatur secundo.* — Deinde probatur et explicatur assertio, quia hæc lex continet multas promissiones internæ justitiæ et sanctitatis sub conditione alicujus operis ; ergo quando conditio impletur, justificatio, quæ mediante tali opere comparatur, recte potest huic legi attribui tanquam promittenti. Consequentia patet ex discursu supra facto. Antecedens vero potest imprimis applicari ad promissiones gratiæ Sacramentis factas, quæ dicuntur esse de conferenda gratia ex opere operato, et sunt propriæ legis novæ. Deinde habet locum in promissionibus factis operibus meritoriis, quæ implentur in justificatione ex merito, seu ex opere operantis : nam illa justificatio recte attribuitur legi gratiæ, quia per suam observationem justificat, ex vi promissionis in tali lege factæ. Neque potest hoc ita attribui legi veteri ; nam licet observantia illius facta ex spiritu fidei vivæ justificaret per augmentum gratiæ, tamen promissio illius justitiæ non erat ex tali lege, neque in ipsa lege, ut supra dixi, sed erat ex meritis Christi venturi, et ita quasi participabatur a lege gratiæ, ratione auctoris ejus, quod habet locum etiam in statu legis naturæ, ut supra notavimus. Denique (quod notandum est), cum hæc lex per se et quasi ex propriis promittat spiritualem justitiam sub conditione operis, necessario includit vel promittit spirituales vires , et auxilia necessaria ut possint homines implere opera illa quæ ad talem justitiam necessaria sunt ; tum quia alias promissio sub conditione talis operis videretur ficta et inutilis ; tum etiam quia auctor hujus legis utrumque suis subditis meruit. Igitur, ratione promissionum per se pertinentium ad hanc legem, omnis justificatio, tam secunda quam prima, et ipsum justificationis initium non immerito potest huic legi attribui. Et quamvis D. Thomas non ita distincte hæc omnia explicuerit, nihil tamen horum negavit. Existimo autem in præceptis hujus legis solum considerasse vim obligandi, et in documentis vim consulendi, vel ostendendi justitiam, et sub hac ratione dixisse legem hanc non justificare. Sub gratia autem comprehendere videtur omnia subsidia gratiæ, inter quæ computari possunt instrumenta per quæ confertur, et promissiones ejus. Verumtamen, quatenus hæc etiam ad legis officium et institutum pertinent, ut declaravi, merito etiam ipsi legi novæ hic effectus in suo genere tribuitur.

8. *Plures spirituales effectus posse huic legi attribui.— Peccatorum remissio.— Sacramentalis gratia. — Characteres Sacramentorum, etc. — Alii novæ legis effectus.* — Ex quo tandem colligo plures spirituales effectus posse huic legi attribui. Hujusmodi sunt imprimis omnes illi qui sunt effectus Sacramentorum, ut est peccatorum remissio et omnis sacramentalis gratia, sive habitualis sive actualis, et characteres Sacramentorum , ac subinde potestas ordinis, quæ per unum ex Sacramentis confertur : nam omnia hæc dantur ex vi institutionis hujus legis. Imo cum his connexa est etiam potestas jurisdictionis pertinens ad forum Sacramenti pœnitentiæ, quia non potest illud Sacramentum sine hac potestate subsistere, et ideo in illius institutione includitur hæc potestas seu promissio ejus in generali, respectu Ecclesiæ, licet determinatio seu applicatio talis potestatis ad has vel illas personas fuerit dependens ex arbitrio Christi, et ex alia peculiari institutione. Verumtamen illa etiam determinatio et institutio ad legem novam in tota sua amplitudine pertinet, et ideo hoc etiam titulo talis potestas inter effectus hujus legis computatur. Unde consequenter fit, ut tota etiam spiritualis potestas jurisdictionis, quæ est in Ecclesia pertinens ad ejus externum regimen , et status hierarchicus ejusdem Ecclesiæ cum perfecta monarchia, dici possunt effectus hujus legis ; quia omnia sunt a Christo instituta, et quadam immutabili lege stabilita : et ideo hæc et similia dicuntur esse de jure divino legis gratiæ , quamvis non omnia æque primo et immediate sint de jure divino, ut ex propriis locis constat. Denique alia etiam spiritualia bona, quæ ex vi generalium promissionum fidelibus conferuntur, inter effectus hujus legis computari possunt, ut explicatum est. Aliqui etiam huic legi attribuunt omnia privilegia gratiæ, extraordinaria auxilia, et vocationes, etiam miraculosas, quæ in hoc statu legis frequenter communicantur. Sed, hoc licet sit verum ratione auctoris hujus legis, quia hæc omnia abundantissime meruit, et ideo etiam sint valde consentanea statui hujus legis, non tamen ita proprie tribuuntur legi secundum propriam rationem ejus , cum potius supra vel ultra legem esse videantur. Præter hos autem effectus non occurrunt alii qui possint huic legi proprie tribui, quia hæc lex nec promittit bona temporalia, ut talia sunt, nec etiam per se infert irregularitates, neque alias pœnas hujus vitæ, neque etiam irritat actus quos lex ipsa naturalis non irritat, ut ex dictis in capite secundo satis constat.

CAPUT VI.

AN POSSIT ALIQUIS IN LEGE NOVA DISPENSARE.

1. *De dispensatione in lege nova.* — *Duplex mutatio.* — *Deum posse in lege sua dispensare.* — Explicatis causis et effectibus hujus legis, dicendum sequitur de proprietatibus ejus; sed inter eas solum illæ quæ ad immutabilitatem ejus pertinent, aliqua explicatione indigent : nam reliquæ, nimirum, quod sit sancta, spiritualis, potens, seu effectrix multorum bonorum, et consequenter quod sit suavis, et similes, ex dictis causis et effectibus hujus legis satis notæ sunt, et in capite octavo aliquid addemus. Nunc ergo immutabilitas explicanda est, quæ mutationi opponitur, et ideo duplex esse potest, sicut duplex est mutatio legis, scilicet, dispensatio et abrogatio, quibus opponuntur indispensabilitas et perpetuitas, et de hac posteriori dicemus in cap. seq.; nunc prior tractanda est. Potest autem sermo esse de dispensatione, vel obtinenda a Deo vel ab homine. De Deo vero nulla est controversia ; clarum est enim posse in lege sua dispensare pro suo arbitrio, etiam sine causa : nam si hoc potest legislator humanus in sua lege, multo magis Deus. Imo, licet homo non recte aut licite id faciat sine causa ; si Deus id faceret, honestissime et rectissime faceret, tum quia est supremus Dominus, tum etiam quia ejus voluntas est suprema regula bonitatis. Neque obstabit quod voluntas sit immutabilis, quia sine sui mutatione potest Deus mutare quæ statuit, et ita ex æternitate potuit habere decretum tollendi obligationem suæ legis ab aliquo in tali tempore, per quod sine sui mutatione cum illo dispensaret. Hujusmodi ergo dispensatio possibilis est de potentia absoluta : nam de lege ordinaria certum est regulariter non concedi, quia Deus vult homines per homines gubernare. Neque admittenda est talis dispensatio, nisi Ecclesiæ de illa constare possit, et per illam approbetur, juxta regulam Innocentii III, in c. *Cum ex injusto,* de Hæret., et in c. *Nisi cum pridem,* de Renuntiat.

2. *Dispensabilitas hujus legis per hominem.* — *Nullum temporalem principem posse in hac lege dispensare.* — Omissa ergo dispensatione divina, quæstio est de dispensabilitate hujus legis per hominem, et tota reducitur ad summum Pontificem, nam de cæteris non potest esse controversia. Nam cum auctor hujus legis sit superior omni homine, certum est nullum hominem posse in hac lege dispensare, nisi per potestatem supernaturalem et spiritualem a legislatore concessam, quia inferior non potest dispensare in lege superioris, nisi ex ejus voluntate et concessione. Atque hinc certum est nullum temporalem principem, regem, vel imperatorem posse in hac lege dispensare, quia potestas eorum supernaturalis non est, nec spiritualis a Christo concessa ; sed est mere temporalis et humana, ad ordinem tantum naturæ spectans, ut supra lib. 3 et 4 ostensum est. Si ergo talis potestas est in hominibus, solum esse potest in Pastoribus Ecclesiæ ; ergo maxime in summo Pontifice : nam in illo est suprema spiritualis jurisdictio, et ab eo ad cæteros Episcopos aut Prælatos derivatur, quantum expedit Ecclesiæ, et uniuscujusque muneri et officio conveniens est. Unde, de cæteris Episcopis infra Pontificem, communis sensus doctorum esse videtur nullum eorum posse dispensare in jure divino evangelico, ut statim videbimus. Et ratio reddi potest, quia licet potestas hæc esset necessaria Ecclesiæ, non esset necessaria inferioribus Episcopis, quia existens in summo Pontifice sufficeret, cum usus talis potestatis possit esse rarissimus, et ideo nunquam legimus potestatem hanc esse commissam alicui inferiori Episcopo, etiam Patriarchæ. Denique regula juris generalis est majores Ecclesiæ causas ad Petri sedem esse referendas, c. *Majores,* de Baptismo ; dispensatio autem in jure evangelico inter gravissimas causas merito computatur, et ideo tota hæc quæstio ad Petri sedem revocatur.

3. *Prima sententia affirmativa, Papam posse dispensare in omnibus quæ sunt juris divini, exceptis articulis fidei.* — In hoc ergo puncto, prima sententia absolute et indistincte affirmat Papam posse dispensare in omnibus quæ sunt juris divini, præterquam in articulis fidei. Ita loquitur Panormit., in cap. *Proposuit,* de Concess. præb., num. 20, citans Innocentium in cap. *Cum ad monasterium,* de Statu Monachor., ubi dicit non posse Papam sine causa dispensare in iis quæ sunt juris divini, sentiens ex causa posse ; et idem sentit Felin. in cap. *Quæ in Ecclesiarum,* de Const., n. 19 et 20, ubi inter alia ait posse Pontificem ex causa mutare formam Baptismi in hanc : *Ego te baptizo in nomine Trinitatis,* quod refert ex Innocent. in c. 1 de Baptismo, in fine, n. 11. Imo idem Felin., in cap. 1 de Const., n. 23, audet affirmare, posse Papam unico verbo creare Sacerdotem, dicendo : *Sis*

presbyter, sine alia solemnitate, quod refert ex Innocent. in cap. 1 de Sacra Unct., ubi nihil reperio. Addit præterea idem Felin. Papam posse solo verbo Episcopum facere, et citat Angelum in lege 2, c. de Crimin. sacrilegii, et in l. 1, c. de Sententiam passis. Eamdem sententiam tenuit Dec., cons. 112, n. 3, in fine, volum. 1, et in dict. cap. *Quæ in Ecclesiarum*, n. 25 et seq., alias n. 44 et 45 in novis. Allegantur etiam alii juristæ in cap. 2 de Translat. Episcopi, et in l. *Manumissiones*, ff. de Just. et jur., et in l. 2, c. de Serv. Verum est tamen plures illorum confuse loqui, non distinguendo inter jus naturale et positivum divinum. Imo interdum loquuntur de jure divino legis veteris ac si nunc obligaret, sæpe etiam indistincte loquuntur de dispensatione et interpretatione, quas nos postea distinguemus. Nunc vero intellecta hac sententia de propria dispensatione et de proprio jure divino positivo legis novæ, fundari potest:

4. *Quatuor fundamenta. — Primum exemplum.— Secundum.*—Primo, in verbis Christi Matth. 16 : *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.* Nam hæc tam generalis concessio nihil excludit quod secundum rectam rationem possit subsistere; hujusmodi autem est hæc potestas, ut ostendemus : ergo non est facienda hæc exceptio vel limitatio potestatis pontificiæ. Secundo, ex illis verbis colligimus potestatem dispensandi in juramentis, et votis, et in matrimonio rato, et vinculo spirituali inter Episcopum et Ecclesiam, sponsam suam, quod esse juris divini sentit Innocentius III, in cap. *Inter corporalia*, de Translat. Episcop. ; et rationem reddit quæ in toto jure divino locum habet, scilicet, quia, quando Pontifex illud vinculum solvit, non utitur potestate humana, sed divina, id est, divinitus concessa. Unde aliqui hoc etiam extendunt ad carnale matrimonium etiam consummatum, et ad dispensationem in professione religiosa, etiamsi de jure divino positivo esse censeant : ergo idem dicendum est de dispensatione in lege gratiæ. Tertio, potest ratione hoc confirmari, quia, attenta humana conditione, talis potestas necessaria est in Ecclesia, quia sæpe accidere potest casus in quo observatio alicujus legis divinæ sit magis nociva, vel impediat magis bonum, et propterea dispensatio in illa fit maxime consentanea rationi : ergo non est verisimile Christum reliquisse Ecclesiam sine hac potestate, quia secundum legem ordinariam non possunt homines a Deo ipso immediate petere dispensationem, nec debent necessario illa carere in tali necessitate, neque obligari per positivam legem divinam cum tanto rigore, quia non est consentaneum sapientiæ et suavitati Providentiæ. Quarto, potest hoc confirmari ex usu variis exemplis. Primum et gravissimum omnium est, quia jure divino solus Episcopus est minister sacramenti Confirmationis, et nihilominus Papa, dispensando in hoc jure, potest hoc ministerium committere simplici Sacerdoti. Secundum est, quia, secundum jus divinum, Eucharistia nec confici nec sacrificari potest nisi in duabus speciebus, et tamen, ob necessitatem et carentiam vini, dispensavit interdum Pontifex ut in solo pane conficiatur, ut aliqui referunt et sequuntur, quos retuli in 3 tom. 3 part., disp. 43, sect. 4; et sequitur Turrecr. in cap. *Comperimus*, de Consecrat., dist. 2 ; Ant., 3 p., tit. 13, c. 6, § 1, et nonnulli alii moderni. Tertium exemplum addi solet de dispensatione in residentia Episcoporum, quæ etiam est de jure divino.

5. *Secunda sententia. — Duplex præceptum divinum.* — Propter hæc autem fundamenta nonnulli theologi, licet non admittant cum jurisperitis potestatem dispensandi in toto jure evangelico et omnibus præceptis ejus, nihilominus admittunt in aliquibus posse cadere dispensationem pontificiam. Ita Cano, relect. de Pœnit., p. 5, ad finem ; et sequitur Sanc., lib. 8 de Matrimon., disputat. 6, n. 6. Ut autem certam aliquam regulam constituant, distinguunt duplicia præcepta divina : quædam sunt, quorum observatio nunquam potest in particulari non esse magis expediens, sine impedimento majoris boni, qualia sunt præceptum confessionis et Baptismi, item præceptum utendi in Sacramento forma præscripta; alia sunt, quorum observatio in particulari casu potest impedire majus spirituale bonum, ut sunt (ait Cano) votum et juramentum ; Sanc. vero adhibet dictum exemplum de consecratione in una specie. Priora ergo præcepta dicunt esse indispensabilia, quia in eis nulla potest occurrere ratio dispensandi, et consequenter nec potestas pro illis data est ; posteriora vero dicunt esse dispensabilia propter contrariam rationem et fundamenta superius adducta.

6. *Hanc opinionem solum materialiter a prima differre.* — Si quis tamen recte consideret, hæc posterior opinio non differt formaliter a præcedenti, sed quasi materialiter, licet

auctores ejus aliud intendant. Declaratur, quia etiam jurisperiti docent inferiorem non posse dispensare in lege superioris sine causa, et ideo licet id facere tentet, nihil facere : unde necessario etiam docent legem Christi non esse dispensabilem ab homine sine causa, et Pontificem non habere hanc potestatem. Hoc autem idem dicere tenentur auctores secundæ sententiæ; nec enim dicere possunt Christum dedisse Pontifici potestatem dispensandi in tali vel tali lege, quia in illis præsciebat posse occurrere legitimas causas. Nam Christi concessio generaliter facta est, ut constat ex verbis ejus ; nullam ergo legem in particulari designavit ; sine fundamento ergo hoc excogitaretur aut fingeretur ; ergo si Christus dedit aliquam potestatem ad hanc dispensationem, fuit ad dispensandum in quacumque lege sua, si causa rationabilis occurreret. Et hanc voco formalem convenientiam dictarum opinionum. Materialis autem dissensio erit, an in tali vel tali lege possit sufficiens causa occurrere ad dispensandum, in qua re potest esse infinita varietas, neque ab illis auctoribus assignatur probabilis regula ad id discernendum. Nam si causa sufficiens est, quod in particulari casu magis spirituale bonum per legem impediri videatur, vix cogitari poterit lex aliqua Christi in qua non possit occurrere legitima causa dispensandi. Ut, verbi gratia, lex Christi est : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua*, etc. ; in casu ergo in quo deest aqua, videtur illa lex cedere in spirituale nocumentum parvuli ; poterit ergo dispensare Papa ut in similibus casibus verba sufficiant ad conferendam gratiam parvulo, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Simile esse potest de lege Christi, ut solus Sacerdos possit absolvere a peccatis : nam ubi deest Sacerdos, si lex illa stricte servanda sit, videbitur multorum salus impediri ; poterit ergo dispensare Papa ut, in similibus casibus, diaconus vel etiam laicus vere absolvat, etiam non faciendo ex attrito contritum. Item, ubi deest vinum, dicitur Papa posse dispensare ut sine illo fiat sacrificium, quia ita videtur expedire communi bono alicujus nationis ; ergo si alicubi desit triticum (ut revera in multis remotissimis provinciis deesse dicitur), poterit Papa concedere ut in pane hordeaceo, vel ex quacumque farina quæ ibi inveniri possit confecto, vera consecratio fiat, ne aliqua provincia tanto bono careat, sicut Melanchthon dixit Ruthenos carentes vino posse consecrare Calicem in aqua mellita, ut refert Bellarmin., lib. 4 de Eucharistia, cap. 24 ; et de quibusdam aliis Septentrionalibus hæreticis vino carentibus a fide dignis audivi, dispensare secum vel interpretari, ut loco vini cervisiam, id est, potum ex aqua et hordeo et aliis rebus confectum, in sacrificio apponant. Hæc autem et similia absurda sunt et incredibilia, secundum principia fidei et veram theologiam.

7. *Tertia sententia communis theologorum.* — Est ergo tertia et communis theologorum sententia, absolute negans legem Christi divinam esse dispensabilem, etiam per Pontificem. Ita supponit ubique D. Thomas 2. 2, q. 88, art. 10, in tertio argumento cum solutione, et 1. 2, quæst. 97, art. 4, ad 3. Et specialiter docet de Pontifice, non posse dispensare in lege nova, in quodlib. 4, art. 13, et quodlib. 9, art. 15. Idem in 4, d. 27, q. 3, art. 3, ad 2, ubi solum excipit ea quæ sunt de institutione Apostolorum, quæ quodammodo solent divina appellari, non tamen proprie pertinent ad legem novam ut divina est, et ita exceptio illa firmat regulam generalem, quod Papa non possit in lege Christi dispensare. Idem tenent communiter Thomistæ supra dicta loca D. Thom. 1. 2 et 2. 2; et Soto, lib. 1 de Justit., q. 7, art. 3; Ledesm. in 4, 2 part., quæstione 4, art. 6; et idem aperte docet Cano, lib. 2 de Locis, c. 18, et ad 4; Catherin., lib. 6 contra Cajet., c. 2; et Turrecr., in Sum. de Ecclesia, cap. 107 ; Major, in 4, d. 24, quæst. 12; et Almain., lib. de Suprema potestate ecclesiast., c. 3; Salm., tract. 61 in Acta, in 4 et 5 differentia inter jus divinum et humanum, ubi indistincte loquitur de jure divino naturali et positivo. Idem tenent Summistæ communiter verbo *Papa*, præsertim Sylvest., quæst. 16 ; Covarr. in 4 Decr., 2 p., c. 6, § 9, n. 4, ubi alios allegat. Et huic sententiæ favent multa decreta, 25, q. 1, præsertim cap. *Sunt quidam*, et duo sequentia, in quibus dicitur contra statuta Patrum nihil posse condi vel mutari, etiam per sedis Apostolicæ auctoritatem, quod necessario debet intelligi de statutis traditis ab Apostolis ex ore Christi. Et ita Leo Papa, epist. 90, c. 1, et habetur in cap. ult., d. 14, distinguit quædam statuta immutabilia ab aliis quæ pro varietate temporum mutantur; priora ergo intelligit esse divina, posteriora autem humana.

8. *Congruentia.* — Ex quo potest optima congruentia pro hac sententia sumi. Nam convenientissimum fuit esse in Ecclesia Christi aliqua præcepta ita immutabilia, ut per ho-

minem dispensari non possint; ergo talia censenda sunt illa quæ ad legem a Christo institutam et latam pertinent. Antecedens patet, quia hæc Ecclesia semper debet esse una, et ideo observare etiam debet uniformitatem, non solum in fide, sed etiam in religione exteriori, et in substantialibus ritibus suis, quia (juxta sententiam Augustini supra relatam) non potest aliter humana congregatio in unum corpus religionis conjungi; sed hæc stabilitas et unitas Ecclesiæ sine præceptis dicto modo immutabilibus convenienter conservari non posset : ergo. Probatur minor : nam si per dispensationes possent fundamenta Ecclesiæ labefactari, aut variationem aliquam recipere in diversis partibus ejus, discursu temporum tanta facta esset mutatio, ut vix Ecclesiæ unitas agnosceretur : ergo oportuit hæc præcepta quasi fundamentalia, ut sic dicam, esse prorsus invariabilia et indispensabilia. Unde facile probatur prima consequentia : nam ideo Christus Dominus aliqua specialiter et in particulari determinavit et præcepit, ut in illa non posset cadere humana mutatio, ut patet de præcepto Baptismi, et similibus. Ergo consequenter censendum est omnia, quæ ab ipso præcepta sunt, talia esse; tum quia solum specialiter præcepit ea quæ ad fidem et sacramenta pertinent, ut supra declaratum est : hæc autem omnia pertinent ad substantiale Ecclesiæ fundamentum; tum etiam quia non est major ratio cur quædam sint dispensabilia, et non alia, nec potest hujus diversitatis conveniens assignari regula, ut circa tertiam opinionem declaratum est, et magis patebit ex sequentibus.

9. *Ratio a priori.* — Ratio autem a priori hujus sententiæ est, quia inferior non potest dispensare in lege superioris, nisi ab eo habeat specialem potestatem. Et ob hanc causam in legem veterem dispensatio non cadebat, quia erat lex Dei, et Deus non dederat potestatem talem hominibus. At vero etiam in lege nova non est data hominibus talis potestas, neque etiam Petro : ergo. Minor patet, quia verba illa generalia : *Quodcumque solveris et ligaveris*, non sufficiunt ut per illa intelligamus datam potestatem ad solvendum jus divinum; tum quia sub generali concessione non solent venire ea quæ magnam specialitatem habent, et quæ verisimiliter non esset superior in particulari concessurus ; talis autem esset hæc potestas. Et ideo notanter dixit D. Thom. 1. 2, q. 67, art. 4, ad 3 : *Quæ sunt a Deo, nullus potest dispensare nisi Deus, vel is cui ipse specialiter committeret;* oportet ergo ut talis commissio specialis fieret. Tum etiam quia ibi tantum intelligitur concessa potestas quæ futura erat in ædificationem, non in destructionem, juxta sententiam Pauli 2 Cor. 2, 13; potestas autem hæc potius esset in destructionem quam in ædificationem, ut declarat ratio prior. Eo vel maxime quia si illa verba ita extendantur, intelligenda erunt de potestate dispensandi in omnibus divinis præceptis, quod incredibile est. Et sequela patet ex vi ejusdem distributionis, et ex discursu facto, quia nulla conveniens ratio assignari potest ad differentiam vel exceptionem aliquam faciendam. Tum denique quia explicare quid sub illis verbis contineatur, maxime pertinet ad ipsos Pontifices successores Petri; at ipsi Pontifices in se hanc potestatem non cognoscunt, ut constat ex canonibus supra citatis, et quia, ubicumque agitur de jure divino, si de illo constet, dispensare refugiunt; imo etiam in præceptis vel institutionibus apostolicis difficile dispensant, argumento c. 2 de Bigamis; ergo nullum relinquitur fundamentum sufficiens hujus concessionis seu potestatis.

10. *Tertia sententia simpliciter vera; distinctio inter dispensationem et interpretationem.*— Hæc ergo sententia mihi maxime probatur. Ut autem et magis eam explicemus et objectionibus satisfaciamus, distinguamus imprimis inter propriam dispensationem, quæ obligationem supponit, etiam in particulari casu in quo illam aufert, et interpretationem, quæ in particulari casu non supponit obligationem, sed dubium ejus, et ita non tollit obligationem, sed dubitationem, declarando in tali casu non fuisse mentem legislatoris obligare. Dicta ergo sententia præcipue loquitur de dispensatione ; nam interpretationem aliqui ex auctoribus ejus admittunt, ut Major, Ledesm., Covarr., et alii non negant, et videtur consentaneum superius dictis de interpretatione in lege veteri. De utraque ergo dicendum est. Prius vero iterum distinguendum est juxta superius dicta inter institutiones a Christo factas, præcise spectatas, et inter præcepta positiva de usu rerum sic institutarum. Priores sunt monarchia Ecclesiæ spiritualis cum suo ordine hierarchico, et cum talibus sacramentis, et sacrificio; posteriora sunt præcepta obligantia ad usum aliquem, vel observantiam talium rerum. Quæ duo in rigore diversa sunt, ut supra notavi, et ideo in præsenti potest dubitari utrum eamdem vel diversam rationem subeant.

11. *Præcepta legis gratiæ positiva nullam dispensationem per modum epiikiæ admittere.* —Dico ergo primo : præcepta positiva legis gratiæ nullam dispensationem nec interpretationem per modum epiikiæ admittunt. Loquor de præceptis positivis, quia ex institutione sacramentorum legis novæ intrinsece sequuntur aliquæ obligationes quæ, ex hypothesi, pertinent ad jus naturale, ut in superioribus tactum est; et de illis nunc non agimus, sed dicemus inferius. Sic ergo prior pars de dispensatione satis probata videtur in fundamentis tertiæ sententiæ, et breviter potest ita declarari, quia in lege nova pura præcepta positiva non sunt nisi vel de fide explicita aliquorum mysteriorum nostræ religionis, vel de usu quorumdam sacramentorum, vel etiam sacrificii; in hæc autem non cadit aliqua dispensatio : ergo. Major supra probata est. Minor inductione ostenditur. Nam præceptum fidei, quatenus divinum est, solum est de illa fide quæ est necessaria ad salutem; sed in hac fide non cadit dispensatio, quia non potest Ecclesia mutare media ad salutem necessaria, neque illa supplere, si omnino desint, ut patet in parvulo qui baptizari non potest, et in ipsa fide sic declaratur : nam vel homo potest scire et explicite credere omnia quæ ex præcepto divino sunt necessaria ad salutem, vel non potest. Si potest, non potest Ecclesia dispensare cum illo ut non teneatur, vel ut sine tali fide salvetur, ut est per se notum. Si vero non potest, vel nihil omnino supernaturaliter credere potest, vel saltem potest aliquid, quod de facto credit. In priori casu, impossibilis est dispensatio propter rationem factam, quod Ecclesia non potest supplere remedium necessarium ad salutem. In altero vero casu, si ignorantia sit invincibilis, poterit fortasse homo salvari cum illa fide, non propter dispensationem Ecclesiæ, sed quia illa fides potest per charitatem operari, et Deum super omnia diligere, quæ dilectio in voto continebit omnem fidem ignoratam, qui modus credendi sufficit in ratione medii secundum divinam legem. Si vero ignorantia sit culpabilis, non poterit ignorans excusari a culpa propter dispensationem Ecclesiæ, ut per se patet.

12. *Probatur magis de præceptis circa usum sacramentorum.* — Deinde probatur idem de præceptis positivis circa usum sacramentorum, quæ in summa ad tria reducuntur, scilicet, Baptismi, Confessionis et Eucharistiæ; nam de Confirmatione et Extrema Unctione res est dubia; tamen si admittantur, eadem erit illarum ratio. In Matrimonio autem et Ordine non invenitur obligatio, nisi ex causis extrinsecis in particularibus casibus oriatur, et tunc magis erit ex jure naturæ, vel ex præcepto humano, quam ex jure divino positivo. At vero circa illa præcepta sacramentorum non habet locum dispensatio Ecclesiæ, quia sunt de mediis necessariis ad salutem, saltem duo prima; et de Eucharistia idem docent multi, vel saltem tanta est illius necessitas, ut Christus dixerit : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis*, etc.; hanc ergo necessitatem non potest Ecclesia immutare, ut patebit facile applicando discursum factum de fide. Et declaratur amplius sistendo in necessitate præcepti cujuscumque sacramenti : quia omnia hæc præcepta affirmativa sunt, et ita non obligant pro semper, sed pro certis temporibus, quæ nunc, brevitatis gratia, vocare possumus articulos necessitatis, nunc enim non agimus de determinatione temporis quam addit Ecclesia: nam in illa certum est posse eamdem Ecclesiam dispensare: igitur, extra articulum necessitatis, nulla est necessaria dispensatio ut pro tunc possit non impleri præceptum sine culpa, quia pro tunc non obligat. Dato autem articulo necessitatis, vel datur commoditas moralis sine notabili impedimento vel periculo ad implendum præceptum divinum, et tunc nullum habet locum dispensatio humana, esset enim contra omnem rationem et contra divinam voluntatem. Aut pro tunc non occurrit occasio possibilis simpliciter, ut quia deest sacerdos, et tunc non est necessaria dispensatio, quia sine illa excusatur culpa, et illa supplere non potest necessitatem medii, nisi per votum et desiderium indigentis suppleatur. Aut denique impossibilitas est tantum moralis, ut quia est periculum vitæ, aut perniciosæ communitatis cum hæretico, vel quid simile, et tunc aut impedimentum ipsum intrinsece et per se affert excusationem, et ita non habet locum dispensatio, vel certe si impedimentum per se non sufficit ad excusandum, nec dispensatio humana poterit tollere obligationem, esset enim tunc irrationabilis, in negotio spectante ad salutem animæ, et per jus divinum determinato. Unde usus talis dispensationis inauditus est in Ecclesia.

13. *Objectio.*—*Responsio.*— Hinc vero potest sumi objectio contra alteram partem de interpretatione : nam in eo casu de morali impedimento si res sit dubia, saltem habet locum interpretatio. Respondeo concedendo

habere locum interpretationem doctrinalem, ut sic dicam, non vero interpretationem per modum epiikiæ, quam solam in conclusione negavimus. Cum enim præcepta hæc sint affirmativa sine ulla temporis determinatione, nulla excusatio, ex accidentalibus circumstantiis vel occasionibus proveniens, est contra formam verborum præcepti, neque est exceptio a generalitate illius, et ita non est epiikia, neque emendatio legis, sed potius est interpretatio de vero sensu legis, quam voco doctrinalem, quæ in præceptis etiam naturalibus affirmativis locum habet. Et talis fere est in præsenti, quia quando præceptum divinum absolute præcipit et non determinat tempus, neque per legem humanam determinatur, tunc relinquitur naturali rationi et discursui, ut, pensatis omnibus circumstantiis, discernat an hic et nunc urgeat talis obligatio, et hoc judicium vocamus doctrinalem, vel prudentialem interpretationem, quam authentice quidem possunt facere soli Pastores Ecclesiæ, privatim vero etiam viri sapientes.

14. *Lex Christi quo sensu indispensabilis ab homine.*—Dico secundo : lex Christi ut instituens, seu institutio ecclesiastica facta immediate ab ipso Christo, et jure suo stabilita, non recipit dispensationem per ullam potestatem humanam. Hæc est communis theologorum, tum in locis citatis, tum in locis specialibus, ubi tractant de materiis et formis sacramentorum, et de hierarchia ac monarchia ecclesiastica; et mihi videtur non minus certa quam præcedens, potestque simili modo probari. Primo, inductione in institutione sacramentorum. Solum enim sunt a Christo instituta quoad substantialem formam, et materiam, et ministrum necessarium; his enim tribus perficiuntur, ut dixit Concilium Florentinum in Decreto Eugenii, et quoad illa omnia sunt a Christo instituta, juxta definitionem Conc. Trident., sess. 7, c. 1 de Sacrament. in genere. Hanc autem institutionem nullus homo immutare potest juxta sententiam omnium theologorum. Et congruentia supra adducta est moraliter evidens, quia hæc sunt quasi fundamenta Ecclesiæ visibilis Christi, quibus mutatis fieret in ea magna substantialis mutatio contra manifestam intentionem instituentis. Deinde est optima ratio quodammodo physica, quia Christus, media institutione sua, dedit virtutem his sacramentis ad sanctificandum vel consecrandum; ergo nisi sint facta juxta hanc institutionem, non erunt instrumenta Christi, nec continebunt gratiam, nec virtutem efficiendi illam. Quia tunc nec Christus dat illam, quia lex et promissio ejus est determinata ad suam institutionem, neque homo purus potest talem virtutem dare, ut per se constat; ergo nec potest dispensare in tali institutione. Nam oporteret per talem dispensationem fieri ut aliquod opus vel dictum, præter institutionem Christi, haberet significationem et vim sanctificandi quam habet sacramentum Christi, quod est manifeste impossibile, ut probatum est. Quocirca dictum illud canonistarum quorumdam posse Pontificem solo verbo facere Presbyterum, vel consecrare Episcopum, item illud, posse dispensare in omnibus præter articulos fidei, apud theologos improbabilia sunt, quia Papa non habet potestatem excellentiæ, sed alligatam sacramentis, quoad effectus eorum, et ad dictam institutionem quoad eorum essentiam : de duabus vero instantiis quæ in contrarium afferebantur, infra dicemus.

15. *Ostenditur conclusio. — Primo. — Secundo.* — Deinde ostenditur conclusio in institutione reipublicæ ecclesiasticæ, quatenus peculiarem unitatem mysticam habet ex institutione Christi, quæ institutio in tribus vel quatuor conditionibus videtur consistere. Primo, quod ejus congregatio sit universalis ex universis mundi hominibus, quantum est ex se. Secundo, quod ingressus ad illam sit per fidem explicitam Trinitatis in Baptismo professam. Tertio, ut in ea congregentur omnes sub uno capite Christi vicario, et sub talibus signis sensibilibus sacrificii et sacramentorum. Quarto, quod intra illam sit ordo hierarchicus, tam secundum potestatem ordinis quam secundum potestatem spiritualis jurisdictionis. Sed in tota hac institutione nihil est quod per dispensationem possit mutari, quatenus ad jus divinum spectat, ut unicuique per se facile patebit discurrendo per singula. Scio graves doctores dicere jurisdictionem sacerdotum in foro pœnitentiæ, et Episcoporum in foro externo Ecclesiæ, esse de jure divino, et nihilominus posse per Pontificem restringi vel ampliari, interdum per jus ordinarium, et aliquando per modum dispensationis, seu privilegii. Verumtamen sententia parum nobis obstat, quia non credimus esse veram, neque consequenter loqui. Secundum illam autem dicendum esset hoc jus divinum ita esse specialiter institutum, propter necessariam subordinationem inferiorum cum suo capite, et propter convenientem usum inferioris ju-

risdictionis. Quanquam hæc ratio potius probat jurisdictionem non fuisse jure divino inferioribus collatam, sed hoc fuisse commissum supremo Vicario tanquam fideli dispensatori. Posset etiam dici, secundum illam sententiam, jurisdictionem illam quæ datur jure divino esse tantum in habitu, et hanc non limitari nec auferri in se, sed tantum in usu, quatenus ei materia applicatur vel subtrahitur, quod non est factum per divinum jus, sed homini est commissum. Sed revera illa quæ vocatur jurisdictio in habitu, non est aliud quam potestas ordinis vel consecrationis, et jurisdictio propria in actuali superioritate consistit, quæ confertur cum applicatur materia quoad personas subditorum, et ita illa est collatio jurisdictionis, quæ immediate per hominem fit, non per divinum jus. Itaque soli summo Pontifici datur jurisdictio immediata ex vi juris divini, et ideo nec auferri nec diminui potest per hominem; respectu vero aliorum, jus divinum solum in generali statuit ut in Ecclesia sint Pastores qui vocentur a Pontifice in partem sollicitudinis, impertiendo illis jurisdictionem uniuscujusque muneri convenientem. Particularis autem jurisdictionum distributio vel institutio non potuit convenienter immediate fieri per jus divinum, sed per hominem debuit fieri, ideoque tota varietas quæ in hoc genere reperitur in Ecclesia, vel non est dispensatio propria in aliquo jure, sed est administratio quædam spiritualium bonorum, quæ lato modo vocatur dispensatio mysteriorum Dei; vel si aliqua sunt in hoc genere propria privilegia, continent dispensationes proprias in jure ordinario ecclesiastico, non in jure divino.

16. *Hinc infertur primo.—Ratio.*—Ex quo ulterius colligo nec propriam interpretationem per modum epiikiæ habere locum in hac institutione quoad ea quæ revera sunt de jure divino, id est, non solum non posse dispensare Papam ut in sacrificio consecretur sanguis in alio liquore præter vinum, verum etiam nec posse interpretari aliam materiam sufficere in quocumque casu necessitatis, et sic de aliis. Ratio est, quia in his quæ essentialiter pendent ex institutione quoad significationem, vel quoad efficaciam, seu collationem alicujus virtutis vel potestatis, non habet locum ampliatio vel restrictio per epiikiam. Quia institutio debet esse omnino definita, et quasi in indivisibili consistens, quia in illo ordine constituit essentiam rei institutæ, et ideo non potest ampliari vel restringi ultra vel citra verba institutionis. Et explicari potest ratione supra insinuata, quia voluntas instituentis de facto limitatur ad verba institutionis, ita ut extra illa nulla sit facta institutio : ergo illa interpretatio non habet fundamentum in voluntate instituentis; ergo nullo modo potest locum habere. Solum ergo admitti potest interpretatio doctrinalis ad discernendum quid sub institutione comprehendatur, quæ independens est ab extrinseca necessitate vel occasione : interpretatio autem addens vel minuens institutionem per epiikiam propter accidentales casus esset potius corruptio, et infinita haberet incommoda.

17. *Infertur secundo.* — Secundo, infero etiam circa præcepta, ex natura rei inclusa in institutione, non habere locum dispensationem vel propriam interpretationem. Hoc probari potest ratione supra facta, quia hæc præcepta sunt juris naturalis, supposita institutione; in jure autem naturali non cadit dispensatio neque epiikia propria. Declaratur exemplo, quia ex institutione sacramentorum nascitur obligatio accedendi ad illa cum debita dispositione, ut sancta sancte tractentur. In hac ergo obligatione non cadit dispensatio, nec interpretatio minuens illam naturalem legem. Nam licet possit Ecclesia interpretari an talis vel talis dispositio sufficiat, non tamen potest interpretari quod pro aliquo casu vel necessitate sufficiat illa dispositio, quæ non satis sit ut sancta sancte tractentur. Atque eadem est ratio de similibus præceptis. Et potest hoc confirmari : nam hæc præcepta ordinarie sunt affirmativa, quia, ut supra cum Victor. dicebamus, in lege nova non sunt specialia præcepta negativa; in præceptis autem affirmativis, præsertim naturalibus, solum habet locum interpretatio circa tempus pro quo obligant vel non obligant, cum his vel illis circumstantiis, in qua interpretatione epiikia non intervenit, ut declaravi. Possumusque hoc exemplo exponere; nam sacramento Eucharistiæ adjunctum est præceptum præmittendi confessionem ante communionem, sive illud sit juris divini naturalis vel positivi, sive humani, de quo recte interpretamur non obligare non existente copia confessorum, quæ non est epiikia, sed conditio ex natura rei intrinsece inclusa in tali præcepto affirmativo, quam propterea ad tollenda dubia expresse adhibuit Concilium Tridentinum, sessione 13, canone ultimo.

18. *Objectio.* — *Responsio.* — Dices in lege nova etiam esse aliqua præcepta negativa quæ

interdum requirunt interpretationem, ut non dandi sacramentum indignis, non accedendi ad sacramentum in peccato mortali, et si quæ sunt similia. Respondeo in hac lege, ut supra dixi, non esse præcepta negativa, utique pura, et per se primo ac directe imposita per positivam prohibitionem; esse tamen aliqua præcepta negativa consequentia ad alia affirmativa, vel intime conjuncta positivæ et, ut sic dicam, affirmativæ institutioni alicujus sacramenti, vel sacrificii, vel alicujus muneris, et tunc negativum præceptum per affirmativum, in quo fundatur, regulandum est. Et hinc est ut talia præcepta negativa interdum sint de re adeo intrinsece mala, ut nullam recipiant dispensationem nec epiikiam. Talisque est prohibitio facta confessori, ne secretum confessionis revelet. Nam in hoc præcepto nulla cadit interpretatio, sive intelligatur ut specialiter adjunctum ex voluntate Christi tali sacramento, sive (quod probabilissimum est) tanquam intrinsece consequens ex tali institutione et necessitate confessionis, ut late dixi in 4 tom. 3 partis, disp. 33, sect. 1. Et hoc exemplum valde confirmat doctrinam datam; nam si admittatur dispensatio vel interpretatio epiikiæ in præceptis evangelicis, non esset difficile illam extendere ad hoc præceptum, quia etiam possunt occurrere gravissimæ causæ et occasiones pertinentes ad commune bonum ; in hoc autem admitti non potest, ut est certum; ergo neque in aliis simpliciter latis admittenda est. Sicut etiam ex institutione sacramenti sequitur obligatio non ponendi obicem sacramentali gratiæ, quæ adeo est intrinsece necessaria, ut oppositum nunquam possit esse licitum per ullam dispensationem vel interpretationem.

19. *Quando locum habet aliqua interpretatio.* — Aliquando vero præceptum affirmativum conjunctum alicui institutioni, seu consequens illam, tale esse potest ut negativum præceptum in illo fundatum non sit omnino absolutum et universale, tanquam de re intrinsece mala, et tunc quamvis habere possit locum aliqua interpretatio, non tamen propria epiikia, sed doctrinalis et orta ex præcepto affirmativo, in quo illud negativum fundatur. Exemplum adhiberi potest in præcepto non communicandi cum conscientia peccati mortalis, sine prævia confessione, quia directe affirmativum est juxta superius dicta; vel melius in præcepto non dandi Eucharistiam indigno, aut furioso, quod revera fundatur in affirmativo præcepto reverenter tractandi tale sacramentum. Unde si hoc affirmativum servetur in aliquo casu sine illa negatione, tunc non obligabit præceptum negativum, quia solum obligat quatenus necessarium est ad servandum affirmativum præceptum, et ita illa interpretatio directe est in præcepto affirmativo, quæ non est per epiikiam, ut declaravi : et aliud exemplum subjiciemus solvendo argumenta.

20. *Respondetur ad tria argumenta.* — Primum ergo argumentum contrariæ sententiæ sumptum ex verbis Christi : *Quodcumque ligaveris*, etc., solutum jam est explicando dicta verba, et ostendendo sub illa generalitate non comprehendi dispensationem in legibus ipsiusmet Christi, nec illam extensionem esse traditioni Ecclesiæ conformem, nec rationi consentaneam, cum sit contraria stabilitati ejusdem legis Christi. Neque exempla quæ afferuntur in secundo argumento, de juramentis, votis et matrimonio rato, sunt similia, quia, cum illa dispensantur, non relaxatur aliqua lex divina, sed materia ejus subtrahitur, ut in libro 2 attigimus, et latius in tom. 2 de Religion. Et idem dicendum est de dissolutione vinculi inter Episcopum et Ecclesiam : nam etiam ibi supponitur vinculum humana voluntate contractum, et ex ea parte dissolvi potest per voluntatem superiorum, quamvis ad hoc etiam necessaria sit potestas divina, id est, a Deo concessa. Exemplum autem de matrimonio consummato non admittimus, quia jam habet, ex divino jure naturali vel positivo, majorem firmitatem quam humani contractus. Vinculum autem solemnis professionis religiosæ non habet a jure divino, sed tantum ab ecclesiastico, specialem firmitatem. Tertium item argumentum ex ratione sumptum facile ex dictis solvitur; nam præcepta positiva legis gratiæ sunt paucissima, et per se et directe non sunt negativa, sed affirmativa, quæ ex eodem jure divino positivo non habent certi temporis determinationem, et ideo, ad occurrendum casibus occurrentibus, quantum pro explicanda obligatione necessarium est, sufficit interpretatio doctrinalis, quæ in Ecclesia pertinet ad clavem scientiæ, et non nocet legi, nec relaxat illam. Quod vero spectat ad institutionem vel necessitatem medii, non oportuit admittere dispensationem vel exceptionem propter vitanda incommoda privata, quia non poterat hoc fieri sine majori incommodo boni communis: et est contra naturam et firmitatem institutionis, quæ posset illa occasione multum alterari et perverti.

21. *Ad quartum responsio.* — Ad primum autem exemplum, quod in quarto argumento contra hoc afferebatur de ministro Confirmationis, dicendum est illam non esse dispensationem in institutione divina, sed potius vel ipsam institutionem divinam ita factam esse, vel (quod in idem fere redit) ibi esse factam specialem commissionem Pontifici amplificandi ministerium illud. Et consequenter dicendum est hoc traditione constare, et insinuari a Conciliis, dicentibus Episcopum esse ministrum non absolute, sed ordinarium, ut latius dixi in 3 tom. 3 part., disp. 36, sect. 2. Et idem cum proportione dicendum est in ministro sacramenti ordinis quoad aliquos gradus ejus.

22. *Secundum exemplum.* — Secundum exemplum erat de dispensatione in consecrando pane sine calice; in quo probabilius dico non esse admittendam talem dispensationem, neque esse posse Ecclesiæ convenientem, moraliter loquendo, ut in loco ibi citato latius dixi, et ad historiam de Innocentio respondi, et idem de epiikia dixi. Quod si illa exceptio admittenda esset, ut est etiam probabile, declaranda esset per modum interpretationis doctrinalis, non per modum dispensationis aut exceptionis in lege divina. Illa vero interpretatio in hunc modum declarari potest; quia illud præceptum sacrificandi sub duabus speciebus per se affirmativum est, et intrinsece connexum cum institutione talis sacrificii: unde prohibitio conficiendi unam speciem sine altera non est ex speciali præcepto negativo juris divini positivi, sed pertinet ad jus naturale, supposita institutione, sequiturque, mediante hoc generali principio, quod Deo est integrum et perfectum sacrificium offerendum. Hoc autem principium affirmativum est, et ideo ex se non obligat pro semper, patique potest interpretationem, scilicet, ut servetur quantum occasio tulerit, et fieri potuerit, et ideo si applicatur illud principium ad hoc sacrificium, videtur habere locum interpretatio, quod in casu impotentiæ cesset illud principium, et consequenter etiam cesset illa prohibitio seu negativa obligatio, utique non sacrificandi potius quam in una tantum specie consecrandi. Quia ibi non amittitur institutio essentialis, sed integralis, et ideo valida est consecratio unius speciei, etiamsi alia omittatur, et videri potest gratius Deo et hominibus utilius sic conficere quam nullo modo; et quamvis ex hoc discursu, si admittatur, videatur sequi talem interpretationem non solum esse licitam auctoritate Pontificis, sed vel inferiorum, vel per solam doctrinam, nihilominus tamen, quia res est gravissima et valde dubia, et contra universalem Ecclesiæ morem, permittenda non est sine decreto Pontificis; hoc autem modo admissa juxta probabilem sententiam, et dicto etiam modo declarata, nihil obstat superiori doctrinæ. Tertium exemplum de residentia Episcoporum pertinet ad interpretationem juris naturalis, et de illo superius libro secundo sufficienter dictum est.

CAPUT VII.

UTRUM LEX GRATIÆ SIT PERPETUA ET INVARIABILIS.

1. *De perpetuitate legis novæ. — Non esse duraturam hanc legem perpetuo simpliciter.* — Tribus modis, quantum ad præsens spectat, potest lex aliqua variari, scilicet, per abrogationem, diminutionem, vel per augmentum; et de his breviter dicendum est, incipiendo ab abrogatione, quoniam ex illa facile cætera constabunt; et inde etiam explicabitur perpetuitas hujus legis, quæ solum inquiritur juxta subjectam materiam. Certum est enim hanc legem non esse duraturam perpetuo simpliciter, id est, in æternum, loquendo formaliter et in seipsa, quia solum est data pro hominibus viatoribus in Ecclesia militante: Ecclesia autem militans non durabit in æternum, sed finem habebit in die judicii, et postea nulli erunt viatores; ergo nec lex ista amplius durare poterit, quia, destructa republica et deficiente ejus statu, cessat etiam lex. Dixi autem formaliter et in seipsa, quia in effectu seu gratia in æternum durabit, ut infra declarabo. Hic ergo agimus de propria lege præceptiva, et de perpetuitate usque ad finem mundi, et de abrogatione illi contraria. Hic autem intelligitur quæstio aliter quam in præcedenti capite, scilicet, in ordine ad Deum, et non in ordine ad homines; nam de hominibus certum est nullam variationem ex dictis posse in hac lege facere. Non enim possunt illam augere, quia præceptum divinum ferre non possunt, per humana autem præcepta non augetur lex divina; nec etiam possunt illam minuere, cum non possint in illa dispensare, quod minus est quam partem ejus omnino tollere, unde licet de dispensatione fuerint opiniones, de diminutione nullæ sunt: et a fortiori, si homines diminuere non possunt hanc legem, multo

minus poterunt abrogare. Inquiruntur ergo hæc in ordine ad Deum, in quo non consideramus nunc absolutam potestatem, sed ordinatam, vel potius actualem institutionem ejus, et necessariam permanentiam seu durationem legis, saltem ex immutabilitate divinæ voluntatis ac promissionis.

2. *Legem novam perpetuo duraturam usque ad finem mundi.* — Dicendum est ergo legem novam perpetuo duraturam esse usque ad finem mundi, ac subinde nunquam esse abrogandam, donec cesset Ecclesia militans et numerus prædestinatorum in gloria consummetur. Ita docet D. Thomas, quæst. 106, art. 4, et cum eo cæteri theologi, estque res certa. D. Thomas eam probat ex illo Matthæi 24: *Non præteribit generatio hæc donec omnia fiant*, etc., adjuncta expositione Chrysostomi, hom. 68, ubi per generationem intelligit generationem fidelium, id est, Ecclesiam, quæ duratura est donec judicium veniat, de quo ibi erat sermo. Et est probabilis expositio, quam habet etiam Chrysostomus in Imperfecto, et sequitur Theophyl.; tamen, quia non est certa, testimonium non probat conclusionem de fide. Clarior est promissio Christi Mat. 16 : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, quibus verbis promittit stabilitatem suæ Ecclesiæ usque ad finem mundi; non potest autem Ecclesia durare sine lege, nec permanere in eodem statu sine eadem lege. Ut autem non dubitemus hoc fore implendum, promittit Christus Matth. 28 : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Confirmari hoc potest ex verbis Matthæi 14 : *Prædicabitur hoc Evangelium universo orbi, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio;* nam, licet Chrysostomus illud intelligat de consummatione excidii Hierosolymitani, communius et probabilius intelligitur de consummatione mundi, quæ futura prædicitur post absolutam prædicationem Evangelii per totum mundum, ut exponunt Hieronym., Beda et alii. Intelligendum est autem de prædicatione efficaci, id est, de conversione totius mundi, ut supra D. Thomas exponit, ad 4; ergo prædicatio Evangelii, et consequenter lex evangelica duratura est usque ad consummationem mundi. Verum est Christum non dixisse consummandum esse mundum, statim ac fuerit prædicatum Evangelium in toto orbe, sed solum non esse consummandum mundum donec Evangelium in toto illo prædicetur; seu, ante consummationem, futuram esse talem prædicationem, ut sentit Augustinus, epistola 80 ad Hesichium; hoc autem posset impleri, etiamsi multa tempora transitura essent inter universalem prædicationem Evangelii et consummationem mundi; et ideo hoc testimonium non est tam efficax sicut cætera; satis vero in eo significatur a consummata prædicatione Evangelii usque ad consummationem mundi, non esse futuram alterius Evangelii vel divinæ legis prædicationem.

3. *Secundo probatur assertio.* — Secundo, probari potest assertio ex aliis locis, in quibus Testamentum novum dicitur æternum : nam nomine Testamenti, ut sæpe diximus, in Scriptura significatur lex : ergo lex nova est æterna, sicut et Testamentum. Assumptum patet imprimis ex verbis consecrationis Calicis : *Hic est*, etc, *novi et æterni Testamenti mysterium;* nam licet particula illa *æterni* in Evangelistis non legatur, ecclesiastica traditio docet fuisse a Christo dictam, ut docuit Innocent III in cap. *Cum Marthæ*, de Celebrat. missarum. Item Paulus Hebr. 13 sanguinem Christi vocat *sanguinem Testamenti æterni;* et Apocal. 14 vocatur *Evangelium æternum*, quod sic appellatur, quia post illud non est futurum aliud, ut Ans. et Theod. exponunt. Confirmatur hoc, quia talis est lex quale sacerdotium : nam si, *translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat*, necesse est ut, perseverante eodem sacerdotio, eadem lex duret; sed sacerdotium legis Evangelii est perpetuum ; ergo et lex. Minor habetur ex illo Psal. 109 : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec ;* et ad majorem contestationem hujus immutabilitatis additur : *Juravit Dominus et non pænitebit eum*, ut ponderavit Paul. ad Hebr. 7, et late exponit Aug. l. 1 contra advers. legis et Prophetarum, c. 20, et 17 de Civ., c. 17, ubi declarat hanc perpetuitatem non solum de sacerdotio prout per excellentiam convenit Christo, sed etiam de sacerdotio ab illo instituto, quod in Ecclesia permanet ad offerendum sacrificium panis et vini , quod fuit sacerdotium Melchisedec. Simile argumentum sumitur ex perpetuitate regni Christi promissa per Angelum, Luc. 1 : *Regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis* , et prædicta per Danielem, c. 2 : *In diebus regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum quod in æternum non dissipabitur.* Quod de regno Christi in Ecclesia militante recte exposuerunt ibi Maldon. et Pereira, l. 2 et l. 8 circa finem, et de eodem aperte loquitur Michæas cap. 4,

ubi post promissionem legis novæ subdit : *Ambulabimus in nomine Dei nostri in æternum, et ultra ;* et infra : *Regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum.* Si regnum autem æternum est, necesse est etiam ut lex sit æterna, quia non potest regnum manere sine lege.

4. *Objectio.*—Statim vero occurrit objectio, quia etiam lex Judæorum prædicta fuit æterna, et nihilominus explicamus ibi non significari æternitatem simpliciter, nec durationem usque in finem mundi : ergo simili modo poterunt dicta testimonia eludi. Respondetur negando similitudinem, quia longe diverso modo loquitur Scriptura de hac perpetuitate, ac de illa, ut de sacerdotio notavit August., quæst. 124 in Exod., ponderans verbum : *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum;* nam illo significatur immutabilitas illius sacerdotii, et est consentaneum Paulo ad Hebr. 7 ; et idem significavit expressius Daniel, addens : *Et regnum ejus alteri populo non tradetur ;* et c. 7 addit : *Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Sed hinc oritur alia objectio, quia hæc intelligi possunt de regno Christi in cœlo, et non in terra. Sic enim exposuerunt locum Danielis Theodor. ibi, et Tertullian. contra Judæos in fine, et locum Michææ Cyrill. ibi; imo et Paulus ita videtur interpretari æternitatem sacerdotii Christi, ad Hebr. 7. Respondeo utrumque aperte docere in illis locis, scilicet, et regnum Christi duraturum in hoc mundo quamdiu mundus duraverit, et non esse cum mundo destruendum, sed in vera æternitate consummandum. Et simili modo ibi permanebit sacerdotium quoad dignitatem excellentiæ personæ Christi, et quoad perpetuum effectum sacrificii ejus, qui a Paulo ad Hebr. 9 æterna redemptio vocatur. Et cum eadem proportione lex gratiæ proprie ac formaliter sumpta, ut est lex viatorum, durabit usque ad finem mundi, ibi autem finietur : nam cum fundetur in fide et cæremoniis sacramentorum, non habet locum extra statum viæ, quia quoad hoc imperfecta est, et ideo evacuabitur cum venerit quod perfectum est. Eminentiori autem modo dici potest mansura in gratia consummata et in lege gloriæ, quæ non erit alia nisi lex amoris, seu voluntas Dei clare visi et perfecte dilecti, cum æterna immutabilitate.

5. Ultimo potest assertio ratione declarari, quia duobus modis potest lex abrogari, scilicet, vel mere negative, auferendo illam, vel ferendo aliam quæ alteram excludat : neutro autem modo abroganda est lex nova durante mundo. Non quidem primo modo, quia non potest durare in mundo Ecclesia militans sine ulla lege Dei, esset enim hoc contra divinam providentiam, et contra rationem ipsius Ecclesiæ, quia per fidem constituitur, et non potest esse sine sacramentis per quæ illam fidem profiteatur. Neque etiam posteriori modo; nam vel hæc lex abroganda esset per aliam minus perfectam, et hoc per se est incredibile, et alienum a Christi providentia; vel per aliam perfectiorem, et hoc repugnat perfectioni hujus legis; nam pro capacitate status viæ nulla lex potest perfectius conjungere hominem cum Deo, vel per notitiam fidei, vel per dilectionem gratiæ, et charitatis, vel per religiosum cultum, per sacrificium infinitæ dignitatis, et per sacramenta sanctificationis efficacia. Item, ex parte Christi, non potest expectari lex a sapientiori vel digniori legislatore lata, neque etiam expectari potest alius mediator inter Deum et hominem præter Christum, nec alia lex potest perfectius conjungere homines ipsi Christo, aut eos copiosius sanctificare per Christum quam hæc lex gratiæ. Nam in hac lege jam ipse Christus præsens adest, et non speratur venturus, sicut in lege veteri ; et licet expectemus illum venturum judicem, inde potius concluditur inter hanc legem et Christi judicium non interventuram aliam legem. Et propterea tempus hujus legis vocatur in Scriptura novissimum, seu ultimum, 1 Joann. 2 : *Novissima hora est,* Michææ 4, Actor. 2, quia, scilicet, est tempus ultimæ legis, quæ duratura est donec transeamus ad statum gloriæ. Dicitur etiam hoc tempus plenitudo temporum ad Galat. 4, quia in eo impleta est promissio Messiæ, a quo data est lex cum plenitudine Spiritus sancti ab eodem promissa, et ideo nulla lex superest ab Spiritu sancto expectanda, ut contra aliquos hæreticos explicuit D. Thomas, d. a. 4, ad 2 et 3.

6. *Hinc infertur primo.*—Atque hinc ulterius colligitur secundam mutationem, quæ est per diminutionem, non habere locum in hac lege, quia hæc diminutio esset quædam partialis abrogatio : ergo non habet locum in hac lege, quia quoad hoc eadem est ratio de tota lege et de qualibet parte, ut probant omnia adducta in superiori assertione. Nam perpetuitas simpliciter est promissa, vel prædicta de hac lege; et cum nihil sit exceptum, de omnibus partibus ejus intelligenda est, nec potest fieri exceptio sine magno errore, maxi-

me cum nulla sit major ratio de una parte quam de alia. Ratio vero a priori est, quia Christus, lator hujus legis, summa sapientia prævidit quid esset opportunum hominibus ad salutem, et ad perfectionem ejus consequendam : atque eadem sapientia et ordinatissima providentia ea tantum sua lege præcepit, quæ omni tempore et loco essent suæ Ecclesiæ convenientia, et regulariter observari possent, et ideo omnia sua præcepta tulit, ut æque perpetua et immutabilia, quia nunquam futurum erat conveniens illa minuere, vel mutare. Reliquas autem leges, quas interdum mutare oportet, per se ferre noluit, sed Ecclesiæ suæ commisit.

7. *Infertur secundo.* — Unde obiter colligitur nullam consuetudinem hominum prævalere posse contra hanc legem ad abrogandum aliquod præceptum ejus, tum quia nec tota Ecclesia potest in tali consuetudine conspirare : nam esset valde turpis et aliena ab Ecclesiæ sanctitate ; et licet contingeret introduci in Ecclesia particulari, non valeret, juxta cap. ultim. cum aliis de Consuet. Extra, et in 6 ; tum etiam quia humana consuetudo non excedit vires humanæ voluntatis, seu humanarum voluntatum ; non possunt autem omnes voluntates hominum simul sumptæ divinæ voluntati resistere, vel aliquid revocare eorum quæ ipse statuit. Eo vel maxime quod etiam lex humana non abrogatur per contrariam consuetudinem, nisi ex tacito consensu legislatoris : non potest autem præsumi vel fingi Deum, propter consuetudinem hominum, ita connivere ut velit aliquod præceptum suum abrogari. Et ideo merito dixit August., l. 3 Confession., c. 8 : *Cum Deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet jubet, et si nunquam ibi factum est, faciendum est, et si omissum est, instaurandum est,* etc.

8. *Ultimo infertur.*—Ultimo colligitur tertiam etiam mutationem per augmentum alicujus præcepti non habere locum in hac lege divina; ratio est, quia a principio habuit totam suam perfectionem. Probatur, quia auctor ejus non indiguit discursu temporum aut experimento ad totam legem suæ Ecclesiæ convenientem præconcipiendam : ergo ex parte ejus non erat necessaria illa successio in augmento hujus legis. Nec etiam fuit necessaria ex parte hominum quibus lex danda erat, nec etiam ex parte rerum, quia semper futura erat eadem Ecclesia, cum eadem fide, eodem sacrificio, eisdem sacramentis, et eodem regimine, quatenus a jure divino pendet : ergo nulla ratio augmenti in hac lege, ut divina est, cogitari potest. Unde licet in principio institutionis Christus Dominus cum successione quadam illam tulerit, ut sese captui recipientium accommodaret, prius tamen quam in cœlum ascenderet illam consummavit, ritus omnes substantiales sacrificii et sacramentorum tradendo, vanumque esset aliud sacrificium vel sacramentum in hac Ecclesia expectare. Et similiter monarchiam in hac Ecclesia constituit, et omnia præcepta sua in Ecclesia perpetuo observanda Apostolis significavit, juxta illud Matth. ult : *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.*

9. *Objectio.—Responsio.*—Dices : saltem in præceptis fidei videtur posse esse augmentum, quia discursu temporum crescit Ecclesia in aliquarum fidei veritatum cognitione. Respondetur : veritates fidei necessariæ ad salutem semper fuerunt notæ Ecclesiæ Christi, licet circa illas vel circa alias in eis inclusas, possit esse in Ecclesia magis vel minus distincta cognitio pro temporum varietate. In quo fortasse summum gradum perfectionis habuit in Apostolis, juxta ea quæ traduntur in materia de fide. Tamen licet daremus aliquod augmentum fieri interdum in Ecclesia quoad cognitionem fidei, non propterea augerentur præcepta positiva hujus legis divinæ, quia nunquam crescit obligatio credendi plura vel pauciora explicite, prout est necessarium ad salutem : altera vero obligatio credendi aliquid, quæ interdum nascitur ex sola majori cognitione vel propositione fidei, non positiva sed quasi naturalis est, ut supra declaravi. Atque hoc modo sapientes teneri possunt ad plura credenda explicite quam rudes, cum tamen lex gratiæ eadem sit respectu omnium. Denique posset fieri alia objectio, quia Ecclesia ipsa augetur et minuitur, et varias mutationes recipit pro diversitate temporum vel locorum; cur ergo non idem accidet in lege? Sed hoc difficultatem non habet, quia illa mutatio non pertinet ad ipsam legem, sed ad legis observantiam, quæ pendet ex libera hominum voluntate, quæ facile mutatur, et præsertim pendet ex divina gratia, quam diversis locis aut temporibus Spiritus sanctus dividit prout vult ; lex autem pendet ex sola Dei voluntate, quæ eadem semper est in ferendis præceptis hujus legis, et ideo licet mutentur mores hominum, lex non mutatur, ut recte D. Thomas articulo quarto declaravit.

CAPUT VIII.

UTRUM LEX NOVA SIT PERFECTIOR VETERI.

1. *De perfectione legis novæ. — Duo supponenda.* — Hanc comparationem late explicuit D. Thomas 1. 2, tota quæst. 107, ubi moderni scriptores multa etiam de illa tradunt, et plura Soto in 4, dist. 2, quæst. 1, art. 4; et Salmer., tom. 5 in Evangel., tract. 1, et super epist. ad Romanos, c. 3, disp. 20; Bellarmin., libr. 1 de Verbo Dei, c. 18; copiosius Barradas tomo 1, lib. 1, per sexdecim prima capita. Si vero considerentur ea quæ de utraque lege hactenus tractavimus, in eis fere omnia continentur quæ ad præsentem comparationem pertinent. Et ideo breviter suppono, quod D. Thom. supra tractat, art. 1, has duas leges esse distinctas, quod in lib. 1 a nobis probatum est, et ex dictis in his duobus ultimis est satis declaratum. Deinde suppono legem novam esse perfectiorem veteri, quod est de fide certum : nam id satis aperte docet Paul. ad Hebr. 7, 8 et 9, et satis colligitur ex Jerem. 31. Ut autem declaretur in quo hic excessus consistat, distinguenda sunt in lege gratiæ illa duo quæ D. Thom., q. 106, art. 2, distinguit, scilicet, propria præcepta, seu documenta, et spiritum gratiæ et virtutis ad illa implenda, quæ duo etiam sunt data hominibus tempore legis veteris, et ideo, ut recte fiat comparatio, debent leges illæ, ut præceptivæ, inter se, et gratiæ, item inter se conferri, alioqui non erit formalis et proportionata comparatio. Et ideo censeo non satis explicari hunc excessum, dicendo legem gratiæ esse perfectiorem, quia per antonomasiam significat spiritum gratiæ, qui perfectior est quam lex ut præcipiens : nam hoc modo lex gratiæ etiam est perfectior se ipsa, si sumatur pro spiritu gratiæ quem confert, et ad sua præcepta vel documenta comparetur : oportet ergo, ut dixi, duas illas partes cum proportione comparare.

2. *Prima conclusio.* — Dico ergo primo : lex gratiæ quoad spiritum gratiæ longe excelluit statum legis veteris, etiam quantum ad gratiam, quæ ad illam implendam in illo conferebatur. Probatur : nam in tribus præcipue vel quatuor excedit quoad hanc partem lex nova. Primo, quia ex vi sui status et sui proximi legislatoris habet hunc gratiæ spiritum, quia data est per Christum, qui simul fuit redemptor et legislator, quam prærogativam non habuit lex data per Moysem. Dices Moysem non fuisse auctorem illius legis, sed Deum, qui est principalis auctor gratiæ ; ergo etiam illa lex dici potest habuisse gratiam ex vi sui auctoris, et ratione talis status. Respondetur negando consequentiam, quia humana natura per originale peccatum facta est indigna omni gratia, et ideo quamdiu redemptorem præsentem non habuit, non habebat, secundum illum statum, unde gratiam obtineret ad quamcumque legem implendam. Quia juste Deus decreverat nullam gratiam hominibus lapsis dare, nisi propter meritum ejus, qui totam naturam redimeret, et ideo omnis gratia quæ data est ante adventum Redemptoris non erat ex vi illius status, sed ex benigna providentia Dei, per anticipatam solutionem meriti Christi prævisi. Et ob hanc causam, non satis est quod Deus esset auctor legis et gratiæ, quia ad legem dandam non erat necessarium meritum Redemptoris, sicut semper fuit ad collationem gratiæ. Lex autem gratiæ lata est ab ipsomet Redemptore, qui jam pretium omnis gratiæ persolvit, et ideo lex speciali modo habet sibi conjunctum spiritum gratiæ, quo cultores ejus justificantur et vires accipiunt ad ipsam implendam. Et hanc differentiam maxime intendit Paulus in suis Epistolis ad Romanos, ad Galatas et ad Hebræos.

3. *Secunda excellentia legis novæ.* — Et hinc sequitur secunda excellentia hujus legis, quia spiritus gratiæ abundantius et copiosius in illa confertur, quam daretur ante Christi adventum, ut supra probatum et declaratum est ; intelligendum est enim ex vi status et quasi ordinariæ legis, et sic est differentia clara in Scripturis, ut ex consequentibus constabit. Hoc vero non impedit quominus aliquibus hominibus singulariter electis Deus tunc contulerit abundantiam spiritus, ut per se constat. Tertia excellentia est, quia in hoc statu confertur gratia non tantum ex opere operantis, sed etiam ex opere operato, idque non uno tantum modo, sed septem, per septem sacramenta, quæ sunt veluti septem perennes fontes gratiæ Christi, de quibus Isaias, capite duodecimo prædixit: *Haurietis aquas de fontibus Salvatoris ;* ubi notat Hieronymus positum esse nomen JESU, *ne putaretur alium esse præter eum quem Gabriel Virgini prænuntiavit ;* ipse autem per fontes Salvatoris doctrinam evangelicam intelligit, in qua lex gratiæ continetur, et ita in idem recidit, quia magna pars legis evangelicæ est de Sacramentis. Et quidem illa satis commode dicuntur fontes gratiæ et Salvatoris, quamvis tota etiam lex

et doctrina evangelica possit dici fons gratiæ, propter abundantiam gratiæ in ea promissam, juxta verbum Christi Joannis quarto : *Qui biberit de aqua quam ego dedero ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ;* et capite septimo : *Qui crediderit in me , sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus exibunt aquæ vivæ. Hoc autem dixit* (exponit Joannes) *de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* In lege autem veteri nulla gratia dabatur ex opere operato, ut supra dictum est, et si aliqua dabatur ad imitationem ejus, erat in uno tantum sacramento, et solum pro parvulis, et quasi ad subveniendum urgenti necessitati, ideoque non ex speciali privilegio illius legis, sed ex generali providentia Dei erga genus humanum a principio sui lapsus. Ac denique etiam illa gratia minus perfecta erat quam ea quæ pro simili remedio in lege nova confertur.

4. *Quarta excellentia a Soto addita.* — Quartam excellentiam addidit Soto supra, in sexta et septima excellentia legis gratiæ quas ipse ponit, nimirum, quod in hac lege gratia constituit absolute et simpliciter Dei filios adoptivos, et ideo absolutum et completissimum nomen gratiæ meretur, quod (inquit) gratiæ legis antiquæ in hac sublimitate non competebat, quia non plene et perfecte merebantur justi illius temporis nomen filiorum Dei. Quam prærogativam legis novæ probat ex Paulo ad Rom. 8 dicente : *Non accepistis spiritum servitutis in timore, sed accepistis spiritum adoptionis Dei ;* et ad Galat. 4 : *Cum essemus parvuli, sub elementis mundi hujus eramus servientes ; at ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum sub muliere, factum sub lege, ut adoptionem filiorum reciperemus.* In quibus locis significat Paulus adoptionem filiorum esse propriam prærogativam legis novæ ; cui consonat illud Joan. 1 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis ui credunt in nomine ejus, et ex Deo nati sunt,* quod est proprium legis novæ, in qua, et fides Christi explicita, et nativitas spiritualis per Baptismum omnibus injungitur. Unde sancti Patres, Chrysost. Ambros., Theophyl. et August. his locis, et alii quos refert Barradas tom. 1, lib. 1, c. 7, et Leon. Castro in illa verba Isai. 1 : *Filios enutrivi et exaltavi,* dicunt Judæos non proprie, sed figurate tantum interdum vocari filios Dei, quod Castro ipse sequi videtur sine illa interpretatione.

5. Verumtamen, licet sensus istorum auctorum catholicus sit, modus loquendi vitandus est, ut notant Barradas supra et Medin. 1, q. 107, art. 1 ; Vasq., d. 183, c. 2. Sit igitur certum justos veteris Testamenti fuisse vere justos et sanctos, ut passim Scriptura eos nominat : imo Paulus ad Rom. 4 Abraham proponit tanquam exemplar justificationis, quæ fit per veram justitiam et gratiam ; et ad Hebræos 11 seriem refert insignium justorum, et qui ante legem et sub lege fuerunt ; et incipiens ab Abel, dicit *per fidem testimonium esse subsecutum quod esset justus.* Unde fit gratiam datam sub lege fuisse etiam veram gratiam ejusdem rationis, cum gratia, quæ in novo Testamento datur, sicut et gloria quam nunc habent Sancti utriusque Testamenti ejusdem rationis existit. Ex quo ulterius concluditur gratiam contulisse antiquis justis veram adoptionem, quia hæc filiatio intrinsece sequitur ad veram sanctificationem per gratiam. Item quia etiam illa gratia habebat adjunctam repromissionem æternæ hæreditatis, ut testatur Paulus ad Hebr. 11, per quam promissionem consummatur adoptio. Atque ita passim Scriptura vocat illos justos filios Dei, Sapient. 12 et 16, Deut. 32, et aliis similibus locis. Nec possunt hæc per figuram tantum seu metaphoram exponi, cum Scriptura possit proprie intelligi, imo cum sermo historicus dogmata fidei proponens verborum proprietatem requirat. Neque etiam obstat quod nomen filiorum Dei interdum tribuatur toti populo Judæorum, in quo erant multi improbi, quia usitatum est in Scriptura totam communitatem vocare a majori vel meliori parte ; vel etiam ita appellantur quia hoc profitebantur, et illud consequi poterant, si per eos non obstaret : unde expresse Paulus, ad Rom. 9, loquens de Israelitis fratribus suis, ait : *Quorum adoptio est filiorum et gloria.* Itaque certissimum est gratiam datam in lege veteri fuisse simpliciter et absolute gratiam ; tum quia gratis dabatur, tum etiam quia gratum et acceptum Deo hominem reddebat. Et consequenter est etiam certum, justos illius temporis fuisse absolute et simpliciter filios Dei adoptivos, quia jam accepti erant ad regni hæreditatem quam postea suo tempore assecuti sunt.

6. *Cur Patres antiqui dicuntur habere statum servorum.* — Dicuntur autem nihilominus illi Patres antiqui habuisse statum servorum, propter tria præcipue. Primo, propter onera legis, ut testatur Augustin. contra Adimantum, cap. 16, dicens : *In veteri Testamento erant onera servorum.* Idem habet Chrysosto-

mus ad Roman. octavo, homil. decima-quarta, dicens litteram legis vocari spiritum servitutis, et rationem reddens subjungit : *Etenim supplicia illos e vestigio excipiebant, et merces statim sequebatur*, etc. Atque hoc manifeste voluit Paulus ad Galat. 4, dicens : *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium, usque ad præfinitum tempus a Patre ; sic et nos cum essemus parvuli* , etc. In qua similitudine aperte supponit Israelitas fuisse filios Dei, parvulos autem quoad imperfectionem status, et ideo instar servorum legem accepisse, sub qua custodirentur tanquam sub pædagogo, sicut capite tertio, in fine, dixerat legem fuisse pædagogum illius populi, pædagogus enim non solet dari servo, sed filio parvulo. Atque hinc sequitur secundum, in quo ille status servitutis consistebat, scilicet, quia homines sub lege viventes, quantum erat ex vi ejus, ducebantur spiritu timoris qui est spiritus servorum, potius quam amoris qui est spiritus filiorum. Et hoc maxime intendit Paulus in dicto loco ad Rom. 8, cum dicit : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba Pater*, ubi bene ita exponit Ans. et idem sensit Augustinus, ubicumque distinxit legem veterem et novam per amorem et timorem, quam esse brevissimam et certissimam differentiam dixit lib. contra Adimantum, c. 17, et l. 1 de Moribus Eccl., cap. 28. Pertinet etiam ad hunc spiritum servitutis, quod lex illa inducebat ad sui observationem propter retributiones temporales, quasi propter mercedem servilem, ut Chrysost. supra ponderavit. Et inde etiam timor fiebat magis servilis, quia erat magis de amissione temporalium bonorum, et de pœnis temporalibus quæ lex comminabatur, quam de pœnis æternis.

7. *Tertia conditio illius servilis status.* — Tertia conditio illius servilis status addi potest, quia tunc gratia non introducebat in regnum cœlorum, nec aperiebat januam regni, durante statu illius legis, ut declarat Paul. ad Hebr. 9 et 10. Propter quod dixit Hieronym., epistol. 120 ad Dardanum, sanguinem Christi clavem esse Paradisi ; et Cyrillus 10 Thesauri, cap. 4, ait Christum de se dicere : *Ego sum ostium*, quia per ipsum natura nostra novum iter facere docta est, et quasi per portam quamdam cœlos ingreditur ; et alia tradit D. Thom., 3 part., quæst. 49, art. 5, ubi id explicuimus, et latius disp. 42 illius tomi. Sicut enim parvulus, quamdiu non est aptus ut in hæreditatem introducatur, dicitur esse quasi servus, ita justi illius temporis, sive viventes, sive jam mortui sub lege, dici possunt fuisse in quodam statu servitutis, quia pro tunc non erant apti ad æternam hæreditatem adeundam. Et hanc maxime rationem consideravit Soto, ut adeo diminueret rationem vel perfectionem illius gratiæ et filiationis, ut hæc nomina illis absolute denegaverit : quia cum gratia faciat hominem acceptum ad gloriam, illa quæ non facit undique acceptum pro aliquo statu, videtur esse gratia secundum quid. Et revera potest hæc quarto loco poni inter differentias utriusque Testamenti, et eorum gratiarum, non tamen cum illa exaggeratione. Quia gratia Testamenti veteris etiam faciebat simpliciter acceptum ad hæreditatem æternam, et de se tollebat omne personale impedimentum gloriæ, tam proveniens ex peccato actuali, quam ex originali, ut erat proprium talis personæ : non tollebat autem impedimentum proveniens ex lapsu totius naturæ, pro qua nondum erat satisfactum. Hoc autem impedimentum erat veluti extrinsecum, et ideo non minuebat rationem et perfectionem gratiæ in se spectatæ, et multo minus poterat constituere analogiam in gratiæ nomine, et ideo negari non potest quin illa simpliciter fuerit et appellari debeat gratia. Et idem est de filiatione, quia dilatio temporalis hæreditatis, ex aliquo defectu extrinseco vel accidentario proveniens, non minuit veritatem filiationis adoptivæ, neque appellationem ejus. Nam etiam nunc justus qui vel nondum plene satisfecit pro mortalibus peccatis, aut venialia habet peccata, secundum præsentem statum non est aptus ad introitum regni, et si in illo moriatur, detinebitur et purgabitur priusquam hæreditatem accipiat, et nihilominus simpliciter est filius Dei adoptivus, etiamsi illud impedimentum sit magis personale ac proprium quam esset olim impedimentum totius naturæ.

8. *Loca Pauli ex dictis explicata.* — Loca igitur citata ex Paulo ex dictis satis explicata sunt, quia in loco ad Romanos non adoptionem secundum se spectatam, sed ut conjunctam spiritui adoptionis et filiorum, ponit ut specialem prærogativam novi Testamenti. In loco ad Galatas, non de substantia, ut sic dicam, filiationis, sed de statu, seu conditione servili loquitur ; imo expresse affirmat filiationem adoptivam Dei fuisse in veteri Testamento, statum vero fuisse puerorum et servi-

tutis. Et in eodem sensu dicit ibidem nos nunc accepisse adoptionem filiorum, utique conjunctam cum statu et spiritu filiorum, in quo clamamus Abba Pater. Et in eodem sensu concludit de justo: *Itaque jam non est servus, sed filius,* scilicet, quoad statum et spiritum servitutis: nam quoad substantiam non potest justus non esse servus Dei. Et eodem modo potest exponi locus Joannis; ab initio enim mundi data est hominibus potestas *filios Dei fieri,* tamen per Christum data est peculiari modo quoad statum, et quoad spiritum; licet hic locus aliter possit etiam exponi, ut statim dicam.

9. *Exponuntur Patres.* — Patres autem, qui interdum dicunt illam antiquam filiationem fuisse figuralem, pie possunt exponi ut solum id dixerint propter imperfectionem illius status; vel fortasse melius in populo Israelitico distingui potest duplex filiatio, sicut duplex justitia. Una legalis, altera spiritualis; una ex lege, altera in lege, vel sub lege. Prior consistit in promissione, et quasi adoptione illius populi ad Israeliticum regnum in terra promissionis, sub peculiari cura et protectione Dei, prout eleganter describitur a David Psal. 77, et Psalm. 104 et 105. Hæc ergo merito dicitur filiatio figuralis, et de hoc loquuntur Chrysost., et Theophyl. et Œcumen. super dicta loca Pauli et Joann.; et Cyr., lib. 1 in Joan., cap. 14. Qui tamen non negant in eisdem Judæis filiationem spiritualem per gratiam, sed illam ibi non commemorant, quia non erat ex lege: imo qui illam habebant, ad legem gratiæ, ut sic, pertinebant, ut supra ex Augustino diximus, et accommodate ad hoc explicat lib. 2 contra duas epistolas Pelagian., cap. 4.

10. *Secunda conclusio.* — Dico secundo: lex nova, etiam quoad præcepta et documenta, longe perfectior est lege veteri. Conclusio est communis, et eodem modo certa, ut sumitur ex eisdem locis ad Hebræos 7 et sequentibus, et ex diverso modo quo ubique Paulus loquitur de lege et de Evangelio. Hic autem excessus perfectionis legis novæ in multis consistit, quæ ex omnibus tractatis in hoc libro et præcedenti facile colligi possunt, discurrendo per causas, effectus, et proprietates utriusque legis. Primo ergo perfectior est lex nova in fine, quia, licet utraque lex ordinaverit homines ultimate ad felicitatem æternam, tamen lex nova immediatius, plenius et efficacius. Unde etiam excedit in fine proximo, quia totus finis hujus legis est maxime spiritualis, scilicet, destructio peccati, et perfecta sanctificatio, et cum Deo conjunctio: lex autem vetus proxime versabatur, magna ex parte, circa temporalia, et intendebat felicitatem et pacem externam reipublicæ, cum justificatione etiam legali, quamvis per hæc remote et modo imperfecto intenderet spiritualem finem. Atque huc spectat quod lex nova est finis veteris, ut infra dicam.

11. *Secundus excessus legis novæ.*—Secundo, excedit lex nova ex parte efficientis: nam lex vetus per Moysem, nova autem per Christum Deum hominem data est. Quam exaggerat Paulus ad Hebræos 2, considerans illam legem non tantum ut datam per hominem, sed etiam ut datam per Angelos. Quanto enim Christus melior est Angelis effectus (ut idem dixerat cap. 1), tanto sermo et lex Christi dignior est sermone Angelorum et lege per illos data. Dices: utriusque legis auctor est Deus, Angeli vero et Moyses tantum fuerunt organa. Respondetur ex hac parte inveniri quamdam æqualitatem, prærogativam autem legis novæ esse quod non solum est a Deo, ut Deus est, sed etiam ut est homo, unde etiam habet ut non solum sit data per Christum ut promulgatorem, sed etiam ut legislatorem, per voluntatem humanam. Et ita hæc lex quasi duplici titulo est divina, scilicet, quia est a voluntate divina, per essentiam, et alia voluntate Dei per communicationem idiomatum, seu deificata per unionem hypostaticam. Ex quo mirum in modum augetur dignitas hujus legis, saltem extensive per plures respectus moraliter dignificantes. Et non parum auget hunc posteriorem respectum, quod proximus auctor hujus legis simul fuit redemptor illorum quibus legem tradebat. Nam ex his omnibus titulis major quædam obligatio oritur quam ex alia lege Dei per puras creaturas tradita, quod significavit Paul. in verbis illis ad Hebr. 2: *Si enim qui per Angelos factus est sermo*, etc., *quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ cum initium accepisset narrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est,* etc.

12. *Tertius excessus legis novæ.* — Tertio, excedit lex nova ex parte materiæ, seu ex rebus traditis, ac præceptis. Quæ differentia colligi potest imprimis ex legislatoris excellentia, sive lex nova ad Christum, et vetus ad Moysem vel Angelos conferantur, sive utraque ad Deum. Nam per se verisimile est altiorem doctrinam et legem voluisse Deum tradere per filium, quam per ministros, ut notavit Ribera

circa dicta verba Pauli ad Hebræos 2, et idem significavit Paulus cap. 1 dicens : *Multifariam multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, novissime locutus est nobis in filio*, etc. Deinde idem ostendi potest discursu facto superius circa materiam legis novæ. Si enim spectemus materiam fidei, longe perfectior fides in hac lege præcepta est : nam in ea sunt revelata profundissima Dei mysteria, tam ut Deus est quam ut est homo, quorum explicita fides toti Ecclesiæ commendata est : in lege autem veteri, et pauciora mysteria sunt communiter revelata, et fide implicita illorum ad salutem sufficiebat. Et ideo, inter alias causas, interdum vocat Paulus legem novam legem fidei vel fidem, veterem autem vocat legem factorum, vel legem simpliciter, ut ad Romanos tertio, et ad Galatas tertio, quia lex nova abundat mysteriis fidei, et in illa maxime fundatur, licet aliqua etiam opera præcipiat, vetus autem lex abundabat præceptis operum, licet aliquam fidem simul exigeret. Deinde in materia morali licet sit quædam æqualitas quoad substantiam (ut sic dicam) præceptorum moralium, excedit tamen lex nova in majori eorum declaratione, et exacta intimatione, et præterea quia consulit multa quæ ad perfectiorem observantiam pertinent. Denique in materia cæremoniali infinitus (ut sic dicam) est excessus, tum ratione sacrificii infiniti valoris, tum ratione sacramentorum continentium gratiam Christi, quæ omnia satis supra explicata sunt.

13. *Quartus excessus legis novæ.*—Quarto, excedit etiam lex nova ex parte formæ, quia non est scripta in lapidibus vel membranis, sed in mentibus et cordibus hominum, per verbum proprium ipsius Dei hominis, cooperante Spiritu sancto per abundantiam spiritus et interioris illuminationis, ut supra late declaratum est. Et ad hunc excessum pertinet differentia promulgationis : nam promulgatio suo modo pertinet ad complementum sensibilis formæ legis. Excessit autem promulgatio legis novæ. Primo, in prodigiis et signis quibus facta est : nam omnia indicabant plenitudinem Spiritus sancti et amoris, cum in promulgatione legis veteris omnia signa fuerint timoris et terroris, quibus ostensa est diversa qualitas et perfectio utriusque legis, ut Sancti expendunt, quos in superioribus satis citavi. Secundo, excessit promulgatio legis novæ in loco, quia vetus, in deserto et in monte quodam, privato populo data est; nova vero, in civitate regia, et in metropoli, ut sic dicam, fidelis populi qui tunc erat, congregatis diversarum nationum hominibus prædicari cœpit, et postea per universum mundum consummata est. Unde tertio considerari potest excessus in modo, quia lex vetus, in uno tantum sermone, illi populo proprio tradita est, non vero cum dono linguarum, ut simul inciperet prædicari omni nationi quæ sub cœlo est.

14. *Quintus excessus.—Sexta excellentia.—Septima.—Octava.*—Quinto, excedit lex nova in virtute et efficacia sanctificandi, quam differentiam ubique tradit Augustinus, tanquam præcipuam, et virtute continentem cæteras, ut patet ex toto libro de Spiritu et littera, et lib. 1 de Gratia Christi, c. 19, et lib. de Natur. et Grat., cap. 57, et libro de Continent., c. 3, et aliis innumeris locis. Communiter autem explicatur hic excessus magis ex parte gratiæ quam ex parte legis, ut præceptivæ. Verumtamen licet hoc redundet etiam in perfectionem ipsiusmet legis, quia conjunctio cum gratia pertinet ad excellentiam ejus, et ad facilitatem et suavitatem, ut infra dicam, nihilominus lex nova, ut præceptiva, participat in suo genere quamdam gratiæ efficaciam, maxime ratione sacramentorum quæ præcipit, et promissionum quas includit, quam virtutem lex vetus non habuit, ut supra late declaratum est. Unde huc etiam spectat sexta excellentia legis novæ in promissionibus, quia sunt maxime spirituales et de bonis æternis, cum tamen in lege veteri fuerint temporales, quæ differentia frequens est in theologis et Patribus ; supra tamen explicata est ubi eos allegavimus. Et huc etiam referenda est septima differentia in comminationibus, quæ in lege veteri ordinarie erant de suppliciis temporalibus, et corporali morte, raro autem fiebat explicata comminatio æternæ pœnæ ; in Evangelio autem e converso, ut ostendunt illa verba Christi: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum qui potest et corpus et animam perdere in gehenna*, Matth. 10. Denique ad hoc caput pertinet differentia utriusque legis in modo inducendi subditos ad sui observationem ; nam lex vetus per timorem valde servilem, et quasi humanum, lex autem nova maxime per amorem homines inducit, non omisso timore altioris ordinis, magisque divino. Quæ excellentia circa priorem assertionem hujus capitis satis declarata est.

15. *Nona excellentia.—Decima.—Undecima.*

—Nono, excedit lex nova veterem in proprietate universalitatis, ex parte locorum et personarum, quia lex vetus pro solo Judæorum populo, nova vero pro omnibus hominibus et universo orbe data est: utrumque enim in superioribus ostensum est, et constat universalitatem legis ad ejus excellentiam pertinere. Similis est decima excellentia, sumpta ex alia proprietate immutabilitatis ac perpetuitatis hujus legis. Nam licet lex vetus prius data sit quam nova, illud tamen nec ad excellentiam pertinuit, nec est signum ejus, quia imperfectiora solent esse generatione priora, sicut dispositio præcedit formam, atque ad hunc modum præcessit lex vetus novam. At vero perpetuitas rei, postquam in suo esse producta est, ad perfectionem ejus pertinet: et hoc modo excelluit lex nova supra veterem, ut in superioribus late explicatum est. Addi etiam potest undecima excellentia ex alia legis Dei proprietate, quatenus immaculata dicitur. Nam licet hæc proprietas etiam in lege veteri inventa fuerit, majori tamen perfectione in nova, quia sicut utraque fuit sancta et spiritualis, et nihilominus lex nova est sanctior et spiritualior, ut ex omnibus dictis satis constat, ita, licet utraque sit immaculata, nihilominus nova potest esse purior et magis immaculata. Consistit autem hic excessus in duobus. Primo, quia nullam permissionem vel dispensationem concedit in his quæ rectæ rationi non consonant, sicut lex vetus interdum faciebat. Secundo, in consiliis perfectionis, præsertim virginitatis: nam in lege veteri quodammodo præferebatur conjugium virginitati, quia homines illius status procreationi filiorum præcipue vacabant: in hac autem lege præfertur virginitas, tanquam aptior ad vacandum Deo et ad perfectionem animæ obtinendam, quæ per hanc legem maxime intenditur, ideoque purior et immaculatior est.

16. *Duodecima excellentia.* — Duodecima excellentia legis novæ sumitur ex alia proprietate quam illi tribuit Christus Matth. 11 dicens: *Jugum meum suave est, et onus meum leve;* e contrario vero lex vetus adeo onerosa fuit, ut de illa dixerit Petrus Act. 15: *Quam nec nos nec Patres nostri portare potuimus,* et pluribus aliis testimoniis hanc differentiam confirmat Cypr. l. 3 ad Quirinum, cap. 119. Nihilominus tamen non caret aliqua difficultate: hæ duæ leges videntur in hoc se habere tanquam excedens et excessum, et non est facile judicare quæ simpliciter excedat in onere et difficultate. Si enim consideremus externa opera, et corporalem laborem ac exercitationem, sine dubio fuit multo onerosior lex vetus, quia plurimas cæremonias sacrificiorum, sacramentorum, et aliarum observantiarum præcipiebat, et præcipue circumcisionem carnis, quæ valde erat austera. Item lex zelotypiæ et similes valde difficiles erant: lex autem nova ex his exterioribus pauca præcipit, præter ea quæ sunt legis naturæ, ut constat ex dictis, et notat Aug., ep. 118 et 119, cap. 19, et 15 contra Faust. cap. 13. At vero ex interioribus actibus multa præcipit difficiliora, ut notat D. Thom. quæst. 107, art. 5, ubi fatetur præcepta novæ legis, quoad hanc partem, esse graviora; reddit autem rationem, quia lex nova expresse prohibet interiores animi motus, quod non ita expresse lex vetus faciebat, et licet aliquando prohiberet, non puniebat. Sed si quis recte consideret, hic excessus non erat in rebus præceptis vel prohibitis, sed in modo; nam lex vetus etiam prohibebat concupiscentiam, et præcipiebat dilectionem proximi absolute, sive esset amicus, sive inimicus, ut supra notatum est; ac denique, præcipiendo totam legem naturalem, consequenter vetabat quidquid illi contrarium est, ut sunt etiam actus interni. Quia vero lex nova expressius prohibuit iram, odium, concupiscentiam, etiam per solum desiderium internum, ideo ex hac parte dicitur quodammodo gravior, et in hoc sensu locutus est D. Thomas, et ita etiam exposuerunt Lyran. in præfat. ad Evang., et Abulens. Matth. 11, q. 68, et Chrysostom. in Imperfecto, hom. 10 in Matth., et sumpserunt ex August. 19 contra Faustum, cap. 23.

17. Ultra hanc autem difficultatem, videtur esse alia major in lege nova ex aliquibus actibus internis, et aliis externis. In internis quidem, quia præcipit credere altiora mysteria, et longe difficiliora, ut Trinitatis, Incarnationis et Eucharistiæ. Et ex hac parte exterior usus Sacramentorum est longe difficilior, quia postulat magnam fidem, et sanctitatem, et dispositionem ad illam, in quo specialis difficultas est in convenienti usu Eucharistiæ. Deinde in sacramento confessionis magna quædam difficultas invenitur: nam valde repugnat naturæ, ut per se constat. Præterea indissolubilitate matrimonii invenitur hæc lex gravior, et in absoluta prohibitione usurarum. Denique quo magis eradicat omnia vitia, eo difficilius impleri potest. Verumtamen hæc omnia eamdem habent responsionem; fate-

mur enim ex parte actuum internorum, et aliquorum externorum, quatenus ab interioribus pendent, hanc legem esse difficiliorem; non enim poterat esse perfectior quin esset difficilior homini, secundum suam naturam spectato. Tamen quia hæc lex secum affert spiritum gratiæ et charitatis, ideo, respectu hujus status, est suavior et facilior quam lex vetus esset respectu suorum subditorum. Et hoc modo dixit Joan., 1 canonica, c. 5, *mandata Christi non esse gravia,* utique amanti, ut dixit August. de Natur. et Grat., cap. 69, quia *omnia sæva et immania, facilia et prope nulla efficit amor,* ut idem Augustinus dixit serm. 48 de Tempore, et ita etiam hoc explicuit Hilar., canon. 11 in Matth., et optime auctor Imperfecti, hom. 28 in Matth.

18. *Decima-tertia excellentia.* — *Decima-quarta excellentia.* — Decimo-tertio, excedit lex nova veterem, quia est finis illius, et vetus fuit dispositio seu præparatio ad novam, juxta illud ad Rom., cap. 10 : *Finis legis Christus,* et ad Gal. 5 dicitur lex fuisse pædagogus præparans ad Christum ; et sic dixit August., lib. 1 de Gratia Christi, cap. 19 : *Lex data est ut gratia quæreretur.* Deinde hinc nascitur decima-quarta prærogativa legis novæ ; nam vetus fuit figura novæ, quia omnia illa sacramenta fuerunt umbræ futurorum, ut ait Paulus : unde, e converso, lex nova comparatur ad veterem tanquam veritas ad umbram, juxta illud : *Veritas per Christum facta est.* Et sic etiam dixit August. 16 de Civitate, cap. 26, vetus Testamentum obumbrasse novum, et in hoc omnia resonare novitatem. Imo ideo (inquit) illud dicitur vetus, *quia est occultatio novi,* et hoc novum, *quia est veteris revelatio.* Et hinc etiam dicitur lex nova fuisse contenta in veteri, vel tanquam in imagine et figura, vel tanquam in semine, ut explicuit D. Thomas, dicta quæst. 107, art. 3, ex Gregor., hom. 6 in Ezechiel., et August. 19 contra Faustum, cap. 28. Alia vero ratione dixit Victor. Antiochenus ad cap. 4 Marci : *In nova lege veterem teneri inclusam, et ideo ubi nova non est, veterem locum habere non posse.* Dicitur enim lex vetus esse in nova tanquam in suo complemento, et quia quæ in illa erant in figura, in hac sunt in veritate; et quia quod illa inchoavit, hæc perfecit. Unde etiam dixit Aponius, lib. 5 in Cantic., circa id : *Tenui eam,* etc. : *Lex lactat Ecclesiam, gratia generat.* Hinc denique dicitur lex nova implevisse veterem, quia quidquid per illam promissum et adumbratum est, in nova est impletum; et quia per novam legem vetus antiquata est, quia tempus ejus jam erat impletum, et ejus utilitas jam cessaverat, ut divus Thomas supra explicat, art. 3. Ex quibus etiam licet colligere, in lege nova excellentius inveniri quam in veteri, illas perfectiones divinæ legis quas ponit David Psalm. 18 : *Lex Domini immaculata, convertens animas,* etc., ut late explicuit Lyran. dicta Præfatione ad Evang. Denique si spectentur conditiones legis quas alias posuit Isidor., scilicet, quod sit honesta, possibilis, loco temporique conveniens, utilis, necessaria, perspicua ac brevis, in omnibus invenietur hæc lex summe perfecta, et non solum legem veterem, sed omnem etiam aliam quæ prudenter cogitari possit, antecellere. Quamobrem etiam ipsi Hebræi veritatem hanc agnoverunt, ut intelligi potest ex Paulo Burgen. in addit. ad Hebr. 1, ubi refert Glossam Hebræi cujusdam super id Ecclesiastes 1 : *Omnia vanitas,* dicentem : *Omnis lex quam addiscimus in præsenti tempore, vana est respectu legis Messiæ.* Nam licet suo tempore utilis fuerit, cum tamen salvare homines non posset, nec ad beatitudinem introducere, vana esset, nisi per CHRISTUM compleretur, qui et sanguine suo januas cœli aperuit, et initiavit nobis viam novam, relicta lege gratiæ, per quam illam consequi et in Sancta Sanctorum æternæ beatitudinis introire valeamus.

FINIS LIBRI DECIMI.

INDEX
LOCORUM SCRIPTURÆ SACRÆ
QUÆ IN TOMIS V ET VI EXPLICANTUR.

NUMERUS PRIMUS VOLUMEN, SECUNDUS LIBRUM, TERTIUS CAPUT DESIGNAT.

GENESIS.

Cap. 2, v. 16 et 17. *Ex omni ligno Paradisi comede, ex ligno scientiæ boni et mali ne comedas:* loquitur Deus ad Adam et ad posteros ejus. VI, 9, 1

Ibid., v. 17. *In quacumque enim die comederis ex eo, morte morieris;* toti posteritati Adæ mortem comminatus est Deus. *ibid.*

Cap. 3, v. 3. *Præcepit nobis Deus ne comederemus*, id est non tantum Adæ, sed etiam Evæ. *ibid.*

Ibid., v. 16. *Sub viri potestate eris*, scilicet, quoad vim coercivam proportionatam. V, 3, 4

Cap. 7, v. 9. *De animantibus quoque mundis et immundis*, varie exponitur. VI, 9, 1

Cap. 9, v. 4. *Carnem cum sanguine non comederitis*, varie explicatur. *ibid.*

Cap. 13, v. 15. *Omnem terram quam conspicis tibi dabo, et semini tuo, in sempiternum*, exponitur. VI, 9, 10

Cap. 17, v. 13. *Erit pactum hoc meum in carne vestra, in fœdus æternum*, eodem modo exponitur. *ibid.*

Cap. 23, v. 4. *Date mihi jus sepulchri*, id est, facultatem sepeliendi. V, 1, 2

EXODUS.

Cap. 12, v. 14 et 17. *Habebitis hanc diem solemnem*, etc., *cultu sempiterno.* Et infra, *Custodietis diem istam ritu perpetuo.* VI, 1, 10

Cap. 20, v. 12. *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram*, etc.; ad litteram terram promissionis promittebat, in figura autem æternitatem. VI, 9, 11

Ibid., v. 13. *Non occides*, plures conditiones includit. V, 2, 15

LEVITICUS.

Cap. 19, v. 18. *Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum;* illud *odio habebis inimicum tuum*, falsum commentum Rabinorum est. VI, 9, 4

DEUTERONOMIUM.

Cap. 11, v. 1. *Ama Deum tuum, et observa præcepta ejus, et cæremonias, atque judicia, et mandata omni tempore;* ubi per *præcepta* intelliguntur moralia, et sic distinguuntur ibi tria genera præceptorum legis. VI, 9, 5

REGUM LIB.

I Reg. 16, v. 10. *Dominus præcepit ei ut malediceret David*, id est, permisit. VI, 9, 4

PSALMI.

Ps. 1, v. 1. *Beatus vir qui non abiit*, etc.; *viri* ibi feminas comprehendit. VI, 8, 10

Ps. 2, v. 6. *Ego constitutus sum Rex ab eo*, etc., de Christo intelligitur. VI, 10. 1 et vere Rex erat. *ibid.*

Ibid., v. 9. *Reges eos in virga ferrea*, id est, inflexibili, et recta. VI, 10, 1 et 4

Ps. 4, v. 6 et 7. *Quis ostendet nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui*, intelligitur de lege naturali. V, 1, 3

Ps. 71, v. 1. *Deus judicium tuum Regi da*, etc., de Christo exponitur. VI, 10, 1

Ps. 105, v. 41. *Tradidit eos in manu gentium, et dominati sunt eorum*, etc., intelligitur de justa Dei permissione. VI, 9, 4

Ps. 109, v. 15. *Virgam virtutis tuæ*, etc., de prædicatione Christi exponitur. VI, 10, 1

Ps. 111, v. 1. *Beatus vir qui timet Dominum*, ut supra in Psalmo 1.

PROVERBIA.

Cap. 8, v. 15. *Per me Reges regnant*, etc. VI. 1,4, et 3,1
Sicut noxius est, qui mittit sagittas et lanceas in mortem, ita vir qui fraudulenter nocet amico suo; vir ibi exponitur ut supra in Psalmo 1, juxta cap. 1 de Præsumptionibus. VI, 8, 10

ISAIAS.

Cap. 2, v. 3. *Venite ascendamus ad templum Domini et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas*, id est, sensibili et humano modo.

Ibid., eodem. *De Sion exibit lex*, utique nova, seu gratiæ. VI, 9, 1, et de Christi prædicatione. VI, 10, 1

Cap. 9, v. 5. *Magni consilii Angelus*, sermo est de Christo. VI, 9, 2

Cap. 33, v. 22. *Dominus judex noster, Deus Rex noster, Dominus legifer noster*, utique excellenti et singulari modo, et de Messia exponitur. VI, 10, 1

JEREMIAS.

Cap. 31, v. 33. *Dabo legem meam in visceribus eorum;* loquitur de lege nova. VI, 9, 1

Ibid., eodem. *Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me, a minimo usque ad maximum*, etc.; in his verbis significatur abundantia luminis doctrinæ et gratiæ legis Evangelicæ. VI. 10, 3

THREN. 1, v. 10. *De quibus præceperas ne intrarent in Ecclesiam tuam*, exponitur de Gentibus non colentibus Deum. VI, 10, 4

EZECHIEL.

CAP. 20, v. 25. *Dedit eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivant, et polluit eos cum muneribus suis, cum offerrent omne quod aperit vulvam*, dupliciter exponitur. VI, 9, 4

OSEAS.

CAP. 8, v. 4. *Ipsi regnarunt, et non ex me*, etc.; Regibus Israel contra Dei voluntatem introductis dictum est, et ad alios inique regnantes applicari possit. V, 3, 10

MICHEAS.

CAP. 4, v. 1. *De Sion egredietur lex, et verbum Domini de Hierusalem*, exponitur. VI, 9, 1-10,1

MALACHIAS.

CAP. 3, v. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum*, Joannem Baptistam. VI, 9, 2

Ibid., eodem. *Et statim veniet ad templum sanctum suum Dominator quem vos quæritis*, id est Filius incarnatus. *ibid.*

MATTHÆUS.

CAP. 5, v. 20. *Nisi abundaverit justitia vestra*, etc., id est, nisi legem melius observaveritis, VI, 9, 4

Ibidem, v. 22. *Ego autem dico vobis*, etc., perfectius declarat naturalem legem. VI, 10, 1

CAP. 12, v. 5. *Non legistis quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant*, etc.; *violant*, utique in exteriori specie. VI, 9, 9

CAP. 9, v. 18. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, intelligitur de unitate Ecclesiæ sub pastore uno. VI, 10, 1

CAP. 17, v. 25. *Ergo liberi sunt filii*; nomine filiorum non intelliguntur omnes Christiani, ut hæretici interpretantur. V, 3 5,

CAP. 18, v. 18. *Quæcumque alligaveritis*, etc. V, 4, 4

CAP. 19. v. 8. *Ad duritiem cordis vestri, permisit vobis Moyses dimittere uxores vestras*; ponitur duplex expositio. V, 1, 15

CAP., v. 14. *Prædicabitur Evangelium hoc*, etc., *et tum veniet consummatio*, id est, destructio Hierusalem, juxta sententiam D. Hieronymi. VI, 10, 4

CAP. ult., v. 19. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis*, præceptum generale de tota lege nova, et præcipue de Baptismo, qui est janua. VI, 10, 1

Ibid., eodem. *Docentes eos servare omnia*, etc., dupliciter exponitur contra hæreticos. V, 3, 5

MARCUS.

CAP. ult., v. 16. *Qui non crediderit, condemnabitur*, intelligitur de una fide. VI, 10, 1

LUCAS.

CAP. 22, v. 19. *Hoc facite in meam commemorationem*; hic datur præceptum novi sacrificii. VI, 10, 1

Ibid., 25 et 26. *Reges gentium dominantur eorum, vos autem*, etc., monet discipulos ne principatum ambiant, et ut ad principatum assumpti, se ut ministrantes, non ut dominantes gerant. VI, 3, 5, vel non in vestram utilitatem. VI, 4, 11

CAP. 4, v. 44. *Omnia verba quæ scripta sunt in lege*, etc.; lex etiam pro collectione præceptorum sumitur. VI, 9, 1

Lex et Prophetæ usque ad Joannem, varie exponitur. VI, 9, 12

JOANNES.

CAP. 1, v. 17. *Lex per Moysem data est*, vox *lex* collective sumenda. VI, 9, 1

CAP. 3, v. 3. *Nisi quis renatus fuerit*, ponitur præceptum Baptismatis. VI, 10, 1

CAP. 6, v. 54. *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis*, etc., præceptum Eucharistiæ. VI, 10, 1

CAP. 7, v. 39. *Nondum erat spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus*, intelligitur de adventu Spiritus sancti in die Pentecostes. VI, 10, 5

CAP. 10, v. 16. *Alias oves habeo*, etc., intelligitur de unitate Ecclesiæ sub uno pastore. VI, 10, 1

CAP. 13, v. 34. *Mandatum novum do vobis*; et, *hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem*; datur præceptum charitatis. VI, 10, 1

CAP. 15, v. 14. *Vos amici mei estis, si feceritis*, etc.; illa conditionalis *si* habet vim communicationis, et necessitatem indicat servandi mandata ad conservandam charitatem. V, 1, 18

CAP. 20, v. 23. *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt*; præceptum confessionis. VI, 10, 1

ACTA APOSTOLORUM.

CAP. 1, v. 8. *Eritis mihi testes usque ad ultimum terræ*, quomodo ab Apostolis impletum. V, 10, 4

CAP. 7, v. 38. *Qui accepit verba vitæ dare nobis*; id est, legem. VI, 9, 3

CAP. 13, v. 47. *Sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te*, etc., nomine præceptum, decretum, et præordinatio divina intelligitur, vel de præcepto promulgandi Evangelium gentibus suo tempore. VI, 10, 4 ubi per errorem legitur Rom. 3.

CAP. 15, v. 29. *Ut abstineatis a sanguine, et a suffocato*; dupliciter exponitur, VI, 9, 20, et ponitur vera expositio de præcepto illi tempori convenienti.

EPISTOLA AD ROMANOS.

CAP. 1, v. 28. *Tradidit eos Deus in reprobum sensum*, id est, permisit eos labi. VI, 9, 4

CAP. 2, v. 6. *Deus reddet unicuique secundum opera sua*, necessitas bonorum operum hic ostenditur contra hæreticos. VI, 10, 1

Ibid., v. 14. *Cum Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciant, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex*, intelligitur de lege naturali, ut est in subdito. V, 2, 9 et 9, 11, etc.

CAP. 3, v. 27. *Lex factorum*, quomodo intelligenda, VI, 9, 4

CAP. 5, v. 20. *Lex subintravit ut abundaret delictum*, particula *ut* non significat finem, sed consecutionem. V, 1, 13 et VI, 9, 3

CAP. 6, v. 14. *Non estis sub lege*, utique scripta, quoad ejus obligationem, ut talis erat. V, 1, 19

Ibid. 20. *Cum essemus in carne*, id est, sub statu legis carnalis. VI, 9, 13

CAP. 7, v 4. *Itaque et vos, fratres, mortificati estis legi, per corpus Christi*, varie exponitur. VI, 9, 13

Ibid. 2. *Si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege*, exponitur late. *ibid.*

CAP. 8, v. 2. *Lex spiritus vitæ*, de lege collective sumpta. VI, 9, 1

Cap. 10, v. 18. *In omnem terram exivit sonus eorum*, quomodo impletum in tempore Apostolorum. VI, 10, 4
Ibid., eodem. *Minister enim Dei est.* V, 3, 4

EPISTOLA AD CORINTHIOS.

I Cor. 7, v. 23. *Nolite servi fieri hominum;* de servitute spirituali intelligit. V, 3, 5
I Cor. 10, v. 31. *Omnia ad gloriam Dei facite*, de consilio dicitur, potest etiam de præcepto dupliciter intelligi. V, 2, 1
I Cor. 16, v. 14. *Omnia vestra in charitate fiant. ibid.*
II Cor. 3, v. 17. *Ubi spiritus Domini, ibi libertas*, varie exponitur. V, 1, 19
Ibid., v. 6. *Littera occidit, spiritus autem vivificat*, varie exponitur. VI, 9, 6
II Cor. 5, v. 12. *Qui in facie gloriantur, et non in corde*, id est, in externa specie operum, non in veritate, juxta Hieronymum ; vera expositio. VI, 9, 20

EPISTOLA AD GALATAS.

Cap. 2, v. 4. *Subintroierunt explorare libertatem*, etc., scilicet, a lege Moysis. V, 1, 19
Ibid., v. 11. *In faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat*, late exponitur. VI, 9, 15
Ibid., v. 14. *Gentes cogis judaizare:* varie exponitur. *ibid.*
Cap. 3, v. 19. *Quid igitur lex? propter transgressionem addita est*, id est, occasione transgressionum, ad coercenda vitia posita est. VI, 9, 3 et 6
Ibid., v. 19. *Ordinata per Angelos in manu Mediatoris*, id est, Moysi. VI, 9, 2
Cap. 4, v. 31. *Itaque, fratres. non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit;* utique a lege veteri. VI, 9 10, etc.
Cap. 5, v. 13. *Vos in libertatem vocati estis fratres, ibid.* de veteri exponitur.
Ibid., v. 18. *Si spiritu ducimini, non estis sub lege*, de lege veteri exponitur. V, 1, 19
Non esse autem sub lege, idem esse dicitur ac non obligari scripta, ut talis erat. *ibid.*

EPISTOLA AD EPHESIOS.

Cap. 2, v. 15. *Lex mandatorum decretis evacuans*, id est, evangelicis præceptis. VI, 9, 10
Cap. 6, v. 2. *Honora patrem*, etc. Vide Exod. 20, supra.

EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Cap. 3, v. 17. *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi, gratias agentes Deo. et Patri per ipsum*, dupliciter exponitur. V, 2. 12

EPISTOLA AD TIMOTHEUM.

I Tim. 1, v. 9. *Justo non est lex posita*, id est, quoad coactionem. V, 1, 19
II Tim. 2, v. 4. *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus*, expenditur verbum *implicat*, quia non excludit prudentem usum, ubi etiam *negotiis sæcularibus* ponderatur. VI, 4, 10

EPISTOLA AD TITUM.

Cap. 3, v. 1. *Admone illos principibus et potestatibus subditos esse*, id est, omni homini qui vicem Dei gerit in terris, sive regi, etc. V, 3, 5

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

Cap. 8, v. 7, 9. *Si prius illud culpa vacasset*, etc., dupliciter exponitur. VI, 9, 4
Usque ad tempus correctionis impositæ, id est, per legem novam. VI, 9, 13, etc.

EPISTOLA JACOBI.

Cap. 2, v. 8. *Si tamen legem perficitis regalem*, id est, charitatis. VI, 9, 11
Ibid., v. 12. *Sic facite sicut per legem libertatis*, etc., de lege evangelica loquitur. *ibid.*

EPISTOLA S. PETRI.

I Petr. 2, v. 13. *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum.* V, 3, 5
II Petr., v. 10. *Satagite ut per bona opera*, etc.; ostenditur necessitas bonorum operum. VI, 10, 1

INDEX CAPITULORUM

ET JURIUM OMNIUM

QUÆ IN TOMIS V ET VI EXPLICANTUR.

EX DECRETO.

Cap. *Erit autem lex*, d. 4 V, 1, 6
Cap. *Contra mores*, d. 100. VI, 8, 2 et 7
Cap. *Quicumque*, 6, q. 1. V, 5, 7
Cap. *Cum renuntiatur*, 32, q. 1. VI, 8, 35
Cap. *Anastasius*, d. 19, ubi apocryphum esse dicitur. V, 4, 3
Cap. *Si quis*, 30, d. V, 4, 13
Cap. *Nulli*, d. 19. *ibid.*
Cap. *Placuit*, § *Præscriptionem*, 16, q. 3. V, 3, 12

EX DECRETALIBUS.

Cap. 1 de Constit. V. 1, 11
Cap. *Cum accessissent*, de Constit. VI, 8, 35
Cap. Ult., de Consuetud. VI, 7, 18
Cap. *Gratum*, de Offic. delegat. VI, 8, 31
Cap. *Relatum*, eod *ibid.*
Cap. *Vigilanti*, de Præscript. V, 3, 12
Cap. Ult., de Præscript. *ibid.*
Cap. *Nonne*, de Præsumpt. V, 5, 3
Cap. *Licet universis*, de Testib. VI, 8, 10
Cap. *Cum dilecta*, de Confirm. util. vel inutil. VI, 8, 28
Cap. *Dolentes*, de Celebration. Missar. V, 4, 13
Cap. Ult., *Ne clerici vel monach.* V, 4, 15
Cap. *Ut mensuræ*, de Emptione et vendit. V, 5, 7
Cap. *Quamquam*, de Censib. V, 5, 16
Cap. *Super eo*, de Cognat. spirit. VI, 7, 16
Cap. *Si de terra*, de Decim. VI, 8, 35
Cap. *Accedentibus*, eodem. *ibid.*
Cap. *Per venerabilem*, Qui filii sint legitimi. V, 4, 3
Cap. *Tuæ*, de Sponsalib. V, 4, 14
Cap. *Licet*, de Sponsa duorum. *ibid.*
Cap. *Accepisti*, de Sponsa duorum. V, 5, 7
Cap. Ult., de Simonia. V, 4, 13
Cap. *Tua nos*, eodem. *ibid.*
Cap. *Omnis utriusque*, de Pœnit. et remiss. *ibid.*
Cap. *Venerabilem*, § Ult. de Sentent, excom. *ibid.*
Cap. *Noverit*, de Sentent. excom. V, 4, 15
Cap. *Suam*, de Pœnis. V, 5, 10
Cap. *Super quibusdam*, de Verbor. signific. V, 5, 14 et 16
Cap. *Nuper*, de Sentent. excommunic. V, 6, 14
Cap. *Abbate*, de Verb. significatione. V, 5, 5
Cap. *A nobis*, 1, de Sentent. excom. V, 3, 32 et 33

EX LIBRO SEXTO.

Cap. 1 de Constit. in 9. VI, 7, 20
Cap. *Commissa*, de Elect. in 6, varie exponitur. V, 4, 13
Cap. 1 de Concess. præbend. in 6. V, 4, 15
Cap. *Si cui nulla*, de Præbend. in 6. VI, 6, 17-8, 31
Cap. *Si super gratia*, eodem. *ibid.*
Cap. *Exiit*, de Verbor. signific. in 6, circa vim verbi *Præcipimus*. V, 3, 16

EX CLEMENTINIS, etc.

Clement. 1 et 5, de Statu monach. cum seq. V, 4, 13
Clement. *Exivit*, de Verbor. signific., verbo *Præcipimus*. V, 3, 16
Extravag. *Ad regimen*, de Præbend. V, 1, 11

EX JURE CIVILI.

Lex 1 Cod. de Legibus ,dupliciter exponitur. VI, 6, 8
Lex *Non dubium*, Cod. de legib. V, 5, 28
Lex 2 Quæ sit longa consuetud. VI, 7, 18
Lex *Dolo*, eod. de Inutil. stipul. V, 3, 12
Lex *Ea quidem*, C. Si mancipium ita fuerit, etc. V, 5, 34
Lex *Mandatum*, Cod. mandati. VI, 8, 31
Lex 1 ff. de Legib. V, 1, 6
Lex *Legis virtus*, ff. de Legib. V, 1, 14
Lex *In causæ*, § *idem Pomponius*, ff. de Minor., dupliciter exponitur. V, 2, 20
Lex *Pacisci*, ff. de Pactis. V, 3, 12
Lex *Princeps*, ff. de Legib. V, 3, 35
Lex *Ex imperfecta*, ff. de Legat. 3. *ibid.*
Lex *Sanctio*, ff. de Pœnis. V, 5, 25
Lex *Non omnium*, ff. de Legibus. VI, 6, 5
Lex 1 § *Secundo loco*, verbo *Sexus*, ff. de Popular. *ibid.*
Lex *Prospexit*, ff. Quis et a quibus. *ibid.*
Lex *Si quis alia*, ff. Quemadmodum servitus amittatur. VI, 7, 11
Lex *Quod non ratione*, ff. de Legib. VI, 7, 12
Lex *De quibus*, ff. de Legib. VI, 7, 13
Lex 1, ff. de Constit. Princip. V, 4, 13
Lex *Et quia*, de Jurisdict. omnium judic. VI, 8, 31

INDEX RERUM

QUÆ IN TOMIS V ET VI CONTINENTUR.

A

ABSOLUTIO.

Absolutio a peccatis spectat ad jurisdictionem fori sacramentalis. V, 4, 12
Absolutio data privilegiato nescienti privilegium, an valeat. VI, 8, 25

ABRAHAM.

Abrahæ præceptum, non fuit lex. V, 1, 6
Abrahamo quomodo præcepit Deus filium interficere. V, 2, 15

ABROGATIO.

Abrogatio legis quid significet. V, 1, 20. Vide VERB. CONSUETUDO.
Abrogatio supponit veram legem. VI, 6, 25
Abrogatio, ut justa sit, quid requirat. *ibid.*
Abrogatio legis, quam mutationem expectat. *ibid.*
Abrogatio legis a supremo principe facta sine causa legitima, valida esse potest, licet injuste fiat. VI, 6, 25
Abrogandi potestas in quo residet. VI, 6, 26
Abrogatio legis inferioris a superiore fieri potest, et non e contra. *ibid.*
Abrogatio legis duplex. VI, 6, 27
Abrogatio quando restringenda. *ibid.*
Abrogatio quam promulgationem requirat. *ibid.*
Abrogationis effectus unde colligendi. *ibid.*
Abrogatio legis per consuetudinem. VI, 7, 19
Abrogatio per consuetudinem, quam extensionem admittat, VI, 7, 19

ACCEPTATIO.

Acceptatio subditorum non est de ratione legis. V, 1, 11

ACCESSUS.

Accessus ad menstruatam in lege veteri mortale : in nova veniale. VI, 9, 9

ACTUS.

Actus judicis aliquando nomine juris appellatur. V, 1, 9
Actus ad legem ferendam necessarii. Vide LEX.
Actus præceptus per legem quomodo habeat honestatem positivam. V, 1, 9
Actus dupliciter consideratur, ut malus et ut permissibilis. *ibid.*
Qui actus divini regulentur a lege? Vide LEX ÆTERNA.
Actus moralis aliunde habet, ut sit moraliter malus, vel ut sit theologice peccatum. V, 2, 6
Actus moralis tres conditiones requirit, ut sit bonus. V, 2, 10
Actus præcepti cognitio, quomodo necessaria, ut per illum impleatur præceptum. V, 2, 10, et vide PRÆCEPTUM.
Actus nullus est jure naturæ, quoties eodem jure prohibetur, ob defectum potestatis, vel ob materiæ incapacitatem. V, 2. 12
Actus prohibitus ob materiæ turpitudinem, quando irritus jure naturæ. *ibid.*
Actus humanus duplex : exterior et interior. V, 3, 13
Actus occultus per se, et per accidens. *ibid.*
Actus occultus, quomodo sit materia legis mere humanæ. *ibid.*
Actus internus duobus modis cadit sub præceptum indirecte. V, 4, 13
Actus interni per accidens quomodo præcipiantur. *ibid.*
Actus internus non necessarius ad esse physicum, vel morale, actus exterioris, quomodo cadat sub lege ecclesiastica. *ibid.*
Quos actus punire possit Ecclesia. *ibid.*
Actus externus cum dependentia ab interiori, quomodo subjectus potestati Ecclesiæ. *ibid.*
Actus quando declarandus sit nullus. V, 5, 29
Actus contra legem licet sit nullus, malus est, et pœna dignus, et juste potest a judice puniri. V, 8, 20
Actus licet nullus aliquando inducit pœnam legis, non tamen semper. *ibid.*
Qui actus sunt secundum legem naturalem, qui contra eam VI, 7, 4
Actus publicus dicitur dupliciter : jure et facto. VI, 7, 10
Actus publici notorietate facti possunt consuetudinem inducere. VI, 7, 11
Actus judicialis non requiritur ad consuetudinem. *ibid.*
Actus inducentes consuetudinem debent esse voluntarii. VI, 7. 12
Actus ignorantia et errore facti, non inducunt consuetudinem. *ibid.*
Actus interni dupliciter præcipiuntur in lege nova. VI, 10, 2

ADAM.

Adæ inobedentia, quomodo suit gravis. V, 3, 25
Adæ præceptum : vide PRÆCEPTUM : vide POTESTAS.

ÆDIFICATIO.

Ædificatio ad jus gentium pertinet. V, 2, 18

AMPHIBOLOGIA.

Amphibologia an uti possint scholares in ferendo suffragio interrogati, etc. VI, 5, 10

ANGELI.

Angeli, vide PRÆCEPTUM.

Angeli nomen non recte accommodatur Verbo ut Deus est. VI, 9, 2
Angelorum ministeria in legis veteris traditione quæ. ibid.

APPETITUS.

Appetitus inclinatio mere naturalis, quo sensu lex sit appellandus. V, 1, 1

APOSTOLUS.

Apostolis post mortem Christi nunquam fuisse prohibitum Evangelium gentibus prædicare. VI, 10, 4
Apostolis non fuisse præceptum Judæis prius quam gentibus prædicare. ibid.
Apostolos nuqnuam ignorasse legem gratiæ esse universalem. ibid.

ARCHIEPISCOPUS.

Archiepiscopus quam potestatem legislativam habeat. V. 4, 5
Archiepiscopus non aliter dispensat in lege Concilii provincialis, quam Episcopus. VI, 6, 15
Archiepiscopus quomodo ligatur legibus Concilii provincialis. ibid.

B

BAPTISMUS.

Baptismus quomodo superat remedia antiqua. VI. 9, 7
Baptismum non obligasse ante Christi mortem. VI, 10, 4

BEATITUDO.

Beatitudo simpliciter non est visio Dei, quæ cito transeat. V, 1, 10

BELLUM.

Bellum ad jus gentium spectare. V, 2, 18

BENEFICIATUS, BENEFICIUM.

Beneficiatus quando peccat contra legem Ecclesiæ, sine intentione recitandi, licet non manifestata. V, 4, 13
Privatio beneficii ante omnem sententiam imponi potest. V, 5, 5
Beneficiatus non recitans pro rata restituere tenetur. VI, 5, 7
Beneficium parochiale recipiens quomodo obligatur ad ordines. V, 5, 8
Beneficiorum suorum bona alienantes privantur suis beneficiis ipso facto. ibid.

BONUM.

Bonum commune aliis omnibus præferendum. V, 3, 34
Bonum commune reipublicæ duplex. V, 1, 7
Bonum honestum propter se amabile. V, 2, 11

BULLA.

Bullæ Cœnæ præcepta et censuræ olim ab homine, nunc autem a jure. V, 1, 10
Bulla Cruciatæ quomodo dat Hispanis licentiam vescendi lacticiniis. VI, 8, 26

C

CAPITULUM.

Capitulum nihil statuere potest, vivente Episcopo, de his quæ ad alios spectant. V, 4, 6
Capitulum quid possit statuere circa seipsum et capitulares suos. ibid.
Statutum sine jurisdictione ab aliqua congregatione factum non obligat ex vi legis, sed cujusdam pacti. ibid.
Capitulum sede vacante potest leges episcopales ferre, et obligant donec revocentur. ibid.

CARDINALIS.

Cardinalis potestas legislativa, quæ. V, 4, 5
Collegium Cardinalium, sede vacante, quas leges ferre queat. V. 4, 6

CAPTIVITAS.

Captivitas et servitus jure gentium introductæ. V, 2, 18

CELEBRARE.

Celebrare sine vestibus sacris an liceat. V, 3, 30
Prohibitus ne celebret, si infamia gravis sequatur non obligatur obedire. V, 5, 5

CENSURA.

Censuræ latæ cum particulis ipso jure, ipso facto, etc., significant sententiam latam. V, 5, 8
Censuræ incurri possunt, ob defectum alicujus actus interioris, non tamen sine exteriori. V, 4, 13

CÆREMONIÆ.

Cæremoniæ missæ de jure humano. V, 4, 4
Cæremoniæ legis veteris, vide LEX VETUS.
Cæremoniæ veteris legis, an possint ab Ecclesia servari, et quæ. VI, 9, 14
Cæremoniæ legis naturæ, quando et quomodo nunc mortiferæ. ibid.
Cæremoniæ legis veteris non fuerunt a principio evangelii mortiferæ, post al quod vero tempus fuerunt. VI, 9, 17
Cæremonias legales viventibus Apostolis declaratas esse perniciosas et mortiferas. VI, 9, 18
Cæremonia legales quo jure fata sunt mortiferæ. ibid.
Charitas, vide PRÆCEPTUM.

CEPHAS.

Cephas a Paulo reprehensus, ad Galat. 2, Petrus Apostolus fuit. VI, 9, 15

CHRISTIANI.

Mali Christiani lege evangelica obligantur. V, 1, 18
Christiani legibus civilibus subduntur. V, 3, 5
Christiani gravius peccant quam gentiles, cæteris paribus, et cur hoc. VI, 10, 2

CHRISTUS.

Christus Dominus non solum fuit redemptor, sed etiam verus et proprius legislator. VI, 10, 1
Christus nullum præceptum morale addidit positivum in lege nova, nisi in materia prius præcepta. VI, 10, 2
Christus aliqua præcepta cæremonialia tradidit; data autem sunt perfecto modo libertati et perfectioni hujus legis accommodata. ibid.
Christus redemptor omnium hominum universalis. VI, 10, 4

CIRCUMCISIO.

Circumcisio quam vim habuit. VI, 9, 7
Nec circumcisio, nec remedium legis naturalis, contulit gratiam ex opere operato. ibid.

Circumcisio assumpta sine spiritu saltem legis veteris, an liceat. VI, 9, 14
Circumcisio quando amisit vim suam. VI, 9, 22
Circumcisio sicut et remedium legis naturæ per baptismum exclusa. *ibid.*

CIVITAS.

Civitas appellatur maxima, major aut minima in jure. V, 3, 9

CLEMENTINA.

Clementinæ unde dictæ. V, 5, 1

COACTIO, COGERE.

Coactio ad judaizandum tripliciter sumi potest. VI, 9, 20
Cogere gentes judaizare, per coactionem non fuisse licitum. *ibid.*
Cogi non poterant gentes ad legalia etiam ante Concilium Hierosolymitanum, Actor. 5. *ibid.*
Nunquam Gentiles ad fidem conversos fuisse coactos ad legalia servanda. *ibid.*
Cogere gentes lato modo, quando liceat. *ibid.*

COMMUNICATIO.

Communicatio primis parentibus facta in paradiso cur. V, 1, 19

COMMUNITAS.

Communitas legis capax qualis. V. 1, 6
Communitas perfecta inducit consuetudinem. VI, 7, 9
Communitas humanitus congregata, quæ. V, 1, 6
Communitas perfecta, et imperfecta. *ibid.*
Communitas perfecta est subjectum legis. *ibid.*
Communitates ecclesiasticæ inferiores quas leges ferre queant. V, 4, 6
Communitates religiosæ an propria statuta et leges condere queant. *ibid.*

COMMUTATIO.

Commutatio, quid, et compensatio. V, 1, 20

CONCILIUM GENERALE.

Concilium generale tribus modis consideratur. V, 4, 6
Concilium per leges obligare nequit sine confirmatione Papæ. *ibid.*
Concilium sine Papa aut ejus legatis, an sit legitimum. *ibid.*
Concilium sede vacante quam potestatem habeat. *ibid.*

CONCILIA MINORA.

Concilia minora ferre possunt leges proportionatas jurisdictioni suæ. *ibid.*
Concilia minora obligant suis legibus ante confirmationem papæ. *ibid.*

CONFESSIO.

Confessio, vide PRÆCEPTUM.

CONFISCATIO.

Confiscatio ipso facto imponitur. V, 5, 5
Confiscatio, quando expectat judicis sententiam. *ibid.*
Confiscatio impedit dilapidationem bonorum confiscatorum. *ibid.*

CONNUBIUM.

Connubia inter alienigenas prohibita jure gentium. V, 2, 18

CONSILIUM.

Consilium non esse veram legem. V, 1, 14
Consilium late sumptum latius patet quam consilium perfectionis. VI, 9, 4

CONSUETUDO.

Consuetudo a majori parte communitatis introducitur. V, 4, 16
Consuetudo nullum tempus determinatum requirit ut inducatur. *ibid.*
Consuetudo definita ab Isidoro et aliis. VI, 7, 1
Consuetudo juris et facti. *ibid.*
Consuetudinis et præscriptionis differentiæ. *ibid.*
Consuetudo verissime dicitur jus non scriptum. VI, 7, 2
Consuetudo quomodo legem supponat. *ibid.*
Consuetudo varie dividitur. VI, 7, 3
Consuetudo privata, de quibus intelligenda. *ibid.*
Quæ consuetudo legem inducit. *ibid.*
Consuetudo secundum jus, præter jus, contra jus. VI, 7, 4
Consuetudo contra legem naturæ nullum effectum habet. *ibid.*
Consuetudo contra jus gentium in aliquibus prævalere potest. *ibid.*
Consuetudo et traditio in rigore differunt. *ibid.*
Quæ consuetudo ecclesiastica sit præter jus divinum. *ibid.*
Consuetudo contra jus divinum nullum effectum habet. *ibid.*
Consuetudo canonica et civilis. VI, 7, 5
Consuetudo circa jus divinum potest esse interpres ejus. VI, 7, 4
Consuetudo secundum legem humanam est facti, non juris. *ibid.*
Consuetudo dividitur in morem stricte sumptum, stylum, ritum et forum. VI, 7, 5
Consuetudo positiva et negativa. *ibid.*
Consuetudo bona vel mala. VI, 7, 6
Consuetudo mala in facto esse potest, in jure nunquam. *ibid.*
Consuetudo bona duplex. *ibid.*
Consuetudo rationabilis et irrationabilis ; et unde dignoscenda. *ibid.*
Consuetudo ut sit irrationabilis quid requirat. *ibid.*
Consuetudo mala esse potest, licet materia ex se mala non sit. *ibid.*
Consuetudo præscripta, et non præscripta. VI, 7, 8
Consuetudo præscripta definitum tempus requirit. *ibid.*
Consuetudo præscripta requirit saltem tempus decem annorum. *ibid.*
Consuetudo absolute quid significet. *ibid.*
Consuetudinis causæ explicantur. VI, 7, 9
Consuetudinis duplex causa efficiens. *ibid.*
Consuetudo privata dupliciter excusat a lege communi. *ibid.*
Consuetudinis causa efficiens explicatur. VI, 7, 10
Consuetudo requirit principis consensum. VI, 7, 13
Consuetudo quando requirit consensum personalem principis. *ibid.*
Consuetudo quam voluntatem requirit, et quid signum ejus. VI, 7, 14
Consuetudo quantum temporis requirit ut inducatur. VI, 7, 15
Consuetudo præscripta de se sufficiens ad introducendam consuetudinem. *ibid.*
Modus et animus, quibus consuetudo introducitur, viro prudenti relinquuntur. *ibid.*

Consuetudo se ipsa promulgatur, cum usum publicum requirat. VI, 7, 16
Consuetudo juris a qua communitate introduci possit. VI, 7, 9
Consuetudo a majori parte communitatis observari debet. *ibid.*
Consuetudo quam actuum frequentiam requirat. VI, 7, 10
Consuetudo requirit observantiam publicam. *ibid.*
Vide ACTUS.
Consuetudo non inducitur per actus vi vel metu factos. VI, 7, 12
Consuetudinis effectus. VI, 7, 14
Consssetudinis effectus unde colligendi. VI, 7, 16
Consuetudo potest legem pœnalem inducere. *ibid.*
Consuetudinis vis circa contractus validitatem explicatur. *ibid.*
Consuetudo quomodo legi æquiparatur. *ibid.*
Consuetudo quas personas obliget. *ibid.*
Consuetudo laicorum non obligat clericos. *ibid.*
Consuetudo mixta obligat tam clericos, quam laicos. *ibid.*
Consuetudinis extensio ab uno casu ad alium similem. *ibid.*
Consuetudo quomodo legem interpretatur. VI, 7, 17
Consuetudinis efficacia in legibus interpretandis. *ibid.*
Consuetudo seipsam interpretari potest. *ibid.*
Consuetudo legem humanam, tam civilem quam canonicam abrogat. VI, 7, 18
Consuetudo quadraginta annorum an prævaleat contra legem ecclesiasticam. *ibid.*
Consuetudo contra leges civiles quando prævaleat. *ibid.*
Consuetudo aliquando legem abrogat ignorante principe. *ibid.*
Consuetudo non præscripta quam vim habeat. *ibid.*
Consuetudo incipiens per actus malos, quia prohibitos, potest legi derogare. *ibid.*
Consuetudo irrationabilis quam vim habeat. VI, 7, 19
Consuetudo irrationabilis in convenientia pœnæ, rationem habere potest, quoad hanc partem legi derogare. *ibid.*
Consuetudo irrationabilis quoad utramque partem, quam excusationem potest afferre. *ibid.*
Consuetudinis revocatio quid operatur. *ibid,*
Consuetudinis prohibitio quem effectum habet. *ibid.*
Consuetudo contra jus quid operatur. *ibid.*
Consuetudinis mutatio quibus modis contingit. VI, 7, 20
Consuetudo per legem interdum abrogata. VI, 7, 7
Consuetudinis pura abrogatio, et non est illius reprobatio. *ibid.*
Consuetudo quando intelligatur reprobata. *ibid.*
Consuetudo dupliciter reprobatur. *ibid.*
Consuetudo universalis abrogatur per legem universalem. VI, 7, 20
Consuetudo per quæ verba abrogtaur. *ibid.*
Consuetudo immemorabilis, quando abrogatur. *ibid.*
Consuetudo an inducat privilegium, sine principis expressa concessione. VI, 8, 7
Consuetudo quam antiqua debet esse ut priviligium inducat. *ibid.*

CONTEMPTUS.

Contemptus an sit superbia, inobedientia aut injustitia. V, 3, 28
Vide PECCATUM.
Contemptus in intellectu, voluntate et opere externo reperitur. *ibid.*
Contemptus ad personas vel res potest referri. *ibid.*
Contemptus personæ ad injustitiam spectat. *ibid.*
Contemptus materialis, et formalis, et quis uterque sit. *ibid.*
Contemptus duplex, simpliciter et secundum quid. Alia distinctio. *ibid.*
Contemptus an sit semper peccatum mortale.
Vide LEGIS CIVILIS TRANSGRESSIO.

CONTRACTUS.

Contractus per dolum aut metum gravem an sit nullus. V, 2, 12
Contrahentium obligatio, unde colligenda. V. 5, 6

CORNELIUS.

Cornelius primus ex Gentilibus baptizatus. VI, 9, 20

CORRECTIO FRATERNA.

Correctionis fraternæ obligatio quando cessat. VI, 7, 10

CUSTODIA.

Custodia civitatis per vigilias distributa, quo jure fit. V, 2, 15

D

DAMNATUS.

Damnatus ad mortem ut fame pereat, non obligatur ad non comedendum. V, 5, 5

DECEPTIO.

Deceptio, undecumque proveniat, causat involuntarium. VI, 8, 12

DECIMÆ.

Decimarum distributio humano jure inducta. V, 2, 14
Decimæ solvendæ erant a Judæis tempore quo lex vetus mortua et non mortifera fuit. VI, 9, 19

DEPOSITUM.

Depositum non reddere aliquando non repugnat juri naturæ. V, 2, 13
Depositum non reddere in casu necessitatis, non est ex dispensatione. V. 2, 15

DESIDERIUM.

Desiderium simplex, seu complacentia, an cadat sub lege. V, 2, 13

DEUS.

Deus an possit non prohibere ea quæ sunt contra rationem naturalem. V, 2, 6
An Deus possit alicui concedere ut licite possit nullum unquam motum bonum circa ipsum exercere. V, 2, 15
Dilectio Dei, vide LEX NATURALIS.

DISPENSATIO.

An Pontifex possit dispensare in residentia Episcopi. V, 2, 14
Dispensare in præceptis Decalogi nec Deus potest, potest tamen eorum materiam mutare. V, 2, 15
Dispensare in voto an sit dispensare in jure naturæ. *ibid.*
Dispensare potest superior cum certa persona, relicta lege in sua vi circa alias. VI, 6, 10

Dispensatio quid proprie significet. *ibid.*
Dispensatio est proprie actus jurisdictionis. *ibid.*
Dispensationis definitio. *ibid.*
Dispensatio ab absolutione distinguitur. *ibid.*
Dispensatio a simplici licentia differt. *ibid.*
Dispensationis materia quænam sit. VI, 6, 12
Dispensatio non versatur necessario circa personam. *ibid.*
Dispensatio tacita et expressa. VI, 6, 13
Dispensatio expressa nulla determinata verba requirit. *ibid.*
Dispensatio ad suum valorem non requirit scripturam. *ibid.*
Dispensatio a quo sit impetranda. *ibid.*
Dispensatio potest a Prælato motu proprio concedi. *ibid.*
Dispensatio regulariter conceditur ad petitionem alicujus. *ibid.*
Dispensatio tacita in quibus admittenda. *ibid.*
Dispensatio tacita quibus modis colligenda *ibid.*
Dispensandi potestas ordinaria et delegata. *ibid.*
Dispensandi potestas ordinaria apud quem restat. *ibid.*
Dispensandi potestas includit commutandi potestatem.
Vide POTESTAS.
Dispensandi facultas, media supplicatione obtenta, est odiosa. VI, 6, 17
Dispensatio concessa ad petitionem supplicantis, quomodo datur. *ibid.*
Dispensandi facultas pro persona certa, vel pro personis certis, est stricti juris. *ibid.*
Dispensandi facultas generalis in aliqua lege, sine expressione personarum, est favorabilis. *ibid.*
Dispensationis causa finalis. VI, 6, 18
Dispensare sine causa an sit licitum. *ibid.*
Dispensare sine causa quodnam peccatum in supremo principe. *ibid.*
Dispensationis licitæ qualis causa esse debet. *ibid.*
Dispensatio juris publici et privati quando dicitur. *ibid.*
Dispensatio respicit bonum commune. *ibid.*
Dispensatio voluntaria et necessaria, quando. *ibid.*
Dispensatio quæ tacite concedi potest, aliquando dicitur ex justitia. *ibid.*
Dispensatio debita ex præcepto, ex officio, ex misericordia. *ibid.*
Dispensatio ex causa extrinseca et intrinseca. *ibid.*
Dispensatio justa semper requirit aliquam causam. VI, 6, 19
Dispensans inferior in lege superioris sine causa, non valide dispensat. *ibid.*
Dispensatio in lege sua est valida sine causa. *ibid.*
Dispensationis vis ab auctore legis pendet. *ibid.*
Dispensatio quam legislator sibi concedit sine justa causa, nulla est. *ibid.*
Quomodo superior in lege inferioris dispensare potest sine causa. *ibid.*
Dispensatio quot modis sit irrita? tribus. VI, 6, 20 et 21
Dispensatio ex taciturnitate veri vel narratione falsi invalida fit. VI, 6, 22
Dispensans in lege superioris quem scit dispensationem negasse, an valide dispensat. *ibid.*
An taciturnitas prioris dispensationis obtentæ reddat posteriorem invalidam. VI, 6, 23
Dispensatio super irregularitate, quando valet. *ibid.*
Dispensatio in uno vinculo tacitis aliis an sit valida. VI, 6, 24
In habente simul votum castitatis et religionis quomodo valeat circa unum dispensatio, tacito alio. *ibid.*
Dispensatio in matrimonio ante notitiam ejus an operetur. VI, 8, 25
Dispensatio in præceptis Ecclesiæ quando valeat ubique. VI, 8, 26
Dispensatio data pro tempore finito quando possit revocari. VI, 8, 37
Dispensatio in votis, juramentis, et matrimonio rato, an relaxet aliquod jus divinum. V, 10, 6
Dispensatio in consecrando pane sine calice an admittenda. *ibid.*
Dispensationis effectus quis. VI, 6, 11
Dispensationis præcipuus effectus vinculum tollere in conscientia. *ibid.*
Dispensatio formaliter non potest obligare ad actum contrarium legi qua fit dispensatio. *ibid.*
Dispensatio plena seu totalis, semiplena seu partialis. *ibid.*
Dispensatio an habeat effectum ante notitiam dispensati. *ibid.*
Dispensationis effectus per se et per accidens. *ibid.*
Dispensatio an stricte intelligenda sit. *ibid.*

DISSUETUDO.

Ut dissuetudo sit quid requiratur. VI, 7, 18

DOCTORES.

Doctorum consensus magnam habet auctoritatem. VI, 6, 1

DONATIO.

Donatio ejusdem rei post primam validam donationem et traditionem nulla est jure naturæ. V, 2, 12

DUBIUM.

In dubio de honestate legis præsumendam esse honestatem. V, 1, 9
In dubio an lex sit latæ vel ferendæ sententiæ, de ferenda intelligi debet. V. 5, 6
In dubio non probabili ad superiorem recurrendum est. VI, 6, 8
In dubio vergente quo superior consuli non potest, quid faciendum. *ibid.*
In dubio potius dicendum consuetudinem esse devotionis quam obligationis. VI, 7, 15

E

ÆQUITAS.

Æquitas duplex : naturalis et legalis. V. 2, 9

ELEEMOSYNA.

Eleemosyna data ab ebrio, quomodo tollat obligationem. V, 2, 10

ELECTUS.

Electus ad cathedram per suffragantem inhabilem, quomodo tutus potest esse in conscientia. V, 5, 9

EPIIKIA.

Epiikia quæ. VI, 6, 6
Epiikia circa legem naturalem an locum habeat? Proprie non habere. V, 2, 16
Epiikia differt ab interpretatione. *ibid.*

Epiikia circa leges irritantes quam vim habeat. V, 5, 23
Epiikia circa formas sacramentorum non admittitur. *ibid.*
Epiikia tam in præceptis affirmativis quam negativis locum habet. VI, 6, 6
Epiikia interdum habet locum etiamsi posset lex juste servari. VI, 6, 7
Epiikiæ proprium munus ostenditur. *ibid.*
Epiikia non solum iniquum sed valde difficile corrigit. *ibid.*
Epiikia tripliciter uti liceat. *ibid.*
Epiikiæ duplex modus. VI, 6, 8
Epiikia utendum quando non potest conveniri superior. *ibid.*
Epiikia non semper est actus jurisdictionis, sed prudentiæ et doctrinæ. VI, 6, 10

EPISCOPUS.

Episcopus habet potestatem legislativam in sua diœcesi, et quo jure V, 4, 4
Episcopus, vide DISPENSATIO.
Episcopus electus et confirmatus, non consecratus, quid possit efficere. V, 4, 4
Episcopalis jurisdictio potest committi non Episcopo. *ibid.*
Episcopi potestatem legislativam a quo accipiant. *ibid.*
Episcopi Apostolorum successores, et quomodo. *ibid.*
Episcopos ab Apostolis creatos habuisse successores media auctoritate Petri. *ibid.*
Episcopus quas leges condere possit sine voluntate Papæ. *ibid.* et 6, 5
Episcopus quid possit sine consilio vel consensu Capituli. *ibid.*
Episcoporum Epistolæ vel sententiæ quando et quomodo habeant vim legum, vide EPISTOLA. V,
Episcopus intra sex menses a confirmatione non consecratus, privatur Episcopatu per Concilium Tridentinum. V, 5, 8
Episcopi in quibus secum possint dispensare. VI, 6, 12
Episcopi habent jurisdictionem immediate a summo Pontifice. VI, 6, 14
Episcopus quando potest dispensare in lege superioris. *ibid.*
Episcopus in aliquibus casibus non tenetur ad recursum superioris. *ibid.*
Episcopi an dispensent in legibus Concilii provincialis, et quomodo. VI, 6, 15
Episcopus est non inferior respectu legum synodalium. *ibid.*
Episcopi potestas in legibus canonicis. *ibid.*
Episcopus in suis legibus et constitutionibus dispensat. *ibid.*
Episcopus dispensare potest in lege superioris per modum compensationis. VI, 6, 16
Episcopi et alii inferiores legislatores possunt in legibus suis dispensare per modum commutationis. *ibid.*

EPISTOLÆ.

Epistolæ Pontificum leges canonicas inducunt. V, 4, 14
Epistolæ Pontificum ordinarie potius sunt declarativæ quam constitutivæ juris. V, 3, 15
Epistolæ scriptæ non ad consultationem respondendam sed ad gubernationem, quando habeant vim legum. V, 4, 14
Quibus circumstantiis cognoscendæ. *ibid.*

EXCEPTIO, EXEMPTUS.

Exceptio a lege per privilegium non est Epiikia. V, 2, 16
In loco exempto non obligant leges territorii. V, 2, 33

EUNUCHUS.

Eunuchus a Philippo baptizatus an judæus fuerit. VI, 9, 20 et 10, 4

EXCOMMUNICATIO.

Excommunicatio lata per generalem sententiam et per statutum quomodo differant. V, 1, 10
Excommunicatio minor non est sufficiens signum obligationis gravis. V, 4, 18
Excommunicatio jure lata indicat obligationem gravem. *ibid.*
Fxcommunicatio per hominem ferenda quando inducat gravem obligationem. *ibid.*
Excommunicatio sæpe imponitur ipso facto, et incurritur. V, 3, 5
Excommunicatus occultus quando possit communicare licite. *ibid.*
Excommunicatus existens in Ecclesia, inchoante divino officio tenetur egredi. *ibid.*
Excommunicatus si ei detur beneficium, tenetur non acceptare. *ibid.*

F.

FAS.

Fas a lege quomodo distinguitur. Vide LEX.

FAVORES.

Favores et præmia ad quem legis effectum reducuntur. V, 1, 17

FELICITAS.

Felicitas, vide HOMO.

FŒDERA.

Fœdera pacis ad jus gentium referuntur. V, 2, 18

FIDES, FIDELIS.

Fides an requiratur ad potestatem legis canonicæ ferendæ, et quomodo, vide POTESTAS. V, 4, 7
Fideles baptizati, sive in voto, sive in re, quomodo legibus tenentur. V, 1, 18

FINIS.

Finis, vide PHILOSOPHI, et LEX NATURALIS.

FORUS, FORUM.

Forus quid significet. V, 3, 21
Forum duplex, ecclesiasticum et civile. *ibid.*
Fori mixti quæ dicuntur. V, 4, 11
Forum quid. VI, 7, 5
Forum et stylus quomodo differunt. *ibid.*
Forum an comprehendat leges scriptas et non scriptas. *ibid.*
Forum internum conscientiæ et pœnitentiæ an coincidant. VI, 8, 6
Forum pœnitentiale et contentiosum quomodo differunt. *ibid.*
Furtum, vide SPOLIA.

G.

GENTILES.

Gentiles, vide Coactio.

GUBERNATIO.

Gubernatio politica triplex : monarchia, aristocratia, democratia. VI, 3, 4
Gubernationes ex his variæ conficiuntur. *ibid.*
Gubernatio moralis triplex : politica, œconomica, monastica. V, 3. 11

H.

HABITUS.

Habituum naturalium et supernaturalium differentia. *ibid.*

HÆRESIS, HÆRETICUS.

Hæresis solum interior an tollat jurisdictionem ecclesiasticam. V, 4, 7
Hæresis exterior occulta, seclusis censuris, quid efficiat. *ibid.*
Hæresis publica an tollat potestatem ecclesiasticam. *ibid.*
Hæreticus externus sine interno animo non incurrit censuras contra hæreticos. V, 4, 13

HOMICIDIUM.

Occidentes per assasinos privantur beneficiis ipso facto. V, 5, 8

HOMO, HUMANUS.

Homo secundum duplicem naturam consideratus. V, 1, 3
Hominis felicitas duplex, vitæ scilicet præsentis et futuræ, et utraque in naturalem et supernaturalem distinguitur. V, 3, 11
Solus homo legum capax quomodo intelligitur. Vide LEGIS SUBJECTUM.
Omnes homines viatores legibus subjiciuntur. V, 1, 18
Humanæ multitudinis duplex consideratio. V, 3, 2

I.

IDEÆ.

Idea quomodo differt ab exemplari. V, 2, 14

JEJUNIUM.

Jejunium involuntarie an impleat præceptum. V, 2, 10

IGNORANTIA.

Ignorantiæ multiplex divisio. V, 5, 12
Ignorantia excusans factum ne sit peccatum, excusat debitum pœnæ in utroque foro. *ibid.*
Ignorantia non excusans a culpa gravi ob quam pœna legis lata non est, non excusat simpliciter a pœna, nisi in lege ita sit expressum. *ibid.*
Ignorantia crassa an diminuat pœnam. *ibid.*
Ignorantia solius pœnæ regulariter non excusat pœnæ reatum. *ibid.*
Ignorantia excusans a culpa mortali excusat a pœna gravis legis. *ibid*
Ignorantia irritationis aut prohibitionis an impediat effectum irritandi. V, 5, 22
Vide LEX NATURALIS.

IMMUNITAS CLERICORUM.

Ecclesiasticæ personæ a qua potestate civili exemptæ. V, 3, 34

IMPERFECTIO.

Imperfectio duplex : negativa et privativa. VI, 10, 2

IMPERATOR.

Imperator quam potestatem habeat ? Vide POTESTAS ECCLESIAST.
Imperator quid habeat ex translatione imperii. V, 3, 7
Imperator per suas leges obligare potest terras Romano Imperio subjectas. V, 3, 8

IMPERIUM.

Provincias Imperio subjectas in duplici differentia. *ibid.*

IMPETRATIO.

Impetratio, vide JUSTUS.

INDULGENTIÆ.

Indulgentiæ non comprehenduntur sub nomine privilegii. VI, 8, 9
Indulgentias sibi concedit Pontifex. *ibid.*

INHABILITAS.

Inhabilitas, vide SUFFRAGIUM.

INJUSTITIA.

Injustitia in materia vel in modo legis. V, 1, 9

INTERDICTUM.

Interdictum quando indicat gravem obligationem. V, 4, 18

INTERPRETATIO.

Interpretatio, ut authentica dicatur, quæ requiruntur. VI, 6, 1
Interpretationem ex usu sumptam, interdum posse esse authenticam. VI, 7, 7
Interpretatio doctrinalis, quomodo in legibus humanis necessaria. *ibid.*
Interpretatio doctrinalis a triplici pendet principio. *ibid.*

IRRATIONABILIS.

Irrationabilis, vide CONSUETUDO.

IRREGULARITAS.

Inrrgularitas ob homicidium voluntarium, vel casuale, quæ restrictior. V, 4, 3
Irregularitas imposita rebaptizanti, si ficte rebaptizat non incurritur, *ibid.*
Irregularitas quando pœnalis est, denotat gravem obligationem. V, 4, 18
Irregularitas cur incurritur ante sententiam judicis. V, 5, 5
Irregularitas incurritur licet lex feratur per verbum de futuro. V, 5, 6
Irregularitas talis pœna est, ut nunquam nisi ipso facto incurratur. V, 5, 8

IRRITATIO.

Irritatio aliquando est pure pœnalis, sæpius vero per se intenta ad honestatem morum Reipublicæ. V, 3, 35
Irritatio vinculi indissolubilis quando incurratur ipso facto. V, 5, 6
Irritatio actus in proprio conceptu non includit quod sit pœna. V, 5, 19
Irritatio dupliciter fit, per legem, vel per judicis sententiam. V, 5, 21

Irritatio actus dependentis a sententia judicis multipliciter impediri potest. V, 5, 21
Irritatio in pœnam tantum imposita, per ignorantiam, vel aliam causam, quæ a culpa excuset, impeditur. V, 5, 22
Irritatio non cessat, licet is in cujus favorem detur, cedat juri suo. *ibid.*
Irritatio non pœnalis quomodo inducitur. V, 5, 26
Irritatio non pœnalis non requirit sententiam, ut actus sint nulli. V, 5, 32
Irritatio pœnalis an expectet sententiam. *ibid.*

J

JUDAS.

Judas Galilæus quis? quo tempore vixerit, et quos errores habuerit. V, 3, 5

JUDEX.

Judex, vide ACTUS.
Judex tenetur secundum legem judicare et punire reum. V, 5, 11
Judex quomodo potest pœnas augere vel minuere. *ibid.*
Judices supremi quomodo possint pœnas remittere. *ibid.*

JURAMENTUM.

Juramentum, vide SUFFRAGIUM.
In juramento potest stare intentio jurandi cum intentione non se obligandi. V, 5, 1

JURISDICTIO.

Jurisdictio episcopalis, vide EPISCOPUS.

JUS.

Juris multiplex etymologia. V, 1, 2
Juris duplex significatio, *ibid.*
Propria nominis jus appellatio. *ibid,*
Jus a jubendo dictum, quid proprie significet. *ibid.*
Jus ad legem comparari, ut genus ad speciem. *ibid.*
Jus ab æquo et bono quomodo distinguitur. *ibid.*
Jus humanum ita materiam juris naturæ potest mutare, ut ejus obligatio cesset. V, 2, 14
Juris variæ exceptiones. V, 2, 17
Jus utile, honestum seu regale, et legale, quid. *ibid.*
Jus naturale gentium et civile, quid. *ibid.*
Jus civile ex vi sua non obligat in Lusitania. V, 3, 8
Jus civile, in Hispania an servandum necessario, deficientibus propriis. *ibid.*
Jus pontificium vel imperiale an sequendum in terris nec Papæ nec Imperio subditis. *ibid.*
Jus servitutis quando amittitur. V, 3. 20, etc.
Jus impediendo valorem actus impedit etiam obligationem. V, 3, 33
Jus Prætorium, Honorarium et Tribunitium, cur ita dicta. V, 5, 1
Juri canonico applicantur hæc omnia. Constitutiones principum, jus prætorium vel honorarium, Senatusconsulta. *ibid,*
Jus municipale, jus magistratuum, jus sacerdotale. jus monachale, etc., quid sint. *ibid.*
Jus naturale negativum, et positivum. V, 2, 14
Differentia eorum. *ibid.*
Jus naturæ dominativum posse per homines mutari, non tamen præceptivum. *ibid.*
Jus naturale per dispensationem, etc., quomodo cessat. *ibid.*
Impedimenta jure naturæ matrimonium impedientia non posse a Papa per dispensationem tolli. V, 2, 14
Jus et fas quomodo distinguuntur. V, 1. 2
Jus legale ab Aristotele descriptum. V, 1, 3

JUS GENTIUM.

Jus gentium dari, omnes ut certum supponunt. V, 2, 17
Jus gentium in quo sensu tradatur. *ibid.*
Jus gentium a naturali quomodo distinguatur. *ibid.*
Jus gentium non sufficienter a naturali distingui, quod illud concessivum tantum sit, hoc vero præceptivum. V, 2, 19
Jus gentium proprium non comprehendi sub naturali. *ibid.*
Sed ab illo differt. V, 2, 20
In quo conveniat jus gentium cum naturali. *ibid.*
Jus gentium simpliciter esse dicendum positivum humanum. *ibid.*
Jus gentium et civile in quo differunt. *ibid.*
Juris gentium duplex modus. *ibid.*
Jus gentium omnibus commune. *ibid.*
In jure gentium æquitatem et justitiam servandam esse. *ibid.*
Jus gentium esse mutabile ex hominum consensu. *ibid.*
Jus gentium a quo et quomodo mutabile. *ibid.*
Jus gentium de servitude captivorum in bello justo mutatum est, et inter Christianos non servatur ex antiqua consuetudine. *ibid.*
Jus gentium, moraliter loquendo, non potest totum tolli. VI, 7, 4

JUSTIFICATIO.

Justificatio ex opere operantis duplex. VI, 9, 7

JUSTITIA.

Justitia duplex, carnis et spiritus. *ibid.*
Justitiæ carnis quæ. *ibid.*
Justitia animæ duplex, naturalis et supernaturalis. *ibid.*
Justitia naturalis et legalis. V, 1, 2

JUSTUM.

Justum duplex, naturale et legale. *ibid.*

JUSTUS.

Justi in tempore legis veteris merere potuerunt ex condigno augmentum justitiæ, et coronam gloriæ. VI, 9, 7
Justi in tempore legis veteris quomodo, et quid impetrare vel satisfacere poterant. *ibid.*

L

LAICUS.

Laicus an possit eligi in Papam et jurisdictione uti. V, 4, 8
Laici nihil contra canones statuere possunt. V, 4, 11

LEGATUS.

Legatorum non violandorum religio ad jus gentium spectat. V, 2, 18
Legatus quas leges ferre potest, et ubi. V, 4, 5
Leges a Legato latæ durant finito munere, donec revocentur. *ibid.*

LEGISLATOR.

Legislatoris voluntas dupliciter considerari potest. V, 3, 20

Legislatoris scientia non requiritur ut consuetudo contra legem inducatur. V, 4, 16
Legislatoris sententia quando præsumenda. V, 3, 20
Et quotuplex. V, 3, 27

LEX.

Legis definitio late exponitur. V, 1, 1
Lex est commune præceptum justum ac stabile sufficienter promulgatum. V, 1, 12
Lex Artis secundum quid. V, 1, 1
Legis appellatio proprie ad mores pertinet. *ibid.*
Lex et consilium differunt. *ibid.*
Legis etymologia varia. *ibid.*
Legis necessitas duplex, absoluta et respectiva. V, 1, 3
Lex qua talis non fuit necessaria necessitate absoluta. *ibid.*
Lex creaturæ rationalis necessaria ratione finis, tum simpliciter, tum ad melius esse. *ibid.*
Lex ad naturam intellectualem pertinet. V, 1, 4
Lex quatenus in legislatore, non in habitu, sed in actu posita est. *ibid.*
Ad legem ferendam necessarii sunt actus intellectus voluntatis in legislatore, et qui. *ibid.*
Voluntas obligandi subditos necessaria. *ibid.*
Quæ locutio ad legem intimandam necessaria *ibid.*
Lex an consistat in actu intellectus. V, 1, 5
Lex ex impositione prius significat externum imperium, et signum præcipientis. *ibid.*
Lex per actum malum, quomodo servari possit. V, 1, 13
Legis quadruplex divisio a Platone tradita. V, 1, 3
Legis divisio ex Platone, in Artis et morum legem. V, 1, 1
Lex divina apud Platonem quæ. V, 1, 3
Legis divisio in æternam et temporalem, et quæ utilitas divinæ legis. *ibid.*
Legis divisio in naturalem et positivam. *ibid.*
Lex positiva quæ. *ibid.*
Divisio legis positivæ in divinam et humanam. *ibid.*
Legis divisio in civilem et ecclesiasticam, et quæ sint, earumque necessitas. *ibid.*
Lex ostendens et præcipiens, item affirmativa et negativa, item pænalis, prohibens, irritans, etc. *ibid.*
Lex potest versari circa duplicem materiam boni communis. V, 1, 7
Legis materia ex se debet esse utilis communi bono. *ibid.*
Lex in nocumentum alicujus privatæ personæ ob commune bonum ferri potest. *ibid.*
Lex in triplici subjecto inveniri potest. V, 1, 4
Lex in subdito sola residet in actu mentis. *ibid.*
Lex pro aliquibus ferri debet. V, 1, 6
Quomodo solum homines sunt legis capaces. *ibid.*
De ratione legis esse ut pro communitate feratur. *ibid.*
Lex ordinarie fertur ad communitatem. *ibid.*
Et quæ illa sit. Vide COMMUNITAS.
Lex data ad obligandum unam partem civitatis et non aliam an sit vera lux. *ibid.*
Lex publica auctoritate ferenda. V, 1, 8
An lex a potestate jurisdictionis procedere debeat. *ibid.*
De ratione legis est ut præcipiat justa. V, 1, 9
Lex injusta non est lex. V, 3, 19
Lex permittens mala, est justa. V, 1, 9
Lex præcipere debet honesta. et religioni congrua. *ibid.*
Lex non debet a præceptis legis naturæ deviare. *ibid.*
Lex sine honestate nulla est. *ibid.*
Lex juste ferenda, aliter nulla. V, 1, 9
Tres virtutes justitiæ. *ibid.*
In lege justa cernuntur. *ibid.*
De ratione legis est ut sit possibilis. *ibid.*
Lex ob commune bonum ferri debet. V, 1, 7
Legis finis est facere subditos bonos. V, 1, 13
Legis proximus effectus quis? et quis adæquatus. V, 1, 14
Legis effectus quadruplex, præcipere, prohibere, etc. V, 1, 15
Omnis lex propria obligationem inducit. V, 1, 14
Lex permissiva quo sensu obligat. *ibid.*
Lex pænalis quo sensu obligat. *ibid.*
In quo sensu obligatio sit effectus adæquatus legis. V, 1, 1
Lex sortitur effectum post debitum tempus, licet ignoretur. V, 8, 40
Lex negativa pro semper obligat, affirmativa non ita. V, 1, 14
Permissionem negativam non esse proprium effectum legis. *ibid.*
Punitio, quomodo effectus sit legis. *ibid.*
Legis duo sunt primarii effectus, duo secundarii. *ibid.*
Non singulis legibus omnes legis effectus convenire. V, 1, 16
Effectus puniendi quomodo semper conjungitur omni legi. *ibid.*
Legi sumptæ collective, omnes effectus legis conveniunt. *ibid.*
Statuere medium in materia virtutis ad quem effectum legis reducitur. V, 1. 27
Effectus irritandi, vel inhabilitandi ad legem prohibentem, vel præcipientem reducitur. *ibid.*
Duplex perpetuitas. Vide PERPETUITAS. V, 1, 10
Quam perpetuitatem divina lex requirat. *ibid.*
Lex vetus et nova quomodo perpetua. *ibid.*
Legem humanam triplicem habere perpetuitatem. *ibid.*
Legem humanam non esse ita perpetuam ut revocari nequeat. *ibid.*
Diversam promulgationem requiri in lege naturali et positiva. V, 1, 11
Quæ promulgatio legis sit necessaria. *ibid.*
An promulgatio sit conditio ex parte legis, an subditorum. *ibid.*
Et an essentialiter includat scripturam. *ibid.*
Lex indefinite posita non mutatur ob solam temporis diuturnitatem. V, 1. 20
Legis mutatio dupliciter contingit. *ibid.*
Legem posse mutari per solam ablationem, vel per additionem alterius quæ illam extinguat. *ibid.*
Legis mutatio universalis, particularis, simpliciter, secundum quid. *ibid.*
Mutatio legis particularis per dispensationem significata. *ibid.*
Dispensatio proprie in lege quando exercetur. *ibid.*
De legis mutatione per commutationem vel compensationem. *ibid.*
Legis interpretatio quid vult. *ibid.*
Variatio quæ fit in obligatione ob mutationem materiæ, non est dispensatio. *ibid.*
De mutatione legis secundum quid, quæ fit per suspensionem. *ibid.*
Quando suspensio coincidit cum dispensatione, epiikia, etc. *ibid.*
Legis duplex status. V, 2, 1
Lex et præceptum differunt. V, 3, 33, et VI, 6, 9

Legum variæ distinctiones, denominationes et divisiones. V, 5, 1
Lex odiosa et favorabilis. V, 5, 2
Et unde distinguendæ. *ibid.*
Et an aliquando diversæ. *ibid.*
Lex a populo in aliquibus casibus non acceptatur. V, 3, 19
Vide plura de legis mutatione in sequentibus titulis, præcipue vide MUTATIO LEGIS HUMANÆ.
Lex aliqua probabiliter data fuit a Deo ante legem Moysi, opportuna pro illo tempore. VI, 9, 1

LEX ÆTERNA.

Lex æterna tantum dicit legem in mente Dei conceptam. V, 1, 11
Legem æternam dari in Deo. V, 2, 1
De ratione legis æternæ non esse promulgationem actu factam. *ibid.*
Actus divini ad intra non regulantur per legem æternam. V, 2, 2
An lex æterna sit regula actuum liberorum Dei ad exteriora. *ibid.*
Lex æterna ut regula actionis honestatis liberæ, quomodo Deo tribuenda. *ibid.*
Lex æterna potest dici lex operandi, respectu rerum gubernandarum, non vero ipsius Dei. *ibid.*
Lex æterna quo sensu reprehendat irrationabiles creaturas. *ibid.*
Lex æterna etiam ut præcipiens, omnes actiones morales aliquo modo complectitur. *ibid.*
Lex æterna non dicit actum in Deo necessarium, sed liberum. V, 2, 3
Quo sensu lex æterna Idea dici possit, et quomodo differunt. Ubi de distinctione a providentia. *ibid.*
Lex æterna necessario includit actum divinæ voluntatis et quem. *ibid.*
Lex non est in actibus divini intellectus, ante decreta libera. *ibid.*
In quo actu intellectus collocanda sit lex æterna, si in illis actibus formaliter consistat. *ibid.*
Lex æterna quos effectus habeat. *ibid.*
Quomodo omnes effectus providentiæ possint legi æternæ attribui. *ibid.*
An lex æterna sit una vel multiplex. *ibid.*
Lex æterna præceptiva sufficienter promulgata vim obligandi habet. V, 2, 4
A lege æterna omnis lex aliquo modo descendit, et ab illa habet vim obligandi *ibid.*
Differentia inter legem æternam humanam et divinam. *ibid.*
Lex æterna non est per seipsam nota hominibus viatoribus, sed per alias leges. *ibid.*
Quo sensu omnes habent notitiam legis æternæ. *ibid.*

LEX DIVINA.

Lex divina apud Platonem, quæ. V, 1, 3
Et ejusdem utilitas. *ibid.*
Lex divina naturalis, et simpliciter, et per ordinem ad gratiam. *ibid.*
Lex positiva quæ. *ibid.*
Divisio legis positivæ in divinam et humanam. *ibid.*
Legis positivæ a divina et naturali discrimen. *ibid.*

LEX NATURALIS.

Lex naturalis. Vide PRÆCEPTUM. Quænam sit propria. *ibid.*
Lex naturalis varie explicatur. V, 2, 5
An lex naturalis consistat in actu vel habitu mentis. V, 2, 5
Lex naturalis distinguitur a conscientia. *ibid.*
Lex naturalis non solum est judicativa boni et mali, sed etiam continet præceptum et prohibitionem. V, 2, 6
Lex naturalis est vera et propria lex divina, cujus legislator est Deus. *ibid.*
Lex naturalis in quo differt ab aliis legibus. *ibid.*
Lex naturalis amplectitur omnia præcepta, seu principia moralia, quæ evidentem habeant honestatem necessariam ad rectitudinem morum. V, 2, 7
An omnes actus virtutum cadant sub legem naturalem. *ibid.*
Quibus modis potest aliquid cadere sub lege naturali. *ibid.*
Lex naturalis in ordine ad puram naturam, vel in ordine ad gratiam sumitur. V, 2, 8
Lex naturalis in unoquoque homine una, ex pluribus præceptis naturalibus composita. *ibid.*
Lex naturalis una in omnibus hominibus, et ubique. *ibid.*
Et omni tempore, ac statu. *ibid.*
Legis naturalis et positivæ duplex differentia. V, 2, 16
Lex naturalis perficit hominem, secundum triplicem inclinationem suam. V, 2, 6
Quomodo legis naturalis ignorantia invincibilis esse possit. V, 2, 8
Quo sensu lex naturalis obligat ad exercitium omnium virtutum. V, 2, 7
Lex naturalis semper obligat in conscientia. V, 2, 9
An omnis obligatio moralis sit obligatio in conscientia. *ibid.*
Non omnis obligatio in conscientia est immediatus effectus legis naturæ. *ibid.*
Nulla est obligatio in conscientia, quæ non sit aliquo modo effectus naturalis. *ibid.*
Lex naturalis obligat ad modum operandi voluntarie. V, 2, 10
Lex naturalis obligat ut opus ex conscientia aliquo modo fiat. *ibid.*
Lex naturalis obligat ad modum virtutis. *ibid.*
Lex naturalis collective sumpta, obligat hominem in pura natura spectatum, ut se suaque omnia referat in Deum, ut in ultimum finem. V, 2, 11
Omne opus quo impletur aliquod præceptum naturale, natura sua tendit in Deum, ut in finem ultimum. *ibid.*
Lex naturalis, quæ obligat ad diligendum Deum, etiam in ipsum ut ultimum finem referendum. *ibid.*
Lex naturalis non obligat ad operandum ex charitate infusa. *ibid.*
Lex naturalis permissionem non admittit proprie loquendo. V, 2, 12
Lex naturalis vim habet aliquos actus irritandi. *ibid.*
Lex naturalis varie accepta. V, 1, 3
Lex naturalis an mutari possit ab intrinseco, vel extrinseco. V, 2, 13
Lex naturalis mutari non potest per seipsam, nec in universali, nec in particulari. *ibid.*
Lex naturalis quo sensu dici potest mutari quoad aliqua. *ibid.*
Lex naturalis de mentibus hominum deleri non potest. V, 2, 15
Lex naturalis in quo sensu indispensabilis per humanam potestatem. *ibid.*
Lex naturalis, ut per legem positivam constituta, admittit epiikam. V, 2, 16

Legis naturalis transgressio in quo consistat. V, 2, 7
Legis naturalis transgressio sufficit ad æternam damnationem. V, 2, 9
Lex naturalis quomodo mentibus hominum scripta sit. V, 10, 3

LEX HUMANA, QUÆ ET CIVILIS DICITUR.

Legis civilis potestas ex sola rei natura in nullo singulari homine existit, sed in hominum collectione. V, 3, 3
Lex indefinite lata quo se extendat. ibid.
Lex civilis in genere signi indicantis principis voluntatem constituitur. V, 3, 15
Lex civilis formaliter unde fit. ibid.
Ut lex prudenter feratur, quomodo requirit multorum consilium. ibid.
Lex non requirit suffragium multorum. ibid.
Lex civilis non requirit essentialiter scripturam. ibid.
Lex civilis quam formam verborum requirit. ibid.
Legi regulariter adhibenda sunt verba præceptiva. ibid.
Lex quomodo ferenda. ibid.
Lex interdum per sententiam sufficienter lata. ibid.
An vim legis habeat rescriptum sive epistola principis. ibid.
Legis anima, mens legislatoris. V, 3, 20
Legis intrinseca forma voluntas legislatoris. ibid.
Ratio legis non est forma intrinseca, sed mensura extrinseca. ibid.
Lex non postulat acceptationem ad vim obligandi. V, 3, 19
Lex humana dividitur in eam quæ est juris communis et juris proprii. V, 3, 1
Lex humana, civilis et canonica. ibid.
Lex alia declarativa, alia constitutiva. V, 3, 14
Lex declarativa, quantum est ex se, tam futura quam præterita comprehendit. ibid.
Lex declarativa de se non est regula actionis, sed supponit eam. ibid.
Lex aliquo modo partim constitutiva, partim declarativa. ibid.
Leges aliæ inferiorum communitatum, aliæ amplissimarum. V, 3, 16
Legem civilem solum versari in materia honesta. V, 3, 12
Leges civiles posse præcipere recta in omnibus virtutibus, et opposita vetare. ibid.
Lex humana potest præcipere omnes virtutes, ut sunt ad alterum, vel ad se, vel ad Deum. ibid.
Lex civilis prohibens, an in regnis non subditis imperio vim habeat. VI, 5, 30
Quo sensu liberalitas, magnificentia, etc., sunt materia legis civilis. V, 3, 13
Leges civiles non posse ferri de omnibus actibus omnium et singularum virtutum. ibid.
Leges civiles non possunt prohibere omnia vitia contra omnes virtutes. ibid.
Qui actus virtutis sit materia legis civilis. V, 3, 12
Lex civilis quo sensu præcipit actus indifferentes. ibid.
Lex humana quo sensu dicitur constituere medium in materia virtutum. ibid.
Lex mere humana non potest præcipere actum pure internum directe, et secundum se. ibid.
Lex pure humana præcipit actum interiorem indirecte. V. 3, 13
Lex dupliciter prohibet et præcipit actum internum. ibid.
Legis effectus triplex. Obligatio in conscientia, pœna, et irritatio actus. V, 3, 14
Lex constitutiva juris, per se, et ex natura sua, de futuris tantum datur. ibid.
Lex quoad effectum pœnæ extendi potest ad actum præteritum. ibid.
Lex de novo irritans raro ad actus jam factos extenditur. ibid.
Legem loquentem de præterito regulariter totum tempus comprehendere. ibid.
Leges civiles, non solum bonos civiliter, sed etiam moraliter efficiunt. V, 1, 13
Leges civiles universaliter latæ pro toto orbe, et quæ omnes homines obligent, non dantur, si ex natura rei loquamur. V, 3, 4
Leges civiles juris communis, quibus in terris obligent. V, 3, 8
Lex sufficienter promulgata in loco debito absque limitatione temporis, statim incipit obligare ex natura sua. V, 3, 17
Non tamen in toto territorio. ibid.
Lex incipit obligare pro toto territorio infra tempus moraliter necessarium, ut notitia legis ubique haberi possit juxta prudentis arbitrium. ibid.
Lex dicens ex nunc, quando obliget. ibid.
Quid si dicat ex tunc. ibid.
Lex indefinite lata non obligat simul omnes subditos. ibid.
Lex post lapsum sufficiens tempus a promulgatione omnes obligat. ibid.
Lex non obligat ante tempus sufficiens, licet ab Angelo reveletur. ibid.
Lex quo tempore incipiat obligare, juxta jus civile, V, 3, 18
Lex imperatoris non obligat ante duos menses, licet notitia ejus habeatur. ibid.
Lex regia quando incipit obligare. ibid.
Leges latæ ab inferioribus magistratibus quando obligant. ibid.
An, et quomodo lex obliget ignorantes. ibid.
Lex civilis obligat in conscientia. V, 3, 21
Lex quomodo obligat ad pœnam, non ad culpam. V, 3, 22
Leges omnes veræ humanæ aliquam conscientiæ obligationem inducunt. ibid.
Lex fundata in præsumptione, quomodo obligat in conscientia. V, 3, 23
Legis præsumptio duplex. ibid.
Quæ leges fundatæ in præsumptione, obligant in conscientia, quæ non. ibid.
Legis verba, usus, et interpretatio doctorum, ostendunt quando lex fundatur in præjudicio periculi, vel in præsumptione facti. ibid.
Lex civilis ex genere suo obligat sub mortali. V, 3, 24
Lex non obligat ultra intentionem legislatoris. V, 3, 27
Lex in materia gravi ex intentione legislatoris potest obligare sub veniali tantum. ibid.
Legis obligatio gravis ex materia colligenda. V, 3, 25
Legis finis ad virtutem aliquam ex gravioribus pertinere debet, ut gravis obligatio oriatur. ibid.
Legis obligatio circa medium, ex fine colligenda. ibid.
Legis finis et materia intrinseca cadunt sub lege. ibid.
Lex licet adjiciat pœnam, obligat in conscientia. V, 3, 26
Lex humana potest obligare cum periculo vitæ, si necesse sit. V, 3, 30
Lex humana quando obligat cum periculo vitæ. ibid.

Leges humanæ obligant omnes subditos ad quos loquuntur. V, 3, 31
Quas partes communitatis obliget lex humana. *ibid.*
Ad quos extenditur lex humana. *ibid.*
Lex humana non obligat extra territorium ferentis, etiam proprios subditos. V, 3, 32
Lex data a communitate obligat omnes de eadem communitate. V, 3, 35
Lex obligat ipsum legislatorem, quando materia communis est, et ejusdem rationis. *ibid.*
Lex an obliget principem quoad vim coactivam. Vide PRINCEPS.
Lex territorii obligat advenas et hospites quamdiu illic commorantur, eo modo quo obligat incolas. V, 3, 33
Per se, et non tantum ratione scandali. *ibid.*
Lex ferri potest solos advenas obligans. *ibid.*
Lex civilis comprehendit peregrinos, etiam quoad vim coactivam. *ibid.*
Lex dans formam contractibus etiam advenas comprehendit. *ibid.*
Lex secum affert vim cogendi. V, 3, 34
Lex civilis quando indirecte contra immunitatem ecclesiasticam. *ibid.*
Leges civiles justæ a clericis servari debent. *ibid.*
Ob vim directivam, non vero propter coactivam. *ibid.*
Legis editio non habet solemnitatem requisitam sine promulgatione, nec promulgatio est sine solemnitate. V, 3, 16
Legis promulgatio et divulgatio distincta. *ibid.*
In legum civilium promulgatione nulla certa solemnitas determinatur. *ibid.*
Legis promulgatio in quot locis fieri debeat. *ibid.*
In quibus legibus unica promulgatio solemnis sufficiat. *ibid.*
Legis promulgatio in civitatibus provinciarum aut regnorum capitibus, quomodo necessaria ex vi juris imperialis. *ibid.*
Lex civilis quomodo graviter violetur. V, 3, 25
Legis transgressio ob contemptum est mortalis in materia minima. V, 3, 28
Legem transgredi ex contemptu rei præceptæ non semper est mortale. *ibid.*
Legem transgredi ex contemptu Dei legislatoris, semper est mortale. *ibid.*
Legem transgredi ex contemptu superioris, quatenus Prælatus, est mortale. *ibid.*
Legis transgressio ex contemptu legislatoris, quatenus homo, potest esse tantum veniale, ex levitate materiæ. *ibid.*
Lex humana impletur per actum præceptum secundum substantiam illius. V, 3, 29
Lex humana solum imperat ut actus fiat. *ibid.*
Leges civiles quando observandæ in foro canonico. V, 4, 11
Lex civilis prohibens actum non semper irritat actum contra ipsam factum. V, 5, 25
Lex civilis prohibens actum pure, et quæ clausulam irritantem non adjiciat, an irritet illum. V, 5, 28
Et quando. *ibid.*

LEX CANONICA.

Leges Romani Pontificis non pendere a conciliis, sed e contra. V, 4, 3
Leges ferre posse Romanum Pontificem sine consensu Cardinalium. *ibid.*
Lex jurisdictionis, et lex diœcesana, quæ. V, 4, 20
Leges canonicæ vocantur canones, decreta, et aliis modis. V, 5, 1
Lex canoica a civili in multis differt ex parte materiæ. V, 4, 11
Lex canonica excellentior et universalior lege civili. *ibid.*
Legis canonicæ a civili alia differentia. *ibid.*
Lex canonnica circa solam materiam honestam versatur, sicut et civilis. *ibid.*
Lex canonica præcipit in materia cujuscumque virtutis. *ibid.*
Lex canonica præcipit actus omnium virtutum, sed non omnes. *ibid.*
Lex canonica non prohibet omnia vitia et peccata absolute. *ibid.*
Legis canonicæ primaria materia est materia religionis. *ibid.*
Lex canonica nullam certam verborum formam requirit. V, 4, 14
Lex canonica non requirit scripturam. *ibid.*
Lex canonica quam promulgationem requirit. V, 4, 15
Leges concilii generalis, quomodo promulgandæ. *ibid.*
Leges canonicæ an obligent statim post promulgationem Romæ factam. *ibid.*
Leges pontificias statim obligare, diffundere autem obligationem successive. *ibid.*
Lex canonica justa per se infert obligationem ut acceptetur. V, 4, 16
Lex pontificia admittit supplicationem ex causa justa. *ibid.*
Lex canonica, dum ad Pontificem recurratur, quomodo obliget. *ibid.*
Legem canonicam per consuetudinem toleratam non acceptatam tandem non obligare. *ibid.*
Lex quomodo obliget scientes et ignorantes. *ibid.*
Lex canonica ignorata ab aliquo corpore politico integro obligat cessante ignorantia. *ibid.*
Lex canonica obligat in conscientia. V, 4, 17
Lex ecclesiastica per se obligat sub culpa mortali, si absolute feratur. *ibid.*
Legis canonicæ obligatio in conscientia gravis aut levis, unde colligenda. V, 4, 18
Lex canonica obligat omnes baptizatos, etiam hæreticos. V, 4, 19
Leges pontificias de se obligare omnes christianos adultos ubicumque degentes. *ibid.*
Leges Episcoporum intra territorium quomodo obligent. *ibid.*
Leges conciliorum provincialium quomodo obligent, et quos. *ibid.*
Leges canonicæ faciunt subditos bonos simpliciter. V, 1, 13
Lex canonicaut derogata censeatur per consuetudinem quodnam tempus necessarium. V, 4, 16
Lex per consuetudinem non recepta non censetur simpliciter revocata. *ibid.*

LEX ODIOSA.

Lex odiosa et favorabilis. V, 5, 2
Et unde distinguendæ. *ibid.*
Lex eadem favorabilis et odiosa secundum diversa. *ibid.*
Et hæc quomodo interpretanda. *ibid.*
Lex excludens feminas ab hæreditate est odiosa simpliciter. *ibid.*
In dubio legis, favorabilisne sit an odiosa, in favorem interpretanda. *ibid.*

Legis odiosæ quatuor sunt species. V, 5, 2
Legem esse odiosam unde colligendum. VI, 6, 27
Et unde extendenda lex odiosa. VI, 6, 2

LEX PŒNALIS.

Lex imponens pœnam spiritualem et censuras, etc., ordinarie supponit culpam. V, 5, 3
Lex pœnalis pura ex intentione legislatoris colligenda. V, 5, 4
Regula generalis ad legem pure pœnalem dignoscendam. *ibid.*
Lex pœnalis duplici modo fertur per verba simplicia, vel composita. V, 5, 6
Uterque modus multiplex. *ibid.*
Lex lata per verba, *fiat*, *subjaceat*, *incurrat*, etc., quando significet sententiam latam. *ibid.*
Lex per quæ verba intelligatur sententiam latam significare. *ibid.* et c. 7
Lex pœnalis cum particula *ipso facto*, etc., significat sententiam latam. V, 5, 8
Lex pure moralis, pure pœnalis et mixta, quæ. V, 5, 4
Legem pœnalem obligare posse in conscientia. V, 5, 3
Legem pœnalem de facto obligationem in conscientia inducere. *ibid.*
Lex pœnalis non obligans ad culpam dari potest. V, 5, 4
Et aliquæ de facto dantur. *ibid.*
Lex humana potest obligare in conscientia ad pœnam, tam activam quam passivam, ante omnem sententiam, et quando. V, 5, 5
Lex pœnalis utens verbis simplicibus comminantibus pœnam, non obligat statim ad talem pœnam in conscientia. V, 5, 6
Lex quæ fertur simpliciter, per verba futuri temporis tantum non, obligat in conscientia ante sententiam. *ibid.*
Etiamsi verbum geminetur. *ibid.*
Vel per duas leges imponatur. *ibid.*
Lex præcipiens ad pœnam perjurii, quomodo obligat. *ibid.*
Lex lata per modum imperandi, quam inducit obligationem, et unde colligenda. *ibid.*
Lex imponens pœnam exequendam per actionem ipsius rei, quando obliget. V, 5, 7
Lex pœnalis cum particula *ipso facto*, quam obligationem inducit. V, 5, 8
Lex pœnalis pirvans re propria, quæ sine executione hominis exerceri nequeat, quem effectum habeat. *ibid.*
Lex pœnalis cum additione ipso facto, licet non dicat absque alia declaratione, inhabilitat, et infert pœnas quæ sine actione propria exercentur. V, 5, 9
Lex pœnalis post sententiam latam, quomodo obligat. V, 5, 10
Lex pœnalis quomodo obligat judicem. Vide JUDEX.
Lex pœnalis potest per consuetudinem abrogari. *ibid.*

LEX TRIBUTORUM.

Leges tributorum inter odiosas computandæ. V, 5, 13
Leges tributorum quando pure pœnales intelligantur. *ibid.*
Leges tributorum esse veras leges morales obligantes in conscientia. *ibid.*
Leges tributorum imponentes pœnas cum tributis esse mixtas. *ibid.*
Leges justæ simpliciter imponentes tributa obligant in conscientia ante petitionem. V, 5, 18
Leges injustæ tributorum, nec ante, nec post petitionem obligant; possunt tamen aliquando ad aliquid obligare. V, 5, 18
Vide TRIBUTUM.

LEX PURE IRRITANS.

Lex pure irritans unde dignoscenda. V, 5, 20
Lex irritans actum indirecte, seu dans formam substantialem contractui, non est pœnalis. V, 5, 19
Leges aliquas irritantes pœnales esse. *ibid.*
Legem irritantem posse ferri in commune bonum, simul et in pœnam. *ibid.*
Lex pure irritans, non obligat ad præscriptam formam servandam. V, 5, 20
Lex dans formam contractui quam obligationem inducit. *ibid.*
Lex simpliciter irritans actum, si fiat, quomodo obliget. *ibid.*
Lex non irritans actum ipso facto, sed irritare præcipiens, quomodo obliget. *ibid.*
Lex irritans ipso facto, si suum habeat effectum, obligat in conscientia. *ibid.*
Lex constituens formam substantialem in actu servandam irritat factum sine illa. V, 5, 22
Et quando talis censeatur, V, 5, 23 et 24
Lex irritans in præsumptione fundata an semper habeat effectum. *ibid.*
Leges irritantes posse consuetudines abrogare. V, 5, 28
Leges irritantes an in utroque foro procedant, et unde hoc colligatur. V, 5, 33
Legis forma corrupta, an irritetur actus, et quanta corruptio sufficiat. V, 5, 32
Lex irritans non annulat actum, ante solemnem promulgationem. *ibid.*
Lex irritans post promulgationem in curia, expectat bimestre. V, 5, 33
Leges irritantes canonice, quando habent effectum. *ibid.*
Lex irritans, differens effectum, ante tempus a lege limitatum non operatur effectum, licet subditi consentiant. *ibid.*
Lex irritans non prius circa volentem quam nolentem operatur. *ibid.*
Vide LEX PROHIBENS per totum.

LEX PROHIBENS.

Lex prohibens actum et irritans respectu boni communis aut privatorum, non est pœnalis. V, 5, 21
Leges directe prohibentes actum, si ad majorem firmitatem irritant illum, an obligent in conscientia. V, 5, 20
Lex simpliciter prohibens, et irritans actum, an interdum impediatur. V, 5, 22
Lex pure prohibens non semper irritat actum, contra ipsum factum, nisi aliunde constet mens legislatoris. V, 5, 25
Lex prohibens, ut irritet actum, quibus verbis uti debeat. V, 5, 26
Lex pure prohibens, quando irritat actus, et quibus circumstantiis. V, 7, 27
Lex civilis prohibens. Vide LEX CIVILIS.
Lex canonica prohibens. Vide LEX CANONICA.
Lex prohibens contrariam consuetudinem præteritam, an futuram complectatur. VI, 7, 7
Lex prohibens futuram consuetudinem non ideo eam reprobat. *ibid.*
Lex reprobans consuetudinem, quomodo vinci potest ab ea. VI, 7, 19

Lex exorbitans, quomodo intelligenda. VI, 8, 28
Lex revocans privilegium, quomodo habeat suum effectum et quando. VI, 8, 38
Lex favorabilis ad omnem proprietatem verborum extendenda. VI, 6, 2
Legis extensio aliquando ultra proprietatem verborum intelligenda, imo tam naturalem quam civilem. *ibid.*
Legis extensio quadruplex. *ibid.*
Lex non est regula indivisibilis, sed extensionem habet. VI, 6, 19
Lex an extendenda solum ob rationis similitudinem ad alium casum. VI, 6, 3
Lex non inducit vinculum in conscientia, ob similitudinem rationis. *ibid.*
Legis extensio comprehensiva ob rationis identitatem, ad legem etiam pœnalem extendi potest. *ibid.*
Lex an extendatur ab uno casu ad alium ob identitatem rationis. *ibid.*
Legis extensio ad personas, loca, et tempus extenditur. VI, 6, 4
Legis restrictio, quomodo accipienda. VI, 6, 5
Legis restrictio, quando illicita. *ibid.*
Legis restrictio ad aliquod incommodum evitandum fieri debet. *ibid.*
Legis restrictio ex alia regula colligenda. *ibid.*
Lex aliquando restringitur ex subjecta materia. *ibid.*

LEGIS HUMANÆ MUTATIO.

Legis interpretatio triplex, authentica, usualis et doctrinalis. VI, 6, 1
Legis interpretatio, vide INTERPRETATIO.
Legis mutatio ab extrinseco et intrinseco. *ibid.*
Et utrumque dupliciter. *ibid.*
Legis obligationem interdum cessare. VI, 6, 6
Ut legis obligatio cesset, requiritur ut deficiat ratio aliquo modo contrarie. VI, 6, 7
Legis obligatio aliquando cessat propter bonum personæ particularis. *ibid.*
Lex aliqua circumstantia facta iniqua, an requirat recursum ad principem ut ejus obligatio cessare intelligatur. VI, 6, 8
Legis obligatio aliquando tollitur sine recursu ad principem per judicium probabile. *ibid.*
Legis cessatio contraria et negativa. VI, 6, 9
Legis vigor extinguitur per mutationem contrariam. *ibid.*
Ut lex vigorem suum perdat necessaria est evidentia. *ibid.*
Legem cessare cessante legis ratione generaliter. *ibid.*
Lex præcipiens actum virtutis non cessat, cessante quocumque fine extrinseco. *ibid.*
Lex cessat. cessante adæquato fine extrinseco et intrinseco. *ibid.*
Lex præcipiens actum indifferentem quando cesset. *ibid.*
Legis cessatio in universali et in particulari quomodo differt. *ibid.*
Lex quoad unam partem inutilis, non quoad aliam, an cesset. *ibid.*
Lex aliquando suspenditur, sed non extinguitur. *ibid.*
Legem humanam valide et juste abrogari posse. VI, 6, 25
Legis mutatio justa erit, quando causa justa fuerit. *ibid.*
Lex generalis posterior abrogat priorem. VI, 6, 27
Lex generalis contra specialem quam vim habeat, et e contra. *ibid.*
Lex potest per consuetudinem derogari quoad obligationem sub culpa, relicta obligatione quoad pœnam. VI, 7, 19
Lex posterior contraria revocat consuetudinem. VI, 7, 20
Ut lex consuetudinem revocet, quid requiratur. *ibid.*
Lex particularis Papæ an revocet consuetudinem. *ibid.*
Lex revocans privilegium an statim habeat suum effectum. VI, 8, 40

LEX DIVINA POSITIVA VETUS.

Lex divina positiva an data fuit ante Moysem. VI, 9, 1
Lex divina. Vide ANGELI.
Lex divina collective sumpta significat multitudinem plurium legum. *ibid.*
Legem scriptam in quinque libris Moysis fuisse vere divinam, et Deum ipsum fuisse principalem et proximum ejus auctorem. VI, 9, 2
Lex vetus per Moysem data tanquam per proximum promulgatorem, non vero per auctorem. *ibid.*
Legis veteris finis bonus, honestus, spiritualis et supernaturalis fuit. VI, 9, 3
Finis ultimus a Deo intentus per illam legem fuit spiritualis felicitas illius populi, vel in hac vita vel in futura. *ibid.*
Lex vetus in peculiarem Christi honorem data, ad augendam fidem explicitam Christi venturi. *ibid.*
Finis adæquatus legis veteris instructio fuit populi judaici. *ibid.*
Singula præcepta legis veteris habuisse proprios fines materiis accommodatos. *ibid.*
Finis legis duplex : moralis et spiritualis. *ibid.*
Materia legis veteris non potuit esse nisi honesta, et sancta. VI, 9, 4
Lex vetus etiam actus internos pro materia habebat. *ibid.*
Materia legis veteris comprehendebat omnes actus externos necessarios ad honestatem morum, tam naturalem, quam cæremonialem, seu religiosam, quam etiam politicam, seu civilem. *ibid.*
Materia legis veteris quatuor complectebatur, ut cæremonialis erat, ut autem judicialis alia quatuor. *ibid.*
Materia legis veteris generaliter sumpta aliqua comprehendebat, quæ non cadebant sub rigoroso præcepto, sed sub consilio. *ibid.*
Lex vetus præcipit actus pœnitentiæ, et theologalium virtutum. VI, 9, 7
Formam illius legis fuisse verbum sensibile ipsius Dei hominibus sufficienter significantem ipsius voluntatem. VI, 9, 5
Lex Decalogi prius voce prolata est, postea Dei digito scripta. *ibid.*
Lex vetus pro solo populo israelitico data. *ibid.*
Lex vetus data ministerio Angelorum. *ibid.*
Vide ANGELI.
Lex vetus in quo loco promulgata fuit. *ibid.*
Lex vetus data anno a creatione mundi millesimo quingentesimo decimo tertio. *ibid.*
Lex repudii quo sensu permissa. VI, 9, 2 et 4
Lex de usura quomodo intelligenda. *ibid.*
Legis effectus proximus et remotus. VI, 9, 5

Lex vetus habuit pro effectu opus præmio dignum et ipsum præmium. VI, 9, 5
Lex illa obligat in conscientia. *ibid.*
Gravitas hujus obligationis unde colligenda. *ibid.*
Lex illa etiam vi præceptorum moralium obligabat in conscientia. *ibid.*
Hæc lex ratione præceptorum cæremonialium quomodo obligabat. *ibid.*
Lex vetus quomodo obligabat cum periculo vitæ. *ibid.*
Lex vetus effectus aliquos permittebat. *ibid.*
Lex vetus habuit effectus pœnales, et quos. *ibid.*
Lex vetus quas permissiones habuit. Vide PERMISSIO.
Lex vetus, quæ præmia promittebat, temporaliane, an æterna. *ibid.*
Lex vetus non obligat gentes in Christum non credentes. VI, 9, 10
Legis opera de condigno quid meruerint. VI, 9, 6
Lex vetus non habuit ex se virtutem justificandi. VI, 9, 7
Lex vetus cur dicitur imperfecta. VI, 9, 4
Legis veteris Sacramenta non habuerunt vim justificandi, nec in eis extra circumcisionem dabatur gratia extra meritum operantis. VI, 9, 7
In quo sensu dicitur lex vetus non justificare. *ibid.*
Lex illa non dabat vires ad actus disponentes ad justitiam. *ibid.*
Lex vetus imperfecta fuit propter negationem plurimarum perfectionum quibus caruit. VI, 9, 8
Lex vetus magnum pondus imponebat. *ibid.*
Lex vetus gravissimas pœnas temporales minitabatur. *ibid.*
Lex vetus in suo ordine et gradu perfecta fuit. *ibid.*
Lex vetus in sua specie propria erat perfecta. *ibid.*
Lex vetus a solo Deo mutabilis. VI, 9, 9
Lex vetus a solo Deo abrogari et dispensari potuit. *ibid.*
Lex a Deo variis modis fieri potuit. *ibid.*
Lex vetus non est lex ad intra in Deo ipso existens. *ibid.*
Legem veterem nunquam comprehendisse gentes conversas ad fidem. VI, 9, 10
Lex vetus non comprehendit judæos baptizatos. *ibid.*
Lex vetus quo sensu dici potuit perpetua. *ibid.*
Legis cessatio quoad præcepta cæremonialia. VI, 9, 11
Item quoad judicialia. *ibid.*
Quid vero quoad moralia. *ibid.* et c. 10
Lex vetus cessavit non solum quoad obligationem, sed etiam quoad comminationes et promissiones observantibus eam, etc. VI, 9, 11
Lex vetus ante Christi adventum non fuit mortua. VI, 9, 12
Lex vetus ante Christi mortem non fuit mortua, sed ejus præcepta omnia durarunt usque ad mortem Christi. *ibid.*
Lex vetus non fuit mortua quoad obligationem in instanti mortis Christi. VI, 9, 13
Sed aliquo tempore postea obligavit. *ibid.*
Nec abrogata fuit toto tempore usque ad Pentecostem. *ibid.*
Legem solvendi decimas non fuisse cæremonialem, sed judicialem. VI, 9, 19
Lex vetus post Christi adventum quando ablata. VI, 9, 10
Lex vetus etiam pro judæis qui Evangelium non susceperunt, abrogata est. *ibid.*
Lex vetus cœpit abrogari in die Pentecostes, non tamen simul pro toto orbe, sed successive, crescente promulgatione legis novæ. VI, 9, 14
Legis veteris præcepta moralia et judicialia, quomodo non sint mortifera, licet sint mortua. *ibid.*
Legis veteris præcepta cæremonialia mortifera esse. *ibid.*
Legis veteris cæremoniis uti nulla ratione licet. *ibid.*
Lex vetus an prius mortua fuerit quam mortifera respectu gentium. VI, 9, 19
Legem veterem cœpisse abrogari, et mortuam esse quoad obligationem, simul ac lex nova cœpit obligare. *ibid.*
Legem veterem non simul pro toto mundo, sed successive mortuam fuisse. *ibid.*
Lex vetus quo tempore pro toto mundo mortua et mortifera. *ibid.*
Lex vetus non prius fuit mortua quoad institutionem, quam mortifera. *ibid.*
Lex vetus quando extincta quoad institutionem. *ibid.*
Lex vetus quo tempore cœperit esse inutilis. VI, 9, 21
Lex vetus non amisit vim suam in morte Christi, nec ante Pentecostem. *ibid.*
Lex vetus quamdiu duravit quoad obligationem, duravit etiam quoad effectus pœnales et irritandi. *ibid.*
Lex vetus amisit suam efficaciam successive, a die Pentecostes respectu præceptorum cæremonialium. *ibid.*
Lex vetus quam vim habuerit usque ad diem Pentecostes. *ibid.*
Lex Moysis usque ad diem Pentecostes retinuit vim sanctificandi legaliter, seu justificandi carnaliter. *ibid.*
Lex illa quamdiu mortifera non fuit, ad quid utilis erat. *ibid.*

LEX NOVA DIVINA.

Legis novæ causa finalis, et efficiens, VI, 10, 2
Legis novæ varia nomina. VI, 10, 1
Lex nova est vera et propriissima lex præceptiva. *ibid.*
Lex fidei quid significet. *ibid.*
Lex gratiæ cur dicitur infundi cordibus hominum. VI, 10, 3
Lex nova cur a principio mundi non data. *ibid.*
In Lege nova nulla esse divina præcepta nisi fidei et Sacramentorum, quomodo intelligendum. VI, 10, 2
Lex gratiæ imperans seu impellens et adjuvans dicitur. VI, 10, 3
Legem novam etiam imperantem esse per se non scriptam exterius, sed mentibus et cordibus impressam. *ibid.*
Legis novæ et veteris differentia. *ibid.*
Legis novæ materialis causa partim moralis, partim cæremonialis. VI, 10, 2
Lex gratiæ mysteria plura explicite credenda proponit quam lex vetus. *ibid.*
Legis novæ materia actus tam internos quam externos complectitur. *ibid.*
Legem novam amplecti non solum propria præcepta, sed etiam spiritum gratiæ, dantem vires et inclinantem ad observandam legem. VI, 10, 3
Legem novam latam pro universis viatoribus. VI, 10, 4
Forma legis novæ consistit in aliquo signo sufficien-

ter promulgante hominibus talem divinam voluntatem. VI, 10, 3
Lex gratiæ ita impressa cordibus, ut det etiam vires. ibid.
Legis promulgatio et divulgatio distinguenda. VI, 10, 4
Legis novæ obligatio cœpit a Judæis. ibid.
Lex nova non obligavit in conscientia in morte vel resurrectione Christi, imo nec ante diem Pentecostes. ibid.
Lex nova cœpit obligare in die Pentecostes. ibid.
Lex nova cur postea scripta sit. VI, 10, 3
Legem novam non simul obligasse Judæos ubique existentes, sed obligationem ejus fuisse successive diffusam. VI, 10, 4
Legem novam non gentiles obligasse ante diem Pentecostes. ibid.
Legem novam non incœpisse obligare Gentiles per se, usque ad revelationem factam Petro, Act. 10. ibid.
Ex tunc vero obligasse non simul totum orbem, sed successive. ibid.
Lex nova justificat, et in hoc superat legem veterem. VI, 4, 5
Lex nova quomodo dicatur justificare. ibid.
Lex gratiæ cur dicatur justificare. ibid.
Legem novam abundantius dare gratiam quam antea daretur. ibid.
Lex nova quo sensu per præcepta dici potest justificare. ibid.
Lex nova quos effectus spirituales habeat. ibid.
Legem novam quo sensu perpetuam esse affirmemus. VI, 10, 7
In lege nova Deus potest dispensare. VI, 10, 6
In lege nova nullus princeps temporalis dispensare potest. ibid.
In lege nova divina nec Summus Pontifex dispensare potest. ibid.
Legis novæ præcepta positiva nullam dispensationem aut interpretationem per modum epiikiæ admittere. ibid.
Lex Christi quo sensu indispensabilis ab homine. ibid.
Lex nova quomodo admittat interpretationem doctrinalem. ibid.
Lex nova nullam patitur diminutionem. VI, 10, 7
Lex nova nullum augmentum recipit. ibid.
Contra legem novam nulla consuetudo hominum prævalere potest. ibid.
Legis gratiæ variæ excellentiæ. VI, 10, 8
Lex nova, etiam quoad præcepta et documenta, longe perfectior est lege veteri. ibid.
Lex nova in quibus excessit legem veterem. ibid.

LUMEN.

Lumen fidei nunquam in tota Ecclesia defuisse. V, 1, 3

LUTHERUS.

Lutherus vim legum humanarum extinguere conatur. V, 3, 5

M

MAGISTRATUS.

Magistratum civilem cum potestate temporali ad regendos homines justum esse, et naturæ humanæ valde consentaneum. V, 3, 1
Magistratus humanus potestatem habet leges ferendi. ibid.
Magistratus civilis an contra jus commune statuere possit. V, 6, 26

MAGNIFICENTIA.

Magnificentia, vide LEGIS CIVILIS MATERIA.

MANDATUM, MANDO.

Mandatum expirat morte mandantis. V, 6, 10
Verbum Mando varie explicatur, et vis ejus declaratur. V, 3, 15

MATERIA.

Materiæ gravitas sufficiens ad obligationem gravem unde colligenda. V, 3, 25
Materia, nude spectata levis, potest ex circumstantia fieri gravis. ibid.
Materiæ gravitas ad legem civilem. Vide LEGIS CIVILIS OBLIGATIO.
Materiam legis positivæ posse esse in omnibus virtutibus, præsertim principalibus et cardinalibus. ibid.
Materia temporalis et spiritualis quæ. V, 4, 11

MATRIMONIUM.

Matrimonium secundum contractum vivente priori conjuge, esse nullum, jure naturæ. Vide JUS. V, 2, 12
Matrimonium inter fratres vel inter patrem et filiam, nullum esse jure naturæ. ibid.
Et nihilominus valet ob necessitatem propagationis. V, 2, 16
Matrimonium metu gravi contractum esse nullum. VI, 10, 6
Matrimonia prohibita in lege veteri nunc valere quando legi naturæ non repugnent. VI, 9, 21
Matrimonia nunc non dissolvuntur per repudium. ibid.
Matrimonium unde habeat indissolubilitatem. VI, 10, 6
Matrimonium peccaminosum. Vide ACCESSUS.

MENDACIUM.

Mendacium esse intrinsece malum. V, 2, 16

MERITUM.

Meritum, vide JUSTUS.

METUS.

Metus minuit libertatem, sed non impedit irritationem. Per errorem. VI, 5, 22
Metus quando causat involuntarium. VI. 7, 12

MISSA.

Missa, vide CELEBRARE.
Missam audiens coactus an impleat præceptum. V, 2, 10
Missæ cæremoniæ. Vide CÆREMONIÆ.

MONARCHIA.

Monarchia, vide GUBERNATIO.
Monarchicum optimum regimen. V, 3, 4

MONS.

Eons Sinai et Horeb, idem. VI, 9, 5

MOS.

Mos quid propre significet. VI, 7, 1
Mos proprie in liberis tantum actibus reperitur. ibid.

MOTUS PROPRIUS.

Motus proprius, vide PRIVILEGIUM.

MOYSES.

Moyses non fuit auctor legis veteris, sed promulgator. VI, 9, 2
Moyses nullius partis legis in veteri Scriptura contentæ legislator, sed promulgator fuit. *ibid.*
Moyses iratus tabulas legis confregit. VI, 9, 5
Moyses iterum jussu Dei eadem præcepta scripsit. *ibid.*
Moyses tabulas intra arcam Dei reposuit. *ibid.*
Moyses reliqua præcepta promulgavit, legendo coram populo. *ibid.*

MUNITIO.

Munitio ad jus gentium spectat. V, 2, 18

MUTARE.

Mutare, vide CONSUETUDO et PONTIFEX.
Mutare dominia rerum, ad quem legis effectum spectat. V, 1, 17
Mutatio duplex. Vide LEGIS MUTATIO. V, 2, 13

MUTILATIO.

Mutilatio proprii corporis in quo casu licita, et quare. V, 2, 7

N

NOVITII.

Novitii non tenentur ex vi præcepti ad servanda statuta religionis. V, 4, 20

O

OBLIGATIO.

Obligatio. Vide LEGIS CIVILIS OBLIGATIO et EXCOMMUNICATIO.
Obligatio gravis ex quibus verbis legislatoris colligenda. V, 4, 18
Obligatus ad non fugiendum e carcere, si timeat grave nocumentum non tenetur illa lege, licet illi pœna non requirat actionem. V, 5, 5

OPORTET.

Verbum *oportet* an habeat vim præcepti. V, 3, 15

ORDO, ORDINARE.

Ordo Ecclesiæ hierarchiçus totus a Petro dependens. V, 4, 4
Verbum *ordinare* an habeat vim præcepti. V, 3, 15

P

PŒNÆ.

Pœnæ gravitas in lege civili signum est gravis obligationis. V, 3, 25
Omnis pœna pertinet ad vim coactivam. V, 2, 19
Pœna generaliter est omne incommodum naturæ vel afflictio. V, 5, 4
Pœnam in actione et passione consistere posse. VI, 5, 10
Pœna duplex, una in actione consistens, altera in passione. V, 5, 5
Pœna legalis et conventionalis. V, 5, 6
Pœnæ aliæ requirentes ministerium hominis, aliæ ipsa lege inferuntur. V, 5, 7
Pænarum earumdem alia divisio. *ibid.*
Pœnarum privativarum triplex ordo. V, 5, 8
Pœnarum remissio per indulgentias per quam potestatem fit. V, 4, 12
Multæ pœnæ ipso facto imponuntur. V, 5, 23
Pœna infamiæ, quando incurritur ipso jure. V, 5, 6
Pœnam flagellationis seu exilii potest homo in se sine peccato exercere. V, 5, 7
Quæ pœna imponi potest religiosis transgredientibus regulam quæ non obligat ad culpam, sed ad pœnam tantum. *ibid.*
Pœnæ pecuniariæ quomodo a reo exequendæ. *ibid.*
Pœnæ privantes actione humana, ut jejunium, potest ab ipso reo fieri. *ibid.*
Pœnæ diversæ positæ per varias leges dicentes ipso facto, omnes incurruntur per idem delictum, vel ante, vel post declarationem. V, 5, 11
Pœna famis usque ad mortem quomodo obliget. VI, 5, 7
Pœna manendi in carcere quomodo obliget. *ibid.*
Pœna quæ per solam actionem judicis infertur non obligat reum. V, 5, 10
Pœna confiscationis omnium bonorum an obliget reum post sententiam criminis declaratoriam, ad illam exequendam. *ibid.*
Pœnæ remissio in detrimentum tertii cavenda. VI, 5, 11
Pœna simoniaci. Vide SIMONIA.
Pæna a testatore adjecta an sit vera pœna. V, 5, 6

PAPA PONTIFEX.

Papalis dignitatis et officii episcopalis differentia. V, 4, 4
Papa hæreticus non deponitur ipso facto, ante Ecclesiæ declarationem. V, 4, 7
Papa an habeat privilegium ne erret in fide. *ibid.*
Papa quomodo potest materiam aliquam determinare, ut tantum canonica sit. V, 4, 11
Papa potest sibi indulgentias concedere, et secum dispensare. Vide INDULGENTIÆ. VI, 6, 12
Papa et alii principes supremi possunt leges suas commutare et in illis dispensare. Vide DISPENSATIO. VI, 6, 16
Papa an absolvens defunctum a censura operetur extra suum territorium. VI, 8, 26
Papa non potest dispensationem in voto revocare. Vide DISPENSATIO. VI, 8, 37
Pontifex non potest pro suo arbitrio regna mutare. V, 3, 7
Pontificis sententia an habeat vim legis, et qualis debeat esse. V, 4, 14
Pontificis Epistolæ. Vide EPISTOLÆ.
Pontifex potest obligare Ecclesiam ad acceptandas suas leges. V, 4, 16
Pontifex pro omni loco privilegia concedere potest. *ibid.*
Pontifex circa tributa imponenda. Vide TRIBUTUM.

PAROCHUS.

Parochus non de jure, sed de consuetudine, dispensat interdum in lege superioris. VI, 6, 14

PAULUS.

Paulus bis Hierosolymam ascendit. VI, 9, 20
Alias quater. *ibid.*
Paulus an Petrum reprehenderit post Concilium Hierosolymitanum. *ibid.*
Paulus non ex composito, sed vere Petrum reprehendit. *ibid.*

PECCATUM.

Peccare ex contemptu non est peccare ex certa scientia, etc. V, 3, 28
Peccare ex consuetudine non est peccare ex contemptu. *ibid.*
Peccare ex contemptu quid sit formaliter. *ibid.*
Peccatum grave committi posse contra legem ecclesiasticam, ex defectu aliquo in actu mentis, licet in actione exteriori non appareat defectus. V, 4, 13

PERMISSIO.

Permissio quid significet. V, 1, 20
Permissio duplex juris et facti. V, 1. 15
Affirmativa et negativa. *ibid.*
Permissio propria quæ. VI, 9, 2
Permissio juris et facti quæ. *ibid.*
Permissio libelli repudii an concessiva, an dispensativa. *ibid.*
Permissio pluralitatis uxorum qualis. *ibid.*
Permissio usurarum in lege veteri concessiva. *ibid.*
Permissio ingrediendi vineam alienam qualis. *ibid.*
Permissio simpliciter dicta regulariter solum versatur circa malos actus. V, 1, 15

PERPETUITAS.

Perpetuitas simpliciter et secundum quid. V, 1, 10
Perpetuitas positiva et negativa. *ibid.*

PETRUS.

Petrus non peccavit mortaliter in eo facto pro quo a Paulo fuit reprehensus. VI, 9, 20
Peccatum nec veniale Petrum commisisse est probabile. *ibid.*
Petrum dupliciter ab omni peccato excusari posse. *ibid.*

PHILOSOPHI.

Philosophi supernaturalem hominum finem non cognovere. V, 1, 3

POSSIBILE.

Possibile dupliciter sumitur. V, 1, 9

POTESTAS.

Potestas præceptiva divisa in dominativam et jurisdictionis. V, 1, 8
Potestatis dominativæ et legislativæ variæ differentiæ, *ibid.*
Potestas ordinaria et delegata. V, 3, 4
Potestas coactiva et directiva. *ibid.*
Potestas jurisdictionis ad leges ferendas necessaria. V, 1, 8
Potestas hæc non quælibet sufficit. *ibid.*
Potestas aliqua suprema in omni communitate reperitur. *ibid.*
Potestas in communitate perfecta necessaria ad gubernationem. V, 3, 1
Potestas humani magistratus, vide MAGISTRATUS.
Potestas Adæ in posteros qualis fuit. V, 3, 2
Potestas immediate a Deo, vel ut auctore naturæ, vel ut auctore gratiæ. V, 3, 4
Quæ potestas delegabilis, et quibus modis. *ibid.*
Quæ potestas indelegabilis et quibus personis. *ibid.*
Potestas legislativa non assequitur suum finem nisi in materia omnium virtutum præcipiendo. V, 3, 12
Potestas humana non comprehendit actus mere internos. V, 4, 12
Potestas inferioris ad dispensandum in lege superioris an ordinaria sit. Vide DISPENSATIO. VI, 6, 15
Potestas dispensandi includit potestatem commutandi. VI, 6, 16

POTESTAS CIVILIS.

Potestas civilis quando manat a communitat e. , 3, 4
Potestatis regiæ varii tituli. *ibid.*
Pstestas regia, formaliter ut talis, est de jure humano. *ibid.*
Potestas civilis absolute considerata est de jure divino. *ibid.*
Potestas ferendi leges humanas quibus modis participetur. *ibid.*
Quæ potestas in imperatoribus et regibus sit ordinaria. *ibid.*
Potestas ferendi leges civiles in lege gratiæ et inter Christianos permanet cum moderatione tali statui accommodata. V, 3, 5
Nullum hominem habuisse potestatem universalem ad ferendas leges civiles obligantes universum orbem. V, 3, 7
Potestas condendi leges civiles est in omnibus regibus supremis. V, 3, 9
Potestatem hanc esse in principe supremo. *ibid.*
Potestas condendi leges civiles in magistratibus, etc. *ibid.*
Potestas hæc est in communitatibus perfectis, quæ sine regibus gubernantur, non vero in subjectis alicui supremo principi. *ibid.*
Potestas hæc in regina domina regni reperitur. *ibid.*
Potestatem civilem nunquam fuisse eamdem in tota hominum universitate. V, 3, 2
Hanc potestatem ante Christi adventum non fuisse in uno particulari homine respectu totius universitatis. *ibid.*
Potestas hæc resultat post politicam unionem hominum. V, 3, 3
Quadruplex actus hujus potestatis. *ibid.*
Potestas hæc mutabilis est. *ibid.*
Potestas hæc non est in civitatibus minoribus. V, 3, 9
Potestas condendi leges municipales non est in omnibus propriis civitatibus. *ibid.*
Potestas condendi leges civiles neque fidem, neque aliud donum supernaturale postulat in subjecto in quo existit. V, 3, 16
Potestas condendi leges in hominibus injustis permanet. *ibid.*
Potestas civilis an respiciat felicitatem æternam vitæ futuræ. V, 3, 11
Potestas civilis in pura natura spectata quem finem intrinsecum habeat *ibid.*
Potestas civilis non multum curat de actibus internis. *ibid.*
Potestas civilis ut est in principibus christianis fidei conjuncta non extenditur in materia vel actibus suis ad finem supernaturalem. *ibid.*
Asserere licitum esse ratione politici status leges ferre veræ religioni contrarias, hæreticum est. V, 3, 12
Potestas civilis, vide POTESTAS ECCLESASTICA.
Potestas obligandi sub mortali in lege civili, non ex speciali Christi concessione, sed ex natura rei consequitur. V, 3, 24
Potestas imperatoris quo se extendat in privilegiis concedendis. Vide PRIVILEGIUM. V, 8, 26
Potestas temporalis quomodo subjecta spirituali. V, 3, 6

POTESTAS ECCLESIASTICA.

Potestas temporalis in universum orbem an sit in summo Pontifice. V, 3, 6
Potestas ferendi leges obligantes totam Ecclesiam, vel omnes provincias Ecclesiæ subjectas, non est in imperatore. *ibid.*
Potestas Ecclesiæ in hæreticos et infideles, quæ. V, 3, 16
Esse in Ecclesia potestatem peculiarem ad regendam illam. V, 4, 1
Potestas hæc vere et proprie legislativa est. *ibid.*
Potestas hæc spiritualis et supernaturalis est. *ibid.*
Et quomodo. V, 4, 2
Potestas hæc perfecta prout nunc in Ecclesia, quomodo sit propria legis gratiæ. *ibid.*
Potestas regalis et sacerdotalis in lege scripta distincta. *ibid.*
Potestatem legislativam in hebræo populo fuisse. *ibid.*
Potestas sacerdotalis in lege veteri inferioris ordinis ab ea quæ nunc est in Ecclesia. *ibid.*
Potestas ut nunc est in Ecclesia in multis superat potestatem legis veteris. *ibid.*
Potestas hæc data fuit Petro immediate a Christo Domino et speciali modo. V, 4, 3
Potestas hæc quomodo aliis Apostolis data fuerit, et a quo. *ibid.*
Potestatis Petri et reliquorum apostolorum diversitas. *ibid.*
Potestatem legislativam in universam Ecclesiam a Christo immediate summo Pontifici dari, ex vi institutionis ejus. *ibid.*
Et quomodo. V, 4, 4
Potestatem hanc solis Apostolis immediate a Christo datam. VI, 4, 3
Potestas jurisdictionis sine consecratione datur. V, 4, 4
Potestas ferendi leges non est de ratione intrinseca muneris episcopalis. *ibid.*
Potestas ecclesiastica ferendi leges, quibus delegabilis. V, 4, 6
Potestas hæc non pendet ex moribus hominum, nec ex fide. V, 4, 7
Potestas ecclesiastica legislativa in lege evangelica est præstantior potestate civili. V, 4, 8
Potestas ecclesiastica, etiam ut legislativa, est supernaturalis. *ibid.*
Potestatis ecclesiasticæ excellentia ex fine desumpta. *ibid.*
Ex efficiente. *ibid.*
Ex subjecto. *ibid.*
Potestas ecclesiastica in feminis esse nequit jure ordinario. *ibid.*
Potestatis ecclesiasticæ aliæ excellentiæ tanguntur. V, 4, 9
Potestati ecclesiasticæ potestas civilis subordinata et subjecta. *ibid.*
Potestas canonica et civilis nec necessario conjunctæ, nec necessario separatæ. V, 4, 10

POSTLIMINIA.

Postliminia ad jus gentium pertinere. V, 2, 18

PRÆCEPTUM.

Præceptum, vide JEJUNIUM.
Præceptum impositum Adæ in statu innocentiæ quomodo alios comprehendebat. V, 1, 6
Præceptum requirit aliquam supremam potestatem in præcipiente. V, 1, 8
Differentia inter præceptum purum et statutum, seu constitutionem. V, 1, 10
Præceptum superioris ad limitatum tempus, per se loquendo, non est lex. *ibid.*
Præceptum implere et non transgredi diversum. V, 2, 10
Quæ displicentia operis præcepti impediat ejus adimpletionem. *ibid.*
Cognitio actus præcepti, ut præceptum est, quomodo requisita. *ibid.*
Præceptum Abrahæ quomodo intelligendum. V, 2, 15
Præceptum non ducendi plures uxores quomodo intelligendum. *ibid.*
Præceptum, ut tale, non datur nisi de futuro. V, 3, 14
Præceptum annuæ confessionis quomodo et per quam confessionem violetur. V, 4, 13
Præceptum spei, fidei et charitatis in lege veteri extitisse. VI, 9, 4
Præcepta legis veteris sexcenta et tredecim fuisse. *ibid.*
Præcepta credendi plura mysteria in lege nova quam in veteri quo jure sit inductum. VI, 10, 2
Præceptum credendi explicite in lege nova quo sensu potest dici positivum. *ibid.*
Præceptum spei in lege nova quomodo intelligendum. *ibid.*
Præceptum charitatis in lege nova quale. *ibid.*
Præceptum Christi de charitate ad infideles se extendit. *ibid.*
Præceptum prædicandi datum pastoribus Ecclesiæ quo jure introductum. *ibid.*
Præceptum affirmativum et negativum, et eorum differentia. V, 2, 10
Præceptorum naturalium triplex ordo. V, 2, 15
Præcepta erga proximum septem : erga Deum tria. VI, 9, 4
Præcepta Decalogi, vide LEGIS VETERIS FORMA.
Præceptorum Decalogi et aliorum differentia. VI, 9, 5
Præceptorum ordo in tabulis scriptorum. *ibid.*
Præcepta in tabulis descripta, et cur hoc. *ibid.*
Præcepta Decalogi quando sufficienter promulgata. *ibid.*
Præcepta tam cæremonialia quam judicialia habuerunt rationem figuralem ex institutione divina. VI, 9, 3
Præceptum aliquod Angelis datum ab initio creationis, et cur hoc. VI, 9, 1
Præceptum positum sub mortali, in materia levi, obligat sub veniali. V, 3, 25
Præceptum apostolicum abstinendi a sanguine, etc. Act. 15, obligabat sub mortali. V, 4, 17
Præcepta jejunii, missæ, communionis, etc., sine formali contemptu frangi posse, *ibid.*
Præcepta hujusmodi transgrediendo quis graviter peccat, licet non habeat consuetudinem peccandi. *ibid.*
Nulla potestate humana posse proprium præceptum naturale mutari. V, 2, 14
Præcepta naturalia possintne aliqua potestate humana immutari. *ibid.*
Quæ præcepta immutabilia omnino, etiam a Deo. V, 2, 15
Præceptum recitandi horas canonicas obligat in conscientia, licet pœnam imponat beneficiatis restituendi. V, 5, 3

PRÆCIPIO, PROHIBEO.

Verbum præcipio vel prohibeo quando indicet obligationem sub mortali. V, 3, 26

PRÆDESTINATIO.

Prædestinatio non intelligitur in intellectu divino ante omne decretum liberum. V, 2, 3

PRÆLATUS.

Prælati inferiores quas leges condere valeant. V, 4, 5
Prælati Papæ inferiores an per hæresim potestatem amittant. V, 4, 7
Prælatus an possit præcipere actus mere internos, ratione voti subditorum. V, 4, 12
Prælati religionum, et Ecclesiastici possunt condere leges suo fini proportionatas. V, 4, 17
Prælati inferiores pro quibus locis privilegia concedunt. Vide PRIVILEGIUM. VI, 8, 26
Prælati quomodo dispensent in legibus quas ipsi non tulerint. VI, 6, 12

PLEBISCITA.

Plebiscita cur ita dicta. V, 5, 1
Plebiscita applicari non possunt juri canonico. *ibid.*

PRÆSCRIPTIO.

Præscriptio cum possessione malæ fidei reprobatur per leges canonicas. V, 3, 6
Præscriptio regulariter petit decennium inter præsentes, et vicennium inter absentes. VI, 8, 35

PRINCEPS, PRINCIPATUS.

Princeps imperio subjectus an suis legibus possit derogare imperatoriis. V, 3, 7
Quando potest princeps punire subditum extra territorium delinquentem. V, 3, 33
Principem obligari ad suam legem ex efficacia ipsius legis. V, 3, 35
Princeps quomodo lege sua obligetur. *ibid.*
Hæc principis obligatio quo sensu dici potest naturalis, divina vel humana. *ibid.*
Princeps non tenetur servare leges municipales provinciarum sibi subjectarum, licet in eis moretur, vel peregrinetur. *ibid.*
Princeps non obligatur lege sua quoad vim coactivam. *ibid.*
An princeps obligetur civiliter ratione suæ legis. *ibid.*
Quæ leges irritantes principem comprehendant. *ibid.*
Principatus humanus neque est congenitus naturæ, neque est contra illam. V, 3, 2

PRIVILEGIUM.

Privilegii nomen æquivoce sumi posse. VI, 8, 20
Privilegium quid. VI, 8, 1
Privilegii definitio. *ibid.*
Non omne privilegium esse legem proprie sumptam. *ibid.*
Privilegium, vide CONSUETUDO.
Privilegium aliud esse purum beneficium, aliud juri contrarium. VI, 2, 27
Privilegium divinum et humanum. VI, 8, 3
Privilegium humanum reale et personale. *ibid.*
Privilegium adhærens rei aut personæ, et unde dignoscendum. *ibid.*
Privilegium conventionale et purum. VI, 8, 4
Privilegium reale per se indifferens, ut sit personale. *ibid.*
Privilegium perpetuum et temporale. VI, 8, 5
Privilegii altera divisio. VI, 8, 6
Privilegium odiosum et favorabile. *ibid.*
Privilegium affirmativum et negativum. VI, 8, 6.
Privilegium aliud pro foro externo, aliud pro interno. *ibid.*
Privilegium scriptum et non scriptum. VI, 8, 7
Et ejus subdivisio. *ibid.*
Privilegii forma, usque ad beneplacitum meum, quomodo intelligenda. VI, 8, 12
Privilegii forma externa et interna. *ibid.*
Prvilegii forma maxime includit significationem verborum. *ibid.*
In privilegio tria maxime consideranda. *ibid.*
Privilegii forma substantialis unde cognoscatur. VI, 8, 13
Privilegii subjectum quod. VI, 8, 9
Privilegium accipiens semper supponitur aliquo modo inferior. *ibid.*
Privilegium quibus personis conceditur de facto, vel concedi possit. VI, 8, 10
Privilegium an idem sibi concedere queat. VI, 8, 9
Privilegiorum causa qualis esse debeat. VI, 8, 21
Privilegium concedit quicumque legem concedere possit, et hic solus. VI, 8, 8
Et dari potest a sepremo principe, ut suum effectum habeat, ante notitiam privilegiati. VI, 8, 18
Privilegium non requirit necessario scripturam. VI, 8, 2
Privilegium a Pontifice concessum ubique valet, si absolute concedatur. VI, 8, 26
Privilegium pro certo loco concessum, ibi solum valet. *ibid.*
Privilegii extra territorium concedentis quis valor. *ibid.*
Privilegium ubique valet pro dispensato in jure communi, nisi prohibeatur statuto alterius territorii. *ibid.*
Privilegio in alieno territorio quando quis licite uti possit. *ibid.*
Privilegii notitia quomodo necessaria privilegiato. VI, 8, 25
Privilegiorum notificatio non spectat ad principem. *ibid.*
Privilegii ostensio vel alia probatio necessaria, ut contra alium admittatur. *ibid.*
Privilegium esse veram legem. V, 7, 7 et 14
Privilegium a rescripto quomodo differt. VI. 8, 2
Privilegium odiosum in dubio, quando censendum personale. VI, 8, 4
Privilegium gratiosum quid. *ibid.*
Privilegium remunerativum quid. *ibid.*
Privilegium eligendi confessorem in rigore neminem gravat VI, 8, 34
Privilegium remunerativum an sit reale vel personale. VI, 8, 4
Privilegium conventionale non semper transit ad hæredes. *ibid.*
Privilegium esse perpetuum, et esse revocabile, diversum. VI, 8, 5
Privilegium perpetuum rei perpetuæ adhærere debet. *ibid.*
Nullum privilegium suo fundamento durabilius est. *ibid.*
Privilegium negativum non perditur per non usum. VI, 8, 6
Privilegia data pro foro pœnitentiæ non sunt limitanda ad judicium sacramentale. *ibid.*
Neque extendenda ad forum contentiosum. *ibid.*
Privilegia an sine expressa principis concessione comparentur. *ibid.*
Privilegium an sit consuetudine potentius. VI, 8, 7

Privilegium duobus modis concedi solet. VI, 8, 12
Privilegium dari ad instantiam petentis, aut motu proprio, unde dignoscendum. *ibid.*
Privilegium motu proprio concessum non retorqueri contra eum cui conceditur, sicut concessum ad petitionem cujusdam. *ibid.*
Privilegium per surreptionem impetratum ad puram instantiam petentis non valere, secus si motu proprio concedatur. *ibid.*
Privilegium conceditur absolute vel sub conditione. VI, 8, 13
Privilegiorum tres effectus generales. VI, 8, 22
Privilegium aliquando datur ad tollendum scrupulum vel dubium. *ibid.*
Privilegium quando habet effectum ultra jus commune. *ibid.*
Privilegii effectus per se esse aliquando morale jus, etc. *ibid.*
Privilegii ut lex est. VI, 8, 23
Privilegium contra pariter privilegiatum quem effectum habeat. *ibid.*
Privilegium per modum præmii, quando habeat effectum. VI, 8, 25
Privilegii ad remunerandum opus factum vel faciendum eadem ratio. *ibid.*
Privilegium dans jus non acquiritur ante acceptationem per se aut per alium, ante notitiam autem acquiritur per alium, non per se. *ibid.*
Privilegii acceptatio ad alium effectum necessaria, ad alium non. *ibid.*
Privilegia regulariter non conceduntur ad operandum ante notitiam privilegiarii, *ibid.*
Privilegii utilitas ante acceptationem quænam sit. *ibid.*
Privilegio in quo loco quis uti possit. VI, 8, 26
Privilegia secundum proprietatem verborum servanda. VI, 8, 28
Privilegium injustum quoad usum, quale, et quem effectum habeat. *ibid.*
Privilegium injustum quoad concessionem quid operetur. *ibid.*
Privilegii injusta concessio non semper reddit injustum usum ejus. *ibid.*
Privilegii vis magis ex intentione concedentis quam ex verbis petenda. *ibid.*
Privilegium non in omnibus æquiparatur actuali dispensationi. VI, 8, 30
Privilegio usus contrarius quis. VI, 8, 35
Privilegium gratuitum duplex. VI, 8, 37
Privilegium quomodo inducit obligationem. V, 1, 14
Privilegiarius in duobus casibus obligatur uti suo privilegio. VI, 8, 23
Privilegiorum promulgatio quæ necessaria. VI, 8, 24
Privilegium quando ample intelligendum. VI, 8, 11
Privilegium sub masculino nomine quando feminas comprehendat. *ibid.*
Privilegia quomodo ad conjuncta sive correlativa extendantur. *ibid.*
Privilegium alicui concessum post meridiem recitandi matutinas preces, extenditur ad socium. *ibid.*
Privilegiorum extensio non fiat in damnum tertii. VI, 8, 22
Privilegium motu proprio concessum ampliandum. VI, 8, 27
Privilegium ob similitudinem rationis non extendendum. VI, 8, 28
Privilegii ampla interpretatio quomodo facienda. *ibid.*
Privilegium a die concessionis quomodo fructuosum. VI, 8, 25
Privilegium ablativum oneris quomodo operetur. *ibid.*
Privilegium exemptionis quid operetur. *ibid.*
Privilegii restrictio triplex. VI, 8, 17
Privilegii restrictio quoad communicabilitatem. *ibid.*
Privilegium limitatur ex parte subjecti, objecti, et mente concedentis. VI, 8, 26
Privilegium derogans juri communi restringendum. VI, 8, 27
Privilegium quando restringendum. *ibid.*
Privilegium inferens damnum tertiæ personæ quomodo restringendum et intelligendum. VI, 8, 28
Privilegii restrictio non debet illud reddere inutile. *ibid.*
Privilegii mutatio respectu prioris privilegiarii non extenditur ad posteriorem. VI, 8, 16
Privilegium multipliciter mutari solet. VI, 8, 29
Privilegiorum propria mutatio partialis, vel totalis. *ibid.*
Privilegiorum aliæ mutationes ex parte materiæ tanguntur. VI, 8, 30
Privilegium insertum in corpore juris quando censeatur derogari. VI, 8, 14
Privilegium quando censeatur derogare juri communi. *ibid.*
Privilegium derogans juri communi duplex. *ibid.*
Privilegium in corpore juris contentum non derogatur tacite per legem universalem non derogantem privilegiis expresse. VI, 8, 39
Privilegium quatuor modis tacite derogari censetur. *ibid.*
Privilegium speciale derogat generali. *ibid.*
Inter privilegia, si sint generalia contraria, prævalet antiquius. *ibid.*
Privilegium *ad instar* in quo consistit. VI, 8, 15
Privilegium *ad instar* quando censeatur augeri. *ibid.*
Privilegium *ad instar* an potest valere contra illud ad cujus instar concessum est. *ibid.*
Privilegii *ad instar* quænam forma concedendi. *ibid.*
Privilegii *ad instar* et per communicationem comparatio VI, 8, 16
Et eorumdem differentia. *ibid.*
Privilegium an destruatur, destructo loco cui conceditur. VI, 8, 5
Privilegium non cessat cessante causa negative, sed contrarie. VI, 8, 30
Privilegium cessare negative quid, et quid contrarie. *ibid.*
Privilegium cessat cessante finali dupliciter. *ibid.*
Privilegium cessat cessante causa perpetuo. *ibid.*
Privilegium conditionale quomodo cessat. VI, 8, 29
Privilegium rite comparatum non cessat per mortem concedentis. VI, 8, 31
Privilegium quando expirat morte concedentis. *ibid.*
Privilegium, ut remaneat post mortem concedentis, quid requirat. *ibid.*
Privilegia contra Concilium Tridentinum, quæ revocata censeantur. VI, 8, 18
Privilegia revocata ab homine vel a jure communi. VI, 8, 19
Privilegium post mortem concedentis a successore revocari potest. VI, 8, 32
Privilegiorum revocatio seu abrogatio. V, 2, 14
Privilegium datum non subdito et ab eo acceptatum, irrevocabile. VI, 8, 37
Privilegium concessum subdito revocabile. *ibid.*

Privilegium remunerativum et per contractum onerosum, irrevocabile. VI, 8, 37
Privilegium concessum ab inferiori in lege superioris an possit ab inferiori revocari. *ibid.*
Privilegium concessum ab inferiori potest a superiori revocari. *ibid.*
Privilegium ex causa legitima revocabile. *ibid.*
Privilegium gratuitum quomodo revocabile. *ibid.*
Privilegium quibus modis revocari soleat. VI, 8, 38
Privilegii revocatio expressa et tacita, et illa duplex. *ibid.*
Privilegium ignoratum non impeditur per contrariam voluntatem. *ibid.*
Privilegia per publicam legem revocata promulgationem sufficientem expectant. VI, 8, 39
Quæ promulgatio sufficiat. *ibid.*
Privilegii revocatio ab homine facta quando sortitur effectum. VI, 8, 40
Privilegii revocatio per legem et ab homine facta, diversa est. *ibid.*
Privilegii revocatio quomodo privilegiario notificari debeat. *ibid.*
Privilegium ob bonum commune, an possit a privato renuntiari. VI, 8, 6
Privilegium ob bonum privatum quando renuntiari potest. *ibid.*
Privilegium quod momentaneum est non est revocabile. VI, 8, 33
Privilegium per se loquendo, renuntiabile est. *ibid.*
Privilegium fit irrenuntiabile ex duplici capitulo. *ibid.*
Privilegium clericale cur non possit a persona particulari renuntiari. *ibid.*
Privilegii renuntiatio propria et impropria. *ibid.*
Privilegii renuntiatio tacita et expressa. *ibid.*
Privilegii proprii renuntiatio quid requirat. *ibid.*
Privilegium ut renuntietur, petit voluntatem expressam. *ibid.*
Privilegii renuntiatio multipliciter contingit. *ibid.*
Privilegium aliquod dici posse dispensationem. VI, 6, 10
Privilegium amittitur per aliquem non usum. VI, 8, 34
Privilegium non destruitur per usum mere negativum. *ibid.*
Privilegium per usum privativum quomodo destruatur. *ibid.*
Privilegium dupliciter amittitur per non usum. *ibid.*
Privilegia quæ non amittuntur per non usum qualia. *ibid.*
Privilegium, ut per non usum amittatur, an decennium requirat. *ibid.*
Privilegiis absolutis nullum tempus jure definitum ut amittantur. *ibid.*
Privilegium per non usum amitti, de quo foro intelligendum. *ibid.*
Privilegia quæ non amittuntur in foro conscientiæ quænam. *ibid.*
Privilegia quæ per non usum, ex dispositione juris, per decennium amittuntur, quomodo sunt intelligenda. *ibid.*
Privilegium amittitur per contrarium usum, si cætera adsint. VI, 8, 35
Privilegium an per unum actum amittatur. VI, 8, 29
Privilegium non amittitur simpliciter per unam contraventionem, sed solum secundum quid. VI, 8, 35
Privilegiorum amissio per contrarium usum in privilegiis absolutis non habet locum. *ibid.*
Privilegii abusus multiplex. VI, 8, 36
Privilegium amittitur per abusum. *ibid.*
Privilegii amissio per abusum quando requirat sententiam judicis. VI, 8, 36
Privilegium ratione formæ limitatur ad vitam concedentis. VI, 8, 32
Privilegiorum communicatio est quædam forma concedendi. VI, 8, 16
Privilegii communicatio cum restrictione, unde extendenda. VI, 8, 17
Privilegiorum innovatio quid significet. VI, 8, 20
Privilegiorum innovatio in forma communi quid operetur. *ibid.*
Privilegiorum innovatio quos effectus habeat. *ibid.*
Privilegium consideratur, ut lex est, vel ut exemptio a lege. VI, 8, 21
Privilegiorum confirmatio an sit nova concessio. VI, 8, 18
Privilegiorum confirmatio in forma communi vel ex certa scientia. *ibid.*
Privilegiorum confirmatio in forma communi explicatur. *ibid.*
Privilegiorum confirmatio ex certa scientia quam vim habeat. *ibid.*
Privilegiorum confirmatio, ex certa scientia uni religioni data, an aliis etiam religionibus dari censeatur. VI, 8, 19
Privilegia confirmata pro una religione quomodo ad alias religiones extendenda. VI, 8, 16
Privilegii interpretandi quænam praxis observanda. VI, 8, 28
Privilegii usus illicitus duplex. VI, 8, 30

PROHIBITIO.

Prohibitio, vide PRÆCIPIO.
Prohibitio quid significet circa legem. V, 1, 20

R

RECITARE.

Recitare, vide PRIVILEGIUM, PRÆCEPTUM.

RELIGIOSUS.

Religiosis quæ pœna imponi possit, vide POENA.
Religiosi quando legibus synodalibus obligentur. V, 4, 20
Religiosi exempti an obligentur legibus Episcoporum. *ibid.*
Religiosi exempti an obligentur, saltem jure naturæ, legibus Episcoporum. *ibid.*
Religiosi exempti, solum ratione scandali, tenentur legibus Episcororum. *ibid.*
Religiosorum regulæ sæpe obligant ad pœnam, non ad culpam. V, 5, 4
Religiosorum regulæ quo sensu obligent in conscientia. V, 4, 6
Religiosi in voto obedientiæ habent virtuale pactum acceptandi pœnitentias. *ibid.*
Religiosi peregrinantes quomodo subsint legibus illius territorii ubi peregrinantur. V, 9, 33
Solemnis religionis professio unde habeat suum vinculum. VI, 10, 6
Roligiosorum vota, vide VOTUM.

RESCRIPTUM.

Rescriptum seu epistola interpretans dubium, legem constituit sicut sententia. V, 3, 15
Rescriptum requirit intrinsece scripturam. VI, 8, 2
Rescriptum justitiæ et rescriptum gratiæ. *ibid.*
Rescripti alia divisio. *ibid.*

RESTITUTIO.

Restitutio facta debitori invito quomodo sufficiat. V, 2, 10

REVELATIO.

Revelatio facta Petro, Act. 10, contigit anno Christi quadragesimo primo. VI, 9, 20

REUS.

Reus ad executionem aliquarum pœnarum non tenetur. Vide SENTENTIA. VI, 5, 10
Reus, data sententia qua ad mortem damnatur, potest ascendere scalam, extendere collum, etc. *ibid.*
Reus tenetur pœnam justam exilii et similes per se exercere. *ibid.*
Reus ad quas pœnas pecuniarias obligari possit. *ibid.*

REX.

Rex duorum regnorum diversorum non potest eisdem legibus obligare utrumque si uni essent utiles, non alteri. V, 1, 8
Regis potestas, vide POTESTAS CIVILIS.
Rex aliquando reginæ subditus esse potest. V, 3, 9

RITUS.

Ritus quid significet. VI, 7, 5
Ritus juris et facti. *ibid.*

S

SANCTI.

Sanctorum sententiæ etiam quæ in decreto habentur. non habent vim legis. VI, 7, 4
Sanctorum dicta quando vim legis habere queant, *ibid.*

SATISFACTIO.

Satisfactio, vide JUSTUS.

SCANDALUM.

Scandalum evitandum etiam cum detrimento temporali. V, 1, 9

SCRIPTURA.

Scripturam non esse de essentia legis. V, 3, 15
Scriptura requisita in statutis inferiorum. V, 4, 14
Sensus Scripturæ duplex : litteralis et figuralis, et hic triplex : tropologicus seu moralis, allegoricus et anagogicus. VI. 9, 3

SECRETUM.

Secretum naturale non servare, non repugnare interdum juri naturæ. V, 2, 13

SEDES.

Sedium occupatio quomodo spectat ad jus gentium. V, 2, 18

SENATUSCONSULTU.

Senatusconsulta cur ita dicta. V, 5, 1

SENTENTIA.

Sententia justa secundum allegata, et probata (re tamen vera) falsa, ad quid obliget. V, 5, 10
Vide SUFFRAGIUM.
Sententia declaratoria criminis non obligat reum ad executionem pœnæ, nisi lex dicat ipso facto. Vide SIMONIA. *ibid.*

SIMONIA.

Simoniacus confidentialis ipso facto privatur beneficio, non expectata sententia declaratoria. V, 5, 8
Simoniaci examinatoros quam pœnam incurrant. *ibid.*
Simoniaci Cardinales in electione Papæ privantur beneficiis ipso facto. *ibid.*

SIMULATIO.

Simulatio Christi, Luc. 24, quomodo licita fuerit VI, 9, 17
Simulatio Jehu. 4 Reg. 10, peccaminosa fuit. *ibid.*
Simulatio Josue, Jos. 8. *ibid.*
Simulatio Elizei Naamam Syro, de adorando Remmon., 4 Reg., 5 quomodo intelligenda. *ibid.*

SPES.

Spes, vide PRÆCEPTUM.

SPOLIA.

Spolia Ægyptiorum quomodo Judæis concessa. V, 2, 15

STATUTUM.

Statuta quæ videntur contra jus commune quomodo intelligenda. VI, 6, 26
Statutum inferioris a superiore non confirmatum quam vim habeat. *ibid.*
Statutum sine jurisdictione ab aliqua congregatione factum, non obligat ex vi legis, sed cujusdam pacti. V, 4, 6

STYLUS.

Stylus quid significet. VI, 7, 5
Stylus juris et facti. *ibid.*
Styli varii effectus insinuantur. *ibid.*
Styli leges quæ et quales. *ibid.*

SUBDITUS.

Subditus petens dispensationem sine causa quomodo peccet. VI, 6, 18
Subditus non peccat utendo dispensatione sine causa. VI, 6, 19

SUFFRAGIUM.

Suffragandi inhabilitas quando incurritur. V, 5, 9
Suffragandi inhabilitas non expectat sententiam declaratoriam. *ibid.*
Suffragii inhabilitas activa, quædam obstat valori suffragii, quædam non. *ibid.*
Suffragii valori non semper obstat inhabilitas juris activa, secus de passiva. *ibid.*
Suffragium omnino nullum quando. *ibid.*
Suffragii inhabilitas quando pœnalis et quando substantialis. *ibid.*
Suffragandi inhabilitates quæ dicuntur facti, incurri ante sententiam declaratoriam, nisi obstet consuetudo fortasse probabilis. *ibid.*
Suffragantes scholares, an teneantur veritatem respondere de inhabilitate facti, a superiore sub juramento interrogati. *ibid.*
Suffragantes post negatam veritatem an peccent contra justitiam. *ibid.*
Suffragantes se offerentes ad suffragia tenentur veritatem fateri. *ibid.*
Suffragantes male quomodo puniendi. *ibid.*
Suffragantes male an consuetudo excuset. *ibid.*

SUPERIOR.

Superior et subditus correlativa, et ita unus sine alio esse nequit. V, 4, 4

SUSPENSIO.

Suspensio. Vide LEGIS MUTATIO.
Suspensio major et minor. V, 4, 18
Suspensio major denotat gravem obligationem. *ibid.*

T

TAXARE.

Taxare rerum pretia ad quem effectum legis pertineat. V, 1, 17

TEMPUS.

Tempus ad legem aliquam derogandam quantum esse debeat. V, 4, 16
Tempus longum saltem decem annorum esse debet. VI, 7, 8
Temporis continuatio ad præscriptam consuetudinem necessaria. *ibid.*
Tempus decennii sufficiens ut consuetudo inducatur. VI, 7, 15
Tempus ad legem abrogandam per consuetudinem ignorante principe quantum esse debeat, VI, 7, 18
Tempus requisitum ut una consuetudo deroget alteri. *ibid.*
Tempus decennii quando sufficiat. *ibid.*
Tempus quadraginta annorum quando requisitum, et pro omnibus his, vide CONSUETUDO.

TRADITIO.

Traditiones ecclesiasticæ quomodo jus non scriptum contineant. VI, 7, 4
Quæ traditiones ex Apostolorum præceptis promanarunt. *ibid.*
Traditio ecclesiastica sine ullo præcepto inchoare potest. *ibid.*

TRIBUTUM.

Tributum a verbo tribuo derivatum. VI, 5, 13
Aliæ derivationes. *ibid.*
Tributum dividitur in reale, personale et mixtum. *ibid.*
Tributorum varia nomina, ut census, angaria, pedagia, guidagia, etc. *ibid.*
Tributa realia solvenda, licet non petantur. *ibid.*
Tributum imponi potest de rebus quæ ad proprium usum venduntur, etc. V, 5, 16
Tributa propria et generalia externos etiam comprehendunt. *ibid.*
Tributorum forma est proportio inter personas servanda et tributum. *ibid.*
Tributa per se non dependent ab acceptatione subditorum. V, 5, 17
Tributa ab habente potestatem imponenda. V, 5, 14
Et quis hanc habeat potestatem. *ibid.*
Quæ tributa summus pontifex imponere potest, et ubi. *ibid.*
Tributa imponere de novo non potest qui non sit supremus. *ibid.*
Tributorum duplex causa consideranda. V, 5, 15
Tributa in commune bonum ordinantur. VI, 5, 15
Tributorum justa quantitas ex causa tributi sumenda. *ibid.*
Tributa quomodo ad usus ad quos dantur expendenda. *ibid.*
Tributa pendere a causa in fieri et conservari. *ibid.*
Tributum ratione consuetudinis quomodo exigendum, cessante causa. *ibid.*
Non obligantur subditi solvere tributum novum sinon constet de potestate imponentis, quamvis non constet illum tali carere potestate. V, 5, 18
Tributarius quando potest se occultare ne solvat tributum. *ibid.*
Tributa, ut in praxi bene solvantur, quæ sunt observanda. *ibid.*
Tributum quomodo teneantur solvere advenæ. V, 5, 16
Vide LEX TRIBUTORUM per totum.

TIMOTHEUS.

Timotheus cur circumcisus a Paulo. VI, 9, 17

TYRANNUS.

Quando liceat servare præcepta tyranni, quando non. V, 3, 10

U

UNIVERSITAS.

Universitas quomodo statuta facere possit. V, 4, 6

USURA.

Usurarius contractus jure naturæ nullus seu irritus, quomodo. V, 2, 12

USUS.

Usus quid proprie significet. VI, 7, 1

UTILITAS.

Utilitas, vide LEX.

V

VOLO, VOLUNTAS.

An verbum *volumus* habeat vim præcepti. V, 3, 15
Velle præcipere et velle non obligare repugnant, seclusa ignorantia. V, 1, 5
Voluntas divina, libera ex suppositione unius actus, potest necessitari ad alium. V, 2, 6
Voluntas interior privandi se privilegio quam vim habeat. VI, 8, 33
Voluntas exterior ad renuntiandum privilegium necessaria. *ibid.*

VOTUM.

Votum solemne, vide RELIGIOSUS.
Votum, vide PRÆLATUS.
Vovendi intentio cum non se obligandi intentione repugnat. V, 1, 5
Votum non potest esse sine voluntate se obligandi. V, 1, 4
Voti dispensatio non est potestatis coactivæ seu jurisdictionis voluntariæ. V, 4, 12
Vide DISPENSATIO.
Voti commutatio quam potestatem requirat. *ibid.*
Voti irritatio potestatem dominativam petit. *ibid.*
Vota religiosorum juxta regulam quam profitentur intelligenda. *ibid.*

CAEN. — IMPRIMERIE DE E. POISSON.